IOH. GOTTLIEB
HEINECCII,
POTENT. PRVSSORVM REGIS
quondam a Consil. Sanctior. Iur. ac Philosoph.
in Ill. Frideric. Academ. Professoris Publ. ord.

OPERVM

Ad

VNIVERSAM IVRIS PRVDENTIAM,
PHILOSOPHIAM ET LITTERAS HVMANIORES
Pertinentium,

TOMVS PRIMVS,

Qui continet

I. FVNDAMENTA STILI CVLTIORIS,
II. HISTORIAM PHILOSOPHICAM, ELEMENTA PHILOSOPHIAE RATIONALIS ET MORALIS,
III. ELEMENTA IVRIS NATVRAE AC GENTIVM.

GENEVAE,
Impensis HERED. CRAMER & FRATR. PHILIBERT.

CIↄIↄCCXXXXIIII.

REGIAE CELSITVDINI
SERENISSIMO PRINCIPI AC DOMINO
DOMINO

MAXIMILIANO IOSEPHO,

REGIO AC ELECTORALI

BAVARIAE

PRINCIPI,

R E L.

DOMINO LONGE CLEMENTISSIMO,

PERENNEM FELICITATEM

PRECATVR

IOANNES LVDOVICVS VHLIVS.

* * *

ADfectamus iter dominae penetralia ad aulae,
Qua Moenus famulas hospes adurguet aquas.
Haud mediae plebis blando contenta fauore,
Musa petit magna regis in aede locum.
Parcite stipantes solium regale cohortes,
Auribus aut oculis nos prohibere ducis.
Seu nimium ius hoc, seu non ciuile vocetur,
Poscimus haec studiis tecta patere piis.
Ecquis sacrata superum de sede repellit
Portantem casta turea dona manu?
Ecquis purpurea tincturum altaria caede
Tristibus a templo cogit abire minis?
Et nos pro sacrae pecudis, pro turis honore,
Caesareo ferimus munera iusta Ioui.
Portamus diuam: date sacra gerentibus aulam:
Legiferae sedes illa roganda deae est.
En Themis, HEINECCII rursus de vertice nata,
Condere quaerit in hac aurea secla domo.
Salue flos Boiae gentis, spes vrbis & orbis!
Deliciae populi, deliciaeque deûm!
O stirps pulcra patris, rerum qui flectit habenas,
Qua patet in longas Teutonis ora vias.
O decus! o sacris noua lux exorta Camaenis!
Quam sibi quisque bonus conciliare velit.

Ad

Ad TE tentat iter proles orbata parente,
  Indiga praesidii, digna fauore TVO.
Concordes veniunt vnoque volumine iuncti
  Fratres Musei scrinia ad alta TVI.
Respice, quo clarius vultu pater aëra purgat:
  HEINECCII prima nomina fronte leges.
Nomen adest, quo se melior Germania iactet
  Astraeam & Musam testor, vtrasque deas:
Dulce morae est pretium, tantum cognoscere nomen,
  Cui nil fert aetas par, meliusque feret.
Legiferae ille deae coluit sic sacra sacerdos,
  Panderet vt Musis hospita tecta simul.
Has rude vulgus amat socias disiungere diuas:
  Doctior has socia pars pietate ligat.
Scilicet est praui moris plebeia libido,
  Litigiis famulam prostituisse Themin.
Sordida sectantes pingui magis apta culinae
  Rimamur: Musae, nomen inane, iacent.
Astraeae flores rostro spurcamus adunco:
  Pierias quis non nauseat vsque dapes?
HEINECCII virtus veteres coniungit amicas,
  Vt constet vulsis gratia prisca deis.
Barbariam iuris, legum harpyiasque forenses
  In ius, tam gnaua est vindicis ira, rapit.
Hunc est cum gelidis mirata Trionibus Arctos,
  Suspensis illi Sequana plausit aquis.
Commodat illi auidas aures exculta Britannis:
  Illius ore trahi Tibris amoenus auet.

De

De tanto patriae nuper certamen alumno
  Mouerat haud vnis Belgica Musa modis.
Iacturam tanti quomdam fecisse magistri
  Poenituit Frisiae, prouida corda, patres.
Ergo, excusatura suam res Bataua sortem,
  Non parua reuocat conditione virum.
Praemia proponens paucis oblata magistris,
  Hic fixos instat sollicitare lares.
Nempe tuos Batauus plausus, famamque perennem,
  Inuidit studiis, nobilis Hala, tuis.
Auctori huic docto concede palatia, PRINCEPS,
  Clara TVI patris numine, clara TVO.
Da faciles aditus, saepe haec monimenta reuolue.
  Non erit illa TVO pectore cura minor.
Est TIBI laudis amor: TIBI tot natura benigna
  Fecundo indulsit munera laeta sinu.
Est calor augustus, virtusque in pectore praesens,
  Est celsus placidae frontis & oris honos.
Ingeniumque capax & par regalibus actis,
  Quaeque animi doctas lingua ministret opes.
Dat melior sanguis laetas in corpora vires,
  Formoso virtus pulcrior ore sedet.
Ordiris regem non luxuriante iuuenta,
  Sed duras aequo membra labore magis.
Culmina summa tenes, titulis fruerisque paternis,
  Sic tamen has laudes adstruis ipse TVIS.
Doctrina mensuram augusti nominis imples,
  Fulgeat vt gemino lumine grande genus.

Iam tener excoleris, viridi iam totus ab aeuo
  Imperii tractas vsibus apta TVI.
Annales aeui voluis canentis, & inde
  Addiscis rerum digna potente viro.
Magnanimi herois quae sint ad singula partes,
  Siue colat pacem, seu fera bella gerat?
Num bello ramus pacatae praestet oliuae?
  An sint sumendi commoda signa sagi?
Parendi leges quae sint, legesque regendi?
  Quae tutela foro ciuica iura tegat?
Quid fortuna duci, quid det prudentia? quorsum
  Pullatae plebis concitus ardor eat?
Quid firmet populos, vrbes quid moribus ornet?
  Qua fiat populi dux ratione Deus?
Quam pulcra reges videantur sorte beati,
  Quos amor ipse timet, quos timor aequus amat?
Denique, quae soluant pestes florentia regna?
  Queis surgant rursus regna caduca viis?
Aurea quid lapsis praestet constantia rebus,
  Vt sis fortuna fortior ipse mala?
Sceptrigera sibi Boiorum defixit in aula
  Regnandi ars olim tecta laresque suos.
Ad similem metam laudis contendis auitae,
  Fallor an augustos hic superabis auos.
Accipe posteritas! spe diuinante futura,
  Omina fausta TVAE prosperitatis eunt.
Accipe, quae fuerint Boia miracula in aula,
  Maioris canitur mentis & oris opus.

Res

Res canitur celebris, numeroſi conſcia teſtis,
 Cui vix praebuerint extera regna fidem.
Carminis ille mei PRINCEPS, hoc flore iuuentae
 Maſcula doctrinae iam documenta dedit.
Publica ſubtilis ſophiae monumenta leguntur,
 Voluitur auguſti pagina docta libri.
Scilicet ingenio felix variaſque incenſus ad artes
 Ignea caeleſti ſemina mente ciet.
Ex adytis haurit, quidquid ſapientia promit
 Cultior, altorum numine feta virûm.
Ille Syracuſii myſteria callet ad vnguem,
 Ille Stagiraei dogmata clara ſenis:
Da numeros? Samium credas audire magiſtrum.
 Da radium? Eucliden dixeris vſque nouum.
Tempora da? veterem & noſtrum celebranda per an-
 Digeret, vt par eſt, ordine feſta ſuo. [num
Da partes oculi? viſus miracula pandet.
 Da vitrum? lentis mira videbis ope.
Inuida quae nudis oculis natura negauit,
 Armatis iſta viſibus arte leges.
Da pondus? leges pariter fraudeſque bilancis
 Proferet, & quo ſint quaeque cauenda modo.
Da ſolem? dicet quouis curatius horas.
 Da radios? pictum pariete ſiſtet opus.
Redde Syracuſiae fraudes & furta coronae?
 Commiſſum mirae deteget artis ope.
Da flumen? cernes infuſo flumine caeca,
 Rectaque, viſa prius recta fuiſſe neges.

Da nitrum? igniuomo moles emiſſa metallo,
  Hoſtica, quo capies, foedere caſtra petet.
Da glaciem? glacies poterit ſuccendere ligna.
  Da vectes? digitus pondera vaſta reget.
Ingenio docili ſupponit & aethera pictum,
  Natus ad arma licet, digerit aſtra poli.
Scrutatur clarum placidi penetrale tonantis,
  Qua plaga ſtelligerum lactea ſignat iter.
Siderea heroas contemplans luce receptos,
  Quam conſtent meritis praemia ſera, putat.
Corporis aetherii motus legeſque decenti
  Expendit ſtudio iudicioque pari.
An ſol tellurem, num tellus ambiat iſtum?
  Aſtra quis, at vulgo certior, error agat?
Sanguineus terrens ferali crine cometa
  An nihil, an rerum triſtia fata notet?
Brumales humilis Phoebus cur contrahat ignes?
  Tardius aeſtiuo cur agat orbe feros?
Cur lateat Phoebe, primoſque recolligat ignes?
  Quo poſitu fratris contegat ora ſui?
Quae cauſſae vultus iubeant palleſcere ſolis?
  Quod capiat florens Iridis arcus iter?
Num, Bauaro primum ſcriptis tradente magiſtro,
  Agnoſcat maculas ſolis imago ſuas?
Ardua quo reboënt caeli conuexa fragore?
  Quoue ſecet rutilum flamma tricuſpis iter?
Pondere quo pendens libretur in aëre tellus?
  Caeruleum ſalſas cur mare voluat aquas?

Igni-

Ignibus ac ſaeuis cur aeſtuet Aetna caminis?
Cur vomat epotas dira Charybdis aquas?
Quî properet virtus ſemper magnetis ad arcton,
Quî torpens rigidi ferri alimenta petat?
Venerat illa dies, qua TE, doctiſſime PRINCEPS,
Ferret ad aetherios culta palaeſtra polos.
Palladios foetus, patria ſapienter in vmbra
Formatos Phoebi lumen adire iubes.
Regia ſic volucris laribus ſublata paternis
Lucida Phoebeae lampadis ora ſubit.
De genio prolis, natura & viribus aptis
Conſulit aetheriam cura paterna facem.
Vis animi generoſa, potens, & fulminis heres,
Indeclinato luminis orbe patet.
Conueniunt proceres, ſtat turba ſororia Phoebi:
Laudibus ad rectum pectus & ora geris.
Maieſtatis apex, diuina parentis imago,
Ancipiti pugnae ſigna ſecunda vehit.
O felix qui te potuit ſpectare loquentem!
Hunc optaſſe putem tardius ire dies.
Pierio pulcre ſtabas in pulvere miles,
Aduertens iuvenes, adficienſque ſenes.
Pectus erat ſollers & pulcris dexter in armis
Vitabas valida tela rotata manu.
Seruabas corpus, ne incautus in arma pateres,
Cum peteret dubias lubrica pugna vias.
Hoſtis & ipſe, cauo telis vmbone refixis
In proprium ſenſit ſpicula verſa caput.

Instabas pugnax fugienti atque ordine verso
Sumebas partes illius, ille TVAS.
Ingenii flumen diuinaque copia fandi
Plausus non fictos, praemia certa, tulit.
Quid referam Aonias, TVA gaudia prima, sorores?
His quoque Caesarea tradis in aede locum.
Hae TIBI despondent certam post funera vitam,
Hae sunt conuictus dulcia membra TVI.
Iam TE Naso tenet, iam TE tuba magna Maronis,
Iamque Venusinae carmina culta lyrae.
Macte TVA virtute, ducum celsissime PRINCEPS,
Laudibus ingenii sic aperitur iter.
TE duce Pegasides pressae sua colla leuabunt,
Et carmen pariter diues inopsque colet.
Sic nec egens virtus, nec ditis inertia gazae,
Illa animos ponet, luxurie illa fluet.
Ante vigil caelo Phoebus decedat, & auro
Collibus illudat verticibusque suo:
Quam totum memori possim TE condere versu:
Quam numeris meriti consequar omne genus.
Vt biferi virgo mirata rosaria Paesti
Nulla, quid hic primo pollice carpat, habet:
Sic ego nil video, rerum doctissime PRINCEPS,
In TE quid primum, quidue deinde canam?
Hoc scio, quidquid agis, plausu fremituque secundo
Cultores: TIBI tot, quot, fouet orbis, habes.
Mens diuina vale, firmi sis corporis hospes!
Spes de TE summas adprobet vsque Deus.

* * * * * LEC-

LECTORI HONORATISSIMO

S. P. D.

BIBLIOPOLAE.

DOCTORUM virorum opera in vnum cogi, vtilis non minus, quam gratus labor dici meretur, nec, nisi inepte stultus, vocabit in dubium. Quam facile pereunt opuscula minora, vel in alia regna non vehuntur, quae ab omnibus legi, quam maxime interest rei publicae litterariae. Historiae litterariae nobis enarrare solent vel libros deperditos, vel rariores: vtrumque vero caput vel plane non, vel saltim minutissimum adpareret, si ita cum doctorum hominum scriptis ageretur. Immo ipse euentus hactenus nostram sententiam firmauit satis, atque, speramus, in posterum firmabit amplius. Quod si, quae diximus, vera sunt, nemo facile vituperabit institutum nostrum, quod cepimus, in vnum quasi cogere, & coniunctim exhibere viri toto orbe celeberrimi, IO. GOTTL. HEINECCII, pot. Pruss. regis nuper a consil. sanctior. iurium ac philos. in ill. Frideric. Profess. publ. ord. iam vero immatura morte nobis erepti, *Opera omnia, ad vniuersam iuris prudentiam, philosophiam, atque litteras humaniores pertinentia*, de quibus pauca in praesentia monebimus. Ad formam quod attinet, elegimus commodissimam tractantibus libros, nempe quartam, quam vocare solemus; quae vero res effecit, vt plures Tomi fiant, quorum primus iam tibi, honoratissime lector, sistitur. Id vero incommodum maximum habet commodum, vt, qui vnum emere velit, non necesse habeat

reliquos

reliquos ſimul ſibi comparare, eaque re apud multos magnam gratiam nos inituros confidimus. Ex eadem cauſſa, quae praefationis loco eſſe debebat, commentatio *de vita ac ſcriptis* diui viri, ſeparatim excudetur, eadem tamen forma, vt vel tomo alicui iungi, vel ſeparatim legi poſſit. Chartae nitor, typorum elegantia, atque impreſſio emendatiſſima diligentiam noſtram adhibitam, & ipſum opus adeo, commendabunt quam maxime. Ad primum huncce tomum quod attinet, in eo comparent *Fundamenta ſtili cultioris*, quorum vndecima impreſſio indicium luculentiſſimum eſt, auide ea emtores reperiſſe. Retinuimus annotationes celeberrimi Goettingenſium Profeſſoris, *Io. Matthiae Geſneri*, vt & praefationem, quam Lipſienſis bibliopolae nomine ſcripſerat iuuenis doctiſſimus, *Georgius Guilielmus Oederus*. Additas praeterea hinc vides notulas quaſdam, quas debemus beniuolentiae amici cuiuſdam noſtri, cuius nomen adponere non licet. Inſequuntur *Hiſtoria philoſophica*, atque *Elementa philoſophiae rationalis ac moralis*, ſaepius itidem recuſa; ac denique *Iuris naturae ac gentium elementa*, tertium impreſſa, de quibus omnibus in laudata commentatione plura dicta reperies notatu digna. Tu interim vale, beneuole lector, atque alterum tomum propediem a nobis exſpecta. Scribebamus *Geneuae* Kal. Iul. cIↃIↃCCXXXXIIII.

IO. CHRIST. GOTTL. HEINECCII,
POT. PRVSS. REGIS A CONSILIIS AVLAE, AC IN REG. ACAD. EQVESTRI LIGNIC. PROF. IVR. PRIMARII

COMMENTARIVS

DE VITA, FATIS ET SCRIPTIS

IO. GOTTLIEB

HEINECCII, IC.

POT. PRVSS. REGIS QVONDAM A CONSILIIS SANCTIORIBVS, IVRIS AC PHILOSOPHIAE IN ILLVST. FRIDRICIANA PROF. PVBL. ORDINARII,

DESIDERATISSIMI PATRIS.

DE VITA, FATIS ET SCRIPTIS IO. GOTTLIEB HEINECCII, IC.

COMMENTARIVS.

§. *I.*

CELEBRE olim nomen in triga academiarum, Halensi, Franequerana et Viadrina, ius, philosophiam et litteras elegantiores docendo, clarissimamque in republica litteraria famam scribendo consecutus est IO. GOTTL. HEINECCIVS, Iureconsultus, Philosophus et litterator quondam insignis, desideratissimus pater meus. Huius viri adgredior vitam scribere, viri, inquam, quem non minus libri bene dixisse, quam discipuli bene docuisse testantur: pietate potius, quam singularium et memorabilium fatorum vbertate aut varietate motus, non ab obliuione eum vindicaturus, memoriae enim satis ipse consuluit tot ingenii monimentis; sed quod sacram esse debere magnarum animarum memoriam, et ad ingenii humani historiam noscendam apprime vtile censeo, priuatorum quoque hominum, meritis quibuscumque eminentium, mores, indolem, animum, ingenium, studia, fata nosse. Non equidem egeremus mea opera, si quod ipse olim instituerat, perfecisset. Memini enim Beatum Patrem, donec superstes erat, aliquando de rebus ad se pertinentibus commentarium moliri, idque tum conui-

cio amicorum tum flagitatione in primis Christiani Godofredi et Ioannis Gvilielmi Hoffmannorvm, quorum Francofurti ad Viadrum summa et familiari consuetudine fruebatur. At neque horum expectationem neque nostrum desiderium expleuit, taedio, modestia, negotiis, an fati invidia impeditus, ignoro, expleturus tamen, vt videtur, si monitores vixissent diutius. Rem profecto fecisset gratam, eademque vel maiore forsan voluptate nunc legeremus illa *εἰς ἑαυτόν*, quam qua legimus veterum aliquot iureconsultorum, veluti Sex. Pomponii, P. Ivventii Celsi, C. Aqvillii Galli, Salvii Iuliani, et recentiorum Francisci Balduini, Iac. Cviacii, Barth. Chesii, Guid. Panciroli (*a*) vitas eleganter ab ipso conscriptas, in quibus dictionis cultum, praeceptorum vbertatem, iudicii vim, eruditionem variam, obseruationum copiam facile vnusquisque agnoscet. Magis certe accurata est inspectio, et maturior pleniorque meditatio, facilior quoque narratio eorum, quae in vita experimur ipsi, quam quae ex relatione aliorum siue audimus siue legimus. Magna certe praerogatiua, maximaque fides debetur historicis, qui aut ea, quae ipsi gesserunt, aut quibus interfuerunt, memoriae produnt. Sed spe illa, a Beato Patre olim facta, excisi, hoc interea Catone contenti simus. Sequar ego, passibus licet non aequis, exemplum et pietatem *Merici Casauboni*, cuius elegans exstat vitae paternae historia, narraturus ea, quae tam ex sermonibus, quos Pater mecum saepe familiariter de fatis suis habuit, quam quae mihi aliunde constant. Recensebo at breui, quae in vita fortunisque eius fuere notabilia, plura forte et certiora allaturus iis, quae in *variis Ephemeridibus* (*b*) de vita paterna leguntur.

§. *II.*

(*a*) Variae illae ICtorum vitae Tomo II. et III. et vltimo Operum paternorum insertae sunt.

(*b*) Veluti in *der Potz-damichen Quint-Essentz de a.* 1742. In *den alle neuesten Nachrichten von Iuristischen Buchern*, Parte XVI. Dans *la nouvelle Bibliothéque Germanique*, quae Amstelodami prodit, Tomo II. Art. V. *p.* 51. et forte aliis.

§. *II.*

Natus diuae memoriae Pater est EISENBERGAE, Principatus Altenburgensis municipio, in Thuringiae oppidis et situs amoenitate conspicuo, et tum CHRISTIANI, ex Gothana stirpe Saxoniae Ducis sede, anno erae Christianae MDCLXXXI. a. d. III. Idus Septembres. Pater illi fuit IOANNES MICHAEL HEINECKE, siue vt a filiis postea Latine redditum est gentilitium nomen, HEINECCIVS, Lycaei patrii Collega, vir ad formanda ingenia, instituendamque iuuentutem non doctus, sed a natura veluti factus. Istud certe obstetricium munus, quemadmodum Socrates apud Platonem in *Theaeteto* lepide vocat, & quo omnium maxime gloriari solebat mortalium sapientissimus, et hanc vmbraticam vitam, quam multi molestissimam et despicabilem ducunt, ita semper amauit, vt non contemnenda sacerdotia, ipsi subinde oblata, cum illa permutare nollet. Neque deseruit vmquam stationem, in qua et Optimi Principis, cuius munificentia schola alebatur, gratiam, et ciuium suorum laudem doctrina, moribus, diligentia, integritate meruerat. In maioribus numeramus MARTINVM HAYNECCIVM, Theologum, scriptis quibusdam et maxime *Soteria aeterna*, quae Lipsiae an. 1603. prodiit, non ignotum. Matrem habuit DOROTHEAM, MATTHAEI PRVFERI, honesti in patria civis, senatoris et mercatoris filiam, quae eum post sororem unicam, IOANNAM DOROTHEAM, adhuc superstitem, et duos fratres, Io. MICHAELEM, *olim S. Theologiae Doctorem, sacri in Ducatu Magdeburgico Tribunalis Consiliarium, superintendentem generalem Vicarium, Inspectorem Ecclesiarum in Tractu Salano, Pastorem Halensium primarium et Gymnasii Scholarcham*, iam anno 1722. vita functum, et Io. ANDREAM, *rerum Silvestrium in Tractu quo-*

dam Ducatus Brunſuicenſis quondam Praefectum, eodem quo noſter anno defunctum, poſtremo partu enixa eſt. Et ita quidem enixa eſt, vt infantulum pro mortuo haberent parentes, jamque nulla vitae indicia dantis corpuſculum terrae mandandum praepararent. Conſilio tamen et ope cuiuſdam, quae forte aderat, matronae, probe perfricatis pedum plantis, excitatus quidem infantulus, ſed tam infirma per aliquot annos vſus eſt valetudine, vt vix ſpiritum duceret, ipſique parentes illi non longam vitae vſuram ominarentur. Omen tamen avertit Deus O. M. Ex quo enim infantiae annos tranſgreſſus eſt, firma ſemper et ſtabili per omnem vitam valetudine vſus eſt.

§. *III.*

Primam aetatem ſub fauſtis penetralibus patris, oculatiſſimi morum ſpectatoris, egregiique ingeniorum indagatoris egit. Is, ſimul ac in puero primus ingenii vigor, emicuit, iis doctrinis, quibus puerilis aetas impertiri ſolet, erudiuit. Neque ſine fructu fuit haec patris tam ſolliciti cura, vt pote qui vſu in aliis diſcipulis decernere didicerat, quo tendendum et qua, cuiue tamquam perito alicui explorata erant omnia, in quae procedendum. Magnopere patrem, vti deinde ceteros praeceptores, iuuit ſumma diſcendi cupiditas, ingenii docilitas, & naturalis quaedam ſollertia. Haec tanta in puero fuit, vt condiſcipuli animum illius, bonarum rerum auidiſſime adpetentem, et a rebus ludicris auerſum aequo animo non ferrent, ſed tamquam moroſum et difficilem traducerent. Cette iam tum immoderatius in ſtudia ferebatur, quam aetas patiebatur. Pater autem hoc impenſius amauit filium, filiique amorem, indeque ſpem concepit non vanam, fore vt aliquando in rei publicae et litterariae bonum adoleſcat. At ille matu-

mature decessit, filio vix vndecim annos nato. Tristis hoc casu in familia conuersio, mater vidua, liberi orbi, non lauta res domi. Nihil nisi desiderium sui et bona omina liberis, matri tamen amicos reliquit. In Deo et matre liberis maximum praesidium. Neque hoc defuit illis. Mater enim et pietate Deo et moribus amicis cara facile inuenit, qui opera, consilio, re iuuarent. Hoc itaque praesidio amicorum suffulta in primis operam dedit, vt filii probe instituerentur. Permisit itaque illos fidei ac disciplinae DITERICI, PEZOLDI et GSCHWENDII, qui ad litteras docendas in patria publice constituti erant. Numquam sine voluptate meminit illius temporis, quod in schola patria transegit, quin recordaretur Correctoris, cuius disciplinae traditus erat, cuiusque nomen tacere praestat, quam dicere, Orbilium per omnia referentis, imaginarii, vehementis, plagosi, sordidi & ridiculi, vt sunt haud pauci, qui in scholae vmbra senescunt, litteris tamen inquinati, et in Graecis versatissimi. Is enim non tulit praecox discipuli in illa aetate ingenium, et quo laetiora illius indicia dabat, hoc magis illum tamquam sciolum et ante pilos sapientiae inhiantem increpauit. Oderunt alii puerulos praecoci sapientia, exemplo veteris poetae apud Apuleium, sed non eo, vt in adolescentibus improbarint haud vulgarem diligentiam, et sciendi curiositatem. Adeo verum est, quod ait ille, *Virtus non habet osores, nisi ignorantes*, et: *numquam eminentia inuidia carere*. Certe insanum aut necromantam illum credidisses, si quod elogium HEINECCIO collegae darent, aut hic concinnius aliquid vel promtius reliquis condiscipulis elaboratum traderet. Saepe scripturam in cathedra pedibus conculcare ac gesticulatione plus quam pantomimica conspuere, non quod esset male concinnata, sed quod opinionem illius superaret. Tali cum esset ingenio magister, eo siue inuidia, siue animi impotentia se abripi passus est, vt apud FRANC-

KIVM,

KIVM, Superintendentem et Lycaei tum scholarcham insistere non intermitteret, vt ex suo ordine in superiorem translocaretur. Qui cum interrogaret, quidnam esset, quod HEINECCIVM, de quo nemo collegarum vmquam questus esset, pati nollet? respondit: *me miserum, de rebus quaerit, quas ipse non intelligo, et ludibrio ideo apud discipulos sum. Certe Spiritus sanctus in puero est.* Haec ipsa verba magistri sunt, quae referre non piguit, quod honori cedant patris, in bona quaeuis tum adolescentis. Interea Rector illius scholae, GSCHWENDIVS, cuius disciplinae tradebatur, vir doctus et aequior ingenii aestimator, nihil intermisit, quo discipulus ad optimarum rerum cultum formari posset.

§. IIII.

Vsus autem est horum praeceptorum institutione ad annum vsque 1698. in quo temporis interuallo assidua lectione veteres auctores Graecos et Latinos versando fundamenta posuit scientiae elegantiorum litterarum et eloquentiae Latinae, in qua postea excelluit maxime. Frater interea natu maior, Io. MICHAEL, in libera Imperii ciuitate Goslariensi muneri ecclesiastico admotus, multos et magnos sibi doctrina, morum cultu et eloquentia sacra, qua in primis pollebat, conciliauerat patronos. Qui cum esset fratris amantissimus, et profectuum, quos in vtraque tam Graeca quam Latina, quin et Hebraica lingua ceterisque studiis humanioribus fecerat, gnarus, illum ad se vocavit. Patria itaque exiit, et Goslariam venit anno 1698. ibique breui tempore adeo se bonis quibusque probauit, vt commendatione fratris adiutus in domum et familiam Illustris SEIDENSTIKERI, Iudicii Imperialis aulici Consiliarii receptus benignissime haberetur. Multum haec commoratio vtrique fratrum profuit. Nam cum patruus meus

meus illo potiſſimum tempore praeclara illa opera, alterum *de Antiquitatibus Goſlarienſibus*, alterum *de Sigillis veterum Germanorum*, aliaque ſcripta moliretur, illaque ex chartis membraniſque veteribus inſtrueret, multa fratri deſcribenda dedit, alia excerpenda permiſit. Magnopere haec opera patruum ſubleuauit, patri vero identidem non infructuoſa fuit. Praeterquam enim, quod ille ſuperſedere poterat operoſo librorum euoluendorum et vetuſtos caracteres in chartis medii aeui obuios expediendi et deſcribendi labore, obſeruationes quandoque patri natae ſunt, de quibus non cogitauerat auctor, quaſue in rem ſuam vertere adeo non dubitauit patruus, ut memor ſemper fuerit nauatae operae fraternae. Pater vero hoc ipſo variarum rerum cognitione imbuebatur, et laborioſae inquiſitioni et meditationi rerum a vulgi notitia abſtruſarum paullatim adſueſiebat. Scriptorum etiam meliorum, medii antiquioriſue aeui inſtituta et mores illuſtrantium, tum ſe primum adquiſiuiſſe notitiam, grate ſaepe profeſſus eſt.

§. *V.*

Etſi vero multum apud Patrem fraterna conſuetudo et exempli vis valeret, bonarumque rerum cognitio maiora indies incrementa meliorum lectione librorum, quos diurna nocturnaque manu verſabat, caperet, non tamen hanc ſtudendi viam rectam et ſatis commodam aut ſufficientem arbitrabatur. Accedere oportebat inſtitutio viuae vocis, quae iudicio doctiſſimorum hominum maiorem lectione vim et efficaciam habere ſolet. Firmius certe haerere in animo et memoria ſolent, quae audiuntur, quam quae leguntur, et compendium diſcendi facimus audiendo viros doctos, de pulpito dicentes. *Vno enim momento temporis*, vt verbis vtar ALEX. FICHETI, (*) *effundunt in ſinum noſtrum, quod longiſſimo*

(*) *In arcana ſtudiorum methodo Cap. 10.*

ſimo plurium annorum labore coaceruarunt, atque hoc nullo noſtro labore, magnaque cum animi noſtri voluptate contingit. Fratri inde expoſuit deſiderium, Academiam aliquam adeundi, ibique ſeuerioribus litteris operam dandi. Fratri non abnuit frater, qui ne feruorem illum diſcendi reſtinguere videretur, illum ex amplexibus ſuis aegre tandem dimiſit. Anno itaque 1700. almam Lipſiam adiit, beneficiis Illuſtris SEIDENSTICKERI potiſſimum et commendatione fratris ſubleuatus, eoque animo adiit, vt ſacris litteris operam ſedulo nauaret, munerique eccleſiaſtico, cui tum a matre deſtinabatur, ſeſe praepararet. Lipſiae in contubernio vixit SEIDENSTICKERI iunioris, cui ab illuſtri parente tamquam ſtudiorum ſocius et moderator additus erat. Iam ibi erat, vbi ingenii neruos intendere, illudque tamquam in palaeſtra aliqua ſapientiae et virtutis iuuare, ornare, roborare et in maius meliuſque promouere poſſet. Academia illi obtigerat elegantiarum omnium ſedes, ſapientiae bonaeque mentis domicilium, muſarum ac gratiarum auguſtiſſimum ſacrarium. Docebant ibi tunc temporis Io. SCHMIDIVS, ADAMVS RECHENBERGIVS et THOMAS ITTIGIVS, magna in Theologia, Philologia ſacra et Hiſtoria eccleſiaſtica nomina. His aliiſque claris viris operam ſedulo dedit. Neque ſatis illi fuit, tantos Doctores audire. Expendere enim ſingula ſolebat, et quam firmis probationibus quaeque niterentur diſpiciebat, perque bibliothecas exquirebat, quid conſignatum ab antiquiſſimis atque fide digniſſimis auctoribus exſtaret. Magno autem vſui illi tum fuit continua conſuetudo ADAMI RECHENBERGII, in cuius aedibus ſibi ſocioque muſeum conduxerat, cuiuſque ex ore et diſciplina maxime pependit. Hic vir paterno diſcipulum amore complexus eſt, atque vt aſſiduae diligentiae ſubueniret, bibliothecam ſuam, quam inſtructiſſimam habebat, illi vtendam fruendam benigne con-

concessit. Omnium autem maxime tum Pater delectabatur historiae ecclesiasticae et sacrarum Antiquitatum studio. Hanc sitim expleturus Baronii *Annales* diligentissime legit, atque ex optimis rarissimisque libris grandia aliquot aduersariorum volumina excerptis obseruationibusque repleuit, iis aliquando vsurus ad nouam et plenissimam Ecclesiae historiam, cuius sibi iam tum ideam impresserat, concinnandam. Sed mutata paullo post vitae studiorumque ratione in spongiam tandem incubuit hic Aiax, ipsaque Aduersaria magno dispendio pridem, fraude an casu, non dicam, perierunt. Ex vngue tamen, vt dicitur, iudicare leonem poterit, quisquis illius dissertationem, *de habitu et insignibus Apostolorum sacerdotibus*, anno 1701. sub praesidio Io. Schmidii publice defensam, legerit. Primus hic ingenii foetus fuit, et cum auctor ipse huius scriptionis historiam texat, (*) ipsum audire iuuabit. *Vt vero*, inquit, *de singulis nonnulla, quae scire te, tua interesse videtur, moneam, primum locum occupat Dissertatio paullo diffusior, de habitu et insignibus Apostolorum sacerdotalibus, quam vndeuiginti annorum adolescens Lipsiae, vbi tum prima studiorum academicorum tirocinia faciebam, sub praesidio* V. C. Io. Schmidii, *e cathedra philosophica defendi. Destinatus tunc a matre veneranda studio theologico, facile animaduertebam, me vix operae pretium facturum, nisi cum illo et elegantiores litteras et philologiam sacram, et quod tum in ista Academia quam maxime florebat, antiquitatum ecclesiasticarum studium coniungerem. Cum itaque ea diligentia mihi viri summe reuerendi* D. Adami Rechenbergii, *cuius in aedibus mihi museum conduxeram, amorem ac beneuolentiam conciliassem, vir iste doctissimus, qua erat humanitate, mibi bibliothecae suae vsum liberaliter obtulit, eaque re factum, vt dum virorum doctissimorum*, Rechenbergii *et* Tho.

b 2 Itti-

(*) *in Praef. Opusculorum variorum συλλογῇ praemissa. Tomo II. Opp.*

ITTIGII *praelectiones assidue audio, diesque ac noctes antiquae ecclesiae monimenta voluo, notitiam non mediocrem historiae ecclesiasticae mihi compararem, quam deinde non parum locupletaui, cum relicta academia Lipsiensi in fratris τῦ μακαρίτυ contubernio aliquamdiu viuere, eiusque et consiliis, et institutione et bibliotheca frui contingeret. Cum ergo profectuum specimen a me exigerent patroni, a quorum arbitrio tum pendebam, et legens inter alia* BARONII *Annales animaduertissem, Cardinalem illum Apostolis habitum atque insignia sacerdotalia, qualibus hodie Clerus Romanae Ecclesiae inter sacra superbit, passim tribuere non dubitare: miratus sum eam viri purpurati audaciam, et audire mihi visus sum clamantem Melicertam,*

Perisse
Frontem de rebus.

Itaque iuuenili feruore arripui calamum, illaque BARONII *aliorumque Pontificiorum argumenta excussi, et dissertationem ea de re conscriptam obtuli venerabili* SCHMIDIO, *qui illam vnice probauit, suumque mihi obtulit praesidium. Quamuis vero iuuenile hoc sit opusculum, et multa sint, quae ipse iam vel in dictione vel in elaboratione desiderem: eo tamen magnopere me delectari fateor, tum quod hae sint studiorum meorum primitiae, tum quod mihi postea viam ad beneuolentiam Reuerendissimi* VRSINI DE BAEHR, *summi in aula Regia sacrorum Antistitis, muniuit, cui perlecta dissertatio ita placuit, vt mihi auctor esset, ne illam auctiorem edere dubitarem. Ita prodiit altera editio in forma minore, quam octauam vocant, eaque ita locupletata, vt iusti molem libelli ferret, qui ita ad palatum fuit viro reuerendissimo, cui dicatus fuerat, vt eius commendatione paullo post publicum docendi munus mihi in Academia Halensi longe clementissime demandaretur.*

§. VI.

§. *VI.*

Edito illo ingenii ſpecimine, non indignus a praeceptoribus habitus eſt primo honorum Academicorum gradu, qui tamquam praemium vigiliarum et in vicem ſtimuli ad conandum maiora olim tribuebatur, iam vero, vt ſunt tempora, petentibus potius, quam merentibus dari mos eſt. Hortantibus itaque amicis et conſilio fratris, quo inſalutato adhuc nihil agere audebat, ordini ſeſe philoſophico ad examen magiſteriale obeundum obtulit. In hoc cum plauſu inter ceteros magiſterii candidatos ſtetit, et anno 1703. a. d. VIII. Februarii magiſterii philoſophici honoribus ornatus eſt, lauream tribuente CHRISTOPHORO PFAVZIO, Matheſeos profeſſore publico. Hoc quoque doctore in mathematicis et chronologico in primis ſtudio, in quo prae aliis excelluit, aliquamdiu uſus eſt. Praelectionibus enim chronologicis, quibus AEGIDII STRAVCHII *Breuiarium chronologicum* explicabat, aſſidue interfuit, non ſine interiore temporum notitia hiſtoriam ſiue profanam ſiue eccleſiaſticam, quam in deliciis habebat, addiſci poſſe ratus. Decurſo hoc modo ſtudiorum academicorum ſtadio, deſiderium in illo naſcitur reuiſendi fratrem, cuius identidem litteris inuitabatur. Eodem ergo anno Goſlariam redit, aut ſacerdotium, ſi quod vacaret, aut aliud munus data copia ambiturus; ſin minus, Lipſiam rediturus. Deo aliter viſum. Nihil enim horum accidit. Apud fratrem interea otio obtorpere non paſſus eſt ingenium, omni exercitationum genere in academia, legendo, ſcribendo, dicendo docendove excultum. Multum iuuit fratris inſtructa ſatis ſupellex libraria, neque minorem illi vſum praeſtitit eiuſdem fratris et inſtitutio et exemplum ad perficiendum oratorem ſacrum. Ipſe enim, vt dixi, ſacro muneri erat dicatus, et

et frater in eloquentissimis sui temporis oratoribus numerabatur, nec facile in alio maior erat oris atque orationis commendatio. Pater itaque meus nihil fecit reliqui, vt in dicendo ad perfectionem aliquam perueniret. Iam Lipsiae aliquoties non sine plausu e sacro suggestu verba fecerat. Idem saepe fecit Goslariae, quoties erant, qui vicaria eius opera egere profiterentur. Hic vero praeter omnem spem et opinionem consilium cepit, gradum mutandi. En rationes. Primo quidem obsequii magis lege, quam ex animi sententia Theologico studio mentem adplicuit. Deinde semper animum gessit auersum a muniis quibusdam Ecclesiasticorum, quae sunt cum officio aegrotos et moribundos visendi coniuncta. Tanta enim illi nausea erat, vt natura quasi abhorreret ab huiusmodi commercio. Accedebat postremo anhelatio et dyspnoea, quacum iuueni colluctandum erat, cuius tamen postmodum non magnopere incommoda sensit. Illo tamen tempore verebatur, ne, si vocem, quam a natura sonoram et plenam acceperat, in suggestu iusto plus intenderet, grauius pectori malum arcesseret. His aliisque rationibus motus serio de nouo stadio ingrediendo cogitare coepit, non dissimulans apud matrem fratremque consilium. Vterque equidem initio reluctabatur, sed a proposito se deterreri non passus est contrariarum rationum momentis. Neque profecto illi male cessit pristini studii desertio, quae et in aliis doctissimis viris in magnum rei publicae et litterariae commodum vertit. Quot et quanti viri e Theologorum in Themidos castra transierunt, et tantum abest, vt sacratam Themidem poenituerit transfugarum, vt potius ad summos et amplissimos honores euexerit, illaque non inhonesta defectione neque litteris neque sibi ipsis defuerint.

§. *VII.*

§. *VII.*

Lipſiam procul dubio rediiſſet, ibique rerum ſuarum ſategiſſet Pater meus, niſi Deus praeter opinionem aliam eamque percommodam occaſionem obtuliſſet, conſilium iuriſprudentiam addiſcendi, exſequendi. Dum enim has animo volvit curas, ampliſſima fratri ſaepius laudato munera ſacra in vrbe Halenſi ſub lautis admodum conditionibus offeruntur. Recuſandi nulla cauſſa erat, et tum maxime florens Fridriciana, ac doctiſſimorum hominum copia tanto magis inuitabat virum et doctrinae laude florentem et litteras amantem. Itaque breui quantumuis aegre dimiſſus a Goſlarienſibus, Halam acceſſit, non ſine fratre, quem ſibi comitem itineris et fortunae adiunxerat. Huic iam non perdendum aut inaniter conſumendum tempus videbatur, vt qui ſerio ad iuriſprudentiae ſtudium animum adiicere ſtatuerat. Neque ad illam rem deerat copia. SAM. STRYCKII enim et CHRISTIANI THOMASII aliorumque, quos ſibi moribus et diligentia conciliauerat, patronorum opera et commendatione continuo in Gollovkinorum, ex praecipua Ruſſorum nobilitate iuuenum, Halenſem Academiam tum ornantium, contubernium adſociatus eſt, tum vt priuatim illos inſtitueret, tum vt in acroaſibus SAM. STRYCKII audita domi repeteret, praeceptaque percepta redderet. Inter haec non intermiſit philoſophiae et litteris elegantioribus, in quibus a puero non mediocriter verſatus erat, porro operam dare. Et cum docendo plurimum diſci ſciret, ſibi vna aliiſque profuturus hanc excolendi ingenii viam ſtatim ex quo Halam acceſſit ingreſſus eſt. Saepe in memoriam reuocare ſolebat primos hos publice docendi conatus. Proſcriptis enim in albo Academico acroaſibus in Io. FRANC. BVDDEI *Elementa philoſophiae* habendis, tanta frequentia confluxit

fluxit ſtudioſa iuuentus, vt ipſe miratus ſit adplauſum, veterani autem doctores inuiderent. Fuerunt ſane inter auditores, et forte plerique, qui explorandi tantum cauſſa, quale principium aduenicns ſit daturus, concurrerant. Quod cum facile praeuideret, tanta diligentia ſeſe ad lectiores praeparauit, vt omnia memoriter ediſceret, quae tradere vellet. Quod inſtitutum diu poſtea ſollicite retentum multum illi profuit ad luculentam et diſtinctam docendi rationem, qua poſtea plurimum polluit. Auditoribus autem iis, qui initio animi nouitatiſque tantum cauſſa aduenerant, vt viderunt, nouellum magiſtrum facundia, ſolida rerum tractatione, libero et ſaepe iocoſo dicendi genere praeſtare, ſubſellia illa adeo placuerunt, vt nuſquam frequentiores irent. Veterani contra doctores aequo animo non tulerunt illam gloriolam. Rara profecto docendi dona ſunt, doctiſſimis ſaepe viris negata. Sed figulus figulum, et faber fabrum. Certe iam tum ſuo exemplo didicit, academiis obiici poſſe, quod Megaricorum ſcholae olim obiecit Diogenes: οὐ σχολὴν ἀλλὰ χολὴν, *non ſcholam ſed meram bilem eſſe.* At pater inuidiam, tamquam virtutis comitem, eo tempore non magnopere moratus, hoc egit, quod officium et ratio poſtulabat, et ſic ſe geſſit, vt dexteritate, eruditione, et diligentia ſe non paucis patronis probaret, quin illos identidem ad ſe ornandum prouocaret.

§. *VIII.*

In primis autem ſpem potiundi loci inter publicos Academiae Doctores tum fecit ſupra laudatus VRSINVS DE BAEHR, vir magnae in aula regia auctoritatis, Epiſcopi dignitate fulgens, patri amiciſſimus. Huic viro, vt multa alia, ita hoc etiam debuit, vt anno 1708. ordini philoſophico adiungeretur. Auſpicatus eſt nouum illud munus more maiorum exercitatione

citatione ad diſputandum propoſita: *de genuina natiuitatis Chriſti era, e numis et inſcriptionibus illuſtrata.* Quo animo, inſtituto et adparatu illam ſcripſerit, ipſe nos docet in praefatione, opuſculis Academicis praemiſſa. Nimirum iam a prima aetate ardere coepit in rei antiquariae, lapidariae et numariae ſtudium. In ſchedis adhuc habemus excerpta numorum, marmorum, gemmarum, ipſius manu delineatarum, ex codicibus et libris rariſſimis, quin et ipſis archetypis congeſta; ex quibus colligere licet, quanta diligentia olim hoc ſit ſtudium ſectatus. Et niſi poſtea ſeuerioribus ſtudiis, et multis ſaepe quam magnis negotiis diſtrictus eſſet, plura eius ſpecimina non poenitenda dediſſet. Sed vti numquam antiquitatibus pretium ſtatuit, quam quatenus lucem ſeuerioribus diſciplinis accendunt, ita lapidarias et numarias muſas non aliter amauit, quam generatim antiquitates. Itaque illud ſtudium primo ad hiſtoriam tam ſacram quam profanam, deinde ad iuriſprudentiam tranſtulit, ceu ſcripta iuridica, poſtea edita, pluribus teſtantur. Sed de vero et recto vſu antiquitatum in omni eruditionis genere, et ſpeciatim in iuris ſcientia ipſe ſatis in ſcriptis et operibus ſuis paſſim dixit.

§. *VIIII.*

In medio ſtudiorum curſu praeripiebatur illi, anno ſcilicet 1710. praeceptor et patronus inſignis, SAM. STRYCKIVS, iuris conſultorum ſui ſaeculi facile princeps. Qui caſus non poterat non et Fridericianae, in quam immortalia, et patri, in quem multa magnaque eiuſdem merita exſtabant, luctuoſus et feralis eſſe. Magno tum animorum motu de extremo officio tanto viro rite praeſtando certatum eſt. Diſcipulus autem praeceptori pietatis, venerationis et grati animi monimentum poſiturus, ſempiternae eius memoriae conſecrauit panegyricum, qui adhuc omnium manibus teritur.

 Quam-

(*) Quamuis autem hoc modo pietas ſimul et eloquentia HEINECCII illuſtraretur, hanc tamen laudem non ſine inuidia inuenit. Quidam enim patri, vt lenius dicam, aemulus, atque inſuper Io. SAMVELIS STRYCKII, SAM. FILII, patri neſcio cur infenſi, amicitia abutens in fraudem patris, honorificum illud pietatis officium illi variis machinationibus extorquere conatus eſt. Neque ſatis ſcio, an publice dicere integrum illi fuerit.

§. X.

Nondum illo tempore adeo candidi patri fulſere ſoles, vt non de meliore et ſtabiliore fortuna, ſi non ipſe, amici tamen, ſubinde eſſent ſolliciti. Fratrem in primis amicoſque angebat illa patris aequanimitas, qua iuxta Plautum, *virtute ambire oportere, non fautoribus*, arbitrabatur, cum ſine his perraro aliquid effici probe intelligerent. Erat certe eo animo a natura factus, vt litterarum ſtudiis et ornandae ſpartae vnice intentus, diſſimilis ſemper fuerit iis, qui vt aliquid aucupentur, ardelionum more trepide concurſant, potentiorum limina ſine fine modoque exoſculantur, amicos anxie quaeritant, minutum et puſillum animum quauis occaſione prodentes, Graeculis eſurientibus ſimillimi. Longe his aliter animum induxit pater meus, qui nullo quidem officiorum genere defuit patronis, ſed vt non facile neque niſi parciſſime ab iis ſibi emendicaretur gratiam aliquam. Saepe haec negligentia, ſi ita adpellare fas eſt, qua ſibi ſuiſque magnopere defuit, vitio illi ab amicis non immerito data eſt. Magnis tamem vſque ad exitum patronis probatus fuit, qui eius cauſſa omnia voluerunt, effeceruntque. Vtcumque ſit, illa animi ſententia ei tum non male ceſſit, praeter ſpem et opinionem eorum,

(*) Iunxit auctor illam *Fundamentis ſtili cultioris. Tomo I. Operum.*

eorum, qui bene maleque illi cupiebant. Leui enim opera consecutus est, vt sibi munus philosophiam publice docendi augustali codicillo anno 1713. demandaretur. Non placuit nouum illud dignitatis augmentum obtrectatoribus, et stimulus ita factus est aduersariis, inque iis difficili tum Theologorum Halensium nationi, quorum odium non tam sua quam fratris, vt putabatur culpa, incurrerat. Hic nimirum ab illis multum diuersus, non probabat simulatam et adfectatam quorumdam pietatem, ac peruersam et prorsus fanaticam, qua tamquam Circeo poculo inebriati erant, opinionem; non decere homines, diuinarum maxime rerum studiosos, philosophiam et profanas litteras. Et quo magis iis vterque frater dediti erant, hoc magis illis obtrectabatur scrupulosissimum et irritabile illud hominum genus. Quibus calumniis sub idem fere tempus concussus et paene prostratus fuerit philosophorum huius saeculi princeps, Illustris Christ. L. B. de Wolf, et ii sciunt, qui aliud nihil. Interea cum fratre sensit frater, illiusque partibus addictus erat, et sic fieri potuit, vt per occasionem illi, cui difficile erat, satyram non scribere, exciderint scommata, iis, qui nihil ferre solent, intoleranda et tantum non cruce digna visa. Rem itaque inuidia plenam deferunt ad Regem, qui tandem vtrumque fratrem clementissimo rescripto admonuit, ne turbas darent, abstinerentque se porro a litibus. Crabrones etiam, vt coniicio, irritauerat edito sub auspiciis noui muneris, programmate, *de verae falsaeque sapientiae characteribus*, quo cum ciuibus academicis communicabat, quibus potissimum partibus illos iuuare animus esset. Legenti certe cuiuis iudicandi potestas est, in quale hominum genus faba cudatur. Mox sequebatur illa *de incessu animi indice* elegans dissertatio, qua illud physiognomoniae genus, hominum mores et indolem ex variis signis externis, vultu et maxime incessu coniectandi egregie illus-

trat. Occaſionem huic diſquiſitioni procul dubio dedit ridiculus eorum, qui ficto ſimulabant pia pectora vultu, quibus tum Hala ſcatebat, inceſſus. Qui cum ſuos haberent fautores, non facile cuiquam impune licebat hanc mouere camarinam.

§. XI.

Viam, quam ſemel ingreſſus erat, indefeſſo pede perrexit, neque a coepto vitae genere, quod erat in docendo ſcribendoque poſitum, curſum deflexit. Huius induſtriae ſpecimen ſequente anno vulgauit, edita Commentatione *de philoſophis ſemichriſtianis.* Non eſt, quod hic de ratione inſtituti quidquam dicamus, cum id ipſe iam praeſtiterit auctor, tum in ipſo libello, tum in praefatione Opuſculis praemiſſa. (*) Quidquid autem hactenus publici iuris fecit, materia erat, aut ex hiſtoria eccleſiaſtica, aut philoſophia, aut illius hiſtoria, hanc enim numquam neque a Theologia, neque philoſophia, neque adeo a iure ſeiunxit, depromta. Tantum tamen abeſt, vt ſubinde amorem, quo in iuris legumque peritiam ferebatur, depoſuerit, vt potius ſerio ac ſumma ope niteretur, illam eruditionis partem, cui ſe ſtatim vt Halam conceſſit, dedit, animo complecti. Non tamen auſus eſt quidquam in illa ſcientia moliri aut ſcribere ante annum 1716. quo ſe iureconſultorum ordini, ſummis in iure honoribus ornandum, obtulit. Auſpicalem enim tum, more in Academiis recepto, diſſertationem publico eruditorum examini propoſuit: *de origine atque indole jurisdictionis patrimonialis. Quandoquidem vero*, inquit Auctor, *ea tum erat rerum mearum ratio, vt intra quatuordecim dierum ſpatium et capiendum eſſet conſilium et exſequendum: temporis excluſus anguſtiis, omnia, quam*

(*) *Tomo II. Operum.*

quam fieri poterat, breuissime proposui, easque theses fine alterius praesidio defendi. Dicam vero, ne quid intactum relinquam, quid sit, cur tam cito et tamquam in arena capiendum esset consilium. Varie quippe sollicitatus de coniugio contrahendo, adhuc tamen non adpetiit, donec non contemnendae demum rationes offerrentur, quas repudiare et adspernari religioni sibi ducebat. Intra breue temporis spatium cum actum transactumque esset, legi etiam sponso a sponsa dictae satisfacere non detrectauit; vt nimirum Doctoris iuris gradum ante nuptias, quibus iam dies constitutus erat, susciperet. Hinc nulla mora nectenda, indeque caussa breuissimi intervalli ad hoc negotium concessi.

§. XII.

Venio nunc ad id tempus, quo domi satis clarus exteris quoque innotescere coepit. Priuatus enim iuris Doctor cupidae legum iuuentuti docendo apprime seruiit. Iam vero iuris et antiquitatum singularem scientiam publicis monimentis testatam saeculo fieri, reliquum erat. Factum id est autem insigni illo *Antiquitatum ius Romanum illustrantium syntagmate*, quod primum Halae 1717. prodiit. Dici non potest, quam auide exceptum sit venustissimum illud opus. Toties certe repetitae editiones, inuenisse emtores, satis testantur. Recusus enim liber iste emendatior auctiorque est primum Argentorati, deinde Venetiis, Basileae, Traiecti ad Rhenum et postremo Geneuae inter Opera omnia. Hoc certe specimine, tamquam esca aliqua allecti Bataui, illum post aliquot annos ad se vocarunt. Eodem libro et hanc laudem promeruit, vt inter iurisprudentiae humanioris, in Germania fere euilescentis, restauratores haberetur. Incubuerat nempe vitio practicorum, si Diis placet, vsum et praestantiam elegantiorum

tiorum litterarum ignorantium, Academiis Germaniae quaedam barbaries, quam a iurisprudentia depellere elegantioribus litteris, antiquitatibusque et historia cum illa coniunctis exemplo doctissimorum hominum summa semper ope nisus est Beatus Parens. Licet tamen hoc opere doctissimum quemque domi forisque in admirationem traxisset, non tamen, vt suum cuique iudicium est, omnia in illo placuerunt omnibus, vt non subinde censores et aduersarios inuenerit. Notarunt certe eum viri clarissimi B. BRANCHV *in Obseruationibus*, GOTTL. CORTIVS, *in Vindiciis Praetoris iurisque honorarii*, quibus quid reposuerit pater contrauindicans, legere est in *Hist. Edictorum Edictique perpetui. Lib. I. Cap. 6. §. 19. sequ.* nec non in *Historia iuris Lib. I. Cap. 3. §. 70.* IAC. VOORDA *in Commentario ad L. Falcidiam*, IO. AVG. ERNESTI, *in Indice Ciceroniano*, aliique maiorum minorumque gentium litterati. Nemo tamen maiore animi motu adparatuque contra auctorem huius operis insurrexit, quam laudatus CORTIVS. Hic enim initio amicus, mox aemulus, postremo infestum animum non alia de caussa gessit, quam quod spe potiundae professurae alicuius excidit, ex quo Patri illa demandaretur. Ex quo tempore non aliud fere sibi negotium credidit datum esse, quam vt tam in praelectionibus, quas Lipsiae in hoc syntagma instituit, quam scriptis, doctis ceterum et laboriosis, patrem ceseret, notaret. Sunt et alii, qui in hoc mustaceo laureolam quaesiuerunt. Inuenerintne, non dixerim? Non equidem mihi harum litium arbitrium sumo, cum meo auxilio nec me defensore pater egeat, et bella eiusmodi semper putarim nullos habitura triumphos, neque ita vmquam in Patris verba iurauerim, vt credam, numquam illum aliquid humani passum. Rem potius iudicio eorum relinquo, quibus iudicandi vis est et potestas et otium. Hoc tamen dissimulare nequeo, fuisse in aduersariis, qui magnum putarunt,

in re

in re illiquida et dubia, qualia ſunt multa in Antiquitatibus capita, probabilem ſententiam contra aeque probabilem vel etiam probabiliorem ſumma contentione defendere. Sed miſſis his ad alia tranſeamus. Eodem fere tempore, quo iuriſprudentiam antiquitatibus illuſtrare adgreſſus erat, hiſtoriam etiam iuris Romani et Germanici, ad quod, ab hoc lumine deſtituti, non poſſunt non caligare, meditabatur. Sed tum quidem in aliud tempus differre propoſitum coactus, CHRISTIANI THOMASII *delineationem hiſtoriae iuris*, breuem illam quidem, ſed inſtituto ſatis aptam, in vſum auditorum recudi curauit, eamque praefatione commendatitia ornauit.

§. XIII.

Eloquentiae famam ſibi pridem parauerat Pater, et cum NIC. HIER. GVNDLINGIO in facundiſſimis ſui aeui oratoribus numerabatur. Stili ſane Latini omnes elegantias callebat, et ſiue ſcriberet, ſiue diceret, facile intelligebatur, illum fere quod ſummum eſt in dicendi arte attigiſſe. Eminuit certe in Parentis mei dictione Latinae linguae puritas, rerum copia et pronunciandi grauitas. Neque haec dicendi facultas et fructus, qui ex eius inſtitutionibus oratoriis in ſtudioſam iuuentutem manabant, Fridericianae curatores, neque per hos ipſum Principem latebant. *Cum itaque*, (inquit ipſe *in Praef. Fundamentorum ſtili*) *beatiſſimus et immortalis gloriae princeps*, FRIDERICVS, *rex Pruſſiae, publicum docendi munus in illuſtri hac Academia mibi decreuiſſet, eo potiſſimum conſilio id ſe facere profeſſus eſt rex ſapientiſſimus, vt iis, qui ſe politioribus litteris conſecraſſent, viam, qua ad pulcherrimam iſtam laudatiſſimamque doctrinam poſſent peruenire, commonſtrarem. Quam bene de ſtudioſa iuuentute merendi occaſionem tametſi mibi tunc, neſcio quae praeriperet inuidia: tamen ex quo potentiſſimus*

tiſſimus rex, FRIDERICVS GVILIELMVS, *publice docendi prouinciam mihi impoſuit, dandam mihi operam exiſtimaui, ne nullum ex illa beatiſſimi principis voluntate fructum caperetis.* Et ſic nata ſunt *fundamenta ſtili cultioris*, Halae primum 1717. excuſa et poſtea vndecies et amplius recuſa. Gratus in primis hic labor docentibus, commoduſque diſcentibus fuit, adeo vt claſſicam fere auctoritatem conſecutus, ac in pleriſque Germaniae ſcholis introductus ſit libellus, ab eo profectus, qui ad alia plane quam vmbratica et ſcholaſtica ſtudia natus videbatur. Fuerunt, qui imtempeſtiue ſeduli neque rogati obſeruationes ſuas, a mente auctoris non raro alienas, huic libro interſeruerunt, cum quibus aliquoties recuſus exſtat. Non ſine indignatione alienam illam operam tulit, tametſi honorificum illud officium grate agnouerit, quod in commentando illo libro praeſtare haud grauatus eſt, Vir celeberrimus muſiſque Heineccianis amiciſſimus Io. MATTH. GESNERVS. Adhuc non ſine vberrimo fructu inſignique gratia priuatus iurium Doctor ius ciuile auditoribus legum cupidis enarrauerat, cum in dies magis magiſque effloreſceret B. Parentis nomen. Itaque triennio poſt commendatione eorum, quorum curae Fridericiana et res Palladia in orbe Pruſſico erat, in primis illuſtriſſimi MARQVARDI LVDOVICI A PRINZEN dignitas ab auguſto Rege illi profeſſoris iuris extraordinarii decreta eſt. Huic iungebatur aſſeſſura facultatis iuridicae, Profeſſoribus iuris, qui extra ordinem ſunt, non facile concedi ſolita. Inde publico diſputantium examini propoſuit diſſertationem *de leuis notae macula, ad l. 27. C. d. de inoffic. teſt.* in qua enucleata illa lege, et querelae inofficioſi hiſtoria, cur Conſtantinus M. fratribus praeteritis aduerſus heredes, probro aliquo diffamatos, ſuccurrendum putarit, deinde quae ſit illa leuis notae macula, quam in animo habuerit Imperator, et denique num tota illa de hac macula doctrina ICtorum vllum in iſta lege

lege praesidium inueniat, cum cura disquisiuit. Dubia quaedam contra nouam sententiam, in dissertatione illa propugnatam, mouit Collega olim coniunctissimus, Vir Illustris IVSTVS HENNINGIVS BOEHMERVS in dissertatione *de querela inofficiosi fratrum consanguineorum*, quibus in praefatione Opusculorum variorum συλλογῇ praemissa occurrendum putauit.

§. XIIII.

Nec defuit porro amicorum et patronorum in ornando patre gratia, auctoritas et voluntas, neque Optimi Principis clementia. Sequente itaque anno, 1721. Antecessor ordinarius factus est, illique dignitati etiam honorificus aulae Regiae Consiliarii titulus additus. Et sane nouum hoc dignitatis ac fortunae augmentum nouos etiam stimulos addidit patri, dignum se expectatione iudicioue patronorum probandi. Itaque non curam aliam priorem habuit, quam vt studiosae iuuentuti docendo, reique litterariae scribendo prodesset. Neque intermisit publicum disputandi exercitium. Specimina huius industriae edidit binis dissertationibus, altera *de collegiis et corporibus opificum*, altera *de nauibus ob vecturam vetitarum mercium commissis*, quam calculo suo probauit Illustris BYNKERSHOEKIVS *Obseru. iur. publici Lib. I. cap.* 14. licet in quibusdam a patre dissentiat. Et alienis hoc tempore aliquot egregiis scriptis hanc operam nauauit, vt recuderentur, quo in plurium manus venirent. Hinc Triadem dissertationum IACOBI PERIZONII, *ad Legem Voconiam, de constitutione diuina super ducenda defuncti fratris vxore, et de variis antiquorum numis*, et elegantissimos CORN. VAN BYNKERSHOEK *obseruationum libros priores* recudi fecit, illisque luculentas praefationes *de antiquitatum et artis criticae vsu in iurisprudentia* praemisit. Aliquot annos Bibliothecae Marianae Ha-

lensi praefectus erat, ex quo munere non vnum ipse et res litteraria fructum retulit.

§. *XV.*

Quae adhuc vulgauerat B. Pater ingenii monimenta, aliaque in Academiam Halensem et iurisprudentiam merita non latere eum sinebant. Famae quidem non admodum studiosus, ac propemodum, ceu ipse fatetur, (*) illud λάθε βιώσας a puero adfectans, eam tamen nominis celebritatem satis mature consecutus est, vt iam expeti ab exteris coeperit. Magnus certe ille in Aula Regia administer et Academiarum Curator Marqv. Lvdovicvs a Prinzen non destitit illum enixe commendare Regi. Quo factum est, vt anno 1723. in Viadrinam antecessor designaretur. Conditiones oblatas repudiandi nulla caussa erat, mox tamen consilium mutandi noua nata est. Eodem enim tempore ab Illustrissimis Frisiae ordinibus Franequeram, in locum Ortvini Westenbergii sufficiendus, euocatus, voluntati tam prolixae non prorsus abnuendum duxit. Dubius tamen adhuc et anceps animi, et quo se verteret nescius. Quemadmodum enim ea indole erat, vt quieto et tranquillo vitae genere, stabilique sede nihil prius nihilque antiquius haberet; ita vix à se impetrauit, vt mutatis sedibus coeloque in tam dissitas regiones migraret. Mox tamen verum expertus est illud Senecae sapienter dictum: *ducunt volentem fata, nolentem trahunt.* Quod postea adeo animo infixit, vt symboli loco haberet, ac philothetis amicorum et commilitonum memoriae caussa inscriberet. Quid tamen fuerit, quod posthabitis Viadrinis conditionibus, Franequeranas acceperit, dicam. Primo quidem morte ereptus illi fuerat frater amantissimus, Io. Michael, qui illo ipso anno diem obie-

(*) *in Epist. Amoeb. p. 19. T. III. Oper.*

obierat supremum. Tali praesidio orbato iactura videbatur irreparabilis, ipsaque Fridericiana ingrata sedes, a qua iam abesse quam longissime non admodum dolebat. Neque minus momentum lautiores Frisiorum conditiones. Et hoc denique multum apud patrem valuit, quod sciret, nullibi quam in Belgicis academiis largius et honestius otium, musis amicissimum, concedi, quo in Germania non facile fruantur Antecessores, molesto satis et ingrato respondendarum caussarum labore distenti, ac prope ciuilibus vndis mersi. His itaque aliisque rationibus motus, impetrata prius a Rege honesta missione sub hiemem anni 1723. cum familia Franequeram migrat, amicis et discipulis ingenti sui desiderio relicto.

§. XVI.

Confecto satis molesto itinere, ingruebat enim hiems, vrbem ingreditur, tanto concursu et adplausu a ciuibus collegis et studiosa iuuentute exceptus, vt facile adpareret, quanta fuerit illius exspectatio. Florebant tum in illa Academia, multis olim magnisque nominibus illustri, viri clarissimi RVARDVS ANDALA, ALBERTVS SCHVLTENS, VENEMA, MELCHIORIS Theologi, ZACHARIAS HVBERVS, DOM. BALCK Iureconsulti, MVYS et REGWS Medici, TIBERIVS HEMSTERHVIS, PETRVS WESSELINGIVS Philologi et litteratores clarissimi, cum quibus collegis adeo amice vixit, vt numquam se cum his in gratiam rediisse meminerit. Antecessoris autem munus non ita multo post auspicatus est oratione sollemni: *de iurisprudentia veterum Romanorum formularia, ritibusque quibus negotia ciuilia explicabantur sollemnibus.* Deinde summo auditorum plausu cathedram iuridicam adperuit. Ante quam Franequeram concederet, Leouardiam digressus innotuit celsissimo Arausionensium Principi, Magnae Britanniae Regis nunc

 gene-

genero, totiusque foederati Belgii cum maxime gubernatori hereditario, vti et Serenissimae eius matri, quorum gratiam continuo adeo sibi propriam fecit, vt non multo post Princeps hic iuuentutis, Franequeram studiorum caussa accedens suae institutioni committeretur. Eadem simul vsi sunt plurimi ex praecipua Angliae nobilitate iuuenes, praesentia Principis, futuri regis sui generi, illuc allecti. Quamdiu Franequerae docuit, sequentia in lucem misit: *Elementa iuris ciuilis secundum ordinem Institutionum et Pandectarum*, quibus luculentissimis iuris compendiis satis docuit, iuris ciuilis non solum vsum sed et artem in eo fuisse. Nouam quidem sed commodissimam auditoribus et discentibus viam et rationem secutus est auctor, et quisquis cogitauerit, quibus instructus praesidiis huic operi manus admouerit, ab eo non sine summo iudicio hanc methodum electam esse, libens fatebitur. Auctor sane, qui iam inde ab ineunte aetate ita percoluerat ingenium, vt omnem doctrinae elegantioris adparatum referret ad iurisprudentiam, ex illa sola arti in se abstrusae et interpretum plerorumque inscitia mirae inuolutae caligini lucem accendi posse arbitrabatur. Ea opinione imbutus in omnem antiquitatem litterasque et Graecas et Romanas ita se penetrauerat, vt sibi eorum nihil, quae ad eruendas legum rationes pertinent, praetermittendum putaret. Quumque satis animaduerteret, veteres iurisconsultos certa artis suae praecepta ac veluti principia ante oculos habuisse, ex quibus omnes decisiones suas foecundo ingenio deriuarent, omni ope incubuit, vt puros istos et limpidissimos fontes recluderet. Quo id demum consecutus est, vt omnes iuris ciuilis doctrinas non male cohaerentes nec tamquam sparsa Hippoliti membra distractas disiectasque, sed nexu arctissimo copulatas istis libellis sisteret, incredibilique fructu e cathedra explanaret. Dici non potest, quantam initio inuidiam sibi conciuerit noua illa

illa ac politiore scribendi docendique ratione, mox tamen calculum vel inuitis extorsit. Sed de lite illa methodo paternae a quibusdam intentata infra pluribus erit disserendi locus. Et *Commentarius ad Legem Iuliam et Papiam Poppaeam*, Halae quidem conceptus, Franequerae natus editusque est. Dissertationem quoque *de vitiis negotiationis collybisticae* ibidem, vt et aliam de *origine testamentifactionis et ritu testandi*, quae tamen maximam partem Respondenti debetur, edidit. Repetitis Vinniani *Commentarii in Institutiones iuris ciuilis*, Bockelmannianique *iuris Compendii* editionibus praefationes addidit, quae Tomo III. Operum, iunctim editorum, leguntur. *Grotius et Pufendorfius illustratus*, opera postuma a V. C. Io. Lvd. Vhlio, Antecessore Viadrino edita, praelectiones sunt, quibus auctores istos Franequerae explicauit. Anno 1725. vacationum tempore animi caussa iter Amstelodamum instituit, cuius hunc praecipue fructum retulit, vt Amplissimum tum curiae supremae, quae Hagae vice sacra iudicat, Senatorem, mox Praesidem, iureconsultorum nostrae aetatis facile principem, Cornelivm van Bynkershoek, qui tum forte eamdem vrbem inuiserat, coram salutare et venerari liceret. Tanto viro patris adeo placuerunt studia, vt amicitiae illum suae ac iurisprudentiae honorem adpellare non dubitarit. Iam diu vnus alterius propius noscendi desiderio flagrabat, et iam forte fortuna vtrique copia insperato data. Nihil hoc congressu iucundius aut amicius, neque, vt ipse pater in Dedicatione Commentarii ad Legem Iuliam meminit, retulisse piget. Pater nimirum apud Waesbergivm, ni fallor, Bibliopolam, virum honestissimum integerrimumque diuertens, ab hospite ad coenam cum aliis quibusdam viris litteratis vocatur. Vt Bynkershoekius vna esset curatum, ignarus vterque conuiuarum, quibuscum coenandum esset. Coenae pater, suauibus vt erat moribus, rem sic con-

ſulto et dedita opera inſtituerat, vt vtrique ſuauiſſima captio eſſet. Itaque varios ſermones, qui forte ferebantur, eo tandem inflectere, vt cum patre de Bynkershoekio colloqueretur. Pater, ignarus fraudis, tanto viro iuſtas debitaſque laudes plena manu admetiri, votumque addere propius venerandi. Tum idem ad Bynkershoekium conuerſus nunciare, ſe breui Heineccium hoſpitio excepturum. Hic vero non minus neque ſine elogio optare ſibi illius ſalutandi copiam. Vtrimque admiratio, de ſe tam honorifice dici, et ſciſcitatio ex hoſpite. Hic tandem animi impatientiam in vtroque animaduertens, non poſſum, inquit, quin innocentem vobis fraudem meam palam faciam, ſuauiſſimumque errorem demam. Amore et cultu vnus alterius tenemini; En ergo tibi, Ampliſſime Bynkershoeki, Heineccium, tibique Bynkershoekium. Quanta tum laetitia, quantaque voluntatis mutuaeque amicitiae ſignificatione ſe inuicem amplexi ſint, facile eſt ad intelligendum. Praeter Bynkershoekium quam maxime etiam coluit SICCONEM A GOSLINGA, Virum togae artibus illuſtrem, Friſiorum Academiae curatorem, qui certe patrem vnice patriſque ſtudia probauit, neque vllam ornandi augendique occaſionem elabi paſſus eſt.

§. *XVII.*

Non diuturna tamen apud Belgas commoratio fuit, tametſi ſuo res acta ſi arbitrio eſſet, numquam has terras dulciaque arua, vbi nihil fere triſte expertus eſt, praeter obitum ſuauiſſimae coniugis, quam primo poſt aduentum anno, florentiſſima aetate, puerperam amiſerat, liquiſſet. Fautorum enim copia, amicorum conſuetudo, ſplendidae conditiones, altero anno auctae munificentia Ordinum, et quae primo loco nominanda erat, libertatis, qua Belgae fruuntur, dulcedo,

do, vſuraque amplioris honeſtiorisque otii, ac vitae veluti deſultoriae taedium, ſpes etiam fulgentioris in Belgio fortunae, facile eum dimouiſſent a conſilio in Germaniam, ſi qua occaſio naſceretur, reuertendi. Sed valetudinis et corporis, continuis febribus attriti, magis habenda ratio erat, quod non aliter, quam hauſtu aurae ſiccioris, nam marina iſta et paluſtris corpori non omnino amica erat, refici poſſe videbatur. Animo haec voluenti offeruntur binae Profeſſurae in Academia Viadrina morte BERNARDI HENRICI REINOLDI et ARNOLDI WESENFELDII vacantes; ad ius ciuile et philoſophiam in ea Academia docendam, cui iam ante quadriennium deſtinatus erat. Oblatae conditiones acceptandae videbantur. Rem itaque, venia ſimul diſcedendi rogata, ad Illuſtriſſimos Ordines nec non Arauſionenſem Principem defert. Propoſitis quibuſcumque melioris ſortis conditionibus a conſilio auertere ſtudent. Sed praeualuit, neque iniuria, corporis ratio. Miſſione itaque impetrata, nam haec quidem in Belgio nemini denegatur, conclamatis vaſis, iter adgreditur non ſine dolore votiuiſque acclamationibus amicorum. In his V. C. PETRVS WESSELINGIVS elegante proſphonemate diſcedentem proſequitur.

O, qui flos hominum es venuſtiorum,
HEINECCI, et Themidos decus ſacratae,
Id, quod nunc agitur, iter vorabis
Aptis ſarcinulis et expeditis:
Non vmquam metues graues ruinas,
Nec caſus alios periculorum,
Saluus peruenies, domumque figes,
Qua muſae Viadri colunt fluenta.
Quin ſemper Tibi erit bene ac beate,
Si caros modo me, et meos ſodales,
Qui te plus oculis ſuis amarunt,

Haud

Haud vmquam ex animo tuo repelles.
Hinc me, si sapis, et meos sodales
Inscribes penitus tuis medullis,
Heinecci, Aonidum decus sororum.

Sub autumni ingressum Francofurtum adpellitur, ab amico in primis vetere, cuius desiderium vix ferebat, quoue illi nemo coniunctior alter, V. Ill. Christ. Godofredo Hoffmanno, cuius opera plurimum illi apud Regem regiosque administros valuit, amicissime exceptus. Compositis sarcinis, fessoque ab itinere corpore, necdum a febre libero, paullisper refecto, auspicium noui muneris fecit sollemni oratione: *de iureconsultis semidoctis, caussisque cur tam pauci hodie ad veram iurisprudentiae laudem perueniant.* Hanc autem publico programmate indixit: *de* P. Ivventio Celso, *saeculi sui ornamento.* Varia postmodum scripta edidit, quorum rationem auctor in praefationibus, quantum satis est, dixit. Actum itaque non acturi, summam tantum exhibemus. *Elementa philosophiae rationalis et moralis*, quibus praemisit *historiam philosophicam.* Haec aliquoties summo auditorum plausu e cathedra explicauit, et hinc natae sunt adnotationes Germanico idiomate scriptae in Historiam philosophicam, quas post fata Viri edidit diligentissimus patris discipulus, V. cl. Io. Lvd. Vhlivs, *Marchioni Brand. Onoldino a Consil. aulae, et in Viadrina Professor iuris publ.* Huc pertinent variae Dissertationes Academicae: *de vsufructu materno iuris Germanici, maxime Hamburgensis*; *de mercatorum, qui foro cesserunt, rationibus et codicibus*; *de lubricitate iurisiurandi suppletorii*; *de religione iudicantium circa reorum confessiones*; *de suprema principum magistratuumque tutela*; *de eminentioribus ducatus Lotharingiae praerogatiuis.* Postrema honori maiestatique transeuntis tum Francofurtum, Celsissimi Principis, Francisci Stephani, Augustissimi iam Imperatoris dicata ab auctore et Respon-

Reſpondente, iam Tribunalis Eccleſiaſtici Meclenburgici Conſiliario ENGELKENIO eſt. Programmata variis occaſionibus publicauit *de Vlpiani Hebraiſmis*, *de iuriſconſultis reformationi praeludentibus*, *de variis Saturninis iureconſultis*. Alterum adornauit anno 1730. quo ſaecularia ſacra ob exhibitam Carolo V. Imp. confeſſionem Auguſtanam celebranda eſſent. Anno, qui ſequebatur, munus Rectoris Academici ſuſcepit, eaque occaſione publice dixit orationem: de C. AQVILLIO GALLO, *Iureconſultorum ſua aetate Coryphaeo.* Sed et de alienis ſcriptis quibuſdam bene meritus eſt. Non enim ſolum recudi curauit BALTH. GRACIANI *Aulicum*, Io. SELDENI opus *de Synedriis et praefecturis iuridicis Hebraeorum*, nec non EZECH. SPANHEMII *orbem Romanum*; ſed elegantiſſimas etiam illis praefationes praeſcripſit, et tamquam hederam ſuſpendit. Illa *de vtilitate litterarum orientalium in iuriſprudentia* quantiuis pretii eſt, alteraque, qua perperam dicta quaedam ab Ez. Spanhemio emendantur, doctiſſima.

§. *XVIII.*

Francofurtum illi gratiſſima et optata ſedes, nec vſpiam ſibi magis placuit. Hinc inter muſas Viadrinas ſeneſcendi perpetuumque ibi et immotum, ſi fata vellent, domicilium figendi, firma ſedet animo ſententia. Itaque aedes ſibi comparare, Bibliothecam inſtruere, quaſi de ſtabili manſione certus. Vndique iam confluere ad virum audiendum, cuius fama late vagauerat per orbem. Et certe nimium non tribuo patri, ſi dixero, numquam illam Academiam neque florentiorem neque frequentiorem exterorum ſtudioſorum concurſu fuiſſe, neque ſtatum, quo nunc eſt, vlla ex parte comparandum eſſe cum illo tempore, quo ibi docuit HEINECCIVS. Cum illo fere natum eſſe florem, et interiiſſe dixeris, neque

ibi ciuium eſt quiſquam, in quo non viuat gratiſſima Heineccii memoria, quiue non florentiſſima illa tempora cum deſiderio reminiſcatur. Quanti propterea apud illuſtriſſimos Academiae curatores fuerit, et quantum momentum in hoc vno Doctore ſitum exiſtimarit ipſe Princeps, ex eo adparet, quod poſt aliquot annos eumdem in Fridericianam, cuius ſingularem et praecipuam curam geſſit, inuitum paene et reluctantem migrare iuſſerit, perſuaſus, neminem illi maius Heineccio adlaturum incrementum. Eadem aliis quoque Regibus, Germaniae ordinibus, et foederati Belgii ordinibus de hoc viro ſtat ſententia. In Academias enim Hafnienſem, Marburgenſem, Gieſſenſem, Ienenſem, Lugdunenſem, Traiectenſem, honeſtiſſimis et ſplendidis conditionibus euocatus eſt, quae neſcio an vlli facile euenerit gloria. Quod cum intellexiſſet Potentiſſimus Pruſſiae Rex, noua clementiae ſingularis erga illum documenta editurus, operamque illius ſibi tanto magis addicturus, anno 1731. contulit ſplendidiſſimum *Conſiliarii Intimi* honorem, addita inſigni gratiae teſtificatione. Ex quo tempore rogatus a Principe ſententiam in magnis et momentoſis negotiis publicis conſilia edidit. Nihil autem in Francofurtana commoratione illi ſuauius fuit conſuetudine Christ. Godofredi Hoffmanni, ordinis iuridici Praeſidis, fratriſque Io. Gvil. Hoffmanni, in omni ſcientiarum genere verſatiſſimi, quibuſcum tam indiuulſam amicitiam coluit, vt nulla paene dies praeterierit, quin aliquot horas vna conſumerent. Locupletiſſima Hoffmanno ſeniori bibliotheca erat, in qua tamquam communi aliquo amicorum nido, plurima de communibus ſtudiis, ſcriptiſque, quae moliebantur, conferre ſolebant conſilia.

§. XIX.

§. *XIX.*

Ex voto et animi ſententia apud Francofurtanos iam ſextum, et quod excurrit, annum egerat, cum de ſe Fridericianae reddendo Clementiſſimi Regis voluntatem cognoſceret. Deſtinabatur tertius in ordine iuridico locus poſt Cancellarium Io. Petrvm de Lvdewig et Directorem Ivstvm Henningivm Boehmervm, ſeruato Francofurtano ſtipendio ampliſſimo M. Ioachimicorum. Deprecatus, quibus rationibus poſſet, mutationem ipſe, deprecati ciues, memores, quam aduentus illius res Francofurtanas prouexiſſet, nihil haec tamen tenacem propoſiti Principem, non ſine ſumma ratione quidquam decernentem, mente quatiunt ſolida. In obſequio ergo gloria relicta. Quare iuſſui Principis obtemperaturus, ſine mora itineri Halenſi ſeſe accingit. Ex quo Lipſiam, veterem alumnam et formatricem excurrens, doctiſſimos, quos ſinu ſuo fouebat, viros ſalutauit. Fridericianae poſtliminio reſtitutus, factum id eſt autem anno 1733. Maio exeunte, eo anni tempore, quo iuris ceterarumque diſciplinarum Profeſſores acroaſium, quas ibi ſtato tempore ſingulis ſemeſtribus exordiri ſolent, initium iam fecerant, praelectiones ordinarias differre coactus eſt. Otium itaque aliquot menſium in aedibus comparandis, bibliotheca inſtruenda, adornandaque *hiſtoria iuris Romani et Germanici*, idque ſatis feſtinante calamo, conſumſit. Vix primae huius libelli plagellae typis exſcriptae erant, cum praelectiones, quibus illum publice interpretaretur auditoribus, indiceret programmate: *de* Salvio Ivliano, *Iureconſulto*, *Edicti perpetui conditore.* Ingenti numero et plauſu auditores habuit. Ex quo tempore omnes fere iurium partes, ciuile Romanum, Germanicum, feudale, publicum, cambiale, tum et philoſophia moralis, ciuilis, ius naturae et gentium, Hiſtoria et Antiquitates iuris, notitia optimorum

e 2 iuris

iuris ſcriptorum diſputandi artificium, argumentum praelectionum fuerunt. Quod temporis reliquum erat, libris ſcribendis aut de iure quaerentibus tribuit. Creſcit fama, et cum illa fortuna, et Hala iam non ingrata ſedes, ſtatioque, occupatiſſima licet, non honorifica minus quam lucroſa. Plurima identidem ſcripta prodeunt in lucem. Nam praeter *hiſtoriam iuris*, quae auctior ſubinde emendatiorque Traiecti recuſa eſt, edidit *Elementa iuris Germanici tum veteris, tum hodierni*; *Elementa iuris naturae et gentium*, quae in Anglia etiam, in Anglicanam linguam verſa, prodiiſſe ſcimus. Tum quoque Diſſertationes: *de marito tutore et curatore vxoris legitimo; de teſtamentifactione, iure Germanico arctis limitibus circumſcripta; de praeſcriptione iuris Lubecenſis a iure communi diuerſa*; *de pecunia in caſum, ſi cauſſa ceciderint, ab adpellantibus alioue remedio vtentibus, deponenda*; *de reductione monetae ad iuſtum pretium*; *de iure principis circa commerciorum libertatem tuendam*; *de iure principis circa ciuium ſtudia*; *de cauſſa ſeruitutum perpetua*; *de locatione conductione iurisdictionis*; *de venditione illicita fructuum in herbis*; *de dominis ſubditos ſuos in iudicio ſuo conuenientibus.* Illa *de tutela pactitia Diſſertatio* alieno nomine a patre concinnata eſt, nec vmquam antehac typis expreſſa. Praefatus eſt libris ſequentibus:

1) Opuſculis quibuſdam hiſtoriam iuris et maxime Pomponii Enchiridion illuſtrantibus. Praefatio eſt *de Sex. Pomponio iuriſconſulto, eiuſue Enchiridio*, Halae 1735. 4.
2) Io. Iac. Wiſenbachii Emblematibus Triboniani, et Io. Wybo Triboniano ab Emblematibus Wiſſenbachii liberato, Halae 1735. 8.
3) Corpori Iuris ciuilis. In praefatione *defendit Iuſtinianum Imperatorem, Tribonianum, et compilationem Iuris Romani*, Lipſiae 1735. 4.

4) Sam.

4) Sam. Stryckii Cautelis contractuum. *Praefatio est de iurisprudentia cauente*, Berolini 1736. 4.

5) Fasciculo scriptorum iuris nautici et maritimi, Io. Fr. Stypmanni ius maritimum, Rein. Kuricke de adsecurationibus diatriben, et Io. Loccenii ius maritimum complexo. Praefationem praemisit *de iurisprudentia, diuinarum humanarumque rerum notitia*, Halae 1740. 4.

6) Nic. Hier. Gundlingii Exercitationibus academicis, cum praef. *de vsu et praestantia numismatum in iurisprudentia*, Halae 1735. 4.

7) Pet. Georgisch Corpori iuris Germanici veteris. Praef. *de Lege Salica, eiusque origine et vsu*. Halae 1738. 4. mai.

8) Iac. Cuiacii Obseruationibus iuris Romani. Praef. *de obtrectatoribus et aduersariis Cuiacii*, Halae.

9) Iurisprudentiae Romanae et Atticae, quae Lugduni Batauorum tribus Tomis prodiit. Praefationes primo et altero praemisit de *vita, fatis et scriptis* FRANC. BALDVINI, GVID. PANCIROLI *et* BARTH. CHESII, *horumque interpretandi genere*. Tertius Tomus Samuelis Petiti Comm. ad Leges Atticas complectens post fata demum Patris prelo exiit, illique praefatus est vetus Collega Petrus Wesselingius.

10) Io. Ge. Sulpicii (hoc est Culpisii) libello de studio iuris publici recte instituendo. In praefatione comparauit SER. SVLPICIVM RVFVM cum Io. GE. CVLPISIO. Halae 1738. 4.

11) Io. Christ. Fischeri Selectis et rarioribus purioris Latii monimentis, Ienae 1737. 4.

Schediasma illud *de eo, quod admirandum est in arte typographica* anno 1741. scripsit, quo saecularia festa inuentae tertio abhinc saeculo diuinae istius artis celebrabant Typographi Halenses.

§. XX.

Quam vtiliter tempus ſuum Halae triuerit Venerandus Parens, ex tot tantiſque ingenii monimentis, operaque indefeſſa, diſcipulis nauata, ſatis adparet. Sed hic non ſubſtitit indefeſſa animi cura, aſſiduuſque labor viri, non ad ſpeciem docti, ſed ad vſum et vitae commoda traducentis late patentem ſcientiam. Taceo enim innumeras fere quaeſtiones iuris, quae ad collegium iuridicum, tamquam commune totius orbis oraculum, ſiue ab aduocatis, ſiue a litigantibus rerum ſuarum dubiis, ſiue a iudicibus deferri ſolent, quibus illi cum collegis reſpondendum fuit. Adhuc priuatim ipſe conſultus in arduis et maximi momenti cauſſis ſententiam dicere non detrectauit. Specimina aliquot poſt fata optimi Parentis editi in *Volumine Conſiliorum, Deciſionum et Reſponſorum iuris, cauſſas illuſtres complectente, ex iure Imp. Germ. publico, feudali et matrimoniali tractatus*, quod Vratiſlauiae 1744. in forma maiore prodiit, pluraque adhuc volumina ſelectorum iuris ciuilis Reſponſorum edi poſſent. Fuerunt extraordinaria quoque munia ſubeunda, illiſque temporis aliqua pars tribuenda. Magiſtratum academicum ſemel Halae geſſit, ſaepius Decani tam iuridici quam philoſophici ordinis prouincia ad illum rediit, quae omnia labore non vacant. Societati litterariae vni alterique nomen dedit. Cum enim prae ceteris Halae amicos coleret, virum ſumme reuerendum Iac. Sigism. Baumgarten, SS. Theologiae Doctorem, Fridericianae et litterarum inſigne ornamentum, fratremque Alex. Gottl. Baumgarten, V. C. iam Prof. Viadrinum, nec non V. C. Io. Henr. Schulzium, Medicinae, Eloquentiae et Antiquitatum Profeſſorem, iam fatis functum, aliquot ante obitum annos cum his litterarium commercium iniit, eo conſilio, vt ſtato ſingulis hebdomadibus die conuenirent, et circa hiſtoriam ſacram et pro-

profanam, litteras elegantiores Graecas et Romanas, et maxime rem numariam SCHVLZII in primis delicias, consilia conferrent. Sed et Societati Latinae, quae Ienae floret, ceu socius honorarius adscriptus est. Postremus labor fuit splendida accuratissimaque Lexici Brissoniani editio, quae post obitum Halae 1743. lucem vidit. Absoluit autem ipse XIII. priores libros, partemque Libri XIIII. reliquos iussu et mandato moribundi tum patris eadem cura et industria ipse exigere conatus sum. Postremum hunc laborem dixi. Et postremum quidem, nam huic immortuus est. Et vere labor fuit, integrum hoc opus amplissimum describere, omnes et singulas leges ex Corpore Iuris ciuilis excitatas, omniaque loca auctorum veterum euoluere, numerosque, paragraphos et capita sigillatim notare, articulos omnes rectius disponere, diuersas vnius verbi significationes accuratius eruere, suoque loco inserere, nouis denique obseruationibus locupletare. Animus auctori erat, luculentam ex prolixam *de vsu artis Grammaticae et criticae in iurisprudentia* praefationem addere, sed morte praeuentus est. Praefandi tamen officio functus est Vir Illustris. Ducatus Magdeburgici Cancellarius, et Fridericianae Director, IVST. HENNING. BOEHMERVS, amicissimus quondam patris collega.

§. XXI.

Multa, vt vidimus, scripsit diligentissimus auctor, plura editurus, nisi aut mutatum toties domicilium, et vitae genus, et cum hoc studia, negotia item multa magnaque, vitae denique summa breuis vetassent spes inchoare longas. Liceat mihi Catalogum breui texere scriptorum, quae viuus olim meditatus est, vti si forte alios inuitare queam, siue ad telam coeptorum pertexendam, siue ad idem conandum. Equidem memini, me iam supra referre, statuisse illum aliquando

aliquando *historiae Ecclesiasticae Syntagma* adornare, noua autem studia illum auocasse a pristinis amoribus. Alte tamen infixum menti haesit hoc propositum. Sub extremum enim vitae tempus, cuius non minimam partem comtemplationi diuinarum rerum, Annaliumque Ecclesiae inuestigationi impendit, iterum repetiit, diuerso licet consilio. Constituerat enim historiam ecclesiasticam condere, quatenus iurisprudentiae lucem accendit. Sed nihil tamen, aliis districtus negotiis perfecit. Cum apud Frisios ageret, tria opera meditatus est. Edere enim illi animus erat *Edictum perpetuum*, a Saluio Iuliano Hadriani Imp. auspiciis conditum; cuius restitutionem iam ante tentarunt Viri doctissimi, Iac. Gothofredus, Hub. Giphanius, Gul. Ranchinus et forte alii, deinde Sex. Pompeium Festum *de verborum significatione*, postremo Iac. Cuiacii *opera omnia*. Certe si otium suppetiisset, quo Franequerae certis anni interuallis fruebatur, non dubium est, quin perfecerit Edictum perpetuum, opus iureconsulto et votis eruditorum dignum. Consilium autem illius in hoc versabatur, primo vt pleniorem Edictorum Edictique perpetui historiam conderet. Quidquid illius perfecit, *Opusculis postumis* a me editis inserui. Deinde Edictum ipsum pristino ordini suaeque integritati, quantum fieri posset, restituere, simulque probationes, ac postremo Commentarium pleniorem adiicere animus erat. Sub calcem ordinem restituisset librorum, quo varii apud Romanos iureconsulti commentati sunt in Edictum perpetuum. Sed praeter primas restituti Edicti partes cum probationibus nihil in schedis paternis inueni. Festi quoque noua editio in spongiam abiit. Iam schema operum omnium Cuiacii a se edendorum publicauerat ὁ μακαρίτης. Enimvero iusto minor subscribentium, vt vocant, numerus a proposito deterruit Bibliopolam Io. vander Linden. Priusquam in Frisiorum Academiam tenderet,

de

de *Antiquitatibus iuris Germanici* eodem inſtituto, quo illud Antiquitatum Rom. ſyntagma, edendis non cogitauit ſolam, ſed etiam ad finem perduxit. Egerat autem cum Dulſeckero, Bibliopola Argentinenſi, de illis nitide accurateque imprimendis, ſimulque de honorario. Conuenerat res per litteras. Hic autem, rogato Auctore, vt expectaret, donec Lipſia, quo ad nundinas autumnales ire ſtatuerat, Halam ipſe excurreret, conuentioniſque legibus coram ſatisfaceret, expectari a patre tum non potuit. Nam itineri in Friſios intentus, Franequeram feſtinabat. Itaque cum Io. CHRIST. FRANCKIO, cui totum negotium commiſerat perficiendum, conuenit, vt honorarii a Dulſeckero promiſſi partem aliquam ab illo praeciperet, autographo in pignoris vicem tradito, ea lege, vt nomine expuncto Dulſeckero redhiberet pignus. Tum Auctor in Friſios tendit, ignarus fatorum, quae habiturus ſit libellus. Triſtis tamen illorum nuncius continuo perfertur. Franckius enim foro cedens fuga ſalutem petierat, ceſſo creditoribus, quidquid bonorum ſupereſſet. In his cum libraria ſupellex eſſet, illam illuſtris quandam Cancellarius Io. PETRVS DE LVDEWIG, cui plurimum debebat, ad ſe deriuat. Inter libros latebant quoque Antiquitates illae Germanicae. Equidem Pater non minus quam Dulſeckerus nihil fecerunt reliqui, vt redimerent pignus. Sed irrito conatu. Diſſimulauit enim poſſeſſor vſque hanc praedam, donec totam rem palam fecerunt illuſtris viri heredes, inſerto Catalogo Bibliothecae Ludewigianae illo manuſcripto. In manibus adhuc illorum deliteſcit elegans illud opus, quod luce dignius eſſet, niſi poſtea hanc iacturam aliquo modo reparaſſet Auctor, editis Elementis iuris Germanici. Sed et alia minatus eſt diligentiſſimus ſcriptor, veluti Lexicon iuris Germanici, ſyllogen paroemiarum iuris Germ. Hiſtoriam Ludouici Germanici,

nici, Historiam genealogicam Ser. Domus Hassiacae, Elementa prudentiae ciuilis, vti et iuris publici Imp. Germ. Et Gellii aliquando nouam editionem procurandi mens erat. Fasciculos quosdam Dissertationum iuris rariorum edendi consilium substitit in Triade Dissertationum Perizonianarum.

§. *XXII.*

De amicis, quos sibi iudicio quodam delegit, et patronis ex nobilitate et optimatibus, suarum virtutum aestimatoribus, nec non de obtrectatoribus et aduersariis, si quos habuit praeter eos, apud quos inuidiae fama erat, nonnihil dicendum restat. Quos in primis coluerit amicos, passim me referre memini, noloque repetere. Patronos autem veneratus est maximos in Aula Regia administros, viros illustrissimos, MARQV. LVDOV. L. B. DE PRINZEN, FRIDERICVM ERNESTVM S. R. I. BAR. IN CNYPHAVSEN, LVDOV. OTTONEM NOB. DOM. DE PLOTHO, CHRIST. DE BRAND, FRID. DE REICHENBACH, et qui primo loco nominandus erat, virum illustrissimum, quouis elogio maiorem, SAMVELEM LIB. BARON. DE COCCEII, magnum orbis Borussici Cancellarium, iustitiae statorem, litterarum decus et praesidium. Taceremne ego patronum, cui Pater innumera, ego vero aliquando per integrum biennium in domo familiaque benignissime habitus, munereque ac dignitate, qua nunc fruor, ab illo ornatus, omnia debeo? Magnopere etiam probatus fuit Illustrissimis Frisiae ordinibus, et in his SICCONI A GOSLINGA, Academiae Franequeranae Curatori quondam splendidissimo. Sua etiam gratia dignum existimarunt Germaniae heros sagatus et togatus, FRID. HENRICVS S. R. I. COMES DE SECKENDORF, nec non alter eiusdem nominis et gentis, vir illustrissimus

lustrissimus Christophorvs Fridericvs Lib. Baro de Seckendorf, senatus sanctioris Onoldini princeps. In magnis quoque patronis censendus etiam Illustrissimus Henricvs VI. Ivn. Stirpis Comes Rvthenvs, Regis Daniae et Norvagiae Cubicularius; nec non in aula Hanouerana Administer status, illustrissimus Gerl. Adolphvs de Mvnchhavsen, conditor Academiae Goettingensis. Hos inter innumeros memorare sufficiat. Nam quis non probauit Patrem, ingenio, scriptis et meritis illustrem?

§. *XXIII.*

De amicis hactenus. De obtrectatoribus et aduersariis horumque in patrem iris adhuc pauca. Non vnius seculi fuit ea labes et macula, virtuti inuidere. Et pater aut sine merito, aut solus inter mortales inuidiae non obnoxius fuisset. Hoc vitium et famae studium plerarumque inter eruditos aemulationum et contentionum caussa, sed non omnium. Et amor veritatis, laudandus quidem, sed temere plerumque praetensus, non iniusta quandoque bella mouet. Huic forte adsignanda est amica disceptatio, a V. C. E. A. O. C. Pagenstechero, Antecessore Herbornensi Patri meo de sensu *l. 1. D. de curat. furios.* illata, quam sine pulueris iactu agitatam videmus in *Epistolis Amoebaeis*, Tomo III. Operum iunctim editorum insertis. Vnum tamen, et insigne illud quidem maleuolentiae specimen, memorare non dubito, quod in Patrem quondam edidit collega quondam Io. Wolfgang Triervs, non modo nulla a collega iniuria prouocatus, sed non vno etiam officio deuinctus. Vir ille, non nullius doctrinae aut ingenii, impotentis tamen animi, ingenio feruido, ambitiosus, vt qui neminem nec superiorem nec aequalem te-

 rebat,

rebat, vaniſſimus ore et geſtu, Patri, luminibus forte ſuis officienti, occaſionem nocendi, exemplo lupi in fabula, diu anquiſiuerat. Inuenit tandem, vel rapuit potius, cum non nemo patrem aduerſus CHRIST. MATTH. PFAFFII iniquum de methodo axiomatica, qua interpretatus erat ius Romanum, iudicium defendiſſet.

Sic nocet innocuo nocuus, cauſamque nocendi
Inuenit. Heu regnant qualibet arte lupi.

Originem litis ab ouo, vt dicitur, repetam. Claſſicum cecinit Vir ſumme reuerendus CHRIST. MATTH. PFAFFIVS, Tubingenſis Academiae Cancellarius et ornamentum, edita oratione, de *Chirographo Apoſtoli Paulli*, in qua refutaturus eorum ſententiam, qui illud negotium, quod inter D. Paullum et Philemonem interceſſit, *pro expromiſſione* cum ZACH. HVBERO et qui hunc ſequitur Ven. Patre habent, ὡς ἐν παρόδῳ in methodum axiomaticam, qua in Elementis iuris ciuilis vſus eſt Parens, calamum ſtrinxit. Vix in lucem prodiit magni huius Theologi de iuriſprudentia eiuſque docendae ratione iudicium, cum addictiſſimus quidam diſcipulorum, edito *Examine orationis Pfaffianae* defenſorem methodi Heineccianae agens, nimio in praeceptorem amore abreptus, aſperiore, quam par erat, (cur enim diffitear,) ſtilo in celeberrimum aduerſarium inueheretur. Non omnino probauit nimium in ſe ſtudium Pater, a litium feruore et tantis iris alienus. Et certe ſi rem tanti exiſtimaſſet, ſatis ipſe in ſe praeſidii inueniſſet. Interea IO. WOLFG. TRIERVS occaſionem ſibi opportunam natam ratus, aliquid contra optimum Patrem, cuius ſemper aemulus fuerat, moliendi, ſub perſona GOTHOFREDI IAC. SCHVTZII *Examen methodi axiomaticae, qua in Elementis iuris ciuilis vſus eſt Heineccius*, protrudit. Prae-

Praetendebatur caussa, intolerandus Examinatoris orationis Pfaffianae comtemtus Compendii Lauterbachiani, et immodica eiusdem methodi Heineccianae aestimatio. Nihil ipse, tametsi male habitus, initio reposuit, ven. Pater. Vindicem tamen breui inuenit virum celeberrimum GODOFREDVM SELLIVM, qui in *Vindiciis methodi, qua in Elem. iur. ciu. vsus est* Io. GOTTL. HEINECCIVS, Traiecti ad Rhenum 1734. in forma octaua editis depexum dedit TRIERVM, nihilque quod ad vsum et praestantiam methodi axiomaticae pertinere videbatur, intactum reliquit. Ipse etiam Pater vexatus denuo, nescio quibus vindiciis examinis, a TRIERO oppositis Selliano scripto stilum acuit, sed quasi aliud agens, in *praefatione Corporis iuris ciuilis nouae editioni praemissa, Tomo III. Operum p. 166. sequ.* vti et altera, *Opusculis Pomponii Enchiridion illustrantibus, praefixa, p.* 104. *sequ. T. III. opp.* Obmutuit tandem maleuolentissimus ille obtrectator, et Principis rescripto monitus, et auctoritate Illustrissimi COCCEII interposita.

§. *XXIIII.*

Vitam venerandi Parentis praeclare actam, fata memorabilia, studiorum rationem, scripta, dignitates, honores, praemia, et quidquid ad eum pertinere videbatur, describendi dulci officio functus sum. Iuuabit adhuc imaginem compendio expressam sistere, vt indolem, animumque et mores priuatos cognoscas. Corpus illi robustum et decorum, statura mediocris, insignis oris atque orationis commendatio. Equidem ab ineunte aetate parce ac frugaliter, non tamen sordide vixit. Genium defraudare, auaritiam, pecuniam in tempore negligere, lucrum reputauit. Firma inde stabilisque

bilisque valetudo, ingenium ad omnia promtum. Labores multiplices, quos sibi vel ipse imperabat, vel imperabantur, sustinere facile et perferre. Adeo negotiosus, vt cathedra, libri, respondendi munus omne tempus absumerent.. Parum temporis amicis, animo fere nihil, dedisse, vitio datum est. Rei familiaris et domesticae, vitium doctissimis hominibus proprium, admodum incurius. Vix senas horas, etiam ad senectutem vergens, somno dedit, museo adeo adfixus, vt ne hortulum quidem, quem aedibus proximum eumque peramoenum habebat, vix semel iterumque per annum inuiseret. In concinnandis scriptis tam expeditus, vt calamus vix cogitationes sequeretur, et autographa nitide scripta, et fere sine litura. In litteris scribendis parcus et talibus officiis prope mancus, multum temporis his inaniter absumi ratus. Non defuerunt tamen in doctissimis clarissimisue aeui sui viris, qui litterarum commercium exoptarunt, tam in Germania, quam Belgio et Italia. Exstant adhuc apud me Hoffmannorum , Eu. Ottonis, Io. Matth. Gesneri, Io. Pet. de Ludewig, Petri et Casp. Burmannorum, Corn. van Bynckershoek, Tib. Hemsterhusii, Alb. Schultens, Io. And. Duckeri, God. Sellii, Io. Barbeyracii, Toullieu, Matthaeuccii IC. Lucensis, Cursi de Riccis Florentini, Iselini, Iac. et Godofredi Mascouiorum, Ab. Wielingii, Pet. Wesselingi cet. epistolae ad illum exaratae, quarum pleraeque de rebus litterariis agunt. Cetera hilaris, iucundus, facilis medius inter omne genus occupationum. Numquam difficilis, morosus aut grauis, siue amici, siue peregrini, siue liberi aut domestici turbarent circulos. Abrumpere saepe filum in scribendo, et confabulationi se totum dare. Vt erat suauibus moribus et affabilis, iocari non inscite et salibus sermones miscere, siue in cathedra, siue inter amicos haberet. Historias nemo melius

melius recitare, nihilque narrationibus eius facetius aut suauius. Inter amicos et familiares sine adfectatione et exserto animo risit, atque alios ridere fecit, nihil insulsius ducens, quam in amicorum concione de rebus agere seriis aut eruditis, quamuis cum eruditis non inerudite iocaretur. Nemini grauis, nisi quod ne in amicis quidem, nedum familiaribus, ridiculum ferret. Difficile tum illi erat, satyram non dicere. Si verum est, vti profecto est, acerrima quaeuis ingenia maxime satyrica esse, nescio an quisquam illum ingenio superauerit. Certe ironicum illud ingenium sic in mores abiit, vt si vel minimum, in liberis maxime et familiaribus, animaduerteret, quod absonum esset, continuo salse et scommate aliquo perfricaret, illis autem minime omnium parceret, qui sensu abundare et altius sapere viderentur. Si cui illudere vellet, vocem, vultum, gestus, actionem ita imitabatur, vt coram videre putares. In hac sane arte Roscius. Idem tamen ingenium ad satyram pronius negotium aliquoties facessiuit. Hinc simultas illa cum Theologis quibusdam Halensibus, de qua supra. Et postea si quod eo adhuc iuuene in lucem prodiret dicacius scriptum, ii qui nasum habere credebant, continuo ad illum referre. Nic. Hier. Gvndlingivs, coniunctissimus quondam collega, ediderat Systema Logicum, sub titulo: ***Via ad veritatem.*** Mox censor prodibat, editoque libello, qui inscriptus erat: ***Salebrae in via ad veritatem***, Gundlingium durius habuit; Gundlingius aequo animo non tulit istum conatum, et sollertius inquirens in auctorem, Patri tandem adsignauit. Res in simultatem erupisset, nisi hic mature, vt facile erat, diluisset suspicionem. In adfectibus vehemens, et in iniuriis ad animum reuocandis ardentior, ita tamen vt temperaret impetum rationis vsu. In adiuuandis amicis strenuus ac diligens, in commendandis suis paullo negligentior vel, vt lenius

nius dicam, cautior, probe memor illius dicti Horatiani:

Qualem commendes; etiam atque etiam aſpice: ne mox
Incutiant aliena tibi peccata pudorem.

Futilitatis, inconſtantiae et leuitatis oſor acerrimus. Nihil temere, omnia ſerio et velle et agere, ita vt quidquid volebat, agebat, valde vellet, ageret. Summus et religioſus Dei cultor, rerumque diuinarum ſtudium, ſumma voluptas. Cum vxore, quam anno 1716. duxit, anno vero 1724. Franequerae puerperam, praematura morte anno aetatis viceſimo octauo ereptam, amiſit, ſuauiſſime vixit. Duxerat autem virginem omnibus animi corporiſque dotibus ornatiſſimam HENRICAM CLARAM IOANNAM, Viri ampliſſimi IACOBI HEIRINGII, hereditarii domini in Gros-Winnigſtadt, tractibus ditionis Brunſuicenſis Heſſumenſi, Lerkheimenſi et Vogtsdalenſi Praefecti ſupremi, filiam natu minorem. Ex quo auſpicatiſſimo matrimonio ſuſcepit praeter me, FRIDERICVM ANTONIVM, in copiis olim Danorum, nunc Caeſarianis militantem, et HENRICAM LVDOVICAM, Viro clariſſimo CHRISTOPHORO ANDREAE MEYCKIO, Iurium Doctori, nec non iuris et hiſtoriarum in Regio Altonaenſi Gymnaſio Profeſſori ante decennium nuptam. Vxore amantiſſima amiſſa, ſepulta autem eſt Leouardiae in Templo Lutherano, viduus reliquam aetatem tranſegit.

§. XXV.

Venio nunc ad ſummum, ad triſtia illa et exceſſum viri incomparabilis, deſideratiſſimi Patris. Quam vellem acerbum illud et luctuoſum parentandi officium longius dilatum. Sed vixit eheu! Optimus Parens, ſublatumque ex oculis quaerimus

mus fruſtra. Diuturnior illius vſura bonis omnibus optanda erat; ſed noluit ſummus rerum humanarum votorumque arbiter Devs o. m. illum diutius inter mortales ſuperſtitem. Ita voluiſſe Numen, cuius decreta nobis pro ratione merito ſunt, ſufficiat. Vitam tranſegit dignam Deo, a quo creditam accepit, dignam coelo, quo rediit, neque nimio funera fletu facere fas eſt; nam ipſa morte praemium virtutis et laborum conſecutus eſt immortalitatem. Exiit autem ex vita, tamquam virtutum ſuarum theatro, anno ſeculi huius quadrageſimo primo, pridie Calendas ſextiles, aetatis ſexageſimo. Eo quidem tempore, quo alium plane, quam ex vita, diſceſſum, (corpore enim ad votum valebat,) meditabatur. Cum enim Pot. Suecorum Rex, Landgrauius Haſſiae paullo ante Fridericianae redonaſſet ſplendidum illud, quo nunc fulget, lumen, Illuſtrem Cancellarium Christ. L. B. de Wolf; vacuum in Marburgenſi Academia locum claro aliquo viro ſupplere ſummo ſtudio nitebatur. Itaque egit cum Patre, oblataque ſplendidiſſima Procancellarii, et Conciliarii Regiminis dignitate, primariaque iuris Cathedra, illum ſacro diplomate euocauit, ab ipſo Pot. Pruſſiae Rege, veniam, quam ipſe iam enixe rogauerat, impetraturus, ni fata interceſſiſſent. Dum haec aguntur, ſolita haemorrhoidum incommoda acrioraque mala ſenſit, quibus pediluuio aliquo ſalino conſulturus, vlcus in altero pede natum, cuius non rationem habuerat, adeo excitat et irritat, vt dolores illum diutius extra lectum non ſinerent. Medici, quibus curandi negotium permiſſum erat, in arte medica & chirurgica peritiſſimi, Hoffmannvs, Ivnckervs et Bassivs initio nihil minus quam vitae diſcrimen ab vlcere metuebant. At inuſitata virium defectio, quam ſimul ac decubuit aeger, ſenſit, ſpem recuperandae valetudinis valde minuit. Quippe natura ipſa in expellenda noxa ſe-

 gnior,

gnior, mox deficere videbatur. Inde vlcus tam profunde et pertinaciter haesit, vt ad vicinas partes decurreret. Abſcindi digitum, vlceris ſedem, paſſus eſſet, ſi ſuaſum maturius eſſet a medicis. Succedentibus deinde ſpaſmis veſicae, vrinam acribus et eroſiuis humoribus repletam non ſine ſummo dolore propellentibus, gangraena ad has partes ſubnata eſt, et iam omnis ſpes euanuit. Tantae labis origo non poteſt non ad inſueti coeli, ſub quo aliquot annos vixit, rationes, vitamque ſedentariam et nocturnas vigilias, ne ingraueſcente quidem aetate intermiſſas referri. Ita ergo diem obiit ſupremum, animamque Deo reddidit, in quo per omnem vitam vnicam fiduciam, omnemque ſalutis ſpem collocauit. Poſtremis vitae annis, quibus ſolus ego ex liberis iucundiſſima Patris conſuetudine vſus ſum, ſacrae doctrinae ſtudiis ſe totum dedit, et tamquam praeſaga mente proximae migrationis, piis cogitationibus pectus impleuit. Cum morbum ingraueſcere, horamque decretoriam appropinquare animaduerteret, arceſſi iuſſit Senem venerandum, Virum S. R. Franckivm, fratris quondam in miniſterio ſucceſſorem, coram quo, poſt confeſſionem, venia peccatorum a Deo ſuppliciter rogata, et ſacrae ſynaxeos ſymbolis rite vſurpatis, tam graues mortis meditationes habuit, vt diſcedens Franckivs mihi confiteretur, ſe, qui conſolaturus aegrum acceſſiſſet, multo fortius ab aegro ſolatium reportare. Eodem mane grauiſſima et conſilii plena oratione, cuius non ſine lacrimis memini, adfectu plane paterno fauſta mihi omina adprecatus, vltimum vale dixit. Reliquis vitae diebus placide et fere ſine ſenſu dolorum, quibus ante vexatus eſt, ſine vlla alienatione mentis obdormiuit. Sepultus autem eſt in hereditario monumento Illuſtris quondam Lvdewigii, in quo iam ipſius, et patris et Sam. Strykii et doctiſſimi quondam iuuenis Io. Phil. Baraterii

oſſa

oſſa quieſcunt. Tu vero ter quaterque beate Pater, ſalue, et inter coelites coram Deo ſorte tua laetare.

Memoriae beati viri epitaphium, quod in calce praefationis ad Briſſonii Lexicon iuris legitur, conſecrauit illuſtris Cancellarius, quondam Collega, Ivstvs Henningivs Boehmervs.

LVGE

QVI HAEC ATTONITVS LEGIS

ET ACCEDIS AD HOC MONIMENTVM

SVB QVO NON CINERES CLAVDVNTVR

SED IN QVO PVBLICA LVGENDI CAVSSA PANDITVR

EXSTINCTVM MOESTISSIMO FVNERE FLEMVS DOCTOREM

OCCASVM SIDERIS GERMANIAE MICANTIS

QVOD LVXIT SPLENDVITQVE PER ERVDITVM ORBEM

LVGEMVS OBITVM

VIRI ILLVSTRIS OMNIQVE ELOGIO MAIORIS

IOANNIS GOTTLIEB HEINECCII

IVRISCONSVLTI CONSVMMATISSIMI

POTENTISSIMO REGI BORVSSIAE A CONSILIIS INTIMIS IVRIVM ET PHILOSOPHIAE PROFESSORIS PVBLICI

IN REGIA FRIDERICIANA

VEL HOC SOLVM NOMEN SVFFICIT
AD COMMVNEM PLANCTVM ET LVCTVM EXCITANDVM
QVIS ENIM AEQVO ANIMO FERRE POTEST
VIRI DOCTISSIMI EXITVM EX HAC VITA
LVGET ACADEMIA REGIA
MOERET ORDO IVRECONSVLTORVM INCLITVS
SQVALENT CIVES ACADEMICI ET HVIVS CIVITATIS
ADFLICTANTVR EXTERI
TOTVS ORBIS LITTERATVS TAM SALVTAREM CIVEM DESIDERAT
PLVRIMAE VBIQVE FLENDI CAVSSAE GRAVISSIMAE
QVIS ENIM NON DOLVIT CASVM VIRI
QVEM REX POTENTISSIMVS BORVSSIAE COLVIT
ORBIS LITTERATVS OBSERVAVIT
ACADEMIA NOSTRA DILEXIT
SINGVLI STVDIORVM CVLTORES IN OCVLIS TVLERVNT
QVOD MENTIS CVIVSVIS OCVLOS SVA DOCTRINA ILLVSTRAVERIT
PLVS VIDENS QVAM TOT ALIORVM OCVLI
SED EHEV IAM OCVLOS CLAVSIT

QVO-

QVORVM ACIES OMNIA PENETRAVIT
IN RE LITTERARIA ABSCONDITA RESERAVIT
TOT INGENII FOETVS, FELICISSIMOS EDIDIT
IN RE LITTERARIA IVRIDICA PHILOSOPHICA
QVIBVS ALIARVM GENTIVM ERVDITIS PALMAM
PRAERIPVIT OSTENDENS
GERMANIAM ETIAM DECORA PLVRIMA ET INGENIA
MAGNA ALERE.
NEC ERVDITIONEM SOLIDAM SOLIS EXTERIS GENTIBVS PROPRIAM
DOCVIT ELEGANTISSIMO ELOQVIO
CIVES IN TRIBVS ACADEMIIS DEGENTES
SED SCRIPTIS SVIS ETIAM REMOTISSIMAS GENTES
DOCVIT
EOSQVE IN VIAM DEDVXIT VERITATIS
QVIBVS EIVS AVDITORIVM ADIRE NON LICVIT
IMMO
EFFICACIVS ET PLENIVS DOCVIT IN SCRIPTIS
QVAM VIVA VOCE ET LINGVA
ILLA MORTE EIVS PRAEMATVRA OBMVTVIT
HAEC LOQVI DESIIT
DIE XXXI. AVG. ANNI MDCCXLI.

SED SCRIPTA EIVSDEM ADHVC SEMPER LOQVVN-
TVR
PER OMNE AEVVM DOCEBVNT
ET ITA DOCTOR PERPETVVS ERIT
QVI VIX AD SEXAGINTA ANNOS VIXIT
VIXIT EHEV
SED ITA SEMPER VIXIT
VT POST MORTEM OMNIBVS PERPETVO PRODESSET
QVI IN LITTERIS VIVVNT
SINGVLIS EXEMPLVM PRAEBENS
ITA VIVENDVM ESSE
QVO VIVENTES GENERI HVMANO SINT IN DELI-
CIIS
MORTVI COMMVNIBVS HOMINVM COMMODIS IN-
SERVIANT ET ITA
OMNIVM SECVLORVM VIVANT PROSINT CONSV-
LANT POSTERITATI.

IO. GOTTLIEB

HEINECCII,

POTENT. PRVSSORVM REGIS quondam a Consil. Sanctior. Iur. ac Philosoph. in Ill. Frideric. Academ. Prof. publ. ord.

FVNDAMENTA STILI CVLTIORIS,

Quibus Accedit

SYLLOGE EXEMPLORVM.

ADNOTATIONES

Adiecit

IO. MATTH. GESNERVS,

Prof. Goetting. Celeb.

EDITIO VNDECIMA.

GENEVAE,

Impensis HERED. CRAMER & FRATR. PHILIBERT.

CIↃIↃCCXXXXIIII.

AVDITORIBVS SVIS
PEREXIMIIS
S. P. D.
IO. GOTTL. HEINECCIVS.

Quae adhuc calamo veſtrum haud pauci exceperunt, *cultioris ſtili fundamenta*, ea iam typis exſcripta vobis offero, auditores, ſed ſecundis perpolita curis, variiſque hinc inde animaduerſionibus locupletata. Multae ſunt, quae mihi id conſilium extorſerunt, rationes, quas a vobis non ignorari, mea haud parum intereſſe arbitror. Quum beatiſſimus, atque immortalis gloriae princeps, FRIDERICVS, rex Pruſſiae, publicum docendi munus in illuſtri hac academia mihi decreuiſſet, eo potiſſimum conſilio id ſe facere profeſſus eſt rex ſapientiſſimus, vt iis, qui ſe politioribus litteris conſecraſſent, viam, qua ad pulcherrimam iſtam laudatiſſimamque doctrinam poſſent peruenire, commonſtrarem. Quam bene de ſtudioſa iuuentute merendi occaſionem tametſi mihi tunc, neſcio, quae, praeriperet inuidia: tamen, ex quo potentiſſimus rex, FRIDERICVS GVILIELMVS, publice docendi prouinciam mihi impoſuit, dandam mihi ope-

ram exiſtimaui, ne nullum ex illa beatiſſimi principis voluntate fructum caperetis. Quare non temere vllum praeterire paſſus ſum annum, quin terſae ac cultioris Latinitatis praecepta ſelectioribus ingeniis traderem, eaque non ſolum explicarem adcurate, verum etiam exemplis luculentiſſimis illuſtrarem. Quo in opere inſtitutoque pulcherrimo, ſextum iam annum, magna animi contentione verſantem, tanto alacriorem me reddidit fructus, quem veſtrum haud pauci ſe hinc cepiſſe, profeſſi ſunt, vberrimus. Plures enim, qui, me duce ac comite, in adſequenda elegantiorum litterarum ſcientia operam & induſtriam ſuam collocarunt, iam in aliis erudiendis inſtituendiſque ad humanitatem, cum plauſu, verſantur. Alii ad eamdem laudem, pleno, vt ita dicam, gradu, contendunt. Enimuero, toties id ſaxum voluenti, duae potiſſimum ſuperandae mihi fuerunt difficultates. Primum enim, quum deeſſent, quibus cum fructu vti poſſem, praecepta, ipſe ego hunc mihi laborem impoſui, vt de concinnandis elegantioris Latinitatis elementis cum cura cogitarem. Deinde, quum ea nobis calamo eſſent excipienda; id & operoſius, & cum magno temporis diſpendio coniunctum, eſſe, deprehendi. Quare, vt, & hac in re, ſtudiis veſtris conſulerem, praelo haec committere decreui, ſed multis locupletata animaduerſionibus, ac ita vbique adornata, vt & intelligi facilius, &, diuturna exercitatione, in ſuccum & ſan-

ſanguinem conuerti, poſſent. Facile intelligitis, auditores, hoc, quidquid eſt, laboris me, non gloriae cuiuſdam captandae, ſed veſtrae vtilitatis cauſſa, ſuſcepiſſe. Neque enim vllum mihi erit tam moleſtum onus, quod non, veſtri cauſſa, promto atque alacri animo ſim ſubiturus. Veſtrum erit, fauere hiſce conatibus meis, atque ita rationes veſtras componere, vt & meae mihi, & vobis operae veſtrae, ratio conſtet. Valete. In academia Fridericiana, menſe Sept. cIↃIↃCCXVIIII.

GE. GVILIELMI OEDERI
PRAEFATIO.

SEPTIMA haec libelli praestantissimi editio e sexta expressa est, quae multa habuit additamenta ex ipsius illustris auctoris ore a quodam accepta, ejusque studio ad ipsum libellum accommodata. Cuius ea, quae in praefatione annotauerat, suis iam locis inserenda curauimus. In praesenti autem ne sine nouo splendore proderetur vtilis in medium libellus, fecit IO. MATTHIAE GESNERI, celeberrimi viri, & in his litteris summi, facilitas, qui e suis in eum praelectionum commentariis impetrari a se passus est ea, quae vel emendando illi, vel augendo viderentur idonea. Qua quidem ab opera quid sperari iure possit, verbis exponere nihil attinet, ne aut adstruere aliquid gloriae illius videar, quam illi & veriorem & magis propriam pridem pepererunt grauiora multo merita; aut bibliopolam me sic demum probem, si congestis vndiquaque laudibus, vt fit, vendibiliorem facere mercem meam studeam. Illud praetermittere non possum, quod monitos lectores voluit vir celeberrimus, si qua reprehendi videant illustris viri dicta, non id eo consilio factum, vt illius laudi vlla ex parte obtrectetur, quam ille aliis suis operibus factisque & consiliis tantam consecutus est merito suo, vt si numquam hunc libellum edidisset, vel is plane aboleretur, nihilominus illius esset illustre ad omnem posteritatem nomen futurum. Ita iudicasse ipsum illustrem virum, satis apparet; qui hunc tamquam partum ingenii sui,

iuue-

iuuenili aetate susceptum, maioribus rebus admotus abdicauerit velut, certe aliis comendum ornandumque reliquerit. Non igitur hoc agitur Gesnerianis annotationibus, vt laus Heineccii imminuatur, Gesnerus inde crescat, temerentur illius Manes, hic quasi ruinis illius famam suam superstruat; pulchre id quidem fuerit ridiculum: cum Gesnerus, quod sciunt, quicumque illum audierunt, inculcare diligenter suis auditoribus soleat, si disputandum sit contra Heineccium, non cogitandum esse virum meritis & gloria gravem, qualis nunc est Heineccius, sed iuuenem, ingeniosum illum, diligentem, doctum, eum tamen, qui per aetatem & difficultates alias nondum legere, colligere, diiudicare potuerit omnia; qui suo praeceptori Thomasio quaedam crediderit, iudici aliarum rerum acerrimo, sed ab his studiis aliquantum alieno. Hoc igitur voluit Gesnerus, vt libellus, qui plurimis adhuc profuit, vtilior etiam esset in posterum, abstersisque naeuis quibusdam, nonnullis autem rebus adiectis, magis placere possit. Si quis quid aliorsum interpretetur, ille vero de suo animo indicabit, non de Gesnero, cuius est candide & simpliciter agere. Insultare autem mortuo qui potuit, quem viuum coluit, a quo beniuolentiae pignora habuit publica & privata. Quo nomine libenter fecimus, vt obtemperaremus Gesnero, qui de ea re poni hic quaedam voluit, si qua possit ansa hoc modo praecidi hominibus, male interdum ad coniectandum ingeniosis, ad proferendas suspiciones sedulis. Gesnerus igitur in prima *prolusione*, *de interrogandi in studiis litterarum vtilitate*, qua Goettingae 1734. indicauit academicorum laborum initia, de Heinecciano libello ista posuit: *explicabimus ill. Heineccii fundamenta stili cultioris, libellum ita studiose arreptum, tritumque iuuenum ad haec sacra contendentium manibus, vt classicam prope auctoritatem consecutus esse non immerito videatur; libellum tanto maioris faciendum, quod earum rerum praeceptiones luculentas oppido continet, quibus subnixus magnus illius auctor ad id fastigium peruenit, in quo cum venerabunda quadam admiratione illum constitutum videmus.* Ill. Heineccius *epistola* quadam quae *Halae Magd. id. Nouembr.*

Nouembr. 1735. excuſa eſt, ita de Geſnero: *meminiſti procul dubio, -- quam ſaepe tibi eam apprecatus ſim felicitatem, vt ex humaniſſimi Geſneri acroaſibus fructum iam pridem capere potuiſſes*, reliqua. Geſnerus paullo poſt hanc epiſtolam ita ad illuſtr. Heineccium:

Qui tacita potius veneratione & candida apud alios commemoratione laudum tuarum, quam litteris meis colendum te adhuc putaui, vir illuſtris, videbar mihi ſine ruſticitate tacere diutius non poſſe, poſtquam tot deinceps tuae in me beneuolentiae ſigna exſtare vidi. In epiſtola, qua civi meo gratularis, eam de me mentionem inieciſti, quae in ſuperbiam me inducere poſſet, niſi olim didiciſſem potius indicari talium virorum laudibus, quales nos eſſe velint, quam quales judicent: tum apud Caſp. Fritſchium tuae in me voluntatis pignora quaſi certiſſima depoſuiſti. Denique illud probe video, non facturos fuiſſe clientes tuos, iuuenes ornatiſſimos, vti me in praefationibus ſuis, alter Stephaniani libelli, alter tui, inuidendis adeo elogiis mactarent, ſi laudibus meis tuum offendi animum putaſſent. Habes itaque, vir illuſtris, hanc quaſi ſyngrapham, non tantum gratiſſima eſſe, quae abs te profecta modo commemoraui, ſed numquam me aliter de te eſſe, quam de ſummo viro, & de litteris noſtris optime merito, locutum: quod quidem tanto facilius mihi crederes, ſi otium eſſet tibi totius vitae meae tenorem & commentandi rationem inſpiciendi, qui numquam magnorum virorum obtrectationibus iter mihi ad famam parandam duxerim; ſed potius iis officio mihi, ſi poſſem, conciliandis, veſtigiis certe illorum pro mediocritate noſtra perſequendis, eo ſtuduerim peruenire, vt & mihi aliquando locus inter homines non ignauos adſignaretur. Haec ita ſe habere, & me candidiſſimum laudis tuae maximae fautorem, admiratorem virtutis, & dignitatis, modo ferret noſtra tenuitas, defenſorem eſſe, vti credas, omni ſtudio abs te contendo. Bene vale, & rem tuam publicamque gere feliciter.

Agnoſcimusne ſummos viros, doctrina & ingenio aequiparare, humanitate etiam antecellere alterum alteri ſtudentes? Sed non poeni-

poenitebit etiam quid rescriptum sit his litteris ab Heineccio, cognoscere:

Tametsi mirificam voluptatem capio ex amicorum litteris, quae me minus amoenis distractum negotiis recreare quodammodo, eorumque seueritatem suauitate sua, tamquam condimento quodam mitigare solent: iam pridem tamen est, quod nihil me magis oblectauit epistola tua, quamuis eamdem & pudorem mihi, tot laudes, quas mihi admetiris, non agnoscenti, excussisse fateor. Equidem ex quo ab amoenioribus Musis, quibus ego me iuuenis totum consecrasse videbar, diuulsus aliis seuerioribus, & nonnumquam illitteratissimis litteris vacare coepi, (quod tamen non sine Dei optimi maximi voluntate ac consilio factum esse intelligo,) fieri profecto non potuit, quin ab illa ἀκμῇ, ad quam iuuenis adspirabam, iam aetate provectior absim quam longissime, ac proinde virorum doctissimorum amicitiam, quam studiorum similitudo, doctrinaeque paritas conciliare solet, vix mihi possim polliceri. At amo tamen & suspicio eos omnes, qui, quod summum est in elegantioribus litteris, sunt consecuti, neque vmquam eorum litteras lego, quin impetum quemdam, ac nouos velut igniculos, quibus ad pristina illa studia recolenda inflammer, in me persentiscere mihi videar. Quumque tu, vir celeberrime, huius elegantioris doctrinae laudem in Germania fere solus hodie sustineas, ac litteras iam prope fugientes sistas; facile profecto intelliges, quam mihi non modo iucunda sed & honorifica futura sit amicitia tua, quam tanta humanitate tamque liberaliter polliceris. Age vero, vir celeberrime, patere vt tecum iungam manus, tibique certo persuade, me tecum facturum mutuum, & quum tibi in omnibus facile cedam, in amore tamen nihil tibi vmquam esse concessurum. Ex Sellio vestrate Quinctilianum iam tibi in manibus esse, intelleximus, cuius ego desiderium vix fero. Neque enim aliud quid exspectamus, quam quod eximium, perpolitum, suisque absolutum numeris futurum sit, maxime quum limam adhibeas post Burmannum, qui nihil sibi videbatur aliorum ingenio atque industriae reliquisse. Meum est, vir celeberrime, vitam viresque labori pulcherri-

mo pares, quin & fauentem Lucinam tibi ex animo precari. Vale itaque rei publicae litterariae bono quam diutissime, meque tui studiosissimum, quod facis, ama. Halae Magdeb. V. Id. Iun. cIↄ Iↄ CCXXXVI.

Habetis, lectores, quae scire vos e re vestra putabam, ipsamque hanc epistolam integram, etiam ea parte, qua aliud agitur, ne quid eius ereptum aut interuersum adeo sibi querantur harum elegantiarum studiosi. Habetis ceteroquin libellum, quantum cura nunc praestari potuit, emendatum, indices etiam non ad hanc modo editionem accommodatas, sed passim auctiores. Nos laboris nostri fructum praecipuum percipiemus tum demum, si eorum commodis, qui vtuntur hoc libro, etiam nostra opera consultum aliquo modo esse intellexerimus. Scr. Gottingae mercatu verno cIↄ Iↄ CCXXXXIII.

FVN-

JO. GOTTL. HEINECCII, J.C.
FUNDAMENTA
CULTIORIS LATINITATIS.

PROOEMIUM.

I.

DUo potiſſimum in Latinae orationis cultu cavenda ſunt elegantiorum litterarum ſtudioſis. *Alterum*, ne auribus ſint tam agreſtibus atque impolitis, ut omnem orationis nitorem atque elegantiam, tamquam rem inanem ac ſupervacuam, omnino negligendam eſſe exiſtiment *). *Alterum*, ne per omnem vitam id unice agant, ut quaſi calamiſtris intorqueant orationem, eique colores adſcititios, tamquam fucum, inducant **).

Duo extrema in Latinitate cavenda.

*) Talis fuit veterum ſcholaſticorum & gloſſatorum barbaries, qui ſe eruditos non putabant, niſi omnem orationis cultum ejeraſſent. (Intellige *verum*: nam ſubſtituerant illi ineptias quaſdam ex ſoni quacunque convenientia captatas, in quibus decus omne orationis collocabant. G.) Contra eos (qui putant, ornatu omni ſuperſederi poſſe. G.) elegans exſtat oratio *M. Antonii Maioragii*, quae inter ejus orationes eſt XII. (Neque vero putave-

dici neceſſe ſit. (Fontes Orthographiae Latinae, vel externi vel interni. *Externi a)* libri MSS. ſed rariſſimi ultra aetatem barbaram adſcendunt. *b*) Lapides literati. *c*) numiſmata. Liiicula Gudii & Spanhemii ſalutaris literis, cum pepererit nobis praeclara utriuſque opera. *Interni*, intra ipſam nempe Grammaticam. *a*) Derivatio e Latinis vel Graecis. *b*) Analogia. *c*) Proſodia. G.)

In vitio ponitur orthographia adfectata.

III. Adfectationis notam vix effugiunt, qui ſingulare ſibi fingunt ſcribendi genus, quod vel non eſt publici ſaporis, vel aliis harum lautitiarum parum gnaris crucem figit *).

*) Non probandi itaque,

I. qui in ſcribendo omnem euphoniam negligunt, ſcribentes. v. c. *conlega* pro *collega*, *conruit* pro *corruit*.

II. qui archaiſmos ſtudioſe conſectantur, veluti *heic* pro *hic*, *ſeine* pro *ſine*, (forte *ſeive* pro *ſive*, G.) *ploſtrum* pro *plauſtrum*, (*Suet. l. VIII. c. 22.*) *cotidie* pro *quotidie*. Etiamſi enim haec & ſimilia in vetuſtis monimentis legamus: non tamen hodie Evandri matri ſcribimus, ſed noſtrae aetatis hominibus. Et ſi ſaeculum noſtrum non fert Plautina: *Aula* pro *olla*, *volgo* pro *vulgo*; vel Lucretianum: *terrai* pro *terrae*, & ſimilia: cur illis non minus obſoletis delectemur? Sane & *orthographia conſuetudini ſervit, ideoque ſaepe mutata eſt*; ait *Quinctilianus Inſtit. orat. l. I. c. 7.* (Antiquatam illam orthographiam Catonis, Plauti, Terentii, Varronis, ad Analogiam quandam & regulam revocavit Cl. *Pontedera notis poſterioribus ad Catonem de R. R.* quas exhibet mea editio p. 1282. ſq. G.)

Nec ferendi,

III. qui ipſi ſibi analogiam fingentes, ad eam receptam ubique ſcribendi rationem refingunt, & hinc ſcribere malunt *ſcribſi*, quam *ſcripſi*, *labſus*, quam *lapſus*. Multa enim, quae analogia admittit, plane repudiat uſus, quem penes non modo loquendi, ſed & ſcribendi arbitrium eſt. Quis ferret ſcribentem *legtum* pro *lectum*? & tamen illud a *lego* eſt. Haud minor eorum quoque κακοζηλία eſt,

IV. qui vetera ſigna rejiciunt, novaque ſuo fingunt arbitrio. Sic multi Graeca vocabula ſine accentibus & ſpiritibus ſcribunt, in Latinis contra recipientes lineolas quaſdam, accentus, circumflexos, v. c. απογραφη, ταπεινη, *longè*, *penitùs*, *Muſâ*, *veſtrûm*. At accentus tamen & ſpiritus Graecorum jam a multis ſaeculis recepti, ſuiſque incluſi ſunt regulis; qui Latinis vocabulis adpingi ſolent, ludi magiſtrorum debentur induſtriae, nec ullam juſtam habent rationem. (Conſiderari tamen meretur *Quinctil. I. 7.* pr. de apice. G.)

Nec laudanda tamen nimia negligentia.

IV. Omnia ſibi permittere videntur, qui nullam plane vel linguae ipſius *), vel antiquorum monimentorum **), in ſcribendo habendam eſſe rationem exiſtimant.

(*) Peccant itaque, qui etymologiae nullam habent rationem. *Convicium* ſcribunt adeuratiores, non *convitium*, eſt enim quaſi *convocium*. *l. 15. §. 4. D. de injuriis & famoſis libellis.* Probant hanc *Ulpiani* etymologiam *Feſtus*, & apud eumdem *Nonius*, quamvis hic in libello de proprietate ſermonis *convicium* dictum velit, quaſi *e vicis jocum*: *Laurentius Valla* autem a *con* & *vitium*, vel a *con* & *vita*. Vetus gloſſa convicium καταβόησις. Erudite *Ulpiani* ἔτυμον defendit *Menagius Amoenit. iur. civ. cap. 39. p. 273. ſequ.* *Heres* magis placet

eru-

eruditis, quam *haeres*, est enim ab *herus*. Sed repugnat modus Syllabae prioris, quae in *heres* longa est, brevis in *herus*. G.) Ita & *Cujacius Observat. V.* 10. *Menagius* vero *p.* 327. id vocabulum deducere mavult a Graecis *χῆρος*, *χήρα*, *χήραξ*, *χήρηξ*, *heres*. Utrumvis eligas, scribendum erit *heres*, non *haeres*. Addantur tamen, quae de his similibusque etymologiis, in jure nostro traditis, disputant *Aegidius Menagius* in *Amoen. juris civ. cap.* 39. & v. c. *Carolus Andreas Dukerus* in *Opusculis de Latinitate veterum JCtorum*. Talia qui negligunt, satis ostendunt, parum sibi curae esse scribendi *ἀκρίβειαν*.

**) Distinguenda tamen cum cura sunt monimenta vetera. Adcuratissimam plerumque scribendi rationem sequuntur numi, ut recte docuit *Ezech. Spanhemius de usu & praestantia numismatum, diss. II. p.* 82. Ast in marmoribus saepe aberrant indocti lapicidae, atque opifices semigraeculi. Quis enim scriberet *scaena*, pro *scena*, *temptare*, pro *tentare*, *epistula*, pro *epistola*? Et tamen haec passim leguntur in lapidibus. Deinde in marmoribus vetustissimis multa exstant, quae passim emollivit elegantior aetas. Unde frustra esset, qui ex columna illa rostrata DUILLII orthographiae petere exemplum sustineret. Sane jam sua aetate in multis mutatam esse veterem scribendi pronunciandique rationem, exemplis quibusdam demonstrant *Cicero* in *Orat.* 48. & *Quinctilianus* in *institut. orat. lib. I. cap.* 7. *lib. IX. cap. ult.* (E quibus locis & multis aliis, Grammaticorum praesertim veterum intelligimus, non tantum veterem pronunciandi rationem funditus fere interiisse apud nos, sed multa etiam in Orthographia immutata, quae magnos tamen auctores habent. G.) Ex quibus omnibus sane colligimus, e monimentis antiquis numos praeferendos esse lapidibus: ex his vero eos, qui aurea aetate positi sunt, antiquissimis & recentioribus; publico autem clarorum virorum nomine scriptos privatis, & a vulgo positis, esse ante habendos. Idem etiam dicendum de orthographia, quae in codicibus MSSC. observatur. Sunt ex his quidam antiqui, quidam saeculo nono recentiores. Illi partim emendati, partim inemendati. Unde saepe sub calcem legas: *contuli*, *emendavi*, *recognovi*. (Sed hanc ipsam formulam cum reliquis describere solebant etiam librarii ineptissimi, imperitissimique. Quare non simpliciter fides haberi illis potest. G.) Vide *Fontanini Vindic. diplom. cap.* 3. §. 7. Horum & ex antiquis pauciores sunt. Nam plerique scripti a librariis indoctis, qui bibliopolis operas locaverant, & de quorum oscitatione conqueruntur *Strabo lib. XIII. p.* 419. & *Gellius Noct. Attic. lib. VIII. cap.* 20. Post saeculum IX. immo & antea, monachi hunc describendi laborem occuparunt, iique plerumque indoctissimi. Quare pauciores tantum illi veteres, a viris doctis recogniti atque emendati in formandis orthographiae regulis aliquam utilitatem praestant. Vitiosissima scribendi ratio observatur in monimentis Christianorum, a quorum imitatione omnino abstinendum.

V. Observandae ergo quaedam regulae, tum de *litteris*, earumque *mutatione*, tum de *abbreviatione* & *divisione* vocum, tum de ipsis *vocabulis* quibusdam, quae perperam vulgo scribuntur. *Regulae orthographicae quotuplices.*

VI. Ad litteras majusculas quod attinet, in iis scribendis eo tutius veterum sequimur scribendi rationem *), quo certius constat, antiquos vix aliis, quam characteribus majusculis **) esse usos. *Quid observandum in litteris majusculis?*

*) Ex veterum itaque monimentorum contemplatione has fere colliguntur regulae:

I. Ca-

genium & exercitatio.

Quum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quaedam conformatioque doctrinae; tum illud nescio quid praeclarum ac singulare solet existere.

*) Ad eloquentiae studia qui apti aut inepti sint, cum cura inquirit *Melch. Junius Method. eloqu. III. IV. p. 9. s.*

**) Hinc *Cicero de Orat. I. 33.* Sillum *optimum & praestantissimum dicendi effectorem & magistrum* vocat.

***) Cicero *pro Archia cap.* 8.

Quotuplicia sint stili elegantioris fundamenta?

VII. Cogitanti autem de genuinis elegantioris stili fundamentis, ad duo potissimum mihi videtur respiciendum. Illa enim demum elegans viroque eloquente digna videtur oratio, quae & verbis selectis ac bene compositis, & sententiis praeclaris constat. Verba enim, quantumvis nitida, nisi gravis subsit sententia, vanam potius loquentiam, quam masculam eloquentiam arguunt *).

*) Bene *Crassus* apud *Ciceronem de Orat. I. 12. Quid est enim tam furiosum, quam verborum vel optimorum atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subjecta sententia nec scientia.* Hinc *Quinctilianus in prooemio Instit. orat.* totus in eo est, ut ostendat, *fuisse haec olim quemadmodum juncta natura, sic officio quoque copulata, ut iidem* Sapientes *atque* Eloquentes *haberentur. Scidisse deinde se studium, atque inertia factum esse, ut artes esse plures viderentur: nam ut primum lingua esse coeperit in quaestu, institutumque eloquentiae bonis male uti, curam morum eos, qui diserti habiti sint, reliquisse, eam vero destitutam infirmioribus ingeniis veluti praedae fuisse.* Ex hoc artium discidio quid nasci oportuerit; nemo non videt. Philosophia enim eloquentiae nudata ornamentis, in siccum & spinosum disserendi genus; eloquentia, philosophiae subductis praesidiis, in inanem & enervem verbositatem abiit. Sic demum *semel corruptae eloquentiae regula stetit, & obtinuit*, uti conqueritur *Petronius in Satyrico cap.* 2. (Verborum plane alia vis non potest intelligi, quam ut sint signa cogitationum, ipsarumque adeo rerum. Itaque pulcra sunt in tantum, in quantum rem ipsam exprimunt. *Sonora* cum vocantur, illud solum intelligitur, sonum illum pertinere ad intellectum eorum juvandum. G.)

Pars hujus opusculi prima.

VIII. Justam verborum (flexionem, &) compositionem *Grammatica* docet; sententias necessarias suppeditat *Philosophia*: easdem denique apte disponit atque exornat *Rhetorica.* Unde trium generum sese nobis offerunt elegantioris stili fundamenta, GRAMMATICA, RHETORICA, PHILOSOPHICA. Et in his omnibus prima pars hujus opusculi versabitur.

Item secunda.

IX. Quum vero varia sint scriptionum genera, aliusque in *epistolis*, alius in *orationibus*, alius in *dialogis* & *satiris*, alius denique in aliis scribendi generibus exigatur orationis habitus: de singulis istis scriptionum generibus parte secunda praecipiemus.

Nec non tertia.

X. Denique quum supra etiam exercitationem in adipiscenda elegantioris stili facultate utramque paginam facere ostenderimus: postrema

ſtrema hujus opuſculi parte de optimorum auctorum lectione atque imitatione, variiſque ſtili exercitationibus nonnulla haud proletaria monebimus.

PARS I.

DE GENERALIORIBUS TERSAE LATINITATIS FUNDAMENTIS.

CAPUT I.

DE FUNDAMENTIS STILI GRAMMATICIS.

I.

Quaenam hic intelligantur fundamenta grammatica?

QUamquam non temere quiſquam ſtudia tam cruda in academiam proferre debeat, ut ne prima quidem illa linguae Latinae elementa animo imbiberit, adeoque jure quodam noſtro ab ejuſmodi rerum tractatione abſtinere poſſe videamur: attamen, quum multa in vulgaribus grammaticorum libellis negligi, multa etiam perperam doceri *) ſoleant; pauca quaedam, & quae prae ceteris neceſſaria videbuntur, obſervabimus. Neque enim negligenda ſunt minora, ſine quibus majora conſtare haud poſſunt.

*) (Si non praeceptis, quae plerumque certe ſatis bona hodie, at exemplis: cum perverſe loquantur & ſcribant ſaepe, etiam qui aliis exempla debent. Caeterum, quod juvenes etiam ingenioſi & boni hac parte, id eſt negligenda Grammatica, peccant, ejus rei has fere cauſas comperiet, qui attenderit. *a*) Haec res prima libertatem naturalem ademit pueris. *b*) Plerumque procreavit alias quoque moleſtias. *c*) Difficile autem eſt ſejungere notiones & perceptiones ita olim conjunctas. Vid. praefat. Grammaticae Cellarianae Gotting. 1740. ubi calamitatem fundi literarii deſcripſimus, &, quomodo ea averti poſſit, indicavimus. G.)

In orthographia quaenam cavenda?

II. Prima grammatices pars ORTHOGRAPHIA eſt, de qua poſt *Aldum Manutium, Dausqueium, Cellarium, Schurzfleiſchium* nonnulla praecipiemus, quae praecipue obſervanda exiſtimamus iis, qui ſunt elegantiae ſtudioſiores. Quemadmodum enim & hic adfectatio fugienda eſt: ita nec omnia ſibi permittunt adcuratiores *).

*) Recte enim obſervatum eſt a *Quinctiliano Inſtit. orator.* I. 5. *alios barbariſmos ſcribendo fieri, alios loquendo: quia, quod male ſcribitur, male etiam* dici

rim fuisse unquam ita barbarum quemquam, ut eo ipso nomine sibi doctus videretur, si rustice & imperite scriberet. Sed de eo quod pulchrum esset, disputabatur nimirum. Illi quos refutat *Maioragius, eum satis esse disertum dicebant, qui sensa mentis aperte atque intelligenter explicare dicendo valeat.* G.)

**) Talis fuit sophistarum veterum eloquentia, de qua erudita exstat dissertatio *Ge. Nicol. Kriegkii*, edita *Ienae* CIƆ IƆ CCVII. Stilus purus & concinnus praeclarum est eruditionis omnis ornamentum, non ipsa tamen eruditio †), quae non in verbis, sed rebus earumque caussis pernoscendis posita est. Cavendum itaque ab illo fastu & supercilio quorundam grammaticorum, qui se solos sapere, ceteros volitare veluti umbras existimant, lepida oratione, quae *pro studiis humanitatis* inscribitur, exagitati a *V. C. Alberto Schultens. Franequ.* CIƆIƆCCXX.

†) (In hac quaestione, An facultas Latinae linguae sit eruditio? caute versandum est. I. Si eruditio est quaecunque perfectio hominis, in quantum rationalis est: tanto illum eruditiorem esse, quo plures linguas novit, non est dubium. II. Si eruditio est rerum utilium cognitio solida; lingua nulla per se eruditionis nomen sibi vindicare potest, sed potest esse utile ad illam cognitionem perveniendi instrumentum. III. Graeca & Latina linguae non possunt recte addisci, ut non multa simul discas, quae sint pars eruditionis. Qui intelligere Demosthenem & Ciceronem voluerit, (ne de scriptione & sermone dicamus, quae ex intellectu illo demum oriri possunt) illum egregie multarum rerum disciplina eruditum esse oportet, quod ipse cursus harum praelectionum docebit. IV. Eloquentia vero s. facultas de rebus omnibus bene dicendi plane est gradus magnus eruditionis, quin ipsa loquens sapientia. Rerum enim simulacra quaedam sunt cogitationes, cogitationum verba imagines: tanto veriores cogitationes, quanto sunt rebus aptiores, tanto pulchriora verba, quo accuratius cogitationes illas pingunt. In hoc differunt magister linguae vulgaris, & rhetor philosophus, quod ille rerum vulgarium appellationes & formulas quotidianas docet, hic de rebus omnibus apte, & ut decet, & cum dignitate dicere. Vid. *Isr. Theoph. Canzii Oratoria scientiarum familiae toti cognata, s. rationis & orationis arctissimum vinculum. Tubingae* 1735. 8vo. G.)

Hujus cautionis ratio.

II. Quemadmodum enim sententiae, quamvis eruditissimae, quodammodo vilescunt, si genus orationis sit spinosum, exile, jejunum, languidum, enervatum, incultum: ita nimiae illae orationis veneres omnem sententiarum vim ac gravitatem infringunt, ac prorsus effeminant *).

*) Quantum ergo interest inter feminae sordes, meretricium fucum, & cultum matronalem: tantum oratio barbara, sophistica, & casta inter se distant. Vid. *M. Ant. Maioragii laudata oratio*, p. 227. (272). Praeclara sunt, quae hanc in rem scripsit *Quinctilianus Instit. orat. lib. V. cap.* 12. ubi de nimiis illis orationis veneribus, &, uti eleganter *Synesius* vocat, περὶ τῶν λόγων, ἀπανθοῦντων ἐν ἡδονῇ τὰ μεγάλα, ita judicat: *qua propter eloquentiam licet hanc, (ut sentio enim, dicam,) libidinosam resupina voluptate auditoria probent, nullam esse existimabo, quae ne minimum quidem in se indicium masculini & incorrupti, ne dicam gravis & sancti viri ostendet.* (Caeterum hoc ipsum scire, quae sint *nimiae Veneres*, quid *spinosum*, quid *exile* &c. non nisi ejus est, qui consuetudine atque usu subactum habeat harum rerum judicium, in quo caput est,

ut

ut tum ipsarum rerum naturam, tum propriam vim vocum atque significationem bene inspexerit. Quod ipsum quomodo consequamur, per partes jam declarabitur. G.)

III. Recte proinde ac praeclare decorum Latinae orationis habitum nobis ob oculos posuit ille elegantiarum pariter ac nequitiarum arbiter, *Petronius* *): *Grandis*, inquit, *&*, *ut ita dicam*, *pudica oratio non est maculosa*, *nec turgida*, *sed naturali quadam pulcritudine exsurgit.* Stilus quisnam vere elegans?

*) *In Satyr. cap.* 2. (cujus verba peculiari commentatione prosecutus est Ill. *Bergerus* in prooem. lib. *de naturali pulcritudine orationis* p. 8. sq. G.)

IV. Quamvis vero ad adsequendam pudicae illius ac castae orationis facultatem permultum faciat ingenii ubertas assiduaque exercitatio: ratio tamen procul dubio fugit eos, qui eloquentiae laudem omnem in quodam ingenii atque exercitationis genere unicè esse ponendam, neque eam arte ulla obtineri (certe adjuvari G.) posse, arbitrantur *). Id quod demonstratur.

*) Fuit in hac sententia *Q. Tullius Cicero*, Marci frater, ut patet ex hujus de *Orat. lib. I.* a quo tamen ipse frater hac in re merito suam sejungit sententiam.

V. Omnis vera pulcritudo in justa partium proportione, aptoque earumdem nexu ac dispositione sita est. Haec omnia autem (pleraque saltem G.) quum regulis quibusdam certis atque indubiis describi possint: consequens sane est, ut & eloquentia arte constet, certaque adeo possint ostendi cultioris Latinitatis fundamenta *). An posse doceri?

*) Sic quum absoluta aedificiorum pulcritudo, quam vocant architecti, quae per se & necessario omnibus, etiam architecturae ignaris, placeat, in tribus potissimum consistat, teste *Vitruvio lib. I. cap.* 2. in *symmetria*, seu convenienti partium consensu, *materiae excellentia*, & in *ἀκριβείᾳ* seu *exacta membrorum singulorum elaboratione*, nulla autem res accuratioribus regulis constet, quam *συμμετρία*, utpote in quibus magna geometriae pars versatur, & reliquae pulcritudinis partes: nemo dubitat, quin architectura possit doceri. (Verior sententia sic videtur posse comprehendi. 1 Sine praeceptis ad fastigium perducta est facultas dicendi. 2. Ex praestantissimis exemplis demum ars formata. 3. Facilius aliquis sine praeceptis, sola exercitatione eloquens fuerit, quam contra. 4. Praecepta tamen minime contemnenda. Nam *a*) juvant intellectum pulchri & observationem dirigunt. *b*) ordinem quendam exercitationis praescribunt. *c*) ad judicium de suis aliisque scriptis ferendum prosunt. G.)

VI. Attamen simul exiguntur ingenium felix *), & exercitatio in legendo scribendoque diuturna **), quibuscum si conjungas praecepta adcurata, tum vere locum habent illa *Ciceronis* ***): Accedere tamen oportet in-

Quid in minusculis?

VII. In minusculis litteris, quae in vncialium locum celerioris scripturae caussa succenturiatae sunt, pauciores obseruandae sunt regulae *), quas itidem veluti per lancem saturam exhibebimus.

*) Tales sunt, quae sequuntur.

I. *Cauendae & hic formae litterarum a typothetis sine necessitate inuentae*, qualis est j pro i. Scribendum ergo *iuuo*, non *juuo*, *adiicere*, non *adjicere*. Formam enim illam j ignorant monimenta vetera, eamque solis debemus typographis.

II. *In diphthongis* ae *vel* oe *ordinarie separatim ponuntur vocales*, *rarius contrahuntur*. Antiquissimi codices non minus ac diplomata vetusta saepius praeferunt *ae*, quam *æ*, ceu obseruarunt *Herman. Conringius* in *Censura diplom. Lindau. p. 316. & Mabillonius de re diplomat. II, 1, 11. p. 58.*

III. *Littera* v *ab initio*, u *in medio & fine litterarum rectissime adhibetur.* Scribendum ergo, *vt*, pro ut, *iuuo*, pro juvo, *vua*, pro uva. Veteribus enim non alia nota erat figura litterae illius, quam *v*. Quoties autem illa in medio vocabulo occurrebat, eam lineola iungebant litterae sequenti, & inde nata figura *u*. Sane hanc scribendi rationem primos illos elegantioris litteraturae vindices accurate seruasse, & nouum admodum esse illud *u* vocalis, & *v* consonantis discrimen, editiones auctorum vetustiores satis euincunt. Multo recentior quoque forma *u* qua hodie multos sine discrimine vti animaduertimus, siue illa littera vocalis sit, siue consona, siue initio vocis siue in eiusdem medio occurrat, e. g. *unde*, *ualde*, *uulnus*. Suum cuique pulcrum. Sed talia fere exemplo carent, & κακοζηλίας redolet adfectatum istud nouitatis studium. (Quia vsum esse ea ratione Ios. Scaligerum, manus ipsius testatur, qui semper u minusculum, semper majusculum V facit. Typographi Galli, Angli, Belgae in splendidissimis antiquorum editionibus u vocalem, & consonantem v faciunt. G.)

Quid in vtrisque communiter?

VIII. Sunt & regulae communes litteris maiusculis & minusculis, quarum tres hic potissimum dabimus, prae reliquis accurate obseruandas *).

*) Priores regulae ad litteras Graecas, ultima ad litteras in compositione vel mutandas vel retinendas pertinent.

I. *Litterae* Z. Θ. K. Y. Φ. X. *Graecorum propriae*, *adeoque non nisi in vocabulis origine Graecis adhibendae sunt*. Male ergo scribitur *Author*, *lethum*, *Thuscia*, *Anthonius*, *kalumnia*, *sydus*, *tyro*, *hyems*, *stylus*, *lachryma*, *sepulchrum*, *charus*, pro *auctor*, *letum*, *Tuscia*, *Antonius*, *calumnia*, *fidus*, *tiro*, *hiems*, *stilus*, (Neque tamen σύλος ignorant Graeci. G.) *lacryma*, *sepulcrum*, *carus*. Conf. *Cicero* in *Orat. cap.* 48. Ob εὐφωνίαν tamen *ch* admittunt *pulcher*, *inchoo*, quae & *Cicero* probat *loc. cit.*

II. *Adspiratio post* r *nusquam locum habet*, *nisi in vocabulis origine Graecis*. Hinc recte dicitur *Rhodus*, *Rhetor*, *Pyrrhus*, sed male *Rhaetia*, pro *Raetia*, *Rhemi*, pro *Remi*. Constanter tamen etiam numi & lapides habent *Rhenus* & *Rhodanus*.

III. *Vbicumque non repugnat euphonia* †), *in compositione retinenda consonans vltima praepositionis : alias consona vel praepositionis*, *vel ipsius vocis mutatur*. Hinc recte dicitur *adgredior*, *adsigno*, *exspiro*, *exsilium* ††) : quum contra κακοζηλίαν redoleant illa : *adcipio*, *conlega*, *adgnosco*, *obgannio*, & quae sunt huius generis alia.

†) (Illud de euphonia judicium nimis lubricum, & tironibus certe mi-

Heineccii Fundam. Cultior. Latin.

nime permittendum. Itaque praestat primo auctoritatem sequi, v. g. ipsius huius libelli, aut Cellarianae orthographiae, quo viro nihil fuit modestius, cautius, castigatius. G.)

††) Non placet haec forma *Maffeo*, qui in erudita *praefatione*, *Hilarii operibus* Veronae CIƆ IƆ CCXXX. recusis *praemissa*, *pag.* 3. orthographiam antiquam commendans, addit: *Nolim tamen vrgeatur haec regula vndequaque, ita, vt etiam exsilium scribere teneamur, quamuis quibusdam e veteribus grammaticis edicentibus.* Enimuero quum & veteres grammatici edicant, & in monimentis optimis ita scribatur vocabulum, & ejus etymologia ab *ex* & *solum* hanc formam ferat, & vix ferendus videatur, qui scribendum existimet *exenator* pro *exsenator*; non video, cur in exsilium agi oporteat *exsilium*, scribendumque sit *exilium*.

Qui in abbreuiatione vocum? VIIII. A vocibus abbreuiandis maxime in minuscula scriptura, quantum fieri potest, abstinent eruditi *), qui & operam dare solent, ne male vox quaedam diuidatur **).

*) Veteres Romani in vncialibus litteris multa abbreuiare solebant. Nam vt *Valerii Probi*, *Magnonis*, aliorumque libellos *de Notis* praetermittamus, notum est, *Iani Gruteri* & *Thomae Reinesii Inscriptionibus* subiectum esse indicem litterarum singularium, quae integras voces designant, qualem etiam ex lapidibus *Sertorius Vrsatus*; ex numis confecit *Hubertus Goltzius*. (Optabile est vt in lucem proferatur praeclarus labor *Wolterechii*, de quo *Fabric.* B. Gr. 4, 15. p. 471. G.) Sic scribere solebant *Pr.* pro *Praetor*; S. P. Q. R. pro *senatus populusque Romanus*; *lub.* pro *lubens*. Ast in scriptura minuscula recte & ordine facies, si omnia sine abbreuiatione exscripseris. Neque tamen reiiciendae sunt abbreuiationes praenominum Romanorum, quae & veteres vix vmquam, nisi vel vna littera, vel binis, vel pluribus scribere solebant. Sic vna litttera exprimuntur praenomina: A. id est *Aulus*, C. id est *Caius*, D. id est *Decimus*, L. id est *Lucius*, M. id est *Marcus*, M' id est *Manius*; duabus: *Cn.* id est *Cnaeus*, *Sp.* id est *Spurius*; cet. tribus: *Sex.* id est *Sextus*, cet. Sed accuratiorem horum praenominum indicem dedit, quotque litteris exprimi consueuerint, ostendit *Carolus Sigonius* singulari *de nominibus propriis Romanorum* libello, qui subiunctus est commentario ipsius in fastos Romanos.

**) Locum hic habet regula, quam probauit etiam *Quinctilianus Institut. Oratoriar. lib. I. cap. 7. ita diuidendae sunt voces, quemadmodum id patitur earum origo & compositio.* Alias enim in simplicibus & primitiuis vulgaris syllabarum ratio obtinet. Sic recte diuiditur *aru-spex*, dicitur enim a *spectando*: *abs-temius*, est enim a *temeto*. Ita & *ab-igo*, *sus-cipio*, *et-iam*, *neg-otium*, *pot-est*. Hinc facile patet, *prod-it* esse a *prodeo*, *prodit* a *prodo*.

Nomina propria multa vulgo perperam scribi solita. X. Vocabula integra parum emendate a multis scribuntur, maxime nomina propria, quae, si antiqua sunt, merito ad vetusta monimenta, tamquam ad Lydium lapidem, exigenda sunt *).

*) Falso ergo vulgo scribitur *Aemylius*, pro *Aemilius*, *Aenobarbus*, pro *Ahenobarbus*, *Brundusium*, pro *Brundisium*, *Carthaginensis*, pro *Carthaginiensis*, *Adrianus*, pro *Hadrianus*, *Annibal*, pro *Hannibal*, *Moecenas* vel *Mecenas*, pro *Maecenas*, *Mauritius* pro *Mauricius*, *Heliogabalus*, pro *Elagabalus*, *Nicanor*, pro *Nicator*,

Nicator, *Paulus*, pro *Paullus*, *Schaeuola*, pro *Scaeuola*, *Ptolomaeus*, pro *Ptolemaeus*, de quo vide fis ea, quae monuit *Henricus Stephanus de abusu Graecae linguae p. 97.* editionis, quam mox nitidiorem, & obferuationibus doctiffimis *Jo. Henr. Kromayeri*, viri in his litteris eximii, & cuius praematurum difceffum merito luget respublica litteraria, auctam, daturum fperamus clariffimum *Fridericum Guilielmum Rolosfium*, tanti magiftri veftigia pleno gradu prementem. Plura nomina propria ex numis & marmoribus integritati fuae reftituit *Ezechiel Sponhemius de Vfu & Praeftant. Numifm. differt. II. p. 83. feq.* (Propria nomina tanto corrupta facilius, quod analogia, atque etymologia minus illis fuccurrunt. G.)

XI. Denique nec omittenda alia quaedam vocabula, quae perperam a plerifque fcribuntur, quorum breuem indicem e prolixiore *Cellarii* dabimus *), ne in his nimis videamur critico indulgere fupercilio. Nec non alia vocabula.

*) In recenfendis vocabulis perperam plerumque fcriptis tota pars pofterior orthographiae *Cellarii* occupatur. Potiora tantum hic notaffe fufficiet.

Alucinari fcribendum eft, non *hallucinari*. Eft enim idem, ac *a luce aberrare*. Videatur *Feftus Pompeius* voce *alucinatio*, & *Gellius Noct. Attic. lib. XVI. c. 12.* Dubiae originis hoc verbum eft, quod alii ab *hallus* vel *hallux*, *Gellius* ab ἀλύειν, alii aliunde arceffunt. Sunt, qui diftinguenda putent *hallucinor* & *alucinor*: funt, quibus haec συνώνυμα videntur. Mihi fe probant illa *Ifaaci Voffii ad Catullum p. 90. Dicuntur* alucitae *vel* alucitae *a priuatiua particula* a *vel* ab *&* luceo, *vnde &* alucinari *vel* allucinari, *quafi* ablucinari *quidam dici exiftimant. Pari ratione aues nocturnas* alucos *veteres vocarunt. Philoxeni Gloffae*: νυκτικόραξ, alucus, bubo. *Sed & Seruius ad VIII. Eclogam*, vlulae aues ἀπὸ τοῦ ὀλολύζειν, *id eft, a fletu nominatae, quas vulgo alucos vocant. Sic lege, non* vlucos, *vt vulgo.*

Ancora fcribendum, non *anchora*. Eft enim ea vox a Graeca ἀγκύρα.

Arceffo vetus & genuinum eft, pro quo male vulgo fcribitur *accerfo*. Cellarii *Orthogr. Lat. p. 76. Cortius ad Salluft. p. 250. 251.* (*ar* pro *ad* ponebant etiam in *Aruorfum*, *Aruehere*, *Arfuiffe*. Sicut *r* & *d* alternant in *Meridies* pro *Medidies*, *Auricula* pro *Audicula*. G.)

Auctor femper olim fcribebant veteres, & recte quidem, quia ab *augendo* dicitur. Vnde fpuria funt illa *author* vel *autor*, quae recentioribus funt in deliciis, quamuis pofterius paullo fit tolerabilius, & forma *artus* pro *arctus* defendi quodammodo poffit. Vide *Henr. Norifium* in *Cenotophia Pifana*.

Caelebs antiquum & genuinum eft, pro quo male hodie fcribunt *coelebs*. Attamen & hoc in marmore eft apud *Gruter. pag.* IↃ LXXVI.

Caerimonia, non autem *ceremonia*, fcribunt veteres. Neque aliam fcribendi rationem fert vocis origo, tradita a *Valerio Maximo Hiftor. I, 1.*

Camara fcribendum effe, non *camera*, docuit V. Cl. *Petrus Burmannus ad Petron. p. 112.*

Comiffari fcribendum effe, non *commeffari*, vel deriuatio docet. Eft enim a Graeco κῶμος. Vide *Feftum* voce *comiffatio*.

Femina, pro quo vulgo *foemina* fcribitur, fed falfo. Eft enim a femine dictum. Id vero fine diphthongo fcribi, ex *Fefto* difcimus. In lapidibus fane fere femper fcribitur *Femina*. Vide *Gruteri Infcript. p.* CCCLIX. & CCCLXXX.

Increbefco veteres codices habent. Vnde perperam vulgo fcribunt *increbrefco*. Accedit analogia. Quemadmodum

dum enim a *ruber* fit *rubesco*, ab *acer acesco*, (Certius est a *macer macesco*. G.) ita a *creber crebesco*. Exceptio tamen est in *niger*, a quo fit *nigresco*.

In dies, *in primis*, *in posterum* diuisim scribunt veteres. Perperam recentiores coniunctim *indies*, *inprimis*, *inposterum*. Multo minus ferenda illa *imprimis*, *imposterum*. Vere enim haec sunt duo vocabula.

Lacrima fere semper praeferunt vetera monimenta. Y in hac voce non temere reperies. Non raro tamen veteres scribunt *lacruma*. Et sane quum procul dubio haec vox a Graeco δάκρυον descendat, non multum referre videtur, vtram adhibeas litteram, modo constanter eamdem scribendi rationem teneas. Vide *Oberti Gifanii Praefat. in Lucretium*.

Lapicidina scribendum esse, non *lapidicina*, cum Etymologia docet apud *Varronem de lingua Latina VII*, 33. tum marmor apud *Gruterum pag.* IↃXCIII, 8.

Littera cum duplici *t* semper habent libri veteres, & lapides apud *Aldum Manutium Orthogr. p.* 8. & *Sponium Miscellan. Erud. Antiquit. p.* XXXVI.

Litus contra simplici *t* semper exaratur in marmoribus & codicibus. *Cellarii Orthogr. p.* 104.

Maeniana, non *moeniana*. Vide *Asconium ad Ciceronis Diuinationem*, *c.* 16.

Obscenus secunda vocali scribendum esse vel inde patet, quod a Graeco σκαιὸ descendit, *Varro de lingua Latina VI*, 5. Vnde male vulgare *obscoenus* per *oe* tuetur *Scaliger de caussis Lat. linguae I*, 34.

Paene per *ae* habent libri veteres & marmor apud *Gruterum p.* IↃCLV. Vnde recentiori scribarum consuetudini debetur *pene*. Solebant enim hi medio aeuo diphthongum illam vel simplici *e*, vel certe *e* caudato (ę) exprimere. Videatur *Conringius Censur. Diplom. Lindau. p.* 316. *Mabillonius de Re Diplomat.* II, 1, 11. *p.* 58.

Patricius cum *c*, non cum *t*, scribendum. Sane ita constanter legitur in marmoribus & Graecis scriptoribus, quibus semper placet forma πατρίκιος. (Eadem ratio *Tribunicii* & similium. G.)

Postumus frequenter legitur in numis & marmoribus; rarissime *posthumus*. Adspirationem quoque ex hac voce excludi, iam dudum iussit *Eutyches Grammat. p.* 2311. & recte. Est enim superlatiuus a comparatiuo *posterior*. Quod adeo verum est, ut id negare non possint & ii, a quibus *posthumus* a *post* & *humatus* esse dicitur. Diuersa enim esse vocabula existimant *postumus*, quod idem sit ac *postremus*, & *posthumus*, quod sit μετὰ θάνατον πατρὸς γεννηθείς. Sed ne id quidem verum est. Mortuo enim parente natus ideo *postumus* dicitur, quia eius liberorum postremus est. Vidit hoc, qui antea in alia omnia iuerat, magnus *Cuiacius Obseruat. III*, 4.

Saeculum cum diphthongo. Ita numi & lapides. Nec primae syllabae quantitas permittit, vt hoc nomen cum vulgo grammaticorum a *senex* vel *sequi* deriuemus.

Seorsum, non *seorsim*. Est enim a *se* & *vorsum*. Cellarii *Orthogr. p.* 146.

Sollemnis, non *solennis* aut *solemnis*; est enim a *sollo* (i. e. solido) & *anni*. Vide *Cortium ad Sallust. p.* 151.

Sollers & *Sollicitus* duplex *l* postulant. Vtrumque enim est ab osca voce *sollo*. Vid. *Festus* in voce *solitaurilia*, & *Cortius ad Sallust. p.* 163. (Cum non temere geminauerint literas antiqui librarii, orthographia talium incertior est. G.)

Strategema, non *stratagema*. Henr. Stephanus *de abusu Graecae linguae p.* 96. *edit. Rolerffianae*. (Est enim στρατήγημα.)

Torus sine adspiratione, non, vt vulgo malunt, *thorus* cum adspiratione. Vide *Cellarii Orthogr. p.* 152.

Tricesimus & *vicesimus*. Ita veteres libri, non *vigesimus* & *trigesimus*, quae merito proscribit *Dausquejus*. Sane vt a *viginti*

viginti & *triginta* dicitur *vicies*, *tricies*, *viceni*, *triceni*, ita & merito dixeris *tricesimus* & *vicesimus*.

XII. Sed sufficere haec arbitror de orthographia; similia enim facile quisque suo Marte obseruabit. Ad ETYMOLOGIAM quod attinet, illud praecipue cauendum est, ne vel aliena, vel peregrina vocabulis tribuatur significatio *). Id quod tamen in vulgaribus dictionariis fit frequentius, quam quisquam crediderit. In etymologia alienae vocum significationes cauendae.

*) Plura eiusmodi vocabula, quibus peregrina adfingitur notio, cum cura collegit *Cellarius in Antibarbaro III. p.* 155. Ea huc transscribere esset superuacuum. Neque enim quisquam nitidioris stili studiosior carere praeclaro illo opusculo potest. Addi tamen meretur *Francisci Vauassoris de vi & vsu quorumdam verborum, cum simplicium, tum coniunctorum*, tractatus, quem cum notis vna cum ejusdem auctoris tractatu *de ludicra dictione* recudi curauit V. Cl. *Io. Erhardus Kappius*, *Lipsiae* CIↃ IↃ CCXXII. 8. Acutissimus quoque in genuina vocum significatione eruenda, profligandisque notionibus spuriis fuit vir incomparabilis *Io. Fridericus Gronouius*, & adhuc hodie est vir magnus, quem honoris caussa nomino, *Petrus Burmannus*, ex quorum notis & operibus ille *Cellarii* catalogus maxime poterit locupletari. (Vtilissimus etiam liber est *Cyr. Guntheri Latinitas restituta* & multis nominibus commendandus: editus Ienae 1700. & altero volumine auctus 1708. 12. *Io. Iensii purae & impurae Latinitatis collectanea* recusa Lips. 1728. 8. cum notis laudati modo *Kappii*. Sed nusquam maiorem vim talium obseruationum reperies quam in *Fabriano eruditionis scholasticae thesauro*, cuius altera *Gesneri* editio prodiit Lipsiae 1735. f. Et si quid etiam hic desit, iam in eo est, ut suppleatur, edendo *nouo Thesauro Linguae Latinae* ad modum & filum Stephaniani iam pene ad umbilicum perducto. G.)

XIII. Deinde illud quoque haud suaserim, ut vocabula, quae ab omni analogia abhorrent, admittantur *). Recte enim dictum est a *Iulio Caesare* (apud *Gell.* I, 10, & *Macrob.* I, 5. G.) *tamquam scopulum, sic fugias inauditum atque insolens verbum.* Abstinendum etiam a vocabulis, quibus analogia repugnat.

*) Multa eiusmodi finxit barbara scholasticorum & glossatorum turba, quae deinde a lexicorum scriptoribus veluti ciuitate donata sunt, licet ab ipsa Latinae linguae indole plane abhorreant. Nos quaedam dumtaxat exempli loco recensebimus. Sic

E contra hodie vulgare est: (c. 2. §. 6.) non autem sic olim loquebantur veteres. Neque analogia permittit, vt praepositio regat aduerbium. Allegant vulgo pro hoc vocabulo *Tacit. Annal. XII.* 47. sed locum illum in mendo cubare, animaduertit *Io. Fr. Gronouius*. Veteres habent *contra*, vel *contra ea*, quod apud *Cornelium Nepotem* occurrit. Immo & *e contrario* occurrit apud *Tacit. Hist. I*, 27. & 88. *II*, 5. *III*, 54. Fieri potest, vt quum in codice aliquo legeretur per abbreuiationem *e contra.* pro *econtrario*, librarius indoctus id pro integro vocabulo acceperit.

Extrinsecus & *intrinsecus* adiectiua non minus, quam aduerbia *extrinsece* & *intrinsece* plane absurda sunt. Quis enim aduerbium *secus*, vnde haec vocabula sunt, in adiectiuum transformet, aut

aut aliud inde fingat aduerbium *fece*? Quare aduerbia sunt *extrinsecus* & *intrinsecus*, adjectiua: *exterior*, *interior*.

Pientissimus veteribus auctoribus ignotum, in solis occurrit lapidibus apud Gruter. *Inscript.* p. CCCCXVIII, 1. CCCCXXI, 4. CCCCLXVI, 5. CCCCLXV, 8. IƆCVI, 9. IƆCVII, 10.

Vxoratus pro *marito* vulgus dicit, sed contra analogiam.

Dubium est, an in hunc censum referenda sit vox vel voces potius *in praesentiarum*, de quibus dubitat *Cellar. Antibarb. p.* 123. & *cur. poster. p.* 178. defendente hujus vocis analogiam V. Cl. *Iac. Perizonio* ad *Sanctii Mineru. II. p.* 117. Id certum, insolentis formae vocabulum veteribus non ignotum fuisse, adeoque auctoritate se tueri. At aliter sentit *Sciopp. iudic. de stilo histor. p.* 99. vbi hanc loquutionem, tamquam lutulentam rejicit: quasi ea non vsi essent scriptores optimi, *Cato*, *Fannius*, *Nepos*, *Tacitus*, & ex argentea aetate *Apuleius* & *Minucius Felix*. Vt analogiae non aduersari hanc formam, ostendat *Sanctius*, *in* genitiuo junxisse veteres, existimat, *Perizonius* vero potius per ellipsin vocis *tempore* exponit. Sed scire velim, quid sit *tempus praesentiarum*. Fateor, me nondum intelligere loquutionis istius analogiam. (Legitur etiam apud Cato. de R. R. 144, 4. Peculiaris est de ea disputatio *Godefr. Hechtii* Viteb. qua tamen a sententia se dimoueri non passus est *Perizonius. G.*)

Nec peccandum in flectendis vocabulis.

XIIII. Parum quoque accurati sunt, qui in declinatione nominum ac pronominum, verborumque conjugatione aberrant. Quum vero nemo ignoret declinationum & conjugationum paradigmata: licebit nobis quaedam tantum, quae vulgo negliguntur, obseruare *).

*) Obseruationes aliae criticae sunt, quae huc non pertinent, aliae vere grammaticae, minime negligendae in elegantiore latinitate. Tales sunt, quae sequuntur.

I. *Ambo* & *Duo* accusatiuum pluralem masculinum apud meliores auctores, non *ambos* & *duos*, sed *ambo* & *duo* formant. *Cic. epist. ad diuers. VII*, 25. *Praeter* duo nos. *epist. VII*, 29. duo parietes *dealbare. epist. ad Att. VII.* 29. *Vos* duo *delegi. epist. V*, 8. *Quos quidem ego* ambo *vnice diligo. Virgil. Georg. IIII*, 88.

Verum vbi ductores acie revocaveris ambo.

Et *Aeneid. XI. v.* 285.

Si duo praeterea tales Idaea tulisset.

Conferri merentur *Io. Fr. Gronou. ad Liu. XXXV*, 21. & *Graeuius ad Suet. Claud. XIIII.* Ita & alii aureae aetatis scriptores loquuntur, veluti *Sallust. de bell. Iug. c.* 21. *qui* ambo *reges adeant.* Et *c.* 28. filium, & cum eo duo *familiares ad senatum legatos mittit. C.* 102. Duo *quam fidissimos ad eum mitteret. Varro de re rust. lib. I. c.* 18. Duo *villicos*, & *l. III. c.* 1. Duo *libros*.

II. Quoties post *si* vel *ne* sequitur *quis* pro *aliquis*: toties seruanda est declinatio pronominis *aliquis*. Cicero *pro Archia cap.* 1. *Si qua exercitatio dicendi*: non *si quae exercitatio*.

III. Verbum *Reuertor* apud meliores auctores, veluti *Ciceronem*, *Caesarem*, *Liuium* praeteritum actiue format, *reuertit*, *reuerterunt*, *reuertisse*. *Reuersus est* primi dixere *Asconius Pedianus*, *Phaedrus* & *Valerius Maximus*. Immo & *Tacit. Annal. XII*, 21. *non sum dimissus ad se*, *sed* reuersus. Vtraque forma verbi in vsu fuit, *reuerto* & *reuertor*, vti *diuerto* & *diuertor*, *praeuerto* & *praeuertor*, *quamuis forma* neutra in praeteritis; deponens in praesenti & temporibus inde formatis sit frequentior. Optimum tamen est participium

pium *reuersus*. (*Reuersus est* iam habet *Nepos* 2, 5, 2. it. *Iuretius de B. Hisp.* 13. G.) Vide *Cellar. Antibarb.* p. 151. & *cur. poster.* p. 167. (Optime sibi consulunt, qui laborem perlegendi boni Lexici, quale est Fabrianus Thesaurus, & nouus ille, in quo iam congerendo & exornando versatur Gesnerus, non defugiunt. Sic enim fiet, vt nihil temere sit obseruatione dignum, quod illos fugiat. G.)

XV. In particulis dici non potest, quanta sit linguae Latinae elegantia. Hic vero ad earum tantum significationem & vsum respicimus *). Nec in particularum vsu.

*) Praeterus *de particulis Latinae linguae* exstat libellus *Hor. Tursellini* accessionibus haud contemnendis locupletatus a *Iac. Thomasio* & a *Io. Conr. Schvvarzio*, *Lipsiae* cIↃ IↃ CCVIII. & cIↃ IↃ CCXVIII. 8. & cIↃ IↃ CCXXXIV. 8. Nos denuo quaedam exempli caussa monebimus.

I. *Communiter* non idem est, ac vulgo, (gemeiniglich) sed *indiuisim*, (gemeinschaftlich) *Cicero pro S. Rosc. Amerin.* 37. *Iste Roscius omnia cum Chrysogono communiter possidet.*

II. *Hactenus* & *adhuc* ita differunt, vt illud de loco, hoc de tempore adhibeatur. *Cicero epist. ad Att. XIII,* 21. *Sed haec hactenus. Et ad diuers. V,* 10. *Caesar adhuc de meis supplicationibus non refert.* Nep. *Miltiad.* 5. *Qua pugna nihil adhuc nobilius. Hactenus* tamen pro *adhuc* est apud *Tacit. Agric.* 10. *Dispecta est & Thule, quam hactenus nix & hiems abdebat.* Cellar. *cur. post.* p. 407.

III. *Iuxta* non idem est ac *secundum*. Perperam itaque dicunt: *iuxta Homerum, iuxta diuinum oraculum.* Rectius dixeris, *iuxta* modo praepositionem, modo esse aduerbium, idemque notare, ac *prope*, *post*, *aequali modo*. Hinc dicitur: *sepultus iuxta viam Appiam.* Nep. *Attic.* 22. *Aestum hiememque iuxta ferens.* Pompon. Mela *I,* 19. *Litteris Graecis & Latinis iuxta eruditus.* Sallust. *Bell. Iugurt.* 95. Hinc dicitur etiam *iuxta ac*, *iuxta atque*, *iuxta cum*. Exempla collegit *Iac. Perizon.* ad *Sanct. Mineru. I. p.* 102.

IIII. *Quamuis* non promiscue vsurpandum pro *etsi*, *tametsi*, *licet*. Est enim contractum ex *quantumuis*, †) atque hinc iis demum locis recte ponitur, vbi solui in has voces potest. *Virgilius Eclog. II. v.* 16.

Quamuis *ille niger*, quamuis *tu candidus esses.*

Id est, *quantumuis niger*, *quantumuis candidus.* Sanct. *Mineru. III. p.* 352.

†) Negat hoc v. c. *Petr. Burmannus ad Phaed. L. I. fab. XVIII. p.* 60. Et sane dicere iam malim, compositam esse particulam ex *quam* & *vis*: *quam* autem idem esse ac *quantum*, vt in illis. *quam essem occupatus*, *quam velis sis potens: Hic, quam velis, Epicurus iocetur.*

V. *Quandoque* non est *nonnumquam*, vt credere nos iubent vocabularia, sed *quandocumque*. Sanct. *Mineru. III. p.* 359. Io. Fr. Gronou. *ad Liu. I,* 24. Add. Burm. *ad Petron. p.* 638. & Vauassor *de vi & vsu quorundam verb.* voce *quandoque*, vbi eleganter docent, *quandoque* non modo idem esse, ac *quandocumque*, sed & aliquando pro *quando*, *quoties*, *quotiescumque*, *si quando*, *tunc quum* accipi: veluti in illo *Horatii de arte poet.*

- - - *& idem*
Indignor, quandoque *bonus dormitat Homerus.*

id est, *si quando dormitat.*

VI. *Quod* & *vt* quomodo differant; pauci norunt, etiam qui in vsu harum particularum non aberrant. Respiciendum est ad comma antecedens, quod quoties sequentis caussa est, vel esse falsum

tim debebat, toties ponendum est *vt.* Sin minus: vel *quod*, vel *accusatiuus cum infinitiuo.* Recte ergo dicitur apud *Plinium epist. I, 1. Frequenter hortatus es, vt epistolas, si quas paullo curatius scripsissem, colligerem.* Caussa enim, cur colligeret, debebat esse hortatio. Recte etiam dicitur: *tanta in me exstant merita tua, vt ingrato mihi viuendum moriendumque videatur.* Caussa enim, cur ingrato moriendum sit, est magnitudo meritorum. Contra ea dicendum: *spero, eum sibi haud dissimilem futurum.* Spes enim non est caussa, cur ille sui similis futurus sit. Ex quibus sane patet, quam falso vulgo dicant: *sequitur, quod.* Veteres enim semper hic vsurpare solent *Vt.* Vide *Cicer. Paradox. III. & de fato 12.*

VII. (Major etiam corruptela regnat circa vsum Conjunctionis *Quod*, vbi accusatiuus cum infinitiuo postulabatur. Quid disputatum sit hac de re, & quid de singulis, quae proferuntur, exemplis sentiam, expositum est peculiari disputatione Fabriano thesauro a me intexta. Hic teneamus modo illud: *a*) Distinguenda esse verba *affectuum quorundam* a *verbis omnium sensuum, dicendi & significandi.* Illa possunt post se *quod* habere, sicut nimirum etiam *quia*; haec non possunt. *b*) Quae in contrariam sententiam pro vsu *vt quod* allegantur, illa vel manifesto corrupta, vel peruerse accepta sunt, vt disputatione laudata luculenter ostensum est. *c*) Quod si ad omnia loca responderi non possit, & sunt forte duo, tria, in quibus MSS. consentiunt: innumerabilis tamen multitudo exemplorum contrariorum, vbi accusatiuo cum infinitiuo vsi sunt boni auctores, satis persuadet, illud alterum aut corruptum esse, aut ab ipso adeo auctore male positum. G.)

Cauenda denique falsa syntaxis.

XVI. Nulla in re facilius labuntur tirones, quam in SYNTAXI. Quum vero nostrum haud sit, regulas, quae in libellis grammaticorum omnibus habentur, repetere: sequemur & hic institutum nostrum, & de vitiosa syntaxi *) animaduersiones quasdam subiiciemus.

*) Tales sunt, quae sequuntur, obseruationes:

I. *Euadere* ante & post se habere nominatiuum, recte obseruant grammatici. At multi tamen elegantius se dicere putant: *tu euades in virum doctum.* Notanda ergo regula: *Euadere nominatiuum personae, & accusatiuum rei cum praepositione in postulat*, id est, si de persona loquimur, nominatiuo opus est: si de re, accusatiuo cum praepositione *in.* Liuius *I, 39. Iuuenis euasit indolis regiae.* Cic. *in Bruto 35. T. Albucius perfectus Epicureus euaserat.* Terent. *Adelph. III, 4. Haec licentia euadet in aliquod malum.* Nimirum *Euadere* proprie notat terminum, ad quem quid pertingit, vti recte obseruauit *Cortius ad Sallust. de bello Iug. c. 14. p. 472. & c. 52. p. 652.* Vnde non modo cum praepositione *in*, sed & cum aduerbiis ad locum iungitur. *Sallust. Iug. c. 14. Huccine, Micipsa pater, beneficia euasere?* Terent. *Andr. I. 2. v. 4. Heri semper lenitas, verebar, quorsum euaderet.* Vbi *Donatus: ad quam partem erumperet. Et euadere est, per quamcumque difficultatem ad aliquid peruenire.*

II. Genitiuum adsciscunt verba aestimandi. Sed iis perperam vulgo accensetur verbum *Curo.* Nihili ergo est phrasis: *parui hoc curo*, pro qua veteres: *parum hoc curo.* Cellar. *Antibarb. p. 234.*

III. Vbi datiuum alias postularet constructio, ibi saepe vsus exigit praepositionem cum accusatiuo vel ablatiuo;

tio, & versa vice. Hinc Latinis ignota est syntaxis *communicare cui*, pro qua dicendum : *communicare cum quo, vel inter quos.* CICERO *epist. ad diuers. I, 7. & pro P. Quinct. IIII.* (Male pro Datiuo laudatur Liu. 22, 27. *Sibi communicatum imperium.* Nam adiectum est, *cum eo.* Caes. B. Ciu. 3, 18. habent quidem libri, *quibus communicare de maximis rebus Pompeius consueuerat.* Sed ex perpetuo vsu aureae aetatis Cellarius & Gronou. Obs. 2, 6. legunt *quibuscum*, cui lectioni etiam suffragatur Codex laudatus Dauisio, qui habet *quibusque.* G.)

Nec Latinum est *conciliare cum aliquo*, pro quo veteres semper dicunt *conciliare alicui.* CAES. *de bello Gall. VII. 7.* Sic & *incumbere libris* perperam dicitur, pro *studere.* Veteribus enim placebat syntaxis : *incumbere in studia, in curam, in rempublicam, ad laudem, ad reipublicae salutem, ad bellum.* Exempla collegit CELLAR. *Antibarb. p. 337.*

IIII. VT, NE, QVO, QVIN, AN numquam recipiunt futurum subiunctiui, sed exigunt coniugationem periphrasticam. Caue ergo dicas, *nescio an veneris*, pro *nescio an venturus sis.* (Nempe quod vulgo futurum subiunctiui vocant grammatici, plane ad subiunctiuum non pertinet ; quare etiam sub *futuri exacti* nomine indicatiuo adscriptum est a GESNERO in Grammatica Cellariana Gottingae A. CIↃIↃCCXL. edita. Habet sane ut characterem, ita notionem quoque praeteriti s. exacti temporis. *Cum scribam, vvenn ich schreiben vverde*, cum scripsero *vvenn ich vverde geschrieben haben.* G.)

V. Quoties IVBEO accusatiuo personae fungitur, toties exigit infinitiuum actiuum ; alias passiuus ponendus est. Sic recte dico : *librum adferri iussit*, *servulum iussit librum adferre.* Neque tamen σπάνιον sed rariora tantum sunt *iubeo tibi, iubeo ut*, ceu exemplis compluribus demonstrant IAC. PERIZON. ad SANCT. *Mineru. II, 4, 6. p. 125.* CELLAR. *Antibarb. p. 238. & 256.* (Aureos falso laudari, ostendit in Fabro GESNERVS. Primi vsi sunt TACITVS, CVRTIVS. G.)

VI. Adiectiua cum infinitiuis non temere iungenda sunt, quia hoc Graecismum redolet. Plerumque enim Latini vel gerundium, vel supinum, vel coniunctionem *vt* cum coniunctiuo, prout res postulat, post adiectiua solent vsurpare. v. c. *cupidus discendi, facile ad intelligendum, vel intellectu, dignus, qui (vt) laudetur, mirabile visu.* (Poëtae hanc rationem Graecorum eleganitae caussa affectant. Vid. VECHNER. *Hellenolex.* 1, 2, 21. SANCT. *Min. III, 6.* & ibi SCIOPP. & PERIZO. G.)

VII. AN in dubitatiua sententia repetere vix consueuisse CICERONEM, iam obseruauit CELLAR. in *Antibarb. p. 228.* Semper enim elegantiores, priore loco VTRVM vel encliticum NE ; posteriore demum AN ponunt. CVRT. III, 4. *Alexandro, vtrum persequi pergeret, an abiret, satis incerto.* Quod si tria sunt quaestionis membra, primum comma NE ; posteriora AN exigunt. CIC. *pro S. Rosc. 41. Quaero abs te, iine, qui postulabant, indigni erant, qui impetrarent ? an iste non commouebat, pro quo postulabant ? an res ipsa tibi iniqua videbatur ?*

VIII. In constructionibus cum praepositionibus danda est opera, vt ne sine veterum exemplo loquamur. Sic non optime dicitur : *versari circa aliquam rem* ; melius *versari in aliqua re.* Ita enim semper loquitur CICERO *). Prius tamen placuit SENECAE *ad Marc. 29.* & SVETON. *de Gramm. 17.* Male quoque dicitur : *ita comparatum est cum hac re* : melius CICERO *in Lael. 28. Ita ratio comparata est vitae naturaeque nostrae.* TERENT. *Heaut. III, 1. Ita comparata natura omnium hominum.* Talis etiam est formula : *ita se res habet cum hoc*, de qua CELLAR. *in Antibarb. p. 213.*

*) Aliquando *versari* idem est ac cir-

circumagi, vexari, agi. Et haec est elegans loquutio, quae & ipsa eamdem constructionem cum IN postulat. Ita SALLVST. *Iug. c.* 14. *Semperne in sanguine, ferro, fuga versabimur?* Ita & actiue *versat nos cura*, & HORAT. *Lib. II. Epist. II. v.* 90.

Qui minus argutos versat furor iste poetas. CORT. *ad Sallust. p.* 473.

Fundamenta syntaxeos ornatae.

XVII. Praecipue hic locum inuenit syntaxis ORNATA, quippe quam vulgo praetermittunt grammatici. Ea vero quum partim in positione, partim in additione, partim in abiectione, partim denique in commutatione vocum consistat: de singulis non obiter agemus.

De vocum positione an quaedam extent certae regulae?

XVIII. Ad positionem vocum quod attinet, quamquam is est linguae Latinae genius, vt in ea verborum ordo non tam arctis legibus adstringatur, ac in aliis linguis: caue tamen existimes, plane nullum in ea esse certum verborum ordinem *). Quare non perinde est, quo ordine colloces vocabula, sed obseruandae sunt regulae quaedam, quae dici non potest, quantum elegantiae sermoni Latino concilient **).

*) Mireris ergo, quo iure scribere potuerit IAC. LODOICVS STREBAEVS *de elect. & colloc. verb. I*, 4. *p.* 18. *In oratione nulla verbo propria sedes est, nullus certus & immutabilis locus, nullus umquam fuit sic destinatus ordo, vt eius mutatio deformis & inelegans esset.* Sane quantum ratio hunc virum doctum fugiat, vel inde patet, quod ordo verborum, in poetis facile tolerandus, in oratione soluta plane absonus esset futurus. Ait HORATIVS *Carmin. Lib. IIII. od. XV. v.* 1. 2.

Phoebus volentem praelia me loqui
Victas & urbes increpuit, lyra.

Iam si quis in prosa oratione, eodem seruato verborum ordine, diceret: *pater volentem seruos filium occidere, miseras & ancillas, castigauit, gladio*: quis, quaeso, ferret ita loquentem? Ex quo sane clarissime patet, in Latina quoque lingua esse aliquem verborum ordinem, certasque adeo regulas, quae nisi obseruentur, confusum ac hiulcum inde nasci oporteat orationis genus. (Non potuit hoc sibi velle STREBAEVS, plane nihil referre, quomodocunque collocentur verba. Sic enim sua ipsius vineta caederet. Sed hoc indicauit; quod res ipsa loquitur, non esse certum perpetuumque vt apud Germanos v. c. Gallosque assignatum locum verbo, aut alteri orationis parti, non esse certum *constructionis*, quem vocant grammatici, *ordinem*. Interim toto libro tuetur, ordinem esse, numerum esse. Sed is nimirum ita fluctuat; ita liber est, vt intra praecepta pauca includi non possit. G.)

**) Vere ergo ordo & collocatio verborum in eloquentia omne fert punctum, adeo, vt quidquid orationi gratiae inest, pereat, si verborum turbes ordinem. Elegantissima sunt illa CICERONIS *de orat. I*, 1. *Cogitanti mihi saepe numero, & memoria vetera repetenti, perbeati fuisse, Quincte frater, illi videri solent, qui in optima republica, quum & honoribus & rerum gestarum gloria florerent, eum vitae cursum tenere potuerunt, vt vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent.* Iam verborum tantum collocationem muta, & periodum hunc in modum refinge: *Quincte frater, saepe numero mihi cogitanti, & repetenti memoria vetera, illi perbeati*

ſerbeati fuiſſe videri ſolent, qui quum & honoribus florerent, & rerum geſtarum gloria, eum potuerunt tenere curſum vitae, vt vel ſine periculo in negotio, vel cum dignitate eſſe poſſent in otio. Tuam fidem, lector, an priſtinae elegantiae Ciceronianae vel vola vel veſtigium ſupereſt? Nonne coquum potius aliquem aut calonem, quam Ciceronem audire tibi videris? Et tamen verba omnia Ciceronis retenta; ſolumque immutatum eſſe ordinem & collocationem verborum animaduertis. Quae quum ita ſint, quantum hac in re poſitum ſit momenti, ſatis ſuperque intelliges. (Contra ea LAZARVS BONAMICVS orationem PHILELPHI ſolo verborum ordine immutato ex ſubagreſtri & inconcinna elegantem & ſonoram reddidit. vid. VOSS. *Inſtit. Rhetor.* p. 164. G.)

XVIIII. Operae pretium itaque fuerit, potiores, quae huc pertinent, regulas paullo accuratius exponere, idoneisque illuſtrare exemplis *), ut quis ſit hac in re linguae Latinae genius, tanto facilius poſſit intelligi. Quales ſint illae regulae?

*) Multi iam inde a renatis litteris prodierunt libelli de elegantiis Latinae linguae, in quibus etiam de ordine & collocatione verborum praecipere ſolent auctores. Sed quum & hic multa parum accurate, multa perperam dicantur: nos ea, quae certa ſunt, conſectabimur.

De transpoſitione regulae.

I. *Vocatiuus non ſtatim ab initio, ſed plerumque* †) *poſt aliquot verba, nonnumquam etiam in poſteriore periodi membro locum occupat.* NEPOS *in prooem.* 1. *Non dubito, fore pleroſque,* ATTICE, *qui hoc genus ſcripturae leue, ac non ſatis dignum ſummorum virorum perſonis iudicent.* CICERO *in orat.* 1. *Vtrum difficilius, aut maius eſſet negare tibi ſaepius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu multumque,* BRVTE, *dubitaui.* Vbi vocatiuus in poſtremum denique periodi membrum eleganter reiectus eſt.

†) Attamen, ſi adfectus exprimendus ſit, vocatiuus & primum ſtatim locum recte occupat, & nonnumquam bis vel ter repetitur. TERENT. *Andr.* I, 5. v. 47. *o Myſis, Myſis, etiam nunc mihi ſcripta ita dicta ſunt in animo Chryſidis de Glycerio.* Vbi DONATVS: *Primum vocandi, alterum increpandi eſt.* Ego vtrumque adfectus cuiusdam eſſe exiſtimo, vti illud CICERONIS *ad Q. Fratrem: Mi frater, mi frater, mi frater.*

II. *Caſus obliqui, ſi id ſenſus orationis ferat, eleganter nominatiuo praemittuntur.* CIC. *orat.* 2. *Nec ſimulacro Iouis Olympii, aut Doryphori ſtatua deterriti, reliqui minus experti ſunt, quid efficere, aut quo progredi poſſent.* Si hic nominatiuum *reliqui deterriti* priore loco poſueris, omnis peribit periodi venuſtas.

III. *Propoſitiones incidentes Logicis vocatae,* (& quaecunque Adiectiuis declarandi vel definiendi cauſſa adiiciuntur G.) *eleganter adiectiuis & ſubſtantiuis, aut certe reliquae orationi interſeruntur.* CIC. *Catilin.* III, 1. *Profecto quoniam illum, qui hanc vrbem condidit, Romulum, ad Deos immortales beneuolentia, fama extulimus.* Hic propoſitio, *qui hanc vrbem condidit,* incidens eſt. IDEM *Catil.* IIII, 10. *Anteponatur omnibus Pompeius, cuius res geſtae atque virtutes iisdem, quibus ſolis curſus, regionibus ac terminis continentur.* Hic denuo incidens propoſitio, *quibus ſolis curſus,* non potuiſſet elegantiorem locum, quam inter adiectiuum & ſubſtantiuum occupare.

IIII. *Idem tenendum eſt de ea propoſitione, quae comparatiuos, aut verba* MALO & PRAESTAT, *ſequitur.* Haec enim eleganter comparatiuo aut certe verbo ſuo praemittitur. Sic eleganter CICERO *pro M. Marcello* 1. *Eſt vero fortunatus ille,*

ille, cuius ex salute non minor pa ne ad omnes, quam ad illum ventura sit, laetitia peruen rit *). Muta quaeso vocabulorum ordinem, & propositionem, *quam ad illum v ntura sit* postremo loco pone; denuo profecto videbis, totam orationem hiulcam fieri. Ita eleganter etiam dixeris *vir pace, quam bello, illustrior*; minus eleganter *vir illustrior pace, quam bello.*

*) Bis eo loquendi genere in una eademque periodo vtitur QVINCTIL. *Instit. orat. l. V. c.* 13. *Tanto est accusare, quam defendere, quanto facere, quam sanare, vulnera, facilius.*

V. *Propositiones conditionales nonnunquam eleganter veluti per* [illegible] *reliquae orationi inseruntur.* CORN. NEP. *Agesil.* 5. *Namque illa multitudine, si sana mens esset, Graeciae supplicium Persas dare potuisse.*

VI. Eiusdem conditionis sunt formulae: *mihi crede, pro eo, ac debui, pro tua sapientia, qua es animi perspicacia, qui est insignis tuus in nos amor, ut tum erant tempora, etc.* Eae enim omnes quasi per [illegible] reliquae orationi inseruntur, e. g. CIC. *epist. ad diuers. XII*, 1. *Finem nullum facio*, MIHI CREDE, *Cassi, de te & Bruto nostro, id est, de tota republica, cogitandi.* Ad eumdem SVLPICIVS *epist. IIII*, 5. *Postcaquam mihi renunciatum est de obitu Tulliae, filiae tuae, sane quam*, PRO EO, AC DEBVI, *grauiter molesteque tuli.* NEPOS *Attic.* 1. *Patre vsus est diligente, indulgente,* & VT TVM *erant tempora, diti.* Elegantes admodum sunt hae similesque parentheses, & hinc veteribus familiarissimae.

VII. *Coniugationum tempora ex participiis & verbo substantiuo composita pereleganter diuelluntur, & quaedam inter vtraque inseruntur.* CIC. *epist. ad Q. Fratr. I*, 1. *Non dubitabam, quin hanc epistolam multi nuntii, famaque denique ipsa* ESSET *sua celeritate* SVPERATVRA. Rescribe superatura esset, & multum peribit elegantiae: IDEM *de finib. II*, 16. *Nulla quaestio* DECRETA *a senatu* EST.

VIII. *Nec minor est orationis elegantia, si duo verba, quorum alterum ab altero regitur, eodem modo seiunguntur.* CIC. *de fin. II.* 16. *Quae est ista laus, quae* POSSIT *e macello* PETI? IDEM *de offic. II*, 20. *Sed quum in beneficiis collocandis aut mores* SPECTARI, *aut fortuna* SOLEAT.

VIIII. *Comparatiui & superlatiui elegantissime periodum claudunt.* V. C. MANVT. *epist. I*, 20. *Solent esse, quae minus exspectantur*, LAETIORA. CIC. *de nat. Deor. I*, 20. *Hunc Deum rite beatum diximus: vestrum vero* LABORIOSISSIMUM.

X. *Eleganter quoque postremum in oratione locum occupant casus obliqui a voce* NEMO, PLIN. *epist. IIII*, 30. *Ego videor habere multos amicos; sed huius generis, cuius & tu quaeris, & res exigit, prope* NEMINEM.

XI. *Adiectiua substantiuis siue praeponas, siue postponas, perinde est.* Pronomina tamen possessiua MEVS, TVVS, SVVS, NOSTER, VESTER, substantiuis suis saepissime postponuntur. Sin addatur praepositio cum suo casu, perinde erit, siue praeponas, siue postponas, dummodo praepositionem cum casu suo inseras inter adiectiuum & substantiuum. Sic semper dicunt Latini: *Amici tui, rerum suarum, sententiam meam.* Ast promiscue dicunt: *amor erga me tuus, tuorum erga me meritorum.* Vid. CIC. *epist. ad diuers. I*, 1. (Quin has ipsas obseruationes s. exceptiones parum certas esse, & quidquid de ordine adiectiuorum & substantiuorum disputatur, certum est. Vid. QVINCTIL. IX, 4. & ibi BVRMANNVS p. 835. Vnum forte hoc praecipere ausim, videndum esse, vt variemus orationem, nunc praeponamus adiectiuum suo substantiuo, nunc postponamus, *Amant alterna Camenae* Romanae. G.).

XII. *Plura unius commatis pronomina scite coniunguntur.* V. C. *si* QVA TIBI NOSTRAE *cladis est memoria.*

XIII. *In-*

XIII. *Inter adiectiuum & substantiuum aliquid interponere solere Latinos, iam pueris notum est.* Prouidendum tamen, ne interpositio ista sensum turbet, aut adfectationis aliquid redoleat. Eleganter ait NEPOS *Attic. 9. Quum quidem adeo sua cepit humanitate.* At si dixeris: *adeo sua quidem quem humanitate cepit*: nulla amplius erit orationis venustas.

XIV. Coniunctiones, SI, NISI, VT voci uni aut alteri eleganter postponuntur. CORN. NEP. *Milt. 1. Id si fecissent.* Elegans in primis est NIHIL VT: *litterae tuae ita conscriptae sunt*, NIHIL VT *iis esse possit elegantius.* Immo generatim TVRSELIN. *de partic. Lat. orat. c. 200. §. 4. p. 146. edit. Rich. Ketelii: VT saepe elegantiae caussa ex primo loco recipit se in secundum, praesertim si cum* VIX, NVLLVS, NEMO, TANTVM, *copuletur: vix vt, nullus ut, nemo vt, tantum vt. Exempla passim exstant.* Idem obseruat de coniunctione SI, quae pronominibus praecipue eleganter postponitur. *c. 168. §. 4. p. 118.*

XV. *Si aliena verba recensentur, non vtendum est formulis*: ITA DIXIT, IN HAEC VERBA ERVPIT, *ect. sed verbis* INQVIT, AIT, *quae semper post verba nonnulla ipsi inseruntur orationi.* CORNEL. NEP. *Att. 4. Cui quum persuadere tentaret: noli, oro te,* INQVIT *Pomponius, adversus eos me velle ducere, cum quibus ne contra te arma ferrem, Italiam reliqui. Et c. 21. Hos vt venisse vidit, in cubitum nixus: Quantam,* INQVIT, *curam diligentiamque in valetudine mea tuenda hoc tempore adhibuerim, quum vos testes habeam, nihil opus est pluribus verbis commemorare.*

Locum id habet, si verba directe recenseantur. Nam si oblique; omnia per accusatiuos & infinitiuos proferuntur, sine verbo *inquit.* TAC. *Annal. I, 4. Pars multo maxima imminentes dominos variis rumoribus differebant, trucem Agrippam, & ignominia accensum, neque aetate, neque rerum experientia tantae moli parem. Tiberium Neronem maturae aetatis, spectatum bello, sed vetere & insita Claudiae genti superbia; multaque indicia saeuitiae, quamquam premantur, erumpere.*

XVI. *In ordine & collocatione vocum quam maxime etiam cauenda ὁμοιοτέλευτα, seu similiter cadentia, quae vix fert subtile Romanorum aurium iudicium.* Sic statim aures offenderent haec: *non aliquo timore, sed partim dolore.* Ast elegantius CICERO *pro Marcello 1. Diuturni, inquit, silentii, quo eram his temporibus vsus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia finem hodiernus dies attulit.* Si ergo transponas quaedam vocabula, facile ὁμοιοτέλευτα cauebis. Sic κακοφωνίᾳ offendent, quae sequuntur: *neque vero disiunctissimas terras citius potuisse peragrari cuiusquam* passibus, quam tuis cursibus. Elegantius CICERO *pro Marcell. 2. Nec vero disiunctissimas terras citius cuiusquam potuisse peragrari passibus, quam tuis non dicam cursibus, sed victoriis illustratae sunt.* Mireris ergo, ecclesiae patres, & maxime AVGVSTINVM, maximas in hisce ὁμοιοτελεύτοις quaesiuisse delicias.

XVII. Denique & id cauendum in ordine & collocatione verborum, *ne imprudenti tibi versus loco prosae orationis nascantur.* QVINCTIL. *Inst. orat. Lib. VIIII. c. 4.* Sane nec ipse CICERO sibi ab hoc orationis naeuo satis cauere potuit. En enim hexametrum, qui illi in oratione *pro Archia* 1. obrepsit:

In quo me non inficior mediocriter esse
Versatum.

Et *Libro III.* de oratore, ubi ipse hoc vitium incessit, totum distichon imprudens inseruit: *ac mihi quidem veteres illi maius quiddam animo*

Complexi, plus multo etiam vidisse, videntur,
Quam quantum nostrorum ingeniorum acies

intueri potest. (De versu in prosa plu-

rimos laudat FABRIC. *Bibl. Lat.* T. 2. p. 746. sq. G.)

Regulae de additione vocum.

XX. Haec de positione atque ordine vocabulorum sufficiant. Non minor in additione vocum quarumdam sita est elegantia, de qua ipsa quoque paucas easque perspicuas dabimus regulas *).

*) Regulae potiores hae fere sunt.

I. *Initio periodi saepe ponitur* EGO, *quod alias omitti posset, & tunc ei additur* VERO. CIC. *epist. ad divers. IIII*, 6. *Ego vero, Servi, vellem in meo gravissimo casu adfuisses.* Immo generatim hoc indicium est responsionis, qua alterius dicta probamus. CICERO *l. VIIII. ad divers. epist.* 5. *Mihi vero ad Nonas bene maturum videtur fore.* IDEM *l. XVI. epist.* 23. *Tu vero confice professionem, si potes.* TER. *Eunuch. V*, 2. *v.* 45. *Ego vero maneo.* Vbi DONATVS : *modo* VERO *consentientis est aduerbium.*

II. Quoties de nobis ipsis loquimur, modestiae caussa addimus QVIDEM. PLAVT. *Epidic. I*, 2. *v.* 8. *Iam istoc probior es, meo quidem animo, cum in amore temperes.* (In vniuersum vim quandam restringendi habet, ut CERTE, MINIMVM. G.)

III. *Superlatiuis eleganter adduntur aduerbia* QVAM, LONGE, MVLTO, V. C. *longe audacissimus, multo iucundissima, quam occultissime traiecto amni.* LIV. *Hist. XXI*, 27.

IIII. *Eleganter quoque iisdem superlatiuis additur* QVISQVE. V. C. CIC. *pro Archia* 11. *Trahimur omnes laudis studio, & optimus quisque maxime gloria ducitur.*

V. *Comparatiuis quoque non sine elegantia addes ablatiuos* IVSTO, SOLITO, DICTO, SPE, OPINIONE. V. C. *ad rem iusto attentior, solito maior, dicto citius, spe melior.* Exempla plura collegit CORTIVS *ad Sallust.* p. 785. Ipse SALLVST. *Iug. c.* 85. *Opinione asperius est.* CIC. *in Bruto c.* 1. addit *omnium* : *opinione omnium maiorem cepi dolorem.* SALL. *Iug. c.* 75. *Commeatus spe amplior.* SENECA *de morte Claud. c.* 16. *Dicto citius.*

VI. Verbis quae *spem* vel *opinionem* denotant, Latini eleganter addunt FORE vel FVTVRVM ESSE, *sequente vel* QVI, *vel* VT *cum praesente vel imperfecto coniunctiui.* NEP. *prooem.* 1. *Non dubito, fore plerosque, Attice, qui hoc genus scripturae leue, & non satis dignum summorum virorum personis iudicent.* Eodem modo dicitur : *spero fore, ut in gratiam tecum redeat. Numquam ratus sum fore (futurum) ut tantae opes iam celeriter conciderent.*

VII. *Eamdem prae se elegantiam ferunt formulae,* ACCIDIT, FIT, FACTVM EST, FVTVRVM EST, *quae verbis additae euentum vel consequentiam indicant.* Sufficeret sane, si diceres : *putaresne, mihi vmquam verba deesse posse?* Sed elegantius CICERO : *putaresne vmquam accidere posse, vt mihi verba deessent?* Ita & NEPOS *Alcib.* 3. *Id quum adpararetur, priusquam classis exiret,* ACCIDIT, *vt vna nocte omnes Hermae deiicerentur.* Eodem exemplo dices : *quum in eo esset, vt oppido potiretur,* FACTVM EST, *nescio quo casu, ut pars muri corrueret.* Item : *nisi signum receptui dederis,* FVTVRVM EST *profecto, vt rem famamque perdas.*

VIII. *Quaestio* QVID *vel* CVR *eleganter augetur formula veteribus frequentissima :* QVID EST, QVOD, V. C. *quibus subtractis, quid est, quod delectare nos possit?*

VIIII. *Nominibus propriis obscurae famae, contemtus caussa additur* QVIDAM. Sic apud NEPOT. *Paus.* 4. *est Argilius quidam,* Et in *Cimon.* 1. *Callias quidam.* In *Dione* 8. *Callicrates quidam,* & paullo post, *c.* 10. *Lyco quidam.* In *Timoleonte, c.* 5. *Huic quidam Laphystius, homo petulans & ingratus, vadimonium quum vellet imponere,*

X. Com-

X. *Coniunctionibus* SI *&* NISI *saepe praemittitur* QVOD. NEP. *Eumen.* 8. *Quod si quis illorum veteranorum legat facta, paria horum cognoscat.* Et in *Hannib.* 1. *Quod nisi domi ciuium suorum inuidia debilitatus esset, Romanos videtur superare potuisse.* (Hic probe notandum, QVOD illud non esse pleonasticum; sed retinere vim relatiuam, & significare *qua in re*, vel *circa quod negotium.* Itaque initio totius sententiae, & orationis adeo, poni non potest. G.)

XI. *Similis pleonasmus est in sequentibus:* ID QVOD, pro *quod*, VT NE pro *ne*. NEP. *Datam.* 4. *Existimans, id quod accidit, facilius se imprudentem parua manu oppressurum.* CICERO *pro Ligar.* 4. *Vt Romae ne sit.*

XII. *Emphaseos caussa adiectiuis aeque ac substantiuis eleganter additur* ISQVE, v. c. *filium habeo eumque vnicum.* CICERO I *Pansa, isque consul, non erubuit declamare.* (Non est adhibenda haec ratio, nisi vbi crescit oratio, vt possit addi, *& praeterea, & quidem, und noch darzu.* G.)

XIII. Verbo saepe iungitur participium, tamquam consequenti antecedens. NEP. *procem. Quum* RELATVM *legerint. Relatum* est antecedens; *legerint* consequens. Suffecisset alterutrum, sed vtrumque iungitur elegantius. Eodem exemplo dicitur: *per manus traditum accepimus, vel antiquitus traditum accepimus*, vti apud QVINCTIL. *Inst. orat. lib. V. c.* 2. Quin immo aliquando fere *συνώνυμα* iunguntur, uti apud SALLVST. *Catil. c.* I. *vtrumque per se indigens, alterum alterius auxilio eget.* Plura huius generis collegit CORT. *ad Sallust. p.* 396. veluti illa CAES. *de bello ciu. lib. I. cap.* 65. *Quos ubi Afranius procul* VISOS CONSPEXIT: & LIVII *lib. II. c.* 5. *Ille est vir, qui nos* EXTORRES EXPVLIT *patria.*

XIIII. Interrogationibus eleganter additur: QVAESO, OBSECRO, AMABO, aut si ex ira procedunt, MALVM. TERENT. *Heaut. I,* 1. *v.* 31.

Quaeso, quid de te tantum meruisti?

PLAVT. *Casin. I,* 1. *v.* 3.

Quid tu, malum, me sequere?

XXI. Quemadmodum vero additio elegantiam conciliat orationi: ita & quarumdam vocum abiectio vel omissio mirifice eamdem ornat. Nos, missis rarioribus ellipsibus, quas studiose collegerunt SANCTIVS & PERIZONIVS *), nitidiores tantum & optimas tum aphaereses, tum ellipses hic more nostro recensebimus **).

Nec non de earumdem obiectione.

*) Multae apud veteres occurrunt ellipses, quae excusandae potius, quam laudandae videntur. Et has sane inculcat SANCTIVS *lib. IIII. Min. c.* 1. *seq.* Quis enim cum HORATIO diceret: *ventum erat ad Vestae*, scilicet aedem? Non quidem exemplo ista carent, nec abstinent CICER. *ad diuers. lib. XIIII. epist.* 2. & LIVIVS *Hist. I,* 33. & 41. sed haec Graecismo excusari poterunt. (Quin ita frequens est haec ratio optimis auctoribus, vt excusatione potius opus esse videatur, si ea non vtaris. Vid. v. g. viri docti ad Cic. Philipp. I, 7. Monuit hoc iam Cl. HEVSINGERVS ad VECHNERI *Hellenolex.* p. 126. G.)

**) Potiores de vocum syllabarumue defectu regulae hae fere sunt.

I. ALIQVIS, ALIQVANDO, ALICVBI, *priores syllabas* ALI *saepe amittunt post coniunctiones* SI, NE, NISI, QVVM, NVM, QVO, QVANTO. CIC. *pro Arch.* 1. SI QVID *in me est ingenii*, PLIN. *epist. I,* 10. SI QVANDO *vrbs nostra liberalibus studiis floruit, nunc maxime floret.* CICER. *epist. ad diuers. X,* 14. *Epistolas decerpito*, NE QVANDO *quid emanet.* Si-

milia

milia sunt: SICVBI *hostis funtrus est.* QVO QVIS *doctior est.* QVANTO QVIS *ditior est.*

II. Totum pronomen ALIQVIS abiicitur, si sequatur relatiuum, QVI. SALLVST. *Catil. c. 22. Fuere ea tempestate, qui dicerent.* Sic eleganter dixeris: *est, quod te velim. Est, de quo tecum confabuler.*

III. *Frequenter etiam omittuntur substantiua,* LOCVS, TEMPVS, OCCASIO, *v. c. non est, vbi pedem ponat. Erat, quando serio istiusmodi agebantur.* CIC. *Catil. I, 10. Habes, vbi ostentes illam praeclaram patientiam tuam.*

IIII. *Nihil quoque frequentius est omissione coniunctionum* VT, NE, *v. c. fac venias: haec curae tibi sint, precor: caue existimes: malus homo sit oportet.*

Fundamenta variationis grammaticae.

XXII. Denique, quum nihil sit, CICERONE iudice, taediosius, quam si stilus semper sit idem: eae quoque regulae, quae ad mutationem variationemque grammaticam *) vel omnium propositionum **), vel vocum quarumdam ***), pertinent, non erunt nobis praetermittendae.

*) Variatio vel grammatica est, vel rhetorica. Vtramque, at non eodem modo, inculcant ERASMVS ROTEROD. *de copia verborum & rerum,* MICRAELIVS *de copia verbor.* & qui instar omnium est AVGVSTVS BVCHNERVS *de commutata ratione dicendi, Lips.* CIↃIↃCLXXXVIIII, 12. Nobis, quum in fundamentis grammaticis versemur, cum variatione rhetorica nihil hic est negotii.

**) Variatio grammatica duorum generum est. *Vel* enim in vniuersum ad omnes pertinet propositiones, adeo, vt quemadmodum ex una cera plures imagines, ita ex eadem sententia plures fingi possint periodi. *Vel* quibusdam tantum formulis & loquutionibus est propria. Et ad primam quidem quod attinet, ad illam referendae sunt regulae sequentes:

I. *Simplicissima est variatio per phrases, ut loquutiones synonymicas.* Ait TERENT. *Andr. I, 1. v. 50. ingenium est omnium hominum a labore procliue ad libidinem.* Hanc sententiam per phrases synonymicas ita variabis: *Ea est mortalium omnium indoles, vt a labore ad voluptatem ruant. Ita comparata est omnium hominum natura, ut labor cedat voluptatis illecebris, & quisque libidini, quam rei familiari, operam dare malit, cet.*

II. *Talis etiam est variatio per casus;* cui mature adsuefieri oportet adolescentes, ne meras pro elegantiore stilo proferant enunciationes logicas. Ait NEPOS *Alcib. 1. In hoc* NATVRA *efficere quid possit, videtur experta.* In genitiuo dixeris: *In hoc,* NATVRAE *quanta vis sit, quantaque efficacia, satis perspectum est.* In datiuo: NATVRAE *efficere quid liceat, vel huius exemplo compertum est.* In accusatiuo: *In hoc* NATVRAM, *efficere quid possit, experiri voluisse arbitror.* Denique in ablatiuo: *In hoc, quid a* NATVRA *effici possit, est intellectum.*

III. *Adiectiuum eleganter in substantiuum, & hoc in illud commutatur.* Esto propositio: *Erat satis eloquens, liberalis, prudens iuris ciuilis aeque ac rei militaris.* Hanc ita commutat NEPOS *in Cimon. 2. Habebat enim satis eloquentiae, summam liberalitatem, magnam prudentiam cum iuris ciuilis, tum rei militaris.* Ita si propositio esset haec: *Inuidi obstiterunt eius virtuti,* variatio posset peti ex NEPOT. *Hannib. 1. Multorum obtrectatio deuicit vnius virtutem.* Sic perinde erit, siue dicas: *tanta in me exstant beneficia tua,* siue: *tanta est tuorum in me beneficiorum multitudo.* (In primis amat CICERO, & vt quisque illius

est

est similior, abstracta ponere pro concretis, *Ignosce errori meo*, *Faueo laudi tuae*, pro *mihi erranti*, *tibi cum lauderis*, & sexcenta talia. G.)

IIII. *Saepe nomen mutari poterit in verbum, vel contra*, maxime si superlatiui vel comparatiui adsint. e. g. *Omnibus par*, & *plerisque melior*. Ast elegantius NEPOS *Themist.* 1. *Antefertur huic nemo, pauci pares putantur.*

V. *Superlatiui saepe in comparatiuos mutantur*, e. g. *In virtutibus aeque ac vitiis fuit excellentissimus.* Pro quo NEPOS *Alcib.* 1. *Nihil illo fuit excellentius, vel in vitiis, vel in virtutibus.*

Multo elegantior haec fit variatio, si istud *nihil* aliquoties κατ' ἀναφοράν repetatur. CICERO *ad diuers. l. VIIII. epist.* 14. *Nihil est enim, mihi crede, virtute formosius, nihil pulcrius, nihil amabilius.* Loco *est* in eadem formula eleganter nonnumquam adhibetur *excogitari potest*, *fingi potest*, v. c. *Nihil hoc puero excogitari potest venustius.*

VI. *Saepe etiam variatio optime procedit per participia*, quae dici non potest, quantum ornent orationem. Participia vero ponuntur, partim, vbi occurrit relatiuum QVI, partim, vbi in Germanica lingua sunt particulae *nachdem*, *als*, *da*, *vvenn*, *vveil*, partim, quando duo commata per coniunctionem copulatiuam ET coniunguntur. De singulis dabimus regulas.

(I) Quoties occurrit pronomen, QVI, toties omisso illo, ponitur participium eiusdem significationis & temporis, PHAEDR. *Fab. I*, 15. *v.* 1. *Malus quum sutor, inopia deperditus, medicinam ignoto facere coepisset loco.* Hic *inopia deperditus* *) idem est, ac *qui inopia perierat*. Ita & recte dicit CICER. *Catil. II*, 1. *Catilinam, furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriae nefarie molientem.*

*) SCHEFERVS *ad h. l.* notat, omissam videri particulam &, vel potius, legendum esse *inopiaque perditus*, quod posterius & ipse probo. At si vtrumque concedas, tamen quadrabit exemplum. Nam & *deperditus* vel *inopiaque perditus* idem est, ac & *qui inopia perierat.*

(II) Si occurrunt particulae, *als*, *da*, *nachdem*, *vveil*, videndum, vtrum duo adsint nominatiui, (duo certe subiecta orationis, quorum alterum interdum alio casu efferri potest. G.) an vnicus. Si duo; prius comma mutatur in duo ablatiuos consequentiam designantes, e. g. *Quum amici hortarentur, vt Graeciam in suam redigeret potestatem. Darius classem quingentarum nauium comparauit.* Duo hic adsunt nominatiui: *amici* & *Darius.* Hinc NEPOS *Miltiad.* 4. prius comma mutat in duo ablatiuos; *Darius autem, hortantibus amicis, vt Graeciam in suam redigeret potestatem, classem quingentarum nauium comparauit.* Sed absurde diceres: *Christo cruci adfixo, sanguinem effudit.* Vnicus enim hic adest nominatiuus. Recte vero: *Christo cruci adfixo, solis defecit lumen.* Negari equidem nequit, esse exempla, vbi duae orationes, hoc modo iunctae, sunt eiusdem suppositi: e. g. PLAVTVS *in mil. glorioso: Si ego, me sciente, paterer vicino meo eam fieri iniuriam.* Qualia quam plurima collegit SANCTIVS *in Minerua lib. II. c. 7. p. 196. seq.* Sed haec tamquam rariora non frequentanda putauerim. (In PLAVTI l. c. *me sciente* pertinet ad *fieri iniuriam*, atque adeo huc plane referri non debebat, vt plura apud SANCTIVM l. c. Pauca tamen sunt, in quibus extra controuersiam haec ratio obtinet. G.)

(III) *Si vnicus adest nominatiuus, prius comma itidem potest in participium commutari, sed ita, ut illud in eo casu ponatur, quem adsumit nomen vel verbum commatis posterioris*, e. g. *Quum Christus cruci adfigeretur, manus eius sanguine stillabant.* Hic manus est substantiuum, quod quum genitiuum regat, participium necessario in casu ge-

nitiuo ponitur, hoc modo: *Christi cruci adfixi manus sanguine stillarunt. Quum hac de re cogito, mirum mihi videtur.* Hic *videtur* postulat *datiuum*. Ergo participium in datiuo ponendum, dicendumque: *cogitanti mihi hac de re, permirum videtur. Postquam eum satis excruciauerant, denique necarunt.* Necare postulat accusatiuum, ergo dicendum: *excruciatum denique necarunt.*

(IIII) Si duo commata per *&* copulantur, vel prius vel posterius in participium commutatur, omisso ET. e. g. NEP. *Milt.* 1. *Ex his delecti Delphos deliberatum missi sunt*, id est, *ex his quidam delecti, & Delphos deliberatum missi sunt.* Eodem exemplo dixeris: *quem retractum ex itinere parens necari iussit.* SALLVST. *Catil.* 39. *Muneribus ornatum a se demisit. Alloquutus milites, in vrbem rediit.*

VII. *Gerundia eleganter in participium in* DVS *commutantur*, e. g. NEPOS *Miltiad.* 3. *Miltiades hortatus est pontis custodes, ne a fortuna datam occasionem liberandae Graeciae dimitterent.* Vbi *liberandae Graeciae*, ponitur pro *liberandi Graeciam.* (Exuendus error ex Grammaticis vulgo hauriri solitus, quasi solius futuri temporis sit hoc Participium in DVS, cum sit re vera ἀόριστον s. indefinitum. Praesentis exemplum est CIC. de fi. I. c. 10. *Qui studiose antiqua persequeris claris & fortibus viris commemorandis, eorumque factis laudandis, i. dum commemoras, laudas.* Praeteriti Liu. X, 11. *Neque illos Consul vastandis agris vrendisque tectis ad certamen elicere potuit, i. dum vastauit, dum vssit.* G.)

***) Sed haec de variatione generali. Sunt praeterea variationes quiaedam, quae ad has vel illas formulas pertinent, e quibus paucas veluti exempli caussa delibabimus.

I. Initio huc pertinent variae descriptiones superlatiui, quales sunt quae sequuntur. CICER. *epistol. VI.* 9. *Cum A. Caecina mihi tanta familiaritas consuetudoque semper fuit, ut nulla maior esse possit.* NEP. *Miltiad.* 1. *Et antiquitate generis, & gloria maiorum, & sua modestia vnus omnium maxime floruit.* IDEM *Timoleon.* 1. *Namque huic vni contigit, quod nescio, an vlli, vt cet.* Item: *sic rogo, vt qui maxime & summa contentione solent.* TERENT. *Andr. act. I*, 1. *Adolescentula forma & vultu, Sosia, adeo modesto, adeo venusto, ut nihil supra.* TAC. *Germ.* 9. *Auspicia sortesque, vt qui maxime, obseruant.* VELLEI. PAT. II, 35. *Vir in tantum laudandus, in quantum virtus intelligi potest.*

II. QVO, EO, *vel* QVANTO, *si occurrunt, eleganter mutari poterunt ita, vt in priore commate* VT QVISQVE; *in posteriore* ITA *ponatur:* SALLVST. *Iugurth. c.* 81. *Post vti quisque opulentissimus videatur, ita Romanis hostem fore:* id est, *quo quis erit opulentior, eo magis hostis Romanis videbitur.* Nec aliter CICERO *de orat. c.* 2. SENECA *de constant. c.* 11. CAES. *de bello ciu. lib.* 7. *c.* 2. Sed pro eo TAM & QVAM vtitur SALLVSTIVS *Iugurt. c.* 31. QVAM *quisque pessime fecit, tam maxime tutus est.* Similia exempla ex LVCRETIO & VARRONE adducit CORTIVS *in notis p.* 562. vbi etiam obseruat, GELLIVM *noct. Attic. XVIIII*, 3. iunxisse QVANTO & TAM MAXIME. *Qui maledicis & vituperat*, QVANTO *id acerbius facit*, TAM MAXIME *ille pro iniquo & inimico ducitur.* Sed non est inter elegantissimos scriptores GELLIVS, vt, quae ille singularia habet, imitari velis.

III. NON MODO, SED ETIAM *variis modis eleganti variatione redduntur.* Exempla id docebunt. NEPOS apud LACTANT. *Instit. III.* 15. TANTVM ABEST, *vt ego magistram esse putem vitae philosophiam, beataeque vitae perfectricem;* VT *nullis magis existimem opus esse magistris viuendi, quam plerisque, qui in ea disputando versantur*, id est, *non modo philosophia non est magistra vitae, sed ipsis etiam philosophis magistris opus est.* CICER. pro Marcell. *c.* 2. *Nullius est*

tantum

tantum flumen ingenii, nulla dicendi aut scribendi vis, tantaque copia, quae NON DICAM *exornare*, SED *enarrare res tuas gestas possit*, id est, *non modo exornare, sed & enarrare res gestas tuas nemo potest.* TACIT. *Annal. XIII.* 20. *Sed cuicumque, nedum parenti, defensionem tribuendam*, id est: *non parenti modo, sed cuicumque etiam defensionem tribuendam.*

IIII. DICO, *sequente* NON, *mutatur in* NEGO. CICER. *Catil. III. Negavi, me esse facturum.*

V. OPORTET *variis exprimitur formulis, quales* sunt, quae sequuntur: CICER. *Phil. XI*, 6. NON POSSVNT NON *prodige viuere, qui nostra bona sperant, quum effundant sua.* FACERE NON POTVI, *quin te hortarer. Dandum tibi hanc operam* DVXI.

VI. QVIDAM *etiam exprimitur per* NESCIO QVIS. TERENT. *Adelph. IIII*, 4. *Prodis nescio quis.*

Ita & *forte fortuna*, exprimitur NESCIO QVO CASV. NESCIO QVO PACTO. NESCIO QVO FATO MEC.

VII. *Pro* TOTVS *saepe occurrunt formulae*, QVAM LONGVM EST. QVANTVS QVANTVS EST. QVAM LATE PATET. V. C. *Mare, quam longum est. Germania quam late patet.* Eleganter CICERO *pro Marcello c.* 2. *Totum hoc, quantumcunque est, quod certe maximum est, totum est, inquam, tuum.* Plura hujus generis dedit V. C. PETRVS BVRMANNVS ad illa *Ouidii Amor. I*, 2. *v.* 3.

> *Et vacuus somno noctem*, QVAM LONGA *peregi.*

ita enim & VIRGIL. *Aen. IIII*, *v.* 193.

> *Nunc hiemem inter se luxu*, QVAM LONGA, *fouere.*

& *l. VIII*, *v.* 87.

> *Thybis ea fluuium*, QVAM LONGA EST, *nocte tumentem*
> *Leniit.*

CAP. II.

DE FVNDAMENTIS STILI RHETORICIS.

I.

Leuiora fuerunt, quae superiore capite monuimus, eaque, si mens non laeua fuisset, iam in ipsis scholis inferioribus diligentius imbibi oportuerat. Iam ad grauiora pergimus, id est, ad fundamenta RHETORICA. Quemadmodum vero superiore capite non ipsam complexi sumus grammaticam: ita & hic non vniuersam rhetoricam *), sed ea tantum, quae ad stilum faciunt, trademus fundamenta.

Qualia hic intelligantur fundamenta rhetorica?

*) Rhetoricam de *inuentione*, *dispositione*, *eloquutione* & *actione* praecipere, nemo ignorat. Verum nobis cum sola eloquutione negotium est: de qua operam dabimus, vt multa, quae in plerisque rhetoricis scriptis frustra quaesiueris, moneamus.

II. Ceterum quidquid de eloquutione praecipit rhetorica, illud omne ad quatuor potissimum capita videtur referendum. *Quis enim esset dicendi modus melior, quam vt* LATINE, *vt* CON-

Quotuplicia ea sint?

CINNE,

CINNE, *vt* ORNATE, *& ad id quodcumque agetur*, APTE CONGRVENTERque *dicamus* *)?

*) Verba haec sunt CICERONIS *de orat.* III, 10. nisi quod ille, omissa concinnitate, *dilucidam* esse debere orationem, monet. (Cicero *concinnum* sub *ornato* & *congruo* comprehendit: Auctor noster, cum *Latine* & *ornate* nos iubet scribere, *plane etiam* scribendum esse, ponit. G.) Ne vero praeter rem quatuor ista posuisse fundamenta videamur, operae pretium fuerit, quadripartitae istius distributionis reddere rationem. Qui aedes elegantiores molitur, eum sollicitum esse oportet de *materia* bona, solida, ac exquisita. Qua comparata, nihil tamen, quod oculos hominum ferat, exstruet, nisi accedat conformata quaedam regulis architectonicis *idea*, cuius ad exemplum fabri exstruant aedificium. Praecipue enim ad elegantiam aedium pertinet iusta partium omnium mensura & proportio, quae sine idea illa vix poterit obtineri. Exstructae vero ad hanc mensuram aedes deinde variis coloribus, tectorio opere, picturis exornantur. Enimuero si vel maxime haec omnia accesserint: non placebunt tamen aedes, nisi τὸ πρέπον fuerit obseruatum. Alia enim aedificandi ratio in palatio principis, alia in templis, alia in priuatorum aedibus vrbanis, alia denique in praediis rusticis locum inuenit, ludibriumque merito is deberet hominibus, qui columnas Corinthiacas praedio rustico adaptaret. Iam eadem est stili elegantioris ratio. Materia, qua sermo elegantior componitur, sunt *voces* & loquutiones vere Romanae, atque inde ante omnia ostendendum, quid sit LATINE dicere. Sed voces illae ac loquutiones Romanae, quantumuis elegantissimae, parum delectabunt, nisi ad *periodorum mensuram*, veluti ad ideam architectonicam, componantur. Quod qui facit, is demum CONCINNE dicere videtur. Sed quamuis & hoc fuerit obseruatum, tamen ne sic quidem placebit oratio, nisi ei *ornamenta quaedam*, tamquam picturae & colores accedant. Vnde diximus, ORNATE esse dicendum. Denique vt non vna omnes aedes decet aedificandi ratio: ita nec omnibus scriptionibus idem conuenit *stilus*, eademque dicendi forma. Alio enim stilo epistolas, alio historias, alio orationes, alio panegyricos, alio satiras, alio dissertationes conscribi oportet. Quas stili formas, si quis recte ac decore expresserit, is demum APTE CONGRVENTERque dicere videtur. (Mallem comparasset Auctor *concinnitatem* cum *linea & perpendiculo*, ad quod exigere pleraque Architecti debent: Congruentiam autem cum eo, quod domus omnes partes cum vsu & commoditate, ornamenta autem cum fortunis & conditione domini conuenire debent. G.)

Quid sit Latine, concinne, ornate, apte dicere?

III. LATINITAS orationi puritatem conciliat; CONCINNITAS eam in iustas periodos ac decoram veluti mensuram compingit: ORNATVS vt admirationi sit; & CONGRVENTIA denique, vt ne a decoro aberret, efficit. Si vlla harum virtutum desit, vix reprehensionem doctorum effugiet oratio, tantum abest, vt vlla laude digna videatur *).

*) Non rectius hoc, quam exemplo, poterit a nobis demonstrari. Si quis Corinthi descripturus excidium, ita loqueretur: *L. Mummius Corinthum crudeliter ruinauit*, quisque intelliget, hanc orationem lixis & calonibus, quam docto homine, esse digniorem. Neque enim LATINVM est *ruinauit*, atque

atque hinc stilo sua *puritas deest.* Sed emendabimus istum naeuum, & ita dicemus: *L. Mummius Corinthum funditus deleuit.* Sic *Latina* quidem & pura erit oratio; verum ne sic quidem haec verba quemquam delectabunt, quia nondum audimus periodum, sed propositionem logicam. Dabimus ergo operam, vt his verbis etiam sua constet CONCINNITAS, eaque proinde hac periodo concludemus: *L. Mummius Corinthum, quod Romanam maiestatem parum reuereri videretur, mira seueritate euertit.* Sic omnia erunt *Latina*, iusta quoque & *concinna* erit periodi mensura: & tamen nondum quidquam audies, quod admireris. Nondum enim vllus accessit ORNATVS. Age, ne hic quoque possit desiderari, ita dicemus: *L. Mummius Corinthum, Graeciae oculum, quum Romanam maiestatem parum suspicere videretur, mira seueritate effodit.* Iam demum & *Latina* & *concinna* & *ornata* est oratio, adeoque non potest non placere. Et tamen si quis hac periodo in stilo historico vel dissertatione didactica vteretur, is τὸ πρέπον vix videretur obseruasse. Ex quo sequitur, vt & APTE CONGRVENTERque dicendum sit. (Verum enim vero quid *aptum* & *congruens* sit, iudicari non potest, nisi ex tota compage & velut corpore orationis, totaque adeo illius circumstantia, vt cogitemus, *Quis*, *quid*, *vbi*, *quando*, *apud quos*, *qua in caussa*, *qua affectione animi* etc. dicat. CICERO *Orat.* c. 21. *Est eloquentiae, sicut ceterarum rerum fundamentum sapientia. Vt enim in vita, sic in oratione, nihil est difficilius, quam quid deceat videre. Huius rei ignoratione non modo in vita, sed saepissime & in poëmatis & in oratione peccatur.* Et *de Orat. I. c.* 29. *Roscius dicebat, Caput artis esse decere, quod tamen vnum id esse, quod tradi arte non possit.* G.)

IIII. LATINE & pure quomodo dicendum sit, ita ostendere conati sunt eruditi, vt integris libris voces parum Latinas ac suspectas collegerint *). Enim vero quum taediosa sit ea methodus: satius erit, regulas quasdam, quales neminem adhuc dare memini, de vocabulis suspectis suppeditare. **Quomodo vocabula pura a suspectis discerni possint?**

(Non est certior ratio, quin non est alia ratio discendi, quae sint verba Latina, quae item non-Latina s. barbara, quam vt de singulis vel ex ipsis scriptoribus, vel e bono Lexico edoceamur. Ostendemus, nullam harum, quas regulas vocat, esse vniversalem, ac ne posse quidem a tirone applicari aut assumi. Cumque nemini temere contingat, vt non audiat legatue, nisi quae Latina & pura sunt, superest, vt eum accurate scribendum est, de singulis, quae non certe recordetur bona esse, in consilium eat cum bono Lexico. Ad cauenda tanto facilius verba minus Latina subsidio esse possunt libri quos laudat Auctor, & quidam alii. *Regulae* autem, h. e. obseruationes quaedam, quibus plura exempla comprehenduntur, memoriam iuuare possunt: quo nomine Vossianae de vitiis sermonis laudari debent. G.)

*) Multi exstant hujus generis libri. Noti sunt GER. IO. VOSSII *de vitiis sermonis*, IO. VORSTII *de Latinitate falso meritoque suspecta*, CHRIST. CELLARII *Antibarbarus & curae posteriores*, & quae ea occasione cum viris doctis Danis disceptauit auctor celeberrimus. CAR. ANDR. DVKERI *de Latinitate veterum iureconsultorum*, DAN. GEORG. MORHOFII liber *de pura dictione*, cui notas adiecit IO. LAVR. MOSHEMIVS, atque edidit *Hanouerae* cIↄIↄccxxv. 8. Eodem pertinent IO. KER *Obseruationum linguae Latinae Part. II. Lond.* cIↄ Iↄccviiii, 8. IENSII *collectanea purae & impurae Latinitatis*, *Lips.* cIↄ Iↄ

 ccxxviii

CCXXVIII. 8. a V. C. KAPPIO edita, GVNTHERI *Latinitas restituta*, *Ienae* edita. Immo & ANT. SCHORI *phrases linguae Latinae*, HADRIANI, Cardinalis de sermone Latino, GASP. SCIOPPII *Obseruationes linguae Latinae*, & OB. GIPHANII *Obseruationes singulares in linguam Latinam*, quas vna cum aliis ejus generis opusculis sub titulo: *de elegantiore Latinitate comparanda scriptores selecti*, editas nouimus apud Westenios. *Amst.* cIↄIↄCCXIII. 4.

Cauendae sunt voces hibridae.

V. Prima ergo haec esto regula: *ab omnibus diversarum originum vocibus tamquam ab hibridis*), nisi magna nos vrgeat necessitas **), est abstinendum.*

(Sed nec vniuersale est hoc enunciatum: & quis docebit tironem, quae sint diuersarum originum voces? G.)

*) Vocantur *hic hibridae voces*, quae ex diuersis linguis conflatae sunt, veluti ex Graeca & Latina, ex Graeca & Germanica, ex Latina & Germanica, cet. Sine veterum exemplo itaque dicitur MONOCVLVS. Est enim haec vox hibrida, conflata ex Graeco μόνος, & Latino *oculus*. Veteribus magis placet VNOCVLVS. Vid. PLAVT. *Curcul. III.* I. GELL. *noct. Att. III.* II. vel LVSCVS, nam & hoc non strabonem notat, *einen Schielenden*, vt vulgo putant, sed *unoculum*. CELLAR. *Antibarb. p.* 203. Aeque absurdum est BIGAMVS, compositum quippe ex Latino *bis* & Graeco γάμος. Excusatius HIERONYMVS *adu. Iouin. I*, 8. *&* *vlt.* dixit *digamus*, *bimaritus*. Non magis Latina sunt ARCHIDAPIFER, ARCHIPINCERNA. Priores enim syllabae Graecae, posteriores Latinae sunt. *Voces* vero *hae semper Latinis auribus visae sunt intolerabiles*, nisi quod nonnumquam comici ioci caussa eiusmodi vocabula fingunt: tale est INANILOGVS apud PLAVT. *Pseud. I*, 3. *v.* 24. si is locus sanus est. (Certe sic etiam Gronouiana. G.) *Hibrides* vel *hibridae* per metaphoram vocantur huiusmodi vocabula. Proprie enim *hibridae* sunt genus mixtum, ex diuersis parentibus natum, veluti ex apro & sue. PLIN. *Hist. nat. lib. VIII. c.* 52. Ceterum quamuis Latini sermonis castitas huiusmodi vocabula vix ferat: quaedam tamen probasse usum animaduertimus, eorumque recensum dedit QVINCTIL. *lib. I. Inst. Orat. c.* 5. Talia sunt BICLINIVM apud PLAVT. *Bacchid. IIII*, 4. *v.* 69. *&* 102. EPITOGIVM, EPIRHEDION & quaedam alia. (Talia *Cryptoporticus*, *Postscenia* etc. de quibus VOSSIVS *Rhet. III*, 2, I. AVSO. POPMA *de vsu anti. locut. I*, 15: & ad CIC. *Attic. II*, I. *p.* 171. sq. Graeu. G.) At nescio an eiusdem generis sit ANTICATO, vti CAESAR inscripsit librum, quem Ciceronis Catoni opposuit. Quum enim nomina propria Latina non aliter Graece exprimi possint, quam seruato sono Latino: ἀντικάτων aeque Graecum vocabulum esse potest, ac ex Graeco & Latino mixtum.

**) Contingere huiusmodi quid potest in titulis magnorum principum, qui vix aliquando possunt elegantius Latiniusque reddi, vt non eorum dignitati quidquam detrahatur. Hic sane prudentia suadet, vt malimus parum Latine, quam parum reuerenter loqui. Exemplo esse potest ARCHIDVCIS titulus, Austriacae genti proprius. Hibrida hoc est vocabulum, sed quocumque modo illud reddideris, vix effugies reprehensionem. Si *magnos duces* vocaueris, pares illos reddes magno Duci Hetruriae, sin *supremos duces*, a nexu cum Romano imperio eos absolues. *Si primos duces*, hoc quoque insolens erit. Recte igitur atque ordine feceris, si *Archiducis* titulum, parum Latinum licet, retinueris. Nescio an idem dicendum de titulo ARCHIMARSCHALLVS. Nullum enim est vocabulum Latinum, quod

quod *Marschalli* notionem satis exprimat. Stultum esset, vt placeas grammaticis, principibus displicere velle, & hos laedere, ne Prisciani maiestatem laesisse videaris.

VI. Secunda regula haec esto: *voces omnes, quae analogiae grammaticae repugnant, vel barbarae* *), *vel certe suspectae sunt* **).

Ut & quae analogiae grammaticae repugnant.

(Sed I. sunt multa solitaria, quae ad Analogiam referri nullam possint, & tamen recta. II. Analogiam tenere non nisi eius est, qui iam magnam linguae facultatem habeat. G.)

*) Hinc quilibet videt, barbaras esse voces, quae sequuntur:

AEQVANIMITER. Non patitur enim analogia, vt a substantiuo animus deducatur aduerbium *animiter*. Purius ergo dixeris *aequo animo*, *aequissimo animo*.

AMICABILITER, eiusdem generis est. (Nihil hic analogiae aduersum. Sed auctoritas deest nimirum. G.)

ECONTRA. Non enim praepositio e aduerbiis solet iungi. (Quin *Exinde* habet eandem formam. G.) Castioris Latinitatis amantes ponunt CONTRA, E CONTRARIA PARTE, E CONTRARIO, CONTRA EA. Vid. CELLAR. *Antibarb.* p. 30.

Huc etiam pertinent, quae supra p. 27. notauimus: EXTRINSECVS, in forma adiectiua, INTRINSECE, VXORATVS, aliaque hujus generis.

**) Sunt enim quaedam dubiae auctoritatis, & licet analogiae repugnent, tamen apud veteres occurrunt. Tale est illud IN PRAESENTIARVM, de quo supra p. 27.

VII. Sequatur regula tertia: *omnia vocabula barbarae originis* *) *in cultiore Latinitate, tamquam scopuli, fugienda sunt, nisi ea iam pridem ciuitate donata esse constet* **).

Nec non vocabula barbarae originis.

(Quis vero docebit tironem, quae sint barbarae originis? quae item, abstersa velut illa originis labe, in sermonem Latinum recepta? Vsus scilicet, obseruatio, &, quod vicem illam hodie subire solet, Lexicon. G.)

*) Quum barbari, maxime Gothi, Vandali, Langobardi, Franci, veluti ex compacto, prouincias Romani imperii inuaderent, Latinitas antiqua sensim ad dialectos, Italicam, (Hispanicam G.) & Gallicanam, deflexit. Vid. CAR. DV FRESNE *dissert. Glossar. med. & infimae Latin. praemiss.* CELL. *diss. de origine linguae Italicae.* Ex quo sequitur I. *vt omnia vocabula ex lingua Italica vel Gallica in Latinam inuecta barbara indicentur.* Talia sunt pleraque adiectiua in OSVS, v. c. *affectuosus, miraculosus, rigorosus, seriosus, pomposus, virtuosus.* Proba tamen sunt *vitiosus, probrosus, pretiosus, prodigiosus, cet.* Nec minus Gallicismo atque Italicismo originem debent, *vacantia, superioritas, succursus, subalternus, situari vel situatio, reuolutio, reuisio, resistentia, recompensare, recommendare, ratificare, protectio, prioritas, partialis, neutralis, modernus, maxima*, pro regula, *liga, lubricitas, irregularis, irreconciliabilis, importantia*, pro momento vel pondere, *fortalitium, districtus, correspondere, confortare, condolentia, condescendere, complacentia, capitaneus, bestialitas, assistentia, approximare, appropriare*, & quae sunt huius generis alia, quae iamdudum e Latio proscripsit in *Antibarbaro* suo CELLARIVS. (Non satis haec vel cum re ipsa, vel cum DVFRESNII, CELLARIIque laudatis obseruationibus conueniunt. Ita breuiter habendum. I. Aucto supra modum non imperio tantum sed & ciuitate Romana, multitudo loquentium & scribentium Analogiam nimis dilatauit, vt v. g. ad formam *vitiosi*, *probrosi*, *pretiosi*, etiam

virtu-

virtuosum, & *miraculosum*, & *affectuosum* dicerent. Haec enim profecto prius in Latinam consuetudinem inuecta, quam in Italorum, Gallorum, Hispanorum, quales nunc sunt linguas transirent. II. Quaedam ex origine barbara acceperunt casum Romanum & formam, vt *Biera*, *Feudum*, *Allodium*, *Vasallus*, *Grada etc.* III. Nunc illud accidit quotidie, vt prioris generis vocabula ex usu Gallice, Hispanice, Italice loquentium quasi retro in linguam Latinam inferantur ob id ipsum, quod Latinae sunt originis, Latinam formam siue analogiam adhuc praeferant, habeantque proinde naturam; vt sic dicamus Latinorum, sola auctoritate aeui illius destituantur, quo merito Latinam linguam viri docti concluserunt. G.) Quum porro Germanicae linguae nihil plane cum Latina commercii sit: multo minus *vocabula origine Germanica in elegantiore stilo inueniunt locum.* Talia sunt *burgus*, *eine Burg*, *feudum*, *vasallus*, *Gesell*, *scabinus*, *ein Schoeppe*, *scultetus*, *ein Schultze*, & huius generis alia.

**) Iam dudum enim veluti ciuitate donata sunt vocabula quaedam Persica, veluti GAZA, pro thesauro, PARASANGA, pro spatio itinerario, ACINACES, cet. item quaedam gallica, vt ESSEDVM. Haec omnia recte & sine vitio adhibueris. Eiusdem generis vocabula Persica sunt SATRAPA & PARADISVS, sed quo vix vtuntur, nisi scriptores Christiani, quum Graecum παράδεισος etiam apud XENOPHONTEM occurrat. Gallica etiam vel Celtica potius sunt BENNA, vehiculi genus, BRACCA, ipsum Germanicum *Brock*, SAPO, Germ. *Saepe* vel *Seiffe*, BVLGA, GESA, PEOTRITVM, RHEDA, QVINCTIL. *lib. I, c. 5.* Germanicam originem prodit FRAMEA, *Pfriem*, quemadmodum Britannicum dicitur COVINVS, Hispanicum LANCEA, Punicum MAPPA, Aegyptiacum ZYTHVS, Syriacum AMBVBAIA, de quibus similibusque fusius actum est a GER. IO. VOSSIO *de vit. serm. lib. I, c. 2. 3. 4. 5.*

Ex parte etiam Graeca. VIII. Obseruandum quarto: *vocabula Graeca, nisi veluti ciuitate donata *), in elegantiore oratione non esse adhibenda **).* Nec vsquam Latino textui voces Graecae immiscendae sunt, nisi vel docendi ***) vel amici cuiusdam eruditi oblectandi caussa****).

(Eaedem difficultates premunt hanc obseruationem, quae superiores. Quis enim docebit id ipsum iuniores, quae sint Graeca? quae sint quae non sint ciuitate donata? G.)

*) Innumera sunt vocabula origine Graeca, quae veluti ius ciuitatis obtinuerunt: e. g. *antidotum*, *byssus*, *ancora*, *tropaeum*, *cet.* De horum probitate non est, quod dubites. (Commendari hic meretur DAN. VECHNERI *Hellenolexias s. Parallelismi Graeco-Latini libri duo, cum accessionibus* luculentis & optimae frugis IO. MICH. HESINGERI, Gothae 1732. 8. Catalogus satis plenus singulorum vocabulorum e Graecis ad Latinos translatorum [praeter ea, quae immutatione quadam Latina facta sunt] est subiectus *libro memoriali Cellariano. G.*)

**) De iis ergo hic loquimur vocabulis Graecis, quae sequiorum temporum inuexit usus, & quae frustra quaeras apud veteres. Sic ABYSSVS ecclesiasticum est, pro quo veteres dicere maluerunt *profundum*, *vorago.* Pro AGON, vel AGONIZARE veteres dixerunt, *extrema*, *animam agere.* AVTOCHIRIA non modo nouum est, sed & falsa significatione insignitum. Αὐτόχειρ enim Graecis non est, qui sibi infert manus, sed qui sua manu aliquid efficit, teste HESYCHIO. Non magis proba sunt, BLASPHEMIA *pro exsecratione*: EREMVS *pro locis desertis*: EXOTERICVS pro *peregrino* vel *aduentitio*; HYPO-

HYPOCRISIS pro *simulatione pietatis*, (*Hypocrita* enim veteribus erat artifex theatralis. Vid. SVET. *Neron. c.* 24.) MOECHARI pro *adulterium committere*: NEOTERICVS pro *recentiore* vel *iuniore*: ORPHANVS pro *pupillo*: PRAXIS pro *vsu*: ZELVS pro *aemulatione vel studio*. De quibus CELL. *Antibarb. c. VI, p.* 216. *seq.* Satis tamen Latina, vel ciuitate potius donata sunt MOECHVS, quo vsus TERENT. *Andr. II*, 1. *v.* 16. MOECHA, quod habet CATVLL. *Carm. XLIII.* & IVVENAL. *Sat. VI*, *v.* 277. Immo apud eumdem epigrammate spurcissimo, quod in ISAACI VOSSII editione *p.* 317. occurrit, bis habes verbum MOECHARI. Itaque auctoritate sese illud omnino tuetur, quamuis familiarius fuisse videatur vulgo, quam bonis scriptoribus.

***) Nam quum in disciplinis saepe contingat, vt res quaedam Graece, quam Latine possit facilius explicari; nemo prohibebit, quo minus in scriptis didacticis Graecum sermonem Latino misceamus, dummodo absit affectatio. Graeca enim ἐμφατικώτερα esse debent, nisi risum mouere velis. Hinc risum moturus PLAVTVS *Pseudol. I*, 5. *v.* 67. Graeca, quae nihil emphaseos habent, Latinis immiscet:

--- SI. *Ecquam scis filium tibicinam meum amare?*
PS. ναὶ δῆ *negare.* SI. *Liberare quam velit?*
PS. ναὶ τοῦτο καὶ τὸ *negari.*

Ridicula sane haec affectatio est, nec magis ferenda, quam si quis Germanice dicere velit: *Er hat seine* pedes *zerbroch* n. Debent ergo Graeca aliquanto ἐμφατικώτερα esse, qualia exempla passim apud CICERONEM, PLINIVM, aliosque auctores idoneos occurrunt.

****) Exemplo esse possunt CICERONIS *epistolae ad Atticum.* Quum enim hic Ciceroni familiarissimus esset, & maximopere amaret Graecas litteras, vix vllam ad eum dedit epistolam, quam non pluribus Graecis sententiis, tamquam gemmis quibusdam, distinxerit.

VIIII. *Nec a vocabulis tantum Graecis abstinendum est, verum etiam a Graecismis*, id est, phrasibus ad Graecae potius, quam Latinae linguae analogiam compositis *), quamuis eas nonnumquam in deliciis habuerint auctores quidam κακόζηλοι **). Vide A. BVCHNERVM *de comm. rat. dic. L. I. c.* 19. *p.* 287. *seqq.* Cauendi etiam Graecismi.

(Hanc etiam obseruationem parum per se prodesse scribentibus apparet. I. Innumeros Graecismos cum maiori parte linguae suae a Graecis recepere Romani: quod plenissime docet laudatus paullo ante VECHNERVS. II. Unde discemus, quis sit Graecismus? quis porro receptus in consuetudinem Romanam? Scilicet inde, vnde reliqua: ex vsu legendi & obseruandi, ex Lexico. G.)

*) Tales Graecismi minus elegantes sunt.

I. *Si infinitiui ponantur pro coniunctiuis, gerundiis, participiis.* v. c. *instigauit petere* pro instigauit, ut peteret, HYGIN. *Fab.* CLXVI. *Ad flumen exiit, sanguinem abluere*, pro *sanguinem abluturus*, HYG. Fab. LXXXVIII. *idoneus facere*, pro ad faciendum. Multa huiusmodi collegit V. C. PETRVS BVRMANNVS *in not. ad Valer. Flacc. p.* 565. (Et plura optimorum scriptorum VECHNERVS & HEVSINGERVS l. c. 1, 2, 20 sqq. G.) sed pleraque ex poetis, quos ipsum metrum aliquando coegit ἑλληνίζειν. (Saepe suauitatem & decus inde petunt versibus. G.) Quamuis ergo haec non sint soloeca, minus tamen elegantia sunt. Quis enim non mallet dicere: *censeo reddendum*, quam *censeo reddere*? quod veterum tamen auctoritate defendit IO. FRIDER. GRONOVIVS *ad Liu. l. II. c.* 5.

II. *Si constructiones Graecae Latinis* sub-

substituantur. v. c. *quibus iusserat*, pro quos iusserat. TACIT. *Ann. XIII.* 40. vbi tamen adde IAC. PERIZON. *ad Sanct. Mineru. p.* 125. *Ego audita tibi putaram*, pro a te audita. CIC. ad *Attic. epist. XIII*, 24. *Manet hunc poena*, *latet me*, *deficit me*. Quamuis haec omnia, si rarius & in loco adhibeantur, non careant venustate. Conf. *infra num.* LXII. *not.* ****

**) Vix vllus est veterum auctorum, quin subinde Graecismos adhibuerit, ut exempla docent, collecta a SANCTIO *in Minerua. lib. III. c.* 12. *p. m.* 727. *seq.* (Add. praeter VECHNERVM, IO. CONR. SCHVVARZIVS, qui Etymologiae & Syntaxi Grammaticae suae peculiaria capita de Graecismo subiecit. G.) Enimuero sunt, qui ad affectationem vsque graecissant, veluti TERTVLLIANVS, & e recentioribus LIPSIVS, quos nemo temere imitabitur.

Suspecta quoque nomina colorum in *edo*.

X. Quinta regula esto: *nomina colorum in* EDO *desinentia tantum non omnia malae notae sunt* *).

(Angusta admodum regula. Damnari non plane debent RVBEDO Firmici, NIGREDO Apuleii & Martiani Capellae, ALBEDO Sulpicii Seueri, auctoritate nixa. G.)

*) Neque ergo ferenda in elegantiore Latinitate, ALBEDO, FLAVEDO, NIGREDO, pro quibus apud veteres legimus: *albitudo*, *albor*, *color albus*, *flauus*, *nigror*, *nigritudo*, *nigrities*, *cet.* Vid. CELLAR. *Antibarb. p.* 5. 36. 122.

Nec non adiectiua in *alis* vel *abilis*, aduerbia in *aliter* vel *abiliter*.

XI. Sexto notandum *suspecta esse adiectiua pleraque in* ALIS *vel* ABILIS, *vt & aduerbia in* ALITER *vel* ABILITER *desinentia*, *in quibus vsurpandis ideo cautos nos esse decet* *).

(Hae ratione nimirum nulla non forma suspecta esse debet. Nempe quo frequentiora erant vocabula horum earum, tanto plura ad eam formam efficta sunt, quae distinguere a sinceris sola potest auctoritas & singulorum obseruatio. G.)

*) Hinc CELLARIVS laudato saepe libello recte proscripsit adiectiua, *abominabilis*, *aeternaliter*, *aeternalis*, *aliqualiter*, *amicabiliter*, †) *bestialis*, *casualiter*, *commensalis*, *collateralis*, *conditionaliter*, ††) *curabilis*, *filialis*, *finaliter & finalis*, *incessabilis*, *incessabiliter*, *incurabilis*, *infernalis*, *inuiolabiliter*, *irreconciliabilis*, *legaliter*, *meridionalis*, *momentaliter*, *neutralis*, *ocularitev*, *partialis*, *perpendiculariter*, *primordialis*, *proportionalis*, *totaliter*, *vernalis*. Proba tamen sunt *extemporalis*, pro quo falso dicunt *extemporaneus*, vid. SVET. *Aug. c.* 84. & PETRON. *Satyr. c.* 6. *coaequalis*, COLVMELLA, *de re rust. VIII*, 14. *fauorabiliter*, QVINCTIL. *Inst. orat. lib. IIII*, *c.* 3. *irrationalis* vel, vt alii legunt, *irrationabilis* apud CELS. *praef.* 1. SENEC. *epist. LXXI.* QVINCTIL. *declam. VIIII.*

†) AMICABILIS multi probant auctoritate PLAVTI *Mil. gior. IIII*, 4. *v.* 8. Sed ibi meliores codices habent ADIVTABILIS. Vid. DVKER. *de Latin. ICt. p.* 340.

††) CONDITIONALITER dixit CAIVS *l.* 17. §. 3. *D. de cond. inst.* & IVSTINIANVS §. 31. *Inst. de legat.* Sed si non iuridicum; saltim eadentis Latinitatis hoc vocabulum est. Vid. DVKER. *de Lat. ICt. vet. p.* 446.

Magna quoque adhibenda est cautio in recipiendis huiusmodi substantiuis in VDO desinentibus, quum nulla sit forma, quae sub specie probatae Latinitatis magis decipere possit. Vide GVNTHER. *Lat. rest.* P. I. LXXXX. p. 47.

XII. *Par-*

XII. *Parcius* ſeptimo *in elegantiore ſtilo adhibenda ſunt vocabula & phraſes eccleſiaſticae, ſi elegantiore ſtilo aeque commode reddi poſſint* *). Si quid tamen ejuſmodi vocibus ineſt μυϛηριώδες, rectius feceris, ſi eas adhibeas, quam ſi mutando profanus videaris **). Quatenus retinenda vocabula eccleſiaſtica?

(Eadem de hac regula, quae de ſuperioribus dicenda. Verbo, ſingulatim duci & comprehendi debent omnia: nullum hic compendium. G.)

*) Multa in Latinitatem vocabula inuecta ſunt a Patribus eccleſiae occidentalis, & maxime ab interprete illo ſcripturarum Latino, quem vulgatum vocari moris eſt. Ea dici ſolent *eccleſiaſtica*. Sed quum pleraque elegantius poſſint exprimi: non video, cur ſtudio barbariſmos conſectari velimus. Dabimus operam, vt quomodo pleraque (quin pauca de multis G.) exprimi poſſint, doceamus.

ABOMINATIO, *res deteſtabilis*, *res abominanda.*

ABSOLVERE, *criminum vinculis exſoluere.* (Iudiciale verbum, rei ipſi conueniens, quo cur non vtamur, nihil cauſſae video. G.)

APOSTATA, *religionis verae deſertor, qui patriam religionem eierauit.* (In Iuliano Imp. quaſi proprium. G.)

BAPTISMVS, *ſacrum illud lavacrum.* (Graecum nomen, eaque cauſſa tolerabile. G.)

BLASPHEMARE, *exſecrari.* (Contumelioſe in Deum loqui. G.)

CANONIZARE, *in caelitum numerum referre.* Non adeo aptum eſt CONSECRARE, quo Romani ipſam ἀποθέωσιν, quam abominari ſe profitetur Romana eccleſia, ſignificabant. (At ſi haec ratio valet, neque *ſacrificium*, neque *Pontificem maximum*, nec infinita alia, dicere licebit. Quos *conſecrabant* Gentiles, eos non ideo Conditores rerum omnium putabant, ſed ſanctos, ſed Auguſtos, venerabiles, vltra humanam ſortem aliquantum elatos, adorandos. G.)

CONSCIENTIA BONA vel MALA, *ſalvo officio quid facere*, *ſalua fide quid poſſe*, *religione impediri*, *religio eſt.* Vid. CIC. *pro S. Roſc. Amer. c.* 1. *&* 34. *& ad diuerſ. lib. VIIII. epiſt.* 12. Multo minus ergo apud veteres reperias *ſcrupulus conſcientiae*, pro quo dicere ſolent *religioni me inceſſi*. TER. *Andr. IIII*, 3. *v.* 15. Frequentes quoque veteribus ſunt formulae *conſcientia factorum*, *recti*, *bene actae vitae*, *ſceleris cet.* Vid. CELLAR. *Antibarb. IIII. p.* 236. CORT. *ad Salluſt. p.* 36.

CONTRITIO, *admiſſorum criminum dolore excruciari.* (*Sed Theologi coguntur interdum Contritionem* & *Attritionem diſtinguere.* G.)

CREATVRA, *res creata.* Eleganter quoque LACTANTIVS creaturam vocat *opificium Dei.*

CRVCIFIGERE, pro quo ſemper veteres habent *cruci affigere*, *ſuffigere*, *in crucem agere*, *tollere.* Vid. GRAEVIVS ad SVETON. *Domitian. c.* 10. CELLAR. *Antibarb. p.* 206.

CRVX, *piorum calamitas.*

DAMNARE, DAMNATIO, DAMNATI; *aeternis ſuppliciis mactare.* CIC. *Catilin. I*, 13. *ſempiternis cruciatibus addicere, mancipare.*

EXCOMMVNICARE, *ſacrorum uſu prohibere*, *interdicere ſacrorum commercio*, *eiicere eccleſia*, *diris deuouere.*

EXAVDIRE PRECES, *audire preces*, *annuere precibus*, *vota rata habere.*

ELEEMOSYNA, *ſtipem conferre in egenos.*

ETHNICVS, *paganus*, *profano cultui deditus*, *Deorum cultor. Pagani* appellatio Theodoſiano demum ſaeculo a re ipſa originem habuit. Ego neque *Ethnicum* neque *Gentilem* refugerim, cum ea non minus, quam olim *Barbari* appellatio, vim propriorum habeant. G.)

FESTVM, hoc ſubſtantiuo praeter ſcri-

priores ecclesiasticos etiam poetae utuntur: ast prosaici scriptores dicere malunt *festi dies* vel *festus dies*. Vid. CIC. *Phil. II*, 25. LIV. *Hist. XXXX*, 14. CVRT. *VIII*, 5. FLOR. *III*, 18.

FORNICARI scriptoribus ecclesiasticis est *scortari*, sed Latinis veteribus idem, ac *fornice arcuari*. Vid. PLIN. *Hist. nat. XVI*, 42. *XI*, 10. VITRVV. *Architect. V*, 5. SENEC. *Epist. LXXXXV*.

GENTILIS, vide ETHNICVS.

HVMILIS, HVMILITAS proba sunt, si denotent id, quod humi repit, vel paruum est. At quum scriptores ecclesiastici humiles vocant, qui abiectius de se sentiunt, rectius substitueres voces *modestus* vel *modestia*. CELLAR. *Antibarb. p. 166*.

IEIVNARE, *cibo se abstinere*. NEP. *Attic.* 22.

IMPOENITENS, *improbus, impius, qui nullo peccatorum sensu tangitur*.

IMPLERE LEGEM. CIC. *epist. ad divers. II*, 17. HORAT. *epist. I*, 16. *parere legi, satisfacere legi, officii sui partes implere*.

LONGANIMITAS, *ira lenta, lento gradu ad vindictam procedere, in vlciscendo tardior, remissior*. CICERO *post redit. ad senat. c. 9*. VAL. MAX. *I*, 1.

MONIALIS, *sacra virgo*.

MINISTERIVM, *ordo sacer*.

MVNDVS ecclesiastico stilo modo pro *impiorum colluvie*, modo pro *rebus humanis* ponitur. (*Vita*, *saeculum*, hoc intellectu veteres. G.)

OPERA BONA, *sanctae actiones, sanctimonia, pietatis studium*.

PROPHETARE, *vaticinari, praedicere*.

PROXIMVS, *der Naechste, der Neben-Mensch*, ecclesiasticum est. Latinius dicitur *alius, alter, homo hominem, etc.*

POENITENTIA, *die Reue*, probatum est, ast si notet *die Bekehrung, Busse*, *μετάνοιαν*; Latinius dices, *emendatio vitae, redire ad meliorem mentem, ad frugem redire*. RESIPISCENTIA vero plane non latinum est. (Quin sic *μετάνοιαν* vertit LACTANTIVS 6, 24; 6. G.)

PECCATA REMITTERE, *ignoscere, veniam dare, gratiam delictorum facere*, *remittere* absolute. Vid. LIV. XXXIII, 32.

SALVIFICO, *seruo, saluo, saluum reddo, ad sempiternam beatitudinem perduco*.

SCANDALVM, SCANDALIZO, *impedimentum pietatis, irritamentum malorum, corrumpere quem, peiorem reddere, conscelerare alienius aures*. LIV. *XXXX*, 8. *incestis vocibus temerare aures*. OVID. *Trist. II*, v. 503.

SAECVLARIS Latinis est centesimus annus, vel centesimus decimus potius. HORAT. *Carm. saec. v. 21.*

Certus VNDENOS DECIES *per annos*
Orbis vt cantus, referatque ludos,
Ter die claro, totiesque grata
Nocte frequentes.

Conf. CENSORIN. *de die natali c. 17.* Vnde dixere *ludi saeculares*. Ecclesiasticis haec vox notat *profanum*. (Caeterum consultissimum mihi videtur, vt hanc distinctionem sequamur. Quoties obiter, in vita enarranda, aut in simili oratione, alioquin pura & polita, incidat sacrarum rerum mentio, non absurdum, sed decens est periphrasi commoda, quaeque intelligi ab omnibus possit, explicare ea, quorum propria vocabula minus Latina sunt. Sed cum in docendo versamur, & capite quodam doctrinae coelestis explicando, seruanda sua Ecclesiae in loquendo proprietas, vtendum nominibus & verbis quae vel vulgatus interpres vel Patres, qui vocantur, nobis tradidere; quae res, si alioquin bonus sit orationis color, & ad Lactantii caeterorumque exemplum politus, minime illam contaminabit. G.)

**) Caue ergo, voces e sacris profanis petitas nostrae religionis mysteriis & ritibus adplices. Id praecipue facere soliti sunt olim BEMBVS aliique, qui se CICERONIANOS vocari voluerunt. Hi enim, quum religioni sibi ducerent, vllo vti vocabulo, quod Ciceronia-

num non esset, ἡμίθεον, *heroa*, quasi ex semisse Deum & ex semisse hominem, baptismum *aquas lustrales*, angelos *genios*, sacram eucharistiam *sanctificum crustulum* vocare non dubitarunt. Vid. IVL. CAES. SCALIG. *Poet. VI*, p. 800. (Notabilis praesertim locus ERASMI *Ciceroniano p.* 68. & TAVBMANNI *de Lingua Lat. p.* 38. Add. H. STEPHANVS in *Nizolio didascalo* & *Pseudo Ciceroniano*. G.) A quo vitio nec alienus fuit castae Latinitatis scriptor SEBAST. CASTELLIO, quantumuis eum magno adparatu defendat vir doctissimus, CHRISTOPH. WOLLE *in dissert. crit. de eo, quod pulcrum est in versione Castellionis*, nouae eius editioni praemissa §. 8. *seq.* Vt enim alia omittamus, notio, qualem profani Deorum cultores vocabulo *genius* subiecerunt, non magis quadrat *angelo*, quam notio *Iouis* Deo optimo maximo. Neque tamen ideo impietatis dicam scribimus CASTELLIONI, cujus versioni, si quis alius, iustum pretium statuere videmur. (Vt tanto minus metuendum sit, ne qua labes linguae Latinae puritati a CASTELLIONIS interpretatione librorum sanctorum inferatur, praestitit Cl. BVNEMANNI *Index Latinitatis selectae, vulgo neglectae, merito ac falso suspectae ex CASTELLIONIS interpretatione &c.* Lips. 1736. 8. G.) Vid. SAGITTAR. *de lectione & imitat. Ciceron. nu.* 24. *sequ. p.* 54.

XIII. Octauo *eadem cura abstinendum est a vocabulis quibusdam, quae iureconsultis esse solent in deliciis*, & in vetustis auctoribus nullum reperiunt praesidium *). Vt & a vocabulis iuridicis.

*) Elegantissimam esse veterum iureconsultorum tantum non omnium dictionem, lippis ac tonsoribus notum est. Vid. CAR. ANDR. DVKERI *opuscula de Latinitate veterum ICtorum.* (edita Lugd. Bat. 1711. 8. KIRCHMEIERI Vitebergensis philologi libellos hujus argumenti laudant auctores. *Bibl. Hallens.* German. Vol. 2. p. 593. G.) Attamen & hic singulorum aetas discrimen facit. Nam ALFENVM VARVM elegantius scribere, quam IVLIVM PAVLLVM, nemo mirabitur. Castior quoque esse solet eorum, qui Romae adoleuerunt, quam peregrinae originis iureconsultorum Latinitas, veluti VLPIANI, de quo rectissime iudicat V. A. CORN. VAN BYNKERSHOEK *Obseru. VIII*, 15. Fuere tamen ex ipsis peregrinis, qui maiore studio in cultiorem Latinitatem incumberent; inter quos nescio an reliquis omnibus palmam praeripuerit PAPINIANVS; de cuius Latinitate videndus EV. OTTO *in Papiniano c.* 6. (POMPONII vocabula quaedam ab aliis damnata asseruit illustris AVCTOR hujus libelli *in praefatione opusculis curis historicis praemissa.* Praef. Ed. 6.) Ast sequiore aeuo varia in iurisprudentiam inuecta sunt vocabula, quae ab antiqua Romanorum elegantia haud parum discrepant. (Nempe quae alias aetates vel gradus Latinitatis in universum statuuntur, illae aetates, illi gradus speciatim ad ICtorum Latinitatem applicari debent. Infantia & pueritia spectatur in fragmentis Legum Regiarum & XII. tabularum &c. Illud hic monuisse sufficerit, I. cum ICtis quorum fragmenta in Pandectas relata sunt, de rebus ad jus pertinentibus loqui, neminem pudere debere. II. Plurima priscae puritatis & elegantiae verba, formulas infinitas ex Pandectarum opere peti posse, quae nullam orationem dedeceant, esseque proinde inter classicos scriptores illud reponendum, certe quantum ad antiquiorum ICtorum fragmenta. III. Latinitatem Codicis tum Theodosiani, tum Iustinianei, relinquendam ICtis, quoties ea carere non possunt: ac multo magis ea, quae Glossatores & Feudalium librorum auctores inuexere. Caeterum thesaurus

quidam Latinitatis ICtorum est BRISSONIANVM Lexicon, varie a pluribus interpolatum, cuius noua cum maxime & auctior emendatiorque editio post obitum auctoris sumtibus Orphanotrophei Halensis prodiit. De hodierni etiam fori rationibus Latine loqui docent GVIL. BVDAEI *Forensia*. G.) Talia sunt, quae sequuntur †).

†) Immo & multo plura, veluti APANAGIATVS, pro quo *priuatum* dixit SALLVST. *Iugurth. c.* 5. ubi quaedam notavit CORTIVS *p.* 434. CASVS, pro quo veteres *species*: TORTVRA, pro quo veteres *tormenta*, CVRT. *Lib. IIII, c.* 10. REPLICARE, pro quo veteres: *exceptionem replicatione elidere*. Immo & *referre*, BVRM. *ad Ouid. Tom. II. p.* 89.

ADVOCARE pro *caussam agere*, *adesse reo in periculo*. Vid. GRONOV. *in Senec. de Clement. I.* 9. (Latino stilo *aduocat* litigator patronum vel amicos, qui sibi in iudicio adsint, qui proinde *Aduocati* vel *Aduocatio* dicuntur etc. G.)

CAMBIVM pro *collybo*, *commutatione pecuniae*.

COMPLICES pro *sceleris vel amentiae socii*, *audaciae satellitibus*, *atque administris*, vt vocat CIC. *Catilin. I*, 3. *&* 4. PRVDENTIVS tamen *in Rom. v.* 8. 22. paganos nominat *complices sectae impiae*.

DISPENSARE pro *legibus soluere*.

IVRAMENTVM, pro quo semper apud veteres est *iusiurandum* vel *sacramentum*.

CELLAR. *Antibarb. p.* 62. *& cur.post.*221.

MATRICVLA pro *albo*, *indice*.

MELIORARE & DETERIORARE pro *meliorem vel deteriorem reddere*, *in melius referre*.

NOTORIVM, NOTORIE, *manifestum*, *manifeste*, *apertum*, *aperte*. Vid. CASAVB. *ad* TREBEL. POLL. *Claud. c.* 17.

SALVVS CONDVCTVS, pro quo elegantius dicitur, *fidem publicam dare*, *fide publica euocare*, *interposita fide publica aliquo ducere*. Vid. SALLVST. *Iug. Bell.* 32. *Catilin.* c. 48. EPIT. LIV. 65.

TORTVRA, pro *tormentis* vel *quaestionibus*. Non tamen est, cur quis in iurisprudentia abstinere velit a vocabulis veterum iureconsultorum, si forte illa in auctoribus classicis praesidium non reperiant, e. g. *vsurpatio* pro interrupta vsucapione, *postulare* pro caussam agere, *constituere*, *traditio breui & longa manu*. Sunt enim haec & similia Latina, sed ICtis propria, quemadmodum multa medica habet CELSVS, multa architectonica VITRVVIVS, multa rustica CATO, VARRO, COLVMELLA, quae Latina esse nemo negabit, quamuis apud Ciceronem aliosque non legantur.

Nec non a vocabulis philosophicis.

XIIII. Nono *omnium minime Latinitas elegantior polluenda est vocabulis philosophicis*, maxime iis, quae medio aeuo reperit barbara scholasticorum turba *).

*) Sunt vocabula technica iam olim ciuitate donata, quae nemo adhibere dubitauerit. Sed nec desunt, a scholasticis inuenta, qui data veluti opera barbariem sectabantur. Non dicam iam de *haecceitatibus*, *quidditatibus*, *entalitate*, *indiuiduatione*, *quodlibeto*, *floretis*, aliisque verborum monstris. Vide PLEXIACI *Lexicon Philosophicum*, *Hagae Comitis*, CIƆIƆCCXVI. 4. (recusum cum Glossario APINI.) Sufficiat nonnulla notare, quibus facilius *adsuescunt iuuenes*.

AEQVIPOLLERE pro *aequari*, *aequiparari*, *eiusdem significationis vel notionis esse*.

AFFIRMATIVAE propositiones, quas elegantius *aientes* vocat CICERO *Topic.* 11. *Negantia*, *contraria aientibus*.

CAVSSARI veteribus fuit *caussam interserere*; scholasticis *produci*, *generari*.

CONTRADICTORIA vel CONTRADICTIONEM IMPLICARE dicebantur scholasticis,

sticis; quae veteribus erant *repugnantia inter se*, vel *non cohaerentia.*

DISCVRSVS pro *sermone* vel *syllogismo* scholasticorum sordes redolet. Veteribus discursus erat *cursus vltro citroque factus, das hin und her lauffen.* Vid. CELLAR. *Antibarb. p.* 155.

Talia etiam sunt IMPOSSIBILE pro eo, *quod fieri non potest.* PRAESVPPONERE vel SVPPONERE, de quo V. C. BVRMANN. *ad Quinctil. Tom. I. p.* 205. INFERRE pro *argumentum ducere, colligere*, OPPONERE absolute, & similia fere innumera.

Non male de cultiore stilo meritus est vir doctus IS. VERBVG, cum nouae Ciceronis editioni ex NIZOLII *thesauro* indicem subiunxit verborum loquutionumque, quibus Cicero notiones philosophicas plerasque eleganter expressit. (Nihil autem commodius est ad hoc, vt de philosophia, etiam qualis hodie docetur, Latine & pure loqui discamus, IO. AVG. ERNESTI *Initiis Doctrinae solidioris*, in quo opere hodiernorum etiam philosophorum placita verbis Tullii & vt quisque illi est proximus, expressit feliciter. G.)

XV. Decimo poetae quoque adeo faciles fuerunt in fingendis vocabulis *), & maxime epithetis **); vt veteres opponere soleant sermoni *humano poeticum* ***). Vnde *merito a propriis eorum loquutionibus abstinent, quotquot sunt purioris Latinitatis amantiores.* Et poeticis.

*) Metri caussa multum sibi indulserunt *poetae*, & in his etiam comici, qui tamen non adeo seruierunt metro. Plures eiusmodi voces & formulas poeticas collegit CELLAR. *Antibarb. p.* 256. *seq.* v. c. *absque illo esset*: *amare* pro *solere*: *cluo* vel *clueo* pro *vocor*, *nominor*: *caeli* pro *caelo*: *est* pro licet: *festum* pro *festo die*: *genitor & genitrix* pro *parentibus*: *grates agere* pro *gratias agere*: *letum* pro *morte*; *natus* vel *gnatus* pro *filio*: *obliuia* pro *obliuione*: *potis* vel *pote est* pro *potest*: *salutari* pro *vocari*: *venit* pro *est* sequente participio in NDVS. (Metri caussa omisisse quaedam verba possunt poetae, vel aliter inflexisse, contraxisse, produxisse, vnde figurae Grammaticae: adhibuisse metri caussa non videntur temere verba alioquin incognita. Sed huic rei occasionem dedit τὸ ἐνφαντασιῶτον, quaerunt verba, quibus imagines rerum animo conceptas efferant: itaque componunt varie, sono ipso res student exprimere, nouaturiunt, Graecissant etc. Hic itaque hoc teneant tirones, Quae verba, epitheta, formulae in bono Lexico non aliam habent auctoritatem quam poetarum, illis non temere vtendum in soluta oratione. Quis enim alioqui dicat tironi, quae sint propriae poetarum loquutiones? G.)

**) Epitheta decomposita & dithyrambica poetis familiarissima maxime deformant orationem, v. c. *flammiger*, *auricomus*, *pietaticultrix*, *incuruicereicum pecus*, *cet.* Vid. BVCHN. *de comm. rat. dic. Lib. I, c.* 13. *p.* 208.

***) PETRON. *Satyr. c.* 90. *Saepius* POETICE, *quam* HVMANE, *loquutus es*; vbi videndus IAN. DOVSA & addendus MORHOF. *differt. de ἐνθουσιασμῷ vel furore poetico.*

XVI. Denique quum non cum Euandri matre hodie loquamur, *merito cauendum ab archaismis & vocabulis obsoletis* *). Immo CICERO ipse dicit: *abiecta & obsoleta verba abiiciat orator*: quibus tamen multos, nescio quamobrem, mirifice delectatos video **). Ac denique obsoletis.

*) At-

*) *Archaismi* sunt formae dicendi scribendiue veteres, quae iam pridem ab vsu recesserunt v. c. *olli* pro *illi*; *aquai* pro *aquae*: *operam abutitur suam*, pro *opera sua abutitur*, apud TERENT. *prol. Andr.* Tales archaismi innumeri occurrunt in columna Duilliana, aliisque lapidibus vetustioribus, nec non in fragmentis XII. Tabularum, VARRONIS, FESTI, ENNII, PACVVII, ac denique apud PLAVTVM, TERENTIVM, SALLUSTIUM, LUCRETIVM. *Sed talia obseruanda potius, quam imitanda sunt.* (Plurimorum Archaismorum Catalogum dedit IO. NIC. FVNCCIVS *de origine & pueritia linguae Latinae*, cujus editio altera auctior prodiit Marburgi CIϽIϽCCXXXV. 4. Praef. Edit. 6.)

**) Horum facile antesignanus est IVSTVS LIPSIVS, qui quum iuuenis stilo nitido & plane ad Ciceronianam dicendi rationem composito vteretur, †): paullo post novum sibi ipsi finxit dicendi genus, abruptum, histrionicum, atque innumeris refertum archaismis, vt saepe vetere quodam grammatico; aut si mauis, Delio natatore opus esset ad soluenda illius aenigmata. Vid. MARES. *Epist. I, 49.*

†) Argumento sunt ejus orationes octo, Ienae potissimum habitae, recusae cura V. C. IO. HENR. KROMAYERI Ien. CIϽIϽCCXXVI. de quibus recte HEVMANNVS: *In his orationibus* LIPSIVS *non vtitur stilo Lipsiano, sed Ciceroniano, hoc est, non scatet argutiis, non verborum allusionibus, non studet sententiosae & antiquariae breuitati, sed profluenti vtitur stilo, facili, amoeno.* (Moderate i. e. vere de Lipsio iudicant TAVBMANNVS *de Lingua Lat.* p. 42. it. p. 49. sq. BVCHNER. Epist. 3. 1. p. 651. BVRMANNVS *Orat. parent. Graeuii* p. 564. Inuidiam fecere *Lipsio* simiae quaedam, qui infamarunt deinde ipsum, cuius se imitatores ferebant. Salse illos ridet ac traducit TAVBM. *l. c.* p. 54. 56. it. p. 62. sq. *Add.* IOS. SCALIGER *Tercijsm*, p. 104. G.)

Concinnitatem orationi conciliant periodi.

XVII. Sed sufficere haec putamus de prima, quam commendauimus orationis virtute, id est, de *puritate*: proximum est, vt de CONCINNITATE dicamus. Hanc orationi conciliant *periodi* *). Vnde tota illa ars periodica, quam tam pauci recte norunt, paullo diligentius hic videtur inculcanda.

Vide Cel. C. G. SCHWARZII diss. *de Oratione concinna*, *Altorphii*, CIϽIϽCCIX. 4.

*) Vnde periodis conclusa oratio CONCINNA vel *dimensa* dicitur, cui opponitur oratio FVSA. Graecis illa dicitur κατεστραμμένη, haec vero εἰρομένη. Vtriusque discrimen luculenter exponit ARIST. *Rhetor. III, 9.*

Quid periodus?

XVIII. *Est* vero *periodus*, vt ait *Cicero* *), *oratio in quodam quasi orbe inclusa procurrens, quoad persistat in singulis perfectis absolutisque sententiis* **).

*) Ita CIC. *de Orat.* 3. Paullo aliter ARISTOTELES L. *III. Rhet. c.* 9. §. 4. Λέγω δὲ περίοδον λέξιν ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ τελευτὴν αὐτὴν καθ' αὑτὴν καὶ μέγεθος εὐσύνοπτον. *Voco periodum, orationem habentem principium, & finem ex se ipsa, & conspicuam magnitudinem.* Vtraque definitio eodem redit, vt paullo post adparebit. (Ratio appellationis haec est. *Periodus*, *ambitus*, *circuitus*, *comprehensio*, *continuatio*, *circumscriptio*, *orbis*, & similia nomina hanc nobis similitudinem insinuant: Quemadmodum in circulo principium & finis connectuntur constructione Grammatica,

matica, vt sentiat lector vel auditor, finem nondum adesse, donec subiiciatur illud, quod prima verba nos expectare iubent. Haec etiam atque etiam tenenda, & exemplis aliquot Ciceronis familiaria reddenda: ne cum Auctore putemus *Ambitum* in periodo idem esse, quod verba amplificationis caussa addita. Verum est, vix posse periodum dici, quae paucis tantum verbis constet: nec enim rotundum illud & circumductum potest intelligi, nisi etiam sint quae corrotundari & circumduci possint: sicut ordo locum non habet nisi inter plura. Sed natura periodi non est in multitudine verborum, verum in illa, quam descripsimus conclusione. G.)

**) Praecipuas ergo periodi leges ac potiores characteres notari oportet. Ex definitionibus enim patet, I. *omnem periodum ambitu quodam seu circuitu gaudere*, qui si absit, ex periodo fit propositio logica. CIC. *epist. ad diuers. II*, 14. ait: *M. Fabio, viro optimo & homine doctissimo, familiarissime vtor.* Tolle ambitum, verba nimirum: *viro optimo & homine doctissimo*, & non periodum amplius habebis, sed propositionem logicam. Deinde ex iisdem definitionibus discimus, II. *periodum omnem ita procurrere debere, vt sensus non nisi perfecta absolutaque sententia percipiatur.* (Haec ταυτολογίαι videntur. Malim, *non nisi percepta tota serie orationis intelligatur.* Nimirum pendere debet constructio ad vltima vsque verba periodi. G.) Hinc quando SALLVST. *bell. Iugurth. c.* 10. ait: *concordia paruae res crescunt, discordia maximae dilabuntur:* ea quidem non est periodus, quia singula membra separatim intelliguntur. Sed si ita diceres: *quemadmodum concordia paruae res crescunt: ita discordia etiam maximae dilabuntur:* haberes periodum, cuius sensus non nisi perfecta absolutaque sententia percipitur. Ex quo porro patet, III. *fusam fieri orationem, quae vel incisim, vel membratim procurrit. Incisim* loquitur e. g. CIC. *post redit. in senatu* 6. *Cum hoc homine, an cum stipite Aethiope, si in foro constitisses, nihil crederes interesse. Sine sensu, sine sapore, elinguem, tardum, inhumanum, negotium, Cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres.* Membratim idem CICERO *in Pison.* 40. *Occultus aduentus, furtiuum iter per Italiam, introitus in vrbem desertus ab amicis, nullae ad senatum e prouincia litterae, nulla ex trinis aestiuis gratulatio, nulla triumphi mentio.* In primis huc pertinet locus CICER. *ad Q. Fratrem Lib. III. epist. 9. Pomponius abest: Appius miscet: Hirrus parat: multi intercessores numerantur: populus non curat: principes nolunt: ego quiesco.* (Haec sunt paullo proponenda disertius. *Incisum* s. *Comma* in hac Rhetorum doctrina est oratio intra VIII circiter syllabas comprehensa: *Colon* s. *Membrum* ad XVII syllabas procurrit: ita vt *Comma* maius paullo possit minus *Colon* videri & vice conuersa. Iam *Incisim* loqui est ita loqui, vt sensus & constructio Grammaticae finiatur intra incisum h. e. octo syllabas aut pauciores: *Membratim* loqui vel scribere adeo, vt finiatur intra VIII & XVII syllabas. Alioquin *periodus* ipsa suis *membris* s. *colis* constat, *membra* autem *incisis*, in quantum nempe *colon* est maior pars periodi, a qua *δίκωλος, τρίκωλος* &c. dicitur, vt mox docebitur. Ex his de exemplis ab Auctore prolatis iudicandum est. G.)

XIX. Ceterum periodus vel SIMPLEX est vel COMPOSITA. *Simplex* est, quae vno constat membro vel colo, vnde & *μονόκωλος* vocatur. *). Quotuplex? Quid periodus simplex?

*) Vt periodus simplex possit a propositione logica distingui, accedere debet *ambitus* vel *circuitus* quidam, (qui non potest intelligi, nisi haberet etiam magnitudinem aliquam, *μέγεθος εὐσύνοπτον* Aristoteli. G.) Hinc adiici solet quaedam descriptio vel *περίστασις*, vt numerosior perfectiorque fiat oratio. Vbi ta-

bi tamen recte monet NIC. CAVSSINVS *de eloquut. Lib. VII, c. 5. cauendum eſſe vehementer, ne iuſtae periodi expendatur gratia, quo melius cadat aut voluatur oratio, inania quaedam verba inculcemus, quaſi complementa numerorum. Nihil enim frigidius eſſe, puerilius, & a vera germanaque eloquentia magis alienum, quam vbi materia non patitur, ſed res eſt preſſe & rotunde efferenda, periodorum tractu inanem diſtendere orationem.* Parum a propoſitione logica abirent illa: *hortatus es, vt epiſtolas meas colligerem.* Vt periodus inde fiat, PLIN. *epiſt. I, 1.* addit ambitum quemdam vel circuitum: *frequenter hortatus es, vt epiſtolas,* SI QVAS PAVLLO CVRATIVS SCRIPSISSEM, *colligerem publicaremque.* Propoſitio logica eſſet: *epiſtolam tuam conſcidi.* Aſt ambitu addito, hanc inde periodum formauit CICERO *epiſt. ad diuerſ. VII, 18. Epiſtolam tuam,* QVAM ACCEPI AB L. ARVNTIO, *conſcidi innocentem.*

Quid compoſita?

XX. *Compoſita* periodus eſt, quae conſtat pluribus *colis* *); duabus autem *partibus*, quarum alteram πρότασιν, alteram ἀπόδοσιν vocare ſolent **). Ea iterum vel *bimembris*, vel *trimembris*, vel *quadrimembris eſt.*

*) *Colon* ſive *membrum* periodi eſt propoſitio, quae tamen (hic in periodo, ob particulam, a qua velut ſuſpenſa eſt, G.) ſenſum non abſoluit, ſed eumdem ad reliquae vſque partis ſubiectionem ſuſpenſum relinquit. v. c. apud CICERONEM *pro A. Caecin.* 1. prima orationis periodus quatuor conſtat *colis* ſiue *membris*:

Si quantum in agro locisque deſertis audacia poteſt,
tantum in foro atque iudiciis impudentia valeret:
non minus nunc in cauſſa cederet A. Caecina S. Aebutii impudentiae,
quam tum in vi facienda ceſſit audaciae.

En quatuor propoſitiones, quarum nulla per ſe & ſeorſum ſenſum abſoluit, vniverſae vero conjunctim abſoluunt periodum, quae ideo quadrimembris vel τετράκωλος vocatur.

**) A *colis* ſiue *membris* differunt *partes*, periodorum compoſitarum, quarum duae ſunt, πρότασις & ἀπόδοσις, vel, vt philoſophi vocare ſolent, ANTECEDENS & CONSEQVENS v. c. apud CIC. *epiſt. V,* 12. hanc reperimus periodum bimembrem: *qui ſemel verecundiae fines tranſierit: eum bene & nauiter oportet eſſe impudentem.* Hic prior pars, duobus punctis notata, eſt πρότασις vel *antecedens*, poſterior, puncto notata, ἀπόδοσις *ſeu conſequens.* De his duabus periodorum compoſitarum partibus haec notamus. I. *Eas non ſemper eſſe aequales.* Saepe enim *protaſis* tribus, aut duobus colis; *apodoſis* vnico conſtat, ſaepe etiam haec illa maior atque vberior eſt. v. c. CIC. *epiſt. ad diverſ. XV, 3.*

Quum ad me legati, miſſi ab Antiocho Commageno, veniſſent in caſtra ad III. *Non. Septembres,*
iique mihi nuntiaſſent, regis Parthorum filium, quocum eſſet nupta regis Armeniorum ſoror, ad Euphratem cum maximis Parthorum copiis, multarumque praeterea gentium magna manu veniſſe, Euphratemque iam tum tranſire coepiſſe,
dicique Armenium regem in Cappadociam impetum eſſe facturum:
putaui, pro noſtra neceſſitudine me hoc ad te ſcribere oportere.

Quum quatuor hic ſint cola ſiue membra; tria priora, eaque ſatis prolixa ad πρότασιν pertinent; poſtremum idque breuius ἀπόδοσιν abſoluit. Aſt paullo ante *epiſt. XV, 1.* CICERO ita inchoat epiſtolam:

Etſi non dubie mihi nuntiabatur, Parthos tranſiiſſe Euphratem cum omnibus fere copiis:
tamen, quod arbitrabar, a M. Bibulo procoſ.

cer-

certiora de his rebus ad vos scribi posse,
statuebam mihi non necesse esse, publice
scribere ea, quae de alterius prouincia nuntiarentur.

Hic πρότασις uno; ἀπόδοσις duobus membris constat. Obseruandum II. *ἀπόδοσιν nonnunquam antecedere πρότασιν* v. c. CIC. *pro Milon.* 3.

Negant, intueri lucem, esse fas ei, qui a se hominem occisum esse, fateatur.

Hic ἀπόδοσις inuerso ordine, priorem; πρότασις posteriorem locum occupat. (Malim ita: Praedicatum Propositionis fieri πρότασιν, ἀπόδοσιν Subiectum, quod alias contra fieri amat. G.) Ad haec illud quoque obseruari meretur, III. *Alterutri parti accedere nonnunquam veluti laciniam*, quam ἐπιφώνημα vocant antiqui rhetores. v. c. CIC. *Verrin. V.*

Si potest ista pecunia sine aratorum iniuria detrahi: habeat hoc populus Romanus, PRAESERTIM IN TANTIS AERARII ANGVSTIIS.

Etiamsi postrema huius periodi verba tolleres, absoluta tamen futura esset & perfecta sententia. Ergo haec accedunt, tamquam ἐπιφώνημα. Denique IIII. obseruandum, *ad finem προτάσεως* DVO PVNCTA; *ad finem totius periodi* VNICVM PVNCTVM; *ad finem reliquorum membrorum, si integris propositionibus constent,* COMMA; *sin aliquid ad perfectionem propositionis desit,* SEMICOLON *esse ponendum.* Id quod fundamentum est totius interpunctionis †). v. c. CIC. *pro Mil. cap.* 1.

Etsi vereor, iudices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicentem incipere timere,
minimeque deceat, quum T. Annius Milo ipse magis de reip. salute, quam de sua perturbetur, me ad eius caussam parem animi magnitudinem adferre non posse:
tamen haec noui iudicii noua forma terret oculos,
qui, quocumque inciderint veterem consuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum minime vident.

Hic ad finem secundi membri *colon* ponendum; ad finem postremi *punctum*; reliqua membra, quia perfectas propositiones continent, *commatibus* notantur. Verum si ita diceres:

Si quantum in me amoris ac diligentiae;
tantum in te fidei prudentiaeque fuisset: neuter iam nostrum laboraret.

primum membrum exigeret *semicolon*, quia non continet propositionem perfectam: secundum *colon*, quia ibi finitur πρότασις: tertium *punctum*, quia eo clauditur periodus.

†) Non iam disquiremus, antiqua sit haec interpungendi ratio, an a grammaticis excogitata? Ex instituto id egit IO. CLERIC. *in arte crit. Part. III. sect. I. c.* 10. Saltim vtilissimam esse hanc ἀκρίβειαν, res ipsa docet, & recte obseruat ARISTOTELES *Rhet. III,* 5. ea effici, vt sit εὐανάγνωστον τὸ γεγραμμένον, καὶ εὔφραστον, id est, *vt facile legi, & proferri possit, quod scriptum est*: immo addiderim, vt & intelligi eo facilius possit. Ipse enim ARISTOTELES eo loco adducit locum HERACLITI: τοῦ λόγου τοῦδ' ἐόντος ἀεὶ ἀξύνετοι ἄνθρωποι γίγνονται, quem ideo obscurissimum esse ait, quod sit ῥᾴδιον διαστίξαι, *interpunctu difficilis*, nec constet ante ἀεὶ, an post illud distinctio sit facienda. (Haec ratio cum antiqua non est, sed aliquamdiu post instauratas literas inuenta; tum non ita communi consensu recepta, vt non passim ab ea discedi videas: quod apparebit, si quis hoc ipsum Milonianae initium inspicere velit. Deprehendit enim nemini adhuc editorum hanc rationem, quam Auctor probat, placuisse. Et non diffiteor, mihi in hoc certe aliter videri, quod puto hos esse quasi gradus interpungendi: I. Comma, quo seiungi possunt, quaecunque verba non proxime vnum ab altero reguntur. II. Semicolon; vbi maiorem seiunctionem, maius interuallum, oppositorum praesertim, indicare volumus. III. Colon: ad Protasin & Apodosin maiorum periodorum disiungendas. IV. Interpunctum

minus, quod litera maiuscula non sequitur, vbi Grammatica constructio finitur, continuatur idem argumentum. V. Interpunctum majus, post quod vel litera maiuscula, vel nouus plane versus, nouum initium noui argumenti, vel partis maioris indicat. G.)

Periodus bimembris.

XXI. Periodus *bimembris* est, quae protasi aeque ac apodosi vnimembri absoluitur. Eam formabis facile, si logicae propositioni vel *caussam* *), vel *conditionem* **), vel *contrarium* ***), vel *comparationem* ****), vel aliud quidquam huiusmodi adieceris *****).

*) Sic enim *caussa* vel *aetiologia* protasin, ipsa *propositio* dabit apodosin. V. c. Esto propositio logica: *mitto tibi librum promissum*. Si caussam vel rationem addideris, nascetur inde periodus bimembris, qualis est apud PLIN. *epist. I*, 2.

Quia tardiorem aduentum tuum prospicio;

librum, quem prioribus epistolis promiseram, exhibeo.

Ita & propositio logica: *multas ob caussas Romae me esse opto*, addita ratione facile in hanc periodum bimembrem commutatur a CIC. *epist. ad diuers. XV*, 13.

Maxime mihi fuit optatum, Romae esse tecum, multas ob caussas:

sed praecipue, vt & in petendo, & in gerendo consulatu meum tibi debitum studium perspicere posses.

**) Addita conditione nascetur periodus conditionalis. Talis est illa CICER. *epist. ad diuers. VI*, 16.

Si mihi tecum non & multae & iustae caussae amicitiae priuatim essent:

repeterem initia amicitiae ex parentibus nostris.

***) Esto propositio logica: *eruditionis perpetua est possessio*. Adde contrarium, exemplo PLIN. *epist. I*, 3. & eiusmodi habebis periodum: *Reliqua rerum suarum post te alium dominum sortientur, hoc numquam tuum desinet esse, si semel coeperit.* Ita & CICER. *de Orat. I*, 1.

Nam qui locus quietis & tranquillitatis plenissimus fore videbatur,

in eo maximae moles molestiarum & turbulentissimae tempestates exstiterunt.

Ceterum hic obseruari meretur, eas demum periodos huius generis esse omnium elegantissimas, in quibus alterius membri verba singula verbis singulis prioris coli opponuntur. Ita PLIN. *Paneg.* 4.

Ille quaesitam domi gloriam in publico;

Hic in publico partam domi perdidit.

Eodem exemplo dicere possis:

Malus princeps ciues imperii sui caussa natos;

Bonus imperium ciuium caussa institutum existimat.

Hic sibi opponuntur: princeps *bonus & malus*; *imperii caussa & ciuium caussa*; *natum & institutum*.

Eiusdem generis etiam haec periodus est:

Neronis scelere nascentem Christi ecclesiam innumeris vexari suppliciis;

Constantini virtute suppliciis vexatam veluti renasci vidimus.

****) Comparatio non solum inter contraria atque opposita, verum etiam similia institui potest. Vnde periodos comparatiuas a contrariis merito distinguimus. Exemplo esto periodus PLINII in *Paneg. c.* 5.

At, sicut maris caelique temperiem turbines tempestatesque commendant:

ita ad augendam pacis tuae gratiam illum tumultum praecessisse crediderim.

Saepe quidem & contraria inter se comparantur, sed ideo periodus non desinit esse contraria, sed simul comparatiua est. Ita COLVMELLA *Lib. I. de re rust. praef. comm.* 17.

Vt enim, qui in villis intra consepta morarentur, quam qui foris terram molirentur, ignauiores habitos;

sic eos, qui sub vmbra ciuitatis inter moenia desides cunctarentur, quam qui

rura colerent administrarentue opera colonorum, segniores visos.

*****) Eodem enim pertinent periodi *concessiuae, disiunctiuae, copulatiuae, aliaeque* huius generis, quarum exempla passim exstant. Concessiua est illa CICERONIS, *epist. VIIII*, 8.

Etsi munus flagitare, quamuis quis ostenderit, ne populus quidem solet, nisi concitatus:
tamen ego exspectatione promissi tui moueor, ut admoneam te, non ut flagitem.

Disiunctiua illa HORAT. *Carm. III*, 28.

Vel nos in Capitolium, quo clamor vocat, & turba fauentium;
vel nos in mare proximum gemmas mittamus.

Copulatiua denique illa CICERONIS *epist. ad diuers. X*, 1.

Et absui proficiscens in Graeciam:
& postea, quam de medio cursu reipublicae sum voce reuocatus, numquam, per M. Antonium, quietus fui.

(Vbi vero adhiberi possit vnumquodque genus periodi compositae, quantum satis est demonstratur in I. M. G. *primis lineis artis oratoriae* Gottingae 1735. 8. recusis p. 19. sqq. quem locum exercitationibus scribendarum periodorum tanquam regulam adhibuisse neminem poenituerit. G.)

XXII. Connectendi formulas, quae in his periodis adhibendae videbuntur, ipsa suppeditabit materiae natura, vt adeo de illis non multum videatur laborandum *). Particulae connectendi in illis vsitatae.

*) Sic ipsa sane ratio dictitat, periodos *caussales* incipere posse a *quum, quia, quandoquidem*, item a *si*: *conditionales* a *si*: contrarias a *quum*, aut sine connexione statim a re ipsa: *comparatiuas* a *quodsi, quemadmodum, sicuti*: concessiuas ab *etsi, tametsi, quamuis, vt, vtut, equidem, quidem*; *disiunctiuas* ab *aut*, *vel*: *copulatiuas* denique ab *&*, *cum*, sequente *tum, non tantum*, sequente *verum etiam*, *cet.*

XXIII. Ex periodis bimembribus facile fiunt *trimembres* siue *τρίκωλοι*, si vel *πρότασις* vel *ἀπόδοσις* duplicetur *). Vnde possunt totidem esse periodorum trimembrium, quot bimembrium, genera **). Periodi trimembres.

*) Sic supra adfuit periodus bimembris conditionalis: *Si mihi tecum non & multae & iustae caussae amicitiae priuatim essent: repeterem initia amicitiae ex parentibus nostris.* Iam siue *πρότασιν* siue *ἀπόδοσιν* in duo membra diduxeris, habebis periodum trimembrem. v. c.

Si mihi tecum non & multae & iustae caussae amicitiae priuatim essent,
neque iam ab ineunte adolescentia complura inter nos mutua officia extitissent:
repeterem initia amicitiae ex parentibus nostris.

Vel duplicata *ἀπόδοσει*:

Si mihi tecum non & multae & iustae caussae amicitiae priuatim essent:
repeterem caussas amicitiae nostrae a parentibus nostris,
inter quos magna semper atque arcta in primis familiaritas intercessit.

**) Dantur ergo & periodi trimembres *caussales, aduersatiuae, comparatiuae, conditionales, concessiuae, disiunctiuae, copulatiuae, cet.* Dabimus quarumdam exempla: Concessiua est illa CICER. *epist. I*, 5.

Tametsi nihil mihi fuit optatius, quam vt primum abs te ipso, deinde a ceteris omnibus gratissimus erga te esse cognoscerer:
tamen afficior summo dolore, eiusmodi tempora post tuam profectionem consequuta esse,
vt & meam, & ceterorum erga te fidem

& beneuolentiam absens experirere.

Copulatiuam habet idem CICERO *de senect. c. 1.*

Mihi quidem ita iucunda huius libri confectio fuit, vt non modo omnes absterserit senectutis molestias,

sed & effecerit mollem & iucundam senectutem.

Contrariae exemplum IDEM suppeditat *epist. V, 17.*

Non obliuione amicitiae nostrae, neque intermissione consuetudinis meae, superioribus temporibus ad te nullas literas misi:

sed quod priora tempora in ruinis reipublicae nostrisque tacuerunt,

posteriora autem me a scribendo tuis iniustissimis atque acerbissimis incommodis retardarunt.

Huic eodem loco statim subiicit caussalem:

Quum vero & interuallum iam satis longum fuisset, & tuam virtutem magnitudinemque animi diligentius essem recordatus:

non putaui alienum institutis meis, haec ad te scribere.

Subiungit huic copulatiuam:

Ego te, P. Sexti, & primis temporibus illis, quibus in inuidiam absens & in crimen vocabare, defendi;

&, quum in tui familiarissimi iudicio ac periculo tuum nomen coniungeretur, quam potui, accuratissime te tuamque caussam tutatus sum:

ex proxime recenti aduentu meo, (quum rem aliter institutam offendissem, ac mihi placuisset, si adfuissem,) tamen nulla re saluti tuae defui.

Ex his, qualia reliqua sint periodorum genera, facile intelliges.

Periodus quadrimembris.

XXIV. Sed absolutissima omniumque magnificentissima est *periodus quadrimembris* vel τετράκωλος, quia & perfectam plerumque ratiocinationem continet *), & ob numerum propositionum auribus, quarum superbissimum est iudicium, quam maxime probatur. Constat ea, ceu ex ipso nomine adparet, quatuor membris, quorum duo plerumque ad πρότασιν; ac totidem ad ἀπόδοσιν referuntur. **).

*) Non temere vllum est periodorum genus, quod totam ratiocinationem facilius capiat, quam quadrimembre. Quod vel vnico exemplo ostendi poterit. MVRETVS *Part. I. Orat. XXII.* ita disserit:

Si pro cuius quisque propugnatione ac defensione plura pericula subiit, plus exceptis acerbitatum, pluribus quasi procellis ac tempestatibus agitatus est,

eo plus gaudii ex iis, quae ad retinendam atque amplificandam illius dignitatem pertinent, ad eum peruenire credendum est:

dubitare non potes, beatissime pater, quin Carolus Rex, te Pontifice creato, tanto ceteros Reges eximia quadam percepta ex ea re gaudii magnitudine superauerit,

quanto non huius modo memoriae, sed omnium aetatum ac saeculorum Reges graui ac diuturna susceptorum pro sedis apostolicae auctoritate laborum ac discriminum perpessione superauit.

Vberrima haec est periodus, sed facile tamen includenda huic syllogismo:

Qui plus pro Pontifice periculi subiit, is plus laetitiae ex eius felicitate percipit.

Carolus VIII. plus periculi subiit pro Pontifice.

Plus ergo laetitiae ex eius felicitate percipit.

Iam confer periodum, & adparebit, propositionis subiectum in primo; praedicatum in secundo; conclusionem in tertio; adsumtum in quarto membro contineri.

**) Quum difficillimum sit hoc periodorum

riodorum genus: regulas quasdam de illis componendis suppeditare iuvabit. *Primo* ergo tales periodi fiunt ex quouis syllogismo, maxime si accedat maioris propositionis probatio. Hinc MVRETVS *Part. I. Orat. I.* laudaturus theologiam ita ratiocinatur. (Attende, lector, an inuenias hoc ratiocinium in Mureti periodo? G.)

Quae scientia homines ad fruitionem Dei perducit, illa est reliquis praeferenda,

Ratio:

In fruitione enim Dei posita est perfectio illa, ad quam naturali quodam desiderio ferimur.

Theologia homines ad fruitionem Dei perducit.

Est ergo reliquis scientiis praeferenda.

Inde effingit periodum quadrimembrem, in qua primum membrum probationem maioris; secundum ipsam propositionem; tertium conclusionem; & postremum denique adsumtum continet. Ἐξεργασία eius talis est:

Nam si eorum omnium, quae in immensa hac rerum vniversitate cernuntur, vnumquodque naturali perficiendi sui desiderio tenetur,

& animus noster, ad similitudinem diuinitatis effictus, tanto perfectior est, quanto propius ad illud, ex quo ductus est, exemplar accedit:

dubitari profecto non potest, quin ea sit omnium praestantissima facultas,

quae, quoad eius fieri potest, cum humanis diuina copulando, mortalitatem nostram, quantum illius imbecillitas patitur, diuinae naturae arctissima colligatione deuincit.

Secundo & tunc nascetur periodus quadrimembris, si duo membra opposita inter se compares, addasque discrepantiae rationem. CICERO *pro A. Caecina* 1. has inter se contendit propositiones:

A. Caecina cessit in vi facienda audaciae S. Aebutii.

Non autem in caussa eiusdem cedet impudentiae. Ratio:

Non enim in foro tantum valet impudentia, quantum in agro locisque desertis audacia.

Ἐξεργασία eius talis est:

Si quantum in agro locisque desertis audacia potest,

tantum in foro atque in iudiciis impudentia valeret:

non minus in caussa cederet A. Caecina S. Aebutii impudentiae,

quam in vi facienda eius cessit audaciae.

Eodem exemplo dicere posses:

Si quantum in effringendis carceribus astutia potest,

tantum ad effugiendam furcam audacia valeret:

non minus iam hic fur carnifices deluderet audacia, quam lictoribus olim illusit astutia.

Tertio & illa periodus quadrimembris est longe elegantissima, in qua duabus propositionibus totidem redditiones respondent, & contra. Talem periodum rhetores vocant χιαζομένην. Vid. CAVSSIN. *de eloqu. sacra & profana VII, 6. p. 363.* Dicitur autem χιαζομένη, quasi decussata, a χ littera, quae crucis in modum intersecantibus se ipsis duabus obliquis lineis figuratur. Vnde & χιασμὸς figura, quando, quatuor propositis, tertium secundo respondet, & conuenit quartum primo. Ita CAVSSINVS *ibid. p. 363.* Sed ego existimo, tertium primo, quartum secundo respondere debere. Id enim docet exemplum DEMOSTHENIS, ab ipso CAVSSINO adlatum. (Posuit Caussinus ternam definitionem, exemplum non conueniens, vnde appareat definitionem ab illo non satis intellectam. Ponamus breue & facile exemplum ex CICER. *pro Domo pr. Cum multa diuinitus, Pontifices, a maioribus nostris inuenta atque instituta sunt, tum nihil praeclarius, quam quod vos eosdem*

(I.) Et religionibus Deorum immortalium,

(II.). & summae rei publicae praeesse voluerunt: vt

(III.) Amplissimi & clarissimi ciues remp. bene gerendo, (IV.)

(*IV.*) *Pontifices religiones sapienter interpretando*
rempublicam conseruarent.

Iunge hic membra fibi respondentia *primum* & *quartum*, itemque *secundum* ac *tertium* lineis diagonalibus : existet χ litera (. decussis. G.) Talis est illa DEMOSTHEN. *in Olynth. II.*

Equidem Philippus quanto plura praeter dignitatem fecit,
eo plus apud omnes admirationis gloriaeque consequutus est:
Vos autem, ciues Athenienses, quo immoderatius imprudentiusque rebus vestris vsi estis,
eo maiorem vestram oportet esse turpitudinem.

Quarto quoties vel protasis vel apodosis duobus tribusue membris constat, nouum inde nascetur periodi quadrimembris genus. Sic trium membrorum protasis est apud CICERON. *epist. VIIII*, 18.

Quum essem otiosus in Tusculano;
propterea quod discipulos obuiam miseram,
vt iidem me quam maxime conciliarent familiari suo:
accepi tuas litteras plenissimas suauitatis.

Duorum apud eumdem: *epist. VIIII*, 2.

Caninius idem tuus, & idem noster,
quum ad me peruesperi venisset,
& se postridie mane ad te iturum dixisset.
dixi ei me daturum aliquid mane,
&, vt peteret, rogaui.

Nec non *epist. VIIII*, 14.

Etsi contentus eram, mi Dolabella, tua gloria,
satisque ex ea magnam laetitiam voluptatemque capiebam:
tamen non possum non confiteri, cumulari me maximo gaudio,
quod vulgo hominum opinio socium me adscribat tuis laudibus.

Membra periodorum non sint nimis inaequalia.

XXV. Multa vulgo addi solent a rhetoribus de singulorum membrorum magnitudine. Bimembres enim periodos vel *aequales* esse aiunt, si idem fere in vtraque parte sit syllabarum numerus, vel *inaequales*, si partes dissimili syllabarum numero constent *). Sed & trimembres aliae ἰσόπλευροι **) dicuntur, aliae ἰσοσκελεῖς ***). Sed quum magna ea in re libertate vsi sint veteres, praecepta illa omnia superuacua videntur. Vnicam ergo obseruari velim regulam: *dandam esse operam, ne membra periodorum compositarum sint nimis inaequalia* ****).

*) Et has iterum vel μείουρες vocant, si antecedens vel πρότασις sit longior; vel μακρόκωλος, si consequens numero syllabarum excrescat. Aequalis est haec periodus CICER. *post reditum ad Quirites* 2.

Illi mihi fratrem incognitum, qualis futurus esset dederunt:
Vos spectatum incredibili pietate cognitum reddidistis.

Μακρόκωλος illa apud CICER. *pro Arch.* 9.

Neque enim quisquam est tam auersus a Musis,
qui non mandari versibus aeternum laborum suorum praeconium patiatur.

Μείουρος denique exstat apud eumdem CICER. *pro Milon.* 5.

Neque enim est vlla defensio contra vim vmquam optanda:
sed nonnumquam est necessaria.

**) E geometria desumta est haec denominatio. Ἰσόπλευρα enim geometrae vocant triangula aequilatera. Quare & periodus ἰσόπλευρος, dicitur, quae cola omnia habet aequalia. Talis exstat apud CICER. *pro Roscio* 29.

Vereor, ne aut molestus sim vobis, iudices,
aut

aut ne ingeniis vestris videar diffidere:
si de tam perspicuis rebus diutius disseram.

***) Haec quoque a geometris mutuata est denominatio, ἰσοσκελῆ enim dicuntur *triangula aequicrura*. Rhetoribus vero ita vocantur periodi trimembres, quarum duo membra paria sunt, tertium aut longius reliquis aut breuius. CICER. *de offic. I.*

Nullum bellum est iustum,
nisi quod aut rebus repetitis geratur:
aut denunciatum ante sit & indictum.

****) Si tamen vllum membrum reliqua magnitudine excedere debeat: illud maxime conuenire videtur postremo. Qua de re DEMETR. PHALER. *de eloquut. n. 18. In compositis*, inquit, *periodis postremum membrum longius esse oportet, & tamquam continens atque amplectens alia: sic enim magnifica erit & honesta periodus, in honestum & longum desinens membrum.* (Contrarium tamen videor obseruasse in CICERONE, id est, plures μείζους. G.)

Periodi quatuor membris maiores in vitio ponuntur.

XXVI. Sed vt ad periodorum genera redeamus: nec illud videtur omittendum, vltra quatuor membra non excrescere debere earum magnitudinem. Recte enim DEMETR. PHALEREVS, vel quisquis sub eo nomine latitare voluit, in aureo libello *de eloquut. n. 16.* αἱ μέγισαι δὲ ἐκ τετράκωλοι· τὸ δὲ ὑπὲρ τέσσαρα, οὐκ ἔτ' ἂν ἐντὸς εἴη περιοδικῆς συμμετρίας. *Maximae periodi sunt quadrimembres. Quod vero supra quatuor est, non amplius intra iustam mensuram periodi manet.* Occurrunt quidem passim apud oratores periodi prolixiores, quas tamen excusandas magis, quam laudandas arbitramur. Eae si certo colorum numero absoluantur, (Melius, si intra V. ad VIII. Cola periodi similitudinem, id est circumductionem illam seruent, G.) περιοδικὰ *); sin sine certo (maiore quam dictum est, G.) membrorum colorumue numero pro vigore spiritus ferantur, πνεύματα **); si denique eo vsque producantur, vt spiritus, quantumuis longus, eas ferre haud posse videatur, τάσεις ***) dicuntur.

Tales sunt periodicon, pneuma & tasis.

*) Περιοδικὸν ergo est periodus e quinque vel pluribus membris conflata. CICERO *pro Mil. 1.*

Etsi vereor, iudices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem timere,
minimeque deceat, quum T. Annius Milo ipse magis de reip. salute, quam de sua perturbetur,
me ad eius caussam parem animi magnitudinem adferre non posse:
tamen haec noui iudicii noua forma terret oculos,
qui quocumque inciderint, veterem consuetudinem fori & pristinum morem & iudiciorum minime vident.

**) Πνεῦμα, definiente HERMOGENE, est σύνθεσις λόγου διάνοιαν ἀπαρτίζον ἐν κώλοις καὶ κόμμασι μετρούμενον πρὸς τὴν διάρκειαν τοῦ πνεύματος κατὰ τὴν φωνὴν λέγοντος. id est, *structura orationis, quae sensum membris incisisque definitum ad orationis spiritum & vocem accommodat.* Quare tot esse possunt membra τοῦ πνεύματος, quot fert oratoris spiritus. Praeclarum est *pneuma* illud apud CICER. *pro S. Rosc. 49.*

Rogat, oratque te, Chrysogone, Roscius,
si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem conuertit,
si nulla in re te fraudauit,

si tibi optima fide sua omnia concessit,
annumerauit, adpendit,
si vestitum, quo ipse tectus erat, annulumque de digito suum tibi tradidit,
si ex omnibus rebus se ipsum nudum, neque praeterea quidquam, excepit:
vt sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere.

Hoc exemplum τοῦ περιοδικοῦ s. periodicae dictionis mensuram, quam supra dedimus, nondum excedit. Sed termini ita accurate constitui non possunt. G.) Eiusmodi pneumata sane non inelegantia sunt, si in loco adhibeantur, vt paullo post ostendemus pluribus.

***) πνῖγος, id est, *extensio*, periodus est omnium diffusissima, quae plura accumulat membra, quam vel robustissimus quisque vno spiritu eloquatur. Vnde semper in vitio ponitur tam enormis circumductio. Exstat tamen monstrosae eiusmodi πνίγους exemplum apud CICER. *Verrina vltima*, sub finem, cuius initium est: *nunc te, Iupiter optime maxime, cuius iste donum regale, cet.*

Quid schoenotenes & periodica circumductio?

XXVII. Orationi *periodicae* siue *versae* opponi diximus *fusam*; qua vti dicuntur oratores, quotiescumque vel *incisim*, vel *membratim* dicunt. Et huc pertinent SCHOENOTENES *), & quam iam supra descripsimus, PERIODICA CIRCVMDVCTIO **).

(Accuratius ita dixisset Auctor: *Fusa* oratione vtuntur oratores, non tantum cum *incisim* vel *membratim* dicunt; sed in primis etiam, cum verba naturali modo ratione, sine cura illa ambitus connectunt. Caeterum medium quoddam genus sunt *Schoenotenes*, *&* de quo modo (§. 26.) diximus περιοδικὸν, s. *periodica circumductio*. G.)

*) *Schoenotenes* est, quando interiectis propositionibus incidentibus, vel vna idea generali in speciaIiores quam plurimas soluta, longius ac instar funis extenditur oratio. (Non quacuis, sed quae *colon* alias futura erat. Sic VOSS. 4, 3, 6. p. 160. G.) Inde enim nomen τοῦ σχοινοτενοῦς, id est, funis extensi accepit hoc dicendi genus. CICER. *contra Rull. I, 15.*

Hoc capite, Quirites, omnes gentes, nationes, prouincias, regna, decemuirum ditioni, iudicio, potestatique permissa & condonata esse dico.

**) De *periodica circumductione* iam supra actum. Hic addimus ea περιοδικὴ omnium esse pulcherrima, quae e membris oppositis constantur. CICER. *pro Milon.* 4.

Est haec non SCRIPTA, SED NATA LEX, *quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus.*

Vsus periodorum?

XXVIII. De vsu periodorum vt quaedam dicamus, illud praecipue notandum, non ferendam esse orationem, quae tota sit periodica *). Miscenda ergo oratio *versa* & *fusa*, ita tamen miscenda, vt singulorum generum periodi suo quaeque loco adhibeantur **).

*) Quamuis enim splendida in primis sit oratio versa vel circumducta, & hinc ab ARISTOTELE *Rhet. III*, 9. laudetur, tamquam ἡδεῖα, εὐμαθὴς καὶ εὐμνημόνευτος, *iucunda, perceptu ac retentu facilis*: parum tamen a carmine differret oratio, si ea integra constaret periodis. Quare parum iucundae sunt orationes ISOCRATIS, quae paene totae periodis constant. PLIN. *Hist. nat. VII*, 30. Idem collocationis & numeri studium in GORGIA, Isocratis praeceptore,

re, reprehendit DEMETR. PHALER. *de eloquut.* 15. qui etiam praeclare obseruat, orationem nec totam periodicam, nec totam dissolutam esse debere.

**) Incisim ac membratim dicimus in dialogis, epistolis ad familiares, narrationibus, maxime, si ea, quae intra breue tempus gesta sunt, referre velimus. Pneumate ad excitandos vehementiores affectus; periodis quadrimembribus in exordiis proponendisque enthymematibus; reliquis denique promiscue utimur.

XXVIIII. Solent vulgo rhetores etiam de *numero oratorio* multa praecipere, quippe quem sonoram iucundissimamque reddere orationem existimant *). Sed satisfecisse nobis videbimur, si auribus hic obsequamur, quarum superbissimum est, teste CICERONE, iudicium. Hoc vero docebit, in clausulis periodorum elegantissimos esse *dichoreum* **), *antispastum* ***), & *paeona tertium* ****). In principiis periodorum pedes & numeros sectari absonum videtur, multoque magis in medio, vbi sufficit, si longae breuesque syllabae inter se misceantur *****). Quid sentiendum de numero oratorio.

*) De numero oratorio copiose disserit CICERO *de orat. III*, 44. & ea in re plerique eum sequuntur rhetores. Sed multi tamen totam illam de numerosa oratione doctrinam vanam iudicant, maxime, quum tota illa res cuiusque stet iudicio. Enimuero negari nequit, multum gratiae accedere orationi, si periodorum clausulae certo quodam numero absoluantur. Dixerat aliquando GRACCHVS: *abesse non potest, quin eiusdem hominis sit, probos improbare, qui improbos probet.* Latine sane id dictum est & perspicue, sed parum numerose. Itaque CICERO verbis iisdem concinnius collocatis hanc effinxit periodum: *abesse non potest, quin eiusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare.* Quis negat, iam ob numerum, qui accessit, multo grauiorem elegantioremque factam esse periodum? Adde CHRIST. SCHRADERI *de rhetor. Aristot. sensu & vsu III*, 8. *p.* 529. *seq.*

**) *Dichoreus* est trocheus duplex - ᴗ - ᴗ. Hinc apud CICERONEM tam frequentia periodorum clausulis sunt verba eiusmodi: *comprobauit, existimauit, audeamus.*

***) *Antispastus* ex iambo & trocheo conflatus est ᴗ - - ᴗ. Hinc saepe CICERO periodos eiusmodi claudit vocibus: *fateretur, haberemus.*

****) *Paeon tertius* duabus breuibus, tertia longa, & quarta itidem breui constat ᴗ ᴗ - ᴗ. Hinc in CICERONIS operibus tam frequens est clausula: *esse videatur*, vt iam QVINCTILIANI tempore multi se existimarint illam CICERONIS vbertatem adsequutos, si plerisque periodis illud ESSE VIDEATVR adiungerent, QVINCTIL. *Inst. orat. X*, 2.

*****) Cauendum etiam hic est, *ne quid nimis*, insanire nonnullos in consectandis numeris periodorum, erudite, ut solet, ostendit CAVSSIN. *de eloquent. sacra & profana*, *VII*, 10. *p.* 167. (Huc pertinet versus in prosa, de quo supra I, I, 19. obs. XVII. G.)

(Nobis de tota re ita videbatur. I. Numerus proprie inest in longarum & breuium syllabarum permistione apta, i. e. argumento & affectui atque moribus accommodata. 2. Quantitas syllabarum cum pronunciatione, quae hodie obtinet, Latina non discer-

natur nisi penultimarum, imperfecte admodum numerum Latinum percipiamus necesse est. 3. Praeceptis specialibus includere numerum vix licet. 4. Tanto minus, cum diversa nimis sint hominum vt in reliquis sensibus, ita in aurium quoque perceptione iudicia. 5. Ratio igitur ad facultatem numerosae orationis perueniendi sola relinquitur, a) vt legendo & pronunciando aures adsuefaciamus numeris eorum, quos probari accepimus: b) vt inter scribendum induamus eum animum, quo esse velimus auditores aut lectores nostros: c) meminerimus tristibus grauibusque & magnis rebus longas syllabas, contrariis breues magis videri aptas. 6. Quae in Latina collocatione praeter caetera huc faciunt, ea auctor tum hic, tum supra I, 1. §. 18. sq. praecepit. 7. Pronunciatio vt iuuare numerum potest, ita corrumpere. Caeterum de numero oratorio vid. quos laudat ad LONGI. 38, b. f. 9 no. 37 TOLLIVS, it. PEARCE p. 150 Wetsten. G.)

Ornatam orationem reddunt translationes.

XXX. Et hactenus quidem de CONCINNITATE dictum *). Iam porro, quid ORNATAM reddat orationem, curatius ostendendum est. Et hic quidem primas partes TRANSLATIONI deferimus **), quae si apta ***) & moderata ****) sit, incredibilem orationi conciliat elegantiam.

*) Sunt & alia, quae rhetores (HERMOG. *de Inu.* 4, 3. apud CAVSSI. 7, 6. p. m. 283. G.) recensent, periodorum genera, veluti πνεῦμα καὶ κλεὶς, *spiritus & clauis*, itemque στρογγύλως ἀποτετορνευμένη, ἐπιτιμητικὴ, γνωμικὴ, ἀποφαντικὴ, ἐρωτηματικὴ, ἐλεγκτικὴ, δεικτικὴ, ἀρνητικὴ, ἀπαγορευτικὴ, periodus *rotunda*, *increpatoria*, *sententiosa*, *enunciatiua*, *interrogatiua*, *redargutoria*, *demonstratiua*, *negatiua*, *prohibitiua*. Sed *spiritus & clauis* non aliter differre videntur, quam oratio *dimensa* & *fusa*. (Plane aliter HERMOGENES l. c. apud quem *Clauis est periodus proprie dicta totam argumentationem complexa*. G.) *Rotunditas* omnium elegantium periodorum generale nomen est. Reliquae denominationes a materia fere desumtae sunt, adeoque huc non pertinent. Quin si ad materiam respicimus, innumera erunt periodorum genera. Itaque his Graeculorum minutiis immorari noluimus.

**) *Translatio* vocatur, quod vox a propria ad alienam significationem similitudine quadam transfertur. Vt si fortunam *vitream* dixeris pro inconstanti: *aduolare* pro celeriter accedere: *confluere* multitudinem pro concurrere. Eam necessitatis atque inopiae caussa initio inuentam, postea que frequentatam ob ornatum ac dignitatem, obseruat CICERO *de Orat. III*, 38. Vnde etiam quaedam metaphorae adeo receptae sunt quotidiano vsu, vt magis significent proprie, quam propria ipsa e. e. *oculus vel gemma vitis*, *pes nauis*, *sinus maris*, *incendi vel inflammari ira*, *labi errore*. Nescio an non & huc referam IMBIBERE pro consilium eapere, sibi aliquid proponere, & ita in mente ac cogitatione defigere, vt euelli non possit. Ita sane non modo poëtae loquuntur, veluti LVCRETIVS *Lib. III. v.* 1010.

Qui petere a populo fasces, saeuasque secures
IMBIBIT,

& *Lib. VI.*

non

non quod violari summa Deûm vis
Possit, vt ex ira poenas petere IMBIBAT *acres.*

verum etiam CICER. *pro P. Quinct.* & LIV. *Lib. XI.* quae loca debemus MVRETO *var. lect. I. 6.* Add. TVRNEB. *Aduers. XVIII, 21. Nihil enim,* inquit QVINCTILIANVS *inst. orat. VIII, 6. suis verbis, quam his arcessitis, magis proprium erat.*

***) Vt aptae sint metaphorae vel translationes, obseruandae sunt aliquot regulae. I. *In translationibus cauendum, ne inter se conferas dissimilia.* Hinc frigida sunt illa: *vlmorum greges* apud PLAVTVM *Pseud. I, 1. v. 99. caeli fornices,* (Vid. CICER. *de orat. III,* 41.) *phalanx vndarum, fossa ponti* apud PRVDENT. περὶ στεφ. *hymno VIIII. v.* 14. Studio tamen talia nonnumquam adfectant comici, vt risum moueant. Sic PLAVT. *Curcul. II, 3. v. 39.* dixit *lippire dentes,* quum fame madent. Et *Pseudol. I, 1. v. 74. lacrimas exspuere* pro *lacrimare.* II. *Cauendum, ne translationes in frigidas hyperbolas euadant.* Talis est translatio illa IVVENALIS *Satira VI, v.* 423. Qui de sono, qui fit inter vngendum, loquuturus, ait:

Et summum dominae femur EXCLAMARE *coegit.*

Nec magis ferenda illa FLORI *Hist. IIII, 11.* qui descripturus naues M. ANTONII: *castellorum,* inquit, *& vrbium specie non sine* GEMITV *maris &* LABORE *ventorum ferebantur.* Quae iam castigauit BVCHNERVS *de commut. rat. dicendi,* I, 2. 6. *p.* 38. III. *In laude a melioribus, in vituperatione a deterioribus petendae sunt metaphorae.* Hinc recte CICERONEM laudaturus, eidem tribues *flumen orationis, os caelestе:* at parum iudicii ostenderet, quisquis eidem tribueret *asininos labores.* IIII. *In stilo grandi a rebus grandibus; in tenuiori a tenuioribus petendae sunt metaphorae.* Sic decora est translatio BVCHNERI *orat. paneg. V, p. 126. Ego perinde, dum nuncupata verborum vota incipio soluere, inde potissimum ducam initium, unde* INTERCEPTI SIDERIS *nostri* LVX *primum* PRORVPIT. At si quis in describendis ludi magistri natalibus hac translatione vti vellet, risum profecto deberet lectoribus. V. *Translationes desumi debent a rebus notis, & honestis.* Sic eleganter CICER. *de orat. III,* 41. dixit *scopulus patrimonii, vorago honorum:* obscuriores fuissent *scylla & charybdis.* Parum honestae translationes sunt illae, quas ipse notauit CICER. *Rhet. III, 2. castrata respublica, stercus curiae,* pro quibus castius dixeris *eneruata respublica, purgamentum curiae.* Nec ferenda illa *cacatae chartae, verba vomere, ructare verba,* & huius generis alia, qualia grauiter reprehendit BVCHNER. *de commutata rat. dicendi, I, 2. p.* 44. VI. *Danda est opera, vt genus translationis seruetur,* id quod allegoriam vocant. Sic insulse quis diceret: *fortuna* VITREA *est, dum ridet, mutatur.* Quid enim *vitro* cum *risu* & mutatione? Elegantius P. SYRVS: *fortuna* VITREA *est, dum* SPLENDET, FRANGITVR. Elegantius quoque CVRTIVS VII. 8. 24. *Fortunam tuam* PRESSIS MANIBVS *tene,* LVBRICA *est, nec inuita teneri potest.* Qua allegoria etiam vtitur SENECA *epist. CI.* Vides ergo absonas esse loquutiones, *haurire fructum* †, *adgredi rem illotis manibus.* Fructus enim non *hauriuntur,* sed *capiuntur,* nec manibus rem *adgredimur,* sed *attingimus.* Est tamen, vbi & veteres hac in re lapsi. BVCHNERVS sane *l. c. p.* 49. notat versus illos HORATII *epist. I, v.* 1.

Nemo adeo FERVS *est, ut non* MITESCERE *possit,*
Si modo CVLTVRAE *patientem accommodet aurem.*

In una enim sententia ter mutauit genus translationis: *Feritas* animalium est, *mitescere* frugum, *cultura* agrorum. Elegantius ita concinnasset versus:

Non adeo FERVS *est, ut non* MANSVESCERE *possit,*
Si DISCIPLINAE *patientem accommodet aurem.*

 † Atta-

† Attamen REDVNDARE quid ad fructum dixit CICERO *pro Ligar. cap. 3. Laudem adolescentis existimo ad meum aliquem etiam* REDVNDARE FRVCTVM. Quod sane elegantissimum est. Id enim vult CICERO, laude adolescentem tam veluti abundare, vt ad suum commodum aliquid redundare inde possit.

****) Cauendum, ne nimio & immodesto translatorum vsu in aenigma degeneret oratio. Est enim & hic, vt in omni vita, apprime hoc vtile, *ne quid nimis*. Castior Ciceronis aeuo erat Latinitas, quum ea metaphoris, tamquam gemmis quibusdam, distingueretur. Ast saeculo quarto castitas illa parum placuit AMMIANO MARCELLINO, SIDONIO APOLLINARI, ENNODIO, aliisque huius commatis scriptoribus, qui nihil satis Latinum putabant atque elegans, nisi quod esset allegoricum. Qua de re CAVSSIN. *de eloqu. sacra & profana, II, 9, 92. Floruit Ennodius illo tempore, quo illa insania metaphorarum vel potius allegoriarum dulcedo cuncta peruaserat, & iam* FERRVM CICERONIS *Tulliana dictio vulgo dicebatur, contra aurea putabantur frigida quaeque acumina & allegoriae, quibus illi scriptores sua referserunt.* Vt exemplo res fiat clarior, considera mihi, quaeso, illa ENNODII: *diu salum quaeris, verbis in statione compositis, & incerta liquentis elementi placida oratione describis, dum sermonum cymbam inter loquelae scopulos rector diligens fraenas & cursum artificem fabricatus trutinator expendis; pelagus oculis meis, quod aquarum simulabas, eloquii demonstrasti.* Bone Deus, quam frigida haec sunt, & aenigmate quouis obscuriora! sed talia ferrea illa aetas ferebat ingenia. Parum comtum videbatur, quod non erat allegoricum, hinc non sufficiebat *oratio*, sed dicendum *orationis* vel *sermonis cymba*, nec placebat *loquela*, nisi adderentur *scopuli*. Quae omnia aeque absurda sunt, ac si quis in vernacula diceret: *Man wolle mit dem Schiff seiner Rede durch die Klippen der Zähne in die freye Luft segeln.* Adeo etiam illa, quae parce adhibita plurimum elegantiae conciliant orationi, eamdem frigidam & ridiculam reddunt, si nimis frequententur, maxime vbi non necessarium est, has ampullas proiici. (Quod si veremur, vt probari possit Metaphora paullo audacior, licet addere particulas excusandi vim habentes, *tanquam, velut, quasi*, & similes, quae μειλίγματα, id est *emollitiones* vocat LONGINVS 32, 2, vbi de tota re pulchre agit TOLLIVS p. 173. In vniuersum notandum, vsum etiam hic tyrannum, & delicias quasdam regnare, vt quae modestiora sunt & minus dissimilia, minus inhonesta, damnentur, probentur audaciora. Vt in moribus quoque *Dat veniam coruis, vexat censura columbas.* V. G. *Inuehi in aliquem* ita frequens est Latinis & paullo alio sensu Germanis, vt vix Metaphoram esse sentiamus. *Inequitare* volunt MACROBIVS & ARNOBIVS, importuni putantur & intolerabiles. Sic *Euro volare* licet, *agere* licet *mare*, *equitare per vndas Siculas* non licet, ne per HORATIVM quidem. G.)

An etiam metonymia & synecdoche?

XXXI. Reliqui tropi, in primis METONYMIA & SYNECDOCHE non tam † ad elegantiam orationi conciliandam, quam ad aptius explicanda veterum auctorum loca comparati videntur *). Nec tamen laude sua defraudandae loquutiones quaedam metonymicae **) & synecdochicae ***), tamdudum veluti ciuitate donatae. Verum & hic adhibenda est cautio, ne, dum elegantes esse cupimus, vel *profani*, vel *obscuri*, vel κακόζηλοι appareamus ****).

† (Verius

† (Verius dixisset Auctor, *non tantum ut elegantiam -- sed etiam* etc. Sunt enim multa lumina orationis, quae his Tropis constant. Ostendunt enim auditori vel lectori eam partem, faciemue rei, qua magis placere, vel mouere, vel certe perspici potest. G.)

*) Duriuscule etiam veteres nonnumquam loquuti sunt, in primis poëtae, quod vt explicarent rhetores, *tropos* inuenerunt. Quis vmquam a vitio atque *δυσεφολογίᾳ* absoluerit illa HORATII, *Carm. IIII*, 4.

- - - *vel Eurus*
per Siculas equitauit vndas?

Equidem MVRET. *Var. lect. I*, 10. eodem modo loquutum obseruat EVRIPIDEM in Phoenissis:

Ζεφύρου πνοαῖς ἱππεύσαντος ἐν οὐρανῷ.

Sed ipse tamen fatetur vir doctissimus, *audacem esse hanc metaphoram & HORATIVM fecisse more suo, ut persequendis Graecorum vestigiis τὸ τῆς λέξεως καινὸν τι καὶ ξενικὸν quaereret, seque quam longissime a trita & plebeia loquendi consuetudine abduceret.* (Inspice, lector, totum locum, & obseruabis, verbum *equitauit* primario ad *Dirum Afrum*, Annibalem, pertinere; verbum autem conueniens *Flammae* & *Euro* esse e generali notione motus in verbo *equitauit* repetendum. Taceo quod iudicium de talibus saepe gustu quodam constat, qui ex ipsis poëtarum bonorum exemplis formandus est. Vid. quae ad finem §. praeced. obseruata sunt. G.) Nec melior est translatio CATVLLI:

Ipsa leui fecit volitantem flamine CVRRVM,

quamuis eam apud AESCHYLVM & EVRIPIDEM repererit IDEM *Lib. I. cap.* 11.

Quis non duriuscule loquutum CICERONEM *dixerit pro Marcello* 6. dum ait: *gladium vagina vacuum in vrbe non vidimus.* (*Id est sine vagina.* Neque enim *vacuus* semper ad cauum quoddam inane refertur; sed absentiam tantum eius rei, qua quid *vacuum* esse dicitur, indicat. G.)

**) Sic non ineleganter dicitur, *vario Marte* pugnare. QVINCTIL. *Inst. orat. VI*, 8. *Sera iuuenum Venus*, TACIT. *de moribus Germ.* 20. *Hoc cum Gratia quadam Venere dicitur*. QVINCTIL. *l. c. Sunt diuinis Musae Varronis*, CIC. *Acad. quaest. I*, 1. *comedere quem, pro eius bona consumere*, PLAVT. Et quid elegantius quaeso illis PLIN. *pist. I*, 6. *Experieris, non Dianam magis montibus, quam Mineruam inerrare.* Eodem pertinent & notissima illa: *toga* pro pace, *purpura* pro regno, *fasces*, pro magistratu, *laurea* vel *laurus* pro victoria, *scelus* pro scelesto, *seruitia* pro seruis.

***) Receptissimae sunt loquutiones synecdochicae, *tectum* pro domo, *mucro* pro gladio, *mortales* pro hominibus, *probrum* pro stupro vel adulterio, *miles* pro militibus, *sexcenta* pro plurimis. *In primis notari meretur, veteres, vbi de se ipsis in plurali loquuntur, non hoc iactantiae, sed modestiae caussa facere, quasi omnia cum aliis communicare vellent.* Hinc quum canit VIRGILIVS *Aeneid. II, v.* 89.

- - *& nos aliquod nomenque decusque Gessimus*,

SERVIVS ad eum locum addit: *nos*, inquit, *dixit, ad euitandam iactantiam. Nam si singulari dixisset*, EGO GESSI, *exclusisse ceteros videretur.* Conf. BVCHNER. *de commut. rat. dicendi I*, 5, 2. p. 88.

****) Cauendum ergo I. *ne profani videamur*, dum promiscue consectamur tropos. Frigidissimum est, vbique inculcare Vulcanum, Iouem, Iunonem, Mercurium, & huius generis alia. Ab his enim *noxiis figuris*, vt vocat AVGVSTINVS, merito abstinet Christianus, nisi constanti vsu veluti in nomina adpellatiua transierint. Sic nemo nisi nimium superstitiosus damnabit phrases: *suo Marte aliquid facere, aequo Ioue iudicare* & similes *alias huius generis*. Verum nemo sanus probabit illas iurandi formulas, *mecastor*, *mehercle*, *aedepol*, a quibus non abstinuerunt

nuerunt MANVTIVS, BEMBVS aliique viri ceteroquin doctissimi. Conf. IAC. THOMASII *dissert. de stili ethnicismo* (*circa Adiaphora iurandi*). Cauendum porro, II. *ne tropos adfectantes vel obscuri vel κακόζηλοι fiamus.* Id vero us maxime contingit, qui poëtas sequuti longius a vulgari significatione deflectunt. Sic obscurius est illud CLAVDIANI *de raptu Proserp. II*, 16. *sudata marito fibula*, pro fibula a marito elaborata. Obscuriora etiam sunt *vulnus* pro sagitta apud VIRGIL. *Aen. II. v.* 529. & *VII. v.*533. (Priore loco *Persequitur Pyrrhus Priamum infesto vulnere*: posteriore *Haesit sub gutture vulnus*: Recte vtrumque. Verum enim est. *Vulnus* Priamo intentabat Pyrrhus. Vbi telum haeret, ibi etiam *vulnus*. Sed si ita sumas *vulnus* pro gladio, vt dicas aliquem *vulnere lapides excidisse*: vel *mucronem*, vt puerum iubeas *mucronem tibi afferre*, stultitiae notam Metonymiae & Synecdoches excusatione non effugeris. G.) *Hospes ardet* pro hospitis domus ardet apud HORAT. *Satir. I*, 5. Talibus qui in prosa vtitur, obscurus fiet. (Diiudicantur haec consuetudine. Non obscurus est Germanis, qui dicit *Sempronium deflagrasse*, *er sey abgebrannt*, i. e. domum illius. G.)

Figurae etiam orationem ornant.

XXXII. Haec de tropis: magis † orationem ornant *figurae*, sed selectiores, Plures enim sunt, quae vix quidquam venustatis habent. Aliae ad dignitatem potius, quam elegantiam orationi conciliandam; aliae ad affectus tantum excitandos comparatae sunt. Nos eas tantum, quae ad ornatum pertinent *), recensebimus.

† (Certe non minus. *Magis* nolim dicere, cum Metaphora nihil sit ornatius. Deinde affectuum concitationem non recte opponit Auctor pulchritudini. Pulchrum est quod placet. Placet autem oratio, quae affectus recte exprimit. G.)

*) Elegantissima e. g. est I. ANTANACLASIS, quum vox ejusdem adpellationis, non vero significationis, repetitur. CIC. *ad Attic. epist. XIIII*, 14. *Quid ergo? ista culpa Brutorum? minime illorum quidem: sed aliorum brutorum.* Ita eodem exemplo dixeris: *Malis me oneras, haud malis.* Elegans quoque II. ANAPHORA, quae eamdem vocem in principio repetit. e. g. CIC. *Catil. I*, 1. *Nihil te nocturnum praesidium palatii, nihil vrbis vigiliae, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque mouerunt.* Commendanda III. EPANODOS, quum sententia acute conuertitur, CIC. *pro Plancio* 28. *Gratiam qui refert, habet, & qui habet, refert.* VELLEI. PATERC. *II. Quam prouinciam pauper diuitem ingressus, eam diues pauperem reliquit.* IV. PARONOMASIA, quando voces eiusdem paene aut non admodum dissimilis soni coniunguntur. TERENT. *Andr. I*, 3. *Inceptio haec est amentium, non amantium.* Et eodem modo dixeris: *tibi parata erunt verba, huic homini verbera. Museum liberis magis, quam libris refertum. Non aduersus hostem, sed auersus processit.* NEP. *Attic. c.* 17. *Philosophorum ita percepta habuit praecepta.* Eodem pertinet V. IMAGO, de qua iam DEMETR. PHALER. obseruauit, nullam esse figuram, quae plus elegantiae adferat orationi. Est vero imago adsimilatio, protasi aeque ac apodosi destituta, facta per particulas *veluti, tamquam, instar*, & huius generis alias. NEP. *Hannib. c.* 1. *Hic autem velut hereditate relictum odium paternum erga Romanos sic confirmauit, vt prius animam, quam id, deposuerit.* FLOR. *Praef. A Caesare Augusto in saeculum nostrum haud multo minus anni ducenti, quibus inertia Caesarum quasi consenuit atque decoxit, nisi quod sub Traiano principe mo-*

uet

det lacertos, & praeter spem omnium senectus imperii quasi reddita iuuentute reuirescit. VI. PARADIASTOLE, quum distinguuntur, quae confundi vulgo solent. SEN. *epist.* II. *Non qui parum habet, sed, qui plus cupit, pauper est.* VII. ANTIΘETON, quum contraria contrariis opponuntur. CIC. *Catil.* II, 3. *Ex hac enim parte pudor pugnat; illinc petulantia: hinc pudicitia; illinc stuprum: hinc fides; illinc fraudatio: hinc pietas; illinc scelus: hinc constantia; illinc furor: hinc honestas; illinc turpitudo: hinc continentia; illinc libido.* VIII. ANTIMETAΘEΣIΣ, quando propositio ita inuertitur, vt contrarius inde emergat sensus. PLIN. *Paneg. cap.* 17. *Non ideo vicisse videris, vt triumphares, sed triumphare, quia vinceres.* SENEC. *epist.* II. *Quum legere non possis, quantum habueris, sat est, habere, quantum legas.* VIIII. OΞYMΩPON, quum contraria de eodem dicuntur. SEN. *epist.* II. *Nusquam est, qui vbique est.* FLOR. *Histor.* II. 6. *Reuiuiscentis imperii spes Fabius fuit, qui nouam de Annibale victoriam commentus est,* NOLLE PVGNARE. X. ΠEPIΦPAΣIΣ, qua rem vnam multis ambimus verbis. NEP. *Themist. cap.* 1. prudentiam Themistoclis laudaturus plurimis vtitur verbis: *celeriter, quae opus erant, reperiebat; neque minus in rebus gerendis promtus, quam excogitandis, erat: quod & de instantibus, vt ait Thucydides, verissime iudicabat, & de futuris callidissime coniiciebat.* XI. EΠAΝOPΘΩΣIΣ, quae tollit, quod dictum est, & pro eo, quod magis idoneum est, reponit. SEN. *consol. ad Marc.* 1. *Patrem non minus, quam liberos dilexisti: excepto eo, quod non optabas superstitem: nec scio, an & hoc optaveris.* PLIN. *epist.* I, 2. *Quod me longae desidiae indormientem excitauit, si modo is sum ego, qui excitari possim.*

XXXIII. Plurimum quoque elegantiae inest orationi, quae ritus formulasque antiquas *) aliis rebus sine adfectatione applicat **). Nec non formulae antiquae.

*) Praeclarum opus *de formulis & sollemnibus populi Romani verbis* exstat, conscriptum a BARN. BRISSONIO, quod ex recensione V. C. FRANC. CAR. CONRADI prodiit *Halae* nostrae CIϽIϽCCXXXI. *in fol.* Et nos quoque complures eiusmodi loquutiones antiquas & sollemnes explicauimus in *syntagmate antiquitatum Romanarum, iurisprudentiam illustrantium. Argent.* CIϽIϽCCXXXIIII. 8. *mai.* (B. BALBINVS *Quaesitis Orator.* Q. 17. excerpsit e Brissonii opere, quae in primis ad dicendi vsum facere videbantur. G.)

**) Vt exemplis nonnullis rem declaremus, antiqua formula in funeribus adhibita est: ILICET ACTVM EST. Eam eleganter ad herum accommodat Parmeno seruus apud TER. *Eun.* I, 1. *v.* 9. *actum est, ilicet periisti, eludet vbi te victum senserit.* QVISQVIS ERIS, NOSTER ERIS, imperatorum erant verba, transfugam recipientium in fidem. Ea vero eleganter ad receptionem hospitis traducit VIRGIL. *Aen.* II. *v.* 148.

Quisquis es, amissos hinc iam obliuiscere Graios.
Noster eris.

Conf. SERV. *schol. ad h. l.* Tales etiam sunt formulae: *digna res, propter quam vadimonium deferas.* PLIN. *Hist. nat. praef. Aurem cui vellere,* VIRG. *Eclog.* VI. *v.* 3. *Omne punctum ferre,* HORAT. *de arte poet. v.* 343. *Nec tu aram tibi nec deprecatorem parаris.* TERENT. *Heaut.* V, 2. *v.* 22. *Censor vitio* vel *sine populi suffragio creatus, fasces submittere: scriptores proletarii vel capite censi, diuidere sententiam,* & aliae innumerae, quas ex antiquitatibus Romanis explicandas esse, viri docti ad auctores veteres passim monent. Omnia enim haec ac vel ideo elegantissima sunt, quod ritus antiquos ac formulas populi Romani sollemnes

lemnes nobis in memoriam revocant.

Et adagia. XXXIIII. Nec gratia porro ac venuſtate carent *adagia*, quae in omnibus linguis idem praeſtare videntur, quod in cibis condimentum *). Sed cavendum, ne promiſcue omnes linguae idiotiſmos, aut comicorum iocos proverbia eſſe exiſtimes **), qua in re vel ipſe ERASMVS haud raro deceptus videtur ***).

*) Dici non poteſt, quantopere orationem ornent eiusmodi adagia. Plerumque enim, vt ex ARISTOTELE notat SYNESIVS, illa ſunt: *παλαιᾶς φιλοσοφίας ἐν ταῖς μεγίσταις ἀνθρώπων φθοραῖς ἀπολομένης ἐγκαταλείμματα, περισωθέντα διὰ συντομίαν καὶ δεξιότητα*, *veteris philoſophiae inter maximas hominum ruinas intercidentis quaedam reliquiae, ob breuitatem dexteritatemque ſeruatae.* Quum vero ejusmodi adagia ſint inſtar condimenti: facile patet, inſulſam inſipidamque (potius, *moleſtam & grauem auribus: inſulſa* dicimus, quae nihil condimenti habent. G.) futuram orationem, adagiis iuſto pluribus reſperſam. Vnde recte monet CAVSSINVS *de eloquent. ſacra & prof. IIII*, 4. p. 189. *Erit in his adagiis obſeruandum, ne crebra & obſcura admiſceantur orationi: quod puerile eſt, & vitioſum. Sed, vbi res feret, commode quaſi gemmulae purpurae inſerantur: maxime vero in epiſtolari ſtilo, qui paroemiarum amoenitate cultius eniteſcit.* Vt exempla quaedam ſubnectamus: quid pulchrius eſt illis CICER. *ad diuerſ. lib. VII. epiſt.* 24. *Habes Sardos venales, alium alio nequiorem?* Quid elegantius illis TERENTII, *Eun. II, 3. v. 89. At enim iſthaec in me cudetur faba?* Ita eleganter CICER. *de legib. III*, 16. vtitur prouerbio *fluctus in ſimpulo mouet.* Immo & veteres aliquando initium tantum adagii, ſi notum & peruulgatum eſſet, obſeruamus adſcripſiſſe, itemque factitaſſe in HOMERI aliorumque poëtarum dictis, quae in primis celebrabantur, adducendis. Exemplum ex CICER. *lib. XIII. ad Attic. epiſt.* 23. attulit MVRET. *Var. lect. lib. X. cap.* 14. *Sed, quaeſo, epiſtola mea ad Varronem valdene tibi placuit. Male mihi ſit, ſi vmquam quidquam tam* INVITA, ſcilicet *Minerua.* Sic & *lib. VII. ad diuerſ. epiſt.* 28. *Et hoc tempore non ſolum ſapiens, qui hinc abſis, ſed etiam beatus, quamquam quis, qui aliquid ſapiat, nunc eſſe beatus poteſt? Sed quod tu, cui licebat, pedibus es conſecutus, vt ibi eſſes,* VBI NEC PELOPIDARVM, *noſti cetera: non idem propemodum conſequimur.* Integer enim locus poetae veteris, quem in animo habuit, talis eſt: *vbi nec Pelopidarum facta, nec famam audiam.* CICER. *lib. VII. ep.* 30. & *lib. XV. ad Attic. epiſt.* 11.

**) *Adagium* ſcilicet *eſt dictum acutum vulgari omnium ſermone tritum, quod plerumque ad factum aliquod amoenum aut ritum veterem, aut ſimile quid reſpicit.* Adagia non ſunt, I. quae nihil habent acuminis, v. c. *bene compoſitum par; ſimilis ſimili gaudet.* (Acumen vix poteſt intelligi niſi ex applicatione. G.) Nec II. hoc nomen merentur vnius vel alterius auctoris dicta, quantumuis acuta. Sic SVET. *Octau. c.* 87. notauit, Auguſtum quotidiano ſermone vſurpaſſe illa: *Ad Kalendas Graecas*, id eſt, numquam. *Contenti ſimus hoc Catone*, id eſt, contenti ſimus praeſentibus. *Velocius, quam aſparagi co quantur*, id eſt, *cito.* Sed haec quum Auguſto fuerint propria, vix adagia dixeris. (Interim prouerbiorum omnium origo inde repetenda, quod primus aliquis commode aliquid dixiſſe viſus eſt, quem deinde vel ſeculi ſimplicitas, vel certa ratione imitati ſunt alii. Si quis Auctoris circumſcriptiones adhibere omnes velit, pauca relinquentur proverbia. G.) Idem cenſendum III. de linguae idio-

idiotifmis, aut veterum poëtarum fententiis. e. g. *actum agit*; *fluctus numerat*; *festina lente*. *Quid tanto dignum feret hic promissor hiatu? Magno conatu maximas nugas agit.* Elegantia haec non carent, fed non tamen funt in prouerbiis ponenda.

***) Multas poëtarum fententias, multos idiotifmos prouerbiis adfcripfit ERASMVS ROT. qui maiorem dediffe operam videtur, vt chiliades, quam vt felectiores paroemias colligeret. MVRET. *Var. lect. XII*, 16. *& feq.* (Nempe non ea tantum collegit Erafmus, quae in prouerbio iam effent, fed quae apta effent ad recipiendam notam prouerbii. Si illa ponere fola fuiffet confilium, de quibus conftat, fuiffe in prouerbio: altero vel tertio tanto minor fuiffet fufcipiendus labos. G.)

XXXV. Denique & *fententiae* acutae fuo loco adhibitae maximopere ornant orationem *). Sed hic quoque cauendum, *ne quid nimis* **), aut ne vulgaria quaedam de moribus praecepta fubinde inculcando, egregii quidquam dixiffe nobis videamur ***). Et fententiae.

*) Sententiarum virtutes funt, I. acumen, II. rotunditas, i. e. fi concinna periodo conclufae fint, III. & fapientia, vt aliquod praeceptum complectantur. Tales funt illae SENECAE *de vit. beat. c.* 30. *Sententiam femper vnus fequi, non vitae eft, fed factionis. Et de benefic. III*, 17. *Gratum hominem femper beneficium delectat; ingratum femel.* Aft fi dixeris: *omnium rerum primordia a precibus fieri debent*, vix hoc fententiae nomen merebitur. Sapiens quidem eft hoc praeceptum, fed nec acutum nec rotundum.

**) Recte ait AVCT. AD HEREN. IIII, 16. *Sententiae in oratione non debent frequentari, ne magis viuendi praeceptores, quam rei actores videamur.* Add. BVCHN. *de commut. rat. dicendi II*, 7, 11. *p.* 450.

***) Nefcio quid vulgare fapit fententiofa eiusmodi, quam vocant, eloquutio. Vulgus enim quam faepiffime vtitur fententiis, quamuis parum acutis. Vnde & comici perfonis viliffimis fententias quam plurimas tribuere folent, v. c. TERENT. *Andr. I*, 1. Sofiam inducit, libertum frugi, qui pene vbique domino refpondet, adhibitis fententiis. Recenfente domino beneficia, refpondet: *ifthaec commemoratio, quafi exprobatio eft immemoris beneficii.* Referente deinde illo filii fui inftitutionem & genium: nulli rei admodum addictum: iterum refpondet Sofias: *id arbitror, adprime in vita effe vtile, vt ne quid nimis.* Laudante dehinc filii in parandis colendifque amicitiis follertiam: denuo philofophatur Sofias: *fapienter vitam inftituit, namque hoc tempore obfequium amicos, veritas odium parit.* Narrat inde Simo, quomodo occultos filii amores deprehenderit, rationemque reddit, cur eum tum haud obiurgarit. Quid hic Sofias? Denuo philofophatur, & ex ingenio fuo depromit fententiam. *Recte putas: nam fi illum obiurges, vitae qui auxilium tulit, quid facias illi, qui dederit damnum aut malum?* Talia vulgo femper in ore funt. Vnde ftilus eiufmodi fententiofus parum placet accuratioribus dicendi magiftris. Vid. QVINCTIL. *Inft. orat. VIII*, 5. qui etiam *X*, 1. Senecam reprehendit, *quod rerum pondera minutiffimis fententiis fregerit.*

(Obferuandum diligenter difcrimen inter *Gnomen*, i. e. fententiam generalem, & *Noëma* f. fententiam applicatam. Saepe magnam hoc habet venuftatem, vbi illo vix ac ne vix quidem vti licet. G.)

XXXVI. Mirifice quoque fibi nonnulli placent verfibus & hemifti- An etiam verfus &

hemistichia?

mistichiis poetarum, quae vbique orationi inferciunt *). Sed quemadmodum horum vsus & periodorum concinnitatem perimit, & ipsius stili grauitati repugnat: ita vix laudem mereri videntur versus prosae admixti, nisi vel testimonii caussa **), vel ob insigne sententiarum acumen ***) inserantur, quod & ipsum tamen rarius fieri debet ****). *In elegantiore sermone rectius feceris, si dicta eiusmodi poetica solutiore stilo exprimas* *****).

*) Talis est recentiorum quorumdam stilus, in primis LIPSII, BAVDII, & e theologis DANHAVERI, FR. SPANHEMII aliorumque, qui dici non potest, quantum sibi frequentissimo illo versuum atque hemistichiorum vsu placeant. E veteribus DIO CHRYSOSTOMVS hoc dicendi genere delectatus est. (I. LIPSIVS versus & testimonia poëtarum raro, nonnumquam tamen, inseruit epistolis ad eos, quos illa re delectari putabat. Deinde antiquitatum & doctrinae politicae libros studiose contexuit alienis dictis, auctoritatis caussa. Sed vbi eloquentia opus est, plane abstinet: minime proinde in hac classe abutentium versibus collocandus erat. G.)

**) Testimonii caussa quosdam poëtarum versus saepe adhibet CICERO in libris philosophicis & rhetoricis, maxime ex ENNIO, & EVRIPIDE. Nec in epistolis desunt exempla. Vid. *epist. ad diuers. I, 9.* vbi sex versus integros e TERENTII *Eunucho* inserit, vt & *epist. VIII, 26. XIII. 16.* Eodem exemplo poëtarum testimonia ad partes saepiuscule vocant SENECA, & PLINIVS, sed non nisi in scriptis didacticis & epistolis. In litterario enim puluere, & inter amicos, haec locum inueniunt. Sed in orationibus, vbi grauitas stili vtramque paginam facit, non temere eiusmodi flosculis vtendum. DEMOSTHENES sane, CICERO & PLINIVS in orationibus suis a poëtarum testimoniis vel plane abstinuerunt, vel ea mutato orationis genere protulerunt. Pauculi versus leguntur *in orat. in Pison. cap.* 18. & pro *Muraen. cap.* 14.

***) Inest enim nonnunquam poëtae cuiusdam dictioni aliquid acuminis quod mutato versu periturum videbatur. Hic non indecorum erit, ipsum versum inserere, si cum iis agimus, quorum ad palatum sunt eiusmodi lautitiae. Sic SENECA *de ira II, 16. In frigora septemtrionemque vergentibus immansueta ingenia sunt, vt ait poëta,*

- - suoque simillima coelo.

Et epist. 82. *Facile prouocabas mala absentia: ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas: ecce mors, quam contra multa animose loquutus es: sonant flagella, gladius micat:*

Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.

****) Vtendum ergo his versiculis rarius, & maxime I. in epistolis ad familiares, non aeque in elaboratioribus, quales sunt v. c. dedicatoriae ad viros magnos scriptae; II. in scriptis didacticis, si cum eiusmodi hominibus nobis res est, qui auctoritati permultum deferunt. Abstinendum autem ab iis in panegyricis, & in omni oratione graui, quales sunt theologicae, & ciuiles. Certe parcius & modestius his inspergendi sunt versus.

*****) Vt exemplo rem illustremus: CVNAEVS *in Satira Menipp. Sardi venal. p.* 411. haec habet: *profecto hospes, nec quidquam Deus haec spatia sedesque ab orbe vestro abscidit, si tamen vos terrae fines transilitis, & haec ignota ac peregrina visitis. Nihil deinceps mortalibus arduum erit, coelum ipsum adibitis tandem, & quidquid praeterea homini, dum in terra vitam agit, negatum est.* Nemo ignorat, HORATII haec omnia

esse,

esse, qui *libro I. Carm. Od. III.* ita canit:

Nec quidquam Deus abscidit
Prudens Oceano dissociabili
Terras : si tamen impiae
Non tangenda rates transiliunt vada.

Et paucis interiectis;

Nil mortalibus arduum est,
Coelum ipsum petimus stultitia.

Quanto concinnius haec omnia soluriore stilo protulit CVNAEVS? Sic & ipse CICERO aliique auctores veteres saepe vsi sunt poëtarum testimoniis alia veluti veste indutis, ceu pluribus exemplis in Variis Lectionibus passim demonstrauit M. ANT. MVRETVS. Elegans in primis est exemplum in CICER. *Cat. mai. cap. 2.* vbi eum verba EVRIPIDIS:

τὸ δὲ γῆρας ἄχθος αἰεὶ
βαρύτερον Αἴτνας σκοπέλων
ἐπὶ κρατὶ κεῖται.

ita videmus expressisse: *Senectus plerisque senibus tam odiosa est, vt onus se Aetna grauius dicant sustinere.* Vid. MVRET. *Var. VII*, 15. & *XI*, 12. vbi locum SOPHOCLIS a CICERONE expressum producit.

XXXVII. Sed sufficiant haec quidem de ornata oratione. Reliquum est, vt, quomodo APTE dicendum sit, doceamus. Quum enim aeque absonum sit, omni orationi eumdem characterem, ac omni personae easdem vestes aptare: nostra omnino interest, varias dicendi formas vel characteres in numerato habere, maxime quum ita plerumque de illis differant rhetores, ut quid sibi velint, scias cum ignarissimis *).

Apte dicimus, si varios dicendi characteres distinguimus.

(Iniquior erat, cum ista scriberet Auctor, in LONGINVM, a Praeceptore suo, CHRISTI. THOMASIO, inductus scilicet, quod satis ostendunt primae editiones huius libelli, in quibus locum bene longum ex cautelis Thomasianis, hac parte non satis cautis neque acutis, hic intexuerat. Quod si legisset LONGINVM, praesertim adiutore vsus TOLLIO, cuius praestantissima editio est, *Trai.* CIϽ IϽC XCIV. 4. & Pearcianae, quantum ad rerum tractationem, multum praeferenda: aliter profecto iudicaturus erat vir doctus & acutus. Audacter dixerim, Ille se profecisse sciat, qui LONGINVM intellexerit, intellectus enim quin placeat LONGINVS, non est dubium. G.)

*) Exemplo esse poterit DIONYSII LONGINI tractatus *περὶ ὕψους siue de sublimitate*, cuius nitidissima & optima editio nuper prodiit cura ZACHAR. PEARCE, *Amstelod.* CIϽIϽCCXXXIII. 8. *mai.* (Conf. IO. GVIL. BERGERI *de naturali pulcritudine orationis ad excelsam* Longini *disciplinam illustri continentique. C. Iulii Caesaris exemplo exacta, liber commentarius, cui Chrestomathia Longiniana accessit.* Lips. CIϽIϽCCXX. 4. Add. eiusdem BERGERI *Dissertationum academicarum ex auctoritate publica scriptarum* Viteb. & Lips. CIϽIϽCCXVII. 4. nonam. Praef. Ed. *6.* G.) Quum ergo ita comparati sint plerique rhetorum libelli, de formis stili, vt perlectis illis, repetere cogaris illa Demiphontis apud TERENT. *Phorm. II*, 4 *v.* 18.

- - - *Fecistis probe*,
Incertior sum multo quam dudum:

dabimus operam, vt rem omnem, quam fieri potest, dilucidissime proponamus. Et quidem ex genuinis fontibus, quos vbique bona fide indicauimus, non ex praelectionibus MSSC. SCHVRZFLEISCHII, cui nos haec obtigisse, ea, qua solet, modestia scripsit REINHARDVS quidam, qui homo nescio vtrum ex suo ingenio alios aestimet, an sibi persuaserit, praeter se neminem aliquid, nisi quod ex illis schedis haustum sit, tradere posse. Equidem SCHVRZFLEISCHIVM tanti facio, vt me non-

non puderet per eum profeciſſe, ſi mihi licuiſſet eſſe tam felici. At Deum teſtor, me nec eo tempore, quo hunc libellum ſcripſi, nec poſtea vmquam, ſchedas iſtas MSSC. vidiſſe, adeoque inſignem eſſe illam, quam REINHARDVS mihi fecit, iniuriam. Sed occallui iam ad iſtorum hominum voculas, qui magnam laudem in obtrectatione poſitam putant, neque quidquam cupidius faciunt, quam vt quidquid poſſunt, quacumque ratione poſſunt, ex aliena laude deterant, ſperantque tantum ſuae famae acceſſurum, quantum alienae detraxerint. At noſtra ſcilicet refert, quid REINHARDVS de nobis iudicet. Immo iudicet, fingatque, quidquid velit.

Si liuor obtrectare curam voluerit:
Non tamen eripiet laudis conſcientiam.

Stilus Laconicus.

XXXVIII. Primo itaque, quod ad breuitatem vel vbertatem ſermonis adtinet, ſtilus in LACONICVM, ATTICVM, RHODIVM, & ASIATICVM diſpeſci ſolet *). Stilus LACONICVS iuſto breuior, ac veluti abruptus eſt, in eoque conſiſtit, quod plura intelligi, quam legi, iubeat **). Hinc, niſi inter amicos, vix laudem aliquam meretur ***).

*) Omnes hae gentes Graece loquebantur, ſed ita, vt mirifice inter ſe diſcreparent. *Laconibus*, genti ambitioſae ac ſuſpicaci, breuis atque abrupta placebat oratio: *Atticis* breuis quidem & ſimplex, ſed acuta: *Aſiaticis* ventoſum diffuſiſſimumque dicendi genus. *Rhodii* denique Atticis paullo vberiores, at multo adſtrictiores Aſiaticis erant, adeoque prudenter orationis habitum effermarunt, inter Atticam macilentiam & Aſiaticam pinguedinem medium. Vid. QVINCTILIAN. *Inſt. orat.* XII. 10. & NIC. CRAGIVS *de republ. Lacedaem.* III, 6, 5. (De ICtis ita magnus vir BYNCKERSHOECKIVS obſeruat. VIII, 15. *Stilus ICtorum Atticus periit cum libertate Ro. Succeſſit Rhodius, quo plerique ICti vtuntur: poſtea Aſianus, quo vtitur Conſtantinus M.* Hoc forte optimum exemplum, quo triplex illa ſtili differentia illuſtrari poteſt. G.)

**) DEMETR. PHAL. *de eloquut.* n. CII. p. 66. Καὶ οἱ Λάκωνες πολλὰ ἐν ἀλληγορίαις ἔλεγον ἐκφοβοῦντες, *Laconcs multa allegorice dicebant metum incuſuri.* Eadem vero ratio, quae eos allegoriis occultare iuſſit ſenſa animi, etiam breue illud atque abruptum dicendi genus ſuaſit. Hinc idem DEMETR. PHAL. auctor eſt, eos aliquando ad verboſam Philippi Macedonis epiſtolam ita reſcripſiſſe Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ, *Dionyſius Corinthi.* Plura hic intelligenda erant Philippo, quam legebat. Dicere volebant Lacones, *non eſſe, quod ſe iactaret, Spartaeque minaretur Philippus, fulgur e pelui dari. Non diuturna eſſe ſolere tyrannorum imperia. Dionyſium quoque, Siculis olim metuendum, nunc Corinthi viuere, in tanta rerum omnium penuria, vt ludimagiſtri munere fungatur. Forſan in fatis eſſe, vt eadem fortuna Philippum maneat, niſi cautior ſit aduerſus bona ſua, & opprimendae Graeciae conſilia abiiciat. Videret ergo, ne eius vitam imitaretur, cuius exitum perhorreſceret.* Vide quantum idearum tria iſta verba Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ contineant? Non minus breues ſunt epiſtolae Laconicae, quas collegit ſcholiaſtes DIONIS CHRYSOST. *ad orat.* LXIIII. veluti: τοὶ Πέρσαι δυλώσοντι ἐκλόγχαντι τοὶ Ἀθηναῖοι. Ξενοφῶν ἐφυγαδεύθη, & ſimiles. Vnde STRABO *lib.* I. obſeruat, inter ὑπερβολὰς ἐπὶ ὑπερβολαῖς eſſet & illam: ἐλάττω δ' ἔχειν ἀγρὸν ἐπιστολῆς Λακωνικῆς. *agrum habere, minorem epiſtola Laconica.* Sed de βραχυλογίᾳ Λακωνικῇ plura ſcripſit IO. MEVRS. *Miſcell. Lacon.* lib. III. cap. 3 & ſeq.

***) Hinc Laconice nonnumquam

cum

cum Attico agit CICERO; cum amicis PLINIVS & LIPSIVS. Sed quum Lacones semper habiti sint ἄμουσοι, nec vlla vmquam eloquentiae laude floruerint: (Vid. CICER. *Brut. cap.* 13. AELIAN. *Var. Hist. XII*, 50.) absurdum esset, abrupto illo dicendi genere laudem consectari velle.

XXXVIIII. Magis commendandum ATTICVM dicendi genus, in quo multae ideae paucis acutisque verbis proferuntur *). Talis est stilus THVCYDIDIS, XENOPHONTIS, ARISTOPHANIS. Ast, quum LYSIAS & ISAEVS exile quoddam atque exsuccum dicendi genus inuenerint **): factum est, vt plures eorum imitarentur exilitatem, & sibi ipsis Athenis magis viderentur Attici, si siccam atque ab omni ornatu alienam dicendi formam sequerentur, quos grauiter reprehendit CICERO ***). Stilus Atticus.

*) Virtutes ergo Attici stili sunt I. *breuitas*, (non simpliciter tamen: sed in quantum argumento ea conuenit. Vid. omnino CICERO *Bruto c.* 82. vbi dedita opera errorem eorum refutat, qui breuitate censerent stilum Atticum, cum DEMOSTHENES non minus Atticus fuerit, quam LYSIAS. G.) II. omnis *tumoris* atque *adfectationis fuga*, III. *acumen*, IV. *elegantia*. Hinc praeclare monet CICER. *Orat.* non sufficere, vt in verbis nihil sit inquinatum, abiectum, ineptum, durum, aut longe petitum: nec satis esse, si nihil in sententiis absurdum aut alienum, aut subinsulsum sit: sed exigi etiam vires, lacertos, sanguinem, id est acumen & elegantem grauitatem. Sic Attica sunt illa PLIN. *epist. I*, 3. *Tu modo enitere, vt tibi ipse sis tanti, quanti videberis aliis, si tibi fueris.* Breuia enim haec sunt, recta, acuta, elegantia. Attica etiam illa *epist. I*, 9. *O rectam sinceramque vitam! o dulce otium honestumque ac paene omni negotio pulchrius! o litus, verum secretumque μουσεῖον! quam multa inuenitis? quam multa dictatis? Proinde tu quoque strepitum istum, inanemque discursum, & multum ineptos labores, vt primum fuerit occasio, relinque, teque studiis vel otio trade. Satius est enim, vt Attilius noster eruditissime simul & facetissime dixit, otiosum esse, quam nihil agere.* Sic pleraque apud PLINIVM sunt breuia, ab omni tumore aliena, acuta, ac polita, id est ἀττικώτατα. Tali etiam dicendi genere in epistolis ad Atticum non infeliciter vtitur CICERO, in historia SALLVSTIVS, Thucydidis imitator; nonnumquam etiam SENECA, quamuis is ob nimiam sententiarum frequentiam paullo tumidior videatur.

**) Sunt quidem LYSIAS eiusque discipulus ISAEVS venusti scriptores, subtiles, puri, sed tenues admodum & inornati. Unde QVINCTILIANVS, praeclarus ingeniorum censor (*lib. X. Instit. cap.* 1.): *Lysias subtilis atque elegans, & quo nihil, si oratori satis sit docere, perfectius, nihil enim in eo est inane, nihil arcessitum, puro tamen fonti quam magno flumini propior.* Duas itaque priores, vt & postremam stili Attici virtutem in hisce oratoribus mirati sunt veteres: ast tertia illis plane defuit. Omnia enim simplicia sunt, exilia, sicca, vt vix quiuis ex plebe aliter potuerit loqui. (Nempe sic scribebat caussas LYSIAS, quasi haberentur ab ipsis litigatoribus, quibus nimirum eas ediscendas daret. G.) Quum tamen multi maximam stili Attici virtutem, id est acumen, non animaduerterent: factum est, vt non paucis magis placerent LYSIAS, & ISAEVS, quam ipse DEMOSTHENES, aliique scriptores ἀττικώτατοι. Atque hi demum Atticum dicendi genus in siccitate atque exilitate sermonis quaesiuerunt.

***) CICER. *Orat.* 7. *seq.*

XL. Attico

Stilus Asiaticus.

XL. Attico dicendi generi e diametro opponitur ASIATICVM, quod omnium est vberrimum *). Paucas enim ideas multis verbis exprimit, ita, vt, si copiam atque vbertatem tollas, vix quidquam admiratione dignum relinqui videatur **).

*) Initio Athenis tantum florebant eloquentiae studia. Postea etiam in Asia coli coeperunt, CIC. *Brut. cap.* 13. *Vt semel e Piraeeo eloquentia euecta est, omnes peragrauit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus, omnemque illam salubritatem Atticae dictionis, quasi sanitatem, perderet, ac loqui paene dedisceret. Hinc Asiatici oratores, non contemnendi quidem, nec celeritate, nec copia, sed parum pressi, & nimis redundantes.* Add. c. 95. Postquam vero semel redundans illa orationis vbertas in deliciis esse coeperat: ipsas etiam Athenas inquinauit. Vnde PETRON. *Satir. cap.* 2. *Nuper ventosa isthaec & enormis loquacitas Athenas ex Asia commigrauit, animosque iuuenum ad magna surgentes veluti pestilenti quodam sidere afflauit, simulque corruptae eloquentiae regula stetit, & obtinuit.* Denique & Romanos oratores Asiaticae copiae studuisse nouimus, maxime CICERONEM, qui saepe vix dicendi finem reperit. Vnde nec olim defuerunt, quibus iste orator *inflatus & tumens, nec satis pressus, supra modum exsultans & superfluens, & parum Atticus videretur.* AVCT. *de causs. corrupt. eloqu. cap.* 18. (Haec in CICERONEM adolescentem ex aliqua parte conveniant. Postea enim, apud Molonem Rhodium praecipue, hoc emendauit. Itaque Asiatici stili specimina forte suppeditauerit *Orat. pro Roscio Amerino*; aliae non temere. G.)

**) Ait CICER. *pro Mil. cap.* 4. *Est haec non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus; verum e natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus, vt si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela, aut latronum, aut inimicorum, incidisset, omnis honesta ratio esset expediendae salutis.* Quantum hic verborum! Et tamen paucissimae hae ideae tot verborum phaleris teguntur: *ius naturale permittit moderamen inculpatae tutelae.* Asiatico ergo stilo haec expressit CICERO. E recentioribus in orationibus suis plane Asiaticus est M. ANT. MVRETVS, qui ipsum nonnumquam CICERONEM copia videtur superare.

(Vocet aliquis, si ita volet Asiatica. Dummodo Demosthenem Atticae eloquentiae exemplar ita locutum, idem agnoscat. Ridiculus fuisset CICERO, si illam philosophicam enunciationem, *Ius naturale permittit moderamen inculpatae tutelae* in conuentum iudicum & populi attulisset. Vtrum aliquid abundet, iudicandum est ex conditione audientium; Si ita instituere velis oratorem, vt ad paucissimas ideas referat orationem: perierit e rebus eloquentia & humanitas: praelegatur in templis Decalogus & Symbolum Apostolorum. Facessant Chrysostomi. Sed nimirum ad hoc valet illa quondam domina rerum eloquentia, vt ab omni parte, & omnibus quasi ansis suis, res offeratur auditoribus: vt omnes velut aditus ad illorum animos tententur, vt pugnetur contra negligentiam, & quibusvis machinis excitetur & conseruetur attentio. Non qui hoc recte facit, eo minus Atticus est, si copiosus est. Sed hoc Atticum est, siue multis verbis dicas siue paucis, nihil dicere quod sanum non sit, quod non ad rem, ad caussam, ad consilium dicentis, ad persuadendum, faciat. Potest permitti Auctori nostro, ut Asiaticum dicat genus dicendi copiosissimum. Modo meminerimus, veteres vitii nomen hoc voluisse & luxuriei, a quo CICERONEM post reditum a peregrinatione, post-

quam

quam honores gerere coepit, liberant, qui iudicare de oratione sine inuidia possunt. G.)

XLI. Pressius Asiatico, Atticoque paullo plenius est genus dicendi RHODIVM, adeoque mediocritatem seruat, & similitudinem quamdam inter verba atque ideas *). Vnde & maximam meretur laudem **). Ceterum non melius hos eloquutionis characteres distinguas, quam si vnam eamdemque propositionem diuersis dicendi formis expressam, tibi ob oculos ponas ***). Stilus Rhodius.

*) Talis plerumque est stilus CORN. NEPOTIS, C. IVL. CAESARIS, T. LIVII, (in primis vero M. TVLLII. G.) quorum lectio ideo maxime commendanda est adolescentibus. Quam iustum orationis habitum conspicimus in illis CORN. NEP. *Attic. cap.* 13. *Vsus est familia, si vtilitate iudicandum est, optima, si forma, vix mediocri. Namque in ea erant pueri litteratissimi, anagnostae optimi, & plurimi librarii, vt ne pedissequus quidem quisquam esset, qui non vtrumque horum pulcre facere posset.* Nihil hic abruptum, nihil redundans, nihil quod aut addi aut demi, saluo stili nitore possit. Et talem quidem esse oportet stilum RHODIVM.

**) Laudat stilum Rhodium CICER. *Brut. cap.* 13. *Rhodii oratores Asiaticis saniores, & similiores Atticis.* Et sane, quum *Lacones* iusto sint breuiores, *Asiatici* nimis redundantes: facile adparet, *Atticum Rhodiumque* dicendi genus esse ceteris omnibus longe anteponendum. Origo scholae rhetoricae, quae Rhodi diutissime floruit, ab Aeschine est, qui exsul ibi docuit, & teste PLVTARCHO *de X. orat.* σχολὴν ἐκεῖ ἀγορ- κατέλιπε, τὸ Ῥοδιακὸν διδασκαλεῖον κληθὲν, *reliquit ibi scholam, quae Rhodiaca adpellata.* Add. QVINCTILIAN. *Inst. orat. lib. XII. cap.* 10. Hinc & principes Romani, quos dicendo valuisse nouimus, Rhodum ad audiendos rhetores, in primis APOLLONIVM MOLONEM, confluebant, veluti C. Iulius Caesar, SVETON. *Iul. cap.* 4. M. Tullius Cicero, AVREL. VICTOR. *de vir. illustr. cap.* 4. M. Iunius Brutus, ID. *ibid. cap.* 5. Cassius, APPIAN. *de bello ciuil. lib. IIII.* Conf. IO. MEVRS. *de Rhodo lib. I. cap.* 11.

***) Esto propositio: *studia optimarum artium perpetuo nobis prosunt.* Hanc *Attice* ita exprimit PLIN. *epist. I,* 3. *Reliqua rerum tuarum post te alium atque alium dominum sortientur: hoc numquam tuum desinet esse, si semel coeperit.* Idem *Asiatice* eloquitur CICER. *pro Arch. cap.* 7. *Nam ceterae res neque temporum sunt, neque aetatum omnium, neque locorum; haec studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium praebent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.* Iam si ita diceres: *quum reliquarum rerum omnium non admodum sit diuturna possessio: sola optimarum artium studia omnium temporum ac locorum esse videntur.* Rhodius hic stilus esset futurus.

XLII. Si quaeras, quodnam horum dicendi generum maxime probandum sit: iam monere me memini, nec Laconicum, nec Asiaticum multum laudis habere. Danda tamen opera, ne quid inuita Minerua tentemus. Alia ingenia ad CICERONIS vbertatem, alia ad PLINII pressiorem stilum, alia ad CORNELII NEPOTIS, aut CAESARIS medium characterem natura feruntur *). Multum vero Quis horum praeferendus?

in cultiore Latinitate proficiet, quicumque naturam sequetur. Deinde in adolescentibus magis laudanda orationis redundantia, quam in viris, quos decet sensim amputare luxuriantem illam verborum siluam, & vel ad Atticam, vel Rhodiam, dicendi formam sensim adspirare **).

*) Quo vero tendat ingenium, facillime colliget ex ipsa auctorum lectione. Solent enim ea nobis legentibus quam maxime sese probare, quae genio nostro conueniunt. (Cautione hic maxima opus est, ne fiat, quod in moribus, vbi deteriora placent plerisque. Optimum est initio bono se praeceptori committere, & iudicio peritorum optimos diligenter legere. Isocrates apud CICER. de *Orat. III. c. 9.* plane contrariam viam ei, quam hic Auctor suadet, ingressus est. G.)

**) Adolescentiam non dedecet illa verborum redundantia: sed senectus aliquid grauius desiderat. Et profecto ipsa natura ita comparatum est, vt ingrauescente aetate cum rerum omnium, tum verborum, paullatim reddamur parciores. Notatu dignum est exemplum HORTENSII, de quo CICERO *in Bruto cap. 95. Sed si quaerimus, cur adolescens magis floruerit dicendo, quam senior, caussas reperiemus verissimas duas. Primum, quod genus erat orationis Asiaticum*, ADOLESCENTIAE *magis concessum, quam senectuti.* Et, paucis interiectis: *Haec autem, vt dixi, genera dicendi aptiora sunt* ADOLESCENTIBVS: *in senibus grauitatem non habent.* Quemadmodum scilicet in puellae ornatu multa tolerantur, quae matronam parum decent: ita in adolescentia laudem aliquam habet diffusum illud orationis genus, quod parum probatur in senibus.

Altera stili divisio.

XLIII. Quemadmodum vero hi orationis characteres ad stili *quantitatem* pertinent: ita, quod ad eiusdem *qualitatem* attinet, aliud est MAGNIFICVM, aliud MEDIOCRE, aliud TENVE dicendi genus *); cui totidem opponuntur dicendi formae vitiosae, stilus videlicet FRIGIDVS vel TVMIDVS, INCONSTANS vel INAEQVALIS, ac denique SICCVS **). Multa de his praecipiunt rhetores, sed, quibus perlectis, vix capies horum characterum differentiam ***). Operam ergo dabimus, vt, quoad fieri poterit, dilucidissime & hanc doctrinam explicemus.

*) Ita plerique rhetores, & ipse etiam CICERO, *Orat. ad Brutum lib. I.* & e poëtis etiam AVSONIVS *in Gripho*:

Trinum dicendi genus est, SVBLIME, MODESTVM,
Et TENVI *filo.*

Nec rei natura repugnat. Quidquid enim pulcrum videtur, aut *grande*, aut *mediocre*, aut *tenue* est. DEMETR. PHAL. tamen *de eloquut. 36.* paullo aliter init rationem, quatuorque ponit dicendi genera, quorum primum vocat ἰσχνὸν, siue *tenue*, alterum μεγαλοπρεπὲς, siue *magnificum*, tertium γλαφυρὸν, siue *ornatum*, & ultimum denique δεινὸν, siue *graue*. Sed & EMPORIVS *de ethopoeia* hanc & superiorem diuisionem confundit, dum scribit: *Tres figurae*, VASTA, HVMILIS, TEMPERATA, quos *characteres Graeci vocant* ASIATICVM, ATTICVM, RHODIVM. Ex quo patet, ipsis olim rhetoribus parum inter se conuenisse. Sed quum oratio magnifica etiam grauis atque ornata; ornata vero etiam magnifica esse possit: primam diuisionem huic alteri merito praeferimus.

**) Vid GELL. *Noct. Attic. VII.* 14.

***) Quam parum veteres rhetores hanc stili differentiam ipsi videantur intellexisse, vel ex iis adparet, quae DEMETR. PHALEREVS de his characteribus, & DIONYSIVS LONGINVS de stilo sublimi disserunt. Ille eam demum orationem putat magnificam, quae habeat numeros accurate dimensos, membra prolixiora, dictionem circumductam, verba asperiora, figuras sonoras, vocales concurrentes, sententias graues. Sed quis haec omnia stilum magnificum efficere dixerit? Paullo melior DIONYSIVS LONGINVS: sed ita, vt nec ipse omnia exhaurire videatur. Verum quidem est, ex praeceptis rhetorum & exemplo optimorum poetarum Iouis imperantis orationem breuem & concitatam esse debere, talemque breuitatem summis personis dignissimam esse, ceu elegantibus testimoniis atque exemplis ostendit V. C. PETR. BVRMANNVS *ad Valer. Flacc. Argonaut. lib. IIII. v.* 78. Sed aliud est genus dicendi breue, & concitatum, aliud sublime. Breue est illud VIRGILII *Aen. IIII. v.* 237.

Nauiget, haec summa est, hinc nostri nuntius esto. Sed nihil ego hic sublime aut magnificum video.

(Non scripturus illa fuerat de DEMETRIO PHALEREO (quisquis ille sit) atque LONGINO vir magnus (sed cum ista commentaretur, quae postea abiecit, iuuenis, & a praesidiis, quae lectione comparantur, imparatus). Non igitur scripturus illa fuerat, si aureolos libellos legisset, quos *coticulas ingeniorum*, tum qua poliantur, tum qua explorentur, vere dixeris. Breuis est DEMETRII libellus, misere truncatus LONGINI: sed quae supersunt magistrum referunt praestantissimum. Aequi simus erga hos, vt erga alios artifices. Vni pictori, vni musico, de arte sua plus creditur, quam mille imperitis, qui se quoque aures & oculos habere, clamitare possunt. Apelles Alexandro, & Megabyzo Zeuxis imponunt silentium. Caeterum quidquid boni in hoc argumento vel auctor noster, vel recentiorum quisquam dixit, illud acceptum referri debet his, quos laudamus, & multo plura, quae praetermisit, recte ille quidem, tanquam subtiliora, quam quae tironibus proponi, vt nunc res sunt, debeant: sed male, quod contemsit. Conf. quae ad §. 37. diximus. Illud vnum lubet addere ipsius LONGINI c. 6. *Ἡ τῶν λόγων κρίσις πολλῆς ἐστι πείρας τελευταῖον ἐπιγέννημα*, vbi longi vsus & multorum experimentorum vltimum ait esse fructum & florem illam de oratione dextre iudicandi facultatem. G.)

XLIIII. TENVEM ergo, vt ab hoc ordiamur, illum vocamus stilum, qui Latinus quidem & concinnus, sed minime ornatus est *). Nuda ergo haec oratio est, recta, & venusta, omni ornatu orationis tamquam veste detracta. Contra, si vel Latinitas parum pura, vel oratio parum concinna sit, nec sententiae quidem admodum graues subsint: nascitur inde genus dicendi SICCVM **). **Stilus tenuis, eique oppositus siccus.**

*) Talis est stilus PHAEDRI, C. IVLII CAESARIS, nonnumquam etiam CICERONIS in epistolis ad diuersos. Sic & SVETONIVS raro vltra stilum tenuem adsurgit. Ait hic *Iul.* 1. *Iulius Caesar annum agens sextum decimum patrem amisit, sequentibusque flamen dialis destinatus, dimissa Cossutia, quae familia equestri, sed admodum diues, praetextato desponsata fuerat; Corneliam, Cinnae, quater consulis, filiam duxit vxorem, ex qua illi mox Iulia nata est.* Omnia hic Latina sunt & concinna: sed nullum vides ornamentum, nihil quod ingenium

nium prodat. Atque ita fere semper humi serpit (certe pedibus incedit, cum priuatam fere vitam sibi scribendam sumserit, G.) SVETONIVS. At tenue tamen dicendi genus CAESARI tribuendum esse negat vir celeberrimus, IO. GVIL. BERGERVS *de naturali pulcritud. orat. p.* 64. Sed id fortassis de eius orationibus olim verum fuerit. Quod enim ad commentarios de bello ciuili & Gallico attinet, quos superstites esse voluit fortuna, de iis iam recte iudicauit Brutus apud CICER. *in Bruto cap.* 75. *Atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum, valde quidem, inquam, probandos. Nudi enim sunt, recti, & venusti, omni ornatu orationis, tamquam veste, detracto.* Quae sane non est nisi tenuis orationis descriptio. (Regeret Ill. BERGERVS, posse corpus nudum esse, & tamen non tenue aut *iunceum*, sed *habitius, solidum & succi plenum*, quale est apud Terentium. G.)

**) Non opus est exemplis. Plura quotidie prela typographorum fatigant scripta quouis pumice ficciora. Modo enim Latinitas iis deest, modo concinnitas; modo sententiae tam absonae sunt, vt sine indignatione legi vix possint.

Stilus mediocris, eique oppositus inaequalis.

XLV. MEDIOCRE dicendi genus adpellamus, quod & concinnum, & praeterea ornatum est *). In quo si quis sibi parum constans, puris impura; concinnis dissoluta, ornatioribus incomta misceat: nascitur inde stilus INCONSTANS vel INAEQVALIS, quo vix vllus poterit reperiri absurdior **).

*) Dabimus exemplum mediocris stili ex PETRONII Satyrico *cap.* 3. *Adolescens, quoniam sermonem habes* NON PVBLICI SAPORIS, *&, quod rarissimum est, amas bonam mentem, non fraudabo te arte secreta. Minimum in his exercitationibus doctores peccant, qui necesse habent* CVM INSANIENTIBVS FVRERE. *Nam nisi dixerint, quod adolescentuli probent, vt ait Cicero, soli in scholis relinquentur; sicuti* FICTI ADVLATORES, *quum coenas diuitum captant, nihil prius meditantur, quam id, quod putant gratissimum auditoribus fore, (nec enim aliter impetrabunt, quod petunt, nisi quasdam* INSIDIAS *auribus fecerint): sic eloquentiae Magister, nisi, tamquam* PISCATOR, EAM *imposuerit hamis* ESCAM, *quam scierit adpetituros esse pisciculos, sine spe praedae moratur in scopulo.* Et *cap.* 4. *Quid ergo est? parentes obiurgatione digni sunt, qui nolunt liberos suos* SEVERA LEGE *proficere. Primum enim, sicut omnia,* SPES *quoque suas* AMBITIONI *donant: deinde, quum ad* VOTA *properant,* CRVDA *adhuc* STVDIA *in forum* PROPELLVNT, *& eloquentiam, qua nihil esse maius confitentur,* PVERIS *induunt adhuc nascentibus.* Haec PETRONIVS. Vides, omnia non solum Latina & concinna, verum etiam ornatissima esse. Si enim tot elegantes translationes, tot praeclara epitheta, tot insignes imagines ac similitudines, aliaque, quae litteris maiusculis expressimus, consideraueris, non negabis, totam orationem tersam esse atque ornatissimam.

**) Solet hoc illis contingere, qui hanc vel illam dictionem elegantiorem, aut integras etiam sententias ornatiores bonis auctoribus sublegunt, atque huic purpurae deinde suas adtexunt lacinias. Sic enim fit, quod ait HORATIVS *A. P.* 22. *Amphora coepit Institui, currente rota cur vrceus exit?* Exempla passim prostant. (Praesertim apud imitatores, qui illud imitari putant, cum centones suunt ex pannis diuersi generis. G.)

Stilus magnificus.

XLVI. MAGNIFICAM denique orationem non solum Latinam,

nam, concinnam, & ornatam, verum etiam sublimem esse decet. Sublimis vero fit oratio, si & verba selectiora *), & sententiae graues atque acutae **), & figurae denique adfectibus ciendis idoneae ***), frequentius adhibeantur.

*) Sublime ergo tum in *verbis* quaero, tum in *sententiis*, tum in *figuris*. Fatendum equidem est, altitudinem illam, quam LONGINVS ὕψος adpellitat, magis in ipsis sententiis grandibus, quam verbis, sitam esse: BERGER. *de nat. pulcr. orat. p.* 347. Sed ideo non existimandum est, verbis nihil magnificentiae inesse. Obseruat sane hoc dicendi magister optimus, QVINCTILIAN. *Inst. orat. lib. VIIII. cap.* 4. *Nam quis dubitat, alia lenius, alia concitatius, alia sublimius, alia pugnacius, alia grauius esse dicenda? Grauibus, sublimibus, ornatis, longas magis syllabas conuenire? ita, vt lenia spacium,* SVBLIMIA *& ornata* CLARITATEM *quoque vocum poscant potius, quam his contraria?* Ad sublimitatem aliquid conferunt I. *Verba prolixiora*, maxime *decomposita*, dummodo non sint poetica & dithyrambica. Sic stilo sublimi aptiora sunt *alleuamentum*, quam solatium, *effeminatus*, quam *muliebris*, *contumacissimus*, quam *contumax*. II. *Verba* ἐμφαίνοντα. Sic pro *desperatio incessit animos*, sublimius dixit BVCHNERVS: *desperatio* LYMPHAVIT *animos, & velut furiis quibusdam* INSTINXIT. III. *Verba a rebus grandibus translata*, BVCHNER. *orat. paneg. III. p. 63. neque ignoras,* PROVIDENTISSIME PRINCIPVM, *quae inimici fati* TRVCVLENTIA, *quae impotentis* TVRBINIS *vis incubuerit adhuc, quantumque malorum inuexerit nobis contumacissimus belli* FVROR. *Ergo quum iam redire vobiscum in gratiam iratum videatur numen, quum* EVANESCERE *incipiant* NVBES, *quae paullo ante tot tristia circum* FVLMINA *eiaculabantur, tranquilliorque* FVLGERE SERENITAS, cet. sublimia haec omnia ac magnifica, quia translata a rebus grandibus. Porro huc pertinent IIII. *Epitheta* ἐμφαντικὰ καὶ αὐξητικὰ, qualia in superiore BVCHNER. loco sunt *inimici fati truculentia, impotentis turbinis vis, contumacissimus belli furor, tranquillior serenitas, vagata late ruina, cet.*

**) Non verba solum sublimem efficiunt orationem, sed maxime etiam sententiae. Eas esse oportet I. *acutas.* Recte DEMETR. PHALER. *n. LXXVII.* obseruat, extra consuetudinem esse debere orationem magnificam. Ἡ γὰρ κυρία, καὶ συνήθης σαφὴς μὲν ἀεὶ, τῇ δὲ καὶ εὐκαταφρόνητος. *Propria enim, & ex consuetudine loquutio plana quidem semper erit, sed hac de caussa etiam abiecta.* Iam vero maxime extra consuetudinem sunt sententiae acutae, atque hinc magnifico characteri conuenientissimae. Regnat in eo genere PLINIVS in *Panegyrico.* Nos iam pauca exempli loco adducemus ex *capite* 19. *Est haec natura sideribus, vt parua & exilia validiorum exortus obscuret: similiter imperatoris aduentu legatorum dignitas inumbratur. Tu tamen maior omnibus quidem eras, sed sine vllius diminutione maior: eandem auctoritatem praesente te quisque, quam absente, retinebat: quin etiam plerisque ex eo reuerentia accesserat, quod tu quoque illos reuerebare. Itaque perinde summis atque infimis carus, sic imperatorem commilitonemque miscueras, vt studium omnium laboremque, & tamquam exactor intenderes, & tamquam particeps sociusque releuares. Felices illos, quorum fides & industria non per internuntios & interpretes, sed ab ipso te, nec auribus tuis, sed oculis probantur! Consequuti sunt, vt absens quoque de absentibus nemini magis, quam tibi, crederes.* Nulla hic periodus, quam non acumen commendet. Eodem pertinent II. *sententiae graues* de rebus diuinis, ciuilibus, naturalibus, quae ipsae per se grande quid & magni-

magnificum prae se ferunt. Quam grauis v. c. est illa sententia PLINII *Paneg. cap. 45. §. 5. Flexibiles quamcumque in partem ducimur a principe, atque, vt ita dicam, sequaces sumus. Huic enim cari, huic probati esse cupimus: quod frustra sperauerint dissimiles; eoque obsequii continuatione peruenimus, vt prope omnes homines vnius moribus viuamus.* Et interiectis quibusdam: *nam vita principis censura est, eaque perpetua: ad hanc dirigimur, ad hanc conuertimur: nec tam imperio nobis opus est, quam exemplo.* Eiusmodi loci communes dici non potest, quantam sublimitatem concilient orationi. Eodem pertinent III. *similitudines a rebus grandibus petitae, exempla heroica, testimonia atque apophthegmata virorum maximorum.* Sic quando BVCHNERVS *orat. paneg. IIII. p. 97.* tractat locum communem de salute principis, qua communis omnium salus contineatur: primo adfert exemplum Augusti, cui Puteolos praeteruehenti nautae acclamarint: *per illum se viuere, per illum nauigare, libertate atque fortunis per illum frui.* Deinde similitudinem addit, petitam a diuina providentia, quae omnia foueat ac tueatur per vniuersum orbem. Vtraque amplificatio grandis ac sublimis est.

***) Grandem orationem reddunt schemata, cum omnia, tum ea cumprimis, quae vel splendorem concilian t orationi, vel ad adfectus excitandos sunt comparata. Talia sunt *interrogatio*, Συμπλοκὴ, *exclamatio*, *apostrophe*, *prosopopoeia*, *sermocinatio*, *cet.* quamuis in his quoque tenendus sit modus, ne in *parenthyrsum* euadat sublimitas.

(Hic sumi in manus debet *oratio pro Lege Manilia*, *post reditum ad Quirites*, *pro M. Marcello*, aut similis, &, quae hic praecepta sunt obseruata a TVLLIO esse, ostendi. G.)

Eique oppositus frigidus.

XLVII. Sublimi characteri opponitur FRIGIDVS. Frigus vero oboritur, quoties quis vel de rebus exilibus grandi ac phalerato orationis genere differit *), vel ineptis hyperbolis **), acuminibusque parum argutis ***), vel epithetis denique absurdis ****) vtitur.

*) Commune id vitium fuit auctoribus sequioris aeui. Stilum sublimem adfectarunt CASSIODORVS, SIDONIVS APOLLINARIS, SYMMACHVS, etiamsi de rebus exilibus differerent. E patribus maxime frigidus videtur TERTVLLIANVS, in primis in libello *de pallio.* Tam tenuem enim caussam acturus, tantis incedit cothurnis, vt in Philippum inuectus DEMOSTHENES non grauius sublimiusque loqui potuisset. (Frigus esset, si serio scripsisset: sed Satira est, vt IVLIANI MISOPOGON. v. ad §. 54. extr. G.) Conf. SAM. WERENFELS *diatribe de Meteoris Orationis, & de Logomachiis Eruditorum.*

**) DEMETR. PHAL. *n. CXV. p. 72.* Ἐκ γὰρ τοῦ ὑπερβεβλημένου τῆς διανοίας καὶ ἀδυνάτου ἡ ψυχρότης. *Ex eo enim, quod superat modum in sententia, quodque item effici non potest, exoritur frigus.* Ipse DEMETRIVS exemplum adducit locum auctoris nescio cuius, qui lapidem descripturus, a Cyclope in navem Vlyssis proiectum: φερομένου, inquit, τοῦ λίθου αἶγες ἐνέμοντο ἐν αὐτῷ, *quum lapis ferretur, caprae in ipso pascebant.* Nihil est hac hyperbole frigidius. Talia etiam haud rara apud FLORVM. Iam supra frigidam eiusmodi ὑπερβολὴν de nauibus M. Antonii adducere me memini. Iam aliam addo ex *lib. II. cap. 17. Decimus Brutus aliquanto latius Celticos Lusitanosque, & omnes Gallaeciae populos, formidatumque militibus flumen obliuionis, peragratoque victor oceani litore non prius signa conuertit, quam cadentem in maria solem, obrutumque aquis ignem, non si-*

ne

ne quodam sacrilegii metu & horrore deprehendit. Quis haec legens non mera sibi prodigia narrari putet? Et tamen nihil in Hispania vidit Romanus miles, tantis ampullis dignum. Cur enim formidassent Limaeum fluuium? cur sine horrore non adspexissent solem occidentem? Nihil ergo hac Flori hyperbole frigidius. Eleganter QVINCTILIAN. *Inst. orat. lib. VIII. cap. 6. Huius quoque rei,* (hyperboles,) *sructur mensura quaedam. Quamuis enim est omnis hyperbole vltra fidem: non tamen esse debet vltra modum: nec alia via magis in* κακοζηλίαν *itur. Piget referre plurima hinc orta vitia, quum praesertim minime sint ignota & obscura. Monere satis est, mentiri hyperbolen, nec ita, vt mendacio fallere velit. Quo magis intuendum est, quousque deceat extollere, quod nobis non creditur. Peruenit haec res frequentissime ad risum: qui si aptus est, vrbanitatis: sin aliter* STVLTITIAE *nomen adsequitur.*

***) Talia sunt frigida illa acumina, quae Thrasoni suo tribuit TERENT. *Eunuch. III, 1. v. 22. Illi inuidere misere: verum vnus tamen impense, elephantis quem Indicis praefecerat. Is, vbi molestus magis est; quaeso, inquam, Strato, eone es ferox, quia habes imperium in belluas?* GNATHO, *pulcre mehercle dictum & sapienter, papae! iugularas hominem. Quid ille?* THRASO, *Mutus illico.* GN. *quidni esset?* TH. *quid illud, Gnatho? quo pacto Rhodium tetigerim in conuiuio; numquid tibi dixi?* GN. *numquam: sed narro obsecro.* TH. *vna in conuiuio erat hic, quem dico, Rhodius adolescentulus. Forte habui scortum: coepit ad id alludere, & me irridere. Quid agis, inquam, homo impudens? Lepus tute es, & pulpamentum quaeris.* GN. *Ha, ha, he!* TH. *quid est?* GN. *facete, lepide, laute: nihil supra. Tuumne, obsecro te, hoc dictum erat? Vetus credidi.* TH. *audieras?* GN. *saepe; & fertur in primis.* TH. *meum est.* Quid quaeso frigidius est hisce Thrasonis acuminibus? Haec si frequententur, oratio profecto ipsa hieme Gallica fiet frigidior.

****) *Epitheta* quoque vt ornant, ita & frigidissimam reddunt orationem. Illud fit, si loco & cum delectu; hoc, si confertim & promiscue adhibeantur. Loco & cum delectu adhibentur, I. *Si aliquid efficiunt,* vt ait QVINCTIL. *Inst. orat. VIII, 6.* id est, si sine illis, quod dicitur, minus esset. etc. *Catil. I, 1. Quem ad finem sese effrenata iactabit audacia?* Deme epitheton, inermis ac veluti imbellis erit oratio. II. Si adponuntur *discretionis* caussa v. c. *fortuna secunda, aduersa.* III. Si rei cuidam sint *propria.* e. g. *alma Ceres, pius Aeneas, augustissimus imperator.* Alia sunt epitheta, quae propria vocat QVINCTIL. *lib. VIII. Inst. orat. cap. 2.* veluti *dulce mustum,* & *cum dentibus albis,* de quibus recte v. c. BVRMANNVS *ad Quinctilian. p. 673. Talia epitheta, adfinia ipsi rei & propria saepe apud poetas occurrunt, vt* demens furor, taciturna silentia, pauidus metus, moestus dolor: *antiquiores magis adhuc in his lasciuierunt, vt Lucretius dixit* sonitum sonantem, *& Aristophanes* βίον βιωτόν. *Sed in his omnibus acri opus est iudicio, nec extra carmen facile vsurpandum, ne* INEPTI *videamur.* At nos propria vocamus epitheta, quae rei, tamquam cognomina quaedam tribui solent, & de quibus idem QVINCTIL. *ibid. Interim autem, quae sunt in quoquo genere praecipua, proprii locum accipiunt, vt Fabius inter plures imperatorias virtutes cunctator est adpellatus.* IIII. Si *ornatus & descriptionis* caussa adhibeantur. Sic CICER. *de senect. cap. 15. herbescentem segetum viriditatem* dixit. Mirus in his epithetis artifex est PETRONIVS. V. Si rem, de qua loquimur, *deminuant* e. g. PETRON. *Satir. cap. 1. Nondum* VMBRATICVS *doctor ingenia deleuerat, & cap. 7. Delectata illa vrbanitate tam* STVLTA. TERENT. *prolog. in Andr. v. 20. Quorum aemulari exoptat negligentiam potius, quam istorum* OBSCVRAM *diligentiam.* Sic adhibita epitheta in laude ponuntur. At frigidam

ea

ea reddent orationem, I. si sint *poetica*, *dithyrambica*, *sesquipedalia*. Talia sunt illa PACVVII, LVCILII, LABERII *lucificabile cor*, *monstrificabile facinus*, *repandirostrum incuruiceruicum pecus*, *auis pistaticulatrix*, *gracilipes*, *crotaustria*. II. Si sint *otiosa*, vel vt ARISTOTELES vocat ἀχρεῖα. v. c. *album lac*, *sudor humidus*. Conf. DEMETR. PHAL. *de eloquut.* n. *LXVI.* III. Si sint *crebra* ac *densa*. Ineptit in his APVLEIVS, qui vix substantiuum sine epitheto audet ponere. Quam frigida illa *de asin. aur. III. Commodum punicantibus phaleris aurora roseum quatiens lacertum, coelum inequitabat.* Conf. de epithetorum vsu BVCHNER. *de commut. ratione dicendi. I, 13, p. 214. sequ.*

Horum vsus.

XLVIII. De vsu horum characterum sola notanda est regula DEMETRII PHALEREI *de eloquut. num. CXX.* τὸ δὲ πρέπον ἐν παντὶ πράγματι φυλακτέον· τουτέστι, προσφόρως ἑρμηνευτέον· τὰ μὲν μικρὰ μικρῶς, τὰ δὲ μεγάλα μεγάλως. *Decorum in omni re seruandum est, hoc est, apte & accommodate ipsis singulae res sunt verbis exponendae, exiles exiliter, & amplae ample*).*

*) *Tenuis* ergo stilus locum habet in colloquiis, epistolis ad familiares, in scriptis didacticis, in historiis minus pragmaticis: *mediocris* in epistolis elaboratioribus, declamationibus scholasticis, dialogis elaboratioribus, satiris, & historiis paullo maioris momenti: *sublimis* denique in panegyricis, historiis pragmaticis, & si quando principi adfingitur oratio. Praecipue opera danda, vt ne diuersos dicendi characteres temere atque imprudenter misceamus. Ex instituto hoc praeceptum illustrat QVINCTILIAN. *Inst. orat. lib. XI. c. 1.*

(De quibusdam paullo mihi aliter videri, fidei meae non est dissimulare. v. G. Quo magis est historia pragmatica, id est, rebus, consiliis, caussis euentuum interdum paruis & tantum non contemtibilibus, explicandis intenta; tanto magis tenuem illi stilum conuenire, arbitror. Principis orationi nihil minus quam oratorium illum ornatum, qui ad sublimem characterem ante relatus est, conuenire puto: sed tum demum vere sublimem esse principis orationem, si quam simplicissimis verbis res maximas enunciet, similemque adeo, in suo genere, illi sublimitati, quam, LONGINO auctore, Deo Moses tribuit in principio Geneseos. Denique in eadem oratione, pro conditione argumenti, charactera nunc hunc nunc alium adhiberi non posse tantum, sed debere, existimo. G.)

Tertia diuisio stili.

XLVIIII. Omnes hae stili differentiae ad formam potius illius, quam ad materiam, pertinent. † Si vero hanc consideres: sex habebis dicendi formas vel ideas, PERSPICVAM, GRANDEM, PVLCRAM, MORATAM, CONCITATAM, & eam, quam DICENDI VIM adpellitare solent *).

† (Illud semper tenendum, non esse separanda a rebus verba, sed haec illis semper attemperanda: intelligi non posse virtutem verborum aliam, nisi in quantum res, quas volumus, & qua parte & modo opus est, repraesentant. Id quod etiam ad vtramque hanc diuisionem referendum est. G.)

*) Non hi sunt dicendi characteres, sed certae priorum characterum adfectiones vel virtutes, quae quam maxime ornant orationem. Singularis de illis exstat tractatus HERMOGENIS περὶ ἰδεῶν, siue *de Ideis*, editus Grae-

ce

ce & Latine a CASP. LAVRENTIO, G*enevae* cIↃIↃCXVIII. 8. quem nemo praeclarius illustrauit IO. STVRMIO *libris quatuor de vniuersa ratione eloquutionis rhetoricae*, editis *Argent.* cIↃIↃLXXVI. 8.

L. Prima dicendi idea est ΣΑΦΗΝΕΙΑ vel PERSPICVITAS, de qua multa subtiliter disputat HERMOGENES *). Nos breuiter dicimus, perspicuam fieri orationem vel verbis **), vel eorumdem ordine & compositione ***), vel ipsa argumentorum dispositione ****). In quibus si peccatur, nascitur inde genus dicendi OBSCVRVM, tanto diligentius fugiendum, quanto magis illud orationis fini repugnat *****). Stilus perspicuus & obscurus.

*) In singulis ideis HERMOGENES distincte considerat *sententiam*, *methodum*, *dictionem*, *figuram*, *membra*, *compositionem*, *clausulam & numerum*, sed ita, vt ipse, quid sibi velit, non satis intellexisse videatur. (Videnda & huc transferenda, quae ad §. 43. pro DEMETRIO & LONGINO disputauimus. Intellexit profecto HERMOGENEM & illustrauit VOSSIVS, intelligit, quisquis & linguae peritiam & ingenium non obtusum, & attentionem ad illum attulerit. V. BERGERVS *de Natur. Pulchritud. orat.* p. 708, b & p. 713, ubi alios quoque laudat, qui magni eum fecere. G.) Non praeter rem eum veteres adpellarunt ξυρίςα, *scalptorem*, *quod docuerit dictionem scalpello quasi deradere*, SYNES. *Dion. p.* 47. Sed non solus HERMOGENES tam multa praecepta accumulat. Iam pridem enim obseruauit AVCT. AD HERENN. I, 1. *rhetores Graecos, ne parum multa scisse viderentur, ea conquisiuisse, quae nihil attinebat, vt ars difficilior cognitu videretur.* Quae quum ita sint, dabimus operam, vt, missis subtilitatibus, in quonam consistat vnum quodque dicendi genus, dilucidius ostendamus.

**) Orationem ergo perspicuam reddunt I. *verba propria* aut certe *non longe translata.* Vnde Epicuri oratio facilis intellectu fuit, quia maxime is studuit proprietati verborum, LAERT. X, 13. GASSEND. *de vita & morib. Epicuri* VIII, 7. Sic perspicua etiam sunt illa TERENT. *Andr.* I, 2, 25. *Si sensero, hodie quidquam in his te nuptiis fallaciae conari, quo fiant minus; aut, velle in ea re ostendere, quam sis callidus: verberibus caesum, te in pistrinum, Dave, dedam vsque ad necem, ea lege atque omine, vt, si inde te exemerim, ego pro te molam.* Omnia enim verbis propriis eloquutus est senex. Perspicua etiam est oratio II. *verbis notis* vulgoque *receptis* composita. Ergo obscura erunt verba *obsoleta*, *peregrina*, nouiter *inuenta.* Sic PLAVTI dictio nonnumquam obscurior, quia vtitur verbis obsoletis, aut nouiter inuentis, e. g. *assiduus* pro diuite, *Amphitr. I*, 1. *v.* 14. *os occillare*, pro verberare *ibid. v.* 28. obsoleta sunt. Noua contra: *pugnos edere* pro pugnis accipi, *Vulcanum in cornu conclusum tenere*, pro *laternam gerere.* Vtraque ideo paullo sunt obscuriora. Nec multo clariores sunt *loquutiones*, quibus ad *fabulas obscuriores* aut historias secretiores adluditur. Ait PERSIVS *Sat. I*, *v.* 2. *seqq.*

Quis leges haec? min' tu istud ais? nemo hercule, nemo?
Vel duo, vel nemo. Turpe & miserabile, quare?
Ne mihi Polydamas & Troiades Labeonem
Praetulerint?

Obscura haec. Quis enim Polydamas? qui Troiades? quis Labeo? Cornutus, vetus Scholiastes, per Polydamanta intelligit Neronem, quod saepius nupserit, per Troiades Romanos, per Labeonem malum Homeri interpretem.

Sed nisi Cornutum haberemus Oedipum, hoc quidem aenigma ignoraremus. (Quid? quod non credit illi, nisi de LABEONE, CASAVBONVS, & *Polydamantem* intelligit Homerica allegoria Catonem aliquem ipsamque adeo virtutem: *Troiadas* autem, feminina adpellatione, vulgus Romanorum deliciis fractum atque effeminatum. G.)

***) Perspicua porro est oratio III. in qua ordo verborum non nimis est perturbatus. Hinc paullo obscuriores sunt odae HORATII, quia, Lyricorum more, verba confusius collocat, e. g.

Phoebus, volentem praelia, me, loqui,
Victas & vrbes, increpuit, lyra.

Si dixisset: *Phoebus me praelia victasque vrbes lyra volentem loqui, grauiter increpuit*, nihil obscuritatis habuisset oratio. Porro perspicuitatem gignit IIII. *membrorum breuitas.* Vnde denuo sequitur, vt tanto obscuriores sint periodi, quanto prolixioribus membris constant. Hinc perspicua est illa periodus PLINII *lib. V. epist. 16. Vt enim crudum vulnus medentium manus reformidat, deinde patitur, atque vltro requirit: sic recens animi dolor consolationes reiicit ac refugit, mox desiderat, & clementer admotis adquiescit.* Si prolixiora essent membra, facile caligo offunderetur orationi. (Sed multa addi posse salua perspicuitate, experimento declarare facile est. Multitudo verborum, & notionum adeo, non parit per se obscuritatem, sed tum demum, vbi vel fine sensu est, vel male disposita: fine sensu autem ea quoque sunt verba, quae nihil nouae sententiae his quae iam expressa sunt, adiiciunt. G.) In primis id contingit, si *parentheses*, vel crebriores, vel paullo prolixiores interserantur. Obseruat hoc & Fabius *lib. VIII. Inst. orat. cap. 2. Etiam interiectione, (qua & oratores, & historici frequenter vtuntur, vt medio sermone aliquem inserant sensum,) impediri solet intellectus, nisi, quod interponitur, breue est. Nam Virgilius illo loco, quo pullum equinum describit, quum dixisset:*

Nec vanos horret strepitus;

compluribus insertis, alia figura quinto demum versu redit,

Tum si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit.

Sic obscurior est PLAVTI narratio in *prologo Captiu.* ob prolixiores parentheses:

Seni huic fuerunt filii nati duo:
Alterum quadrimum puerum seruus surripuit,
Eumque hinc profugiens vendidit in Aulide
Patri huiusce. Iam hoc tenetis? optimum est.
(Negat hercle ille vltimus: accedito:
Si non vbi sedeas, locus est, est, vbi ambules.
Quando histrionem cogis mendicarier:
Ego me tua caussa (ne erres) non rupturus sum.
Vos, qui potestis ope vestra censerier;
Accipite reliquum; alieno vti nihil moror.)
Fugitiuus ille, vt dixeram ante, huius patri
Domo quem profugiens dominum abstulerat, vendidit.

(Nihil hic obscuri. Modo id teneamus, quae parenthesi inclusa sunt ea esse expostulationem actoris cum spectatore aliquo remoto, qui ad quaestionem *Iam hoc tenetis?* renuerat. Verba, *qui potestis ope vestra censerier*, respiciunt ad Senatores, equites, diuites, qui loca sibi redimebant in spectaculis. G.) Quamuis vero breuiora membra dilucidam reddant orationem: saepe tamen etiam V. ex membris iustae magnitudinis perspicuitas eidem accedit. Saepe enim fit, quod ait HORATIVS *de art. poetic. v. 25.*

Dum *breuis esse laboro*,
Obscurus fio.

Sic obscurissima sunt illa PERSII *Sat. I. v. 8. seq.*

Nam Romae est quis non? ah, si fas dicere, sed fas

Tum;

Tunc, quum ad canitiem, & nostrum illud viuere triste
Adspexi, & nucibus facimus quaecumque relictis,
Cum sapimus patruos: tunc, tunc. Ignoscite, nolo:
Quid faciam? sed sum petulanti splene cachinno.

Membra enim iusto breuiora sunt, & meras paene hic reperimus ἀποσιωπήσεις. Sensus est: *nam Romae est quis non*, scilicet rudis & imperitus? (corrupti iudicii G.) *Ah si fas dicere? sed fas* omnino est dicere, etiam tunc, *tunc quum ad canitiem* senum scilicet poëtarum, *& nostrum illud viuere triste*, vel vitam tristem, *adspexi, & quaecumque facimus nucibus* puerilibus *relictis quum sapimus patruos*, id est, veram seueritatem prae nobis ferimus. Nam & *tunc, tunc* sumus rudes & imperiti. (Breuius, cum respicio quid agamus parui, magni, a pueris ad senectutem vsque, tunc lubet satiram scribere. G.) *Ignoscite* haec dicenti. Respondent, *nolo*. *Quid faciam* ergo? Num ideo omittam satiram scribere? *sed sum petulanti splene cachinno*. Id est natura ad satiram factus. En, quantam caliginem membra nimis abrupta orationi offundunt?

****) Si argumenta omnia sine iusto ordine miscentur, non potest sane non oratio esse obscura. Ergo VI. accuratior dispositio multum ad perspicuitatem facit. Sed caue tamen, ne, oratorum sacrorum exemplo, membra quaeuis in nouas diuisiones, & has iterum in subdiuisiones, quas vocant, deducas. Non enim diuidere hoc est, sed in puluerem secare, adeoque ad perspicuitatem hoc nihil facit. Breuiter omnia haec de perspicuitate praecepta coniungit QVINCTILIAN. *lib. VIII. cap.* 2. *Nobis prima sit virtus perspicuitas, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio; nihil neque desit, neque superfluat. Ita sermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Haec est eloquendi obseruatio.*

*****) Et tamen nonnulli studio obscurum eiusmodi dicendi genus adfectarunt, & in his maxime TERTVLLIANVS, & e poëtis PERSIVS. QVINCTIL. *lib. VIII. Inst. orat. c.* 2. *praeceptorem, qui discipulos suos omni studio ad obscure scribendum cohortatus est*, memorat, *qui non raro exclamauit*: TANTO MELIVS, IPSE NON INTELLIGO. Add. MARTIAL. *lib. X. Epigr.* 21. (Perspicuitatem discamus a CICERONE, praesertim ubi narrat, a CAESARE, ab OVIDIO: praelegamus s. recitemus scripta nostra. Redeamus ad ea post interuallum. G.)

LI. Secunda dicendi idea est τὸ ΜΕΓΕΘΟΣ, MAGNITVDO, ad quam orationem GRAVEM*), ASPERAM**) VEHEMENTEM***), SPLENDIDAM****), ac CIRCVMDVCTAM*****) referre solent. De singulis dicendi formis nonnulla obseruabimus. Stilus grauis, asper, vehemens, splendidus, circumductus.

*) GRAVE dicendi genus (σεμνότητα vocant rhetores), illud est, quod de rebus diuinis, moralibus aut ciuilibus harumque caussis accurate & prudenter disserit. Incomparabilis in hac dicendi forma est CORNELIVS TACITVS, qui, quoties de euentu aliquo agit, caussas & consilia tam acute prodit, vt non tam historicum, quam rerum ciuilium magistrum legere tibi videaris. Exemplo esse poterunt paucae periodi ex *Annal.* I, 2. ubi dicturus, Augustum cuncta discordiis ciuilibus fessa nomine Principis sub imperium accepisse, caussas huius conuersionis reip. ita accurate explicat: *postquam, Bruto & Cassio caesis, nulla iam publica arma; Pompeius apud Siciliam oppressus, exutoque Lepido, interfecto Antonio, ne Iulianis quidem partibus, nisi Caesar, dux reliquus:*

quius: posito triumuiri nomine, consulem se ferens, & ad tuendam plebem tribunicio iure contentus, vbi militem donis, populum annona, cunctos dulcedine otii pellexit, insurgere paullatim, munia senatus, magistratuum, legum, in se trahere, nullo aduersante, quum ferocissimi per acies aut proscriptione cecidissent, ceteri nobilium, quanto quis seruitio promtior, opibus & honoribus extollerentur: ac nouis ex rebus aucti, tuta & praesentia, quam vetera & periculosa mallent. Neque prouinciae illum rerum statum abnuebant, suspecto senatus populique imperio ob certamina potentium, & auaritiam magistratuum: inualido legum auxilio, quae vi, ambitu, postremo pecunia turbabantur. Quid, quaeso, paucis hisce periodis possit excogitari grauius? Tam accurate profecto omnes istius euentus caussae ex istorum temporum statu reique publicae conditione, explicantur, vt iustae dissertationi sufficerent materiam.

**) ASPERVM dicendi genus Graecis vocatur τραχύτης, idque adhibetur in reprehendendis magnorum virorum (populi item & regnanribus G.) vitiis. Sic CICER. *Verrin.* 7. satis asper est in reprehendenda nobilitate: *Hominum nobilium non fere quisquam fauet nostrae industriae: nullis nostris beneficiis beneuolentiam illorum allicere possumus: quasi natura & genere disiuncti sunt, ita dissident a nobis animo & voluntate. Quare quid habent eorum inimicitiae periculi, quorum animos iam antea habueris offensos, quam vllas inimicitias susceperis.* (Asperitatis magister optimus SALLVSTIVS in orationibus, quas Mario tribuit contra nobilitatem habitas. G.)

***) Si quis paullo acerbius in minoris dignationis personas inuehitur, genus hoc dicendi vocatur Σφοδρότης, VEHEMENTIA. Verba in hac orationis forma sunt asperiora, nonnumquam etiam nouata, figurae vehementiores, membra fere breuiora. Talis idea in CICERONIS orationibus aduersus Catilinam, Pisonem, Vatinium & in Philippicis vbique elucet.

****) Graecis vocatur Λαμπρότης, quando quis res a se ipso vel aliis gestas gloriosa & magnifica oratione collaudat. (Etiam cum de rebus diuinis ac naturalibus, de virtute item, cum quadam magnificentia loquimur. G.) Qua in re tamen cauendum, ne Suffenus videaris. Nihil enim molestius est ostentatione & iaЯannia. Maxime in defensionibus virorum magnorum locum habet haec idea. Sic P. Scipio Africanus ab obtrectatoribus vocatus in iudicium breui, at splendida oratione caussam dixit: *Hoc die, Quirites, Hannibalem Poenum in Africa felici praelio vici, Carthaginem magna spirantem leges nostras accipere coegi. Itaque quum hodie litibus & iurgiis supersedere aequum sit, ego extemplo hinc supplicatum ibo in Capitolium, Dirque gratias agam, quod mihi & hoc ipso die & saepe alias rei publicae bene gerendae mentem facultatemque dederunt. Vestrum quoque, quibus commodum est, ite mecum, Quirites, & orate Deos, vt mei similes eiuss habeatis.* LIV. *XXXVIII. extr.* Aeque splendida oratione sua facta nonnumquam extollit CICERO, maxime in oratione *pro P. Sulla cap.* 9. & 11. vbi tam magnifice sollertiam suam in opprimenda coniuratione Catilinaria collaudat, nihil vt possit hoc quidem loco reperiri splendidius. (Talia multa in orat. *pro Sextio, pro domo sua, de Haruspicum responsis.* G.)

*****) Genus hoc dicendi EXAGGERATVM & CIRCVMDVCTVM, seu, vt HERMOGENES vocat, περιβεβλημένον καὶ περιαυξημένον in eo consistit, quod propositiones e variis fontibus amplificantur. Fontes eiusmodi, vel, vt rhetoribus vocantur, loci amplificationum sunt I. *Genus*, quod ad illustrandam speciem adsumi solet. E. g. MVRET. *orat.* I. *Cum omnes mihi singulari ac praecipua quadam laude digni videntur, qui in adsequenda honestarum artium scientiae operam*

operam & induſtriam ſuam collocant: tum ii praecipue, qui veluti maiore quodam numinis adflatu perculſi, ceteris omnibus poſthabitis, ad diuinarum rerum intelligentiam omnes cogitationes ſuas atque omnia ſtudia contulerunt. II. *Species*, quibus genus illuſtratur. e. g. CICER. *lib. VIIII. epiſt. ad diuerſ.* 20. *Nam omnem noſtram de republica curam, cogitationem de dicenda in ſenatu ſententia, commentationem cauſſarum abiecimus, & in Epicuri nos, aduerſarii noſtri, caſtra coniecimus.* Dicere voluit, ſe publicis negotiis valedixiſſe. Haec in ſpecies diſtribuit, ſeque nec magiſtratus amplius petere, nec ſenatui intereſſe, nec in foro cauſſas agere, ait. III. *Definitio*, qua amplificatur definitum. Sic C. Aquilium a iuris prudentia laudaturus, CICERO *pro A. Caec. cap.* 28. hanc ei iuris conſulti definitionem accommodat: *quapropter hoc dicam, numquam eius auctoritatem nimium valere, cuius prudentiam populus Romanus in cauendo, non in decipiendo perſpexerit: qui iuris ciuilis rationem numquam ab aequitate ſeiunxerit: qui tot annos ingenium, laborem, fidem ſuam populo Romano promtam expoſitamque praebuerit: qui ita iuſtus & bonus vir eſt, cet.* Eodem pertinent IIII. *Effectus*, V. *Adiuncta*: VI. *Cauſſae*, VII. *Oppoſita*, VIII. *Comparatio*, VIIII. *Teſtimonium*, de quibus aliisque amplificandi fontibus accurate egit VAL. THILO *Rudim. Rhet. Part. II. cap.* 3. (Apparet has fere partes eſſe Chriae Aphthonianae, exercendas quidem omnes, ſed non temere in eundem locum congerendas: verum habendas in promtu, vt iam hac iam alia parte, iam pluribus vtare. G.) Quod ſi itaque frequentius quis vtatur eiusmodi amplificationibus, naſcitur inde genus dicendi CIRCVMDVCTVM vel EXAGGERATVM: cui adſuetus, niſi ſibi caueat, facile in Aſiaticam illam loquacitatem incidet.

LII. Tertia dicendi forma eſt τὸ ΚΑΛΛΟΣ vel PVLCRITVDO, quam in ὡραϊσμὸν vel καλλωπισμὸν *), ἀξίωμα vel dignitatem **), & τὸ γλαφυρὸν ſeu floridum dicendi genus ***) diſpeſcere ſolent. Primum pulcritudinis genus in vitio ponitur ****): ſecundum (vt in omni oratione, ita etiam G.) in genere deliberatiuo, tertium (in primis G.) in demonſtratiuo, laudem meretur. Stilus elegans, sophiſticus, floridus.

Vid. I. G. BERGERI *de naturali pulcritudine orationis ad excelſam Longini diſciplinam illuſtri continentique C. Iulii Caeſaris exemplo exacta liber commentarius, Lipſiae* CIↃIↃCCXX. 4.

*) Καλλωπισμὸς vocatur, nimia illa ac *ſophiſtica* orationis elegantia, quae tota ad pompam ac oſtentationem comparata eſt, qualis fuit oratio veterum ſophiſtarum, Gorgiae Leontini, aliorumque, qui veluti calamiſtris intorquebant orationem, vt erudite docuit GE. NIC. KRIEGK in diſſert. *de eloquent. ſophiſt.* Inter Latinos infeliciter eiusmodi καλλωπισμὸν adfectauit APVLEIVS; inter recentiores IO. BARCLAIVS in *Argenide* aeque ac *Euphormione*, cuius ſtilus adeo vix commendandus eſt tironibus. Naſcitur hic καλλωπισμὸς I. Ex epithetis *amoenioribus*, v. g. *ego vero tibi locum oſtendam, vbi nec zmaragdinum pratorum virorem, nec gemmeam florum varietatem, nec lenes aquarum ſuſurros, nec ſuauiſſimos auicularum concentus deſiderabis.* II. Ex *translationibus amoenis & venuſtis*, veluti a floribus & fructibus deſumtis. III. Ex *deſcriptionibus amoenis*, quales ubique adfectat BARCLAIVS. IIII. Ex *figuris ſonantioribus*, veluti ὁμοιοπτώτῳ, ὁμοιοτελεύτῳ, aliisque ſimilibus. Laudem talia forſan inuenerint in pueris: non aeque in viris, quos virilis & grauis decet eloquentia.

**) Ἀξίωμα vel *dignitas* ea eſt pulcritudinis ſpecies, quae in partium omnium decentia poſita eſt. Hinc ſi orna-

nes partes orationis, veluti exordium, confirmatio, confutatio, decore inuentae atque elaboratae sint, si periodis sua constet concinnitas, dictioni sua puritas, ipsi orationi suus nitor: pulcram merito dixeris eiusmodi orationem. Et tales sunt CICERONIS *orationes pro lege Manilia, pro Q. Ligario, pro Milone*, pulcrae illae quidem, sed a sophistico tamen illo ac calamistrato dicendi genere remotissimae.

***) Τὸ γλαφυρὸν vel *floridum* orationis genus medium inter sophisticam dicendi formam & dignitatem tenet locum, orationemque variis veluti floribus ac luminibus distinguit, sed vt paullo magis ostentare videatur elegantiam, quam τὸ ἀξίωμα. Et hinc aliqui iam olim floridum illud dicendi genus commendabant incipientibus, *vt ad alenda primarum aetatum ingenia magis accommodatum*, QVINCTIL. *lib. II. Inst. orat. cap. 5.* vbi TVRNEBVS: *Floridum adpellat genus, sententiis argutum, verbis elegans, & metaphoris crebrum. In hac autem videtur esse sententia Cicero, qui quidem epidicticum genus, quod floridum est & sophisticum, eloquentiam nutrire scribit.* Tales sunt CICERONIS *oratio pro Archia Poeta & pro M. Marcello*, PLINII *panegyricus*, & e Graecis LVCIANI *dialogi*. Saepe quoque ad floridam hanc dicendi formam propius accedunt PETRONIVS, LACTANTIVS & e recentioribus ERASMVS, MVRETVS, MAIORAGIVS. Facillime differentiam hanc intelliges, si dixeris, dignitatem similem esse pulcritudini virorum: floridum stilum venustati matronarum; τὸν κομμωτικὸν denique fuco meretricio. (Sed non facile est cuiuis hanc similitudinem in tribus pulchri in dicendo generibus applicare, & dignitatem, vt hoc vtar, a fuco distinguere. Vsus accedat oportet & sensus ille lectione optimorum scriptorum formatus & confirmatus. G.)

****) Iam pridem PETRONIVS *cap. 1. & 2.* risit sophisticum illud ac calamistratum dicendi genus, id est, *mellitos verborum globulos, & omnia dicta, factaque quasi papauere & sesamo sparsa. Qui inter haec*, inquit, *nutriuntur, non magis sapere possunt, quam bene olere, qui in culina habitant.*

Stilus moratus. LIII. Quarta idea τὸ ἮΘΟΣ siue MORATA ORATIO vocatur. Eam tunc potissimum conspicimus, quum ita loquimur ac scribimus, vt vbique probitatis, veracitatis, beneuolentiae, prudentiae, modestiae, omnisque virtutis significationes demus *).

*) Moratam ergo orationem reddunt, I. *Extenuationes.* CICER. *pro Archia cap. 1. si quid in me est ingenii, quod sentio, quam sit exiguum, cet.* II. *Officiorum oblationes*, quae in CICERONIS *epistolis* sunt frequentissimae. III. *Insectationes vitiorum.* IIII. *Virtutum commendationes*, & quae sunt huius generis alia. (Mores sunt vel *primae personae* s. loquentis, qui ita instituere se debet, vt auditores habeant ipsum pro viro bono, sibi beneuolo, prudenti & rerum perito: huic enim tali facilius credunt homines: vel *secundae* s. auditorum ad quos accommodare orationem viri sapientis est: vel *tertiae* personae, siue eorum de quibus agimus, vbi interdum etiam argumenti docentis siue demonstrantis vim obtinent. Mores primae personae in primis etiam negatiue, quod aiunt, intelligendi sunt: hoc est nihil dicendum, vnde contraria his quae diximus coniicere possint auditores. G.)

Stilus concitatus & parenthyrsus. LIIII. Quinta idea est ἩΓΟΡΓΌΤΗΣ, id est, velox & CONCITATVM dicendi genus, quod omnia breuibus membris vel incisis, maxime vero interrogationibus, responsionibus, obiectionibus,

bus, solutionibus proponit *). Et cauendum quidem est genus orationis ignauum, iners, remissum, & quasi supinum **), sed cauendum etiam, ne in PARENTHYRSVM abeat nimia, & ex immodico adfectu profecta celeritas ***).

*) Vtimur concitato eiusmodi stilo

I. In *narratione rerum*, quae celeriter se inuicem sunt consequutae. TERENT. *Andr. I, 1. v. 56. seqq.*

- - - obseruabam mane illorum seruulos
Venientes aut abeuntes; rogitabam: heus puer,
Dic sodes, quis heri Chrysidem habuit? nam Andriae
Illi id erat nomen. Teneo. Phaedrum aut Cliniam
Dicebant, aut Niceratum: nam hi tres tum simul
Amabant. Eho, quid Pamphilus? Quid? symbolam
Dedit, coenauit. Gaudebam. Item alio die
Quaerebam: comperiebam, nihil ad Pamphilum
Quidquam attinere.

II. In *deliberatione* nobiscum ipsis instituta. TERENT. *Eunuch. I, 1. v. 1. sqq.*

Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem,
Quum arcessor vltro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?
Exclusit, reuocat, redeam? non, si me obsecret.

III. In *altercationibus oratoriis*, maxime vbi cum aduersario coram nos colloqui fingimus. CICER. *pro Sex. Rosc. cap. 19. Illum quidem voluisse exheredare, certe tu planum facere debes. Quid ergo adfers, quare id factum putem? Vere nihil potes dicere. Finge aliquid saltem commode, ut ne plane videaris id facere, quod aperte facis, huius miseri fortunis & horum virorum talium dignitati illudere. Exheredare filium voluit? Quam ob caussam? Nescio. Exheredauitne? Non. Quis prohibuit? Cogitabat. Cogitabat? Cui dixit? nemini. Quid est aliud, iudicio & legibus ac maiestate vestra abuti ad quaestum atque ad libidinem, nisi hoc modo accusare?*

**) Graeci ignauum vel lentum eiusmodi dicendi genus vocant ὕπτιον vel ἀνειμένον, idque in vitio ponitur.

***) ΠΑΡΈΝΘΥΡΣΟΣ nomen accepit a thyrso, bacchantium gestamine. Quum enim hi furere solerent: παρένθυρσον vocarunt furiosum illud dicendi genus, quod in inepta adfectuum concitatione versatur, quum scilicet tragoediae aguntur de nugis, ac in rebus paruis illae dicendi faces adhibentur, quibus auditor incendi solet atque inflammari. Conf. V. C. SCHVVARZII *Miscell. politior. human. p. 99.* Quod vitium grauiter reprehendunt DIONYS. LONGIN. περὶ ὕψους. *sect. IIII. 15. seq.* & CICER. *de Orat. II, 51.* Lepidum exemplum est apud MARTIALEM, *epigr. lib. VI. cap. 19.* vbi aduocati, nescio cuius, παρένθυρσον ita perstringit:

Non de vi, neque caede, nec veneno,
Sed lis est mihi de tribus capellis,
Vicini queror has abesse furto,
Hoc iudex sibi postulat probari.
Tu Cannas, Mithridaticumque bellum,
Et periuria Punici furoris,
Et Syllas, Mariosque, Mutiosque
Magna voce sonas manuque tota.
Iam dic, Postume, de tribus capellis.

Nihil sane hoc dicendi genere est ineptius. Accidit enim eiusmodi oratoribus, vt pro consternatione & stupore cachinnos auditorum commoueant, quippe qui furere apud sanos & quasi inter sobrios bacchari vinolentos arbitrantur, vt eodem loco obseruat LONGINVS. Nescio an non huius vitii reus postulandus sit TERTVLLIANVS, in *libello de pallio*, vbi in defendendo hoc habitu tantas tragoedias agit, vt libellum illum legens, non pallii honorem,

sed.

sed humani generis salutem periclitari crederes. Non sane ita paratragoediari ausus esset auctor, si memor fuisset *Horatiani* illius, *de art. poet. v. 89.*

versibus exponi tragicis res comica non vult.

(Lusi, vt iam ad §. 47. no. 1. obseruatum est, & satiram scripsit, TERTVLLIANVS. Nempe iucunditatem ex eo captant & leporem poëtae & Satirici, si de rebus minutis magnifica oratione vtantur. Hinc venustas *quarti Georgicon*, quod apum velut res publica quaedam describitur. Hinc placent Anglorum *Hudibras*, *Pulpitum* BOILAEI, *Batrachomyomachia* tum Graeca illa, tum Germanorum, *Vulpecula Reinecke* e. i. g. a. G.)

Dicendi vis.

LV. Sextam denique orationis ideam HERMOGENES (II. 9.) Δεινότητα vel DICENDI VIM adpellat. Ea nihil aliud est, quam aptus ac decorus reliquarum idearum vsus. Quod si enim quis suo loco perspicua, graui, morata, pulcra, concitata oratione uti nouerit, & in omni re viderit, quid deceat, ei δεινότητα tribuit HERMOGENES *). Ceterum quum non eadem omnes deceat oratio: alius stilus esse dicitur τεχνικὸς vel ἐπιστημονικὸς, vulgo *philosophicus*, alius ἱστορικὸς, *historicus*, alius διαλογικὸς, vulgo *dialogisticus*, ῥητορικὸς, *oratorius*, alius πολιτικὸς, *ciuilis*, alius ἐπιστολικὸς, *epistolicus*, alius denique μιμητικὸς, *poeticus*. De singulis pauca.

Quarta stili diuisio.

*) Hinc δεινότης deest auctoribus omnibus, qui Latine quidem nec ineleganter scripserunt; sed digno materia sua charactere non vsi sunt. Non ergo δεινὸς est TERTVLLIANVS, qui, quum docere velit, perspicuitatem negligit, nec FLORVS, qui, historiam scripturus, poetico stilo vtitur, nec e recentioribus LIPSIVS, qui etiam, vbi docet, vel rhetoricatur, vel comicum agit. (Dialogos enim scribit eosque, quantum capit materia, exhilarat, quae ipsa δεινότητος pars est. G.) Sane aeque inepti hi videntur, ac comici, qui reges tunica rustica, rusticos purpura, matronas meretricio, meretrices matronali habitu indutas producunt in scenam. Elegans est praeceptum QVINCTILIANI *Inst. orat. lib. XI. cap. 1. Quid prodest, esse verba & Latina, & significantia, & nitida, figuris etiam numerisque elaborata, nisi cum iis, in quae iudicem duci formarique volumus, consentiant? Si genus sublime dicendi paruis in caussis, paruum limatumque grandibus, laetum tristibus, lene asperis, minax supplicibus, submissum concitatis, trux atque violentum iucundis adhibeamus? Vt monilibus & margaritis ac veste longa, quae sunt ornamenta feminarum, deformentur viri, nec habitus triumphalis, quo nihil excogitari potest augustius, feminas deceat.*

Stilus philosophicus.

LVI. PHILOSOPHICVS stilus adhibendus in omnibus scriptis didacticis *). Satis laudis meretur, si sit proprius **), purus ***), perspicuus ****). Elegantiam non adfectat, nec tamen sponte se offerentem negligit *****). Praecipue tamen vitat figuras patheticas, & quidquid ad persuadendum potius, quam ad demonstrandum facere videtur ******).

*) In ἐπιστημονικῷ hoc dicendi genere reliquis omnibus praeferendi e Graecis XENOPHON in oeconomicis, aliisque scriptis didacticis, inter Latinos CELSVS,

CELSVS, qui de *arte medica*, & COLVMELLA, qui *de re rustica* pura ac tersa oratione scripserunt. Nec plane contemnenda (quin praeferenda longe omnibus, G.) dictio CICERONIS, quam in libris *de officiis* & in *topicis ad Trebatium* adhibuit, quamuis in illis aliquando ad oratorium dicendi genus adsurgat. In reliquis scriptis philosophicis stilus TVLLII propius ad genus dicendi vel διαλογικὸν vel ἱστορικὸν accedit. (Sed etiam in his sunt disputationes longiores, in quibus obseruatur stilus philosophicus. G.) SENECA acutus est, sed non tam docet, quam rhetoricatur. LACTANTIVS purus in plerisque & elegans, sed nec is ab oratorio stilo abstinet. Et hoc plerorumque patrum ecclesiasticorum vitium est, vt etiam, quum docere volunt, concionentur, magisque persuadeant, quam iustis demonstrationibus conuincant.

**) Abstinendum ergo in hoc stilo a translationibus, maxime longe petitis. Quum enim docentium sit, claras ac distinctas rerum ideas in audientibus excitare: facile patet, huic fini non conuenire metaphoras. Hinc iam supra obseruaui, laudem meruisse scripta EPICVRI, qui nusquam vsus sit translato dicendi genere. Equidem de rebus ad mentes & spiritus pertinentibus saepe nobis desunt verba propria: sed & hic danda opera, ne metaphoris audacioribus, & rem non satis exprimentibus vtamur. Sic si quis *adfectus* vocat *commotiones animi*, iisque opponit *mentis quietem & tranquillitatem*, metaphorice quidem loquitur; sed ferendus est. Ast si quis adfectus cum Stoicis *animi tumultus*, aut *perturbationes*; aut animi quietem *inducias cum mente factas* adpellaret; merito reprehenderetur. Ideae enim inde nascuntur vel falsae, vel certe obscurae ac confusae.

***) Caue ergo existimes, docentium esse, stilo sicco & barbaro vti. Non magis hic character docentes decet, quam philosophum pallium & pera Diogenis. Non unguenta redolent viri sapientes, sed nec sordes amant. Non ferendi ergo in tanta litterarum luce, qui, si theologiam vel philosophiam tradunt, THOMAE AQVINATIS vel LOMBARDI: si iuris prudentiam, BARTOLI & BALDI stilo vtuntur, & vbique *haecceitates*, *quidditates*, suumque illud: *nego*, *distinguo*, *limito*, *amplio*, inculcant, nec quidquam doceri posse putant, nisi vbique syllogismos, tamquam tela, vibrent. Paedantissimum hoc sapit, (venia sit verbo), & ingenium barbariei adsuetum, non secus, ac scarabaeus est sordibus suis. (Tantum abest, vt Paedantismi reus sit, si quis & ipse sectetur & commendet aliis tale genus orationis, quod intelligi futuris etiam saeculis queat ab omnibus, qui normam Latinitatis aureo saeculo atque argenteo constitutam tenebunt: cum illa heroica, si DIS placet, turbandi omnia & conculcandi legem dicendi libertas, post saeculum suum breuius longius, ad piper & tus amiciendum ablegetur. G.) Docuerunt sane e nostratibus GE. CALIXTVS, e reformatis IO. CALVINVS, posse etiam de rebus theologicis puro ac terso orationis genere disseri. Feliciter idem in iuris prudentia tentarunt CVIACII, BRISSONII, HOTOMANI, qui VLPIANVM & PAPINIANVM, quam IASONEM vel ACCVRSIVM maluerunt imitari. Medicos CELSVS: philosophos PHIL. MELANCHTHON purius scribere docuit. Quis ergo hodie in tanta litterarum luce vmbratiles illos doctores imitaretur, &, fruge reperta, glandibus vesci mallet?

****) Quid iuuat docere, si intelligi nolis? Perspicua e veteribus sunt scripta XENOPHONTIS, (CICERONIS, QVINCTILIANI, G.) & COLVMELLAE, e recentioribus CARTESII, quo non temere quisquam cogitationes suas dilucidius cum aliis communicauit. Hi omnes cum voluptate leguntur. At quis sine taedio legerit LVLLII somnia, aut HELMONTII, & HENR. MORI, meditatio-

ditationes ? Non omnibus promiscue haec scripta, aiunt, sed initiatis, addunque illud HORATII *Carm. III.* 1.

Odi profanum vulgus & arceo.

Sed, vt vera fatear, suspecta mihi semper est obscuritas, & plerumque parum sapientiae latitat in tam spissis nubibus. Nulla est veritas tam sublimis, quae non verbis possit enunciari dilucidis, alias enim ne ab ipso quidem docente concipi, adeoque nec doceri posset. Notum est, quantum antiquis obscuritatis caussa vapularit HERACLITVS, ea quae volebat dicere, *οὔτε λέγων, οὔτε κρύπτων, ἀλλὰ σημαίνων*, *nec clare eloquens, nec occultans, sed innuens*, quod ipse de oraculis pronunciauit apud IAMBLICHVM *de myster. Aegypt. p. 79.* (Pulchre LVCRET. I, 640. de Heraclito,

Clarus ob obscuram linguam magis inter inanes.
Quamde graues inter Graios, qui vera requirunt.
Omnia enim stulti magis admirantur, amantque,
Inuersis quae sub verbis latitantia cernunt,
Veraque constituunt, quae belle tangere possunt
Aures, & lepido quae sunt fucata sonore.

Sed obseruandum etiam illud obscuritatem quandam esse non ab auctore libri, sed a lectore. Ita scripta Mathematica & Physica quaedam sunt obscura principiorum ignaris. Ita bene & emendate scripta Latina obscura sunt his, qui assueti sunt ea tantum audire & legere, quae verbotenus vernaculae consuetudini respondent, & epistolis obscurorum virorum similiora sunt quam Tullianis. De hoc genere obscuritatis disputare me memini in *praefatione* ad VOSSII librum *de Latinitate selecta vulgo neglecta*. G.)

*****) Non solum verba elegantiora atque acumina non negligunt philosophi, si se sponte offerant, vt docent SOCRATIS *disputationes* apud XENOPHONTEM, & ARRIANI *dissertationes Epictetice*: sed ne iocos quidem ac facetias liberales adspernantur. Noti sunt *Socratici sales*, de quibus videndus CICER. *de offic. I, 30. de orat. II, 67.* Hi ita placuerunt antiquitati, ut si quid festiuum atque vrbanum vocare vellent, *Socraticum* adpellarent. *Omne scilicet tulit punctum, qui miscuit vtile dulci.* Vnde merito ipse scurram egit, quisquis tanto fuit supercilio, vt Socratem ideo *scurram Atticum* vocaret, CICER. *de nat. Deor. I, 36.* Adhibendus tamen & hic modus, videndumque, quid deceat. Quod quum non faceret DIOGENES Cynicus, *Σωκράτης μαινόμενος*, *Socratis furentis* nomen accepit. In primis abstinendum est ab eiusmodi salibus in rebus grauibus, quales sunt sacrae & theologicae. Tentarunt etiam hac in re aliud BALT. SCHVPPIVS & IO. VAL. ANDREAE, sed & hi multorum reprehensionem incurrerunt. Quamuis forsan eos excuset ingenium ad vrbanitatem natura factum, & tempora, quibus viuebant infelicissima, de quibus iure repetas illa IVVENALIS *Sat. I,* 30.

Difficile est satiram non scribere.

******) Aliud est *concionatorium* dicendi genus, aliud *τεχνικὸν* vel *philosophicum*. Illud contentum est argumentis verosimilibus, quae tamen tantis verborum phaleris vestiuntur, vt demonstrationes videantur. Hoc nudam proponit veritatem, eamque demonstrationibus accurate suffulcit. Illud oratorias, hoc philosophicas amat connexiones, id est, veritates omnes ex genuinis ac veluti domesticis principiis ducit. Illud delectat & mouet; hoc docet & conuincit. Nec tamen figuras omnes respuit methodus paraenetica, quam vocant, quippe cuius finis itidem est *mouere* & *persuadere*. Attamen & tunc magis illae sponte sua inter dicendum sese obtulisse, quam operose excogitatae videri debent. Sunt sane in ARRIANI *dissertationibus Epicteticis* quaedam pulcherrime dicta,

dicta, sunt figurae elegantissimae, sed tanta cum simplicitate coniunctae, ut orationem naturali quadam pulcritudine adsurgere, statim adpareat. Illud fallit; hoc bona fide agit. Exemplo sit SENECA, qui, declamatorio dicendi genere vsus, miram prae se fert sapientiae speciem: & tamen si remotis inuolucris propius eum inspicias, non demonstrationes inuenies, sed acumina quaedam parum solida, non res & veritates, sed verba sonora, id est, fulgur e pelui. Id quod iam dudum obseruarunt MALEBRANCHE *de inquis. verit. II*, 4. MENAG. *in Menag. tom. II.* VT & SAN-EVREMONTIVS *in Saneuremontianis*. Vereor, ne idem dicendum sit de plerisque patribus ecclesiasticis, quibus nimius oratoriae amor imposuit, veluti de BASILIO, GREGORIIS, IOANNE CHRYSOSTOMO, HIERONYMO, aliisque, de quibus legi meretur BARBEYRACII *praefat. ad version. Gallic. Pufend. n. VIIII.*

LVII. A philosophico seiungendus est stilus HISTORICVS *), qui non modo puritatem **), sed & concinnitatem ***) amat. Decet praeterea illum perspicuitas ****), grauitas †), pulcritudo ††), minime vero vehementia †††), parenthyrsus ††††) & hyperbole †††††). Stilus historicus.

*) Singularis *de stilo historico* exstat tractatus CASP. SCIOPPII, sed in quo frustra praecepta quaeres. Solet enim iste homo vbique aliorum vitia, tamquam quisquilias colligere. Non itaque docet, qualis esse debeat ista historicorum oratio, sed qualis sit apud eos, qui parum adcurate scripserunt. Paullo meliora, sed & pauciora sunt, quae de stilo historico praecipiunt QVINCTILIAN. *Inst. orat. X*, 1. LVCIAN. *in dial.* πῶς δεῖ τὴν ἱστορίαν συγγράφειν. SCHEFFER. *de stylo II*, 5. *p.* 15. *& in Gymn. p.* 35. *seq.* Addendus etiam VOSS. *de arte hist.* 26. *seq.*

(Aureus vero libellus ille SCIOPPII, qui nec praeceptis caret, & per exempla tanto docet efficacius. Subiectus est ipsius *Infamiae Famiani*, qui ipse quoque liber ostendendis FAMIANI erroribus & vitiis in simili genere scribendi versaturum iuuat mirifice. Etiam LVCIANI sunt multa praeclara praecepta & exempla. De IO. BODINO & reliquis Artis historicae scriptoribus MORHOF. *Polyh. II*, 4, 3. *p.* 30. G.)

**) Quemadmodum omnem in vniuersum Latinitatem, ita & stilum historicum maxime commendat PVRITAS. Abstinendum ergo [a verbis poëticis; sed non vtendum tamen vulgaribus ac tabernariis, vt recte monet LVCIANVS. Ceterum & historici l. suas habent *dictiones*, quas non temere reperias apud oratores. Vnde iam olim, teste ATHENAEO, *Deipn.* II. PARTHENIVS quidam libellum conscripsit περὶ τῶν παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς λέξεων, *de vocabulis historicorum.* Nos quaedam tantum, exempli caussa, dabimus. Animaduertit AVGVSTIN. SATVRN. *Mercur. major. X*, 9. vocem *velox* aliter fere ab historicis, aliter ab oratoribus, aliter a poëtis, vsurpari. Hi dicunt *velox pedes*, illi *velocibus pedibus*, isti *velox pedibus*. Sic & frequentissima historicis est constructio *profunda maris*, *incerta viae*, a quibus fere abstinent oratores. Frequentissimae etiam connectendi formulae: *quo facto est*, *interiecto tempore*. In primis huc pertinet formula historicis fere propria: *ceterum fides eius rei penes auctores erit*: de qua CORTIVS *ad Sallust. p.* 497. *Formula propria historicorum, vbi ad praestationem scribere nolunt. Seneca de breuit. vit. c.* 14. *Neque semper pro signo verbositatis & neglectus rerum est habenda.* Vide IQ. CHRISTOPH. BECMANN. *Praecogn. mor. c.* 3. *Immo in re dubia, difficili, & per alios cognita, fere*

L 2 semper

semper adhibetur. PLIN. *Hist. nat. XXVIII,* 1. Quin immo externa quoque & barbaricos ritus indagabimus. Fides tamen Auctores adpellet. SENECA *nat. quaest. c.* 3. Aut quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi quum multa mentiti sunt ad arbitrium suum, vnam aliquam rem nolunt spondere, sed adiiciunt: *penes auctores fides erit. Adde eumdem de morte Claudii c.* 1. PLIN. *lib. VIIII. epist.* 33. TACIT. *Germ. c.* 3. Haec CORTIVS. Quin & II. figuras sibi veluti proprias amant historici, in quibus haud postrema est *enallage infinitiui* pro imperfecto (vel quocumque tempore praeter futurum. G.) indicatiui, de qua SERV. *ad Virgil. Aen. II. v.* 683. *seq. Infinitus modus pro indicativo: & est* FIGVRA PROPRIA HISTORIOGRAPHORVM. Conf. CORT. *ad Sall. p.* 42. *seq.* Vtuntur equidem etiam poëtae. Sed historiam esse proximam poesi, *& quodam modo carmen solutum*, obseruat QVINCTILIAN. *Instit. orat. X,* 1.

***) Formant ergo periodos historici, sed breuiores. *Nihil est enim in historia,* CICERONE *teste, pura & illustri breuitate dulcius.* Diffusiores tamen aliquando sunt NEPOS, LIVIVS, & qui alias satis pressus esse studet, TACITVS. Nonnumquam etiam incisim & membratim scribunt, quoties vel rem celeriter gestam referunt, vel aliorum verba obliquo dicendi genere recensent.

****) *Perspicuitas* virtus historico quam maxime necessaria. Vnde cauendus perturbatior verborum ordo, quem etiam in THVCYDIDE nonnulli reprehendunt. (In orationibus praesertim & iudiciis: nam vbi narrat, perspicuus est. G.) Perspicuus maxime CORNELIVS NEPOS & IVL. CAESAR: obscuriores SALLVSTIVS & TACITVS, quorum vterque THVCYDIDEM videtur imitatus.

†) *Grauitas*, vt iam supra diximus, maxime decet historicos pragmaticos. Et hinc eam virtutem miramur in POLYBIO, TACITO, THVANO, COMINAEO & nonnullis aliis, qui pragmaticas dederunt historias, & non modo euentus, sed & eorum caussas, personarum characteres, consilia, similiaque adcurate enarrant.

††) *Pulcritudinem*, quum in *dignitatem* & *venustatem* supra distribuerimus, hic addendum est, illam, quam hanc, historico esse digniorem. Elegantissimus est LIVIVS, CVRTIVS potius venustus videtur. Vbique enim adfectat sophisticum quoddam ac declamatorium dicendi genus. Nimius in descriptionibus locorum, fluminum, fontium; nimius in consectandis sententiis, quae tamen historicum non decent, nisi statim ad hypothesin transferantur. De eo nemo aequiore Ioue iudicauit BERGERO *de natur. pulcr. orat. p.* 373. 451. *seq.* 557. qui hic merito adhibendus in consilium.

†††) Abstinendum ergo ab increpationibus hominum, quippe quae ad declamatores pertinent. Historici non est, vel in homines inuehi, vel eorum virtutes collaudare, sed res gestas, procul habito odio aut amore, narrare. Ineptus ergo VELLEIVS PATERCVLVS, qui vbique immiscet panegyricos: ineptus etiam FLORVS, qui nonnumquam fasces & secures in viros grauissimos expedit. (Iudicium tamen de hominibus & eorum factis interponere solent THVCYDIDES, SALLVSTIVS, LIVIVS, & vt quisque optimis est similior. G.)

††††) Omnes figurae, quae adfectibus mouendis inuentae sunt, historicum dedecent. (Nimirum in quantum est Historicus, neque orationes virorum clarorum stilo suo effingit, vbi suos vnicuique affectus tribuere virtutis & artis est. G.) Vnde nec laudem in historia merentur interrogationes, exclamationes, & quae sunt huius generis aliae. Frigidum ergo est, quod FLORVS saepe exclamationes narrationibus, quasi per parenthesin, interserit. Veluti *lib. I. c.* 3. *Sic,* (*rarum alias decus!*) *vnius manu parta victoria est.* Et

cap. 7. Eminentia forte papauerum capita virgula excutiens, quum per hoc principes interficiendos esse intelligi vellet, (quae superbia!) sic respondit. Paucis interiectis: *cedentibus ceteris diis (mira res dictu!) restitere Iuuentas & Terminus.* Talia frequentissima sunt apud FLORVM. Veluti *lib. I, 10. Immane dictu! I, 11. Nouum & insigne commentum!* Item, *quis credat? proh pudor! Idem nummum! quanta velocitate?* Frequentissimae quoque apud eum sunt interrogationes. Exemplo esse poterit *cap. 8. lib. I.* totum paene interrogationibus compositum. Talia etiam nonnulli notant in CVRTIO, cuius prolixa exclamatio exstat *lib. IIII. cap. 16. §. 10.*

†††††) Nihil frigidius est hyperbole, maxime in historia. Hanc quoque in FLORO supra aliquoties notauimus. Sed nec CVRTIVS ab hoc vitio abhorret. Quis quaeso feret historicum referentem, Alexandrum in Aegyptum profectum extra terminos solis errasse? Et tamen ita loquitur CVRT. *IIII, 83.* male imitatus VIRGILIVM *Aeneid. VI. v. 795.*

- - - iacet extra sidera tellus
Extra anni solisque vias.

Poetica haec sunt, in historico non toleranda, qualia tamen plura occurrunt apud CVRTIVM. Eamdem dicam FLORO merito scribit BERGERVS *ibid. p. 452. Florus, nulla ingenii verecundia, cogitationum sequutus impetum, superiores audacia transferendi vicit, cum ipsisque certauit poetis, dignus profecto, quem multa frigide, multa putide, multa sine mente sana loquutum increpitaret grauiter & incusaret Io. Georgius Graeuius, sinceri vir iudicii, vt tandem aliquando multi, qui commendant acumen illius venustatemque, discerent, res gestas Romanorum capitulatim expositas, illinc esse considerandas, non stilum imitatione tam praua effingendum.*

LVIII. Stilus DIALOGICVS familiares amicorum sermones imitatur. (Sed nempe amici illi & familiares sunt diuersorum generum. G.) Vnde facile adparet, eum esse tenuem *), Rhodium **), moratum ***), & nonnumquam iocosum ac vrbanum ****). Quare non temere imitandi PLATO & CICERO †), sed e Graecis XENOPHON ††), & LVCIANVS †††), e Latinis veteribus comici, & in his maxime TERENTIVS ††††), e recentioribus ERASMVS, cuius colloquiis nihil potest reperiri vrbanius †††††). Stilus dialogicus.

*) Praecepta de stilo διαλογικῷ haud poenitenda suppeditauit DEMETR. PHALER. *de eloquut.* 231. *sq.* Nos veluti fundamenti loco ponimus, dialogos imitari familiares amicorum confabulationes. Vnde facile adparet, I. stilum dialogicum *tenuem* esse debere. Nemo sane in colloquiis cothurno incedit. Attamen quum & stilus tenuis nonnumquam subtilior, nonnumquam elegantior acutiorque fit: ratio habenda est personarum. Vnde PLAVTVS omnes quidem comoedias suas tenuiter scripsit, sed aliam tamen orationis ideam heris, aliam filiis familias, aliam militi glorioso, aliam meretricibus, aliam denique seruis, lenonibus, parasitis, tribuit. Idem obseruare nos decet in dialogis, & adcurate, quantum video, id obseruauit ERASMVS. Attamen & mediocrem aliquando esse posse dialogorum elaboratiorum stilum, supra §. 48. obseruauimus. Tales sane sunt dialogi quidam CICERONIS & omnes PLATONIS, quum contra XENOPHON & AESCHINES humi fere repant. (Certe ciuili quodam & quotidiano genere dicendi vtantur. Nempe apud hos So-

crates suos familiares quam familiarissime de vita communi & virtute interrogando & explorando docet. Apud PLATONEM idem Socrates sophistas irretit, & confundit, abditam rerum naturam explicat &c. G.) Multum interest, quas personas quis loquentes inducat, & qua de re inter se sermocinatae esse fingantur.

**) *Atticum* dicendi genus paullo est ingeniosius, *Asiaticum* operosius, quam vt dialogos deceat. Quum ergo in colloquiis familiaribus non praemeditati, sed ex tempore sermones edere soleamus: consequens est, vt II. stilus *Rhodius* quam maxime deceat dialogos. Hinc maiore cum voluptate legimus colloquia ERASMI & LVCIANI, quam CICERONIS, qui aliquando vix etiam in dialogis ab Asiatica illa vbertate abstinet. (Non a stilo est, quod ERASMI & LVCIANI colloquia praeferuntur TVLLIANIS: sed ab argumento, quod varium & saepe nugax est apud illos, & pro personarum dignitate aut leuitate tractatum: apud hunc graue, philosophicum aut rhetoricum, ipsum quoque grauiter, vti decebat, explicatum. Vtrique praeclare rem gessere. Sed plerique lectores iocos magis amant, & nugas, quam seria. G.)

***) Hinc in dialogis vbique debeat elucere eloquentium *amor*, *modestia*, *veracitas*. (Quin mores, quos tribuit Colloquentibus historia, vel qui conueniant conditioni & characteri personarum fictarum: qui possunt esse Adulatores, Importuni, Latrones &c. G.) Maxime e comicis notandae sunt formulae, quibus in familiari colloquio se inuicem excipiebant amici. Quemadmodum enim hodie nobis familiares sunt formulae salutandi, bene precandi, petendi cet. ita nec Romanis illae defuerunt. Nos specimen huius rei daturi, vel ex vnica TERENTII *Andria* quasdam huius generis decerpemus. *Act. I. sc.* I. *Dictum puta: nempe vt*, id est, *intelligo, quid velis, nempe iubes, vt. Quin tu vno verbo dic; quod me velis. Heus, puer, dic sodes. O dictum bene! beasti. Quam timeo quorsum euadas? Sat est, curabo. Act. II.* I. *Nunc te per amicitiam & per amorem obsecro. Reddidisti animum. Act. II*, 2. *Me vide*, id est fide mea promitto. *Act. II. scen.* 5. *Neque istic neque alibi tibi vsquam erit in me mora. Facis vt te decet. Act. III. sc.* 3. *Ah ne me obsecra, quasi hoc te orando a me impetrare oporteat. Merito te semper maximi feci. Act. III*, 4. *Hem nunnam periimus? Act. IIII*, 4. *Hem praediceres.* Tales formulae in dialogis incredibilem venustatem habent, si commode adhibeantur.

****) Genus hoc dicendi iocosum & vrbanum, dici non potest, quanta voluptate legentes aeque, ac audientes adficiat. Vnde & veteribus eiusmodi facetiae sales dicuntur, eo, quod non minus sermonem, quam sal cibos condiunt. Quamuis vero natura hic vtramque faciat paginam, nihilque sit frigidius iocis, inuita Minerua excogitatis; plures tamen fuerunt, qui totam artem iocandi praeceptis quibusdam includere ausi sunt. Exstant IAC. MASENII *Argutiae familiares*. Exstat etiam VAVASSORIS politissimus *de dictione ludicra* libellus, quo tamen maxime comicam illam & scurrilem linguas corrumpendi licentiam, quam Galli vocant *burlesque*, exagitat. (Et per hanc occasionem quidquid apud optimos scriptores Graecos & Latinos iocose dictum est, percurrit, atque ex alio genere, non ex illa orationis corrupiela petitum ostendit. G.) Sed reliquis omnibus hac in re praeferendus CICERO *de orat. II*, 58. *sq. & ad diuers. lib. VII. epist.* 32. etiam *lib. I. Offic. cap.* 29. & MACROB. *Saturn. II*, 2. & 3. quibus nemo curiosius iocandi fontes indagauit. (Copiosissimus antiquorum est QVINCTILIANVS VI, 3. G.) Vnde digna CICERONIS commentatio visa est elegantissimo PASSERATIO, quam libro

suo

suo *de ridiculis* praeclaro commentario illustraret. (*Ap. Ro. Steph.* cIↃIↃXCIV. 8. Est etiam inter ADR. TVRNEBI *opera* CICERONIS *locus in quo tractantur ioci explicatus*, p. 202-218. Edit. *Argentor. fol.* G.) Nos horum ductu praecipuos hic iocandi modos trademus. Ridiculum vel in *verbis* est, vel in ipsa *re* seu *sententia*. Primus *verborum* locus est

I. *Ambiguitas*. Sic olim de seruo iocatus est Nero, *solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum*. CICER. *l. c.* 56. Talis etiam est PLAVTI iocus *in Poenul. I,* 1. *v.* 22.

Quin si ferri te video, extemplo dolet. Mater M. Bruti quum pretiosum aere paruo fundum abstulisset a Caesare, subiiciente hastae bona ciuium: non effugit tale dictum Ciceronis: *equidem quo melius emtum sciatis, comparauit Seruilia hunc fundum, Tertia deducta.* Tertia vero erat Seruiliae filia, in quam aeque, ac in matrem lasciuiebat Caesar, MACROB. *Saturn. II*, 2.

II. *Verbi pronuntiatio* vel παράγραμμα, quando vocabulum deprauatur. Quodam dicente: *eamus deambulatum*, alter respondit: *quid opus est de?* Cui ille: *immo vero*, inquit, *quid opus est te?* CICER. *de orat. II*, 63.

III. *Interpretatio nominis*, CICER. *pro Sex. Roscio cap.* 43. *Venio nunc ad aureum illud nomen Chrysogoni.*

IIII. *Testimonium, prouerbia, sententiae* auctorum commode adhibita. Antonius, quum testis a se profectam pecuniam diceret, & hic haberet filium delicatiorem & prodigum, peropportune vsurpauit illa comici:

Sentin' senem esse tactum triginta minis? CIC. *de orat. II*, 64. Post Mutinensem fugam interrogatus Furius Albinus, *quid ageret Antonius?* respondit: *Quod canis in Aegypto*, BIBIT & FVGIT. MACROB. *Saturn. II*, 2.

V. *Responsio* ad verbum, non ad sententiam. Quaerente censore Catone: *ex tui animi sententia, tu vxorem habes? Non hercle*, inquit L. Porcius Nasica, *ex animi mei sententia*. CIC. *de orat. II*, 65. Sic & Antiocho ostentanti exercitum, auro & argento fulgentem, interrogantique: *putasne satis esse Romanis haec omnia?* respondit Hannibal: *plane satis esse credo Romanis haec, etsi auarissimi sunt.* MACROB. *Saturn. II*, 2.

VI. *Immutatio verborum*, quum immutatis verbis sententiam retinemus. *Rusca*, quum legem ferret annalem, dissuasor M. Seruilius: *dic mihi*, inquit, *M. Pinari, num, si contra te dixero, mihi maledicturus es, vt ceteris? Vt sementem feceris, ita metes*, inquit. CICER. *de orat. II*, 66.

VII. *Translatio*, quum metaphora habet insignem aliquem iocum. (Atqui de *Metaphora* hic sermo non est, sed de ea, quae *Metalepsis* s. *Transsumtio* dicitur QVINCTILIANO 6, 3, 52. vbi ponit exemplum, *Heminarium* dictum, quod alias *Congiarium* vocatur, ad exiguitatem illius & malignitatem declarandam. G.) Corinthiis Scipioni promittentibus statuam eo loco, vbi reliquorum essent imperatorum: respondit Scipio: *turmales mihi displicent*. IDEM, *ib.*

VIII. Relatio contrariorum vel retorsio, dicente Libone: *Quando, tandem, Galba, de triclinio tuo exibis? Quum tu*, *inquit, de cubiculo alieno.*

Et hi quidem verborum ioci: sequuntur *rerum* vel *sententiarum*. Tales sunt:

I. *Festiua narratio*. Talis narratiuncula Crassi de Memmio lacertum Largii deuorante exstat apud CICER. *de orat. II*, 59.

II. *Collatio*. Sic CICERO pater Romanos homines similes aiebat esse Syrorum venalium: vt quisque optime Graece sciret, ita esse nequissimum. CICER. *de orat. II*, 68. Augustus, quum ei quidam libellum trepidus offerret, & modo proferret manum, modo retraheret: *Putas*, inquit, *te assem elephanto dare*. MACROB. *Saturn. II*, 4.

III. *Amplificatio incredibilis*. Scipio ad

Numan-

Numantiam ſtomachatus cum Metello, dixiſſe dicitur, *ſi quintum pareret mater eius, aſinum fuiſſe parituram.*

IIII. *Arguta ſignificatio*, quum rem obſcuram callide & argute ſignificamus, cum C. Fabricio P. Cornelius, homo furax & auarus, ſed egregie fortis, gratias ageret, quod ſe conſulem inimicus feciſſet. *Nihil eſt*, inquit, *quod mihi gratias agas, ſi malui compilari, quam venire.* CICER. *de orat. II, 66.* Publius Mucium, in primis maleuolum quum vidiſſet ſolito triſtiorem: *Aut Mucio*, inquit, *neſcio quid incommodi acceſſit, aut neſcio cui aliquid boni.* MACROB. *Saturn. II*, 2. Fauſtus, Sullae filius, quum ſoror eius eodem tempore duos moechos haberet, Fuluium, fullonis filium, & Pompeium Maculam: *Miror*, inquit, *ſororem meam habere maculam, quum fullonem habeat.*

V. *Ironia* vel *vrbana diſſimulatio.* Scaeuola Septumuleio, cui pro Gracchi capite erat aurum repenſum, roganti, vt ſe in Aſiam praefectum duceret: *Quid tibi vis*, inquit, *inſane? Tanta malorum eſt multitudo ciuium, vt tibi ego hoc confirmem, ſi Romae manſeris, te paucis annis ad maximas pecunias eſſe venturum.* CICER. *de orat. II, 67.* Quum Vettius monimentum patris exaraſſet: ait Auguſtus: *Hoc eſt vere monimentum patris colere.* MACROB. *Saturn. II*, 4.

VI. *In re inhoneſta verbum rei honeſtae.* Africanus cenſor tribu mouens centurionem, qui in pugna non adfuerat, quum diceret, *ſe cuſtodiae cauſſa in caſtris manſiſſe, quaereretque, cur ab eo notaretur? Non amo*, inquit, *nimium diligentes.* CICER. *l. c.*

VII. *Contra voluntatem reſponſio.* Quum Tarento amiſſo arcem tamen Liuius retinuiſſet, multaque ex eo praelia praeclara feciſſet, & aliquot poſt annos Fabius Maximus id oppidum recepiſſet, rogaretque eum Liuius, vt meminiſſet, opera ſua ſe Tarentum recepiſſe: *Quidni*, inquit, *meminerim? Numquam enim recepiſſem, niſi tu perdidiſſes.* CIC. *l. c.*

VIII. *Falſa intellectio.* Quaeſitus non nemo: *qualis videtur tibi in adulterio deprehenſus? tardus*, inquit. CICER. *l. c.* Quaeſtio erat de crimine, reſpondens minus ſe intelligere ſimulabat, de quo quaereretur, & reſpondit de homine. Non minus facete Auguſtus, quum multi a Seuero Caſſio accuſati abſoluerentur, & architectus fori Auguſti exſpectationem operis diu traheret, ita iocatus fertur: *Vellem, Caſſius & meum forum accuſet*, vt demum abſoluatur. MACROB. *Saturn. II*, 4.

VIIII. *Falſa reſponſio.* (Quin attemperata interrogationi & eadem mordax. G.) Opimius, qui adoleſcens male audiuerat, ad Aegilium, qui mollis videbatur, nec tamen erat: *quid tu, Aegilia mea, quando ad me venis cum tua colu & lana?* Cui hic: *non pol*, inquit, *audeo. Nam me ad famoſas vetuit mater accedere.* CICER. *de orat. II, 68.*

X. *Abſcondita ridiculi ſuſpicio.* Catulus oratori cuidam malo, roganti, videreturne miſericordiam mouiſſe? *Ac magnam quidem*, inquit, *neminem enim puto eſſe tam durum, cui non miſeranda tua viſa ſit oratio.* ID. *l. c. 69.*

XI. *Moroſitas & lenitas.* Socrates colapho percuſſus a petulante iuuene: *Video*, inquit, *mihi in poſterum cum galea incedendum.*

XII. *Salſa ſtultitiae reprehenſio.* Siculus, cui Scipio praetor patronum dabat hoſpitem hominem nobilem, ſed ſtultiſſimum: *quaeſo*, inquit, *praetor, aduerſario meo da iſtum patronum, deinde mihi neminem dederis.* CICER. *de orat. II, 69.* Nomenclatori ſuo, obliuioſo admodum, dicenti: *numquid ad forum mandas?* Auguſtus reſpondit: *Accipe commendatitias, quia illic neminem noſti.* MACROB. *Sat. II*, 4.

XIII. *Coniecturalis explanatio.* Quum Scaurus accuſaret Rutilium ambitus, poſtquam ipſe conſul erat factus, ille repulſam tulerat, & in eius tabulis oſtenderet litteras A. F. P. R. idque diceret

diceret esse : *actum fide P. Rutilii* ; Rutilius autem : *ante factum, post relatum.* C. Caninius Eques Rom. cum Rufo adesset, exclamat : neutrum illis litteris declarari : *Quid ergo?* inquit Scaurus, *Aemilius fecit, plectitur Rutilius* ID. *ibid.*

XIIII. *Discrepantia*, seu ignoratio elenchi. *Quid huic abest, nisi res & virtus?* CIC. *de or. II*, 70.

XV. *Familiaris reprehensio vel admonitio.* Patrono malo, quum vocem in dicendo obtudisset, suasit Granius, vt mulsum frigidum biberet, simulac domum rediisset : *Perdam*, inquit, *vocem, si id fecero* : *Melius est*, inquit, *quam reum.* CICER. *de orat. II*, 70.

XVI. *Dictum consentaneum*, id est, rei vel personae conueniens. Scaurus bonorum possessionem contra tabulas nactus, Bestiae caussam itaque patronus agebat. Funus, quum duceretur, accusator Memmius ; *Vide*, inquit, *Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor.* CICER. *l. c.*

XVII. *Ἀπροσδόκητον, contra exspectationem responsio.* Scipio, quum ei M. Flaccus P. Mucium iudicem tulisset ; *eiero*, inquit, *iniquus est.* Quum esset admurmuratum : *Ah*, inquit, *P. C. non ego mihi illum iniquum eiero, verum omnibus.* CICER. *l. c.* Seruius Geminus videns deformes L. Mallii, optimi pictoris filios : *non similiter*, inquit, *Malli, pingis & fingis.* Cui Mallius : *in tenebris enim fingo*, inquit, *luce pingo.* MACROB. *Saturn. II*, 2.

XVIII. *Votum rei impossibilis.* M. Lepidus, quum, ceteris in campo exercentibus, in herba ipse recubuisset : *Vellem hoc esset*, inquit, *laborare.* ID. 71.

XVIIII. *Lenta & tarda responsio.* (Minime vero *tarda*, sed *frigida* & sine affectu, qui tamen expectabatur, prolata. *Lentus* est tardus ad irascendum. G.) Exemplum est apud CICER. *de orat. II*, 71.

Atque hi quidem sunt praecipui loci ac fontes vrbanae ac iocosae dictionis, a CICERONE ostensi. Nescio tamen, cur CICERO omiserit ἐναντιοφανὲς, praecipuum iocorum & facetiarum fontem, quando duae res iunguntur, quae consistere non posse videntur. Huc pertinent ioci CICERONIS : *Frater meus dimidius maior est, quam totus. Hoc consequutus est Reuilius, vt quaereretur, quibus consulibus consul fuerit.* MACR. *Saturn. II*, 3. ubi & similem iocum refert Laberii, qui quum sedile quaerens, ex CICERONE audiuisset : *recepissem te, nisi anguste sederem*, respondit : *mirum, si anguste sedes, qui soles duabus sellis sedere.* Cauendum tamen, ne ioci fiant illiberales. Tales sunt I. cum iniuria coniuncti, II. profani, veluti si scripturae locis abutaris, III. cum imitatione gestuum & deprauatione oris coniuncti, IIII. obsceni, V. parum ingeniosi, & sola stultitia mouentes risum, VI. episodia & loquutiones nullius sensus. Sic virum grauem non decet iocus PLAVTI *Capt. prol. v. 1. seq.*

> *Hos, quos videtis stare heic captiuos duos,*
> *Illi, qui adstant, ii stant hic ambo ; non sedent,*
> *Vos vos mihi testes estis, me verum loqui.*

Risum enim haec mouent, non quia ingeniosa, sed quia nullius sensus sunt. In primis hoc dicendi genere delectatus est ex Graecis EPICHARMVS, ex Latinis PLAVTVS, quem ideo *ad exemplum Siculi properare Epicharmi*, dixit HORATIVS. Talia in vtroque obseruauit MVRET. *Var. lect. XIIII*, 5. veluti illud EPICHARMI :

> Τόκα μὲν πὰρ κείνοις ἐγὼν ἦν, τόκα δὲ πὰρ κείνοις ἐγών.

nec non iocos PLAVTI : *Quoi homini di sunt propitii, ei non esse iratos puto.* item : *Quanta mea sapientia est, e malis multis, malum, quod minimum est, id minimum est malum.* At ne CICERO quidem eo ioco abstinuit, in illis *ad Atticum* : *Noli putare, pigritia facere me, quod non mea manu scribam : sed me-*

hercule pigritia. nihil enim habeo aliud, quod dicam. (Eleganter vero simulat CICERO, se voluisse caussam aliam fingere: cum autem nulla occurreret, tum demum fateri veram. G.) VII. deprauatio linguarum, quam *burlesque* vocant Galli, v. g. illa MOLIERII: *Bene bene respondere, dignus, dignus est intrare in nostro docto corpore.* In scena haec plausum referunt, in vita ciuili minime. Vnde & PLAVTI illa ludicra sunt in *Pseud. II*, 2.

> *PS. Sed quid est tibi nomen? H. Harpax. PS. apage te Harpax, haud places,*
> *Huc quidem hercle haud ibis intro, ne quid harpax feceris.*

Vbi quidem *harpax facere* est dictio ludicra. Et *Curcul. III.*

> - - - *L. Quis tu homo es?*
> *C. Libertus illius, quem omnes Sumanum vocant.*
> *L. Sumane, salue, qui Sumanus? fac sciam.*
> *C. Quia vestimenta, vbi obdormiui, ebrius,*
> *Sumano, ob eam rem me omnes Sumanum vocant.*

Vestimenta sumano. Denuo est ludicrum.

†) PLATONIS enim dialogi non seruant dictionis familiaris ideam, sed oratione conscripti sunt iusto grandiore, adeo, vt a poemate minus distent, quam comicorum fabula. Vid. LAERT. *III*, 38. THEMIST. *orat. p.* 319. *edit. Harduin.* Idem de CICERONIS dialogis sentiendum est, tanto quippe artificio scriptis, vt probabile haud sit, hoc modo inter se colloquutas esse eas, quas inducit, personas. Simpliciores tamen sunt eius *Cato Maior & Laelius*, quos ego Xenophonteos vocare soleo, quum reliqui Platonis ubertatem imitentur.

(Nihil PLATONIS Dialogis suauius in exordiis, & vbi familiaris sermonis aliquid interponitur. Alia res, vbi tractantur sublimia digno nimirum illis genere orationis. Idem de CICERONIANIS dicendum. Sunt omni genere leporis & venustae vrbanitatis referti in prooemiis, & quoties ab argumento aliquantum ad familiarem consuetudinem deflectunt, vt appareat, non defuisse neque PLATONI neque TVLLIO venustatem: Sed illos intempestiue ea vti noluisse. G.)

††) Dictio XENOPHONTIS melle dulcior est, adeo vt *apis Attica* diceretur. Vid. MENAG. *ad Laert. p.* 103. Atqui dulcis & simplex stilus quam maxime conuenit dialogis.

†††) LVCIANVS, quantum ab obscuro atque adfectato dicendi genere abhorruerit, vel solus eius docet dialogus λεξιφάνης, *Tom. I. opp. p.* 819. Et hinc ipse, si quis alius perspicuitatem ac elegantem simplicitatem sectatur, adeoque stilum διαλογικὸν praeclare exprimit.

††††) TERENTII stilus castus, purus, tersus ac plane vrbanus est. Iocatur etiam, sed multo, quam PLAVTVS, liberalius. Mores praeterea atque adfectus hominum adcuratissime exprimit, vt mea quidem sententia nullus ex antiquitate exstet auctor, qui familiaris stili suauitatem felicius expresserit.

†††††) Sunt equidem, qui compositionem adcuratiorem in ERASMO desiderant: sed hi nimis delicati videntur. Festiuus sane est, vrbanus, & tersus, ac ridendo, vt ait HORAT. *epist. I*, 2.

> - - *quid sit pulcrum, quid turpe, quid vtile, quid non,*
> *Plenius ac melius Chrysippo & Crantore, dicit.*

Stilus oratorius. LVIIII. De stilo ORATORIO tanto breuius agendum, quanto minus ille a reliquis omnibus dicendi formis abstinet. Omnia sibi (pro hominum, locorum, temporum conditione. G.) permittunt oratores: modo magnifice, modo mediocriter dicunt. Iam Asiati-

Asiaticam copiam, iam Rhodiam Atticamque frugalitatem amant. Modo ideam moratam in exordiis, modo perspicuam in narrationibus, modo grauem in tractatione, modo in confutatione concitatam exprimunt. Figuris praeterea vtuntur omnibus, quae vel ad dignitatem orationi conciliandam, vel ad ciendos adfectus sunt comparatae. Vt paucis dicam, non placere tantum, verum etiam admirationi esse cupiunt oratores *).

*) Conferri praecipue meretur SCHEFFERVS *de stilo, illiusque exercit. II, 7.*

LX. Ab oratorio stilo non multum discrepat POLITICVS siue CIVILIS, nisi quod is Atticam breuitatem, nec non acumen & grauitatem magis amare videtur *). Elucet praecipue ciuilis ista dicendi ratio ex orationibus magnorum atque excellentium virorum, quales passim historiis suis inseruerunt LIVIVS, TACITVS CVRTIVS, aliique annalium (historiarum G.) scriptores **). Stilus politicus & ciuilis.

*) Talis est oratio Alexandri M. voce civilis apud CVRTIVM *IIII*, 1. *Et ego pecuniam, quam gloriam, mallem, si Parmenio essem. Nunc, Alexander, de paupertate securus sum, &, me non mercatorem, memini, esse, sed regem. Nihil quidem habeo venale, sed fortunam vtique meam non vendo. Captivos, si placet, reddi, honestius dono dabimus, quam pretio remittemus.*

**) Disputant quidam, an deceat integras orationes inserere historiae. Negat FR. PATRICIVS; at adfirmat GER. IO. VOSS. *de art. hist.* 20. & 21. cui procul dubio elegantia harum orationum imposuit. Nam nulla ratio est, qua possit homini veritatis amanti persuaderi, in hac re licere historicis mentiri. (At fingere non semper est mentiri. Duplex dos est historiae, I. ostendere quid factum sit, II. sapientiores reddere qui legunt, ac meliores. Si non ad priorem, certe ad alteram pertinent id genus orationes. Porro vel ideo non mentiuntur Historici cum ejusmodi orationes referunt, quia non temere dicunt, *his verbis aliquem vsum*, sed *locutum in hanc sententiam.* Porro prudens historicus caussas rerum, consiliaque intexit his orationibus, quo nomine etiam ad priorem illam virtutem referuntur. G.) Et certissimum tamen est, Romulum numquam concionatum esse iis verbis, quae ei tribuit initio operis DIONYSIVS HALICARNASSEVS. Ceterum illud verissimum est, vel ideo magni aestimandas esse eiusmodi orationes, quod veram dictionis ciuilis ideam nobis ob oculos ponunt.

LXI. Stilus EPISTOLICVS non est διαλογικῷ similis *), sed sermone quotidiano paullo adcuratior, dictione vero elaborata remissior, &, vt DEMETR. PHALEREVS *de eloquut. n.* 244. monet, ex tenui & venusto mixtus. Vbique etiam elucere debet τὸ ἠθικὸν **) id est, *genus dicendi moratum.* Neque tamen vno eodemque filo contexendae omnes epistolae. Iocosae enim & familiares quotidianis conscribuntur verbis ***); hortatoriae, expostulatoriae, & huius generis aliae concitatum ****); commendatitiae & pe- Stilus epistolicus.

titoriae mediocrem *****); ciuiles denique aut ad viros magnos exaratae grauem stilum exigunt ******).

*) Existimauit hoc ARTEMON, qui ARISTOTELIS epistolas exscripsit. Verum illum refellit DEMETR. PHAL. *de eloquut. n.* 232. *Dialogus enim*, inquit, *imitatur ex tempore loquentes: epistola autem scribitur, & alteri veluti dono mittitur.*

**) Est haec dicendi idea adeo necessaria, vt, si absit, epistola esse desinat. Hinc qui de rebus grauissimis subtiliter disputant, scribunt quidem, verum non epistolas, sed tractatus vel dissertationes, quibus τὸ γράφειν praemissum est, ut ait DEMETR. PHAL. *n.* 236. & 240. Hinc facile patet, longissime ab epistolico dicendi charactere abesse SENECAE epistolas, in quibus nullum morati stili vestigium occurrit. Vnde, ne quidem epistolas has esse, sed locos communes, & variarum disputationum rhapsodias, nonnulli arbitrantur. Vid. MORHOF. *Polyhist. I.* 1. 23. 22. *p.* 300. (Sunt tamen multa in principiis praesertim & in conclusionibus, vbi de suo amore, & similibus familiarium epistolarum argumentis agit. G.)

***) Hanc legem ipse sibi dixit CICERO *ad diuers. lib. VIIII. epist.* 21. §. 2. Vnde in epistolis familiaribus non probatur nimia atque anxia scribendi cura. Certe non temere iudicauit SCIOPPIUS, epistolas MANVTII, quamuis puras ac elegantes, vix ea esse gratia, vt hominem nisi valde otiosum ad iteratam lectionem inuitent. Quod non aliunde esse duxerim, quam a superstitiosa scribendi cura, quae tanta fuit in MANVTIO, vt saepe menses aliquot vni epistolae impendisse dicatur. MORHOF. *Polyhist. I,* 1. 23. 57. *p.* 307.

****) Exemplo esse possunt CICER. *epistolae ad Appium Pulcrum*, in primis *ad diuers. lib. III. epist.* 7.

*****) Tales sunt pleraeque epistolae CICERONIS ad viros grauiores scriptae. Praeclare quoque hoc dicendi genus exprimunt M. ANT. MVRETVS, AON. PALEARIVS, IAN. NIC. ERYTHRAEVS, & pauci alii.

******) Has epistolas paullo elatiores esse iubet DEMETR. PHAL. *de eloquut. n.* 243. Nos non elatiores, sed grauiores ceteris esse volumus. Exemplo praeiuit CICERO *in epist. ad Quintum Fratrem I,* 1. quam ego reginam omnium CICERONIS epistolarum adpellare soleo. Tam graui enim oratione proconsulis describit officium, vt fieri id non potuisset grauius. Eiusdem generis sunt Epistolae, quas DARIO & ALEXANDRO M. tribuit CVRT. *IIII,* 1.

Stilus poeticus. LXII. Superest stilus POETICVS, qui tametsi huc non pertineat; vel ideo tamen non plane videtur praetereundus, vt ab eius tumore † in soluta oratione nobis tanto facilius caueamus. Maxime autem stilus poeticus non modo verbis *), epithetis **), phrasibus ***), constructionibus ****) & connexionibus *****), sed & toto orationis habitu ******) a prosa discrepat oratione.

† (Quod enim sublime aut magnificum in poesi erat, suo loco positum, illud tumidum fit, si in prosa intempestiue inculcetur. G.)

*) Primo enim poëtae vocabulis vtuntur, quae reliqui scriptores ignorant. Vid. supra §. XV. Deinde plura vocabula componunt, & veluti in vnum conflant. Vid. *ibid.*

**) Epitheta poëtis placent I. etiam *otiosa* v. c. *Turdis edacibus* HOR. *Epod. II. dulci mellis flauoque liquore* LVCRET. *de rer. nat. lib. I. II. Translata*, & quidem audacissime. v. c. *ambitiosa colus*, i. e.

i. e. quae, intertexto auro, fila trahit. (Est CLAVDIA. de IIII. *Conf. Hon.* 593. & puto epitheton esse coli vniuscuiusque, *vt sanguinosa*, quae ambit. G.) CLAVDIAN. *conf. Hon. IIII. v.* 549. (*Anhelantes gemmae* in frenis equi imperatorii. G.) *Turbo anhelus* SIL. ITAL. I. *Attonitus ignis* quo videlicet Scaeuola vrebat manum, MARTIALIS *epigr. VIII*, 29. Plura eiusmodi translata epitheta suppeditabit MORHOFII *idea lexici poetici*, inserta eius *Polyhistori I*, 3. 11. *p.* 679. At non epithetis tantum translatis vtuntur, verum etiam substantiuis, immo & aliis figuris audacissimis, vt saepe Delio natatore opus esse videatur. Eo in primis pertinet μετάληψις, non modo simplex, sed multiplex. E. g. dixit VIRGILIVS, *lib. VIII. Aen. v.* 90.

Iter inceptum celerant RVMORE *secundo.*

Ibi vero durissima μεταλήψει *rumor* pro murmure, *murmur* fluuiale pro ipso fluuio dicitur, ex mente GRONOVII *Obseru. II*, 17. nisi cum SERVIO legere malis: *Rumone secundo. III. decomposita & dithyrambica.* CLAVDIAN. *Consul. Honor. IIII.*

Et SEPTEMGEMINO *iactantior aethera pulset*
Roma iugo.

Talia etiam sunt *Bellerophonteae habenae.* CLAVD. *Conf. Probini. Cornipedes equi.* ID. *consul. IIII. Honor. Amphitryoniades Hercules* STAT. *v.* 6709. *Ternox Herculea*, *ibid. v.*13102. *IIII. Obscura v. c. Geticum plectrum*, pro Orphico. *Arcadius galerus*, pro pilo Mercurii: *Centaurica femina*, pro equis; *Danaeius volucer*, pro Perseo; *Bisthonius ensis*, pro acuto, quia Mars Bisthone templum habebat. Talia complura apud STATIVM, quo non temere alius est poëta tumidior.

***) Phrases poëtae non a vulgo petunt, sed ipsi sibi fingunt pro lubitu. (Neque tamen licere illis debent stulta, & qui hodie scribunt caute admodum versari debent, neque sine exemplo aliquid audere ante quam famam sibi nomenque poëtae bonis artibus conciliauerint. G.) CLAVDIAN. *Consul. Hon. VI.*

- - - *Certis vbi legibus aduena Nereus*
Aestuat.

i. e. vbi fluxus & refluxus maris est. IDEM *Consul. Mallii.*

- - - - *Qui se iaculantur in auras*,
Corporaque aedificant celeri crescentia nexu.

Loquitur de funambulis. Talia etiam sunt: *euomere purpuream animam*, pro e vulnere mori, *venenatis grauida sagittis pharetra*, pro pharetra sagittis referta. *Colla triumphati Istri proculcare*, pro victoriam ad Istrum reportare. (STAT. *Thebaid. X.* 675.) *Fulminis radiis afflata cupressus Combibit ingestas & stirpe & vertice flammas*, id est, *cupressus fulmine combusta est.* Quis ita in prosa oratione loqueretur? Plura huius generis dederunt TAC. MASEN. *in Palaestra II*, 12. FR. ROBORTELL. *de artific. dicendi cap. de poet. serm. disp. I.* 10. DEDEKENN. *in obseruat. Poet. Antu.* CIↃIↃCLXXXVIII. editis, & a MORHOFIO iterum cum praefatione sua in lucem exire iussis *Kilon.* CIↃIↃCXCI. 8.

****) In constructionibus maxime poëtae amant I. *Graecismos.* Hinc nominatiuum saepe ponunt pro vocatiuo v. c. SEN. *Herc. fur.* 893.

Stantes, SACRIFICVS, *comas*
Dilecta tege populo.

Saepe & genitiuum pro ablatiuo, HOR. *Carm. I*, 22. *Integer vitae*, *scelerisque purus*, pro integer vita sceleréque purus. Saepe omittunt praepositionem *secundum*, more plane Graecanico, VIRG. *Aen. III. v.* 593. *ac cetera Graius.* Talia etiam sunt, *nuda genu*, *pernix pedes*, *tremis artus.* Sed talia intellectu facilia. At obscurissimum illud OVIDII:

Poeniceam fuluo chlamydem contractus ab auro,

vbi *contractus chlamydem* idem est, ac

ac *contracta chlamyde vsus.* Ita enim versum legendum explicandumque esse monet GRONOV. *obs.* III, 18. Saepe etiam adiectiuum apud poëtas in locum aduerbii succedit, VIRG. *Eclog.* III. *v.* 63. *suaue rubens hyacinthus.* HOR. *Carm.* I, 22. *Dulce ridentem Lalagen amabo.* PRVDENT. II. *hymn. Matutin.* 33. *Nunc nunc seuerum viuitur.* HOR. *epist.* I, 1. *v.* 101. *Insanire putas solemnia me.* Saepe Graecorum more construunt, v. c. *Desine querelarum, decet nobis, caussa perire, callida resonare, bonus calamos inflare. Rettulit Aiax esse Iouis pronepos.* Plura congessit BVCHN. *de commut. rat. dicendi* I, 19. (Et longe plurima VECHNERVS *Hellenol.* L. I. P. II. G.) Deinde poëtae II. plane negligunt leges, quas supra de verborum ordine dedimus. In primis Lyricis sollemne est, omnia miscere, ceu vel ex HORATIO patet. (Cape hoc, Candidate diuinae artis, de maiestate quadam leges populi nonnumquam migrante, non de stribligine confundente omnia. G.)

*****) Esse connexiones poëtis proprias, vel ex solis adparet eorum comparationibus & similitudinibus. Eas plerumque connectunt adiectiuis relatiuis QVALIS, TALIS, quibus numquam vtuntur oratores. VIRG. *Aen.* IIII. *v.* 143.

Qualis, vbi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
Deserit : ac Delum maternam inuisit Apollo. cet.
- - - *haud illo segnior ibat*
Aeneas.

******) Diuersae nimirum poëtis & oratoribus sunt inuentiones, diuersa argumentorum dispositio, diuersa eloquutio, diversa etiam schemata. Vt de vltimis dicam, non facile v. c. apud oratorem reperies SEIVGATIONEM, qualis illa OVIDII *Heroid. epist.* II. *v.* 25.

Demophoon, ventis & verba & vela dedisti :
Vela queror reditu ; verba carere fide.

non facile etiam oratoribus placebit ἐπαναλήψει tali, qualis illa OVIDII est *Fast.* IIII, 365.

Qui bibit inde, furit, procul hinc discedite, queis est
Cura bonae mentis, qui bibit inde, furit.

Plane poëtica haec similiaque sunt, & hinc in prosa vix inueniunt locum. Plura de stilo poëtico dabit GER. IO. VOSS. *de arte poëtica.*

Stilus argutus. LXIII. Plerisque dicendi characteribus hactenus descriptis commune est ἡ δεινότης, id est, genus quoddam orationis ACVTVM atque ARGVTVM *), in quo palmam reliquis praeripere videntur SENECA, PLINIVS, TACITVS, CVRTIVS. Ne ergo & huius stili obscura nobis sit ratio **): sciendum est, omne acumen vel in verbis ***), vel in propositionibus ****), vel in ipsis enthymematibus *****) esse positum.

*) Dubitarunt nonnulli, an acutum illud orationis genus laudem aliquam mereatur. Aiunt enim, ad corrumpendam bonae dictionis indolem inuentum primum esse stilum argutum, & quidem post tempora CICERONIS, quum iam in deterius ire coepisset Romana eloquentia. Addunt, nihil solidi inesse eiusmodi argutiis; sed meros strepitus sententiarum male cohaerentium, & quamdam antithetorum histrioniam, quibus titillari aures possint, pectus non saturari. Vid. ALBERTI DE ALBERTIS *Thesaur. eloq. sacrae & prof.* FRANC. VAVASSORIS *orat.* III. quae est *pro veteri dicendi genere*

nere contra nouum, & iam ex antiquis QVINCTIL. *Inst. orat. VI*, 3. Sed haec omnia vt sunt verissima, ita tamen non ita accipienda, vt nullum omnino acuminibus concedamus locum. Laudem illa suam merentur, sed veluti condimenta quaedam atque aromata, quae quum intemperantius adhibita fastidium pariant, modice adspersa mirifice delectare solent. Quemadmodum ergo non laudanda SENECAE oratio, quae tota argutiis potius, quam sententiis solidis atque enthymematibus, conflata est: ita nec reprehensionem merentur PLINIVS & TACITVS, qui paullo parcius istis condimentis vsi sunt. Vid. MORHOF. *disciplin. argut. praef. p. 3. seq.* Addendus est V. C. CHRIST. GOTTL. SCHVVARZIVS *de orat. concinna* §. XXXIIII. *sequ.* vbi de acuto dicendi genere, & quid de eo sentiendum sit, ex instituto disquirit.

**) Ex antiquis acuti stili fontes ostendere conati sunt ARIST. *Rhet. III*, 10. & 11. HERMOGENES *Idear. II*, 5. QVINCTILIAN. *Inst. orat. VI*, 3. E recentioribus hic ceteris anteferendi SARBIEVIVS in libro *de acuto*, MASENIVS *in arte argutiarum*, EM. THESAVRVS in *idea argutae dictionis*, &, qui reliquos omnes longo post se interuallo reliquit MORHOFIVS in *disciplina argutiarum*, quae prodiit *Lubec.* cIↃIↃccv. 8. (Exempla, sed etiam praecepta praestat PETRVS LABBE S. I. cujus *Elogia* varii generis, cum praefatione aduersus huius characteris contemtores edidit CHRISTI. VVEISSIVS *Lips.* cIↃIↃcLXXXVI. 8. G.)

***) Acumen omnibus mentis operationibus inesse potest. Et ad *verba* quidem quod attinet, acutam orationem reddunt I. ambiguitas; vt quando quis de Draconis legibus dixit: *Non hominis istae sunt leges*, sed DRACONIS. ARIST. *Rhet. II*, 23. aut quando Sceparnio apud PLAVT. *Rud. I*, 1. *aedes illustres* vocat, quas venti perflabant. II. ἀντανάκλασις: *Quid ergo? ista culpa Brutorum? minime illorum quidem, sed aliorum brutorum.* CICER. *ad Attic. epist. XIIII*, 14. III. παρονομασία v. c. *inceptio haec amentium est, non amantium.* TER. *Andr. I*, 3. *Non est enim facile in eum scribere, qui potest proscribere.* MACROB. *Saturn. II*, 4. IIII. παρηχήσεις. PLAVT. *Menaechm. IIII*, 2. *Palla pallorem incutis.* V. Significationis mutatio. Sic ABDICARE alias dicuntur patres filios: acute ergo *Alexander Philippum patrem abdicasse* dicitur CVRTIO IIII, 10. Sic etiam si maritum imperiosae vxori dicas *nupsisse*: acutum hoc erit. Quum iis enim veteres *nubere* etiam viros dixisse ferantur, idque probari possit ex NONIO *de propr. serm. cap. 2. n. 577.* tamen & exoleuit postea illa verbi notio, & exemplum, quod ex auctore vetere, nescio quo, adducit NONIVS, satis ostendit, scriptorem illum, quisquis fuerit, significationem studio mutasse. Ait enim ille:

Sed meus frater maior, postquam vidit me inde eiectum domo,
Nupsit posterius DOTATAE, VETVLAE, VARICOSAE, AFRAE, (fort. *vafrae*.)

Tales vero qui domum ducunt, illi mihi vere nubere videntur. VI. allusio. Sic cum parasitus apud TER. *Phorm. V*, 9. Chremetis amores Nausistratae vxori prodidisset, & deprehensus Chremes vxorem formidaret, lepide & acute ait parasitus: *Exsequias Chremeti, quibus est commodum ire, iam tempus est*, alludens ad formulam in funeribus sollemnem. Allusio quoque in illis CICER. pro *Sex. Roscio*: *Venio nunc ad aureum illud nomen Chrysogonum.*

****) Propositiones reddunt acutiores I. repugnantia: FLOR. *II*, 6. *Nouam de Hannibale victoriam commentus est Fabius, nolle pugnare.* MARTIAL. *epigr. II*, 80.

Hostem quum fugeret, se Fannius ipse peremit:
Hic, rogo, non furor est, ne moriare mori?

II. Pa-

II. Paradoxa, FLOR. II, 6. *Capuam Hannibali Cannas fuisse.* III. adfirmatio cum negatione coniuncta: PLIN. *Paneg.* IIII. *Vtrumque, Caesar, moderate, & quod alibi tibi gratias agi non finis, & quod hic finis.* IIII. ἐπάνοδος. CICER. *pro Planc. cap.* 28. *Gratiam qui refert, habet; &, qui habet, eo, quod habet, refert.* Feliciſſimum hac in re fuit PVBLLI SYRI ingenium, cuius ſententiae pleraeque omnes huius generis ſunt. V. ἀντιμετάθεσις: *Non ideo viciſſe videris, vt triumphares, ſed triumphare, quia vinceres.* PLIN. *Paneg. cap.* 17. VI. Allegoriae. Sic quum aliquis familiam ſuam *triumphorum ſeminarium* vocaſſet: acute CICERO; *ex illo ſeminario*, inquit, *triumphorum non niſi arida folia laureae retuliſti.* VII. Correctio, maxime quae fit per epitheton. VELLEI. PATERC. *Hiſt.* II, 41. *Caeſar, Alexandro M. ſed ſobrio, ſimillimus.* SEN. *epiſt.* 4. *Adhuc enim non pueritia in nobis, ſed puerilitas, remanet.* VIII. Iuſus (i. e. repetitio ſimilium, vel eorundem adeo G.) verborum: SENECA *de Ira* I, 16. *Satis tibi eſt magna ad peccandum cauſſa, peccare.* ID. I, 5. *Vltima ſupplicia ſceleribus vltimis ponat, vt nemo pereat, niſi quem perire etiam pereuntis interſit.* ARIST. *Rhet.* III, 11. 26. *Dignum eſt mori, antequam dignus ſis mori.* LABERIVS apud MACROB. *Saturn.* II, 7.

Neceſſe eſt, multos timeat, quem multi timent.

PVBLIVS SYRVS:

Cui plus licet, quam par eſt, plus vult, quam licet.

VIIII. diſtributio. SENECA *epiſt.* 1. *Si volueris attendere, magna vitae pars elabitur male agentibus, maxima, nihil agentibus, tota aliud agentibus.* X. comparatio. *Adoptavit te optimus princeps in ſuum; ſenatus in optimi cognomen.* PLIN. *Paneg. cap.* 88. & 4. *Enituit aliquis in bello, ſed obſolevit in pace: alium toga, ſed non & arma honeſtarunt: reuerentiam ille terrore, alius amorem humanitate captauit: ille quaeſitam domi gloriam in publico, hic in publico partam domi perdidit.* XI. ſimilitudo. *Vita principis cenſura eſt, eaque perpetua.* PLIN. *Paneg.* 45. XII. paroemia. Sic ſi quis de Hannibale diceret: *omnibus malis Punicis ineſt granum putre*: argutiſſime hoc eſſet dictum, cum ob aequiuocationem MALIS, tum ob paroemiam. XIII. alluſio ad fabulam. CIC. *diuin. in Q. Caecil. cap.* 17. *ſed repente veſtigio ex homine, tamquam alio Circaeo poculo, factus eſt Verres.*

*****) In tertia mentis operatione ſiue *enthymemate* pleraeque argutiae ex ſophiſmatibus oriuntur, veluti, I. *Ex aequivocatione.* Tale eſt enthymema illud apud SVET. *Neron. cap.* 39.

Quis negat Aeneae magna de ſtirpe Neronem?
Suſtulit hic matrem, ſuſtulit ille patrem.

II. Ex figura dictionis, v. c. *Mirum, niſi Anna haec in fine quoque ſui eſſet ſimilis.* III. Ex fallacia compoſitionis & diuiſionis, v. c. *vos victi victores impios occidiſtis occiſi.* (Sic THESAVRVS, vnde haec ſumta. Sed huc non pertinet; verum potius ad n. I. repugnantiae. G.) IIII. Ex fallacia non cauſſae, v. c. *omnia, Caſtor, emis, ſic fiet, vt omnia vendat.* MART. *epigr.* Sic Populiae Marciae filia, miranti cuidam, quid eſſet, quod aliae beſtiae numquam marem deſiderent, niſi quum praegnantes vellent fieri? reſpondit: *Beſtiae enim ſunt.* MACROB. *Sat.* II, 6. Et ita etiam ex reliquis fallaciarum generibus facile naſcentur acumina, ſi ingenium acceſſerit felicius. Niſi enim impetus quidam naturae adfuerit, facile in frigus & adfectationem degenerabunt. A quo vitio ne quidem EM. THESAVRVS cauere ſibi ſatis potuit.

CAPUT

CAPUT III.

DE FVNDAMENTIS STILI PHILOSOPHICIS.

I.

Reliquum eſt, vt de fundamentis ſtili PHILOSOPHICIS dicamus. Quemadmodum enim fundamenta *grammatica* & *rhetorica* ad orationis ſtructuram atque ornatum; ita *philoſophica* ad eiusdem materiam pertinent. Verba enim, quantumuis ornata, in vanam abibunt loquacitatem, niſi ſententiae illis ſubſint, tanto verborum adparatu dignae *). Fundamenta philoſophica ſtili.

*) Praeclare hunc locum tractant CICER. *de orat. I, 19. ſeq.* e recentioribus MVRET. *Part. I. orat. IIII.* vbi de philoſophiae atque eloquentiae coniunctione praeclare diſſerit. (Scilicet hoc nunquam non cogitandum eſt eloquentiae candidato, pulchritudinem in verbis aliam ne intelligi quidem poſſe, praeter eam, quae cum rebus, quas ſignificare debent pulchre conueniunt, easque exprimunt. G.)

II. PHILOSOPHICA *) ergo ſtili cultioris fundamenta voco, quaecumque ſententias veras, & rectae rationi conſentaneas orationi ſuppeditant. Quidnam per illa intelligatur?

*) Paullo latius itaque hic patet *philoſophiae* nomen, quo omnes diſciplinas atque artes, materiam ſtilo ſuffecturas, intelligo. Praecipue tamen huc pertinent *logica, philoſophia moralis, ius naturae & politica*, quibus carere haud poſſe eloquentem, omnes eruditi fatentur.

III. Duorum vero generum ſunt fundamenta philoſophica. Alia enim *ſingularibus periodis*, alia *integris argumentis* ſuppeditant materiam. Quotuplicia ſint?

(Non accurate puto ita diuidi haec fundamenta. Poteſt enim una eademque res nunc periodo ſuppeditare materiem, nunc orationi integrae, nunc eius parti. G.)

IIII. Ad amplificandam orationem plurimum facit I. DEFINITIO *), quae, dici non poteſt, quantum ornet orationem **). Definitiones vero non aliunde, quam ex philoſophia, petendae ſunt. Ad amplificandam orationem facit definitio.

*) Caue vero exiſtimes, definitiones illas vocabulis philoſophicis & technicis concinnatas, cultiori inſerendas eſſe orationi. Tum demum placebunt, ſi verbis lectiſſimis ornatiſſimisque proferantur. Neque tamen oratores eam ſem-

per sectantur ἀκρίβειαν, quam in philosophis exigimus, sed plerumque vel per *caussas*, vel per accidentia siue adiuncta, rem describant. Sic CICERO pro *Cluent.* dicturus Milesiam quamdam mulierem, partu sibi medicamentis abacto, capitis esse damnatam, eleganter definitione filii vtitur, atque hanc concinnat periodum: *Nec iniuria, quae spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, heredem familiae, designatum reipublicae ciuem sustulisset.* Ex quo exemplo patet, plures nonnumquam definitiones, aut si mauis, descriptiones veluti per congeriem accumulari. Nec minus elegans est illa definitio CICER. *Philipp. I*, 12. *Est autem gloria, laus recte factorum, magnorumque in rempublicam meritorum, quae cum optimi cuiusque, tum etiam multitudinis testimonio comprobatur.* CAVSSIN. *libr. IIII. cap.* 13. vocat huiusmodi definitionem *per synonymiam*, additque exemplum: *Quid enim est aliud lilium, quam terrae ornamentum, plantarum gloria, oculus florum, pratorum gemma, pulcritudo radiis suauiter emicantibus fulgurans?* Eodem exemplo olim vel SAPPHO vel ACHILLES TATIVS rosam γῆς κόσμον φυτῶν ἀγλάϊσμα ὀφθαλμὸν ἀνθέων, *terrae ornamentum, plantarum decus, oculum florum* adpellauit.

**) Tria vero potissimum definitionum genera, in cultiore oratione commendantur. Primum rhetoribus vocatur ἄρνησις, alterum ἀφαίρεσις, tertium σύγκρισις. I. ἌΡΝΗΣΙΣ siue NEGATIO est, quum vera genera, verasque proprietates tollimus. CICERO *pro Cluent. At quae mater? quam coecam crudelitate & scelere ferri videtis: cuius cupiditatem nulla vmquam turpitudo retardauit, quae vitiis animi in deterrimas partes iura hominum conuertit omnia: cuius ea stultitia, vt eam nemo hominem, ea vis, vt nemo feminam; ea crudelitas, vt nemo matrem adpellare possit.* II. ἈΦΑΊΡΕΣΙΣ siue REMOTIO, quum res differentes tollimus, proprias subiungimus. CIC. *Philipp. I*, 12. *Credo enim vos homines nobiles; magna quaedam spectantes, non pecuniam, vt quidam nimis creduli suspicantur, quae semper ab amplissimo quoque clarissimoque contemta est, non opes violentas, & populo Romano minime ferendam potentiam, sed caritatem ciuium & gloriam concupisse, est autem gloria laus recte factorum, cet.* III. ΣΥΓΚΡΙΣΙΣ siue CONTENTIO, quum simul contraria siue oposita exprimimus. CIC. *Phil. II*, 44. *Et nomen pacis dulce est, & ipsa res salutaris. Sed inter pacem & seruitutem plurimum interest. Pax est tranquilla libertas, seruitus malorum omnium postremum, non modo bello, sed morte etiam repellendum.* Conf. BVCHNER. *de commun. rat. dicendi II*, 3. 1. At sunt tamen alia quoque oratoriarum definitionum genera. Aliquando enim res definitur per PARTES suas: LACTANT. *Inst. II*, 5. *An Archimedes Siculus concauo aere similitudinem mundi ac figuram potuit machinari, in quo ita solem ac lunam composuit, vt inaequales motus, & caelestibus similes conuersionibus singulis quasi diebus efficerent, & non modo accessus solis & recessus, vel incrementa deminutionesque lunae, verum etiam stellarum vel inerrantium vel vagarum dispares cursus orbis ille, dum vertitur, exhiberet? Deus ergo illa vera non potuit machinari & efficere, quae potuit sollertia hominis imitatione simulare?* Aliquando per CAVSSAS & EFFECTVS. Hoc modo enim pestem definit VIRGIL. *lib. III. Aen. v.* 137. *seq.*

- - - - Subito cum tabida membris
Corrupto caeli tractu miserandaque venit
Arboribusque satisque lues, & lethifer annus.
Linquebant dulces animas, aut aegra trahebant
Corpora: tum steriles exurere Syrius agros.
Arebant herbae & victum seges aegra negabat.

Definitiones per ACCIDENTIA & SIMILITVDINEM, addit CAVSSIN. *lib. IIII. cap.* 20. *seq.*

V. Nec

V. Nec minus ornatam periodum reddit II. DIVISIO *). Saepe enim vel totum in partes, vel genus in ſpecies partitur orator, vt tanto vberior grauiorque fiat oratio. Optimas vero diuiſiones ſuppeditare philoſophiam **), nemo, niſi rerum omnium ignarus, ignorat. Et diviſio.

(Si bene rem conſideres, artificia prope omnia rhetorum, quibus rerum inuen.ionem iuuare volunt, redeunt ad commodas diviſiones, & claſſes rerum. In tantum igitur tum praedicamenta, tum alias quascunque diviſiones in promtu habere conſultum eſt. G.)

*) Exemplum dabit MVRET. *Part. I. orat. VII.* Dicturus is erat, philoſophiam moralem non ad adparentem, ſed ad veram felicitatem eſſe comparatam. At quum ex philoſophia didiciſſet, adparentia illa bona vel utilia, vel honeſta, vel iucunda videri, diviſione illa vtitur, atque inde hanc concinnat periodum: *Non enim philoſophia ſibi opes ac copias, quae & ſaepe poſſeſſoribus ſuis exitio ſunt, & tam multis caſibus eripi poſſunt; non honores & imperia, quae, quod concupierint, multi; quod adſpernatus ſit, nemo vmquam vituperatus eſt; non quidquam denique proponit eiusmodi, quo & carere ſine probro, & abundare ſine gloria, liceat: ſed eam, ad quam omnes adſpirant, quam ſibi votis omnibus expetunt, ad quam omnes ſuas actiones, omniaque conſilia referunt, felicitatem.*

**) Non tamen & hic partes tantum enumerari, ſed ſingularum vel definitiones vel attributa quaedam recenſeri ſolent. Sic CICERO *de offic. I*, 4. quum e Stoica philoſophia didiciſſet, quatuor eſſe virtutes cardinales, prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, temperantiam: ſingularum definitiones vna hac eaque elegantiſſima, periodo complectitur: *ſed omne quod honeſtum eſt, id quatuor partium oritur ex aliqua: aut enim in perſpicientia veri, ſollertiaque verſatur: aut in hominum ſocietate tuenda, tribuendoque ſuum cuique, & rerum contractarum fide: aut in animi excelſi atque inuicti magnitudine ac robore: aut in omnium, quae fiunt, quaeque dicuntur, ordine & modo, in quo ineſt modeſtia & temperantia.*

VI. Sic etiam CAUSSAS rerum, ipſasque rationes, & argumenta oratori ſufficit philoſophia *). Iis vero quam maxime ad periodos cauſſales concinnandas opus eſt **). Et cauſſae.

*) Philoſophia enim quum ſit ſolida veri bonique cognitio, non ſolum τὸ ὅτι, verum etiam τὸ διότι, inueſtigat. Nam *ſcire* eſt rem per cauſſas noſſe.

**) Periodi cauſſales naſcuntur, ſi propoſitiones ſuis muniuntur rationibus. Rationes vero ſolidiſſimas ſuppeditat philoſophia. Exemplo ſit elegantiſſima periodus apud CICERON. *de amici. cap.* 11. Propoſitio eius haec eſt: *nulla eſt excuſatio peccati, ſi amici cauſſa peccaueris.* Eam hac ſolidiſſima ratione fulcit: *Nam quum conciliatrix amicitiae virtutis opinio fuerit: difficile eſt amicitiam manere, ſi a virtute defeceris.*

VII. Sed & EFFECTVS & ADIVNCTA rerum, quibus ſaepe egregie amplificatur periodus, e philoſophia petuntur *). Nec non effectus & adiuncta.

*) Mira eſt eiuſmodi periodorum elegantia, ſi rem veluti viuis coloribus depingere, atque ob oculos ponere velis. Effecta enim & adiuncta, quum maxime incurrant in ſenſus, tam luculentam reddunt orationem, vt rem non audire

nobis, sed oculis vsurpare videamur. Insignem haec usum habent in describendis personis, quarum χαρακτῆρες non nisi ex interiore philosophia morali peti possunt. Quam accurata est descriptio Catilinae apud SALLVST. *Catil. cap. 5. Corpus patiens inediae, vigiliae, algoris, supra quam cuique credibile est, animus audax, subdolus, varius, cuius rei libet, simulator ac dissimulator, alieni adpetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus: satis loquentiae, sapientiae parum. Vastus animus immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat.* Sic SENECA *de ira*, I, 1. iracundiae turpitudinem exaggeraturus, effectus & adiuncta furoris & irae inter se contendit; *nam vt furentium certa indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietae manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant & micant oculi, multus in ore toto rubor, exaestuante ab imis praecordiis sanguine; labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum se ipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo praeruptus, & complosae saepius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasque minas agens, foeda visu & horrenda facies, deprauantium se atque intumescentium.* CICERO de mansuetudine *in orat. pro M. Marcello 3. animum vincere, cet. indico.*

(Hypotyposis atque Diatyposis huc pertinent, quae totae propemodum in hoc insunt, vt effectus & adiuncta rerum natiuis quasi coloribus picta ponantur ante oculos. Exempla aliquot praeclara suppeditat CAMERARIVS *in Elementis Rhetoricis*, libello vel hoc nomine commendando, p. 114. sqq. G.)

Itemque contraria & conditiones.

VIII. Nec minus CONTRARIA *) & CONDITIONES **), quibus ad construendas periodos saepe opus est, e philosophia mutuanda sunt.

*) Sic praeclare sapientiam & curiositatem seiungit CIC. *de finib. V*, 18. *omnia quidem scire, cuiusque modi sint, cupere, curiosorum: duci vero maiorum rerum contemplatione ad cupiditatem scientiae, summorum virorum est putandum.*

**) In conditionibus quantum momenti sit positum, nemo ignorat. Quidquid enim adfirmari negarique potest, non absolute, sed certa sub conditione verum est. Quaenam vero sint singularum veritatum conditiones, id quidem philosophia docet. Sic CIC. *de offic. I*, 29. ostensurus, qua conditione iocari liceat: *Ludo autem & ioco*, inquit, *vti illo quidem licet, sed sicut somno & quietibus ceteris, tum, quum grauibus seriisque rebus satisfecerimus.*

Sententiae etiam e philosophia petendae.

VIIII. Idem dicendum de SENTENTIIS *), quae vix vllam vel venustatem vel dignitatem habent, nisi ex intima philosophia depromantur.

*) Sane, qui maxime ob sententiarum grauitatem concinnitatemque commendantur, philosophi fuerunt, veluti e Graecis EPICHARMVS & EVRIPIDES, e Latinis SENECA & PLINIVS. Nec praetermittendae tamen hic sunt, quas supra (P. I. cap. 2. §. 56. p. 169.) de SENECAE sententiis dedimus, obseruationes. Merito hic consulendus est HENR. STEPHANVS in *dissertatione* elegantissima *de habendo delectu sententiarum, quae γνῶμαι a Graecis dicuntur*, vbi obseruat, improbas plerumque esse sententias, quae non ad philosophiae praecepta, sed ad vulgi

vulgi opinionem formentur. Tales sunt illae MENANDRI:

Ἀπλῶς γὰρ οὐ
Τὸν μὴ δυνάμενον ζῆν ἀλύπως ἀποθανεῖν.
Satius fuisset, eos, qui sua quadra vivere nequeunt occidere, (quam pauperibus stipem dare.) nec non PLAVTI:

Enimuero dii nos, quasi pilas, homines habent.

Praemissa est vtilissima illa STEPHANI dissertatio *comicorum Graecorum sententiis* ab eo editis cIↃ IↃ LXVIII. in 16.

X. Sed haec quidem praecipua sunt fundamenta stili, quae *singularibus periodis* suppeditant materiam. Proximum est, vt & ea, quae *integris argumentis* inseruiunt, consideremus. Et horum quidem tria sunt, LOCVS COMMVNIS, SYLLOGISMVS, & ENTHYMEMA.

Fundamenta stili, quae argumentis inseruiunt.

XI. LOCVS COMMVNIS est tractatio thematis moralis *) vel politici **) generalior, quae deinde ad hypothesin accommodatur ***).

Locus communis quid?

*) Dici non potest, quantum eiusmodi loci communes ornent orationem. Hinc vix vlla CICERONIS exstat oratio paullo diligentius scripta, cui non locus communis quidam moralis intextus sit. Sic e. g. *in oratione pro Sex. Roscio cap.* 16. & 18. eleganter disserit de laudibus vitae rusticae: *cap.* 23. 24. praeclare ex philosophia morali disputat, possitne parricida tranquillo animo esse? & an tam nefandum crimen praesumatur? In oratione *pro T. Annio Milone cap.* 16. tractatur locus communis de moderamine inculpatae tutelae. In orat. *pro Marcello cap.* 2. & *sequentibus* demonstrat, maiorem esse clementiae, quam rerum bello gestarum, laudem. Talium locorum communium plenae sunt CICERONIS, PLINII, & recentiorum quoque oratorum, veluti MVRETI, MAIORAGII, & BVCHNERI orationes.

**) Nonnumquam & politica themata intexuntur orationi. Sic CICERO in orat. *pro Sex. Roscio cap.* 20. eleganter disputat, qua lege accusatores tolerandi sint in republica? Plura occurrunt in BVCHNERI *panegyricis*. Exempli loco esse poterit *oratio V.* ubi *p.* 133. disserit de studiis iuuenilibus principum; *p.* 135. de vtilitate peregrinationum; *p.* 136. de virtute vxoris principis; *p.* 159. an quis suam sibi possit fingere fortunam? cet.

***) Paullo aliter itaque loci communis vocabulum accipit APHTHON *Progymn. VII,* 1. dum eum vocat λόγον αὐξητικὸν τῶν προσόντων τινὶ καλῶν ἢ κακῶν, *orationem augentem ea, quae in aliquo sunt bona vel mala.* Alius enim est locus communis *oratorius*, de quo nos hoc loco: alius *progymnasmaticus*, de quo APHTHONIVS agit. (qui has illi partes assignat, *legitimum, iustum, vtile, possibile, honestum, euenturum*, horumque omnium contraria. G.)

XII. Ceterum locus communis quisque constat THESI & AETIOLOGIA. Accedit nonnumquam ILLVSTRATIO a *simili, comparatione, exemplis, contrario, testimoniis* *). Quo vero ordine haec omnia proponenda sint, in oratoris positum est arbitrio.

Quomodo elaboretur.

(Nihil proinde aliud est hic locus communis, quam chriae tractatio. Vid. quae dicta sunt ad I, 2. §. 51. extr. G.)

*) Exemplum dabimus, locum communem CICERONIS de accusatoribus improbis, qui in oratione *pro Sex. Roscio c.* 20.

20. Hic

I. THESIS praemittitur. *Interest reipublicae, vt multi sint accusatores, dummodo non calumnientur.* Hanc thesin ita profert CICERO: *accusatores multos esse in ciuitate, vtile est, vt metu contineatur audacia. Verum tamen hoc ita est vtile, vt ne plane illudamur ab accusatoribus.* Accedit statim

II. AETIOLOGIA. *Innocens est quispiam, verumtamen, quamquam abest a culpa, suspicione non caret. Tametsi miserum est, tamen ei qui accuset, possim aliquo modo ignoscere. Quum enim aliquid habeat, quod possit criminose ac suspiciose dicere, aperte ludificari, & calumniari sciens non videtur. Quare facile omnes patimur esse quam plurimos accusatores, quod innocens, si accusatus sit, absolui potest. nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest. Vtilius est autem, accusari innocentem, quam nocentem caussam non dicere.* Sequitur

III. ILLVSTRATIO, petita

I. *a simili. Anseribus cibaria publice locantur, & canes aluntur in Capitolio, vt significent, si fures venerint. At fures internoscere non possunt, significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerint, & quia id est suspiciosum, tametsi bestiae sint, tamen in eam partem potius peccant, quae est cautio. Quod si luce quoque canes latrent, quum Deos salutatum aliqui venerint: opinor, iis crura suffringentur, quod acres sint, etiam tum, quum suspicio nulla sit. Simillima est accusatorum ratio. Alii vestrum anseres sunt, qui tantummodo clamant; nocere non possunt. Alii canes, qui & latrare & mordere possunt. Cibaria vobis praeberi videmus. Vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui merentur. Hoc populo gratissimum est. Deinde si voletis, etiam tum, quum verosimile erit, aliquem commisisse, in suspicione latratote, id quoque concedi potest.*

II. *a ritu antiquo,* calumniatorum frontibus litteram K inurendi. *Sin autem sic agetis, vt arguatis aliquem patrem occidisse, neque dicere possitis, aut quare, aut quomodo, & tantummodo sine suspicione latrabitis: crura quidem vobis nemo suffringet, sed si ego hos bene noui, litteram illam, cui vos vsque eo inimici estis, vt etiam eas omnes oderitis, ita vehementer ad caput affigent, vt postea neminem alium, nisi fortunas vestras, accusare possitis.* Aliquando tamen omittitur illustratio, eiusque loco consectarium aliquod additur. Exempla habes apud SCHVVARZ. *de orat. concinna* §. 29. Seligemus vnum, quod *p.* 38. attulit:

THESIS: *Ille neutiquam dives est, qui neque finem habet cupiendi, neque modum statuit vtendi.*

AETIOLOGIA: *Nam & multum desiderare egentis est signum, & nihil parcere egestatis initium.*

CONSECTARIVM: *Adeo vt malim paucis iucunde frui, quam magnas opes immoderato animo vel adpetere, vel prodigere.*

**) Idem sane CICERO *in orat. pro Arch.* locum communem de optimarum artium studiis ita disponit, vt *illustrationem aetiologiae* partim praemittat, partim subiungat.

I. THESIS. *Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturae ipsius habitu prope divino per se ipsos & moderatos & graves exstitisse, fateor. Etiam illud adiungo, saepius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, quum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quaedam conformatioque doctrinae: tum illud nescio quid praeclarum ac singulare solere exsistere.*

II. ILLVSTRATIO petita *ab exemplis. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, diuinum hominem, Africanum: ex hoc C. Laelium, L. Furium, modestissimos homines & continentissimos: ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profecto si nihil ad percipiendam colendamque virtutem litteris adiuuarentur, numquam se ad earum studium contulissent.*

III. AE-

III. AETIOLOGIA. (Eſt noua Theſis, Literae oblectant ipſum literatum. G.)

1. *Quod ſi non hic tantus fructus oſtenderetur, & ſi ex his ſtudiis delectatio ſola peteretur: tamen, vt opinor, hanc animi remiſſionem humaniſſimam ac liberaliſſimam iudicaretis. Nam ceterae neque temporum ſunt, neque aetatum omnium, neque locorum. Haec ſtudia adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, adverſis perfugium ac ſolatium praebent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiſcum, peregrinantur.*

(Sequitur denuo noua Theſis, Mirari eas decet etiam alios. G.)

2. *Quod ſi ipſi haec neque attingere, neque ſenſu noſtro guſtare poſſemus; tamen ea mirari deberemus, etiam quum in aliis videremus.*

IIII. ILLVSTRATIO noua. (Id ipſum exemplo illuſtratur. G.) *Quis noſtrum tam animo agreſti ac duro fuit, vt Roſcii morte nuper non commoueretur? qui quum eſſet ſenex mortuus, tamen propter excellentem artem ac venuſtatem videbatur omnino mori non debuiſſe. Ergo ille corporis motu tantum amorem ſibi conciliarat a nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus celeritatemque ingeniorum negligemus?*

XIII. Quum vero oratio conſtet argumentis, argumentaque ſyllogiſmis concludantur: facile patet, vſum plane incredibilem eſſe SYLLOGISMI oratorii. Languida enim neruisque ſuis deſtituta videbitur oratio, quantumuis ornata, quae eiusmodi ſyllogiſmis non conſtat *). Vſus ſyllogiſmi oratorii.

*) In alia omnia quidem ire videri poſſet QVINCTILIANVS *Inſtit. orat. V,* 14. dum ita praecipit: *Namque ego vt in oratione ſyllogiſmo quidem aliquando vti nefas non duco, ita conſtare totam aut certe confertam eſſe aggreſſionum & enthymematum ſtipatione, minime velim. Dialogis enim ac dialecticis diſputationibus erit ſimilior, quam noſtri operis actionibus, quae quidem inter ſe plurimum differunt.* Sed facile patet, non de oratoriis ſyllogiſmis eum loqui, ſed de dialecticis, quos nemo paullo prudentior in elegantiore oratione tolerauerit. Hinc ſtatim addit: *Nobis ad aliorum iudicia componenda eſt oratio, & ſaepius apud omnino imperitos atque aliarum certe ignaros literarum loquendum eſt: quos niſi & delectatione allicimus, viribus trahimus, & nonnumquam turbamus adfectibus, ipſa, quae iuſta ac vera ſunt, tenere non poſſumus. Locuples & ſpecioſa vult eſſe eloquentia, quorum nihil conſequetur, ſi concluſionibus contortis & crebris & in vnam prope formam cadentibus conciſa, & contemtum ex humilitate, & odium ex quadam ſeruitute, & ex copia ſatietatem, & ex amplitudine faſtidium tulerit.* Nos ergo, quum non de contortis concluſiunculis, quales in dialecticis diſputationibus vibrantur, ſed de ſyllogiſmis copioſis & vberioribus, qui non in vnam formam cadunt, loquamur: facile poſſumus QVINCTILIANO conciliari. (Itemque ita, quod QVINCTILIANVS Aetiologiam & Illuſtrationes excludit, quas Auctor comprehendit. G.)

XIIII. Eſt vero ſyllogiſmus oratorius iuſta ratiocinatio, cuius ſingulae partes ita deducuntur atque amplificantur, vt ſyllogiſmi materia ac forma in tanta verborum copia latitans non niſi ab eruditis poſſit animaduerti *). Quid ſit?

(Nempe Auctor *Syllogiſmi* nomine omne argumentum, omnem rationem pro-

probantem comprehendit. Sed non ita sumunt antiqui rhetores, qui Syllogismum ibi demum agnoscunt, vbi satis prope sibi propositiones & conclusio admouentur. G.)

*) Sic CICERONIS oratio *pro Sex. Roscio* paene tota ex syllogismis composita est. Sed eos tamen, nisi ostendatur dispositio, vix quisquam lectorum animaduertet. Immo aliquando adeo multis verbis inuoluitur syllogismus, vt, syllogismum proferri, nemo animaduertat, maxime si perturbatiore ordine collocantur propositiones. Exemplo id demonstravit ANTON. RICCOBON: *in comment. ad Aristotelis lib. I. cap. 2. de arte rhetor, p. 57.* CICER. *orat. pro Coelio cap. 19. 20.*

In Coelio nulla est luxuries: est enim deditus optimarum artium studiis, quo in hominum genere nulla luxuries esse solet.

Hic primo CONCLVSIO est, quam ita CICERO proponit: *At vero in M. Coelio nulla luxuries reperietur, nulli sumtus, nullum aes alienum, nulla conuiuiorum ac lustrorum libido. Quod quidem vitium ventris & gutturis non modo non minuit aetas hominibus, sed etiam auget. Amores autem & hae deliciae, quae vocantur, quae firmiore animo praeditis diutius molestae non solent esse, (mature enim & celeriter deflorescunt,) numquam hunc occupatum impeditumque tenuerunt.* Conclusioni MINOREM propositionem, seu *adsumtum* subiungit CICERO: *Audistis, quum pro se diceret: audistis antea, quum accusaret: genus orationis, facultatem, copiam sententiarum, atque verborum, quae vestra prudentia est, perspexistis. Atque in eo non solum ingenium elucere eius videbatis: quod saepe etiam si industria non alitur, valet tamen ipsum suis viribus: sed inerat, nisi me propter beneuolentiam forte fallebat, ratio & bonis artibus instituta, & cura & vigiliis elaborata.* Denique & MAIOR propositio subiungitur, cuius ἐξεργασία talis est: *Atque scitote, iudices, eas cupiditates, quae obiiciuntur Coelio, atque haec studia, de quibus disputo, non facile in eodem homine esse posse. Fieri enim non potest, vt animus libidini deditus, amore, desiderio, cupiditate, saepe nimia copia, inopia etiam nonnumquam impeditus, hoc, quidquid est, quod nos facimus in dicendo, non modo agendo, verum etiam cogitando possit sustinere.*

Quomodo elaboretur?

XV. Ceterum SYLLOGISMVS oratorius ita elaboratur, ut singulis propositionibus, quas praemissas vocant, subiiciatur vel AETIOLOGIA vel ILLVSTRATIO, vel vtraque *). Quo ordine tum propositiones, tum membra illa, disponenda sint, denuo in oratoris positum est arbitrio **).

*) Sic Sextum Roscium Amerinum defensurus CICERO, non cadere in illum parricidii suspicionem hoc syllogismo ostendit:

Quicumque parricidii suspectus est, is audacissimus sceleratissimusque sit oportet.

Non autem huius notae est Sextus Roscius.

Non ergo est parricidii suspectus.

Maiori propositioni statim addit *aetiologiam.* Est enim crimen horrendum: vt & *illustrationem* a testimonio: vultu saepe laeditur pietas. Minorem etiam CICERO probat atque illustrat per μαρτύριον, ostenditque, Roscium nec audacem esse, nec luxuriosum, nec auarum. Ipsam CICERONIS ἐξεργασίαν statim subiiciemus.

**) Non ergo ordinem naturalem seruandum semper existimamus. Magna hic oratori relicta est libertas. Exemplo paullo ante adducto rem illustrabimus. CICERO syllogismum suum procul dubio ita animo conceperat:

I. MAIOR. Quicumque suspectus est parricidii, eum audacissimum sceleratissimumque esse oportet.

1. *Aetiologia*: Est enim crimen horrendum.

2. *Illus-*

2. *Illustratio*: Quum enim vultu laedatur pietas: quanto magis parricidio!

II. MINOR: Sextus Roscius non est talis.

Aetiologia & illustratio per *μερισμόν.* Non est *audax*, nec *luxuriosus*, nec *auarus*.

III. CONCLVSIO. Ergo non suspectus est parricidii.

At in elaboratione alio ordine vtitur. Aetiologiam enim atque illustrationem ipsi maiori propositioni praemittit hoc modo:

I. Aetiologia maioris. *Occidisse patrem Sextus Roscius arguitur. Scelestum, Dii immortales, ac nefarium facinus, ac eiusmodi, quo vno maleficio scelera omnia complexa esse videantur.*

II. Illustratio maioris. *Etenim, si, (id quod praeclare a sapientibus dicitur,) vultu saepe laeditur pietas; quod supplicium satis acre reperietur in eum, qui mortem obtulerit patri, pro quo mori ipsum, si res postularet, iura diuina atque humana cogebant?*

III. MAIOR propositio. *In hoc tanto, tam atroci, tam singulari maleficio, quod ita raro exstitit, vt, si quando auditum sit, portenti ac prodigii simile numeretur: quibus tandem te, o Eruci, argumentis accusatorem censes vti oportere? nonne & audaciam eius, qui in crimen vocetur, singularem ostendere, & mores feros, immanemque naturam, & vitam vitiis flagitiisque omnibus deditam, denique omnia ad perniciem profligata atque perdita?*

IIII. MINOR. *Quorum tu nihil in Sextum Roscium ne obiiciendi quidem caussa contuisti.*

Probatio & illustratio minoris per *μερισμόν. Patrem occidit Sextus Roscius. Qui homo? Adolescentulus corruptus & ab hominibus nequam inductus? annos natus magis quadraginta. Vetus videlicet sicarius, homo audax, & saepe in caede versatus? At hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum, & aeris alieni magnitudo, & indomitae animi cupiditates, ad hoc scelus impulerunt? De luxuria purgauit Erucius, quum dixit, hunc ne in conuiuio quidem vllo fere interfuisse. Nihil autem vmquam debuit. Cupiditates porro quae possunt esse in eo, qui, vt ipse accusator obiecit, ruri semper habitarit, & in agro colendo vixerit? Quae vita maxime disiuncta a cupiditate, & cum officio coniuncta.*

V. CONCLVSIO. *Quae res ergo tantum istum furorem Sexto Roscio obiecit?*

Eadem libertate oratores etiam minorem maiori propositioni, aut vtrique conclusionem praemittunt. Id quod, nisi breuitati studeremus, facile posset exemplis quam plurimis demonstrari.

(Neque tamen simpliciter hoc arbitrarium est. Interdum a loco communi transitur commodius ad Propositionem: interdum ad Assumtionem ab Hypothesi: interdum ipsa Propositio probanda, id est, Conclusio, enunciationi contrariae statim subiicitur. G).

XVI. Quum vero non semper vtraque praemissarum ad rei demonstrationem videatur necessaria: non raro alterutra omittitur, & tunc quidem e syllogismo fit ENTHYMEMA oratorium. *) Enthymema oratorium.

*) Non ergo singularia quaedam praecepta exigit ENTHYMEMA. Vid. QVINCT. *lib. V. Inst. orat. c. 14.* Hoc vno enim a syllogismo oratorio differt, quod alterutra praemissarum omittitur. Vbi recte obseruat ARISTOT. *de arte rhetor. lib. I. cap. 2.* eam omittendam esse propositionem, quae iam satis nota sit auditoribus. *Ἐὰν γάρ ᾖ τι τούτων γνώριμον, οὐδὲ δεῖ λέγειν. αὐτὸς γὰρ τοῦτο προστίθησιν ὁ ἀκροατής. Si enim aliquid sit horum notum, non oportet dicere. Ipse enim id supplet auditor.* Altera, quae reliqua est, eadem ratione elaboratur, quam in syllogismis oratoriis paullo ante ostendimus.

PARS II. SPECIALIS.

DE VARIIS SCRIPTIONIBVS IN SOLVTA ORATIONE VSITATIS.

CAPVT I.

DE EPISTOLIS.

I.

Pleraeque institutiones epistolicae nullius momenti sunt.

De conscribendis epistolis innumeri ferme praecepta satis prolixa dederunt *): sed, mea quidem sententia, paucissimi fecerunt operae pretium. Quum enim plerique epistolas certis regulis adstringere ausi sint: praestantissimae optimorum auctorum epistolae, opera quippe extemporali scriptae, longissime ab illis regulis discedunt **). Ex quo consequitur, vt aut epistolas CICERONIS, PLINII aliorumque innumeras proscribendas, aut praecepta illa epistolographica parui aestimanda iudicemus.

*) E veteribus de epistolis conscribendis nonnulla commentati sunt DEMETR. PHAL. *de eloquut.* & GREGOR. NAZIANZ. *epistola singulari*, quam seorsum cum AD. THEODORI SIBERI *commentario* prodiisse nouimus *Vitemb.* cIↄ Iↄ CVIII. 8. Post renatas litteras innumeri eiusmodi prodiere libelli, e quibus palmam reliquis praeferunt IO. LVDOVICI VIVIS *de conscribendis epistolis*, *Colon.* cIↄIↄ XXXVI. 8. DESID. ERASMI & CONR. CELTIS eiusdem tituli libelli, *Colon.* cIↄ Iↄ LXXIIII. 8. ROB. BRITANNI *ratio conscribendarum epistolarum*, *Lutet. Paris.* cIↄ Iↄ XLV. 8. IO. DESPAVTERII *Ars Epistolica*, *Lutet. Paris.* cIↄIↄXXXV. 8. HENR. FARNESII *de imitatione Ciceronis, seu de scribendarum epistolarum ratione*, *Antu.* cIↄ Iↄ LXXI. 8. MELCH. IVNII *scholae rhetoricae de contexendarum epistolarum ratione*, *Argent.* cIↄ Iↄ LXXXVII. 8. IVSTI LIPSII *Institutio epistolica*, (Epistolis ipsius subiuncta G.) *Antu.* cIↄ Iↄ CV. 4. DAN. GE. MORHOFII *collegium epistolicum*, *Lubecae* cIↄ Iↄ CCXVI. 8. (a IO. BVRC. MAIO auctum, quem librum reliquis in eo genere praefero, quorum ipse quoque luculentam habet notitiam, vt & recensum epistolarum, quae editae exstant. G.)

**) Solent enim eiusmodi auctores certas tradere regulas de quarumuis epistolarum argumentis & dispositione, quas tamen nemo veterum adcurate obseruauit, neque hodiernum quisquam eruditorum obseruat. Hinc si gratulatoriam quamdam CICERONIS epistolam contuleris cum praeceptis IO. PHIL. HORSTII, SAM. SCHMIDII, aliorumque scriptorum: non obseruabis, ad ista praecepta se adstrinxisse liberum CICERONIS ingenium. Alii formulas epistolicas collegerunt, veluti

veluri HENR. ARNINGIVS in *medulla variarum, earumque in orationibus vsitatissimarum connexionum*, *Ienae*, cIↃIↃCLVIII. 12. HANNARDVS GAMBRIVS MOSAEVS in *auctoritatibus Ciceronis*, *Col.* cIↃIↃCLXXVII, 8. MICH. NEANDER in *epistol. familiarium formulis*, *Lips.* cIↃIↃXCI. 8. IAC. PONTANVS in *centuria epistolicarum formularum*, *Coloniae* 8. GABR. PRATEOLVS *in floribus & sententiis scribendisque formulis illustrioribus ex Cicerone*, *Paris.* cIↃIↃXXVII. 16. ANDR. REYHERVS in *florilegio epistolico*, *Gothae*, cIↃIↃCLXVI. 8. IO. STARKIVS in *thesauro epistolari locorum & formularum epistolicarum*, *Hamb.* cIↃIↃCXXI. 8. CAR. VIRVLVS in *formulis epistolarum*, *Paris.* cIↃCCCCLXXXX. & alii complures, sed, qui in haec formularum dumeta se relegari patiuntur, iis merito acclamaueris illud HORATII:

O imitatores, seruum pecus!

Liberrima est epistolas conscribendi ratio, sunt enim epistolae familiare inter absentes colloquium. Atqui familiares sermones regulis & formulis se circumscribi haud patiuntur. Ex quo consequitur, vt *quo simpliciora breuioraque sunt praecepta epistolica, eo meliora iudicanda sint.*

II. Epistolae eruditorum Latinae variorum generum sunt. Aliae enim de rebus philosophicis, aliae de mathematicis, aliae de philologicis & criticis, aliae de theologicis, iuridicis, medicis, aliae denique de historicis conscribuntur. Quas omnes, quum non tam epistolae, quam dissertationes, videantur, nec tam elegantiam, quam acumen eruditionemque & diffusam lectionem, ostentent, huc plane non pertinere arbitramur. Varia epistolarum genera.

Philosophicis.) Tales sunt epistolae SENECAE, quas si dissertationes philosophicas ac morales dixeris, non errabis, ex mea quidem sententia. Vnde non dubito eorum accedere sententiae, qui SENECAM eas non ad Lucilium misisse, sed animi caussa, prout quidque in mentem venerat, in chartam coniecisse, existimant. Tales etiam sunt *Epistolae* BERN. BALDI, *Mediol.* cIↃIↃLVIII. 8. CONR. BOVILII, *Geneu.* cIↃICX. cum reliquis operibus, REN. DESCARTES, *Amst.* cIↃIↃLXVIII. 4. HONORATI FABRI, *Franc.* cIↃIↃCLXXIIII. 12. MARS. FICINI, *Florent.* cIↃCCCCLXXXXV. 4. IAC. HORSTII, *Lips.* cIↃIↃLXXXXV. 8. aliaeque complures.

Mathematicis.) Veluti epistolae MATTHIAE BERNEGGERI, & IO. KEPLERI mutuae, *Arg.* cIↃIↃCLXXII. 12. GVIL. SCHICKARDI & MATTHIAE BERNEGGERI, *Arg.* cIↃIↃCLXXIII. 12. aliaeque.

Philologicis.) Huc pertinent epistolae ROL. MARESII, *Par.* cIↃIↃCLIII. 8. & *Lips.* cIↃIↃCLXXXVII. 12. RICH. DE BVRI, *Franc.* cIↃIↃX. 8. & IO. CASELII, *Helmst.* cIↃIↃCXXIII. 8. & *Hamb.* cIↃIↃCXVIIII. 8. IANI DRVSII, IO. CORASII, IVSTI LIPSII, ALDI MANVTII & IANI PARRHASII *quaesita per epistolas*, cetera.

Criticis.) In rebus criticis occupantur pleraeque epistolae SCALIGERORVM, IS. CASAVBONI, CL. SALMASII, CL. SARRAVII, TH. REINESII ad *Hoffmannum*, *Rupertum*, *Daumium*, *Bosium*, FORT. LICETI, IVSTI LIPSII, CAEL. CALCAGNINI, TAN. FABRI, IANI GRVTERI, IO. VVOVVERII & variae illae virorum doctorum, quarum syllogen tomis V. in forma maiori quarta publici iuris fecit V. C. PETRVS BVRMANNVS, *Leidae*, cIↃIↃCCXXIIII. XXVII.

Theologicis.) Quales sunt epistolae pleraeque HIERONYMI, AVGVSTINI aliorumque patrum, & e recentioribus (ERASMI ROTEROD. M. LVTHERI, IO. CALVINI G.) IO. LAVNOII, EPISTOLAE CLARORVM VIRORVM de caussa

 remon-

remonstrantium, M. ANT. FLAMINII, LVD. MONTALTII, aliaeque complures.

Iuridicis.) In iuridico argumento saepe versantur viri generosi GREG. MAIANSII *Epistolarum libri* VI. qui prodierunt *Valentiae Edetanorum* CIƆIƆCCXXXII. 4. in quibus orationis nitor cum rerum, quas explicat, praestantia certare videtur.

Historicis.) Quo pertinent epistolae AVG. GISL. BVSBEQVII, HERM. CONRINGII, MELCH. GOLDASTI, HVG. GROTII, HVB. LANGVETI, PETRI MARTYRIS ANGLERII, PHIL. MELANCHTHONIS, SFORC. PALLAVICINI, (CONR. SAM. SCHVRZFLEISCHII G.) ANDR. CHRYSOST. ZALVSKII, & aliorum. Nuper, vt alia omittam exempla, varias Galliae cisalpinae & transalpinae antiquitates eruditis epistolis explicauit SCIP. MAFFEIVS, Veronensis, quae prodierunt sub titulo: *Galliae antiquitates quaedam selectae atque in plures epistolas distributae*, *Veron.* CIƆIƆCCXXXIIII.

Quae huc pertineant? III. Magis huius loci sunt epistolae, quae non eruditionis ostentandae, sed testandi amoris aut animorum conciliandorum caussa scribi solent: in quo genere scribendi CICERO, PLINIVS, PAVLLVS MANVTIVS, MARCVS ANTONIVS MVRETVS, LATINVS LATINIVS, IANVS NIC. ERYTHRAEVS, AON. PALEARIVS, PETRVS CVNAEVS regnant *).

Cicero. (* CICERONI in omni epistolarum genere non temere vllus comparandus est. Sane in *epistolis ad diuersos* incomparabilis eloquentia, in *epistolis ad Atticum* insignis prudentia & adfectus vbique elucet, facileque adparet, CICERONEM, siue iocari, siue irasci, siue permouere maluerit, omnes alios longo post se interuallo reliquisse. Vid. HENR. STEPHANI *dissert. de vario epist. Ciceron. genere.* Merito ergo epistolae illae incomparabiles assidua lectione in succum & sanguinem vertendae, nec vmquam e manibus deponendae sunt. Quem fructum inde ceperit HERM. BVSCHIVS, ostendit IO. FREINSHEM. *orat. IIII. p.* 46. (Exstat etiam Programma nostrum, quo hunc linguae, historiae, prudentiae Romanae thesaurum auditoribus non sine successu commendauimus. G.)

Plinius. PLINII epistolae succinctae & festiuae, facetae & acutae, & concinnis sententiis distinctae, mirifice placent viris ingeniosis. Sed stilum tamen hunc non omnes decere, nec omnibus conuenire ingeniis, palam est. PLINIVS, inquit LVD. VIVES, *doctis atque acutis ingeniis mirifice est aptus, qui scholasticas inter se mittunt epistolas & vmbraticas, quibus oportet plus ornatus & condimenti adiungi, quando rebus non perinde nituntur.* Adde MORHOF. *Polyhist.* I, 1. 13. 10. *pag.* 300. *Tomo I.* (Esse has epistolas eo consilio scriptas vt ederentur, & quam honestissimam amabilissimamque imaginem sui auctoris perferrent ad posteros, in praefatione, qua nostram editionem Illustrissimo Comiti Rutheno dedicauimus, ostendere conati sumus. G.)

Manutius. MANVTIO nemo accuratius Ciceronianam dictionem expressit. Longius tamen abest a Ciceronis vigore & prudentia. Vnde eius epistolae ornatae quidem, at a rebus plane inopes adparent. Quae forsan caussa est taedii illius, quod, CASP. SCIOPPIO iudice, legentibus MANVTIVM obrepere soleat. Recentissima & optima editio est KRAVSIANA. Elegantissimam eius epistolam, quam MARQ. GVDIVS omnium epistolarum PAVLLI MANVTII reginam vocare solebat, e bibliotheca huius viri docti edidit MORHOF. *in Polyhist. I*, 1. 25. 41. *p.* 345. *Tomo I.* (Sed tum hac epistola, tum multis rebus aliis suam editionem instruxit CL. KRAVSIVS G.)

Muretus. Qui Paullo Manutio deesse videtur vigor

vigor & spiritus, M. ANT. MVRETO plane est admirandus, vt hunc ego inter recentiores reliquis omnibus anteponere non dubitem. Quod iudicium etiam est IANI NICII ERYTHRAEI *in Pinacoth.* I. 5.

Latinius. Prodierunt LATINI LATINII epistolae *Romae* cIↃIↃCXXXVIII. 4. & praeter rerum varietatem ob Latinitatis nitorem quam maxime commendantur.

Erythraeus. IAN. NIC. ERYTHRAEVS, vel potius, qui sub eo nomine latet, IO. VICT. ROSCIVS, Romanus, in eloquentia Latina adeo excelluit, vt in arte sua iure Roscius dicatur. Prodierunt epistolae eius admodum nitidae atque vrbanae, *Colon.* cIↃIↃCXLV. 8. aliquot voluminibus, quae acutissimo GABR. NAVDEO adeo se probarunt, vt eas PETR. BEMBI & ANG. POLITIANI epistolis longe anteponat. Vid. NAVD. *epist.* 66.

Palearius. Eruditissimus ille martyr, AON. PALEARIVS tam feliciter expressit CICERONIS compositionem, numerum, elegantiam, vt mihi, cum MVRETO, reliquis omnibus excellere videatur. Nouissima nitidissimaque opusculorum, epistolarum ac poematum eius editio prodiit *Amstelod.* cIↃIↃCLXXXXV, 8. (repetita *Ienae* cIↃIↃCCXXVIII, 8. cura FR. ANDR. HALLBAVERI. G.)

Cunaeus. Eloquentiae laudem etiam non denegaueris epistolis PETRI CVNAEI, quas nuper edidit vir publico rei litterariae bono natus PETR. BVRMANNVS *Lugduni Batauorum* cIↃIↃCCXXV. 8.

*) Aliquam stili elegantiam prae se ferunt epistolae ANGELI POLITIANI, PETR. BEMBI, ERASMI *Roterodami*, IOACH. CAMERARII, ROG. ASCHAMI, IVSTI LIPSII, DOM. BAVDII, AVG. BVCHNERI, IO. GEO. GRAEVII, CONR. SAM. SCHVRTZFLEISCHII, sed quum horum plerique singulare quoddam dicendi genus adfectarint, quod non est publici saporis, legendi potius, quam imitandi, mihi quidem, videntur.

IIII. Ceterum epistolae Latinae, quibus hodie vtimur, vel *familiares* sunt, vel *elaboratiores*. Illae plures plerumque res complectuntur *): hae de vno themate exarantur diligentius **). *Quotuplices?*

*) Solent enim familiares, si quando colloquuntur, de variis rebus inter se confabulari. Quae colloquia, quum imitentur epistolae, mirum haud est, si & illae de pluribus rebus agant. Tales sunt pleraeque CICERONIS *epistolae ad Atticum.* Exemplum vide *Lib. XV. epist.* 25.

**) Huc pertinent epistolae *gratulatoriae*, *gratiarum actoriae*, *petitoriae*, *commendatitiae*, *cet.* Per has enim totas regnat vna eademque propositio primaria, adeoque adhibitis argumentis, diligentius elaborari solent. Sic CICERONIS *epist. ad diuers. XI*, 22. tota est commendatitia, *epist.* 12. *lib. V.* tota petitoria, eaque elegantissima. Vberiorem catalogum, in quo singulae CICERONIS aliorumque epistolae ad suas classes referuntur, dederunt MELCH. IVN. *de conscrib. epist.* & MORHOF. in *colleg. epistolico*, sed qui ab eloquentiae studioso ex tot epistolarum voluminibus postea editis facile augeri posset.

V. In epistolis *familiaribus* primo propositiones, de quibus scribere velis, iusto ordine ponantur ob oculos *). Deinde dispiciatur, habeantne inter se aliquid commune, an plane dissimilis sint naturae. Id enim dabit elegantem connexionem **). Considerentur porro singulae propositiones, an probari illustrariue debeant ***). Et inde si accesserit elaboratio, facile na- *Epistolas familiares conscribendi ratio.*

ſcetur epiſtola familiaris elegantiſſima ****). Illud tamen obſeruandum poſtremo, has epiſtolas quam maxime exigere moratum ac iocoſum illud dicendi genus, de quo ſuperiore capite diſſeruimus.

*) Exemplum omnia iſta praecepta reddet dilucidiora. Sunto nobis hae propoſitiones.

I. *Breuiter ſcribam tuo exemplo.*

II. *Fiduciam nobis magnam iniicis.*

III. *Bono ergo animo ero.*

IIII. *Litterarum mearum cauſſa non exſpectabis in Italia.*

V. *Habebis pecuniam.*

VI. *Seruilius tibi amicus eſt.*

VII. *Nos non deerimus.*

(Caeterum in reſponſoriis nihil commodius & certius quam ſequi ordinem eius epiſtolae cui reſpondemus, cui vel intexi vel ſubiici poſſunt alia. G.)

**) Connexiones vel *verbales* ſunt, vel *reales*. *Illae* per particulas & formulas fiunt, *hae* a propoſitionum ſimilitudine ac diſſimilitudine petuntur. Nonnumquam tamen etiam ſine connexione propoſitiones componuntur. (Quod plerumque melius eſt vel ob hoc ipſum quod familiaris ſermonis characterem ſic magis refert. G.) Sic CICER. *epiſt. ad diuerſ. XI*, 24. omnes iſtas propoſitiones VII, quas paullo ante recenſuimus, ſine connexione ita extulit.

I. *Narro tibi: antea ſubiraſcebar breuitati tuarum litterarum, nunc mihi loquax eſſe videor. Te igitur imitabor.*

II. *Quam multa, quam paucis? Te recte valere, operamque dare, vt quotidie melius: Lepidum commode ſentire, tribus exercitibus quiduis nos oportere confidere.*

III. *Si timidus eſſem, tamen iſta epiſtola omnem mihi metum abſterſiſſes. Sed, vt mones, frenum momordi. Etenim, qui, te incluſo, omnem ſpem habuerim in te, quid nunc putas? Cupio iam vigiliam meam, Brute, tibi tradere, ſed ita, vt non deſim conſtantiae meae.*

IIII. *Quod ſcribis, in Italia te moraturum, dum tibi litterae meae veniant; ſi per hoſtem licet, non erraris: multa enim Romae. Sin aduentu tuo bellum confici poteſt, nihil ſit antiquius.*

V. *Pecunia, expeditiſſima quae erat, tibi decreta eſt.*

VI. *Habes amantiſſimum Seruilium.*

VII. *Nos non deſumus. Vale.*

Dabimus tamen operam, vt & connexiones inueniamus. (Quas quidem pleraſque infelices eſſe, & firmare proximam noſtram obſeruationem, ipſi Illuſtri Auctori, cui iuueni illae exciderunt, me perſuaſurum ſperauerim. G.) Inter primam & ſecundam propoſitionem ſimilitudo quaedam adparet: *ſcribendi rationem breuem imitabor: ſed & fiduciam tuam.* Inter ſecundam & tertiam ſimilitudo quaedam intercedit: vtrobique enim *fiducia eſt.* Inter tertiam & quartam diſſimilitudo eſt, *ſpes* enim eſt *morae impatiens*, Brutus vero *morabitur in Italia.* Quarta & quinta ſimiles aliquo modo ſunt: *Brutus non morari debet in Italia, nec nos in mora erimus, ſed mittemus pecuniam.* Tres vltimae ſimillimae. *Nec pecunia tibi deerit, nec Seruilius, nec nos.* Connexio ergo erit talis.

I. *Narro tibi: antea ſubiraſcebar breuitati tuarum litterarum: nunc mihi loquax eſſe videor. Te igitur*

II. *non litteris tantum, verum etiam virtute animique magnitudine imitabor: Breuiſſima enim epiſtola tua me de tot rebus nouis, id eſt, de valetudine voluntateque tua & Lepidi, triumque exercituum virtute reddidiſti certiorem, tantamque ſpem inieciſti animo, vt,*

III. *niſi tuo exemplo optima ſpe fiduciaque eſſem, omnium mortalium ſim meticuloſiſſimus. Omnem itaque metum, ſi quis fuiſſet, iſta epiſtola tua abſterſiſſes: ſed, vt vera fatear, iam frenum momordi.*

Etenim,

Etenim, qui, te incluso, omnem spem habuerim in te: quid nunc putas? Cupio iam vigiliam meam, Brute, tibi tradere, sed ita, vt non desim constantiae meae. Quum vero spes nihil aegrius, quam moram, ferat:

IIII. *nolim profecto, te, litterarum mearum caussa, in Italia morari. Equidem, si per hostem licuerit, non erraris: multa enim Romae. Sin aduentu tuo bellum confici potest; caue rei gerendae occasionem, mora ista tua, dimittas. Sane, ne in nobis vlla tibi mora esset,*

V. *pecuniam, expeditissima quae erat, tibi decreuimus. Nec argentum ergo tibi deerit, nec, quod omni argento praestantius, amici.*

VI. *Seruilium enim habes tui amantissimum, cuius prolixam erga te voluntatem*

VII. *& ego non imitabor modo, verum etiam, quoad eius fieri poterit, studio officiisque meis superabo. Vale.*

***) Accedunt nonnumquam aetiologiae, ceu ex epistola antecedente adparet, in qua CICERO propositionem III. ratione quadam confirmat. Accedunt etiam illustrationes, veluti exempla, similia, testimonia: sed ita, vt magis per adlusionem innuantur, quam explicentur prolixius. Exemplo erit CIC. *epist. ad diuers. V,* 12. in qua eiusmodi illustrationes mira breuitate concinnitateque cumulatas animaduertimus.

****) Exemplum eiusmodi epistolae familiaris subiiciemus. Propositiones sunto sequentes:

I. *Diu admodum siluisti.*

II. *Ego iam rusticor.*

III. *Scribe ad me frequentius?*

Obseruatis ergo praeceptis, in ipso paragrapho explicatis, haec nascitur epistola:

I. *Tam diuturno me silentio adhuc mulctasti, vt, nisi te ex P. disciplina scirem produisse, in Pythagoraeorum castra transiisse te existimarem. Quis, malum, morbus te hominem, olim loquacissimum, inuasit, vt confestim magis mutus videaris, quam piscis? Ego vero praeclare, mihi crede, vleiscar illam pertinaciam tuam, literisque meis tanto magis te obtundam quotidie, donec odiosissimum istud silentium tuum tibi extorqueam.*

II. *Sed, heus tu, inquies, tantumne tibi otii est, vt bonas horas scribendis epistolis consumas? Est vero, & quidem plurimum. Relicto enim vrbano strepitu, nuper in suburbanum illum, quem nosti, secessum, tamquam in portum, me vindicaui. Hic modo rusticor, & temporis nonnihil valetudini, nonnihil remissioni animi tribuo. Interdum, ne nihil potius agere, quam otiosus esse, videar, aliquid parturit ingenium, sed, ut ille ait, plenum ruris & inficetiarum.*

III. *Ne ergo me vrbanae elegantiae plane capiat obliuio: fac, quaeso, vt a te litteras & frequentissimas, &, quales tu mittere soles, Roma ipsa vrbaniores, accipiam. Vale.*

VI. Ad *elaborationes* quod adtinet epistolas: in iis una regnat propositio, ad quam, tamquam ad centrum, omnes reliquae partes referuntur *). In epistolis elaboratioribus una regnat propositio.

*) Exempli caussa, in *gratulatoriis* propositio illa primaria est: *Gratulor tibi nouum munus, natalem, restitutam valetudinem, cet.* In consolatoriis: *Aequo animo tibi ferenda fortuna, mors parentis, cet.* In gratiarum actoriis: *Gratias tibi ago, quod me principi commendaris, suffragio adiuueris, cet.* (In primis lineis artis oratoriae p. 31. seq. *Gratulationis, Gratiarum actionis, Consolationis, Adhortationis, Petitionis* partes & rationem breuiter, ad epistolarum praesertim scribendarum exercitationem, proposuimus. G.

VII. Ea

Quae deinde probanda.

VII. Ea propositio deinde argumentis, firmis potius, quam multis, munienda est, quae facile suppeditabunt ipsae περιστάσεις, vt adeo certis argumentorum locis hic supersedere liceat *).

*) Vulgo quidem in institutionibus epistolicis multos argumentorum locos, veluti *ab vtili*, *iucundo*, *decoro*, *facili*, *honesto*, *cet.* ostendunt, ex quibus omnia argumenta, tamquam e sedibus aut pluteis suis, depromenda existimant rhetores. Sed his quidem loculis aequo animo carebimus. Ipsae enim περιστάσεις rationes scribenti sufficient optimas, & instituto adcommodatissimas, nihil vt opus sit istis argumentorum locis, e. g. si cui *gratulandum* sit nouum munus, ratio ipsa docebit, ostendendum esse, munus hoc esse optabile, honorificum, virtuteqne alterius dignissimum, ex eoque multum decoris ad rempublicam redundaturum, cet. Si *consolandus* quis de obitu filii: ratio ipsa suadebit, vt exponamus defuncti beatitudinem, temporum, quibus subtractus sit, miseriam, christiani in adfectibus coercendis officium, cet. Et sic numquam deerunt scribentibus argumenta, dummodo περιστάσεις, *quid? vbi? cet.* expendantur paullo diligentius. (Hoc ipsum vero praestant loci illi supra commemorati, vt ad omnes circumstantias tanto diligentius attendamus, iisque recte vtamur. Nihil nos docent loci ante ignoratum, sed recordationem iuuant & distributionem &c. G.) Vtilitatis tamen haud parum tironibus adferre possunt PLANERI *epistolae enthymematicae*, quibus & varia argumenta, vel enthymemata, quae in singulis epistolarum generibus adhibenda videantur, cum cura ostendit, & veterum ac nouorum scriptorum epistolas in certas classes retulit.

Dispositio est arbitraria.

VIII. Perinde autem est, siue argumenta propositioni, siue hanc argumentis praemittas *).

*) Sic MANVTIVS *epist. I*, 1. propositionem argumentis praemittit: *epist. I*, 2. eamdem illis subiungit. Nonnumquam propositio argumentis & præmittitur & subiungitur, cuius rei exemplum denuo est apud MANVT. *epist. I*, 8. (Non est tamen hoc simpliciter in arbitrio scribentis: sed videndum, quid cuique loco aptius sit. V. G. si propositio ipsa molestiam allatura videatur, argumenta praeponenda. Interdum perspicuitatis caussa necessario praemittenda propositio &c. G.)

An in epistolis locum habeant illustrationes.

VIIII. Possunt & hic argumenta nonnulla aetiologiis illustrationibusue amplificari, dummodo obserues, & parcius hoc fieri debere, & breuius. In epistolis enim ad exempla, similia, sententias tantum adludendum esse, iam supra obseruauimus *).

*) Quam eleganter illustrationibus eiusmodi vtatur CICERO, vel ex hac breui eius *epistola 6. libri* VII. adparet: *In omnibus meis epistolis, quas ad Caesarem aut ad Balbum mitto, legitima quaedam est accessio commendationis tuae, nec ea vulgaris, sed cum aliquo insigni indicio meae erga te beneuolentiae. Tu modo ineptias istas, & desideria vrbis, & vrbanitatis depone, & quo consilio profectus es, id adsiduitate & virtute consequere. Hoc tibi tam ignoscemus nos amici, quam ignouerunt Medeae, quae Corinthi arcem altam habebant, matronae opulentae, optimates, quibus illa manibus gypsatissimis persuasit, ne sibi illae vitio*

vitio verterent; quod abesset a patria. Nam multi suam rem bene gesserunt, & publicam patria procul. Multi qui domi aetatem agerent, propterea sunt improbati. Quo in numero tu certe fuisses, nisi te extrusissemus. Sed plura scribemus alias. Tu qui ceteris cauere didicisti, in Britannia, ne ab essedariis decipiaris, caueto: & quando Medeam agere coepi, illud semper memento: Qui ipse sibi sapiens prodesse nequit, nequaquam sapit. Cura, vt valeas.

X. Accedit nonnumquam exordium, quod vel *commune* est, vel *proprium*. *Illud* omnibus epistolis *), *hoc* ei tantum, quam exaramus, conuenit **). Vtrumque breuissimum esse oportere, quilibet intelligit ***). Exordia epistolarum qualia?

*) *Communia* exordia sunt, quae de valetudine alterius inquirunt, aut veniam scribendi rogant, aut acceptarum epistolarum sententiam repetunt. Antiquissimum sollemnissimumque est illud: SI VALES, BENE EST, EGO VALEO, quod tamen iam altero post Augustum aeuo euiluerat. Vnde non est, quod a nobis demum in vsum reuocetur: (nisi forte, vbi caussa aliqua subest de statu amici dubitandi &c. G.)

**) Plerumque (praesertim in litteris responsoriis G.) hoc ab occasione caussaque scribendi petitur, adeoque reperitur facillime. E. c. Si gratulandum alicui sit munus nouum; eius in ipso exordio iniicienda esset mentio. Sic MANVTIVS *epist.* I, 2. Alfonso Carafae gratulaturus purpuram, ita auspicatur: *Solent esse, quae minus exspectantur, laetiora. Nihil tamen ista, qua te auctum nuper accepimus, dignitate neque magis exspectatum apud eos, qui studia tua, tuos ad virtutem praeclaros impetus nouerant, neque iucundius, aut laetitiae maioris vmquam fuit.*

(Interdum ab ipsa inscriptione capitur exordium. Vt CIC. *Att.* III, 20. M. T. CICERO S. D. Q. CAECILIO Q. F. POMPONIANO ATTICO. *Quod quidem ita esse & auunculum* (tuum Q. Caecilium) *functum esse officio*, (vt te heredem institueret ac testamento adoptaret, qua re nunc nomen eius geris, & non amplius T. POMPONIVS ATTICVS, sed vt supra scripsi vocaris) *vehementissime probo.* Add. Famil. XVI, 18. it. I, 10. & VII, 28. G.)

***) Generatim enim inter epistolarum virtutes praecipuas est BREVITAS, adeo, *vt eas sinistram manum implere haud debere*, scribat SENECA *epist.* 45. Longiores esse solent epistolae ad familiares, iisque quam maxime se oblectari scribit CIC. *epist. ad Quint. fratr.* I, 1. Sed hae plerumque, neglectis exordiis, statim ad rem ipsam & variarum rerum narrationem progrediuntur. Nec breuitas tantum exordii epistolarum commendat, sed & inexspectatum. Statim enim nescio quid admirationis & voluptatis excitant improuisa eiusmodi, atque inexspectata exordia. Elegantissimum ergo exordium CIC. *epist. ad diuers. VII*, 13. *Quam sint morosi qui amant, vel ex hoc intelligi potest. Moleste ferebam antea, te inuitum istic esse, pungis me rursus, quod scribis, te esse istic libenter.* Sane quid sibi vellet CICERO hoc inexspectato exordio, intelligere non potuit Trebatius, nisi perlectis sequentibus. Aeque elegans est exordium MANVTII *epist.* I, 14. *Odi paene meos oculos; etsi oculi sunt, id est, omnium rerum carissimi. Sed odi certe peius, quam antea; hunc morbum, quo mihi nunc tuus adspectus, tuus complexus eripitur.* Addo illud Coelii apud CIC. *epist. ad diuers. VIII*, 4. *Inuideo tibi: tam multa quotidie, quae mirere, istuc perferuntur.* Item illud PLINII *epist.* I, 6. *Ridebis &, licet, rideas.*

Vt & conclusiones.

XI. Idem de conclusione sentiendum, quae qualis esse debeat, facile ex ipsa propositione primaria intelliges *).

*) Exempli gratia si cui gratulandum est, per se patet, conclusionem vel votum aliquod complecti, vel cohortationem, vel commendationem nostri, vel aliud quid huiusmodi. Ita etiam epistolis gratiarum actoriis subiicietur vel votum, vel grati animi pollicitatio, vel commendatio in futurum. Sunt tamen etiam conclusiones quaedam tantum non omnibus epistolis communes, veluti officiorum oblatio, commendatio valetudinis, amicorum salutatio, responsionis flagitatio, & quae sunt huius generis alia. (Illud modo tenendum, in epistolis ad eos, quorum amicitiam vel parare vel tueri velimus, vti principium, ita finem blandum esse debere, idque tanto magis, quo minus reliquum argumentum placere posse speramus. G.)

Stilus epistolicus qualis?

XII. Stilus epistolarum qualis esse debeat, iam *capite 2. partis prioris, num. 61.* satis adcurate exposuimus, nihil vt hic addendum ea de re videatur.

Quid in titulis atque subscriptionibus obseruandum?

XIII. De complicandis etiam obsignandisque epistolis aliquid monere, superuacuum fuerit. Lippis enim & tonsoribus talia sunt notissima. De titulis tamen, quos vocant, & subscriptione, moneo, eum tenendum esse modum, vt ne vel antiquitatis adfectatione *), vel stili barbarie ac nouitate **), reprehensionem iure mereamur.

*) Antiqui nullo titulorum syrmate onerabant alios, sed litteris haec praemittebant: M. T. CICERO VOLVMNIO S. P. D. Postea saepe addebant: SVO, vt C. CAECIL. PLINIVS ARRIO SVO S. P. Denique & alterius nomen suo honoris caussa praemittere solebant, veluti: ARRIO SVO C. CAECIL. PLINIVS S. P. D. idque diu in vitio positum esse nouimus. Parasiticum enim videbatur, nomen suum postponere, ceu ostendunt EL. VINET. *ad Auson. epist.* 20. & MENAG. *Amoen. iur. ciu. c.* 23. *p.* 124. Hinc AVSONIVS ibid. PAVLLINI praeponens nomen, id metri necessitate excusat:

PAVLLINO AVSONIVS. *Metrum sic suasit, vt esses*
Tu prior: & nomen praegrederere meum.
Quamquam & fastorum titulo prior, & tua Romae
Praecessit nostrum sella curulis ebur.

(SYMMACHVS cum ad Augustos scribit, nomen suum postponit, contra quam fecerat PLINIVS: SIDONIVS, & ipse SYMMACHVS ad alios quosvis cum scribunt, suum nomen praemittunt. G.) Semper itaque veteres, omisso titulorum syrmate, breui illa salutatione vsi sunt. Et hos quidem imitari non dubitarim, quoties ad familiarem aliquem scribendum esset. At, si viris magnis scribendum, nemini ego quidem auctor fuerim, vt hac antiqua formula vtatur. Satius tunc erit, titulos quosdam honoris in casu vocatiuo epistolae praemittere, hoc modo:

VIR ILLVSTRIS ATQVE EXCELLENTISSIME.

VIR SVMME, cet.

Ad calcem litterarum recentiore more adiunges subscriptionem:

ILLVSTRIS EXCELLENTISSIMIQVE NOMINIS TVI
cultor perpetuus.

vel similem. Dandum enim aliquid hodiernis moribus, ne magnorum virorum dignitatem supercilio scholastico despicere

despicere videamur.(Videndum, quid de his talibus sentiat is, ad quem scribimus, & illius opinioni seruiendum. Quoties dubitandi caussa est, potius moribus saeculi nostri obsequamur, & caeteris partibus tanto scribamus accuratius, vt appareat, non ignorantia sed certo consilio nos veterem illum morem non tenuisse. Vid. Praef. Edit. VI. ad h. l. G.)

**) Merito ergo ex latinis epistolis elaboratioribus proscribimus I. salutationes illas: *Salutem & officia*, *χαίρειν*, *εὐπράττειν*, שלום, *Immanuel*, & similia; & multo magis II. aenigmata illa puerilia: *Mitto tibi* NAVEM, *prora puppique carentem*, *cet.* Nec ferendae III. loquutiones abstractae, quas vocant, imitatione Germanicae linguae inuentae, veluti: *Dominatio vestra*, *vestra Serenitas*, *Nobilitas*, *Amplitudo*, *nobilissima dignitas vestra*, *cet.* (*Maiestas*, *Dignitas*, *Amplitudo*, & similia nomina non nunquam Ciceroniano more poni pro ipsis personis possunt, quoties nempe etiam ipsa abstracta commodum sensum pariunt, vt *Maiestatem tuam venerabor*, *Dignitati tuae seruiam*, *Amplitudinis tuae studiosus sum. Sed non Dignitas tua scripsit &c.* G.) Multoque minus tolerandae, quae plane vel barbarae, vel soloecae sunt, e. g. *Vestra deuotio*, *discretio*, *paternitas*, *vestra gratia*, *cet.* Ignota quoque veteribus illa extenuandi caussa reperta: *paruitas mea*, *exiguitas mea*, quamuis prius placuerit iam VALERIO MAXIMO, *in prooem.* Id vero postea frequentarunt scriptores aeui posterioris, & maxime Christiani, quos vel maxime decebat modestia. HIERON. *ad Tranquillinum*: *Et quia meae* PARVITATIS *quaeris sententiam.* Denique etiam IIII. ab illo more alios tertia persona compellandi merito abstinemus, v. c. *Iussit me excellentia vestra*, *si quid noui gestum fuerit*, *eam de illo reddam certiorem. Scias ergo cet.* Putida haec omnia sunt, & a Latinae linguae indole aliena aeque ac compellatio in persona secunda singulari a more linguae Germanicae.

CAPVT II.

DE ORATIONIBVS CONSCRIBENDIS.

I.

Alterum scriptionum genus, quo hodie nonnumquam vtimur, sunt ORATIONES. Eas conscribendi rationem quum ex instituto ostendant rhetores, superuacuum forsan fore videbitur, ea de re vel verbum addere. Enimuero quum alia hodie, quam olim, sit oratoriae ratio, neque vetera illa rhetorum praecepta nostrae reipublicae nostroque saeculo possint adcommodari *): licebit & nobis pauca quaedam de conscribendis orationibus monere. Cur etiam de conscribendis orationibus praecepta quaedam addamus.

*) Oratoriam primi excoluerunt Graeci, e quibus vix quisquam, ante ARISTOTELEM, eam in artis formulam, (quae exstet G.) redegit. Nam, qui ante hunc aliquid de praeceptis rhetoricis commentati sunt, veluti, EMPEDOCLES, TISIAS, THEODORVS, GORGIAS, vix videntur operae pretium fecisse. Vid. VOSS. *de nat. & constit. rhet. VIIII. p. 331. sequ.* Iam vero Graeci tantum non om-

omnes in liberis vixerunt rebuspublicis, in quibus plebs eloquentia demagogorum quam maxime flectitur. Multum ergo intererat Graecorum, tum ad potentiam, tum ad securitatem, vt istam dicendi facultatem adsequerentur, qua animos vulgi huc illuc flectere possent. Hinc & totius oratoriae Graecae finis est τὸ πείθειν seu *persuadere*, nec melius ea definiri posse videbatur, quam πειθοῦς δημιουργὸς *persuasionis opifex*, ceu rhetoricam in *Gorgia* adpellat PLATO. Paucissimi, & in his QVINCTILIAN. *libr. II. Inst. orat. c. 15.* negarunt, finem oratoriae esse persuadere, vel adposite ad persuadendum dicere, eosque potius, *qui bene & recte dixerint*, finem artis adsequutos censuerunt. Sed si vel maxime hunc finem proximum dixeris: tamen & illa bene ac recte dicendi facultas procul dubio ad persuadendum fuit comparata; isque adeo oratoriae fuit finis vltimus. At hodie alia est rerumpublicarum plerarumque facies. Raro enim plebis suffragiis amplius, sed vel iussibus principum, vel optimarum consiliis, summa rerum committitur. Nec in laude amplius ponitur flexanimis illa eloquentia demagogorum, sed suppliciis digna iudicatur. Ex quo facile patet, oratoriam, cuius hodie vsus est, toto coelo ab antiqua illa Graeca distare.

Veterum orationum genera tria.

II. Scilicet triplex erat Graecis dicendi occasio. Vel enim in conciliis populi, vel in foro & iudiciis, vel in Graeciae conuentibus verba erant facienda *). Quare etiam triplex Graecis erat orationum genus, DEMONSTRATIVVM, quo in conuentibus Graeciae: DELIBERATIVVM, quo in conciliis vel comitiis; & IVDICIALE, quo in foro & iudiciis vtebantur **).

*) Oratoriam praecipue excolebant Athenienses. Nec enim vel Sparta, vel Thebae, vllum, qui in ea arte excelluerit, oratorem protulere. Athenis vero populus certis statisque diebus solebat in concionem vel concilium prodire, vt de figendis refigendisque legibus, de legendis magistratibus, de pace denique ac bello in medium consuleret. Et haec quidem populi comitia stata ac sollemnia ἐκκλησίαι νόμιμοι, ὡρισμέναι, item κύριαι dicebantur. Aliquando etiam extra ordinem cogebatur concio, si quid subitum accidisset, & hae erant ἐκκλησίαι σύγκλητοι vel κατάκλητοι itemq. κατακλησίαι. De quibus populi conciliis vel comitiis IVL. POLLVX *Onomast. VIII*, 1. 32. & *V*, 8. 7. PFEIFF. *Antiq. Graec. II*, 35. In foro quoque exercebantur iudicia publica, maxime in Areopago, de quo videndus SVID. *voc.* Ἄρειος πάγος. 10. MEVRS. *in Areopago*. Denique tota Graecia habebat suos conuentus, suasque panegyres, ad quas vndequaque ad communes ludos communiaque sacra confluebant Graeci. Talia erant *Olympica*, *Pythia*, *Nemea*, *Isthmia*, de quibus PFEIFFER. *Ant. Graec. I*, 49. *sequ.*

**) In conuentibus ergo vel ἐκκλησίαις oratores populo vel suadebant, vel dissuadebant aliquid, de quo tum deliberatio instituebatur. Vid. DEMOSTH. *orat. pro Ctesiph.* Et hoc genus dicendi δημηγορικὸν, ἐκκλησιαστικὸν, vel συμβουλευτικὸν solebat adpellari. Tales sunt DEMOSTHENIS orationes *Olynthiacae*, *Philippicae*, & reliquae pleraeque. In foro etiam, veluti Areopago, Palladio, Delphinio Prytaneo, Phreatio, Heliaeo, Lyceo, Meticheo quoties habebantur iudicia publica, oratorum partes erant, reis vel diem dicere, vel eosdem defendere, quod qua ratione factum sit, luculenter ostendit MEVRS. *in Areopago cap. extremo*, & SIGON. *de rep. Athen. III.* Et eiusmodi orationes dicebantur δικανικοὶ seu *generis iudicialis*, quales sunt DEMOSTHENIS *orationes in Aphobum*, *Neaeram*, *Aristogitonem*, & aliae. Denique quando Graeci vniuersi ad ludos sollemnes con-

flue-

fluebant, in publica etiam ista celebritate gentis orationes habebantur, in laudem illorum, qui Graeciae libertatem defenderant, hostesque deuicerant, COEL. RHODIGIN. *lect. antiqu. XXVIIII, 12.*

III. Quum vero hodie nec in populi conciliis concionentur demagogi, nec in foro caussarum patroni eloquentiam ostentent, nec denique sollemnes quaedam supersint panegyres: facile patet, triplicis illius caussarum generis, quo vniversa veterum rhetorica nititur, hodie nullum superesse vsum *). Quandoquidem ergo in scholis tantum aliquae supersunt oratoriae Latinae reliquiae, declamationes vero illae vmbraticae ad nullum trium generum pertinent: nouum orationum genus inuenerunt doctores, quod quum non tam in persuadendo, quam docendo delectandoque versetur, ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟ͂Ν adpellare consueuerunt **).

An etiam hodiernae orationes ad haec genera reuocari possint?

*) Aiunt equidem, hodienum nos vel laudare, vel vituperare, suadere, vel dissuadere, adcusare, vel defendere, adeoque omnino magnum esse veteris oratoriae vsum. Quo sensu QVINCTIL. *lib. III. c. 7. laudare testem, vel contra, pertinet ad momentum iudiciorum, & ipsis etiam reis dare laudatores licet, & editi in competitores, in L. Pisonem, Clodium & Curionem libri vituperationem continent, & tamen in senatu loco sunt habiti sententiae.* Sed qui considerauerit ea, quae paullo ante de trium generum origine disseruimus, facile deprehendet, orationes hodiernas *de laudibus historiae, de philosophia cum iurisprudentia coniungenda, de non ferenda iuuenum proteruia, de turpitudine ebrietatis*, aliasque huius generis non magis similes esse orationibus veterum in comitiis populi, foroque & conuentibus Graeciae habitis, quam vmbram luci.

(Non perfecit Auctor, vt putare desinam, pleraque praecepta antiquorum Rhetorum, nominatim QVINCTILIANI, suum hodie vsum, non contemnendum illum sane, habere. I. Non dicam de intellectu oratorum Graecorum Latinorumque, quem hac cognitione iuuari, quis neget? II. In sacris ad populum Orationibus omnino suadendum est, h. e. homines oratione in sententiam salutarem traducendi: quod profecto praestabis felicius, qui caeteris rebus vim dicendi, qualem veteres tradidere, adiecerit. III. Sunt fora adhuc per Europam hinc inde vbi caussas ore vel scripto etiam apparatu quodam Oratorio orare licet & decorum est. IV. In quocunque scribendi genere, vbi vel docere, vel probare, vel placere volumus, magnam utilitatem praestat oratoria, qualem proponit FABIVS. V. Eae quoque, quas Auctor *declamationes* vocat, meliores erunt, & plus efficient boni, si ad veterem illam eloquentiam conformentur. Quae cum ita sint neminem poenitere debet, vel VOSSIANOS *de oratoria Institutione libros*, vel quod omnibus faciendum censeo, QVINCTILIANI opus si non totum, at certe maiore sui parte, omissis modo iis, quae Romano foro sunt propria, & perlegisse, &, quantum potest, familiariter iis vti. G.)

**) Multa de hoc *didascalico* dicendi genere commentantur NIC. REVSNERVS, MATTH. DRESSERVS, CONR. DIETERICVS, aliique rhetores. Sed ipsi rhetorices fini ac naturae illud repugnat. Interim negari nequit, plerasque declamationes, quas hodie in scholis audimus, generis esse didascalici. (Docere & planum facere aliquid ad finem etiam antiquae Rhetorices pertinet vel maxime. Et quis non, cum dicit, optet persuadere auditoribus suis vel sententiam suam vel affectum? Non est ergo opus nouis praeceptis in ea arte, qua omnium

confeſſione antiqui longe excellunt quidquid eſt hodie eloquentium. Sed ſatis eſt, ſi qui feſtinent, omiſiſſe de antiquis praeceptis forenſia. G.)

Orationes hodie vel ſcholaſticae ſunt, vel panegyricae.

IIII. Vt ergo orationes conſcribendi rationem noſtrae aetati vtrique publicae adcommodemus: duo hodie eſſe arbitramur Latinarum orationum genera. Alterum in vmbra ſcholarum vſu receptum *), alterum paullo ſollemnius **). Illas DECLAMATIONES, has PANEGYRICAS vocare licebit. Nos hoc capite de declamationibus agemus.

*) *Declamationes* mihi ſunt, quae de rebus quibusdam, ad eruditionem pertinentibus, veluti de quaeſtionibus phyſicis, moralibus, iuridicis, philologicis, theologicis, hiſtoricis, exercendi ingenii, oſtentandaeque eloquentiae cauſſa habentur. Tales ſunt pleraeque orationes M. ANT. MVRETI, M. ANT. MAIORAGII, PETRI CVNAEI aliorumque recentiorum, quas more maiorum in gymnaſiis & academiis habuerunt.

(Ne cui imponat nouus intellectus nominis *Declamatio*: quae antiquis & recte loquentibus *ab oratione* non alia re diſtat, quam quod exercitationis tantum cauſſa habetur, quare nec argumento ſ. materie, neque elaboratione differre debet ab oratione ſeria, ſi quidem meditatio & exercitatio illis debet actionibus quam ſimillima eſſe, ad quarum facilitatem comparandam ſuſcipitur. Et poſſunt ipſae quoque Auctoris tum declamationes, tum Panegyricae ad tria illa genera antiquorum commode referri, vt deinde apparebit. G.)

**) *Panegyricas* voco non tantum laudationes magnorum virorum, quales ſunt pleraeque BVCHNERIANAE: ſed quaecumque in feſto quodam conuentu coram ſplendidiore auditorio habentur, veluti in inauguratione academiae, vel regis, in ſacris ſaecularibus, cet. Hae quemadmodum a ſuperioribus materia, ita & ſtilo quam maxime differunt.

Declamationem ſcripturum ſollicitum eſſe oportet de themate.

V. *Declamationem* itaque ſcripturo, id praecipue agendum eſt, vt thema inueniat haud vulgare *), nec tamen a ſenſu communi remotum **): iucundum ***), nec tamen ſcurrile ****): ita denique comparatum, vt perſonis, loco, temporique conueniat *****).

*) Cauendum ergo eſt a thematibus vulgaribus, qualia ſunt *de laudibus virtutis, de laudibus litterarum, cet.* His enim facile obiici poſſet illud CATONIS: *Stulte, quis vmquam vituperavit?* In pueris & adoleſcentulis, qui nondum aere lauantur, tolerari haec poſſunt: minime in viris, quorum in graviore materia exercetur ingenium. (Quae autem *gravior* poteſt eſſe *materia*? Mihi vero ille quantiuis pretii orator videatur, qui *de laudibus virtutis, litterarum*, &c. ita dicat, vt moueat, vt perſuadeat. Socratis omnis oratio in laudanda virtute conſumebatur. G.)

**) Non enim eloquentia abutendum eſt, ſed vtendum. Cum ratione ergo inſaniunt, qui I. veterum academicorum more de rebus omnibus in vtramque partem diſſerendum, in eaque ſummam eloquentiae laudem poſitam exiſtimant. Vid. CIC. *de fin. bon. II, 1.* Adcuratum ergo ac laudandum fuit ſenis illius Catonis iudicium, qui Carneadem, quod eadem eloquentia iuſtitiam & laudauerat, & vituperauerat, vrbe ejiciendum cenſuit. Sane rerum laudandarum vituperandarumque ideae tam ſunt neceſſariae, vt qui eas dicendo euellere animis conatur, vel magno conatu maximas agere nugas, vel ad quoduis ſcelus profligatiſſimus videatur. Et quid humano generi prodeſſet eloquentia, qua liceat νικᾷν καὶ [illegible]

κατα χαδινα, vt de SOCRATIS eloquentia ait ARISTOPHANES *in Nubib. v. 99*. (Tamen dispiciendum candidatis eloquentiae, quid de vnaquaque re in vtramque partem dici possit, vel ad hoc ipsum, vt refutare discamus contraria. G.) Nec magis sapere videntur, II. qui res vituperandas laudando, vel laude dignas vituperando in mustaceo quaerunt laureolam. LVCIANVS *muscam* & *podagram*; SYNESIVS *caluitium*; DIO CHRYSOSTOMVS *exsilium*; ERASMVS *moriam* vel stultitiam; MAIORAGIVS *lutum*; BVRMANNVS *pigritiam* laudauit, nec febri, asinoque sui encomiastae defuerunt. Παράδοξα haec sunt, & ingenio ostentando idonea, sed tamen puerilia, & viro graui parum digna. Excusandus quidem ERASMVS, cui dulce fuit desipere in loco, & luculenta ista satira certorum hominum stultitiam perstringere. Sed sicut non omnes sunt ERASMI, ita non omnes suscepta eiusmodi opera eamdem reportant laudem. Nimirum multum interest, ostentandae doctrinae & eloquentiae caussa huiusmodi res laudentur, an satiricum quid inuolutum velimus huiusmodi laudibus. Hinc merito mireris ERASMI & V. C. PETRI BVRMANNI acumen, qui huiusmodi orationibus hominum stultitiam acriore sale perfricuerunt. At nihil huiusmodi reperias in aliis eius generis oratiunculis, sed mera σοφίσματα, sine quibus res minus laudandae laudari nequeunt. (Plerumque aliquid spectasse auctores talium declamationum, quod vitam iuuaret, multa certe inspersisse, quae cognouisse, quae cogitasse, bonum sit, inductione quadam ostendi potest, si quis percurrere velit constructum CASP. DORNAVII labore *Amphitheatrum sapientiae Socraticae*. G.)

***) Quum enim declamationes eiusmodi scholasticae pleraeque vix aliquam insignem vtilitatem vel reipublicae vel auditoribus polliceri possint, adeoque multis taedium inter audiendum obrepere soleat: facile patet, iucunditate rerum abstergendum esse hoc fastidium, adeoque ea themata quam maxime referre plausum, quae sunt auditu iucundissima. Quis dubitaret quaeso, quin suauissimae celeberrimi auctoris declamationes *de charlataneria eruditorum* explicatioribus frontibus auditae sint, quam si subtilissimus aliquis philosophus magno supercilio *de laudibus reginae illius scientiarum, metaphysicae*, disseruisset? (Deme *supercilium*, & pone in cathedra humanissimum aliquem FACCIOLATVM, qui *Metaphysicam* eo ore commendet, quo *Dialecticorum* retia & laqueos explicauit aliquot praefationibus; puto futurum, vt haud parum attente audiatur ab his quidem, qui cor & aures ac cerebrum habent. Caeterum in argumentis deligendis, quae ipsa fronte aliquid iucundum polliceantur felix fuit OCT. FERRARIVS, ne de MENCKENIO aliquid adiiciam. G.)

****) Modus in rebus omnibus optimus est. Cauendum ergo, ne dum iucundus esse laboras, scurram aut histrionem agas. Cavenda etiam Cynica illa dicacitas & linguae virulentia, ne in satiram euadat oratio.

*****) MORHOFIVS V. C. *in Polyhist. III, 12. 3. sequ.* praeclare ostendit, inuentionem omnem poeticam e locis illis περιστατικοῖς: *Quis? quid? vbi? quibus auxiliis? cur? quomodo? quando?* vnice esse petendam, his tria alia adiuncta subiice: *quale? quantum? quoties?* Idem mihi de inuentione thematum videtur. Fingamus, orationem inauguralem habendam esse a professore politices: circumstantia *quis?* themata nobis suppeditabit varia. Differere enim possemus *de virtutibus professoris politices*, *de praecipuis huius aeui scriptoribus politicis*, de quaestione: *prudentia ciuilis doctrina, an solo vsu comparetur?* circumstantia *quid?* themata suggeret *de sophismate politico in veterum auguriis latitante*, *de eloquentia ciuili*, *de oratoria principis*. Fingamus porro orationem illam habendam Argentorati, vel Altorfii, circum-

circumſtantia illa *vbi?* commendabit themata *de republica Argentoratenſi*, *vel Norimbergenſi*, *abſolutiſſimo prudentiae architectonicae exemplo.* Sin Lipſiae ea oratio habenda eſſet, *quanta ſit commerciorum ad reipublicae beatitudinem vtilitas*, poſſet demonſtrari. Circumſtantia *quibus auxiliis?* denuo nobis varia ſufficiet themata, veluti *de doctrina principis*, *de exemplo principis*, *de perpetua cenſura.* Circumſtantia *cur?* dicere ſuadebit *de doctrinis in academiis inculcandis*, vel de quaeſtione: *cur olim in academiis inculta iacuerit prudentia ciuilis?* Circumſtantia *quomodo?* nobis ad animum reuocabit themata, *de ſcopulis in prudentia ciuili cauendis*, *de monarchomachiſmo*, *de Machiauelliſmo*, *cet.* Denique ſi fingamus, orationem iſtam habendam fuiſſe ipſo anno ſaeculari eccleſiae purioris: circumſtantia illa *quando?* nobis ſuggereret quaeſtiones, *quid reipublicae profuerit reformatio? quantum incrementum ex ea re ceperit prudentia ciuilis?* Diſſeri etiam poſſet, *de politica papali*, aliisque eiusmodi thematibus. Quis ergo tam eſſet ab ingenio omni deſtitutus: vt e tot thematibus non poſſet illud ſeligere, quod & optimum, & auditoribus iucundiſſimum fore praeuideat?

Vnde res & argumenta petenda? VI. Inuento themate, diſpiciendum, ad quam diſciplinam illud pertineat. Inde enim omnis adparatus rerum argumentorumque eſt petendus *).

*) Nolim ergo, te & hic de certis argumentorum locis vel ſedibus eſſe ſollicitum. Declamationes pleraeque de rebus ad eruditionem pertinentibus agunt. Quid vero de iis dicendum ſit, diſciplinae docent. Ex iis ergo colligenda, quae ad thema pertinent, ita tamen, vt ne extra oleas vagemur. Non enim omnia ſed optima, & ad rem pertinentia, dicenda ſunt. Exempli cauſſa, ſi quaeſtio eſſet: *cur olim tam inculta iacuerit prudentia ciuilis?* facile animaduerterem, omnem adparatum partim ex hiſtoria litteraria medii aevi, partim ex hiſtoria academiarum, partim ex hiſtoria papatus eſſe petendum.) Sed magnos illos campos fruſtra forte pererraueris, niſi filum quaſi quoddam ſequaris quod te ducat; niſi loculos quosdam, in quos deponas, quae in illa peregrinatione inueneris. Sume igitur illum verſum circumſtantiarum memorialem, & occurret tibi, ſi noris hiſtoriam, quid ad ſingulas illas quaeſtiones reſpondendum ſit: ex illis reſponſionibus deinde elige, quae maxime ad rem facere putabis &c. G.) Sin quaeſtio tractanda: *quid reipublicae profuerit reformatio?* politica & ius naturae me docere poſſet, quaenam ſit *σχέσις* eccleſiae ad rempublicam. Ex hiſtoria deinde diſcerem, quaenam olim fuerit rerum publicarum facies, quae epiſcoporum Romanorum inſolentia, quanta cleri licentia, quantum principum periculum? Quantus mihi inde naſceretur rerum argumentorumque adparatus? Nihil ergo opus eſt *locis dialecticis*, *arte Lulliſtica*, *indice combinatorio*, aliisque eiusmodi ſubſidiis, quae magno iuuenum malo a nonnullis commendantur.

Quomodo ea diſponenda? VII. Vbi iuſtus rerum argumentorumque adparatus ad manum eſt, opera porro danda erit, vt illum in certas quasdam claſſes, vel partes diſtribuamus *). Quot partes vel claſſes conſtituuntur, totidem erunt orationis ARGVMENTA.

*) Collecto e. g. adparatu, qui ad thema paullo ante laudatum pertinet: facile animaduerterem, eum ad tria reuocari capita poſſe. Oſtendere ergo poſſem, felicem illam religionis reparationem, reipublicae I. *ad quietem & ſecuritatem;*

tatem; II. ad opes & potentiam; III. ad maiestatem principum conseruandam profuisse. Hinc tota tractatio tribus his constaret argumentis. Ceterum si vmquam, hic certe iudicio opus est. Nec ordo ille ita certis adstringi regulis potest, vt ab iis discedere non liceat. Eleganter QVINCTIL. Instit. orat. lib. VII. cap. 1. Sed meminerimus ipsam dispositionem plerumque vtilitate mutari, nec eamdem semper primam quaestionem ex vtraque parte tractandam. Cuius rei vt cetera exempla praeteream, Demosthenes quoque atque Aeschines possunt esse documento, in iudicio Ctesiphontis diuersum sequuti ordinem, quum accusator a iure, quo videbatur potentior, coeperit, patronus omnia, vel paene omnia ante ius posuerit, quibus iudicem quaestioni legum praepararet. (Ad hanc distributionem facilius instituendam faciunt commendatae supra I, 3, 5. divisiones. G.)

VIII. Singula argumenta iam facillime poterunt elaborari, si ea obseruentur praecepta, quae supra de *syllogismo & enthymemate oratorio* suppeditauimus *). Quomodo singula argumenta elaboranda?

*) Scilicet argumenta singula rediguntur in syllogismos vel enthymemata. Praemissae deinde probantur atque amplificantur. Exemplo nobis erit MVRETI oratio II. Venetiis *de laudibus litterarum* habita. In ea ostendere conatur orator eloquentissimus, permultum ornamenti praesidiique optimas litteras rebus publicis bene temperatis adferre. Omnem ergo adparatum e prudentia ciuili petitum ad duo summa capita refert, demonstratque, I. *litteris pueritiam & adolescentiam ad rempublicam praeparari*, II. *iisdem viros ciuiles in administranda republica adiuuari*. Prius argumentum in hunc redigit syllogismum:

I. MAIOR. *Quodcumque adolescentes ad virtutem praeparat, illud multum ornamenti praesidiique adfert reipublicae*; vbi
  I. Ipsa propositio.
  II. Aetiologia. *Felicitas enim reipublicae a singulorum felicitate ac virtute dependet.*
II. MINOR. *Litterae adolescentes ad virtutem praeparant.* Vbi
  I. Ipsa propositio.
  II. Aetiologia. Nam
    I.) pueritiam praeparant.
      1) Aetiologia. *Informant enim eamdem ad humanitatem & virtutem.*
      2) Illustratio. *Vt in semente spes messis, ita in institutione puerili spes vitae posita est.*
    II.) Iuuentutem praeparant.
      I.) Aetiologia. *Nam abducunt eam a voluptatum illecebris, & ad gloriam excitant.*
      II.) Illustratio ab
        1.) *exemplo Themistoclis, qui Miltiadis tropaeis excitabatur.*
        2.) fabulis poëticis, *de Veneris imperio, & de Iasone, qui Sirenum insidias Orphei lyra euasit.*
        3.) exemplis *Chrysippi, Archimedis, Solonis, qui voluptatem e litteris incredibilem ceperunt.*
III. CONCLVSIO. *Ergo litterae multum ornamenti praesidiique adferunt reipublicae.*

Alterum argumentum MVRETVS enthymemati huic includit:

I. MINOR. *Litteris viri ciuiles in administranda republica adiuuantur.* Litterae enim vsum suum exserunt
  I. In pace. Vbi
    I. Aetiologia. *Politica enim omnes viri ciuilis partes ostendit.*
    II. Illustratio, ab
      I.) obiectione. *At possunt viri ciuiles aliena opera vti.* Quod negatur.
      II.) Illustratio *ab exemplo Manlii, qui*

qui caecus consulatum recusabat, quod indignum putaret, ei capita fortunasque omnium committi, qui alienis oculis vteretur.

II. In bello, vbi

I. Aetiologia. *Bella enim non tantum corporis, sed & animi viribus geruntur.*

II. Illustratio *a voto Agamemnonis, qui decem sibi non Achilles aut Aiaces, sed Nestoras optabat.*

III. Secunda aetiologia. *Historia tot bella ob oculos ponit, quum alias maximi duces paucis tantum bellis interfuerint.*

IIII. Tertia aetiologia. *Litterae ob oculos ponunt clarissimorum fortissimorumque ducum exempla.*

V. Quarta aetiologia. *Maximos saepe exercitus eloquentia vel fluit vel incitauit.*

VI. Illustratio *ab exemplo Tyrtaei poëtae, qui Lacedaemoniorum exercitum versibus inflammauit.*

VII. Aetiologia quinta. *Maximi ac celeberrimi duces eruditi fuerunt.*

VIII. Illustratio *ab exemplis Architae Tarentini, Melissi, Socratis, Platonis, Xenophontis, Periclis, Themistoclis, Epaminondae, Scipionum, Luculli, Fabii, Marcelli, Iulii Caesaris, Bruti.*

VIIII. Illustratio *a lege Mitylenaeorum, qui bello victos non aliter mulctabant, quam vt ne liberos suos litteras edocerent.*

II. CONCLVSIO. *Multum ergo ornamenti praesidiique litterae adferunt reipublicae.*

Vides clarissimum illum oratorem non alio vsum artificio, quam quod nos hic commendamus, politissimam illam composuisse orationem. Ἐξήγησιν ejus addere nihil attinet. Ecquis enim est tam omnis elegantioris doctrinae incuriosus, vt elegantissimas MVRETI orationes legendas, & in sinu gestandas non existimet?

(Quod hic in una MVRETI oratione fecit Auctor, illud in omnibus CICERONIS orationibus praestitit MARTI. DV CYGNE in *Explanatione rhetorica omnium* CICERONIS *orationum secundum Partes, Enthymemata, & Figuras. Colo.* cIↃIↃCLXXVIII. 8. *&c.* G.)

Exordia generalia.

VIIII. Accedit & hic EXORDIVM, idque vel *generale*, vel *speciale.* Modo enim a persona oratoris *), modo ab auditoribus **), modo a loco ***), modo a tempore ****) aliisque circumstantiis auspicari licet. Quae omnia *exordia generalia* habentur.

*) Talia sunt exordia, quibus orator sese extenuat. Ipse CICERO eiusmodi exordio vtitur in *oratione pro Sexto Roscio Amerino.* Erat enim tum admodum iuuenis, nec dum cuiquam praestiterat patrocinium. Minus ergo excusandi, qui extenuatione eiusmodi vtuntur in consessu hominum obscurorum, quique nulla admodum auctoritate pollent. (In exordiis, quae a persona oratoris ducuntur, in primis cauendum est, ne περιαυτολογίᾳ molesti simus. Modestiae ἦθος cum modum excedit, fit laus sui immodica. G.)

**) Elegantissimum huius generis est exordium MVRETI, quo in *oratione II partis I.* vtitur. Dicendum enim illi erat in splendidissimo senatus Veneti consessu, cuius adspectus vel constantissimo viro metum incutere potuisset. Eiusdem generis est exordium orationis CICERONIANAE pro lege *Manilia.*

***) Hunc exordiendi modum eadem oratione praeclare obseruauit MVRETVS. Nam vt in senatus, ita & in ipsius vrbis & reip. laudes latius excurrit.

****) Sic MVRET. *orat.* II, 18.

dicturus

dicturus de circumcisione a tempore, id est, Kalendis Ianuariis exorditur.

X. Sed elegantiora plerumque sunt *exordia specialia*, quae vel ab occasione dicendi *), vel a re ipsa **) petuntur. Exordia specialia.

*) MVRET. *orat. I*, 8. dicturus de philosophiae moralis laudibus, exordium ducit ab occasione dicendi, munere scilicet docendi philosophiam; quod ei superiore anno, auspiciis pontificis maximi, fuerat demandatum.

**) Idque fit dupliciter, vel *directe*, quemadmodum MVRET. *orat. I*, 1. de theologiae laudibus acturus, statim in exordio theologiam praecipua laude dignam esse demonstrat; vel *indirecte*, thesi, ceu vocant, ad hypothesin traducta, veluti, si quis de prudentia docendi acturus, in exordio ipsam commendaret prudentiam. At vero ea exordiorum genera videntur suauissima, quae vel a similitudine quadam, vel ab exemplo, vel denique a testimonio elegantiore petuntur. Ita MAIORAG. *orat. IIII.* exordium ducit ab elegantissima comparatione solis & legum humanarum. MVRETVS vero *orationem I*, 10. ab exemplo Croesi; & *orationem II.* 2. a testimonio EVRIPIDIS auspicatur. Mirus ea in re artifex est LVCIANVS, cuius inter opera variae etiam exstant praefationes, seu exordia elegantissima ab exemplis, comparationibus, similitudinibus ducta, qualia sunt *Tomo I. p. 806. Hercules Gallus: Tomo II. Op. p. 841. de dipsadibus: Tomo III. p. 212. Herodotus vel Aetio*, & alia. (At hae *Praefationes* s. προλαλιαί non sunt integrarum orationum exordia: sed breues orationes, quibus auditores colligere futuris recitationibus suis studebat, quod genus etiam hodie in Italorum praesertim Academiis consuetum est, *in Instauratione*, vt loquuntur, studiorum. Apud Germanos fere *Programmata* aut *Prolusiones* quae typis publicantur, in earum praefationum locum successere. G.)

XI. Exordia quomodo disponenda sint, etiam & vulgus rhetorum docet. Praemissa enim THESI, statim additur AETIOLOGIA; tum porro APODOSIS, ac denique BASIS subiicitur *). Solent tamen oratores, copiae studiosiores, singulas fere partes vel nouis rationibus, vel illustrationibus quibusdam munire **). Dispositio exordiorum.

(Quatuor illas exordii partes, non quasi simpliciter necessarias, sed commodas pleno exordio, constituit HERMOGENES *de Inu. I*, 5. quas vocat Πρότασιν s. propositionem; Κατασκευὴν, qua illa adstruitur; Ἀπόδοσιν s. Ἀξίωσιν quae est Hypothesis Propositioni subordinata, & propius ad ipsum Orationis argumentum accedens; & Βάσιν, quae caussam & probationem Propositionis ad Apodosin applicat. G.)

*) THESIS rem proponit; AETIOLOGIA eamdem confirmat; APODOSIS ad thema adplicat; BASIS denique viam ad propositionem munit. Exempli loco sit exordium orationis I. MVRETI, quod ita disponitur:

I. THESIS. *Theologia singulari quadam, ac praecipua laude digna est.*

II. AETIOLOGIA. *Nam mortalitatem nostram diuinae naturae arctissima colligatione deuincit.*

III. APODOSIS. *De ea dicere iussus, hanc spartam non abs re defugi.*

IV. BASIS. *At nunc semel altum ingresso, vela facienda sunt.*

**) Sic in eodem exordio MVRETVS apodosin duabus fulcit rationibus.

Defugiſſe ſe ait dicendi munus, partim ob rei grauitatem, partim, quod vix ſperare potuerit eam ſtili ſublimitatem, quae digna videretur tanta rei magnitudine. Priorem rationem exemplo ſophiſtae apud Hannibalem de rebus bellicis diſſerentis; poſteriorem teſtimonio PLATONIS illuſtrat. Sed en ipſum exordium:

I. THESIS. Theologia praecipua laude digna eſt: *Cum omnes mihi ſingulari quadam ac praecipua laude digni videntur, qui in adſequenda honeſtarum artium ſcientia operam & induſtriam ſuam collocant: tum ii praecipue, qui veluti maiore quodam numinis adflatu perculſi, ceteris omnibus poſthabitis, ad diuinarum rerum intelligentiam omnes cogitationes ſuas atque omnia ſtudia contulerunt.*

II. AETIOLOGIA. Nam mortalitatem noſtram diuinae naturae arctiſſima colligatione deuincit: *Nam ſi eorum omnium, quae in hac immenſa rerum vniuerſitate cernuntur, vnumquodque naturali ſui perficiendi deſiderio tenetur; & animus noſter, ad ſimilitudinem diuinitatis effictus tanto perfectior eſt, quanto propius ad illud, ex quo ductus & propagatus eſt, exemplar accedit: dubitari profecto non poteſt, quin ea ſit omnium praeſtantiſſima facultas, quae, quoad eius fieri poteſt, cum humanis diuina copulando, mortalitatem noſtram, quantum illius imbecillitas patitur, diuinae naturae arctiſſima colligatione deuincit.*

III. APODOSIS, vbi

I. APPLICATIO. De ea dicere iuſſus, hanc ſpartam initio defugi: *De illius mihi facultatis laudibus hodierno die demandatum eſt ab iis, quorum & apud me plurimum valet, & apud omnes peraeque valere debet auctoritas, non vt eas quidem ſigillatim percenſere omnes, ac flore orationis conueſtire conarer: (quod & imperare iniquum; & ſuſcipere temerarium eſſet,) ſed vt ex earum innumerabili copia pauca quaedam ſeligerem, de quibus hoc ampliſſimo loco, vobis audientibus, explicarem. Qua de re quum mecum initio ageretur, refugiebam equidem tanti oneris magnitudinem.*

II. RATIONES & ILLVSTRATIONES: *veritus ne idem mihi contingeret, quod nobili olim ſophiſtae apud Hannibalem de rebus bellicis longa accurataque oratione diſputanti contigiſſe dicitur, ſi homo adoleſcens, & cum a ceteris rebus ſatis tenuiter inſtructus, tum in hoc genere penitus rudis, inter tot eruditiſſimos viros ad dicendum de rebus diuinis adgrederer. Illud etiam commouebat, quod praeclare a Platone ſcriptum noueram, orationi & iis rebus, quae oratione tractantur, quamdam inter ſe cognationem intercedere oportere, ex quo facile intelligebam conſequi, vt ad res diuinas pro dignitate tractandas diuinum quoddam requireretur orationis genus.*

III. BASIS. At nunc ſemel altum ingreſſo verba nimirum facienda ſunt: *At iſta quidem, re adhuc integra, fortaſſis maiore quadam cautione prouidenda fuerint: nunc quidem iam ſemel altum ingreſſis, quae nos cumque tempeſtas exceptura eſt, vela nimirum facienda ſunt.*

Quid de captatione beneuolentiae cenſendum? XII. Propoſitioni, quae vel baſi, vel apodoſi ſubiungi, vel eidem innecti ſolet, plerumque accedit *captatio*, quam vocant, *beneuolentiae.* Sed maiorem mihi laudem videntur mereri, qui beneuolentiam potius dicendi ſuauitate retinendam, quam multis verborum lenociniis captandam exiſtimant *).

*) Aut enim thema orationis ita eſt comparatum, vt auditoribus placeat, & tunc non erit, quod auribus inſidieris, & verbis ſeſamo ac papauere ſparſis capies beneuolentiam, ſed praeſtabit, dare operam, vt & elegante elabora-

elaboratione & ipsa dicendi suauitate auditorum spei satisfiat; aut ipsum thema vel eius tractatio fastidio est: & tunc parum praesidii erit in ista beneuolentiae captatione. Fastidiosum enim est aurium iudicium, nec tam beneuolentiae, quam voluptati vtilitatique obsequitur. Notum est, quid de A. Albino censuerit M. Cato, quum in principio historiae eius multis verbis veniam gratiamque malae existimationis, si quid esset erratum, postulari legisset. Tum enim Cato: *Nae tu*, inquit, *Aule, nimium nugator es, quum maluisti culpam deprecari, quam culpa vacare. Nam veniam petere solemus, aut quum imprudentes errauimus, aut quum compulsi peccauimus. Te*, inquit, *oro te, quis perpulit vt id committeres, quod, priusquam faceres, peteres vt ignosceretur?* CORN. NEP. apud GELL. *Noct. Attic. XI*, 8. (Catonianum illud quidem, & nimis seuerum fuerit, si quis eos reprehendat, qui officio vel obsequio adducti ad dicendum, deinde veniam illius vel obsequii vel necessitatis respectu petunt suae vel imbecillitati vel verecundiae. G.) Itaque & CICERONEM parcius huiusmodi formulis captare beneuolentiam, animaduertimus, sed plerumque iis argumentis, quae ἤθη vocant oratores, auditorum vel iudicum fauorem sibi conciliare. At sicubi vti constituit nouo quodam atque inusitato genere dicendi, tali formula eum veniam precari animaduertimus. Exemplum reperias in *orat. pro Archia cap. 2. Quaeso a vobis, vt in hac caussa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam, vt me pro summo poeta atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum litteratissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique praetore exercente iudicium, patiamini de studiis humanitatis ac litterarum paullo loqui liberius, & in eiusmodi persona, quae propter otium ac studium minime in iudiciis periculisque tractata est, & vti prope nouo quodam & inusitato genere dicendi.*

XIII. In CONCLVSIONE plerumque vel quaedam fit argumentorum repetitio seu anacephalaeosis, vel paraenesis quaedam ad auditores subnectitur, atque adeo adfectus aliquis mouetur *). Sed cauendum, ne in rebus non adeo magni momenti tragoedias agamus, eoque in illud incidamus vitium, quod ΠΑΡΕΝΘΥΡΣΟΝ vocari supra *P. I. cap. 2. num.* 53. monuimus **). Qualis esse debeat conclusio?

*) Atque eatenus recte post ARISTOTELEM monent rhetores, in exordio regnare ἤθη: in tractatione λόγους; in conclusione πάθη. Et hinc eleganter docet QVINCTILIAN. *Inst. orat. lib. VI. c. 1. perorationis duplicem esse rationem, positam aut in rebus, aut in adfectibus. Rerum repetitionem & congregationem, quae Graece dicitur ἀνακεφαλαίωσις, a quibusdam Latinorum enumeratio, & memoriam iudicis reficere, & totam simul caussam ponere ante oculos, & etiamsi per singula minus mouerit, turbam valere. Adfectus quoque esse necessarios, si aliter obtineri vera & iusta, & in commune profutura non possint.*

**) Scilicet nostrae orationes veterum illarum veluti vmbrae sunt. Olim in orationibus plerisque adfectus erant concitandi, & magnis in laudibus tota Graecia erat PERICLES, qui non loqui, sed fulminare, & in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinquere dicebatur. Quum enim isti oratores vel de republica dicerent, vel de ciuium capite, & quidem apud plebem, quae non tam ratione, quam adfectu regitur: facile patet ratio, cur ea oratio omnium praestantissima visa sit, quae adfectus quam

vehementissime moueret. At hodie non de ciuium capite & fortunis, non de reipublicae salute aut interitu, sed de rebus scholasticis declamamus, vbi frigida plerumque est nimia adfectuum commotio. (Sed quidni discamus quoad licet, vt si res ferat pro rep., pro virtute, loqui aut scribere ita possimus, vt quibusdam certe persuadeamus? G.)

Qualis totius orationis stilus? XIIII. Denique in orationibus vel declamationibus scholasticis quam maxime stili habenda est ratio *). Conuenit vero huiusmodi orationibus stilus mediocris **), oratorius ***), elegans ****), perspicuus *****), nonnumquam etiam grauis & concitatus ******). Recte enim obseruauit PLATO, *orationi & iis rebus, quae oratione tractantur, quamdam inter se cognationem intercedere oportere* †).

*) Plerumque enim non tam ob insignem aliquam vtilitatem, quam ad ostentandam eloquentiam habentur. Turpe ergo esset, dicendo infantiam prodere, quam tacendo potuisses dissimulare.

**) De quo vide supra *part. I. c.* 2. *num.* 45. Hinc parum placent orationes Polonorum, quae semper cothurno incedunt, nec PHILIPPI MELANCHTHONIS, quae vix ultra dictionem tenuem adsurgunt. Vid. MORHOF. *Polyhist. I, 6, 3. 3. p.* 277.

***) Conf. supra *part. I, c.* 2. Vix ergo publici saporis sunt orationes ERYCII PVTEANI, CASP. BARLAEI, M. ZVERI BOXHORNII, DOMIN. BAVDII, & in primis IO. CONR. DANHAVERI, qui poëticam potius, quam oratoriam exprimunt facundiam. IVST. LIPSII orationes elegantiores purioresque sunt eius epistolis, adeo vt eas nonnulli Lipsio suppositas existiment. Vid. VINC. PLACC. *de Pseudon. p.* 219.

****) De hoc stilo vide supra *part. I. c.* 2. Cauendum tamen, ne nimium elegantiae studium in sophisticam, vt ita loquar, vaniloquentiam euadat.

*****) Vide supra *part. I. c.* 2.

******) Quoties scilicet adfectus mouendi. Adde tamen, quae superiore paragrapho monuimus.

†) Operae pretium itaque fuerit, optimos hic recensere oratores, quos a renatis litteris floruisse constat. Primas itaque partes merito M. ANTONIO MVRETO deferimus, cuius eloquentiam etiam IOS. SCALIGER in *excerptis Puteanorum*, & IAN. NIC. ERYTHR. *Pinacoth. III. p.* 74. admirantur. Proximi huic sunt IO. CASA, de cuius opusculis praeclare meritus est NIC. HIERON. GVNDLINGIVS, AON. PALEARIVS, M. ANT. MAIORAGIVS, DIONYS. PETAVIVS, PETR. IO. PERPINIANVS, Hispanus, de quo IAN. NIC. ERYTHR. *Pinac. l. c.* FRANCISCVS VAVASSOR, IO. CASELIVS, PETR. CVNAEVS & AVG. BVCHNERVS. Reliqui tantum non omnes longe infra mediocritatem subsistunt.

CAPUT

CAPVT III.

DE PANEGYRICIS.

I.

A Declamationibus differre ORATIONES PANEGYRICAS *), iam supra obseruauimus. *Est* vero λόγος PANEGYRICVS ORATIO *sollemnis* **), *in laudem personae illustris stilo magnifico elaborata* ***), *& in splendido auditorum congressu habita.* Panegyricus quid sit?

*) Panegyricae dictae sunt hae orationes, ὅτι πάντες ἤγειρον, *quia omnes congregabant*, vt recte obseruat SCALIG. *poët. III.* 109. Tales conuentus Athenis erant ludi quinquennales, de quibus DIONYS. HALIC. *Fragm. Rhet. I.* sed & quatuor illi ludi Graeciae, Olympici, Nemei, Pythii & Isthmii *panegyres* dicebantur. SCAL. *de art. poët. I.* 23. Quum vero in eiusmodi conuentibus etiam orationes in laudem virorum illustrium, & bene de patria meritorum haberentur: orationes istae dictae sunt *panegyricae.* (Nempe his conuentibus certabatur vt de corporis viribus & agilitate, sic de eloquentia, quam hic ἐπιδεικνύντες, *in se esse ostendebant* rhetores: unde ἐπιδεικτικὸν s. *demonstratiuum genus* dictum est, cuius materiem sumebant laudes hominum, Deorum, rerumpublicarum &c. G.)

**) Omnes ergo panegyricae orationes sunt laudatoriae, sed non omnes laudationes sunt orationes panegyricae. Sollemnis enim esse debet huiusmodi oratio, & hinc in magna quadam celebritate haberi. Dicuntur enim ἀπὸ τοῦ πανηγυρίζειν, id est *a congregando*, adeo vt & *nundinarum* πανήγυριν dixerit CICERO *epist. ad Att. I,* 14. (Tali celebritati destinatum finxit ISOCRATES suum πανηγυρικὸν λόγον, in quo X. vel XV. annis elaborauit. Argumentum, Athenienses Lacedaemoniis praeferendos in ducatu contra Persas. G.)

***) Stilo panegyricae orationis adeo propria est magnificentia, vt Graeci ideo panegyricum vocent, quidquid est splendidum, elatum atque admirabile. Sic PLVTARCHVS Praeciam, scortum nobile vocat πανηγυρικήν. Et ATHENAEVS Apelicota Teium πανηγυρικοῖς potius, quam στρατιωτικοῖς, educatum ait. Vid. CAEL. RHODIGIN. *Lect. ant. XXVIIII,* 12.

II. Quandoquidem vero splendidae eiusmodi ac veluti ambitiosae laudationes non facile ab adulatione vacuae esse solent: multi eas vix putant ferendas *). Enimuero quum virtutem tollere videatur, qui laudem omnem & gloriam remoueri iubet **): malim ego quidem non tam ipsas illas orationes, quam adulationem seruilem & parasiticum veluti oratorum quorumdam obsequium reprehendere ***). An viri sapientis sit scribere panegyricos?

*) Iam

*) Iam olim optimi quidam principes sibi dicendos panegyricos ipsi magnopere deprecati sunt. Pescennius Niger cuidam panegyricum recitaturo: *Scribe*, inquit, *laudes Marii vel Hannibalis, vel alicuius ducis optimi, vita functi, & dic, quid ille fecerit, vt eum nos imitemur. Nam viuentes laudare irrisio est, maxime imperatores, a quibus speratur, qui possunt necare, qui proscribere: ego autem viuus placere volo, mortuus etiam laudari.* AEL. SPART. *Pescenn. Nig.* 11. De Alexandro quoque Seuero, principe optimo, auctor est LAMPRID. *in vita eius* 35. *oratores & poëtas non sibi panegyricos dicentes, quod exemplo Nigri Pescennii stultum diceret, sed aut orationes recitantes aut facta veterum, libenter eum audiuisse.*

**) Virtutis enim comes est laus & gloria, & plerisque non solum rerum bene gestarum praemium, verum etiam incitatrix ad res maiores alacriter suscipiendas constantissimeque peragendas. Vnde PLINIVS: *postquam*, inquit, *desiimus facere laudanda, laudari quoque in peium putamus.* CELLAR. *praef. ad Panegyr. vet. XII.*

***) Nonnumquam tamen laus eiusmodi, quantumuis nimia, non tam adulatio videtur, quam admonitio. Multis sane PLINIVS splendido illo panegyrico suo non tam virtutes Traiani celebrasse, quam eum, qualis esse debeat, admonere voluisse videtur. Ceterum eleganter laudationis atque adulationis discrimen ostendit LVCIANVS *in apologia ὑπὲρ τῶν εἰκόνων* Tom. III. *p.* 327. *sequ.* vbi docet, *assentatorem quaecumque sui compendii caussa laudare, nullaque veritatis ratione habita, ea omnia immodicis laudibus extollenda existimare. Impudenter quoque mentiendo illum plura addere de suo, adeo vt non vereatur Thersiten quoque forma turpissimum ipso Achille pulcriorem dicere, & Nestorem inter omnes eos, quotquot ad Ilium pugnaturi venerint, natu minimum. Persancte quoque eum deieraturum, Croesi filium acutiore esse auditu praeditum Melampode, praeterea Iphnea acutius cernere quam Lynceam, dummodo spes aliqua consequendi lucri ob mendacium adpareat. Porro autem laudatorem nequaquam mentiri, aut addere aliquid, quod in totum in laudato non compareat, sed ea, quibus quis natura praeditus sit bonis, tametsi non admodum magna sint, extollere: nec lucrum ea laude captare, sed iustum virtutibus pretium statuere*, cetera.

Quinam e veteribus eiusmodi orationes scripserint?

III. Ceterum in panegyricis conscribendis e veteribus ingenium exercuerunt PLINIVS *) & duodecim illorum panegyricorum auctores, CL. MAMERTINVS, EVMENIVS, NAZARIVS, AVSONIVS, LATINVS PACATVS **), quos coniunctim post alios edidit CHRIST. CELLARIVS ***).

*) PLINII panegyricus arte magna, nec minore dictionis concinnitate compositus est. In primis vel ideo commendari meretur, quod & ciuilium rerum periti copiosissimum prudentiae imperatoriae penu in luculentissima illa oratione deprehendunt.

**) Auctores hi pro temporum, quibus floruere, varietate, vario stilo vtuntur. Incedunt fere cothurnis, & nonnumquam poëtico magis, quam oratorio dicendi genere delectantur. Laudari tamen meretur artificium oratorium, nisi quod nonnumquam nimis ad seruile obsequium sese demittere videntur.

***) Seorsum hos auctores recensuit, notisque ac indicibus suo more illustrauit CHRISTOPHORVS CELLARIVS, *Halae* cIↃIↃCCIII. 8.

IIII. Nec

IIII. Nec desunt, qui a renatis litteris panegyricos in laudem summorum principum scripserunt *). Eminent in his ERASMVS, PIERIVS WINSEMIVS, EZ. SPANHEMIVS, AVG. BVCHNERVS, IO. HENR. BOECLERVS, OCT. FERRARIVS, DAN. EREMITA, ANT. MALAGONELLVS & quidam, quos nostra hac aetate in hac arte excelluisse constat **). *Quinam e recentioribus?*

*) Non vna exstat panegyricarum orationum collectio. Praecipua aliquot voluminibus prodiit *Hanou.* clↃ IↃc XIII. 8. sed orationes non omnes his tomis comprehensas eiusdem esse commatis, recte obseruauit MORHOF. *Polyhist. I, 6. 3. 6. p.* 280. T. I.

Erasmus. Exstat huius ERASMI oratio panegyrica ad Burgundum principem, optima, multaque eruditione referta, in cuius etiam stilo nihil poterit desiderari, iudice eodem MORHOFIO *l. c.*

Winsemius. Exstant huius oratoris panegyrici varii, veluti in laudem Gustaui Adolphi, regis Sueciae, *Franequ.* clↃIↃcxxxIII. fol. in excessum Henrici Nassouii, *Franequ.* clↃIↃcxxxI. fol. & alii. Gustaui sane Adolphi, regis incomparabilis & magni libertatis Germanicae puriorumque sacrorum vindicis res gestae plurimorum eruditorum ingenia excitarunt, vt eas aeternitati pro virili consecrare anniterentur. Nescio tamen an non palma debeatur DAN. HEINSIO, cuius excellentissima de laudibus Gustaui Adolphi oratio nemini ignota est.

Spanhemius. Splendido admodum & plane antiquo stilo EZ. SPANHEMIVS laudauit Christinam, Sueciae reginam, *Gen.* clↃ IↃ CLII. 4. Exstat eiusdem panegyricus genethliacus de nato Electori Brandenburg. filio.

Buchnerus. Buchneriana oratione nihil potest esse splendidius, nihil vberius, nihil grauius. Nonnumquam tamen paullo longius a puritate illa castitateque tersae Latinitatis discedit, quod iam ab aliis est obseruatum.

Boeclerus. Huius variae exstant orationes panegyricae *Tomo III. dissertat. academicarum.* Sed agmen facile ducit illa in laudem Christinae reginae, rerum summam suscipientis, *Vpsaliae* habita.

Ferrarius. Huius praecipue laudandae sunt orationes binae, quarum altera in laudem Christinae, reginae Sueciae, conscripta, sub titulo *Pallas Suecica*, altera in laudem Ludouici XIIII. regis Franciae, prodiit *Venet.* clↃIↃCLXVI. 4.

Eremita. Exstat huius luculentissimus panegyricus Cosmo Mediceo, Magno Hetruriae Duci, dictus, de quo multi iudicarunt, ita in eo omnem artis oratoriae adparatum exhausisse DANIELEM EREMITAM, vt, si iterum ipsi dicendi obtigisset occasio, nihil sibi eloquentiae ac artis superesse, fuisset intellecturus. Sed edidit tamen & alterum panegyricum in laudem Ferdinandi Medicei. Recusos illos cum aliis eiusdem opusculis habemus *Vitrai.* clↃ Ic CCI. 8. *cum praefatione* GRAEVII.

Malagonellus. Prodierunt MALAGONELLI orationes *Romae* clↃIↃCLXXXXVII. 12. sed facile adparet, eas non tam Ciceronis aliorumque castae orationis scriptorum facundiam, quam argutum illud Plinii dicendi genus, quod florida sententiarum varietate aures permulcet, sapere. Vid. MORH. *Polyh. l. c. p.* 108.

**) Plures aetate nostra prodierunt panegyrici, quos omnibus his facile opposueris. Praecipue tamen in Belgio IO. GE. GRAEVIVS, & P. BVRMANNVS. Helmstadii CASP. CORBERVS & IVST. CHRISTOPHORVS BOEHMERVS. Vitembergae CONR. SAM. SCHVRZFLEISCHIVS & I. G. BERGERVS. Altorfii Noricorum C. G. SCHVVARZIVS. Halae CHRISTOPHORVS CELLARIVS & NIC. HIER. GVNDLINGIVS, magnam hoc dicendi genere laudem sibi pepererunt, quamuis fatendum sit, GVNDLINGII dictionum non vbique veterem illam puritatem

tem atque elegantiam, quam in CELLARIO aliisque miramur, redolere. Vnde merentur variae illorum orationes, quae & colligantur, & diurna nocturnaque versentur manu.

Quotuplices sint orationes panegyricae?

V. Vt vero, quomodo scribendi sint panegyrici, tanto magis pateat: sciendum est, eos esse duorum generum. Alii enim ANALYTICA *), alii SYNTHETICA **), quam vocant, methodo conscribuntur. VOSSIVS tertium genus addit, quod *mixtum* vocat, *lib. I. cap 9.* †

*) *Analyticam* methodum sequimur, quoties viri cuiusdam illustris historiam ordine temporis percensemus. Sic PLINIVS auspicatus a Traiani adoptione, quae is deinde in imperio gesserit, paullo adcuratius exponit. Sic & LATINVS PACATVS laudaturus Theodosium, primum de patria Hispania, deinde de patre, tum de dotibus fortunae, hinc porro de virtutibus dotibusque animi, denique de rebus gestis agit. Et ita quidem plerique solent elaborari panegyrici, qui adeo nihil aliud sunt, quam historiae vel vitae magnorum virorum, multis sententiis atque locis communibus, tamquam gemmis quibusdam, illuminatae.

**) *Syntheticos* panegyricos vocamus, in quibus thema quoddam tractandum suscipitur, quod deinde ex vita historiaque viri cuiusdam illustris illustratur. Exemplo esse potest panegyricus CL. MAMERTINI Maximiano Herculeo dictus, in quo demonstratur, *Herculeum, quum ad restituendam rempublicam a Diocletiano vocaretur, plus tribuisse beneficii, quam acceperit.* Vid. *paneg. vet.* I, 3. Hoc thema deinde penitus ex eius historia vitaque argumentis demonstrat. Ita & BVCHNERVS Henricum a Frisen laudaturus, magni cancellarii sistit imaginem, eumque & genere nobilem, & virtute ornatum, & auctoritate conspicuum, & doctrina prudentiaque insignem esse debere, exemplo eius demonstrat. Ceterum synthetica haec laudandi ratio ab ipso CICERONE inuenta videtur, quippe qui in *oratione pro lege Manilia* eadem fere methodo Pompeium Magnum collaudat.

† (Vbi enarratis his quae ad ortum, pueritiam, adolescentiam pertinent, virilis aetatis classes quaedam constituuntur laudum v. g. vitae publicae & priuatae; prudentiae, iustitiae aliarumue virtutum. G.)

Earum argumenta ex historia petenda.

VI. Quemadmodum ergo declamationibus disciplinae *), ita panegyricis historia adparatum sufficit **): neque quisquam scribet panegyricum, nisi qui interiorem viri laudandi vitam atque historiam in numerato habet.

*) Vid. supra *cap.* 2.

**) Siue enim analytica, siue synthetica methodo panegyricus sit elaborandus, vtramque paginam facit viri illius (s. feminae, quin ciuitatis, populi, &c. G.) cui consecratus est, historia. Vnde primo omnium sollicitum de ea esse oportet oratorem. Quemadmodum vero superiore capite declamationem scripturos res e disciplinis collectas in certas classes ac argumenta dispescere iussimus: ita & hic historia viri, quem laudaturi sumus, in certas periodos describenda est. Et quidem, si syntheticam methodum eligimus, argumenta iam nota sunt. Quamuis & hic loci communes saepe ex intima philosophia morali, iurisprudentia naturali, & ciuili maxime prudentia depromendi sint. Deinde vero dispiciendum, quid ex historia vel

vita

via viri laudandi ad probandam illam orationis partem aliquid conferat. Sin magis placeat methodus analytica: laudandus erit heros noster a *patria*, *parentibus*, *educatione*, *dotibus corporis*, *fortunae*, *animi*, *rebus gestis*, *cet*. Quotcumque ergo mihi laudabilia in historia eius offeruntur, totidem nasci mihi intelligo panegyrici argumenta. (Loci illi *a patria*, *parentibus &c.* non tantum directe valent, quoties illustria & secunda commemorare licet; sed etiam ex contrario, si obscuram & contentam patriam quis illustrauit, si ex malis ortus, praue educatus bonus ipse tamen euaserit &c. Caute tamen ista, in viuis certe, vel apud illorum posteros, tractanda sunt. G.)

VII. Collecto igitur ex historia adparatu, eodemque in partes aut argumenta distributo, singulae partes erunt elaborandae. Verum caue hic eodem modo, quo in declamationibus, procedas. Quum enim in his argumentum vnumquodque per syllogismum vel enthymema oratorium disponatur *): in panegyricis singula argumenta *loco communi* & ipsa *historia* constant **). Singula argumenta constant loco communi & historia.

*) Vide *caput antecedens*.

**) *Locus communis* ostendit, rem esse laudandam; (quod quidem ipsum per syllogismum nonnumquam perficitur, qui Aetiologiae in Loco communi locum subit. G.) *historia* vero, laudem istam in virum illum illustrem cadere, demonstrat. Solet tamen nonnumquam locus communis vel omitti, vel breui certae sententiae includi. Nonnumquam etiam locus communis historiae, nonnumquam haec illi praemittitur, aliquando inter se miscentur.

VIII. *Locus communis* facile inuenietur, considerato paullo adcuratius argumento *). Quomodo vero elaborandus disponendusque sit, iam priore huius opusculi parte docuimus **). Quomodo loci communes elaborandi?

*) E. g. si quis laudandus esset a genere, loci communes tractari possent, splendidos natales multum conferre ad auctoritatem: illustri sanguini inesse quosdam virtutis igniculos: incitatrices ad res magnas gerendas esse virtutes exemplaque maiorum. (Sic etiam in contrariis de quibus ad §. praec. dictum. G.) Porro si de peregrinationibus eiusdem dicendum esset: locum inuenirent tractationes de peregrinandi prudentia, de vtilitate peregrinationum, cet.

**) Vide supra *lib. I. c. 3. num. 11. sequ.*

VIIII. *Historia* ipsa non nuda recensenda, sed intermixtis subinde iudiciis politicis & moralibus, nec non variis similitudinibus, exemplis, testimoniis illustranda *). Nihil enim occurrere debet in panegyricis, nisi illustre, sublime, magnificum. Quomodo historia?

*) Alias enim nihil interesset inter historiam & panegyricum. Hinc vita variis iudiciis & illustrationibus, tamquam gemmis, distinguenda est. Exempli loco proferemus partem panegyrici nostri, quem sempiternae memoriae SAMVELIS STRYKII aliquando consecrauimus. In eo educationem huius viri ita narramus, vt subinde intertexamus iudicia quaedam ac illustrationes, quas alio charactere a reliqua historia hic distinguemus: *Vix inaestimabile hoc coeli depositum deosculati fuerant parentes: vix mirificam filii indolem e iucundis puerilis prudentiae*

dentiae praeludiis animaduerterant: quum diligenter ac prouide circumspicerent viros, qui tantae spei admouerentur, ingeniumque ad summa omnia natum adcuratissime formarent. Lentium, non ignobile in Marchia castellum, quasi omne sibi decus in STRYKII natalibus conflaret, *non alia ferebat ingenia, quae iuuenilibus studiis praeessent. Sed defectum suppleuit parentum pietas, qui non detrectarunt peregre alere filium, quem domi adhuc sanctis sub penetralibus nutriuerant:* pulcherrimo prodigalitatis genere gloriam hanc lucrati, quod STRYKIVM orbi dederint, quo maius dare nihil potuissent. *Missus hinc Sechusium, & mox,* schola hac tantum ingenium non diutius capiente, *Coloniam Marchicam, dici non potest quam praecoci incremento adoleuerit. In perpoliendo illo honestissima aemulatione concertarunt Vossius, Mullerus, Wellius, digni hoc discipulo magistri:* de quibus idemuidem cogitanti maxime fit ambiguum, illine STRYKIO, an hic ipsis debere plura videatur. STRYKIO enim illi ad humanitatem optimasque artes: hic illis ad gloriam profuit; illi huic doctrinae suffecerunt copias: hic reddidit aeternitatem. O beatum discipulum his magistris! O beatissimos magistros discipulo tali! *Sexennium iam in studiis istis tirocinia ingenii incredibili cum laude posuerat, talemque se praestiterat vbique, vt & aequalium generosorum conatus, & magistrorum opinionem ingenio vinceret: reliquum erat, vt vinceret se ipsum, eumque campum inueniret, in quo virtus eius excurreret latius, & parta tot vigiliis doctrina mirifice se in publico conspectu explicaret.* Proditum memoriae est, Aesculapii quondam filiis ad commendandam artis auctoritatem suffecisse, si Alexandriae se dicerent eruditos. *Eadem tunc erat Leucoridis fama, ad quam, tamquam ad mercaturam bonarum artium, non solum e vicinia, sed & dissitissimis regionibus ingens quotidie multitudo confluebat, exemplum inde petitura melioris cuiusdam cultiorisque doctrinae. Hic grauiora auspicatus* STRYKIVS, *celeriter antecellere omnibus ingenii gloria visus est.* Quid tam est praeter consuetudinem, quam adolescentulum, reipublicae destinatum, politissima humanitatis studia in academiis excolere? *excoluit:* philosophiae se totum tradere? *tradidit:* his praesidiis animum ad maiora nitentem praemunire? *praemuniuit. Vidisses illum iam in Sperlingii scholis castioris sapientiae recessus curiose indagantem, iam duce elegantissimo Kirchmaiero nouos conatus mansuetioribus litteris impendentem, iam reliquorum philosophorum inhaerentem subselliis. His meditamentis* NOSTER *praelusit eruditioni,* quam orbis mox erat admiraturus. Eat in omnis aeui memoriam tam illustre exemplum, & pudore suffundat posteros, qui suas praecipitando curas, illotis, quod aiunt, manibus sublimiorum scientiarum sacra turbant, & nouo genere furoris, prius eruditi esse volunt, quam erudiri. *Aliud animo sedit sapientissimo* STRYKIO, *qui quum ad veram Alciatorum, Hotomanorum, Budaeorumque gloriam, non dormitantem illam oscitantemque glossatorum sapientiam conniteretur; studiis elegantioribus selectissimam indolem admouit,* quae & fundamentum sternunt eruditioni reliquae, & sui neglectum per omnem vitam seuera vltione vindicant. Quantum ceteris adolescentibus ad salutandos amicos, quantum ad corporis exercitationem, quantum ad alias voluptates innoxias, & ad ipsam requiem animi & corporis conceditur temporis; quantum alii tribuunt intempestiuis conuiuiis, quantum denique aleae, quantum pilae: tantum ille sibimet ad haec studia recolenda sumsit. Cuius quidem consilii quantos fructus per omnem vitam perceperit, si alia deessent huius rei argumenta, vel ex ipso, quod paullo post amplexus est, iuris prudentiae studio adparuit. *Sublimioribus enim his sacris initiatus, nihil reliquit intactum, nihil intentatum, nihil, quod non sagacissima mente penetrarit. Siue vasto iuris Romani mari se committeret, siue se praerupto spatiosissi-*

tiosissimoque legum pontificiarum pelago crederet, siue rerum denique ciuilium adsuesceret fluctibus; his semper velis securus tam feliciter enauigauit, vt nullis adlideretur errorum scopulis, nulla popularium opinionum incurreret breuia, nullas ignorantiae syrtes pertimesceret. Quid ex Zieglero, Lysero, Klengelio? quid ex Nergero? quid deinde in Viadrina ex Dechero, Brunnemanno aliisque doctissimis viris de omni iuris legumque ratione accepit, quod non animo ita praeparato tam facile haeserit, vt non tam discere, quam reminisci quodammodo & recordari, ex illa vetere Platonis sententia, videretur? *quam fortunato conatu omnes & Romanae disciplinae & Germanici iuris rationes & diuortia vasto animo est complexus? Quam nihil ex imperii legibus & institutis ignorare se passus est?* Hunc in modum deformatus & lineis omnibus expressus exscriptusque erat ille STRYKIVS, qui ingenii atque eruditionis magnitudine oculos in se non patriae solum, sed vniuersae Germaniae esset conuersurus. Id tantum ad summam laudem restabat, vt partes quaedam expolirentur amplius, & inducto veluti colore illuminarentur, vt tamquam in Apellea tabula, sic in STRYKIO, nihil pulcritudinis aut artificii deesset.

X. *Stilus* panegyricorum sit sublimis *), grauis **), acutus ***), nonnumquam etiam, si ita ferat materiae ratio, concitatus ****). Obseruandum tamen, sublimis etiam stili certos veluti gradus esse. Vnde quo illustrior est, quam laudamus, persona; eo sublimiorem grauioremque esse stilum oportet *****). Qualis sit panegyricorum stilus?

*) Vide supra *part. I. c. 2. num. 46.*

**) Maxime haec grauitas in locis communibus & iudiciis, quae historiae immiscenda esse diximus, elucet. Vide supra *part. I. c. 2.*

***) Attamen vt in omni vita, ita & hic illud adprime vtile est, NE QVID NIMIS. PLINIVS & sequentes panegyricorum scriptores, in primis AVSONIVS, plus iusto indulgent ingenii acumini, quod etiam vbique ostentant IO. VVOVVERVS & ANT. MALAGONELLVS. Castiores ea in re M. ANT. MVRETVS, AVG. BVCHNERVS, IO. GEO. GRAEVIVS, C. G. SCHVVARZIVS, quos merito imiteris. Conf. *part. I. c. 2. num. 63.*

****) Stilus concitatus panegyricorum praecipue in exordiis & conclusionibus locum habet, quoties adfectus mouendi sunt vehementiores. Conf. *part. I. c. 2. num. 54.*

*****) Quum enim inter rem, de qua disserimus, ipsamque orationem quamdam veluti proportionem esse oporteat: facile patebit, sublimiorem esse debere stilum in panegyrico magno alicui principi consecrato: paullo remissiorem vero, si viri vel rerum gestarum, vel eruditionis scientiaeque gloria conspicui, virtutes sint celebrandae. Hinc grandiore oratione AVG. BVCHNERVS Gustaui Adolphi, regis Sueciae & Ioannis Georgii I. Electoris Saxoniae laudes enarrat, quam FRISII, METSCHII, ROEBERI, SENNERTI. Minus hoc obseruauit IO. HENR. BOECLERVS, cuius oratio paene semper est eadem.

XI. Ad *exordium* & *conclusionem* quod attinet, nihil singulare habent panegyrici, nisi quod in vtraque parte vehementiores moueri soleant adfectus, quam qui in declamationibus locum habere possunt *). Quid in exordiis & conclusionibus obseruandum?

*) Nam saepe in panegyricorum vel exordiis vel conclusionibus vti solemus apostro-

apostrophis, sermocinationibus, prosopopoeiis, exclamationibus, aliisque figuris patheticis, quae in declamationibus non solum intempestiuae, verum etiam frigidae plerumque essent futurae.

CAPUT IIII.

DE DIALOGIS.

I.

Dialogi, etsi hodie rariores, laudem tamen merentur.

IN scriptionibus prosaicis, locum haud postremum merentur dialogi, qui veteribus non modo *), verum etiam vltimi aeui scriptoribus quibusdam **) fuere in deliciis. Et quamuis hodie paene ab vsu recesserint, digni tamen sunt ob iucunditatem ac elegantiam, ***) de quibus praecepta nonnulla ****) suppeditemus.

*) Summis Graecorum philosophis ea scribendi methodus mirifice placuit. Hodienum exstant PLATONIS, AESCHINIS & XENOPHONTIS dialogi plane egregii. Nec ignoti sunt ATHENAEI *δειπνοσοφισαὶ*, LVCIANI *dialogi*, aliaque huius generis opera. E Latinis in dialogis scribendis excelluit CICERO, qui & philosophica & oratoria scripta pleraque hac methodo composuit. (VARRONIS *de re rustica libri III.* ipsi quoque formam dialogi habent. G.) Exstat etiam CORN. TACITI vel potius incerti auctoris de caussis corruptae eloquentiae dialogus elegantissimus, cui iungendus MINVCII FELICIS insignis dialogus, quo Christianae religionis caussam contra gentilium calumnias perorauit. Omitto MACROBIVM, qui (in Saturnalibus G.) ATHENAEVM, (in δειπνοσοφιςῶν libris G.) non infeliciter imitatus est, & alios.

**) Recentioribus paullatim vel displicere, vel ignota esse coepit haec scribendi ratio. Neque tamen nulli aliquid ea in re ausi sunt. Nam ut colloquiorum scriptores omittam, & qui in vernacula eiusmodi quid tentarunt; non inuenusti sane sunt dialogi quidam M. ANT. MAIORAGII, IANI NICII ERYTHRAEI, IVSTI LIPSII.

***) Quemamodum enim omnis imitatio habet, quod nos capiat atque oblectet: ita non potest non dialogus cum voluptate legi, qui doctorum virorum mores, vrbanitatem disserendique rationem veluti in theatro sistit. Nec iucunditate solum, sed & vtilitate sua, nonnumquam se commendant dialogi. Quum enim veritates nonnullae ita sint comparatae, ut si nudae ac sine inuolucro sistantur, animo parum composito duriores videri possint: consultissimum erit, argumentis in vtramque partem adlatis, de iis disputare, & lectori permittere iudicium. Cui rei maxime inseruient dialogi. Vnde facile patet, cur GALILAEVS a GALILAEIS librum de systemate mundi dialogistica, quam dogmatica, methodo conscribere maluerit. Et nescio sane, an non id innuere voluerit QVINCTILIANVS, quando dialogis libertatem adscribit, *lib. X. c. 5. Quapropter historiae nonnumquam vbertas in aliqua exercendi stili parte ponenda, & dialogorum* LIBERTATE *gestiendum.* Quamuis enim ibi pro *libertate* Vossiani codices habeant *vbertate*: tamen quum id vocabulum iam paullo ante

ante adhibuerit scriptor elegantissimus, non sane verosimile est, eum illud hic repetere voluisse.

****) Equidem iam olim elegantem de dialogo librum edidit CAR. SIGONIVS ad Io. Moronum, cardinalem, excusum *Venet.* CIƆ IƆ LXII. & *Lips.* CIƆIƆLXXXXVI. in 8. Sed ille historicus potius & criticus est, quam rhetoricus, quod & de GEORGII PASCHII diatriba de vsitata veterum exemplo ratione tradendi per dialogos, *Kilonii*, CIƆIƆCC. 4. edita, dicendum videtur.

II. *Est* vero DIALOGVS *fictum* *) *inter viros doctos* **) *colloquium, quo variae de materia quadam dubia sententiae* ***) *expenduntur.* Dialogus quid sit?

*) Plerosque ergo dialogos sermones personis tribuere, quos numquam inter se habuere, satis constat. Ac proinde SOCRATES, viso PLATONIS Lyside: *Proh Dii immortales*, inquit, *quam multa de me mentitur adolescens!* DIOG. LAERT. III. 35. Non magis veras esse, quae in LVCIANI, CICERONIS, aliorumque veterum dialogis viris summis tribuuntur, orationes, facile vnusquisque, qui in his non plane hospes est, intelliget. (CIC. Fam. IX. 8. ad Varronem, *Puto fore, vt cum legeris mireris, nos id locutos esse inter nos, quod numquam locuti sumus. Sed nosti morem dialogorum. G.*)

**) Exstant etiam dialogi, in quibus Dii vel mortui in campis Elyseis inter se confabulari finguntur, quales e veteribus LVCIANVS confecit. (Cuius etiam meretrices & sutores & galli adeo colloquuntur. G.) Hos POETICOS dicere possis ob ingeniosam fictionem, quae hic vtramque paginam facit. Sed quum ob futiles libellos nostra memoria hac methodo scriptos hi dialogi fere ridiculi facti sint: iis iam quidem non immoramur.

***) Equidem, quemadmodum familiares de rebus variis inter se caedunt sermones: ita & dialogos de rebus omnibus conscribi posse, nemo dubitauerit. Sed quum hic de iis potissimum agamus colloquiis, quae inter viros eruditos habita finguntur, hi vero non videantur de lana caprina sermocinari: aptissimam dialogis materiam suppeditabunt quaestiones dubiae, de quibus in vtramque partem solet a viris doctis disputari. Sic CICERO modo diuersas de Diis sententias, modo ancipites veterum de diuinatione disputationes, modo quaestiones de fato, vel de summa hominis felicitate, examinat paullo adcuratius.

III. Quamquam autem multiplices sunt dialogi *): praecipue tamen hic obseruandum, alios HISTORICOS **) esse, alios COMICOS ***). Quae diuisio non ab obiecto, sed a forma vel scribendi ratione, desumitur. Quotuplices illi sint?

*) Sic PLATONIS dialogi vulgo diuidi solent in φυσικὸς, qualis est *Timaeus*; ἠθικὸς, qualis est *Apologia Socratis*; λογικὸς, quales sunt *Theages*, *Cratylus*, *Sophista*, *Laches*: ἐλεγκτικὸς, quales *Parmenides & Protagoras*; πολιτικὸς, quales *Criton*, *Phaedo*, *Minos*, *Symposion*, *Leges*, *Menexenus*, *Clitipho*, *Philebus*; πειραστικὸς, quales *Euthyphron*, *Meno*, *Ion*, *Charmides*; μαιευτικὸς, qualis *Alcibiades*; ac denique ἀνατρεπτικὸς, quales *Hippias*, *Euthydemus & Gorgias*. Vid. ALBINI *introd. in Platonis dialog. n.* 5. apud FABRIC. *Biblioth. Graec.* III, 2. *p.* 46.

**) *Historicos* dialogos voco, in quibus, quid inter personas actum sit, historice narratur. Tales sunt CICERONIS dialogi

dialogi de oratore, de finibus, de diuinatione aliique, in quibus tum occasio colloquii, tum ipsi, qui inter amicos vltro citroque habiti sunt, sermones historice enarrantur.

***) *Comicos* adpello dialogos, vbi, sine narratione, sermones personarum, directa oratione, proponuntur. Tales sunt CICERONIS dialogi *de legibus*, vt & eiusdem *Topica ad Trebatium*, nec non *partitiones oratoriae*. PLATONIS etiam, LVCIANI & ERASMI dialogi plerique sunt comici.

Quales personae eligendae in dialogis historicis?

IIII. Ad historicos quod adtinet dialogos, primo omnium eligendae sunt personae, & quidem tales, quae vno eodemque tempore vixerunt *), & quas ita loquuturas fuisse verosimile sit **).

*) Ridiculum ergo esset v. c. Abrahamum, Petrum & Mahumedum colloquentes introducere, qui quum eodem tempore haud vixerint, nec colloqui profecto inter se potuerunt. Et tamen ne PLATO quidem sibi ab hoc vitio temperauit, qui in *Timaeo* philosophum hunc Pythagoraeum introducit colloquentem cum Socrate, quos tamen *eodem saeculo haud vixisse*, iam MACROB. *Saturn. I, 1.* obseruauit, quamquam & CICERO *de finib. V.* eum a Platone auditum referat. Immo & Socratem cum Parmenide, cuius pueritia vix Socratis senectutem adprehenderit, & Paralum ac Xanthippum, Periclis filios cum Protagora committit Plato, quum illos multo ante infamis illa pestilentia Athenis absumsisset. MACROB. *ibid.* (In dialogis mortuorum maior hic licentia, cum apud inferos vna esse fingi queant, qui totis saeculis alioquin fuere seiuncti. G.)

**) Vt vbique, ita & hic τὸ πρέπον vtramque paginam facit. Hinc ludibrium deberet lectoribus, qui e. g. *Augustum* & *Liuiam* de substantiae definitione, aut de vsu syllogismorum loquentes introduceret. Quis enim credat, par istud coniugum de quaestionibus eiusmodi leuissimis inter se disseruisse? Peccauit ea in re ipse CICERO. Quum enim in quaestionibus Academicis Lucullum & Catulum introduxisset loquentes, ab Attico monitus, tantos † viros de rebus eiusmodi colloquutos, vix esse verisimile, mutauit consilium, aliasque personas elegit.

† (Pro illo *tantos* rectius dictum esset *hos*. Nemo tum tantus, quem non deceret disputare de argumento Academicorum. Sed scilicet Lucullus & Catulus hoc genus litterarum non amabant. G.)

Quot partibus illi constent?

V. Partes eiusmodi dialogorum tres numeramus, παρασκευὴν, (*exordium*) ἀγῶνα (*tractationem*) καὶ ἐπίλογον (*epilogum*) *).

*) Παρασκευὴ occasionem colloquii, ἀγὼν ipsum colloquium, ἐπίλογος denique, quomodo illud abruptum sit, enarrat.

Qualis sit παρασκευή?

VI. Παρασκευὴ partim *prologo* *), partim *narratione* **) constat, tametsi prologus non semper videatur necessarius.

*) *Prologus, nihil aliud est, quam totius dialogi exordium*, quod vel ab ipsa re, vel a circumstantiis loci, temporis, personarum, potest desumi. Sic CICERO dialogos de diuinatione auspicatur a vetere quaestione, an sit diuinatio quaedam praesensioque rerum futurarum? Dialogis de natura Deorum prologum a philosophorum dissensu de exsistentia & natura Deorum praemittit. In principio librorum de legibus, de laudibus municipii Arpinatis; alibi de laudibus Luculli & Hortensii disserit. (Tanta suauitas est horum prologorum

logorum, quae tenere etiam illos possit, quibus de caetero longum est ipsos Dialogos legere. G.)

**) *Narratio* quasi viam pandit ad colloquium, & qualis fuerit sermocinandi occasio, enarrat. Dicendum ergo, ubi viri isti congressi sint, & qua occasione in hanc disputationem inciderint. Ingenio ergo non magis, quam iudicio, hic opus est, ne quid fingamus, quod circumstantiae non ferant.

VII. *Prologus* non aliter, quam quodcumque aliud orationis exordium, elaboratur *). *Narratio* vero ordinem temporis obseruat, adeoque, quid antecesserit, quidue consequutum sit, sigillatim exponit **). Ea constat prologo & narratione.

*) Quemadmodum ergo orationis exordium *protasi*, *aetiologia*, *apodosi* & *basi* absoluitur: ita eaedem partes in dialogorum prologis obseruantur. Id quod vel vnico exemplo demonstrare iuuat: CICERO *de nat. Deor.* I, 1. in prologo huius dialogi dissensum philosophorum de Deorum exsistentia & natura hoc ordine exponit.

I. PROTASIS. *Magna semper fuit inter philosophos contentio de natura Deorum.*

II. AETIOLOGIA. *Disputant enim*

I. *de existentia Deorum.*

II. *de eorum essentia.*

III. *de prouidentia.*

III. APODOSIS. *Et tamen haec quaestio maximi momenti est.*

IIII. BASIS. *Hinc philosophiae me sedulo dedi, & maxime amaui academicam, quae nihil temere adfirmat. Vnde etiam methodo academicorum de natura Deorum disputabo.*

Habes hic omnes exordii partes, ad quas facile etiam reliquorum dialogorum prologos licebit reuocare.

**) Hinc vulgo aiunt, *narrationem* constare *antecedentibus*, *concomitantibus*, & *consequentibus*. CICERO eodem dialogo ita narrationem disponit.

I. ANTECEDENS. *Veni ad Cottam feriis Latinis, & inueni disputantem cum Velleio Epicureo & Balbo Stoico.*

II. CONCOMITANTIA. *Tum me Cotta inuitauit ad disputandum.*

III. CONSEQVENS. *Facile ei assensus, primo Velleium rogaui sententiam.*

Elegans in primis est παρασκευὴ, quam Octauio suo praemisit MINVCIVS FELIX. Exorsus enim a laudibus Octauii Christiani, deinde narrat Caecilium, Deorum cultorem, Octauio familiarissimum, salutatum hunc venisse, quocum hic ad maris litus deambulatum exierit. In via Caecilium incidisse in simulacrum Serapidis, quod quum more maiorum veneraretur, Octauium monitum esse a Minucio, ne pateretur familiarem diutius in tanta re errare. Hinc occasionem illis natam de religione disputandi.

VIII. Ἀγὼν ipsum enarrat colloquium. Vbi obseruandum, varias de quaestione sententias inter personas colloquentes esse distribuendas *). Primae partes plerumque deferuntur personae, quae opinionem vel vulgarem, vel paullo absurdiorem defendit **). Vbi haec persona dixit sententiam, altera respondet, & prioris argumenta partim probat, partim refellit, &, quid sibi videatur, exponit ***). Idem & reliquae, si plures sint, personae faciunt. Accedit nonnumquam veluti arbiter, qui totam litem componit ****). Quid sit ἀγών?

*) Hanc regulam adcurate plerumque obseruat CICERO. Sic in dialogo de natura Deorum alium ex mente Epicureorum, alium ex sententia Stoicorum;

eorum, alium ex Platonicorum principiis de Diis differere fingit. Ita & MINVCIVS FELIX Caecilio partes paganorum, Octauio Christianorum tribuit.

**) Hinc in CICERONIS faepe laudato dialogo VELLEIVS Epicureus, in MINVCII FELICIS Octauio Caecilius, Deorum cultor, prior dicit fententiam.

***) Hic quoque exemplum luculentiffimum dabit MINVCII FELICIS dialogus, in quo Octauius Caecilii argumenta non folum adcurate refellit, fed & pro Chriftiana religione copiofius differit.

****) Ita eodem dialogo MINVCIVS FELIX veluti arbitri partes in fe fufcipit. Sed obferuandum, arbitro eiufmodi locum vix effe in dialogis CICERONIS. Quum enim hic academicorum fcholae dediffet nomen, qui nihil temere adfirmabant : facile patet ratio, cur numquam componat litem, fed lectores veluti fub cultro relinquat.

Qualis epilogus? VIIII. *Epilogus* plerumque breuiffimus eft, & tantum, quomodo interruptum fit colloquium *), aut quid rei confequutum fit **), enarrat.

*) Hic quoque aliquid, quod verifimile fit, fingendum, v. c. acceffiffe amicum, qui alio fermonem inflexerit, vel itum effe ad coenam, in qua aliis de rebus in multam noctem confabulati fint, cetera.

**) Sic MINVCIVS FELIX in epilogo narrat Caecilium Octauii oratione permotum, profanas de religione fententias eieraffe, & chriftianae ecclefiae dediffe nomen.

Quales perfonae eligendae in dialogis comicis? X. Dialogi *comici* non hiftorice narrant, quid inter fe fermocinati fint amici, fed tantum directa oratione, vt comici folent, fingulorum orationem proferunt, praemiffis femper perfonarum nominibus *). Quo fit, vt veluti κατ' ἐξοχὴν *colloquia* vocentur eiufmodi dialogi.

*) Quum in dialogis *hiftoricis* plerumque perfonae verae introducantur inter fe colloquentes : in comicis nomina fere finguntur, quamuis & hic laudem mereatur ὀνοματοποιΐα, quae characterem perfonarum quodammodo exprimit, qua in re PLAVTVS in primis mirus fuit artifex.

Quot partibus illi conftent? XI. Haec quoque colloquia παρασκευῇ, ἀγῶνι & ἐπιλόγῳ abfoluuntur. Verum παρασκευὴ nec prologum nec narrationem complectitur, fed tantum ipfum oftendit fermonis initium, & quo ordine colloquentes in hos fermones inciderint *).

*) Sic ERASMVS colloquium de peregrinationibus religiofis inchoaturus, fingit peregrinantem quemdam, domum redeuntem, in amicum incidere, qui illum blande falutatum de itinere percunctatur. Quumque inter alia hic quaerat, quem inde fructum ceperit, occafio illis fubnafcitur de peregrinationibus religiofis liberius confabulandi. Elegans eft illud ERASMI colloquium, & quod vna cum eiufdem ἰχθυοφαγία palmam reliquis omnibus praeripere exiftimo. Vnde illud colloquendi artificium ex his quam optime addifci poffe videtur. (Sed CICERO etiam *Tufculanae* difputationi *primae* praemittit Exordium : deinde, *Sed quo commodius*, inquit, *difputationes noftrae explicentur ; fic eas exponam, quafi agatur res, non quafi narretur.* Ergo

Ergo ita nascetur Exordium. A. Malum mihi videtur esse mors &c. G.

XII. *De stilo dialogorum* non est, quod hic plura moneamus, quum illum iam supra *) satis adcurate descriptum meminerimus. Illud tantum addo, hic quoque personarum, quas loquentes introducimus, habendam esse rationem, ne vel pueris cothurnos, vel Herculi soccos aptemus **). Qualis dialogorum stilus?

*) Vid. *part. I. c. 2. num.* 58.

**) Alius enim dicendi character viro erudito: alius indocto, alius viro honesto, alius parasito, alius Thrasoni competit. Hac quoque in re parem vix habent LVCIANVS, PLAVTVS, & TERENTIVS, quibus nemo fere diuersos personarum characteres ipsa etiam forma stili adcuratius expressit. Contra ea PLATO, cuius stilo omnes tantam tribuerunt laudem, vt ipsum Iouem, si Graece loqui vellet, Platonis oratione vsurum somniarint, vbique eumdem seruat stili characterem, eamdem orationis vbertatem, eaque re multum venustatis dialogis suis detrahit. (Discrimen personarum seruat etiam PLATO: sed nimirum apud eum omnes philosophantur: vnde non tanta potest esse, quanta in Luciano, varietas. G.)

CAPVT V.

DE INSCRIPTIONIBVS.

I.

Prosa oratione etiam *inscriptiones* conficiuntur, quae cum vltimis potissimum temporibus, id est, patrum nostrorum memoria, nouam veluti faciem induerint *), recte in *antiquas* & *nouas* dispesci possunt. Inscriptiones vel veteres, vel nouae.

*) Quales veteres fuerint inscriptiones, satis adparet e tot marmoribus, quorum epigraphas collegerunt IAN. GRVTERVS, THOM. REINESIVS, RAPH. FABRETVS, IO. BAPT. FERRETIVS, IAC. SPONIVS, IAC. PHIL. TOMASINVS, SERTOR. VRSATVS, IAC. SALOMONIVS, ONVPHR. PANVINIVS, MARC. VELSERVS, PHIL. A TVRRE, CAR. CAES. MALVASIA, IO. VIGNOLIVS, nuper etiam SCIP. MAFFEIVS *in Antiquitatibus Galliae*, & MAIANSIVS in *epistolis*, aliique quam plurimi. Vt iam non dicam de nova MARQVARDI GVDII collectione, quae *Leonardiae* typis Halmianis excusa, prodiit tandem cIↄIↄccxxxi. (Et de tribus operibus, quibus ANTO. FRANC. GORIVS locupletauit saeculum, nempe *Inscriptionibus* iis, quas DONIVS collegerat, tum *Etruscis*, ac denique *Columbario* & *monumento Libertorum Liuiae Augustae*. G.) At postremis temporibus aliud in vsu esse coepit inscriptionum genus, ex meris argutiis conflatum, quod cum vetere illo nihil habet commune, nisi quod auctores & harum inscriptionum breues longasque lineas promiscue ponere solent. Quum enim ob poëtarum ineptias ipsa carmina, quantumuis nitida, sordere

coepissent viris grauibus. (Quidsi etiam hoc addas; Cum ob difficultatem diuinae artis carmen desererent quidam, ingenii laudem captantes viri? G.) coeperunt illi aliquid reperire inter orationes & versus medium, &, loco carminum, cudere inscriptiones argutas. Auctores huius rei Itali, inter quos mirifice hoc siue inscriptionum, siue elogiorum genere delectati sunt LAVR. PIGNORIVS, IAC. SALIANVS, EM. THESAVRVS, OCT. FERRARIVS, IO. PALATIVS aliique, quos deinde & Galli, Germani, ceteraeque nationes imitari non dubitarunt. Parum honorifice tamen de nouo hoc inscriptionum genere sentiunt eruditi, quotquot sunt antiquae elegantiae tenaciores. Nam praeterquam quod exemplo veterum destituuntur: nescio quid declamatorium & sophisticum sapit argutus ille inscriptionum stilus, nec magis virum grauem decet, quam vestis auro gemmisque operta. Vid. BOECLERI *Museum tom. III. differt. acad. p. 337. sequ.* MORH. *disciplin. argut. III, 4. p. 180. seq.*

Veterum exemplo conscriptae quando hodie locum inueniant?

II. *Veteres* hodie imitamur, quoties in portis, propugnaculis, pontibus, aliisque publicis operibus inscriptiones ponendae sunt *). Idem stilus lapidaris maxime ornat epitaphia **), cenotaphia ***), & alia huius generis monimenta.

*) Non temere vllum opus publicum exstruxere Romani, quod non addita inscriptione aliqua veluti consecrarint. Illud & hodie imitantur principes, famae suae studiosiores, vt vel ex solis illustrissimi auctoris MONIMENTIS PADERBORNENSIBVS liquet. Sic & hodie saepius titulis eiusmodi ornantur portae vrbium aediumque publicarum, catarractae, arcus triumphales, pontes, aliaque opera publica, qualia exempla passim exstant in EM. THESAVRI *inscriptionibus*. Hic vero caue nouas illas inscriptiones, quarum superiore paragrapho mentionem fecimus, imiteris. Exigit enim temporum nostrorum elegantia, vt veterem potius illum stilum lapidarem exprimere conemur.

**) Neque enim probantur eruditis epitaphia hodierna, in quibus praeter vitae mortisque historiam, & aliquot sententias e scriptura sacra depromtas, nihil omnino occurrit, quod placeat. Imitandi & hic veteres, quorum epitaphia & breuitate concinnitateque, & interdum etiam acumine, sed non anxie quaesitis argutiis, sese lectoribus commendant. Plura eiusmodi monimenta exstant apud GRVTERVM, REINESIVM, SPONIVM aliosque, e quibus optima quaevis seligi oportet, quae imitemur. Neque enim negari potest, alia sequioris aeui inquinatam Latinitatem; alia vel auctorum vel lapicidarum ruditatem redolere.

***) Cenotaphia ab epitaphiis quomodo differant, nemo ignorat. EPITAPHIVM *est titulus vero sepulcro suffixus*; CENOTAPHIVM *inscriptio sepulcro honorario adiecta*. Talia sepulcra honoraria sunt monimentum illud Drusi Moguntinum, vulgo *der Eichelstein*, & celeberrimum cenotaphium Pisanum, Caii & Lucii Caesarum memoriae positum, quod singulari eoque pereruditio commentario illustrauit doctissimus Romanae ecclesiae cardinalis HENRICVS NORISIVS, *Venetiis*, cIↄIↄCLXXXI. *fol.*

In iis quid obseruandum?

III. Vt vero stilum lapidarem veterem paullo adcuratius exprimamus, quaedam tum circa *materiam*, *dispositionem*que, tum circa *eloquutionem* ac *orthographiam* monenda sunt.

IIII. *Ma-*

IIII. *Materiam* facile sufficiet occasio. Nemo enim non videt, si verbi gratia aedificium publicum inscriptione vel titulo notandum sit, tunc finem, caussam efficientem, & tempus in eiusmodi monimento esse exprimenda *). Non temere tamen inscriptio publica poni solet, in qua non Principis honorifica fiat mentio **). *Earum materia.*

*) Sic e g. muris Veronensibus haec inscriptio addita reperitur apud GRVBER. *Inscript. pag.* CCXVI. 12.

COLONIA. AVGVSTA. VERONA.
NOVA. GALLIENIANA.
VALERIANO. II. ET. LVCILLO. COSS.
MVRI. VERONENSIVM.
FABRICATI.
EX. DIE. III. NON. APRIL.
DEDICATI. PRID. NON. DECEMBR.

Habes hic murorum finem, scilicet vt praesidio essent coloniae Veronensi: habes caussam, vel certe quibus consulibus Romanis id factum sit, habes denique aedificationis ac dedicationis tempus. Omnia enim haec scire posteritatis intererat.

**) Quaecumque in monarchia geruntur, Principis geruntur auspiciis. Vnde non facile praetermitti solet grata ac honorifica eorumdem mentio. Quid? quod legibus cautum sit, ne privatorum nomina operibus publicis inscribantur, sed principum, *l. 3. D. de operib. publ.* nisi priuati sumtus in illa fecissent, *l. 2. §. 2. l. 3. §. 2. D. eod.* Notandum tamen, adulationem illam, quam in Romanis posterioribus vbique animaduertimus, ex inscriptionibus etiam passim elucere. Nihil enim frequentius est loquutionibus: DEVOTVS NVMINI MAIESTATIQVE EIVS, DIVINA EIVS PROVIDENTIA, cet. (Vbi tamen obseruandum, alio sensu haec talia de principibus dicta, alio de aeterna natura, quam deum vocamus. G.)

V. Ad dispositionem quod adtinet, a *publicis monimentis* seiungere soleo *epitaphia*, quo olim & inscriptiones priuatorum statuis subiectae pertinebant: quamuis vti antiquioribus temporibus inscriptiones vel titulos statuarum plane ignorabant, & plerosque a posteris demum additos esse obseruat IAC. PERIZ. *Animadu. hist. c. 7. p.* 302. *sequ.* ita & iam pridem exoleuit mos ille priuatis dedicandi statuas. In EPITAPHIIS plerumque praemittitur CONSECRATIO *), cui deinde subiungitur MORTIS vel SEPULTURAE mentio **). Hinc porro sequitur NOMEN defuncti ***), cui ELOGIUM aliquod breue & acutum ****) addi solet. Accedit postea DIES EMORTUALIS & defuncti AETAS. Nonnumquam & ALLOQVVTIO vel ad defunctum *****), vel ad viatorem ******), subiicitur. Quibus omnibus denique subiungitur NOMEN illius, qui istud monimentum fieri curauit †). Reliqua, tamquam πάρεργα, merito praetermittimus ††). *Earumdem dispositio, & quidem epitaphiorum.*

*) CONSECRATIO illa vel dedicatio saltim non temere omittebatur a Romanis, apud quos sepulcra pontificii iuris, adeoque religiosa, putabantur. Vid. *antiqu. Rom. iuris prud. ciuil. illustrant. II*, 1. 4. *p.* 409. Quum vero illa dicata dicerentur Diis inferis: semper fere epitaphiis praemitti solebant litterae: D. M. id est, *Dis Manibus*, vel: D. M. S, *Dis manibus sacrum*,

item : D. I. M. S, *Dis inferis manibus sacrum*, IAC. GVTHER. *de iure man. III*, 1. Verum quum apud nos superstitionem illam iam pridem expulerit sanctior religio : consecratio illa in Christianorum epitaphiis vel plane omitti, vel certe in has litteras infecti potest : D. O. M. S. vel. D. O. M. id est, *Deo optimo maximo sacrum*, vel : *Deo optimo maximo*.

**) Solet haec elegantiore aliqua phrasi exprimi v. g. MORTALE, QVIDQVID HABVIT, HIC DEPOSVIT. ADSTAS VIATOR TROPAEO. SITAE SVNT SVB HOC MONIMENTO EXVVIAE, cet.

***) Hic quoque cauere solent antiquae elegantiae studiosiores, ne nomina longo titulorum syrmate onerent. Sic Principis titulum veteri exemplo ita liceret reddere : INCOMPARABILIS PRINCEPS, vel : IOSEPHVS, IMP. CAES. AVG. P. P., vel : PRINCEPS PIVS, FELIX, AVG. P. P. vel : CAROLVS IMP. CAES. AVG. GERMANICVS. GALLICVS. HISPANICVS. ITALICVS. HVNGARICVS. TVRCICVS. (Notandum, a deuictarum gentium nominibus hos titulos sumtos. Itaque nec HISPANICVM, nec ITALICVM, nec HVNGARICVM, minime omnium GERMANICVM, ex ista ratione vocari Carolum debuisse. Ciuilia bella nec triumphum nec nomen dabant. Potius itaque consueta & solennia titulorum verba hic seruarem. G.) Talia etiam sunt elogia : PRINCEPS IVVENTVTIS, PRINCIPIS AMICVS, PRINCIPIS A SECRETIS, AB EPISTOLIS, cet.

****) Id quo breuius atque acutius, eo erit elegantius. v. c. INCOMPARABILIS EXEMPLI FEMINA, QVAE NVMQVAM MARITVM, NISI MORTE, TVRBAVIT. PVER VENVSTVLVS, IPSISQVE GRATIIS AMABILIOR. PRINCEPS IMMORTALITATE DIGNISSIMVS, SI ALIVD AD AETERNITATEM ITER PATVISSET. AMOR DELICIVMQVE GENERIS HVMANI. QVEM AVT NASCI NVMQVAM, AVT NVMQVAM MORI OPORTVISSET, cet.

*****) Talis est vetus illa : HAVE BEATISSIMA ANIMA, NOS TE EO, QVO QVEMQVE NATVRA IVSSERIT, ORDINE CVNCTI SEQVEMVR. Talis etiam formula in antiquis monimentis frequentissima : H. S. E. S. T. T. L. *hic situs est : sit tibi terra leuis*. GRVT. *Inscr. p.* CCCXXI, 6. *p.* DCLXXV, 10. *p.* DCXCIII, 8. *p.* DCLXXVI, 1. *p.* DCCII, 10. *p.* DCXCVI, 9. Quemadmodum vero his locis omnibus litterae tantum singulares occurrunt : ita tota formula expressa est apud eumdem *p.* DCCCXLIII, 1. *p.* DCCXVII, 9. *p.* DCCLXXXV, 3. Add. MARTIAL. *Epigr. V*, 34. & *VIIII*, 30. Sunt & aliae formulae adloquendi cineres : HAVETE ANIMAE, REINES. *class. XIII*, 70. HAVE DVLCIS, DVLCIS VALE, REINES. *class. XIIII*, 192. SALVE, HAVE, VALE, GRVTER. *p.* DCXCI, 6. *p.* DCCLXIX, 4. REINES. *class. XIIII*, 31. ΘΑΡΡΕΙ, ΘΑΡΣΕΙ, ΕΥΘΥΜΕΙ, ΘΑΡΡΕΙ ΚΑΙ ΘΥΜΟΝ ΕΧΕΙ ΑΓΑΘΟΝ, REINES. *praef. p.* 8. & *class. XIIII*. 31. GRVT. *p.* CIↃCXX, 4. *p.* DCCCCXXXIII, 11. HELIOD. II, 1. III, 1. ΕΜΨΥΧΕΙ ΣΥΝ ΤΟΥ ΟΣΙΡΙΔΟΣ, REINES. *inscript. praefat. p.* 8.

******) Sepulcra Romani solebant condere in agris iuxta vias, vbi & spacium quoddam, septo plerumque cinctum, religione occupari credebatur. Vid. *antiqu. Rom. iurispr. illustr. II*, 4. *p.* 409. *sequ.* Hinc tam frequens viatorum mentio in epitaphiis Romanis. (hodie plerumque absurda. G.) Saepe etiam defuncti viatores adloqui, & de communi mortalitate rerumque omnium vanitate admonere fingebantur. Tales sunt elegantes illae adloquutiones : NON FVI, FVI, NON SVM, ERO. VIXI, VT VIVIS, MORIERIS, VT SVM MORTVVS. SIC VITA TRVDITVR. SOLVS CVBSIM QVAERIS, VT CENSORIO ILLO DIE TANTO FACILIVS SINE IMPEDIMENTO RESVRGAM, quamuis hanc formulam non antiquam, sed post renatas litteras inuentam esse, facile

cile pateat, idque praeclare demonstratum sit a TH. REINESIO in *praefat. inscriptionum.* Adde & hanc, quae in pueri sepulcro locum habere posset: QVVM FATA INTERCIPIANT PVEROS, TIBI QVID EXSPECTANDVM SIT, MEMENTO. Aliquando & colloquium aliquod instituitur inter defuncti cineres & viatorem: BONVS HOMO SICVT ET TV. ΧΡΗΣΤΗ ΧΑΙΡΕ, ΚΑΙ ΣΥΓΕ. Exempla habet REINES. *Class. XII. Inscr. I. p. 606.* Est vbi aliquid rogare fingitur defunctus a viatore, veluti: NEMO NOS INQVIETET, REINES. *class. XII,* 60. ET QVICVNQVE TITVLVM NOSTRVM RELEGES, ROGO PER SVPEROS, SIC VT AD INFERNAS PARTES RECIPIARIS, NE VELIS TRIBVS SEPVLCRIS MOLESTARI, REINES. *class. XIIII*, 33. ROGO PER SVPEROS, QVI ESTIS, OSSA MEA TVEATIS, pro *tueamini,* REINES. *class. XVII,* 170.

†) In hac subscriptione plerumque necessitudo, quae inter defunctum & superstitem intercesserat, vel caussa, cur monimentum positum sit, exprimitur. Tales sunt formulae: PARENTI OPTIMO ET B. D. S. M. (id est, *bene de se merenti*) C. CRISPVS FILIVS, HOC MONIMENTVM L. L. Q. (id est, *lubens lugensque*), vel CVM LACRVMIS POSVIT. PATRVO B. D. S. M. C. MANLIVS EX TEST. F. F. vel F. C. id est, *ex testamento fieri fecit*, vel *faciundum curauit.* Paullo maioris momenti sunt litterae: H. M. H. S. id est, *hoc monimentum heredes sequitur*, quas, quoties hereditario iure conditorium possidemus, epitaphiis subiicimus. Ceterum, ne exemplum desit epitaphii, hoc ordine compositi, illud hic fingemus:

D. O. M.
ADSTAS. VIATOR.
TROPAEO.
VIRI. INCOMPARABILIS.
ET. QVO. VNO. NOMINE.
OMNES. LAVDES. OMNIAQVE.
DECORA.
CONTINENTVR.
HVGONIS. GROTII.
QVI.
VTRIVSQVE. FORTVNAE.
VICTOR.
SOLI. THEOLOGORVM. INVIDIAE.
ET.
MORTI.
SVCCVBVIT.
VIXIT. ANNOS. LXII.
OBIIT. ROSTOCHI. IN. ITINERE.
KAL. SEPT. CIↃIↃCXLV.
HAEC. SCIRE. TVA. INTERFVIT.
VIATOR.
TV. IN. REM. TVAM. ABI.
ET.
QVAM. MAGNA. VEL. VNA. VRNA.
CAPIAT.
HOC. LOCO. MONITVS. DISCE.
PATRI. B. D. S. M.
HOC. MONIMENTVM.
GROTIVS. FILIVS. ET. COGNATI.
L. L. Q. POSS.

††) Talia in vetustis epitaphiis & titulis sepulcralibus quam plurima obseruamus, quae iam BARN. BRISSONIVS & alii collegerunt. Vt paucis rem exemplis illustremus, aliquando adiiciebatur poena, inferenda in arcam pontificum, si quis sepulcrum alienaret. GRVTER. *Inscr. pag.* CX, 1. *p.* XII, 12. *p.* CIↃCXXXIX, 12. *p.* DCCCCXLVI, 6. *p.* DCII, 8. REINES. *Inscr. class. I*, 43. *p.* 87. Aliquando edicitur, ne extraneum corpus in idem monimentum, vel infra finem maceriae inferretur, REINES. *class. XII*, 37. ne vstrinum monimento adplicaretur, *ibid. n.* 123. vt dolus malus monimento abesset, REINES. *class. XV*, 25. In primis frequentes in veterum epitaphiis imprecationes, quibus iis dira quaevis minabantur, qui sepulcrum violare non dubitaturi sint. e. g. OLLAM EIVS SI QVI INVOLARIT, AD INFEROS NON RECIPIATVR, REINES. *class. XVII*, 168. conf. *class. XIIII*, 33. Quin, quod mireris, ne Christiani quidem ab huiusmodi imprecationibus in titulis suis sepul-

pulcralibus abſtinuerunt. Vid. REINES. *claſſ. XX*, 440. 441. *p.* 1003.

Nec non monimentorum publicorum.

VI. Reliqua monimenta publica ita diſponi poſſunt, vt praemiſſo PRINCIPIS *nomine* & *titulo* *), breuis rerum geſtarum addatur HISTORIA **). Eam deinde ſequitur deſcriptio OPERIS PVBLICI, hoc titulo notandi, vel OCCASIONIS, operi huic conſtruendo datae ***). Denique additur SVBSCRIPTIO perſonarum vel collegii, cuius impenſis hoc monimentum conſtructum eſt ****).

*) Hic quoque repetendum, quod ſupra §. 5. huius capitis monuimus, dandam ſcilicet eſſe operam, ne cum longo prouinciarum ſyrmate nomen Principis proferamus. Quum enim ſtilo lapidari hic vtendum ſit: ſatius erit, vetere more Principum titulos recenſere. (Sed malunt plerumque viri ciuiles veterem morem migrari, quam immutari aliquid in conſuetis titulis principum. G.)

**) Res geſtae fere caſu ablatiuo ſolent deſcribi, e. g. PROSTRATIS. HOSTIBVS, CONCILIATA. PACE. PATRIA. OPIBVS. LOCVPLETATA, cet.

***) Nonnunquam & operis ipſius & occaſionis ſimul iniicitur mentio, e. g. CIVIBVS. IN. IVS. IVRANDVM. ADACTIS. ARCVM. HVNC. TRIVMPHALEM. CONSTITVIT. DEVOTA. VIRTVTI. MAIESTATIQVE. EIVS. CIVITAS.

****) Vbi tamen cauenda eſt antiquitatis adfectatio. Sane merito ludibrium debent cordatioribus, qui ſollemne iſtud S. P. Q. omnibus fere municipiis tribuunt, vbi populo nihil iuris eſt in adminiſtranda republica, & vbi vmbra potius collegii, quam ſenatus hoc nomine dignus occurrit. Romae ſaepe nomina ſubſcribebant operum publicorum curatores. Hi erant viri ſenatorii ordinis, qui ſub diſpoſitione praefecti vrbi erant, & ſub ſe habebant procuratores & diſpenſatores operum publicorum. De his erudite, vti ſolet, REINES. *Inſcr. claſſ. VIIII*, 54. *p.* 571. Ceterum noſtrum erit huius quoque paragraphi doctrinam exemplo illuſtrare. Tale eſt, quod ſequitur:

D. O. M.
IMP. CAROLVS.
REX. GERMANORVM. HISPAN.
HVNGAR. BOEMORVM.
SICVLORVM.
PRINCEPS. PIVS. FEL. AVG. P. P.
PROFLIGATIS. HOSTIBVS.
REDDITA. CIVIBVS. PACE.
IMPERIO. CLASSE. MILITIBVS.
OPERIBVS. FIRMATO.
ALBAM. GRAECAM. TVRCIS.
EREPTAM.
NOVIS. HIS. PROPVGNACVLIS.
MVNIVIT.
OPTIMO. PRINCIPI.
HOC. MONIMENTVM.
POSS.
DEVOTI. VIRTVTI. MAIESTATIQVE.
EIVS.
REGNI. HVNGARICI. PROCERES.

Stilus lapidaris qualis?

VII. Potiſſimum vero reſpiciendum eſt ad STILVM, quem LAPIDAREM vocant critici. Eum enim nonnulla ſingularia habere, nemo ibit inficias *).

*) Praecipua hic tantum conſectabimur. Obſeruandum itaque eſt,

I. *In marmoribus multa occurrere vocabula, multaſque loquutiones, reliquis Romanae linguae auctoribus ignotas*, quales ſunt ABANTE, DEANTE, AETERNA,

TERNALIS. Vid. SCALIGERI *indices*, GRVTERI *inscriptionibus additos*, qualem etiam *cap.* 18. suis indicibus inseruit REINESIVS. Ex eo notamus vocabula BALLATIO, BALLEMATIO, VALLATIO pro *saltatione*, CAPITVLARIS *pro seruo a cario*, DVPLICARIVS, pro eo *qui vtrique parti fauet*, PRVNITVS pro *fruitus*, , SCHOLA OLLARVM, pro *receptaculo vrnarum*. TATA, προσφώνησις φιλοστοργικὴ τῶν πρὸς μείζονα, POR pro *puer*, PORA pro *puella*, VIRGINIA CONIVX, VIRGINIVS COMPAR, VIRGINIVS VIR. VTERQVE ALTER pro *fratre*. Quae pauca tantum speciminis loco damus. Verum caue in his quaeras delicias. Multa enim huius generis lapicidarum ruditati; multa vulgi dialecto (vel sequiori aeuo. G.) debent originem. Forsan etiam aliquando aberratum est ab iis, qui inscriptiones veteres e lapidibus descripserunt. (Quod ostendit lectionis varietas. Summa fide in *Etruscis inscriptionibus* versatus est laudatus ante GORIVS. G.) Exempla sane eiusmodi lapsuum plurima notauit CAR. SPONIVS: plura adhuc dabit MARQV. GVDIVS, cuius correctiones orae operis Gruteriani adscriptae maximam partem publici iuris factae sunt, cum in noua & splendida marmorum Gruterianorum editione, tum in *actis eruditorum Lipsiensibus*, ipsaque noua marmorum Gudianorum collectione.

II. *Singulares quoque esse in marmoribus constructiones*, qualium haud paucas notauit idem SCALIGER, e. g. CVM FERARVM LIBYCARVM. Sed nec hic est quod imiteris, quum eaedem id prohibeant rationes, & haec nimis archaismum sapiant. Licebit ex eodem indice Reinesiano quaedam huius generis excerpere. ADQVIESCERE CVI pro *prope aliquem quiescere*, AD CVMVLVM AEDIFICARE, id est, *ad colophonem perducere*, COMITARE CVM ALIQVO, EX PARVO CREVIT, MOLESTARI ALICVI, MONERE TAVROBOLIVM.

III. *In primis inscriptiones praeferre orthographiam antiquam*, veluti OLLI pro ILLI, COERAVERVNT pro *curarunt*, ABEI pro ABI, QVOI pro CVI. Imitari licebit, quae frequentissima reperies in bonae aetatis monimentis, veluti HEIC pro *hic*, SVLPICI pro *Sulpicii*, KALENDAE pro *calendae*, EIDVS pro *idus*. Reliqua pro obsoletis habenda. Neque enim adfectationis notam effugies, si orthographiam vetustissimam, immo & falsam aliquando in hodiernis monimentis sequendam existimaueris. Talis est usus frequens AE pro E, e. g. CAELERIS, CAEREALIS, immo, quod mireris, DIAE, COMPARAES, PACAE, PRAESBYTER, QVINQVAE pro *celeris*, *Cerealis*, *die*, *compares*, *pace*, *presbyter*, *quinque*. Eo etiam referimus promiscuum vsum B & V. VI ABAEVS pro *abauus*, ATABVS pro *atauus*, BALERIA pro *Valeria*, VXORI BENE BIBENTI pro *vxori bene viuenti*, DVVIVS, INCOMPARAVILIS, VENEMERENTI, VONAE pro *dubius*, *incomparabilis*, *bene merenti*, *bonae*. Talia, quae magno numero dedit REINES. *in indice Inscr. cap.* 19. quis sanus imitanda putet!

IIII. *Frequentissimas esse in inscriptionibus formulas quasdam*, quas merito notabis, V. C. BENE DE SE MERENTI LVGENS LVGENSQVE. Plures idem *index Scaligerianus* antea laudatus suppeditabit.

V. *Denique praecipue notandas esse siglas, vel vocum abbreuiationes*, de quibus singularis exstat liber SERTORII VRSATI, in IO. GEORG. GRAEVII *Thesauro antiquitatum Rom. tom. XI. p.* 507. recusus. Addi possunt *indices* SCALIGERI & REINESII, nec non IO. NICOLAI commentatio *de siglis veterum*, *Lugd. Bat.* cIↄIↄcciii, in quibus eiusmodi notae vel abbreuiationes, in lapidibus obuiae, plena manu proferuntur.

VIII. Pergimus ad inscriptiones *nouas*, quae, quod ad materiam adtinet, parum a carmine differunt *). Res omnis ad vnicam regu- (Inscriptionum)

nouarum materia, inuentio, & eloquutio.

Iam redit, *non temere* scilicet *in inscriptione ponendam lineam, quae non acutum quid & admirandum prae se ferat* **). Attamen, si dicendum quod res est, quo magis hanc obseruabis regulam, eo minorem laudem reportabis ab iis, qui, quam frigida sit illa acuminum nimia adfectatio, non ignorant.

*) Quaecumque ergo inuentio poemati conscribendo inseruit, eadem & inscriptioni suppeditat materiam. Parum enim interest inter carmen & inscriptionem nouam.

**) Quum ergo fontes acuminum me iam supra, sub finem *part. I, cap. 2. §. 63.* dare meminerim: hic quidem actum agere nolo, sed exempli loco addere sufficiet inscriptionem EM. THESAVRI, vt, quales sint illae lautitiae, harum rerum cupidis exemplo ostendamus. Exstat illa p. 319. & Iobi, quem ipse Esaui pronepotem putat, continet elogium: (cuius singuli prope sensus aut falsum aliquid, aut ineptum, interdum etiam in Deum hominesque iniurium continent. G.)

In arenam, o ciues!
Gemini congrediuntur athletae,
Orientis alter; alter occidui solis imperator,
Iob & Daemon.
Simplicem illum videbitis cum multiplici hoste pugnantem,
Illum semper eumdem, hunc semper alium:
Qui forma carens, formas alternat.
Sed proderit Iobo aduersarii varietas,
Toties vnum triumphaturo.
En mollium Sabaeorum specie simulatus hostis,
Iobi boues praedatur,
Haec prima daemonis velitatio, robur eneruare deliciis.
Sed irrito euentu.
In flammam mutatur flammarum hospes,
& coelo cadens, vbi stare non potuit,
Incendit, quaecumque incedit:
Et pascentes ouiculas igni depascitur,
Hinc magicum Chaldaeorum agmen mentitus,
Camelos cum rectoribus corripit.
Sustinet hanc iacturam diuinus pugil,
Qui opibus impeditior, quo ditior,
Aeque beneficum vocat numen, siue opes adferat, siue auferat.
Sic praedonem angit, dum de praeda non angitur,
Hactenus prolusit adgressor: iam propius;
Vt regiam euertat, in ventum vertitur.
Nil enim aulae nocentius vento.
Omnes turbat hic turbo, praeter illum cui nocet;
Qui ruinas inter infractus,
Latiore coelo fruitur, dum tecta subsidunt;
Sed maiores ciet lacrymarum nimbos hic ventus.
Dulcem senis sobolem inter epulas ruina sepelit,
At facilius terram mouet, quam Iobum:
Qui ruente familia sustinere potest orbitatem.
Spoliato quid superest? Vita.
Hanc tortoris imagine, cruciat, non rapit:
Vt intra corpus & cadauer medium,
Iob vitam optet, vel mortem.
Iob neutrum curat.
Et ante numen cadens aemulum sternit dum sternitur,
Debellauerat; nisi defessus Antagonista
Deteriorem sibi vicarium sufficeret,
Feminam.
Viro igitur vxorem delegat,
Quae postremam suis malis imponere manum suadeat,
Et mortem morte anteuertere.
Beneficam crederes hanc maleficam;
nisi esset uxor,
Cui luxus est, debili marito carere.
Detrahit hanc pietatis laruam mariti pietas.
Ac linguam lingua retundens,
Viuere mauult, inuisus coniugi ac sibi;
Totiesque hostem verberat, quoties spirat:
Et nihil amaturus, praeter Deum, mortem etiam odit.
Nam postremis in malis,
Fortius est mortem arcere, quam arcessere.

Iam

Iam inter rapinas & ruinas nudus,
palmam tenet.
Sed ipsam in palmam victus inuolat
Daemon,
Et vltimos conatus adhibet, amico-
rum probra,
Hi tanta virtute, amaris salibus respersa,
Famosis carminibus victoris famam
corrumpunt.
Habet hanc felicitatem nouissima
calamitas,
Quod inuidiam extinguit: hoc vno
inuidenda.
Iob omnium miserrimus, inuidos
habet amicos,
Nimirum poetas.
Tam male mordaces, vt vel vlcerosum
mordeant.
Adeo inter aulicos, virgines Musae
lasciuiunt.
Euicit extremum hunc laborem
strenuus Iob,
Qui contemtus & contentus, hostes
hostiis lustrat.
Hic toto caeli theatro plausus excitat,
Nec minore praemio, quam praelio,
Regno, liberis, opibus, duplo auctior,
hos ipse luctus cecinit:
& calamitates calamo felices fecit.

PARS III.

DE VARIIS CVLTIORIS STILI FACULTATEM ADSEQUENDI SVBSIDIIS.

CAPVT I.

DE AVCTORVM LECTIONE.

I.

Latina lingua inter demortuas referenda.

Latina lingua iamdudum inter mortales conticuit. In Latio enim ipso, vbi olim quam maxime floruit, sensim ita barbarorum commercio coepit inquinari, vt demum noua inde enata sit dialectus, quam Italicam dici moris est *). Idem in prouinciis huius linguae fatum fuit, in quibus LVSITANICA, HISPANICA & GALLICA linguae, in priscae Latinae locum successere **). Vt adeo nulla hodie sit prouincia, in qua vetus illa lingua Romana ita vigeat, vt eam vsu, vel consuetudine cum prouincialibus, addiscere possis ***).

*) Praeclare linguae Latinae μεταμορφώσεις, &c, vt ea sensim in Italicam mutata sit, ostenderunt CAR. du FRESNE in *Dissertatione*, *Glossario mediae & infimae Latinitatis* praemissa, & CHR. CELLARIVS in *Dissertatione de linguae Italicae origine.*

**) De earum linguarum natura praeclare disseruit BREREVVOOD *in Scrutinio linguarum*, cui iungendus MOR-

HOF. *Polyhist.* I, 4. 3. 4. p. 19. *sequ.*

***) Exstat libellus ἀνώνυμος Gallice primum scriptus, dein *Londini* CIↃIↃCLVIII. in 12. excusus sub titulo: *An examen of the vvay of teaching the latin tongue tot little children hy vse alone*, in quo regi suadet auctor vt ciuitatem aliquam Latinam instituat, in qua solo vsu ac consuetudine linguam doceantur pueri: quod consilium etiam, quod mireris, probatur MORHOFIO, adcurati iudicii viro, in *Polyhist.* I, 29, 21. p. 461. Sed vereor ego quidem, ne & infructuosum hoc consilium, & eadem Latinae huius ciuitatis fata futura sint, ac olim rei publicae Platonicae, quae nusquam, nisi in Platonis cerebro, exstitit. (V. G. non est sperandum, qui Latine recte loqui possit, eum sutorem, aut pedissequum aut calonem nouae ciuitatis futurum. G.) Latinam linguam comparandam esse non colloquiis, sed stilo, docet SANCTIVS *in Mineru. p. m.* 859. *seq.* (Vid. ad §. proximum. G.)

Hinc potissimum ex auctoribus classicis discenda.

II. Ex eo vero consequitur, vt Romanae linguae puritas ac elegantia non aliunde, quam ex veteribus, qui naufragium euaserunt, auctoribus classicis, hauriri possint *). Quum vero multum referat, quo ordine, quaque ratione auctores euoluas **): de ea quoque re nonnulla, more nostro, monebimus.

*) Cave tibi persuadeas, ex vsu tantum & loquendi consuetudine ad Latinae linguae facultatem posse perueniri. Tantum enim abest, vt hoc fieri possit, vt potius inde nasci soleat inquinatum illud ac sordidum dicendi genus, quo monachi maxime, nec non Poloni & Hungari delectantur. Quo fit, vt Itali, Latinae elegantiae studiosiores, a sermonibus Latinis etiam cum viris doctis de industria abstineant, ne dictio aliquid ex idiotismo vernaculae trahat, quem etiam viri, quamuis eloquentissimi, in colloquiis vix effugiunt. (Praesertim ob magnam illam patrii sermonis cum Latina lingua similitudinem. Vid. quae ad part. I, cap. 2, §. 7. not. 1. diximus. G.) Neque sola scriptione Latinae eloquentiae facultatem adsequimur. Quid enim iuuabit scribere, nisi antea ipsam linguae indolem ac genium animo conceperis? Id vero qua alia ratione consequi possis, quam lectis diligenter auctoribus, ego quidem vix intelligo. (Paullo distinctius hac de re videndum est, si pronunciare aliquid velimus. Nobis ita videbatur. I. Ex vsu solo loquendi in nulla lingua disces scribere, adcurate scribere. Satis hoc apparet in plebe, mulieribus. II. Sed ex vsu loquendi loqui disces, vt loquuntur ii, a quibus didiceris. III. Qui igitur volunt aliquando loqui Latine, iis cum idoneis hominibus loqui prodest. IIII. Immo etiam ad intelligendum & scribendum tantum confert, quantum in vigentibus hodie linguis conferre quotidie experimur. V. Sed ad hoc vt adcurate & ornate scribere possimus, insuper opus est lectione, & iis, quae mox dicentur ab auctore, remediis. VI. Habitus male loquendi nocet scribere adcurate volentibus. VII. Caeterum sunt tres gradus, simul quidem tractandi, sed ordine, quo eos indicamus, perficiendi in adultis a) intelligere, b) scribere, c) loqui. VIII. In infantibus inuerti ordo potest, & res modo illo naturali tractari, quo alias linguas discimus. VIIII. Sed illud tum demum fiet, cum idoneis praemiis inuitati idonei homines paruorum institutioni praeficientur. G.)

**) Sunt equidem, qui solum legendum CICERONEM existimant. Verum Ciceronianos illos, si diis placet, iam dudum exagitarunt viri cordatissimi. Alii omnes auctores eo, quo scripserunt, ordine, id est secundum aetatum, in quas inciderunt, seriem legi iubent, qua ratione vsum ferunt CL. SALMASIVM.

SIVM. (Et ad ipsarum rerum cognitionem nihil poteſt fieri adcommodatius. G.) Sed inde non poteſt non inaequale ac frigidum naſci dicendi genus, quod nec magnus ille criticus ſemper euitare potuit. Eo itaque ordine vtendum puto, vt ſenſim ad perfectionem linguae perueniamus, & auctor vnus alteri veluti viam ſternat; quo facilius intelligi, ac in ſuccum ac ſanguinem verti poſſit.

III. Quod ad ordinem huius lectionis adtinet, ſemper mihi ſe probauit TANAQVILLI FABRI methodus, tanto magis admiranda, quanto iucundius eius experimentum in ipſo filio cepit, quem, a decimo aetatis anno ad decimum quartum, hac ratione ita vtraque lingua expoliuit, vt cum viris certare poſſet *). Nos vero, quamuis FABRVM non per omnia ſequuti, FABRI tamen methodo praecipuos Latinae linguae auctores ita diſponemus, vt quatuor curſibus ille ambitus abſolui, ex prioribus ſemper animus ad poſteriorum intelligentiam praeparari poſſit. In lectione auctorum certum ordinem commendauit TAN. FABER.

*) Mentionem huius methodi aliquoties facit FABER in Epiſtolis, ſed poſtea eam adcuratius deſcripſit in libello: *Methode pour commencer les humanités Grecques & Latines, Salmurii*, CIↃIↃ LXXII. 12. (Recuſa *dans les Mémoires de litterature par Mr. Sallengre* Tom. 2. P. 2. p. 62. ſqq. G.) ex quo tractatu pleraque excerpſit, & *Polyhiſtori* ſuo intexuit MORHOF. *part. I. lib. II. cap. 9. n. 44. ſequ.* Hanc methodum ergo & nos ſequemur, ſed ea vſi libertate, vt in ipſo auctorum ordine pleraque, noſtro arbitrio, mutemus. (Poteſt methodus iſta tota adhiberi in inſtitutione vnius aut paucorum aequalium: in publica ſchola Germaniae, vt vulgo eſſe ſolent, non poteſt. G.)

IIII. Primo itaque curſu, in quo ſingulari cura ac diligentia opus eſſe videtur, PHAEDRI *fabulas*, POMPONII MELAE *geographiam*, EVTROPIVM, & CORN. NEPOTEM euoluendos ſuaſerim. *Ex primo* enim auctore vocum phraſiumque aliqua copia, *ex ſecundo* geographiae veteris notitia, *ex tertio* hiſtoria Romana, *ex vltimo* denique hiſtoriae Graecae non minima pars poterit hauriri. His vero praeſidiis praemunitus, facile, ex mea quidem ſententia, reliquos auctores omnes facilius intelliget. Qui auctores primo curſu perlegendi?

Phaedrus. Equidem FABER, pueri ſe adcommodans ingenio, loco PHAEDRI, quem difficiliorem pro tironum captu iudicabat, capita aliquot ex euangelio IOANNIS propoſuit. † Sed non deſunt mihi rationes, quare hoc conſilium minus commendandum putem. Inquinatior eſt interpretis, quem vulgatum vocant, Latinitas, quam vt ab ea auſpicium fieri poſſit Latinae linguae: & nimis altas radices agunt, quae iſta aetate imbibimus. Nec video, quid in PHAEDRI *fabulis* difficilius videri poſſit. Argumentum earum, ſi pauca paullo obſceniora omiſeris, puerile eſt, ac ſumma cum voluptate coniunctum. Stilus tenuis, & plane talis, quali in familiari ſermone vtebantur Romani. Summa quoque in his fabulis eſt orationis puritas, nec iudicium ſuum eruditis vmquam probauit SCIOPPIVS, qui neſcio quem Thraciſmum in PHAEDRI ſtilo ſibi ſubolfacere viſus eſt. Videatur SCHEFFERVS *in vita Phaedri*, eius fabulis praemiſſa, & MORHO-

FIVS *de Patauinitate Liuii, p.* 159. Inter minores PHAEDRI editiones praestant IO. CHRISTOPH. VVOLFFII, quae prodiit *Flensburgi* 1709. 8. & PETRI BVRMANNI, quae prodiit *Hagae Comitum* 1719. 12. *&* *Berol.* 1742. Inter maiores duae *Burmannianae*, prima, quae cum integris commentariis GVDII, RITTERSHVSII, RIGALTII, NEVELETI, HEINSII, SCHEFFERI, PRASCHII & excerptis aliorum prodiit *Vitraiecti* cIↃIↃCCXVIII. 8. mai. & altera, quae cum commentario nouo ipsius BVRMANNI prodiit *Leidae* cIↃIↃCCXXVII. 4. mai.

† Rectissime Faber, & quisquis pueros velut a gremio formandos accipis. In Phaedro certe traiectiones quaedam, & breuitas obscuritatem adferunt. Hodie ad initia illa tenerorum nihil adcommodatius *Historiis sacris hubnerianis* Castellionea Latinitate a KREGELIO donatis, ac deinde ipsa interpretatione CASTELLIONIS, de qua supra dictum §. 12. extr. *Epistolae Joannis* ob simplicitatem orationis, & repetitionem eorundem verborum, Grammaticis initiis adcommodatissimae sunt. Sed ad haec post vsum demum aliquem accedendum. G.)

Pomponius Mela. Geographiae caussa Phaedro subiungimus POMPONIVM MELAM, Claudiani aeui scriptorem. Ex eo enim non solum terrarum situs addisci, verum etiam vocum phrasiumque copia non parum poterit locupletari. Latinitas enim huius auctoris, etsi non adeo elegans & florida, pura tamen est, & satis castigata, id quod profecto tironibus praecipue vtile est. Inter meliores editiones est ISAACI VOSSII, cui IACOBVS GRONOVIVS suam opposuit editionem, in qua potissimum CLAVDIVM SALMASIVM aduersus VOSSII censuras insigni, & familiari Gronouiano calamo, acrimonia vindicauit. Sed & hoc non impune tulit, siquidem VOSSIVS *adpendicem obseruationum ad* MELAM *Londini* publici iuris fecit. Denique huic πάντα περὶ πάντων reddidit IACOBVS GRONOVIVS. [Nouissime prodiit cum notis integris HERMOLAI BARBARI, PETRI IOANNIS OLIVARII, FREDENANDI NONII PINTIANI, PETRI CIACCONII, ANDREAE SCHOTTI, ISAACI VOSSII, & IACOBI GRONOVII, curante ABRAHAMO GRONOVIO, *Lugd. Batau.* 1722, 8. mai. In hac tamen editione non omnia, quae VOSSIVS aduersus GRONOVIVM monuit, exstare, viri docti monuerunt. Indignam tantis viris dixeris hanc litem, & plane pudendam, nisi nobis tot elegantes POMPONII editiones, totque obseruationes vtilissimas peperisset. Inter minores praestat editio, quam nuper cum orbe eruditio communicauit vir. celeb. ABRAH. GRONOVIVS, *Leid.* 1742. *in* 12.

Eutropius. EVTROPIVM, quamuis sequioris aeui historicum, vel ideo subiungendum MELAE duximus, quod nullus exstat scriptor, qui stilo simpliciore historiam Romanam ab ipsis vrbis primordiis, ad occasum paene occidentalis imperii vsque tradiderit. Romanae vero historiae cognitione non poterit is carere, qui se ad reliquorum scriptorum lectionem accingit. Accedit, quod iam habet in hoc auctore tiro, in quo geographiae veteris, quam a MELA edoctus fuerat, vsum perspiciat. Latinitas est simplex, & nonnumquam satis tersa, vt adeo & vocum prhasiumque copia legendo illo possit augeri. Si quid ex saeculi genio naeui trahit auctor, facile illud notari euitarique poterit, si iungantur notae CHRISTOPHORI CELLARII, in quibus illi lapsus adcurate notantur. Quare & eius editionem prae ceteris commendandam existimamus. Nouissime EVTROPIVM cum *metaphrasi Graeca* PAEANII, & notis integris ELIAE VINETI, HENRICI GLAREANI, TANAQVILLI & ANNAE FABRI, THOMAE HEARNII, item selectis FRIDERICI SYLBVRGII & CHRISTOPHORI CELLARII edidit SIGEBERTVS HAVERCAMPVS *Lugduni Batavorum* cIↃIↃCCXXVIIII. 8. mai. qui & suas, & HEVMANNI notas adiecit,

in

in qua tamen editione multa itidem viri docti desiderant.

Cornelius Nepos. Subiicimus Eutropio CORNELIVM NEPOTEM, idque ob multas rationes. Nam primo, si quid ex Eutropio aeruginis haereat, illud eius lectione facile poterit abstergi: deinde ex eo insignis parabitur elegantissimarum loquutionum copia. Denique eadem opera ex Graeca & Punica historia tantum addiscet tiro, quantum satis erit ad sequentes auctores tanto facilius intelligendos. Editiones exstant innumerae: sed ego, quod ad hunc vsum adtinet, *Cellarianam* reliquis existimo longe anteponendam. Optima vero iam edita est, quam cum notis integris IANI GEBHARDI, HENRICI ERNSTII, & IO. ANDR. BOSII, & selectis ANDREAE SCHOTTI, DIONYSII LAMBINI, GISBERTI LONGOLII, HIER. MAGII, IO. SAVARONIS, aliorumque doctorum, nec non excerptis PETRI DANIELIS, & indice locupletissimo omnium vocabulorum, studio & opera IO. ANDR. BOSII confecto edidit, AVGVSTINVS *van* STAVEREN, *Lugduni Batauorum* cIↃIↃ CCXXXIIII. 8. *mai.*

V. Emensus hoc iter tiro, iamque tot adminiculis ad maiora instructus, alterum auspicabitur cursum, quo TERENTIVM, CICERONIS *epistolas* & *libros* aliquot *philosophicos*, nec non IVLIVM CAESAREM & MINVCIVM FELICEM diurna nocturnaque manu versabit. *Qui secundo?*

Terentius. Qui superiore cursu commendati sunt auctores, ad puritatem pertinent: danda ergo postea erit opera, vt & concinnitatem elegantiamque veterum imitemur, & huc pertinent auctores in hanc classem relati. TERENTIO enim nihil potest reperiri elegantius. Phrasis eius, si ab archaismis quibusdam discesseris, non solum pura, sed & nitida est, quod ipse, quamuis alioquin modestissimus, in *praefatione Heautontimorumeni* prae se ferre non dubitat. Vnde lector iam sensim elegantiae adsuescet, quae in Latino illo scriptore est maxima, ceu vel ex *chrestomachia Terentiana*, editioni BOECLERI *Argent.* cIↃIↃ CLVII. 8. adiecta, adparet. Quare haec editio, & *Lindenbrogiana*, quae cIↃIↃ CXXIII. 4. prodiit, reliquis omnibus anteferenda videtur, maxime, quum posterior veteris grammatici, AELII DONATI, *scholia* in TERENTIVM simul exhibeat. Add. BARTH. *Aduersar. Lib. VIIII.* Splendidissima editio est, quam *commentario perpetuo* illustrauit, & cum AELII DONATI, EVGRAPHII, CALPHVRNII & FRIDERICI LINDENBRVCHII *obseruationibus* edidit ARNOLDVS HENRICVS WESTERHOVIVS, *Hagae Comitum* cIↃIↃ CCXXVI. *duob. volumin.* 4. *mai.* Contractiorem hanc omissis aliis *cum interpretatione* DONATI & CALPHVRNII, vt & *commentario perpetuo* idem auctor postea edidit *Hagae Comitum* cIↃIↃCCXXXII. 8. *mai.* (Criticae artis studiosis, & metri Comici rationem discere volentibus super omnes commendanda editio RICH. BENTLEII, quae cum PHAEDRO & P. SYRI *aliorumque veterum sententiis iterum* prodiit Amstelaed. 1727. 4. quam Gottingae minore formae recusum iri propediem speramus. G.)

Ciceronis epistolae. Vt Terentius elegantiae Romanae, ita CICERO concinnae pariter ac fusae orationis gustu nos imbuit. Hinc merito iam eius epistolae in manibus erunt, in quibus & elegantia, & ars periodica tanta adparet, vt facundiam ex earum lectione se adsequutos multi fateantur, & in his HERMANNVS BVSCHIVS apud FREINSHEMIVM *orat. IIII.* p. 46. Conf. MVRET. *part. II. orat. XVI.* vbi Ciceronianarum epistolarum vsum & praestantiam egregie demonstrat. (Quod etiam a me peculiari Program-

mate

mate factum. G.) Nec adeo difficilis amplius erit harum epistolarum lectio ei, qui iam non poenitendam historiae Romanae & geographiae antiquae partem primo cursu ex Eutropio & Pomponio Mela sibi reddiderit familiarem. Selectu tamen & ordine hic quoque opus est. Merito ergo I. *Epistolis ad Atticum*, in quibus CICERO ἀττικίζει, praefero *Epistolas ad diuersos*: nec non *ad Quintum fratrem*. II. In his ipsis omitti possunt eae, quae a Coelio, nec non a Tirone scriptae sunt; seligendae vero in primis III. epistolae, quas in proconsulatu scripsit. Iis enim nihil solet esse elegantius. Denique IIII. comparanda eiusmodi editio, in qua ordine chronologico epistolae dispositae sunt (vel quae Indicem illius ordinis adiectum habet, vt illae, quas statim laudabimus, & VERBVRGIANA. G.) Ita enim lectio eo facilior erit ob historiae nexum, & continuam seriem. Reliquis tamen editionibus palmam iure quodam suo praeripiunt *Cellariana*, quae vna cum GOTTLIEB CORTII *adnotationibus* nouissime prodiit *Lipsiae* cIↃIↃCCXXXV. 8. *Bengeliana*, quam *iis instruxit rebus, quae ad interpretationem imitationemque pertinent*, IOANNES ALBERTVS BENGELIVS, atque edidit *Stutgardiae* cIↃIↃCCXVIII. 8. *mai.* & (FVNCCIANA cIↃIↃCCXXXVIII. 8. Sed omnium procul dubio praestantissima G.) *Graeuiana*, quae cum *notis integris* PETRI VICTORII, PAVLLI MANVTII, HIERONYMI RAGAZONII, D. LAMBINI, FVLV. VRSINI, *nec non selectis* IO. FRID. GRONOVII, *&* *aliorum*, ut & cum GEORG. GRAEVII *animaduersionibus*, & *ex eiusdem recensione* prodiit *Amstelodami* cIↃIↃCLXXXXIII. *duob. volum.* 8. *mai.* (Certe sine MANVTII *Commentariis* aggredi interpretationem Epistolarum Ciceronis veto, nisi qui ipse sit historiae & antiquitatis Romanae consultissimus. G.)

Epistolae ad Atticum optime prodierunt *Amstelodami* cIↃIↃCLXXXIIII. *duob. volum.* in 8. *mai. ex recensione* IOANNIS GEORGII GRAEVII, *& cum notis integris* P. VICTORII, PAVLLI MANVTII, MALAESPINAE, LAMBINI, FVLVII VRSINI, SIMON. BOSII *e chirographo eius auctioribus*, FRANCISCI IVNII & POPMAE, *ineditis item antea* ISAACI CASAVBONI, MVRETI & IO. FRID. GRONOVII, *selectisque* CORRADI, *atque aliorum*.

Eiusdem *epistolarum ad Q. Fratrem libri tres, & ad Brutum liber vnus, cum notis integris* PETRI VICTORII, PAVLLI MANVTII, LEON. MALAESPINAE, D. LAMBINI, F. VRSINI, FR. IVNII, IAN. GRVTERI & IACOBI GRONOVII, nec non FRANCISCI HOTOMANI *commentario in epistolam* primam *de prouincia administranda*. Adiectus est *ad Marcum Tullium fratrem de petitione consulatus liber, cum integro commentario* VALERII PALERMI VERONENSIS, prodierunt *Hagae Comitum* cIↃIↃCCXXV. 8. *mai.*

Ciceronis libri philosophici.

Libris philosophicis reliquis praemittendos ego iudicarim *Catonem Maiorem* & *Laelium*, ob facilitatem. His deinde subiiciendos suaserim *libros de officiis*, ob adcuratam eloquutionem & concinnitatem egregiam, quam ipse CICERO in *prooemio* filio ad comparandam Latinae linguae facultatem profuturam iudicat. Proximos esse iusserim *libros de diuinatione*, & *de finibus bonorum & malorum*, ex quibus praeter Latinitatis elegantiam hauriri poterit insignis historiae philosophicae cognitio, qua plane non potest carere, qui reliqua opera philosophica Ciceronis euoluere statuit.

Libri tres de officiis, Cato maior, Laelius, paradoxa, somnium Scipionis, ex recensione IOANNIS GEORGII GRAEVII; *cum eiusdem animaduersionibus & notis integris* D. LAMBINI, F. VRSINI, C. LANGII, FR. FABRITII, A. MANVTII *selectisque aliorum*, prodierunt *Lugduni Batauorum* cIↃIↃCCX. *duob. volum.* 8. *mai.*

Libri II. de diuinatione & liber I. de fato cum notis integris PAVLLI MANVTII, P. VICTORII, I. CAMERARII, D. LAMBINI, F. VRSINI, HADR. TVRNEBI & IO. DAVISII prodierunt *Cantabrigiae* cIↃIↃCCXXI. 8. *mai.*

CICE-

CICERONIS *opera, quae exstant, omnia*, adcuratissime edita sunt a IACOBO GRONOVIO *cum notis integris*, IANI GVILIELMII & IANI GRVTERI, vt & ASCONIO PEDIANO & *veteri scholiaste*, *Lugduni Batauorum* cIↄIↄcLXXXXII. 4. (Splendido typo & forma oculis commodissima est VERBVRGIANA *Amstelaed.* 1724. fol. 4. & 12. simul excusa, in qua ad Gronouianam adiectae sunt notae P. VICTORII, I. CAMERARII, F. VRSINI *integrae*, *aliorum* vero *selectae*. Magnificentissimam editionem An. 1741. 4. in vsum Delphini procurauit OLIVETVS, vbi contextus orationis, cum varietate editionum principum, separatim ponitur, delectus annotationum, veteri more reuocato, ad finem reiicitur. G. †)

Iulius Caesar. Perlectis Ciceronis epistolis iam perspicuus admodum, & intellectu facilior videbitur IVLIVS CAESAR, maxime in libris *de bello ciuili*, quos illis *de bello Gallico* praemittendos arbitror. Tota enim illa historia partim ex Eutropio, partim ex Ciceronis epistolis memoriae succurret. Stilus eius est elegans, sed simplex, vnde eum ideo Ciceroni subiungendum puto, quod quidquid redundantis copiae ex lectione Ciceronis forsan haeserit, lecto CAESARE, possit abstergi. Optima editio est, quae *cum animaduersionibus integris* DION. VOSSII, IO. DAVISII, *aliorumque variis notis ex museo* IOANNIS GEORGII GRAEVII prodiit *Lugduni Batauorum* cIↄIↄCCXIII. 8. *mai.* (Regia magnificentia typorum & imaginum exornauit SA. CLARCKE *Lond.* cIↄIↄCCII. *fol. mai.* adiectis LXXX. tabulis aere expressis. Plenissima est OVDENDORPIANA 1737. 4. quae integras DION. VOSSII, IO. DAVISII & SA. CLARCKII *notas*, & collationem plurimorum MSS. contineat, editoris annotationibus intextam. G.)

Minucius Felix. Quum omnes, quos commendauimus, auctores, profano deorum cultu sese polluerint, merito iam his subiungimus MINVCIVM FELICEM, Christianum scriptorem, quum ille & elegantiae, & concinnitatis sit studiosissimus. Duae vero sunt huius consilii mei rationes. Nam praeterquam, quod inde nostrae religionis principia ac mysteria stilo elegantiore exprimere discimus: dialogus iste, quem *Octauium* inscripsit, etiam bonam partem mythologiae continet, adeoque viam sternit ad lectionem CICERONIS *de natura deorum*, & poëtarum, in quibus mythologia vtramque paginam facit. Attamen ei, qui cum fructu lecturus est MINVCIVM, suaserim, vt simul ad manus habeat IVLII HYGINI *fabulas*, vel NATALIS COMITIS *mythologiam*, vel alium ex eiusmodi scriptoribus mythicis, e quibus veteres coniunctim prodierunt *Amstelodami* cIↄIↄcLXXXI. 8. (curis secundis THO. MVNCKERI. Auctior splendidiorque editio Amst. A. cIↄIↄCCXLII. 4. debetur AVGVSTINO VAN STAVEREN. Inter paruos huius argumenti libellos FR. POMEY *Pantheum mythicum* tironibus commendandum ob facilem methodum, imaginesque deorum additas, quarum ope statuas, picturas, nummos facilius intelligunt. G.) Ceterum MINVCIVM nitidissime ediderunt CELLARIVS, & IACOBVS GRONOVIVS *Lugd. Batau.* cIↄIↄCCVIIII. 8. *mai.*

† *Altera editio Geneuae prelo subiacet, ab ipso* OLIVETO *notis aucta, quae nota, more nouo, singulis paginis fuerunt appositae. Integra & emendatissima in lucem prodiit* ann. 1745. IX. vol. in 4. mai.

Qui tertio? VI. In tertio auctorum cursu ad stili differentiam respicio. Hinc in manibus iam erunt SALLVSTIVS, CICERONIS *orationes selectiores*, LIVIVS, SVETONIVS, PLINII *panegyricus*, TACITVS, CVRTIVS, PLAVTVS, SENECAE *aliquot libri philosophici*, & denique LACTANTIVS. Si cui non vacat tam vastos auctores totos perlegere: ei potiores inde partes decerpere licebit.

Sallustius. Vt stili vere *Attici* formam animo concipias, commendanda erit lectio C. CRISPI SALLVSTII. Nemo enim fere Atticam Thucydidis dictionem inter Latinos illo adcuratius expressit. Tribus verbis integras explet sententias, non circumducit, non interponit, asyndetis frequentissime vtitur, & vbique adstrictior adparet. Vid. LEO ALLATIVS *de erroribus magn. viror. in dicendo, pag. 36.* vbi sententiam SCALIGERI, breuitatem SALLVSTIO *lib. IIII. Poët. cap.* 24. negantis, refellit. Verborum tamen obsoletorum atque archaismorum nonnumquam adfectator est, quod merito in eo reprehendit SCIOPPIVS *de exercit. rhet. generib. p. 13. sequ.* Omnibus editionibus palmam praeripiunt *Wassiana*, quam *cum notis integris* GLAREANI, RIVII, CIACCONII, GRVTERI, CARRIONIS, MANVTII, PVTSCHII, DOVSAE, *& selectis* CASTALIONAEI, CORNELII & AVSONII POPMAE, IANI MELLERII PALMERII, FVLVII VRSINI, IO. FRID. GRONOVII, PETRI VICTORII, cet. edidit IOSEPHVS WASSE, *Cantabrigiae*, cIↃIↃCCX. in 4. & ea, quam adnotationibus illustrauit GOTTLIEB CORTIVS, ac edidit *Lipsiae* 1724. 4.

Ciceronis orationes. Stili *Rhodii* & *Asiatici*, nec non *oratorii morati* & *concitati* indoles optime ex CICERONIS *orationibus* elucet. Vnde ad earum lectionem merito nunc se accinget elegantioris stili studiosus. Selectas vero commendo, quales sunt *pro S. Roscio Amerino, pro Archia poëta, pro M. Marcello, pro Q. Ligario, pro lege Manilia, pro T. Annio Milone, Philippica secunda*, & quaedam aliae, coniunctim aliquoties editae. Prae ceteris tamen adolescentibus CHRISTOPHORI CELLARII editio, ob dispositiones, notas, & indices commendari meretur. (Omnium orationum plenissima optimaque editio I. G. GRAEVII *VI voll.* 8. *cum notis* omnium praecipuis, in primis MANVTII. G.)

Liuius. LIVII stilus est *Rhodius*, *elegans* & *grauis*. Hinc vt & hi dicendi characteres exemplo quodam perspiciantur, merito decas aliqua huius praestantissimi scriptoris erit euoluenda. Vberius de eius stilo disputatum est a MORHOFIO in *dissertatione de Patauinitate Liuii.* Optima editio est IO. FRID. GRONOVII, quae tertium emendatissime prodiit *Amstelod.* cIↃIↃCLXXVIIII. 8. *mai. Vol. III.* (Hanc fundamento quasi substratam *Supplementis* FREINSHEMIANIS, & incredibili vi suarum alienarumque obseruationum auxit ARN. DRAKENBORCH *cuius* iam *tertium volumen* prodierat *Amst.* 1740. 4. reliqua expectabantur. Suas tantum dedit notas, sed *supplementa* FREINSHEMIANA adiecit I. B. L. CREVIER *Paris.* cIↃIↃCCXXXVI. 4. IO. CLERICI editio repetita *Lips.* cIↃIↃCCXXXV. 3. voll. 8. lectioni cursoriae aptissima, de qua praefatus sum. G.)

Tenuis stili effigiem sistit SVETONIVS, *Suetonius.* saeculi II. scriptor, qui nusquam adsurgit, semper humi repit. Praestantissima editio est, quam cum notis integris IO. BAPT. EGNATII, HENRICI GLAREANI, LAEVINI TORRENTII, FVLVII VRSINI, ISAACI CASAVBONI, IANI GRVTERI, THEOD. MARCILII, IO. GE. GRAEVII, CAROLI PATINI, (qui ex numismatibus illustrauit), & *selectis aliorum* edidit vir magnus PETRVS BVRMANNVS, *qui & suas adnotationes addidit.* Prodiit haec editio *Amstelodami* cIↃIↃCCXXXVI. *in 4. mai. duob. volumin.*

Eodem tempore, quo Suetonium *Plinius.* floruisse constat, stili *sublimis* exemplum egregium dedit PLINIVS iunior, conscripto admirabili *panegyrico*, cui parem vix habet Romana antiquitas, cuius nouam editionem adornare V. CL. CHRISTIANVM GOTTLIEB SCHVVARZIVM, mirifice laetamur. Sed & *Attici* atque *acuti* stili specimen edidit PLINIVS, maxime in *epistolis*, de quibus tamen iam supra iudicium nostrum dedimus. Optima editio est *Cortiana*, quae *cum notis selectis* IO. MARIAE CA-

TANAEI,

TANAIS; IACOBI SCHEGKII, IACOBI SIRMONDI, ISAACI CASAVBONI, HENRICI STEPHANI, CONRADI RITTERSHVSII, CLAVDII MINOIS, CASPARIS BARTHII, AVGVSTI BVCHNERI, IOANNIS SCHEFFERI, IOANNIS FRIDERICI GRONOVII, CHRISTOPHORI CELLARII, GOTTLIEB CORTII, & PAVLI DANIELIS LONGOLII prodiit *Amstelod.* cIↄIↄCCXXXIIII. 4. *mai.* (Eadem ratione *Panegyricus* editus studio IO. ARNTZENII *Amstelod.* cIↄIↄCCXXXVIII. 4. Eundem *Panegyricum* minuto sed eleganti typo edidi *Goettingae* cIↄIↄCCXXXV. 8. *Epistolas* autem & *Panegyricum cum notis perpetuis Lips.* cIↄIↄCCXXXIX. 8. G.)

Tacitus. In TACITO praeter acumen etiam *σεμνότητα* seu *grauitatem stili* maxime commendant eruditi: idque nemo, nisi in istius lectione plane hospes, inficias iuerit. Vnde non moramur CASPAREM SCIOPPIVM, ANDREAM ALCIATVM & AEMILIVM FERRETVM, quibus soloecus iste auctor, & plane e iuuenum manibus excutiendus videtur. Vid. VOSSIVS *de histor. Latin.* I, 3. Inter TACITI editiones reliquis palmam dubiam reddit, immo praeripit, praeclara illa, quam ex noua parentis sui IACOBI GRONOVII ad MS. Florentinum recognitione excudi curauit ABRAHAMVS GRONOVIVS, *Lugduni Batauorum* cIↄIↄCCXX. 4. *mai. cum notis integris* B. RHENANI, F. VRSINI, MVRETI, IOSIAE MERCERII, IVST. LIPSII, VALENTIS ACIDALII, CVRTII PICHENAE, IANI GRVTERI, HVG. GROTII, IO. FREINSHEMII, IO. FRID. GRONOVII, IAC. GRONOVII & IO. IENSII; *selectis* autem ALCIATI, AVRELII, BARCLAII, BOXHORNII, COLERI, MARCELLI DONATI, FERRETI, GVTHERII, KIRCHMAIERI, LOCCENII, LVPANI, REINESII, RVPERTI, SALINERII, SAVILIS, SCHEFFERI, VERTRANII, VIRDVNGI, & *aliorum.* (Cursoriae lectioni accommodatae. BERNEGGERIANA 8. & RYCKIANA 12. G.)

Curtius. Stili *elegantis* & *floridi* ideam dabit CVRTIVS, incertae aetatis scriptor, quem ob declamatorium & anxium dicendi genus, naeuolque varios multi plane nouum ac suppostitium scriptorem putant. Vid. VOSSIVS *de histor. Lat.* I. 28, GVID. PATIN. *epist.* 27. *p.* 96. CELLAR. *in iudicio de Curtio*, *editioni suae praemisso*, WAGENSEILIVS *in pera libror. iuuenil. tom.* IIII. *p.* 178. Verum, vtut facile largiamur, non immunem esse CVRTIVM a variis naeuis, in dictione aeque, ac in geographia admissis: non tamen ideo nitidum illum scriptorem vel novum, vel plane e manibus iuuenum excutiendum arbitramur, vel ideo, quod stilus ille *venustus*, quem supra descripsimus, a nemine, quam a CVRTIO, felicius exprimitur. CVRTIVM a IO. CLERICI (qui in *Arte Critica* inclementius de illo iudicauerat, G.) iniuriis vindicauit V. CL. IACOBVS PERIZONIVS *in Q. Curtio Rufo restituto in integrum, & vindicato, Lugduni Batauorum* cIↄIↄCCIII. 8. Optima CVRTII editio est, quae *cum omnibus supplementis, variantibus lectionibus, commentariis ac notis perpetuis* FR. MODII, VAL. ACIDALII, T. POPMAE, IOAN. FREINSHEMII, IO. SCHEFFERI, CHRISTOPH. CELLARII, NICOL. HEINSII, *vt & selectis & excerptis aliorum cura* HENRICI SNAKENBVRGII prodiit *Lugduni Batauorum* cIↄIↄCCXXIIII. 4. *cum figur.*

In *iocoso* stilo regnat PLAVTVS, qui & purus est, & tersus. Verum hic obseruandum, I. archaismos nimis amare PLAVTVM, id quod tamen saeculo, quo vixit, condonandum est. II. Eumdem stilum ex personarum, quas in theatro sistit, ingenio formare, & hinc III. saepius fingere phrases & voces, ridiculas magis, quam Latinas, (a qua re ne in grauioribus quidem personis satis temperat, risum mouisse vndecumque contentus. G.) IIII. Locos quoque seruiles, quibus abundat, aliquando parum esse vrbanos, quod iam HORATIVS in *art. poët. v.* 270. *seqq.* notauit: *Plautus.*

At nostri proaui PLAVTINOS *& numeros &*
Laudauere sales : nimium patienter vtrumque,
Ne dicam stulte mirati ; si modo ego & vos
Scimus inurbanum lepido seponere dicto,
Legitimumque sonum digitis callemus & aure.

Conf. DAN. HEINSII *Dissertat. in hunc locum* HORATII, Terentii editionibus addi solita, & VAVASSOR *de ludicra dictione.* His obseruatis fructum ex PLAVTI lectione non leuem capiemus. In optimis editionibus eminent FRIDER. TAVBMANNI, *cum eiusdem luculentissimo commentario, & notis* IANI GRVTERI, quae prodiit cIↃIↃcxxI. 4. itemque IO. FRID. GRONOVII, quae prodiit *Amstelodami* cIↃIↃCLXIIII. 8. Nec negligendum PHIL. PARAEI *Lexicon Plautinum*, quod insignem vtilitatem adferet omnibus, qui dictionis Plautinae sunt paullo studiosiores. [Nouam PLAVTI editionem minatus est ARN. HENR. WESTERHOVIVS.

Seneca. In *acuto* ac *sententioso*, quem vocant, stilo, prae ceteris commendandus SENECA, quamuis eum etiam hac in re iusto esse diligentiorem, iam supra ex QVINCTILIANO (Lib.X. 1, 125. seqq. G.) aliisque sit obseruatum. Abundat sane SENECA dulcibus vitiis, quae facilius, quam saniora, a iuuentute in imitationem trahuntur : vnde merito eius lectionem in tertium demum cursum reiecimus. Ex philosophicis eius scriptis hic seligendos existimarim libros *de tranquillitate animi, de prouidentia,* & *de clementia.* Reliqua, vt & *epistolae* vltimo cursui poterunt reseruari. Editio IO. FRID. GRONOVII, quae prodiit *Amstelodami* 1672 8. *mai. volum. III.* reliquis adcuratior, commodior, atque elegantior habetur.

Subiungimus his omnibus LACTANTIVM, Christianorum Ciceronem, quem saeculo IIII. ineunte floruisse constat. *Lactantius.* Eo enim duce facile discemus, quae optima sit imitandi ratio. Nam Ciceronis dictionem atque vbertatem tam adcurate expressit, vt non temere quisquam paria illi ea in re fecerit. Sunt tamen & in LACTANTIO naeui quidam saeculo, quo vixit, condonandi, quos aeque, ac virtutes illius cum cura expendit IO. AVG. KREBSII *dissertatio, Halae Magd.* 1702. *habita, de stilo Lactantii Firmiani. Institutiones* eius *diuinae* multo nitidiores sunt libello *de mortibus persequutorum*, quem STEPHANVS BALVZIVS e codice Colbertino exscriptum primus extulit *Tomo II. Miscellan. Paris.* 1679. 8. Vnde hunc librum non Lactantio, sed Caecilio cuidam tribuendum existimat MASSVETVS. Sed nec is libellus vel ob res, quas complectitur, notatu dignissimas videtur praetermittendus. Editiones *institutionum diuinarum* exstant variae, in quibus *Cellarianae* locus haud postremus debetur; (Magno apparatu critico rem gessit IO. LVD. BVNEMANNVS, cuius editio *Lips.* 1739. 8. *mai.* reliquis omnibus haud dubie praeferenda est. G.] Alter vero libellus *cum notis* STEPHANI BALVZII, GISBERTI CVPERI, COLVMBI, TOINARDI, GRAEVII, EL. BOHERELLI, TH. GALE, IAC. TOLLII editus est a PAVLLO BAVLDRI *Vltraiecti* 1692. 8. *mai.*

Qui quarto? VII. Quarto cursu, iis potissimum, qui sese totos amoenioribus Musis consecrarunt, destinato, non solum reliqua auctorum hactenus recensitorum scripta adeunda, sed & per ceteros scriptores omnium aetatum diuagandum est *). Euoluendi itaque erunt scriptores rei rusticae CATO, VARRO; COLVMELLA, scriptor architecturae doctissimus VITRVVIVS, historici porro VELLEIVS PATERCV-

TERCVLVS, VALERIVS MAXIMVS, CAIVS PLINIVS, FLORVS, IVSTINVS, *scriptores historiae Augustae* sex, & AMMIANVS MARCELLINVS, rhetores item & oratores M. ANN. SENECA, QVINCTILIANVS, & *auctores panegyricorum veterum*, quibus denique accedent CORNELIVS CELSVS, T. PETRONIVS ARBITER, FRONTINVS, AVLVS GELLIVS, APPVLEIVS, CENSORINVS, IVLIVS OBSEQVENS, FL. VEGETIVS, MACROBIVS, & MARCIANVS CAPELLA. Reliqui enim scriptores, quibus & SYMMACHVM, & CASSIODORVM, & patres plerosque accenseo, historiae potius, quam Latinitatis caussa euoluendi sunt.

*) Quum enim viro eloquenti de variis rebus differendum scribendumque sit; facile adparet, non sufficere ei paucos auctores. Hinc phrases ad rem bellicam pertinentes ex scriptoribus historicis, tacticis, & qui de castrametatione egerunt; phrases oeconomicas ex Catone, Columella, Varrone; loquutiones medicas ex Celso; architectonicas ex Vitruuio & Palladio; alias denique ex aliis petet. Vnde simul intelligere licebit, quanto in errore versentur, qui solo lecto Cicerone ad summam eloquentiae perfectionem se peruenturos existimant.

Scriptores rei rusticae, Cato. CATO, quum dudum ante Ciceronem scripserit, non adeo elegans est. Archaismos adhuc habet saeculo suo familiares. Optimum tamen agricolam fuisse, iam CORNELIVS NEPOS in *vita eius* obseruauit. *Varro.* VARRO innumera paene scripsit, in quibus tamen praeter libros tres *de re rustica* & *de lingua Latina* IIII. ad VIIII. non integros, fragmenta tantum commune illud naufragium euaserunt. Scripta eius iam olim doctrinae potius, quam eloquentiae laude commendabantur, QVINCTIL. *Inst. orat. X*, 1. AVGVSTIN. *de ciuitat. Dei VI*, 2. *Columella.* Elegantissimus de re rustica scriptor est COLVMELLA, qui sub Claudio floruit, vir eloquentissimus, adeoque cum cura legendus. Coniunctim hos scriptores *cum notis virorum clarissimorum & lexico rei rusticae* edidit vir celeb. IO. MATTH. GESNERVS, *Lipsiae* 1735. 4. *Volum. II.*

Scriptor architecturae Vitruuius. M. VITRVVIVS POLLIO architecturae scriptor doctissimus est, nec nitidissimus tamen, quamuis saeculo Augusteo floruerit. Hinc in eo peregrinitatem & plebitatem notant BARTHIVS *Aduersar.* I, 10. & CASP. SCIOPPIVS. Saepe in linguas varias translatus est hic auctor. Latinae quoque editiones exstant haud paucae, in quibus commendanda praestantissima, quam cum GVIL. PHILANDRI *Castilionaei integris commentariis, exceptis notis* DAN. BARBARI, & *lexico Vitruuiano* BERNARDINI BALDI Vrbinatis, cum IO. BVTEONIS, NIC. GOLDMANNI, CLAVDII SALMASII & MARCI MEIBOMII *ad loca quaedam Vitruuii obseruationibus, addita eius vita*, vulgauit IOANNES DELAET, *Amstelod.* 1649. *fol.* [Spem praestantissimae editionis faciunt IO. POLENI *Exercitationes Vitruuianae, Patau.* 1739, 4. *max. G.*]

Velleius Paterculus. VELLEIVS PATERCVLVS sub Tiberio floruit, historiamque edidit, cuius in postrema parte vbique ostendit animum parasiticum, stilumque Tiberio & Seiano obnoxium. Vnde eum potius panegyristen dixeris, quam historicum. Dictio tamen eius, quidquid alii, est plane Romana, elegans, & vel ideo commendanda, quod hominum indolem cum cura descripsit. Inde IO. HENR. BOECLERI enatus est libellus *de characteribus politicis Velleianis, Argentor.* 1672, 8. [Praestantissima omnium, ac nitidissima editio est, quae *cum integris scholiis, notis, variis lectionibus, & animaduersionibus doctorum* curante

curante PETRO BVRMANNO prodiit *Lugduni Batauorum* 1719, 8. *mai.* nuperque repetita, cui ex illa *Oxoniensi* etiam HENRICI DODWELLI *annales Velleiani* accesserunt.] Fragmentum VELLEII, quod circumfertur, a WOLFG. LAZIO editum, ab eruditis dudum explosum est.

Valerius Maximus. Eodem Tiberio imperante VALERIVS MAXIMVS vixit, qui historiam memorabilium dictorum factorumque in varios titulos distributam scripsit. Sed quum stilus vix sapiat tam bonum aeuum: non dubitarim ego quidem eorum accedere sententiae, qui non tam integrum auctorem, quam eius excerpta quaedam ad nos peruenisse iudicant. Vnde & raro inter se conspirant codices MSS. ceu obseruauit BARTHIVS *Aduersar. XVIIII*, 15. Omnibus editionibus palmam praerepturus fuisset IACOBVS PERIZONIVS, si eius prodiisset editio. Sed in spongiam incubuit hic Aiax, nisi quod nuper *Perizoniana*, quae reperiri potuerunt, nouae ac splendidae editioni suae inseruit ABRAHAMVS TORRENIVS. [Prodiit haec editio *Leidae* 1726, 4. *mai. cum notis integris* HENR. LORITI GLAREANI, STEPHANI PIGHII, IVSTI LIPSII, CHRISTOPH. COLERI & RO. VORSTII, nec non *selectis aliorum obseruationibus*, quibus accedunt *emendationes ineditae* CASPARIS BARTHII, FRANCISCI GVYETI, & MARQVARDI GVDII, item ANTONII SCHVLTINGII *Exercitatio ad Libri VII. cap. 7. de testamentis rescissis.*]

Plinius. C. PLINII SECVNDI *Historia naturalis* iustae instar bibliothecae est, vnde reliquorum eius librorum iactura tanto tristior accidit reipublicae litterariae. Vid. PLIN. *Epist. III*, 5. Auctor nondum satis castigatus videtur ob codicum MSS. penuriam, & eorum, qui exstant, naeuos, de quibus conqueruntur *Scaligeriana prima*, p. 10. Reliquis tamen praeferendae editiones IO. FRIDER. GRONOVII *cum notis variorum, Lugduni Batauorum* 1669. 8. *mai. tom.* 3. & illa cedro digna IO. HARDVINI, *Lutet. Parif.* 1723, *fol.* [Eam emendatiorem longe & auctiorem dabit celeberrimus IO. MATTH. GESNERVS, quam proinde auidissime exspectamus.] *Exercitationes* siue Solinianae, siue *Plinianae* CL. SALMASII, incredibili eruditionis varietate refertae sunt, adeo vt vir ille doctissimus omnes fere vastae doctrinae thesauros in iis exhausisse videatur. Sed multa etiam insunt parum adcurate scripta, multae hariolationes criticae, multae conjecturae satis audaces, vt postea viris doctis tantum non omnibus vapularit SALMASIVS. Prodierunt post Parisinam editionem *Vitraiecti* 1689. *in fol. tribus tomis.*

Florus. FLORVS, ex Annaeorum gente, qui sub Traiano scripsisse videtur, historiam stilo magis poëtico, quam historico, composuit. Vbique adfectat magnificentiam & acumina, quae tamen aliquando in frigus abeunt, vt supra aliquot exemplis demonstrauimus. Non tamen sine fructu eum leges, si iudicium adhibueris. [Splendidissima atque emendatissima editio est, quae *cum integris* SALMASII, FREINSHEMII, GRAEVII, *& selectis aliorum animaduersionibus ex recensione & cum notis* CAROLI ANDREAE DVKERI prodiit *Lugduni Batau.* 1722, 8. *mai.* [Sed magnificentior erat, si tota esset, ea, cuius *duo libri* priores *in vsum Borussici & Brandeburgici principis heredis* a LAVR. BEGERO editi sunt *Coloniae March.* 1704, *fol.* G.] [Immo sine iactura nos Begeriana editione carere, ostenderunt viri doctissimi, GRAEVIVS atque DVKERVS in *praefationibus* suis.]

Iustinus. Incertae aetatis est IVSTINVS, quem plerique ad ferream Latinitatis aetatem referunt. In compendium redegit TROGI POMPEII, seuerissimi & priscae eloquentiae viri *historiam Philippicam*: sed stilo vltra aeuum suum elegante, vt illum dictionem Trogi sui vbique retinuisse;

tinuisse vero simile sit. Optima editio est, quae *cum integris commentariis* I. BONGARSII, F. MODII, M. BERNEGGERI, M. Z. BOXHORNII, I. VOSSII, IO. F. GRONOVII, I. G. GRAEVII, T. FABRI, I. VORSTII, I. SCHEFFERI *& excerptis aliorum* prodiit *Lugd. Batauorum* 1719. 8. *mai.* curante ABRAHAMO GRONOVIO, quae nuper repetita fuit. Adcuratissimam nobis editionem dedit, & [praeter praefationem lectu dignissimam, G.] *variantes lectiones adiecit* PETRVS BVRMANNVS, *Lugduni Batauorum* 1722, in 12. Vtinam plures auctores eadem ratione prodirent.]

Scriptores historiae Augustae. Scriptores historiae Augustae vocantur, qui historiam imperatorum Romanorum, inchoatam a SVETONIO continuarunt, AELIVS SPARTIANVS, IVLIVS CAPITOLINVS, AELIVS LAMPRIDIVS, VVLCATIVS GALLICANVS, TREBELLIVS POLLIO & FL. VOPISCVS, qui omnes imperantibus Diocletiano & Constantino M. floruisse videntur; quamuis quas singuli vitas composuerint, non adeo videatur expeditum, ceu ostendit vir doctissimus HENR. DODWELLVS in *Praelectionibus Cambdenianis.* Maximi merito habentur ob rerum, quas tradunt, varietatem: stilus vero haud parum ex aeui illius sordibus trahit, nec adeo temere imitandus est. Coniunctim saepe editi sunt isti VI. viri, de quibus optime meriti sunt IS. CASAVBONVS & CL. SALMASIVS, quorum notae cum saepius, tum potissimum *Lugduni Batauorum* 1670. 8. *mai. volum.* 2. prodierunt, in qua editione & IANI GRVTERI notae occurrunt. [Neque contemnenda minor editio OBRECHTI *Argent.* 1677, 8. G.]

Ammianus Marcellinus. AMMIANVS MARCELLINVS, Graecus natione, Latine tamen scripsit temporum suorum historiam. Quumque sub Iuliano demum imperatore vixerit: facile colliges, qualem eius dictionem esse oporteat. Duriuscula illa est, & horridior, quam vt stili caussa legi possit. Est tamen AMMIANVS scriptor prudens, grauis, seuerus, & veritatis studiosissimus, vnde viri doctissimi in eo illustrando multum industriae collocarunt. Editio optima est, quae *cum integris obseruationibus* FRIDERICI LINDENBROGII, HENRICI HADRIANIque VALESIORVM & IACOBI GRONOVII prodiit *Lugd. Bat.* 1693. *fol.* & 4. multis imperatorum nummis, gemmis, imaginibus, obeliscis aeri incisis exornata. [Nouam iam editionem parat celeb. ABR. GRONOVIVS.]

Seneca. M. ANNAEVS SENECA, rhetor, Lucii philosophi parens, more saeculi, controuersias & suasiones, id est declamationes, scripsit. Vigebant enim tum vmbratiles illae exercitationes, quas suo more exagitauit PETRONIVS. Quamuis vero non nisi excerpta habeamus, quae ipse SENECA in filiorum gratiam e penu memoriae, qua ad miraculum vsque valuit, depromsit: scripta tamen illa sunt ea dictionis puritate & elegantia, vt nihil in eo genere purius exstet aut venustius. Solent plerumque *declamationes* istae philosophi operibus iungi, id quod etiam a IO. FRID. GRONOVIO factum, [cuius editio optima hactenus fuit.]

Quinctilianus. M. FAB. QVINCTILIANVS a Galba imperatore ex Hispania Romam deductus, rhetoricam ibi docuit, tanta fama, vt viros doctissimos, & in his PLINIVM etiam, discipulos habuerit. Exstant eius *Institutiones oratoriae*, aeternum opus, & *declamationes*, quae tamen quum ad Quinctiliani praecepta non sint compositae, eius esse haud videntur. Splendidissima omnium ac vtilissima editio est ea, quam *cum virorum doctorum integris notis ac animaduersionibus* dedit PETRVS BVRMANNVS, *Lugduni Batauorum* 1720. 4. *mai. volum.* 2. [Conferenda omnino eiusdem viri celeb. *Epistola ad* CLAVDIVM CAPPERONNERIVM, *diaconum Ambianensem, & Graecae linguae Professorem, de noua eius* M. FAB. QVINCTILIANI *de institutione*

tione oratoria editione, Leidae 1726, 4. *mai.*] [Prodiit CAPPERONNERII editio *Institutionis oratoriae Parif.* 1725. *fol.* quae *Burmannianam* (quantum ad hoc opus, nam *declamationes* non habet) fide non bona refert, & plurimas editoris annotationes bonas malas adiunctas habet. Opus *de institutione oratoria cum perpetuo* commentario edidit.]

Auctores panegyr. veter. De auctoribus his panegyricorum veterum iam supra actum est *part. II. cap.* 3.

Cornelius Celsus. CORNELIVS CELSVS, suauissimae Latinitatis auctor, artem medicam nitida dictione expressit, vnde eum Latinorum Hippocratem, & medicorum Ciceronem vulgo audias cognominari. Optime de eo meritus est medicus THEODOR. IANS. *ab* ALMELOVEEN, qui Celsum emendatissimum, suisque illustratum notis dedit *Amstelodami* 1730, 8. [Nouam editionem promisit celeb. IO. HENR. SCHVLZIVS.]

Petronius. Accedit celeberrimus ille elegantiarum pariter, ac nequitiarum arbiter, T. PETRONIVS ARBITER, *Satirici* auctor, a quo sola si abesset obscenitas, nemo felicius manum ad scribendum adpulisset. Perstrinxisse videtur Neroniani aeui infelicitatem, & forsan, si integrum exstaret satiricon, auctorem habituri essemus non minus grauem vitiorum insectatorem, quam IVVENALEM. Verum videtur aliquis, parum castus, ea tantum ex opere illo excerpsisse, quae inuenerat maxime obscena. [Pro *tantum* melius dixisset auctor *praecipue* : obscena enim vix decimam partem horum fragmentorum implebunt. G.] Commendandus itaque est non pueris ac adolescentibus, sed compositae mentis viris, qui & inde haud pauca praeclare discent. Optima editio est, quam *cum integris virorum doctorum commentariis, & notis* NICOLAI HEINSII ac GVILIELMI GORSII *nunc primum editis*, vna cum IANI DOVSAE *praecidaneis*, & D. IOS. ANT. GONSALI DE SALAS *commentis* edidit PETRVS BVRMANNVS *Traiecti ad Rhenum* 1709. in 4. *mai.* [quae post ipsius mortem demum secundis perpolita curis recusa est *Amstelod.* 1743. 4. *mai.*] Exstat & aliud fragmentum, Traguriae in Dalmatia repertum, de quo mirae inter VALESIVM, SCHEFFERVM, VVAGENSEILIVM, aliosque viros doctos intercessere lites. Edidit illud *cum notis* suis IO. SCHEFFERVS, *Upsaliae* 1665, 8. deinde THOM. REINESIVS, *Lipsiae* 1666, 8. hinc CHR. ARNOLDVS, *Norimberg.* 1667, 8. qui etiam totius illius litis historiam texuit, variaque virorum doctissimorum iudicia adiecit. Fuit etiam, qui totum PETRONIVM Albae Regiae a. 1688. repertum in lucem extulit FRANC. NODOTIVS, *Roterod.* 1693, 12. Sed non tam creduli adhuc fuerunt eruditi, vt hunc sibi fucum fieri paterentur a milite. [Interim illud quoque insertum est editioni *Lipsiens.* 1731, 8. G.] [quam MENZIO debemus.]

E Traiani aeuo est SEXTVS IVLIVS FRONTINVS, qui & *de strategematibus*, & *aquaeductibus & cloacis* stilo non adeo nitido scripsit. *Frontinus.* Strategemata Vegetio plerumque addi solent : [sed & separatim *cum notis integris* FRANCISCI MODII, GODESCALCI STEVVECHII, PETRI SCRIVERII & SAMVELIS TENVLII edidit FRANCISCVS OVDENDORPIVS, *Lugduni Batauorum* 1731, 8. *mai.* Liber *de vrbis Romae aquaeductibus* opera & studio ill. IOANNIS POLENI splendidissime prodiit *Patauii* 1722, 4. *mai.*]

AVLVS GELLIVS, quem alii AGELLIVM vocandum contendunt, *Noctes Atticas*, sed luculentissimas, scripsit, *A. Gellius.* quo in libro innumera philologica, critica, historica, philosophica, promiscue tractauit. Optima editio est, quae *Lugduni Batauorum* 1706, 4. *mai.* cura IACOBI GRONOVII prodiit. Nouam exspectamus a celeberrimo viro ABR. GRONOVIO. [Accepimus a P. D. LONGOLIO vtilissimo *indice* illustratam

Curiae

Curiae Regnitiae 1741, 8. G.]

Apuleius. APVLEIVS, Madaurensis, Afer, monstrosae ac tumidae Latinitatis auctor est, vt eum rudere cum asino suo lepide iudicaret PHILIPPVS MELANCHTON. Proprietatis quidem satis est amans, & diligens veteris Latinitatis conseruator, sed qui tumore & adfectatione ita omnia corrumpit, vt phrasin eius non immerito *docto ineptam* cum VOSSIO & LIPSIO possis adpellare. Mirifice tamen APVLEII stilum amauit PHILIPPVS BEROALDVS, a multis hinc iure notatus. Commodissima editio est GEVERARDI ELMENHORSTII, quae cum *spicilegiis* IANI RVTGERSII, ER. PVTEANI, & IO. BRANTII cet. prodiit *Frf.* 1621, 8. *Apologiam* edidit [IS. CASAVBONVS, *Heidelb.* 1594, 4. & G.] SCIPIO GENTILIS, ICtus doctissimus, cum MEVRSII *Castigationibus*, *Hanou.* 1607, 8. *Metamorphoseos* autem *Libros XI.* IOANNES PRICAEVS, *Goudae* 1650, 8. [Nouam *operum* editionem promisit OVDENDORPIVS.]

Censorinus. CENSORINVS, quem sub Alexandro Seuero vixisse constat, librum scripsit astrologica mathematicaque doctrina refertissimum, *de die natali.* Stilus simplex est, nec plane contemnendus. Optimae editiones sunt HENR. LINDENBROGII, *Lugd. Batauorum* 1642, 8. & quae *Cantabrigiae cum notis variorum* prodiit. [Iam vero ea, quae cura SIGEB. HAVERCAMPI, *Lugd. Bat.* 1743, 8. prodiit.]

Iulius Obsequens. IVLIVS OBSEQVENS *de prodigiis*, quae Romae & in vicinia acciderunt, *Libros II.* stilo simplicissimo scripsit. Eos *cum animaduersionibus* IO. SCHEFFERI, & *supplementis* CONR. LYCOSTHENIS edidit FRANSCISCVS OVDENDORPIVS, *Lugduni Batauorum* 1720, 8. *mai.*

Vegetius. FL. VEGETIVS, aeui Theodosiani auctor, tum *de re militari*, tum *de mulomedicina* scripsit. Prior liber vna cum reliquis scriptoribus cum notis variorum prodiit. Posteriorem splendidissimae *editioni scriptorum rei rusticae Tom. II.* inseruit celeberrimus IO. MATTH. GESNERVS. [Multa quae ad illustrandum VEGETIVM faciunt, depredendes in BESSELII *Miscellaneis.*]

Macrobius. Eiusdem aetatis scriptor AVRELIVS THEODOSIVS MACROBIVS vtilissimo ad posteritatem instituto optima quaeuis ex Latinis Graecisque auctoribus excerpsit. Quare etsi eius stilus varius est, multa tamen veterum fragmenta hodie intercidisse conquereremur, nisi a MACROBIO fuissent conseruata. Certe ei inter alia debemus luculentissimum illud e CICERONIS libris *de re publica* ἀποσπασμάτιον, quod *Somnium Scipionis* adpellatur, in quod MACROBIVS commentarium doctissimum conscripsit. Prodierunt MACROBII *Opera* saepius, sed optima est editio, quae *cum notis integris* IS. PONTANI, IO. MEVRSII & IAC. GRONOVII prodiit *Lugduni Batauorum* 1670, 8. *mai.* [Noua editio cum notis variorum exspectatur a celeb. viro, ADR. GRONOVIO.]

Marc. Capella. MARCIANI CAPELLAE stilus adeo horridus & durus est, vt eum *pecudalis eloquentiae* auctorem suo stilo vocet CASP. BARTHIVS, *Aduersar. XXV*, 13. Fabulam scripsit *de Mercurii & philologiae nuptiis*, qua totam encyclopaediam, sed non satis feliciter, complexus est. Auctori huic adolescens 14. annorum lucem accendere studuit HVGO GROTIVS, cuius editio prodiit *Lugduni Batauorum* 1599, 8.

An etiam poëtarum lectione opus sit? VIII. Omissos videbis poëtas. Nam PLAVTVS, TERENTIVS, PHAEDRVS, quos recensuimus, licet metro se adstrinxerint, dictione tamen familiari potius, quam poetica, vtuntur *). Neque tamen exiguus est poëtarum vsus etiam in soluta eloquentia, si cum iudicio legantur **). In primis vero commendandi sunt ob puritatem sermo-

ſermonis VIRGILIVS, HORATIVS, OVIDIVS, ***), CATVLLVS, TIBVLLVS, PROPERTIVS, ob phraſin LVCRETIVS ****), ob acumen LVCANVS *****). A tumidorum vero poëtarum, quales ſunt STATIVS, CLAVDIANVS, & alii ******), imitatione plane, me quidem auctore, abſtinebit elegantiae caſtioris ſtudioſus.

*) Comici enim perſonas ſiſtunt viliores, veluti ſenes, agricolas, ſeruos, libertos, paraſitos, & huius generis alios, qui cothurnis incedere haud ſolent. Hinc & eiuſmodi eligunt metrum, quod vix familiari & ſoluta oratione poſſit diſtingui. Paullo adſtrictior eſt PHAEDRVS, qui tamen & ipſe comicos potius, quam poetas alios imitatur.

**) Qui paullo ſubactiore [per ipſum legendi vſum G.] ſunt iudicio, ii, quid in poetis ſit poëticum, quid Latinum, facile diſcernent. [Vid. ſupra *part. I. cap. 2. §. 15.*] Ergo ex poëtis *magnam optimarum vocum phraſiumque copiam* colligent, quae etiam in proſa oratione inueniet locum. Dabimus exempla quaedam e CVNAEO. Dixerat HORAT. *Carm. IIII, 4.*

Per damna, per caedes, ab ipſo
Ducit opes animumque ferro.

Hanc phraſin eleganter imitatus CVNAEVS *orat. I. p. 14.* de academia Lugdunenſi: *quo plures*, inquit, *emergerent belli difficultates, tanto illa maior in dies pulcriorque effloruit, ita, quod prope inauditum eſt, per damna, per caedes, ab ipſo ferro duxiſſe vires ſuas & augmentum videtur.* Sic & LVCANVS *Pharſal. V,* 108. de infantibus a Mario occiſis:

Crimine quo parui caedem potuere mereri?
Sed ſatis eſt iam, poſſe mori.

Haec ita imitatur CVNAEVS *orat. II. p.* 39. *Crudelitatem in omnes ciues exercuit, etiam in eos, quorum nullum erat aliud crimen, niſi quod mori poſſent.* Ita idem *orat. IIII. p. 72.* Ariſtotelem vocat *maximum vbique auctorem naturae verique*, idque ſtilo HORATII, qui *Od. I. 27.* Pythagoram hoc elogio ornauit. In deliciis quoque ipſi ſunt phraſes: *ſub fauſtis enutritus penetralibus*, ex HOR. *Carm. IIII, 4. Romani rerum domini* ex VIRG. *Aen. I, v. 282. Ioue aequo iudicare* ex HOR. *Epiſt. II, 1. v. 68. Victima ſuorum ciuium* ex SEN. *Herc. fur. v. 922.*

II. Poëtae etiam ſaepe ſuppeditabunt praeſtantiſſima epitheta, nec non

III. pulcerrimas ſimilitudines, imagines, & alia huius generis. Quam pulcrum v. c. eſt epitheton HOR. *Satr. II, 3. v. 287. foecunda Menenii gens*, pro ſtultis? Quam eleganti imagine de tardiore greſſu vtitur PLAVT. in *Poenul. III, 1. v. 10:*

Nam iſte quidem gradus ſuccretus eſt cribro pollinario.

Caue tamen hic arripias epitheta vere poëtica, qualia iam ſupra notauimus. Non pauciora

IIII. e poëtis petes acumina & ingenioſas loquutiones. Sic MARTIALEM imitatus, de eo, quem mortis metus manus ſibi conſciſcere iuſſit, eleganter dices: *nihil eum potuiſſe facere ſtolidius, quam illum, ne moreretur, mori voluerit.* Denique

V. nonnumquam integra poëtarum loca oratione ſoluta reddi poſſunt, quod ſaepe ipſum CICERONEM feciſſe adparet. CVNAEI exemplum iam ſupra adduximus ex eius *Sardis venalibus, p. 412.*

***) VIRGILII dictio elegans eſt, ac plane Latina. Ad ſolutam tamen orationem propius accedunt eius *Eclogae & Georgica*, quam *Aeneis*, in qua abſolutiſſimum dare voluit ſublimis & heroici carminis exemplum. Ea vero propria eſt VIRGILII laus, quod res verbis aequat, & ex lectoribus fere efficit ſpectatores. Optima & ſplendidiſſima omnium eſt editio, quam cum integris *commentariis* SERVII, PHILARGYRII, PIERII, & *adnotationibus* SCALIGERI & LINDENBROGII *ad Culicem, Cirin, & Catalecta* edidit PANCRATIVS MASVICIVS *Leo-*

Leouardiae 1717, 4. *mai. tom. II.* [cuius tamen luminibus officiet Burmanniana, quam propediem exſpectamus.] Inter minores editiones praeſtat *Burmanniana* 1714, 12. *ex emendationibus* NICOL. HEINSII. Q. HORATIVS FLACCVS, impar aetate Virgilio, *Carmina Lyrica*, *Saturas*, *Epiſtolas*, & *de re poëtica* ſcripſit. In his *ſatirae*, *epiſtolae*, & *de arte poëtica* libellus proxime ad ſolutam orationem accedunt. Dictio in illis eſt grauis, morata, amoena, & caſte Latina. [Textum HORATII emendatiſſime exhibent editiones duae *Burmannianae*, altera *Trai. Batau.* 1689, 12. cum RVTGERSII *lectionibus Venuſinis*, altera *ibid.* 1713. 12. *ad emendationes Bentleianas*, & ALEXANDER CVNINGHAMIVS, cuius editio prodiit *Hagae Comitum* 1721, 8.] Denique P. OVIDIVS NASO ſcripſit *libros amorum*, *metamorphoſes*, in quibus omnibus iuueniliter ſaepe laſciuit. Maiore iudicii maturitate compoſiti ſunt libri *triſtium*, *de Ponto*, & *faſti*, antiqua eruditione referti. *Heroidum epiſtolarum* puriſſima quidem dictio, ſed impurae ſaepe ſententiae ſunt, vt ſolet in libris eroticis. Stilus vbique candidus, natiuus, & facilis, quiue plurimum adiumenti ſolutae orationis ſcriptoribus ſuppeditare poſſit. Ita enim plerumque ſcribit OVIDIVS, vt demto numero poetico, ſolutam orationem audire te crederes. [Quin *diſiecti* etiam *membra poëtae*, vt loquitur HOR. *Sat.* I, 4, 62, agnoſcunt, qui de poëtis iudicare poſſunt. G.] [Optimae editiones ſunt duae *Burmannianae*, altera, quae tribus voluminibus in minore forma prodiit *Amſtelodami* 1714, & textum tantum exhibet; altera, quam *cum* integris IACOBI MYCILLI, HERCVLIS CIOFANI & HEINSIORVM & excerptis aliorum *adnotationibus* edidit vir laude noſtra maior PETRVS BVRMANNVS *Amſtelod.* 1727. *mai.* 4. *volum.* 4.]

****) T. LVCRETIVS CARVS, Ciceronis aequalis, philoſophiam Epicuri naturalem carmine Latino expoſuit, cuius dictionem, puram admodum eſſe vel ideo oportet, quod poſt Lucretii fata ipſe Cicero amici poemati limam adhibuit. Fugiendi tamen archaiſmi quidam, quibus aliquando indulſit LVCRETIVS. [Optima ac emendatiſſima ſine dubio eſt editio, quam *cum interpretatione & notis* edidit THOMAS CREECH, *Londini* 1717, 8. *mai.* quamuis non ignorem, recentiorem eſſe editionem *Hauercampianam*, quippe quae *Lugduni Batauorum* 1725. 4. *mai. vol.* 2. prodiit, quae tamen ob integros aliorum commentarios adiectos commendari meretur.] [Nempe habet ſplendidiſſima haec editio *notas integras* LAMBINI, GIFANII, T. FABRI, CREECHII, & *ſelectas aliorum*, tum magnam vim *variarum lectionum*, ipſiusque HAVERCAMPI & PREIGERI *annotationes*, & ornamenta alia. G.]

*****) Acutiſſimus poeta eſt LVCANVS, ex Annaea gente, M. Senecae rhetoris ex filio Annaeo Mela Nepos. QVINCTILIANO *Inſtit. orat. X*, 1. ſagaciſſimo ingeniorum cenſori, *ardens videtur, concitatus & ſententiis clariſſimus vſus, ſed oratoribus magis, quam poëtis adnumerandus*. Nos vero non poëſeos, ſed acutae dictionis cauſſa, commendamus LVCANVM, non ignari, verſus paullo inamoeniores & nonnumquam tragicos furores in eo notari. [LVCANVM cum lectionibus variantibus edidit GOTTLIEB CORTIVS, *Lipſ.* 1726, 8. eius vero *commentarius* nondum lucem vidit. Cum *ſcholiaſte* vero inedito & *adnotationibus* integris HENRICI GLAREANI, IACOBI MYCILLI, IOACH. CAMERARII, HVGON. GROTII, & ſelectis aliorum edidit FRANCISCVS OVDENDORPIVS, *Lugduni Batauorum* 1728. 4. *mai.* cui iungenda ea, quae cum commentario doctiſſimo celeberrimi BVRMANNI prodiit *Leid.* 1740, 4. *mai.*]

******) Meteora potius orationis, quam ſolidam ſtili elegantiam deprehendimus in PAPINIO STATIO, quem cum *animaduerſionibus* ſuis edidit CASPAR BARTHIVS. Vnde miror, eius tumores adeo placuiſſe IVSTO LIPSIO, AVG. BVCHNERO, & aliis, quibus magni

gni spiritus poëta videtur. Vbique excrescit in tumorem, vbique eo sublimitatis tendit, vbi, quo loco pedem ponat, non inuenit. Vnde recte illi, qui STATIVM fingunt in summo Parnasso sedere, sed casuro similem. Eumdem tumorem in SIDONIO APOLLINARI, CLAVDIANO, aliisque sequioris aeui poëtis reperimus, quorum lectionem ideo non adeo multum cultioris stili studiosis profuturam arbitramur. [CLAVDIANVS aeuo meliore dignus poëta, etiam propter argumentorum rationem, & morum praecepta egregia commendandus illis, qui ex Virgilio & Horatio iudicium & velut gustum formarunt. Editiones meliores C. BARTHII cum amplissimo Commentario *Francof.* 1650, 4. & *cum notis* N. HEINSII, *ac selectis varior. Commentariis Amst.* 1665, 8. G.] *Commentarium* praelo paratum habuit celeb. BVRMANNVS, quem, si vota nostra valent, debebimus celeb. BVRMANNO iuniori.]

In auctorum lectione quae obseruanda.

VIIII. Sed haec quidem de ordine, quem in lectione auctorum obseruandum arbitramur. Proximum est, vt, quae in ipsa lectione obseruanda enotandaque sint, doceamus.

Primo phrases elegantiores.

X. Primum ergo danda est opera, vt sensum auctoris probe capiamus *). Deinde respiciendum ad voces & phrases elegantiores, nec non ad compositionem ac constructiones rariores **). In his enim quanta sita sit stili elegantia, ii intelligent, qui, quae superioris partis primae capite primo ea de re diximus, sibi in memoriam reuocauerint.

*) Equidem in ipso, quem commendauimus, ordine ad intelligentiam auctorum magnum positum est momentum. Suadendum tamen simul est auctores cum fructu lecturis, I. *vt optimas sibi editiones comparent.* Quo emendatior enim est textus, eo auctor intelligetur facilius. Praeterea non tam facile librariorum vitia pro loquutionibus rarioribus atque elegantioribus adripient; sed prudenter abstinebunt ab iis, quae dubiae lectionis esse, ex editionibus cum MSS. collatis intelligunt. II. *Vt notas eruditorum diligenter conferant, in quibus difficillima plerumque loca cum cura explicantur.* [Sed non prius, quam vel haerere sibi aquam sentiant, vel certe dubitandi caussam habeant: ne tempus, quod melius in ipsis antiquorum monumentis collocatur, in rebus forte consumatur ad rem nostram non necessariis. G.] Neque tamen aliorum sententiis, tamquam scopulis est inhaerendum. Saepe enim attentior lectio & meditatio aliquid suggeret, quod quis frustra in variorum notis quaesiuerit, maxime quum illae notae variorum saepe rem eamdem repetant, difficiliora haud raro praeteruehantur, & in rebus exiguis & vulgo notis aliquando sint verbosissimae. III. *Vt ne adspernentur subsidia illa, quae ad explicandos auctores quam maxime faciunt.* Sic LIVIVM v. c. lecturus facilius progredieris, si praeter geographiam antiquam, etiam antiquitates Romanas, & LIPSII praeclarum opus *de militia vetere Romanorum* in consilium adhibueris. Immo & in librorum omnium historicorum lectione in primis vtile ac frugiferum est, & chronologiam quamdam paullo adcuratiorem, veluti DION. PETAVII *Rationarium temporum*, & eos scriptores, qui de veterum Rom. familiis commentati sunt, veluti GLANDORPIVM, ANT. AVGVSTINVM, FVLV. VRSINVM, a *Petavio* & *Vaillantio* editum auctumque in consilium adhibere. Vtrique vsui serulent etiam STEPH. VINPIGHII *Annales Romanorum*, quamuis hic auctor, quod ad magistratus & personarum

sonarum originem gentiumque successionem adtinet, multa indulsisse ingenio videatur. [IIII. Ne diu haereant in locis obscuris, sed ea notasse contenti pergant, dum vel ipse se aperiat, quod saepissime contingit, scriptor, vel sit interrogandi peritioris occasio, vel tempus interpositum aptiores ad interpretandum faciat &c. De his & aliis egi quantum licuit adcurate in *praefatione* ad LIVIVM *Lips.* 1735, 8. *editum*, cuius argumentum *de scriptorum veterum lectione tum stataria, tum cursoria.* G.]

**) Exempli loco esto locus quidam SENECAE *Consol. ad Marc. XV.* Prima periodus haec est:

Quid aliorum tibi funera Caesarum referam? quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, vt sic quoque generi humano prosint, ostendentes, ne eos quidem, qui diis geniti, deosque genituri dicantur, sic suam fortunam in potestate habere quemadmodum alienam.

Hic mihi notarem elegantem compositionem *aliorum tibi funera Caesarum.* Notarem etiam phrases & vocabula: *funera Caesarum*, pro funera in domo Augusta; [Nempe Caesar nomen proprium familiae tum imperantis, G.] *in hoc*, pro ideo, *principem violat fortuna*, pro fortuna principi aduersa est. Satis enim patet, SENECAM ad sacrosanctam principum personam respicere, quam alioquin violare nefas est. Nec inelegans est loquutio: *fortunam suam in potestate habere.* Succedat iam altera & tertia periodus:

Diuus Augustus, amissis liberis, nepotibus, exhausta Caesarum turba, adoptione desertam domum fulsit. Tulit tamen fortiter, tamquam eius iam res ageretur, cuius cum maxime intererat, de diis neminem queri.

Hic divus est ἀπόθεωσις signum. Inde vero statim ego quidem colligerem, male dici *diuus Paullus, diuus Petrus*, quos numquam in deorum numerum retulimus. [Vid. quae monuimus ad *part. I. cap.* 2. §. 12. de verbo *Canonizare. Diuos* puto recte dici, quos a morte sua in caelum receptos, & gloria atque honore inter homines florentes indicare volumus: idque demonstrare ex diuinis humanisque litteris conatus sum *programmate* RANTZOVII *orationi in diuam Carolinam praemisso.* G.] Notarem quoque, *Caesares* hic dici principes iuuentutis, qui in spem imperii succrescunt. [Quin familiae simpliciter hic nomen est. Illa ratio, quam auctor memorat, Constantini demum aeuo coepit. G.] Nec praetermitterem phrases: *turba liberorum exhausta est*, pro numerosa proles morte intercepta est, quamuis durior sit translatio, quum *turba* non *exhauriri*, sed dissipari, opprimique soleat. Sane & haec non satis adcurate vel eleganter dicta enotare vtile est. *Deserta domus* pro orbitate, *adoptione fulcire desertam domum* pro adoptione sibi liberos in demortuorum locum surrogare, vbi denuo non satis elegans est translatio, quum non *domus desertae*, sed hiscentes, ventremque facientes & ruinam minantes fulciri soleant. *Nemo iam de deo queritur*, pro felicissima sunt tempora. [Illud praesertim obseruandum, respici hic ad consecrationem, quam sperabat Augustus; cum ipse mox inferendum se senatui deorum, cogitaret; nolebat de eo velut collegio queri, cuius ipse paullo post pars futura esset. G.] Pergit SENECA:

Tib. Caesar, & quem genuerat, & quem adoptauerat, amisit: ipse tamen pro rostris laudauit filium, stetitque in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo velamento, quod pontificis oculos a funere arceret, & flente populo Romano, non flexit vultum, experiendum se dedit Seiano, ad latus stanti, quam patienter posset suos perdere.

Hic occurrunt vocabula *amittere* & *perdere*. Prius de filiis Tiberii; posterius de Seiano, eiusque sociis vsurpat SE-

NECA. [Sic LIPSIVS. Sed, puto, hoc voluit Tacitus, Seianum docuit hoc ipso exemplo Tiberius, quam patienter ferret suos perire, audacioremque ad rem gerendam fecit. G.] Hoc mihi in animum reuocaret differentiam vtriusque vocabuli, *amittere* scilicet nos dici, vbi spes sit recuperandi, *perdere*, vbi euanuerit. Illa spe scilicet liberos Caesarum non minus, ac ipsos Caesares, in diuorum numerum referebat eorum temporum superstitio. Obseruandae porro loquutiones: *hoc oculos ab ea re arcet*, pro hoc inter oculos & rem interiectum; *non flexit vultum*, pro eodem vultu perseuerauit, *experiendum se alicui dare*, pro experimentum in se dare. Plura addere nihil adtinet.

Deinde acumina rariora.

XI. Nec ad verba tantum respiciendum, verum etiam ad ingeniosa iudicia vel acumina, quae auctor immiscuit *).

*) Haec dici non potest, quantam suauitatem adferant orationi, si ea cautione, quam supra commendauimus, adhibeantur. Sic in SENECAE periodis paullo ante recensitis, mihi notarem argutia illa iudicia: *principes non ita suam fortunam in potestate habere, quemadmodum alienam*. Item *principis quam maxime interesse, neminem suo tempore de diis* [de fortuna] *queri*. Sic quoque si legissem PHAEDRI *Fab*. I, 14. praeter voces & loquutiones praecipue mihi in vsus meos seponerem acutum illud regis iudicium: *quantae putatis esse vos dementiae, qui capita vestra non dubitatis credere, cui calceandos nemo commiserat pedes!* Talia enim elegante imitatione exprimi aliisque rebus adcommodari poterunt, ceu infra docebimus.

Denique res notatu digniores.

XII. Denique quam maxime ratio habenda est rerum *). Vix enim operae pretium videretur, verborum tantum caussa per tot omnis aeui scriptores diuagari.

*) Per res in primis intelligo, I. ritus antiquos, [praesertim ea loca, vbi manifesto indicatur ritus, vt inde intelligantur obscuriora, G.] II. ea, quae ad illustrandam historiam ecclesiasticam, ciuilem, naturalem, iuris & legum, philosophiae & litterarum pertinent, III. doctrinas e philosophia depromtas, ita tamen, vt semper, cui sectae aut methodo philosophandi addictus fuerit auctor, consideremus, [cum sensum alium atque alium habeant eadem verba pro diuersa secta scribentis. G.] IIII. sententias & apophthegmata, V. similitudines & comparationes, VI. exempla memoratu digniora, aut si quid aliud ad institutum nostrum facere videbitur. Fieri enim potest, vt quis singularia quaedam themata aliquando adcuratius tractare constituerit. Huic ipsa suadebit ratio, vt res omnes, in auctoribus obuias, quae ad istud thema pertinere videbuntur, cum cura obseruet, & in suos vsus seponat. Id quod pluribus exemplis docuit SAGITTARIVS in libello *de lectione atque imitatione Ciceronis*. Nos, vt iisdem SENECAE periodis regulam nostram illustremus, ex iis notare possemus *exempla* Augusti & Tiberii, qui liberorum amissionem forti animo tulerunt. Notaremus etiam *exemplum* stultitiae Seiani, qui se gratia principis excidere haud posse, putauerat. Porro obseruaremus *ritum* veterum, quod etiam principes suos pro rostris laudarint, nec non *alterum ritum*, quod pontificibus maximis Romanorum funera adspicere non licuerit, ideoque interposuerint velamentum, quod oculos ab isto conspectu arceret.

Inde con-

XIII. Quum vero fallax plerumque sit memoria, & nemo velit

sit tantum laboris lectioni auctorum ideo insumere, vt quae legerit obseruaritque, eorum paullo post obliuiscatur: *opus etiam erit excerpendi arte* *), quam tamen non confusam **) aut cum taedio coniunctam ***), sed expeditissimam esse oportebit. ficienda excerpta.

*) Fuerunt equidem, qui memoria felicissima freti hac excerpendi opera supersederunt. Sed ii plerumque ipsi postea de ista negligentia sua conquesti sunt. Nam praeterquam quod memoria, quamuis felicissima, subinde fallit, aliaque pro aliis suggerit: molestus tunc erit euoluendi labor, quando locum auctoris requirere volueris. Accedit, quod licet iuuenes lecta facile teneamus memoria, senectus tamen homines plerumque reddat obliuiosos. Tunc vero iucundum erit, omnia, quae legimus, in collectaneis nostris tamquam in cella penaria recondita intueri.

**) Confusa erunt collectanea, si ea ita conficias, vt, quae quaeris, inuenire nequeas. Hinc non suaserim, vt quis more vulgari, verba & res sub titulis quibusdam collocet. Nam primo ita res ad varias disciplinas pertinentes adcumulantur, & res diuersae naturae saepe sub eodem titulo adparebunt. Deinde quum titulos arbitrio nostro fingamus, & vna saepe obseruatio sub decem titulis inueniat locum: haud raro fiet, vt eam sub pluribus titulis frustra quaeramus. Omitto alia, quae huic excerpendi rationi insunt, vitia.

***) Innumera exstant de excerpendi arte consilia, quae non magis plerumque necessaria videntur, quam si quis artem reponendi thesauros magno adparatu docere vellet. Quis quaeso probaret VINC. PLACCII scrinium? quis alia eiusmodi inuenta, qualia haud pauca recensuit MORHOFIVS. *Mihi ea demum excerpendi ratio videtur optima, quae & omnium minime laboriosa, & tamen ad rem quamlibet reperiendam expeditissima est.*

XIIII. Magno vero laboris compendio excerpta locupletissima conficies, si lexicon aliquod adcuratius *) & aduersariorum librum tibi paraueris. Et lexico quidem adscribes vocabula, si qua inueneris, rariora **), significationes vocum elegantiores ***), phrases selectiores ****), epitheta notatu digniora *****), signatis simul auctorum locis ******), additisque obseruationibus criticis & philologicis, quas in virorum doctorum adnotationibus deprehendisti †). Et quidem lexicographica.

*) Excerpta eiusmodi lexicographica mirifice commendant IAC. THOMAS. in *Erotem. rhet. p. 66.* VINC. PLACC. in *Hist. excerpt.* eius libro de excerpendi arte adnexa, & MORHOF. *Polyhist. I, 2. 3. 4. 619.* Vsui hic erit *Lexicon Fabrianum* GESNERI, vel ideo, quod vir hic diligentissimus iam plurima enotauit, adeoque multum laboris nobis detraxit. [Non decoquemus, spero, hanc diligentiae laudem in eo, cui cum maxime operam enixam damus, *Thesauro linguae Latinae*, qui & amplior, & adcuratior reliquis sui generis libris vt prodeat, nulli certe labori parcimus, & quod numquam nos facturos iterum scimus, illud vltimum quam potest bene facere conatu omni studemus. G.)

**) Talia sunt, quae, iam MORHOF. *l. cit. p. 623.* notauit, *vacuefacere* apud NEP. *leno* pro legato apud IVSTINVM, pro quo tamen emendatiores editiones legunt *legatus*, *calculo* pro calculatore apud CIC. aliaque huius generis. Probe tamen in eiusmodi vocabulis dispiciendum, I. an forte sint dubia? Multa enim, expensis codicibus MSC. euanescere solent. Sic & PETR. BEMBVS apud CICERONEM inuenerat *multissimus*, eaque voce tamquam Ciceroniana fuerat

vsus.

vſus. Verum poſtea ex codicibus MSS. adparuit, non legendum in CICERONE eſſe *ex multiſſimis miſerlis* ſed *multis meis miſeriis*. Diſpiciendum quoque II. an ſint obſoleta? item III. an ioci cauſa inventa: Sic CICERO aliquando dicit *dextella* pro *dextra, Epiſt. ad Attic. XIIII*, 13. ſed quis dubitaret, quin ipſe hanc vocem ioci cauſſa inuenerit? Talia etiam multa apud PLAVTVM occurrunt. Haec quidem tamquam rariora notanda, ſed non temere imitanda videntur. Denique & id generatim obſeruandum, rariora, quantumuis bona, vel ideo non eſſe frequentanda, quia rariora ſunt. Notanda tamen ſunt diligenter, vt ne bonis auctoribus, qui aliquando talibus vſi ſunt, dicam temere impingamus. Sic rara quam plurima occurrunt in *Digeſtis*, quae in libro *Parergon* diligenter collegit BARN. BRISSONIVS, & acerrime exagitauit LAVR. VALLA. Et tamen pleraque defendi poſſe, ſatis oſtendunt *Opuſcula de Latinitate veterum ICtorum Lugduni Batau.* 1711, 8. recuſa, & adnotationes doctiſſimae, quae iis adſperſit CAR. ANDR. DVKERVS, [immo *Lexicon iuris Briſſonianum cum notis Heineccianis*.]

***) Rariores nonnumquam occurrunt vocum ſignificationes, quas notari in lexicis omnino par eſt. Sic *inſanire*, eſt immodicos ſumtus facere apud PLAVT. *Mil. glor. III. 1. v. 59.* VIRGIL. *Ecl. III. v. 36.* TERENT. *Phorm. IIII, 3, 37.* *ſupplicium* pro ſupplicatione non ſemel occurrit apud SALLVSTIVM. Talia notanda ſunt, ita tamen, vt & hic conſideremus, num forte auctor ad adfectationem ſit procliuior. Multae enim ſignificationes rariores ſunt apud SALLVSTIVM, quae vix videntur imitandae.

****) Phraſes eiusmodi ſunt ſeligendae, quas non facile ipſi fingeremus, e. c. *otium corpori dare*, eſt apud PHAEDR. *praef. libri III.* Hanc ipſe non excogitaſſem facile. Mea ergo intereſt, vt eam lexici adſcribam margini, ad vocem *otium*. In indice vero Germanico evolui poterit vox *ſich eine Veranderung machen*, ibique addi pagina lexici, in qua illa phraſis Latina adſcripta eſt. Eodem modo reliquae praſes elegantiores ſuo quaeque loco poterunt adſcribi. Neque tamen plane praetermittendi ſunt Germaniſmi falſo ſuſpecti. Quamuis enim illi non temere adſectandi ſint, multae tamen occurrunt loquutiones Latinae, quae quum nobis ob vernaculae ſimilitudinem haud parum ſuſpectae videantur, in optimis tamen auctoribus reperiuntur, v. c. *magnum ſe facere*, *hilarem ſe facere*, *veſtis bene ſedet*, *pro felice aliquem adſpicere*. Conferri meretur VORSTII libellus *de Latinitate falſo ſuſpecta*. [cum notis ac praefatione celeb. GESNERI nuper *Berolini* recuſus.]

*****) Talia epitheta non ſtatim ſuccurrunt, & tamen mirifice ornant orationem. MARIVS NIZOLIVS laudanda opera ſingulis ſubſtantiuis epitheta *Ciceroniana* ſubiecit, v. c. ad vocem *bellum* haec notauit epitheta: bellum *acerbum*, *aeternum*, *adfectum*, *non confectum*, *commotum*, *confirmatum*, *perniciosum*, *exitioſum*, *crudele*, *domeſticum*, *triſte*, *turbulentum*, *duriſſimum*, *peſtiferum*, *inteſtinum*, *iuſtum*, *denuntiatum*, *inductum*, *merum*, *mortiferum*, *nefarium*, *occultum*, *oppreſſum*, *renatum*, *reſtrictum*, *inflammatum*, *deterrimum*, *periculoſum*, *externum*, *profligatum*, *hoſtile*. Si ex reliquis auctoribus talia colligerentur, quantam nobis enatam videremus epithetorum ſegetem? [Hic magna erit Theſauri, quem inſtruimus, commoditas. Neque enim nuda, vt adhuc factum, ibi ponuntur epitheta: ſed quoties ea non ſimpliciter nomen ſuum declarant, adeoque non ſemper adhiberi poſſunt, ex contexto relationem illam & reſpectum indicamus, quo vera ſunt: qua vel ſola ratione infinitis ſcribentium vitiis, ineptis ſaepe ac ridiculis, occurri poteſt. G.) Sed in vſu eorum illa reuocanda erunt in memoriam, quae ſupra *part. I. cap.* 2. §. 47. ea de re monuimus.

******) Hic demuo magno nobis adiumento erunt editiones optimae, in qui-

quibus plerumque textus in capita, & haec denuo in incisa sua secantur. Facile ergo phrasi Cornelianae: *petere commigrationis societatem* poterit adscribi locus NEP. I, 1, 2. vbi primus vitam imperatoris, secundus caput, tertius incisum capitis notat.

†) In hunc censum veniunt I. *scholiastae veteres*, quos non temere praetermittendos puto, quia insignem suppeditant obseruationum doctissimarum copiam. Sic in CICERONEM commentati sunt ASCON. PAEDIANVS & MACROBIVS: in VIRGILIVM, DONATVS & SERVIVS: in HORATIVM, ACRON, PORPHYRION, aliusque ἀνώνυμος, cuius scholia ex codice MSC. primus extulit IAC. CRVCQVIVS. De IVVENALE etiam, TERENTIO, PERSIO, aliisque auctoribus bene meriti sunt scholiastae quidam veteres, quos euoluisse haud poenitebit. Consulendae etiam II. adnotationes virorum doctorum, qui a renatis litteris lucem auctoribus accendere conati sunt. In his vero bonae frugis plenissimae sunt notae MVRETI, MANVTII, LIPSII, TAVBMANNI, SCALIGERI, SALMASII, CASAVBONI, GRONOVIORVM, GRAEVII, IS. VOSSII, BVRMANNI, IANI VVOVVERI, CELLARII, [DRAKENBORCHII, WESSELINGII.] Nam qui ad solam criticam pertinent commentarii, vtiles illi quidem sunt, sed huc non pertinent. Quin quum & sparsim loca quaedam veterum scriptorum vel illustrent, vel interpretentur viri docti: operae pretium facturi sunt, qui huiusmodi opera stromatica & tessellata diligenter & cum iudicio legent. Tales sunt M. ANT. MVRETI *Lectiones variae*: talia HADR. TVRNEBI & CASP. BARTHII *Adversaria*: THO. REINESII *Varia*, & quae IANVS GRVTERVS in *Face critica* vel *thesauro* suo laudabili industria collegit. Hic merito addendae, quae nuper ab anno 1732. magno optimarum litterarum bono prodierunt MISCELLANEAE OBSERVATIONES IN VETERES AVCTORES.

XV. In aduersariorum libro promiscue notari possunt, quaecumque acutiora in auctoribus classicis legimus *). Ea enim subinde perlegendo, &, qua occasione vsui esse possint, meditando **), facile omnia memoriae insigemus. **Nec non aduersaria.**

*) Hic exscribi velim integra auctorum loca, addito statim numero libri & capitis. Margini deinde adscribi potest titulus aliquis, ut tanto facilius possit inueniri, quod quaeritur.

**) E. c. si in aduersariis meis inuenirem acumen illud PHAEDRI: *quantae putatis esse vos dementiae, ei credere capita, cui calceandos nemo commiserat pedes?* cogitarem qua occasione illud possim imitatione exprimere. Quum ergo PHAEDRVS loquatur de sutore inopia deperdito, qui medicinam facere coeperit: fingerem ego, malum aduocatum praedia conduxisse. Sic in promtu futura esset imitatio: *quantae putatis hoc esse dementiae, res & fortunas suas committere ei, cui nemo commisisset infortunium.* Sed de his paullo post in capite de *imitatione* plura monebimus.

XVI. Denique ad res quod adtinet, seiungere ego soleo eas, quae ad disciplinas pertinent, & quae in sola eloquentia vsui esse possunt. Illas ad suam quamque disciplinam *), has in aduersaria referri suaserim **). **Et denique loci communes reales.**

*) Totidem puto conficienda collectanea, quot sunt disciplinae. Sed vt hic quoque compendium facias laboris, in singulis disciplinis seligendum erit compendium aliquod vel systema adcuratius scriptum, illudque charta munda distinguendum. Quotiescumque ergo aliquid legis, quod ad hanc vel il-

lam disciplinam pertinet, statim in compendio illo euolues locum, vbi materia ista occurrit, eoque referes locum auctoris. Sic nec titulis opus erit, nec indicibus. Nec periculum erit, vt omnia inuenire possis.

**) Huc refero exempla, similia, sententias acutiores, aliaque huius generis, quae tamquam gemmae intexi solent orationi elegantiori. Haec in aduersariis adscribi possunt eo modo, quem superiore paragrapho commendauimus. Si enim in margine addantur tituli, iique deinde in indicem referantur, facile omnia poterunt reperiri. Sed in his omnibus is prudentissime agere videtur, qui suo quemque sensu patitur abundare.

CAPVT II.

DE IMITATIONE.

I.

Quid sit imitatio? PArum vtilitatis adferet auctorum lectio, nisi accesserit IMITATIO. Haec vero nobis est facultas, auctoris stilum *), eiusque ideam sine plagii suspicione **) exprimendi.

*) Quum vero stilus non consistat in sola phraseologia, sed in ipso orationis habitu: facile patet, non eum imitari CICERONEM, qui phrasibus ex eius libris excerptis vtitur, sed qui totum orationis Ciceronianae characterem sollerter exprimit.

**) Aliud est exscribere auctorem, aliud eumdem imitari. Hinc qui integras auctorum periodos orationi suae intexit, is non imitari, sed plagium committere videtur. Qua in re plures forsan peccarunt eruditi, quam vulgo existimatur. [Egregium exemplum habemus in *Exerc. soc. Lat. Ien. Tom. II, pag.* 253. *seqq.*]

Quid de ea notandum? II. Vt vero totam imitandi artem recte teneamus, de duobus potissimum capitibus videtur cogitandum, videlicet quem imitari oporteat *)? & quomodo ea imitatio prudenter sit instituenda **)?

*) Satis equidem ipsa nos sana docet ratio, exemplum quod nobis imitandum proponimus, suis numeris absolutum esse debere. Recte enim PLIN. *Epist. I, 5. stultissimum credo, ad imitandum non optima quaeque proponere.* Sed quem, quaeso, auctorem dixeris optimum? Fieri potest, vt in eodem genere plures eamdem laudem, sed diuersissimam tamen, consequantur. Sane qui inter se contendit CICERONEM & PLINIVM, NEPOTEM & CAESAREM, LIVIVM & TACITVM, HORATIVM & IVVENALEM, vtrosque fatebitur maximos, sed peculiari quadam & sua laude. Quare non adeo expeditum est, quis e tot praestantissimis auctoribus praecipue, sit imitandus.

**) Quemadmodum rebus in omnibus, ita & in imitatione, apprime hoc est utile, *ne quid nimis*. Qui neminem imitaturus suo indulget ingenio,

nio ; plerumque ſibi fingit dictionem quamdam inſulſam atque inſipidam. Contra ea fieri poteſt, vt nimia imitandi cura in ſeruitutem illam euadat, de qua HORATIVS:

O imitatores, ſeruum pecus!

Praeclare de hoc hominum genere LIPS. *Epiſt. miſcell. cent.* IIII, 52. *Vbi*, inquit, *ſola imitatio eſt*, & *huic adhaeremus, quid fit? perſona ſcenica; & vt quidam magnorum virorum habitum atque inceſſum, aut geſtus imitantur, cetera & interna diſpares: ſic dictiunculas aut clauſulas aliquas* TVLLII *ſi forte refer. imus, ad vim & Venerem eius non adſpiramus.* Ita LIPSIVS, qui ſi tam prudenter prius iſtud extremum euitaſſet, quam hoc poſterius, ad ſummam eloquentiae laudem potuiſſet peruenire. Quare & hoc operae pretium eſt cognoſcere, qua ratione ita imitandi ſint optimi auctores, vt vtrumque vitemus vitium, & nec ingenio plus iuſto indulgere, nec κακόζηλοι videamur.

III. Ad priorem quaeſtionem quod adtinet, nec neminem imitandum puto *), nec promiſcue omnes **), ſed vnum optimum. Optimus vero videtur, qui cuiuſque ingenio ac captui quam maxime eſt adcommodatus ***). Quisnam auctor imitandus?

*) Fuerunt, qui nullum imitandum crederent. [Nempe dedita opera, & vt hoc ipſum agerent. Nam alioqui fieri non poteſt, vt non quos audimus, legimus, amamus, admiramur, eorum fiamus etiam non id agendo ſimiles. Imitando enim etiam tum diſcimus omnia, cum ne quidem imitationis vel conſilium habemus, vel nobis ſumus conſcii. G.] Iam olim Caeſarem & Cottam eo maxime nomine admiratus eſt CICERO, qui in *libro II. de oratore*: *eſſe tamen multos*, inquit, *videmus, qui neminem imitentur, & ſuapte natura, quod velint, ſiue cuiuſquam ſimilitudine conſequantur: quod & in vobis animaduerti recte poteſt, Caeſar & Cotta. Neque vero veſter aequalis, Curio, quemquam mihi magnopere videtur imitari.* Enimuero tametſi facile largiar, Romanos alios in vernacula lingua ſola naturae ingeniique bonitate ad perfectionem aliquam potuiſſe peruenire, quemadmodum id ſaepe etiam in aliis fieri ſolet, qui linguam patriam adcuratius ſibi excolendam exiſtimant: Hodie tamen, ex quo lingua illa exſpirauit, fieri non poteſt, vt ſine imitatione eius genium ac natiuam pulcritudinem adſequamur. Vnde ludibrium lectoribus debet ANG. POLITIANVS, qui in *Epiſt. VIII*, 16. omnem imitationem explodere videtur. [Cui reſpondet proxima epiſtola CORTESIVS. Si rem bene conſideres, non ita multum diſſentiunt. POLITIANVS anxiam imitandi dedita opera curam reprehendit ac ridet; CORTESIVS imitationem generatim commendat, ita tamen vt magis adſcriptus glebae Ciceronis videatur. Pulcre, vt reliqua, ita hanc liticulam expoſuit F. O. MENCKENIVS, in *vitae Politiani hiſtoria*, p. 194. *ſeq.* & recte hanc ſummam ſententiae POLITIANI poſuit, ex fine epiſtolae laudatae *p. m.* 240. quae certe ludibrium debere non videtur: *quaeſo ne ſuperſtitione iſta te alliges, vt nihil delectet, quod tuum plane ſit, & vt oculos a Cicerone nunquam deiicias. Sed cum Ciceronem, cum bonos alios multum diuque legeris, contriueris, edidiceris, concoxeris, & rerum multarum cognitione pectus impleueris, ac iam componere aliquid ipſe parabis: tum demum velim, quod dicitur, ſine cortice nates, atque ipſe tibi ſis aliquando in conſilio, ſolicitudinemque illam moroſam nimis & anxiam deponas effingendi tantummodo Ciceronem, tuaſque denique vires vniuer-*

fas periclitetrit cet. His meum qualecumque suffragium adiicere equidem nihil dubito. G.]

**] Fieri non potest, quin inaequali ac sibi parum simili adsuescat dictioni, qui [primo tempore, quo formandum est iudicium, & ille quasi gustus. G.] per omnes vagatur auctores, & modo hunc, modo illum imitatur. Vix oculos prudentum ferret aedificium, in quod architectus ex mille diuersissimae structurae palatiis coniecisset, quidquid pulcrum ei esset visum. [Si quidem sine iudicio id faceret, & naturales constantesque symmetriae seu commensus obseruationes negligeret. Caeterum laudabitur, si Zeuxin illum imitatus, conquisitis pluribus pulcritudinis exemplis, quantum liceat, in vnum illud opus suum transferat. Quod quin in scribendi genere locum habeat, liceatque ex variis ingeniis excellentissima quaeque libare, non est dubitandum. G.] Ea demum pulcra ac pudica videtur oratio, quae licet artificio varia, vbique tamen eumdem seruat colorem, nusquam eadem, & semper tamen sui similis. Hanc vero facultatem adsequetur nemo, qui vel neminem, vel omnes promiscue imitatur, ceu vel IVSTI LIPSII exemplo patet. [Nolim hunc vbique exemplum malorum admisceri. LIPSIVS iuuenis ad Tullianam normam scripsit non deterius quouis Ciceroniano, & *oratione VI. vtrum a solo Cicerone petenda sit eloquentia* ita disputauit, vt reprehendi non possit. Vid. ad *part. I. cap.* 2. *§.* 16. G.]

***) Omnes legendos auctores, & ex iis optima quaeuis in vsum nostrum esse seponenda, ipsi capite superiore docuimus. Neque tamen ideo omnes promiscue sunt imitandi. Vnus, isque optimus, eligendus, cuius ad exemplum totius orationis habitum componamus. Ex reliquis phrases, acumina, res peti possunt. Merito vero eum iudicamus optimum, qui cuiusque naturae ac ingenio videtur conuenientissimus. Sunt, qui naturae quodam impetu ad vbertatem & copiam feruntur: iis CICERONEM commendauerim. Sunt, quibus nihil, nisi quod adstrictum ac argutum est, placet: his PLINIVS erit imitandus. Alii simplici quodam ac casto orationis genere delectantur: hi facillime vel CAESAREM, vel CORNELIVM NEPOTEM imitabuntur. Denique quibus oratio grauis & pressa est in deliciis, ii non inuita Minerua TACITVM sibi imitandum proponent. Hinc naturam cuique suam hac quoque in re esse sequendam, iam olim optime obseruauit QVINCTIL. *Instit. orat. X*, 2. *Ergo primum est, vt, quod imitaturus est quisque, intelligat, & quare bonum sit sciat, tum in suscipiendo onere consulat* SVAS VIRES. *Nam quaedam sunt inimitabilia, quibus aut infirmitas naturae non sufficiat, aut diuersitas repugnet. Nec, cui tenue ingenium erit, sola velit fortia & abrupta: cui forte quidem, sed indomitum, amore subtilitatis & vim suam perdat, & elegantiam, quam cupit, non adsequatur. Nihil est enim tam indecens, quam quum mollia dura fiunt.* Quis vero auctor ingenio nostro quam maxime videatur adcommodatus, facile ex eo intelligemus, si, quis maxime nobis placeat, & quem facillime imitando exprimamus, subinde facto periculo, experiamur. Ita enim fere natura comparatum est, vt tanto magis quidque nobis placeat, quanto est ingenio ac naturae nostrae conuenientius. [Cautione illa hic opus est, quam ad *part. I. cap.* 2. §. 42. *n.* 1. commendauimus. Cauendum ab ἀνὀμοίας noxa. Procliues etiam hic sumus ad vitia. Boni praeceptoris est ad Isocratis exemplum calcaribus vti non in his, qui nimis exsultant, sed qui tardiores sunt, & contra. Qui nimis siccis delectantur, deducendi ad Ciceronem; Sallustius commendandus his, qui luxuriantur cet. G.]

IIII. Est

IIII. Est vero imitatio vel PVERILIS, vel VIRILIS seu mascula. Illa verba ac phrases anxie & morose imitatur *): haec ipsum auctoris ingenium ac orationis habitum cum iudicio ac libertate exprimit **). Imitatio vel puerilis est, vel virilis.

*) Tales sunt omnes illae imitationes, quas in scholarum triuio deprehendimus. Perlecta CICERONIS periocha, excerptis phrasibus elegantioribus, iisque in epistolam aliquam aut historiam compactis, tum demum discipuli sibi plane Ciceroniani, aut, si mauis, Ciceronianissimi videntur, quasi omnis elegantia Ciceroniana in solis phrasibus, ac non potius in ipso orationis habitu, consisteret. Mireris ergo viros quosdam ceteroquin doctissimos nimium huic puerili imitationi tribuisse, ac saepe periodos integras ex auctoribus exscripsisse. Iam a SCHEFFERO in *Gymnas. stil. p.* 31. est obseruatum, AENEAM SYLVIVM in *Historia Europaea* de Hungaris ita disseruisse: *Turcas aurea & discolori veste: Hungaros ferro atque aere fulgere. Christianum agmen & stare paratum & sequi, nec turba nec sarcinis praegraue, intentum, quod dux non modo signet, sed etiam innuat.* Atqui haec omnia sunt ex CVRTIO, *Lib. IIII. cap.* 26. vix verbo mutato, exscripta. Ferenda haec sunt in pueris; in maturioris iudicii viris reprehensione dignissima, maxime si non loca auctorum rebus, sed res auctorum phrasibus adcommodentur. Cuius rei praeclarum exemplum ab eodem SCHEFFERO *pag.* 32. datum est ex EGINHARDI *Vita Caroli M.* qui Caroli sui descripturus staturam & corporis habitum: *formae*, inquit, *auctoritas ac dignitas, tam stanti quam sedenti, plurima inerat, ceruix obesa & breuior, venterque proiectior, valetudine prospera, praeter quod, antequam decederet, noctibus ita dormiebat, vt summum quater aut quinquies non solum expergiscendo, sed etiam desurgendo interrumperet.* Omnia haec ex SVETONII *Claudio*, *Nerone*, *Iulio*, & *Augusto*, quemadmodum & alia, exscripta sunt. Quis vero crederet, Carolum M. illorum imperatorum formam ac corporis habitum in plerisque tam adcurate expressisse? sic EGINHARDVS *ergo, dum inepte* SVETONII *premit vestigia, multa adfingit illi principi insulsa &* ἀπρεπῆ [illegible], ut eleganter ait CASAVBONVS.

**) Virilis vel mascula imitatio non verba tantum ac phrasin auctoris exprimit, sed & inueniendi, disponendique artificium, ipsumque orationis habitum, ita tamen, ut illa exscripta esse, nemo possit arguere. [Vt architectus non imitatur lapides, ligna, ferrum, sed formam, ordinem, ornatum. G.] Eleganter QVINCTILIAN. *Inst. orat. Lib. X. cap.* 2. *imitatio autem*, (*nam saepius idem dicam*,) *non sit tantum in verbis. Illuc intendenda mens, quantum fuerit illis viris decoris in rebus atque personis, quod consilium, quae dispositio, quam omnia etiam, quae delectationi videantur data, ad victoriam spectent: quid agatur prooemio, quae ratio & quam varia narrandi, quae vis probandi ac refellendi, quanta in adfectibus omnis generis mouendis scientia, quantaque laus ipsa popularis vtilitatis gratia adsumta: quae tum est pulcerrima, quum sequitur, non quum arcessitur. Haec si peruiderimus, tum vere imitabimur.* E. g. elegans est haec periocha LVCRETII *Lib. I.*

Nec me animi fallit, quam sint obscura, sed acri [illegible]
Percussit thyrso laudis spes magna meum cor,
Et simul incussit suauem mi in pectus amorem
Musarum, quo nunc instinctus mente vigenti
Auia Pieridum peragro loca, nullius ante
Trita solo.

Haec imitatus est VIRGILIVS, sed ita,

vt nemo eum plagii suspectum habiturus sit. Ita enim canit poëta suauissimus *Georg. III, 289. seq.*

Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quam sit, & angustis rebus hunc addere honorem,
Sed me Parnassi deserta per ardua dulcis
Raptat amor: iuuat ire iugis, qua nulla priorum
Castaliam molli diuertitur orbita cliuo.

Similia haec VIRGILII sunt illis *Lucretianis*: at non eadem tamen. Eamdem enim rem elegantiore phrasi alioque orationis charactere expressit VIRGILIVS. Sic supra etiam hanc produximus periodum CICERONIS ex *orat. pro A. Caecina, cap. I. Si, quantum in agro, locisque desertis audacia potest, tantum in foro atque in iudiciis impudentia valeret: non minus in caussa cederet A. Caecina Sex. Aebutii impudentiae, quam in vi facienda eius cessit audaciae.* Eam nos p. 40. ita sumus imitati: *si quantum in effringendis carceribus astutia potest, tantum ad effugiendam furcam audacia valeret: non minus iam hic fur carnifices deluderet audacia, quam lictoribus olim illusit astutia.* Nec verba hic sunt eadem, & res diuersissima. Quicumque tamen utramque periodum inter se contenderit, statim deprehendet, nostram e *Ciceroniana* esse expressam. Scilicet non verba & phrasin, sed ipsum orationis habitum sumus imitati, eaque imitatio iure quodam suo *virilis* poterit adpellari.

Quid pueriles? V. Ad *puerilem imitationem* quod adtinet, ea multo facilior est. Modo enim phrases ab auctore mutuas accipimus *): modo sententiam quamdam aliis verbis phrasibusque exprimimus **), modo eamdem, additis quibusdam detractisque vocibus aut circumstantiis, refingimus ***).

*) Hoc imitationis genus maxime puerile est. Nihil enim artis habet vsus iste phrasium. Sic si quis ita loqueretur: *quum & nobilitate generis, & gloria maiorum, & tua virtute vnus omnium maxime floreas: omnes non solum sperant, sed etiam confidunt, talem te aliquando futurum, qualem cognitum iudicarunt*: facile vnusquisque videt, phrases has omnes e CORNELII NEPOTIS *vit. Miltiad. c. I.* esse: sed nemo tamen quidquam artis aut ingenii in hac imitatione deprehendet. [Hoc itaque genus extemporalibus modo quaestionibus tractari debet, non iustis scribendi materiis propositis. G.]

**) Secundam hanc imitationis puerilis speciem iam QVINCTIL. *Inst. orat. X, 5.* commendauit: *sumamus sententiam*, inquit, *eamque versemus quam numerosissime, velut eadem cera aliae atque aliae formae duci solent.* Exempli loco sit sententia illa Hectoris apud NAEVIVM: *pulcrum est laudari a laudato viro.* Hanc si quis aliis verbis ita exprimeret: *laudari ab iis, qui ipsi sunt laude dignissimi, is vero fructus laudandarum actionum videtur pulcerrimus*, dicerem ego, sententiam illam ex NAEVIO quidem, sed mutatis tamen verbis, esse expressam.

***) Haec quoque imitandi ratio puerilis est, sed paullo artificiosior. Quemadmodum enim prima species furto manifesto similis est: ita haec eorum furum aemulatur sollertiam, qui rebus furtiuis signa quaedam detrahunt, aut alia noua addunt, ne tam facile possint a dominis furtum concepturis, vel quaesitoribus agnosci. E. g. supra pag. 40. prolixam admodum ac verbosissimam adduximus periodum ex MVRETI *orationibus I, 4.* Eam coarctabimus facile, omissis nonnullis aut detractis, quae eminere videntur: *si eorum, quae viuunt, vnumquodque perficiendi*

perficiendi sui desiderio tenetur, animusque noster tum demum, quando ad diuinum exemplar propius accedit, videtur perfectissimus : ea profecto erit omnium praestantissima facultas, quae homines deo, quoad eius fieri potest, arctissime deuincit. Eodem modo etiam amplificando refingi possunt auctorum sententiae. Verum in vtraque imitandi ratione danda est opera, vt ne sententiae elegantia ac acumen pereat. Plerumque enim iam pressae ac rotundae sunt optimorum auctorum sententiae, vt neque addi quidquam, neque detrahi possit, quin simul maxima pars pulcritudinis pereat. Exemplo esto sententia, vt opinor, PVBLII SYRI : *cuiuis potest contingere, quod cuiquam potest.* Hic siue addas quidquam, siue detrahas, plurimum acuminis ac elegantiae decedet. Vnde adcurata opus est prudentis doctoris manuductione, ne adolescentes his decipiantur. [Huc etiam retulerim illud extemporalis exercitationis genus, quo directa narratio in indirectam seu obliquam mutatur, & contra. G.]

VI. *Virilis* imitatio non contenta phrasibus aut vocabulis, ipsas auctoris virtutes exprimere docet. Quum vero auctoris virtus modo in inuentione, modo in dispositione, modo in eloquutione eluceat : mascula in primis videtur imitandi ratio, qua auctoris INVENTIONEM adsequi contendimus *). In virili vel inventionem imitamur.

*) Inuentio versatur in excogitandis argumentis. Ea vero quum in λόγους, ἤθη, καὶ πάθη diuidantur, nullum est argumentorum genus, in quo non imitari liceat alios. Saepe auctores nobis suppeditant I. *enthymemata* elegantissima, quae nobis in vsus nostros conuertere licebit. E. g. PLINIVS *Epist. I.* 10. laudaturus Euphratem, philosophum Stoicum, quot praeclara enthymemata adcumulat? Ait eum esse, I. obuium & expositum, plenumque humanitatis ; II. in disputando grauem, subtilem, ornatum, ac paene Platonicum ; III. in sermone copiosum, varium, dulcem, vt facile repugnantes quoque ducere possit. Addit IIII. multum ipsi venerationis adquirere proceritatem corporis, decoram faciem, demissum capillum, ingentem & canam barbam ; V. nullum horrorem in cultu esse, multam tamen seueritatem. Laudat quoque VI. vitae sanctitatem cum comitate ; VII. seueritatem in insectandis vitiis cum summa humanitate coniunctam. Nec VIII. liberos eius ad veram laudem adcurate institutos praetermittit. Vide, quot hic enthymemata paucis periodis adcumulet PLINIVS? An iam deesse tibi possem argumenta, philosophum vel theologum aliquem praeclarum laudaturo? Equidem adfirmare non dubitarim, toti orationi encomiasticae sufficere posse haec enthymemata. [Nempe non eadem vbique assumi possunt, quod a stupidis interdum imitatoribus fieri solet : sed personam & argumentum nostrum intuentibus occurrunt similia. G.] Quem vero tunc deprehensurum putas, te PLINIVM esse imitatum? Nec minus II. *adfectus* excitandi rationem optime ostendunt auctores classici. Exemplum denuo praebebit PLINIVS, *Epist. III*, 1. qui amore studiorum inflammaturus Caninium Rufum, praediorum eius amoenitatem collaudat, ac deinde colligit, recte iis vtendum esse : non rectius vero iis vsurum Caninium, quam si, omissis sordidis rei familiaris curis, in studiorum sese portum vindicet, maxime quum praedia illa post eum alium atque alium habitura dominum, gloria vero, vigiliis ac lucubrationibus parta, numquam sit interitura. Quam eleganter hoc argumento παθητικῷ vti posses, si quando cohortari aliquem volueris ad diligentiam, qui

qui in pingui aliquo secessu, aut alio amoeniore loco viuit? Denique III. etiam *mores*, quos vocant, seu ἤθη optime ducibus auctoribus classicis addiscimus. Vt hic quoque consulamus PLINIVM, *epistola* eius *XI. libri I.* exemplo esse poterit, quam comiter cum amicis sit expostulandum. Obiurgat Fabium Iustum de infrequentia litterarum, petit vt vel solum illud: *si vales bene est, ego valeo*, scribat, hoc enim sibi fore maximum. Serio se id rogare ait, vt sciat, quid agat, quod sine sollicitudine summa nescire non possit. Tam morata epistola nobis etiam facile licebit cum amicis expostulare, si nostro vsi stilo, mutata PLINII dictione, solum retineamus argumentum ἠθικόν. Ceterum incredibilem vtilitatem eloquentiae studioso hic adferet veterum Graecorum Latinorumque scriptorum comparatio. Hi enim pleraque, quae in Graecis admiramur, imitati sunt, & ita quidem, vt aliquando superarint. Pertinet huc SCALIGERI *Poetices lib. V.* vbi id exemplis innumeris ostendit, addito simul vbique iudicio, qua in re vel superarint Graecos Latini, vel iis manus dare coacti sint. Quin a *capite* 10. ejus libri ipsos Latinos inter se contendit eadem cura, ostenditque, saepe vnum alterum in eadem sententia exprimenda vel impari passu sequutum esse, vel multis post se parasangis reliquisse. Addi potest MACROBII *commentarius in* CICERONIS *somnium Scipionis*, quo Ciceronem Platonis similem inuentionem expressisse, praeclare ipso statim libelli initio demonstrat.

Vel dispositionem.

VII. Nonnumquam & DISPOSITIONEM auctoris imitamur, cum generalem totius orationis *), tum eam, quam in singulis argumentis deprehendimus **).

*) E. g. BVCHNERVS *Panegyr. VIIII.* laudaturus Henricum Frisium, cancellarium Saxonicum, ita orationem partitur, vt cancellarium & *genere nobilem*, & excellentem *virtute*, & magnum *peritia*, & *auctoritate* validum esse oportere, easque virtutes omnes in Frisio eminuisse, ostendat. Quilibet, in CICERONIS lectione paullo versatior, intelliget, Tullianam esse hanc dispositionem. Is in oratione *pro lege Manilia*; *cap.* 10. eodem modo laudat POMPEIVM MAGNVM. Ait enim, summo imperatori quatuor res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, & felicitatem, eaque omnia in Pompeio summa esse.

**) Permultum enim refert, quomodo disponantur argumenta singula. Fieri id solet per syllogismos & enthymemata. Sed in his disponendis magnam oratori relictam esse libertatem, iam supra obseruauimus. Non melius itaque nobis consulemus, quam si ea quoque in re auctores veteres duces sequamur. Exemplum petamus ex eiusdem CICERONIS *oratione cap.* 15. vbi auctoritatem POMPEII hoc ordine collaudat:

I. MAIOR: *Quicumque maxima pollet auctoritate, is imperator optimus est.*

RATIO: *Homines enim vt contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famae, quam ratione, commouentur.*

II. MINOR: *Pompeius maxima pollet auctoritate.* RATIONES

I. *Popul. Rom. praeclara de eo iudicia tulit.*

II. *Pompeius rem publicam seruauit sola fama ac celebritate nominis.*

III. *Plures gentes ei se dediderunt.*

III. CONCLVSIO. *Ergo Pompeius erit imperator optimus.*

Hoc ordine CICERO auctoritatem Pompeii celebrat. Dabimus operam, vt eodem ordine EVGENII, Sabaudiae ducis, prudentiam bellicam laudemus.

I. MAIOR:

I. MAIOR : *Quicumque prudentissimus est, is optimus erit imperator.* Et quoniam prudentia multum in bello quoque gerendo ac imperio militari valet : certe nemini dubium est, quin ea quoque mentis perspicacia idem ille dux incomparabilis plurimum possit.

RATIO. *Plura enim saepe prudentia, quam manu in bello geruntur.* Vehementer autem pertinere ad res feliciter gerendas, quid agatur, ac quomodo vnumquodque prouide administretur, quis non intelligit, quum res ipsa doceat, imperatores in profligandis hostibus, expugnandis castris, vrbibusque capiendis, plura saepe consilio ac prudentia, quam ferro, effecisse?

II. MINOR. *Eugenius, dux Sabaudiae, est prudentissimus.* Quod igitur nomen vmquam in vniuerso orbe Christiano ob prudentiae laudem celebrius fuit? Cuius consilia paria?

RATIO I. *Eius prudentiam tres imperatores Romanorum probarunt.* In quo principe tres Romanorum imperatores, id quod maximum prudentiae argumentum est, tantam spem collocarant, vt eum maximis exercitibus imperiique sui fatis summo cum imperio praefecerint. [Haec ratio apud Ciceronem pulcre procedit, auctoritatem enim faciunt imperatori iudicia de ipso populi : prudentiam non faciunt iudicia principum. Itaque tres Auctoris rationes pro prudentia Eugenii ad duas, nempe ad vsum rerum, quo comparata est, & ad res gestas quibus comprobata est, referuntur. Iudicia imperatorum sunt testimonia rationis posterioris. G.]

II. *Prudentiam, multis variisque bellis feliciter administratis, sibi peperit.* An vero quidquam prudentiae ei deesse posse existimatis, quem a prima adolescentia in castris versatum, in omni bellorum genere fortuna exercuit, nullamque rem in vsu militari positam passa est ignorare?

RATIO III. *Vbique eius eluxit prudentia.* Itaque vt plura non dicam, neque aliorum testimoniis iudiciisque confirmem, quantum consilio prudentiaque valeat, ipse ille sibi testis virtutis suae si locupletissimus, qui quo anno Gallicano bello in Sabaudia oppositus est imperator, tam repente acutissimo hosti consilia omnia disturbauit, vt prius se fusum fugatumque, quam aduentantem EVGENII exercitum animaduerteret. Iam, recepta a Turcis Alba Graeca, quum res Christianorum in Hungaria in peius ire coepissent, barbarorum opes animique creuissent, satisque firmum praesidium regnum illud non haberet : amissus fuisset tot victoriarum fructus, nisi ad id ipsum eo tempore EVGENIVM tanto bello prouidentia LEOPOLDI obiecisset. Huius consilium ac prudentia non solum Turcas superiori Hungariae cum maximo exercitu imminentes retardauit, verum etiam castris operibusque clausos e latebris istis in aciem, ex hac in fugam, ac inde in praeterlabentem fluuium coniecit, tantoque terrore concussit Turcarum imperium, vt pertaesi bellorum, pacis leges cum summo dedecore suo coniunctas accipere, quam EVGENII prudentissima consilia diutius experiri mallent. Age vero illa res quantam declarat eiusdem ducis in administrando bello sollertiam, quod in postremo bello Gallicano callidissimos Gallorum duces alios intra ipsa moenia ac propugnacula, alios in acie caperet, reliquos plerosque, copiis quamuis superiores, ad internecionem caederet! Quot ille tum victorias reportauit? quot vrbes cepit? quot fecit prouincias? Quae omnia si quis eum solis armis solaque vi effecisse existimat, nae is, ex mea quidem sententia, magnopere fallitur.

III. CONCLUSIO. *Ergo* EVGENIVS *est imperator optimus.* Potestis ergo iam colligere, auditores, quantus dux sit EVGENIVS, quem animi robur manu fortem, armorum vsus intrepidum, pruden-

prudentia denique reddit inuictissimum.

Nemo, qui nostra cum CICERONIS verbis contulerit, non similitudinem quamdam deprehendet, quum tamen praeter artificium disponendi connectendique formulas nihil admodum verbis Ciceronianis, eo loco obuiis, exposuerimus.

Vel eloquutionem.

VIII. Denique & eloquutionem auctoris mascula quadam ac decora imitatione effingimus, quoties auctoris cuiusdam characterem *), acumina **), figuras ***), ac periodos ****) exprimere studemus.

*) Sic si constat characterem dicendi auctoris esse sublimem, mihi quoque perspectam esse oportet rationem, sublimitatem illam exprimendi. Et ita etiam reliquos characteres imitandi rationem cognitam me habere oportebit. Faciam e. g. periculum, an PLINII characterem in *Epistol. I, 3.* obuium imitatione quadam virili exprimere liceat:

Quid agit Lipsia, tuae meaeque deliciae? quid horti amoenissimi? quid illud nemus opacissimum? quid zmaragdinus pratorum viror? quid illi suaues & tamen serii doctissimorum virorum congressus? quid theatrum anatomicum, quod plurimus aër collustrat & refrigerat? quid acroateria illa spaciosissima? quid illa domestica? quid bibliothecae publicae priuataeque? Tenentne te, ac per vices ad se alliciunt? An, vt solent iuuenes, voluptatis deceptus illecebris crebris comessationibus indulges? Si tenent, ter quaterque; sin minus, ne beatum quidem dixerim. Quin tu, (occasio est enim,) indignam te ingluuiem aliis relinquis, & ipse te in illo digno Musis secessu, honestarum artium studiis adseris. Haec sit occupatio tua, haec remissio: hic labor, haec requies; in his dies in his item noctes transigantur. Collige aliquid & recondе, quod sit sempiternum. Nam voluptates illae, exactis paucis annis, euanescent, hoc numquam iucundissimum esse desinet, si semel coeperit. Non ignoro quam indolem, quod horter ingenium: tu modo da operam, vt tantum vtaris occasione, quantum vti voles, quum non amplius vteris. Vale.

Nemo hic PLINII non agnoscet stilum. Eadem est inuentio, eadem epistolae dispositio, eadem dicendi forma pressa & acuta, & tamen vix verba quaedam PLINIO debeo. Tentabimus porro, an eadem ratione etiam CVRTII stilum exprimere possimus. Describit ille *Lib. III. c. 5.* milites de Alexandro aegrotante sollicitos. Nos Suecos, GVSTAVI ADOLPHI regis casum lugentes, charactere Curtiano describemus:

Ingens luctus, ac paene iam desperatio exercitum inuaserat. Flentes querebantur, in tam praecipiti victoriarum cursu omnis memoriae fortissimum regem non in acie, non ab hoste, prostratum, sed scelere ac insidiis exstinctum, cecidisse. Imminere Austriacos, triumphaturos, antequam conseruissent manus. Sibi per easdem terras, quas victoriis illustrassent, fuga dilabendum. Omnia sibi tuta verenda, qui ne periculosissima quidem reformidarint. Tantum iter, etiamsi nemo impediat, confecturis fame ac lassitudine pereundum. Quem cum imperio praefuturum trepidis? quem GVSTAVO futurum similem? Iam vt mare Balthicum fuga attingerent, classem, qua transeant, quem praebiturum? Hic quoque aliae phrases, alia materia, character tamen ac stilus idem est.

**) Quoties ergo occurrit acumen aliquod ingeniosius, dispiciendum, qua occasione illud locum inuenire possit. Nec hic tamen plagium, sed imitationem requirimus. Non eidem semper rei, sed alii, acutum illud dictum adcommodandum est. E. g. lepide MARTIAL. *Epigr. II, 8.* canit:

Hostem

Hostem quum fugeret, se Fannius ipse peremit.
Hic rogo, non furor est, ne moriare mori?

Eodem vero exemplo dicere possem: *quis quaeso maior vmquam furor poteris excogitari, quam Euclionum, qui ne esuriant aliquando, per omnem vitam esuriunt?*

***) E. g. elegans in primis est illa figura CICER. *Philipp. XII*, 3. *quid enim per deos immortales potest rei publicae prodesse nostra legatio? prodesse dico? quid si etiam obsutura? quid si iam nocuit?* Eam ita exprimere licet alia occasione: *putatisne ei pecuniam ad bellum tantum conficiendum superesse? superesse dico? quid si etiam defutura sit? defutura? quid si iam summa laboret inopia?* Eadem ratione & alias figuras elegantiores licebit imitando exprimere.

****) Saepe ita comparata est periodus, vt habeat aliquid admirandum. Tunc vero imitationem merebitur. Exemplum iam adfuit supra, quum primam periodum CICERONIS ex *oratione pro A. Caecina* imitaremur.

VIIII. Hactenus, quis imitandus sit, quot modis id fieri possit, & quid in puerili aeque ac mascula imitatione in exemplum proponi debeat, paullo adcuratius inuestigauimus. Proximum est, ut, qua arte mascula illa imitatio constet, doceamus. Hic vero duo notanda sunt imitationis capita, quorum alterum ANALYSIN, alterum GENESIN adpellamus *). Vnde opus est analysi & genesi.

*) Quicumque alicuius rei formam ac materiam imitandam sibi proponit, is primo omnium rem interius contemplari, & singulas eius partes earumque dispositionem adcuratius expendere: ac deinde de illis eodem modo effingendis connectendisque debet cogitare. Prius per ANALYSIN, posterius per GENESIN fieri solet. Est ergo nobis analysis *artificiosa periochae cuiusdam in partes suas solutio, eo consilio suscepta, vt, quid in singulis artificii lateat, perspici possit.* GENESIS vero est *artificiosa materiae cuiusdam secundum easdem partes dispositio, ita comparata, vt idem artificium in singulis partibus eluceat.*

X. Ad ANALYSIN quod adtinet, primo periodos, quas mascula ratione imitandas existimamus, logice in membra sua partimur *), deinde de phrasibus ac vocabulis iudicamus **), ac denique, qua arte singulae partes inter se connexae ac veluti coagmentatae sint, expendimus ***). In analysi quid considerandum?

*) Primo ergo opus est ANALYSI LOGICA. Ea quo modo instituenda sit, iam ex philosophia rationali constare debet. Nos ergo rem exemplo illustrabimus. MVRETVS *part. I. orat.* 22. ita ait:

Si pro cuius quisque propugnatione ac defensione plura pericula subiit, plus excepit acerbitatum, pluribus quasi procellis ac tempestatibus agitatus est, eo plus gaudii ex iis, quae ad retinendam atque amplificandam illius dignitatem pertinent, ad eum peruenire credendum est: dubitare non potes, beatissime pater, quin Carolus rex, te pontifice creato, tanto ceteros reges eximia quadam percepti ex ea re gaudii magnitudine superauerit, quanto non huius modo memoriae, sed omnium aetatum ac saeculorum reges graui ac diuturna susceptorum pro sedis apostolicae auctoritate laborum ac discriminum perpessione superauit.

Iam si vberrimam hanc ac incomparabilem periodum imitandam ducerem: primo omnium cogitandum esset de *analysi logica*, quam ita instituerem. Tota periodus perfectum continet syllogismum:

MAIOR. *Quicumque pro altero plus periculi ac laborum subiit, is maxime de eius dignitate laetatur.*

MINOR. *Carolus rex pro pontifice plus periculi ac laborum subiit quam alii.*

CONCLVSIO. *Ergo de dignitate pontificis maxime laetatur.*

Accedat alia periodus ex PLIN. *Paneg. cap.* 1.

Bene ac sapienter, P. C. maiores instituerunt, vt rerum agendarum, ita dicendi initium a precationibus capere, quod nihil rite, nihilque prouidenter, sine deorum immortalium ope, consilio, honore auspicarentur.

Occurrit hic initio

I. THESIS. *Dicendi auspicium more maiorum a precibus faciendum.*

II. AETIOLOGIA.

1) *Est enim id a maioribus bene ac sapienter institutum.*

2) *Etiam aliae actiones omnes a precibus inchoandae.*

3) *Nihil rite & prouidenter sine deorum ope geritur.*

**) Accedere deinde debet IVDICIVM DE PHRASIBVS. Considerandum enim, quid in stilo & dictione auctoris praeclarum ac admiratione dignum videatur. Sic in MVRETI periodo obseruo, 1) auctorem saepe coniunxisse per μερισμὸν eiusmodi vocabula, quae paene eiusdem significationis videntur, nec tamen sunt. Nam hoc modo coniungit *propugnationem* ac *defensionem*, quarum haec etiam scriptis & verbis; illa armis tantum suscipitur. Ita etiam ipsam defensionem ita describit, vt gradatim adsurgat a *periculis* ad *acerbitates*, ab his ad *procellas* ac *tempestates*. In secundo periodi membro eadem ratione coniungit *retinere* & *amplificare dignitatem*, vt ostenderet Carolum non solum id dedisse operam, vt ne pontificis conditio deterior redderetur, verum etiam vt melior esset. In tertio membro, adiectiuo in substantiuum mutato amplificat orationem. Nam pro *magno gaudio percepto* ait: *eximia quaedam percepti ex ea re gaudii magnitudo.* In postremo membro denuo coniungit *huius memoriae & omnium aetatum ac saeculorum reges*: nec non *labores* & *discrimina*. Et haec quidem in illa MVRETI periodo ad iudicium de phrasibus pertinere videntur. Quod ad PLINII adtinet periodum, is quoque coniungit eiusmodi vocabula: veluti *bene* ac *sapienter*: *rite* & *prouidenter*, *deorum opem*, *consilium*, *honorem*. Obseruanda quoque synonymia phrasium: *initium ab aliqua re capere*, & *auspicari.*

***) Sic satis patet, MVRETVM periodi suae membra coniungere per particulas & formulas: I. *si quod quisque*, II. *eo plus*, III. *dubitare non potes, quin tanto*, IIII. *quanto.* In PLINII periodo connexio est simplicissima. Rationem enim postponit thesi, eique illam connectit per particulam caussalem QVOD.

Quid in genesi? XI. ANALYSIN sequitur GENESIS. Perspecta enim interiore periochae alicuius pulcritudine, danda est opera, vt thema quoddam eodem ordine disponamus *), eiusdemque generis phrasibus **), ac connexionibus ***) vtamur. Sic enim fiet, vt ouum ouo non similius videatur, quam stilus noster stilo auctoris ****).

*) Exemplis res erit clarior. MVRETI periodum supra in syllogismum soluimus. Sumemus ergo plane aliam materiam, eamque eadem ratione dispone-

ponemus. Thesis nostra erit : *nobiles iuuenes prudentiae ciuilis cognitio decet.* Syllogismus inde nascetur talis :

MAIOR. *Quidquid in rei publicae administratione maximi momenti est : illud diligenter excolendum est a nobili iuuene.*

MINOR. *Prudentia ciuilis in rei publicae administratione maximi momenti est.*

CONCLVSIO : *Est ergo a nobili iuuene diligenter excolenda.*

Ita & PLINII periodum thesi & rationibus constare diximus. Eodem exemplo nos ponemus

THESIN : *Physices initium ab experientia capiendum.*

AETIOLOGIA.

I. *Hoc enim viri sapientes monuerunt.*

II. *Omnium artium auspicium ab experientia fieri debet.*

III. *Nihil solide addiscitur sine experientia.*

Has dispositiones, quamuis ad aliam materiam adcommodatas, superioribus illis simillimas esse nemo non videt.

**) Quidquid in phraseologia auctoris praeclarum atque admirabile visum est, illud imitatione est exprimendum. Sic quum MVRETI aeque ac PLINII artificium in eo potissimum consistat, vt voces idem paene significantes coniungant, vt phrases synonymas vsurpent, vt denique adiectiuum in substantiuum commutent : danda erit opera, vt & nos hæc omnia imitemur. E. g. distinguit MVRETVS *defensionem* ac *propugnationem* : nos in nostro exemplo eodem modo scientiae *intelligentiam* & *vsum*, seiungemus. MVRETVS per gradus a *periculis* ad *acerbitates*, & ab his ad *tempestates* & *procellas* adsurgit. Nos eadem ratione a *doctrina* ad *prudentiam*, ab *hac* ad *exercitationem* vel *exsequutionem* consiliorum progrediemur. MVRETVS iungit dignitatem *retinendam* atque *amplificandam* : nos eodem modo politicam & *imbibendam* & *excolendam* esse dicemus. Et sic facile reliqua etiam imitari licebit, ceu paullo post ipsa exempla satis ostendent.

***) In connexione imitanda cum ad ordinem membrorum, tum ad formulas connectendi respiciendum est. E. g. quum supra MVRETI periodum in syllogismum redegerimus : facile animaduertemus, subiectum maioris propositionis primum ; praedicatum eiusdem secundum ; conclusionem tertium; & adsumtum denique quartum membrum constituere. Idem ergo ordo nobis quoque imitandus est. Sic PLINII periodo quum primo rationem primam & secundam, deinde ipsam thesin, ac postremo tertiam rationem positam obseruemus : nobis quoque ab eo ordine haud discedendum erit. Particulae vero & formulae connectendi poterunt retineri.

****) Ne iactantius hoc dictum existimes, subiungemus exemplorum nostrorum ἐξεργασίαν. MVRETI itaque periodum ita imitabimur :

Si e cuius quisque scientiae intelligentia atque vsu plus doctrinae sperat, plus sibi comparat prudentiae, pluribus denique ad res gerendas praesidiis instruitur, eo plus industriae ad illam addiscendam excolendamque generosos adolescentes adlaturos, credendum est : dubitari profecto non potest ; auditores, quin degustatis prius cultioribus litteris, prudentiam ciuilem tanto alacrius, quam reliquas artes, sint imbibituri, quanto non inferioribus modo, sed omnibus omnino artibus ac scientiis, eximia quadam ac mirifica percipiendae ex ea vtilitatis vbertate ac magnitudine antecellit.

Sic & PLINII exemplo, hanc effingemus periodum :

Bene ac prudenter, si quid aliud philosophi praeceperunt, vt artium addiscendarum, ita naturam contemplandi initium ab experientia esse capiendum, quod numquam adcurate, numquam solide homines sine sensuum suorum perceptione, testimonio, iudicio philosopharentur.

Obſeruationes quaedam aliae de imitatione.

XII. Et hoc quidem eſt totum illud imitandi artificium, quod pauci adcurate tenent. Illud addo, neminem moueri debere rei difficultate. Quamvis enim ea imitandi ratio initio paullo operoſior videatur: diuturna tamen exercitatione eam ſenſim adſequemur imitandi facultatem, vt non tam imitari, quam omnia ex ingenii penu depromere videamur.

CAPVT III.

DE VARIIS STILI EXERCITIIS.

I.

Exercitationum neceſſitas.

AD metam iam denique peruenimus, nec quidquam videtur reliquum, quam vt de exercitiis quoque ſtili *) aliquid moneamus. Verum ea in re licebit nobis eſſe breuioribus, quum poſt alios **) ex inſtituto illam exſequuti ſint CASP. SAGITTARIVS & IO. SCHEFFERVS ***).

*) Omnes, qui de cultiore ſtilo praecepta quaedam dederunt, praeter φύσιν & μάθησιν etiam ἄσκησιν ſiue *exercitationem* commendarunt. Et recte quidem, quia, teſte illa rerum magiſtra, nulla lingua ſine vſu adcurate addiſcitur. Quum vero conſuetudinem cum Latine loquentibus interceperit nobis linguae huius interitus, ſcriptione haec iactura vtcumque penſanda eſt. *Stilus* enim, teſte CICERONE, *optimus dicendi magiſter eſt.* Et THEON rhetor, a THOMA GALE editus, in *praefatione opuſculi* ſui: *quemadmodum*, inquit, *picturae ſtudioſis nihil profuerit, cognouiſſe Apellis, Protogenis, & Antiphili tabulas, niſi & ipſi pingere tentarint: ita & eloquentiae operam daturis neque copia ſenſuum, neque puritas ſermonis, neque compoſitionis concinnitas, neque audiuiſſe praeclara, nihil denique horum omnium, quae rhetorica complectitur, vtile eſſe poterit, niſi quiſque & ipſe quotidie ſcribendo ſeſe exerceat.* [De exercitationis neceſſitate illud vnum tenendum, multo facilius eſſe per ſolam exercitationem diſcere ſcribere, quam ex ſolis praeceptis. Ne Grammatice quidem ſcribere ex ſolis praeceptis, nedum ornate, diſces. Serius multo inuenta ſunt praecepta, cum olim eſſent, qui recte ſcriberent. G.]

**) Iam QVINCTIL. *Inſtit. orat. X*, 3. nonnulla de ſcribendi exercitiis praecepit, quem deinde plures ſequuti ſunt, veluti MANVT. *Epiſt. I*, 4. STVRMIVS, MORHOFIVS, *Polyhiſt. Tom. I. libr. II. cap.* 13. & alii.

***) CASP. SAGITTAR. *de lectione ac imitatione Ciceronis*, & IO. SCHEFFERVS *de ſtilo*, *cap.* 13. 14. & ex inſtituto in *Gymnaſio ſtili*, *ſeu de varia ſcribendi exercitatione*, ex quo nonnulla hic decerpere iuuabit.

II. Tiro-

Commendatur ergò versio.

II. Tironibus auspicandum erit a VERSIONE, quippe omnium facillima. Sed quum in scholis plerumque e vernacula aliquid in Latinam linguam transferendum proponatur: consultius videtur, e Latinis multa vertere Germanice, eaque interiecto tempore denuo Latina reddere *).

*) Versiones Latinae cum fructu non adeo magno coniunctae videntur, si tironibus imperentur. Quum enim nondum gustu quodam Latinae elegantiae imbuti sint; fieri non potest, quin Latinitas, hac exercitatione comparata, Germanismos redoleat. At si saepe auctorum veterum loca in vernaculam transferantur: facilius obseruabitur vtriusque linguae differentia. Cauere tum discent tirones Germanicos idiotismos, ordinem verborum Germanicum, & quidquid in lingua nostra a Latinae proprietatibus abhorret. Ego sane adolescentem me memini magnam CVRTII & NEPOTIS partem in vernaculam transferre, notatis vbique vtriusque linguae differentiis, ex quo labore quantum fructum ceperim, non sine voluptate quadam recordor. [Versio apud tirunculos praemitti debet quae singula verba ordine simpliciter exprimat; deinde statim subiicienda mascula quaedam interpretatio, sententiae auctoris & linguae nostrae rationibus accommodata. Procedente tempore illa prior puerilis ratio paullatim parcius proponenda, & obscurioribus tantum locis adhibenda: vbi vires accesserint, omittenda penitus. Eo etiam adsuefaciendi adolescentes, vt intentis in Latinum exemplum oculis statim Germanica recitare possint, cet. G.]

Variatio.

III. Versionibus eiusmodi aliquamdiu adsueti, VARIATIONIBUS suam exercebunt industriam, operamque dabunt, vt sententiam aliquam aliis casibus *), verbis, phrasibus **), figuris ***) permutent.

*) Huius variationis per casus iam supra *part. I. cap. 1. §. 22.* fecimus mentionem. Iam exemplo multiplicem illam variandi rationem illustrabimus. Sit nobis sententia: *omnes homines sunt ab otio proclives ad libidinem.* Iam in casu secundo dicere licebit: *est ea hominum omnino omnium indoles, vt ab otio ad voluptatem ac libidinem sint proclives.* In casu tertio: *commune id omnibus hominibus vitium est, vt ab otio ad libidinem ruant.* In casu quarto: *omnes homines otii dulcedo ad libidinem solet inuitare.* In casu sexto: *hominibus otio ac desidia veluti sepultis, sepultae animo libidines veluti reuiuiscunt.*

**) Quaerenda ergo erunt vocabula eiusdem notionis, quae synonyma vocare solent philosophi. Veluti in superiore exemplo: *ita natura comparata est omnium mortalium, vt laborem defugientes, in libidinem, id est, e Charybdi in Scyllam incidant. Omnium omnino hominum indoles ab otio procliuis est ad libidinem. Non temere quisquam labores defugit, quin libidinem tanto acrius concupiscat, cet.*

***) Variatio per figuras non minus est elegans, & mirifice exercet ingenium. Sic ASYNDETON erit: *omnes homines ab otio ad luxuriam, libidinem, lasciuiam praecipiti cursu ruunt.* ANAPHORA: *nihil est hominibus otiosis ad luxuriam, nihil ad lasciuiam, nihil ad libidinem ac voluptatem procliuius.* CLIMAX: *ea hominum paene omnium est*

indoles,

indoles, vt ab otio in luxuriam, ab hac in lasciuiam, atque ab ea denique in foedissimas libidines non gradu sed praecipiti cursu ferantur. Sic facile per alias figuras instituí poterit variatio. Sane mirifice hoc & ingenium acuit & iudicium, si prudentis magistri accedat institutio. Neque enim haec exercitatio committenda est iis, qui nondum aere lauantur.

Carminis solutio.

IIII. Non praeter rem etiam a SCHEFFERO, MORHOFIO & aliis commendatur CARMINIS SOLVTIO *), quippe qua ipsi veteres non sine fructu vsi sunt **). Est autem illa *elegans versuum, neglecta mensura & dictione poëtica, in prosam mutatio* ***).

*) Commendari haec vel eo nomine meretur, quod inde facillime addisci potest stili poëtici ac prosaici differentia.

**) Iam olim eo exercitationis genere vsos esse SVLPITIVM & AVGVSTINVM, docet SAGITTAR. *de lect. & imit. Cicer. num.* 118. Solebant vero veteres non solum loca poëtarum notabiliora mensura ac dictione poëtica soluere, verum etiam oratorum dicta in poëmata sua transferre. Vt exemplo rem illustremus, CICERO in *orat. pro C. Rabirio : nihil me*, inquit, *clamor iste commouet : sed consolatur, quum indicet, esse quosdam ciues imperitos, sed non multos. Numquam, mihi credite, populus Romanus hic, qui silet, consulem me fecisset, si vestro clamore perturbatum iri arbitraretur.* Posteriorem partem in poema suum transtulit SILIVS ITALICVS VII, 219.

Feruida si nobis corda, abruptumque putassent
Ingenium patres, & si clamoribus, inquit,
Turbari facilem mentem ; non vltima rerum
Et deplorati mandassent Martis habenas.

Sic & ipse CICERO nonnumquam loca poëtarum metro soluta in orationibus suis expressit. Exempli gratia, EVRIPID. in *Hippolyto* de mulieribus libidinosis ita canit:

οὐδὲ σκότον φρίσσουσι τὸν ξυνεργάτην,
Τέρεμνά τ' οἴκων, μή ποτε φθογγὴν ἀφῇ.

Neque tenebras noctis perhorrerent consciae,
Neque, ipsa ne quando eiiciat vocem, domus.

Haec ita soluta oratione expressit CICERO *pro Coelio : ex hac igitur domo progressa ista mulier, de veneni celeritate dicere audebit ? nonne ipsam domum metuet, ne quam vocem eiiciat ? non parietes conscios ? non noctem illam funestam ac luctuosam perhorrescet ?*

***) Exempla complura peti possunt ex NICOD. FRISCHLINI *paraphrasibus*. Vir enim iste doctissimus VIRGILIVM, HORATII *Epistolas*, & PERSII *Satiras* in prosam ingeniose conuertit, quod in HORATIO & IVVENALE etiam tentauit EILH. LVBINVS in *periphrasi Horatii* & *ecphrasi Iuuenalis*.

Coarctatio.

V. Ad formam stili mutandam praecipue pertinet COARCTATIO, quae est *pressa atque adstricta eorum, quae cum ambitu ab auctore dicta sunt, expositio* *).

*) Non hic intelligimus coarctationem illam, qua tota auctorum opera diffusissima in epitomen contrahuntur, sed qua stilus vberior in pressum atque adstrictiorem conuertitur. Facile enim ab iis, qui in potestate habent

bent Latinam eloquentiam, stilus Asiaticus in Rhodium, immo & Atticum poterit commutari. E.g. CICER. *Verrin. IIII.* *nego*, inquit, *in Sicilia tota, tam locuplete, tam vetere prouincia, tot oppidis, tot familiis tam copiosis, vllum argenteum vas, vllum Corinthium aut Deliacum fuisse; nego vllam gemmam aut margaritam fuisse, aut quidquam ex auro & ebore factum, signum vllum aeneum, marmoreum, eburneum; nego vllam picturam neque in tabulis neque textilem fuisse, quin quaesierit, inspexerit, quod placitum sit, abstulerit.* Vberrima haec est, ac plane Asiatica periodus. Eam tamen facile ita coarctabimus: *nego in vniuersa Sicilia, locuplete ac populosa prouincia, vllum vas rari operis fuisse: nego vllam fuisse gemmam, aut quidquam ex auro, ebore, aere vel marmore ingeniosius confectum; nego picturam vel telam egregiam fuisse, quin quaesiuerit, inspexerit, abstulerit.* Vel breuius; *nego in Sicilia (at quanta prouincia?) vllum vas rari operis, aut quidquam vel materia pretiosum vel artificiosius elaboratum fuisse, quod non a Verre quaesitum, inspectum, ablatumque fuerit.*

VI. Ex quo simul patet, quale sit quintum exercitationis genus, quod AMPLIFICATIONEM vocant. Eadem enim arte etiam ea, quae pressius ab auctore dicta sunt, per μερισμὸν *), circumstantias **), descriptiones ***), aliosque amplificandi fontes ****), dilatamus. Caue tamen, ita amplifices, vt periodus in τύμον euadat, quam quippe in vitio poni, iam supra obseruauimus. Amplificatio.

*) Dicere e. g. CICERO *diu. in Verr. I.* volebat: *putasne te posse, quae Verres vbique patrarit, distincta oratione proferre?* Hoc amplificaturus, primo illud *vbique* per μερισμὸν περιφράζει, enumeratis prouinciis & locis, quae Verres sceleribus polluerat, deinde illud *distincte* per descriptionem illustrat, adeoque inde nascitur haec periodus vberrima: *putasne te posse, quae C. Verres in legatione, quae in praetura, quae Romae, quae in Italia, quae in Achaia, Asia, Pamphyliaque patrarit, ea, quemadmodum locis temporibusque patrata sint, sic criminibus & oratione distinguere?*

**) Eadem oratione insequente statim periodo CICERO dicere volebat: *putasne te posse id efficere, vt, quae praeter fas feceris, iudicibus satis acerba ac indigna videantur?* Haec quoque amplificaturus, primo addit circumstantiam *cur? esse enim id maxime necessarium*; deinde addit descriptionem eorum, quae contra fas & aequum fecerit Verres, eoque *libidinem, nefas, crudelitatem* refert. Denique sequitur circumstantia *quomodo?* tam acerba enim haec facinora iudici videri debere ait, quam iis, qui illa passa sint. Vnde haec enascitur periodus: *putasne te posse id, quod eiusmodi reo maxime necessarium est, facere, vt, quae crudeliter feceris, ea aeque acerba & indigna videantur esse iis, qui audient, ac illis visa sunt, qui senserunt?*

***) Sic quum CICERO *pro Roscio Amer. c. 13.* dicere potuisset: *etenim si vultu saepe laeditur pietas: quod supplicium satis acre in parricidam reperietur?* vtrumque membrum periodi amplificat descriptione: in priore membro verba illa ait esse prouerbium a viris sapientibus repertum; in posteriore parricidam luculenter describit. Vnde enascitur periodus: *etenim, si, id quod praeclare a sapientibus dicitur, vultu saepe laeditur pietas: quod supplicium satis acre reperietur in eum, qui mortem obtulerit parenti, pro quo mori ipsum, si res postularet, iura diuina atque humana cogebant?*

****) Neque enim vllus est locus dialecticus, nulla circumstantia, nulla figura, vnde non amplificatio quaedam

peti possit. Ex instituto ea de re agit VAL. THILO in *Rudim. rhetor. de period. amplificat. & connex. part. II. c. 3. sequ. p. 72. sequ.*

Characteris mutatio.

VII. Sextum exercitationis genus CHARACTEREM dicunt. Sunt vero characteres *imagines quaedam animorum, per externas notas expressae designataeque* *). Quum vero sine insigni philosophiae moralis notitia character animi exprimi nulla ratione possit **): ab iis demum suscipienda est haec exercitatio, qui in hac philosophiae parte sunt versatissimi.

*) Caue ergo existimes, *characteres* esse mera elogia. Quare etsi VELLEIVS PATERCVLVS in describendis hominum ingeniis videatur felicissimus: in eo tamen peccasse videtur nitidissimus scriptor, quod vix quemquam sine elogio praetermisit. Pictorum reprehenditur adulatio, qui vix pingere se quemquam posse putant, nisi pulcriorem fingant. Quanto magis notandi, qui non describunt, sed laudant, & tamen veram imaginem vel characterem nobis ob oculos posuisse videri volunt?

**) Hinc cum fructu hic conferri possunt, quicumque in excolenda ethica characteristica exercuerunt ingenium, veluti THEOPHRASTVS in *characteribus morum*, DE LA BRVYERE, CL. PASCALIS in *characteribus*, & si qui sunt huius generis alii. Vt vero, quid sit character, eo luculentius pateat, exemplum dabimus e PETRONII *Satir. cap. 117. pag. 542. edit. Burmann.* qui characterem ostentatoris hac elegante notatione expressit: *secundum hanc formulam imperamus Eumolpo, vt plurimum tussiat, vt sit modo solutioris stomachi, ciboſque omnes palam damnet; loquatur aurum & argentum, fundosque mendaces, & perpetuam terrarum sterilitatem. Sedeat praeterea quotidie ad rationes tabulasque testamenti, omnibus fidem renouet; & ne quid scenae deesset, quotiescumque aliquem nostrum vocare tentasset, alium pro alio vocaret, vt facile adpareret, dominum etiam eorum meminisse, qui praesentes non essent.* En hic ostentatoris effigiem, tam profecto adcuratam, vt tibi eum videre coram videatis. Talia etiam circa alia vitia hominum tentanda sunt, sed ita, vt semper philosophiae moralis principia adhibeamus in consilium.

Descriptio.

VIII. Proxima est DESCRIPTIO, vel ἔκφρασις, genus exercitationis, SCHEFFERI *) iudicio, iucundissimum & ad splendorem orationis pulcritudinemque praecipue comparatum. Est vero descriptio expositio, rem eiusque naturam ac indolem perspicue subiiciens oculis **).

*) SCHEFFER. *Gymnas. stil. p. 41.*

**) In descriptionibus felicissimum est ingenium VIRGILII. Vnde is non parum in hoc genere orationis proficiet, qui elegantissimas huius poëtae descriptiones in prosam orationem commutabit. Exempli loco esse poterit descriptio tempestatis, quae *Aen. I, v. 85. seqq.* occurrit, qua nihil poterit excogitari elegantius. CVRTIVS etiam in descriptionibus excellit, quamuis eae nonnumquam sophisticum potius, quam historicum redoleant ingenium. Huc pertinent descriptiones praelii *Libr. III. c. 10.* & *Libr. IIII. c. 6.* triumphi *Libr. VIIII. c. 10.* Marsyae amnis *Libr. III. c. 1.* Nos exempli loco dabimus descriptionem itineris per Libyam ad Iouis Hammonis templum apud eumdem CVRT. *Libr. IIII. cap. 7. iter expeditis quoque & paucis vix tolerabile ingrediendum erat: terra caeloque aquarum penuria est:* stri-

ſteriles arenae iacent, quas vbi vapor ſolis accendit, feruido ſolo exurentes veſtigia, intolerabilis aeſtus exſiſtit, luctandumque eſt non tantum cum ardore & ſiccitate regionis, ſed etiam cum tenaciſſimo ſabulo, quod praealtum & veſtigio cedens aegre moliuntur pedes. Cauendum tamen hic ab hyperbolis & frigidis exaggerationibus, a quibus, vt ſupra notauimus, raro abſtinent FLORVS & CVRTIVS.

VIIII. Denique etiam ETHOPOEIA commendari ſolet, id eſt, *imitatio ſermonis, moribus alicuius & negotio adcommodata* *). In qua praecipue danda eſt opera, ne τὸ πρέπον neglexiſſe videamur **). Ethopoeia.

*) Pleni ſunt eiuſmodi ethopoeiis hiſtorici & poetae. Sic CVRTIVS modo Alexandrum, modo Darium, modo alios loquentes introducit, nec vllam temere praetermittit occaſionem, quantum declamatorio acumine valeat, oſtentandi. Plures quoque eiuſmodi orationes ſunt apud LIVIVM, SALLVSTIVM, TACITVM, quin & apud poëtas VIRGILIVM, SILIVM ITALICVM, LVCANVM. Ex inſtituto vero ethopoeias compoſuit THEON, quae cum DEMETRII PHALEREI libello *de eloquutione* prodierunt *Oxonii* 1676, 8. Exempli loco ſit breuis, ſed elegans ethopoeia, qua Darii adfectum exprimit CVRTIVS, *Libr.* IIII. *c.* 10. quum is de Alexandri M. humanitate & clementia in captiuam vxorem factus eſſet certior: *dii patrii, primum mihi ſtabilite regnum: deinde, ſi de me iam tranſactum eſt, precor, ne quis Aſiae rex ſit, quam iſte, tam iuſtus hoſtis, tam miſericors victor.*

**) Hinc, ſi quis regi ſubtilem orationem de materia quadam philoſophica, aut philoſopho orationem magnificam de re militari tribueret: is profecto non ethopoeiam ſcribere, ſed Herculi ſoccos, puero cothurnos, aptare videretur. Mirus in ea re artifex eſt TERENTIVS, cuius *Eunuchum* ſi quis perlegerit, non poterit non eius ingenium in exprimendis hominum moribus, & oratione loquentibus attemperanda, mirari.

X. Referri huc etiam ſolent progymnaſmata, veluti *fabula, narratio, chria, confirmatio, confutatio, laus, vituperatio, comparatio, locus communis, theſis*, & quae ſunt huius generis alia. Verum quum de progymnaſmatibus fere innumeri exſtent libelli: nolumus nos quidem actum agere, ſed defuncti hoc quem nobis imperauimus labore, hic ſubſiſtimus. Concluſio opuſculi.

[Annotationes noſtras obſignabimus dicto Craſſi, id eſt, ipſius CICERONIS *de orat.* I. 34. *legendi etiam poëtae, cognoſcenda hiſtoria, omnium bonarum artium ſcriptores ac doctores & legendi & peruolutandi, & exercitationis cauſſa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi, diſputandumque de omni re in contrarias partes, & quidquid erit in quacunque re, quod probabile videri poſſit, eliciendum atque dicendum.* Id. *Bruto* c. 15. *vt hominis decus ingenium, ſic ingenii ipſius tamen eloquentia.* G.]

SYL

SILLOGE EXEMPLORVM,
PRAECEPTA SVPERIORA ILLUSTRANTIVM.

PRAEFATIO.

Non animus erat initio, hanc exemplorum ſyllogen adiicere, partim quod praecepta ipſa ſatis perſpicua ſint, partim quod nuſquam deeſſe exempla luculentiſſima viderentur. Attamen, quum amici in ſcriniis meis vidiſſent nonnulla, iam olim a me diligentius elaborata, quae huic opuſculo lucis aliquid accendere poſſe exiſtimarent, eſſentque auctores, vt & iſta praeceptis ſubiicerem: nolui ego eorum voluntati refragari. Ne vero vtilitate ſua deſtituerentur iſta opuſcula, ſubinde in ora paginarum ſubieci numerum paragraphorum, adeoque praeceptorum, quorum ad normam iſta ſunt a me elaborata. Tu, lector, & hoc, quidquid eſt, aequi bonique conſule, & vale.

I.

EPISTOLA,

QUA PRAXIS CAPITIS I. OSTENDITUR.

EGo vero *a*, ANTONI *b* ſuauiſſime *c*, tanta cum admiratione *d* felicitatem TVAM *e* intueor, vt quem tibi ea *f* in re non dicam anteferendum, ſed comparandum arbitrer *g*, inueniam omnino neminem *h*. Contigit enim TIBI, quod neſcio an vlli *i*, vt praeter ſplendidos natales, praeter ſummam, qua fulges *k*, dignitatem, extentumque vitae ſpatium, quod TIBI ſummus rerum arbiter conceſſit, filium quoque habeas, omni doctrinae, virtutiſque laude multo *l* ornatiſſimum *m*. Equidem, qualis eſſet aliquando futurus *n*, iam pridem ego fretus eius indole ac praeclaro ad virtutem impetu, conieceram. Iam vero augurium iſtud meum exitu comprobante *o*, non poſſum non *p* vtrique no-

a) *Vero*) Eleganter hoc additur ab initio pronomini ego, *part. I. cap.* 1. §. 20. *reg.* 1. *pag.* 22.

b) *Antoni*) non ANTHONI, *part. I. c.* 1. §. 8. *reg.* 1. *p.* 9. nec recte ſcripſiſſem ANTONI, per §. 6. *reg.* 2. p. 8.

c) *Suauiſſime*) Vocatiuus enim non ſtatim ab initio, ſed plerumque poſt aliquot verba ponitur, *part. I. c.* 1. §. 19. *reg.* 1. p. 19. nec recte ſcripſiſſem *ſvauiſſime*, per *part. I. c.* 1. §. 7. *reg.* 3. 8.

d) *Tanta cum admiratione*) per regulam 13. §. 19. p. 21.

e) TVAM) per regulam 3. §. 6. p. 8. nec recte ſcripſiſſem TUAM per *reg.* 1. §. 6. p. 8. *ſeq.*

f) *Quem tibi ea*) plura hic iunguntur pronomina. Vid. §. 19. *reg.* 12. *p.* 20.

g) *Arbitrer*) propoſitio incidens reliquae orationi inſerta eſt. Vid. §. 19. *reg.* 3. p. 19.

h) *Neminem*) caſus obliqui vocis *nemo* periodum eleganter concludunt. Vid. *ibid. reg.* 10. p. 20.

i) *Neſcio an vlli*) elegans deſcriptio ſuperlatiui, de qua ſupra *part.* I. c. 1. §. 22. p. 24.

k) *Qua fulges*) propoſitio incidens reliquae orationi inſerta. Vid. §. 19. *reg.* 3. p. 19.

l) *Multo*) ſolet hoc ſuperlatiuis addi. Vid. §. 20. *reg.* 3. p. 22.

m) *Ornatiſſimum*) ſuperlatiuum periodum eleganter concludere, obſeruauimus §. 19. *reg.* 9. p. 20.

n) *Eſſet aliquando futurus*) tempora e participiis & verbo ſubſtantiuo compoſita diuelli ſolere, obſeruatum eſt §. 19. *reg.* 7. p. 20.

o) *Exitu comprobante*) variatio per participium, de qua §. 22. *reg.* 6. p. 25.

p) *Non poſſum non*) pro oportet. Vid. §. 22. *reg.* 5.

nostrum pro eo ac debeo *q*, gratulari *r*. TIBI, cui eiusmodi contigit filius, quem ne fingere quidem ac concipere meliorem possis: mihi, qui nescio qua *s* ingenii sollertia *t*, de futura eius virtute ac dignitate tam vere diuinaui. Quum primum ex ephebis excesserat, in elegantiorum litterarum *u* studiis incremento tam praecoci adoleuit, vt, disceretne *x*, an ex PLATONIS sententia *y* reminisceretur, vix posset a quoquam existimari *z*. Tantum sane abest *a*, vt comissationibus *b*, aleae, otio, (id quod *c* vulgo *d* faciunt adolescentes,) quidquam attribuerit temporis, vt quibusdam iusto videretur diligentior *e*, essentque, qui *f* frenis potius, quam calcaribus *g* ei opus esse existimarent. Haec omnia nisi *h* quis tam magna iudicet, nihil vt *i* illis possit esse praestabilius *k*, nae iste iniquus esset rerum aestimator. Sed sunt tamen longe maiora. Quemadmodum enim adhuc *l* condiscipulos omnes; ita paullo post, vbi duodeuicesimo *m* aetatis anno academiam nostram salutauit, se ipsum vicit. Doctoribus operam dedit assidue, iisque *n* eruditissimis, & in philosophia iurisque prudentia, quanta quanta est *o*, tanta industria est versatus *p*, quanta illa esse, quum summa est, solet *q*. Sane, qui ab eo electi fuerant praeceptores, quemquam negabant *r* sibi innotuisse, qui filio TVO, quamuis

reg. 5. p. 27.

q) *Pro eo ac debeo*) de hac formula vid. §. 19. *reg.* 6. p. 20.

r) *Possum gratulari*) verba haec diuelluntur per regulam §. 19. reg. 8. p. 20.

s) *Nescio qua*) vide supra §. 22. *reg.* 6. p. 27.

t) *Sollertia*) ita scribendum pro *solertia*. Vid. §. 11. p. 12.

u) *Litterarum*) ita scribendum est, non *literarum*. Vid. §. 11. p. 12.

x) *Disceretne*) in sententia enim dubitatiua auctores meliores non bis ponunt *an*, Vid. §. 16. *reg.* 7. p. 17.

y) *Ex sententia*) non: *iuxta Platonem*, §. 15. *reg.* 3. p. 15.

z) *Posset a quoquam existimari*) inter duo verba, quorum alterum ab altero regitur, eleganter aliquid interseritur. Vid. §. 19. *reg.* 8. p. 20.

a) *Tantum abest*) Variatio haec commendatur §. 22. *reg.* 3. p. 26.

b) *Comissationibus*) ita scribendum, non *comessationibus*, §. 11. p. 11.

c) *Id quod*) vid. §. 20. *reg.* 11. p. 23.

d) *Vulgo*) Male dicunt *communiter*, de cuius aduerbii vsu vid. §. 15. *reg.* 1. p. 15. *seq.*

e) *Iusto diligentior*) iusto comparatiuis additur. Vid. §. 20. *reg.* 5. p. 22.

f) *Essentque, qui*) omittitur hic *aliqui*, per *regulam* 2. §. 21. p. 24. *seq.*

g) *Quam calcaribus*) *quam* cum casu vel verbo suo interseritur reliquae orationi per §. 19. *reg.* 4. p. 19.

h) *Nisi quis*) *si* & *nisi* post aliquot vocabula poni, obseruauimus §. 20. *reg.* 10. p. 23.

i) *Nihil vt*) pro *vt nihil*. Vid. *regulam* 14. §. 19. p. 21. *seq.*

k) *Nihil praestabilius*) comparatiuus hic ponitur pro superlatiuo. Vid. §. 22. *reg.* 5. p. 26. & claudit periodum per *reg.* 9. p. 20.

l) *Adhuc*) non hactenus. Vid. §. 15. *reg.* 2. p. 15.

m) *Duodeuicesimo*) *vicesimo* scribendum esse, non *vigesimo*, obseruauimus §. 11. p. 12.

n) *Iisque*) de huius pronominis vsu diximus §. 20. *reg.* 12. p. 23.

o) *Quanta quanta est*) id est, *tota*. Variationem hanc commendauimus §. 22. *reg.* 7. p. 27.

p) *Est versatus*) *in aliqua re versari* dicendum, non *circa aliquam rem*. Vid. §. 15. *reg.* 8. p. 17.

q) *Quanta illa esse, quum summa est, solet.*) Eiusmodi descriptiones superlatiui commendatae sunt §. 22. *reg.* 1. p. 26.

r) *Negabant*) *dico*, sequente negatione, mutatur

uis *s* paene *t* adolescenti, esset industria ingeniique acumine *u*, vlla ex parte *x*, comparandus. Quae quum ita sint, fieri profecto non poterat *y*, quin in dies *z* euaderet *a* doctior *b*, &, quantum eruditione valeret, etiam in patria increbesceret *c* rumor. Princeps certe, acerrimus ingeniorum censor, arcessi *d* iussit *e* politissimum iuuenem, & cum eo seorsum *f* colloquutus *g*, non multa solum in eum exstare voluit clementiae argumenta, verum etiam auctor *h* TIBI fuit, ut ne *i* eum, si demum reuertisset *k*, abs TE segregari patereris. Vt quisque *l* in aula honestarum artium studia maxime curabat *m*, ita filium tuum colebat obnixissime, sperabatque fore *n*, vt eo aliquando amico, collega, & in re publica administranda socio, vteretur. Nec quisquam tamen, meo quidem iudicio *o*, futuram istam filii TVI felicitatem me praeuidit adcuratius, quippe qui ex ipsis adolescentiae meditamentis, qualis futurus esset *p*, vere iudicaui. Non mirum itaque TIBI videbitur, VIR AMICISSIME, nos ambo *q* communiter *r* de successibus istis ad inuidiam vsque felicibus laetari. Quod si *s* enim amicorum omnia sunt communia, & optimus quisque *t* amici voluptatem sibi propriam existimat: quid esset, quaeso, quod *u* ego expers esse velim TVAE tam insignis laetitiae? Quam ob rem eam felicitatem non TIBI solum, sed nobis,

tatur *in nego*. Vid. §. 22. *reg*. 4. p. 27.

s) *Quamuis*) de huius particulae vsu actum §. 15. *reg*. 4. p. 15.

t) *Paene*) non *pene*. Vid. §. 11. p 11.

u) *Ingenii acumine*) pro *ingenio acuto*. De hac variatione actum §. 22. *reg*. 3. p. 24.

x) *Vlla ex parte*) pro *ex vlla parte*. Vid. §. 19. *reg*. 13. p. 21.

y) *Fieri non poterat*) id est, *oportebat*. Vid. §. 22. *reg*. 5. p. 27.

z) *In dies*) ita diuisim scribendum, non coniunctim *indies*, §. 11. p. 12.

a) *Euaderet*) de constructione huius verbi vid. §. 16. *reg*. 1. p. 16.

b) *Doctior*) si *euaderet* post hoc vocabulum fuisset positum: molestior fuisset iunctura ob ὁμοιοτέλευτα. Vid. §. 19. *reg*. 16. p. 21.

c) *Increbesceret*) non *increbresceret*, §. 11. p. 11.

d) *Arcessi*) non *accersi*, §. 11. p. 11.

e) *Iussit*) de constructione huius verbi consule §. 16. *reg*. 5. p. 17.

f) *Seorsum*) ita scribendum, non *seorsim*, §. 11. p. 12.

g) *Colloquutus*) non *discurrit*, vt vulgo dicere solent. Vid. *cap*. 2. §. 14. p. 38.

h) *Auctor*) non *autor*, vel *author*, §. 11. p. 11.

i) *Vt ne*) pro *ne*. Vid. §. 20. *reg*. 11. p. 23.

k) *Reuertisset*) ita CICERO, non *reuersus esset*. Vid. §. 14. *reg*. 3. p. 14.

l) *Vt quisque*) variatio particularum relatiuarum, *quo*, *eo*. Vid. §. 22. *reg*. 2. p. 26.

m) *Maxime curabat*) non ergo dicendum cum vulgo, *maximi curabat*. Vid. §. 16. *reg*. 2. p. 16.

n) *Fore*) de variatione hac diximus §. 20. *reg*. 6. p. 22. *seq*.

o) *Meo quidem iudicio*) vid. §. 20. *reg*. 2. p. 22.

p) *Qualis futurus esset*) non *qualis fuerit*. Vid. §. 16. *reg*. 4. p. 17.

q) *Nos ambo*) non, vt vulgo, *nos ambos*. Vid. §. 14. *reg*. 1. p. 14.

r) *Communiter*) de vera huius aduerbii notione vid. §. 15. *reg*. 1. p. 15.

s) *Quod si*) pro *si*. §. 20. *reg*. 10. p 23.

t) *Optimus quisque*) *quisque* eleganter iungitur superlatiuis, §. 20. *reg*. 4. p. 22.

u) *Quid esset, quod*) pro *cur*. Vid. §. 20. *reg*. 8. p. 22.

nobis, quin faeculo *x*, ac rei publicae gratulor, DEVM precatus, vt, quemadmodum vxoris, incomparabilis exempli feminae *y* praeproperum fatum rationes TVAS nuper non parum turbauit, ita contra ea *z* perceptam ex filii fortuna laetitiam propriam TIBI esse iubeat ac perpetuam, donec emensus hoc vitae spatium, relicto hoc virtutum tuarum herede, inter caelites summa illa ac sempiterna beatitudine perfruaris. VALE. KAL. IVLIs *a* cIↃIↃCCXVIIII.

II.

PRAXIS DOCTRINAE DE PERIODIS.

Part. I. cap. 2. §. 17. *sequ.* b

SI quantum huic vniuerso terrarum orbi fulgentissimum solis lumen prodest, tantum rei publicae optimi prouidentia principis prodesse creditur: dubitare non potes, REX POTENTISSIME, quin nos omnes tanto TVI desiderio teneamur, quanto boreales imperii TVI gentes iucundissimum solis exortum, in diuturna ista nocte, praestolantur *c*. Quin, quum nos TVI desiderium multo aegrius feramus: dicere non veremur, nos illis esse multo infeliciores *d*. Illis natura semestrem noctem; nobis fortuna sex propemodum annorum caliginem obiecit *e*. Illis sol, veluti emendaturus errorem tanto diutius fulget: nos PRINCEPS veluti experimentum patientiae nostrae capturus tanto constantius fugit *f*. O dies, o tempora, quodnam huic tanto dolori nostro alleuamentum dabitis *g*? Sex iam propemodum circumacti sunt anni, ex quo TE, REX CLEMENTISSIME, in medio victoriarum cursu amisimus *h*. Ex eo tempore, quid passa sit Suecia, quantumque detrimenti imperium TVVM ceperit: nec barbaros, inter quos versaris, ignorare arbitramur *i*. Erepta TIBI est Liuonia,

x) *Saeculo*) ita scribendum est, non *seculo.* Vid. §. 11. p. 12.

y) *Feminae*) non enim scribendum *foeminae* aut *faeminae*. V. §. 11. p. 11.

z) *Contra ea*) non *e contra.* Vid. §. 13. p. 13.

a) IVLIs) pro IVLIIS. Vid. *cap.* 1. §. 6. *reg.* 1. p. 8.

b) Epistola adficta Suecis, diuturnam Caroli XII. regis absentiam lugentibus.

c) Periodus *quadrimembris*, qualem c. 2. §. 24. p. 46. *sequ.* descripsimus.

d) Periodus *bimembris caussalis.* Vid. c. 2. §. 21. p. 44.

e) Periodus *bimembris contraria*, *ibid. not.* ***. p. 44.

f) Periodus eiusdem generis, *ibid. p.* 44.

g) Periodus simplex, *c.* 2. §. 19. p. 41. *seq.*

h) Periodus simplex, *ibid.*

i) Periodus trimembris, §. 23. p. 45.

uonia, occupata Finnia, expugnata clarissima regni tui propugnacula; nuper & Bremam Verdamque amisimus; nec Pomerania procul abesse a deditione videtur *k*. Tacemus tot ciuium exactiones, vrbium ruinas, agrorum deuastationes, hominum strages, quibus ita exhaustae debilitataeque sunt prouinciae TVAE, vt si diutius TE caruerimus, nihil ad eas restituendas remedii superesse videatur *l*. Equidem duo sunt, quae nobis, nisi DEVS rem expediat, exitium minantur; maxima pecuniae commeatusque inopia, & conglobata tot vicinorum potentia, quarum altera his victoriam; altera nobis seruitutem tristissimam praesagit *m*. His malis qui mederi possit, inuenimus profecto, praeter TE, neminem *n*. TV solus nobis veluti naufragio proximis instar sideris benefici exorieris *o*. Augusto, principi tui quam simillimo, praeteruehenti Puteolos adclamasse legimus nautas, per illum se viuere, per illum nauigare, per illum bonis ac fortunis frui *p*. O vtinam Sueciae nostrae festus ille atque auspicatissimus illucesceret dies, quo TE ex illo deficientis paene naturae angulo redeuntem intueretur *q*? Quam faustis TE acclamationibus esset exceptura? quantus futurus esset votorum concentus? quanta congratulatio *r*? Profecto non nautae tantum, sed senes, iuuenes, pueri, viri, mulieres, ciues, pagani, milites, se per TE viuere, per TE spirare, per TE bonis omnibus ac fortunis frui profiterentur *s*, TE enim absente etiam victores victis visi sumus simillimi: te redeunte, victi quoque triumphabimus *t*. Quae quum ita sint, TE, POTENTISSIME REX, oramus, ac per communia sacra, quibus nihil TIBI in vita carius est, obtestamur, si TE non tamquam regem, sed diuum quemdam tutelarem suspeximus, si non modo bona ac fortunas; sed ipsam vitam, & si quid nobis vita carius est, pro imperio TVO deuouimus, si te absentem innumeris adhuc lacrumis sumus prosequuti, si denique egeni & miseri esse, dummodo TE patriamque saluam videremus, numquam recusauimus: vt redeas demum in regna tua, nec nos diutius incredibili TVI desiderio contabescere patiaris *u*.

k) Periodica circumductio, §. 27. p. 50.
l) Schoenotenes, de quo §. 27. p. 50.
m) Periodus quadrimembris.
n) Periodus simplex.
o) Periodus simplex.
p) Periodica circumductio.
q) Periodus bimembris.
r) Periodica circumductio.
s) Schoenotenes & periodica circumductio.
t) Periodus bimembris contraria.
u) Pneuma, de quo §. 26. p. 49.

III.

PRAXIS DOCTRINAE DE ORNATA ORATIONE.

Part. I. cap. 2. §. 29, seq.

FRontem explicate *a*, amici, & hominis, ipso Catone tristioris, iocos ac facetias accipite. Non ignoratis, quam censorio *b* sim supercilio, & satis, vt opinor, meministis, ex pumice facilius aquam, quam ex me risum, exprimi posse: adeo totum mihi os ad seueritatem ac tristitiam natura factum videtur. At nunc tamquam Circeo poculo inebriatus *c*, subito vobis alius ac mei dissimilis prodeo. Nullum mihi hodie excidet *d* verbum, nisi vrbanum, lepidum, iocosum, facetum, ipsisque Saturnalibus *e* dignum. Quum enim mundus senescens *f* desipere iam pridem coeperit: quid ni & nos iucundum existimemus, desipere in loco *g*, & interdum magno conatu maximas nugas agere? Quod igitur felix faustumque sit *h*, fabulam vobis narrabo, aut si mauultis, somnium, quo nescio an suauius vmquam Morpheus, ille somniorum dator, cuiquam immiserit. Fabulam promitto & somnium, ne quis vestrum erret, aut sibi praedictum neget. Nihil enim eorum, quae dico, verum esse scitote. Sed iam, vt diei tempus est, non estis longiore praefatione detinendi *i*. Scio enim, quam sit odiosa res Circensibus pompa *k*. Ad rem ipsam igitur veniam: vos, si veneres *l* amatis, operam mihi date, & non auribus solum, atque animo, sed & ipsis, vt ille ait, vnguiculis attendite *m*. Deficere iam coeperat

a) *Frontem explicate*) signum pro signato. Vid. §. 31. p. 54.

b) *Censorio*) adlusio ad antiquitates Rom. de censoribus, vid. §. 33. p. 57. simul etiam epitheton in se elegans est. Vid. §. 31. p. 55.

c) *Circeo poculo*) imago commendatur. §. 32. p. 56.

d) *Verbum excidet*) translatum vocabulum. Vid. §. 30. p. 52.

e) *Saturnalibus dignum*) denuo ad antiquitates Rom. adluditur. Solebant enim Saturnalia omni laetitiae genere transigi.

f) *Mundus senescens*) translatio. Vid. §. 30. p. 52. *seq.*

g) *Desipere in loco*) sententia haec HORATII est: *dulce est desipere in loco.* De sententiis diximus §. 35. p. 59. Quo modo vero versus & hemistichia in prosam transferri possint, monuimus §. 36. p. 60. *seq.*

h) *Faustumque sit*) adlusio ad formulam antiquam, qua in adloquendo populo vti solebant.

i) *Detinendi*) haec quoque formula antiqua est dimittendi senatum.

k) *Pompa*) adlusio ad ritum veterem. Vid. §. 33. p. 57.

l) *Veneres*) metonymia caussae pro effectu, §. 31. p. 54.

m) *Vnguiculis attendite*) adagium. Vid. §. 34. p. 58. *seq.*

perat dies, & imminens crepusculum studiis meis indixerat ferias [n], quum me, vt fit, alia ex aliis cogitantem somnus paullo altior oppressit. Non erat in museo lectulus, non grabatus, in quem fessa membra proiicerem, & tanta tamen erat desidiae dulcedo, vt ne locum quidem mutare sustinerem. Substratis itaque capiti quibusdam grandioris staturae libris [o], huic scilicet ceruicali indormire coepi. Nec insolitum id hodie est mei ordinis hominibus; quorum plerique libris, quam in libros, incumbere [p] malunt. Ceterum vix requieueram, quum mihi visus sum iis in locis versari, quae post ea in omnibus geographorum commentariis frustra quaesiui, & quae nusquam terrarum esse credo, nisi forte in Epicuri fuerim intermundiis. Vbique enim erat vastissima desertissimaque solitudo [q], adeo, vt obstupefactus mirarer, quo demum fato meo, ex isto vrbano strepitu in has regiones extra anni solisque vias [r] tam subito inciderim. Consilium tamen in arena capturus [s], cliuum proximum occupo, ex eoque, tamquam e specula [t], oculis emissitiis [u] omnia vndiquaque lustro, si quis forte se obiecerit oculis meis, qui errantem ex illa molestissima solitudine in viam reduceret. Haec dum ago, viam ad me adfectat senex decrepitus, oculis turgidis, adunco naso, barba promissa [x], qui pallii laciniis ante pectus collectis, peram ingentem dorso trahebat, baculumque dextra mouebat frequentius. Videre vobis visi essetis laruam quamdam, si in hoc mundi senium incidissetis. Ego sane, tamquam ad Medusae adspectum [y], initio obrigui: mox, accedente illo propius, ex supercilio intellexi, cum philosopho mihi fore negotium, adeo grauitas ex oculis, habitu, pallio, ipsaque sapiente barba elucebat [z]. Mirabar interim, etiam alibi terrarum homines esse ignaua opera philosopha sententia, qui strumam dibapho tegunt [a], stultitiaeque suae praetexunt supercilium. Diu multumque ergo mihi addubitanti, accederemne hominem, an me subducerem longius, demum prius consilium placet. Quid multis? obuiam procedo veneran-

do

n) *Indixeras ferias*) translatio. Vid. §. 30. p. 52. *seq.*

o) *Staturae libris*) translatio. *Ibid.*

p) *Libris quam in libros incumbere*) antanaclasis, de qua §. 32. *num.* 1. p. 56. De phrasi *incumbere libris* & *in libros*, vid. supra *c.* 1. §. 16. p. 17.

q) *Vastissima desertissimaque*) elegantia epitheta, quibus vsus CIC. *de diuin.* II, 19.

r) *Solisque vias*) elegans descriptio, qua vsi sunt VIRGIL. *Aen. VI. v.* 795. & CVRT. IIII, 8.

s) *Consilium in arena*) adagium, quo simul ad artem gladiatorum adluditur. Vid. *cap.* 2. §. 33. p. 57. sequ.

t) *Tamquam e specula*) imago. Vid. §. 32. *num.* 5. p. 56.

u) *Oculis emissitiis*) elegans epitheton, quo PLAVTVS vsus est.

x) *Promissa*) haec quoque epitheta commendanda.

y) *Medusae adspectum*) imago. Vid. §. 32. *num.* 5. *p.* 56.

z) *Sapiente barba*) iocosum epitheton.

a) *Strumam dibapho tegunt*) adagium, quo vsus est CICERO.

do nugatori *b*, inclinatoque corpore, ac paene prostrato: *te ego*, inquam, *mi pater, per barbam tuam, aut, si manis, per genium tuum rogo, vt dicas, vbi habitem?* aut si Graeca tibi magis arrident: τίς γῆ; τίς δῆμος; τίνες ἀνέρες ἐγγεγάασι c? Tum salsissimus senex, qui paullo ante Manliana minari imperia videbatur, labia distorsit, & in cachinnum solutus: *quem mihi*, inquit, *poëtam aut histrionem video. Oportet te profecto, hospes, adhuc ferulae subesse, qui non modo obuiis omnibus nates porrigis, verum etiam HOMERI versiculum tenes memoria. Illud enim pueri faciunt, & qui sunt hac aetate ipsis pueris stolidiores: Homerum vero hodie paucissimi, qui pedem schola extulerunt, norunt. Ecquis enim hodie melioris aeui poëtas vel a limine salutat* d? *Ecquis auditis Euripidis, Sophoclis, Pindari nominibus, non deos quosdam inferos euocari* e *existimat? Equidem audio, nullas hodie in terris fieri nuptias, quin fescennina canant* f *poëtae, nec mortuum vsquam efferri, quin iisdem poëtis praeficis vtamini* g: *verum id quoque audio, frequentissimis nunc febribus concuti homines, eo quod quisquis hos versiculos legere sustineat, febricula extemplo vexetur. Enimuero, quia te erectioris esse indolis animaduerto: placet hoc, quidquid est, humanitati dare, teque locorum hominumque ignarum in viam reducere. Primo, vt hac te sollicitudine liberem, ego sum vmbra Menippi, Cynici illius celeberrimi, qui quum vera paullo liberius scripsissem, satiras scribere visus sum. Te vero scias in ea loca penetrasse, quae nefas est a mortalibus viuis lustrari. Quare, vt ne diutius extra sidera erres, nec viuus Rhadamanti imperia audias, comitem me tibi adiungam, & tecum excurram in terras, visurus res mortalium, quas in peius ire, illi, qui hinc quotidie adueniunt, renunciant. Interest enim tua, vt hominum, quos eruditos hodie vocant, stultitiam splendidam, tamquam in illustri positam monimento intuearis, quo a puluere & radio excitatus* h, *in verae sapientiae adyta te vindices, in quibus vera aliquando ac summa felicitate perfruaris.* Agnoui ego Cynici pus atque venenum i: neque tamen me haud oblectauit dicacis senis vrbanitas, ac liberalis inuitatio.

b) *Venerando nugatori*) epitheton iocosum.

c) *τίς γῆ*) versus HOMERI *Odyss. N.* v. 233. Vid. §. 36. p. 59. *seq.*

d) *A limine salutat*) prouerbialis loquutio, qua simul adluditur ad ritum veterem salutantium, & clientum, limini insidentium. Vid. §. 33. p. 57.

e) *Deos quosdam euocari*) adluditur ad ritum euocandi deos, in quo monstrosis vtebantur vocabulis. Vid. §. 33. p. 57. *seq.*

f) *Fescennina canant*) denuo adluditur ad ritum nuptialem, de quo BRISS. *de vet. ritu nupt.* & alii.

g) *Praeficis*) adlusio ad ritum funebrem; de quo KIRCHMANN. *de funerib. Rom.*

h) *A puluere & radio excitatus*) adagium e mathematicorum scholis desumtum, quo vtimur, quum aliquem ad sublimiora studia excitatum dicimus. Pueri enim studia ab arena & radio auspicabantur.

i) *Cynici pus atque venenum*) hemistichium HORATII *Serm. I, pr.* Vid. §. 36. p. 60. *sequ.*

tio. Quare comitem me illi do, certusque ire, quo fata trahant, retrahantque k, composito ad festinationem gressu praeeuntem sequor. At illud hominis monstrum, non ire videbatur, sed repere, egoque aegre continebam risum, quod vmbram quoque non volitare, sed leuatis tardissime vestigiis procedere, obseruabam. Neque hoc fugit nasutum senem, qui adridens: *miraris*, inquit, *incessum paullo, quam huius saeculi mores ferunt, tardiorem. Sed scias velim, iuuenes nos solidioribus immorantes studiis omnem festinandi pruritum exuisse. Hodie vt quisque vidit academiam, & tres annos in auditoriis lapis lapidi insedit* l, *viua quaedam ac spirans sibi bibliotheca* m *videtur, cornicumque oculos configere* n *parat. Ita absoluisse dicitur studia, quem ne summae quidem ignorantiae suspicione absolueres* o. *Adeo vero festinantibus vobis, & canum instar e Nilo bibentibus, simulque fugientibus* p, *pedes ad concitatiores gressus formari non miror. Ego vero, qui in Diogenis contubernio non triennium vixi, sed consenui: paullo tardius progressus maius confeci spacium, quam vestrum quisquam hodie festinando conficiet.* Non ausus sum ego irritare illud silicernium. Quamuis enim satis vrbanus videretur Menippus meus: in alieno tamen regno etiam tuta omnia metui q. Deprecatus itaque suspicionem, ad alia inflexi sermonem, conspicatusque procul flumen, quale illud sit, interrogaui. At senex Stygium illud esse, monuit. Eius ad ripas adstantem vidi Charonta, squalidum illum portitorem, qui a Menippo iussus statim expediuit cymbam, nosque in alteram ripam transmisit, vbi ingens vmbrarum turba vectorem exspectabat. Obstupui, vbi singulos fata sua narrantes audiui. Hunc amicae dolus; illum inimici furor; istum luxuria & lasciuia abstulerat, & quum percontaretur Menippus, qui ac vnde essent, plerique se e Germaniae academiis aduenire fatebantur. Eos tantum non omnes facessere iussit Charon, nec ego cum Menippo progressus, quo peruenerint, satis animaduerti. Menippus vero plerosque luxuria sua occubuisse intelligens: *ehem*, inquit, *quanta hodie est studiorum intemperantia? omnes studiosi, vt audio, Catones facti sunt. Ad academias enim confluunt, tamquam diuturnam sitim explere cupientes. Mirum ni imbibisse litteras dicantur, qui per tot annos plus vini, quam olei, consumunt.* Interea dum de ea re confabulamur, vrbem non adeo procul conspicimus, satis, vt videbatur, populosam, cui propiores facti in turbam armatam incidimus, tanto

k) *Trabant retrahantque*) est & hoc e poëta expressum. Vid. §. 36. p. 60. sequ.

l) *Lapis lapidi*) antanaclasis. Vid. §. 32. num. 1. p. 56.

m) *Viua quaedam ac spirans bibliotheca*) elegans elogium viri eruditi, quod LONGINO datum nouimus.

n) *Cornicum oculos configere*) adagium HORATII.

o) *Absolueres*) antanaclasis.

p) *Canis e Nilo*) adagium apud MACROB. Saturn. II, 2.

q) *Tuta omnia metui*) adlusio ad sententiam. Vid. §. 35. p. 59. seq.

tanto fremitu per vias publicas discurrentem, vt furerentne; an Hannibalem ante portas exspectarent, addubitarem r.

IIII.

EXEMPLVM STILI ATTICI,

ad part. I. cap. 2. §. 39.

QUomodo te vetus bibliotheca tua? quomodo supplementum nouum? placentne libri, postquam tui facti sunt? Solet id quidem. Numquam enim libelli aeque nobis cari sunt precario, ac iure possidentibus. Me libraria supellex raro possidet: delectat tamen, ut mea: alioqui longa desidia oblangui. Habet hunc finem diuturnum otium, vt ab otio desistere pigeat. Vale a.

V.

EXEMPLVM STILI ASIATICI,

ad part. I. cap. 2. §. 40.

ETsi satis audacter parumque verecunde facere videor, VIR DOCTISSIME, quum te tot grauissimis obrutum negotiis, litteris meis nec Latine satis scriptis, & ab omni elegantia ac suauitate destitutis, interpello; quoniam tamen post tam diuturnam sterilitatem proximis his mensibus libellum hunc enixum est ingenium meum, existimaui, me contra officium facturum, nisi eumdem ad te mitterem, tuumque ei nomen praescriberem b. Etenim quum codex, ex quo auctorem hunc maxime restitui, antiquus pariter atque emendatissimus ex bibliotheca tua mecum sit communicatus, sine eo autem nihil ego, quod operae sit pretium, fuissem profligaturus: nemini potius hoc, quidquid est, muneri mitti debuerat, quam TIBI,

r) Satis adparet, beneuole lector, satiram hanc esse Menippeam. Eam iuuenis confeci, notaturus academiarum corruptionem, moresque studiosorum parum compositos. Verum quum non satirae exemplum, sed praxin regularum de ornata oratione, dare constituerim, nec omnes facile ferant acriora eiusmodi remedia: licebit nobis hic filum orationis abrumpere, & partem posteriorem supprimere, maxime quum fontes ornatae orationis tantum non omnes prior haec pars ostendat.

a) Epistola breuis, expressa ex PLINII *Epist.* II, 15.

b) *Praescriberem*) Tota haec amplissima periodus paucissimas continet ideas: *etsi litteris te interpellare subdubitem: libellum tamen hunc tibi dedicandum putaui.*

TIBI, cuius iam antea χρήσει καὶ κτήσει fuit *c*. Accipe ergo hunc libellum ea fronte, qua ſoles omnia, quae ab amicis proficiſcuntur: & quum iam dudum humanitate omnes non modo tuae ſortis, ſed omnium ordinum homines longo poſt te reliqueris interuallo, fac quaeſo, vt me nunc etiam ſpe de te concepta minus excidiſſe iure poſſim laetari *d*. Quod ſi a te fuero conſequutus, VIR DOCTISSIME, facile omnium non modo iniqua, verum etiam peruerſa iudicia contemnam, omnibuſque illis gloriam illam anteponiam, quod TIBI, tanto viro, tamque adcurato ingeniorum cenſori, induſtria mea & ſummum bene de re litteraria merendi ſtudium haud diſplicuerit *e*.

VI.

EXEMPLVM STILI RHODII

ad part. I. cap. 2. §. 41. a

ETſi ſatis audacter facere videor, VIR DOCTISSIME, quum te litteris meis parum Latinis interpello: quoniam tamen proximis menſibus libellum hunc edidi, putaui, pro amicitia noſtra me illum TIBI nuncupare debere. Quum enim codex MSC. quo in recenſendo hoc auctore maxime vſus ſum, e bibliotheca tua mecum ſit communicatus: exiſtimaui id munus potiore iure deberi nemini, quam TIBI, cuius iam antea id fuit. Accipe ergo hunc libellum ea, qua ſoles, humanitate, nec patere, vt me ſpe mea excidiſſe exiſtimare poſſim. Quod ſi fuero conſequutus: non modo aliorum iudicia facile contemnam, verum etiam ſummam laudem gloriamque mihi adſequutus videbor. VALE.

c) *Κτήσει fuit*) Haec quoque copioſa periodus his paucis verbis exprimi poteſt: *communicaſti enim mecum codicem MSC.*

d) *Poſſim laetari*) Tot verba has ideas complectunt: *beneuole ergo pro humanitate tua hunc libellum accipe.*

e) *Diſplicueris*) Tota haec periodus pauciſſimas continet ideas: *dedicatione mea humaniter accepta, mihi maximam gloriam conſequutus videbor.*

a) *Cap. 2. §. 41.*) ſtudio eamdem epiſtolam coarctaui, vt ſtili Aſiatici & Rhodii diſcrimen tanto luculentius perſpiciatur.

VII.

EXEMPLVM STILI TENVIS

ad part. I. cap. 2. §. 44. a)

SI id nobis contigisset, auditores, vt luctus, in quem incidimus, publicus, signis saltem quibusdam nobis ostenderetur: magno quidem moerore animi ad dicendum adgrederemur, sed nobis tamen paullo minus videremur infelices. Verum eheu! praeter opinionem nobis accidit haec calamitas, priusque nos oppressit, quam id metuere posse videremur. Tanto ergo nos existimamus infeliciores, quanto minus doloris nostri caussam atque originem perspicimus. Amisimus eheu! FRIDERICVM REGEM, optimum non modo nostrae aetatis, verum omnium superiorum saeculorum principem, idque eo tempore, quo nihil subesse periculi credebamus. Bone Deus, quanta erat civium omnium per tot prouincias laetitia, quum meliuscule habere REGEM increbesceret? At o vanas hominum spes! o incerta gaudia! In publica illa laetitia ingens nos dolor ac luctus incredibilis oppressit, intercepto rege, quem salvum atque incolumem esse, laetabundi acceperamus. Etiamsi itaque in hoc acerbissimo funere ipsi veluti exanimati adstare videamur: continebimus tamen, quoad fieri poterit, lacrumas, & vel in laudibus principis nostri non dicam praedicandis, sed recensendis, solatium quaeremus. Interest sane rei publicae, interest posteritatis, ne tanta principis nostri merita vel ingrati dissimulare, vel iusto verecundiores silentio praetermisisse dicamur. Quare vos auditores, vt dicturum de FRIDERICI laudibus attento beneuoloque animo audiatis, non quod de voluntate vestra addubitem, sed quia mos est ita rogandi, rogo.

VIII.

EXEMPLVM STILI MEDIOCRIS

ad part. I. cap. 2. §. 45.

SI vel in eo nobis pepercisset fortuna, auditores, vt tristem illam, quae nos nihil tale cogitantes oppressit, tempestatem vel significatio quaedam antecederet: maximo quidem dolore hoc parentandi officio defungeremur, sed videremur tamen nobis, in summa quamlibet infelicitate, paullo feli-

a) Hic quoque vnum idemque exemplum tribus dicendi characteribus exprimemus. Est vero exordium orationis parentalis in laudem Friderici, regis Prussiae.

feliciores. Sed iam eheu! inexspectata in nos procella desaeuiit, omnesque fortunas nostras, ac propemodum spes ipsas, tristissimo ictu turbauit. Quid ergo nobis potest esse infelicius, quorum dolori hic veluti accessit cumulus, vt ipsa etiam celeritate haec calamitas duplo redderetur intolerabilior? Vixit enim (o triste ac lamentabile verbum!) vixit eheu FRIDERICVS, saeculi nostri delicium, ciuium amor, quo nemo vel pietate religiosior, vel iustitia sanctior, vel prudentia consultior, virtutibusque omnibus ornatior admirabiliorque fuit: & quod maxime mens attonita luget, eo ipso tempore viuere desiit, quo iam conualuisse illum iucundo initio at postea tristissimo errore credebamus! Bone deus, quanta tunc erat omnium laetitia, quanta congratulatio, quantus votorum per templa, curias, palatia, ac priuatorum concentus, quando reuixisse credebamus optimum principem. Quocumque nuncius tam laetus penetrabat, omnes laetitia summa, optimaque spe implebantur, seque saluo FRIDERICO, ipsos quoque saluos existimabant. At o vanas hominum spes! o incerta gaudia! Eamne infelicitatem experiri nos oportuit, vt laetantes exultantesque tantus luctus opprimeret? Eamne ob causam nos fortuna breui hac perfrui voluptate voluit, vt ea intercepta tanto acerbius adfligeremur? Ita est profecto, auditores: immo ita esse, nemo nisi rerum omnium ignarus dubitabit. Enimuero tametsi in FRIDERICO nos ipsos amisisse videamur: superabimus tamen, quoad fieri poterit, moerorem, & vel in meritorum eius virtutumque contemplatione quaeremus solatium. Hoc vnum enim exigere a nobis videtur diuina anima, postquam ad caelestes illas sempiternae felicitatis sedes euolauit, vt ne merita illa, quae in nos exstant, innumera vel dissimulemus, quod ingratorum; vel tacite praetermittamus, quod iusto verecundiorum foret. Quum vero eius virtuti nulla vmquam par inueniri possit oratio: ego quidem infantiae, quam animi parum grati suspicionem subire malui, statuique, id quod vestra pace facere licet, breui oratione tot maximi principis merita complecti, geographorum imitaturus sollertiam, qui maximas prouincias tabulis satis angustis solent delineare. Quod dum facio, quamuis ipsa, quae in animis vestris adhuc calet, pietas satis magnam mihi audientiam factura videatur: tamen magis consuetudine, quam quod id necessarium iudicem, a vobis etiam atque etiam peto ac contendo, vt orationi meae in eminentissimas maximi principis laudes excurrenti, exigui temporis attentionem ne denegetis.

VIIII.

EXEMPLVM STILI SVBLIMIS
ad part. I. cap. 2. §. 46.

SI vel hoc malo nostro nobiscum transegisset fortuna, vt tristissima, quae nos oppressit, procella saltem signis quibusdam ac significationibus nobis ostenderetur: maximo quidem cum dolore illaetabili huic parentandi officio accingeremur, at videremur tamen nobis, in summa quamlibet infelicitate, paullo feliciores. Verum iam eheu! inexspectata in nos tempestas desaeuiit, ceciditque fulmen, non ante praeuisum, quam omnia quaqua versum vno ictu terreret, concuteret, prosterneret. Ecquid proinde nobis potest esse infelicius, quorum infelicitati hic veluti cumulus accessit, vt velocitate fatalis nuncii attoniti vix sensui nostro ac dolori credamus? Amisimus enim, (heu triste ac illaetabile verbum!) amisimus, inquam, FRIDERICVM REGEM, aeui nostri Traianum, omnibus saeculis lugendum principem, qui nihil in vita, nisi laudandum, aut fecit, aut dixit, aut cogitauit: ac eo quidem tempore grande hoc coeli depositum amisimus, quo iam laetitiae publicae sensum ex renunciata eius salute nobis praecipere videbamur. Bone deus, quanta erat omnium congratulatio! quam effusa cunctorum laetitia, quum prouincias peruagaretur rumor, defunctum esse incomparabilem principem fatali periculo, remisisse morbi pertinaciam, & melius habere eum, cuius salute omnium salus continebatur. Quocumque nuncius tam faustus penetrabat, tantos vbique excitabat plausus, vt non tam REX, quam populus e diuturno morbo conualuisse videretur. Verum o vanas hominum spes! o tristes rerum humanarum vicissitudines! Laetantes atque ouantes tantus subito nos oppressit dolor, ut etiamnum, quid nobis acciderit, non sine stupore miremur. Proditum memoriae est, fama mendace de Germanici sanitate Romam perlata, auditas vbique esse gratulantium ac inter se concinentium voces: SALVAM ROMAM, SALVAM PATRIAM, SALVVM GERMANICVM: eodem vero paullo post morte intercepto, eum confestim insequutum esse luctum publicum, qui nec solatiis vllis, nec edictis, potuerit inhiberi: lapidata tum templa, subuersas deorum aras, Lares familiares in publicum abiectos, quin & partus expositos, tamquam infelices futuros, si tanto funeri superstites viuerent. Enimuero desiderium istud, cum furore magis, quam ratione coniunctum, non tam insitatus quidam, qui in defuncto Germanico enituerat, virtutum splendor, non tam meritorum aut praestitorum humano generi beneficiorum magnitudo excitauerat; quam atrocitas temporum, & Tiberii, pessimi principis, saeui-

saeuitia, quam Germanici reuerentia ac metu adhuc aliquantulum repressam esse Romani existimabant. Nobis aliae sunt, ac longe aequiores desiderii rationes. Interceptus nobis est princeps vere GERMANICVS, quo ne voto quidem aut cogitatione meliorem fingere quisquam potuisset, quo nemo erat pietate religiosior, iustitia sanctior, prudentia consultior, belli pacisque artibus maior atque illustrior. Quem vnum in primis suspiciebat Europa, quem vnum obseruabant principes, timebant hostes, peregrini vero non minus ac ciues incitatissima pietate colebant. Talis fuit Augustus noster, auditores, talis fuit publicae salutis ac felicitatis custos, cuius sepulcrum, nulli mortalium indefletum, piis atque adsiduis lacrumis adspergimus, cuiusque nominis non sine dolore quodam vmquam possumus recordari. Vt paucis dicam, quae sentio, eum lugemus principem, qui erat immortalitate, consentientibus omnium iudiciis, dignissimus, si aliud patuisset iter ad beatam illam, ad quam omnia referebat, aeternitatem. Tametsi igitur in hoc acerbissimo funere non tam REGEM, quam nos ipsos efferre: non tam PRINCIPI, quam nobis exsequias ire iustaque facere videamur: continebimus tamen, quoad eius fieri poterit, lacrumas, & vel in meritorum EIVS virtutumque eminentissimarum contemplatione dolori nostro adleuamentum quaeremus, miserum istud quidem, ac luctuosum, sed tamen adleuamentum futurum. Id vnum enim exigere a nobis videtur sanctissima anima, postquam relicta hac rerum humanarum caligine ad caelestes sedes, vnde terris data erat, reuertit, vt diuina, quae culpare nefas, decreta religiose veneremur, eique non muliebribus lamentis, sed pia excelsarum virtutum ipsius memoria parentemus. Vtinam vero supremus felicitati eius cumulus nunc accederet, disertus laudator. Vtinam, vt Achilli Homerus, Traiano Plinius, FRIDERICO GVILIELMO Pufendorffius: sic FRIDERICO MAGNO magnum superstes esset ingenium, quod eius imaginem ac simulacrum, tamquam Phidiae aliquod signum, aeternitati consecraret. Verum illud praestare eximie, atque ita laudare REGEM, vt simul praeclaram ingenii laudem referas, excellentissimi ingenii ac consummatissimae facundiae esset, hoc est, nostrarum minime virium labor. At me, quem eloquentia non commendabit, excusabit pietas, cui quomodocumque dicere, quam tanti principis virtutem ac summa in genus humanum merita tacere, aequius excusatiusque visum est. Vos vero, auditores, vt incomparabilem regem omni pietate estis prosequuti, ita mihi de gloria patriae deque saeculi nostri miraculo verba facienti non lingua modo, sed & animis auribusque, fauete.

X.

LOCVS COMMVNIS
ad part. I. c. 3. §. 11. 12.

Est ea praeclara ac laudauda principis feminae moderatio, vt non magis principem se esse, quam subesse principi, in tantoque fastigio posita, parum a priuatis abesse, existimet. Hoc animo praemunita non erit castrorum socia, non irrumpet in curiam, nec figendi refigendiue leges sibi vindicabit licentiam, a quibus omnibus eam ipsa gynaeeei penetralia, ipse sexus pudor segregat *a*. Equidem Theodoram, Iustiniano non tori modo, sed & imperii consiliorumque sociam fuisse accepimus. Nec Liuiam ab Augusti latere vmquam se diuelli passam esse, veteres canunt annales. Verum quam parum sibi laudis vtraque ea sollertia peperit, vel inde intelligas, quod facti infamia in ipsos maritos redundarit. Et sane quis in mulieribus illis non dicam laude, sed excusatione dignam iudicaret impotentem illam dominandi libidinem? Insidiabantur virorum adfectibus, leges ac imperii fata non publica vtilitate, sed sua libidine, metiebantur, modo liberis, modo adulteris, modo vilissimis eunuchis ac gnathonibus consultare, omnia habebant venalia. Vt paucis me expediam, sanctioribus maritorum consiliis, maiore fama, quam laude sua sese ingerebant *b*. Quanto vero prudentius res suas composuit Plotina, digna Traiano coniux, digna saeculo illo femina, quae non alia ratione principem se probauit, quam quod castitate, modestia, sanctitateque morum omnibus saeculi sui feminis eminentiorem sese probaret *c*? Ita scilicet est natura comparatum, vt feminae, ingenio variae, animoque molles, ad obsequium magis, quam imperium factae, nec tam consiliis atque auctoritate, quam precibus sanctisque votis maritis prodesse posse videantur *d*. Quare illae demum sapiunt maxime, quae maiori sibi gloriae ducunt, maritum habere principem, quam principi veluti demisso ad seruile obsequium cubiculario imperare *e*.

a) Thesis: *principes feminae non debent sese ingerere sanctioribus maritorum consiliis.*

b) Illustratio ab exemplo contrario Theodorae & Liuiae.

c) Noua illustratio ab exemplo Plotinae.

d) Aetiologia duplex. I. *Mulieres ad obsequium magis quam imperium factae.* II. *Principes feminae precibus potius, quam consiliis, bene de re publica merentur.*

e) Conclusio seu repetitio theseos.

XI.

XI.

SYLLOGISMVS ORATORIVS

ad part. I. cap. 3. §. 13. sequ.

Nisi luctus & lacrumarum squalor omnem nobis aciem mentis praestringeret, neque homines, praesentium curiosi omnes rerum futurarum cogitationes temere abiicerent: illud profecto statuendum videretur, quod qui ex misera hac rerum humanarum caligine ad sempiternam beatitudinem migrarint, non tam luctu, quam congratulationibus sint a nobis prosequendi *f*. Quum enim ita sit natura comparatum, vt illaetabile istud lacrumarum officium iis demum praestandum sit, quorum infelici casu non minus, ac nostro, adficimur: consequens profecto est, vt qui ad meliora transierunt, non lugendos, sed cum gratulatione dimittendos iudicemus *g*. Ecquis quaeso vmquam eorum conditioni illacrumauit, qui nondum in lucem prodierunt? Vel eo enim nomine luctus iste nobis videretur ridiculus, quod qui nondum sunt, ne miseri quidem esse possint. Siccine vero eos, qui miseri nondum sunt, non lugendos, hos vero, qui miseri esse desierunt, & felicitate numquam interitura fruuntur, deflendos gemituque prosequendos iudicabimus *h*? Silenum saepe aiunt dicere solitum, non nasci optimum sibi videri, proximumque, citissime mori *i*; eamdemque Thracum fuisse sententiam accepimus, qui natales suorum lacrumis atque eiulatu, funera tripudio laetitiisque omnibus prosequebantur, mortuisque triumphum magis decernebant, quam exsequias. Quod si gentes, ab omni humanitate alienae, suorum iacturam animo tam intrepido pertulerunt, quibus non nisi vana quaedam immortalitatis spes illusit: quid nobis faciendum existimabimus, quibus certiora diuinum numen pollicetur *k*? Nonne gratulabimur nostris, qui hoc vitae mortalis momentum cum aeternitate, & breuem lucis vsuram cum beata illa ac sempiterna luce commutarunt *l*? Quicumque sane ex hac vita pie discedunt, procul ab hac rerum humanarum miseria constituti, perpetuo dei conspectu perfruuntur. Non eos bellorum furor, non pestilens aliquod sidus, non vlla alia, quae nobis incumbit, terret calamitas

f) Maior propositio: *quicumque ex hac miseria ad meliora euolarunt, ii non sunt lugendi.*

g) Aetiologia maioris propositionis prima: *luctus tantum debetur miseris.*

h) Aetiologia secunda: *si eos non lugemus, qui nondum sunt, quo iure lugebimus eos, qui miseri esse desierunt?*

i) Illustratio maioris ab apophthegmate Sileni.

k) Illustratio eius noua a consuetudine Thracum.

l) Minor propositio: *atqui mortui ex hac miseria ad meliora euolarunt.*

tas *m*. Heu, quam iucunda erit illa patria! quam exoptata mutatio! sane quum Vlysses Ithacae suae saxum omnibus aliarum regionum deliciis antehabuerit: quid illos putatis facturos, qui post diuturnos errores veluti ad portum sempiternae felicitatis fausto sidere adpulerunt *n*? Quare, si sapimus, non illacrumandum demortuorum sorti, sed felicitati illorum gratulandum putabimus, nosque ita potius comparabimus, vt eo, quo quemque deus iusserit, ordine, laeti sequamur *o*.

XII.

EPISTOLA FAMILIARIS

ad part. II. cap. I.

Rogasti me sententiam, cui potissimum academiae nomen a filio TVO dari velim. Verum cum non parere iniquum, tum parere ac sententiam dicere, temerarium videtur. Quemadmodum enim de pictoribus, sculptoribus ac poetis non nisi artifices iudicant: ita non nisi sapientum, hoc est, non mei ordinis hominum, est, perspicere sapientes. Quantum tamen video, Fridericiana academia vel eo nomine filio debebit esse commendatissima, quod in ea iuris prudentiae studium tanta cura ac industria excolitur, vt in ea vel Berytum vel Bononiam, sed feliciore sidere, renatam dixeris. Et quid diligentius quaeso tractari debet hoc aeuo, quo ita vbique feruent lites, vt murices optent cordatiores, quibus fora & curiae sternantur? Nulli sane homines beatiores hodie videntur, quam qui vel maxime vacant litibus. Testis esse potest consobrinus tuus, qui quum annis, vt nosti, abhinc tribus caussas agere in vicinia nostra coeperit, tantam subito rem, tantumque corpus fecit, vt eum nuper obuium vix agnoscerem. Quod si hac via perrexerit: mox eum habebimus non capite censum aut proletarium, sed primi census aduocatum, egregium, confidentem, loquacem, & qui vel nutu ac renutu, non secus ac oraculum Ammonium, omnia ciuium suorum fata temperabit. O egregium ac lautum in primis hominem! Vtinam vero & Quincto meo liceret esse aeque felici. Is ex quo pertaesus rei rusticae, medicinam in urbe nostra facere, coepit, numquam Aesculapium habuit propitium. Omnes enim vel mori, quam eius opera vti malunt. Nisi mature signum receptui dederit, ilicet, actum est, Quinctum ego meum in Quincto ipso amisi. Principem iuuentutis satis tristissimis nuper interceptum esse, iam ex ipsa fama omniumque sermonibus intellexeris.

m) Aetiologia minoris per descriptionem sempiternae beatitudinis: *d*i *conspectu fruuntur, nullamque calamitatem sentiunt.*

n) Illustratio minoris ab exemplo Vlyssis, & similitudine a nauigantibus desumta.

o) Conclusio. *Ergo mortui non sunt lugendi.*

ris. Eam nobis iacturam nuper farciuit sereniſſimae principis foecunditas, enixae filium tam lepidum, tam formoſum, tam patri celſiſſimo ſimilem, vt nihil ſupra. Noua iam tenes omnia, reliqua paene vetera ſunt. Adderem equidem, me TE amare, ipſisque oculis habere cariorem, niſi & id vetus eſſet. Solum forſan illud nouum ac tantum non inuſitatum TIBI videbitur, quod ad TE propediem excurrere decreui. Inuitat me ſudum, inuitat tui amor, quo nihil mihi vmquam erat antiquius. Tu fac, vt cellas habeas pleniſſimas. Integram enim famem non ad oua tantum, ſed ad mala ipſa adferam. Ne vero mihi ſpes illa intercipiatur, cura quaeſo vt valeas *p*.

XIII.

EPISTOLA ELABORATIOR

ad part. II. cap. I.

QUum de futura arboris proceritate ex ipſa frutice liceat augurari: ſane ego te iam inde a TVA pueritia ſuſpexi, praedixique multis, talem TE futurum, qualem cognitum, ducto ex praeclara indole argumento, iudicaueram. Id vero augurium de TE meum exitu nunc comprobatum video, poſtquam conſentientibus celſiſſimorum nutritorum ſuffragiis docendi TIBI munus in florentiſſima academia -- demandatum eſt *q*. Quare non poſſum non vtrique noſtrum iure gratulari: TIBI, qui ſpartam nactus es, praeclara illa virtute TVA, ac parta tot vigiliis doctrina digniſſimam: mihi vero, qui de futura felicitate dignitateque TVA tam vere conieci *r*. Profeſſor es, optabile ac honorificum! Quaenam enim praeclariores, quaenam TE digniores curae eſſe poſſent, quam perpolire ingenia, exponere eruditionis theſauros, & quotidie expromere aliquid atque effingere, quod ad ornanda honeſtarum artium ſtudia pertineat? Quid praeſtantius illo munere, quo cum laude atque ex fide functus non vni alicui ciuitati, id quod in ſe honorificum eſt, ſed toti prouinciae atque vniuerſae Germaniae nouas ſubinde doctiſſimorum iuuenum colonias ſubmittes? Habes profecto nunc, ALBERTE, campum, in quo TVA virtus atque inuſitata eruditio excurrat. Pietatem praecipue colere, exemploque oſtendere id, quod doces, poſſe fieri: excubare ani-

p) Habes hic epiſtolam miſcellaneam. En propoſitiones:
I. *Suadeo, vt filium Halam mittat.*
II. *Conſobrinus tuus cauſas cum plauſu agit.*
III. *Quinctus infeliciter artem medicam facit.*
IIII. *Princeps iuuentutis deceſſit, eiusque in locum alius natus.*
V. *Mox ad te venturus ſum.*

q) Eſt hoc exordium proprium, ab ipſa ſcribendi occaſione deſumtum. Vid. *part. II. c.* I.

r) Propoſitio primaria, quae per totam regnat epiſtolam. Vid. *part. II. c.* I.

animo pro salute ac dignitate celeberrimae academiae: docendo disputandoque iuuenes quotidie reddere doctiores: nihil omnino facere, nihil scribere, nihil cogitare, in quo statim decus non eluceat, hoc demum erit, mihi crede, TVVM officium, hic labor, hae illae praeclarae cogitationes, quae in eam, quam sustines, Spartam ita cadunt, vt sine summo dedecore ab illa seiungi haud possint *s*. Magna haec quidem sunt ac laboriosa, fateor, verum etiam tanto praeclariora, sempiternaque eum gloria coniuncta. Erit enim aliquando tempus, quo mille tibi decretas statuas non sine voluptate intelliges. Quotcumque enim TVIS auspiciis ad veram sapientiam ac doctrinam peruenerint, totidem TIBI ipse viua ac spirantia gloriae TVAE simulacra consecrabis. Atqui haec etiam tunc immortalem TE praestabunt, quum vitae huius perfunctus munere cum beatissimo illo coelestium animorum coetu coniungeris *t*. Quapropter macte hac virtute, macte hoc animi impetu, TVIque etiam in hoc vitae genere esto quam simillimus. Ego id vnum exopto, vt qui te in hac statione collocauit, (collocauit autem summus rerum arbiter, deus,) idem faveat porro muneribus suis, nouoque isti honori addat perpetuitatem *u*. VALE.

XIIII.

ORATIO VEL DECLAMATIO

DE IVRE ANTIQVO GERMANICO DILIGENTIVS EXCOLENDO *x*.

ad part. II. cap. 2.

CUm plurimis in rebus, non modo imperitae multitudinis, sed & eruditorum quorumdam hominum, caecitatem ac peruersa iudicia licet intueri, auditores: tum in hoc maxime, quod plerique rerum suarum incuriosi, in peregrina atque aliena omni animi cogitatione feruntur. Quamuis enim alias ita sit natura comparatum, vt suum quisque natale solum, in quo primum vitalem hunc spiritum hausit, omnibus omnium regionum prouinciarumque deliciis anteponendum existimet: pauci tamen sunt, quibus non patria in ipsa patria, id est patrii mores, domesticaque instituta veluti sordeant. Quasi ea lege nobiscum transegisset natura, vt omnes sapiant exteri ac peregrini, nos soli ab omni recta ratione inopes velut vmbrae feramur

s) Argumentum I. *a muneris professorii praestantiae*

t) Argumentum II. *a gloria, e munere isto exspectanda.*

u) Conclusio *suasoria & votiua.*

x) Declamatio haec olim disputationi sollemni ac inaugurali *de origine atque indole iurisdictionis patrimonialis* praemissa, nunc vero hinc inde paullulum locupletata est.

mur *y*. Quae res dici non poteſt quam abſona ſit, quantumque detrimenti adferat rei publicae. Si recte enim poſueris calculum, non modo luxum ac profuſionem, ſed omnia paene vitia ex illa peruerſa curioſitate ac inſano rerum externarum amore nata atque in rem publicam inuecta, intelliges *z*. At nusquam tamen maiore cum periculo, coniuncta videtur iſta rerum peregrinarum admiratio quam in legibus *a*. Quum enim illae indoli hominum, finique ac formae rei publicae attemperandae ſint: non poteſt non ſumma inde naſci rerum omnium confuſio, ſi leges, alienae ciuitati adcommodatae, in noſtram rem publicam temere inuehantur *b*. Id quod non rectius, opinor, intelligetis, quam ſi quantum optandum Germanis ſit veterum patriarum legum ſtudium, breui oratione oſtendero. Veſtrum erit, auditores, fauere linguis, meque non de lana caprina, ſed de re grauiſſima, dicere inſtituentem, fauore veſtro ac beneuolentia ſubleuare: id quod non tam, quod de voluntate veſtra dubitem, quam quia mos eſt ita rogandi, rogo *c*.

Ac primo quidem, vt inde potiſſimum orationis noſtrae primordia capiamus, ſi nihil poſſet de priſcis Germanorum legibus atque inſtitutis dici, quam quod ea aequiſſima iuſtiſſimaque fuerint: vel id ſolum nos ad eorum ſtudium incitare atque alacriores reddere iure deberet *d*. Conſtat enim inter omnes, qui aliqua ſaltim rerum ciuilium cognitione imbuti ſint, non alia in re magis elucere diuinam illam ac regnatricem ſapientiam, quam in legibus iuſtis, aequis, & ad illam antiquiſſimam & rerum omnium principem naturam expreſſis *e*. Sane quemadmodum praeclarus ille ac aeternus naturae ordo, quo perpetuo quodam ac aeterno tenore cuncta mouentur, vniuerſus mundus adminiſtratur, ſingulaque, quae vel intelligentia percipiuntur, vel ſenſu comprehenduntur, certo ac definito ordine ad totius vniuerſi ſalutem ac commodum conſpirant, nos quam maxime ad contemplandam admirabilem illam diuini numinis ſapientiam incitat: ita non poſſumus non diuinam atque inuſitatam eorum ſuſpicere prudentiam, qui iis rem publicam legibus deuinxerunt, quibus efficitur, vt vbique regnet iuſtitia; vitia vero hominum ac fraudes damnis, ignominiis, vinculis ac ſuppliciis mulctentur, iuſti ac honeſti ſuſceptique pro re publica labores honoribus ac praemiis condecorentur, ac, vt paucis dicamus, ipſa ciuitas domi quieta ac pacifi-

 ca,

y) Exordii protaſis: *turpe eſt, quod plerique peregrina praeferunt rebus domeſticis.*

z) Aetiologia: *multum enim detrimenti hoc adfert rei publicae.*

a) Applicatio: *haec curioſitas periculoſiſſima in legibus exteris.*

b) Baſis: *haec enim non quadrans ſtatui rei publicae noſtrae.*

c) Propoſitio cum captatione beneuolentiae.

d) Argumentum I. ſyllogiſmo oratorio incluſum:

Quae leges ſunt aequiſſimae, illae ſtudio noſtro digniſſimae ſunt.
Leges Germanorum ſunt aequiſſimae.
Sunt ergo digniſſimae ſtudio noſtro.
Huius ſyllogiſmi propoſitio hac prima periodo continetur.

e) Aetiologia maioris propoſitionis: *ex legibus enim elucet ſumma ſapientia.*

ca, hoſtibus venerabilis ac formidoloſa reddatur *f*. Quibus poſitis, (eſt enim hoc ita clarum ac perſpicuum, vt non egeat demonſtratione,) non erunt profecto vllius gentis leges ac inſtituta ſtudio noſtro digniora, quam illa priſcorum Germanorum, quae & ſanctiora aliis & rei publicae noſtrae fuerunt vtiliſſima *g*. Sane, quod admiratione rei publicae ſuae apud CICERONEM dicere auſus eſt Craſſus, illud iure quodam noſtro de priſcis Germaniae moribus repetere licebit: fremant omnes licet, dicam quod ſentio, bibliothecas certe omnium philoſophorum pauciſſimae illae iuſtiſſimaeque antiquorum Germanorum leges, ſi quis earum fontes & capita expenderit, & auctoritatis pondere, & vtilitatis vbertate videntur ſuperare *h*. Ignorabat Germania leguleios, praecones actionum, formularum cantores, ſyllabarum aucupes. Non hic erant leges innumerae, ſubtiles, captioſae, in quas incauti, etiam nihil tale meriti, tamquam in laqueos inciderent: nihil hic praetorum edictis, ad decipiendam plebem comparatis, nihil iureconſultorum interpretationibus, aut, ſi mauis, cauillationibus, ſtatuebatur pretii, nihil denique rabularum vulturumque togatorum artibus, quibus cum ipſa aeternitate lites communicarentur. Simplicia hic omnia, iuſta ac ſanctiſſima. Pauca erant inſtituta, ſed perſpicua, iuſtiſſima, atque ex ipſa illa aeterna ratione prudenter deriuata, quibus docebantur maiores noſtri non infinitis concertationumque plenis diſputationibus, ſed auctoritate nutuque legum, domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, ſua tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abſtinere *i*. Et quae aliae, quaeſo, leges exſpectari potuerunt a gente, quae ab omni luxu, libidine, ac habendi cupiditate aliena, non in cauſſidicorum ſtrophis, ſed in recte factorum conſcientia collocabat fiduciam *k*, & in qua, vt ait CORNELIVS TACITVS, auctor grauiſſimus, plus valebant boni mores, quam alibi bonae leges *l*? Quare ſi nos pro eo ac decet, nos noſtra patria delectat, cuius tanta eſt vis tantaque natura, vt Ithacam illam, in aſperrimis ſaxis tamquam nidulum adfixam ſapientiſſimus Vlyſſes ipſi immortalitati anteponendam exiſtimauerit: quo amore tandem inflammati eſſe debemus in eius leges, quae tantum aequitate omnium gentium iura ſuperarunt, quantum ipſi maiores noſtri reliquis innocentia ſanctitateque morum praeſtiterunt *m*? Neque id vnum eſt, auditores, quod nos ad conquirendas atque e ſitu & puluere extrahendas illas

f) Illuſtratio majoris propoſitionis a ſimili: *quemadmodum ex naturae ordine diuina: ita ex legibus bonis hominum ſapientia quam maxime elucet.*

g) Minor propoſitio ſyllogiſmi primi oratorii.

h) Illuſtratio minoris *a comparatione legum Germ. cum XII. tabulis Rom. & adcommodatione elogii earum apud Ciceronem ad leges patrias.*

i) Aetiologia minoris propoſitionis I. *Leges enim Germanorum omni ſubtilitate caruerunt.*

k) Aetiologia eiuſdem II. *Latae enim ſunt a gente omnium innocentiſſima & ſanctiſſima.*

l) Illuſtratio noua *a teſtimonio* CORN. TACITI.

m) Concluſio: *Ergo antiquas Germanorum leges ſunt ſtudio noſtro digniſſimae.*

las patriarum legum reliquias debeat inflammare: sunt enim & alia, eaque maiora *n*. Est haec mortalium omnium indoles, vt pleraque vtilitate sua metiantur, eaque demum existiment industria & contentione sua dignissima, quae maximo sibi vsui intelligunt futura. Neque ita immerito sentiunt *o*. Quum enim vitae breuitas nos spes vetet inchoare longas, nec vllum tempus a bonae mentis studioso videatur prudenter collocatum, nisi quo legendo meditandoque melior, reique publicae vtilior, redditur: facile patet, non esse superuacua consectanda in tanta temporis egestate, semperque nos meminisse debere *p*, non scholae, sed vitae, quidquid discimus, esse discendum. Consultus a nescio quo Aristippus, quid potissimum adolescentibus putaret discendum? Id, inquit, quod viris ad vsum vitae commodissimum futurum est. Praeclare profecto ac sapienter. Quotus quisque enim, vt ait PLINIVS, tam est patiens, vt velit discere, quod in vsu non sit habiturus *q*? Quae si vera existimamus, vt sunt profecto verissima: consequens est, vt leges Germaniae antiquas omnium praestantissimas & in ipso foro nostro agendis caussis vtilissimas iudicemus *r*. Equidem plerique hodie in ea sunt sententia, viuere nos debere legibus Romanis, easque non olim Romae magis, quam hodie in Germaniae foris ac iudiciis, vigere. Verum enim vero dici non potest, quantum hos fugiat ratio *s*. Tametsi enim iura Iustinianea initio in scholas, ex his in palatia principum, ac postremo in tribunalia penetrarint; contigisse tamen videtur Germaniae, quod in magnis aquarum exundationibus solet. Quemadmodum enim tunc speciosissimae quaeuis aedes diruuntur, arbores euelluntur humo, multaeque res peregrinae sedibus suis motae, & incertis vibratae fluctibus, in terras nostras proiiciuntur; ita illaetabili illa patriarum legum eluuione, optimis iustissimisque legibus, loco motis, aliae peregrinae sunt inuectae, id est, ius illud Iustinianeum, quo non temere aliud a Germanorum institutis reperiri potuisset alienius. Sicuti autem in tristi eiusmodi diluuio non omnia ita penitus pereunt, vt non, decedentibus aquis, complura adpareant antiqui splendoris ac fertilitatis vestigia: ita nec legum patriarum omnium ita fecimus naufragium, vt non praeclarae quaedam earum reliquiae tamquam fractae disiectaeque tabulae hinc inde in foris ac tribunalibus supersint *t*. Et sane, si dicendum, quod res est, pleraque, quibus in foro vtimur,

n) Transitio ad argumentum II. quod huic syllogismo oratorio includitur:
Quodcumque in foro vtilitatem summam adfert, illud diligentius excolendum est.
Leges antiquae Germaniae in foro vtilitatem summam adferunt.
Sunt ergo diligentius excolendae.

o) Maior propositio huius syllogismi oratorii.

p) Ratio maioris propositionis. *Non enim scholae, sed vitae discendum.*

q) Illustratio maioris propositionis *a testimonio Aristippi & Plinii.*

r) Minor propositio: *leges antiquae Germanicae in foro summam vtilitatem adferunt.*

s) Aetiologia minoris: *non enim eas penitus aboleuit ius Romanum.*

t) Illustratio *a simili.*

mur, instituta, non Roma aut Constantinopoli ad nos aduecta, sed ex antiqua Germania tamquam per manus tradita accepimus. Vigent in foris nostris complura Romani iuris praecepta: ast, non ideo vigent, quod Romana sunt, sed quod ratione ac aeterna illa lege quam ex natura ipsa adripuimus, hausimus, expressimus, nituntur. Contra ea, quae vere a Romanis inuenta constat, ea si non omnia, saltim pleraque, in Germania nostra hodienum exsulant, nec potuerunt adhuc, quidquid moliti sint iureconsulti, ciuitatis nostrae iura impetrare. Quidquid in iuris prudentia Romana de libertis ac seruis, de ingenuis ac libertinis, de ritibus manumissionis, ac iuribus patronatus, de patria illa, qua filii regebantur, potestate, de emancipatione, adoptione, ritibus nuptiarum, de tutoribus item ex lege Atilia, Iulia & Titia, ac denique de tutela parentum fiduciaria, ac patronorum subtilissime disputatur, illud omne in foris nostris non maiorem, quam leges Indorum aut Persarum, adfert vtilitatem. Aliae apud nos audiuntur personarum diuisiones. Quotidie in foris nostris disceptatur de nobilibus & plebeiis, de dominis directis & vasallis, de amtsassiis & schrifftsassiis, de colonis, curmedis, lassis, landsidelis, hominibus propriis, de liberis separatis & non separatis, de nuptiis in conspectu ecclesiae factis, quae omnia longe absunt a disciplina Triboniani. Iam si porro nobis ea, quae de rerum iuribus, & de modo litigandi in iure Romano traduntur, ob oculos ponimus: denuo vix quidquam, quod in Germaniae foris locum inueniat, reperiemus. Frequentissime in his audiuntur pacta successoria, gerada, res expeditoriae, fideicommissa familiarum, lites cambiales, actiones exequutiuae, actiones ex pacto, aliaque huius generis innumera, quae adolescentibus soli iuri Romano innutritis tam noua atque inexspectata videbuntur, vt primum in curias nostras delati, credituri sint se in alium terrarum orbem venisse w. Equidem non ignoro, auditores, quantum operae impendant jureconsulti, Romanarum legum admiratores, vt omnia, etiam patria instituta ex illo vetere iure Quiritium deriuasse videantur: sed id scio etiam, infeliciter plerumque iis hoc commentum procedere. Quis enim credat, actionem, qua damna hodie vlciscimur, esse ex lege Aquilia, quum eorum nihil, quae ab Aquilio ea lege cauta legimus, in Germania vsu vsquam receptum sit? Quis credat, parentum potestatem in liberos, quae apud nos viget, ex illa patria Romanorum maiestate esse, quum, quae Romani ea in re inuenerunt, in Germania non magis, quam in vltima Thule, seruentur x? Scilicet quemadmodum mali institores merces patrias, mutato tantum inuolucro, pro peregrinis obtrudunt, vt eo facilius inueniant emtores, peregrinis istis nominibus delusos: ita sua interesse putant iureconsulti, vt omnes leges Germanicas, quoad eius fieri potest, Romanas esse mentiantur, vt tanto frequentiores ad acroases has confluant adolescentes, immodica rerum Romanarum

w) Illustratio *per μαρτύρων.*

x) Solutio obiectionis.

narum admiratione iam inde ab incunabulis imbuti *y*. Quae cum ita ſint, quis non videt, pleraque, quae in foro noſtro diſceptantur, ex antiqua Germania tamquam fractas e naufragio tabulas, ad nos peruenisſe? Et quis dubitet, quaeſo, fore vt maxima lux adfulgeat iuris prudentiae noſtrae, ſi plures Conringii, Conradi Sinceri, Schilteri aliorumque doctiſſimorum virorum exemplo excitati, in indagandis explicandisque antiquis Germaniae legibus paullo plus ſtudii atque induſtriae conferrent *z*? Vos itaque, auditores ornatiſſimi, qui veram laudem ac dignitatem quaeritis, vos ego hortor atque obteſtor, vt tanto alacrius hoc antiquitatum Germanicarum ſtudium amplectamini, quod & iuſtiſſimas prudentiſſimaſque vobis leges ſuppeditabit, & in forenſi illa, ad quam adſpiratis, opera incredibilem adferet vtilitatem. Quam beata tunc erit Germania noſtra, ſi illa tot peregrinarum legum mole leuata erigere ſe denuo ac veluti lacertos mouere coeperit? Et quantam laudem gloriamque adſequentur, quicumque in hoc tam ſalutari rei publicae ſtudio omnem operam atque induſtriam collocauerint? Habetis ergo, iuuenes, campum, in quo virtus veſtra, partaque tot vigiliis eruditio excurrat: veſtrum erit, praeclaram hanc bene de re publica merendi occaſionem non dimittere e manibus, ſed ita res componere, vt ſtudia veſtra & patriae vtilia & vobis quam maxime ſint glorioſa *a*.

XV.

PANEGYRICVS

SEMPITERNAE MEMORIAE VIRI INCOMPARABILIS,

SAMVELIS STRYKII,

CONSECRATVS. *b*

SI, quemadmodum animus, ſic orationis atque eloquentiae opes, triſte mortalitatis fatum effugerent, nec ea eſſet rerum humanarum conditio, vt eloquentiſſimi non minus, quam indiſerti, effuſo extremo ſpiritu, conticeſcant: nuſquam profecto, niſi in pallido STRYKII incomparabilis ore, par tanti viri laudibus facundia poſſet reperiri. Nam nec in quo dicendi vis & copia vberior exſtiterit, nec in quo maior fuerit oris atque

y) Illuſtratio a ſimili.

z) Concluſio ſecundi argumenti. *Ergo legum Germaniae antiquarum indagatio ſtudio noſtro digniſſima eſt.*

a) Concluſio totius orationis paraenetica.

b) Panegyricus hic iam typis exſcriptus eſt *Halae Magd.* cIɔIɔccx. *in fol.* Sed quia exempla iam pridem diſparuerunt hic ex... recuſum dedimus.

que orationis commendatio, ex omni memoria nostra cuiusquam recordamur. Sed! FVIT haec nostra quondam felicitas! FVIT, eheu, eloquentissimus STRYKIVS, iucundum eruditis nomen, iuris prudentiae columen, litterarum decus, maximum Fridericianae ornamentum: FVIT, inquam, &, quod mens, recenti dolore languida, aegre profert, obmutuit. Non cathedras amplius diuina eius & suauissima implebit oratio: non acroateria, non iureconsultorum consessus, candidissima illius voce personabunt. Siluit, adquieuit, conticuit: nec quidquam nobis ex tanta bonorum adfluentia, praeter triste desiderium, fatorum inuidia reliquit. O fallaces hominum spes! o incerta gaudia! o ancipites rerum vicissitudines! Eone euentu academiam viri consummatissimi ingenio frui oportuit, ut erepto tanto acerbiore dispendio careret? Eane lege ex STRYKIO tam incredibilem laetitiam cepimus, vt eius amissione tanto vehementius excruciaremur? O dies, o tempora, quod huic dolori nostro solatium dabitis? Quis itaque miretur, omnem ferme eloquentiae vigorem cum STRYKIO elanguisse? Quis miretur, disertissimorum virorum Musas, subito moerore perculsas, nunc tacere; funerique huic, nulli eruditorum indefleto, tristi potius ac religioso silentio, quam laudibus parentare *c*? Quemadmodum enim sol, simul ac diurno itinere defunctus iucundissimum luminis sui iubar oculis nostris subduxit, non nisi tenebras orbi reliquit & nocturna silentia: ita, exstincto sole nostro, exstincto STRYKIO, quidquid antea in laudes illius officiosissimum fuit, iam moerorem silentio testatur, attonitumque obstupescit *d*. Enim vero quid agimus? quousque lugebimus tandem? quamdiu dolori indulgebimus? Vincat demum adfectus adfectum; soluat tristitiam amor: luctum pietas; desiderium fidelis grati animi memoria. Satis luximus, quem nimis numquam lugebimus: nimis defleuimus, quem numquam deflebimus satis. Id reliquum est, vt in consummatissimi VIRI merita intenti, gratos nos & devotos piis Manibus perpetuo exhibeamus *e*. Permitte igitur, o sanctissima anima, quae iam coelitum choris adsociata laeta laetitiis omnibus aeternum triumphas, permitte, o admiratio quondam litterati orbis, nunc desiderium & dolor: permitte, inquam, desideratissime STRYKI, ut haec communis tristitiae silentia, si non tersa oratione, gemitibus tamen planctibusque interrumpam, & supremo hoc officio non tam TVIS laudibus, quam incredibili dolori meo, satisfaciam. Amisi TE studiorum meorum auctorem, amisi patronum, amisi parentem, quem alterum mihi benignum numen indulserat. Patere ergo, vt in illaetabili hoc pietatis officio orbitati meae leuamentum inveniam: & vel defuncto TIBI grati memorisque animi vota exsoluam, qui tot sum a vi-

c) Hactenus exordii protasis: *Cum* STRYKIO *apud nos omnis eloquentia videtur obmutuisse.*

d) Illustratio a simili, loco aetiologiae.

e) Apodosis: *merito tamen dicendum de laudibus* STRYKII.

a viuente beneficiis cumulatus, ut ingrato mihi viuendum moriendumque videatur. Non quidem is ego ſum, qui dicendo decus aliquod addere poſſim virtuti TVAE, laudes omnes ſupergreſſae. Quis enim tam abiecte de meritis TVIS immortalibus ſentiat, ut TE ſempiternae gloriae per eum commendari poſſe putet, qui TE commendando, nec propriam ingenii laudem conſequatur? Attamen quum nec pietati ſatisfacere aliter poſſim, nec debitori turpe ſit, vel minimam crediti partem ſoluere, ſi reddere caput, atque aere alieno exire penitus nequeat: indulgebo aliquantulum ingenio, & iſthoc perpetuae venerationis meae conſecrabo monimentum: in maximo lucro poſiturus, ſi non tam diſerti, quam grati piique hominis officio defungar. Minus certe alias audacem ipſa me alacriorem reddet difficultas, cogitantem, quod mihi neceſſario eueniet, ut tantam laudum ubertatem nec exaequare dicendo, nec cogitando ſatis adſequi poſſim, idem cuilibet, quamvis exercitatiſſimo & omnibus ad dicendum inſtructo homini euenturum fuiſſe *f*.

Quid vero in tanta laudandarum rerum adfluentia primo, quid ſecundo loco proferam? Quid dicam tam praeclarum ac admirabile, vt non plura atque eminentiora ſilentio praetermiſiſſe videar? Obruor profecto dicendorum multitudine, &, quod ſummis aliquando oratoribus contigit, copia ipſa ad inopiam redigor. Sane ſi rhetorum praeceptis obſtringendus animus, qui vel in diſciplinis a ſeruitute abhorret, aliena multa STRYKIO tribuentur, qui ſic abundat propriis, ut emendicatis ac quaeſitis aliunde neutiquam indigeat. Dicendum erit de natalium fortuna, quae non eſt arbitrii noſtri, ſed cuilibet divino fato & voluntate deſtinatur. Praedicanda nobilitas patriae, quae auſpicatiſſima STRYKII incunabula primum adſpexit, quaſi vt vina a iugis Falernis, Gauricis, Maſſicis, ita excelſae animae a patrio ſolo peterent pretium, & non potius civitati ſuae ſplendorem virtute conciliarent. Nec praetermittendae erunt opes, & fortunae obſequia, quae tamen nec bonum quemquam efficiunt, ſi adſint, neque, ſi abſint, deteriorem. Aliis igitur incedam veſtigiis, & in numeroſa laude non amplificandi locis, ſed delectu vtar. Qui abſolutiſſimum quoddam Phidiae ſignum contemplantur, dignitate formae adeo rapi in admirationem ſolent, vt mens obſtupefacta totius perfecti operis artificium uno obtutu non capiat. Luſtrantes itaque membra ſingula, jam faciem perſona dignam praedicant, iam decentem humerorum latitudinem, iam toros egregios, & adcuratum muſculorum poſitum, iam denique venas omnes decore expreſſas, ipſumque ſtatum corporis & proportionem mirantur, & ex omnium pulcritudine partium de totius ſtatuae praeſtantia iudicant. Mihi ſimiliter in STRYKIO perfectum iureconſulti exem-

f) Baſis: *id quod ego faciam.* Vbi ſimul τὸ ἦθος, quod in exordiis requiritur, obſeruabis.

plar admiranti, per partes videtur eundum; quae laudem hanc cumulatissime absoluunt, demonstrandumque, nec ad eruditionem admirabilem, nec ad summam prudentiam, nec ad pietatem diligentiamque incitatissimam quidquam IPSI defuisse *g*.

Tantum est iureconsulti tamque eximium nomen, vt illo vno omnes doctrinae sapientiaeque copiae contineantur *h*. Fuerunt quidem, fuerunt tempora, quum dignitate hac in ludibrium prostituta, ii demum crederentur, quidquid in iuris prudentia summum est, attigisse, qui nec leuiter gustatis sapientiae elementis, nec optimis artibus a limine salutatis, illud vnice per omnem aetatem egissent, vt in cathedris barbari, in litibus non incauti, & in foro ranis essent loquaciores. Nati hinc sunt leguleii, rei publicae fatales, praecones actionum, syllabarum aucupes, qui non nisi multarum legum sibi non intellectarum principia vno spiritu recensere, atque ad singula verba Bartolum, Baldum, & nescio quae alia pudenda saeculis nomina, velut caput aliquod Gorgoneum obuertere didicerant. Sed o miseram, o ridiculam artem, quae in eo fastigium sapientiae constituit, vt fatearis, nihilo te esse aut Accursio aut Bartolo sapientiorem! Diu itaque est, ex quo orbis elegantior status controuersiam mouit febriculosis hominibus, quorum auctoritate antea iuris prudentiae dignitas non minus, ac Atlante coelum, sustineri videbatur. Laborat nunc eorum fides, &, facta felici temporum reparatione, ea sequuta est rerum immutatio, vt qui olim classicis & primis adscribebantur ordinibus, hodie vix in proletariis aut capite censis locum inueniant *i*. Alia nimirum sunt artis aequi & boni ornamenta, alia & validiora praesidia, quibus dignitatem suam gloriamque cum laude tueatur. Si quis est mortalium, qui praepotente ista ac gloriosa sapientia generosum animum praemuniuerit, qui praestandae tuendaeque beatitudinis rerum publicarum prudentiam sibi summam conciliarit, qui, quid iustum, quid honestum, quid decorum sit, omnesque veritatis inuestigandae rationes in numerato habeat; qui denique & vniuersam Romanae antiquitatis effigiem, & patriae mores ac disciplinam, veluti animo impressa, circumferat; hunc demum tantam adferre ad iura peritiam existimandum est, quantum horum adminiculorum copia se a vulgo segregauit *k*. Grande profecto atque arduum negotium! sed cui viuida STRYKII excitatiorque indoles ab ineunte aetate adcuratissima cum diligentia se praeparauit, in hoc vno omni cura atque animi sollicitudine defixa, vt iureconsultum aliquando non nomine magis,

g) Propositio vel partitio, ex qua elucet panegyricum hunc esse non ἀνακλητικόν, sed συνθετικόν. Vid. *part. II. c. 3. §. 5.* Sistitur enim idea boni iureconsulti, ostenditurque eum I) eruditum, II) prudentem, III) pium, IIII) diligentem esse debere.

h) Primum argumentum tractationis ostendit iureconsulti eruditionem, vbi I) locus communis eiusque thesis: *ICtus debet esse eruditissimus.*

i) Illustratio a contrario.

k) Aetiologia loci communis. *Multae enim artes a ICto addiscendae sunt, si nomen hoc tueri velit.*

magis, quam meritis, referret *l*. Vix inaestimabile hoc coeli depositum deosculati fuerant parentes; vix mirificam filii indolem e iucundis puerilis prudentiae praeludiis animaduerterant, quum diligenter ac prouide circumspicerent viros, qui tantae spei admouerentur, ingeniumque ad summa omnia natum adcuratissime formarent. Lenzium, non ignobile in Marchia castellum, quasi omne sibi decus in STRYKII natalibus constaret, non ferebat ingenia, quae iuuenilibus studiis praeessent. Sed defectum suppleuit parentum pietas, qui non detrectarunt & peregre alere filium, quem domi adhuc faustis sub penetralibus nutriuerant, pulcherrimo prodigalitatis genere gloriam hanc lucrati, quod STRYKIVM orbi dederint, quo maius dare nihil potuissent. Missus hinc Seehusium, & mox, schola hac tantum ingenium non diutius capiente, Coloniam Marchicam, dici non potest, quam praecoci incremento adoleuerit. In perpoliendo ILLO honestissima aemulatione concertabant Vossius, Mullerus, Vuellius, digni hoc discipulo magistri: de quibus identidem cogitanti, maxime sit ambiguum, illine STRYKIO, an hic ipsis debere plura videatur? STRYKIO enim illi ad humanitatem optimasque artes; hic illis ad gloriam profuit: illi huic doctrinae suffecerunt copias; hic reddidit aeternitatem. O beatum discipulum his magistris! o beatissimos magistros discipulo tali *m*! Sexennium iam in stadiis istis tirocinia ingenii incredibili cum laude posuerat, talemque se praestiterat vbique, vt & aequalium generosorum conatus, & magistrorum opinionem ingenio vinceret: reliquum erat, vt vinceret se ipsum, cumque campum inueniret, in quo virtus eius excurreret latius, & parta tot vigiliis doctrina se mirifice in publico conspectu explicaret. Proditum memoriae est, Aesculapii quondam filiis ad commendandam artis auctoritatem suffecisse, si Alexandriae se dixerint eruditos. Eadem tunc erat Leucoridis fama, ad quam, tamquam ad mercaturam bonarum artium, non solum e vicinia, sed & ex remotissimis regionibus ingens quotidie multitudo confluebat, exemplum inde petitura melioris cuiusdam cultiorisque doctrinae. Hic grauiora auspicatus STRYKIVS, celeriter antecellere omnibus ingenii gloria visus est. Quid tam est praeter consuetudinem, quam adolescentulum, rei publicae destinatum, potissima humanitatis studia in academiis excolere? excoluit: philosophiae se totum tradere? tradidit: his praesidiis animum ad maiora nitentem praemunire? praemuniuit. Vidisses illum, iam in Sperlingii scholis subtilioris sapientiae recessus curiose indagantem: iam, duce elegantissimo Kirchmaiero, nouos conatus mansuetioribus literis impendentem: iam reliquorum philosophorum inhaerentem subselliis. His meditamentis NOSTER praelusit eruditioni, quam orbis mox erat admiraturus. Eat in omnis

l) Historia STRYKII multis iudiciis moralibus & illustrationibus hinc inde distincta. Ostenditur enim STRYKII eruditio per partes.

m) Recensentur vero I. studia scholastica

nis aeui memoriam tam illustre exemplum, & pudore suffundat posteros; qui suas praecipitando curas, illotis, quod aiunt, manibus sublimiorum scientiarum sacra turbant, & nouo genere furoris prius eruditi esse volunt, quam erudiri. Aliud animo sedit sapientissimo STRYKIO, qui quum ad veram Alciatorum, Hotomanorum, Budaeorumque gloriam, non dormitantem illam atque oscitantem glossatorum sapientiam, conniteretur: studiis elegantioribus selectissimam indolem admouit, quae & fundamentum sternunt eruditioni reliquae, & sui neglectum per omnem vitam seuera vltione vindicant. Quantum ceteris adolescentibus ad salutandos amicos, quantum ad corporis exercitationem, quantum ad alias voluptates innoxias, & ad ipsam requiem animi & corporis conceditur temporis, quantum alii tribuunt intempestiuis conuiuiis, quantum denique aleae, quantum pilae: tantum ille sibimet ad haec studia recolenda sumsit. Cuius quidem consilii quantos fructus per omnem vitam perceperit, si alia deessent huius rei argumenta, vel ex ipso, quod paullo post amplexus est, iuris prudentiae studio adparuit. Sublimioribus enim his sacris initiatus, nihil reliquit intactum, nihil intentatum, nihil quod non sagacissima mente penetrarit. Siue vasto iuris Romani mari se committeret, siue se praerupto spatiosissimoque legum pontificiarum pelago crederet, siue rerum denique ciuilium adsuesceret fluctibus, his semper velis securus tam feliciter enauigauit, vt nullis adlideretur errorum scopulis, nulla popularium opinionum incurreret breuia, nullas ignorantiae syrtes pertimesceret. Quid ex Zieglero, Lysero, Klengelio, quid ex Nergero, quid deinde in Viadrina ex Dechero, Brunnemanno, aliisque doctissimis viris de omni iuris legumque ratione accepit, quod non animo ita praeparato tam facile haeserit, vt non tam discere, quam reminisci quodammodo & recordari, ex illa vetere Platonis sententia, videretur? Quam fortunato conatu omnes & Romanae disciplinae & Germanici iuris rationes & diuortia vasto ingenio complexus? Quam nihil ex imperii legibus & institutis ignorare se passus est? Hunc in modum deformatus, & lineis omnibus expressus descriptusque erat ille STRYKIVS, qui ingenii atque eruditionis magnitudine non patriae solum, sed vniuersae Germaniae oculos in se esset conuersurus. Id tantum ad summam laudem restabat, vt partes quaedam expolirentur amplius, & inducto veluti colore illuminarentur, ne tamquam in Apellea tabula, sic in STRYKIO, quidquam pulcritudinis aut artificii deesset. Didicit proinde, etiam quum docendo esset aptissimus, neque veterano deesse videbantur, quibus capacissimum ingenium impleret. Non vt in praediis vrbanis, sic in litterarum morumque studiis, ne altius quis tollat, actio vllo vmquam iure prodita est: gliscit quotidie magis atque emicat generosa indoles, & limites omnes discendi cupiditate transcendit, tantamque sibi euagandi viam facit, quan-

quantam ipſe ſcientiarum ambitus capit ſpatioſiſſimam *n*. Quae edoctus NOSTER, noluit in patria haerere diutius, ſed peregrinandi cepit impetum, non vt pulcris & munitis vrbibus aut aedificiorum ſplendore oculos paſceret, non vt pompas ſpectaret & aularum obſequia, aut innocentes patriae mores inter peregrina vitia exueret, ſed vt rediret doctior, & prudentiam augeret, praecipuum illud iuris peritiae condimentum. Quod ſi Pythagoras ille Samius, & quidam ex veteribus alii, digni eo nomine laudibus habiti ſunt, quod vbicumque terrarum quidquam eſſet, quod diſci oporteret, eo commigrandum ſibi exiſtimarunt: quid de STRYKIO dicemus, qui iudicio ſuo vſus non barbaros gymnoſophiſtas, non Chaldaeos mortalium ſuperſtitioſiſſimos, nec illos monſtrorum nutritores Aegyptios, ſed cultiores Europae nationes putavit adeundas. Digna videbatur Britannia, quam primam adnauigaret. Britanniam dico, illud Europae, qua meliorum eſt partium, munimentum, bellicae togataeque prudentiae ſedem, eruditiſſimorum hominum ſeminarium: hanc, inquam, Britanniam adiit, cui par eſt nihil, & nihil ſecundum. Quidquid Londinum in aula, palatiis, muſeis, magnificum ſplendidumque habet, aut artis vſquam ac elegantiae oſtentat, quidquid Oxonienſes Athenae exteris in exemplum vix imitabile proponunt, totum hoc, quantumcumque eſt, quod certe maximum eſt, totum hoc, inquam, vidit, perſpexit, cognouit, intenteque obſeruauit. Vidit tot viros omnis eruditionis atque elegantiae principes, quorum ad eminentiſſimam gloriam ipſe paullo poſt ſe totum compoſuit. Iis frui, cum illis eſſe ac verſari, eorum ſermonibus, ſtudiis, moribus intendere animum, quam ſalubre erat ac frugiferum! Vidit tot bibliothecas locupletiſſimas, quarum theſauros ipſe deinde animo circumferebat, Longino illi ſimilis, quem ſpirantem veluti bibliothecam & ambulans muſeum curioſa admirata eſt antiquitas. Vidit denique illa regnatricis prudentiae arcana, quae ipſe poſtea auditoribus fide incorrupta euulgabat. His mercibus transmarinis locupletior, quae nec imperioſam fortunae vim, nec maris naufragia, nec piratarum inſidias pertimeſcunt, ex Anglia ſoluit, ſecundoque ventorum flatu in Batauiam adpulit. Numquam profecto ſalutare Veneris ſidus blandius riſiſſe, numquam Caſtores fulgorem beneficum conſeruiſſe libentius exiſtimo, quam illo die, quo STRYKIVS inter fauſtas amicorum adclamationes nauem conſcendit. At finge, coelum ſubito eſſe turbatum, finge, mare ventis commotum tenebris totum inhorruiſſe; nauem porro vaſto gurgite iactatam, & nec in remis, nec clauo quidpiam praeſidii reliquum, ſed triſtia omnia, exitioſa, conclamata: quis dubitaret, NOSTRVM tot parentum votis diuinitus deſtinatum ſaluum ad litus fuiſſe euaſurum, ipſoque Iulio Caeſare multo confidentiorem timentem nautam adloquuturum: QVID TIMES, STRYKIVM VEHIS? Continenti igitur fauſto ſidere redditus, cultiſſimam Batauiam ita permeauit, vt

n) II. ſtudia academica.

vt nec ipsis Batauis lucri, sed honestioris, cupiditate cederet. Docebant eo tempore Louanii Antonius Perezius, Franequerae Frisonum Vuissenbachius, illa iuris oracula, quorum e scholis, tamquam ex equo Troiano, maximus prudentissimorum hominum numerus prodierat. Hos audire NOSTER, his studia sua probare, horum in complexu & consuetudine versari, pulchrum sibi ac honorificum existimabat. Adiit & Lugdunum, Vltraiectum, Groningam, iucundas Musarum sedes, & eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis adfluentes, in quibus ita versatus est, vt fructum vberrimum liceret ipsi ad conscientiam referre. Alcibiadem ita a natura factum canunt annales, vt quarumlibet gentium moribus versatile adplicaret ingenium. Hunc tradunt Athenis omnes splendore ac dignitate vitae superasse, hunc Thebis ita labori inseruisse, vt nemo eum corporis viribus aequaret; hunc denique Lacedaemone parsimonia victus atque cultus; inter Thracas bibacitate & incontinentia; apud Persas venationibus & luxuria praestitisse perhibent. Misera profecto & infelix gloria, imitari nequitiam, & vitia virtutibus redimere. Virtutes NOSTER, non vitia & sordes, sectabatur: non Socratis gibbum, sed sapientiam; non inuerecundiam Diogenis, sed fortitudinem; non vinolentiam Cratippi, sed acumen imitanda iudicabat, in hoc vnice defixus, ut exploraret ingenia, & singulas, quibus exsplendescerent, dotes in se vno omnes nexu pulcherrimo copularet *o*. Haec via est, quam triuit STRYKIVS, hae alae, quibus ad illud doctrinae fastigium euectus est, vnde veluti fulgentissimum aliquod lumen reipublicae litterariae quam diutissime illuxit, haec adcuratissima cultura, ex qua nihil potuit, nisi inusitatum atque admirandum, efflorescere. Quid quaeso dicendi facultate praeclarius? At eam ita imbiberat disertissimus STRYKIVS, vt quacumque de re dicere ingressus esset, melle dulcior ex ore flueret oratio. Quid linguarum cognitione fructuosius? Has tanta cura suas fecerat, vt nec in Graecia, nec in Palaestina, nec in vicinis Germaniae imperiis hospes aut peregrinus esset. Quid aut philosophia grauius, aut historiarum notitia iucundius? Sed & has disciplinas ita in numerato habuit, vt iis ad iura illustranda, non ad ostentationem, vteretur. Quid de iuris prudentia dicam? in qua non homines amplius, sed ipsam prouocare disciplinam videbatur. Quid de regina illa scientiarum theologia? cuius ille tantam fuerat notitiam consequutus, vt id vnum tota vita egisse videretur *p*. Haeret hic animus, & anceps in diuersa trahitur. Si enim tot STRYKII decora considero, maxime vereor, ne vnoquoque iusto breuius defungar: sin reipublicae litterariae suffragia reuoco ad animum, dubitare nequeo, quin iam nimium dixerim, quum quae ieiuna oratione expressi, multo praeclarius constanti fama atque omnium sermonibus celebrentur. Quin, si fama ipsa conticuisset, si STRYKIVS multo plures laudum suarum obtrectatores habe-

o) III. Peregrinationes.
p) IIII. Disciplinae, quas praecipue excoluit.

haberet superstites, quam qui iustum virtutibus pretium statuerent, nullumque esset praemium bonae menti ad ingratam posteritatem propositum: duratura tamen esset gloria, tot vigiliis parta, nec moritura consecrata aeternitati memoria, nec interitura incomparabilis doctrinae monimenta, quae de temporum non minus, quam hominum liuore honestissime triumphant. Epaminondam legimus famae suae iam fuisse securum, vt quum ingens esset obtrectatorum numerus, nec liberos ipse vllos sustulisset, qui paternam gloriam defenderent, omnem tamen venturae aetatis, inuidiam omnes obliuionis minas generoso contemtu vltus sit, ideo, quod natam ex se relinqueret pugnam Leuctricam, quam non modo superstitem sibi, sed & immortalem futuram praedicabat. Non minus perenne monimentum superstes reliquit STRYKIVS; partus puta ingenii numerosissimos, quos nullus vmquam dies, nisi qui saecula omnia, abolebit. Non hic operosiorem dissertationum recensum agam, quarum complura volumina publicauit, iustae instar bibliothecae futura. Nec dicam de nitidis tersisque diatribis, quibus sensuum iura nouo atque inusitatissimo conatu explicauit, de quibus vere vsurpare possis, quod Plato de sensibus ipsis praeclare scripserat, illas excelsae mentis internuncias & satellites, & duces ad veritatem certissimas esse. Mitto & cautiones in contractibus & testamentis obseruandas, in quibus felici industria prudentiam consultricem cum probitate iustitiaque coniunxit. Taceo adcuratam de actionibus inuestigandis tractationem, qua aequiore iure, quam C. Flauius, formularum ille compilator, sellam curulem meruit. Omitto opera, quibus desponsorum dissensionem, successiones intestatorum, & iura clientelaria exsequutus est, luculentissima, nec non selecta, quibus Brunnemanni & Lauterbachii libros illustrauit, adnotamenta, in quibus omnibus eximium se vbique, hoc est, sui similem, monstrauit. Vnum occurrit, quod silentio non est praetereundum, vsus Pandectarum hodiernus, publicae vtilitatis egregium opus, cuius iam tres partes eruditorum votis exhibuit. Sed o nos ipsa felicitate nostra infortunatos, quibus adfectum hoc opus voluptatem maximam, non absolutum desiderium incredibile incussit! Inchoatam enim Apellis Venerem tristes miramur, cuius perfectioni mors inuidit, nec dabit forte ventura aetas, qui pulcherrimae tabulae ad praescripta lineamenta successurus sit. Haec illa sunt inuidenda opera, quibus nulla vmquam finem adlatura est aetas: hae firmissimae exstructiones, quas nec temporum longinquitas, nec tempestatum coelique iniuriae, nec vlla conglobata hostium vis conficiet ac dissoluet. Quae quidem nisi quis ita magna esse fateatur, vt ea omnibus maximarum laudum adoreis longe anteponenda videantur, iniquus profecto rerum aestimator sit: sed tamen sunt alia maiora. Manum enim iniiciunt tot viua ac spirantia STRYKII monimenta, tot, inquam, viri eruditionis prudentiaeque laude cumulatissimi, quibus NOSTER omnes per Ger-

Germaniam academias, omnia fori subsellia, iudicia denique omnia ac palatia principum impleuit. Ludibrium cordatioribus debet Gorgias Leontinus, qui de gloria sua bene meriturus, ex quaestu, quem philosophando fecerat, statuam auream inaudito exemplo sibi ipse dedicauit. Tantis scilicet impensis homini suae mentis stultitia stetit! Tanto molimine hoc illi erat agendum, vt vanitatis suae apud posteros exstaret memoria! Quanto honestius gloriae suae STRYKIVS consuluit, qui totidem pulcherrima simulacra, quot formata a se ac perpolita ingenia posteritati consecrauit? Quo magis nimirum corpori animus naturae praestantia atque aeternitate antecellit: eo certior e viuis doctrinae ac virtutum simulacris, quam statuis & imaginibus, corpori geminis, immortalitas speranda est *q*.

Parcius fortassis laudes STRYKII videbor exsequutus, qui summae eruditionis lineas duxi, prudentiae oblitus *r*. Non sola profecto doctrina ac multarum rerum scientia est, quae iureconsultum absoluit: inchoat tantum, & speciem quamdam ac superficiem eius adornat, cui vim omnem ac veluti spiritum prudentia tribuit *s*. Namque si quis est, qui legum tantum atque artium cognitione memoriam impleuit, & cui in sola scientia omnis posita laus est, ille personae tragicae videtur similis, quae, nisi accedat Roscius, qui eam gerat decore, gestuque ingenioso viuam spectantibus praesentet, parum ab vmbra aut simulacro distare videbitur. Pariter prudentia est, quae doctrinam iurisperiti informat atque animat, quaeque maxime confert, quod in rei publicae redundat emolumentum. Haec efficit omnia, haec patrat omnia, huius vnius beneficio legibus sua aequitas, foro iustitia, rei publicae securitas constat *t*. Nouum se hic offert incomparabilis STRYKII decus, nouum ornamentum, quod vereor, vt satis mea mens aut cogitatio capere, nedum dicendo adaequare oratio possit. Vt enim de pictore, sculptore, fictore, nisi artifex iudicare; ita, nisi prudens, non potest perspicere prudentem. Quantum mihi tamen cernere datur, multa in NOSTRO sic eminent ac elucent, vt mediocriter quoque doctos ac intelligentes aduertant & adficiant *u*. Quis vmquam, viso tantum NOSTRO, non absolutissimam quamdam prudentiae imaginem sibi contemplari visus est? Quis non ipsis in oculis & fronte explicatissima perspicacis animi signa ac veluti radios est admiratus? Constans est cordatorum hominum opinio, iam inde ab vltimis ducta temporibus, eaque omnium gentium firmata consensu, habitare quaedam in ore mentis indicia, vultumque ita cum indole animi conspirare, vt plerumque & orationem & ipsas actiones praeueniat. Hinc Ae-

q) V. Libri & opera, quae reliquit.

r) Argumentum II. de iureconsulti prudentia, quod denuo *loco communi* & *historia* absoluitur.

s) I. Locus communis eiusque 1.) thesis: *iureconsulto etiam prudentia opus est.*

t) Aetiologia cum illustratione a simili.

u) II. Historia STRYKII, cuius prudentia elucet variis rebus.

Aethiopes, credo, ac Lacedaemonii in delegendis magistratibus prudentiam ex dignitate formae corporisque habitu aestimarunt, & veterum sapientum non nemo adfirmauit, si qui mortalium ea corporis dignitate, quae in deorum simulacris cernebatur, vsquam terrarum reperirentur, dubitaturum esse neminem, quin eos ceteris imperare oporteat. Quid dicerent illi homines, si STRYKIVM essent intuiti? Si faciem illam vidissent honestissimam? placidam luminum grauitatem, frontis honorem, dignitatem vultus ac corporis, & cunctis venerabile celsae proceritatis decus? Quid si seueritatem supercilio & tristitia vacuam, & venustate temperata senectutis insignia vidissent? Quam pulcram, quam excelsam, quam perspicacem in tam formoso domicilio mentem quaesiissent *x*? Nec fefellisset eos augurium. Quam enim rectitudinem mentis & iudicii inaestimabili dei munere erat consequutus, eam firmauerat doctrina, & diuturno vsu ita perfecerat, vt actionum omnium indolem attento animo perspiceret, iuris ac honestatis rationes magna circumspectione perpenderet, succrescentia litium semina prouide exstingueret, omnesque calumniarum latebras retegeret adcurate. Tu testis es, illustris academia Viadrina, cui STRYKIVS noster, per omnia honorum stadia decurrens, summam in iure dicundo celebritatem prudentia sua conciliauit. Testis & tu, celeberrima Leucoris, quam STRYKII prudentia decem annos praestitit beatissimam. Et quid te, alma mater Fridericiana, intra tam breue temporis spatium, ad eum florem & celebritatem famae euexit, vt de fructuum copia praestantiaque cum antiquissimis academiis frequentissimisque certare possis? Quid, inquam? nisi STRYKII prudentia, quae in rebus omnibus clarissime semper eluxit. Hanc NOSTER docendi ratione perpetuo demonstrauit. Docuit enim suauitate incredibili, quae omnium ad se oculos animosque aduerteret, prudentia vero tanta, vt nemo quidquam ex eo audiuerit, nisi profuturum, nec didicerit, quod nesciuisse fuerit rectius. Hanc adhibuit, quoties interrogantibus de iure erat respondendum. Nihil enim statuendum, nihil pronunciandum existimabat, nisi quod instituta caussae cum legibus comparatione iure statuendum pronunciandumque videretur. Huius denique praesidio reliquas muneris sui rationes omnes felicissimis auspiciis confecit. Siue enim in moderandis academiis eius iudicio opus esset, siue in iudiciis recuperatoriis eius industria deligeretur, siue denique in aulis exposcerentur consilia: talem se semper dedit STRYKIVS, vt prudentiae sibi laudem seruaret integram, gratiamque summorum principum conciliaret *y*. Magnum est, placere principi: maius adhuc, plurium imperantium iudicio probari: at inconcussam eorum retinere gratiam, hoc in maximis negotiis difficillimis-

x) I. Ex ipsa forma & oculis.

y) II. Ex vsu diuturno in docendo, respondendo de iure & regendis academiis.

que numerandum. Quae omnia NOSTER, non quodam fortunae errore, aut fide in obſequium ſeruile ſubmiſſa, ſed inuſitata prudentia eſt conſequutus. Amatus eſt, quia meruit: nec deſiit amari, quum nec mereri deſierit. Certarunt in illo ornando eminentiſſimi principes, inter quos, quum omnibus in rebus mira eſſet concordia, in hoc vno conuenire non potuit, quis STRYKIVM poſſideret. Hunc glorioſus princeps FRIDERICVS GVILIELMVS Magnus, (at quam adcuratus ingeniorum aeſtimator!) in academia Viadrina ſummis honoribus auxit. Hunc IOANNES GEORGIVS, Saxoniae Elector, Leucoridis ſuae ornamentum votis omnibus popoſcit. Hunc potentiſſimus DANIAE REX, tamquam ſplendidiſſimum aliquod lumen, ſeptentrioni inferre contendit. Hunc denique SACRATISSIMVS FRIDERICVS noſter ſuum vindicauit, nouaeque, quam Halae conſtituerat, litterarum coloniae, veluti palladium aliquod pignusque futurae felicitatis dedit. Quin ne quid NOSTRO ad ſummam laudem deeſſet, ipſi Auguſtiſſimo LEOPOLDO prudentia STRYKII noſtri digna viſa eſt, quam ampliſſima comitis palatii dignitate condecoraret, vt teſtatius eſſet imperii ciuibus, quantum abs ſe prudentiae pretium ſtatuatur. Mirifica Homeri, poetae ſine exemplo maximi, poſt fata celebratur felicitas, quam liberalitati forte poetarum magis, quam vero debet. Eum enim Colophonii ciuem eſſe dicebant ſuum, Chii ſuum vindicabant, repetebant Salaminii, Smyrnaei vero ſuum eſſe, dedicato apud ſe illius delubro, confirmabant. Sed reliquerit ille tot ciuitates, quae ciuem ipſum fato iam functum expetiuerint: quanto felicius & maius eſt, haud pauciores non ciuitates, ſed principes, deo proximos, vidiſſe NOSTRVM, qui de ſe ornando fruendoque contenderent? Iam Homerum beneficae iſtae vrbes intempeſtiua munificentia mortuum ciuitate donarunt, quem viuum inopem ac ingenioſe mendicantem deſtituerant, nullamque habere paſſi fuerant, niſi ex conſcientia, mercedem. Noſter & viuus principum gratia floruit, ex florentiſſimis rebus ſuis deceſſit, exemplo poſteris futurus, quantum in prudentia virtuti praeſidium ſit, quantum innocentiae munimentum *z*.

Nec vero pietas EIVS, ceteraeque, quibus enituit, virtutes ſine laudibus videntur eſſe dimittendae, iuſtitia, puta, humanitas, beneficentia, reliquae, quas communi vita aut priuatim ita excoluit, vt aeque illarum fructus in rem publicam litterariam, cui natus erat, remitterentur *a*. Prima vtique atque excellentiſſima iureconſulti laus in pietate ſita eſt, quae ſi ab eius perſona abſit, aut ſummum ius, quod aiunt veteres, ſummam fieri iniuriam, aut iniuſtitiae ſpeciem induere neceſſe eſt *b*. Nam neque in verum ac iuſtum quiſquam mente incorrupta inquiret, niſi eum antea irradiarit numen propitium, neque ea, quae iuſta deprehenderit, ad publicam ſalutem referet animus,

z) III. E gratia principum, quam conſtanter retinuit.

a) Argumentum III. *de iureconſulti pietate.*

b) I. Locus communis, eiuſque theſis: *iureconſultum oportet eſſe pium.*

nimus, nisi emendatus. Quae virtus quum iustam rationem apud omnes habeat, qui iuri dicundo interpretandoue operam nauant: cui potior est, quam professori? aut cui magis suspicienda colendaque est, quam ei, qui principem inter doctores, principem inter iustitiae sacerdotes locum obtinet? Flexibiles quamcumque in partem ducimur a praeceptoribus, &, vt ita dicam, sequaces sumus. His enim cari, his probati esse cupimus; quod frustra speraverint dissimiles, eoque obsequii continuatione peruenimus, vt prope omnes eorum moribus viuamus. Ad hos dirigimur, ad hos conuertimur vnice, his tamquam perpetuae cuidam censurae paremus: nec tam praeceptis nobis opus est, quam exemplis, tanto maius in se pondus habituris, quanto luculentius adprobant, ea, quae praecipiuntur, fieri posse *c*. Numquam Lenonem expressisset Cleanthes, nisi ille egisset imitanda; hic imitatus esset acta egregie. At vero, dum non modo scholis illius ac sermonibus, sed vitae etiam interfuit, dum secreta omnia perspexit, illumque, an ex formula sua viueret, cum cura obseruauit; tam acri ac vehemente incitatione animus ad virtutem inflammatus est, vt Cleanthes Lenonem breui tempore totum sapientia referret. Platonem quoque & omnem in diuersum ituram sapientum turbam, plus ex moribus, quam verbis Socratis traxisse, memoriae proditum est. Denique & Metrodorum & Hermachum & Polyaenum viros eruditissimos non schola Epicuri, sed contubernium fecisse dicitur *d*. Edoctus ista ab ineunte aetate STRYKIVS omnes reliquas, quibus adfluebat, virtutes ac ornamenta parum ad vsum rei publicae pertinere iudicauit, nisi suis exemplo aeque ad pietatem, ac praeceptis ad doctrinam prodesset *e*. Prima hinc ILLI ac antiquissima cura, Christo seruatore frui, illius meritis expiare sordes, illius gratiae praesidio emendare animum, caste porro & pie deum colere, puras & sanctas ei allegare preces, &, vt paucis me expediam, ita vitae suae rationes componere, vt quaecumque faceret, omnia fugiendae turpitudinis & honestatis adipiscendae caussa sibi facienda esse statueret. In his auspicabatur diem, & finiebat, hoc ipsius negotium, hoc otium, hic labor, haec quies, in his vigilias, in his etiam somnum reponebat, longe ab illis diuersus, qui summam in eo iurisperiti laudem collocandam existimant, si conscientiae pariter ac pietatis sensum omnem amiserit *f*.

Ea est pietatis sanctitatisque conditio, vt numquam seiunctas a se habeat virtutes reliquas, sed istis semper comitata adsit, & tamquam earum regina, sacro hoc satellitio stipata, effulgeat. Simul ac sol, ille ductor siderum, coelo nostro illuxit; adeo innumeri statim radii orbem simul implent, vt nullum eius spatium sit, quod non splendidissimum illorum peruadat lumen, pulsisque

c) Aetiologia.
d) Illustratio ab exemplis.
e) II. Historia STRYKII, cuius pietas ostenditur variis argumentis.
f) I. Ex praxi pietatis.

fuisque tenebris illustret. Simillime pietatem fulgentissimum virtutum reliquarum iubar sequitur, quod tam mirifice in omnibus actionibus exsplendescit, vt nulla sit vitae pars, neque publicis neque priuatis, neque forensibus neque domesticis in rebus, neque si tecum agas quid, neque si cum altero contrahas, quae non inde decus ac lumen sortiatur. Id quod in nemine, quam STRYKIO nostro, adparuit luculentius, qui pietate clarus, omnibus simul virtutibus enituit. Iustitiam, cuius se sacerdotem nouerat, colebat religiose, nec ferebat improbitatem & tergiuersationes, quibus rabulae vnice triumphant, turpissimas. Grauis praeterea fuit, si quisquam alius, idem vero etiam comis & benignus erga omnes, sed probos maxime, hoc est, sui similes, quorum nullum a se tristem vmquam discedere passus est. Insectabatur vitia, non homines, nullius rei facilius oblitus, quam iniuriarum. Nihil iucundius suauiusque sibi existimabat, quam emendare errantes, idque tam sapienter praestabat, vt sequerentur monentem attenti, & persuaderi sibi, etiam quum persuaserat, cuperent. Mitto placidam ac quietam animi constantiam, cuius per omnem vitam studiosissimus fuit, cui seruiuit vnice, quam nullis temere litibus aut iurgiis turbauit, procul ab illis seiunctus, quos vel verbo lacessitos statim mala mens & nescio quis furor in simultates & scenica conuicia agit. Vt paucis me expediam, tanta STRYKIO nostro concordia, tantus concentus omnium laudum omnisque gloriae contigit, vt nihil pietati eius vitae elegantia, nihil seueritati comitate, nihil grauitati humanitate detraheretur.

Quid denique de diligentia dicam ac adsiduitate admiranda, quae tot virtutibus tamquam cumulus accessit? Quis credat, ILLVM ab ineunte fere adolescentia grauissimis muneribus admotum tot negotia, vix multis ferenda, tam diu sustinuisse? Quis vero credat ita sustinuisse, vt & scribendis tot aeternis voluminibus suffecerit? Iam miseri ac depressi homines per vniuersam Germaniam eius opem ac consilia expetebant, iam academiarum, iam ordinis sui occupationibus vrgebatur, iam aularum negotia erant expedienda. His tamen fluctibus, quibus vel constantissimus quisque opprimeretur, viuida indole subnixus, felici industria se emersit; laboris patientissimus, parcus temporum dispensator. Numquam in cathedra eius opera, numquam vox desiderata est, nec senex quidem aetatis vacatione vti, aut valetudini potius suae, quam adolescentum studiis, seruire maluit, horas omnes sibi periisse ratus, quas spei iuuenum, votisque parentum flagrantissimis subtraxisset. Celebratur a Tullio Q. Mucius, cuius ianua & vestibulum in eius infirmissima valetudine adfectaque aetate, maxima quotidie frequentia ciuium & summo hominum splendore ita celebrabatur, vt eius domus oraculum vniuersae ciuitatis esse videretur. Quam multo maioris admirationis fuit, venerandum senem nostrum intueri, prostratis licet per aetatem valetudinemque viribus, in frequentissima tamen iuuenum corona ter-

nis per diem horis iura praeclara induſtria interpretantem? Quanto iucundius ſpectaculum STRYKIVM videre, ſola canitie ac corporis imbecillitate ſenem, ingenio iuuenem viribus quotidie maiora conantem non magis, quam perficientem egregie? Sic vixit NOSTER, ſic adoleuit, ſic conſenuit, ſic (o triſte ac illaetabile verbum!) deceſſit. Vltimum enim vitae actum dum maxima cura perpoliuit, ſtitit, abrupit inſuperabile fatum praeclaras decurſiones, & virum, immortalitate digniſſimum, ex vita, tamquam virtutum ſuarum theatro, euocauit. Stantem Veſpaſianum, NOSTRVM laborantem, iura reddentem ac docentem propemodum mori decuit, in hoc illo feliciorem, quod morbo, niſi ſenectute, nullo debilitatus, ſine vllo mortis ſenſu, exſpirauit, quod ſeptuagenarius fere inſtar iuuenis deſideratur, quod animam denique, deo amatam, deo deuotam, coelo, vnde acceperat, reddidit, vbi iam inter ſpiritus beatiſſimos, laetitia ineffabili triumphans, aeternitati intereſt, ad quam non niſi ita morienti iter patebat *g*.

Heu lux! heu ſidus academiae! heu pater deſideratiſſime! quo abis? Quo nemo eruditione ac doctrina ornatior, prudentia conſultior, pietate & iuſtitia ſanctior, nemo innumerabilibus in nos nos meritis clarior illuſtriorque fuit. Quem vnum in primis parentis loco venerari, quem vnum ſuſpicere omnes ac reuereri: vnde diſcendi cupidi doctrinam, oppreſſi opem, dubii conſilium expoſcere ſolebant. Heu decus academiae! heu litterariae rei publicae ornamentum! heu fulcrum ſpei noſtrae, firmiſſimumque columen! Eamne calamitatem incidere nos, vt funus TVVM deflere oporteat; quod concitatiſſima pietate totque precibus adhuc ſumus deprecati? Quid tanto dolori noſtro adferet leuamentum? quod tanto remedium vulneri inueniemus *h*? Sed quo abripior? In te vno nobis ſpes omnis ſita eſt, ſumme ac aeterne deus, ſtator academiae, quem propter beneficia populus chriſtianus optimum, propter vim ac poteſtatem maximum cognominat. Te, ſumme rerum arbiter, oramus ac religioſe veneramur, vt vulneri remedium, dolori ſolatium adferas. Serua nobis academiam, quae REGIS SAPIENTISSIMI auſpiciis inter medias belli tempeſtates nata, tuo munere tam breui tempore tam feliciter adoleuit, vt aetate ſua maior ſuperiorque videatur. Serua, quos ſuperſtites per te habemus, profeſſores excellentiſſimos, vt reddant nobis, quem amiſimus, STRYKIVM. Serua vnicum paternae virtutis heredem, vt patrem deſideratiſſimum in ſe Fridericianae reſtituat, & quam diutiſſime, adplaudentibus vniuerſis, exhibeat. Serua denique ac ſoſpitem incolumem, florentem praeſta celeberrimum THOMASIVM, digniſſimum ſolum STRYKIO ſucceſſorem, & praeſidem ordinis iuridici ALTERVM potius, quam SECVNDVM *i*.

g) Ex variis virtutibus reliquis.
h) CONCLVSIO, quae continet I, τὸ πάθος. *i*) II. Votum.

XVI.

DIALOGVS
DE VSV IVRIS ROMANI HODIERNO.

a MAgnum fuit ingenium FR. HOTOMANI, magnumque optimarum artium ſtudium, tum tanti in iuris prudentia tamque mirifici profectus, vt ſingulare illud ſaeculi ſui decus nulli aequalium poſtponendum videatur. Illuxerat diuinum illud ingenium Galliae, in quo ampliſſimo regno variis locis tanta cum laude iura interpretatus eſt, vt eius domus, id quod de Scaeuola eleganter dixit Tullius, totius Galliae eſſet oraculum. Enimuero non minorem ſibi laudem ex eius virtutibus decerpit Germania, quae non ſolum ſenatoriae HOTOMANORVM genti originem; ſed & noſtro, Pariſienſis lanienae periculum fugienti, receptum dedit tutiſſimum. Cogitanti vero mihi ſubinde de huius viri doctrina ac prudentia, permirum ſaepe videri ſolet, aeterna huius viri opera tam cito propemodum hominum manibus excidere potuiſſe. Iuris prudentiam enim ſectatus eſt non vmbratilem illam, qua ante iſta tempora omnia paene accroateria ac fora perſtrepebant, ſed ſolidam, ſed grauem, multaque artium atque antiquitatis notitia temperatam, vereque vſui futuram. Erant tum illa tempora, quibus ii demum videbantur iuris prudentiae laudem ſuſtinere, qui id vnice per omnem vitam egiſſent, vt quidquid a Bartolo & Baldo traditum acceperant, infigerent memoriae, & in foro ac cathedris ſtentorea voce creparent. Adeo tum miſeri homines ad illa gloſſatorum dumeta relegati, in barbarie delicias, & laureolam in muſtaceo quaerebant. Verum ab hac dementia dici non poteſt quam alienus fuerit HOTOMANVS, qui non modo veteri illi iuris prudentiae Romanas ex ipſa antiquitate ac elegantiore litteratura lucem accendit, verum etiam antiquas, quae paſſim in foris vigent, Gallorum conſuetudines ſumma induſtria indagauit, & primus fortaſſis, quam parum e iure illo peregrino hodierna fora admiſerint, in praeclaro illo ANTI-TRIBONIANO ſuo oſtendit. Eam de vſu iuris Romani ſententiam, quum etiam in familiari congreſſu, quum eſſent vna BARNABAS BRISSONIVS & IACOBVS CVIACIVS, fulgentiſſima illa iuris prudentiae lumina, elegantiſſimo ſermone expoſuerit: operae pretium me facturum exiſtimaui, ſi, quid inter tantos viros familiariter actum ſit, breui oratione exponerem *b*. Feruebat iam meſſis, & feriae non

a) Παραινετικὴ, & quidem prologus, de quo *part. II. c. 4. §. 6.*

b) Pars altera τῆς παραινετικῆς, narratio, de qua ibidem.

non solum iudiciariam curam, sed & scholasticos labores laxauerant, quum BARNABAS BRISSONIVS ad HOTOMANVM officii caussa domum veniret, eumque sedentem in hortulo meditantemque offenderet. Huius summi viri aduentu ille mirifice recreatus, confestim libellos e manu deposuit, amplexusque hospitem: Salue, inquit, o eruditum caput, mihique longe carissimum. Defixum me vides in libellis tuis, doctis profecto & limatissimis, ex quibus tantam me fateor cepisse voluptatem, quantam nescio an iam dudum ex vllo volumine ceperim. Quid ergo optabilius mihi contingere potuisset conspectu tuo, cuius vel monumentis ingenii quoties frui licet, in coelo mihi esse videor? Ad quae adridens suo more BRISSONIVS: & tu quoque, inquit, salue, elegantissime HOTOMANE, quo facundiorem laudum mearum praeconem hodie nusquam reperissem. Quod si Themistocles nullum acroama nulliusque vocem libentius se audire professus est, quam eius, a quo virtus sua optime praedicaretur, quo me animo esse existimas, quem aduentantem tot laudibus tu vir laudatissimus excepisti, quas ego si agnoscerem, essem profecto mei ignarissimus? Enimuero, quamuis nimias illas, quas in me effudisti, laudes non tam iudicio tuo, quam amori, tribuam: tamen quum tibi meum de formulis libellum in manibus esse videam, scire velim, HOTOMANE, de eo quid serio sentias? Egone? inquit ille. Quid vero sentiam, nisi talem illum esse, qualis a te proficisci potuit, id est doctum, laboriosum, elegantem, & illustrandae iuris prudentiae Romanae pariter ac scriptoribus antiquis vtilissimum? Verumtamen quia me de te iudicantem amori plusculum dedisse suspicaris: dabo operam, vt & hac te suspicione liberem, & qua in re tecum mihi haud conueniat, candide exponam. Non ignoras, BRISSONI, iam diu in ea me esse sententia, paullo minus, quam vulgus existimat, vtilitatis ex iuris Romani subtilitatibus in foro nostro redundare. Quum enim non Romae de iure respondeamus, sed in Gallia, cuius non solum leges & mores, verum etiam imperii forma ab illa Romanorum re publica & institutis longissime seiuncta sunt: equidem non video, cur tam simus patientes, vt vel discere, vel scribere velimus, quod in vsu non simus habituri. Quamobrem mirari saepe numero soleo, te, qui ab ephebis in foro versatus, denique ad summum palatinae militiae gradum adspirasti, & non potes leuem iuris Romani vsum experiundo non didicisse; excellentissimum illud ingenium ad Romanas tantum antiquitates adpellere, & eas formulas reuocare in lucem, quarum apud nos vsus, non dicam obsoleuit, sed nullus vmquam fuit. Nolim hoc, BRISSONI, ita interpreteris, ac si abiectius de libro tuo sentiam, quippe quem iam paullo ante fassus sum esse eruditissimum. Sed mallem tamen, id, quod pace tua dixerim, ingenium illud tuum commodares illustrandis antiquitatibus patriis, enucleandoque iuri veteri Gallico, ex quo pleraeque, quibus in foro vtimur, consuetudines, reliquae esse videntur. Hoc vero est, quod a te boni omnes flagi-

flagitant: & inde est, quod nonnumquam subirascuntur formulis tuis, ceteroquin eruditissimis, quae tempus istud studiumque tuum vtilioribus rebus subtraxerunt. Equidem exspectaui iam diu, vt capitularia regum Franciae, aliaque patriae antiquitatis monimenta, quae in bibliothecis latitare non ignoras, opera tua e situ extracta illustrataque videremus. Ast quum tu haec tardius, id est, vt ego interpretor, diligentius adornes: facere non potui per coniunctionem studiorum, amorisque nostri, quin hac admonitione non nimis verecunda te excitarem. Paullo commotior hac obiurgatione, quamuis amica, videbatur BRISSONIVS. Repressa tamen tantisper indignatione, alio inflexit sermonem, veritus, ne noua ista HOTOMANI de vsu iuris Romani sententia, a qua ipsa erat alienissimus, taediosae disputationi daret occasionem. Quare prehensa ac blande demulsa HOTOMANI manu: atqui hoc iam, inquit, non agimus, HOTOMANE. Eo enim adueneram consilio, vt hortulum hunc tuum, quo nihil est cultius, curioso oculo lustrarem, simulque per platanona opacissimum, in quem per areolam proximam patebat via, defixis in terram oculis, deambulare coepit. Haud parum erubuit HOTOMANVS, sentiens iam, se liberius, quam BRISSONII indoles ferebat, dixisse. Progressi tamen ambo per viam vmbrosam, & de variis rebus, maxime vero de re publica & temporum calamitate colloquuti, suam quisque animi commotionem, ille indignationem, hic pudorem non inscite dissimulabant. At vix viam illam inter eiusmodi fabulas semel iterumque confecerant, quum contendentem ad se notarent IACOBVM CVIACIVM, cui, tamquam aeui sui Papiniano, omnes tum iureconsulti veluti fasces submittebant. Eius aduentu in primis recreatus BRISSONIVS, frontem, quam adhuc adseuerauerat, explicuit, & ad venientem conuersus: opportune, inquit, aduenis, prudentissime CVIACI. Ne enim, quid inter nos actum sit, ignores, HOTOMANVS hic noster, quem profecto decebat iuris prudentiae Romanae dignitatem pro virili sua parte tueri, nescio quo abreptus errore, abiectius de ea sentit, eamque vix vllius hodie vsus esse contendit. Quum vero tu omnem aetatem in ornanda repurgandaque a tot sordibus Romana iuris prudentia exegeris: tuum profecto erit, praestantissimam hanc facultatem ab hac contumelia vindicare, communemque amicum errore perniciosissimo absolvere. Cui CVIACIVS, delectatus hominis vrbanitate: at nostra, inquit, cuius tu dignitati consultum cupis, iuris prudentia, quemquam caussa indicta damnari vetat. Quare dum me iudicem adpellas, HOTOMANVS nobis erit exorandus, primum, vt ne me latum a te iudicem eieret, deinde, vt, nisi molestum sit, caussam suam agat. Nec minus tuum erit, BRISSONI, ei respondere, vt facta caussae coniectione, secundum quem litem dari oporteat, ea, qua par est, aequitate cognoscam. Assensi, omnes culcitras poscunt, & in platanonis ora adsident *c*. Tum HOTOMANVS, vindicatu-

c) Ἀγὼν, de qua praecipua dialogi parte diximus *part.* II. *cap.* 4. §. 8.

dicaturus BRISSONII indignationem, ita exorsus est: satis animaduerti, BARNABA suauissime, non parum te commotum esse iudicio meo, quod paullo ante iussus de formulis tuis depromebam. Quamquam enim nihil feceram reliqui, ut quanti ego labores tuos faciam, etiam ex iudicio illo meo intelligeres: vel id vnum tamen te mordere visum est, quod ius Romanum paullo minori, quam tu quidem velis, vsui nobis hodie esse, existimarem. Id enim ita, meo quidem iudicio, interpretatus es, ac si parum honoris veteri illi Romanorum iuris prudentiae detulerim. Verum, vt prius illud non inuitus fateor & prae me fero: ita de posteriore maximam mihi facis iniuriam. Nunc tu, IACOBE,

quam rem vitio mihi det, quaeso animaduertito.

Ius Romanum ego, si quis alius, suspicio, atque admiror, neque vllum esse puto alterius gentis ius, quod cum hoc comparatum non sordeat. At si quis ex me quaerat, credamne legum Romanarum, (nam quae in iure nostro ex naturali illa aequi bonique disciplina repetuntur, huc non pertinent,) in Galliae nostrae foris insignem aliquem vsum esse: tum vero fatebor, mihi alia omnia videri. Quin vt liberalius agam cum BRISSONIO nostro, non solum esse, verum etiam esse posse aliquem eius vsum, negabo. Non magis sane res publica nostra ferret leges Romanas, quam veteres illas Mosaicas, quae licet omnes omnium philosophorum bibliothecas & auctoritatis pondere, & vtilitatis vbertate mihi superare videantur, a re publica tamen nostra eiusque institutis plane abhorrent. Haec est illa sententia mea, quam an tam aduersam iuris prudentiae nostrae dignitati existimes, fac, quaeso, ex te, CVIACI, intelligam. Tum CVIACIVS ad HOTOMANVM conuersus: noli, quaeso, FRANCISCE, committere, vt inuidiam tuam accusem. Id vero crimen quo pacto, quaeso, dilueres, si intempestiuo iudicii nostri desiderio in transuersum actus, nobis praeclaras illas, quae te in eam sententiam impulerunt, rationes inuideres? Quare, nisi graue est, eas, quaeso, deprome. Longam vero mihi orationem imperas, inquit HOTOMANVS, cui si plures deposcerem clepsydras, id quidem iure meo facerem. Sed in compendium tamen rem mittam, & eundo per plerasque iuris Romani partes, quam parum Gallica ciuitate donatum sit, ostendam. Duae sunt totius iuris Romani partes, quarum altera ad statum rei Romanae pertinet, altera ad rem cuiusque priuatam persequendam retinendamque est comparata. Publicum illud ius antiquum nullius hodie esse vsus, omnes mecum fatebuntur, qui magistratuum munera & iura vna cum ipsa re publica mutari, non ignorant. Quidquid ergo Romana iuris prudentia de patriciis & plebeiis, de consulibus, praetoribus, aedilibus, proconsulibus, praesidibus prouinciarum, de praefectis vrbi & praetorio, de iuridico ciuitatis Alexandrinae aliisque di-

gnitatibus praecipit, non magis profecto Galliae, quam iura Mandarinorum apud vltimos Seres, conueniunt. De aliis dignitatibus apud nos disceptatur, id est, de iuribus regis, reginae, Delphini, fratrum regis, & eorum appanagii, principum item, bastardorum regis, Connestabili, Parium, Mareschallorum Franciae, magistri regii cubiculi, Admiralii, ducum, comitum, vicecomitum, vicariorum, baronum, item thesaurariorum Franciae, praefectorum fisci & rationum, cancellarii, magistrorum supplicum libellorum, Parlamenti, Balliuiorum, Seneschallorum. Plura huius generis referrem, nisi parcerem BRISSONIO nostro, cuius aures, Romanae adsuetas elegantiae, tot barbara dignitatum nomina vix ferre existimo. Iam scire velim, quid Romanis illis cum nostris dignitatibus commune sit? Nihil profecto omnia illa possunt rei publicae nostrae prodesse, quae a Romana illa toto coelo, quod aiunt, distat. Expendamus, quaeso, quid in Codice nostro de iure publico traditum sit: sunt ea profecto ab iis, quae in Pandectis legimus, diuersissima. Quam ob rem vero, nisi quod migrante Constantinopolin imperio, alia subito esse coepit rei publicae facies? Quod si vero Iustinianeo aeuo in ipso romano imperio ius publicum Romanorum antiquum obsoleuerat: qua fronte illud Galliae obtruderetur, cuius imperium, a Francis constitutum, nihil ex eo tempore cum Romano illo vetere commune habuit? Pergere volentem interpellauit BRISSONIVS. Consulturus enim memoriae, qua paullo minus, quam HOTOMANVS, valebat: ad hanc orationis partem seorsum respondere maluit. Simulata ergo indignatione:

Semper ego, inquit, *auditor tantum? numquamne reponam?*

Speciosa sane est oratio tua, HOTOMANE, sed, quod pace tua dixerim, parum solida. Numquam mihi dubium fuit, quin alia sit nostrae, alia olim fuerit Romanae rei publicae facies, nec ego me in rebus ciuilibus tam puto esse hospitem, vt cuique imperio suas dignitates suaque iura publica esse ignorem. Verum cogitanti mihi de ciuitatis Romanae facie, obuersari videtur perfecta aliqua numerisque omnibus absoluta rei publicae imago, ex qua Galli non minus quam aliae gentes capere possint regnatricis prudentiae exemplum. Multa recensuisti barbara dignitatum nostrarum nomina: sed quid prohibebat, quo minus Franciae Mareschallos, praefectos praetorio; duces, praesides prouinciarum; thesaurarios Franciae, quaestores; praefectos fisci, comites sacrarum largitionum; Parlamentum senatum adpellares, nisi data veluti opera barbarus videri voluisses? Eadem fere sunt veterum illarum nostrarumque dignitatum munera, eadem propemodum iura, vt, si verum fateri velis, nominibus tantum differre videantur. Quae in orbe Romano imperatoris, eadem regis in Gallia nostra iurisdictio est. Quam parum deinde differunt, Augustarum & reginarum, Caesarum &

Del-

Delphinorum iura? Quid porro? an non in Conneſtabilis & Mareſchallis noſtris veteres illos praefectos praetorio renatos intelligis? Idem de reliquis videtur ſtatuendum. Iam vide, quaeſo, HOTOMANE, quo pacto CVIACIO huic perſuadere coneris, iuris iſtius publici Romani nullum apud nos vſum omnino ſupereſſe. Ego vero non ſupereſſe aliquem vſum nego, inquit HOTOMANVS, ſed nullum vmquam fuiſſe contendo. Totum imperium noſtrum non a Romanis, ſed a Francis, horum victoribus conſtitutum eſt: nec ea in re Romanorum, ſed ſuos mores atque inſtituta ſequuti ſunt. Quum ergo leges illae de officiis & dignitatibus non Francis, ſed orbi Romano datae ſint: qui fieri poteſt, vt quasdam earum legum, quae numquam in Franciam penetrarunt, reliquias domi noſtrae quaeramus? Parum profecto ad rem facit, quod inter Romanas noſtrasque dignitate ſimilitudinem, quamdam deprehendere tibi videris. Si enim id ſufficere arbitramur, quid prohibet, quo minus & Sinenſium iura publica in Francia noſtra ciuitate donata ſtatuamus? Non difficilius ſaltim fuerit, ſimilitudinem quamdam inter Sinenſium Mandarinos Pareſque Franciae, quos vocamus, quam inter Mareſchallos noſtros vetereſque praefectos praetorio obſeruare. Verum peroraſſe mihi videor cauſſam, quod ad iuris prudentiam publicam attinet, nec ipſum BRISSONIVM tam ex animi ſui ſententia, quam ingenii mei exercendi cauſſa arbitror haec in medium attuliſſe. Quare ſi quidem vobis ita videbitur, priuatorum etiam iurium vſum expendam. Tum CVIACIVS: Ita vero, inquit, mihi videtur, & quidem maxime. Neque enim res erit magnorum laterum, vt mihi, quae adhuc dixiſti, perſuadeas. Diu enim eſt, ceu ipſe nouit BRISSONIVS, quod publici Romanorum iuris vſum in Francia nullum eſſe agnoui. Quare ſi eo me animo adpellauit iudicem, vt ea in re ſecundum ſe litem darem: vereor, ne eum conſilii poeniteat. At de iure priuato quid ſtatuendum ſit, nondum liquet. Quare dabis id opinor, amicitiae noſtrae, vt de eo potiſſimum nobis ſententiae tuae rationes ea, qua ſoles, dexteritate explices. Profecto ne BRISSONIO quidem id graue futurum, fretus eius humanitate, credere te, HOTOMANE, fide mea iubeo. Ego vero, inquit HOTOMANVS, id nec tibi nec huic BRISSONIO credo, niſi more Quiritium promiſeritis. Tune ergo, BRISSONI, aequo animo feres, me ea de re loquentem? Feram, inquit BRISSONIVS. Et tu, CVIACI, pergit HOTOMANVS, id me credere fide tua iubes? Oblectauit CVIACIVM viri vrbanitas. Protinus ergo reſpondit: ſe iubere, conuerſusque ad BRISSONIVM: vides, inquit, quo loco ſimus apud HOTOMANVM. Quia enim nos iuri Romano haud parum tribuere intelligit, non minus caute nobiſcum agit, ac ſi cum rabulis quibusdam, in medio foro Romano ſibi obuiis, res eſſet. Quaſi vero, inquit BRISSONIVS, hoc tempore opus eſſet iſtis ambagibus, nec hodie quaeuis pacta, nulla licet interpoſita ſtipulatione, rata haberentur. Tum HOTOMANVS: video me iam multum laboris hac ſtipulatione

tione compendii fecisse. Hac vna enim sollemnitate, quam modo BRISSONIVS euanuisse fatebatur, vniuersae, quam agendam suscepi, caussae haud parum lucis accessurum spero. Ex verbis nasci obligationem, non primum nos vel leges XII. tabularum, vel ius illud Flauianum, verum ipsa natura ac sempiterna ratio docuit. At vero, quod obligatio illa inutilis sit, nisi certa quaedam formula stipulandi conceptioque verborum intercesserit, id vero Romanorum patriciorum commentum est. Quare illud apud nos quoque viget, non quia Romanis legibus demum cautum est, vt sua quisque promissione teneatur, sed quia id ex ipso naturali iure hausimus. At Romanas illas ambages, ad decipiendam plebem comparatas ideo non recepimus, quia Romana sunt, hoc est, non publici saporis instituta. Iam si per vniuersam iuris prudentiam Romanam eas, BRISSONI, idem, quod iam de stipulatione obseruauimus, vbique deprehendes. Fere enim nihil, nisi quod ipsis naturae legibus stabilitur, in fora nostra receptum, reliqua vero omnia, quae a Romanis inuenta accepimus, cum ipsa Romana re publica exoleuisse, intelliges. Nosti, BRISSONI, tria esse summa capita, ad quae vniuersum ius Romanum, ipsius Triboniani iudicio, possit reuocari. Omne enim ius aut in statu personarum, aut in rerum qualitatibus, quas vocant, adquirendoque dominio, & obligationibus, aut in actionibus instituendis excipiendisque versatur. Personarum prima apud Romanos diuisio in liberos & seruos diducebatur. Hinc innumerae veterum iureconsultorum disputationes de iure libertatis, de ritibus manumissionis, de diuersa conditione libertinorum, de iure & auctoritate, quam domini retinebant seruo manumisso, quam ius patronatus nominabant, de colonis, statu liberis, & sexcentis huius generis quaestionibus. Iam cogita, quaeso, quid vtilitatis nobis in forum prodeuntibus adlaturus sit ingens & continuus ille labor, qui huic iuris parti addiscendae insumendus est. Apud nos seruilis conditionis hominum aliis pro dominorum arbitrio pensio imperatur, alii certam soluunt, alii manus mortuae esse dicuntur, alii matrimonium libere non contrahunt. Quae omnia quantum a Romanis institutis remota sint, nemo non intelligit. Quid iam dicam de patria potestate Romanorum? Habebant Romae patres liberos paene ipsis mancipiis subiectiores, adeo, vt & vendere eos & pignori dare, & quidquid adquisiuissent, vel suum facere, vel in alios transferre possent. Quin? si quid contra officium admisissent liberi, quo supplicio in eos esset animaduertendum, penes patres, tamquam reges quosdam domesticos, erat arbitrium. Horum nihil in Gallia nostra auditur. Romanorum commentum erat illa patria ciuium maiestas: adeoque illud cum ipsa Romana ciuitate exspirauit. Nos eo iure vtimur in liberos, quod ius naturae ac gentium non patribus, sed parentibus, indulsit. Vnde & illos emancipationum ritus, quia a Romanis sunt inuenti, non magis a Francis adoptatos reperimus, quam genera illa nuptiarum, adoptionum ac legitimationum,

rum, de quibus tam subtiles exstant in corpore Iustinianeo disputationes. Idem concedendum erit de tutelis, ex lege Atilia & Iulia Titia, nec non parentum, fiduciaria, patronorum. Quis vmquam dixerit, tutores apud nos ex istis legibus dari? Pupillis praeesse debere, qui educationis bonorumque in se curam suscipiant, ipsa docet aeterna illa lex ac ratio, quam e natura ipsa adripuimus, hausimus, expressimus. Quaecumque vero Romani cauerunt, veluti, vt certis tantum magistratibus ius esset, tutores ex legibus dandi: vt tutores praesentes certa formula auctores fierent, quoties quid a pupillo agendum esset: vt si parum ex fide gererent, ab vnoquoque ciuium in suspicionem adduci & ad praetorem deferri possent: ea omnia, tamquam Romana instituta, ad nos haud pertinent. Hinc apud nos quidam sunt custodes, quidam legitimi, & in custodibus quandoque nobilis, quandoque ciuilis est custodia: quae omnia dici non potest, quam longe absint a Triboniani disciplina. Venio ad alteram iuris priuati partem, quae de iure rerum praecipit. Multa hic in legibus Romanis prudenter ac prouide esse statuta de adquirendo rerum dominio, de successione ab intestato, de contractibus item ac obligationibus, quis negauerit? Sed pleraque ita sunt comparata, vt ad sempiternae illius legis normam, tamquam ad Lydium lapidem, composita videantur. Hinc quod ista in Gallia nostra vigeant, adeo non mirum est, vt, si non vigerent, esset quam maxime mirandum. Vigent enim etiam pleraque in Turcia & positis sub alio sole regnis: quo vix fama quaedam iuris Romani vmquam penetrauit. Verum his in rebus multa addiderunt Romani, varia praecipientes de rebus mancipi & nec mancipi, de discrimine agnatorum, gentilium, cognatorum, de bonorum possessionibus, de stipulationibus, contractibus bonae fidei & stricti iuris, quae ne audiuntur quidem in foris nostris, indicio certissimo, ea in Gallia non magis, quam Turcica iura, esse recepta. Alia sunt, quae in iudiciis nostris crepari audimus, veluti appanagia, vasallagia, *d'héritages cottiers, ou surcottiers, des droits seigneuriaux, de iustice directe, censiue, reconnoissance*, & his similia. Iam finge, BRISSONI, excellentissimum aliquod ingenium, quale in CVIACIO hoc nostro admiramur, eo diuturna exercitatione peruenisse, vt iura Romana non minus adcurate teneat, quam aut Cato, aut Scaeuola, aut Sulpicius. Si illud hac sola scientia instructum in illud iudiciarium tuum regnum, aut aliud Galliae forum veniret: nonne sibi, his auditis, in alio terrarum orbe pedem posuisse videretur? Reliquae sunt actiones. Sed de his plura addere nihil attinet. Vno enim, vt ita dicam, verbo rem omnem confecisse videbor, si nihil, quod ad nos faciat, in tota illa iuris prudentiae Romanae parte contineri dixero. Si quis tibi, BRISSONI, qui supremo Galliae foro tam diu praefuisti, formulam actionis e libello tuo formularum, tamquam e praetoris albo, occineret, an tu, quaeso, eum sanae mentis crederes? Sin vero de modo atque ordine iudiciorum quaeritur, is nobis ne sa-

tis quidem hodie notus ac perſpectus eſt, tantum abeſt, vt eum in regno noſtro ſequamur. Quae quum ita ſint, nec te, BRISSONI, nec hunc, quem mihi iudicem tuliſti, CVIACIVM dubitaturum arbitror, quin abſolvendus ſim a ſuſpicione illa, in quam tu me, ſententia mea non ſatis intellecta, adduxeras. His dictis, ſilentium ſequutum eſt, & BRISSONIVS, cui iam fuiſſet pro ſe dicendum, de iis potius, quae ab HOTOMANO in medium prolata fuerant, quam quae ipſe eſſet prolaturus, meditari videbatur. Tandem tamen, pudore ad dicendum adactus: Video, inquit, te, HOTOMANE, tanta orationis ſententiarumque vbertate cauſſam dixiſſe, vt mihi tam diſerti aduerſarii ingenium non minus, quam Ciceroni olim Hortenſii eloquentia, timendum videatur. Verum vt iuris prudentiae noſtrae cauſſam deſeram, eamque e foris noſtris exulare exiſtimem, fateor me oratione tua, quantumuis erudita, nondum adduci. Multis verbis poſſem pleraque, quae ab vſu receſſiſſe ais, temporibus ac foris noſtris vindicare: ſed paucis ſelectiſſimiſque exemplis iuris Romani vſum hodiernum oſtendere malo. Quid tibi videtur, HOTOMANE, de toto teſtamentorum iure? illudne tibi Romae natum videtur? An vero Romae illud notius eſſe potuit, quam hodie eſt in Gallia noſtra? Quid dicam de ſubſtitutionibus, de legatis & fideicommiſſis, de codicillis & iis, quae ex iſto iure naſcuntur, actionibus? Quid his in foro noſtro auditur frequentius? Plura omnino iuris Romani capita exoleuerunt, fateor, (& quidni exoleuiſſent, quum iam imperatorum veterum aetate multa vetera Romanorum inſtituta euanuerint?) ſed omnia tamen receſſiſſe ab vſu, id quidem nec ego vmquam, nec hic, quem iudicem adpellaui, CVIACIVS concedemus *d*. Vtriusque iam ora erant in CVIACIVM conuerſa. Sed hic prudenter declinaturus ſententiam dicendi officium; Si mihi iudici, inquit, adſeſſores quidam aut decemuiri litibus iudicandis adeſſent: dicerem iam: DIXERVNT, diuiderem tabulas, adſeſſores mitterem in conſilium, diremtisque ſuffragiis aut abſoluerem te, BRISSONI, aut condemnarem. Verum quum ita diſſeruerit vterque veſtrum, vt ex incerto me paene reddideritis incertiorem: vtar iure meo, vetusque illud: NONDVM LIQVET pronunciabo. Adiuuit tergiuerſantem CVIACIVM fortuna. Defecerat enim inter confabulandum dies, acceſſeratque HOTOMANI ſeruulus, optimam hanc eruditiſſimorum hominum trigam vxoris nomine ad coenam inuitaturus. Quare, pacti inter ſe nouam ea de re diſputationem, conſurrexerunt, & progreſſi in aedes, frugalique excepti coena, multam noctis partem ſuauiſſimis ſermonibus exegerunt.

d) Epilogus, quae vltima pars dialogorum qualis eſſe debeat, diximus *part. II. cap.* 4. §. 8. 9.

XVII.

XVII.

INSCRIPTIO

STILO LAPIDARI CONFECTA.

D. M.
MORTALE. QVIDQVID. HABVIT.
HEIC. DEPOSVIT.
RAPH. LAMONIVS.
PVER. VENVSTVLVS. ET. GRATIIS. IPSIS.
AMABILIOR.
VIX. ANN. V. MENS. III.
SI. VITAM. QVAERIS. PAVCA. CAPE.
NON. FVIT. FVIT. NON. EST. ERIT.
SIC. VITA. TRVDITVR.
HAEC. SCIRE. TVA. INTERFVIT.
VIATOR.
IAM. IN. REM. TVAM. ABI.
FILIO. SVAVISSIMO.
MOESTISSIMVS. PATER.
L. L. Q.
POSVIT.

XVIII.

INSCRIPTIO

STILO RECENTIORE ELABORATA.

Expia omen,
audies infaustum nomen
FAVSTI SOCINI
quem vixisse non magis expedit, quam
viuere.
Si patriam quaeris: Italia est,
cuius antiquos colonos imitatus, scelere
superauit,

Italia

Italia terris; hic coelo, leges praescribere
ausus est.
Illa de tribus terrae partibus: hic de tribus
Deitatis personis triumphum
adfectavit.
Cui ipse humanitatem debebat, eius
diuinitatem,
cui redemtionem; eius redimendi virtutem,
nefario, sine dubio, ausu, in dubium
vocauit.
Tantum ingenium erat puero,
vt puer senex videretur.
At turbato ordine, senex puero magis
desipuit,
doctus futurus, si minus didicisset.
A iurisprudentia auspicatus insaniam,
leges, quas violaturus erat, didicit;
fortassis, vt tanto argutius litigaret.
Inde sacras litteras scrutatus est,
verum, vt aper vineam,
proculcaturus, quibus frui potuisset.
His instructus subsidiis,
cum veritate bellum gerere coepit:
quumque Cainum nulla ferret regio,
demum in Sarmatia delituit, at non latuit.
Libellis enim variis
ea sparsit semina,
quae in infaustum succreuere lolium.
Id vnum laude dignum,
quod morari denique inter homines desiit.
Tu, lector,
quod felix, faustumque sit;
infaustos Fausti errores,
si vita tibi curae est, vita.

XVIIII.

XVIIII.

DECLAMATIO.

SI exacta demum, qua adhuc paene obtorpuimus, inclementissima hieme, nihil aliud voluptatis ac solatii amoenior haec anni temperies nobis adferret, quam vt TVO, REX POTENTISSIME, exoptatissimo adspectu perfrui, TEque, huius vrbis tecta cum splendidissimo comitatu subeuntem, faustissimis adclamationibus excipere iam liceat: tanta profecto nostra haec futura esset felicitas, vt ea omnes *pristinae aeris hiberni iniuriae* facile pensari vnicuique nostrum viderentur. Quemadmodum enim, vbi sol, conuerso in boream flexu, diem spargere coepit meliore coma, omnia illico recreari, refoueri, reuiuiscere, & ex diuturno veluti sopore excitari, animaduertimus: ita idem euenire solet bonis ciuibus, saluum conspicientibus optimum principem, sacrumque eius venerantibus vultum, & ipsam manum, quae regnorum gentiumque fata dispensat, religiosis osculis libantibus. Quis enim eo conspectu multo iucundissimo non magnopere delectetur? quem non noua spe, nouaque veluti vita animet os illud venerandum, a quo nemo vmquam tristior discessit? Quo denique aduenire potest natus in regnorum salutem princeps, vt non nouo omnia lumine collustret, nouo calore reficiat, & noua passim, eaque expressissima relinquat infatigabilis sollicitudinis ac prouidentiae suae vestigia? Quis igitur miretur incredibilem illum hominum concursum, quem in publico illo ingressu TVO fieri cum stupore vidimus? Nullius fuit tam prouecta ac praecipitata aetas, quem non aduentus TVI fama in publicum proliceret. Nullius tam adfecta valetudo, cui non tantum virium sufficeret laetitia publica, vt lectulo crepere, & vel per fenestram TE spectando fructum oculis capere vellet. Vidimus omnis ordinis, sexus, aetatis homines non incondito clamore, sed calidissimis votis, TE, quacumque pergebas, prosequentes. Vidimus ipsis tectis ac columnis insidentia iuuenum puerorumque examina: parentes, paruulis suis, quos inhaerentes ceruicibus circumferebant, blandissimas voces praeeuntes, ostentantesque communem patriae parentem, vix proprium satis noscentibus: omnes denique ciues TVOS in preces & vota solutos: quin & peregrinos, quos fortuna eo tempore ad nos aduexerat, communi ciuium TVORVM laetitiae prae laetitia liberaliter illacrymantes. Haec ergo sola si in hoc auspicatissimo aduentu TVO, DOMINE LONGE CLEMENTISSIME, cogitaremus: ea pro-

profecto ita magna nobis viderentur, vt dignum illum diem, qui in fastis nostris notaretur, merito iudicaremus, imitatique Romanos, auro argentoque, tamquam futurae felicitatis augurium signandum arbitraremur ADVENTVM PRINCIPIS. At sunt profecto his longe maiora, ad quae vulgi caligant oculi, & quae in principum suorum profectionibus atque itineribus illi soli mirantur, qui aliquo rerum ciuilium vsu praecellunt, quamque cum vtilitate totius reip. illa coniuncta sint, paullo accuratius, adhibita in consilium ratione, rimantur. Quae si breui oratione pandere conabor, publicae huius laetitiae interpres a Senatu collegioque nostro designatus: me id bona cum splendidissimi huius auditorii venia, facturum, non tantum spero, sed & certissime, si non fallax est mentis praesagium, confido.

Ez. SPANHEM. de vsu & praest. numism.

Quos olim apud Chaldaeos, Babylonios, Medos, Persas, aliosque barbaros ad regii nominis fastigium vel fortuna, vel ciuium fauor prouexerat: ii in eo permagnum ad sui venerationem positum esse momentum existimabant, si numquam regia, rarius palatio excederent, & a nemine vmquam nisi a primae admissionis administris & exploratae fidei cubiculariis conspicerentur. Tanto enim se maiori venerationi omnibus futuros, existimabant, quanto minus sui conspiciendorum copiam vlli mortalium, nisi a se vocato, facerent, Deorum immortalium instar, quos solo animo ac intellectu homines venerarentur. Nam sicuti humili ac tuta consuetudine euilescere etiam quod in excelso fastigio positum est, ipsumque adspectum minus verendos ipsa satietate facere animaduertimus: ita reges illi veluti e medio secedentes, vitato adsituitatis studio, auctoritatem absentia tuebantur. Hinc si quid cum regibus istis agendum esset: id per internuncios fieri oportebat: & si cui adeundi daretur copia iis per mille spadonum agmen, submisso in terram vultu ad regium cubiculum, tamquam ad adytum aut delubrum erat prorependum, & prostratis in terram corporibus adoranda maiestas, quam vel vidisse propius, piaculum videbatur. Hoc vero more nihil fingi potuisse absurdius, omnibus semper viris cordatioribus, rerumque ciuilium peritioribus, visum est. Neque enim adspectus quidquam venerationi boni principis detrahit, neque ei quidquam accedit per solitudinem. Vti enim ideo non venerabilior fuit Tiberius, quod integra aetate ac valetudine Capreis, tamquam in quadam lupanari delitesceret: Nec Domitiano ideo, quod certis horis secretum caperet, & muscas stilo configeret, ipsa raritas admirationem conciliauit. Metus plerumque est, qui malos principes palatio suo, tamquam carceribus clausos tenet. Timent enim illi a quibus timentur: &

HERODOT. Lib. I. Cap. 99. IVSTIN. Lib. I. Hist. Cap. 9

SVET. in Tiber.

SVETON. in Domit.

& metus, quem omnibus incutiunt, ita in auctores redit, vt non putent se vsquam nisi in palatio suo quidem securi tuta omnia vereantur. Hanc vero caussam procul habet bonus princeps, qui in oculis ciuium, & in ipsa acie non magis periclitatur, quam intra palatii sui vmbram, sed tuto in cuiusuis ciuium suorum gremio requiescit. Ecquis enim illum non oculis ipsum haberet cariorem? Ecquis tam esset officii sui immemor, vt non eum laterum suorum obiectu protegat, cuius salute communem omnium salutem contineri, non ignorant? Recte itaque illi ac sapienter, qui iam pridem solidissimis demonstrarunt argumentis, tanto rectius se habere imperium, quanto frequentius omnes eius partes a bono principe obeantur lustrenturque. At tria potissimum sunt, in quibus se eximia prodit istius lustrationis prouinciarum vtilitas. Primo enim ipsa principis praesentia excitat omnes, quibus quaedam reip. partes creditae sunt, vt tanto sanctius fungantur officio, quanto turpius esse iudicant, peccare sub principis oculis, eumque non modo vindicem, sed & spectatorem ac testem malorum facinorum habere. Vetus hoc rei rusticae praeceptum est, in propinquo agrum mercandum, quo & frequenter dominus veniat, & frequentius se venturum, quam sit venturus, denunciet, sub hoc enim metu, cum familia villicum in officio esse futurum: quum contra pessime mulctetur ager, cuius dominus, quid in eo faciundum sit, non doceat, sed audiat ex villico. Quid vero aliud respublica est, quam villa quaedam maxima? quid aliud principum administri, praefecti & magistratus, qui vbique illam administrant, quam villici & actores, qui principis sui, tamquam patrisfamilias rem suo quisque loco curant? Quid vero his maiores subiiciat igniculos ad res praeclare gerendas, quam praesentia principis, cui cari, cui probati esse cupiunt, cuius adspectus vel praua cogitantes rubore suffundit? Iam si ex hac scholae vmbra in lucem & militiam castrensem conuertere licet oculos, quos exempla nobis sufficiunt annales, integras acies non modo sustinuisse, sed & saepenumero restituisse praesentes principes? Macedones olim bello ab Illyriis paene prostrati, demum rege suo Aeropo prolato, & in cunis pone aciem posito, tam acriter certamen repetiuerunt, & magna caede funderent Illyrios, ostenderentque priore bello regem Macedonibus, non virtutem defuisse? Quoties quaeso Alexander M. hostibus in se tamquam vbique profligatum ferociter incurrentibus, labascentem aciem solus alacri illo vultu suo restituit? Quoties milites territos castigando, adhortandoque praelium, quod elanguerat, accendit? Nimirum suum quisque principem testem ac spectatorem virtutis suae habere desiderat: eo

IVSTIN. Lib. VII. Cap. 2.

CVRT. Lib. IIII. Cap. 15.

 prae-

praesente ignauum esse, piaculum; eo spectante occumbere egregium ducitur, neque temere quemquam segnem esse patitur principis, iustissimi meritorum aestimatoris ac brabeutae praesentia. Nihil esse solet aliena fide fallacius: ac proinde ii demum felicissimis imperant auspiciis, qui alienis potius ingeniis manibusque, quam oculis atque auribus, in administrando imperio vtuntur: vti autem suis oculis auribusque ii demum possunt, qui aliquando, ac veluti per vices temporum relicta regia, veniunt in rem praesentem, & tam coram omnia contemplari, quam videri a ciuibus gestiunt. Equidem si eamus in annales, veteremque omnis aeui memoriam repetamus, non semper laetum ac salutarem fuisse ciuibus principum aduentum, comperimus. Funestissimum fuit L. Veri Imperatoris iter per Romanas prouincias, cuius id fatum fuisse ait IVLIVS CAPITOLINVS, vt in eas prouincias omnes per quas redibat Romam vsque pestilentem luem deferre videretur. Nec magis laetum illud Maximiani Imp. iter per Italiam fuisse accepimus, de quo grauissimus eorum temporum scriptor: Vastata, inquit, ea pars Italiae est, quo pestiferum illud agmen incessit, expilata omnia, mulieres corruptae, violatae virgines, extorti parentes & mariti, vt filias & coniuges proderent: abactae, tamquam de barbaris, praedae pecorum ac iumentorum. Hoc modo se ad sedes suas recepit Maximianus, quum Romanus quondam Imperator, nunc populator Italiae, hostiliter omnia vexasset. At aliud est bonorum principum, lustrantium prouincias suas consilium. Neque enim id ea intentione faciunt, vt locum mutent animi caussa, voluptatibusque indulgeant, aut eluuionem inferant ciuium bonis, sed vt vbique sollicitudinis ac prouidentiae suae monimenta perpetua relinquant. Bono patrifamilias, cui aliquando rusticari libet, nihil maiorem adfert voluptatem, quam si quid, quod ad agelli sui vtilitatem pertinet, reperiat, vel aliud, quod noxium illi videatur, prudenter possit emendare. Iam ergo excurrit in agrum, & sicubi forte aquarum vis sulcos fecerit, eas extergendas, & complendas, fossasque, per quas eluuio defluat, ducendas curat, iam in hortico negotiosus, in locum demortuarum arbuscularum alias plantari, in alias iam adultas surculos inseri, in aliis silvescentem ramorum luxuriam coerceri, alias nuper plantatas, & ventorum vi incurvatas pedamentis stabiliri; purgari porro areolas, atque infelix lolium vbique euelli iubet. Iam, si quid vitii praetorium fecerit, vel tegulae ex horreis ac stabulis defluxerint, vel in instrumento fundi aliquid vetustate ac vsu detritum ac corruptum sit, omnia vt quam primum in integrum restituantur, dat operam. Denique omnia, quae reliquorum oculos emissi-

IVL. CAPITOL. in eius vita Cap. 8.

LACTANT. de mort. persequut. Cap. 27.

missitios fugerant, ipse solus videt, quem veterum non nemo centum oculos habere ait, paterfamilias. Idem agit, dum prouincias lustrat, bonus princeps: ubique quod vel emendationem desideret, vel quod ad maiorem perfectionem prouehi possit, animaduertit, neque vmquam, quam dum ocium hoc sibi indulget, ociosus esse solet. Reperit alibi, quae de iure religiosus dicendo saluberrime constituat: alibi de re nautica, quod e republica videtur, praecipit: est vbi laxior disciplina militaris principis prouidentiam exigit. Vbique vero eum distringit cura religionis, reipublicae litterariae, commerciorum, artium atque opisiciorum, quae vt florentiora sint post discessum suum, quam antea fuerant, nihil omnino reliqui sibi in secessu illo itinerario facit. Proditum memoriae est, in Augustum forte Puteolanum sinum praeteruehentem vectores ac nautas de naui Alexandrina coronatos, ac tura libantes faustissima haec omina ac laudes eximias congessisse: PER TE VIVIMVS, PER TE NAVIGAMVS, PER TE LIBERTATE AC FORTVNIS FRVIMVR. Easdem laudes vbique audit bonus princeps, si qua vrbe, quam aduentu suo exhilauerat, excedit. Sexcentis, aut innumerabilibus potius faustis adclamationibus eum prosequuntur, non modo nautae, & vectores, sed omnium ordinum ac professionum homines, qui se per illum viuere, per illum militare, per illum vacare litterario ocio, per illum nauigare, negotiari, artem facere, quin libertate, ac fortunis frui, laeti laetitiis omnibus, profitentur. Tanto cum bonorum cumulo coniunctus est aduentus boni principis, quem iter facientem vbique virtutem ac prouidentiam comitari, discedentem felicitatem temporum subsequi iure meritoque dixeris. Nemo itaque mirabitur, Hadriani imperium nihil aliud paene, quam perpetuam peregrinationem, inspectionem prouinciarum fuisse. Neque magis cuiquam mirum videbitur, veteres illos heroas, quibus plurimum debet orbis Christianus, Carolum Magnum, aliosque saeculis omnibus memorandos principes non in palatio suo consenuisse, sed omnes prouincias ordine obeuntes modo huic, modo alii genti praesentiam suam indulsisse, iamque alibi ius diligentissime dixisse, iam alibi in castris excubasse pro securitate imperii, iam cum optimatibus consultasse de republica, vt quemadmodum coelestia sidera numquam vno loco stare, sed infatigabili motu circa orbem nostrum rapta modo hanc modo illam terrarum partem influxu suo felicissimo beare videmus, ita maximi illi principes nulli se imperii sui parti subduxisse, sed vbique dispensasse felicitatem publicam videantur. Enimuero si nullam aliam utilitatem ex illa prouinciarum lustratione caperent principes, quam quod ciuium in se studia, merita, ingenia,

PHAEDR. Lib. II. fab. 9. v. 18.

SVETON. in Aug. Cap. 98.

SPART. in vita Hadr. Cap. 10. sequ.

ADLZREITER. Annal. Boi. lib. VII. §. 85.

susceptosque pro publica salute labores in ista peregrinatione propius inspiciant ac penitus pernoscant, vel illa tanta esset, vt maior vix exoptanda videatur. Principis est virtus maxima, nosse suos, veterum quidam recte ac prudenter dixit. Qui enim fieri potest, vt inter tot ciuium myriadas iis quemque reipublicae partibus, ad quas idoneus, ac veluti a natura factus sit, adhibeat, nisi de omnium virtute, doctrina, meritis, rebusque vel praeclare vel perperam gestis, satis constet. Et qui constare posset, si princeps numquam egrediatur cubiculo suo, nec quemquam hominum ciuiumque suorum, nisi purpuratorum suorum, tamquam nomenclatorum, indicio nosset. Memorabilis ac merito admiranda fuit illa regum Persarum sollertia, quod, quaecumque a quouis etiam priuato gesta, non modo illustria ac laude dignissima, verum etiam foeda inceptu, foeda exitu, in commentaria publica & annales referri, eaque sibi vel ociosis, vel somnum noctu non capientibus praelegi vellent, non vt voluptate sola inde permulcerentur, nec vt his, tamquam fabellis audientibus somnus eo facilius obreperet; sed vt virorum bene vel male de se meritorum res gestas in memoriam sibi reuocarent, bonos praemiis ornarent, malis dignas eorum facinoribus poenas irrogarent, illis ad alias res praeclare gerendas vterentur, hos a republica administranda submouerent, adeoque in omni honorum, dignitatum, munerumque genere, non nisi viros probos, & quorum sibi perspecta esset fides atque industria, reperirent. Quantumuis vero singulari quadam ac praecipua laude dignum videatur hoc Persarum institutum: non tamen illi maximorum principum notitiae, quam sibi, institutis per prouincias itineribus ipsaque vsu & experientia pepererunt, vlla ex parte est comparandum. Ipsi qui olim ad historiam scribendam adpellebant animum, vix operae pretium sibi facturi videbantur, si ea, quae vel ex aliis audiuissent, vel in commentaria legissent relata, verbis ornatissimis referrent, nisi ipsi per maria ac terras peruagati, eas prouincias, vrbes, montes, flumina, vbi res, quas scripturi essent, gestae dicerentur, ipsi adiissent, omniaque suis oculis lustrassent. Ad quas molestissimas profectiones suscipiendas quid eos impulit aliud, quam quod magis fidos esse oculos, quam aures historicorum existimarent? Et ita sane res comparata est. Facile in annales referuntur cuiusuis actiones, rerumque euentus, at difficilis est ingeniorum humanorum, consiliorum, studiorumque notitia, & quam non temere alius, nisi qui homines viderit & coram perspexerit, sibi comparabit. Quamobrem quantum interest inter annalium scriptorem, qui multa mentibus ad arbitrium suum, vtram rem non vult spondere, sed adiicit, penes auctores sit fides, & illum, qui rebus, quarum texit historiam, vel ipse

Eph. VI. IOSEPH. *Lib. XI. Cap.* 2. 3. BRISSON. *de regno Pers. Lib.* I. §. 229. *sequ.*

PLAVT. *Menaechm. Act. II. scen.* I. *v.* 23. GER. IO. VOSS. *in Arte hist. Cap.* 9. *p.* 15. *Tom. II. Oper.*

SEN. *Quaest. nat. Lib. II. init.*

ipſe interfuit, vel ſaltim coram omnia oculis vſurpauit, idem diſcrimen deprehendunt viri rerum ciuilium periti, notitiae hominum, per aliorum ſermones & per vſum ac conſuetudinem quaeſitae, ac proinde merito vniuerſo orbi admirationi eſt princeps, qui luſtratis ſubinde prouinciis, id conſequutus eſt, quod de Hadriano Caeſare memoriae proditum eſt, vt nomina pluribus ſine nomenclatore reddat, & omnes, quorum in ſe aliqua merita exſtarent, noſſet, & ſine vllius admonitione nominibus ſuis compellat: vel quod de Trojae domitore, Vlyſſe praedicat Homerus, qui

SPART. in ei. vit. Cap. 20.

multorum prouidus orbes
Et mores hominum inſpexit.

HOMER. Odyſ. A. v. 2. HORAT. Lib. I. Epiſt. 2.

At vereor profecto, ne cui iuſto videar loquacior, qui ex interioris prudentiae ciuilis praeceptis de fructu ex itineribus aduentuque principis capiendo tam fuſa ac taedioſa forſan oratione diſſeram. Vbi enim res ipſa loquitur, quid opus eſt verbis? Quum nobis ob oculos verſetur incomparabile POTENTISSIMI REGIS noſtri, domini longe clementiſſimi exemplum, in quod, tamquam in abſolutiſſimam boni principis imaginem vnuſquiſque poteſt coniicere oculos: quid praeceptis opus fuerit? Ex quo imperio potitus eſt CHRISTIANVS noſter CHRISTIANISSIMVS, non modo curam ac ſollicitudinem ſuam omnibus, quibus praeeſt, regnis ac prouinciis, tamquam verus patriae pater impendit, verum etiam illas coram inſpicere, earumque non modo ſtatum, vires, opes, ac praeſidia, ſed & ciues, eorumque ingenia, ſtudia, commercia, artes, cognoſcere, primum atque antiquiſſimum habuit. Vidit REGEM ſuum praeſentem non modo Dania ac Cimbrica haec cherſoneſus: ſed & Noruegia diſſitiſſimum iſtud regnum non ſine publica laetitia celebrat eximium iſtum periplum, quo ſingularis exempli REX noſter nulla habita moleſtiarum periculorumque ratione mare impetuoſiſſimum traiecit, vt praeſentiam ſuam commodaret ſingularis fidei populo, atque ſi quo opus eſſet, coram & per ſe conſuleret. Quam incredibili tum plauſu communem parentem exceperint omnium ordinum homines, quam grato ac memore animo & hodie illi celebrent innumera, quae vbique reliquerit, perennatura pietatis, iuſtitiae, munificentiae, prudentiaeque monimenta, tam notum peruulgatumque eſt, vt ſi tacerent homines, id vel rupes & littora aduenis narrare viderentur. Non minore enim cum tripudio aduentantem regem ſuum, quam gentes maxime Arctoae redeuntem

deuntem e longiſſimo diuerticulo ſolem exceperunt, ex eoque tempore nouam regno ſuo lucem exortam eſſe gloriati ſunt, & hodie etiam gloriantur. Qua felicitate dum & nos hoc tempore iterum perfruimur, quid eſt tam praeclarum ac ſalutare non modo huic vrbi, verum etiam vniuerſae reipublicae, quod non ab exoptatiſſimo hoc POTENTISSIMI REGIS noſtri aduentu nobis iure polliceamur. Equidem ſi ſe ſibi tantum natum putaret princeps incomparabilis: abſtinuiſſet moleſto itinere, nec traieciſſet mare, ſed domi potius atque in palatiis ſuis oblectaſſet genium, & quidquid aut ad ſplendorem, aut ad voluptates, & reliqua maximae fortunae blandimenta pertinere videtur, ſectaretur. At alia mens ſedes REGI potentiſſimo, qui ſe DEI vices in diſpenſanda felicitate publica in regnis ac prouinciis ſuis gerere haud ignarus ad omnes ciues excurrit ſubinde, ne vlli mortalium, qui ſub eius viuit imperio, occaſio eius ſumma prouidentia munificentiaque perfruendi deeſſet. O felicem igitur ac terque quaterque felicem Maium menſem! o menſem non tam amoenioris anni vicibus, quam aduentu TVO iucundiſſimum! o felicem Altenauiam noſtram, quae auctorem felicitatis ſuae ſtatoremque, ſub tectis ſuis iam deuota mente veneratur! Patere itaque, REX POTENTISSIME, vt haec ciuitas TVA, aduoluta genibus TVIS, TE hac oratione iubeat ſaluere, &, me interprete ita adloquatur. Salue, REX longe clementiſſime, pater patriae, Chriſtianae Europae delicium, ciuium TVORVM columen ac praeſidium, noſtrum decus & ſpes veriſſima: ſalue ac iterum, iterumque ſalue. Eſt haec vrbs, quae cladis ſuae funeſtiſſimae memor, ſub ſempiternae memoriae patris TVI TVoque imperio ex cineribus ſuis, feliciſſimis renata auſpiciis, TE veluti auctorem ac conditorem ſuum veneratur. Eſt haec vrbs, quae TE Rege commerciis, ciuiumque frequentia excelſiſſime,& ad inuidiam vſque effloruit: quam denique, ne quid felicitati eius deeſſet, gymnaſio hoc, in quo haec verba facio, optime conſtituto exornaſti: Per TE ergo, REX POTENTISSIME, hic viuimus; per TE, nauigamus; negotiamur, boniſque litteris vacamus, per TE ſtudioſam iuuentutem futurae poſteritati praeparamus, ſerimusque arbores, alteri etiam ſaeculo fortaſſis profuturas: denique per TE libertate, immunitatibus ac fortunis fruimur. Confugit iam in ſinum TVVM cum vniuerſa maieſtati TVAE deuota ciuitas, tum TVIS auſpiciis conditum Lyceum, ſuamque ſalutem TIBI, REX POTENTISSIME, vehementer etiam atque etiam commendat. Impone, quaeſumus, colophonem huic pulcherrimo operi, & incomparabili clementiae TVAE, ſi quid accedere poterit, id patere accedere, vt per TE marmorea ſit haec ciuitas, quae lateritia fuit, florentiſ-

rentiſſimum gymnaſium, quod adhuc veluti in cunis vagit. Non eſt virium noſtrarum, multa polliceri: id pollicemur, quod praeſtituros nos, non modo ſperamus, ſed & confidimus. Sacra ac ſempiterna nobis erit munificentiae TVAE memoria: flagrantiſſima ſemper vota concipiemus pro ſalute TVA, & incomparabilis REGINAE, principiſque iuuentutis TE tanto patre digniſſimi: ipſos nos noſtraque omnia TIBI TVAEque maieſtati ac imperio vnice conſecrabimus, denique, ſi qua mens praeſaga futuri eſt, id ominamur, quod pertinet ad ſequutura ſaecula:

SEMPER HONOS, NOMENQEE TVVM,
LAVDESQVE MANEBVNT.

DIXI.

INDEX I.

CAPITVM.

INDEX

INDEX II.

AVCTORVM.

A.

H.

I.

K.

Krieg-

Morho-

Wehren-

INDEX III.

VERBORUM.

R.pli-

INDEX

INDEX IIII.

RERVM.

A.

Δεινότης

Hiſto-

Pronun-

T.

V.

INDEX IIII. RERVM.

FINIS INDICIS VERBORVM.

JOH. GOTTL.

HEINECCII,

JURISCONSULTI CELEBERRIMI,
Potentissimi REGIS PRUSSIÆ *quondam à sanctioribus Consiliis, & Antecessoris* HALENSIS,

ELEMENTA PHILOSOPHIAE

RATIONALIS & MORALIS,

Ex Principiis admodum evidentibus justo ordine adornata.

PRAEMISSA EST

HISTORIA PHILOSOPHICA.

EDITIO QUINTA ACCURATISSIMA.

GENEVÆ,
Sumpt. Hær. CRAMER & Fratr. PHILIBERT.

MDCCXLIV.

LECTORI CANDIDO

S. P. D.

JO. GOTTL. HEINECCIUS, JC.

Quamvis & ab adoleſcentia diſciplinis illis, quae partem hominis praeſtantiſſimam perficiunt, veramque rerum divinarum ac humanarum notitiam ex ipſa recta ratione derivant, magnopere me delectari meminerim, & poſtea ita Deo viſum fuerit, ut publicum earum tradendarum munus in illuſtri Fridericiana mihi longe clementiſſime demandaretur: non tamen praeſagivit umquam animus, fore, ut poſt tot eximios philoſophos aliquid hujus generis in lucem emitterem, aut compendiorum, quorum ipſa fere copia inopes reddimur, numerum a me amplificandum exiſtimarem. Cum aliae enim rationes, tum vel maxime ea de re cogitare me vetuit partim juris docendi dicundique perpetuus labor, qui extremis annis, dum Halae vixi, me ſibi totum vindicavit, partim munus Anteceſſoris, in illuſtri Franequerana ab illuſtriſſimis Friſiae Ordinibus mihi praeter omnem ſpem

atque exſpectationem conditionibus ſatis ſplendidis liberaliter decretum, in quo de priſcis illis amoribus meis, id eſt, de philoſophia, paullo minus, quam antehac, ſollicitus, tempus fere omne, quod a publicis privatiſque lectionibus vacuum habui illuſtrandae juris prudentiae, variiſque libellis juridicis ſcribendis conſecravi. Quin ut fatear, quod res eſt, numquam fortaſſis me ad priſtina illa philoſophiae ſtudia ita totum retuliſſem, ut aliis viam, qua ad ſapientiam itur, docendo ſcribendoque monſtrare conſtituerem, ſi meo res actae eſſent arbitrio. Noveram ſane, quam periculoſum hoc ſaeculo ſit, vacare philoſophiae, & quid rectae rationi conveniat repugnetve, libero a praejudicatis opinionibus animo inveſtigare. Non ignorabam, quantis plerumque odiis, quot conviciis, quin & ſtructis inſidiis non numquam, res geratur, ubi quis ab alterius opinione ſuam ſejungit ſententiam. Denique ipſa me docuerat experientia, ſi in ullo diſciplinarum genere, in philoſophiae ſane ſtudio, ubi minime oportebat, quam maxime regnare auctoritatis humanae praejudicium, & ſtudioſam juventutem magis plerumque, qua itur, quam, qua eundum eſt, ire. Habent fere ſaecula ſingula certam philoſophandi methodum, quae aliquamdiu ſola publici ſaporis eſſe ſolet, adoleſcentibuſque tantiſper ad palatum eſt, dum alius quidam philoſophus non ſine ſtrepitu in ſcenam prodeat. Fuit, quando homines furfure ſcholaſtico paſcebantur, ſibique videbantur in coelo verſari, ſi de haecceitatibus, quidditatibus, futuritionibus, individuationibus, & mille nugis metaphyſicis, multa, nec ſibi nec aliis intellecta, proferre, ſyllogiſmos in qualibet figura & modo tornare, eoſdem ad primam reducere, regulas ex locorum dialecticorum armario depromptas, tamquam tela, vibrare, ſophiſmatibus puerilibus etiam in re ſeria ludere, ludenteſque his crepundiis formaliter in ruborem dare didiciſſent. Fuit, quando evileſcere haec ſacra, & ſapientiae ſtudioſi rebus aliis, puta, illis primi, ſecundi, tertii elementi particulis, illis coeli vorticibus, impreſſa illa mentibus mortalium entis perfectiſſimi idea, ſolibus denique in planetas degenerantibus, & mechanicis rerum omnium cauſſis unice delectari, & haec ſimiliaque

adeo

adeo pro Sibyllae foliis habere coeperunt, ut non philoſophus, ſed rerum omnium ignarus, videretur, qui mentem in glandula pineali delitefcere, Carteſiumque ſolum ſapere, negare auſus eſſet. Mirabatur tum orbis litterarius, ſe ex Ariſtotelico tam cito factum eſſe Carteſianum: ſed multo magis paullo poſt mirabatur, quum alibi philoſophiam corpuſcularem & atomiſticam, alibi novum genus philoſophandi ex Kabbalae, ſcholae Pythagoricae & Platoniſmi principiis conflatum, invaleſcere animadverteret. Quo obſcurior, magiſque a ſenſu communi remota erat haec philoſophia, quo plura, eaque horribilia myſteria promittere videbatur: eo magis aliquamdiu placebat ingeniis novaturientibus, donec alii occuparent cathedras, qui vel in nullius verba magiſtri jurantes genus philoſophandi ἐκλεκτικὸν commendarent, vel juvenes a pulvere & radio excitatos ad profundiorem metaphyſicam & philoſophiam mathematicam revocarent, & non niſi ſublimiores iſtas ſpeculationes, quas LEIBNITIO, NEWTONO, aliiſque magnis ingeniis debemus, philoſophematum nomine dignas arbitrarentur. Ita ſemper evenit philoſophiae, ſcientiarum pulcherrimae, quod ſolet formae veſtimentorum, quae ſingulis non dicam ſaeculis, ſed luſtris immutatur. Quemadmodum enim jam longiores tunicae placent, jam breviores: modo anguſtiores manicae, mox prolixiores oculis blandiuntur, nihil ut nobis magis ridiculum videatur effigie, hominem pro ſuperioris ſaeculi genio quam ſplendidiſſime veſtitum oculis noſtris ſubjiciente: ita & philoſophia alio tempore alia ad palatum eſt, ut viro, philoſophorum recentiſſimorum imbuto principiis, non minus ridiculae videantur veterum meditationes, quam nobis majorum noſtrorum habitus videtur. Et erit tamen, niſi fallimur, tempus, quando & horum luminibus officient alii, non multo poſt μετὰ πολλῆς φαντασίας in hoc theatrum prodituri. Rerum enim omnium, heus, quaedam viciſſitudo eſt, nec ita profecto ſe habent ſtudia mortalium, ut una eademque res diu admodum placere poſſit. Quod adoleſcens ex praeceptore me audire memini, veteranis philoſophis idem plerumque fatum incumbere, quod ſartoribus, noviſſimae veſtimentorum formae ignaris:

id verum esse plerique cum taedio ac dolore experti sunt. Haec itaque omnia quo saepius mecum, adhibita in consilium ratione, agitavi, Lector candide, eo beatiores semper illos credidi, qui, alio honesto vitae genere delecto, Deo reique publicae serviunt, & naufragia ista ex littore spectantes, sibi, non aliis, philosophantur. Ac proinde ex eo tempore, quo docere juris prudentiam, & negotiosum istud de jure respondendi munus pro virili studui ornare, eam mihi ipse legem dixeram, ut mihi philosopharer, nec tam aliorum, quam meis usibus, meditationes meas destinarem, tantoque magis hoc instituto meo delectatum fateor, quanto jucundius erat, extra horrida ista, nullosque triumphos habitura, philosophorum bella, ac veluti extra teli jactum positum, solida tamen, quae ex sapientiae studio, percipitur, voluptate quotidie perfrui.

Enimvero philosophantem ita, & secum habitantem in cathedram philosophicam me iterum retraxit rerum omnium arbiter, Deus, voluitque, ut, quemadmodum olim Halae; ita jam in hac illustri Viadrina, hasce disciplinas una cum juris prudentia traderem, & eas quidem potissimum, quae intellectum ad investigandam dijudicandamque veritatem; voluntatem ad virtutem atque honestatem instituunt, & quas omnium primas ac praecipuas olim judicabat Socrates, dum & disserendo homines ad comprehendendam veritatem perducere conabatur, & philosophiam ipsam, a monstris & ociosis speculationibus perpurgatam, devocabat e coelo, collocabat in urbibus, & in domos etiam introducebat, jubebatque de bonis & malis, justis injustisque, quaerere. Quamvis autem huc evocatus nescio qua futuri praesensione ominarer, non aeque omnibus gratam fore hanc muneris utriusque conjunctionem, idque augurium me non per omnia fefellisse videatur: divinae tamen voluntati parere nihilo minus decrevi, nec animum, invidiam veritus, despondi, sed novam mihi hanc palaestram fore statui, in qua, quantum in philosophia profecerim, quantum invidia & bile flavescentium hominum voculas contemnere, ferocissimum quemque humanitate, modestia, officiis, emollire, amicos

cos veros fide atque obſequio retinere, moreſque pro virili omnibus probare bona fide didicerim, periculum fieri oporteat. Hinc divino fretus auxilio, quod mihi a tot annis numquam defuit, praelectiones meas, non juridicas tantum, ſed & philoſophicas, non ſine quadam fiducia auſpicatus, luculenter intellexi, me ſpe mea non eſſe deceptum. Vidi enim, quod praefiſcini dixerim, erectioris indolis juvenes, qui antea philoſophiam tamquam infructuoſum & inamoenum ſtudium adſpernabantur, catervatim ad has acroaſes confluere, & jam perſentiſcere paullatim, quam praeclarum ſit, rectam rationem perficere, & in inveſtiganda dijudicandaque veritate exercere ingenium. Ne autem ſtudioſae juventutis utilitati ulla in re deeſſe viderer, eſſentque, quae in praelectionibus meis ob oculos haberent: ELEMENTA haec PHILOSOPHIAE RATIONALIS & MORALIS typis exſcribi paſſus ſum, in quibus, quid praeſtiterim, paucis, ſi operam dederis, monebo.

In PHILOSOPHIA RATIONALI, ſeu logica, id egi, ut praecepta omnia ad finem, quem in invenienda, dijudicanda, communicandaque cum aliis veritate conſiſtere, omnes omnino fatentur, unice referrem. Itaque non ſolam artem ſyllogiſticam, non ſolam diſſerendi diſputandique facultatem, ad quam plerique libelli logicorum comparati ſunt, mihi tradendam credidi, ſed praecipue, quo ordine, quaque methodo progrediendum ſit omnibus, qui veritatem reperire, eamque a falſo diſcernere cupiunt, perſpicue monſtravi. Hinc, explicatis intellectus operationibus, perutilem de ideis doctrinam accurate expoſui, oſtendique, quomodo quilibet, comparatis ſibi claris, diſtinctis, atque adaequatis ideis, definitiones ac diviſiones rite formare, ex earum comparatione varias propoſitiones, axiomata, poſtulata, theoremata, problemata, corollaria elicere, ratiocinationes ſine erroris periculo nectere, experiendo denique, meditando, legendo, diſputando, docendoque veritatem tum reperire, tum cum aliis communicare quam facillime poſſit. Non diſplicebunt, uti opinor, quae de his omnibus, nec non de veritatis certae ac probabilis diſcrimine, de variis veriſimilitudinis gradibus, de ordine in meditatione, lectione librorum, & diſpu-

disputationibus observando, de interpretatione porro, aliisque capitibus scitu necessariis, non minus, quam jucundis, passim disserui. Quos aliquando duces sequutus sim, (neque enim me puduit, ab aliis bene animadversa in systema meum recipere,) ingenue fassus sum in scholiis, quae paragraphis plerisque subjunxi. In iisdem praecepta ipsa non paucis, iisque perspicuis, & petitis ex universa philosophia exemplis illustravi. Quid enim absurdius aut taediosius est, quam perpetuo ingeminare illa vulgaria: *Petrus currit*, *homo est animal*, & similia, sine quibus haec sacra sibi non constare, existimarunt veteres?

In PHILOSOPHIA MORALI mentis humanae naturam, hominum mores ac vitia, horumque signa & characteres, naturam item boni, tum generatim, tum in specie summi illius ac praestantissimi, cujus in possessione vera posita est felicitas, itemque ejus effecta, in quibus virtus & tranquillitas animi eminent, denique cognitionem sui ipsius, & reliqua, quae recta ratio commonstrat, media ad veram beatitudinem adspirandi, ita explicavimus, ut, quod quidem hanc disciplinam pulcherrimam imbibituro necessarium sit, nihil omnino praetermisisse nobis videamur. Fatemur, nobis doctrinas plures communes esse cum aliis, inprimis etiam cum theologo venerabili, JO. FRANC. BUDDEO, cujus olim philosophica praecepta Halae vice plus simplici interpretati sumus. Neque tamen ullius scrinia expilavimus, & pleraque ejus generis praecepta vel ex principiis nostris sua sponte fluunt, vel plane aliis superstruuntur fundamentis. *Hujus modi voces non est, quod hujus vel illius esse judices: publicae sunt. Quod fieri in senatu solet, faciundum ego in philosophia quoque existimo, quum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, jubeo illum dividere sententiam, & sequor*, inquit SENECA *Epist.* XXI. Ex quibus principiis singulas conclusiones hauserim, statim iis incurret in oculos, quos citatas in parenthesibus paragraphos evolvere haud piguerit. Operam enim in utraque disciplina dedimus, ut doctrinas, quoad ejus fieri posset, accurate inter se connecteremus. In scholiis saepe demonstrationem propositionum uberiorem; aliquando explicationem earum perspicuam;

non

non raro etiam veterum ac recentiorum teſtimonia reperies. Nolim vero exiſtimes, ideo me haec ex adverſariis huc tranſtuliſſe, quaſi illa aliquid probare credam, (obſervabis enim, niſi me animus fallit, me alia plane demonſtrandi ratione uſum,) ſed adjeci haec, ut doctrinas noſtras ne veteribus quidem, rectam rationem ſequutis, ignotas fuiſſe, intelligeres. Veritas tantum una eſt, eaque hominem, qui rectam rationem in conſilium adhibet, non magis poteſt fugere, quam ſolis ſplendor oculum bene adfectum. Quemadmodum itaque animalia quaedam oculis conniventibus, alia apertis, incomparabile illud orbis lumen intuentur, & omnia tamen, modo caecitate non laborent, aut intra terrae viſcera delitеſcant, ſolem vident: ita qui illam mentis aciem, quam rationem adpellamus, umquam intenderunt, ii ſane veritatem perſpexiſſe videntur, quamvis alii eam veluti per nebulam, alii multo accuratius viderint. Quam jucundum vero eſt videre illum conſenſum in doctrinis pleriſque, & iis quidem quam maxime ſublimibus? Quam ad excitandum virtutis ſtudium utile, audire philoſophos, quantumlibet verae Dei cognitionis ignaros, tam multa pie ac ſapienter de virtute aliiſque rebus moralibus diſſerentes? Quam praeclarum denique, horum dictorum elegantiam atque acumen expendere? Accedit, quod hac mundi ſeneſcentis ac paene deſipientis aetate plerique eo philoſophandi genere delectantur, quod aliquid profani, vel ſaltim παράδοξόν τι ſapit, & quale vel Spinozam & Tolandum, vel Hobbeſium, Baelium, ac illos praecipue, quos novorum vocabulorum architecti *esprits forts* ſalutant, excoluiſſe conſtat. Si quis ergo hodie ſeſe ab his ſejungit, ſi philoſophiam ſobriam, & cum Dei, entis perfectiſſimi, cognitione conjunctam, ſectatur: non deſunt omnino, qui vel nimis, uti aiunt, theologica, vel vulgaria, vel plus juſto ad pietatem, quae tam pravis ingeniis pro ſuperſtitione eſt, compoſita illius praecepta clament. At opinione ſua illos falli, non melius conſtabit, quam ſi talia ab ipſis paganis, duce recta ratione, agnita eſſe oſtenderimus. Id igitur

igitur voluimus praestare, ubicumque ejusmodi doctrinas proponi animadvertimus, quae profanis ingeniis theologica magis, quam philosophica, solent videri. Quemadmodum vero jucundum pariter ac utile putavimus, harmoniam doctrinarum nostrarum cum aliorum philosophorum placitis ostendisse: ita non minus nos delectatos fatemur, quoties ex principiis nostris ejusmodi doctrinas fluere vidimus, quae concordiam rationis & revelationis, quam EUSEBIUS in *Praeparatione evangelica*, CLEMENS ALEXANDRINUS in *Stromatibus*, DANIEL HUETIUS in *Quaestionibus Alnetanis*, aliique viri docti justis voluminibus ostendere annisi sunt, evidenter demonstrarent. Quid enim religioni nostrae honorificentius, quid ad agnoscendam scripturarum divinitatem magis idoneum est, quam quod in tanta mysteriorum & doctrinarum sublimitate nullam doctrinam moralem, rectae rationi adversam, inculcet, nihilque praecipiat, quod non & ipsa ratio sanctum, honestum, Deoque agnoscat dignissimum? Et hinc est, quod in iisdem scholiis & scripturae sacrae testimonia, quae doctrinis meis suffragantur, addidi, eum tamen adhibens modum, ut non temere notarem, quae jam tum satis nota, seque sua sponte omnibus quam facillime oblatura videbantur.

Tametsi autem id praecipue consilium cepissem, ut *philosophiae rationalis* ac *moralis* prima elementa adornarem: praemittendam tamen putavi epitomen HISTORIAE PHILOSOPHICAE brevissimam, quia illius plane ignaros esse non debere censeo, qui philosophiae se dare constituerint. Et qui fieri quaeso posset, ut quis methodo philosophandi eclectica recte utatur, qui, quid a philosophis inventum praeceptumque sit, prorsus ignorat? Et quo pacto is doctrinas philosophorum cum rectae rationis principiis contendet, qui, quid illi statuerint, & cur eas sententias adoptarint, scit juxta cum ignarissimis? Ut jam non dicam, quam admirabilis utilitas ex hujus historiae intelligentia cum ad alias disciplinas, tum ad juris prudentiam, quae ex Stoicorum principiis paene tota conflata est, redundet? Quantumvis autem in adornanda hac histo-

ra

ria brevitati studuerim: non tamen reliqui quidquam putavi faciendum, ut, quae in ea tradidi, omnia ex genuinis fontibus probarem, ipsosque auctorum libros, eorumque capita diligenter adscriberem. Ceterum INDEX, quem opusculo subjunctum vides, doctrinas, quas tradidimus, omnes, earumque sedem facile tibi indicabit. Ejus conficiendi curam in se suscepit amicus quidam consultissimus, quem omnem adhibuisse diligentiam, eo minus dubito, quo magis mihi comperta est illius industria.

Unum addo, me, quamvis doctrinas, in hoc opusculo explicatas, non nisi matura praevia cogitatione animo conceperim, non tamen iis elaborandis tantum vel temporis, vel diligentiae, impendere potuisse, quantum vel optabam ego, vel res ipsa a me flagitabat. Quum enim haec elementa praelectionibus meis servire vellem, contigit saepe numero, ut vix quaedam in schedulas conjecerim, quum ea sibi statim submittenda esse urgerent operae, ceu fieri solet in vita hac negotiosa, quam in academiis vivimus. Elegantiora itaque atque uberiora omnia haberes, si limam adhibere, & singula semel iterumque expolire licuisset. Sed id quidem mihi jam non licuit per temporis angustiam, molemque occupationum, quae haec scribenti quotidie incubuit. Si quid igitur accuratius dicendum fuisse judicaveris: facile me tibi adsentientem habebis, at ages tamen, quod aequitate tua erit dignissimum, si in opusculo paene extemporario non omnia ad vivum resecaris. Non haec scripsi, ut ulli mortalium inferrem injuriam. Neminem, quod quidem sciam, momordi, nemini bellum indixi, cum nullo omnino viro docto contendi immodestius, etiam ubi me dissentire ipsa veritas coëgit. Quare nullam virtutis atque aequitatis rationem habuisse videretur, quisquis mecum in arenam descendere, & de doctrinis meis mecum digladiari vellet. Si cui tantum ocii fuerit, ut calamum stringat: at mihi non erit, ut respondeam iis, qui in mustaceo laureolam quaerunt, aliorumque famam arrodendo sibi famam comparare student. Non horum hominum judicio stat caditque existimatio boni viri, nec multum gloriae sibi

parare ſolent, qui maledicendo docent, ſe nec ſentire bene, nec dicere didiciſſe. Tu vale, lector candide, &, ſi tibi hoc ſtudium meum non plane diſplicuerit, alteram quoque horum philoſophematum partem, quae JUS NATURALE & PRUDENTIAM CIVILEM complectetur, a me exſpecta. *Francofurti juxta Viadrum, ipſis Idib. Mart.* CIϽ IϽCC XXVIII.

JO. GOTTL. HEINECCII, J.C.

HISTORIA PHILOSOPHICA.

CAPUT I.

DE PHILOSOPHIA GENERATIM.

§. I.

PHILOSOPHIA, cujus praecipuas partes veluti in nucleo exhibere constituimus, est *cognitio* (*) *veri & boni, ex recta ratione derivata, & ad veram hominis felicitatem comparata.* Quid philosophia?

(*) Quum vero *scire* vel *cognoscere*, quod recte animadvertit ARISTOT. *Poster. analyt. l.* 2, 1. sit *caussam, propter quam res est, eamdem esse rei caussam, nec posse eam aliter se habere, cognoscere*; facile patet, non hic intelligi scientiam *vulgarem*, sed *ἀποδεικτικὴν* & *solidam*.

§. II.

Recta ratio nobis est *facultas ratiocinandi*, id est, *veritates alias ex aliis per necessariam concludendi rationem* (*) *eliciendi.* Quid recta ratio?

(*) Quamvis autem semper bene ratiocinetur recta ratio, nisi praejudicatae opiniones ipsi veluti tenebras offundant: non tamen semper ratio-

cinatur ex principiis certis atque evidentibus, sed saepius hypothesin adsumere cogitur. Quia itaque *principium* certae atque apodicticae; *hypothesis* probabilis cognitionis fundamentum est: utriusque cognitionis species in philosophia occurrere omnino oportet.

§. III.

Philosophia est dogmatica, non sceptica. Ex quo facile patet, philosophiam SCEPTICAM, quia nihil cognosci posse profitetur, philosophiae nomen haud mereri, (§. I.) sed DOGMATICAM.

§. IV.

Nec traditionaria, scripturaria, sectaria. Nec obscurum est, id vocabulum attribuendum non esse scientiae veri & boni, quam vel à majoribus per manus traditam accepimus, vel ex scriptura sacra hausimus, vel ex docti cujusdam praeceptis repetimus. Unde exsulat philosophia TRADITIONARIA, SCRIPTURARIA, SECTARIA, quum nulla harum ex recta ratione derivetur. (§. II.) (*)

(*) Omnium enim harum principium cognoscendi est *auctoritas* vel *majorum*, qua praecipue barbari nitebantur, vel *scripturae sacrae*, ex qua JO. AMOS COMENIUS aliique recentioris aevi scriptores philosophari coeperunt, vel *unius hominis*, quae sectariis pro oraculo est.

§. V.

Falsae philosophiae divisiones. Hinc divisiones philosophiae, quas vulgo adferunt, pleraeque absonae sunt ac minus accuratae. Quamvis enim aliam dicant VERAM, aliam FALSAM; aliam SCEPTICAM, aliam DOGMATICAM; aliam denique ECLECTICAM, aliam SECTARIAM: falsam tamen nec non scepticam & sectariam non magis accurate dixeris philosophiam, quam statuam hominem (§. III. IV.)

§. VI.

Finis philosophiae. Quum porro ad veram hominis felicitatem comparata sit philosophia, (§. I.) talisque sit finis, qualia sunt media: consequens est, (1) ut ultra peram philosophentur, qui de sempiterna felicitate consequenda praecepta, ex recta ratione depompta, pollicentur. (2) Ut subtiliores speculationes tanto minus ad sapientiae studium pertineant, quanto minus conjunctae sunt cum vera hominis felicitate. (*)

(*) Hinc merito cordatioribus vapulant scholastici doctores ob speculationes de rebus, quae vel humana ratione indagari nequeunt, vel saltim nihil faciunt ad generis humani felicitatem. Vid. AD. TRIBBECHOV. *de Doctor. scholast. Cap. IV. p. 65. sequ.*

§. VII.

Divisio in instrumentalem, theo- Quia denique philosophia in veri & boni cognitione consistit: (§. I.) ea philosophiae pars, quae mentem *ad veri cognitionem praeparat*, INSTRUMENTALIS; quae eamdem *cognitione illa imbuit*, THE-

THEORETICA, quæ denique illam *ad verum bonum perducit*, PRACTICA solet adpellari. (*) roticam; & practicam.

(*) Primam veteres λογικὴν, alteram φυσικὴν, tertiam ἠθικὴν vel πολιτικὴν adpellabant, vocibus his in latiore significatione acceptis.

§. VIII.

THEORETICA, quum mentem cognitione veri imbuat, (§. VII.) aut in veritates *de Deo*, *spiritibus*, *&* *ente* inquirit, aut, quid circa *rerum naturalium caussas* verum sit, indagat. Priore casu METAPHYSICES, posteriore PHYSICES nomine venit. Theoreticae partes.

§. IX.

Denique quum PRACTICA viam ad bonum ostendat: ea, vel quid generatim *bonum*, vel in specie, quid *justum*, *honestum*, *decorum*, vel *utile* sit, docet. De *bono* in genere ETHICA; de *justo*, *honesto*, *&* *decoro* JUS NATURALE; de *utili* POLITICA & OECONOMICA agunt. Nec non practicae.

§. X.

Quemadmodum igitur tam praeclara est illa cognitio, ut homines eam fere ab ipsis orbis terrarum incunabulis incredili studio excoluerint: ita operae pretium fuerit, reliquis philosophiae partibus præmittere HISTORIAM PHILOSOPHICAM, sed veluti in nucleum, quoad ejus fieri potest, compactam. Cur historia philosophica præmittenda?

CAPUT II.

DE PHILOSOPHIA TRADITIONARIA.

§. XI.

PHilosophia antiqua vulgo in BARBARICAM & GRÆCANICAM dispescitur. Nam antequam Græci alicujus nominis esse cœperant, barbaros sibi jam pridem laudem sapientiæ incredibilem peperisse legimus. (*) Philosophia barbarica antiquissima.

(*) Negat hoc DIOGENES LAERT. *I*, 1, sed argumentis sublestis, & paene puerilibus, ut facile adpareat, eum patriae amore nimio insanivisse.

§. XII.

Vocabant veteres *barbaros*, quicumque Græcæ non erant originis, adeoque & Hebraei eo nomine notabantur. Nobis autem tota philosophia barbarica TRADITIONARIA dici posse videtur, quum barbari omnes, reliquias sapientiæ, a majoribus acceptas, sancte custodierint, easque rursus commendarint posteris. Ejus indoles.

§. XIII.

An barbari eruditi?

Quod quum naturae philoſophiae manifeſto adverſetur: facile patet, ſimplicem tantum & vulgarem fuiſſe barbarorum ſapientiam, nec parum decipi, qui ſibi inter illos viros ſubtilitatum ſtudioſos & veluti polyhiſtores fingunt.

§. XIV.

Sapientia Hebraeorum.

Sapientiæ ſtudioſiſſima fuit gens HEBRAEA, inque ea Adamus, Noachus, Moſes, Davides, Salomon, alii. Sed eorum tamen ſapientia magis in vera Dei notitia & ſcientia morum, quam in ſpeculationibus phyſicis conſtitiſſe videtur (*).

(*) Id quod obſervandum contra KIRCHERUM, JOANNEM DE PINEDA, & alios, qui patriarchis eximiam in omni genere eruditionem tribuunt. Multoque magis cavendi, qui ſuas ſententias Moſi aliiſque Hebraeis adfingunt; quod fecere EDM. DICKINSONIUS in *Phyſica vetere & vera*, *Lond.* CIↃIↃCCII. 4. *Auctor Moſis Coperjnizantis*, & alii.

§. XV.

An ab iis profecerint Pythagoras & Plato?

Quumque Judæi ab aliis gentibus alto fere ſupercilio deſpicerentur: parum ſane veroſimilis eſt eorum ſententia, qui Pythagoram & Platonem Judæorum ſcrinia expilaſſe, quin cum TERTULLIANO *Apol. cap. XXVII.* nullum fuiſſe philoſophum exiſtimant, quin de prophetarum fonte potarit (*).

(*) Conferendi hic JO. CLERIC. *Epiſt. crit. VII.* JO. ALB. FABRIC. *Bibl. Graecae Libr. II. Cap. XII. §. II. p.* 450. *Libr. III. Cap. I. p.* 40. NIC. HIER. GUNDLING. *Hiſt. philoſ. mor. Cap. VII. I. §. p.* 74. *ſequ.* qui ad oculum oſtenderunt, haeç omnia nullo idoneo fundamento niti.

§. XVI.

Sectae Phariſaeorum, Sadducaeorum & Eſſenorum.

Manſit ea gentis ſimplicitas, quoad templum prius ſtetit. Reverſi autem ab exſilio Babylonico graeciſſare coeperunt Hebraei, & philoſophiæ Græcanicæ principia cum antiqua patrum ſapientia miſcere. Inde natæ PHARISÆORUM, SADDUCÆORUM, & ESSENORUM ſectæ (*), quas ipſe JOSEPH *Bell. Jud. Libr. II. Cap. VIII.* ad philoſophiam referre videtur.

(*) Et Phariſaeorum quidem ſectam παραπλήσιον τῇ παρ' Ἕλλησι Στωϊκῇ λεγομένῃ, *ſimiliemam eſſe ſectae Stoicorum Graecanicae*, obſervat JOSEPH *de vita ſua*, *Tom. II. Opp. p.* 2. Sadducaeos Epicuri; Eſſenos Pythagorae principia adoptaſſe, res ipſa evincit. Et ſane, quum Eſſeni demum poſt exſilium Babylonicum innotuerint: omnino mirandum eſt, GOODWINUM *de Rit. Hebr. Libr. I. Cap. XII.* & GROTIUM *Part. I. Epiſt. DLII.* non obſervaſſe, facilius Eſſenos a Pythagoraeis, quam Pythagoram ab Eſſenis proficere potuiſſe.

§. XVII.

Unde Cabbala?

Quae mixtura philoſophiae Pythagoricae cum Hebraica adhuc in CABBALA ſupereſt; de qua quamvis magnifice permulta præ-

prædicent Hebraei: ipſum tamen ſyſtema Cabbaliſtarum plane non Hebraicum, ſed vere Pythagorico-Platonicum eſſe, omnes intelligunt, quos non Hebraeum nomen & rerum obſcuriſſimarum admiratio in tranſverſum rapit.

§. XVIII.

Hodierna Judaicae philoſophiae facies.

Hodierni Judaei aut ſolis vacant ſtudiis Talmudicis, aut, ſi philoſophantur, vel Ariſtotelis (*), vel Kabbaliſtarum placita ſequuntur.

(*) Neque enim ulla eſt temere pars Ariſtotelicae philoſophiæ, quam non Arabum exemplo Hebraea veſte induerint Judaeorum magiſtri. Specimen ejus rei pereruditum dedit JUL. STRUV. in *Diatr. de logica Hebraeorum.*

§. XIX.

Sapientia Aegyptiorum.

Hebraeis ſubjungimus AEGYPTIOS, quos tamquam illorum magiſtros perperam nobis ſiſtunt JO. MARSHAMUS & JO. SPENCERUS. Eos quidem ſapientiae jam ante Moſis tempora operam dediſſe, ex *Act. VII. 22.* patet: ſed ab hac Aegyptiorum ſapientia quam diverſa fuerit illa Hebraeorum, facile animadvertet, quicumque Moſis & Prophetarum fontes cum HERMETIS (*), HERAPOLLINIS, & JAMBLICHI lacunis contenderit.

(*) Sunt hæc præcipua Aegyptiacae doctrinae monimenta. Quamvis enim HERMES TRISMEGISTUS procul dubio nullus unquam exſtiterit, & Hermetica, quæ tanto numero exſtant, manifeſto multa ſubleſta, quin & Chriſtiana quaedam complectantur: in iis tamen & Ἑρμαϊκὰς δόξας, ſeu Aegyptiacae philoſophiae reliquias ſupereſſe, recte obſervant viri docti, BORRICH. *de Herm. Aegypt. ſap. p.* 83.

§. XX.

Quas illi diſciplinas excoluerint?

Id conſtat, eos operam dediſſe *geometriae*, aliiſque matheſeos, tum purae, tum adplicatae, partibus, id quod vel tot obeliſci, pyramides, aliaeque moles ſtupendae, ſatis evincunt. *Theologiam* eorum ac *philoſophiam moralem* Pythagoricæ fuiſſe ſimillimam, ex JAMBLICHO diſcimus. Habuere & multas *de rebus naturalibus* traditiones, quas maximo ſtudio occultabant, quarumque reliquias quaſdam ſervat HERAPOLLO in *Hieroglyphicis* a DAVIDE HOESCHELIO editis *Aug. Vind.* CIↃIↃLXXXXV. 4.

§. XXI.

Sapientia Chaldaeorum.

CHALDAEOS per omnem vitam philoſophari, ait DIOD. SIC. *Libr. III. Cap. XXIX.* Originem ſapientiae ſuæ referebant ad ZOROASTREM, de quo incerta omnia. Oracula ejus, quae exſtant a GEMISTIO PLETHONE, MICH. PSELLO & FRANC. PATRICIO collecta, non quidem genuina eſſe, at plura tamen philoſophiæ Chaldaicae λείψανα complecti, non abs re cenſet JO. ALB. FABRIC. *Bibl. Graec. Libr. I. Cap. XXVI. §. X.*

§. XXII.

Eorum sententia de rerum origine.

Ex iis oraculis patet, Chaldaeos diversas rerum emanationes, Deorumque & intelligentiarum ordines statuisse, inter quos & ἄγγελοι occurrunt. A Deo aeterno ex eorum sententia emanavit ignis, seu lumen supramundanum infinitum, inde alii ordines rerum ac substantiarum triades variae, quales & Platonici postea somniarunt. (*)

(*) Quare nihil admirandum aut Christianum continet oraculum ZOROASTRIS. v. 5.
Παντὶ γὰρ ἐν κόσμῳ λάμπει τριὰς, ἧς μονὰς ἀρχει.
In toto mundo lucet trinitas, cujus unitas initium est.
Nec non rerum emanationibus adversatur, quod scribit DIOD. SIC. *Libr. II.* Chaldaeos mundi naturam aeternam, ac initii expertem statuisse, itemque illud PHILONIS in libro, *Quis rerum caelestium heres*, *p. 386.* Chaldaeos docuisse, mundum non Dei opus, sed Deum esse.

§. XXIII.

Artes divinatrices.

Parum quoque sapientiae minantur somnia eorum astrologica, artes divinatrices, magicae, theurgicae, de quibus fuse STANLEIUS *in Hist. philos. Orient. Sect. II. Cap. XVII. seqq.* & initiatus his mysteriis MARCUS, monachus Mesopotamenus, cujus *de daemonibus enarrationes* a MICH. PSELLO editas novimus.

§. XXIV.

Persicae philosophiae auctor.

PERSARUM *Zoroaster* Chaldaico illo aetate inferior, & Dario Hystaspis σύγχρονος, gentem, non ignaram veritatum praestantiorum, multis praestigiis ad amplectendam novam & a se inventam philosophiam pellexit, si vera sunt, quae scripsit THOM. HYDE *de Rel. vet. Persar.*

§. XXV.

Magi qui?

Philosophiae studio aeque ac sacris apud eos praeerant MAGI, de quorum compositis moribus, scientia astrologica, potentia aulica, multa exstant veterum testimonia, quae collegit BARN. BRISS. *de Regno Pers. Libr. II. §. LII. seqq.*

§. XXVI.

Eorum sententia de Deo.

De Deo male sentiebant Persae, duo statuentes principia contraria, *Horomazen* & *Arimanem*, & inter hos veluti medium & neutrarum partium, *Mithran.* Quae principia etiam in pluribus aliis systematibus pellucent, (*) & saeculo Christiano tertio *Manichaeismum* pepererunt. (**)

(*) Solide hoc demonstravit V.S.R. JO. CHRISTOPH. WOLFIUS, *in Manichaismo ante Manichaeos*, BAELIUS in *Dict. Hist. Crit.* voce *Manichéens.*

(**) Vide THEODORET. *Haeret. fab. Libr. I. Cap. XIX.* EPIPHAN. *Haer. LXVI.*

§. XXVII.

§. XXVII.

Quin hodienum in Perſia ſuperſunt, qui veterem illam magorum philoſophiam ſequuntur, & a Mahumedanis *Gewrorum* nomine traducuntur. Magorum reliquiae.

§. XXVIII.

Fuere & ARABIBUS, & in primis SABBAEIS, ſui *Magi*, quorum meminit PLIN. *Hiſt. nat. Libr. XXX. Cap. I.* Quumque Arabia ab Hebraeis ſubinde vocetur *Oriens*: *Gen. X*, 30. *XXV*, 6. 18. *Job. I*, 3. *Judic. VI.* 3. veroſimile admodum eſt, Arabes fuiſſe τὲς μάγυς ἀπ' ἀνατολῶν, *Matth. II*, 1. Arabum magi.

§. XXIX.

Quamvis ergo vix videatur dubitandum, quin veteres Arabes verae ſapientiae non fuerint expertes, idque cum exemplum JOBI, (*) tum locus *I. Reg. X*, 1. ſatis oſtendat: poſtea tamen in meram ſuperſtitionem abiit illa Sabbaeorum philoſophia. Eorum philoſophiae indoles,

(*) Addatur FRIDER. SPANH. *Hiſtoria Jobi, edita Lugd. Bat.* CIƆIƆCLXXII, 8.

§. XXX.

Praeterquam quod de quaeſtione: *cur bonis mala eveniant, quum ſit providentia?* male philoſophentur Jobi amici, *Job. IV.* 11-15. *XXIII*, 15. *ſeqq.* quos viri docti Sabbaeorum ſectae addictos non abs re ſuſpicantur, non fuit gens corporum caeleſtium cultui, & ſi Arabes & MAIMONIDEM audimus, ritibus divinae legi magis adverſis dedita, quam illa Sabbaeorum. (*). Et deteſtanda ſuperſtitio.

(*) Sed quum haec ſola Arabum & Rabbinorum auctoritate nitantur, ut recte obſervavit JO. CLERIC. *in Indice philol. ad* STANLEII *Hiſtor. philoſ. Orient.* voce *Sabbaei*: facile patet, quam audax ſit hypotheſis SPENCERI *Libr. II. de Leg. ritual.* & STANLEII *Hiſt. phil. Or. Libr. III. Cap. V.* rationes legum ritualium divinarum a ritibus Sabbaeorum repetentium.

§. XXXI.

Vicini Perſis ex altera parte erant INDI, apud quos *Brachmanes* & *Germanes* philoſophos celebrat STRABO *Libr. XVI. p.* 351. Et Brachmanes ſub vocabulo *Braminen* etiamnum in India occurrunt, de quibus praeter PALLADIUM, AMBROSIUM, & ANONYMUM (*) legendi JO. ALB. FABRICIUS in *Diſſert. de Brachmanibus*, *Hamb.* ƆIƆIƆCCIII, BAELIUS *Dict. hiſt. & crit.* voce *Brachmanes*, & M. V. LA CROZE *in der Abbildung des Indianiſchen Chriſten-ſtaats*, *p.* 576. Indorum philoſophi.

(*) Conjunctim hos ſcriptores de Brachmanibus edidit EDUARD. BISSAEUS CIƆIƆCLXV, 4.

§. XXXII.

Ex Deo hi omnia emanaſſe, mundumque nihil aliud, quam Eorum Deum

philosophia.

Deum extensum esse censent, quo in Deum retracto, extremum diem adfuturum existimant. Nihil ergo vere & actu exsistere, sapientemque ab omnibus adfectibus vacuum nihil cogitare, nihil sentire debere, profitentur (*).

(*) Egregie hoc systema exposuerunt CAROLUS LE GOBIEN *dans la preface de l'histoire de l'Edit de l'Empereur de la Chine*, & FRANÇ. BERNIER *dans la suite de ses Mémoires sur l'Empire du Grand Mogol*, *p.* 102.

§. XXXIII.

Et ἀπαθεῖς.

Ex quo simul facile colligas, cur tot dolores intolerabiles virtutis caussa ferant sine gemitu, etiam olim mortem nihili fecisse dicantur CLEMENTI ALEXANDRINO *Strom. Libr. III.* Nec ignotum exemplum Calani, Indi, se ipsum ritu sollemni comburentis apud ARRIAN. *Expedit. Alex. Libr. VII. p. 276. sequ. edit. Gronov.*

§. XXXIV.

Sinensium philosophia.

Simile fere jam ab antiquissimis temporibus fuit SINENSIUM systema. Quamvis enim ea gens se solam sapere, reliquas volitare velut umbras existimet, neque negandum sit, illam componendis moribus multum operae impendere; (vid. LEIBN. *Noviss. Sin. in praef.*) vere tamen Spinozismum redolet arcanior Sinensium philosophia, nec ab illa ἀπαθείᾳ Indorum alieni sunt stolidi Confucii sectatores (*).

(*) Notum est COUPLETIUM *Confucium Sinarum philosophum*, sive *scientiam Sinensem* Latine edidisse *Paris.* CIϽIϽCLXXXVII, *fol.* In eo an tam horribilia sapientiae mysteria lateant, nuper adhuc inter viros doctos disputatum.

§. XXXV.

Nec non aliorum barbarorum.

Celebrantur etiam PHOENICUM Sanchuniathon & Moschus: (*) laudantur GALLORUM, GERMANORUMQUE Druides & Bardi, THRACUM Orpheus. Sed ut illorum obscura est philosophandi ratio: ita hujus praeterea, quae ad telestica sacra pertinent, tantum physica quaedam doctrinae, sed paucissimae, supersunt, de systemate plurium mundorum habitabilium, de generatione rerum omnium ex ovo, & similes, de quibus PLUTARCH. *Plac. philos. Libr. II. Cap. XIII.* & ESCHENBACH. *in Epigene*, *p.* 95. *sequ.* & *p.* 111. *sequ.*

(*) SANCHUNIATHON sive Berytius, sive Tyrius scripsit Φοινικικὰ, in quibus multa ad κοσμογονίαν pertinentia, ceu patet ex fragmento apud EUSEB. *Libr.* I. *Praep. Evang. p.* 31. Ea se accepisse ait Sanchuniathon a *Hierombal*, *sacerdote Dei Ievo*, quem Gedeonem esse, praeter HUETIUM credit BOCHARTUS *in Chanaan Libr. II. Cap. XVII.* qui & totum apud EUSEBIUM fragmentum erudite, uti solet, explicat. At quae de Sanchuniathone circumferuntur, omnia pro imposturis venditant IO. HENR. URSIN. *de Zoroastre, Hermete & Sanchuniathone*,

niathone; & HENRIC. DODWELLUS *in Meth. stud. theol.* Vide *Act. erud. Lips. Suppl. Tom. II. p.* 512. De Moscho quoque omnia incertissima, ut nihil agant, qui cum Huetio Mosen cum Moscho confundunt.

CAPUT III.

DE PHILOSOPHIA GRAECANICA.

§. XXXVI.

MAjorem philosophiae studio strepitum dederunt Graeci, qui, quamvis quaedam a barbaris acceperint, hanc tamen laudem sibi habent propriam, quod accuratiore philosophandi ratione usi, solam rectam rationem ducem vel sequuti sint, vel sequi saltim voluerint. Philosophiae Graecanicae indoles.

§. XXXVII.

Ceterum Graecorum philosophorum quaedam veluti familiae sunt. Alia enim est philosophia POETICA, alia ITALICA, alia IONICA, alia ELEATICA. Sed ab his *dogmaticis* merito segregandi SCEPTICI vel APORETICI, quemadmodum a *sectariis* ECLECTICI, de quibus GOTTFR. OLEAR. *Diss. sing. de philos. eclect.* subjuncta STANLEII *Hist. philos. p.* 1205. *seqq.* Ejus diversae familiae.

§. XXXVIII.

POETAS, antiquissimum sapientum genus, primos omnium philosophatos esse, constans opinio est, CIC. *Tuscul. quaest. Libr. I. Cap. I.* Enim vero, quemadmodum plerique traditiones de rerum ortu Θεογονίαις suis; praecepta moralia fabulis includebant: ita obscura hodie est hujus philosophiae interpretatio, de qua ne inter ipsos quidem veteres satis constitisse arbitror. (*) Vid. PLUTARCH. *de aud. poet. Tom. II. Opp. p.* 14. *sequ.* Philosophia poetica.

(*) Hinc variae fabulas interpretandi methodi. Alii mera hic deprehendunt mysteria physica, chemica, metaphysica; alii meras historias sive sacras, sive Phoenicias: alii historiolas nullius momenti, mirabilibus circumstantiis vestitas, alii mere moralia sibi videre videntur. Primi generis interpretationes dabant Platonici, secundi specimen non unum exhibuere BOCHARTUS, HUETIUS, & JO. CLERICUS, tertium praecipue placuit PALAEPHATO, aliisque scriptoribus περὶ ἀπίστων, de quibus FABRIC. *Biblioth. Graec. Libr. I. Cap. XXI. sequ.*

§. XXXIX.

ITALICI philosophi originem debent Pythagorae, Samio, quem inter Olymp. XLIII, 4. & LII, 4. natum, erudite docuerunt GUIL. LLOYDIUS, RICH. BENTLEIUS, & HENR. DODWEL- Philos. Italicae auctor.

LUS. Hic magnus naturae verique auctor, collecta sibi in variis mundi partibus magna doctrinae copia demum circa Olymp. LXVII. I. in Italiam secessit, & Crotone scholam vel κοινόβιον aperuit, ex quo maxima discipulorum cohors prodiit, quorum elenchum alphabeticum FABRIC. *ibid. Libr. II. Cap. XIII.* pertexuit (*).

(*) Inter hos tamen non omnes Πυθαγορικοὶ, id est, Pythagorae discipuli, sed plures etiam Πυθαγορεῖοι, seu Pythagorae sectatores. De qua distinctione quid sentiendum, disquirit DODWELL. *de aet. Pythag. p.* 193. Praecipui ex Pythagoraeis sunt *Archytas Tarentinus*, *Ocellus Lucanus*, *Epicharmus*, *Hipparchus*, *Philolaus*, *Timaeus Locrus*, alii.

§. XL.

Libri praecipui ad hanc philosophiam pertinentes.

Vita Pythagoræ ex *PORPHYRIO*, *IAMBLICHO* & *Anonymo* apud PHOTIUM, quos LUDOLPHUS KUSTERUS eleganter recusos dedit (*); historia philosophiae ex *JO. SCHEFFERI* libello egregio de *Philosophia Italica*; ipsa dogmata Pythagorica ex *Fragmentis Pythagoraeorum*, à *THOMA GALE* editis, nec non ex symbolis Pythagoricis, & *Aureis PYTHAGORAE carminibus* (**), eorumque interprete, *HIEROCLE*, petenda est.

(*) Sed permulta in his vitis ficta videntur, ut sint viri doctissimi, qui vitas philosophorum a Porphyrio, Iamblicho, Eunapio, Philostrato, non alio fine scriptas existiment, quam ut heroas suos Servatori nostro opponerent, FABRIC. *Bibl. Graec. Libr. IV. Cap. XXIV. p.* 45.

(**) Nec tamen a PYTHAGORA scripta esse haec carmina, inter omnes constat, sed ut STANLEIO *in Pythag. cap. XXI, p. 699.* visum, ab EPICHARMO, vel, uti laudatus FABRICIUS erudite suspicatus est, ab EMPEDOCLE. Vid. *Bibl. Graec. Libr. II. Cap. XII.* §. *VI.*

§. XLI.

Pythagorae disciplina & inventa.

Quamvis autem Pythagoras, imitatus Aegyptios, in occulto haberet sapientiam suam, IAMBL. *segm. CCXLV.* & ne ipsos quidem discipulos ad acroases promiscue admitteret: (*) satis tamen constat, eum primum geometriam, arithmeticam, musicam, praecipuo studio excoluisse, easque scientias non uno invento locupletasse, inter quae praeter monochordum est nobile illud & dignum hecatombe theorema de potestate hypothenusae in angulo orthogonio, LAERT. *VIII*, 12. VITRUV. *Archit. IX*, 2.

(*) Alii erant *esoterici*, alii *exoterici*: alii *mathematici*, alii *acusmatici*, de quibus IAMBL. *Vit. Pyth. segm.* 81. & PORPHYR. *p.* 196.

§. XLII.

Ejus doctrinae de philosophia in

Philosophiam; cujus ipse primum nomen invenerat; IAMBL. *Vit. Pythag. Cap. XXIX.* definiebat, quod sit *scientia entium quatenus exsistunt*, quam definitionem eruditissime explicat JAC. THO-

genere; itemque de Deo.

THOMAS. *Orig. philosoph.* Dividebat illam in THEORETICAM & PRACTICAM, ejusque finem esse dicebat, nihil admirari, PLUTARCH. *de audiendo*, *T. II.* p. 44. hujus mentem ex vinculis corporis eruere, atque in libertatem vindicare. PORPHYR. *Vit. Pyth. p.* 201. Illius partes erant INTELLIGIBILIA, de Deo & Diis, & NATURALIA, de rebus corporeis. Animum per universas mundi partes omnemque naturam diffusum vocabat Deum, eumque unicum insensibilem & intelligibilem, luci & veritati simillimum, quin solum sapientem, statuebat, LACTANT. *I.* 5. PORPHYR. *Vit. Pyth. p.* 198. Et subjiciebat Deos, daemonas & heroas, *Aur. Carm. v.* 1. *sequ.* de quorum natura, operationibus, cultu subtiliter philosophabatur. Vid. HIEROCL. *in Comment. ad Aur. Carm. v.* 1. *seqq.* Quae supra lunam sunt, providentia; res sublunares partim fato, partim fortuna, partim providentia, partim consilio regi statuebat. Quod exemplo illustrat *Anonym.* apud PHOT. *Cod.* 259.

§. XLIII.

Nec non de mundo.

Mundum, quem non tempore, sed cogitatione ortum, nec interiturum, dicebat, (STOB. *Ecl. Phys. Libr. I. cap.* 25. PLUT. *de plac. philos. II.* 4. & 14. ipse primus *κόσμον* vocabat, STOB. *ibid.* Ejus systema Copernicano plerique simile fuisse existimant, (*) STANL. *de doctr. Pythag. Cap. I. p.* 745. *seq.* Quae autem de harmonia orbium caelestium, & suavi istorum concentu somniavit, legi possunt apud CIC. *in Scip.* & CENSORIN. *de Die nat. Cap. XIII.*

(*) Terram sane immotam non esse, statuit PLUT. *in Numa p.* 67. *Ion. I.* ARIST. *de caelo Libr. II. Cap. XIII.* medium autem in mundo locum igni tribuit, quem & Vestam vocabat. Sed rem tamen argumentis haud poenitendis in dubium vocat Ez. SPANHEMIUS *de Vesta & Pritanib. Graec. apud* GRAEV. *Thesaur. Ant. Rom. Tom. V. p.* 688. Sane mundum mediam terram continere adseverabant Pythagoraei. Vid. LAERT. *Libr. XIII. segm.* 27. eorumque systema Ptolemaico haud absimile tradit *Anon.* apud PHOT. *Cod. CCLIX.* Quin quum primus omnium Philolaus motum telluris inculcasse dicatur DIOG. LAERTIO *Libr. VIII. segm.* 85. non video, quomodo id tribui possit Pythagorae. De antichthone Pythagorica quid sentiendum sit, jam a JAC. THOMASIO ostensum est.

§. XLIV.

Itemque de anima & rebus moralibus.

Immaterialia sola vere entia statuebat, adeoque & hominis essentiam in sola mente existimabat positam, quae quum divinae essentiae particula videretur Pythagorae, veram felicitatem in eo ponebat, ut mens ex impedimentis vinculisque suis eximatur, & in libertatem vindicetur (*), PORPHYR. *Vit. Pythag. p.* 201. quo ad illam *ὁμοίωσιν τῷ θεῷ*, in qua vera consistat felicitas, adspiret.

ſpiret. Unde gradus illi purgationis, adſcenſus mentis, quin deificationis, quibus prope ſimiles myſticos poſtea reperiſſe, novimus. Quum autem haec omnia ſine corporis oppreſſione fieri non poſſe crederet: varios commendavit ἀσκήσεις, varios modos in corpus animadvertendi, de quibus peraccurate JO. FR. BUDD. in *Diſſ. de ἀσκήσει philoſ.* §. *VII. X. XVIII.*

(*) Corpus enim, in quod mentem illabi putabat per vices, non pro parte hominis eſſentiali, ſed pro carcere mentis habebat. Unde illa μετεμψύχωσις Pythagorica, de qua LAERT. *Libr. VIII. ſegm.* 14.

§. XLV.

Pythagorae fanaticiſmus. — Enimvero multa ſunt in vita Pythagorae, ex quibus, eum a fanaticiſmo haud alienum fuiſſe, patet. Eo enim merito referas femur aureum, LAERT. *VIII*, II. PORPHYR. p. 193. IAMBL. *Vit. Pyth. cap. XXVIII.* reminiſcentiam animae Pythagoricae, IAMBLICH. *ibid. cap. XIV.* confabulationes cum brutis, IAMBLICH. *ibid. cap. XIII.* quin cum fluviis, PORPHYR. *p.* 192. divinationes denique, quas jactavit, ſuperſtitioſiſſimas, per thus, auguria, ſomnia, numeros, aſtra, aquam, de quibus fuſe STANL. *Part. III. Sect. III. Cap. IV. p.* 764.

§. XLVI.

Scholae Ionicae auctor Thales Mileſius. In eamdem fere aetatem incidit philoſophiae IONICAE origo. THALES enim MILESIUS, a quo eam repetere ſolent, eumdem Pherecydem Syrium audiviſſe dicitur, a quo profecerat Pythagoras (*). Hic quoque Thales, poſtquam ſapientiae cauſſa magnam vitae partem peregrinando exegerat, Mileti in patria privatus & caelebs conſenuit, LAERT. *I.* 25. & tum civium, tum Biantis, Pittaci, Solonis, Cleobuli, Myſonis & Chilonis ſuffragiis primum veluti locum inter Graeciae ſapientes obtinuit, LAERT. *I.* 28. VAL. MAX. *IV*, I.

(*) Alium Pherecydem a Pythagora, alium a Thalete auditum, veteres quidam tradiderunt, LAERT. *l.* 119. Sed temporum ratio, unum eumdemque ab utroque auditum, ſatis evincit.

§. XLVII.

Succeſſio philoſophorum uſque ad Socratem. Succeſſiſſe Thaleti in ſchola Ionica dicitur ANAXIMANDER Mileſius, horoſcopiorum, ſphaerae, gnomonis, ſciotheris, tabulae geographicae, obliquitatis Zodiaci, & aequinoctiorum inventor obſervatorque. DIOG. LAERT. *II*, I. STRABO *Geogr. Libr. I. p.* 7. PLIN. *Hiſt. nat. II.*, 6. huic ANAXIMENES, de quo LAERT. II, 3. huic porro ANAXAGORAS Clazomenius, qui, ubi ſapientiae ſtudio *Mens* vocari meruerat, Athenis exſulare juſſus, Lampſaci deceſſit, LAERT. *II*, 14. Anaxagoram denique AR-

ARCHELAUS, solo Socrate discipulo, nobilis excepit. LAERT. *II*, 16. a quo SOCRATE nova ordienda est scholae Ionicae periodus.

§. XLVIII.

Nimirum praeter apophthegmata quaedam & sententias acutiores, quas septem Graeciae sapientibus tribuunt (*), nihil exstat admodum, ex quo hos philosophos philosophiae practicae adpulisse animum, colligere possis. An philosophiae practicae studuerint?

(*) Commendandae de his dictis JO. FRANC. BUDDEI plenae bonae frugis *Commentationes*, quae junctim *Halae* prodiere.

§. XLIX.

Contra physicae tanto se studio tradebant, ut hinc κατ' ἐξοχὴν nomen *physicorum* apud veteres tulerint. Circa principium rerum omnium (*) haec schola quam maxime variabat, Thalete omnia derivante ex aqua, PLUT. *Plac. philos. I*, 3. Anaximandro ab infinitate naturae, CIC. *Acad. quaest. IV*, 37. Anaximene & Archelao ex aëre; PLUTARCH. *ibid.* STOB. *Ecl. phys. Cap. I. p.* 2. Anaxagora autem principium rerum omnium statuente homoeomerian, id est unum & multiplex, partes infinitas, similares, contrarias, tactu continuas, se mutuo sustinentes, neque alio contentas, LUCRET. *Libr. I. v.* 830. *seqq.* Eorum studium physicum.

(*) Neque tamen ideo pro Atheis habendi. Materiae enim huic eos τῶ, mundi effectorem, junxisse, id est Deum, ex CIC. *de Nat. Deor. I*, 11. & 20. LACTANT. *Inst. div.* I. 5. discimus. Ergo Deus & his erat anima mundi, LAERT. I, 27.

§. L.

In primis notari meretur, quod hi philosophi daemonibus omnia repleverint, STOB. *Ecl. phys. I. p.* 2. quod mentis immortalitatem agnoverint, LAERT. I, 24. CIC. *Tusc. quaest. I.* 16. quod theoremata ac problemata quaedam geometrica repererint, accurate recensita a STANLEIO *Hist. phil. Part. I. Cap. VII. p.* 15. quod de phaenomenis astrorum, meteoris, aliisque, quae in rerum natura contingunt, quaedam solerti ingenio investigarint, quaedam parum callide conjecerint (*). Unde & *astrologi* nomen Thaleti tribuit POMP. MELA *Libr. I. Cap. XVII.* Quaedam eorum doctrinae & inventa.

(*) Ejus generis sunt hae doctrinae Thaletis: Nili exundationem oriri a ventis etesiis, LAERT. I. 37. Anaximandri: stellas fixas inferiores esse luna, STOB. *Libr. I. Cap. XXV. p.* 53. deficere solem & lunam ea parte solis & lunae, qua ignis effulget, obturata. PLUTARCH. *de plac. phil. II*, 24. & similes ipsius Anaxagorae, qui quum reliquis doctior fuisse dicatur, multa statuit, quae hodie tiro philosophorum rideret. Vid. LAERT. *II*. 9.

§. LI.

Sed maximum haec philosophia incrementum debet SOCRA- Socratis vita.

 TI,

TI, qui natus Athenis Olymp. LVII, 4. patre Sophronisco lapidario, matre Phaenareta, obstetrice, primum patris artificium addiscere, postea philosophari instituit, auditoque Archelao, non quidem scholam aperuit, sed cum amicis domi forisque colloquutus, eos variis interrogationibus convincere, melioresque reddere conatus est, nihil se scire aut simulans, aut existimans serio. Vid. STANLEII *Histor. philos. in Socrate Cap. IV. p.* 113. *seq.* Demum ab Anyto & Melitone accusatus atheismi & corruptae juventutis, cicutam bibit, non sine magno Atheniensium dedecore. Vid. LAERT. II. 40. PLATONIS & LIBANII *Apologiam Socrat.* XENOPHONT. *Memorab. Socrat.* CARPENTARII *Vit. Socrat.* & libellos similes.

§. LII.

Quid in philosophia emendarit?

Philosophiam professus, primum sophistis, magna promittentibus, & corvos deludentibus hiantes bellum indixit, LIBAN. *Apol. Tom. I. p.* 642. Deinde philosophiam a larvis, fabulis & superstitiosis Deorum cultibus, quibus eam contaminarant Pythagoras & Empedocles, purgare studuit (*), PLUTARCH. *de Gen. Socr. p.* 580. Denique, quum physicae illae speculationes, quibus Ionici unice vacaverant, & incertae, & parum utiles illi viderentur, stolidosque eos crederet, qui illa remota adfectantes, humana negligant: XENOPH. *Memorab. Socr. Libr. I. Cap. I.* primus philosophiam a rebus occultis avocavit, & ad vitam communem traduxit, CIC. *Acad. quest. I.* 5.

(*) Alienus ergo Socrates a fanaticissimo Pythagorae: (§. XLV.) quamvis, quae de genio suo jactare solebat, imposturam sapere videantur, quidquid in contrarium disputarit GOTTFRID. OLEAR. in *Diss. de Genio Socr. Lips.* CIↃIↃCCII. 4. Nescio, an ubique sui similis fuerit Socrates. Sane quoties de hoc genio paullo accuratius cogito, non mirari admodum soleo illa Timonis apud LAERT. *II*, 19.

Fluxit ab his legumque loquax, lapidumque politor,
Graecorum vates, imposturaeque magister,
Derisor, rhetorque subatticus, & simulator.

§. LIII.

Ejus doctrinae metaphysicae.

Praeclare Socrates philosophabatur de Deo, rerum omnium auctore, XENOPH. *Libr. Memorab. Socrat. p.* 725. de providentia divina, *id.* p. 711. & *Libr. IV. p.* 800. & de mentis immortalitate, PLAT. *in Phaedr. p.* 245. At dum apud eumdem PLATONEM *in Phaedone p.* 72. *sequ.* mentem praeexistere, & in corpus, tamquam carcerem, illabi credidit, eum in Pythagorae castra secessisse, facile patet.

§. LIV

§. LIV.

Philosophia ejus moralis.

In primis philosophiam moralem excolebat Socrates, de virtutibusque & vitiis disputabat praeclare, quamvis has doceri posse, negaret AESCHIN. *Dialog.* I. Quin & oeconomicam ac civilem prudentiam eum insuper non habuisse, ex XENOPHONTIS *Oeconomico*, & ejusdem *Memorabilibus Socratis* satis adparet.

§. LV.

Unde illa petenda?

Nihil scripsisse Socratem, constans est veterum opinio. (*) Quidquid ergo de ejus philosophia novimus, illud omne Xenophonti & Aeschini, genuinis ejus discipulis, acceptum ferimus. Plato enim Socrati in dialogis suis quam plurima tribuit, quae illi fortassis in mentem numquam venerant. Id ipse Socrates de Platone conqueritur apud LAERT. III, 35.

(*) Conferenda hic praeceptoris optime de me meriti, GOTTFRIDI OLEARII *Schediasma de scriptis Socr. contr. Leon. Allat.* quod habetur in STANLEII *Hist. philos. Part. III. Cap. XVIII.* p. 198.

§. LVI.

Sectae novae ex schola Socratis ortae.

Praecipui tamen ex ejus discipulis, qui ipsi novas veluti familias condiderant, sunt *Aristippus*, sectae CYRENAICAE; *Phaedo*, ELIACAE; *Euclides*, MEGARICAE; *Plato*, ACADEMICAE; *Antisthenes* denique CYNICAE auctores atque antesignani.

§. LVII.

Cyrenaicae origo & historia.

CYRENAICAM sectam condidit ARISTIPPUS Cyrenaeus, Socratis discipulus, sed magistro minus probatus, LAERT. *II.* 65. 80. XENOPH. *Memorab. Socr. Libr. II. init.* Ad voluptatem enim omnia referens, hoc principium & doctrina & vita expressit. Mansit tamen schola *Cyrenaica*, vel *Hedonica*, in qua ei successit ARETE filia, huic ARISTIPPUS Aretes filius, qui & μητροδίδακτος dictus, LAERT. *II.* 85. & ANTIPATER. Illum THEODORUS atheus, hunc EPITEMIDES sequutus. Quemadmodum vero ille multa innovans, originem dedit sectae THEODORIAE, in qua ei BION successit: LAERT. *IV*, 46. *sequ.* ita & EPITEMIDES quidem Aristippi dogmata ad PARAEBATAM transmisit: hujus autem discipuli, HEGESIAS, πεισιθάνατος dictus, & ANNICERIS, itidem sectas HEGESIACAM & ANNICERIAM condiderunt, LAERT. *II*, 86.

§. LVIII.

Ejus doctrinae.

Ceterum nihil hac philosophia detestabilius. Sensus statuebant fallaces, &, quidquam certo percipi, negabant, nisi sensu interiore, puta voluptate & dolore, LAERT. *II*, 92. 95. CIC. *Quaest. acad.*

acad. IV. 7. eoque ſenſu rejiciebant indolentiam Epicuri, LAERT. *Libr. II. ſegm.* 89. Hinc philoſophiam naturalem plane rejiciebant, LAERT. *II*, 92. In morali ſummam hominis felicitatem in voluptate corporis, & praeſenti ea quidem, non praeterita aut futura, poſitam eſſe, docebant, LAERT. *II*, 87. ATHEN. *Libr. XII. p.* 544. corporis facultates facultatibus animi praeferebant, LAERT. *II*, 90. virtutemque non alio nomine, quam quod voluptatem adferat, laudandam, in ſe autem & ſua natura nec juſtum honeſtumve quidquam eſſe, nec injuſtum & turpe, credebant, CIC. *de Offic. III.* 33. LAERT. *II.* 93. 99.

§. LIX.

Ejus diſcipulorum ſtultitia.

Huic moroſophiae novas lacinias adſuerunt ſucceſſores. THEODORIANI enim atheiſmum liberrime profeſſi ſunt, LAERT. *II*, 101, 102, 104. HEGESIAS ſcripto libro ἀποκαρτερῶν voluntariam mortem tanta eloquentia commendavit, ut multi ſe ſponte in mare praecipites dederint, CIC. *Tuſc. quaeſt. I*, 34. VALER. MAX. *VIII*, 9.

§. LX.

Sectae Eliacae origo.

ELIACAE ſectae nomen dedit PHAEDO Elienſis, qui nobili ortus familia, quum in piratarum manus incidiſſet, & ab his lenoni venditus eſſet ab Alcibiade & Platone, ſuaſu Socratis, redemtus eſt, LAERT. *II*, 105. Socrati ergo ac Platoni unice carus, illo mortuo, novam ſectam inſtituit, in qua Pliſtanum, Menedemum (*), Aſclepiadem ſucceſſores habuit.

(*) Ab hoc ſchola ERETRIACA dici coepit, LAERT. *II.* 125.

§. LXI.

Eliacorum philoſophia.

Quamvis vero nullum ingenii monimentum exſtet, quod ab his philoſophis profectum ſit: videntur tamen Socratem preſſius imitati. Sane ejus exemplo ubivis diſſerebant de rebus philoſophicis, LAERT. *II*, 130. & unum eſſe bonum putabant, virtutem, eamque unicam, LAERT. *II*, 129.

§. LXII.

Ut a patria Phaedonis Eliaca, ita a Megara MEGARICA ſchola nomen tulit. Inde enim oriundus erat EUCLIDES, cui haec ſecta natales debet. Socratem audivit tam cupide, ut edicto prohibitus, ſtolam muliebrem ſumeret, quo perſonato Athenas ſibi commeare liceret, GELL. *Noct. Attic. VI*, 10. Magiſtro privatus, ſcholam ipſe inſtituit, in eaque ſucceſſores habuit *Eubulidem*, *Alexinum*, *Euphantum*, *Apollonium Cronum*, *Diodorum Cronum*, *Stilponem*, & alios, de quibus LAERT. *II*, 108. *ſequ.*

§. LXIII.

§. LXIII.

Megaricorum philosophia.

Operam praecipue dabant logicae, & hinc philoſophorum omnium pugnaciſſimi videbantur, qui & nova argumentorum genera repererant, LAERT. *II*, 108. inter quae & *Sorites*, & ψευδόμενος, quorum mentio fit in *L.* 177. *D. de verb. ſign.* & *L.* 88. *pr. D. ad L. Falcid.* Quamobrem & DIALECTICI, ERISTICI, ELENXINI dicti. Quid ? quod Diogenes ſcholam Megaricam non σχολὴν *ſcholam*, ſed χολὴν, *merum fel* eſſe, dicebat, LAERT. *II*, 24. In reliquis diſciplinis quid ſtatuerint, fere ignoramus. (*)

(*) Id tamen patet, a ſcepticiſmo & atheiſmo non fuiſſe immunes. Hinc curioſitatis Diis exoſae eſſe dicebant, quaerere, an Deus exſiſtat? ANTON. & MAXIM. *Serm. XXXVII.* malum aliquod in rerum natura exſiſtere, negabant, LAERT. *II*, 106. quin & motum omnem tollebant, adeoque & ortum rerum & earum interitum, SEXT. EMPIR. *Pyrr. Hyp. III*, 8. Fuere etiam inter eos, qui adfectus exſtirpandos penitus exiſtimabant; in eaque ἀπαθείᾳ ſummum bonum poſitum eſſe, exiſtimabant, ſi credimus SENECAE *Epiſt. IX.*

§. LXIV.

Scholae Platonicae origo.

At reliquorum luminibus facile offecit PLATO, ſectae PLATONICAE vel ACADEMICAE auctor, qui Athenis genere nobili ortus, & facundia inſignis, philoſophiae demum animum adplicuit, auditoque Socrate, & itinere ad Aegyptios ſuſcepto, quin & Heracliti ac Pythagorae deguſtatis dogmatibus, in *Academiae* primum gymnaſio, (cujus liminibus inſcripſerat: *nemo geometriae ignarus ingreditor*,) ſcholam novam aperuit, ac deinde in hortum *Coloneum* migravit, LAERT. *III*, 5. Relictis operibus quam plurimis, quorum editionem optimam *Pariſ.* CIƆIƆLXXVIII. *Tomis III.* excuſam, JO. SERRANO debemus, ſenex deceſſit, Olymp. *CVIII*, 1.

§. LXV.

Platonis doctrina de criteriis veritatis.

Genus philoſophandi eclecticum (*) ſequutus, philoſophiam ſolutionem animae a corpore & converſionem quamdam ad ea, quae revera ſunt, & intellectu videntur, definivit. (**) In ea primarium eſſe contemplationem; actionem autem ex ea conſequi, artem denique diſſerendi utrique neceſſariam credidit. Diſcere item putavit ac reminiſci, idque pro criterio veritatis habuit, ſi memoria cum recente ſenſu congruat, quod quum raro certum ſit, a Socratica σκέψει non admodum fuit alienus, CIC. *Libr. I. Acad. quaeſt. Cap. VIII.*

(*) Hinc LAERT. *III*, 8. Platonem in his, quae ad intelligentiam pertinent, Pythagoram; in iis, quae ſenſibus obnoxia, Heraclitum; in moralibus Socratem ſequutum ait.

(**) Haec & ſequentia ex ALCINOI libello *de doctrina Platonica* excerpſimus.

§. LXVI.

Ejusdem metaphysica.

Praeexistere statuit materiam primam, cujus proprium sit rerum omnium ortus suscipere, & forma omni carere. Huic materiae praefecit Deum, primam rerum caussam, quippe qui secundum ideas, id est, eorum, quae secundum naturam fiunt, aeterna exemplaria omnia condiderit. Eum dicit ens aeternum, bonum, verum, ineffabile, incorporeum, quod materiam ab aeterno confusam, in ordinem redegerit, numerisque decentibus, figuris & mensura ita exornarit, ut ignis supremum, terra infimum, aer & aqua intermedium locum occuparent. Mundo addidit animam, a Deo non factam, sed aeternam, quae omnia moderetur secundum Dei providentiam.

§. LXVII.

Speciatim de Diis & mente.

Praeter Deum, illum mundi opificem, & daemones & Deos juniores ex eo emanantes finxit, quibus commissa sit hominis formatio. Corpus humanum animae, id est, partis coelestis, receptaculum credidit, hancque ab aeterno praeexstitisse, & immortalem esse eatenus, ut per varia corpora circumacta, & ita veluti purgata, ad Deum redeat (*).

(*) Habes hic purgatorium Platonicum, ex quo Patres, qui plerumque Platoni adhaerebant, in primis Augustinum, purgatorium suum hausisse, a pontificiis demum variis fabellis auctum, jam pridem a CHEMNITIO *in Examine Concilii Tridentini* observatum est.

§. LXVIII.

Ejus philosophia moralis.

Beatitudo summa ipsi itidem erat ὁμοίωσις τοῦ θεοῦ, (§. XLIV.) ad quam fugiendum quam citissime putabat. Quod ut fieret, virtutes commendabat, *prudentiam*, *justitiam*, *fortitudinem*, *temperantiam*, quas Platonici in *physicas*, *ethicas*, *politicas*, *purgatorias*, *purgati animi*, *theoreticas*, *theurgicas*; *divinas* dividebant (*). De quibus praeclare JO. ALB. FABRIC. *in Prolegom. ad Marini vitam Procli*, editam *Hamb.* CIↃIↃCC, 4.

(*) Ad virtutes *physicas* & *prudentiam* quidem, referebant bonum habitum sensuum, ad *fortitudinem* corporis robur, ad *temperantiam* pulcritudinem, ad *justitiam* sanitatem. Simulacra virtutis, quae etiam ab animo nondum emendato proficisci solent, virtutes *ethicas*, & si ad reip. bonum comparatae essent, *politicas* adpellabant. Porro si has virtutes mens corporis affectiones effugiens exerceat, eas *purgatorias*, & si jam scopum suum adsequuta sit, *purgati animi* dicebant. Supremi gradus erant *theoreticae*, *theurgicae* & *divinae virtutes*, quarum hae ad deificationem, illae ad θαυματουργίαν, seu portentorum editionem, illae ad enthusiasmum pertinebant. Vid. SIMPLIC. *ad* EPICTET. *Enchirid. p.* 4.

§. LXIX.

Tres

Successio Platonicorum tripertita est (*). PRIMA academia a

Platone-

Platone ad *Cratetem*; ALTERA ab *Arcesilao* ad *Egesinum*; TERTIA a *Carneade* ad *Clitomachum* porrigitur. In vetere floruere *Speusippus*, Platonis ex sorore nepos, *Xenocrates*, *Polemo*, *Crates*, & *Crantor*. In media *Arcesilaus*, *Lacydes* Cyrenaeus, *Evander*, *Egesinus*. In nova *Carneades* & *Clitomachus*, *seu Hasdrubal*, Carthaginiensis. Academiae.

(*) SEXT. EMP. *Pyrrh. Hyp.* I, 33. etiam *quartam* & *quintam* addit academias, quarum illam *Philo* Larissaeus, hanc *Antiochus* Ascalonita auspicatus fit. Sed id nec ipsi hi philosophi agnovere, teste CICER. *Acad. qu.* I, 4.

§. LXX.

Divortium inter has academias maximum constituit doctrina de cognitionis humanae certitudine. *Plato*, quum rerum alias sensu, alias intellectu percipi sciret, hunc scientiam gignere statuit, illos, quippe hebetes & tardos, solius opinionis caussam esse, CIC. *Acad. qu.* I, 8. IV, 32. *Arcesilaus* plane nihil scire posse, docuit, quia ipsa rerum natura scientiam non admittat, *Id. ibid.* I, 1. Denique *Carneades* in rebus ipsis veritatem agnovit, at eam ab homine cognosci posse, negavit, *Idem ibid.* IV, EUSEB. *Praep. ev.* XIV, 8. In qua re discreparint?

§. LXXI.

Academiarum istarum digladiationes a Christo nato veluti conticuerant. Multi tamen ex eo tempore sequuti sunt Platonem, ex Judaeis *Philo*; ex Christianis patres complures (*), in primis *Justinus Martyr*, *Clemens Alex.* *Ammonius Saccay*, *Origenes*; ex gentilibus Graecis *Plotinus*, *Amelius*, *Porphyrius*, *Syrianus*, *Proclus*, *Marinus*, *Isidorus*, (quamvis hos potius eclecticos fuisse, arbitremur,) & ex Latinis *Apuleius* & *Chalcidius*. Platonici recentiores.

(*) Patres a Platonismi suspicione absolvere conatur P. BALTUS *dans la Défense des SS. Péres accusés de Platonisme*, Paris. CIↃIↃCCXI, 4. & *dans le Jugement des S. Péres sur la Morale de la Philosophie payenne*, Arg. CIↃIↃCCXIX. 4. Sed Aethiopem illum lavasse, res ipsa docet. Nec aliunde, quam ex hac mixtura, est theologia mystica.

§. LXXII.

Inter Platonis discipulos & ARISTOTELES Stagyrita fuit vir subtilissimus, & Alexandri M. magister, qui, quum jam vivo cum Platone simultates habuisset, ac Lyceum occupasset, AEL. *Var. hist.* III, 19. LAERT. V, 2. eo mortuo, ibi scholam aperuit, quae, quod ibi deambulando doceret, PERIPATETICA dici coepit, in qua ei THEOPHRASTUS Eresius, STRATO Lampsacenus, LYCON Troadensis, ARISTO Ceus, CRITOLAUS, DIODORUS successere. Quin ubique multis saeculis in Christiano- Scholae peripateticae origo.

tianorum academiis regnasse Aristotelem, in vulgus notum est. Vide JO. LAUNOII *librum de varia Arist. fortuna*, *Paris.* CIϽIϽCLIII. 8. & ELSWICHII similis argumenti *diatribas de varia Arist. fortuna in scholis protestantium.*

§. LXXIII.

Philosophia peripatetica qualis?

Aristotelis doctrinas & systema hic tradere nihil opus est, quum non modo ejus opera in omnium fere manibus sint, sed & tot Aristotelicae philosophiae compendia ubique occurrant. Id moneo, mirifice vapulare hodie Aristotelem, at ab iis quam maxime, qui illum non intelligunt. Ridicula est ejus physica, mediocris ethica: logica, quidquid aliis videatur, accurata, politica autem & libellus de arte poetica, rhetorica item, & fragmenta de historia philosophorum & de rebus publicis numquam sua laude defraudanda sunt.

§. LXXIV.

Peripatetici recentiores.

Multum Aristoteli nocuit studium, quod medio aevo ei impenderunt Arabes, & scholastici, a renatis litteris *Andreas Caesalpinus*, *Piccolomineus*, *Berigardus*, *Caesar Cremoninus*, *Pomponatius*, alii. Sicuti enim illi multis subtilitatibus inquinarunt doctrinam Aristotelis: ita hi ad atheismum aliasque doctrinas profanas fuere procliviores.

§. LXXV.

Cynicorum origo.

Sequuntur CYNICI, quorum sectam instituit ANTISTHENES Atheniensis, qui, quamvis & ipse Socrati operam dedisset, ob adfectationem vitae durioris non semel esset objurgatus, AELIAN. *Var. hist.* IX. 36. sectam tamen instituit, occupatoque *Cynosarge* gymnasio, perpetuum suis Cynicorum cognomen reliquit, eo facilius admissum, quo propius ad caninam impudentiam quidam ejus sectatorum accederent, (*) LAER. VI. 13. SUID. *in voce* *κυνοσαργ.*

(*) Unde facile conciliaveris diversas veterum sententias de origine nominis *Cynicorum*. Antisthenes sane *ἁπλοκύων*, dictus ob mores parum decoros. LAERT. *VI.* 13.

§. LXXVI.

Philosophi Cynici praecipui.

Quamvis vero publici saporis non esset haec Cynicorum philosophia, neque elegantioribus ingeniis placere possent pallium duplicatum, nuditas, pera, lupini, baculus, & reliqua Cynicorum supellex: sectatores tamen reperit celeberrimos, DIOGENEM Sinopensem furentem illum Socratem, MONIMUM, ONESICRITUM, CRATETEM, ejusque uxorem HIPPARCHIAM, METROCLEM, MENIPPUM, MENEDEMUM, & alios,

& alios, quorum elenchum copiosum dedit JO. ALB. FABRIC. *Biblioth. Graec.* II. 13. *p.* 360.

(*) Ab Antonini Philosophi temporibus non magni amplius fiebant Cynici: nec tamen ideo defecit secta, sed diutissime in Africa mansit, AUGUSTIN. *contra Academ. III.* 18. & *de Civit. Dei Libr. XIV. Cap. XX.*

§. LXXVII.

Ceterum Cynici, rejecta philosophia rationali & theoretica, solam excolebant moralem. Finem sibi statuebant independentiam, vel, ut ipsi loquebantur, *libertatem*, LAERT. *VI.* 71. Quum vero libertati illi intrinsecus obstare viderentur vitia, extrinsecus leges civiles, statuum discrimen, & jussa tyrannorum: vitia capitalia debellanda putabant coenis Cynicis, nuditate, paupertate voluntaria, & patientia injuriarum; leges civiles statu extrasociali; (*) statuum discrimen sublato decoro; jussa tyrannorum pertinacia, & si res ad restim rediret, morte voluntaria eludenda putabant. Eorum principia.

(*) Hinc illa argumentatio DIOGENIS: *Sine legibus haud ordinatur respublica. Sine rep. non ullus est usus rei civilis. Res civilis est civitas. Sine civitate usus nullus est legis. Lex igitur est res civitatis*, LAERT. *VI.* 72.

§. LXXVIII.

At quamvis haec procul dubio sublimia quibusdam viderentur, & Cynici se Herculis sectatores, & Jovis speculatores esse crederent: displicuit tamen Cynicorum illa impudentia ZENONI Cittiaeo, Cratetis primum Cynici, postreaque Stilponis Megarici, hinc Xenocratis & Diodori Croni, postremo Polemonis auditori, qui emendata philosophia Cynica in *porticu varia* (ποικίλη στοᾶ) philosophiam docuit, originemque dedit sectae STOICORUM, LAERT. *VII.* 2. 3. 4. 6. 35. Ex Cynica secta nata est Stoica.

§. LXXIX.

Ei sectae dici non potest quantum pretii statuerint veteres, non Graeci tantum, sed & Romanorum praestantissimi, ac inprimis jurisconsulti, quorum plerosque Stoicos sectari solitos demonstrarunt EM. MERILL. *Observ. Libr. I. Cap. VIII. seqq.* & EVERARD. OTTO in *Orat. de philosophia Stoica veterum JCtorum.* In schola ZENONI successit CLEANTES, huic CHRYSIPPUS, huic ZENO Tarsensis, nec ignoti DIOGENES, ANTIPATER, PANAETIUS, POSIDONIUS, aliique quorum elenchum copiosum contexuit JO. ALB. FABRIC. *in Bibl. Graec. III.* 15. *p.* 386. Ejus incrementa.

§. LXXX.

Philosophiam Stoicam illustrare coeperunt JUST. LIPSIUS & CASP. Stoica

rum logica. CASP. SCIOPPIUS (*). Eam in *rationalem*, *naturalem & moralem* dividebant, LAERT. *VII*, 39. PLUTARCH. *de placit. phil. I*, 1. Et *logicam* quidem ad superstitionem usque colebant, ejusque praecepta Zenoniana, si cui illa cognoscere volupe est, reperiuntur apud STANLEIUM *Part. VII. in Zenone p.* 556. *seqq.*

(*) LIPSII *Manuductio ad philos. Stoicam*, & *Physiologia Stoica* inter ejus *Opera* habentur. SCIOPPII *Elementa philosophiae Stoicae*, *Mog.* CIϽIϽCVIII. 8. prodierunt, & saepe fallunt doctos, ignaros, esse hanc particulam majoris operis ubivis obvii. Vid. MORHOFII *Polyhist. Part. II. Libr. I. Cap. IV.* §. 2.

§. LXXXI.

Eorumdem physica. In *physica* primum de *corporibus*, deinde de *principiis*, hinc de *elementis*, tum *de Diis*, ac demum de *loco* & *vacuo* agebant, LAERT. *VII.* 132. Omnia, quae exsistunt, iis corpora videbantur, adeo ut & animam, diem, noctem, vocem, virtutes haberent pro corporibus, PLUT. *contra Stoic. p.* 1884. LAERT. *VII.* 55. Corpus autem definiebant, *quod vel facit aliquid*, *vel patitur*. Corporibus originem dederunt principale, agens alterum, *Deus*, alterum patiens, *materia*, LAERT. *VII*, 134. Haec principia vero uno vocabulo vocant *naturam*, quae ipsis est *Deus* mundo permixtus (*), LACTANT. *Div. Inst. VII*, 3. extra quem *vacuum infinitum*, quale in mundo non detur, concipiebant, LAERT. *VII.* 140. JO. STOB. *Ecl. phys. p.* 38. *Elementa* quatuor ipsis erant, *ignis*, e quo sidera quoque profecta, CIC. *Acad. qu. II*, 15. *aër*, de cujus regionibus, affectionibus, meteoris parum accurate philosophabantur, LAERT. *VII*, 151. *seqq.* *terra & aqua*, ex quarum mixtura mundum genitum dicebant.

(*) Hinc alii Stoicis Spinozismum, alii Manichaeismum tribuunt. Vid. BUDDEI *Diss. de Spinozismo ante Spinozam*, & JO. CHRISTOPH. WOLFII *Manichaeismum ante Manichaeos.*

§. LXXXII.

Et theologia. *Deum* primum esse docebant, CIC. *de Nat. Deor. II*, 6. 16. 17. deinde eum esse animal immortale, ratione praeditum, perfectum, credebant, LAERT. *VII*, 147. & quidem naturae igneae, & omnes seminales formas in se continentis, PLUT. *de plac. phil. I*, 7. Et hinc de Dei providentia pulchre disserebant. At dum mundum & Deum aperte confundunt, CIC. *de Nat. Deor. II*, 8. 14. & utrumque subjiciunt fato fatuo: quis non videt eos σπινοζίζειν?

§. LXXXIII.

Nec non philosophia moralis. Finem philosophiae *moralis* putabant naturae convenienter vivere, LAERT. *VII*, 80. id est vivere secundum adpetitiones naturales, CLEM. ALEX. *Strom. Lib. II. p.* 416. Appetitum naturalem ferri

ferri aiebant primum in sui conservationem, LAERT. *VII*, 85. deinde in bonum. *Bonum* vero esse solam virtutem, *malum* solum vitium, ceteras res *indifferentes*, quamvis *eligibiles* aliae, aliae *rejectaneae*, aliae *perfecte indifferentes* videantur, LAERT. *VII*, 102. Hinc quum virtus sola expetenda, & materia tamen mali origo videretur: perturbationes omnes supprimendas, corpus parce & duriter habendum, quin aliquando, carcerem animae perfringendum, censebant. Ceterum virtutem consequutos solos liberos, sapientes, reges principes esse, id est omnia ex officio facere, (*) arbitrabantur, LAERT. *VII*, 117. *seqq.* CIC. *paradox. Stoic.* LIPS. *Manud. III*, 13.

(*) Hinc Stoicorum doctrina de officiis, quam ex eorum mente optime exposuit CICERO *in libris de Officiis*.

§. LXXXIV.

Hactenus de philosophia *Ionica*: sequitur ELEATICA, quae ab *Elea* vel *Velia*, magnae Graeciae vel Italiae urbe nomen repetit. Inde enim prodiere ZENO Eleates, praeceptorum logicorum inventor, PARMENIDES, LEUCIPPUS, quamvis hi omnes a XENOPHANE Colophonio profecerint. At celeberrimi in hac schola DEMOCRITUS & HERACLITUS (*), ille Abderita, hic Ephesius, qui, quamvis ingenio diversissimo fuisse dicantur, omnes tamen corpuscularem sequuti sunt philosophiam, quam postremo ad ἀκμὴν perduxit EPICURUS. De Democriti vita & philosophia consulendi praeter BAELIUM, NIC. HILL. *in Philosophia Epicurea, Democritea & Theophrastica &* JOAN. CHRYSOST. MAGNENUS *in Democrito reviviscente*. Scholae Eleaticae origo.

(*) Heracliticam sectam diversam a Ionica, Pythagorica, Eleatica quidam statuunt. Sed corpusculari philosophiae eum dedisse operam, erudite ostendit GOTTFRID. OLEAR. *Diss. II.* §. *I. seqq. de principio rer. natural. ex mente Heracliti.*

§. LXXXV.

Et EPICURUS quidem, domo Atheniensis, e pago Gargetio, qui magis ex Democriti libris, quam a praeceptoribus videtur profecisse, scholam in horto peramoeno, quem coëmerat, instituit, ibique cum amicis communem vitam egit, suaviter vivens, at frugaliter tamen, suosque voce non minus, quam scriptis libris, quorum quamplurimos reliquerat, instituit, decessitque senex, ac tam carus sectatoribus, ut natalem ejus festum quotannis haberent, LAERT. *X*, 19. PLIN. *Hist. nat. XXXV*, 2. Vitam ejus praeter PETR. GASSENDUM accurate contexuere BAELIUS *in Dictionar. histor. & crit. T. II.* & JACOB. RONDELLUS *de vita & meri-* Ejus reformatio per Epicurum.

moribus Epicuri, *Amstel.* CIƆIƆCLXXXXIV. 12.

§. LXXXVI.

Epicuri successores.

Scholam Epicuri in eodem hortulo, quem discipulis in hunc usum cum bibliotheca legaverat, rexere post illum HERMACHUS, POLYSTRATUS, DIONYSIUS, BASILIDES. Reliquorum Epicureorum elenchum copiosum satis habes apud FABRIC. *Bibl. Gr. III*, 33. *p.* 808.

§. LXXXVII.

Ejus logica.

Quantumvis autem plerisque vapulet.. Epicurus, mores tamen probavit suo tempore omnibus. Philosophiam ejus GASSENDUS restituere conatus est. (*) Et in *rationali* quidem, quam Epicurus *Canonicam* vocabat, tria statuebat veritatis criteria, *sensionem*, *anticipationem*, & *passionem.* De *sensione* docebat, eam numquam fallere, omnesque phantasiae perceptiones esse veras, opinionem autem, quae inde nascitur, vel veram, vel falsam esse, prout illi vel suffragetur vel refragetur sensus evidentia. *Anticipatio* ipsa est rei notio seu definitio, ex eaque, si evidens est, inevidentis rei demonstrationem sumendam putabat. Denique *de passione* proponebat canones: *voluptatem, quae nullam habeat annexam molestiam, amplectendam; molestiam, quae sine voluptate sit, fugiendam, minorem tamen voluptatem propter majorem negligendam, minorem molestiam ad avertendam majorem amplectendam esse*, LAERT. *X.* 32. *seqq.*

(*) Ex veteribus DIOG. LAERTIUS in describenda Epicuri philosophia tam est copiosus, ut ipse huic sectae deditus fuisse videatur. Cum eo conjungendi T. LUCRETII CARI *libri de rerum natura*, quos luculento commentario illustravit CRECHIUS, fato suo Lucretio similis.

§. LXXXVIII.

Physica.

Universum ipsi erat systema ex corpore & vacuo compositum. *Corpus* definiebat, quod tangi possit & tangere; *vacuum*, quod natura tangi nequeat, LAERT. *X*, 39. *seqq.* cujus existentiam inde probabat, quod, si vacuum non daretur, corpora neque haberent ubi essent, neque ubi moverentur, LUCRET. *Libr. I. v.* 336. 427. *seqq. Universum* sibi concipiebat, tamquam infinitum, & immobile, quia extra illud nullus locus sit, in quo moveatur, ac immutabile, quippe quod ab aeterno tale fuerit, LAERT. *X*, 14. *seqq.* Deos exsistere, ex anticipatione (§. LXXXVII.) demonstrabat, CIC. *de Nat. Deor. I*, 17. & eos quidem beatos, immortales, sempiternos, at otiosos, specie humana praeditos, corporeos, esse sibi persuadebat, tertii generis naturaeque rem, praeter *corpus & inane* mente concipi posse negans, LAERT. *X*, 39.

39. *feqq.* LUCRET. *Libr. I, v.* 420. CIC. *ibid. I,* 18. *feqq.*

§. LXXXIX.

Quum vero in rerum natura multa quotidie generentur, & ex nihilo nihil fiat: omnem materiam primam fibi concipiebat, tamquam atomos, LAERT. *X.* 38. 56. *fequ.* quas *magnitudine, figura, & pondere*, non *colore, calore, frigore*, aliifque proprietatibus differre, PLUT. *de plac. phil. I.* 4. LUCRET. *II. v.* 729. *fequ.* & duplici motu, nempe *gravitatis* & *reflexionis* ferri, & ex quarum concretione omnia generari, ex earumdem diffolutione omnia corrumpi, denique ex earum proprietatibus omnia rerum naturalium phaenomena derivari, tradidit, LUCRET. *I. v.* 1020. *fequ.* Ejus principia de rerum ortu & attributis.

§. XC.

In philofophia morali *finem* omnis vitae tacito hominum confenfu effe docebat *felicitatem*, SEN. *de Vit. beat. Cap. I.* non *fummam* illam quidem, & cui nihil defit, fed *fubalternam*, LAERT. *X.* 128. *feqq.* Eam confiftere in *voluptate*, LAERT. *X.* 1288. *fequ.* hanc in *indolentia & tranquillitate animi*, LAERT. *X.* 136. ac temperantia aliifque virtutibus parari tradebat, CIC. *de Fin. I.* 14. Enimvero dum mentis immortalitatem, Dei providentiam, ipfumque numinis metum e philofophia fua profcripfit, eum maxima ad virtutem incitamenta fimul fuftuliffe, facile patet (*). Ejus philofophia moralis.

(*) Et hinc non mirum, quod Epicurei non omnes fobrietatem & temperantiam magiftri expresferint, fed plerique vitam fatis diffolutam vixerint.

§. XCI.

Hi funt, qui certae cuidam *fectae* nomen dederant, philofophi. Fuere etiam, qui in nullius verba magiftri jurare aufi, ECLECTICUM philofophandi genus praeferendum exiftimarent, quamvis hi fectariis philofophorum nomine vix digni judicarentur. (*) Vid. IS. CASAUBONI *Diatrib. I. in Dion. Chryfoft.* Philofophi eclectici.

(*) VOSS. *de Sect. philof. Cap. ult.* & MENAG. *ad Diog. Laërt. Prooem. fegm.* 1. exiftimant, eclecticos philofophos a fectariis *Mifcellionum* vocabulo traductos effe. Enimvero locus FESTI *in voce Mifcelliones*, cui haec conjectura fuperftruitur, de philofophis plane non agit, ceu obfervavit GOTTFR. OLEARIUS *de Eclect. philof. Cap. II.*

§. XCII.

Quamvis vero omnes fere fectarum auctores, veluti *Pythagoras, Socrates, Zeno, Democritus, Epicurus, Plato*, quin & ipfe *Ariftoteles* eclectici fuerint (*), & ideo plerique tot itinera fufceperint, ut quod verum ac fcitu dignum occurreret, undique conquirerent: praecipuus tamen eclecticae philofophiae auctor fuiffe traditur POTAMON. Vid. FABRIC. *Bibl. Gr. Libr. III. Cap. XXXIII.* §. *VIII. p.* 824. Eclectici antiquiffimi.

(*) Non ergo ipsi sectas instituerunt, (si paucos exceperis,) sed discipuli, qui nefas credebant doctorum suorum opiniones deserere. ARISTOTELIS ipsius ea de re sententiam habemus *Libr. I. Ethic. Cap. IV.*

§. XCIII.

Potamon quis? Fuit iste POTAMON gente Aegyptius, domo Alexandrinus, & paullo ante Diogenis Laërtii aetatem, LAERT. *in proem. segm.* 21. immo ante Augustum, & post eumdem, si SUIDAE *in voce* Ποταμών credimus (*), floruit, & praeter στοιχείωσιν, seu *prima philosophiae elementa*, etiam *Commentarium in Platonis opus de Republica* reliquisse fertur. Vid. LAERT. *ibid.*

(*) Diogenis tamen Laertii sententiam alteri Suidae praeferendam esse, jam observavit GOTTFR. OLEAR. *de Philos. eclect. Cap. I.*

§. XCIV.

Qui ejus methodum sequuti? Potamonis illius sectatores quaerere absonum foret, (ita enim non essent *eclectici*) at id certum, quum ille eclecticorum antesignanus Alexandrinus fuerit, ejus methodum se praecipue Alexandrinis philosophis, eorumque discipulis, Christianis aeque ac paganis, probasse, OLEAR. *ibid. Cap. I, p.* 1205.

§. XCV.

Ex paganis. Hinc praecipui, qui eam philosophiam coluere sunt Ammonius Saccas, Christianus, ejusque discipuli pagani Plotinus, Herennius, Origenes, Porphyrius, (*rabidus ille adversus Christum canis*, HIERONYM. *in prooem. Catal. script. eccles.*) Jamblichus, Sopater Syrus, Aedesius, Chrysanthius, & reliqui, qui vulgo *recentiorum Platonicorum* nomine veniunt, veluti Syrianus, Olympiodorus, Proclus, Marinus, Hegias, Isidorus, Damascius, aliique plures, de quibus OLEAR. *ibid. Cap. III. p.* 1209. *sequ.*

§. XCVI.

Ex Christianis. Inter eos, qui Christo nomen dederunt, eclecticae illi philosophiae studuerunt post Ammonium Saccam (§. XCV.) Clemens Alexandrinus, Origenes Adamantius, Gregorius Thaumaturgus, quos ideo singulare quid prae aliis patribus ecclesiae habere, jam pridem observarunt theologi. Vid. THOM. ITTIG. *Bibl. patr. apost. Tom.* II. *in prolegom.*

§. XCVII.

An hi omnes veri eclectici? Enimvero, si dicendum quod res est, prudens quidem his omnibus placuit ἐκλογὴ, at ita tamen placuit, ut inter reliquos omnes philosophos Platonem potissimum admirarentur (*). Unde & plerique, quos hactenus eclecticis adnumeravimus, inter Platonicos quoque locum sibi vindicant. (§. LXXI.)

(*) Hoc de ipso *Potamone* verum est, quem ideo Platonis *libros de Republica* commentario illustrasse (§. XCIII.) arbitror. Vid. OLEAR. *ibid. Cap. II. p.* 1207.

§. XCVII.

§. XCVII.

Philoſophiae ſcepticae origo.

Ne fabula morionibus careat, *dogmaticis* hiſce philoſophis ſubjungimus SCEPTICOS, qui & APORETICI a perpetua dubitatione, &, quia nihil omnino concipi poſſe exiſtimabant, ACATALEPTICI vocabantur (*). Natales hujus philoſophiae a PYRRHONE Eleaeo repetunt, Ariſtoteli aequali, qui quum, lectis Democriti libris & variis auditis philoſophis, in primis Anaxarcho, nihil certi ſibi reperire videretur, etiam nihil quidquam comprehendi poſſe, ſtatuit, aut ſaltim id ſe ſtatuere, prae ſe tulit.

(*) Immo & *Pyrrhonici* a Pyrrhone, *ephectici* ἀπὸ τοῦ ἐπέχειν, & quia ſemper ſuſpendebant judicium, & *Zetetici* ἀπὸ τοῦ ζητεῖν, quia veritatem ſemper quaerebant, nunquam inveniebant, LAERT. IX. 70.

§. XCVIII.

Ejus ſectatores.

Quamvis ergo nihil ſit hac philoſophia abſurdius, quippe cujus non alia erat doctrina, quam quod nihil ſciri poſſit: quamvis etiam *ſceptici* toto vitae genere turpiter ſe darent, riſumque vulgi provocarent: LAERT. IX, 62. *ſeqq.* eam tamen ſequuti ſunt non pauci, veluti *Timon*, *Hecataeus* Abderites, *Eurylochus*, *Nauſiphanes*, & ſcepticorum acerrimus doctiſſimuſque *Sextus Empiricus*, cujus ſcripta ipſa, quibus nihil ſcire poſſe contendit, oſtendunt, eum permultum ſciviſſe. Vid. FABRIC. *Bibl. Gr. Libr.* III. *Cap. XXXIII.* §. V. *p.* 817. *ſeqq.*

CAPUT IV.

DE PHILOSOPHIA MEDII AEVI ET NOVA.

§. XCIX.

Philoſophiae ſcholaſticae origo.

ITa philoſophia in ſectas quam plurimas diſtracta eſt in *Graecia*. MEDIO AEVO cathedras academicas omnes occupaverat philoſophia Ariſtotelica. Sed quum primum *Arabes* eam in ſcholas ſuas recepiſſent, & Ariſtotelis opera in ſuam linguam tranſlata, & commentariis AVERRHOIS & AVICENNAE illuſtrata jam pridem praelegiſſent in ſcholis Aegyptiacis, Africanis, Hiſpanicis: ſequuti hos Chriſtiani ex illo ſyſtemate *Ariſtotelico* & *Arabico* formarunt novum chaos philoſophiae SCHOLASTICAE. (*)

(*) Ex Arabicis illis lacunis derivandas eſſe illas ſcholaſticorum ſordes, jampridem obſervarunt JOS. SCALIG. *Epiſt.* CCCLXII. SELDEN. *in Not. ad* EUTYCH. *Orig. p.* 155.

§. C.

Praecipui

Hujus ſectae anteſignani, PETR. ABAELARDUS, PETR.

scholastici. LOMBARDUS, ALEXANDER AB HALES, ALBERTUS MAGNUS, THOMAS AQUINAS; JO. DUNS Scotus, DURANDUS à S. PORCIANO, GUIL. OCCAM & GABR. BIEL non modo fastu scholastico, (*) & malesana curiositate, (§. VI.) sed & absona dicendi docendique ratione cordatioribus hodie risum excitant merito.

(*) Hinc cognomina ridicula, dum HALESIUS magister *irrefragabilis*, RICHARDUS DE MEDIA VILLA *auctoratus*, SCOTUS *subtilis*, BONAVENTURA *seraphicus*, THOMAS AQUINAS, *cherubicus*, alii aliter vocati. Vid. TRIBBECH. *de doct. scholast. Cap. VI. p.* 152.

§. CI.

Forum doctrinae Et tamen hi doctores *angelici*, *cherubici*, *seraphici*, non modo universam philosophiam ac theologiam erroribus quamplurimis inquinarunt: verum etiam in philosophiam moralem invexere saeerrima ista principia *probabilismi*, *methodi dirigendi intentionem*, *reservationis mentalis*, *peccati philosophici*, (*) quibus Jesuitae etiamnum mirifice delectantur.

(*) Conferri hic oportet LUD. MONTALTII *Epistolas ad quendam ex provincia*, cum iis quae inter se disputarunt WENDROCKIUS & STUBROCKIUS, ANT. ARNALDI *Denunciationes haereseos de peccato philosophico*, THYRSI GONZALEZ *tractatum theologicum de recto usu opinionum probabilium*, *Antv.* CIƆIƆCLXXXXIV. 4. & JO. FRANC. BUDD. *Hist. jur. nat.* §. *XIII. seqq.*

§. CII.

Aristotelis doctrina etiam in scholis protestantium radices egit. Et quamvis LUTHERUS, ut illis scholasticorum sordibus ecclesia purgaretur, nihil fecerit reliqui: SECKEND. *Hist. Luth. Libr. I. Sect. VIII. n.* 10. *& Addit. VII. Sect. XIII. n.* 2. 4. *Sect. XXVI. n.* 2. *Sect. LXX. n.* 3. *Sect. LXXII. n.* 3. tantum tamen abest, ut ex voto ei res successerit, ut nihilominus etiam in academiis protestantium radices egerit Aristotelica philosophia, alibi mere scholastica, alibi vel a MELANCHTONE, vel ab aliis perpurgata, (*) ibique diutissime floruerit.

(*) Et MELANCHTONI quidem praecipue debetur conservatio philosophiae Aristotelicae in Academiis protestantium, BAELIUS *dans le Dictionaire historique & critique, sub voce* Melanchthon. *litt. X. p.* 1965. *Tomo III.* Scripsit is compendia plerarumque disciplinarum philosophiae Aristotelicae, quae in academiis diu regnarunt. Helmstadii tamen & Altorffi ipsum Aristotelem interpretabantur, & interpretes ejus Graecos praeferebant Latinis.

§. CIII.

Philosophi novi qui Aristotelem impugnarunt. Non defuere quidem varii conatus, Aristotelem e throno deturbandi. Hinc eum in ipsa Italia impugnarunt *Laur Valla*, *Marius Nizolius*, *Hadrianus Cardinalis*, *Franc. Patricius*; in Gallia *Petr. Ramus*, & majore impetu PETRUS GASSENDUS; in Germania *Dan.*

Dan. Hoffmannus: (*) ſed ad rei ſummam parum profecerunt.

(*) LAUR. VALLA fere ubique ex inſtituto exagitat Ariſtotelem, BAELIUS Dictionaire] *hiſt. & Crit. voce* Valla *lit. H. p.* 2792. *Tom. IV.* MAR. NIZOLIUS potiſſimum in *Antibarbaro*, quem cum docta praefatione recuſum dedit illuſtr. LEIBNITIUS. HADRIANI CARDINALIS *de vera philoſophia* liber editus eſt *Colon.* CIƆIƆXXXXVIII. FRANCISCI vero PATRICII *Diſcuſſiones peripateticae*, *Venet.* CIƆIƆLXXI. 4. De PETRI RAMI *Theſibus inauguralibus*, quibus, *nihil omnino, quod Ariſtoteles ſcripſerit, verum eſſe*, contendit, legendus FREIG. *in Vita Rami*, *p.* 9. *ſequ.* de ejuſdem *Animadverſion. Ariſtotelicis* BAELIUS *in Diction. Hiſt. Crit. voce* Ramus *lit. D. p.* 2425. *Tom. III.* PETRI GASSENDI *Exercitationes paradoxae adverſus Ariſtotelicos*, *Tomo III.* ejus operum occurrunt. Denique de controverſia DAN. HOFFMANNI cum philoſophis Helmſtadienſibus conſulendi ſunt BAELIUS in *Dictionario voce Dan.* Hoffmann. *Tom. II. p.* 1486. & ARNOLD. in *Hiſt. Eccl. & haereſ.*

§. CIV.

Nec magis philoſophiae conſuluerunt, qui aliquam ex ſectis veteribus ſuſcitare voluerunt. Nam quamvis FRANC. GEORGIUS, & ante eum JO. PICUS MIRANDULA *Pythagoream*; BESSARION Cardinalis & MARSILIUS FICINUS *Platonicam*; JUSTUS LIPSIUS & CASP. SCIOPPIUS *Stoicam*; PETR. GASSENDUS *Epicuream*; BERNARDINUS TELESIUS *Parmenidis* Eleatae philoſophiam inſtaurare conati ſint: (*) tamen & horum labor paene irritus fuit; omneſque plauſum non adeo magnum retulerunt.

Qui aliquam ex ſectis veteribus revocarunt?

(*) Pertinent huc JO. PICI MIRANDULANI *Theſes* ſeu *concluſiones XC.* Romae non ſine invidia propoſitae, in quibus tamen philoſophiam Pythagoricam cum Cabbaliſtica conjunxit, quod & fecerunt REUCHLINUS & HENR. MORUS. Vid. BUDD. *Hiſt. philoſ. Hebr. p.* 116. De FRANCISCI GEORGII VENETI *philoſophia* fuſe actum in *Obſerv. Halenſibus.* BESSARION gente Graecus, & MARSIL. FICINUS adeo pro Platone contendebant, ut paene Chriſtianiſmum dediſcerent. Hujus *Opera* prodierunt *Baſil.* CIƆIƆLXI. *fol. Tomis II.* Et forte in ſcholas pro Ariſtotelica recepta fuiſſet *philoſophia Platonica*, niſi Clementem Papam VIII. monuiſſet Rob. Bellarminus, tanto magis cavendam eſſe philoſophiam Platonicam, quanto propius ad Theologiae Chriſtianae placita accedere videretur, LAUNOI. *de Var. Ariſt. fort. Cap. XVII.* De JUSTI LIPSII, SCIOPPII, GASSENDI conatibus omnia nota. De BERN. TELESII philoſophia, quam *Libris IX. de Rerum natura Neap.* CIƆIƆLXXXVI. & *Lugd.* CIƆIƆLXXXXVIII. *fol.* expoſuit, & ex PLUTARCHI libello *περὶ τοῦ πρώτου ψυχροῦ Tomo II. p.* 945. maximam partem deſumſit, videndus FRANC. BACO DE VERULAM. *de philoſophia Parmenidis*, *Teleſii & Democriti.*

§. CV.

Majorem ſtrepitum dederunt nova philoſophorum ſyſtemata, quae non modo medio aevo, ſed & a reſtitutarum litterarum ſaeculo excogitarunt RAIM. LULLUS, FRANC. PATRICIUS (*), PETRUS RAMUS (**), HIERON. CARDANUS (***), THO-

Qui nova ſyſtemata, ſed minus celebria.

excogitarunt. THOMAS CAMPANELLA, (****) quamvis & hi omnes pauciores sectatores repererint.

(*) FR. PATRICII *Nova de universis philosophia* prodiit *Ven.* CIƆIƆLXXXXIII. *fol.* Sed quamvis eam dedicasset Gregorio Papae XIV. Inquisitorum tamen censuram incurrit auctor, THUAN. *Libr. XCIX. p.* 817. adeoque & philosophia ejus parum se probavit.

(**) PETRUS RAMUS fere *dialecticam* tantum excoluit. De ejus vita legendus FREIGIUS. De ejusdem fatis & controversiis LAUNOI. *de var. Arist. fort. Cap. XIII.* BAELIUS *in Dict. hist. & Crit. voce* Ramus p. 2424. *sequ.* Logica *Ramistica* in Anglia, Scotia, Germania diu floruit, & JCtis praecipue placuit, KECKERM: *in Praecogn. log. Tract. II. Cap. IV.* & etiamnum aliquo in pretio est Helvetiis, BAELIUS, *ibid. p.* 2430.

(***) Vitam suam ipse describit CARDANUS. Ejus *Opera*, in quibus fanaticissimum pleraque redolent, quae de daemonibus, somniis, divinationibus disserit, prodierunt *Lugd.* CIƆIƆCLXIII. *fol. Tomis X.*

(****) THOMAE CAMPANELLAE vitam dedit JAN. NIC. ERYTHRAEUS. Ejus philosophiam ex Cardani & Telesii principiis conflatam descripsit ERN. SAL. CYPRIANUS *in programmate de philosophia Tho. Campanellae.*

§. CVI.

Qui experimentis operam dederunt. Plurimum contra philosophia debet viris doctissimis, qui experimentis institutis, eam novis subinde inventis atque observationibus locupletarunt. Sic *circulationem sanguinis* GUIL. HARVAEUS (*), *Venas lacteas* CASP. ASELLIUS, *microscopiorum* usum CORN. DREBBELIUS, ANT. LEEUWENHOEKIUS, ROB. HOOCKIUS, PETR. BORELLUS, *tubos opticos & circumjoviales* GALIL. A GALILAEIS, *Satellites Saturni* CASSINUS & HUYGENIUS, *maculas solares* CHRISTOPHORUS SCHEINERUS, *specula caustica* TSCHIRNHAUSIUS, *barometra* TORRICELLUS, *thermometra* CORN. DREBBELIUS, *antliam pneumaticam* OTTO DE GUERICKE, Consul Magdeburgensis, ROB. BOYLE, & alii, *chemiam* THEOPHRASTUS PARACELSUS, DANIEL SENNERTUS, ROB. BOYLE, *anatomiam plantarum* JO. RAIUS & MARCELLUS MALPIGHIUS, alia hujus generis alii invenerunt, aut inventa ab aliis perfecerunt.

(*) Sed his omnibus fere alii palmam dubiam reddunt. *Circulationem* enim *sanguinis* perspectam habuisse dicuntur PAULUS SARPIUS & ANDR. CAESALPINUS, *microscopia* LUDOVICUS SEPTALIUS, *circumjoviales* SIMON MARIUS, *maculas solares* LEO ALLATIUS, *barometra* VALERIUS MAGNUS, Capucinus, *thermometra* ROB. FLUDD, *chemiam* veteres Aegyptii & ex Graecis DEMOCRITUS, ZOSIMUS, & alii, *specula caustica* ARCHIMEDES & PROCLUS, *tubos opticos* JO. BAPT. PORTA, JO. LIPPERSHEIMIUS, JO. METIUS, ZACH. JOHNSON scivisse dicuntur. Et fieri sane potest, ut plures eandem rem inveniant, quamvis sibi invicem parum noti.

§. CVII.

Laus Franc. Nec parum ad incrementa philosophiae contulisse FRANC. BACONEM *de* VERULAMIO, fatendum est, cujus exemplum

cum

cum alii, tum socii celeberrimarum societatum scientiarum, *Anglicanae*, *Parisiensis*, *Naturae curiosorum*, & *Berolinensis* sunt sequuti. Baconis de Verulamio.

§. CVIII.

At celeberrima recentioribus sunt systemata CARTESIANUM, Cartesii MYSTICO-CHYMICUM, & quod LEIBNITIUS, NEWTONUS & alii excolere coeperunt, METAPHYSICO-MATHEMATICUM. Et CARTESIANI quidem auctor RENATUS CARTESIUS (*des Cartes*,) domo Haga-Tunensis, gente Gallus, qui audita apud Jesuitas philosophia, vitaque vaga aliquamdiu acta, demum ad philosophiam animum adplicuit, & in variis Belgii urbibus & surburbiis latitans, demum scripta sua non sine magno eruditorum plausu edidit, obiitque Holmiae Suecorum anno CIↃIↃCL. Id. Febr. Vid. HADR. BAILLET *Vit. Cartesii.* historia.

§. CIX.

Sectatores habuit quamplurimos, quorum praecipui *Henricus de Roy*, *Dan. Lipstorpius*, *Hadr. Heereboord*, *Jo. Claubergius*, *Ant. le Grand*, *Lud. de la Forge*, quorum studio eo res redut, ut quamvis huic sectae initio acriter se opponerent Theologi & philosophi Belgae; in academiis tamen eorum hodie vix alia, quam Cartesiana, principia inculcentur (*). Enimvero totum hoc sectae studium ipsius magistri principiis repugnare, jam ab aliis observatum est. Vid. FABRIC. *Bibl. Gr. Libr. III. Cap. VI, p.* 183. Ejus sectatores.

(*) Incrementum ibi haec philosophia praecipue debet magni Cocceii discipulis, maxime CHRISTOPH. WITTICHIO. Vid BAELIUS *Tom. IV. p.* 1879. quibus prudentia quaedam suasit, ut se Cartesianis adsociarent. Sed quum quidam Cartesianismum paullatim ad sua principia detorserint, nata est inter ipsos Cartesianos quaestio de *genuinis & pseudocartesianis*, unoquoque eorum prius illud nomen adfectante.

§. CX.

Ceterum Cartesius, quod ad *logicam* attinet, de omnibus existimabat dubitandum. Ne autem in scepticismum degeneraret illa dubitatio, unum admittebat principium: *ego cogito*, *ergo sum.* Quumque de eo ideo dubitare non liceat, quia id clare & evidenter percipiamus, claram illam & evidentem perceptionem pro unico veritatis criterio habuit. Qua vero via ad claram illam ac evidentem perceptionem pervenire liceat, discipuli ejus, & in primis ANT. LE GRAND & CLAUBERGIUS scriptis libellis logicis ostendere conati sunt. Ejus principia logica.

§. CXI.

Exsistentiam Dei Cartesiani probant ex idea entis perfectissimi, quae concipi non possit sine exsistentia aeterna. Quod argumentum Metaphysica.

tum tanti nonnulli faciunt, ut eam demonstrationem a priore vocare non dubitent, RUARD. ANDALA *Theol. nat. Part. I. Cap.* II. Spiritus illis est substantia cogitans, quemadmodum corpus substantia extensa. At, dum ipsam spirituum essentiam quidam in cogitatione consistere serio autumarunt, non potuit non occasio subnasci systematis occasionalis, & ipsius Bekkerianismi (*).

(*) Dicendum hic de systemate occasionali & MALEBRANCHIO, nec non de BALT. BEKKERI *Mundo fascinato*, ejusque libri fatis. Argumentum Cartesii pro exsistentia Dei jam ab ANSELMO, archiepiscopo Cantuariensi, qui anno CIϽCIX. decessit, inventum esse, observarunt HUET. *in Censura philos. Cartes. p.* 204. BAILLET *in Vit. Cartes. Tom. II. p. 536. seq.*

§. CXII.

Physica. In *physicis* trium generum elementa ponit, quae in infinitum extensa diversos vortices constituant, & ex parte in soles & planetas innumeros coaluerint, qui omnes vorticibus suis innatent. Systema mundi ipsi placet Copernicanum: ceterarum rerum naturalium adfectiones, motus, caussas ex rationibus mechanicis explicat, idque aliquando tanta sollertia, ut omnino laudem mereatur. Nec tamen omnibus probavit sententiam, quod animalia omnia praeter hominem, sensu careant meraeque sint machinae, directore interno destitutae.

§. CXIII.

Moralia. *Moralem philosophiam* vix attigit Cartesius, quamvis in libello *de passionibus animi* quaedam suppeditaverit principia, quibus deinde discipuli (*) etiam systema morale superstruxerunt. Sed dum adfectus intellectum adficere existimant, dum summam felicitatem in recto tantum facultatum mentis usu ponunt, dum virtutem parum commode describunt: procul abesse videntur ab illa cognitione sui ipsius, a quo omnem sapientiam proficisci oportet.

(*) Maxime a quibusdam laudantur ARNOLDI GEULINX & PHILARETI *Ethicae*. Sed priorem non adeo procul abesse a Spinozismo, jam observavit THOMAS. in *Cautel. circa praecogn. jur. Cap. XIV.* §. *XXXIII. lit. y. p. 225. sequ.*

§. CXIV.

Laus Cartesii. Itaque laude praecipua dignus est Cartesius, qui quamvis non ubique rem acu tetigerit, jugum tamen servitutis philosophicae excussit, multasque egregias observationes reliquit posteris. Sed quemadmodum ipse a sectae studio alienissimus fuit: ita, quod discipuli in ejus verba jurant, ei non magis imputandum est; (§. CIX.) quam quod quidam his principiis abusi in varia opinionum portenta vel saltim in speculationes oppido inanes inciderunt.

§. CXV.

An Spi- Nec calumnia caret, quod BENEDICTUM SPINOZAM ex Cartesii

nozifmus ex philofophia Carteſiana ortus ſit?

ſii ſchola prodiiſſe exiſtimant. Quamvis enim ille Carteſii principia methodo mathematicâ demonſtrata dederit: pantheiſmum tamen ille non ex Carteſio didicit, ſed domi habuit, quos ſequeretur. (*)

(*) Oſtendit hoc WACHT. libello: *Spinoziſmus in Judaiſmo*, quamvis poſtea a ſe ipſo quodammodo diſſenſerit in *Elucid. Cabb. Cap. ult.*

§. CXVI.

Philoſophi myſtico-chemici.

MYSTICO-CHEMICI philoſophi in plures quidem familias abeunt. Nam THEOPHRASTUS PARACELSUS, *Fratres roſeae crucis, Rob. Fludd, Helmontii, Poiretus, Jac. Boehmius, Quir. Kuhlmannus* & alii, qui inter *theoſophos* nomina profitentur, quod ad concluſiones attinet, inter ſe parum conſentiunt. Vid. GODFR. ARNOLDI *Hiſt. theol. myſt.*

§. CXVII.

Eorum principia.

Quandoquidem vero id commune habent plerique, quod ex Deo omnia emanaſſe, & in Deum reditura credunt, quod mentem divinae eſſentiae particulam crepant, quod denique ad adflatus extraordinarios ſunt procliviores, & inſinuata myſteria, quin & ipſam *χρυσοποιΐαν* & medicinam univerſalem, jactant: non eſſe hanc philoſophiam publici ſaporis, nemo facile mirabitur. (*)

(*) Accedit, quod plerique, huic philoſophandi methodo adſueti, demum principia quaedam ſocietati humanae parum utilia adoptare ſolent, & univerſalem ſtatuum omnium emendationem non ſine bile adfectant.

§. CXVIII.

Emendatores juris naturae.

Fuere etiam ex philoſophis novis, qui de ſcientiis *practicis* perpoliendis cum cura cogitarunt. Et JURI quidem NATURAE permultum operae impendiſſe triumviros, HUGONEM GROTIUM, THOM. HOBBESIUM & SAM. PUFENDORFFIUM, (*) nemo ignorat. Eos & alii, at non eodem omnes ſucceſſu, imitati ſunt, veluti *Jo. Seldenus, Lamb. Velthuyſius, Chriſt. Thomaſius*, aliique plurimi.

(*) GROTIUS, HOBBESIUS & PUFENDORFFIUS jus naturale derivant ex principio ſocialitatis. In eo autem diſcrepant, quod quiſque horum ſuo utitur medio termino. Primus enim ſocialiter vivendum putat, quia id congruat ſanctitati divinae, HOBBESIUS, ne oriatur bellum omnium in omnes, PUFENDORFFIUS, quia id exigat voluntas divina.

§. CXIX.

Nec non politices.

Sic & POLITICAM alii excoluere, praecipue HERM. CONRINGIUS, JO. HENR. BOECLERUS, & reliqui, in primis Itali, ad excolendam hanc ſcientiam veluti a natura facti. Sed quum alii monarchiae nimium deferrent, alii eamdem odio plus

quam Vatiniano profequerentur, nata inde funt monftra peftilentiffima, MACHIAVELLISMUS & MONARCHOMACHISMUS.

§. CXX.

Praecipui machiavelliftae & monarchomachi.

Et illi quidem praeter NIC. MACHIAVELLUM Florentinum favent THOM. HOBBESIUS & ex Anglis quidam, qui ibi *Highfliers* vocantur, & obedientiam paffivam, quam vocant, urgent; huic FRANC. HOTOMANUS, STEPH. JUN. BRUTUS, JO. MILTON, JO. ALTHUSIUS, RATBODUS, SCHELIUS, & ex Anglis tantumnon omnes, qui ibi *Républicains* adpellantur.

§. CXXI.

Utriusque fectae principia.

Quemadmodum autem *Machiavelliftae* principi omnia indulgent, eique vix ullam obligationem erga cives imponunt: ita *monarchomachi* realem majeftatem vindicant populo, principem autem, tanquam populi adminiftrum, civium judicio, quin & poenis & fuppliciis, temerario aufu fubjiciunt.

§. CXXII.

Conclufio hiftoriae philofophicae.

Tam numerofa eft philofophorum familia, tamque varia inter eos funt fententiarum divortia. Quumque multi homines, paene ftolidi & veritatis parum amantes, quin & variis cooperti flagitiis, fapientiam profeffi fint, feque ipfos circumtulerint inutilis difciplinae exempla, non mirum profecto eft, jam olim dixiffe non neminem: *vix aegrotum fomniare quidquam tam nefandum, quod non aliquis dixerit philofophus.*

ELE-

ELEMENTA PHILOSOPHIÆ RATIONALIS Seu LOGICAE.

CAPUT I.

DE LOGICAE NATURA ET CONSTITUTIONE.

§. I.

Quum philosophia sit cognitio veri: (H. §. I.) & ad illam cognitionem intellectum praeparet LOGICA : (H. §. VII.) definiri ea potest quam optime, quod sit *scientia de invenienda proponendaque veritate* (*). Quid logica.

[*] Veritatem autem reperimus vel *meditando*, vel aliorum scripta *legendo*. Ita inventam veritatem eo modo *proponere* docendo scribendoque, ut auditor lectorque de ea convincatur, non adeo proclive est. Verum id quoque docet logica.

§. II.

Quamvis enim omnes homines, nisi morbo impediantur, *recta ratione*, id est, facultate ratiocinandi, vel veritates alias ex aliis per necessariam concludendi rationem eliciendi, polleant, (H. §. II. (*) & hinc negari non possit, dari logicam NATURALEM: inde tamen non sequitur, ut ARTIFICIALIS sit negligenda: quia ars naturam perficit, & intellectus non solum *facultate*, sed & *promptitudine* ratiocinandi, quin & *methodo* veras falsasque ratiocinationes *discernendi* instructus esse debet. Est vel naturalis, vel artificialis.

[*] Nam & facultate *numerandi* natura gaudet homo, & potentia *saltandi*, *canendi*, *loquendi*, *persuadendi* : nec quisquam tamen dubitat, quin *arithmetica*, *ars* commode *saltandi*, *musica*, *grammatica*, *rhetorica*, sint necessariae.

§. III.

Ejus finis inventio veritatis demonstrativae & probabilis. Quum itaque verum invenire ac proponere doceat logica, (§.I.) veritas autem vel *certa* sit, vel probabilis: (H. §. II.) de utraque sollicitum esse oportet logicum (*).

(*) Nec tamen ideo opus est, ut cum Aristotelicis duas distinctas disciplinas, puta *dialecticam* & *analyticam*, fingamus. Vid. SCHERBII *Diss. de different. analyt. & dialect.*

§. IV.

Logicae utilitas. Utilitas ergo hujus disciplinae in omni genere eruditionis plane admiranda est. Quem enim alium studiorum omnium finem nobis proponimus, quam ut veritatem inveniamus ac inventam communicemus cum aliis? (*)

[*] Reprehendendi itaque, & procul dubio a posteritate infamia notandi, qui, ut juventutem, olim logicae Aristotelicae tricis justo diutius inhaerentem, ad utiliora revocarent, logicam prorsus inutilem esse clamarunt, eique hoc instrumentum necessarium plane excusserunt e manibus. Sic

Stulti, dum fugiunt vitia, in contraria currunt.

Eam stoliditatem ex instituto refellit JAC. MARTINI *in dem Vernunfft-spiegel.*

§. V.

Ejus inventores. Hinc illam magna cura olim excoluerunt *Zeno Eleates*, ad quem originem hujus scientiae vulgo referunt, (H. §. LXXXIV. (*) DIOG. LAERT. *in prooem. Segm.* XVIII. & XIX. 25. *Megarici*, (H. §. LXIII.) *Aristoteles*, (H. §. LXXIII.) *Stoici*, (H. §. LXXX.) *Epicurei* (H. §. LXXXVII.) Sed dum plerique horum non tam inveniendae veritatis, quam disserendi disputandique methodum ostenderunt: post tantam messem magnum recentioribus spicilegium superfuit (*).

[*] Hinc logicae novae, quas tamen parum commendant principia *de dubitatione*, [H. §. CX.] de fallacibus sensibus & similia. Add. THOMAS *Cautel. circa praecogn. jur. Cap. X. §. VII. sequ.* Dicendum quoque *de Arte cogitandi*, *Medicina mentis*, *Specimine ratiocinandi Rüdigeriano*, *Logica* CLERICI, & libellis similibus.

§. VI.

Consilium nostrum. Nos id operam dabimus, ut optima quaevis praecepta, quae vel experiundo didicimus, vel ab aliis tradita accepimus, eo ordine proponamus, qui naturae hujus disciplinae nobis videtur quam convenientissimus (*).

[*] Quam commodissimum autem videtur, primo considerare *naturam* INTELLECTUS humani, deinde *naturam* VERITATIS, ac demum, *quomodo* ea INVENIENDA PROPONENDAque sit, disquirere.

CA-

CAPUT II.

DE NATURA INTELLECTUS HUMANI.

* * *

Sect. I.

DE INTELLECTUS OPERATIONIBUS.

§. VII.

Cur hic de intellectu agendum sit?

Circa veritatem INTELLECTUS, circa bonum *voluntas* magis occupata est. Quum ergo logica tradat rationem inveniendi proponendique veritatem; (§. I.) facile patet, eam doceri non posse, nisi vires intellectûs humani ejusque operationes probe perspectas habeamus.

§. VIII.

An dentur ideae innatae?

Experientia docet, nos cognitionis omnis expertes in hoc mundi theatrum prodire, (*) & postea nobis adquirere sensim rerum variarum materialium *ideas*, a quibus deinde & conceptus rerum immaterialium *abstrahimus*.

(*) Quid enim de Platonicorum, Cartesianorum aliorumque *ideis innatis* sentiendum sit, infra in philosophia morali (§. XXIV.) exponemus. Qui eas ideas innatas in se tam clare & evidenter sentiunt, exponant mihi velim, cur earum sibi conscii non sint, qui inter feras educati, vel surdi ac muti natura, postea cum hominibus loqui, suasque pristinas cogitationes, si quas habuerint, cum aliis communicare didicerunt. Exempla hujusmodi ex BERN. CONNOR *Evangelio medici* & *Historia academiae scientiarum anni cIↄ Iↄcc III.* deprompta habes, in *Act. Erudit. Lips.* CIↃIↃCCVII. *p.* 507.

§. IX.

Idearum comparatio.

Eadem experientia nos convincit, infantes, ubi paullatim adolescunt, binas harum idearum, sibi sensione vel abstractione adquisitarum, inter se comparare, ac paullatim eo pervenire, ut & inter tres ideas instituta comparatione, novas veritates reperiant. (*).

(*) Sic intellectus se habet, tamquam *arithmeticus*. Quemadmodum enim hac disciplina imbuendus primum numeros simplices comprehendere & eloqui discit per *numerationem*, deinde quo modo bini numeri inter se comparandi sint, per *additionem*, *subtractionem* ac *divisionem*, docetur, ac demum eo pervenit, ut per *regulam de tribus* tres numeros inter se comparare, & ex quantitate nota aliam ignotam elicere sciat: ita intellectus primum ideas simplices percipit, e. g. ideam *lunae*, ideam *lucis*, ideam *solis*, ideam *corporum visibilium*, et.

deinde binas inter se comparat, e. g. *lux corpora reddit visibilia, sol lucet*, cet. denique & tribus inter se comparatis ideis discit, *lucem corpora reddere visibilia*, adeoque *solem vel lunam*, quae idem faciant, *lucem esse*. Id vidit THOM. HOBB. *in libell. de corpore, Part. I. ab init.*

§. X.

Tres intellectûs operationes.

Quando *ideas simplices* adquirit intellectus, PERCIPERE; quoties *binas* inter se comparat, JUDICARE; denique, dum *tres* inter se confert, *συλλογίζεσθαι* seu RATIOCINARI dicitur. Unde *tres*, nec plures, sunt *intellectûs operationes* (*), a quibus recte definitur, quod sit *facultas mentis, quae percipit, judicat, ratiocinatur.*

[*] Nec otiosa haec est quaestio, sed utilissima, immo totius logices fundamentum.

§. XI.

Earum definitio.

PERCEPTIO itaque est adquisitio idearum simplicium: JUDICIUM idearum binarum; RATIOCINATIO trium comparatio.

§. XII.

Quid imaginatio?

Neque tamen omnes ideae ad intellectum referuntur, sed quoties mens ideam objecti materialis absentis contemplatur, id per IMAGINATIONEM fieri dicitur.

§. XIII.

Quid judicium, ingenium, memoria?

Ea imaginatione ideas varias componimus, discernimus, revocamus, retinemus. Unde modo INGENII, modo JUDICII, modo REMINISCENTIAE vel MEMORIAE nomine venit (*).

[*] Quae facultates quatenus diverso gradu in homine mixtae sunt, non unam dant hominum INDOLEM, quae praedominante judicio *erudita*; ingenio, *aulica* & *militaris*; memoria, *vulgaris* non incommode a nonnullis vocari solet.

§. XIV.

An omnia quae concipimus, exsistant?

Et ea quidem, quae componit *ingenium*, non semper re ipsa exsistunt. Possem enim facile in mente conjungere ideas *auri* & *montis*, & mihi formare imaginem *montis aurei*, qui tamen extra cogitationem non exsistit. Ejusmodi ideae vocantur CHIMAERICAE vel ENTIA RATIONIS.

§. XV.

Quae sint non entia.

Ex quo tamen patet, haec *entia rationis* non confundenda esse cum NON ENTIBUS, quae plane non sunt objecta mentis, de quibus quippe nihil cogitari potest. Sic *circulus quadratus* est non ens, quia de eo ne cogitari quidem quidquam potest.

§. XVI.

Quae optima indoles

Quum itaque, quae componit ingenium, non semper vere exsistant: (§. XIV.) *judicio* opus est, quod rem ab umbra, chimaeram

maeram ab ipsa re, & attributum ab attributo accurate secernat. Hinc quo rectius est hominis judicium, eo magis ad veritatem inveniendam aeque proponendam idoneus erit (*). sit philosophi?

[*] Hinc patet, cur *indoles erudita* dicatur, sicubi praedominatur judicium [§. XIII. *] Et cur non temere fallant axiomata: *magna ingenia habent aliquid admixtum stultitiae*. Item: *memoria nimis capax raro est cum judicio accurato conjuncta*. Sunt tamen, qui omnibus facultatibus pollent in gradu eminentiore, quibus veteres *ingenia heroica* tribuebant.

§. XVII.

Quamvis itaque intellectus permultis, iisque egregiis polleat facultatibus ac operationibus, id est, ratione: (H. §. II.) negari tamen nequit, eum non semper reperire veritatem, cujus rei caussa sane non in intellectu, sed in voluntate quaerenda est. Cur intellectus non semper veritatem adsequatur.

§. XVIII.

Quum enim raro velit homo res, de quibus cogitat, accuratius contemplari: sed vel aliorum auctoritate totus nitatur, vel vaga & superficiaria meditatione contentus sit: aciem intellectus praestringunt *praejudicia* AUCTORITATIS & PRAECIPITANTIAE, quae rectae rationi veluti tenebras offundunt. (H. §. II). Praejudicia caussae errorum.

§. XIX.

Praejudicium AUCTORITATIS est falsa opinio, qua unius sententiam, quamvis numquam expensam, ob personae qualitates recipimus, alterius rejicimus (*). Præjudicium PRAECIPITANTIAE est falsa opinio, qua sententiam nec accurate, nec ordine a nobis expensam, tamquam veram adsumimus rejicimusve (**). Quid sint?

[*] Praecipue huc pertinet praejudicium *religionis*, *antiquitatis*, *novitatis*, *honoris*, *famae*, *probitatis*, quibus plerumque a puero imbuimur.

** Huc referas etiam præjudicium *receptae hypotheseos*, *veritatis quasi possessae*, quo maxime pontificii turgent, *spiritus contradictionis*, cet.

§. XX.

Haec autem praejudicia non temere quisquam evellet animo, nisi ordine instituat meditationem, idque agat praecipue, ut claras, distinctas, adaequatas rerum ideas sibi formet. Quod quo pacto fiat, paullo accuratius erit considerandum. Quomodo animis evellenda?

SECT. II.

DE PERCEPTIONE, VEL IDEIS.

§. XXI.

Ideae quid? IDEA est objecti cujusvis genuina imago, quam mens immediate contemplatur, vel, est quaelibet de re quavis cogitatio.

§. XXII.

Quotuplices? Quum autem res sint vel *materiales* vel *immateriales*: illarum ideas SENSIONE; has ABSTRACTIONE, & CONSCIENTIA adquirimus (*).

[*] Sic e. g. si quis viso tactoque adamante, qui in Magni Hetruriae Ducis tiara fulget, imaginem istius adamantis mente circumfert, ideam istam adquisivit *sensione*, si deinde ex illo cogitationem formar de adamantum figura, magnitudine, splendore, duritie, vel de adamante generatim, jam ideam hanc formasse sibi dicetur per *abstractionem*. Contra ubi quis aliquando sentit tristitiam, ex eaque sensione interna sibi ideam istius adfectus format, hanc *conscientia* adquisivisse dicetur.

§. XXIII.

Quid experientia? Incipit ergo cognitio omnis a sensione, qua rerum modos, attributaque addiscimus, ac discernimus accurate. Ea ubi saepe & sub diversis circumstantiis est repetita, EXPERIENTIA vocatur, quae nihil aliud est, quam *sensionum semper sibi similium memoria* (*).

[*] Itaque experientia non demonstratur, sed sensione constat, at si quis ex hac experientia aliquid concludit, probare tenebitur, se recte esse ratiocinatum. Ita e. g. *solem aliquando maculis obduci*, probare non teneor, sed eatum tantum narrare, quo hoc observatum sit. At si quis inde colligeret, *solem esse metallum aliquod liquidum, cujus scoriae aliquando emergentes has maculas in superficie efficiant*, demonstratio illi incumberet, se recte esse ratiocinatum.

§. XXIV.

An sensus sint fallaces? Ne ergo fallat experientia, ea adhibenda est cautio; ut sensoria organa sana sint, ut quod medium est inter organum & objectum, recte se habeat, ut attenta sit mens, & rem in justa distantia vel adhibitis idoneis instrumentis exploret. Quibus observatis, tenenda regula: *sensus, positis omnibus ad sentiendum requisitis, non fallunt* (*).

[*] Sua itaque opinione falluntur qui ita inferunt: *Sensus aliquando fallunt, ergo semper fallunt.* Prona enim ad scepticismum via est persuasio, qood sensibus decipiamur.

§. XXV.

Quotu- Ex hac itaque experientia formamus nobis ideas, quae vel CLA-

CLARAE vel OBSCURAE sunt. *Clarae*, quando ita rem concepi, ut quoties ea mihi iterum occurrit, eam statim agnoscam, & ab aliis discernam facillime. *Obscurae*, quoties ideae meae non ita comparatae sunt, ut res iterum occurrentes statim agnoscere & distinguere ab aliis possim (*). plices ideae? Quaenam clarae & obscurae?

[*] Ita lunae *claram ideam* unusquisque etiam ex plebe habet, non item *Jovis*, *Veneris*, *Martis*, *Saturni*, quas stellas plebeius facile cum stellis fixis confundet. Ergo hanc ideam obscuram admodum esse, facile patet.

§. XXVI.

Clarae ideae iterum vel DISTINCTAE sunt, vel CONFUSAE. *Distinctae**, quoties res ita concepi, ut certa indicia vel certas notas, quibus illas occurrentes distinguere ab aliis possim, in numerato habeam. *Confusae*, si res occurrentes distinguere, at indicia, vel notas, quibus distinguam, ostendere ac enumerare non possum (*). Quae distinctae, quae confusae?

[*] E. g. quum sciam, triangulum ab aliis figuris numero linearum, quibus inclusum est, distingui posse: ejus non modo *claram*, sed & *distinctam* habere ideam dicor. At colorem flavum a nigro satis quidem possum distinguere, non autem ostendere indicium, per quod distinguam. Itaque haec idea *clara* quidem, sed *confusa* est.

§. XXVII.

Denique *distinctae* ideae ADAEQUATAE dicuntur, quoties non modo rem ejusque notas in numerato habeo, sed & harum ipsarum notarum, quae illam distinctam notionem ingrediuntur, ideam distinctam habeo. Quod ubi secus se habet, idea *distincta* quidem, sed INADAEQUATA est (*). Quae adaequatae, quae inadaequatae?

[*] Sic e. g. notae, quibus ignem ab aliis materiis discerno, sunt lux, calor, potentia incendendi, solvendi, cet. Harum rerum omnium si quis habet ideam distinctam, notionem ignis *adaequatam* habebit: sin minus, *inadaequatam*. Debemus hanc doctrinam LEIBNITIO, qui eam proposuit in *Actis erud. Lips. ann. MDCLXXXIV. p. 537. seqq.* eamque deinde sequutus est illustr. WOLFIUS *Logic. Cap. I. §. IX. seqq.*

§. XXVIII.

Deinde ideae vel SIMPLICES sunt, in quibus nihil mente dividere possumus, quales fere omnes perceptiones colorum, sonorum, odorum, cet. vel COMPOSITAE, in quibus varia separare & dividere licet per abstractionem mentis, (§. XXII.) e. g. in idea adamantis separatim considerare possum figuram, duritiem, magnitudinem, splendorem, quantitatem, cet. Quae simplices? quae compositae?

§. XXIX.

Quum itaque in ideis simplicibus mente dividere nihil possimus; (§. XXVIII.) consequens est, 1. ut nec notas, quibus agno- Earum natura.

agnoſci, & ab aliis rebus diſtingui poſſint, enumerare liceat, adeoque 2. illae ideae clarae quidem, ſed non diſtinctae ſint. (§. XXVI.) 3. Ut haec omnia ſecus ſe habeant in ideis compoſitis.

§. XXX.

Quid ideae ſubſtantiarum, modorum, relationum?

Praeterea ideae vel ſunt SUBSTANTIARUM, vel MODORUM, vel RELATIONUM. *Subſtantiae* ſunt, quae per ſe & ſeorſum ſubſiſtunt (*): *modi*, adfectiones & attributa, quae in ſubſtantia occurrunt, & ex iis mente abſtrahuntur. *Relationes*, ideae, quarum una ad alteram ſe refert, ut altera ſine altera intelligi nequeat, vel, ut unius conſideratio conſiderationem alterius involvat.

[*] Peſſime ergo BENED. SPINOZA ſubſtantiam definit *a ſe ſubſiſtentem*. Unde totum pantheiſmi ſyſtema, uni huic falſae definitioni inaedificatum, ſua mole ruit.

§. XXXI.

Earum ſubdiviſiones.

Subſtantiae cogitantes dicuntur SPIRITUS: *non cogitantes* CORPORA. Deinde *modi*, ſi in ipſa ſubſtantia occurrunt, INTERNI, ſin in hominis mente ſunt, & ſubſtantiae tamen tribuuntur, EXTERNI vocantur (*). *Relationum* denique tot ſunt ſpecies, ut vel earum numerum inire ſit difficillimum (**).

[*] Sic quando linea vocatur recta, rectitudo ineſt lineae, tamquam modus *internus*. At ubi virtus magni aeſtimata dicitur: ea aeſtimatio non ineſt virtuti ſed menti ejus, qui tantum virtuti pretium ſtatuit.

[**] Ex inſtituto ea de re agit IO. CLERIC. *in Logica Part. I. Cap. IV. §. II. ſeqq. & in Art. crit. Part. II. Sect. II. Cap. IV.* Praecipue relationes elucent in quantitatibus. Unde vanae plerumque diſputationes de *magnitudine*, *multitudine*, *diuturnitate*, *gravitate*, *pulcritudine*, cet. niſi de fundamento relationis, id eſt, de menſura, ad quam iſtae ideae exiguntur, ſatis conſtet.

§. XXXII.

Et natura.

Ex his inferimus, 1. nos ſubſtantias ipſas non cognoſcere. 2. Quo plures in ſubſtantia modos novimus, eo magis nos rei naturam intelligere. 3. Haud parum errare, qui de idea relativa aliquid abſolute adfirmant vel negant, nec fundamentum relationis rite expendunt (§. XXXI.) (*).

[*] Quae obſervatio quantae utilitatis ſit ad evitandas λογομαχίας, quin & adfectus triſtiores ſedandos, dici non poteſt. Sic multi ſe pauperes eſſe dolent, quum nulla re neceſſaria indigeant. Et cur vero, niſi quod fundamentum relationis ponunt homines admodum divites, quibuſcum comparati, ſibi pauperrimi videntur? Eleganter SENECA *in Troad. v. 1016.*

Ferre, quam ſortem patiuntur omnes,
Nemo recuſat,
Nemo ſe credit miſerum, licet ſit.
Tolle felices, removeto multo
Divites auro, removeto, centum
Rura qui ſcindunt opulenta bubus:
Pauperi ſurgent animi jacentes.
Eſt miſer nemo, niſi COMPARATUS.

§. XXXIII.

§. XXXIII.

Porro ideae aliae nobis rem ipsam sistunt, in *individuo*, e. g. *Alexandrum:* aliae, quod res cum aliis *quibusdam commune* habet, e. g. *regiam ejus dignitatem:* aliae, quod res cum *omnibus* ejusdem naturae *commune* habet, e. g. *humanitatem.* Primi generis ideae SINGULARES; secundi, PARTICULARES; tertii UNIVERSALES adpellantur. Quid ideae singulares, particulares, universales?

§. XXXIV.

Universalis idea, quae varias sub se particulares complectitur, vocatur GENUS: particulares, quae sub universali comprehenduntur, & innumera sub se habent individua, SPECIES; idea universalis, quae primario ad essentiam rei pertinet, & qua res a re distinguitur, DIFFERENTIA (*); quae secundario, PROPRIUM; quae rei quidem inest, sed ita ut ad ejus essentiam nihil faciat, eaque salva vel adesse vel abesse possit, ACCIDENS dici solet. Quae universalia seu praedicabilia?

[*] Quae differentia genus a genere discernit, GENERICA; quae speciem a specie, SPECIFICA; quae individuum ab individuo NUMERICA audit.

SECT. III.

DE DEFINITIONIBUS ET DIVISIONIBUS.

§. XXXV.

QUi sibi ideas rerum, distinctas & adaequatas adquisivit; ei jam facile erit, res non modo *describere*, sed & *definire*, & *dividere*. Quibus sane instrumentis carere non potest, qui veritatis investigandae studio tenetur. (†) Et DEFINITIO quidem est *propositio rem ita determinans, ut ab aliis omnibus semper distingui possit.* Quid definitio?

[*] Si enim *distinctam* habemus ideam, rem DEFINIRE possumus, [§. XXVI] Si *adaequatam*, nihil facilius erit, quam eam DIVIDERE [§. XXVII.]

§. XXXVI.

DESCRIPTIO a definitione ita differt, quod licet utraque vera sit, illa tamen rei non nisi *certis sub circumstantiis*; haec *semper* competat. (†) Quid descriptio?

[*] E. g. si dico, *horologium* esse machinam argenteam, quae jam ex catenula in pariete musei mei sub speculo pendeat: illud tantum *describo.* Sin dico, esse machinam ad horas vel sono vel stilo indicandas comparatam, illud *definio.*

definio. Quod enim ex catenula pendet horologium in pariete, *aliquando*; quod ad horas indicandas comparatum est, *semper* ei competit, quamdiu manet horologium.

§. XXXVII.

Definitionis partes.

Quum ergo DEFINITIO semper competere debeat rei: (§. XXXVI.) consequens est, ut primo id, quo cum aliis ejus naturae rebus convenit, ac deinde ideam, quae ad essentiam rei primario pertinet, & quâ a reliquis omnibus distinguitur, comprehendere debeat, adeoque constare ex GENERE & DIFFERENTIA SPECIFICA (§. XXXIV.) e. g. *triangulum est figura tribus lineis circumscripta.*

§. XXXVIII.

Quid definitio nominalis?

Quod si itaque differentiam illam specificam desumo a nota aliqua, qua rem mihi obviam ab aliis omnibus semper discernere possim, definitio illa dicetur NOMINALIS, e. g. *circulus est figura, cujus peripheria a centro ubique aequaliter distat.*

§. XXXIX.

Quid realis?

Sin differentiam in eo pono, ut ostendam modum, quomodo illa res oriatur, vel quomodo possibilis sit, definitio REALIS emerget, e. g. *circulus est figura, quae radio circa punctum circumacto describitur.*

§. XL.

Definitionis bonae virtutes.

Ex quibus facile patet, 1. definitionem non debere esse negativam, quia ita res a re non distinguitur per ideam, quae ad essentiam pertinet. (§. XXXVII.) 2. Eamdem nec latiorem, nec angustiorem esse oportere suo definito, sed cum illo reciprocari debere, (*) quia alias rem non determinaret. (§. XXXV.) 3. Eamdem constare debere verbis propriis, perspicuis, aut certe jam antea definitis.

(*) Hinc si quis circulum definiret *figuram lineae curvae inclusam*, procul dubio vitio insigni laboraret haec definitio, quia reciprocando dici nequit, figuram lineae curvae inclusam esse circulum, siquidem & ovalem figuram aliasque complectitur.

§. XLI.

Quomodo definitiones reperiantur?

Ceterum definitiones aut *experiendo* reperimus, si in re quavis justa attentione consideremus, quid cum aliis commune, quidve proprium habeat, vel per *abstractionem*, circumstantias quasdam *omittendo*, vel easdem *mutando*, vel novas quasdam *addendo.* (*)

(*) E. g. dum video, duos homines emtionem venditionem inire, satis experior, hunc contractum id commune habere cum aliis, quod contrahentes convenire vel consentire debeant, id vero proprium, quod consentiant in rem, quae in commercio est, pro certo pretio in pecunia numerata consistente

trans-

transferendam. EXPERIUNDO ergo inveni definitionem: emtionem venditionem *esse conventionem de re, quae in commercio est, pro certa pecunia transferenda*. Jam si OMITTAM circumstantiam pecuniae, habebo definitionem *contractus* in genere, quod sit *conventio de re, quae est in commercio, transferenda*. Si MUTO circumstantiam pecuniae & fingo rem gratis transferri, habeo definitionem *donationis*, cet. Si denique circumstantias aliquas ADDO, veluti quod res transferatur ea lege, ut elapso certo tempore refusoque pretio restituatur, emerget definitio *retrovenditionis*.

§. XLII.

Quando definitio *experiundo* reperitur, vel ab ejusmodi definitione hoc modo reperta *abstrahitur*: rem definitam exsistere, negari nequit: at quotiescumque definitio *mutando addendove* circumstantias inventa est, demonstrandum est, rem exsistere, quia & entia rationis hoc modo possunt definiri (*). An semper, quod definimus, exstet.

(*) Hinc e. g. quia experiundo didici, *montem esse partem terrae exstantiorem particulis heterogeneis compositam*: certissimus esse possum de montium exsistentia. At si *mutem* circumstantiam, & mihi concipiam *partem terrae exstantiorem ex meris particulis aureis compositam*, habeo quidem definitionem montis aurei, qui tamen fortassis non exitat in rerum natura.

§. XLIII.

Ex quo inferimus 1. definitiones prioris generis vere esse fundamentum demonstrationis veritatisque reperiendae: 2. definitiones posterioris generis tale fundamentum non praebere, nisi prius definiti exsistentia demonstrata sit [*]. Quando definitiones sint fundamentum demonstrationis.

(*) Recte hoc vidit illustr. WOLFIUS in *Commentatione de method. mathem*. §. *XXI. seqq*. Et ex eo patet, quid sentiendum sit de demonstratione exsistentiae Dei ex idea entis perfectissimi.

§. XLIV.

Quum vero ad investigandam veritatem praecipue utile sit, ideas habere *adaequatas*, [§. XX.] eas autem adquirere nequeam, nisi & notarum omnium, quae illas ingrediuntur, distinctas ideas habeam: [§. XXVII.] ad eas viam expeditissimam munit DIVISIO, quae est *ideae universalis in plures particulares solutio*. Quid divisio?

§. XLV.

1. TOTUM ergo dividitur in *partes*; 2. GENUS in *species* subordinatas; 3. SUBIECTUM in sua *accidentia* seu *modos*; 4. ACCIDENS per sua *subjecta*; 5. EFFECTUS per suas *caussas*, 6. CAUSSA per suos *effectus*, 7. QUALITAS per sua *objecta* [*]. Quomodo dividendum sit?

(*) PRIMAE exemplum esto: templum Hierosolymitanum dividitur in *atrium*, *sanctum*, & *sanctum sanctorum*. SECUNDAE: animal est vel *homo*, vel *brutum*. TERTIAE; homines vel *docti*, vel *indocti*. QUARTAE; bonum est vel *animi*, vel *corporis*. QUINTAE: scriptura sacra vel *prophetica* est, vel *apostolica*,

stolica, SEXTAE: verbum Dei aliud peccata arguit, ut *lex*, aliud peccatores exigit, ut *evangelium*. Denique SEPTIMAE: amor est vel *Dei*, vel *sui ipsius*; vel *proximi*.

§. XLVI.

Membra divisa iterum definienda.

Non solum autem res dividendae, sed & membrorum discrimen per *novas definitiones*, easque oppositas ostendendum est [*]. Unde hic etiam negativae definitiones ferendae, quae alias in vitio ponuntur. (§. XL. 1.)

(*) E. g. JCti res dividunt in *corporales* & *incorporales*. Recte. Illas definiunt, *quae tangi possunt*; has, *quae tangi non possunt*. Id quoque recte. Nam sic oppositae definitiones differentiam statim ostendunt. At si res *corporales* describerem, *quae tangi possunt: incorporales* autem; *quae in jure consistunt*, vera quidem esset definitio, sed non opposita definitioni rerum corporalium, adeoque nec perspicuam redderet divisionem.

§. XLVII.

Regulae bonae divisionis.

Ex qua divisionis natura ac indole sequitur, 1. ut membra divisionis debeant exhaurire totum divisum: 2. Ut membra esse oporteat disjuncta, nec unum in altero contineri: 3. Ut in tot membra dirimenda sit idea, quot ipsa natura suppeditat: (*) 4. Ut ante divisionem idea dividenda ab ambiguitate liberanda sit: 5. Ut non *divisio*, sed *distinctio* dicenda sit, quae non rem in suas partes dividit, sed tantum vocabuli diversas significationes discernit.

[*] Hinc facile patet, quam vana sit Ramistarum regula de *Dichotomiis*. Quasi enim anatomici male dividant corpus humanum in tres ventres, *summum*, *medium* & *infimum*, & rectius duos fingant, quum ipsa natura tres constituerit.

§. XLVIII.

Quid de subdivisionibus sentiendum?

Quae de divisione monuimus, eadem & de *subdivisionibus* intelligenda, quamvis danda sit opera, ne subdivisiones praeter necessitatem multiplicemus. Quo magis enim magnum saxum in pulverem secatur, eo minus ejus magnitudinem animo comprehendimus (*).

[*] Recte SENECA *Epist. LXXXIX. Dividi illam, non concidi, utile est. Nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quidquid in majus crevit, facilius agnoscitur, si discessit in partes: quas, ut dixi, innumerabiles esse & parvas non oportet. Idem enim vitii habet nimia, quod nulla divisio. Simile confuso est, quidquid usque in pulverem sectum est.*

SECT. IV.

DE JUDICIIS ET PROPOSITIONIBUS.

§. XLIX.

Quando mens binas ideas, accurate perceptas, inter ſe comparat, eaſque vel componit, vel divellit: naſcitur inde JUDICIUM (§. XI.). Judicium autem verbis expreſſum PROPOSITIO vel ENUNCIATIO adpellatur. *Quid judicium? quid propoſitio?*

§. L.

Quum itaque judicium binas ideas inter ſe comparet: (§. XLIX.) conſequens eſt, ut omnis propoſitio conſtet SUBJECTO & PRAEDICATO, quos terminos inter ſe jungit COPULA, *eſt*, quamvis haec aeque, ac ſubjectum, ſaepe in praedicato latitet, adeoque tota propoſitio uno vel binis vocabulis conſtet, e. g. *terra movetur, perii, ningit, pluit.* *Propoſitionis partes ſeu termini.*

§. LI.

SUBJECTUM eſt, de quo aliquid enunciatur, PRAEDICATUM, quod de illo enunciatur, COPULA, quae relationem inter ſubjectum & praedicatum, ſeu, quomodo ſe invicem habeant, indicat. *Quid ſubjectum? praedicatum? copula?*

§. LII.

Qui ideas duas inter ſe comparat, eas aut *conjungi* poſſe judicat, aut eaſdem *ſeparandas* exiſtimat. (§. XLIX.) Priore caſu propoſitio dicitur ADFIRMATIVA; poſteriore ſenſu NEGATIVA, cujus ſignum eſt negatio NON, ad copulam referenda (*). *Propoſitio vel affirmativa vel negativa.*

(*) Si enim negatio NON ad ſubjectum vel praedicatum referenda, propoſitio non eſt *negativa*, ſed *infinita*, quae vere adfirmativa eſt. e. g. *non attente res conſiderans decipitur. Judaei ſunt Loammi, i. e. non populus meus.*

§. LIII.

Quemadmodum porro judicantes facile animadvertunt, praedicatum aut ſemper huic ſubjecto convenire, vel diſconvenire, aut aliquando tantum & ſub certis circumſtantiis: ita priore caſu propoſitiones UNIVERSALES; poſteriore PARTICULARES emergunt. SINGULARES enim, quae aliquid de individuo enunciant, loco univerſalium ſunt, quoties de forma quaeritur (*). *Item vel univerſalis, vel particularis, vel ſingularis.*

(*) Aliquando enim ratione materiae imitari ſolent propoſitiones *particulares*, quoties nimirum praedicatum non toti individuo, ſed ejus parti convenit. Sic univerſali ſimilis eſt propoſitio: *Socrates vixit*; particulari, *Socrates fuit ſapiens, Socrates cicutam bibit.*

§. LIV.

§. LIV.

Propositiones modales.

Aliquando non modo judicamus, praedicatum subjecto convenire, vel non convenire: sed & modum, quo vel conveniat, vel non conveniat, definimus. Et tunc propositiones dicuntur MODALES, quales modi sunt quatuor: *necesse est*, *contingit*, *possibile est*, *impossibile est*. (*).

(*) E. g. *necesse est*, *oculum*, *positis ad videndum requisitis*, *videre*. *Contingit*, *ut oculus bene affectus non videat*. *Possibile est*, *circulum quadrari*. *Impossibile est*, *ut duo sint entia infinita*. De his tenendae regulae: 1. Propositiones necessariae fundamentum sunt demonstrationis firmissimae & directae. 2. Impossibiles dant demonstrationem indirectam, quam & mathematici aliquando non negligunt. 3. Reliquae propositiones, si de demonstratione in quaeritur, raro aliam, quam probabilem veritatem suppeditant, quia non statim, quod contingit, aut possibile est, etiam actu est.

§. LV.

Item exponibiles.

Addunt etiam propositiones EXPONIBILES, quarum alias EXCLUSIVAS vocant, veluti: *sola fides justificat*: alias EXCEPTIVAS, e. g. *omnis possessio*, *praeter virtutem*, *est incerta*: alias RESTRICTIVAS e. g. *Episcopus*, *qua princeps*, *gaudet jure gladii*: alias denique COMPARATIVAS, e. g. *mens est corpore praestantior*.

§. LVI.

Cur ita vocentur?

Exponibiles vocantur ideo, 1. quod sensus earum non intelligatur, nisi in duas resolvantur propositiones: 2. quod saepe sint virtualiter negativae, quamvis adfirmativae videantur.

§. LVII.

Quae propositiones universaliter verae sint?

Universalem, an *particularem* esse oporteat propositionem, facile intelligitur, si attendas ad *hypothesin* & *thesin*, quae vere omni propositioni insunt. THESIS est ipsa enunciatio, HYPOTHESIS conditio, sub qua haec enunciatio vera est. Jam observa regulam: *quoties hypothesis seu conditio*, *sub qua propositio vera est*, *latet in ipsa subjecti natura*, *toties propositio universalis est*. *Si ea extra subjecti naturam quaerenda*: *non potest non particularis esse* (*).

(*) Hinc recte dico: *omnis aer gravis est*. Conditio enim hic non alia supponenda, quam aëris ipsius natura, ex qua gravitas manifesto fluit. At dicere non possum: *omnis aer est rarefactus*. Si enim rarefieri debet, conditio ponenda est alia extra aëris naturam, e. g. calor. Ergo dicendum: *quidam aer est rarefactus*.

§. LVIII.

Quid axiomata & postulata?

Mathematici, & qui hos imitantur, philosophi, singulis propositionibus singula vocabula tribuunt. Quae enim immediate ex definitione fluunt, propositiones, si theoreticae sunt, AXIOMATA; sin practicae, POSTULATA vocantur (*). (*) E. g.

(*) E. g. esto definitio: *circulus est figura, cujus peripheria a centro ubique distat aequaliter.* Si inde colligam: *omnes radii a centro circuli ad peripheriam sunt aequales*, habeo axioma. Sin inferam: *potest describi circulus, si filum vel linea circa punctum moveatur*: habeo postulatum.

§. LIX.

Et hinc facile patet, quo sensu axiomata & postulata probatione non indigeant. Si enim ipsa definitio vera est, non potest non & propositio, quae immediate inde fluit, vera esse. Quando autem certa sit definitio, quando ipsa demonstratione indigeat, supra dictum. (§. XLII.) An axiomata & postulata probatione indigeant?

§. LX.

Propositiones, quae ex plurium definitionum comparatione nascuntur, si theoreticae sunt, THEOREMATA; sin practicae, PROBLEMATA vocantur (*). Quid theoremata & problemata?

(*) E. g. ex definitionibus polorum, aequatoris & horizontis inter se comparatis manifesto fluit propositio: *sub polis arctico & antarctico dies aeque ac nox sunt sex mensium.* En *theorema.* Sic & comparatis inter se definitionibus lineae meridionalis & plagarum mundi, *problema* reperio: *linea meridionali per lineam perpendicularem divisa, reperiri possunt quatuor plagae mundi cardinales.*

§. LXI.

Theorematum & problematum veritas non ita incurrit in oculos, ac axiomatum & postulatorum [*]. Hinc utraque sunt demonstranda. Ea semper demonstranda.

(*) Nascuntur enim ex comparatione diversarum definitionum. Quas autem ego habeam definitiones, quas inter se compararim, quomodo ratiocinatus sim, non unusquisque intelligit. Ergo id ostendere, i. e. demonstrationem subnectere teneor.

§. LXII.

Si quid novi ex *axiomate*, *postulato*, *theoremate* vel *problemate* colligimus, ea propositio vocatur COROLLARIUM vel CONSECTARIUM, E. g. ex theoremate illo (§. LX. *) recte infero: *sub polis diem & noctem semper esse aequales*: ex problemate: *angulis singulis aequaliter divisis, reperiri posse quatuor plagas secundarias.* En CONSECTARIA. Quid corollarium?

§. LXIII.

Quoties propositio aliqua illustratur, e. g. per exemplum, vel ex historia, vel aliud quid notatu dignum adjicitur, toties id vocatur SCHOLION. Quid scholion?

§. LXIV.

Quamvis autem rarius philosophi vocabula haec addant singulis propositionibus, (quod accurate plerumque faciunt mathematici:) utile tamen est, scire, quales sint propositiones singulae. Ita enim & statim intelligimus, an & quali demonstratione indigeant. Usus hujus divisionis propositionum.

§. LXV.

Quomplici modo propositio una ex altera fluat?

Quum ergo, ceu hactenus ostensum, (§. LVIII. *sequ.*) ex una propositione aliae fluant: sciendum, id fieri vel per CONVERSIONEM, vel per OPPOSITIONEM, vel per SYLLOGISMUM (*).

(*) E. g. si scio: *omnem filiumfamilias esse alieno juri subjectum*: per regulas de conversione scio etiam, *quosdam, at non omnes, alieno juri subjectos, esse filiosfamilias*, & per regulas, de oppositione, falsam esse propositionem: *quemdam filiumfamilias alieno juri subjectum non esse*. De syllogismo infra suo loco dicemus.

§. LXVI.

Quid conversio.

CONVERSIO est transpositio subjecti in locum praedicati, & hujus in locum subjecti, ita instituta, ut utraque propositio vera maneat (*).

(*) E. g. si propositionem hanc: *omnis filiusfamilias est alieno juri subjectus*, ita invertam: *omnis alieno juri subjectus est filiusfamilias*, transpositi quidem sunt termini, sed altera tamen propositio est falsa. Non rite ergo facta est conversio. (§. LXVI.)

§. LXVII.

Regulae de illa.

Quum itaque sic convertenda sit propositio, ut utraque vera sit, (§. LXVI.) nec semper tamen vera sit, quae transpositis terminis emergit: (§. LXVI. *) consequens est, ut certae observandae sint regulae, quae ita se habent: I. Propositiones *universalis negans* & *particularis adfirmans* recte convertuntur simpliciter. II. *Universaliter adfirmans* ita convertenda, ut altera propositio fiat particularis. III. *Particulariter negans* simpliciter convertitur, quamvis negativa non amplius ad copulam, sed ad subjectum pertineat, & sic fiat adfirmativa (*). (§. LII.)

[*] Primam conversionem vocant *simplicem*, alteram *per accidens*, tertiam *per contrapositionem*, & doctrinam utilem obscurissimis involvunt vocabulis, regulis, versiculis. Nobis non vacat in re seria nugas agere. En exempla: si verum est *nullum corpus esse infinitum*, vel *quoddam corpus esse penetrabile*, verissimum quoque erit, *nullum infinitum esse corpus*, & *quoddam penetrabile esse corpus* [per reg. 1. §. LXVII.] Si verum est, *omnes probos esse mortales*, verum etiam est, *quosdam mortales esse probos*. [per reg. 2. §. LXVII.] Denique si verum est, *quosdam homines non morituros*, verum erit profecto, *quosdam non morituros esse homines*, [per reg. 3. §. LXVII].

§. LXVIII.

An non & universaliter adfirmantes ali-

Itaque universaliter adfirmantes propositiones omnes converti possunt, si altera fiat particularis. (§. LXVII, 2.) At non omnes converti possunt simpliciter, sed illae tantum, ubi vel 1. praedicatum continet subjecti definitionem (§. XL, 2.) vel 2. alter termi-

nus

mus alterius cauſſam proximam comprehendit, vel 3. differentiam, vel 4. proprium tale, quod omni ſoli & ſemper competere, cenſetur (*).

quando converti poſſint ſimpliciter?

[*] Sic recte ſimpliciter converto propoſitiones: *omnis ſpiritus eſt ſubſtantia cogitans*, [ob. *rat.* 1. §. LXVIII.] *Omnes qui credunt ſalvantur*, [ob *rat.* 2. *ibid.*] *Omnis linea recta procedit via breviſſima*, [ob *rat.* 3. *ibid.*]. *Omne grave tendit deorſum*, [ob *rat.* 4. *ibid.*]

§. LXIX.

Deinde & novas propoſitiones ex aliis elicimus, earumque falſitatem cognoſcimus per regulas de OPPOSITIONE, quae eſt duarum inter ſe vel vere vel in ſpeciem pugnantium propoſitionum comparatio.

Quid oppoſitio?

§. LXX.

Quando ergo comparantur inter ſe propoſitiones *univerſaliter affirmantes & particulariter negantes*, vel *univerſaliter negantes & particulariter adfirmantes:* oppoſitio haec vocatur CONTRADICTORIA, ſin *univerſaliter affirmans* comparatur cum *univerſaliter negante*, CONTRARIA: ſi denique *particularis* opponitur *particulari*, SUBCONTRARIA (*).

Quotuplex?

[*] Contradictoriae exemplum eſto: *omne bonum eſt jucundum. Quoddam bonum non eſt jucundum.* Contrariae: *omne bonum eſt ſempiternum: nullum bonum ſempiternum eſt.* Subcontrariae denique: *Quoddam bonum ad mentem pertinet: quoddam bonum ad mentem non pertinet.*

§. LXXI.

De CONTRADICTORIIS tenenda regula: *contradictoriarum propoſitionum altera ſemper vera, altera falſa eſt.* De CONTRARIIS: *contrariarum utraque falſa eſſe poteſt, at nunquam utraque vera.* De SUBCONTRARIIS denique: *ſubcontrariae propoſitiones ambae verae, at non ambae falſae, eſſe poſſunt.*

De ſingulis regulae.

§. LXXII.

Quae regulae in inveſtiganda veritate, in inſtituendis diſputationibus, in dijudicandis controverſiis, ac detegendis λογομαχίαις incredibilem adferunt utilitatem (*).

Earum uſus.

[*] Quum enim ad inveſtigationem veritatis pertineat etiam ſcire, quid falſum ſit: cognita veritate, vi oppoſitionis contradictoriae certiſſime cognoſco, quid falſum ſit. Deinde quia in controverſiis & diſputationibus propoſitiones contradictoriae defendi debent: ſane, ſi id non fit, tota controverſia vel diſputatio aut in λογομαχίαν deſinat, aut neuter diſputantium rem acu tetigerit, oportet.

SECT. V.

DE RATIOCINATIONE VEL SYLLOGISMO.

§. LXXIII.

Connexio.

VIdimus, quomodo duas inter ſe ideas comparet intellectus. Si tres inter ſe confert, *συλλογίζεσθαι* ſeu *ratiocinari* dicitur, (§. X.) adeoque jam proximum eſt, ut de RATIOCINATIONE vel SYLLOGISMO dicamus.

§. LXXIV.

Quomodo mens in ratiocinando procedat?

Quum vero in adornandis ſyllogiſmis intellectus ſe habeat, tamquam arithmeticus, qui *regula de tribus* utitur, (§. IX. *) idque ipſum etiam vocabulum innuat: conſequens eſt, ut quemadmodum arithmeticus ex datis duabus quantitatibus cognitis tertiam incognitam elicit: ita intellectus, quoties ratiocinatur, ex comparatione duarum idearum cum tertia colligat, componendae illae ſint, an ſejungendae (*).

[*] Ita ex comparatione *mentis* cum *corpore* & *cogitatione*, ſatis intelligo, mentem & corpus jungi non poſſe. Ex comparatione *mentis* cum *ſpiritu* & *cogitatione*, ſtatim diſco, mentem & ſpiritum jungi poſſe, adeoque mentem eſſe non corpoream, ſed ſpiritualem ſubſtantiam.

§. LXXV.

Quid ratiocinatio vel ſyllogiſmus?

Itaque RATIOCINATIO vel SYLLOGISMUS eſt operatio intellectûs, qua ille inſtitutâ duarum idearum comparatione cum tertia, jungendaene iſtae ſint, an ſeparandae, cognoſcit.

§. LXXVI.

Ejus non poſſunt eſſe quatuor termini.

Quum itaque tres ſint ideae hic inter ſe comparandae: (§. LXXV.) conſequens eſt, ut ſimul ac quatuor ideas in unum ſyllogiſmum compingimus, vitioſa emergat ratiocinatio (*).

[*] Quod plerumque fit, ubi vocabulum aliquod aequivocatione laborat. Hinc male quis ratiocinaretur: *Spiritus eſt ſubſtantia cogitans. Ergo & ſpiritus vini eſt talis ſubſtantia.* Vocabulum enim *ſpiritus* diverſimode hic accipitur, adeoque quatuor ideae in unum ſyllogiſmum compinguntur.

§. LXXVII.

Quis terminus major, minor, medius?

Tres iſtae ideae, ſi verbis exprimuntur, TERMINI vocantur. Et is quidem, de quo aliquid quaeritur, MINOR, quod de eo quaeritur, MAJOR; & is, quocum hi duo termini comparantur, MEDIUS adpellari ſolet (*).

[*] Si e. g. ſcire velim, an *aer* ſit *gravis*, & hinc has ideas comparem cum *preſſione corporum*: *aer* erit terminus MINOR, quia de eo aliquid quaeritur, *gravis* terminus MAJOR, quia hoc ipſum eſt, quod de aëre quaeritur, *preſſio corporum* erit terminus MEDIUS, quia cum hac idea duae reliquae comparantur.

§. LXXVIII.

§. LXXVIII.

Quumque tres ideae vel tres termini aliter comparari non possint, quam ut singulae cum singulis contendantur: omnem quoque syllogismum perfectum constare oportet tribus PROPOSITIONIBUS, quarum illa, quae ex majori & medio termino componitur, MAJOR; quae ex minore & medio, MINOR; quae ex minore & majore, CONCLUSIO adpellatur (*). Quot syllogismi propositiones.

[*] Sic si syllogismum construam ex terminis paullo ante propositis: [§. LXXVII *].
Quod premit corpora inferiora, est grave,
Aer premit corpora inferiora,
Est ergo aer gravis.
prima propositio erit *major*, altera *minor*, postrema *conclusio*.

§. LXXIX.

Ceterum, quum actus ratiocinandi similis sit arithmeticae operationi: (§. LXXIV.) eadem quoque fundamenta oportet esse syllogismi, quae arithmetices. Ea autem sunt axiomata sequentia: I. *Quae conveniunt in uno tertio, ea conveniunt inter se. II. Quae discrepant in uno tertio, ea inter se discrepant* (*). *III. Quae adfirmantur vel negantur de subjecto universaliter, eadem adfirmantur vel negantur de singulis, quae sub illo continentur.* Quae ratiocinandi fundamenta.

[*] Sic recte ratiocinor:
B *non est* = C   4 † 3 *non est* = $\frac{12}{2}$
A *est* = C   6 *est* = $\frac{12}{2}$
A *non est* = B   6 *non est* = 4 † 3
Jam vocabula substitue, & construe syllogismum,
Materia non cogitat,
Mens cogitat;
Ergo mens non est materia.
Perinde erit, ac si diceres: *mens* & *materia* discrepant in illo tertio, quod *illa cogitet*, haec *non cogitet*, ergo discrepant inter se, id est, *mens non est materia.*

§. LXXX.

Si ergo termini ita disponuntur, ut *medius* sit subjectum *majoris* & praedicatum *minoris* propositionis, syllogismus PRIMAE; si medius terminus bis loco praedicati est, SECUNDAE, si bis loco subjecti; TERTIAE FIGURAE esse dicitur (*). Quot inde figurae nascantur?

[*] Sic syllogismus *primae* figurae est:
Quod cogitat, est spiritus,
Mens cogitat,
Mens ergo est spiritus.
Secundae contra:
Corpus non cogitat,
Mens cogitat,
Mens ergo non est corpus.
Tertiae denique:
Quidquid cogitat, est spiritus,
Aliquid, quod cogitat, in homine est,
Spiritus ergo aliquis in homine est.

§. LXXXI.

Prima semper ab eo, quod universaliter rei competit, ad id, quod sub ista re continetur (*). (§. LXXX, 3. *secunda* a contrario (**) (§. LXXX, 2.) *tertia* a convenientia rei cum altera in uno tertio concludit. (***) (§. LXXX, 1.) Earum differentia

 (*) Vocant

[*] Vocant id logici *dictum de omni & nullo*, quod in hac regula consistit: *quidquid adfirmatur vel negatur de subjecto universaliter, id & adfirmari negative potest de singulis, quae sub illo subjecto continentur.*

Hinc recte colligo:

Figura omnis inclusa est suis lineis,
Quadratum est figura,
Quadratum ergo inclusum est suis lineis.

Quod enim in universum de omni figura adfirmatur, non potest non & de quadrato adfirmari, quia hoc sub genere figurae continetur.

[**] Ita quia *mens cogitat*, *materia* autem *non cogitat*, colligo secundum figuram secundam, *mentem non esse materiam. Contrariorum* enim *contraria praedicata sunt.* [§. LXXIX. 2.]

[***] Sic quia, *quod cogitat, spiritus est*, & *aliquid cogitans in homine est*, adeoque id, quod in homine est, cum spiritu eatenus convenit, quod cogitet, recte colligo, *spiritum aliquem esse in homine.* [§. LXXIX. 1.]

§. LXXXII.

Regulae de his figuris.

Ex quo facile patet, 1. in prima figura majorem propositionem semper universalem, minorem adfirmativam esse debere. 2. In secunda quoque majorem universalem, & alterutram ex praemissis aeque, ac conclusionem, negativam esse debere. 3. In tertia figura minorem adfirmativam, conclusionem autem particularem esse debere (*).

(*) Et hae sunt regulae speciales, quas licet hodie vilipendere soleant qui a solidiore doctrina abhorrent, utilissimas tamen quotidie experiuntur quicumque veritatis investigandae studio tenentur. Quomodo enim veritatem quis investigabit, nisi ratiocinando? Et quis se recte ratiocinatum, persuasus esse potest, nisi regulas bonae ratiocinationis perspectas habeat? Solida ergo haec sunt, uti pleraque, quae hodie vulgo displicent.

§. LXXXIII.

Regulae de syllogismis generales.

Nec minus jam patet ratio, 1. cur in syllogismo non esse possint, nisi tres termini (§. LXXVI.) 2. Cur nec ex puris particularibus, nec 3. ex meris negativis propositionibus quidquam sequatur, (*) & cur denique 4. conclusio imitetur partem debiliorem.

[*] In syllogismo ex mere particularibus propositionibus composito ita colligo: *quae discrepant in uno tertio, ea conveniunt inter se.* In syllogismo ex meris negativis conflato ratiocinor: *quae discrepant a tertio ad rem non pertinente, illa discrepant inter se.* Utraque regula absurda est: [§. LXXIX.] ergo syllogismi ex mere particularibus & negativis conflati absurdi sunt, e. gr.

Quidam homines sunt pulcri,
Quidam homines sunt deformes,
Deformes ergo quidam sunt pulcri.

Nulla materia cogitat:
Nullus spiritus materia est,
Nullus ergo spiritus cogitat.

§. LXXXIV.

Quid de syllogis-

Quae de syllogismorum modis, reductione, expositione tradunt logici, non absurda quidem sunt, ceu vulgus sibi persuadet:

det: nec tamen, si quae hactenus diximus, recte intelligas, admodum necessaria.

morum modis, expositione, reductione sentiendum?

§. LXXXV.

Enthymema.

Id potius hic observandum, saepe contingere, ut alterutra praemissarum, quippe menti satis obvia, omittatur. Quo casu ex syllogismo fit ENTHYMEMA (*).

[*] E. g. Si dicam: *mens cogitat, ergo mens est spiritus*, vel: *quidquid cogitat, est spiritus, ergo mens est spiritus*: enthymemata habebis, quorum propositiones omissas mens sua sponte facile supplebit.

§. LXXXVI.

Sorites.

Si plurium syllogismorum propositiones una serie ita connectuntur, ut prioris praedicatum semper sit posterioris subjectum: (*) nascitur SORITES. Qui ratiocinandi modus sicuti est ad demonstrandum quam maxime idoneus: ita facile in sophisma aut paralogismum degenerabit, si vel una immisceetur propositio, quae non necessario vera est (**), vel si merae negativae sint propositiones in soritem compactae.

[*] Vere ergo hic syllogismus est coarcervatio plurium syllogismorum, & hinc, si in enthymemata resolvatur, multo clarior esse solet. E. g. sorites esto sequens:

Mens est substantia cogitans,
Substantia cogitans est spiritus,
Spiritus non est extensum,
Quod non extensum est, non habet partes extra partes,
Quod non habet partes extra partes, est indissolubile,
Quod est indissolubile, est immortale,
Mens ergo est immortalis.

Sane clarior ille erit, si ita resolvatur in sua enthymemata. *Mens est substantia cogitans. Substantia cogitans est spiritus, ergo mens est spiritus. Spiritus non est extensum quid, ergo mens non est extensa. Quod non est extensum, non habet partes extra partes, ergo mens non habet partes extra partes. Quod non habet partes extra partes, non potest dissolvi, ergo mens non potest dissolvi. Quod dissolvi non potest, est immortale, mens ergo est immortalis.*

(**) Hinc facile patet, ubi latitet vitium soritis sequentis: *mens est in corpore, ergo est in loco. Quod est in loco est coextensum loco, ergo mens est coextensa. Quod coextensum est, est extensum, mens ergo est extensa. Quod est extensum, est corporeum, mens ergo corporea est.* Nec enim vera est propositio: *quidquid est in loco, id coextensum loco est.*

§. LXXXVII.

Syllogismus compositus.

Aliquando propositio major in syllogismo est composita, & quidem vel CONDITIONALIS, e. g. *si aer corpora subjecta premit, gravis est*; vel DISJUNCTIVA, e. g. *aut bene loquutus sum, aut male*; vel COPULATIVA, e. g. *nemo potest simul & Deo servire, & Mammoni.* Et tunc syllogismi hi COMPOSITI vocantur.

§. LXXXVIII.

Conditionalis.

Et CONDITIONALES quidem recte se habent, 1. si consequen-

ſequentia majoris vera eſt: 2. ſi a poſitione antecedentis ad poſitionem conſequentis, vel 3. a remotione conſequentis ad remotionem antecedentis concluditur (*).

(*) Hinc rectae ſunt ratiocinationes: 1. *Si aer corpora ſubjecta premit, gravis eſt. At prius verum eſt: ergo & poſterius.* Item: 2. *Si mens non eſt ſpiritus, eam extenſam eſſe oportet. At poſterius non eſt verum: ergo nec prius.* Contra male procedunt argumentationes: 1. *Si Petrus Romae fuit, fuit ibi epiſcopus. Prius verum eſt: ergo & poſterius.* 2. *Si Judaei Mahumedani eſſent, eſſent infideles. At prius non eſt: ergo nec poſterius.* 3. *Si Judaei Mahumedani ſunt, ſunt infideles. At poſterius verum eſt: ergo & prius.* Primus enim ſyllogiſmus contra primam, ſecundus contra ſecundam, tertius contra ultimam regulam peccat.

§. LXXXIX.

Disjunctivus.

DISJUNCTIVUS quoque ſyllogiſmus concludit recte 1. ſi membra majoris propoſitionis vere disjuncta ſint: 2. ſi ea propoſitio omnia membra oppoſita comprehendat, & 3. a remotione reliquorum procedatur ad poſitionem unius, vel contra (*).

(*) Hinc recte ſe habet ratiocinatio: *aut mens eſt corporea, aut ſpiritualis. At corporea non eſt: ergo eſt ſpiritualis*: vel: *at eſt ſpiritualis: non ergo corporea.* Male contra procedunt ſyllogiſmi: 1. *Mahumedani aut blaſphemiis proſcindunt Chriſtum, aut in eum credunt. At prius non faciunt: ergo in Chriſtum credunt.* 2. *Si inter tutorem & pupillum infantem quaſi contractus intercedit, conſenſit aut tacite pupillus, aut expreſſe. At expreſſe non conſenſit: ergo tacite.* 3. *Aut mens eſt ſpiritus, aut corpus. At corpus non eſt: ergo nec ſpiritus.* Primus enim ſyllogiſmus primae; alter ſecundae, tertius poſtremae regulae adverſatur.

§. XC.

Copula.

Denique & COPULATIVUS ſyllogiſmus rite conſtructus firmiter concludere videtur, 1. ſi major ſit negativa, & 2. a poſitione unius ad remotionem alterius membri procedamus, vel contra (*).

[*] Bene ergo concludit Servator: *nemo poteſt & Deo ſervire & Mammoni. Avari Mammoni ſerviunt. Non ergo ſervire poſſunt Deo.* At male ſe habet ſyllogiſmus: *poteſt homo Chriſtum profiteri, & improbe vivere. At Judaei quidam improbe vivunt; ergo Chriſtum profitentur.* Eum enim in utramque regulam impingere, facile unuſquiſque intelligit.

§. XCI.

Dilemma.

Si ex ſingulis membris propoſitionis disjunctivae, vel ex conditionali & disjunctiva mixtae, nova eliciantur conſectaria: ſyllogiſmus naſcetur elegans, qui DILEMMA adpellatur. Quod quemadmodum maxime idoneum eſt ad oſtendendam theſeos abſurditatem: ita facile in ſophiſma degenerabit, ſi vel 1. membra non ſint oppoſita, vel 2. quaedam omiſſa, aut 3. conſectaria

ria

ria ex ſingulis membris non fluant neceſſario, (*) aut 4. non ſint ejuſdem ponderis.

[*] Bene ergo ratiocinatur Servator: *aut bene ſum loquutus, aut male. Si male, cur non probas? ſi bene, quid me verberas?* At regulas dilemmatis paene omnes violatas eſſe deprehendes in illo Biontis dilemmate: *ſi duxeris uxorem, aut formoſam duces, aut deformem. Si formoſam, habebis κοινὴν, ſin deformem, habebis ποινὴν. Ergo, ſi ſapis, plane non duces uxorem.* Nec non in altero: *ſi juſtitiam adminiſtras, aut bene, aut male adminiſtras. Si bene; offendes homines; ſin male, offendes Deum. Ergo plane non adminiſtrabis.*

§. XCII.

De ſyllogiſmis MODALIBUS & EXPONIBILIBUS non eſt, quod multa dicamus, quum qui naturam *propoſitionum modalium* atque *exponibilium* ſupra explicatam (§. LIII. *ſeqq.*) recte intelligit, non poſſit non & naturam horum ſyllogiſmorum perſpectam habere. Modales & exponibiles.

CAPUT III.

DE VERITATE, EIQUE OPPOSITO FALSO.

SECT. I.

DE VERITATE GENERATIM.

§. XCIII.

SI quis hiſce intellectus operationibus recte utitur: bene ſane utitur ratione. Quumque recta ratio ſit facultas, veritates alias ex aliis per neceſſariam concludendi rationem eliciendi (H. §. II.) conſequens eſt, ut hoc modo procedens inveniat VERITATEM, de qua jam agendum paullo accuratius. Ratio connexionis.

§. XCIV.

VERITAS eſt vel METAPHYSICA, vel MORALIS, vel LOGICA. *Metaphyſicis* verum dicitur, quidquid habet eſſentiam ſibi convenientem. Hoc ſenſu v. g. Chriſtus dicitur *verus Deus*, & *verus homo*. *Ethicis* veritas eſt convenientia verborum ſignorumque externorum cum cogitationibus mentis. Hinc qui, quod ſentit, eloquitur, *verum*; qui aliud ſentit, aliud loquitur, *falſum* dicere perhibetur. At nos jam hic de veritate *logica* loquimur. Veritas quotuplex.

§. XCV.

Ea eſt *convenientia idearum noſtrarum cum objectis* (*). Hinc Quid logicis ve-

ſi

ritas & falsum? si mihi e. g. concipio turrim, vel aliquid rotundum, & ea vere talia sunt, veritatem dicor adsequutus. Conveniunt enim ideae cum objecto. Contra FALSUM est *disconvenientia idearum cum objecto.*

[*] Veritas ergo est in *re*, tamquam in fundamento, in *intellectu*, tamquam in subjecto, & *in verbis*, quibus sensa animi eloquimur, tamquam in signo, JO. ANDR. SCHMIEDT. *Metaph. P. III.* §. *IV. p* 50.

§. XCVI.

Veritas ideae, judicii, ratiocinationis. Itaque veritas aeque ac falsitas aut est in IDEA simplici, si ita rem concipio, uti est, vel non: (*) est aut in JUDICIO, quando jungenda jungo, disjungenda disjungo, vel contra: aut denique in RATIOCINATIONE, quoties in forma & materia recte ratiocinor, vel contra.

[*] Quamvis enim sint, qui veritatem in una idea consistere posse negent: quia tamen falsa idea dicitur, quae ab objecto discrepat, quidni *veram* dicamus, quae cum eo convenit? Quidni ergo & ideae verum falsumve inesse fateamur.

§. XCVII.

Quando verum dicatur judicium? Veritas JUDICII requirit, (1) ut ideae jungendae jungantur, disjungendae disjungantur, e. g. *ignis est calidus, ignis non est frigidus (2).* Ut ita jungantur vel disjungantur ideae, ne quae universalia sunt, particulariter; quae particularia, universaliter efferantur, e. g. *omnes figurae inclusae sunt lineis. Quaedam figurae sunt regulares.*

§. XCVIII.

Falsum quotupliciter dicatur judicium? Ex quo per se patet, falsum vel in propositionum QUALITATE, id est, in affirmatione & negatione; vel in earumdem QUANTITATE, id est, in universalitate vel particularitate propositionum latitare (*).

[*] Sic si dicam: *ignis frigidus est, ignis non est calidus*, falsum latet in qualitate propositionum, quia adfirmo, quod negandum, nego, quod adfirmandum erat. Contra, dum dico: *omnes figurae sunt regulares. Quaedam figurae inclusae sunt lineis*, falsum in quantitate latitat, dum omnibus figuris tribuitur, quod quibusdam; quibusdam, quod omnibus competit.

§. XCIX.

Quando vera ratiocinatio? Quumque ad veritatem ratiocinationum pertineat, ut syllogismus in FORMA aeque ac MATERIA recte se habeat: (§. XCVI.) falsa erit ratiocinatio, quoties vel in forma non observantur regulae syllogisticae, (§. LXXXIII. *seq.*) vel, quod ad *materiam* attinet, alterutra praemissarum non est vera (*).

[*] Ex veris enim praemissis, potest fluere falsa conclusio, si forma vel consequentia male se habet, e. g. *nullus martyr Christianorum fuit Judaeus. Nullus Judaeus*

Judaeus est Christianus. Nullus ergo martyr Christianorum fuit Christianus. Ex falsis quoque praemissis potest vera conclusio fluere per accidens. e. g. *qui credit creationem mundi, est Christianus, Augustinus credidit creationem mundi: Augustinus ergo fuit Christianus.* At si forma & materia recte se habent: tunc verissimum est, ex veris præmissis non posse, nisi veram conclusionem nasci.

§. C.

Et hujusmodi quidem falsae ratiocinationes sunt PARALOGISMI & SOPHISMATA, quorum illi sunt syllogismi, qui vel ex vero vel falso principio falsam conclusionem eliciunt, adeoque fallunt sub specie demonstrationis (*). Quid paralogismus?

[*] Talis fuit ille supra propositus: *anima est in corpore: ergo in loco. Quod est in loco, coextensum est. Quod coextensum est, est extensum: anima ergo est extensa.* Hic sub specie demonstrationis ex principio falsissimo, *quod, quae in loco sunt, loco coextensa sint*, elicitur falsa conclusio, quod anima sit extensa. Contra, si quis ratiocinaretur: *omne grave premit corpora. Quod premit corpora, eadem, si infirmiora sint, comprimit vel frangit. At aer corpora humana, quamvis infirmiora sint, nec comprimit, nec frangit: ergo non est gravis*: itidem committeret paralogismum, quia ex principio vero *quod gravia premant corpora*, elicit conclusionem falsam: *aerem non esse gravem.*

§. CI.

SOPHISMATA contra sunt ratiocinationes, quibus decipiuntur homines sub specie probabilitatis. Unde & FALLACIAE solent adpellari *(*)*. Quid sophisma?

[*] Quis enim crederet, demonstrationis speciem prae se ferre hominem, ita ratiocinantem: *quod quis non amisit, habet. Cornua tu non amisisti. Cornua ergo habes?* Sponte is & data opera decipit, ut acutior aliis videatur. Et hinc ejusmodi syllogismi dicuntur *sophismata.* Quum enim initio σοφισταὶ dicerentur omnes, qui sapientiam profitebantur, postea a tempore Socratis ob insignem sophistarum tunc viventium stultitiam evilescere hoc nomen coepit, & tantum pseudophilosophis dari. Eorum characteres expresserunt PLATO *in Sophista*, THEMISTIUS *Orat. IV.* quibuscum jungenda *Exerc. nostr. III. de verae falsaeque sapientiae characteribus, in Syllog. opusc.* Saeculo Christiano secundo & sequentibus honorifica iterum esse coepit *sophistarum* denominatio, quum ita dicerentur, quicum philosophia studium eloquentiae conjunxerant. Argumento esse possunt PHILOSTRATI & EUNAPII *Vitae Sophistarum.*

§. CII.

Latitat fallacia vel in DICTIONE, vel in REBUS ipsis. *Illa* sophismata puerilia sunt, & non nisi stupidissimum quemque decipiunt. *Haec* paullo magis speciosa. Quotuplicia sophismata?

§. CIII.

In DICTIONE latitat fallacia, quoties vel 1. in simplici voce est AMBIGUITAS, vel 2. in phrasi AMPHIBOLIA, vel 3. FIGURA dictionis diversa, vel 4. sensus COMPOSITUS & DIVISUS permiscentur *(*)*. Et his quidem casibus om- Fallaciae dictionis.

omnibus vitium quatuor terminorum (§. LXXXIII.) in oculos incurrit.

[*] Ita sophisma Romanorum, quo adversus Antiochum Regem usi, *ambiguitate* laborat: *qui dimidium navium se daturum promisit, ejus naves dissecandae. Promisit hoc Antiochus: ergo ejus naves sunt dissecandae.* Per *amphiboliam* decipiunt Romanenses, dum argumentantur: *cui dictum: pasce oves meas, is est caput visibile ecclesiae. Id dictum Petro. Petrus ergo fuit caput visibile ecclesiae.* Denique *figura dictionis* diversa est in illo argumento stolido: *populus ex terra crescit. Multitudo hominum est populus. Multitudo ergo hominum ex terra crescit.* Ad has species & pleraque *oracula* ambigua facile retuleris. Denique *compositione* & divisione ludebat filius, qui patri rustico, non tria ova in patina esse, sed quinque, hoc argumento persuadebat: *ubi sunt tria ova, ibi & duo sunt. Tria & duo sunt quinque. Ergo haec tria ova sunt quinque.*

§. CIV.

Fallaciae in rebus. Earum prima classis.

In REBUS ipsis fallacia latitat, quoties vel 5. plures *interrogationes* in unam compinguntur, vel 6. status quaestionis mutatur. Quarum priorem πολυζήτησιν, seu fallaciam PLURIUM INTERROGATIONUM; posteriorem ἑτεροζήτησιν, seu IGNORATIONEM ELENCHI adpellitant (*).

[*] Πολυζήτησις, seu *plurium interrogationum* sophisma involvit argumentum: *qui furari non desiit, furatur, Cato furari non desiit. Cato ergo furatur.* Quaestio enim alia est, an Cato unquam furatus sit, & sic desierit furari? alia an ideo furari non desierit, quia numquam furtum facere coeperit? Quod genus sophismatis praecipue ad veterem modum disputandi Socraticum, qui per interrogationes instituebatur, pertinebat. Contra ad ἑτεροζήτησιν, vel *ignorationem elenchi* pertinet sophisma: *quod Christus dicit, verum est. Dicit vero: tu es Petrus, & super hanc petram aedificabo ecclesiam meam. Itaque hoc verum est.* Quasi enim dubitet quisquam, an id, quod Christus dicit, verum sit, ac non potius quaestio sit, quomodo illa Servatoris verba sint intelligenda.

§. CV.

Et altera.

In rebus quoque fallacia est, ubi 7. vel demonstratur aliquid ex eo, quod adhuc in quaestione est, vel 8. conclusio ex praemissis, praemissae ex conclusione probantur, vel 9. consequentia non procedit, vel 10. ab eo, quod certo respectu verum est, argumentum ducitur ad id, quod absolute verum sit. *Septimum* illud genus PETITIO PRINCIPII; *octavum* CIRCULUS, *nonum* fallacia CONSEQUENTIS; *decimum* fallacia A DICTO SECUNDUM QUID AD DICTUM SIMPLICITER adpellatur (*).

[*] PETITIO PRINCIPII est illa Romanensium: *extra ecclesiam non est spes salutis. Protestantes extra ecclesiam sunt. Nulla ergo Protestantibus spes salutis est.* CIRCULUM iidem committunt, dum ecclesiae suae veritatem probant testimonio scripturae, divinitatem testimonio ecclesiae. CONSEQUENTIS sophisma est: *quod oritur, etiam moritur. Mens oritur, ergo & moritur.*

A

A DICTO SECUNDUM QUID AD DICTUM SIMPLICITER inferunt, qui ita ratiocinantur : *homo moritur. Ad hominem & anima pertinet. Anima ergo moritur.*

§. CVI.

Nec minus fallunt, qui 11. ab eo, quod fit per ACCIDENS, absolute aliquid colligunt, vel 12. id, quod CAUSSA NON EST, pro causa venditant (*). Itemque tertia.

(*) Stolida itaque argumentatio est : *unde quis furit, id malum est : qui bibit, inde furit. Bibere ergo malum est.* Nec magis ferenda illa ratiocinatio paganorum adversus Christianos. Dum *Christianissimus in mundo fuit, mille calamitates orbem Romanum oppresserunt. Christianissimus ergo omnium calamitatum caussa fuit.* Quod sophisma eleganter solvit TERTULLIAN. *in Apologet. Cap. XL. & XLVII. & ad Nat. Libr. Cap. IX.* Quia eo consilio AUGUSTINUM *libros de Civitate Dei ;* OROSIUM *Ormestam*, quam vocat, scripsisse, nemo ignorat.

§. CVII.

Alia deinde veritas est CERTA, alia PROBABILIS. *Certa* est, quae vel indubia sensione, vel certo ac evidenti principio nititur. *Probabilis*, quae hypothesi, tamquam fundamento, superstruitur (*). Veritas certa & probabilis.

(*) An veritas quaedam nitatur certo ac evidenti principio, tum demum adparet, quando mihi nexus ejus eum tali principio clare ob oculos ponitur. Id vero fit per DEMONSTRATIONEM. Contra an veritas sensione indubia nitatur, non potest clarum fieri, nisi per OSTENSIONEM & EXPERIENTIAM. Praeterea quoties aliquid ideo verum puto, quod illud HYPOTHESI conveniat, hypothesin autem ideo tanquam veram adsumo, quia phaenomena inde commode possint explicari: *probabilis* nascitur veritas. Sic per *ostensionem & experientiam* probo, dari colorem rubrum, ignem esse calidum, cet. Per *demonstrationem*, duos angulos rectos aequales esse semicirculo. Ex *hypothesi*, vitrum ideo esse pellucidum, quia meros habeat poros rectilineares.

§. CVIII.

PROBABILIS veritas minus convincit intellectum, quam *certa.* Non minus tamen, quam haec, in vita civili utilis esse potest (*). Quin aliquando probabilitas, quia suos gradus habet, ita comparata est, ut a veritate certa non multum differat. An probabilis alicujus pretii sit ?

(*) Itaque in errores perniciosissimos incidunt, qui, rejectis veritatibus probabilibus, meras, certas ac demonstrativas exigunt. In vita enim civili pleraque negotia ad probabiles tantum veritates pertinere, nemo ignorat.

§. CIX.

Sic & FALSUM vel est CERTUM, vel PROBABILE. *Certum*, quando vel sensioni, vel principio evidenti manifesto repugnat, adeoque involvit contradictionem. *Probabile*, quando repugnat hypothesi probabili (*). Falsum quotuplex ?

[*] Ita CERTO FALSUM eſt, *ignem eſſe frigidum, dari figuram duabus lineis incluſam*, at PROBABILITER FALSUM videtur, *in planetis non eſſe animalia viva, mentem noſtram ante corpus exſtitiſſe, omnes morbos oriri ex vermiculis.*

§. CX.

Ejus variis gradus.

Hinc & falſi certi gradus ſunt. *Alias* enim propoſitiones falſas eſſe, demonſtrari non poteſt, quamvis intellectus noſtri adſenſum vix impetrent. *Aliarum* falſitas demonſtratur, vel facilius, vel operoſius. In *aliis* falſitas ita incurrit in oculos, ut demonſtratione plane non opus ſit (*).

(*) Ita quamvis demonſtrari non poſſit, *daemonem ſagis non apparere*: tamen ſapiens vix a ſe impetrabit, ut id credat. *Duos angulos trianguli aequales eſſe ſemicirculo*, falſiſſimum eſt: neque tamen id ſtatim agnoſcit intellectus, niſi demonſtratione convincatur. Denique *lapidem eſſe corpus fluidum*, tam falſum eſt, ut qui eam propoſitionem ſibi demonſtrari petit, non homo, ſed lapis videatur.

§. CXI.

An idem omnibus certum, probabile, verum, falſum?

Ex quibus patet 1. nobis quaſdam res eſſe poſſe certo veras, quae aliis ſint tantum probabiles, & contra. Sic *me triſtem eſſe*, certo ſcio, alter id probabiliter judicabit ex geſtibus meis. 2. Nobis aliquid certo falſum eſſe poſſe, quod aliis vel verum, vel probabiliter falſum ſit, e. g. *non dari antipodes*, nobis certo falſum eſt: at patres tamen eccleſiae plerique eam propoſitionem vel pro certa vel ſaltim probabiliter vera habuerunt. 3. Probabiliter verum vel falſum aliquando certo tale fieri poſſe, e. g. majoribus probabiliter verum viſum, *ſanguinis circulationem quamdam eſſe*; probabiliter falſum, *ultra mare Atlanticum non occurrere terram continentem*: at nobis de utroque certiſſime conſtat.

§. CXII.

Tranſitio ad alteram ſectionem.

Quare de eo, quod *certo* verum falſumve eſt, & quod *probabiliter* tale eſſe diximus, paullo diſtinctius erit agendum.

Sect. II.

DE EO, QUOD CERTO VERUM FALSUMVE EST.

§. CXIII.

Quid certa veritas?

CERTA VERITAS nobis eſt, quae vel indubia *ſenſione*, vel certo ac indubio *principio* nititur. (§. CVII.) CERTO FALSUM, quod indubiae *ſenſioni*, vel certo *principio* repugnat. (§. CX.)

§. CXIV.

§. CXIV.

Itaque certitudinis iſtius duo ſunt *criteria* certiſſima: SENSIO & RATIO. Quum enim res omnes, ſive quod ad modos, ſive quod ad effectus, ſenſibus percipiamus, eorumque ope claras, diſtinctas atque adaequatas ideas adquiramus: (§. XXIII. *ſeqq.*) conſequens eſt, ut aut nulla ſit veritas, quod abſonum, aut ſenſus, poſitis omnibus ad ſentiendum requiſitis, numquam fallant. Ejus duplex criterium: alterum *ſenſuum certitudo*.

[*] Nimirum SENSIO & IDEAE ita differunt, ut in illa intellectus *paſſive*; in his *active* ſe habeat. Illa percipimus res *ſingulares*: hae ſunt *univerſales*. Illa *praecedit*, hae *ſequuntur*. Vid. THOMASII Logic. Cap. VI. §. XXII. ſqq.

§. CXV.

Senſio ponit organa ſenſoria. Quumque haec apud alios bene, apud alios male ſe habeant, & hoc quidem caſu illa officio ſuo fungi non poſſint: oportet ſane 1. organa ſenſoria ita comparata eſſe, ut nullo vitio vel morbo laborent 2. Is vero, cui ſenſus paullo hebetiores obtigerunt, ei defectui aliis modis mederi debet (*). Quid circa organa ſenſoria obſervandum?

[*] Ita myopes & presbytae ſatis norunt, quam probe ab oculo diſtare debeat objectum, quod attentius contemplari velint. Vid. JO. CHRIST. STURMII *Diſſ. de myopibus & presbytis.*

§. CXVI.

Quumque ſenſus ad cerebrum propagetur, & ibi mens veluti contempletur iſtas perceptiones, atque inde ideas formet: (M. §. XXV.) conſequens eſt, 3. ut, qui ſenſibus recte uti vult, ſana mente praeditus eſſe, ac 4. rem juſta attentione contemplari, & 5. pluribus in conſilium adhibitis ſenſibus rei proprietates inveſtigare debeat (*). Qualem eſſe oporteat mentem, ſi ſenſus fallere non debeant?

[*] Ita *oculis* non tam facile diſtingues ſaccharum & alumen: at facile illa diſtingues *guſtu*. Aurum & argentum inauratum difficilius diſcernent *oculi*, nec ullum aurium, ac reliquorum organorum ſenſoriorum hac de re erit judicium competens; at *tactu*, & quod illo exploratur, *pondere* ſtatim res ſe prodet.

§. CXVII.

Quum porro vires & potentiae organorum ſenſoriorum non ſint infinitae: ſequitur, 6. ut juſtam diſtantiam eſſe oporteat organorum & objectorum. 7. Ut, ſi vel objecta nimis remota ſint, vel ob inſignem ſubtilitatem ſenſus fugiant, inſtrumenta, quae induſtria humana eam in rem invenit, adhibenda ſint. 8. Ut medium inter objectum & organa recte ſe habere debeat (*). Qualis ſitus diſtantiaque objecti eſſe debeat?

[*] *Diſtantia* qualis eſſe debeat inter oculos aureſve & objecta ipſi oculi & aures judicant. In reliquis ſenſibus objecta organum contingant eive proxima ſint,

sint, oportet. *Instrumenta*, quibus res remotiores contemplamur, sunt *tubi optici & telescopia*, quibus res minutiores, *microscopia*. *Medium* in visione debet esse lucidum, limpidum; non duplex. Nec ignotum, quam multa visionis ludibria detegat Optica.

§. CXVIII.

Res sensu exploranda sub diversis circumstantiis. Denique quum res fere omnes sint compositae: earum naturam sensione non aliter perspiciemus, quam si 9. rem consideremus sub diversis circumstantiis, & 10. ejus partes singulas seorsim contemplemur (*).

(*) Sic *an aer elasticus sit*, non melius experiri possum, quam si aërem vesicae suillae inclusum primum frigori exponam, deinde admoveam igni. Naturam *pulveris pyrii* non rectius perspiciam, quam si primum in naturam & effectus sulphuris, dein nitri, ac denique carbonum deminutorum inquiram, deinde binas harum rerum misceam, & sic quoque earum effectus explorem.

§. CXIX.

Alterum criterium veritatis certae *ratio*, unde demonstratio. Ita *sensione* ad veritatem mihi viam munio. Altera via est RATIO, (§. CXIV.) quae quum sit facultas ratiocinandi, id est, veritates alias ex aliis per necessariam concludendi rationem eliciendi: (H. §. II.) sequitur, ut, an propositio quaedam ex principio aliquo certo fluat, ad liquidum perduci aliter non possit, quam per DEMONSTRATIONEM.

§. CXX.

Quid demonstratio? DEMONSTRATIO est modus ratiocinandi, quo conclusionem cum indubio quodam principio ita connecto, ut de ejus veritate dubitare non possis (*).

(*) Et hinc mathematici, quia meris demonstrationibus utuntur, disciplinas suas ad eum certitudinis gradum provexerunt, ut ab EUCLIDIS temporibus de *Elementorum* ejus veritate dubitare nemo potuerit, qui ea intelligit.

§. CXXI.

Quotuplex? Ceterum aut effectum ex sua caussa demonstramus, aut caussam ex suo effectu. Quarum prior demonstratio A PRIORE & κατ' ἐξοχὴν *demonstratio*; posterior demonstratio A POSTERIORE dicitur (*).

(*) Sic e. g. si rotunditatem telluris demonstro ex umbra ejus in eclipsibus lunaribus: demonstro caussam ex effectu, adeoque ea demonstratio erit *a posteriore*. Contra ubi mentis immortalitatem ex ejus immaterialitate, hanc ex cogitatione demonstro, demonstratio erit *a priore*.

§. CXXII.

Demonstrationis a priore requisita. Quum itaque demonstratio A PRIORE a caussa ad effectum procedat: consequens est, 1. ut omnes praemissae debeant non modo notiores, sed & priores conclusione, & vere ejus caussae esse (*).

(*) E. g.

[*] E. g. *qui quindecim gradibus magis ad orientem habitant, quam nos, ii meridiem una hora citius habent, quam nos. Ergo, qui ad orientem navigant, quoties, quindecim graduum iter absolverunt, meridiem habebunt una hora citius. Jam circa terram gradus quindeni sunt vicies & quater. Ergo qui totam terram orientem versus circum navigant, 24. horis citius habent meridiem, adeoque domum reversi diem unum different a civibus suis.* Hic omnes propositiones praemissae sunt conclusionibus priores, notiores, ac vere earum caussae, adeoque recte se habet demonstratio. tum primum.

§. CXXIII.

Quumque ex falso principio verum fluere non possit: (§. XCIX.) merito inferimus, 2. omnes praemissas in demonstratione necessario veras esse debere (*). Secundum.

[*] *Necessario* autem *verum* dicitur, quod non potest non ita se habere. Hinc si fieri non potest, quin ex caussa aliqua hic effectus sequatur: propositio erit necessario vera. Sin caussa plures effectus producit, vel unius effectus plures caussae esse possunt, ejusmodi propositio non erit ad demonstrationem idonea. E. g. necessario vera est propositio: *quia luna est corpus opacum, non potest non lumen solis intercipere, ubi inter solem & oculum nostrum interposita est.* Opacum enim corpus necessario hunc effectum producit. At minus necessario verae sunt propositiones: *qui laetus est, ridet. Qui ridet, laetus est.* Nam nec laetitia semper risum excitat, & risus illius plures esse possunt caussae.

§. CXXIV.

Quum porro demonstratio nexum cum suo principio ostendere debeat: (§. CXX.) consequens est, 3. ut singulas propositiones immediate connexas esse oporteat (*). Tertium.

[*] Si enim immediate non cohaererent, nova demonstratione esset opus, quod cohaereant, adeoque an conclusio mea ex principio illo fluat, ignorarem, & ita non data esset demonstratio, e. g. si dicerem: *si quis sub polo est, vivit in sphaera parallela, ergo stellas nec orientes nec occidentes videt*; nondum effectus hic ex sua caussa demonstratus esset. Nam nondum video, immediate cohaerere sphaeram parallelam & effectum illum. At si ita ratiociner: *si quis sub polo est, aequator & horizon ibi sunt paralleli. Ubi hi sunt paralleli, ibi & stellae moventur in situ parallelo cum horizonte. Ergo semper in eadem distantia ab horizonte sunt, adeoque nec oriuntur nec occidunt.* Jam omnia immediate cohaerent, & hinc recte se habet demonstratio.

§. CXXV.

Nec minus inde colligas, 4. in demonstratione eo usque progrediendum esse, donec pervenerimus ad principium aliquod vel in se notum, vel antea demonstratum (*). Nam nisi id fieret, denuo opus esset demonstratione demonstrationis. Quartum.

[*] Sic e. g. demonstratio, quam modo dedimus, omnino sufficeret ei, qui ex geographia didicit, quid sit sphaera parallela. Non autem ea sufficeret, si mihi res esset cum homine, ejus disciplinae ignaro. Huic enim primum per definitionem ostendendum esset, *quid sit sphaera parallela, horizon, aequator, situs*

situs parallelus, deinde probandum, *sub polis sphaeram talem esse*, ac denique, *in tali sphaera horizontem ac aequatorem parallelos esse*.

§. CXXVI.

Qualis demonstratio a posteriore.

Porro A POSTERIORE aliquid demonstratur, quoties caussa ex suo effectu ostenditur. Ubi tamen ea adhibenda cautio, ne alios effectus in ratiocinationem admittamus, quam qui necessario, & ex illa sola caussa proficiscuntur (*).

[*] Ubi ergo unius rei plures caussae esse possunt, non procedit demonstratio. Hinc male ex ruina aedium colligo, ventum vehementem fuisse. At recte infero: *eclipsis lunaris oritur ex umbra terrae inter solem & lunam interpositae. Umbra illa est rotunda, ergo & corpus telluris, unde projicitur, est rotundum.*

§. CXXVII.

Nec non demonstratio indirecta?

Praeterea alia DIRECTA, alia INDIRECTA est demonstratio. *Illa* est, quam hactenus descripsimus: *haec*, propositionem veram esse, inde ostendit, quia ex opposita vel absurdum, vel impossibile, vel, quod teste experientia, falsum est, sequitur. Quae sane firmior est, quam vulgo videtur. Nam quum duo contradictoria simul vera esse nequeant, (§. LXXII.) & ex vera propositione, si in forma aut consequentia non pecces, falsa conclusio elici non possit: (§. XCIX.)(*) vera sane erit propositio, cujus ex opposita absurdum vel impossibile quid necessario fluit (*).

[*] Sic *lunam esse corpus opacum*, recte inde demonstro, quia, *si tale non esset, lumen solare transmitteret, & sic nulla unquam exsisteret eclipsis lunaris. Quod quum falsum sit, falsum etiam esse oportet, lunam esse corpus pellucidum. Est ergo corpus opacum.* Q. E. D.

§. CXXVIII.

Quid in ea observandum?

In ea demonstratione id tantum providendum, 1. ut absurdum, impossibile, falsum necessario ex propositione opposita fluat. 2. Ut propositio, ex qua tale quid elicimus, vere sit conclusioni nostrae opposita. Nisi enim id observetur, in calumniam abibit indirecta illa demonstratio (*).

[*] Hinc, si quis ita demonstrationem suam instituerat: *Si sola fides justificaret, impios etiam ac impoenitentes justificari oporteret. Atqui hoc absurdum est. Absurdum ergo etiam est, solam fidem justificare.* In manifestam calumniam abiret haec demonstratio, quia ex hac doctrina haec consequentia non fluit. Nec magis ferenda esset ratiocinatio: *si sola fides justificaret, consequeretur, ut opera bona Deo displiceant. Id vero absurdum. Ergo & absurdum, fidem solam justificare.* Nam propositio: *sola fides justificat*, alteri illi: *bona opera sunt facienda*, non est opposita. Nec sequitur, ut, quod non justificat, Deo ideo prorsus displiceat.

§. CXXIX.

An alicui conse-

Contra si quis thesin defendit, ex qua absurdae conclusiones manifesto & necessario fluunt: ineptus est, dum conclusiones negat,

git, & proteſtatur, ſe has non agnoſcere, quum theſin tamen, ex qua illae neceſſario fluunt, agnoſcat (*). quentiae omnes, quae ex doctrina fluunt, tribuendae?

[*] Quam abſurde enim quis defenderet, ſe quidem ſtatuere, *bis quatuor eſſe ſeptem*, at ideo non agnoſcere, *bis quatuor & unum eſſe octo.*

SECT. III.

DE VERITATE PROBABILI.

§. CXXX.

Fundamentum veritatis probabilis hypothesis.

SUfficiant haec de veritate *certa* ac *demonſtrativa*: proximum eſt, ut de PROBABILI agamus. Ut vero illius fundamentum diximus eſſe *principium*: ita haec ſola HYPOTHESI nititur. (§. CVII.)

§. CXXXI.

Quid hypotheſis?

Eſt autem HYPOTHESIS propoſitio, quam ideo pro vera adſumimus, quia proprietates & effectus rei inde commode explicantur (*).

[*] E. g. ſi adſumam, terrae motus ex materia ſubterranea, inflammabili, maxime nitroſa & ſulphurea, id quidem ita ſe habere, aliter demonſtrare non poſſum, quam quia omnia phaenomena, quae in terrae motu obſervantur, inde ſatis commode poſſunt explicari. Eſt ergo *hypotheſis*, quam jure pro falſa habere non poſſum, quamdiu verior & certior non profertur.

§. CXXXII.

Quotuplex probabilitas?

Aut vero pro hypotheſi adſumo *verborum* ſignificationem, poſitum, connexionem, cum fine auctoris conſpirantem; aut *teſtis* cujuſdam auctoritatem, aut *eventum* actionum, vel inclinationum ſigna, aut *phaenomenorum* ex cauſſa aliqua explicationem commodam. Si primum, fit probabilitas illa HERMENEUTICA: ſi ſecundum; HISTORICA, quae ſpeciatim FIDES dicitur: ſi tertium; MORALIS & POLITICA: ſi poſtremum denique; PHYSICA adpellabitur.

§. CXXXIII.

Fundamentum probabilitatis hermeneuticae.

Fundamentum itaque probabilitatis HERMENEUTICAE eſt: 1. *Quod cum verborum ſignificatione, poſitu, connexione, itemque cum auctoris fine & affectu convenit: id probabiliter pro ſenſu auctoris habendum.*

(*) Dicemus ea de re infra (*Cap. IV. Sect. II.*) ubi *de interpretatione* erit agendum. Eſt enim hoc genuinum verae interpretationis fundamentum.

§. CXXXIV.

Itemque hiſtoricae.

Probabilitatis HISTORICAE, ſeu FIDEI, fundamentum eſt regu-

regula: 2. *Quod verum esse testatur homo fide dignus, id probabiliter verum est* (*).

(*) Ita credimus POLYBIO, quae de bellis Punicis; JOSEPHO quae de excidio gentis Judaicae refert. Nemo autem sanus credet, quae COCHLAEUS de Lutheri rebus gestis nequissime calamo effudit.

§. CXXXV.

Testium non eadem auctoritas.

Quod traditur nobis ab hominibus, id 1. aut a *praesentibus* vel *coaevis* traditur, aut ab *absentibus*, & *recentioribus*: 2. Testes vel *plures* sunt, vel *unus*: itemque 3. vel *oculis* rem perceperunt, vel ab aliis *narrari* audiverunt, quin & 4. vel *scientiae suae rationes* reddunt, vel non, & vel rem in se *possibilem* referunt, vel *mirabilem* vel plane *impossibilem*. Denique 6. vel *noti*, vel *ignoti* sunt, 7. vel *neutrarum partium*, vel *uni parti* magis obnoxii, 8. vel *prudentes*, vel *vaecordes*, 9. vel *probi*, vel *improbi* & *mendaces*.

§. CXXXVI.

Axiomata de gradibus fidei humanae.

Ex quibus divisionibus facile intelliguntur axiomata, ex quibus de gradibus fidei humanae potest judicari: I. *Quo magis certus sum, auctorem nec voluisse, nec potuisse me decipere, eo majorem ei fidem habere teneor* (*). II. *An quis me vel voluerit, vel potuerit decipere, saepe ex ipsis narrationis circumstantiis judicandum est* (**).

(*) Quum enim fides pro hypothesi habeat *auctoritatem*, (§. CXXXII.) auctoritas nitatur testimonio fide digno, (§. CCXXXIV.) fide dignus autem sit, qui nec vult, nec potest me decipere: quo magis de hoc certus sum, eo probabilius ejus testimonium esse oportere, facile patet.

(**) Quum enim res ad testimonia redeat, testimonium autem verum sibi ipsi contradicere, aut sui dissimile esse non possit: ubi circumstantiae ejus contradictoriae vel dissimiles sunt, ibi testem vel voluisse vel potuisse decipere, suspectumque esse ejus testimonium, facile apparet.

§. CXXXVII.

Regulae de numero & qualitate testium, si rem mirabilem narrent.

Certissimum ita est, 1. uni testi, rem mirabilem narranti, parum fidei haberi, etiamsi alias non adeo suspectus sit, maxime ubi res ita comparata est, ut testis facile decipi imaginatione potuerit. 2. At majorem esse probabilitatis gradum, si rem, utut mirabilem, non impossibilem tamen, plures testes, licet non per omnia eodem modo, iisdemque circumstantiis, referant. 3. Multo probabilius esse, quod plures fide digni iisdem circumstantiis referunt: eamque probabilitatem 4. haud parum augeri, si testes sint oculati, si personae publicae, si jurati.

§. CXXXVIII.

De narratione rei minus mirabilis.

Si res, quae refertur, possibilis & minus mirabilis est: 1. fama sine certo auctore minus facit probabilitatis; aliquanto plus 2. si unus vir prudens & probus se rei interfuisse dicat: multo plus, 3. unus

ſi rem plures eodem modo, iiſdemque circumſtantiis, & maxime; 4. ſi jurati referant.

§. CXXXIX.

In factis antiquis 1. recentiori ſcriptori, alterutri parti obnoxio, nullumque narrationis fundamentum alleganti parum creditur, maxime ſi alii alteri parti addicti contradicant. 2. Aliquanto plus, ſi neutrarum partium, & vir prudens & probus ſit: ejuſque narrationi 3. multo majus pondus accedit, ſi rem certis indubiiſque documentis confirmet. 4. Probabilius multo eſt unius coaevi, viri probi, prudentis, & qui rei interfuit, teſtimonium, quam plurium recentiorum. 5. Idque plane ſummum gradum obtinet probabilitatis, ſi plures ejuſmodi teſtes, non ex compacto, factum eodem modo iiſdemque circumſtantiis narrant. De narratione rerum antiquarum.

§. CXL.

Ita porro res ipſa & circumſtantiae docent, 1. minimum probabilitatis gradum obtinere, quae *poëtice*; 2. paullo majorem, quae *oratorie*; multo maximum, quae *hiſtorice* narrantur, circumſtantiis non exaggeratis, ſed ſimpliciter recenſitis. De modo narrandi.

§. CXLI.

Denique teſtimonium divinum, ſi de eo certo conſtet, ſummum gradum fidei attingere, ipſique demonſtrationi, ſeu argumento ἀποδεικτικῷ aequipollere, veracitas ac bonitas Dei, falli ac fallere neſcii, unumquemque convincit (*). De teſtimonio divino.

(*) Unde hic non quaeritur, ſitne res ita comparata, ut mirabilis unicuique videri debeat? ſed an adſit *evidentia teſtimonii*? id eſt, 1. an divinum hoc ſit teſtimonium? & 2. ſi divinum eſt, an hoc modo neceſſario intelligendum ſit? Quae poſterior quaeſtio ex fundamentis probabilitatis hermeneuticae dijudicanda eſt. (§. CXXXIII.)

§. CXLII.

Proxima eſt probabilitas MORALIS & POLITICA, quae quum eventu actionum & inclinationum ſignis nitatur: (§. CXXXII.) & ab una ſaepe cauſſa vel actionis circumſtantia, per Dei providentiam mutata, totus conſilii eventus pendeat, ac praeterea homines ſaepe ſimulent diſſimulentque: conſequens eſt, ut ſive a conſiliis ad eventus futuros (*), ſive ab eventibus ad cauſſas & conſilia, ſive denique a ſignis morum & propenſionum ad ipſas propenſiones argumentum ducamus, iſta illatio ſemper futura ſit probabilis tantum, & quidem gradu non ſummo ſemper, ſed aliquando mediocri. Fundamentum probabilitatis moralis & politicae.

(*) Eſt haec illa *divinatio politica*, qua freti viri rerum civilium peritiores futura cecinerunt, tamquam vates. Ciceroni hanc facultatem tribuit CORN. NEP. *in*

in vit. Attici, Cap. XVI. Quin & ipse de se id narrat in *Philipp. VI. Cap. III.* & *Libr. VI. ad Fam. Epist. VI.* Plura ejus generis exempla collegit JUST. LIPS. *Libr. II. Monit. polit. Cap. IX. monito 3.* Quin & Josephi Judaei vaticinium de Vespasiani imperio, de quo praeter ipsum Josephum Suetonius & Dio Cassius narrant, εὐστοχίᾳ cuidam seu divinationi politicae tribuit GOTFR. OLEAR. in *Dissert. de vaticinio Josephi* edita *Lips.* CIƆIƆCXCIX.

§. CXLIII.

Ac denique physicae.

Denique PHYSICAE probabilitatis fundamentum est hypothesis, ex qua phaenomena omnia facile explicantur, (§. CXXXII.)

§. CXLIV.

Ejus gradus infimus.

Ex quo facile patet, 1. si vel unum phaenomenon ex hypothesi explicari non possit, eam probabilem non videri, vel saltim vix minimum probabilitatis gradum obtinere.

§. CXLV.

Gradus secundus.

Nec minus inde sequitur, 2. ut quo minus subtilis & coacta est ratiocinatio, per quam phaenomena ex aliqua hypothesi explicantur, eo probabilior futura sit hypothesis.

§. CXLVI.

Supremus.

Denique 3. si hypothesis ita comparata est, ut positis iisdem caussis idem effectus sequatur, vel eadem phaenomena per artem exhiberi possint, ea summum probabilitatis gradum procul dubio attingit (*).

[*] Sic hypothesis Cartesiana de iride paene est ἀποδεικτική, quia ejus imitatione iris potest repraesentari. Ventum oriri, si aër crassior & compressus in regionem aëris tenuioris incidat, paene certum est, quia ventus hoc modo produci potest per Aeolipilam, cet.

§. CXLVII.

An physica phaenomena ex hypothesibus metaphysicis explicanda? Differentia hypotheseos, possibilitatis, fictionis. Quid fictio? quid possibilitas? Quid de

At cavendum, ne phaenomena physica explicemus ex hypothesibus *metaphysicis*, nisi quid realitatis illis insit.

§. CXLVIII.

Multoque magis providendum, ne HYPOTHESIS confundatur cum POSSIBILITATE & FICTIONE. Sane Epicuri hypothesis de motu atomorum mera est fictio; hypothesis Honorati Fabri de materia planetarum mera possibilitas.

§. CXLIX.

Si nimirum exsistentia rei, per hypothesin assumtae, nullo modo probari potest, ea est FICTIO: sin exsistentia rei, quam supponimus, probari potest, at phaenomena aeque ex hac, ac ex alia caussa, explicari possunt; POSSIBILITAS tantum inde oritur.

§. CL.

Haec sunt vera ac genuina veritatis probabilis fundamenta. Quibus recte intellectis, facile carebimus LOCIS illis DIALECTICIS,

CIS, quos & *topicos* barbare adpellitant. Regulae enim illae seu canones, quos inde petunt, ita comparati sunt, ut ex quibusdam aeque demonstratio ac probabilitas, ex aliis ne probabilitas quidem peti possit. *locis dialecticis sentiendum?*

§. CLI.

Ceterum veritatis probabilis cognitio OPINIO: & haec, si ex signis communibus procedit, PRAESUMTIO; sin ex propriis, CONJECTURA (*) adpellatur. *Quid opinio, praesumtio, conjectura?*

[*] *Praesumtio* aeque ac *conjectura* pro diversis circumstantiis alias aliasque denominationes sortitur. Illa enim ubi in deteriorem partem inclinat, SUSPICIO; haec si ad res futuras pertinet, DIVINATIO adpellatur, cujus pleraque signa, praeter physica, medica & politica, (§. CXLIII.) vix probabilia sunt.

§. CLII.

Ubi probabilitas cum probabilitate colliditur, nascitur DUBITATIO, quae nihil aliud est, quam suspensio judicii, vel adsensus in alterutram partem cohibitio. *Quid dubitatio?*

§. CLIII.

Ex quo facile patet, 1. uni rem dubiam videri posse, de qua alter sit certissimus. 2. Dubitationem non confundendam esse cum negatione, quia, qui dubitat, nec adfirmat, nec negat: adeoque 3. eum, qui de mysterio aliquando dubitat, non ideo statim *atheum* aut *profanum*, sed *infirmum fide* esse. 4. Maxime differre dubitationem a σκέψει, quae est dubitatio sine ratione justa ac idonea, id est, sine collisione probabilitatum. *Quid circa illam observandum?*

§. CLIV.

Aliquando contingit, ut res vel demonstrativa vel probabilis sit, & tamen nobis oboriatur difficultas, quam ipsi superare non possumus. Tunc magis SCRUPULUS, quam *dubitatio*, oritur. *Quid scrupulus?*

§. CLV.

Unde colligimus, 1. scrupulum non suspendere adsensum circa totam rem (*). 2. Non esse hoc acuti ingenii signum, si quis scrupulos plures sibi aliisque movere, quam eximere, possit. 3. Male actum iri cum veritate, si ei non prius accommodetur adsensus, quam scrupulis omnibus exemtis. *An is adsensum omnem suspendat?*

[*] Ita sexcenti sunt homines pii, qui toti Scripturae fidem habent indubiam, quamvis innumeros scrupulos, qui in quaestionibus geographicis, chronologicis, genealogicis, quin & philologicis, oriuntur, animo evellere non possint.

§. CLVI.

Denique aliquando rem, quae nobis ipsis probabilis non est, aliis *Argumentum*

ad hominem.

aliis possumus probabilem reddere, si ratiocinatio dicitur ARGUMENTUM *κατ' ἄνθρωπον*, seu AD HOMINEM (*).

[*] E. g. quemquam hominum posse nova biblia condere, nemini nostrum probabile erit. At, qui credunt, esse hominem, qui possit novos fidei articulos condere, iis non poterit non probabilis videri ratiocinatio: *qui novos articulos fidei condere potest, potest etiam eos exponere in libro, qui in posterum pro norma fidei sit habendus. Liber, qui in posterum pro norma fidei habendus est, erunt nova biblia. Qui ergo novos fidei articulos condere, & eos in libro exponere potest, potest & condere nova biblia.* En argumentum ad hominem.

§. CLVII.

Ejus effectus.

Ea argumentatione *κατ' ἄνθρωπον* utimur vel ad *convincendos alios* de veritate thesium nostrarum, vel ad *hypothesin* adversariorum destruendam. Si prius, nascetur inde *opinio* de *veritate* theseos nostrae: (*) sin posterius, *opinio de falsitate* antitheseos, adeoque haec argumentatio posteriore casu in probabilitate idem praestabit, quod in demonstratione deductio ad impossibile vel absurdum.

[*] Non convictio. Simul ac enim alter de veritate hypotheseos suae ipse dubitare incipit: argumentatio haec vim suam ac robur amittet. E. g. Romanensium hypothesis est, *infantes haereticorum baptizatos morientes non damnari.* Si inde colligam, *ergo & extra ecclesiam Romanam salutem esse*, argumentatus sum *κατ' ἄνθρωπον*. At simul ac illi rejecerint priorem hypothesin, etiam haec conclusio amittet vires suas.

§. CLVIII.

Probabilitas saepe demonstrationis instar est.

Sic variae ratiocinationes gignunt veritatem probabilem. Harum ratiocinationum si plures concurrant: tam firma saepe haec est probabilitas, ut a veritate demonstrativa parum discrepet.

C A-

CAPUT IV.

DE MEDIIS VERITATEM INVENIENDI COMMUNICANDIQUE CUM ALIIS.

* * *

SECT. I.

DE MODO VERITATEM MEDITATIONE INVENIENDI.

§. CLIX.

QUum hactenus de operationibus intellectus humani, ipsaque natura veritatis satis pro instituti ratione actum sit: proximum est, ut, quomodo his intellectus operationibus ad *investigandam proponendamque* veritatem utendum sit, dicamus paullo accuratius (§. VI. *). Connexio.

§. CLX.

Veritas INVESTIGATUR vel per MEDITATIONEM, vel per LECTIONEM scriptorum alienorum, vel per DISPUTATIONEM, seu comparationem binarum thesium sibi oppositarum. Ita inventa autem PROPONITUR vel SCRIBENDO, vel viva voce DOCENDO. In quibus omnibus, quid observandum sit, in sequentibus erit dispiciendum. Quomplici modo veritas investigetur & proponatur?

§. CLXI.

Primum MEDITATIONE investigatur veritas, (§. CLX.) per quam nihil aliud intelligo, quam *cogitationes, ita ad leges & justo ordine institutas, ut novae semper veritates ex veritatibus semel cognitis emergant.* Quid meditatio?

§. CLXII.

Ordo iste, quem intellectus in cogitando observat, quoties in veritatem certam inquirit, vocatur METHODUS SYNTHETICA (*). Et quia illa a geometris potissimum, quin omnibus mathematicis, stricte observatur, GEOMETRICA etiam dici solet. Methodus synthetica vel geometrica.

[*] Vulgo equidem *methodum* inquirendi veritatem dividunt in *syntheticam & analyticam*, quarum *illa* a principiis ad conclusiones, *haec* a conclusione ad principia procedit. Sed ubi conclusiones notae sunt, veritas magis adplica-

adplicatur & *dijudicatur*, quam *quaeritur*. Igitur methodus analytica magis ad capita sequentia pertinebit.

§. CLXIII.

Quomodo praeparatus quis ad meditandum accedere debeat?

Hanc adhibiturus primo omnium det operam, ut ATTENTIONEM justam adferat, deinde, ut mentem a PRAEJUDICATIS OPINIONIBUS vacuam ad meditationem adplicet.

§. CLXIV.

Attentio quomodo excitanda?

Attentionem excitabimus, 1. si, quam praeclara res sit veritas, saepius cogitemus (*), 2. si ab aliis cogitationibus atque occupationibus vacui, & animo tranquillo, ad meditationem accedamus, 3. si festinemus lente, (**) 4. si ea, quae meditamur, in chartam conjiciamus. Multum quoque attentionem provehunt 5. solitudo, 6. silentium, 7. tempus matutinum, & inprimis 8. diuturnum studium earum disciplinarum, in quibus facultas bene ratiocinandi perpetuo exercetur, quales praecipue sunt mathematicae.

(*) Sincerum veritatis investigandae studium vel solum attentionem nostram excitabit. Quis enim non attente contemplatur, quod amat? Cur somnus non facile obrepit iis, qui spectant comoedias?

(**) Aliud est rem *obiter* contemplari, aliud *attente*. *Illud* fit a festinantibus, *hoc* ab iis, qui omnem aciem ad rem ita convertunt, ut eam secundum omnes qualitates, modos, relationes, effecta, contemplentur. An id fieri posset a festinantibus?

§. CLXV.

Quomodo praejudicia debellanda per dubitationem?

Quumque praejudicia AUCTORITATIS & PRAECIPITANTIAE veluti tenebras intellectui offundant, (§. XVIII.) & hinc sequatur, ut, qui se meditationi accingunt, ab illis vacuos esse oporteat: (§. CLXIII.) per se patet, utilissimam fore dubitationem, dummodo 1. ea non sit sceptica, (§. CLIII, 4.) & 2. dubitetur non de criteriis veritatis, sed de nexu propositionum cum principio, nec 3. praefracte negetur id, de quo dubitatur (§. CLIII. 2.)

§. CLXVI.

In primis praejudicium auctoritatis.

Dubitatio haec, tam accurate suis circumscripta limitibus, contra opiniones quamplurimas, etiam vulgo receptas, scrupulos injiciet, teque facile docebit, 1. *& parentes*, *& praeceptores* tuos, *& viros magnos*, *& celebres*, *& probos*, *& canitie venerabiles*, aliquando & errasse, & errare posse: contra, 2. nonnumquam & *olitorem esse quaedam opportuna loquutum*, adeoque 3. te nullius auctoritati, tamquam claudum pilae, inhaerere debere.

§. CLXVII.

Et praejudicium

Nec minus inde perspicies, 4. mentem minus attentam facile opi-

opinionem receptam, quamvis absonam, pro veritate, id est, nubem pro Junone, amplecti. 5. Veritatem non ita omnibus obviam, ac prope in medio positam esse, ut veluti se sponte offerat, etiam minus diligentibus, adeoque, 6. ceu pestem fugiendum esse praejudicium praecipitantiae, & 7. ea etiam, quae nobis penitus perspecta habere videmur, quasi ignota accuratius investiganda esse. praecipitantiae.

§. CLXVIII.

Ita praeparatus ac veluti praemunitus facile animadvertes, quid tibi, meditationi te accingenti, primo omnium faciundum sit. Quum enim cognitio nostra a sensione incipiat, sensio autem, sub diversis circumstantiis saepe repetita EXPERIENTIAM gignat, (§. XXIII.) ex hac denique nobis ideas *claras*, *distinctas*, *adaequatas* formemus: (§. XXV.) primum EXPERIUNDUM erit tam diu, donec nobis, quoad licet, *claram*, *distinctam*, atque *adaequatam* ideam rei adquisiverimus (*). Ordo in meditatione observandus

(*) Id non modo in rebus naturalibus faciendum, sed & in moralibus & civilibus. Quemadmodum enim frustra meditari conaberis de parheliis, nisi in promptu sint tuae aliorumve physicorum atque astronomorum observationes atque experientiae: ita non magis cum successu aliquo meditaberis de virtute, vitiis, adfectibus, quin & de republica, juribus, similibusque, nisi, quae harum rerum omnium adfectiones, relationes, fines, effecta sint, experiundo accurate didiceris.

§. CLXIX.

Ne autem fallat experientia: res ipsa te docebit, 1. regulas, quas de sensione & experientia non uno loco dedimus, (§. XXIII. *seq*. §. CXV. *seqq*.) diligenter esse observandas. 2. in consilium etiam adhibendas esse aliorum observationes, easque, 3. si fieri possit, (*) repetendas, ut, an recte se habeant, tanto certius scias. Primum experiundum.

(*) Alia enim experimenta instituere facile est, alia vel difficilius, vel plane non possunt institui. Sic e. g. quae alii de natura aëris, de ebullitione certorum oleorum, inter se mixtorum, similibusque phaenomenis observarunt, facile repetendo explorare possumus: at difficilius aliorum observationes de parheliis, paraselenis, cometis, transitu Mercurii per Solem, & similes, hoc modo examinabimus, quia partim nec quotidiana, nec ubivis conspicua sunt haec phaenomena, partim, si quando contingunt, non sine magno instrumentorum adparatu observantur.

§. CLXX.

Quo plures in promptu sunt observationes hujusmodi certae, & accurate collectae, eo proniorem nobis viam munivimus ad veritatem. Jam enim nihil erit facilius, quam ex illa observationum silva construere DEFINITIONES tot (*), quot opus est Deinde definiendum.

ad claram, distinctam, atque adaequatam objecti ideam adquirendam.

[*] E. g. qui aërem definit duce experientia, quod sit *corpus fluidum, telluren intra certam altitudinem ambiens, & spatia in & supra eam, ab aliis corporibus relicta, occupans, nisi ab alio quodam impediatur*, et etiam definiendum, *quid* sit *corpus*, quid *fluidum*, quid *atmosphaera*, quid *altitudo aeris*, quid *spatium*, quid *vacuum*, quid *occupare spatium? cet.* Et quamvis deinde in veritate cum aliis communicanda omnibus his definitionibus forte non opus futurum sit: eae tamen non sunt supervacuae in veritate invenienda.

§. CLXXI.

An absciſſe requirantur definitiones reales?

Definitiones *reales* non semper initio statim inveniri possunt, & tunc sufficiunt *nominales*, modo illae ad amussim factae sint (*) (§. XXXVIII. *sequ.*)

(*) Egregie enim falluntur, qui definitiones nominales ad inveniendam veritatem inutiles existimant. Continent sane certas notas, quibus res semper ab omnibus aliis distinguitur, (§. XXXVIII). Eae notae sunt proprietates essentiales, & hinc non possunt non novas suppeditare veritates.

§. CLXXII.

Hinc porro dividendum.

Nec minus utile erit, res definitas, si fieri possit, secundum regulas, supra expositas, DIVIDERE, & singulorum membrorum novas condere definitiones (§. XLIV. *seqq.*), Quo plures enim nanciscimur definitiones: eo plures nobis sunt fontes inveniendae veritatis, modo observemus, quae supra de exploranda definitionum veritate dicta sunt. (§. LXIII.)

§. CLXXIII.

Postea reperienda axiomata.

Singulae definitionum partes singulas dabunt praemissas, (*) ex quibus, addita nova idea, per regulas ratiocinandi facile elicies AXIOMATA, quae bases sunt reliquarum conclusionum inde derivandarum (*).

(*) E. g. esto definitio: *totum est, quod ex omnibus sui partibus constat*. Habes praemissam: *totum ex omnibus sui partibus constat.* Eam compara cum ideis *majus vel minus esse*, habebis alteram etiam praemissam. Ratiocinaberis ergo: *quod ex omnibus sui partibus constat, est majus unaquaque sui parte. Totum ex omnibus sui partibus constat. Est ergo totum majus unaquaque sui parte.* Quae conclusio axioma est.

§. CLXXIV.

Unde fluent corollaria?

Ubi ejus generis plura axiomata in promptu fuerint: per regulas conversionis, (§. LXI. *seqq.*) oppositionis, (§. LXX. *seqq.*) collatisque novis ideis, facile reperies COROLLARIA (*) quamplurima, ex quibus tamen ea potissimum, quae vel maximi, vel alicujus momenti erunt, seliges.

(*) Esto definitio, *Commodatum est contractus re initus, quo rem alteri gratis ad* cer-

certum usum ita concedimus, ut eadem in specie restituatur. Habebis inter alia hoc axioma: *commodata res non est abutenda*, alias enim non in specie restitui posset. Ex eo fluent corollaria per *conversionem: quotiescumque nobis res datur ita ut abutamur*, (veluti in mutuo,) *toties non est commodatum. In re ergo fungibili non est commodatum.* Per oppositionem: *falsum ergo est, commodatam rem absumi posse*, adeoque *& falsum, mutuum & commodatum non differre*, quamvis Germanis *geliehen* dicatur & mutuum, & commodatum. Per ratiocinationem denique: *si res commodata non abutenda est, commodatarii erit, eam diligentissime custodire*: adeoque, *si ea illius culpa vel periit, vel deterior reddita est, damnum resarcire, nec commodans obstrictus erit, si res exstat, pro ea accipere aestimationem, cet.* Sic unum axioma plura dabit corollaria, si meditationem continuaveris.

§. CLXXV.

Si plures definitiones inter se contenderis: facile reperies THEOREMATA & PROBLEMATA (*). Id modo observandum, comparandas esse definitiones, quae aliquid inter se commune habent: alias enim comparabis disparata, nec illis quidquam invenies, praeter propositiones negativas, quas & pueri jam sciunt. Quomodo inveniri possint theoremata & problemata?

(*) Sic, comparatis *mutui & commodati* definitionibus, habebis theorema: *in mutuo, non in commodato, transfertur dominium.* Si contenderis definitiones *commodati & rerum fungibilium*, solves problema: *an in pecuniae commodatum consistere possit?* Posse enim, facile intelliges, si pecunia non sit usualis, sed ex numismatibus rarioribus, quae & sine abusu utilitatem praestant, constet.

§. CLXXVI.

Et *axiomata* quidem, & *corollaria*, raro aliam demonstrationem requirunt, quam ipsam definitionem. At *theoremata* & *problemata* ex corollariis, axiomatibus, definitionibus, demonstranda sunt, si vere convicti esse velimus. An hae inventae propositiones egeant demonstratione?

§. CLXXVII.

Denique nullum est corollarium, nullum theorema, nullum problema denique, ex quo comparato cum aliis ideis novae veritates non fluant, si aciem meditationis intenderis. Quomodo continuanda meditatio?

§. CLXXVIII.

Ita veritates *certae* per meditationem inveniuntur. *Probabiles* non aliter reperies, quam si 1. omnia rei phaenomena, quoad fieri potest, experiundo investiges, iisque inter se comparatis, 2. de invenienda hypothesi labores, ex qua illa explicari possint. Id enim quoties fieri potest, hypothesis illa erit probabilis, & pro vera tamdiu habebitur, donec meliorem alius ostenderit. Quomodo reperiendae veritates probabiles?

§. CLXXIX.

Idemque observandum erit, sive de *probabilitate historica*, sive de *physica*, sive de *politica* vel *morali*, sis sollicitus. In *historica* enim Sive historicae, sive aliae.

enim conferendae erunt regulae de auctoritate, ejusque gradibus: (§. CXXXVI. *seqq.*) in *morali* vel *politica* consilia & rei circumstantiae comparanda, & pro hypothesi ponendum, positis hujusmodi consiliis & circumstantiis, talem sequi solere eventum. (§. CXLII.)

§. CLXXX.

Cur alii in veritatibus certis, alii in probabilibus inveniendis feliciores sint?

Vel maxime tamen in invenienda veritate probabili, *ingenio*; quemadmodum in reperienda certa, *judicio* opus est. Et hinc non mirum est, alios in veritatibus probabilibus, alios in certis inveniendis esse feliciores.

SECT. II.

DE MODO, VERITATEM PER INTERPRETATIONEM INVESTIGANDI.

§. CLXXXI.

An legendi sint libri?

NOn modo autem meditando reperitur veritas, verum eadem etiam ex aliorum libris eruitur (§. CLX.) Equidem si ita ageretur cum humano genere, ut rerum omnium caussas & naturam ipsi investigare possemus: magna librorum mole aequo animo careremus. Jam quum nec occasio sit, omnia experiundi, & vitae brevitas vetet nos spes inchoare longas: in subsidium omnino adhibenda, quae ab aliis de rebus ad varias scientias pertinentibus scripta sunt (*).

(*) Hinc facile patet, quid sentiendum de iis, qui vel omnem librorum lectionem adspernati commendarunt bibliothecam ἀβιβλον, libros puta *naturae*, *scripturae*, & *conscientiae*, vel paucissima tantum legenda esse, monuerunt.

§. CLXXXII.

Qui libri legendi?

Quum itaque legendi sint libri de rebus ad varias scientias pertinentibus, scripti: (§. CLXXXI.) consequens est, ut abstinendum sit a libris, qui 1. vel ad vitia irritanda comparati, (M. §. CCLXXX.) vel 2. ad augendam scientiam nostram minus idonei sunt. 3. Ut ne libros quidem, mentem honesta voluptate demulcentes, alio fine evolvere debeamus, quam ut verum inde fructum capiamus (*).

(*) Hoc consilio legendi sunt *libri historici*, *comoediae*, *satyrici poetae*, *libelli eristici*, *ephemerides eruditorum*, & similes. Non cortici hic inhaerendum, sed nucleus quaerendus, alioquin in vanam curiositatem, id est, in voluptatem, evadet hoc legentis studium. Praeclara quaedam hanc in rem monita dedit PLUTARCH. *in libello de audiendis poetis Tom. II. Opp.*

§. CLXXXIII.

§. CLXXXIII.

Quum deinde scientiae caussa legendi sint libri: (§. CLXXXIII.) 2. consequens est, 3. ut & media, librum cum fructu legendi, adhibenda sint, qualia omnino sunt 4. notitia vitae, doctrinae, sectae auctoris, 5. ejusdem institutum, quod vel ex praefatione vel ex historia litteraria discimus, 6. accurata libri partitio, 7. doctrinarum principalium ab illustrantibus discrimen, 8. subsidiorum, quae ad explicanda difficiliora loca faciunt, usus, & 9. quod praecipuum est, meditatio de qualitate & veritate doctrinarum accuratior (*). Quomodo?

(*) Nisi enim haec lectioni adjungatur, multae quidem lectionis homo fortassis dici poterit, at non parum occupabitur praejudicatis opinionibus. Quin adsuefiet homo centonibus consuendis, nec facile ad bonam frugem perveniet. Confusionem enim parit lectio promiscua, cui meditatio non accedit. Vid. SENECA *Epist. II.*

§. CLXXXIV.

Quumque memoria sit labilis, vel saltim cum aetate decrescat (*), omnino 10. consultum est, ea, quae meditando bona deprehendisti, in adversaria referre, & futuris usibus seponere. An excerpendum?

(*) Equidem *memoria* senibus tribuitur: sed rerum, quae antea contigerunt. (*M.* §. LXV). Quod ad cetera attinet, obliviosi sunt, & eorum maxime, quae legerunt, audiverunt, dixerunt, parum memores.

§. CLXXXV.

Quaeris tu, qua potissimum excerpendi methodo utendum sit? Ego vero te ea de re nolim sollicitum esse. Nemo sane sollicitus est de certa methodo, opes & thesauros commode reponendi. Ratio ipsa tibi dictitabit, optimam esse excerpendi methodum, quae nec nimis operosa est, & res excerptas, quaerenti illas, facile exhibet. Perinde ergo erit, sive res notatu digniores sub certos titulos referas, eorumque conficias indicem, sive eas margini alicujus systematis adscribas (*). Quomodo?

(*) Ea excerpendi methodus vel ideo commodissima est, quia sic & res, ad diversas disciplinas pertinentes, separantur, & non opus est novo indice, quum vel index ipsi systemati subjunctus, locum, ad quem adscripsisti observationes singulas, facile ostensurus sit.

§. CLXXXVI.

Ceterum ipsa suadebit prudentia, loca auctorum, unde singula delibasti, diligenter notanda esse. Si libros ipse possides, & loca sunt prolixiora, recte facies, si eorum tantum sententiam breviter expresseris. Sin breviora sunt, & ea vel ex codice aliquo MSCto, vel ex libro rariore, & non ubivis obvio depromsisti, integra omnino describenda erunt, si facere volueris operae pretium. Quaedam circa adversaria observanda.

§. CLXXXVII.

§. CLXXXVII.

Libros legentibus opus est regulis hermeneuticis.

Quum denique libros cum fructu lecturus praecipue adhibere debeat subsidia, quibus ad intelligenda loca difficiliora opus est: (§. CLXXXIII, 8). eo in primis pertinent regulae de probabilitate HERMENEUTICA, quarum genuinum fundamentum jam supra attigimus. (§. CXXXIII.)

§. CLXXXVIII.

Quid interpretatio.

Est enim interpretatio eorum, quae ab auctore vel brevius, vel obscurius, vel negligentius dicta sunt, probabilis & verosimilis explicatio.

§. CLXXXIX.

Ejus finis.

Itaque finis interpretationis est, sensum auctoris divinando adsequi, quem ipse verbis non satis expressit. Quum enim signa cogitationum sint verba, sive ore prolata, sive scripta: contingere potest, ut signa haec non sufficiant rei designandae, sive obscuritas sit 1. in scripturae forma deformi, sive 2. in adbreviationibus vulgo minus notis, sive 3. in sphalmatibus scribarum vel typographorum, sive 4. in defectu vel vitio interpunctionum, sive 5. in verbis obsoletis, novis, peregrinis, aequivocis, abruptis, superfluis, perplexis, sive 6. in sententiis contradictoriis, & quae paullo difficilius in concordiam revocantur (*).

(*) Singulas has obscuritatis caussas accurate, ut solet, recensuit, atque exemplis illustravit THOMAS. *in Praxi Log. Cap. III.* §. *XXXVI-LV.* quem & in sequentibus passim non sine ratione sequemur.

§. CXC.

Regula I. de adfectu & fine scribentis.

Quum itaque hic in signis explicandis versemur, (§. CLXXXIX.) signa autem ad auctorum adfectum & finem comparata esse oportet: (§. CXXXIII.) consequens est, 1. ut verba interpretanda sint, secundum statum, adfectum, hypotheses auctoris, qui scripsit. Ut enim duo, quum faciunt idem, non est idem, ita duo, quando idem loquuntur, non idem semper sentiunt. (*)

(*) Ita nemo dubitat, immortalitatem animae aliud significare *Pythagoreis* & *Platonicis*, aliud *Stoicis*, aliud *Christianis*. Nec negandum, quamvis BEN. SPINOZA quaedam de attributis Dei non male dixisse videatur, ea tamen aliter omnino accipienda esse, ac si a Christianis scriptoribus prolata essent.

§. CXCI.

Regula II. de propositionibus.

Quumque, qui loquitur, animi sui sententiam explicare conetur, idque fieri non possit sine propositionibus, sequitur sane; 2. ut ipsum saepe praedicatum significationem subjecti; subjectum notionem praedicati indicet (*).

(*) *Talia* enim *sunt subjecta*, *qualia permittuntur esse a suis praedicatis*; *talia praedicata*, *qualia esse permittuntur a suis subjectis*. Hinc si *cancro* quis mortuus dicitur

citur, plane aliud erit cancer ille, quam quem Titius summa cum voluptate comedisse dicitur.

§. CXCII.

Id quod etiam in vocabulis obsoletis, rarioribus ἅπαξ λεγομένοις interpretandis usum egregium praestat (*). Et de ἅπαξ λεγομένοις.

(*) Ita BOCHARTUS, JOB. LUDOLPHUS & alii ex praedicatis quae *Leviathani* & *Behemotho* tribuuntur a Jobo, collegerunt, per illum *crocodilum*, per hunc *hippopotamum* intelligi.

§. CXCIII.

Quum vero subjectum saepe in antecedentibus latitet, praedicatum in subsequentibus accuratius explicetur: consequens est, 3. ut interpres antecedentia & consequentia semper in consilium adhibere, nec unquam textum, si fieri potest, extra contextum considerare debeat. Regula III. de antecedentibus & consequentibus.

(*) Hinc vel maxime commendare JCti solent comparationem textuum unius ejusdemque veteris jurisconsulti, ex eodem libro depromptorum, ex quorum nexu saepe perspicuus fit locus, in se obscurissimus. Vid. HENRICI BRENKMANNI, & BERN. HENR. REINOLDI *Diss. & Orat. de legum Inscriptionibus*, nec non JAC. LABITTI *Usum indicis Pandect.* ubi rem exemplis illustravit. Id quod & JAC. CUJACIUS, JAC. GOTHOFREDUS, & hic quidem cum in aliis opusculis suis, tum in luculento *Commentario in regulas juris & Commentariis in Codicem Theodosianum* praeclare praestiterunt. In exegesi sacra usum hujus regulae erudite ostendit WOLFG. FRANZIUS *de Interpretatione*.

§. CXCIV.

Aliquando auctor doctrinam in aliis quoque locis exposuit, & tunc saepe, quod uno loco obscurius dixit, altero multo dilucidius expressit. Ex quo patet, 4. loca auctorum parallela, quae vocant, diligenter esse conferenda, ex iisque genuinam eorum sententiam eruendam, modo ista loca sibi non manifesto contradicant. (*) Regula IV. de locis parallelis.

[*] Id quod vel studio & data opera facit auctor, ubi sententiam suam curis secundis emendat, cujus rei exemplum praebent AUGUSTINI *libri Retractationum*, vel ex imprudentia, & inadvertentia animi. Quales sane contradictiones frequentius occurrunt passim quam credas.

§. CXCV.

Si constet, data opera sententiam mutasse scriptorem, tunc 5. posterior sententia anteferenda est priori, id quod tamen 6. in pactis vel ideo non semper obtinet, quia homini non semper libera consilii mutandi facultas est (*). Reg. V. & VI. de diversis unius auctoris sententiis.

[*] Aut ergo pactum posterius *inter easdem personas* initum est, aut *cum diversis*. Si *inter easdem*: posterius omnino tollit prius, quia potuere paciscentes sententiam mutare. Sin *cum diversis*: prius pactum excludit posterius, quia priori paciscenti jus quaesitum per novum pactum adimi non potuit. Exem-

plo esse possunt *sponsalia bina* cum diversis feminis inita, item *litterae inve-* *fliturae* veteres & novae inter se discrepantes.

§. CXCVI.

Et de contradictione auctoris.

Sin inconsulto & ex inadvertentia auctor in contradictionem incidisse videatur, (quod tamen, si ulla conciliandi ratio supersit, credere nos non patitur spes, de hominum diligentia concepta, cessat interpretis officium, ac potius, utra sententia rectae rationis principiis magis consentanea sit, secundum regulas logices dispiciendum est (*).

[*] Unde facile patet, quid sentiendum sit de quaestionibus: *an in jure dentur antinomiae? quomodo illae conciliandae? An injuria fiat juris collectoribus, si illis humani quid accidisse dicas?* & similibus. Longa enim haec fabula est.

§. CXCVII.

Reg. VII. & VIII. de effectu.

Nonnunquam tamen conciliandi aliqua ratio superest. Et tunc insignem utilitatem praestabunt regulae: 7. in dubio is sensus eligendus, qui vel nihil absurditatis habet, vel 8. efficit, ut res aliquem effectum sortiatur (*).

[*] Non enim probabile est, quidquam dicturum scripturumve hominem ideo, ut sermo vel scriptura effectum non habeat, nisi perspicue adpareat, loquentem aut scribentem vel data opera jocatum, vel emotae mentis fuisse. Hinc quum a militibus praesidiariis Euboeae deditio ea lege fieret, ut capita ipsis salva essent, perabsurda erat Turcarum cavillatio, dum dedititios medios dissecabant, sic capita salva fore, in re seria nugantes.

§. CXCVIII.

Reg. IX. & X. de absurdo vitando & systemate auctoris.

Quando itaque eum sensum eligendum esse dicimus, ex quo nihil absurdi sequatur: (§. CXCVII, 7.) illud non modo intelligendum est de absurditate *absolute*, sed & *ex hypothesi* tali (*). Ex quo sequitur, 9. ut verba ita interpretanda sint, ne qui sanae mentis fuit, aliquid contra sensum communem dixisse videatur. 10. Ut interpretationem consentaneam esse oporteat systemati auctoris (**).

[*] Saepe tamen, ubi temeritas & dolus accessit, verba absurda in poenam, vel tamquam absurda accipiuntur, donec contrarium probatum sit, vel pro non scriptis habentur. Prioris exempla passim occurrunt in delictis injuriarum & blasphemiae. Vid. BEYERI *Delin. jur. crimin. ad Art. CVI.* §. *XXIV.* *p.* 172. *edit. nov.* Posterius praecipue fit in conditionibus impossibilibus, turpibus, perplexis, quae ultimis voluntatibus adjectae deprehenduntur. *L.* 1. *L.* 14. *L.* 20. *pr. L.* 27. *D. de cond. inst. L.* 45. *D. de hered. inst.*

(**) Ita pleraque SPINOZAE dicta aliud quid sonare, si separatim audiantur, aliud, si cum toto ejus systemate comparentur, jam supra observavimus. Et haec est illa *analogia fidei*, quam Theologi in interpretandis libris sacris; *analogia juris*, quam JCti in interpretandis legibus commendant. Alia exempla dedit THOMAS. *Prax. log. Cap. III.* §. LXXXII.

§. CXCIX.

Reg. I.

Ita procedendum omnino, si contradictio quaedam legentes tor-

torqueat. (§. CXXV. * *seqq.*) Sin ejusmodi contradictio non observetur, & verba tamen paullo obscuria appareant: primum firmiter tenendum, 11. verba tamdiu in genuina & propria notione accipienda esse, quamdiu inde discedendi nulla necessitas est (*). Si autem sic obscuritas tolli nequeat, 12. ad *conjecturas* confugiendum esse, in quibus inveniendis permultum facit ἡ εὐστοχία seu ingenii felicitas.

de significatione verborum, & XII. de conjecturis.

(*) Id est, quamdiu inde vel absurdum non sequitur, vel repugnantia cum systemate & analogia auctoris manifesto non observatur. Hinc facile patet, & eos errare, qui miracula fingunt, ubi id textus non urget, e. g. qui praefracte contendunt, Christum a daemone Matth. IV, 8. per aëra raptum: & eos, qui omnia miracula, vel tamquam phaenomena naturalia, vel tamquam somnia & visiones, vel per allegorias interpretanda esse contendunt. Systemati enim sacro & analogiae fidei non repugnare miracula, satis adparet ex *Act. II*, 22. *IV*, 30. & locis quamplurimis.

§. CC.

Conjecturae petuntur aut ex SUBSTRATA MATERIA, & tunc observanda ea, quae supra (§. CXCI.) diximus, aut ex CONJUNCTIS, veluti antecedentibus, consequentibus, & parallelis, de quibus itidem jam supra (CXCIII. *seq.*) actum, aut ex FINE, qui auctori ob oculos versatus est.

Unde conjecturae petendae?

§. CCI.

Finis hic in *legibus* & *pactis* vocatur RATIO LEGIS vel PACTI, & hinc adeo praetermitti non potest, ut recte potius dicere soleant JCti, 13. *rationem legis animam ejus esse*. Id quod etiam de pactorum interpretatione verissimum est (*).

Reg. XIII de investiganda ratione legis, vel pacti.

(*) Ratio enim est finis. Fini consentanea debent esse media. Ergo ex fine omnino judicandum, qualia media esse oporteat. Defendimus hoc JCtorum axioma in *Praefatione*, *Elementis juris secundum ordinem Pandectarum* praemissa, adversus PAGANINUM GAUDENTIUM. Hinc *in universum cessante fine, media etiam cessare oportet*. In legibus id manifestum. Nam si legislator ob pestis vel alterius luis periculum peregrinos admitti vetat: nemo dubitat, quin cessante illo infectionis periculo, peregrini rursus admittendi sint. At diximus: *fine in universum cessante*. Nam si cesset uno alterove casu, lex ideo non exolescit, quia fertur de eo, quod ut plurimum in rebus humanis contingit. *L.* 3. *L.* 4. *seqq. D. de legib.* Hinc e. g. quamvis aliquando impubes ante pilos sapiat: non ideo magis tamen is testari poterit, quam reliqui ejusdem aetatis adolescentes. Vid. HUBER. *Posit. ad Pand. Libr. I. Tit. III.* §. *XIV*.

§. CCII.

Quum itaque ratio legum vel pactorum eorundem veluti anima sit: (§. CCI.) consequens est, 14. ut interpretatio eorum in DECLARATIVAM, RESTRICTIVAM & EXTENSIVAM recte dispescatur.

XIV. Reg. de interpretatione restrictiva, declarativa,

§. CCIII.

extensiva.

§. CCIII.

Quomodo haec differant? Ubi enim ratio verbis patet latius, ibi EXTENSIVAM; ubi verba ratione latiora sunt, RESTRICTIVAM; denique, ubi verba & ratio pari passu ambulant, DECLARATIVAM interpretationem adhibendam esse, facile patet.

(*) Eo pertinet regula, quae tam frequenter jactatur: *ubi eadem ratio, ibi eadem juris dispositio est*. Sed ea ad jus tantum commune pertinet, non ad privilegia, de quibus constat, quod ad exemplum non trahantur, *L. 1. §. 2. D. de constit. princip.*

§. CCIV.

Reg. XV. de aequitate. Quumque, ubi verba pactorum vel legum ratione latius patent, *restrictivae* interpretationi locus sit: (§. CCIII.) facile patet, 15. in dubio semper propensiores non esse oportere in partem rectae rationi, virtuti, benignitati, humanitati vel maxime convenientem. Quae ipsa est AEQUITAS illa, quam omnes in ore habent, pauci norunt (*).

[*] Aequitas est *virtus correctrix ejus, in quo lex propter universalitatem deficit*, GROT. *de aequ. indulg. & facilit. Cap. I.* §. III. Fundamenta hujus correctionis sunt *recta ratio, virtus, benignitas, humanitas*, quae quales sint, ex principiis genuinae philosophiae, & maxime moralis, satis notum est. Si quis ergo nubem pro Junone, id est, *stupiditatem* pro recta ratione; *vitium* pro virtute; nimiam *indulgentiam* & *conniventiam* pro benignitate & humanitate amplectitur, hisque falsis principiis interpretationem suam attemperat: nascitur inde AEQUITAS CEREBRINA, de qua etiam fuse disseruit THOMAS. *in Diss. de aequitate cerebrina L. 2. C. de rescindenda vendit. Cap. I.*

§. CCV.

Reg. XVI de sensu benigniore praeferendo. Quum ergo in benignitatem propensior sit aequitas: (§. CCIV.) facile patet, 16. in dubio eligendum esse sensum legis benigniorem, eoque referri posse pleraque, quae de interpretatione ODIOSORUM & FAVORABILIUM monuerunt GROTIUS, PUFENDORFFIUS, & JCti tantum non omnes (*).

[*] Nemo ignorat, eam regulam impugnasse primum THOMASIUM *in Praxi log. Cap. III.* §. *CXVI. seqq.* quumque vir doctus VINC. PLACCIUS ejus patrocinium suscepisset, exarsisse illud certamen, cujus historiam ex ipsis scriptis amoebaeis, *Institutionibus Jurisprudentiae divinae* post *Librum II. p. m. 372. seqq.* insertis, facile intelliges. Nimirum dari non posse definitiones *favorabilium* & *odiosorum* accuratas, vel inde patet, quod quae odiosa aliis sunt, aliis favorabilia videntur. Sed vix opus est regula hac, adplicatu certe difficillima, si regulam, hoc aphorismo datam, rite intelligamus.

§. CCVI.

Regulae de interpretatio- Sunt hae praecipuae de interpretatione regulae, quibus ad eruendum genuinum auctoris sensum utimur. De interpretatione MYSTICA non est, quod multa addamus. Nimirum 1. certos nos esse

esse oportet, auctorem id intendisse, ut arcanius quid his verbis exprimeret (*). 2. Certo constare debet, physicumne, an historicum, an morale, an propheticum istud sit mysterium, quod sub littera latitat (**). Tunc, 3. qui mysterium istud divinando ita invenit, ut illud litterae per omnia accurate quadret, is probabiliter (***) sensum auctoris mysticum censebitur adsequutus. ne mystica.

(*) Sic e. g. in cassum laborant, qui disputant acriter, quid arcani in Homeri Iliade & Odyssea latitet, nisi prius liquidum sit, arcani quid sub istis poëmatibus occultari.

(**) Hinc frustra de explicatione mistica poëmatum Homeri, metamorphoseon Ovidii, cenotaphii notissimi Aeliae Laeliae Crispidis, similiumque laborabis, nisi exploratum prius sit, physica, historica an moralia mysteria in iis quaerenda sint.

(***) *Probabiliter* dicimus. Res enim plerumque ad conjecturas, quin aliquando ad ingenii lusus redit, nisi pruritum ejusmodi interpretationes venandi prudenter intra rationis limites cohibeamus. Cenotaphium Aeliae Laeliae Crispidis paullo ante memoratum exemplo esse potest luculentissimo. Utinam autem in his ludicris & nihili rebus subsisteret ingenium humanum! Utinam non sacra etiam temeraret, fingeretque mysteria, quorum vestigia in sacris libris non exstant?

§. CCVII.

Sed haec de interpretatione *logica* sufficiant. *Grammatica* enim aliis nititur fundamentis, & ab aliis jam satis accurate tradita est, ut quidquam hic addere minus necessarium esse videatur (*). De interpretatione grammatica.

(*) In primis hic multa observavit JO. CLERICUS *in Arte critica*, quamvis & sint in libro, quibus non subscripserim. Dissentire in his licet, quemadmodum idem licuit citato auctori. *Hanc libertatem petimusque damusque vicissim.*

SECT. III.

DE RATIONE, VERITATEM PER DISPUTATIONEM INVESTIGANDI.

§. CCVIII.

AD investigandam veritatem comparatae etiam sunt DISPUTATIONES, quamvis saepe, non tam rei, quam hominum, vitio contingat, ut veritas disputando amittatur (*). An disputationibus veritas invenitur?

[*] Tribuendum id partim disputantium adfectibus, φιλονεικίᾳ, cavillandi studio, pertinaciae, partim neglectae methodo. Quemadmodum enim ob illa vitia disputationes in rixas & digladiationes sophisticas; ita ob neglectum ordinem in vagos sermones, vel declamationes potius ineptas, id est, in calcem sine arena, & Andabatarum pugnas degenerant.

§. CCIX.

Quid disputatio, & quis ejus finis?

DISPUTATIO est duarum sententiarum, contradictorie sibi oppositarum (*), id est, theseos & antitheseos, accurata & per justas ratiocinationes facta comparatio. Ex qua definitione statim patet, finem disputantium esse non oportere vanum gloriolae cujusdam aucupium, sed veritatis investigationem.

(*) Cur contradictorias propositiones defendere debeant disputantes: non obscurum est. Nisi enim hoc fiet, contingere poterit, ut vel uterque defendat theses omnino verissimas, adeoque Andabatarum more pugnet. [§. LXXII.]

§. CCX.

In ea quid cavendum?

Quum itaque disputatio ad investigandam veritatem comparata esse debeat (§. CCIX.): facile patet, 1. ex illa exsulare oportere odia, fraudes, strategemata, convicia, sophismata, & scurriles invectivas, quibus alter alterum ludibrio exponere studet. Qui enim his armis instructi in arenam prodeunt, dum se invicem petunt, ipsam veritatem confodiunt, & inter manus veluti strangulant.

§. CCXI.

Status controversiae formatio.

Deinde, quum disputatio thesin & antithesin inter se comparet, & quidem contradictorie oppositas: (§. CCIX.) consequens est, 2. ut RESPONDENTIS sit, thesin proponere, quae examini subjicienda sit, OPPONENTIUM autem, eidem opponere antithesin contradictoriam. 3. Ut, si quid obscuritatis insit thesi, ea a *respondente* alterius rogatu explicanda, & ne in λογομαχίαν incidant disputantes, ambiguitas hoc modo candide tollenda sit. 4. Ut *opponentis* sit, non modo thesin indicare, quam impugnare decreverit, sed & si paullo prolixior illa videatur, accurate definire, quid in illa impugnare velit. Et haec est illa STATUS QUAESTIONIS FORMATIO, quae primam disputationis partem merito constituit *(*)*

[*] Sine ea nihil fructuosum e disputatione expectandum. Semper enim disputantes a chorda aberrabunt, & alteruter eorum, ubi alia via evadere non potest, dilabetur ad id, de quo non est quaestio. Sane, quod in lite forensi bene instructa est *litis contestatio specialis*, seu responsio ad partes libelli singulas categorica; id in disputatione est *status quaestionis*, *seu controversiae formatio*. Ex utraque enim, qua de re disputatio sit futura, statim elucet.

§. CCXII.

Ea quomodo fiat?

Status quaestionis ita formatur, ut distincte ostendat opponens, de quibus propositionibus non futura controversia, & quae demum illa sit, de qua quaestio inter disputantes agitanda sit in posterum (*).

(*) E. g.

[*] E. g. fingamus, thesin a respondente propositam: *pignus est contractus re initus, bonae fidei, quo res a debitore creditori in securitatem crediti traditur, soluto debito in specie restituenda.* Una quidem haec thesis est, quippe definitio: sed plures alias propositiones complexa. Quamobrem, qui eam impugnaturus est, ostendere debebit, de quibus propositionibus non futura sit controversia, & quam in specie ipse sub incudem revocaturus sit, e. g. se 1. *non negare, pignus esse contractum*, multo minus, 2. *eum contractum esse bonae fidei.* Concedere se etiam, 3. *pignus tradi posse*, & 4. si tradatur, *id fieri in securitatem crediti.* Denique 5. extra litem esse, *pignus traditum soluto debito restituendum esse.* Unam superesse quaestionem, de qua jam agendum sit, nempe *an pignus omne sit contractus re initus?* Adfirmari hoc a respondente in thesi, sibi vero veriorem videri antithesin: *quoddam pignus non esse contractum re initum.* Jam unusquisque videt, hic Rhodum, hic saltandum esse.

§. CCXIII.

Jam, quum porro disputatio sit comparatio theseos & antitheseos accurata, & per justas ratiocinationes facta: (§. CCIX.) consequens est, 5. ut jam *opponentis* officium sit, thesin respondentis tali syllogismo (*) impugnare, cujus conclusio sit ipsa antithesis in formatione status controversiae proposita (**). Quale argumentum opponendum?

[*] Magis alii commendant methodum Socraticam, quae per quaestiones procedebat, (*H.* §. XLIX.) Sed praeterquam quod illa jam pridem obsolevit, & non paucioribus sophistarum abusibus patet, quam methodus hodierna: odium artis syllogisticae redolet hoc consilium, quum tamen illa non tam ars, quam mentis operatio sit, (§. LXXV.) Et quid, quaeso, interest, sive Socratice quaeras, sive syllogistice ratiocineris? Et quum hoc brevius, expeditius, quin & magis perspicue fieri possit, cur non hoc potius faceres? Exemplum cape hanc disputationem de thesi: *mens est spiritus.* Finge, SAPIENTEM interrogare, respondere AUDITOREM. S. *An concedes, obsecro, mentem cogitare?* A. *Quidni, o vir sapientissime.* S. *An putas, id, quod cogitat, simile esse lapidi, ligno, auro, argento, an alii cuidam materiae?* A. *Immo nulli.* S. *Sed vide, ne erres. Num tu fieri non posse existimas, ut materia quaedam cogitet? Multa efficit materia magnetis, pulveris pyrii, phosphori, quae itidem fortassis fieri posse negares, nisi te sensus convincerent. Quid ergo est, cur magis impossibile putes, materiam cogitare, quam magnetem attrahere ferrum, pulverem pyrium saxa rumpere, phosphorum in tenebris lucere?* A. *Id video, magis impossibile esse, cogitare materiam, quam illa fieri, quae in magnete, pulvere pyrio, phosphoro observamus, quamvis, me rationem non videre, fatear.* S. *Periculum, age, faciamus, an ita rem ad liquidum perducere liceat. Quae effecta in materia miramur, an non ex certa dispositione, forma & quantitate materiae explicari posse intelligis?* A. *Intelligo.* S. *Nonne ergo magnetem putas attrahere ferrum, quia ejus atmosphaera ferrum ambit, & illud tanquam vortice suo ad magnetem rapit, vel ex alia simili caussa? Nonne manifesto vides, pulveris pyrii particulas inflammatas ita se expandere, ut globum cum fragore protrudant? Nonne intelligis, phosphori quoque lucem non aliunde, quam ex ejus materiae dispositione, explicari posse?* A. *Ita videtur.* S. *An vero censes etiam, materiam disponi posse, ut cogitet? Finge in hoc lignum quamcumque quantitatem, figuram, duritiem, mollitiem, gravitatem, levitatem, quin qualitatem quamlibet, introduci, an cogitabit unquam?* A. *Immo nunquam puto.*

S. F.-

S. *Vides itaque, materiam non cogitare?* A. *Immo video.* S. *Quid ergo cogitat, si id non agit materia?* A. *Id quod materia non est, quodque spiritum vocare solet humanum genus.* S. *Quid ergo superest, quam ut mentem nostram dicamus spiritum?* A. *Immo, talem esse mentem, jam non opinari, sed scire mihi videor.* En disputationem Socraticam. Sed quam paucis syllogismis comprehendi possunt illae interrogatiunculae?

(**) Et hinc pueriles sunt illae conclusiones, ad quas, tamquam ad sacram anchoram, confugiunt opponentes parum exercitati: *qui hoc statuit, is male agit, is peccat contra analogiam juris, is absurde sentit, cet.* Potius si opponens velit impugnare thesin supra (§. CCXII *). propositam, formato statu controversiae, ita ratiocinabitur:

Qui contractus obligat ex solo consensu; is non est contractus re initus.
Quidam contractus pignoris obligat ex solo consensu,
Quidam ergo contractus pignoris non est contractus re initus.

Hic conclusio ipsam continet antithesin, thesi contradictoriam.

§. CCXIV.

Argumentum adsumendum.

Ex eodem sequitur, ut 6. *respondentem* jam oporteat opponentis argumentum adsumere vel repetere, (*) quod ut facilius fiat, non decet opponentem condere syllogismos prolixos, & quos vel robustissimus agricola, vix sine laterum dolore recitare possit. Quo breviora sunt tela, eo fortius iis pugnatur cominus.

(*) Quod non ostentandae memoriae caussa repertum, sed ut adpareat, respondentem opponentis argumentum satis intellexisse. Et sane, qui id intellexit, is admodum infans esset, nisi illud vel iisdem, vel aliis verbis idem significantibus posset repetere.

§. CCXV.

Ejus forma examinanda.

Jam *respondens* 7. in primis dispicere debet, num forte syllogismi *forma* vitio quodam laboret, quamvis disputantes ea in re hodie plerumque sint negligentissimi. Et tamen neglecto formae vitio ad materiam respondere velle, est laterem lavare, & magno conatu maximas nugas agere (*).

(*) Multis exemplis solide id demonstravit philosophus accuratus, CORNEL. MARTINI *Analys. logic. Part. I. Cap. V. seqq.* Hinc veteres male solverunt argumentum MELISSI: *si ens generatur, habet principium. Sed non generatur, non ergo habet principium.* Quum enim respondere debuissent ad formam, ex regulis supra propositis: [§. LXXXVIII, 3] ipsi in materia frustra haeserunt.

§. CCXVI.

Quae propositio neganda?

Ubi nihil in forma vitii haeret, in alterutra praemissarum latitabit aliquid, quod falsum sit, si falsus est opponentis syllogismus. Et hinc 8. *respondens* negare debebit eam propositionem, vel, si nondum, quo tendat opponens, intelligit, ejus probationem exigere.

§. CCXVII.

Quomodo ea ab-

Hic verò jam in vagam declamationem exspatiari solet opponens,

nens, vel plerumque idem per idem μετὰ πολλῆς φαντασίας probare nititur. Sed male agit *respondens*, si in ea re adquiescat. Potius jure quodam suo urgebit, 9. ut *opponens* propositionem negatam formaliter probet (*).

Opponente probanda?

(*) E. g. in syllogismo supra [§. CCXIII.] proposito neganda esset minor. Jam male ageret opponens, si loco probationis in locum communem excurreret, & prolixe doceret, promissa omnia jure naturae esse servanda, distinctionem inter contractus reales, verbales, litterales, consensuales, ad subtilitates juris Romani pertinere, idque a viris doctis jam pridem esse demonstratum. Rectius minorem suam ita breviter probabit: *in quo contractu ex solo promisso actio datur ad rem tradendam, in eo obligatio ex solo consensu nascitur. In quodam contractu pignoris actio ex solo promisso datur ad rem tradendam. Quidam ergo contractus pignoris ex solo consensu nascetur.*

§. CCXVIII.

Si ne sic quidem in prosyllogismo omnia recte se habent: vel 10. vitium statim indicandum, vel 11. nova probatio alterutrius praemissae exigenda, idque 12. tamdiu faciendum erit, donec jam ad fundamentum perveneris, quod opponens sententiae suae substravit (*).

An probatio & quousque persequenda?

(*) Sic in praecedente prosyllogismo [§. CCXVII.] respondens minorem denuo jure negabit. Et hinc opponens eam probabit e. g. ex *L. 1. pr. §. 1. D. de pignoratit. act.* Et inde argumentabitur: *1. Si pignus contrahitur nuda conventione citra traditionem, actio dabitur ex solo promisso ad rem tradendam. At contrahitur nuda conventione citra traditionem per L. 1. pr. D. de pignorat. act. Actio ergo tunc dabitur ex solo promisso. 2. Si qui aurum ostendens aes creditori dedit, ad aurum tradendum conveniri potest, sequitur, ut ex solo promisso citra traditionem nascatur actio illa pignoratitia. At prius verum est per L. 1. §. 1. D. eod. Ergo & posterius.* Ita sane jam perventum eo, ut respondens totum opponentis fundamentum perspicue intelligat, adeoque nihil superest, quam ut responsione sua argumentum solvat.

§. CCXIX.

Ubi fundamentum opponentis per probationes ejus in aprico est: jam ad *respondentem* res redit, cujus jam officium erit, 13. argumentum solvere, & propositionem aliquam sive in prosyllogismis (*), sive in argumento primario negare.

Ad quid respondendum?

(*) Prosyllogismi enim continent fundamenta, quibus opponentis argumentum innititur. [§. CCXVIII.] Subrutis fundamentis, omne, quod iis superstructum, corruat, necesse est.

§. CCXX.

Respondendum autem formaliter, idque fit vel 14. per CONCESSIONEM, si jam adparet, opponentis argumentum non esse contra thesin, vel 15. per INSTANTIAM, si adducto casu con-

Quomodo respondeatur?

Heineccii Elem. Philos. Pars I. M trario

tur per conceffionem, instantiam, inverfionem?

trario oftenditur, propofitionem aliquam non effe univerfaliter veram (*), vel 16. per INVERSIONEM, fi oftenditur, ex illa propofitione plane thefin fuam fluere (**), vel 17. per DISTINCTIONEM & limitationem.

(*) E. g. fi opponens ufus effet argumento inepto: *nullus contractus realis eft bonae fidei. Contractus pignoris eft bonae fidei,* [per definitionem]. *Nullus ergo contractus pignoris eft realis*: res ipfa docet, refpondendum effe, negando majorem, eam enim non effe univerfalem. Facile id doceri poffe *per inftantiam. Commodatum* enim & *depofitum* effe contractus reales, & tamen bonae fidei. Ita inter omnes conftare, contractus innominatos re iniri. Et tamen b. f. effe permutationem & contractum aeftimatorium, §. 28. *Inft. de act. L.* 2. *D. de permut.*

(**) Finge hoc argumento ufum opponentem: *quod leges ipfae contractibus confenfualibus accenfent, id ad contractus confenfuales omnino referendum eft: Pignus leges contractibus confenfualibus accenfent,* [L. 1. *pr. D. d. pignorat.*]. *Eft ergo pignus ad contractus confenfuales referendum.* Refponderi poterit per *inverfionem* vel *retorfionem*: quod leges ipfae contractibus realibus accenfent: id ad contractus reales referendum eft. Pignus leges ipfae contractibus realibus accenfent, [§. 4. *Inft. quib. mod. re contr. obl.*]. Eft ergo ad contractus reales referendum.

§. CCXXI.

Quomodo diftinguendo & limitando?

Ubi *diftinctione* utitur refpondens, 18. ea breviter explicanda, adplicandaque erit, eoque facto limitandum ex ea argumentum, quod ifta diftinctione infringere cupit (*).

(*) Sic e. g. ad minorem profyllogifmi primi [§. CCXVIII. *] refpondendum erit *diftinguendo* inter pignus, *latius & ftricte* acceptum. *Late* acceptum fignificat omne jus, creditori in re debitoris conftitutum, adeoque & hypothecam comprehendit, quae a pignore hoc fenfu tantum nominis fenfu differre dicitur, *L.* 5. §. 1. *D. de pign.* At *ftricte* pignus eft, jus in re, ab hypotheca diverfum, & quod per traditionem demum nafcitur, *L.* 238. §. 2. *D. de verb. fign.* Jam verum quidem eft, pignus priore fenfu etiam contrahi nuda conventione, pura per pactum hypothecae. At pofteriore fenfu, qui hic obtinet, nuda conventio non fufficit, fed requiritur traditio. Hinc limitandus erit opponentis profyllogifmus: *Si pignus* [ftricte dictum, quatenus hypothecae opponitur,] *nuda conventione citra traditionem conftituitur, actio dabitur ex folo promiffo. At pignus* [ftricte dictum, & quatenus hypothecae opponitur,] *nuda conventione conftituitur.* Sic nego minorem.

§. CCXXII.

Nec refpondendum vaga declamatione, vel probatione thefeos.

Nihil ergo agunt refpondentes, qui non uno horum modorum refpondendi utuntur, fed vel vaga declamatione fatisfacere conantur opponenti, vel loco refponfionis in probationem thefeos fuae excurrunt. Quare quemadmodum illi opponentem, extra oleas vagantem, & fermoni vago laxantem habenas, fuo jure monere poffunt, ut formaliter opponat: ita & ipfi declamaturi recte urgentur, ut refpondeant formaliter (*).

(*) Unde

[*] Unde omnino utiles ſunt opponentis interrogationes: *ad quam propoſitionem respondes? Concediſne illam, an negas? an diſtinguis? cet.*

§. CCXXIII.

Replicatio opponentis.

Et huc uſque alter diſputandi actus pertingit. Jam in tertio 19. opponens replicat, ſi quid habet, quo reſpondentis ſolutionem infringere poſſit.

§. CCXXIV.

Quomodo id fiat, ſi reſponſum concedendo vel per inſtantiam?

Et quidem 20. ſi *reſpondens* totum argumentum *conceſſit*, oſtendendum erit, argumentum omnino vel mediate, vel immediate, theſi contradicere. Sin 21. per *inſtantiam* reſponſum: probandum erit, vel caſus in contrarium adductos ad propoſitionem ſuam non pertinere, vel loco inſtantiae ipſum τὸ κρινόμενον ſibi obtrudi.

§. CCXXV.

Quomodo, ſi per inverſionem, vel diſtinctionem?

Similiter, ſi per *inverſionem* reſponſum 22. opponentis erit oſtendere, ex propoſitione ſua theſin reſpondentis minime fluere. Ac denique 23. ſi ille *diſtinctione* uſus fuerit, probare, vel fundamento deſtitui illam diſtinctionem, vel eam argumento ſuo adplicari non poſſe.

§. CCXXVI.

Duplicatio reſpondentis.

Replicationem hanc jam 24. iterum formaliter ſolvit reſpondens, idque 25. tamdiu fit, donec alteruter, quod cum ratione (*) obvertat, non habeat.

[*] Cum ratione, dico. Nam qui φιλονεικίας ſtudio diſputant, ſemper habere ſe ſimulant, quod obverti poſſit, quamvis auditores, neutrarum partium, facile animadvertant, utri diſputantium aqua haereat, vel uter plane ad incitas redactus ſit.

§. CCXXVII.

Unde de eventu diſputationis judicandum?

Ubi hae leges diſputandi utrimque accurate obſervantur, fieri profecto non poteſt, quin vel opponens demum in probatione deficiat, vel reſpondens ad concedenda contradictoria, vel abſurda etiam, invitus adigatur (*). Quo facto, non amplius obſcurum erit, ex utra parte ſtet veritas.

[*] Exempla inſignia praebent colloquia bina, unum *Ratisbonenſe* inter Hungerum, Tannerum, Greſerum ex una: & Hunnium ejuſque ſocios ex altera parte habitum: alterum Hemelſchenburgenſe inter theologum incomparabilem, Ge. Calixtum & Jeſuitam Hildeſienſem inſtitutum. In *priore* enim Jeſuitae eo adacti ſunt, ut implicarent ſe contradictoriis: *pontifex ſummus, quando ex cathedra definiendo ſententiam fert, numquam poteſt errare, &: ſummus pontifex aliquando, ex cathedra definiendo ſententiam ferens, erravit*, Item: *Caiphas fuit ſummus pontifex illius anni, quo Chriſtum condemnavit, &: Caiphas illius anni pontifex ſummus non fuit.* Vid. CORN. MARTIN. *Analyſ. log. part. II. Cap. III. p. 239. ſeqq.* In poſteriore Calixtus formaliter opponendo ita in anguſtias redegit Jeſuitam, ut contraria ſimul vera eſſe, non obſcure prae ſe ferret.

§. CCXXVIII.

Cur de praesidis officio nihil dictum?

De PRAESIDIS officio nihil adhuc diximus. Est enim haec persona accessoria, cujus officium est, feroces juvenes, & extra orbitam evagantes, in viam revocare. Oportet ergo illum virum accurate doctum ac prudentem esse. Si talis non est, frustra illi praescribentur regulae, quas, si vel maxime vellet, observare non posset.

§. CCXXIX.

Methodus analytica.

Et haec ipsa est vera METHODUS ANALYTICA, cui in dijudicanda veritate locum esse diximus (§. CLXII.*) Est enim illa *meditatio, qua conclusiones ad sua principia, vel phaenomena ad suas hypotheses, tamquam ad Lydium lapidem, examinamus.*

§. CCXXX.

Qualis sit analysis demonstrationis?

Ergo quod ad demonstrationem dijudicandam attinet, in eo vertitur tota analysis, ut propositiones in sua subjecta & praedicata solvamus, ratiocinationes secundum formam & materiam; definitiones secundum sensiones, sensiones per experientiam examinemus. Ita enim facile adparebit, an tota demonstrationis series se recte habeat, & si male demonstratum, in qua parte istius catenae latitet vitium.

§. CCXXXI.

Analysis hypotheseos.

Eodem modo, in dijudicanda veritate probabili, dispiciendum erit, primum an omnia phaenomena adducta sint, deinde an illa omnia ex hypothesi data commode possint explicari, ac denique, an non alia in promptu sit hypothesis commodior, ex qua illa phaenomena minore negotio fluere videantur?

SECT. IV.

DE RATIONE, VERITATEM PERSPICUE PROPONENDI.

§. CCXXXII.

Connexio.

Denique cum quoque fructum nos ex logica capere oportet, ut veritatem inventam cum aliis eo ordine eaque methodo communicemus, ut hi de ea se convictos esse fateantur. (§.CLX.)

§. CCXXXIII.

Quibus modis veritas cum aliis communicetur?

Id fit vel DOCENDO viva voce, vel SCRIBENDO. Utrumque pulcrum, & viro sapiente dignum est. Sed, qui ipsi nondum veritatem adsequuti sunt, nec quomodo cum suis principiis connectenda sit, perspexerunt, ii rectius sibi aliisque consulerent, si illi

illi docendi ſcribendique pruritum tantiſper cohiberent, dum aetas, diuturna meditatio, & uſus, cruda ſtudia ad juſtam maturitatem provexiſſent.

munice- tur?

§. CCXXXIV.

Docen- tium officium.

DOCENTIBUS duo potiſſimum incumbunt, 1. ut auditoribus non ſolum doctrinas ſuas, ſed & earum nexum inter ſe perſpicue ob oculos ponant, 2. ut eoſdem de illarum veritate ita convincant, ne de iis cum ratione dubitare poſſint.

§. CCXXXV.

Quomodo doctrinae perſpicue proponendae?

Quum itaque doctrinae perſpicue ſint explicandae: (§. CCXXXIV.) id commodiſſime obtinebit docens; ſi 1. accuratas rerum definitiones dederit, & quo pacto per illas res ab aliis diſcernendae ſint, oſtenderit, 2. ſi vocabula τεχνικὰ accurate explicaverit (*), & 3. quaecumque tradit, exemplis aptiſſimis, jucundis & perſpicuis illuſtrarit, denique, 4. an auditores omnia ſatis perceperint, data occaſione, inſtituto examine, explorarit.

[*] Quum enim haec vocabula auditoribus plerumque incognita ſint, & hinc vel maxime confuſio oriatur, ſi ea aliter, ac docens velit, accipiant; omnino docentis erit, eam confuſionem pro virili evitare. Hoc pleroſque docentes fugit, aut ii ſaltim infra dignitatem ſuam fore putant, ſi in his minimis verſentur. Sed minima putanda non ſunt, ſine quibus majora non conſtant. Non puduit magnos theologos, fateri, *theologiam magna ex parte eſſe grammaticam:* & quo quaeſo cum fructu docebit JCtus, niſi vocabula artis, e. g. *ſatisdatio, conſtitutum, uſusfructus, uſus, habitatio, moram purgare*, & ſexcenta alia tironibus cum cura explicarit?

§. CCXXXVI.

Quae perſpicuitatem hanc impediant?

Ex eo perſpicue adparet, 5. male docere, qui dictando in calamum auditores defatigant, qui 6. ad ſingulas doctrinas totas auctorum turmas conſcribunt (*), quorum vix nomina recte excipiunt tirones, tantum abeſt, ut eos evolvere, vel illorum placita dijudicare poſſint, qui denique 7. variis digreſſionibus, doctis illis quidem, at parum ad rem facientibus, auditorum animos demulcent, & ita corvos deludunt hiantes.

[*] Quamvis provectioribus haud parum utilitatis adferat optimorum librorum notitia: dici tamen non poteſt, quantum detrimenti tirones ſentiant ex hoc teſtes citandi cacoëthe. Ita enim fit, 1. ut auditores rem ipſam non teneant, ſed 2. ſe ſatis tamen eruditos exiſtiment, ſi tantam ſibi ſcriptorum notitiam adquiſiverint. Praeterea 3. ſaepe hi ſcriptores pugnantia tradunt, adeoque 4. tiro, diſciplinae ipſius ignarus, centones conſuere, omniaque ſine judicio corradere paullatim adſueſcet. Denique 5. ita non ipſae diſciplinae docentur, ſed hiſtoria litteraria, quae ſane omnem eruditionis ambitum non abſolvit. Sed tale eſt ſaeculum, ut & maxime rudes his phaleris ſuperbiant, & hoc apparatu, aliis ſublecto, magnum dent ſtrepitum.

§. CCXXXVII.

Quomodo doctrinarum nexus ostendi possit?

Quumque earumdem doctrinarum nexus a docentibus perspicue sit ostendendus: (§. CCXXXIV.) consequens est, 8. ut tale eligendum sit compendium, in quo doctrinae omnes, positionibus brevissimis comprehensae ad sua principia revocantur. 9. Ut semper inculcandum sit auditoribus, quomodo singulae doctrinae vel cum axiomate, vel cum definitione cohaereant. 10. Ut danda docenti sit opera, ne ex diversis principiis doceat (*).

[*] Hoc iis contingere solet, qui, ubi se praelectionibus praeparant, modo hoc, modo illud systema evolvunt, suaque arva ex his lacunis irrigant, parum solliciti, eademne sint illorum auctorum principia, an diversa & pugnantia.

§. CCXXXVIII.

Quomodo auditores convincendi?

Quia porro docentis est, auditores doctrinarum suarum veritate convincere: (§. CCXXXIV.) per se patet, 11. docentem non auctoritate (*), sed rationibus niti, adeoque 12. doctrinas, quas inculcat, aut accurate demonstrare, aut, 13. si in probabili veritate versetur, eam ex hypothesi perspicua explicare debere.

[*] Dubitari quidem non potest, quin quaedam disciplinae auctoritatibus nitantur, veluti *historia*: sed non desunt sexcenta compendia, in quibus illae jam adductae sunt. Itaque historia ipsa docenda, & sicubi auctores coaevi vel recentiores in circumstantiis discrepant, in veritatem secundum fundamenta probabilitatis historicae [§. CXXXIV. *seqq.*] inquirendum. De citatione legum in docenda jurisprudentia sententiam nostram aperuimus in *praefatione Elementorum juris secundum ord. Pandect.*

§. CCXXXIX.

An & aliorum sententiae refellendae?

Si quis ex me quaereret, 14. an docens aliorum dissentientium sententias examinare debeat? distinguerem ego inter *tirones* & *provectiores*. Illos controversiis difficilioribus fatigare absonum est. His scrupuli etiam, ab aliis injecti, omnino eximendi sunt. Id quod fiet cum fructu auditorum, si primum sententiam dissentientium candide exposueris, deinde eorum argumenta recensueris sine fuco, ac demum ea ex principiis tuis (*) perspicue solveris.

[*] Ex tuis dico. Est enim hoc argumentum veritatis eximium, si non modo tuae doctrinae firmissimo nexu cohaerent, sed & aliorum dubia ex iis dextre solvuntur. Qui in arithmetica arte periculum faciunt, an recte subtraxerint, illi id per additionem explorant. Qui, an bene multiplicarint, scire cupiunt, divisione utuntur. Ita veritatis signum luculentum est, si falsitas inde refelli potest perspicue.

§. CCXL.

Virtutes docentis.

Ceterum ipse docentis finis suadet, 15. omnem adhibendam esse fidem. 16. vitandam prolixitatem nimiam, 17. auditores, qui scrupulos

pulos ſibi eximi petunt, amanter eſſe audiendos, 18. eoſdem a voluptate & petulantia, quantum fieri poteſt, ad virtutem revocandos.

ſ. CCXLI.

An & novaturire docentem deceat?

Sunt, qui & ſaeculo ſerviendum, & nova quammaxime docenda eſſe ſuadent (*). Sed quemadmodum non ſemper antiqua novis praeferenda: ita nec nova ſemper antiquis meliora ſunt. Quum ergo vitae, non ſcholae, diſcendum ſit: conſequens eſt 19. ut nihil innovandum ſit, ubi id veritatis ſtudium non exigit. 20. Ut nec innovandum aliquid temere, ubi ex nova doctrina non major, quam ex vetere, utilitas adfulget, multo minus, 21. ubi non ſperandum, novam doctrinam in praxi aliquid emolumenti eſſe adlaturam.

[*] Eſt hoc aucupium, quo novelli doctores juvenes alliciunt, ſimiles illis rhetoribus apud PETRON. *in Satyr.* qui jam pridem eorum arcanum evulgavit: *adoleſcens, quoniam ſermonem habes non publici ſaporis, &, quod rariſſimum eſt, amas bonam mentem: non fraudabo te arte ſecreta. Nimirum in his exercitationibus doctores peccant, qui neceſſe habent, cum inſanientibus furere. Nam niſi dixerint, quae adoleſcentuli probent, ut ait Cicero, ſoli in ſcholis relinquentur. Sicut ficti adulatores, cum coenas ditium captant, nihil prius meditantur, quam quod putant gratiſſimum auditoribus fore, [nec enim aliter impetrabunt, quod petunt, niſi quaſdam inſidias auribus fecerint,] ſic magiſter, niſi tanquam piſcator eam impoſuerit hamis eſcam, quam ſcieris appetituros eſſe piſciculos, ſine ſpe praedae moratur in ſcopulo.*

ſ. CCXLII.

An antiquos errores defendere?

Id quod tamen non in eam partem accipiendum eſt, ac ſi inveteratos errores indicare & refellere, nefas eſſet: ſed quod omnia ſine neceſſitate innovantes promiſcue, parum conſulant diſcentibus.

ſ. CCXLIII.

Dotes docentis.

Multum docendi onus ſublevabunt 22. ordo non interruptus, 23. eloquentia nativa, a loquacitate probe diſcernenda, & 25. ſtilus perſpicuus, amoenus, & philoſophicus magis, quam declamatorius (*).

[*] Quia enim diverſi ſunt docentium & declamantium fines, illique audientes *convincere*; hi vel aliquid *perſuadere*, vel eloquentiae *famam captare*, vel denique auditorium *oblectare* cupiunt: nihil minus docentes decet, quam concionari, declamare & aures magis demulcere, quam intellectum inſtruere.

ſ. CCXLIV.

Cur ad ſingulas diſciplinas deſcendere non liceat?

Haec generalia docendi praecepta ſunt. Quae ſpeciatim in ſingulis diſciplinis obſervari oporteat, eos, qui ipſi eam diſciplinam probe didicerunt, facile docebit uſus & illa judicandi facultas, quae in doctore primum, ſecundum, ultimum eſt.

§. CCXLV.

§. CCXLV.

Libros scribendi praecepta tradere difficile.

De SCRIBENDIS libris praecepta plurima accumulare supervacuum foret, partim, quia methodus arbitraria est, partim quia singulae fere disciplinae aliquid singulare habent. Quum itaque ad specialia descendere infiniti res laboris esset: generalia tantum consectabimur.

§. CCXLVI.

Praecipua scriptionum genera.

Qui aliquid, quod ad veritatis cognitionem pertinet, scribunt; ii aut HISTORICE quid *referunt*; aut DISCIPLINAM ejusque partem *proponunt*, aut aliquid EXPLICANT, aut denique aliorum ERRORES REFUTARE conantur (*).

(*) Hinc non curamus hic libellos *satyricos*, *poemata*, *comoedias*, *tragoedias*, *fabulas Romanenses*, & hujus generis alia, quorum praecepta alibi quaerenda.

§. CCXLVII.

Historia quotupliciter scribi possit?

HISTORIAS qui scribunt, eas vel ad certa *summa capita* referunt, vel totam ejus seriem *ordine chronologico* connectunt. Posterius & utilius, & ordini naturali convenientius esse, unusquisque videt, maxime quum ita facilius consiliorum & eventuum nexus in oculos incurrat, & sic historia vere fiat pragmatica, ac ab illis *λεπτολογίαις*, queis vulgus historicorum delectatur, perpurgata. Sed prior methodus eo frequentior, quo pauciores historici in chronologica arte ultra SCHRADERI *tabellas* sapiunt.

§. CCXLVIII.

Regulae in scribenda historia observandae.

Nihil vero ab historici officio alienius est, quam fingere, quae nemo memoriae prodidit, judicia interponere, personarum characteres magis ex suo ingenio, quam secundum rei veritatem, inserere, orationes nunquam habitas comminisci, adfectus movere, res denique mediocres exaggerare pro lubitu. Sunt scilicet hae egregiae artes, quibus VARILLASIUS, MAIMBURGIUS & alii hujus furfuris scriptores ludibrio humani generis se exposuerunt (*).

(*) Conferenda hic omnino, quae de stilo historico commentati sumus in *Fundamentis stili cultioris*, *Part. I. Cap. II. §. LVII.*

§. CCXLIX.

Quomodo veritates certae proponendae dogmatice?

Qui vel DISCIPLINAM vel ejus partem, veluti doctrinam aliquam specialem, vel veritatem demonstrabilem, proponere cupiunt, quam optime procedent, si exorsi a principiis, iisque probe munitis, ad conclusiones eo ordine progredientur, ut posteriora ex prioribus & lucem & robur accipiant. Unde reliquis omnibus praeferenda *methodus mathematica*, vel quae ad illam quam proxime accedit (*).

(*) Nec

[*] Nec tamen opus eſt, ut ſemper more mathematicorum ſingulas propoſitiones ſuis nominibus adpelles, niſi id tua ſponte facere velis. Sufficit, ſi ipſum ordinem, quantum licet, accurate obſerves.

§. CCL.

Si veritates probabiles fuerint proponendae, recte initium capies ab hiſtoria phaenomenorum, iisque recenſitis, addes aliorum hypotheſes, ac his denique expenſis, indicatiſque, quae illas premunt, difficultatibus, tuam propones, eamque phaenomenis omnibus ſatisfacere, oſtendes. Quomodo veritates probabiles?

§. CCLI.

Non ergo elegantioribus placere poterunt methodi, quibus olim magnopere delectabantur homines, veluti SCHOLASTICA, quae *ſyllogiſtice & formaliter* omnia proponit, methodus CAUSSARUM, quam Ramiſtae potiſſimum probabant, EROTEMATICA, quae pueris magis & tironibus, quam doctis, prodeſt, ac denique MISCELLA, quae omnia ſine ordine, prout calamum ſubeunt, effundit (*). Methodi ſcholaſtica, cauſſarum, erotematica, miſcella.

[*] Quid vero de *dialogiſtica methodo* ſentiendum, qua veteres philoſophi, Plato, Xenophon, Aeſchines, Cicero, mirifice delectabantur? Eam aliquando prudenter adhiberi, jam in *Fundamentis ſtili cultioris*, Part. II. Cap. III. §. I. monuimus.

§. CCLII.

EXEGETICA ubi tractare accurate volueris, *ſcopus* textus ex occaſione illi ſcribendo data, & hiſtoria, nec non ex antecedentibus & conſequentibus accurate eruendus, *textus ipſe*, an recte ſe habeat, ſecundum regulas critices diſpiciendum, tum porro in partes ſuas *ſolvendus*, parteſque ſingulae ſecundum regulas de probabilitate hermeneutica (§. CCXLI. *ſequ.*) *interpretandae*, ac denique *poriſmata* ſeu *conſectaria*, dogmatica aeque ac elenchtica, inde eruenda erunt. Quomodo exegetica ſcribenda?

§. CCLIII.

Qui denique aliorum ſcripta refellere conantur, iis primo omnium incumbit, ut, propoſita theſi & antitheſi, & utriuſque oſtenſo diſcrimine, πρῶτον ψεῦδος, ſeu principium illud falſum, quod auctori illuſit, profligent (*). Eo enim profligato, concluſiones illi ſuperſtructas brevibus ſtricturis confodere licebit, & oſtendere, illas vel cum ipſo auctoris principio connecti non poſſe, vel ex πρώτῳ ψεύδει fluere, vel aliis veritatibus, ab ipſo auctore agnitis, repugnare. Quomodo elenchtica?

[*] Illud plerumque latet in definitionibus & axiomatibus inde male deductis, & hinc iſtae quam accuratiſſime cum ſenſionibus comparandae & expenden-

pendendae sunt. Quid si auctor non nisi dissolutas vendat? Tunc vero nihil superest, quam ut ratiocinationes illius secundum regulas logicas examinemus; earumque absurditatem in lucem protrahamus.

§. CCLIV.

An hoc scribendi genere utendum?

Ad hujus generis scripta non temere se accingent homines sapientes, & tranquillitatis suae studiosi, nisi vel officii ratio, vel eorum fama, vel veritatis studium id exigat. Nec, si quid hujus generis scribendum, ruent in convicia, scommata, & calumnias, sed veritatem gravi oratione defendent, aliorum scommata, calumnias, aut contemnent, aut solide refutabunt, denique nimium petulantes, aut convictos ignorantiae in ruborem dant, aut plus saltem salis, quam fellis, iis adspergunt.

§. CCLV.

Quo stilo scribendum?

In omnibus his scriptis qualem stilum adhiberi oporteat, alibi docuimus (*). Jam addimus, textum ineptis & minus necessariis auctorum citationibus non esse interrumpendum, digressiones, ad rem non pertinentes, quam maxime fugiendas, adeoque nec sectandum genus scribendi per aphorismos, quorum vocabulis singulis magna adnotationum farrago subjicitur, quamvis haec in compendiis scribendis laudem mereantur, si talia sint scholia, qualia illa esse oportere, supra monuimus, (§. LXIV.)

[*] Conferenda & hic *Fundamenta stili cultioris, Part. I. Cap. II. §. LVI.*

§. CCLVI.

Conclusio logices.

Et haec quidem in praesenti sufficiant. Pauca sunt quae diximus: at quae pro saeculi genio plerisque jam nimis multa videbuntur. Nobis hanc operam navare visum est disciplinae pulcherrimae, quam neglectum sui per omnem vitam severissime vindicare, res ipsa docet, & magistra rerum, experientia.

ΑΛΗΘΕΥΕΙΝ ΕΝ ΑΓΑΠΗ.

ELE-

ELEMENTA
PHILOSOPHIÆ MORALIS.

CAPUT I.

DE PHILOSOPHIÆ MORALIS NATURA ET CONSTITUTIONE.

§. I.

Ethica pars philosophiae practicae.

QUum philosophia sit cognitio non *veri* tantum, sed & *boni*, (H. §. I.) eaque illius pars, quae circa posterius versatur, *practica* adpelletur, (H. §. VII.) haec denique in *ethicam*, *politicam* & *oeconomicam* dividatur: (H. §. IX.) jam de ETHICA aliquid praecipere juvabit.

§. II.

Quid sit?

Versatur haec circa *bonum*, ejusque fruitionem generatim (H. §. IX.) adeoque definiri potest, quod sit *cognitio boni*, *vel scientia*, *ostendens rationem*, *ad summum bonum ejusque fruitionem perveniendi.*

§. III.

An certa sit scientia?

Quum itaque sit cognitio boni, (§. II.) cognitio autem, quae certis principiis nititur, scientiam certam generet: (H. §. II. *) & talia certa principia in ethica passim occurrant: consequens est, ut & moralia cadant sub demonstrationem (*).

[*] Negant Aristotelici, & ipse GROT. *de Jure belli & pac. II.* 23. §. 1. sed ei jam CONRINGIUS, PUFENDORFIUS, LOCKIUS satisfecerunt.

§. IV.

Methodus eam docendi dogmati-

Quemadmodum autem circa *verum* intellectus; circa *bonum* voluntas magis occupata est: ita facile patet, philosophiae moralis esse, voluntatem movere ac flectere ad bonum adpetendum. Quia

autem

ea, paraenetica, paradigmatica, & characteristica. autem voluntas movetur vel veris boni notionibus, vel argumentis, vel exemplis: hinc ethicam in DOGMATICAM, PARAENETICAM, PARADIGMATICAM & CHARACTERISTICAM (*) dividunt.

[*] *Dogmatica* ergo doctrinas de bono & malo connectit, atque in justum systema redigit: *paraenetica* adpetitum boni excitat sententiis, admonitionibus, argumentis. *Illa* magis intellectum instruit; *haec* voluntatem fortius movet. Exemplis meliores reddere nos conatur *paradigmatica*, iisdem homines discernere docet *characteristica*, & illa quidem *specialibus*, haec *generalibus*, exempla unius generis ad certos characteres reducendo.

§. V.

Aliae methodi. Addunt alii methodum MYTHOLOGICAM, qua usus Aesopus, & AENIGMATICAM, HIEROGLYPHICAM & SYMBOLICAM, quarum hanc Pythagoras, illam Aegyptii, istam Orientales, & ipsi Hebraei in deliciis habuere (*). Sed hi docendi modi ideo reperti, quod homines non omnes veritatem libenter audiant ab hominibus paullo vilioris conditionis. Nota sunt illa PHAEDRI ex *praef. Libr. III. v. 35.*

— Servitus obnoxia,
Quia, quae volebat, non audebat dicere,
Affectus proprios in fabellas transtulit,
Calumniamque fictis elusit jocis.

[*] Adde de *hieroglyphica* methodo PIERII VALERIANI *Hieroglyphica*, de *symbolica* PAULLI PATRIS, *Arcana moralia ex Pythagorae symbolis*, de *aenigmatica* THOM. BURNETII *Archaeol. philos. p. 339.* de *mythologica* denique SALLUST. philosophum *de Diis & mundo*, *Cap. IV. p. 247. sequ. edit. Thom. Gale*, & MACROB. *in Somn. Scip. Libr. I. Cap. II.*

§. VI.

Ethicae differentia a jure naturae. Quandoquidem porro ethica viam munit ad summum bonum, & conjunctam cum eo veram felicitatem: (§. II.) nemo amplius disciplinam hanc cum JURE NATURAE, quod *bonum*, quatenus, *justum*, *honestum*, *decorum* est, considerat, confundet (*).

[*] Et eam tamen confusionem veteres, veluti ARISTOTELES in *Ethica*, & CICERO in *libris de officiis* vix evitarunt.

§. VII.

Nec non a politica & oeconomica. Nec minus facile erit, ab ethica discernere POLITICAM & OECONOMICAM, quae, quid utile sit vel *publice* vel *privatim*, disquirunt.

§. VIII.

Quo ordine tradenda ethica? Ex eadem definitione etiam patebit, quo ordine tradenda sit philosophia moralis. Quamvis enim ea de re sollicite admodum disputarint veteres (*): res ipsa tamen docet, totam rem explicari posse quam commodissime, ea methodo, ut *primum*, qualis sit NA-

TURA

TURA HOMINIS summo bono nondum potiti, consideremus: *deinde* de BONO, ad quod contendit, agamus: ac *denique* MEDIA, quibus ad illud consequendum opus sit, disseramus paullo accuratius.

[*] Veteres hic stricte inhaeserunt methodo analyticae, quam, quum primus deseruisset FRANC. PICCOLOMINEUS, a JAC. ZABARELLA ceu novator traductus est. Quod occasionem dedit libello apologetico, qui *Comes politicus* inscribitur. Vid. HORNEI *Philos. mor. Libr. I. Cap. II.* §. *VII.* VINC. PLACCIUS philosophiam moralem *methodo medicorum* tractandam statuit, quem sequutus JO. FRANC. BUDDEUS in *Philosophia practica*, ubi ethicae veluti *physiologiam*, *pathologiam*, *hygienam*, *semioticam* & *therapeuticam*; juri naturae & prudentiae statum velu i partem *diaeteticam* hujus medicinae mentis vindicat. Sed methodus arbitraria est, eaque optima, quae simplicissima, & naturae disciplinae quam maxime videtur consentanea.

§. IX.

Denique, quam utilis sit philosophia moralis in vita civili & Christiana (*), ex hac ipsa definitione facile colligitur. Ejus utilitas.

[*] Neque enim omnino nihili est, quod dictum a veteribus, in primis CLEM. ALEXANDR. *Strom. Libr. I. p.* 282. προπαρασκευάζειν τὴν φιλοσοφίαν προοδοποιοῦσαν τὸ ὑπὸ Χριστοῦ τελειούμενον, *praeparare philosophiam, et dum viam muniat, qui a Christo perficiatur.* Demonstravimus hoc in *Syllog. opusc. nostr. Exerc. V. de philosoph. semichristianis* §. I. & ante nos idem fecere VINC. PLACCIUS in libello *de praecipuo philosophiae moralis fructu*, JO. FRANC. BUDD. *in Elem. philos. mor. Cap. VI.* §. *LIV. sequ.*

CAPUT II.

DE NATURA HOMINIS MORALI.

* * *

SECT. I.

DE MENTE.

§. X.

HOmo, qui ad veram felicitatem perducendus est, non modo CORPUS circumfert, in longum, latum & profundum extensum, sed in se quoque sentit aliquid, quod cogitet, & non modo res extra se positas per organa sensuum percipiat, & ab aliis distinguat, verum etiam ideas abstractas sibi formet, suarumque perceptionum sibi conscium sit, eas inter se comparet, quin &, una Homo sibi conscius est substantiae in se cogitantis.

cognita veritate, alias inde eliciat, ac denique, quod bonum sibi fore judicavit, sive materiale illud, sive immateriale ac incorporeum sit, appetat, quod malum, aversetur.

§. XI.

Ejus partes essentiales.

Quae experientia satis nos convincit, hominem constare ex MENTE & CORPORE, id est, ex substantia cogitante, & altera in' longum, latum, profundum extensa. Quumque se invicem tamquam amicis utantur: utramque esse oportet partem essentialem, nec corpus habendum pro mentis ergastulo (*).

(*) Notandum hoc contra barbaros, Pythagoraeos, Socratem, Stoicos, qui vel corpus carcerem mentis esse somniabant, vel caussam saltim mali omnem imputabant corpori, [*H.* §. *XXXIII*]. mentem solam hominis essentiam ingredi existimantes. Quis vero carcerem amat? quis eo tamquam instrumento utitur?

§. XII.

Mentis immaterialitas.

Quumque *mens* cogitet, (§. XI.) cogitare autem sit res percipere, suarumque perceptionum conscientiam habere, ea vero adfectio in nullum corpus quantumvis subtile, cadat (*): eam sane IMMATERIALEM, adeoque SPIRITUM, id est, ens simplex esse, recte colligimus.

(*) Quum enim corpus sit substantia extensa: omnes ejus adfectiones a partium figura, dispositione, motu pendent. At quocumque modo tibi concipias vel figuram, vel dispositionem, vel motum partium corporis, numquam concipies cogitationem, ergo corpus non cogitare, merito colligimus. Add. BAELII *Dictionaire historique & critique*, sub voce *Lucrece*.

§. XIII.

Et immortalitas.

Quia autem mens est spiritus, spiritus ens simplex, & ex nullis elementis compositum: (§. XII.) illa quoque dissolvi sua natura (*) non potest, sed semper manet substantia cogitans, & suarum perceptionum sibi conscia, (§. XI.) & hinc merito INDESTRUCTIBILIS & IMMORTALIS judicatur, quantumvis corpus dissolvatur in suas partes.

(*) Deum autem velle mentem destruere vel in nihilum redigere, nullo nobis argumento innotescit.

§. XIV.

Dignitas mentis prae corpore.

Si porro mens immortalis est, corpus mortale, (§. XIII.) & utrumque tamen ad hominis essentiam pertinet: (§. XI.) multo praestantiorem mentem corpore, adeoque de vera ejus felicitate magis, quam de hujus conditione, cogitandum, nec tamen in hoc saeviendum esse, facile patet (*).

(*) Quare errant, qui cum Pythagoraeis, Socrate, Stoicis, corpus nimis depri-

deprimunt. [§. XI. *] nec minus tamen errant, qui illud cum Aristippo ipsi menti putant praeferendum, [*H.* §. *LVI.*] LAERT. II, 90.

§. XV.

Mens autem & res varias cognoscit, & cognitas appetit vel aversatur. Eam ergo facultatem, qua res immateriales & abstractas percipit, dijudicatque, & de iis ratiocinatur, vocamus INTELLECTUM: qua vero ideas rerum materialium olim perceptas retinet, revocat, componit, discernit, IMAGINATIONEM. Ejusdem facultates, ut intellectus & imaginatio.

§. XVI.

Eodem modo facultas mentis, quae bonum materiae expers appetit, malum aversatur, VOLUNTAS, quae in res materiales, quas bonas judicat, fertur, vel ab iis refugit, APPETITUS SENSITIVUS dicitur. Item voluntas & adpetitus sensitivus.

§. XVII.

Quum *intellectus* percipiat, judicet, ratiocinetur, & quidem de rebus immaterialibus & abstractis, *imaginatio* de materialibus, hae autem sensus diversimode adficere possint: consequens est, ut *intellectus* apud omnes idem, *imaginatio* hominum diversorum saepe diversissima sit (*). Intellectus & imaginationis diversa natura.

[*] Hinc omnes homines, modo sana ratione utantur, concipiunt, figuram includi non posse duabus lineis, virtutem esse honestam, corpus constare partibus: at non omnes judicant, hanc musicam esse suavem, faciem illam esse formosam, cibum istum esse saporis eximii.

§. XVIII.

Quoties mens ratiocinatur de actionibus propriis, &, utrum legi conveniant nec ne, disquirit (*), haec intellectus operatio adpellatur CONSCIENTIA. Quid, conscientia?

[*] Est ergo conscientia vere syllogismus, cujus in *majore* propositione *lex*, in *minore* *factum*, in conclusione *sententia* occurrit. Hinc quo respectu *norma actionum*, *accusatrix*, *testis*, *judex* vocari soleat, facile patet. Nec magis dubitari poterit, quin errorem ridiculum committant, qui cum TOLANDO & aliis conscientiam pro terriculamento, plebi a clericis objecto, venditant.

§. XIX.

Quum ergo vel de *factis praeteritis* vel *de futuris* ratiocinemur: illo casu conscientia CONSEQUENS; hoc ANTECEDENS vocatur. Haec sapientibus propria; illa sapientibus cum stultis communis est. Ea vel antecedens, vel consequens.

§. XX.

Si quis deinde ita ratiocinatur, ut rem ad liquidum perducat, conscientia CERTA; si ex hypothesi aliquid infert, PROBABILIS; Item vel certa, vel

probabilis, vel dubia.

BILIS; si denique vel in majore, vel minore propositione, aliquid dubii superest, DUBIA vel SCRUPULOSA audit, *contra quam nihil esse faciendum*, recte omnino monent sapientes (*).

[*] Dissentit hic vir acutissimus, GOTTL. GER. TITIUS *Observ. XIX. ad* PUFENDORFII *Libr. I. Cap. I. §. VI. de Offic. hom. & civ. pag. 59.* Sed ejus argumentum inde facile dissolvitur, quod is cui, dum aliquid agit, perinde est, sive id a Deo permissum, sive prohibitum sit, aperte Deo insultat, ejusque legem pro nihilo reputat.

§. XXI.

Nec non vel recta, vel erronea: vel bona vel mala.

Sic &, prout quis vel recte, vel perperam de actionibus suis ratiocinatur, eatenus conscientia vel RECTA dicetur, vel ERRONEA, quemadmodum & illa, quatenus conclusio vel absolutoria, vel condemnatoria ex ratiocinatione emergit, (§. XVIII.*) modo BONA, modo MALA vocari solet (*).

[*] Cave ergo confundas conscientiam RECTAM & BONAM. Potest enim aliquis recte ratiocinari, qui tamen *bona* conscientia non gaudet, veluti Davides, Judas, Cainus. Nec etiam pro eadem habenda conscientia BONA & TRANQUILLA, item MALA & MORSUS CONSCIENTIAE, quia & per erroneam conscientiam, licet illa in se non mala sit, tranquillitas illa turbari potest.

§. XXII.

Memoria, reminiscentia, ingenium, judicium.

Quod ad IMAGINATIONEM attinet, quum illa ideas rerum materialium retineat, revocet, discernat, componat: (§. XV.) facultas quae illas retinet, nobis est MEMORIA; quae easdem revocat, REMINISCENTIA (*); quae discernit, JUDICIUM; quae denique componit, INGENIUM.

[*] Quum vero *reminiscentia* aeque ac reliquae facultates, ex perceptionibus cerebro impressis oriatur, ceu paullo post (§. XXIV. *sequ.*) demonstrabimus; una revocata idea, & altera, cum hac conjuncta, solet recurrere; quae est illa ADSOCIATIO IDEARUM, ex qua varia phaenomena, quae in imaginatione humana observamus, explicari possunt.

§. XXIII.

Unde diversa hominum indoles?

Et quamvis non temere reperiatur quisquam, quin aliquam harum virtutum particulam a Deo optimo maximo acceperit: tamen quia diverso gradu permixtae sunt, & in aliis judicium, in aliis ingenium praedominatur: hine diversas quoque esse hominum INDOLES, nemo non animadvertit.

§. XXIV.

Unde cognitio oriatur?

Ceterum ex eo, quod imaginatio circa res *materiales*, intellectus circa *immateriales* versatur, facile patet, *imaginationem* immediate; *intellectum* mediante abstractione, ex SENSU oriri, & eatenus

tenus verum esse, quod veteres aiunt: *nihil esse in intellectu, quod non prius fuerit in sensu* (*).

(*) Quae ergo *de ideis innatis* disputant Platonici, Cartesiani, & alii philosophi, experientiae repugnant, easque, si quid video, accurate profligavit JO. LOCKIUS *de Intell. hum. Libr. I. Cap. II. III. IV.*

§. XXV.

SENSUS est corporum & affectionum, quae extra organum sensorium sunt, perceptio, in organis sensoriis orta, & per nervos ad cerebrum, inde ad mentem derivata. Quid sensus?

§. XXVI.

Quumque sensio ista fiat ope organorum sensoriorum, & eorum quinque reperiamus in corpore nostro: totidem quoque erunt sensiones rerum externarum, GUSTUS, OLFACTUS, AUDITUS, VISUS, TACTUS. Quae tametsi non fallant, si requisita ad sentiendum omnia adsint: mens tamen parum attenta, & illis requisitis destituta, facile fallitur. Quot sensus sint?

§. XXVII.

Et hinc imaginatio facile incidit in morbos varios, veluti FATUITATEM, STULTITIAM, INSANIAM, FUROREM, ENTHUSIASMUM: quemadmodum & sensibus somno sopitis, imaginationi varia SOMNIA illudunt. Morbi imaginationis.

§. XXVIII.

Haec de *intellectu* & *imaginatione*. VOLUNTAS est, qua bonum materiae expers appetimus, malum aversamur. (§. XVI.) Qualis facultatis quum nobis conscii simus: contra sensum communem philosophantur, qui eam exstare praefracte negant (*). Voluntatis definitio.

(*) Fecit id BENED. SPINOZA *Epist. II. ad Oldemburg. pag. 399.* cujus πρῶτον ψεῦδος ex ejus systemate facile perspicitur.

§. XXIX.

Ex quo simul inferimus, voluntatem in se esse liberam, eatenus, ut si in re quadam particulari cognovit boni & mali quiddam mixtum esse, se vel ad adpetendam illam, vel aversandam possit determinare (*). At in universum voluntas necessario appetit bonum, malumque aversatur. Plerumque illa etiam servit imaginationi, nec non pravis inclinationibus & adfectibus, nisi virtute vindice, ex ista servitute eluctetur. Ejusdem libertas.

[*] Non ergo hic nobis quaestio est de libertate arbitrii, vel viribus naturae humanae in rebus spiritualibus, quippe quae ad cathedram theologicam pertinet.

§. XXX.

Et actus varii. Actus voluntatis sunt varii. Aliquando enim illi in voluntate subsistunt, veluti VOLITIO, INTENTIO, ELECTIO, CONSENSUS, USUS, FRUITIO, qui vocantur actus ELICITI. Aliquando extra voluntatem transeunt in alias animi vel corporis facultates, & tunc IMPERATI adpellantur (*).

[*] Non alias autem facultates voluntatis imperio subjecit Deus, quam quibus dirigendis est idonea. Hinc voluntas potest imperare intellectui, ut rem accuratius contempletur, non autem, ut circulum sibi concipiat quadratum. Ita & voluntas potest imperare brachio, ut se extendat, non autem sanguini, ne circulum suum absolvat, nec stomacho, ut concoquat cibum. Ex quo sane Dei providentia inprimis elucet.

§. XXXI.

Nec non differentia ab adpetitu sensitivo. Quemadmodum vero *voluntas* in bonis & malis, quae omnis materiae expertia sunt, versatur: ita ADPETITUS adpetit vel aversatur res materiales, prout illae se imaginationi vel tamquam bonae, vel tamquam malae repraesentant.

§. XXXII.

Quid adfectus? Prout ergo vel voluntas, vel adpetitus a rebus externis diversimode adficitur, diversi quoque inde nascuntur ADFECTUS, per quos intelligimus commotiones voluntatis vel adpetitus, ex repraesentatione boni vel mali ortas, & cum motu sanguinis & fluoris nervosi extraordinario conjunctas (*).

[*] Quod enim sanguis extra ordinem moveatur, ex coloris repentina mutatione; quod fluor nervosus; ex gestibus, motu, robore membrorum, cum adfectu quolibet conjunctis, adparet.

§. XXXIII.

Eorum gradus. Quum itaque adfectus sint commotiones: (§. XXXII.) sequitur, ut suos habeant gradus, quos non male *propensionem*, *consensum* & *impetum* vocaveris. In priore mens fere *passive*; in posterioribus *active* se habet, adeoque his facilius, quam illis, resistitur.

§. XXXIV.

Quomodo mens iis moveatur? Et quia adfectus ex repraesentatione boni & mali oriuntur; (XXXII.) voluntas autem naturaliter bonum adpetit, malumque aversatur: (§. XXIX.) dubitari sane non potest, quin in adfectu mens semper a *malo* ad *bonum* moveatur, idque sive verum, sive adparens. Ita recte BUDDEUS in *Elem. philos. pract. II. 2. §. XXXV. seqq.*

§. XXXV.

Eorum CAUSSA itaque adfectuum est repraesentatio boni vel mali: EFFEC-

EFFECTUS autem commotio ſanguinis & ſpirituum animalium extraordinaria, (§. XXXII.) In quo ſtatu conſtitutus homo, nec intellectu ſatis utitur, nec imaginatione, (*) & ipſum corpus colore, geſtu, (**) membrorum poſitu, adfectum prodit. cauſſa & effectus.

[*] Unde non male veterum non nemo ſuaſit irato, ne quid ageret, prius quam alphabetum Graecum recitarit. Mora ſcilicet interponenda, nec temere quidquam agendum eſt, fervente adhuc adfectu.

[**] Quos geſtus LE BRUN, Gallus, iconibus chalcographicis eleganter expreſſit.

§. XXXVI.

Nec tamen ideo pro malis habendi ſunt adfectus, nec funditus exſtirpandi, quod Stoicis placuiſſe, novimus, (H. §. LXXXIII.) Quum enim nihil peccati habeat appetere bonum, & averſari malum: ſane nec adfectus, qui ex repraeſentatione boni vel mali oriuntur, (§. XXXII.) in ſe mali eſſe poſſunt. An adfectus in ſe mali?

§. XXXVII.

Ex eodem facile patet, quinam adfectus ſint primarii. *Appetitio* enim *boni* dicitur AMOR, *averſatio mali* ODIUM. Eorum claſſis prima.

§. XXXVIII.

Aut vero bonum illud vel malum *praeteritum* eſt, aut *praeſens*, aut *futurum*. Appetitio *boni praeteriti* vocatur DESIDERIUM; *praeſentis*, LAETITIA; *futuri*, SPES. Averſatio *mali praeteriti*, POENITENTIA; *praeſentis*, TRISTITIA; *futuri*, METUS dicitur. Secunda.

§. XXXIX.

Quumque qui bonum adpetit, de *mediis* illud conſequendi, retinendique; qui malum averſatur, de mediis illud a ſe amoliendi laboret: conſequens eſt, ut ſi *media bonum conſequendi retinendique facilia* cui videantur, FIDUCIA; ſi *difficilia*, DIFFIDENTIA; itemque, ſi *media averruncandi malum* ſe tanquam *facilia* repraeſentent, AUDACIA; ſin tanquam *difficilia* vel *impoſſibilia* plane, DESPERATIO inde naſcatur. Tertia.

§. XL.

BONUM omne verum, quamvis ſimul *jucundum*, ſimul *honeſtum*, ac *decorum*, ſimul *utile* ſit: plerumque tamen unus reſpectus prae altero magis adficit animum. Quod ſi ergo imminet bonum apparenter *jucundum*, VOLUPTAS (*) oritur: ſi bonum apparenter *honeſtum* vel *decorum*, AMBITIO; ſi denique, quod *utile* videtur, AVARITIA. Rurſus, quoties malum *honeſto* repugnare videtur, IRA; ſi *decoro*, PUDOR; ſi *jucundo* TAEDIUM; ſi denique *utilitati*, INVIDIA emergit. Quinta.

[*] Ea si in Venerem tendit, LASCIVIA: si in variarum rerum parum utilium cognitionem, CURIOSITAS; si denique in gulam, LUXURIA dici solet.

§. XLI.

Quinta. Sunt & adfectus, qui e *bono maloque alteri contingente* exsistunt. Ex bono enim amici praesente vel praeterito CONGRATULATIO; ex futuro FAVOR; ex malo amici praesente praeterito vel futuro COMMISERATIO; ex bono porro, quod inimico obvenit, iterum INVIDIA; ex malo ei imminente IRRISIO vel ἐπιχαιρεκακία nascitur.

§. XLII.

Sexta. Nec raro plures adfectus inter se colliduntur aut jungunt phalanges. Sic si *amor* & *metus* concurrunt, ZELOTYPIA; sin *invidia* & *ambitio*, AEMULATIO inde oritur.

§. XLIII.

Quando adfectus in mores abeant? Qui adfectus omnes, saepius repetiti, facile in animo radices tam altas agunt, ut in habitum degenerent, quo casu adfectus, qui olim veluti per vices recurrebant, in MORES degenerare solent.

SECT. II.

DE CORPORE.

§. XLIV.

Mentis & corporis nexus. MEns non modo pure operatur, sed & CORPORE, tamquam organo & instrumento, utitur, (§. XI.) & vicissim a corpore varie adficitur. Id quod in imaginatione & adpetitu sensitivo docet experientia. Modum, quomodo mens, id est, substantia immaterialis, in corpus agat, & rursus a corpore agi possit in mentem, ignoramus, (*) quamvis de effectu constet quam certissime.

(*) Hoc fateri non pudet. Novi, quae sit Aristotelicorum sententia de *systemate influxus physici*: non ignoro MALEBRANCHII aliorumque de *systemate caussarum occasionalium*: denique & *systema harmoniae praestabilitae*, quod adhuc tantum strepitum dedit, expendi. Sed hypotheses video, quibus adsumtis, demonstrari possunt phaenomena, an vero illae hypotheses verae sint, semper manebit incertum. Philosophandum hic est, sed paucis. Nam omnino non placet.

§. XLV.

Corporis partes Quamvis autem corpus variis constet partibus, *solidis* aeque ac *fluidis*; hae tamen praecipue huc pertinent: quia & ad vitam hominis

minis plurimum conferunt, & mentem adficiunt maxime, & solidarum veluti seminarium sunt perpetuum. quotuplices?

§. XLVI.

Circulatio sanguinis.

Nimirum sanguis, generatus ex cibo & potu, quem quotidie adsumimus, perpetuum observat circulum, per venam cavam in dextrum cordis ventriculum, ex eoque per arteriam pulmonarem in pulmones, ex his per venam pulmonarem in sinistrum ventriculum cordis, & ex hoc denique per aortam in reliquas corporis partes progrediens, semperque priorem circulum repetens (*). Quod quamdiu fit, *vita* hominis *vegetativa* salva est.

(*) Inventae observataeque hujus circulationis laudem vulgo tribuunt GUIL. HARVAEO. Sed constat tamen, ante eum & PAULUM SARPIUM, & ANDR. CAESALPINUM hunc sanguinis circulum non ignorasse. Vid. BAELII *Dict. hist. crit.* voce *Caesalpinus.* Quin & HIPPOCRATEM hic aliquid vidisse, probant ex ejus *Libr. II. de Diaeta* §. *XLV. Libro de flatibus* §. *XXI. Libro de Alim.* §. *IV. Libro de Locis in hom.* §. *VI.*

§. XLVII.

Fluor nervosus.

Ejusdem sanguinis, transitu per vasculosam pulmonum substantiam probe comminuti & subacti, pars fere tertia ex sinistro cordis ventriculo per carotides & vertebrales arterias ad cerebrum defertur, ubi liquidum subtilissimum secernitur, quod in medulla oblongata collectum, nervos subit, (*) & ad organa sensoria reliquasque partes delatum, sensum & motum efficit. Qui fluor nervosus, quam diu in nervis rite procedit, *vitam sensitivam* conservat.

(*) Eos, qui nervis liquidum inesse negant, erudite refellit collega conjunctissimus JO. FR. HOFFMANNUS *in Medic. ration. Tom. I. p. 467.*

§. XLVIII.

Ejus officia.

Quemadmodum ergo ad efficiendum motum mens utitur musculis, id est fasciculis ex fibris cylindricis mollioribus collectis: ita eadem & organa sensoria ad sensiones adhibet. Utrobique autem nervorum amplissimus usus est, qui & musculos extendunt vel comprimunt, & ipsarum perceptionum genuina sedes sunt (*).

(*) Ita *visus* objecta se repraesentant in membrana nervi optici expansa, quae alias tunica retina vocatur. *Sonus* incidit in membranam interiorem nervi acustici, quae internas aurium partes investit. Ita & *olfactus* fit mediante membrana nervea, quae internas narium partes obducit: *sapor* in extremitatibus nerveis & pyramidalibus linguae; *tactus* denique in nerveis fibrillis & papillulis cutis peragitur. Per omnes hos nervos perceptio ad cerebrum, & per hoc ad mentem propagatur.

§. XLIX.

Sanguinis partes dissimilares.

Sanguinis porro massa ex variis quidem constat particulis dissimilaribus, *phlegmate* puta, *oleo*, *sale & terra fixa*, quae operatione chymica facile eliciuntur: (*) at has tamen partes non apud omnes eadem proportione mixtas esse, facile eadem operatione deprehenditur.

(*) Sanguinem enim exsiccatum & chymico igne tractatum primum *phlegma*, deinde, *oleum subtile*, postea *crassius*, fundum petens & empyreumaticum cum *sale volatili*, ac postremo *terram fixam* elargiri, testis locupletissimus est laudatus HOFFMANNUS *Tom. I. Med. rat. p. 93.*

§. L.

Pulsus & vasorum diversitas.

Deinde nec pulsum omnibus hominibus eumdem, nec ejusdem capacitatis vasa esse, ipsa experientia satis evincit.

§. LI.

Unde temperamenta?

Quum ergo sanguinis circulus sit vitae vegetativae fundamentum, (§. XLVI.) & sanguis tamen ex variis constet partibus dissimilaribus, in diversis hominibus diversimode mixtis, (§. XLIX.) diversi denique sint diversorum hominum pulsus, & vasa diversissima: (§. L.) consequens est, ut diversa quoque sit habitudo partium solidarum & fluidarum ad circulationem sanguinis perficiendam, adeoque diversa dentur hominum TEMPERAMENTA.

§. LII.

Temperamentum cholericum.

Nimirum, ubi *fibrae* sunt tenuiores, & admodum tensae, angustiora *vasa*, *pulsus* celerior & vehementior, & copiosior *materia oleaginosa* vel *sulphurea* sanguinem impraegnat: temperamentum vocatur CHOLERICUM.

§. LIII.

Melancholicum.

Quoties *fibrae* sunt duriores, *vasa* capacia, *pulsus* magnus quidem sed tardior, *sanguis* denique, *materia terrestri* copiosiore praeditus: toties nascitur temperamentum MELANCHOLICUM.

§. LIV.

Sanguineum.

Quando *fibrae* nec laxae nimis sunt, nec justo strictiores, *vasa* mediocria, *pulsus* non vehemens, at sufficiens tamen, *salinae* denique *particulae* quam copiosissimae *sanguini* innatant: temperamentum hoc vocabitur SANGUINEUM.

§. LV.

Phlegmaticum.

Denique, si cui sunt *fibrae* spongiosae & laxae, *vasa* tenuiora; *pulsus* parum vehemens, *sanguis* denique multo *phlegmate* inundatus: ei temperamentum PHLEGMATICUM tribuimus (*).

[*] Sa-

(*) Satis antiqua est doctrina de temperamentis hominum, ceu JO. FRANC. BUDDEUS singulari *Dissertatione de hist. doctrinae de temperam. homin.* HAL. CIƆIƆCCIV, 4. demonstravit. Sed nemo tamen veterum eam explicavit accurate, & recentiores, dum particulis sanguinis solis inhaerent, nec fibrarum, vasorum, pulsuum ullam fere rationem habendam putant, praecipua ejus capita negligunt.

§. LVI.

Quum autem tam arctum sit mentis corporisque commercium, ut altera pars alteram diversimode adficiat, (§. XLIV.) mens autem operationes plerasque mediante fluore nervoso peragat, (§. XLVIII.) hic denique e subtiliore parte sanguinis in cerebro secernatur: (§. XLVII.) facile patet ratio, cur mores animi temperaturam corporis sequantur (*).

Cur mores animi temperaturam corporis sequantur?

[*] Exstat ea de re CLAUDII GALENI *liber singularis*, ὅτι τὰ ψυχῆς ἤθη ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν ἕπεται, *quod mores animi temperamento corporis obsequantur*, *Tom. V. p. 444. edit. Paris.* sed imperfecta tamen adhuc est illa GALENI observatio.

§. LVII.

Et quidem, quum motus sanguinis in CHOLERICIS sit expeditissimus: mens quoque *se effert*, & spe plena sibi ipsi placet, tamquam domicilio egregio instructa. Mens SANGUINEI ob placidum sanguinis motum semper *bilaris* est: mens MELANCHOLICI, veluti ruinosum habitans domicilium, tum omnia *timet*. Denique PHLEGMATICI animus, veluti angusto inclusus tugurio, ad omnia *tardus* ac *languidus* est (*).

Praecipuae inclinationes, cum temperamentis conjunctae.

[*] Tantum ergo abest, ut mens ipsa sibi corpus formet, ut corpus eam ad varios mores *determinet*. Id quod contra SENNERTOM aliosque notandum.

§. LVIII.

Itaque CHOLERICORUM character est *spes*, *ambitio*, *gravitas* in moribus, *proclivitas* ad *iram*, *diligentia* in quolibet vitae genere, ac denique *judicium* acre ac rectum (*).

Character cholericorum.

[*] Quia enim *spe* plena est mens: [§. LVII.] hinc facile majora adpetit, & hinc *ambitio* oritur. Et quia *ambitiosus* honoris sui studiosissimus; hinc facile *irascitur*. Quum porro ex sanguine subtiliores quoque spiritus secernantur: fieri non potest, quin *judicio* polleat. Qui autem *honores* & praerogativam adfectat, simulque pollet juditio, proculdubio & mediis utetur, quibus ad hunc finem opus est, & hinc *diligentia* & *gravitas morum*.

§. LIX.

Quumque mens SANGUINEORUM sit *hilaris*: (§. LVII.) hinc eorum character est *securitas*, *voluptas*, *petulantia*, *prodigalitas*, *praecipitantia*, *spes*, *metus*, proclivitas ad *otium*, *ingenium* denique fertile potius, quam bonum (*).

Sanguineorum.

(*) Hila-

[*] Hilares delectantur rebus jucundis: inde *voluptas.* Huic repugnant gravitas morum, parsimonia, labor; hinc *petulantia*, *prodigalitas*, proclivitas ad *otium.* Ubi plus sanguinis, ibi spiritus copiosi & agiles: hinc *ingenium.* Quod quando cum judicio non conjunctum est, *securitatem* & *praecipitantiam* inde nasci oportet.

§. LX.

Melancholicorum.

Quum porro MELANCHOLICORUM animus omnia *timeat*: (§. LVII.) consequens est, ut eorum character sit *tristitia*, *avaritia*, *mores rustici* & *indecori*, *invidia*, *laboriositas*, *memoria* denique tenacissima (*).

(*) Qui enim *timet*, *tristis* est. Qui *timet*, semper quoque sibi aliud deesse judicat, hinc *avaritia.* *Avarus* sibi omnia adpetit, adeoque alterius rebus marcescit opimis: hinc *invidia.* Idem facile sentit, sine labore rem haud parari, hinc *laboriositas.* Homo *avarus* & *laboriosus* parum curat, an aliis placeat, & *invidus* neminem vere amat: inde *rusticitas* & *neglectus decori.*

§. LXI.

Phlegmaticorum.

Denique, quum PHLEGMATICORUM animus sit *tardus* & *languidus*: (§. LVII.) facile patet, eos *pigritiae* deditos, *somnolentos*, & nec *virtutum*, nec *vitiorum* eminentium, nec *adfectuum* vehementiorum capaces, nec ulla *intellectus* ac *imaginationis* facultate prae aliis praeditos esse.

§. LXII.

Mixtura temperamentorum.

Sed quum porro sanguis ex partibus dissimilaribus constet: (§. XLIX.) nemo potest hominum reperiri, qui uno, eoque solo, temperamento sit praeditus, quamvis ex pluribus, quae recensuimus, unum plerumque praedominetur (*).

[*] Quia tamen quae praedominantur, reliqua impotentiora fere supprimunt, phlegmaticum quoque reliqua temperamenta magis impedit, quam ut ad singularem propensionem determinet: hinc tantum duorum praedominantium temperamentorum ratio habetur, nec temere de aliorum, quam trium priorum, mixtura quaeri solet.

§. LXIII.

Ejus exempla.

Hinc CHOLERICO-SANGUINEI homines magnam virtutis speciem prae se ferunt, paullo minorem SANGUINEO-CHOLERICI: CHOLERICO-MELANCHOLICI, & MELANCHOLICO-CHOLERICI crudeles, & perfidi, sed magis tamen hi, quam illi. Denique MELANCHOLICO-SANGUINEI & SANGUINEO-MELANCHOLICI ad incondita quaevis & ridicula ruunt, in omni vitae genere inconstantes ac varii.

§. LXIV.

Unde mores aetatum.

Quandoquidem autem in temperamentis, praeter vasa & pulsum, etiam sanguinis constitutio & fibrarum qualitas in censum veniunt;

veniunt; (§. LII. *seqq.*) per se patet, temperamenta paullatim mutari (*). Atque inde est, quod in PUERITIA *phlegmaticum*; in JUVENTUTE *sanguineum*; in AETATE VIRILI *cholericum*; ac denique in SENECTUTE *melancholicum* se prae reliquis exserat.

(*) Eatenus nimirum, ut quod antea infirmius erat, jam potentius adpareat, & quod antea se exserebat quam maxime, id jam minus pelluceat.

§. LXV.

Hinc PUERI *socordes*, *somnolenti*, *adfectuum minus capaces*, & freno & calcaribus indigent. JUVENES *voluptati otioque* dediti, *prodigi* aeris, *petulantes*, in amicitiis contrahendis & toto vitae genere *praecipites*; qui VIRILEM AETATEM attigerunt, *bonorum* cupidi, *ambitiosi*, *graves*, *diligentes* adparent. SENECTUTEM, *meticulosam*, *avaram*, *invidam*, *morosam*, ac rerum, quae antea contigerunt, admodum *memorem*, alioquin valde *obliviosam* esse, ipsa experientia docet. Qui describuntur.

(*) Commendandus hic merito HORATIUS FLACCUS, qui in *Arte poet. v.* 158. *seqq.* characteres *puerorum*; *v.* 161. *seqq.* mores *juvenum*; *v.* 166. *seqq.* studia *virorum*; *v.* 169. *seqq.* *senum* adfectus & propensiones egregie describit.

§. LXVI.

Quumque ad mores permultum conferat sanguinis temperies, (§. LI.) sanguinem autem praecipue alteret aëris & coeli constitutio: non mirum profecto est, nationum integrarum diversa esse temperamenta, quae, ubi educatio ac consuetudo accedit, facile in mores transeunt (*). Nationum integrarum diversi mores.

(*) Hinc mores *Hispanorum*, *Gallorum*, *Germanorum*, *Italorum*, *Anglorum*, *Scotorum*, *Hibernorum* diversissimi. Hinc toto vitae genere differunt *Sinensis*, *Aethiops*, & *Americanus*. Commendandus BARCLAIUS, qui in *Icone animorum*, hic quaedam praeclare observavit.

§. LXVII.

Reliquae res extra hominem positae quomodo aliquid ad mores conferant, alio loco commodius ostendemus. Conclusio sectionis secundae.

SECT. III.

DE VARIIS HOMINUM MORIBUS ET VITIIS.

§. LXVIII.

QUamvis mens humana non modo *intellectu*, sed & *voluntate* instructa sit: (§. XV. XVI.) voluntas autem semper adpetat Connexio.

tat bonum, malumque aversetur: (§. XXIX.) tamen, quum bona sint plura, hominesque aliquando mala etiam pro bonis, veluti nubem pro Junone amplectantur: MORES quoque diversos inde nasci oportet.

§. LXIX.

Mores quid? MORES enim nobis sunt adfectus (§. XLIII.) & propensiones, ex temperamento ortae, (§. LVII. *seqq.*) diuturnaque consuetudine, seu actibus saepe iteratis, confirmatae (*).

[*] Quod ubi factum, mores veluti alteram naturam constituunt, ut recte dixerit HORATIUS *Lib. I. Epist. X. v.* 24. *NATURAM expellas furcâ, tamen usque recurret.*

§. LXX.

Quotuplices? Sunt ergo *mores* duorum generum. Si enim voluntas in *verum* bonum fertur, mores erunt BONI (*): sin in *adparens*, MALI. Priores VIRTUTEM, posteriores VITIA adpellamus.

[*] Itaque mores bonos hic non accipimus in sensu *vulgari*, pro moribus ad regulas decori compositis, sed in sensu *philosophico*, pro inclinationibus voluntatis per veram virtutem emendatae.

§. LXXI.

An virtus homini naturâ insit? Enimvero quum voluntas ordinarie serviat imaginationi & pravis inclinationibus & adfectibus, (§. XXIX.) & ex voluntatis inclinationibus mores nascantur: (§. LXIX.) facile patet, VIRTUTEM homini naturâ non inesse. Itaque dum hic in natura hominis morali describenda versamur, de VITIIS tantum erit agendum.

§. LXXII.

Vitium quid? Quandoquidem ergo VITIA sunt inclinationes voluntatis, quae in bonum adparens feruntur, (§. LXX.) & diuturna consuetudine firmantur: (§. LXIX.) hinc ea non possunt non multiplicia esse. At constat tamen hodie inter omnes tria potissimum esse *vitia capitalia.*

§. LXXIII.

Cur tria vitia capitalia? Bonum enim adparens, in quod mens nondum emendata ruit, nobis illudit, vel sub specie HONESTATIS, vel sub specie JUCUNDI, vel sub specie UTILITATIS (*).

[*] De vero bono morali recte statuebant Stoici, illud simul *honestum*, *utile*, *jucundum* esse. Vid. CICERONEM *de Offic. Libr. II. Cap. III.* At ubi hi respectus disjunguntur, & *utile* vel *jucundum*, sine *honesto*, concipitur, vel *honestum* a vera *jucunditate* & *utilitate* sejungitur: bonum tantum erit adparens.

§. LXXIV.

Quaenam illa sint? Quando mens in bona adparentia fertur, quae specie *honesti* fallunt,

fallunt, nascitur AMBITIO; quoties in ea, quae speciem *boni jucundi* induunt, VOLUPTAS; denique ubi mens meris *utilibus* capitur, AVARITIA emergit. Quae ipsa sunt tria vitia capitalia, (*) ac veluti triceps ille Cerberus, qui homines ad orcum rapit.

[*] Ea agnovit etiam JOANNES apostolus in *I. Epist. cap. II. 16.*

§. LXXV.

Quid ambitio, & quotuplex?

AMBITIO est vitium, quod ad honorem & praerogativam omnia refert. Quumque alii praerogativam sibi vindicent ob res *nihili* & *indifferentes*; alii ob actiones *turpes*; alii ob singulares *corporis* vel *animi dotes*, hinc ista ambitio STULTA, illa BRUTA & THRASONICA, haec SPECIOSA vocari potest. Haec porro, si in persuasione prudentiae consistit, AULICA; si in persuasione doctrinae ac eruditionis, ERUDITA; si in persuasione fortitudinis, MILITARIS; si denique in persuasione virtutis ac sanctimoniae, PHARISAICA a quibusdam non inepte adpellatur (*).

[*] Sunt qui sibi placent ob *pulcritudinem*: [nam *fastus inest pulcris, sequiturque superbia formam*,] sunt, quos *opes*; sunt denique, quos *potentia* inflat. Sed quum hae res in se *indifferentes* sint; nec hominem meliorem reddant: omnia haec vitia ad ambitionem *stultam* recte referuntur.

§. LXXVI.

Ambitiosorum characteres generales?

Quum ergo ambitio omnia referat ad honorem & praerogativam: (§. LXXV.) consequens est, 1. ut ambitiosi vel parem, vel saltim superiorem non facile ferant. 2. Ut opes adpetant, tamquam instrumentum potentiae. 3. Ut a voluptatibus & petulantia sint alieni, quoad propensioni suae obsequuntur.

§. LXXVII.

Circa officia erga Deum.

Ex eodem principio sequitur, 4. ut, quod ad RELIGIONEM attinet, ambitiosus singularium opinionum ac doctrinarum sit amantissimus, & hinc vel in *atheismum*, vel in *haeresin*, vel in *hypocrisin* crassissimam incidat (*).

[*] In *atheismum* ambitiosus naturâ proclivior est; *haeresin* adfectat, si plausum sectatorum praevidet; *speciem pietatis*, quoties id sua interesse existimat, prae se ferre non dubitat. Memorabile P. Cornelii Scipionis exemplum est apud LIVIUM *Libr. XXVI. Cap. XIX.*

§. LXXVIII.

Erga alios.

Porro inde consequitur, 5. ut ambitiosi ALIOS non ament, nisi quatenus illos sibi utiles futuros existimant, adeoque 6. amicitias attemperent suis commodis. 7. Ut superiores, si eos sibi favere credunt, colant, insidiantibus insidientur, pares porro sibi conen-

conentur subjicere, inferiores denique vel auctoritate & metu; vel vi ac crudelitate in officio continere studeant.

§. LXXIX.

Erga se ipsos.

Praeterea quum ad praerogativam omnia referant: (§. LXXV.) facile patet, 8. eos esse laboriosos, ac diligentes, ac 9. iis potissimum studiis deditos, quae ad finem eorum praecipue pertinent. Quae 10. eo felicius excolunt, quo acriore plerumque pollent judicio.

§. LXXX.

Circa decorum.

Denique ex eodem axiomate sua sponte fluit, 11. ambitiosos in tota vita decori esse studiosissimos, & 12. gravitatem sermone, gestu, incessu, vestitu testari, atque 13. verborum tamen, quam pecuniae, esse parciores. (§. LXXVI, 2.)

§. LXXXI.

Quid voluptas, & quotuplex?

VOLUPTAS est vitium, quod in immoderata rerum jucundarum cupiditate consistit. (§. LXXIV.) Quumque alii jucundissimum existiment, quod *gulam* irritat; alii quod *lasciviam* quam maxime provocat; alii, quod *animum* oblectat in speciem: hinc *voluptas* vel BACCHICA, vel VENEREA vel AMICA (*) esse dicitur.

(*) Hujus species est CURIOSITAS, quae est voluptas, quae in rerum quamplurium jucundarum magis, quam utilium, scientia ponitur. Characterem hujus vitii eleganter expressit PLUTARCH. *in libello περὶ πολυπραγμοσύνης seu de curiositate*, Tom. II. p. 5.

§. LXXXII.

Voluptuosorum characteres generales.

Ex ea definitione patet, 1. voluptuosos maxime pasci iis omnibus, quae vel sensus, vel imaginationem oblectant. 2. Eosdem abhorrere ab omni labore, dolore, periculo, & si quid aliud parum jucundum videtur. 3. Pecuniam iis non ob aliam causam cordi esse, quam quatenus est instrumentum voluptatis, adeoque 4. eos ad prodigalitatem potius, quam πλεονεξίαν, proclives, 5. honorumque nec cupidos, nec admodum capaces esse (*).

(*) Hinc voluptuosissimos principes magistratu se abdicasse legimus, ut voluptatibus eo indulgerent liberius. GOTFR. OLEARII *Diss. de principe, magistratu se abdicante*, §. VII.

§. LXXXIII.

Circa officia erga Deum.

Nec minus inde colligas, 5. eos in RELIGIONE esse tepidos, & 6. ad *scepticismum* procliviores, nec 7. cultum divinum magnopere curare, nisi quatenus sensus & imaginationem oblectat (*).

(*) Non

[*] Non ergo difficile intelligitur, cur orientales gentes, tamquam voluptuosissimae, sacra tanto caerimoniarum adparatu faciant, & cur simplicior multo fuerit populorum septentrionalium cultus, quum adhuc pago essent dediti.

§. LXXXIV.

Porro inde inferas, 8. eos in amandis ALIIS faciles, at inconstantes esse, adeoque 9. amicitias & temere inire, & facile abrumpere, 10. erga superiores eos adulatorio, erga pares facili, at inconstanti, erga inferiores indulgente nimis ingenio esse. *Erga alios.*

§. LXXXV.

Nec magis dubium, 11. quin ab omni labore, qui sensibus parum jucundus videtur, abhorreant quam maxime, & 12. hinc iis studiis se totos mancipent, quae vel sensus, vel imaginationem adficiunt, in quibus etiam eo magis plerumque proficiunt, quo fecundiore pollere solent ingenio. *Erga se ipsos.*

§. LXXXVI.

Denique inde fluit, 13. voluptuosos in omni vitae genere varios, ac 14. gravitatis parum amantes, 15. vestitu, incessu, ac gestibus aut molle quid, aut dissolutum prodere, praecipue autem 16. eos ad garrulitatem, (*) mendacia, calumnias, perjuria esse proclives quam maxime. *Circa decorum.*

[*] Vitium voluptuosis proprium, & quod statim in oculos incurrit. Ejus characteres habes apud THEOPHRAST. in *Charact. mor. Cap. IV. p. m.* 574. & PLUTARCH. περὶ ἀδολεσχίας, seu *de garrulitate*, *Tomo II. p.* 502.

§. LXXXVII.

AVARITIA est vitium, quod in rerum utilium inexplebili cupiditate consistit, (§. LXXIV.) *Utile* autem videtur avaris, quidquid in commercio est, & pretium admittit. Quamvis ergo omnes res, quae sunt in commercio, objectum avaritiae esse possint: praecipue tamen avari vel suppellectilis splendidioris, vel praediorum & opum, vel nummorum possessione sibi placent. Unde non incommode avaritia in SPLENDIDAM, RUSTICAM & MERCATORIAM dividitur (*). *Avaritia quid, & quotuplex?*

[*] Ad SPLENDIDAM proni sunt, quibus simul multum *sanguinis*; ad MERCATORIAM, quibus haud parum cholerae; ad RUSTICAM, quibus plurimum μελαγχολίας est.

§. LXXXVIII.

Hinc 1. sunt parci, & citius ex manu Herculis clavam, quam ex his nummum extorseris (*): 2. voluptatum contemptores, quas pecunia constare norunt: 3. honorum denique non ob eorum praestantiam, sed ob lucrum tantum cum iis conjunctum, adpetentes. *Avarorum characteres generales?*

[*] Quae tenacitas, ubi supremum attigit gradum, in SORDES evadit, quarum characterem in Euclione eleganter exprimit PLAUTUS *in Aulularia*.

§. LXXXIX.

Circa officia erga Deum. Quum itaque rerum utilium possessione delectetur avarus: (§. LXXXVII.) facile profecto reddideris rationem, 4. cur non alium in finem Deum colat, quam, ut eo in accumulandis opibus adjutore utatur, & hinc 5. cultu externo totam religionem metiatur, adeoque 9. ad *superstitionem* sit quam maxime proclivis.

[*] Quemadmodum *atheismus* in profana Dei negatione; ita *superstitio* in perverso Dei conceptu & metu numinis servili consistit. Quum autem characteres superstitionis sint abominandi, veluti crudelitas adversus dissentientes, idololatria, hypocrisis: non obscurum esse potest, cur fuerint, qui superstitionem atheismo multo esse deteriorem, existimarent. Vid. PLUTARC. *περὶ δεισιδαιμονίας*, seu *de superstitione*, & BAELII *Cogitat. de Comet.* & *Quaestion. ad provincial.*

§. XC.

Erga alios. Nec minus inde perspicuum est, 7. avaros esse invidos; & hinc 8. morosos, 9. & *μισανθρώπους*, 10. qui nec amicitiam colere, nec amici esse norint, sed 11. ob metum perpetuamque, qua anguntur, suspicionem ab omnibus abhorreant, nisi quos sibi plane putent obnoxios: eosdem denique, 12. quum injusti, 13. litigiosi, & 14. omnium officiorum humanitatis negligentissimi sint: 15. superiores odio habere, paribus invidere, inferiores injustitia & crudelitate a se alienare quam maxime.

(*) Eleganter THEOPHR. *in Charact.* *Cap. XI. p. 587.* Οἷος οὐκ ἐάσαι οὔτε συκοτραγῆσαι ἐκ τοῦ αὐτοῦ κήπου, οὔτε διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀγροῦ πορευθῆναι, οὔτε ἐλαίαν ἢ φοίνικα τῶν χαμαὶ πεπτωκότων ἀνελέσθαι. *ficum de suo horto neminem gustare siverit: neminem per fundum suum transire, aut ullam cadivam olivam palmulamve auferre.* Nota quoque illa PLUTARCHI: οὔτε παρὰ νεκροῦ ὁμιλίαν, οὔτε παρὰ φιλαργύρου χάριν δεῖ ἐπιζητεῖν: *neque a mortuo colloquium, neque ab avaro beneficium exspectandum esse.*

§. XCI.

Erga seipsos. Quin tantum abest, ut aliis faveant, ut 16. suum quoque genium defraudent, 17. laboribus se ultra modum excrucient, nec 18. alia studia cordi habeant, quam quae ad rem faciendam videntur pertinere, & ad quae excolenda sufficit *memoria*, qua in primis pollere avaros, supra diximus.

§. XCII.

Circa decorum. Denique odiosissimos reddit 19. vita ab omni elegantia & decoro remota, 20. taciturnitas intempestiva, 21. sermo de rebus nihili, 22. incessus incompositus, 23. vestitus parum conveniens (*),

24. ge-

24. gestus denique, ex quibus statim anxietas animi & habendi cupiditas elucent.

(*) De hoc quoque egregia quaedam habet THEOPHRAST. *ibid.* p. 588.

§. XCIII.

Tot vitiis comitatae incedunt *ambitio*, *voluptas*, *avaritia*, quarum quidem nulla reliquis melior, avaritia tamen absurdissima est. Unde & avarorum character minime omnium societati humanae convenit (*). Quod horum vitiorum pessimum.

(*) Hinc elegans ARISTOTELIS narratio de octo latronibus, qui quum de spoliis contenderent, primum ad quatuor, deinde ad binos, postea ad unum numero redacti sunt. Ex qua narratione colligit, ὅτι παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐπὶ τῇ τοῦ πλεονεκτεῖν ἀσχολίᾳ ζῶσιν οὐδὲν οὔτε βέβαιον, οὔτε ὅσιόν ἐστι, *hominibus, quorum studia ad avaritiam referuntur, nihil quidquam aut firmum, aut sanctum videri.*

§. XCIV.

Caussa tot vitiorum in ipsa quidem mente vel innata omnibus mortalibus prava φιλαυτία seu IMMODICO SUI AMORE, quaerenda est: nec tamen negari potest, mentem a *temperamentis corporis* ad hoc vel illud vitium capitale praecipue determinari. (§. LVI.) Caussa vitiorum primaria.

§. XCV.

Ex quo sequitur, 1. ut quemadmodum non singulis hominibus singula temperamenta sunt, sed ea diversimode miscentur: (§. LXII.) ita & vitia illa omnia, diverso licet gradu, in omnibus hominibus reperiantur. 2. Ut haec ipsa mixtura impediat, quo minus characteres omnes illorum vitiorum tam palam se semper exserant. 3. Ut, si aequali gradu permixta sint, facile specie virtutis illudant imperitioribus (*). Unde vitiorum mixtura?

(*) Ita sane mixta voluptati ambitio saepe virtutis larvam induit, ambitione voluptatem, voluptate ambitionem ad mediocritatem revocante.

§. XCVI.

Praeterea ad haec vitia hominem facile abripiunt perversa EDUCATIO, CONSUETUDO, CONVERSATIO cum aliis hominibus vitiosis, immo & STATUS diversi. Caussae vitiorum secundariae.

§. XCVII.

Quum enim in singulis statibus quaedam bona adparentia se repraesentent, & repraesentatio ejusmodi adfectus excitet, (§. XXXII.) adfectus saepe iterati ac diuturna firmati consuetudine in mores evadant: (§. LXIX.) facile explicari possunt mores diversi *imperantium*, *subditorum*, *optimatium*, *plebis*, *divitum*, *pauperum*, *sacerdotum*, *eruditorum*, *militum*, *mercatorum*, *opificum*, *agricolarum*. Quomodo & status diversi diversa vitia producant?

§. XCVIII.

§. XCVIII.

An felicitas in vitiosos cadat?

Quemadmodum autem philosophiae moralis est, hominem perducere ad veram felicitatem, haec autem in fruitione summi boni consistit: (§. II.) ita facile patet, vitiis obrutos, & bonis adparentibus inhiantes, (§. LXX.) quantumvis sibi beati videantur, vere tamen infelicissimos esse.

§. XCIX.

Vitiorum effectus circa intellectum.

Primo enim, quum *ambitiosi opinionum singularium*, quam veritatis, sint studiosiores (§. LXXVII.) *avari* autem ad *superstitionem* (§. LXXXIX.) & *voluptuosi* denique ad *scepticismum* sint proniores: (§. LXXXIII.) quam male se habeant hominum vitiis deditorum *intellectus* & IMAGINATIO, facile unusquisque animadvertit (*).

(*) Hinc *ambitio* & *voluptas* hominem facile ad *furorem* & *insaniam*; avaritia ad *enthusiasmum*, *metum spectrorum*, & *magiae* absurdissimae studium adigunt.

§. C.

Circa conscientiam.

Quumque deinde *conscientia* sit ratiocinatio de actionibus propriis, (§. XVIII.) vitiis autem cooperti homines, actiones suas legi & rationi adversari, semper sibi conscii sint: quis non videt, quantis conscientiae morsibus vexentur, quoties mens eorum in se ipsam convertitur? Quaenam vero felicitas adest, ubi nos ipsi condemnamus?

§. CI.

Circa voluntatem.

Praeterea quum mens adpetat bonum, & desiderium mentis immortalis non possit non infinitum esse: (§. XIII.) qui fieri potest, ut sitis illa rebus fluxis, id est, opibus, honore, sensuumque titillationibus, restinguatur? An vero felices dixeris, quorum adpetitus vel numquam exsatiatur (*), vel in taedium & fastidium desinit?

(*) Felicem esse est perfrui bono: perfrui bono est illo exsatiari. Qui ergo semper adpetunt, numquam exsatiantur, non magis felices dici possunt, quam Tantalus, cujus sempiternos cruciatus poëtae in perpetua famo ac siti inter delicias consistere fingebant.

§. CII.

Circa adfectus.

Quum porro vitiosis perpetuo se repraesentent bona adparentia, (§. LXX.) & ex repraesentatione boni ADFECTUS oriantur: (§. XXXII.) ambitiosi sane mentem perpetuo agitabit *ira*; (§. LVIII.) voluptuosi *spes*, *metus*, (§. LIX.) *amor*, *odium*, *zelotypia*; avari *invidia*, (§. LX.) *metus*, *desperatio*. Inter hos fluctus quae tranquillitas esse potest? quae felicitas?

§. CIII.

§. CIII.

Quumque CORPORIS quoque habenda sit ratio; [§. XIV.] quid certius, quam plerosque *morbos*, *dolores*, *sensuum ac motuum hebetudines* ex vitiis oriri? Immo quis *mortem* iis accelerari ignorat [*]? Circa corpus.

(*) Differatur hic de Luciani *μακροβίοις*, & cur patriarchae ad tantam senectutem pervenerint, postea autem vita hominum semper decreverit? Cur item in ultimo septentrione & ruri diutius vivant, aut integriore saltim valetudine utantur homines, quam in urbibus? Ad I. THOMASII *Dissert. de jure circa pharmacopolia civitatum*, §. *XXV.*

§. CIV.

Et quaenam porro CALAMITATES, non ex vitiis proficiscuntur? Unde quaeso *infamia*, *contemtus*, *carceres*, *supplicia*, *paupertas*, *aes alienum*, *inimicitiae*, nisi ex vitiis? Circa calamitates.

§. CV.

Quibus omnibus quum mens quam maxime percellatur: [§. XXXII.] illud tamen est longe tristissimum, quod omni vero solatio destitutos se intelligunt, quicumque flagitiis suis indulgent. Neque enim conscientia eos solatur, [§. C.] neque immortalitas mentis, quae, quum semper sui conscia maneat, [§. XIII.] non potest non & vitiis suis perpetuo cruciari, neque providentia Dei, quem vel non exsistere credunt, [§. LXXVII. LXXXIII.] vel sibi parum favere, conscientia judice, facile intelligunt [*]. [§. C.] Vitiosi solatii omnis expertes.

(*) Commendandus itaque hic in primis est libellus PLUTARCHI elegantissimus, ὅτι οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον: *quod non suaviter vivi possit secundum decreta Epicuri*, *Tom. II. p.* 1086.

§. CVI.

Haec plerumque parum expendunt homines, dum adhuc vitiis suis indulgent, nec facile sibi persuaderi patiuntur, se tam infelices esse. Sed hoc non credere, sed sentire incipiunt, ubi MORS imminet, quae eos ab objectis, quae maximi fecerant, in perpetuum sejungit (*). Circa mortem.

(*) Quum enim mens & indestructibilis & immortalis sit, & hinc maneat substantia cogitans, & suarum perceptionum sibi conscia: (§. XIII.) quid infelicius mente, quae a bonis apparentibus sejuncta, non habet jam, quod amet, praeter Deum, quum hunc tamen nec amare, nec ab eo amari possit. Ubi nihil est, quod amemus, ibi nec sperare quidquam licet: ubi spes abest, adest desperatio. Itaque moriens homo pravus, & desperationem & tristitiam sempiternam sibi imminere & praevidet, & reipsa sentit, si aliquo conditionis suae sensu tangitur.

SECT. IV.

DE SIGNIS ET CHARACTERIBUS MORUM ET ADFECTUUM.

§. CVII.

Signa adfectuum & morum.

ALia ſunt ADFECTUUM SIGNA: alia MORUM ac PROPENSIONUM. *Illa* enim cum adfectu evaneſcunt, ſed non facile diſſimulantur: *haec* fere perpetuo haerent, & non facile mutantur (*), ſed diſſimulantur tamen facilius.

(*) Si in ratione itaque conqueritur Medea apud EURIPID. in *Med.* v. 516.

Ὦ Ζεῦ, τί δὴ χρυσοῦ μὲν, ὃς κίβδηλος,
Τεκμήρι' ἀνθρώποισιν ὤπασας σαφῆ,
Ἀνδρῶν δ' ὅτῳ χρὴ τὸν κακὸν διειδέναι,
Οὐδεὶς χαρακτὴρ ἐμπέφυκε σώματι.

O Iupiter, quare auri quidem, quod ſit adulterinum,
Clara ſigna hominibus dediſti,
Sed quo oporteat diſcerni malum virum,
Nullum ſignum inditum eſt corpori?

§. CVIII.

Adfectuum ſigna qualia?

ADFECTUUM praecipuorum ſigna in oculos quam maxime incurrunt, & COLORE, GESTIBUS, INTELLECTU, ipſiſque ACTIONIBUS ſe facile produnt (*).

(*) Quum enim adfectus moveant ſanguinem & ſpiritus animales, ſeu fluorem nervoſum: [§. XXXII.] non poſſunt non color & geſtus mutari. Et quia adfectus etiam intellectum & imaginationem turbant, [§. XXXV.] & adpetitum vel averſationem extraordinariam operantur: in his quoque adfectus ſe prodant, neceſſe eſt.

§. CIX.

Signa amoris.

Ita AMORIS ſigna ſunt rubor, agitatio ſpirituum animalium vehementior, oculi inſigne deſiderium indicantes, & in unum objectum defixi, ſuſpiria frequentiora, pediloquia, judicia de objecto amato abſurdiſſima, querelae de fortunae injuriis perpetuae, ſuperſtitioſa perſonae amatae veneratio, epiſtolae ridiculae, ſuſpiciones denique, lacrymae, irae, pax rurſum (*).

(*) Poſtremos *characteres* eleganter expreſſit TERENTIUS *Eun. Act. I. Scen.* I. 14.

In amore haec omnia inſunt vitia:
injuriae,
Suſpiciones, inimicitiae, induciae,
Bellum, pax rurſum.

§. CX.

Odii.

ODIUM ſe prodit colore pallido, oculis ab objecto averſis, ſilentio, quoties quis de exoſo objecto bene; loquacitate, ubi male

le loquitur, judicia finiſtriora, evitatio colloquiorum, neglectus decori, ſuſpiciones, irae ac lites perpetuae.

§. CXI.

LAETITIAM riſus, exſultatio, converſatio ſponte quaeſita, narratio ſuae felicitatis, promiſſa ſplendida, liberalitas (*); TRISTITIAM pallor, oculi dejecti, lacrymae, caput brachio innixum, ſolitudo, conſolantium amicorum & omnis voluptatis averſatio, perpetua denique ſui ipſius accuſatio indicant (**). Laetitiae & triſtitiae.

[*] Laetitiae characteres in Chaerea praeclare expreſſit TERENT. *Eunuch. Act. III. Scen. V.*

[**] Expreſſit triſtitiae characterem IDEM in *Heauton. Act. I. Scen. I.*

§. CXII.

Ita & SPE pleni alacres, audaces, aliorum contemtores; METICULOSI pallidi, tremuli, corpore contractiore, animo demiſſo, cauti & ſuſpicaces eſſe ſolent. DESPERATI vario colore, oculis furorem praeferentibus, verbis ſui aliorumque odium exprimentibus, robore corporis inuſitato, ac audacia incredibili, temeritate denique in adeundis periculis maximâ adfectum indicant. Spei, metus, deſperationis.

§. CXIII.

AMBITIOSOS ſupercilium, ſtatus corporis ad oſtentationem compoſitus, inceſſus gravis, ſimulatio, decori ſtudium; AVAROS oris habitus, ex quo curae elucent, triſtitia, ſolitudo, querelae de temporum hominumque injuriis, eorum, qui blandius ſalutant, omniumque voluptatum averſatio, diſſimulatio divitiarum, rerum minimarum cura, lites de meo & tuo, facundia de rebus oeconomicis, in aliis mera infantia, ſuperſtitio, invidia denique & decori omnis neglectus (*); VOLUPTUOSOS facies hilarior, joci & dicteria acutiora, adfectatum elegantiae ac varietatis ſtudium, miſericordia, & liberalitas, ac praecipue proclivitas ad otium, & fuga laboris latitare non patiuntur. Ambitionis, avaritiae, voluptatis.

[*] Eos, quorum habendi cupiditas plane in ſordes degeneravit, graphice in Euclione ſuo expreſſit PLAUT. in *Aul. Act. I. Scen. I. II. Act. II. Scen. II. VIII. Act. III. Scen. II. III. IV. V. VI. Act. IV. Scen. II. III. IV. VI. IX. X.*

§. CXIV.

Nullius ferme adfectus characteres magis in oculos incurrunt, quam IRAE. *Flagrant & micant oculi, multus ore toto rubor, exaeſtuante ab imis praecordiis ſanguine* (*). *Labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac ſubriguntur capilli, ſpiritus coactus ac ſtridens, articulorum ſe ipſum torquentium ſonus, gemitus, mugituſque, & parum explanatis vocibus ſermo praeruptus, & comploſae ſaepius* Irae.

 manus,

manus, & *pulsata humus pedibus*, & *totum concitum corpus*, *magnasque minas agens. Foeda visu & horrenda facies, depravantium se atque intumescentium. Nescias, utrum magis detestabile vitium sit, an deforme.* Ita SENECA *de Ira*, *Libr. I. Cap. I.*

[*] Atqui iracundi aliquando pallescunt. Responsum cape. Ira vel *velox* est, quam EXCANDESCENTIAM vocant, vel *ardens*, & *tenax*, quam appellamus IRACUNDIAM, vel denique *lenta*, & *supina*, quam RANCOREM vel AMARITUDINEM dicere juvat. Haec *melancholicis*; illa *cholericis*. ista *sanguineis* magis propria est. Ista ruborem extraordinarium, illa mediocrem, haec pallorem excitat.

§. CXV.

Invidiae. Nec minus INVIDIA pallore, oculis torvis & veluti fascini quid spirantibus, macie corporis, calumniis, solitudine adfectata, & fuga ejus, cui parum quis favet, in sensus incurrit.

§. CXVI.

Puderis. Nec dubitari potest de PUDORE, ubi suffusus in facie rubor cum oculis conniventibus & dejectis, averso corporis statu & fuga praesentium conjunctus est.

§. CXVII.

Zelotypiae. Ridiculi sunt ZELOTYPIAE characteres, quam mille suspiria, metus, suspiciones, oculi emissitii in congressibus amicorum, aliquando & desperatio, semper autem aliquid stultitiae comitantur.

§. CXVIII.

Transitio ad signa morum. Habent & reliqui adfectus sua signa, quae tamen non aeque incurrunt in oculos. Nos jam ad alia signa propensionum progredimur (*).

[*] Scripsit DE LA CHAMBRE libellum sub titulo: *Les caractères des passions*, editum Parisiis CIƆIƆCLIII, 12, ubi in praefatione artem cognoscendi homines ad quinque capita reducit, & *primum* quidem ad characteres adfectuum virtutum & vitiorum, *secundum* ad similitudinem hominum & bestiarum, *tertium* ad similitudinem sexuum, *quartum* ad similitudinem gentium sub diversis climatibus habitantium, *quintum*, quod *syllogisticum* vocat, ad sermonem, incessum, aliaque signa particularia pertinere ait. De similitudine faciei humanae cum ore bestiarum egit etiam IO. BAPTISTA PORTA *in Physiognomonicis*, ubi & lineamenta vultuum humanorum bestiis certis similium depinxit. Sed certiora tamen sunt signa, quae ad capita primum & ultimum pertinent.

§. CXIX.

Ea vel physiognomonica vel moralia. Ea recte distinxeris in PHYSIOGNOMONICA & MORALIA. *Illa* sua certitudine haud destitui, satis patet. Quum enim habitus & motus corporis humani a fluore nervoso pendeant (§. XLVIII.) hic ex sanguine secernatur, (§ XLVII.) sanguinis temperamenta diver-

diversa sint, (§. LI.) eaque ad diversos mores hominis determinent:, (§. LVI.) negari vix poterit, dari signa physiognomonica morum ac propensionum humanarum (*).

[*] EURIPID. *in Ione v. 239. seq.*

Γνοίη δ' ἂν ὡς τὰ πολλά γ' ἀνθρώπου πέρι,
Τὸ σχῆμ' ἰδών τις, εἰ πέφυκεν εὐγενής.

De homine plerumque quis judicaverit,
Figuram ejus conspicatus, an sit generosae indolis.

§. CXX.

Signa temperamentorum.

Hinc rubor in facie, agilitas membrorum, habitus corporis succulentus, temperamentum SANGUINEUM; color vividus, motus agilis, at cum gravitate conjunctus, habitus corporis non inelegans, at aridior & siccior, CHOLERICUM; color fuscus & lividus, motus tardior & molestior, corpus compactum, & ossa grandiora MELANCHOLICUM; color pallidus, motus tardiores, corpus obesum & mollius, PHLEGMATICUM arguunt.

§. CXXI.

Signa ex incessu generalium.

Et inde facile etiam intelliguntur regulae de incessu, quas alibi prolixius demonstratas meminimus (*). Ex iis enim, quae modo (§. CXX.) de motu sanguineorum, cholericorum, melancholicorum, phlegmaticorum diximus, regulae illae prono alveo fluunt.

[*] In *Sylloge opuscul. nostr. Exerc. IV. de incessu animi indice, Cap. I. §. VII. sequ.*

§. CXXII.

In specie ex incessu ambitiosorum.

Nam ratio & experientia confirmant, 1. incessum cum adfectatione quadam & molestia tardum, gressus Hispanicos, habitum corporis ad pompam compositum, cervicem obstipam & vultum adseveratum, signum esse AMBITIONIS *ridiculae.* 2. Incessum tardum & interruptum, cum motu corporis erecto, gesticulatione gladiatoria, cervice exserta, vultuque truce & ad terrorem incutiendum composito conjunctum, signum esse AMBITIONIS *Thrasonicae.* 3. Incessum tardum, altum, constantem, gravem, cum motu corporis reciproco & manuum decoro conjunctam, signum esse AMBITIONIS *tum aulicae, tum militaris* (*). 4. Gressum tardum, habitum corporis veluti in se contractum, caput demissum, oculos dejectos, & subinde ad coelum sublatos, vultum torvum, suspiria altius & frequentius ducta, ceteris paribus, indicare AMBITIONEM *pharisaicam.*

[*] Alioquin si accedit cervix rigida & obstipa, vultus adductus, taciturnitas, vel sermo rarior, & cum molli quadam digitorum gesticulatione conjunctus, arrogantiae hoc & crudelitatis indicium censetur. Ita incessum Tiberii describit SUETON. *in vit. Tiber. Cap. LXVIII.*

§. CXXIII.

Voluptuosorum.

Nec minus facile intelligitur, 5. incessum agilem, mollem, & ad scenicam levitatem formatum, nec non oculos inter ambulandum procaciter circumactos, VOLUPTATIS *Venereae* (*); 6. incessum agilem, & compositum tamen, cum motu corporis decoro conjunctum, nec tamen inimicum, vultum denique serenum & hilarem, VOLUPTATIS *amicae*; 7. incessum levem, remissum, dissolutum, ab omni decoro alienum, pedes infirmos ac instabiles, VOLUPTATIS *Bacchicae* praebere indicium.

[*] Pertinet huc inprimis locus apud PETRON. ARB. *Satyr. Vides me? nec auguria novi, nec mathematicorum caelum curare soleo; ex vultibus tamen hominum mores colligo, & quum spatiantem vidi, quid cogites, scio. Quo enim incessus arte compositus, & ne vestigia quidem pedum extra mensuram aberrantia, nisi quod formam prostituis, ut vendas?*

§. CXXIV.

Avarorum, levium, & vaecordium.

Denique non male inde inferimus, 8. incessum difficilem, & cum molestia quadam velocem, incompositum, interruptum (*), & cum anhelitu & statu motuque corporis indecoro conjunctum AVARITIAM, seu opum & divitiarum cupiditatem, prodere. 9. Incessum varium, modo tardum, modo concitatum, cum vultu feroce & oculis vagis conjunctum, summae LEVITATIS ac VAECORDIAE (**); 10. incessum denique cum violento humerorum motu, oculis stupentibus, & ore distorto conjunctum, ingenii DOLOSI, INVIDI & NULLI mortalium FIDI argumenta esse.

[*] THEOPHRAST. *in Charact. p. 7.* Καὶ ἐπ' ἄλλῳ μὲν μήτι θαυμάζειν, μήτε ἐκπλήττεσθαι ἐν ταῖς ὁδοῖς, ὅταν δὲ ἴδῃ βοῦν, ἢ τράγον, ἑστηκὼς θεωρεῖν: *in via aliorum quidem nihil admiratur, neque ulla re percellitur: At si bovem viderit, aut hircum, ibi homo gradum sistere & contemplari.*

[**] Ita incessum Catilinae describit SALLUSTIUS *de Bello Catil. Cap. XV.*

§. CXXV.

Signa moralia quotuplicia?

Sunt & alia signa physiognomonica, quae ex rugis ac lineamentis frontis, ex voce, gestibus, similibusque petuntur. Sed certiora sunt MORALIA, id est SERMO & ACTIONES. Effectum enim de caussa testari, nemo temere negaverit (*).

[*] Hinc ipse Servator haec signa morum tamquam certissima commendat, Matth. XII, 33-35. Luc. VI. 43-45. PLUTARCH. *in Vita Alex. p. 664. Tom. I. Opp.* ὅτι ταῖς ἐπιφανεστάταις πράξεσι πάντως ἔνεστι δήλωσις ἀρετῆς καὶ κακίας. ἀλλὰ πρᾶγμα βραχὺ πολλάκις καὶ ῥῆμα, καὶ παιδιά τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησε μᾶλλον, ἢ μάχαι μυριόνεκροι, καὶ παρατάξεις αἱ μέγισται, καὶ πολιορκίαι πόλεων: *non semper clarissimae quaeque res virtutes & vitia repraesentant, sed exiguum subinde factum dictumque & jocus aliquis citius specimen edit morum, quam praelia funestissima, maximae acies, urbiumque expugnationes.*

§. CXXVI.

§. CXXVI.

Sermo an mentis indicium praebeat?

SERMO eſt ſonus articulatus, quo cogitationes noſtras cum aliis communicamus. Quum itaque ex cogitationibus proficiſcatur, cogitationes autem plerumque cum affectu, propenſione & inclinatione hominis conveniant, conſequens eſt, ut recte obſervavit DIOGENES CYNICUS, mentem hominis ex ſermone, non minus ac ollae materiam ac integritatem ex tinnitu, dignoſci (*).

[*] Idem etiam de verbis *ſcriptis*, ſeu in litteras redactis, exiſtimandum. Quamvis enim ſtilus facilius ſimulet diſſimuletque, quam lingua: plerumque tamen & in ſcripeis ingenium humanum, tamquam in ſpeculo quodam, conſpicitur. Vere ac eleganter DEMETRIUS PHALERAEUS, vel quiſquis libelli *de eloquutione* auctor eſt: Σχεδὸν γὰρ εἰκόνα ἕκαστος τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς γράφει τὴν ἐπιστολήν. Καὶ ἔστι μὲν καὶ ἐξ ἄλλου λόγου παντὸς ἰδεῖν τὸ ἦθος τοῦ γράφοντος, ἐξ οὐδενὸς δὲ οὕτως, ὡς ἐπιστολῆς. *Fere enim animi ſui ſimulacrum quisque & imaginem epiſtolam ſcribit. Et eſt quidem ex omni alia oratione videre ac noſcere mores ſcriptoris: ex nulla tamen aeque, ac ex epiſtola.*

§. CXXVII.

Quotuplicia haec ſigna ſint?

In ſermone & FORMA ſpectatur, & MATERIA. *Forma* eſt ipſe ſtilus ejuſque character; *materia* ipſa ſententia, quam verbis complectimur. Quum itaque ſtilus ab ingenio, judicio, memoria vel maxime pendeat: hae vero facultates nexu inſeparabili cum propenſionibus hominum conjungantur: ex *ſtilo* etiam de hominis moribus non inepte judicamus (*).

[*] Ex ſanguinis enim temperatura & motu temperamentum corporis oritur. [§. LI]. Prout ſanguis ſe habeat, eatenus & ſpiritus animales vel fluor nervoſus vel ſubtilior agiliorque vel craſſior & minus agilis ſecernitur. [§. XLVII.] Ex fluoris iſtius diverſa conſtitutione diverſa indoles naſcitur. [§. XLVIII.] Ex indole ſtili characteres modificantur. [§. CXXVII.] Ergo ex ſtilo de temperamentis, conjunctaque cum iis propenſione judicatur.

§. CXXVIII.

Stilus ambitioſorum.

Quia ergo AMBITIOSI & CHOLERICI judicio acri & recto polleant (§. LVIII.): conſequens eſt, ut genus dicendi ament Atticum vel Rhodium, emphaticum, ſublime, grande, concitatum, & ex quo vis quaedam dicendi elucet (*).

[*] Quomodo differant iſtae ideae ſtili vel characteres, de quibus hoc & ſequentibus paragraphis agimus, regulis & exemplis luculenter expoſuimus in *Fundam. ſtili cult. Part. I. Cap. II. §. XXXVII. LXIII.*

§. CXXIX.

Voluptuoſorum.

Quumque SANGUINEI & VOLUPTUOSI ingenio valeant: (§. LIX.) non mirum eſt, eos aptiores eſſe ad genus dicendi Aſiaticum, jocoſum, perſpicuum, elegans, moratum, argutum & poëticum.

§. CXXX.

§. CXXX.

Avarorum.

Denique quum MELANCHOLICI & HABENDI CUPIDI memoria potius, quam judicio & ingenio excellant: facile incidunt in ſermonem verboſum, circumductum, obſcurum, frigidum, inaequalem & ſententiis parum acutis refertum (*).

(*) Tantum enim abeſt, ut ſententiae nimis frequentes ſapientiam quamdam eximiam arguant, ut vulgus magis, quam ſapientiſſimi quilibet, uti ſoleant ſententiis. Oſtendimus hoc in *Fundam. ſtili cultior. Part. I. Cap. II. §. XXXV.*

§. CXXXI.

Quid hic temperamentorum mixtura efficiat?

Ex quo ſtili peritiores facile colligent, qualis morum & temperamentorum mixtura ad ſtilum vere elegantem & nativa ſua pulcritudine adſurgentem quam maxime ſit idonea.

§. CXXXII.

Sermones ambitioſorum.

Ita ex *forma* ſermonis, ſeu ſtilo, de hominum ingenio judicatur. Quod ad ejuſdem MATERIAM attinet, experientia ipſa nos ſatis convincit, eos, quos vana vexat *ambitio*, de rebus magnis, & ſuis maxime, itemque de rebus moralibus & politicis, libentiſſime loqui, nullumque acroama audire lubentius, quam de laudibus ſuis (*).

(*) Hinc colligas, Ciceronem immodica laboraſſe laudis ac honorum cupiditate, eaque in re ipſum Caeſarem multo modeſtiorem fuiſſe. Nec dubium eſt, quin facundiſſimus iſte Romuli nepotum idem, quod Caeſar, auſurus fuiſſet, ſi tam facile putaſſet, eloquentia civitatis libertatem opprimere, quam armis. Veritatem hujus obſervationis deprehendent, quicunque Caeſaris *Commentarios de bello Gallico & civili* cum Ciceronis *orationibus Catilinariis*, iisque, quas poſt reditum habuit, nec non cum *Philippicis*, contulerit.

§. CXXXIII.

Voluptuoſorum.

Nec minus res ipſa docet, *voluptati deditos ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας* libenter diſſerere de rebus ad voluptatem pertinentibus, jucundis, curioſis; magiſque quaeſtionibus phyſicis, quam moralibus, politicisque, quin & obſcenis & ludicris magis, quam ſeriis delectari. Ubi diſſimulant, tanto abſurdius in voluptates invehuntur, quanto magis ad eas natura proclives ſunt.

§. CXXXIV.

Avarorum.

Denique *avari* aut nihil loquuntur, aliis ſermocinantibus, aut de lucro captando, rebus oeconomicis, frugalitate, temporum hominumque injuriis, & litibus ſuis, quin & de magia, cultu externo & benedictione, quam vocant, divina, longos ac parum ſuaves ſermones inſtituunt.

§. CXXXV.

§. CXXXV.

Locus hic est simulationi, sed non ita, ut non occasio, vinum, familiaritas, larvam aliquando detrahant. Quin quo magis simulationi ac dissimulationi studet homo vitiis deditus, eo minus propensionem suam dissimulat (*). An simulatio certitudinem horum signorum tollat?

[*] Hinc quamvis Tiberius esset simulator maximus, non fefellit tamen plerosque cautiores, qui diuturno usu didicerant, *lubere eum specie recusantis recusare specie cupientis.* Illustrabit hanc observationem TACITUS *Annal. Libr. I. Cap. III.*

§. CXXXVI.

Supersunt ACTIONES, quas quales esse oporteat *ambitiosorum*, *voluptuosorum*, *avarorum*, facile unusquisque animadvertit. Id modo observandum, non ex una alterave actione judicandum esse de propensione hominis, sed ex longa earum serie. Sic verum esse deprehendet, quae toties inculcat Servator noster, *qualis sit arbor, tales eam fructus laturam* (*). Signa ex hominum actionibus petenda.

[*]. Quare pestilentissimi sunt homines, & ad omne scelus profligati, in quos cadit elogium CORNELII NEP. *in Alcib. Cap. I. Constat enim inter omnes, qui de eo memoriae prodiderunt, nihil illo fuisse excellentius vel in virtute, vel in vitiis.* Adde Timaei & Theopompi de eo testimonia apud eumdem, *Cap. XI.*

CAPUT III.

DE SUMMA FELICITATE, AD QUAM HOMO CONTENDIT.

Sect. I.

DE BONO ET MALO GENERATIM.

§. CXXXVII.

Expensa natura hominis morali, proximum est, ut veram illam felicitatem, ad quam ille perducendus est, paullo accuratius consideremus. [§. VIII.] Connexio.

§. CXXXVIII.

Et eum quidem finem homini vel ipsa natura ostendit, ut ad summam, ad quam adspirare potest, felicitatem contendat. Voluntas enim semper bonum adpetit, [§. XXIX.] vera autem felicitas in veri boni fruitione malique absentia manifesto consistit, Hominis inclinatio naturalis ad felicitatem.

seu, ut CICERO *Tusc. quaest. Libr. V. Cap. X.* loquitur, felicitas est *secretis malis omnibus cumulata bonorum complexio.*

§. CXXXIX.

Ea quotuplex?

Quum itaque *felicem esse* sit bono vero frui: [§. CXXXVIII.] & multi tamen qui bonis variis, & iis quidem veris, praediti sunt, ideo felices non videantur: consequens est, ut felices dicendi sint (*), aut qui omnibus bonis fruuntur, aut qui possident bonum summum & praestantissimum, quod facile reliquorum omnium pretium aut exsuperet, aut saltim exaequet.

(*) Ita summam felicitatem definivit PLATO apud CICERONEM *Quaest. acad. Libr. I. Cap. VI.* ubi ait: *In una quidem virtute positam beatam vitam, non tamen beatissimam, nisi adjungerentur & corporis bona, & cetera ad virtutis usum idonea.*

§. CXL.

Consistit in fruitione boni praestantissimi.

Quia autem omnibus bonis se fruiturum, homo naturae suae sibi conscius sperare vix potest: sufficere ei ad veram felicitatem debet possessio boni summi & praestantissimi, quod reliqua omnia aut superat, aut exaequat (*).

[*] Quemadmodum enim, ubi forte res agitur, & in medio positae sunt diversae summae pecuniae, veluti 10000, 1000, 500, 100, 50, 20, 10, 5, 1. florenorum, unusquisque optat sibi copiam dari summae maximae, si omnes conjunctim sperare non liceat: ita & homini eo enitendum, ut quando omnibus bonis absolute perfrui nequit, summo saltim et perfectissimo potiatur. Ipse Servator Luc. X. 42. *Unum,* inquit, *necessarium est, Maria τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο, optimam portionem elegit.*

§. CXLI.

Ergo de bono generatim agendum.

Ut autem ex tot bonis, quae omnis boni dator, Deus, humano generi dedit, maximum & praestantissimum eligatur: de natura BONI & MALI paullo accuratius erit agendum.

§. CXLII.

Quid bonum? quid malum?

BONUM adpellamus, quidquid rem conservat ac perficit, adeoque, si id ad hominem refertur, bonum illi erit, quidquid hominem conservat ac perficit; MALUM, quod eumdem destruit ac deteriorem reddit (*).

(*) Si ergo malum repugnat naturae nostrae & essentiae, adeoque destruit τὸ *esse*, vocatur PHYSICUM: sin repugnat voluntati Dei & destruit τὸ *bene esse*, MORALE dicitur. Quae divisio etiam ad bonum pertinet.

§. CXLIII.

Bonum verum & adparens.

Quum igitur quaedam hominis naturam credantur conservare & perficere, quae eam re vera destruunt; quaedam eamdem destruere aut deteriorem reddere videantur, quae vere conservant ac perfi-

perficiunt: *bonum* aeque ac *malum* vulgo in VERUM & ADPARENS dividunt, quamvis bonum adparens verum malum; malum adparens verum bonum, adeoque tota divisio inepta sit (*).

(*) Est ergo potius distinctio, per quam vocabulum BONUM ab aequivocatione liberatur. Aristotelicis tamen ea genuina divisio visa est, quia bonum ipsis erat *congruentia cum aliquo adpetitu*. ARISTOT. *Eth. ad Nicom. Libr. I. Cap. I.*

§. CXLIV.

Absolutum & respectivum.

Deinde, quemadmodum res aliqua ita nos conservat ac perficit, ut ejus fruitio non possit detrimentum adferre: alia (*), prout bene vel male ea utimur, nos vel conservat vel destruit: ita facile intelligitur divisio nova, quod aliud bonum sit SIMPLICITER & ABSOLUTE tale, aliud certo RESPECTU, vel SECUNDUM QUID (**).

(*) Quum vero detrimentum nobis adferatur, aut dum τὸ *esse* destruitur, aut dum τοῦ *bene esse* privamur: [§. CXLII. *] neutrum cadit in bonum absolutum: & hinc illud & *utile*, & *honestum*, & *jucundum* esse oportet, e. g. virtus.

[**] Et hoc etiam dicitur *ἀδιάφορον*, seu *indifferens*, quod vere nec bonum nec malum sit, sed tale fiat, si certis usibus adhibeatur.

§. CXLV.

Activum & passivum.

Porro quum homo vel *agendo* aliquid se perficiat & conservet, vel *patiendo*, seu *recipiendo*: priore casu bonum ACTIVUM; posteriore PASSIVUM adpellatur.

§. CXLVI.

Privativum & positivum.

Per se quoque patet bonum vel ideo nos perficere, quia conservat, i. e. mali quid a nobis avertit, vel, quia perficit, & utilitatis quid adfert. Hinc illo casu bonum PRIVATIVUM; hoc POSITIVUM dicitur (*).

[*] Hinc facile patet, ubi bonum simul *privativum*, simul *positivum* est, illud κατ' ἐξοχὴν bonum esse. Sic dum Servator nos non solum ab aeternis cruciatibus redemit, sed & sempiternam beatitudinem sua obedientia meruit, dubitari non potest, quin hoc beneficium sit inaestimabile.

§. CXLVII.

Ordinarium & extraordinarium.

Est etiam bonum, quod nos in *statu naturali* conservat. Est aliud, quod in *statu praeternaturali* destructionem a nobis avertit. Illud ORDINARIUM; hoc EXTRAORDINARIUM vocamus (*).

[*] Sic cibus, potus, motus, sunt bona hominis *ordinaria*; medicamenta, venae sectiones; cauteria, sectiones, *extraordinaria*.

§. CXLVIII.

Corporis & animis.

Denique, quae immediate ad corporis conservationem ac perfectionem comparata sunt, bona CORPORIS; quae mentem perficiunt ac conservant, bona ANIMI nuncupantur. Quae divisio cum altera, quae bona quaedam ad vitam *vegetativam*, quaedam ad *sensitivam*, quaedam ad *rationalem* pertinere dicuntur, facile poterit conciliari (*).

[*] Quae enim vitam *vegetativam* vel *sensitivam* perficiunt, immediate prosunt *corpori*; quae *rationalem*, animo.

§. CXLIX.

Axiomata de bono primum & secundum.

Quum itaque homini bonum sit, quidquid eum conservat, ac perficit: [§. CXLII.] consequens est, 1. ut quo magis res ad conservationem ac perfectionem nostram facit, eo melior, & 2. quo magis imperfectos nos reddit, aut destruit, eo pejor habenda sit.

§. CL.

Tertium, quartum, quintum.

Deinde quum mens nostra corpore sit praestantior: [§. XIV.] facile intelligitur, 3. bonum, quod mentem perficit, bonis corporis esse praeferendum, nec tamen, 4. quae corpori prosunt, plane pro malis vel indifferentibus esse habenda (*). 5. Bonum, quod & mentem & corpus perficit vel conservat, multo praestantissimum esse.

[*] Hinc absurde Cyrenaici vitam pro *malo*, mortem pro *bono* quodam venditabant, [H. §. LVII.] Nec minus errabant Stoici, qui solam *virtutem bonam*, solum *vitium malum*, reliquas res omnes nec bonas nec malas esse censebant, [H. §. LXXXI.] Quum enim bonum homini sit, quod eum; id est, ejus essentiam, conservat, & perficit, [§. CXLII.] ad essentiam autem hominis non modo mens, sed & corpus pertineat: [§. XI.] ea quoque, quae corpus conservant & perficiunt, bona esse oportet. Q. E. D.

§. CLI.

Sextum, septimum & octavum.

Quum porro, qui non est, nec felix esse possit: [L. §. XV.] consequens est, 6. ut conservari magis expediat, quam perfectiorem fieri, adeoque 7. bonum *privativum positivo* sit praestantius, 8. praestantissimum autem, quod simul privativum, simul positivum est, [§. CXLVI.] (*)

[*] Erravit ergo Epicurus, & quicumque illum sequuti summum hominis bonum in *ἀναλγησίᾳ* seu *indolentia* positum existimant, [H. §. LXXXVIII.] Est enim hoc bonum privativum, quod positivo comparate praestantius, at non praestantissimum est.

§. CLII.

Nonum & sequentia.

Porro ex definitionibus boni *absoluti* & *secundum quid*, [§. CXLIV.] *activi* & *passivi*, [§. CXLV.] *ordinarii* & *extraordina-*

rii

rii [§. CXLVII.] fluunt axiomata: 9. Bonum *passivum*, quia propter activum est, huic merito posthabendum. 10. Bonum extraordinarium in statu naturali fit malum, aeque ac ordinarium in statu praeternaturali. 11. Quod bonum minus nos fruitione majoris boni privat, illud malum fit. 12. Quod malum majus malum, ipsamque destructionem a nobis avertit, fit bonum (*). 13. Bonum verum simpliciter tale simul jucundum est, simul honestum, simul utile, [§. CXLIV. *].

[*] Hinc regulae 1. *Ex duobus malis [physicis] eligendum est minus.* e. g. molius est, digitum amittere, quam vitam. 2. *Ex duobus malis moralibus neutrum eligendum, nisi favor necessitatis excuset.* e. g. si quis Nero Christianum aut sacrificare aut adulterium admittere juberet, neutrum faciendum esset. 3. *Ex duobus malis, quorum alterum morale, alterum physicum est, physicum est eligendum*, [§. CL. 3.] e. g. satius videbatur Josepho, vincula ferre, quam in herae amplexus ruere.

§. CLIII.

Et quibus axiomatibus facile patet, 1. in nobis VITAM esse bonum praestantissimum, [§. CL. 5.] nisi quis ita vivat, ut spe majoris felicitatis excidat [§. CLII. 11.] At 2. MORTEM in se malum quid esse, [§. CXLII.] nisi nos majoribus malis subducat (*). [§. CLII. 12.] *Vita & mors bonae an malae?*

[*] Mors puta naturalis. Quam enim ipse sibi homo adsciscit, voluntariam numquam bonam esse, facile patet. Voluntas hominis fertur in bonum, [§. XXVIII.] & ex Dei quidem intentione in bonum verum, quia adparens non bonum, sed malum est. [§. CXLIII.] Jam quum verum bonum sit, quod nos conservat & perficit; [§. CXLII.] voluntas nostra ex intentione Dei ferri debet in sui conservationem & perfectionem. Ergo αὐτόχειρ, dum ejus voluntas fertur in sui destructionem, agit contra intentionem Dei, adeoque committit malum morale, [§. CXLII. *] Jam quum malum morale numquam eligendum sit: [§. CLII. * 2. 3.] αὐτοχειρία etiam numquam eligenda est, adeoque hoc sensu mors numquam bona fieri potest. Q. E. D.

§. CLIV.

Ex quo porro colligimus, 3. ne illos quidem recte ratiocinari, qui MORTEM in se pro indifferente habent (*), quum in meo arbitrio non sit, mori velim, nec ne, adeoque morte nec bene nec male uti possim, sed tantum a Deo eam exspectare debeam, [§. CLIII. *] *An indifferentes?*

[*] Itaque adparet, in paralogismum abire ratiocinationem: *quia vita bona est, etiam finis vitae malus esse non potest*, MARC. ANTONIN. *in ἑαυτὸν Libr. IX.* §. *XXI.* Nam alius est finis, qui rei bonae pars est, alius, qui rem bonam destruit. Ita si adnumerem tibi 100. aureos, centesimi adnumeratio mala non erit, quamvis finis istius actus adsit. At si habeas 100. aureos, eique

possessioni finem adferat incendium, vel furtum, finem hunc possessionis nemo negabit malum esse, quamvis ipsa possessio bona sit.

§. CLV.

An bona sanitas, robur, forma, ingenium?

Idem 4. de SANITATE, ROBORE, FORMA, INGENIO, aliisque, quae natura in homine sunt, dicendum, nisi eorum fruitio te majore bono privet, [§. CLII. 11.] quemadmodum 5. morbus, dolor, infirmitas, deformitas, stupor pro malis merito habentur, nisi majori evitando malo occasionem praebeant, [§. CLII. 12.]

§. CLVI.

An scientia, artes, agilitas?

Quas studio ac exercitatione adquirimus, perfectiones intellectus, veluti SCIENTIA, ARTES, AGILITAS CORPORIS cet. in se bonae sunt, at scientia, & celeritas ingenii praestantiora bona quam artes & agilitas corporis [§. CL. 3.] At si quis tamen abutatur his praesidiis ad vitia, ea malorum nomen merito induunt (*), [§. CLII. 11.]

[*] Absurde ergo laudaret quis *pulcritudinem* Thaidis, *scientiam* Spinozae, *artem* ejus, qui falsam monetam cudit, *celeritatem ingenii* in Pseudolo Plautino, *agilitatem* corporis in Cartuchio, vel fure alio, cui ingenium omne in digitos abiit.

§. CLVII.

An virtus & vitium?

Praeterea, quum VIRTUS vere sit bonum honestum, jucundum, utile: [§. CXLIV. *] sequitur ut illa vere bona sit, [§. CLII, 13.] quemadmodum VITIUM absolute & simpliciter malum est, adeoque numquam admittit excusationem (*).

[*] Et hinc regula fluit: *non sunt facienda mala, ut eveniant bona*, & recte Apostolus, ita sentientium κρίμα ἔνδικόν ἐστι, *comdemnationem justam esse*, *Rom. III.* 8. Ita peccarunt Saul & populus, res Amalekitarum devotas diripientes, ne sacrificia deessent, 1. *Sam. XV*, 21. Nec obscurum inde est, quo vitio laboret principium illud famosum Jesuitarum, quod nomine *methodi dirigendi intentionem* adpellitant, [H. §. XCI.]

§. CLVIII.

An entia naturalia & moralia extra nos posita.

Quae *extra nos* posita sunt, ENTIA sive NATURALIA, ut *cibus*, *potus*, *aurum*, *argentum*, sive MORALIA, ut *fama*, *honor*, *dignitas*, vere *indifferentia* sunt: [§. XLIV. **] adeoque *bona* si iis recte utaris; *mala*, si perperam (*).

[*] Sic cibi, potus, & reliqua omnia sunt bona, si iis utaris ad vitam & statum tuum conservandum. At malorum semper iliadem cibus & potus attulerunt *luxuriosis*, aurum & argentum *Euclionibus*, honor & dignitas *tyrannis*, & ambitiosis omnibus, qui

Tolluntur in altum
Ut lapsu graviore ruant.

§. CLIX.

§. CLIX.

An homines?

Multo magis HOMINES, qui nobiscum in societate vivunt, *boni* nomen merentur, si virtute praediti sumus, *mali*, si vel nos, vel ipsi, vitiis indulgemus (*).

[*] Homines enim aut *flagitiis* adhuc sunt contaminati, aut *virtuti* student. *Hoc casu* nobis non aegre facient, si & ipsi virtutem sectamur. Infra enim demonstrabimus suo loco, inter homines virtute praeditos veram intercedere amicitiam. *Illo casu* nec nocere nobis possunt, nec nos destruere, vel perfectionibus privare. Potius eorum malitia virtutem nostram acuit, exercet, provehit. Hinc illa aurea Socratis, judicium capitale subituri, verba apud EPICTET. *Enchir. Cap. ult.* Ἐμὲ δὲ Ἄνυτος καὶ Μέλιτος ἀποκτεῖναι μὲν δύνανται, βλάψαι δὲ οὔ: *me autem Anytus & Melitus occidere sane possunt, laedere vero non possunt.* Contra si mali sumus: mali homines nobis non possunt non nocere: sive amici nobis sint, sive inimici: *boni* nobis non aliter proderunt quam si nos ab iis emendari patiamur. Hinc verum est, diverso respectu *hominem homini Deum, angelum, lupum, diabolum esse.*

§. CLX.

An Deus?

Et quid denique de DEO dicamus, qui, quum & esse nobis dederit, & id solus conservet, & quod caput rei est, tamquam ens perfectissimum, non possit non eos, qui illo fruuntur, bonis innumeris beare, bonum vere absolutum est, nec proprie ulli nocere potest?

[*] Posset quidem destruere hominem & perdere, si vellet. Sed quia non vult, nec sane potest. Atqui pereunt, qui ejus voluntati non parent. Immo pereunt, at non perdit eos Deus, sed ipsi suo sibi jumento hoc malum arcessunt. *Perditio tua ex te, Israel.* Quo enim pacto felices essent, qui a vero bono se alienant? Praeclara sunt, quae in hanc rem differit SENECA *Epist. XCV.* *Quae caussa est Deo bene faciendi? Natura. Errat, si quis putat, illum nocere velle. non potest. nec accipere injuriam potest, nec facere, cet.*

§. CLXI.

Quum haec bona omnia simul consequi nequeamus, praestantissimum quaerendum.

Tam multa bona sunt, quae hominem ubique circumstant. Sed quum in his quaedam in ejus potestate non sint, veluti sanitas, robur, forma, ingenium, opes, honores, quaedam fluxa ac minus stabilia, veluti praeter haec omnia ipsa scientia: facile patet, neminem temere esse mortalium, qui ea omnia conjunctim & perpetuo possideat, adeoque ex tot bonis eligendum esse summum ac praestantissimum, [§. CXL.] in eoque inveniendo non aberraturum, quicumque axiomata de bono & malo, luce meridiana clariora, [§. CXLIX. *seqq.*] in consilium adhibuerit.

SECT.

SECT. II.

DE SUMMO BONO.

§. CLXII.

Summum bonum quid?

SUMMUM itaque BONUM est bonum omnium praestantissimum, cujus fruitio reliqua bona omnia aut adaequat, aut superat, (§. CXL.) & hinc hominem, expleto ejus desiderio, vere felicem ac tranquillum reddit. Hoc bonum finis ultimus est, ad quem contendimus (*). Eo autem potiti, non possumus non simul vera felicitate potiri.

(*) Non ergo felicitas & tranquillitas est ultimus hominis finis, sed summi boni fruitio, quacum vera felicitas & tranquillitas animi semper conjuncta est. Non appetimus *summum bonum*, ut *felices* simus: sed ideo *felices* sumus, quod *summo bono* perfruimur. Nec posset bonum hoc *summum* adpellari, si propter aliud bonum adpeteretur, i. e. propter *felicitatem*. Elegantissime summum bonum describit CICERO *de fin. Libr. I. Cap. IV. quod sit illud extremum, & ultimum, quo sint omnia bene vivendi & recte faciendi consilia referenda, quod sequatur natura, ut summum ex rebus expetendis, quid fugiat, ut extremum malorum.*

§. CLXIII.

Ejus character primus.

Quum itaque bonum omnes adpetamus naturaliter, (§. XXIX.) adeoque & nemo sit mortalium, quin summo bono perfrui cupiat: facile patet, I. id bonum ita comparatum esse oportere, ut ab omnibus, media non adspernantibus, possit obtineri (*).

(*) Quum enim omnibus naturale summi boni desiderium inseverit Deus, & is tamen frustra nihil faciat: necessario etiam vult, ut homines id consequantur. Quare vult etiam, ut ab omnibus media non adspernantibus possit obtineri. Eleganter ARRIANUS in *Dissert. Epictet. Libr. III. Cap. III.* Πέφυκε δὲ πᾶσα ψυχή, ὥσπερ τῷ ἀληθεῖ ἐπινεύειν, πρὸς τὸ ψεῦδος ἀνανεύειν, πρὸς τὸ ἄδηλον ἐπέχειν, οὕτω πρὸς μὲν τὸ ἀγαθὸν ὀρεκτικῶς κινεῖσθαι πρὸς τὸ κακὸν ἐκκλιτικῶς, πρὸς δὲ τὸ μήτ' ἀγαθὸν μήτε κακὸν οὐδετέρως; *omnis mens ut naturaliter propensa est, & vero adsentiri, & a falso dissidere, & in ambiguis se sustinere: ita ei insitum est, ut ad bonum appetitu incitetur, malum refugiat, & in his, quae nec bona, nec mala sunt, in neutram partem moveatur.* Id quod deinde eleganter illustratur exemplo numismatis, imaginem Caesaris circumferentis.

§. CLXIV.

Secundus.

Quandoquidem etiam bonum hoc oportet esse omnium praestantissimum: (§. CLXII.) consequens est, II. ut praecipue mentem conservare ac perficere debeat, siquidem animi bona bonis corporis praestantiora esse, inter omnes constat, (§. CL. 3.) qui non sunt Aristippi de grege porci, (H. §. LVI.)

§. CLXV.

§. CLXV.

Quumque circa *bonum* proprie voluntas; circa *verum* intellectus versetur: (§. XV. XVI.) merito inferimus, III. summum bonum voluntatem perficere, eam libertate donare, morbos seu vitia ejus curare, & hinc summam illam infelicitatem, quacum vitiis obruti homines conflictantur, tollere debere. Tertius.

(*) Quum enim bonum excellentissimum sit, quod simul privativum est, simul positivum: (§. CLI, 8.) non obscurum est, summum bonum & vitia voluntatis curare, & hanc facultatem integritati libertatique suae restituere debere.

§. CLXVI.

Praeterea quum, si propter aliud expeteretur summum bonum, hoc nomen tueri non posset: [§. CLXII. *] facile intelligitur, IV. illud ita comparatum esse debere, ut nullum sit praestantius, propter quod expetendum videatur. Quartus.

§. CLXVII.

Denique quum in fruitione istius boni summi vera hominis felicitas posita sit, (§. CLXII.) adeoque non major infelicitas excogitari possit, quam amittere summum bonum: consequens est, V. ut bonum hoc perpetuum, & extra omne id amittendi periculum constitutum esse debeat. Quintus.

§. CLXVIII.

Itaque quum omnia haec axiomata ex ipso summi boni conceptu sua sponte fluant: dubitari nequit, *quin id demum, in quod omnia illa attributa essentialia cadunt, pro summo bono habendum sit.* Id quod quum parum observarint veteres philosophi: non sane mirum videbitur, eos hac in re mirifice dissensisse (*). Cui omnes characteres conveniunt, id summum bonum est.

(*) Si verum est, quod Varro apud AUGUSTIN. *de Civit. Dei Libr. XIX. Cap. I.* refert, ducentae & octoginta octo diversissimae philosophorum hac de re fuerunt sententiae. Sed in his pleraeque procul dubio tam absurdae, ut non magis refelli mereantur, quam febricitantium somnia, (H. §. *ult.*).

§. CLXIX.

Proinde in proclivi est animadvertere errorem ARISTIPPI CYRENAICI, summum bonum in VOLUPTATE CORPORIS positum esse, somniantis, (H. §. LVI.) Quum enim ea nec animae bonum sit, (§. CLXIV.) nec voluntatem perficiat & a morbis liberet, (§. CLXV.) ipsa quippe morbus gravissimus & vitium pestilentissimum, (§. LXXXI. *sequ.*) nec denique perpetuo illa perfrui liceat hominibus: (§. CLXVII.) ea profecto ne boni quidem nedum summi boni cognomine cohonestanda est. Non ergo voluptas.

§. CLXX.

Nec voluptas animi, vel tranquillitas?

Et quamvis EPICURUS paullo verecundius philosophatus, VOLUPTATEM ANIMI, id est, tranquillitatem ejusdem & indolentiam, summum bonum statueret: (H. §. LXXXVIII.) tamen quia & haec animi voluptas seu indolentia non est simul bonum positivum, (§. CLXV. *) nec propter se ipsam expetitur, (§. CLXVI.) nec denique perpetua est, (§. CLXVII.) summum bonum haberi nequit (*).

(*) Quin quum ideo voluptatem veram animo percipiamus, quod summo bono perfruamur: (§. CLXII. *) ea magis pro effectu summi boni, quam pro summo bono, habenda est.

§. CLXXI.

An divitiae & honores?

Facessant etiam, si qui DIVITIAS & HONORES pro summo bono venditant. Quis enim, nisi insanus, illas res sibi finem ultimum statuat, quae nec ab omnibus obtineri possunt, (§. CLXIII.) nec mentem conservant & perficiunt, (§. CLXIV. *sequ.*) sed eam potius tanto imperfectiorem reddunt, (§. CI. *sequ.*) nec propter se ipsas expetuntur, (§. CLXVI.) nec sempiternae ac perpetuae sunt? (§. CLXVII.)

§. CLXXII.

An scientia, sanitas, libertas?

Jam si porro SCIENTIAM, SANITATEM, LIBERTATEM, aliaque, quae nonnulli pro summo bono habuerunt, ad eumdem Lydium lapidem exegeris: res ipsa docebit, characteres summi boni illis haud quadrare.

§. CLXXIII.

An virtus?

Speciosior est eorum sententia, qui vel *habitum* VIRTUTIS, vel *operationem secundum virtutem optimam & perfectissimam* summum bonum esse opinantur (*). Virtus enim, ut praestantissimum bonum sit, non tamen ita comparata est, ut aliud non reperiatur praestantius. (§. CLXVI.)

(*) Hinc alterutram sententiam plerique amplexi sunt philosophi. Priorem defendit PLOTIN. *Ennead. I. Libr. IV. qu.* 10. Posteriorem ARISTOT. *Magn. moral. Cap. III.*

§. CLXXIV.

Solus Deus summum bonum est.

Quae quum ita sint, investigandum est aliud bonum, omnibus his praestantius, nec difficulter id investigabimus & in DEO solo vere reperiemus, modo nos ipsos consideraverimus paullo accuratius.

§. CLXXV.

Nos aeque, ac res

Mens nostra perceptionum suarum sibi conscia est, (§. X.) adeoque

que certiſſimum eſt, nos cogitare, & res etiam extra nos poſitas percipere. Quum ergo de non ente cogitari nihil poſſit: (L. §. XV.) de noſtra profecto aliarumque rerum *exſiſtentia*, ſi vel maxime velimus, dubitare non poſſumus. extra nos, exſiſtimus.

§. CLXXVI.

EXSISTERE aliquid dicitur vel NECESSARIO, quod non poteſt non eſſe, vel CONTINGENTER, quod poſſet etiam non eſſe. Sic nos etiam non eſſe poſſe, & hinc contingenter exſiſtere, vel inde patet, quod ante ducentos annos nemo noſtrum fuit. Exiſtentia vel necеſſaria, vel contingens.

§. CLXXVII.

Quum ergo, quod *neceſſario* exſiſtit, non poſſit non exſiſtere: (§. CLXXVI.) conſequens eſt, 1. ut & ſemper fuerit, & numquam deſiturum, adeoque & 2. nulli mutationi obnoxium ſit. 3. Ut non habeat extra ſe cauſſam exſiſtentiae, adeoque 4. a ſe ipſo exſiſtat. Entis neceſſario exſiſtentis attributa.

§. CLXXVIII.

Contra quum *contingentia* etiam eſſe non poſſent: (§. CLXXVI.) per ſe patet, 4. ea oriri ac interire, & hinc 5. variis mutationibus obnoxia eſſe, & 6. neceſſario cauſſam aliquam, cur exſiſtant, habere, adeoque 7. non eſſe a ſe ipſis. 8. Poſitis omnibus cauſſis, ponendam demum eſſe cauſſam primam, adeoque 9. progreſſum cauſſarum in infinitum non dari. Nec non entium contingenter exſiſtentium.

§. CLXXIX.

Quia autem experientia docet, totum hoc univerſum varias ſubire mutationes, & quae mutationi obnoxia ſunt, contingenter exſiſtunt, (§. CLXXVIII, 5.) quae contingenter exſiſtunt, cauſſam, cur exſiſtant, habere debent: (§. eod. 6.) conſequens eſt, ut totum hoc univerſum exſiſtentiae ſuae cauſſam habere debeat, haecque ab univerſo, tamquam effectu ſuo, ſit diverſa. Ergo datur cauſſa hujus univerſi, ab univerſo diſtincta. Univerſum hoc habet cauſſam exſiſtentiae a ſe diverſam.

§. CLXXX.

Ea cauſſa, quum ab univerſo diſtincta ſit, (§. CLXXIX.) ipſa quoque aut ens *contingens* fuit, aut *neceſſarium*. Si *contingens* eſſet: ipſa quoque haberet ſui cauſſam, (§. CLXXVIII, 6.) & quum progreſſus cauſſarum in infinitum non detur: (§. CLXXVIII, 9.) demum tamen ſubſiſtendum eſſet in cauſſa quadam prima. Sin *neceſſaria* eſt, a ſe ipſa, (§. CLXXVIII, 4.) & ſic quoque cauſſa prima erit rerum omnium. Ergo datur cauſſa univerſi ab univerſo diſtincta, quae ſimul cauſſa prima eſt, adeoque ſui cauſſam non habet, id eſt neceſſaria, & a ſe ipſa exſiſtens. Cauſſa illa eſt prima & a ſe ipſa exſiſtens.

S 2 §. CLXXXI.

§. CLXXXI.

Et hinc ens perfectissimum, id est, Deus.

Quia porro haec caussa est ens necessarium & a se ipso exsistens: (§. CLXXX.) ea sane erit immutabilis. (§. CLXXVII, 2.) Si immutabilis est, nec addi ei quidquam potest, nec detrahi. Ergo est ens perfectissimum: adeoque caussa hujus universi prima & ab ipso universo distincta, est ens perfectissimum, id est, Deus.

§. CLXXXII.

Deus est ens simplex.

Ex hoc (§. CLXXXI.) sequitur etiam, ut Deus non sit ens compositum, sed SIMPLEX. Si enim compositus esset, partes, ex quibus constat, essent eo priores, adeoque ipse haberet exsistentiae suae initium, nec esset a se ipso. (§. CLXXVII, 1.)

§. CLXXXIII.

Spiritus.

Quum sit simplex; (§. CLXXXII.) non potest esse corpus; quippe quod sine partibus & extensione concipi nequit. Est ergo *spiritus* (*), adeoque substantia perfectissime cogitans. (§. XI.)

[*] Quod non animadvertens IO. CLERICUS *Part. I. Log. Cap. VIII. §. V. & Pneumatol. Sect. III. Cap. III. § XVII.* Deo non tantum spirituum, sed & corporum, immo & omnium entium proprietates tribuit.

§. CLXXXIV.

Aeternus, independens, infinitus, incomprehensibilis, omnipraesens, unus.

Dum Deus a se ipso est, (§. CLXXX.) est etiam ens AETERNUM, & INDEPENDENS. Dum nec addi ei, nec detrahi quidquam potest, est ens INFINITUM, & hinc INCOMPREHENSIBILE, OMNIPRAESENS (*) & UNUM.

[*] Si enim Deus est ens infinitum: mens nostra finita eum cogitando capere non potest, & hinc est ens *incomprehensibile*. Quia deinde ens infinitum certo loco includi nequit, est *omnipraesens*. Quia denique ens infinitum est, infinitum autem non nisi unum concipi potest, Deus tantum *unus* sit, oportet.

§. CLXXXV.

Intelligens, sapiens, praesciũ, libere volens, omnipotens.

Comparatis inter se ideis cogitationis & entis perfectissimi, (§. CLXXXIII.) sua sponte sequitur non posse non Deum esse ens INTELLIGENS, SAPIENTISSIMUM, PRAESCIUM, OMNISCIUM, LIBERRIME VOLENS, OMNIPOTENS (*).

[*] Quod ergo vult, etiam potest. Nihil autem vult, nisi quod sapientiae suae est consentaneum. Et hinc facile patet, cur non posse dicatur efficere, ut contradictoria sint vera, & cur negetur, eum mentiri posse.

§. CLXXXVI.

Verax, justus, bonus.

Cum ergo nihil possit, nisi quod vult: (§. CLXXXV.) sequitur, ut sit VERAX, JUSTUS, BONUS, omnesque virtutes in Deo reperiantur in gradu eminentissimo.

§. CLXXXVII.

§. CLXXXVII.

Talis est Deus. Jam quis negaverit, eum bonum infinitum; ac omnium praestantissimum, quin absolute tale esse, adeo, ut ei id nomen κυρίως & κατ' ἐξοχὴν omnino competat (*)? Deus ergo est summum bonum,

[*] Hinc Germanis Deus dicitur GOTT, quasi *Guth*. Et nota sunt illa Servatoris Luc. XVIII, 19. τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός: *Quid me vocas bonum? Nemo bonus, nisi solus Deus.*

§. CLXXXVIII.

Nec tantum *in se* & *absolute* bonus est Deus: sed & *homini* bonum praestantissimum, & hinc vere summum bonum unicum (*). Quod facile patebit, si attributa summi boni essentialia (§. CLXXIII. *seqq.*) consideremus paullo accuratius, eaque cum conceptu Dei hucusque explicato comparemus. Etiam ratione hominis consideratus.

[*] Erravit ergo Epicurus, dum Deum consideravit, tamquam ens *in se* beatum, immortale, sempiternum, at otiosum, [H. §. LXXXIV.] & quod ad se non pertineret, adeoque & cultum illi nullum admodum exhibuit. Et qui potuit colere ens, quod ipsi bonum videbatur, at absolute tantum, & in se, non in ordine ad homines? Quis nostrum colit Japanorum regem, quamvis potentissimum, quem ad nos non pertinere probe novimus? At nec magis ad Epicurum pertinebat Deus otiosus, & sua beatitudine in intermundiis perfruens. Sapiens itaque ex contemplatione naturae Dei colliget, eum non modo *absolute*, sed & *respective bonum* esse, & cum Epicteto apud ARRIAN. *Diss. Epictet. Libr. I. Cap. XVI.* cogitabit: Εἰ ἀηδὼν ἤμην, ἐποίουν τὰ τῆς ἀηδόνος. εἰ κύκνος, τὰ τοῦ κύκνου· νῦν δὲ λογικός εἰμι. ὑμνεῖν με δεῖ τὸν θεόν. τοῦτο ποιῶ. οὔτ' ἐγκαταλείψω τὴν τάξιν ταύτην, ἐφ' ὅσον ἂν διδῶται: *si luscinia essem, lusciniae officio fungerer; si olor oloris more facerem. Atqui compos sum rationis. Itaque Deus mihi celebrandus est. Hoc officium meum est, hoc exsequor, nec deseram hanc stationem, dum licuerit.*

§. CLXXXIX.

Quum enim summum bonum ita comparatum sit, ut ab omnibus, media non adspernantibus, possit obtineri? (§. CLXIII.) talis profecto est Deus, qui quanto amore homines prosequatur, tot praeclaris, quibus eos prae aliis animantibus condecoravit, beneficiis docuit. Jam quum amor sit appetitio boni, (§. XXXVII.) appetitio boni autem cupiditas, se cum re uniendi: consequens est, ut ex parte Dei nihil sit, cur, qui media haud adspernantur perfectissimum hoc bonum non possint obtinere. Quod probatur ex charactere primo.

§. CXC.

Si porro summi boni requisitum est, ut mentem conservet ac perficiat: (§. CLXIV.) quis magis id praestabit Deo, qui & exsistentiam menti dedit, & felicitatis omnis solus largitor est? Secundo.

S 3 §. CXCI.

§. CXCI.

Tertio. Et quis dubitet quaeso, quin Deus voluntatem perficere, libertate donare, morbosque & vitia ejus tollere possit? (§. CLXV.) Perficitur voluntas, si verum bonum amat: id vero fit, si amat Deum. Qui Deum amat, non amplius servit adfectibus & inclinationibus pravis. Ergo in libertatem vindicatus est, & hinc nec vitiis amplius indulget, & virtuti studet.

§. CXCII.

Quarto. Praeterea quemadmodum summum bonum ita comparatum esse oportet, ut propter se, ac non propter aliud, expetatur: (§. CLXVI.) ita hoc quoque summi boni attributum in Deum manifesto cadit. Quid enim est quaeso Deo praestantius, propter quod cum Deo uniri velis?

§. CXCIII.

Quinto. Denique quum bonum summum perpetuum ac extra amittendi periculum constitutum esse oporteat: (§. CLXVII.) nemini & id attributum magis competit, quam Deo, qui & ipse in se ens immutabile, ac sempiternum est, (§. CLXXXIV.) & amorem, quo semel hominem complectitur, non deponit, nisi ipse homo se ab ejus consortio divellat. (§. CLX. *)

§. CXCIV.

Conclusio demonstrationis. Ex quibus omnibus sua sponte fluit ratiocinium: cui omnia attributa summi boni essentialia competunt: id summum bonum est, (§. CLXVIII.) At ea omnia competunt Deo, (§. CLXXXVIII. *sequ.*) Est ergo Deus summum bonum. Q. E. D. (*).

[*] Id & gentiles philosophi agnoverunt. Pythagoraeis summum bonum consistebat ἐν ὁμοιώσει τοῦ θεοῦ, [H. §. XLIV.] idque & Platonici statuebant, [*Ib.* §. LXVI.] Stoici finem philosophiae moralis esse dicebant, naturae convenienter vivere: [*Ib.* §. LXXXI.] sed plerique id interpretabantur de Deo. Lips. *Introd. ad Stoic. philos. Libr. II. Diss. XIX.* Similia illa Cleanthis apud CLEM. ALEXANDRINUM:

Εἰ τὸ ἀγαθὸν ἐρωτᾷς μ', οἷον ἐσ', ἄκουε δή.
Τεταγμένον, δίκαιον, ὅσιον, εὐσεβὲς,
Κρατοῦν ἑαυτοῦ, χρήσιμον, καλὸν, δέον,
Αὐστηρὸν αὐθέκαστον, ἀεὶ συμφέρον,
Ἄφοβον, ἄλυπον, λυσιτελὲς ἀνώδυνον,
Ὠφέλιμον, εὐάρεστον, ἀσφαλὲς, φίλον,
Ἔντιμον, ὁμολογούμενον - -
Εὐκλεὲς, ἄτυφον, ἐπιμελὲς, πρᾶον, σφοδρὸν,
Χρονιζόμενον, ἄμεμπτον ἀεὶ διαμένον.
Ἀνελεύθερος πᾶς, ὅστις εἰς δόξαν βλέπει,
Ὡς δὴ παρ' ἐκείνης τευξόμενος καλοῦ τινος.

Si quale sit bonum, rogas, ita accipe;
Est ordinatum, justum, & est sanctum, pium,
Sui potens, commodum aliis, pulcrum; decens,
Rectum atque constans, semper autem conferens,
Expers metu, dolore, curis omnibus;
Juvans, benignum, stabile, amicum, ama-

amabile;
Honore dignum, confitendum;
Et gloriosum, non superbum, quod geris.
Curam omnium, placens & viribus valens,
Aevi vetus, culpae inscium, semper manens,
Ah vilis ille, opinionem qui adspicit,
Tanquam duce hac venturus ad veri scopum!

Praeclara haec, & ἐν ὀλίγῳ Christiana, sed quorum similia permulta apud veteres illos pago deditos philosophos passim occurrunt.

§. CXCV.

Ex iisdem autem summi boni characteribus, quo vinculo cum Deo, tamquam summo illo bono, conjungamur, facile patet. Quia enim summum bonum perpetuum, & extra omne amittendi periculum constitutum esse debet: (§. CLXVII.) sane non potest illud in corpore, tamquam substantia mortali consistere, sed in mente substantia indestructibili ac immortali (*). [§. XIII.]. Deo perfruimur mente.

[*] Quamvis enim & corpus summam ex unione cum Deo utilitatem capiat, primario tamen cum mente conjungitur Deus, & hinc facile patet, quo sensu & corpus piorum dicatur ναὸς τοῦ ἐν αὐτοῖς θεοῦ 1. *Cor. VI*, 19.

§. CXCVI.

Quumque mentis facultates sint intellectus & voluntas, [XV. XVI.] intellectus autem circa *verum* tantum versetur: experientia quidem docet, veri cognitione carere non posse, qui Deo frui cupit, at neminem ideo frui Deo, quod veritatis sit scientissimus (*). Et quidem voluntate.

[*] Quare recte *Hebr. XI. 6.* ponitur, eum, qui ad Deum venire cupiat, credere debere, quod exsistat, & se quaerentibus μισθαποδότης futurus sit. At acu rem non tetigere philosophi, qui veritatis cognitionem veluti vinculum inter Deum & homines esse contenderunt. Pythagoras apud STOB. *Serm. XI.* interrogatus, τί ποιοῦντες ἄνθρωποι θεῷ ὅμοιοι; *quid facerent homines, quo similes Deo evaderent?* respondit: ἐὰν ἀληθεύωσι, *si veritati studerent.* Similia; loca ex PORPHYRII *Vita Pythagorae*, HIEROCLIS *Commentario ad aurea Pyth. carmina* aliisque veterum monimentis collegit SCHEFFER. *de nat. & constit. philos. Ital. Cap. VII. p.* 47. *sequ.*

§. CXCVII.

Itaque hoc vinculum in voluntate quaerendum, cujus quum sint duae operationes *appetere* & *aversari:* [§. XXVIII.] unusquisque videt, *aversationem* nos cum Deo haud conjungere, sed *appetitionem*, quae, dum in bonum fertur, uti semper fertur, AMOR vocari solet (§. XXXVII]. Est igitur amor vinculum illud, quo cum Deo conjungimur. Speciatim amore.

§. CXCVIII.

A Deo nos amari, jam supra ex insigni ejus in genus humanum Qui vinculum in

bene-

ter Deum & homines. beneficentia demonstratum est [§. CLXXXIX]. Si ergo & homo amore in Deum fertur: non potest non inde praeclara illa conjunctio oriri, in qua veram consistere felicitatem, diximus.

§. CXCIX.

Amor complacentiae & concupiscentiae. Distinguere hunc amorem solent in eum, quem COMPLACENTIAE vel PURUM, & CONCUPISCENTIAE vocant, quorum illo Deum tantum propter perfectiones; hoc etiam propter bona, quibus nos cumulat, amari aiunt. Sed quum Deus simul ens perfectissimum, [§. CLXXXI.] simul bonum summum sit: [§. CXCIV.] fieri non potest, quin utroque genere amoris complectendus sit, & in abstractionem parum solidam abeat subtilis illa de amore Dei puro disputatio (*).

(*) Eam jam moverunt Epicurei, eorumque adseclae recutiti, Sadducaei. Instauravit eam controversiam Cameracensis, quae non sine invidia agitata diutissime. Prodiere initio FRANC. DE SALIGNAC FENELON *Explication des maximes des saints sur la vie interieure*, in quo libello auctor amorem purum inculcat. Huic LUD. ANT. NOALLIUS, archiepiscopus Parisiensis, cum BOSSUETO & GODETO, episcopis Meldensi & Carnotensi opposuere *Declarationem*, quae una cum superiore libello recusa est *Amstel.* CIƆIƆCLXXXIX. 12. Sequuta est FENELONII *Instruction pastorale*, eodem anno ibidem recusa. Prodiere etiam *Apologia pro amore, quo Deum solum vere desideramus possidere*, cet. itidem Fenelonio opposita, *Amst.* CIƆIƆCXCVIII. & *Lettre d'un Théologien de Louvain à un Docteur de Sorbonne*, pro illo scripta, *Leod.* CIƆIƆCXCVIII. 8. *Le Christianisme éclairci*, *Amst.* CIƆIƆCC. 12. cujus auctor se medium inter istos litigantes gerit. Ut similes libellos ejus generis praetermittamus, tu adde *Acta erud. Anno* 1701. *p.* 394. *p.* 507. *Anno* 1704. *p.* 412. *Anno* 1708. *p.* 358. *p.* 461. ubi SAURINI, DE LA PLACETTE, MALEBRANCHII, POIRETI, aliorumque ejus generis libelli recensentur.

§. CC.

Nec non obedientiae, amicitiae & benevolentiae. Et quia amore aliquem prosequimur vel tamquam ens *perfectius*, vel tamquam nobis *aequale*, vel tamquam *inferius* atque *imperfectius*, primi generis amorem DEVOTIONIS vel OBEDIENTIAE; secundi AMICITIAE; tertii BENEVOLENTIAE vocare solent.

§. CCI.

Quali amore nos Deus complectatur? Ex quibus definitionibus consequitur, ut Deus homines se amantes complectatur amore BENEVOLENTIAE, qui, quatenus nullo nostro merito provocatur, GRATIA; quatenus nos ex miseriis nostris eripere cupit, MISERICORDIA (*) adpellatur.

(*) Eam & pago dediti philosophi agnovere. Hinc preces illae: *κύριε ἐλέησον, domine miserere*, quae non modo Christianis a tot saeculis in litaniis solemnes fuere, sed & jam apud ARRIAN. *in Dissert. Epictet. Libr. II. Cap. VII.* occurrunt.

§. CCII.

§. CCII.

Ex parte autem hominis non poteſt non hic amor OBEDIENTIAE vel DEVOTIONIS eſſe, qui totum Dei cultum complectitur. Dum enim ejus perfectiones ac bonitatem intuemur, eum *amare*; dum illam cum ejus juſtitia & potentia conjungimus, eumdem *timere*; dum nobis praeter ejus bonitatem & potentiam, etiam omniſcientiam ad animum revocamus, omnem in eo *fiduciam collocare*; dum ejus amorem & ſapientiam contemplamur, *in ejus voluntate adquieſcere*; dum denique ejus juſtitiam eum noſtra ab illo dependentia contendimus, ei *parere* ac *obſequi* (*) nos debere facile animadvertimus. Qualem debeamus Deo? Unde cultus Dei internus?

[*] Et in his verus poſitus eſt cultus Dei internus. Sapienter XENOPHON Ἀπομνημονευμάτων Libr. IV. Cap. III. §. XVI. πῶς οὖν ἄν τις κάλλιον καὶ εὐσεβέστερον τιμῴη θεοὺς, ἢ ὡς αὐτοὶ κελεύουσιν, οὕτω ποιῶν: *qui ergo poſſit aliquis rectius & religioſius Deos colere, quam ea, quae juſſerint, faciendo!*

§. CCIII.

Quumque, quem calidius amamus, ei, nos noſtraque omnia mancipare, ac veluti devovere ſoleamus quam libentiſſime: facile patet, & linguam *honorifice* de Deo *loquuturam*, ejuſque beneficia *praedicaturam*, [§. CLXXXVIII. *) & cum nemine *colloquuturam* libentius, quam cum Deo (*): membra quoque reliqua omnia provehendae Dei gloriae conſecrata fore. Unde externus?

[*] PLATO in *Timaeo p. 1046.* πάντες, ὅσοι κατὰ βραχὺ σωφροσύνης μετέχουσιν, ἐπὶ πάσῃ ὁρμῇ καὶ σμικροῦ καὶ μεγάλου πράγματος, Θεὸν ἀείπου καλοῦσιν: *omnes qui mentis compotes ſunt, in operis cujuslibet ſive magni ſive parvi exordio Deum invocant.* Adde ejuſdem *Epiſt. VIII.*

§. CCIV.

Ex quo de quaeſtione, *an cultu etiam externo Deus ſit proſequendus?* facile poteſt ferri judicium. Quamvis enim illo Deus haud indigeat: ſane nec interno indiget. Et ita natura comparatum eſt, ut affectus animi in verba aliaſque externas actiones non poſſit non erumpere. An Deus etiam cultu externo proſequendus ſit?

SECT. III.

DE SUMMI BONI EFFECTIBUS.

§. CCV.

QUale ſit ſummum bonum, hactenus vidimus. Jam demonſtrandum, non poſſe non cum ejus poſſeſſione veram felicitatem Summi boni effectus.

tatem conjunctam esse. Id quod, si effecta hujus possessionis expenderimus, facile deprehendemus.

§. CCVI.

Est illud simul jucundum, honestum, & utile.

Verum bonum ab *apparente* in eo differt, quod illud simul JUCUNDUM, simul HONESTUM, simul UTILE sit, [§. CXLIV. *] Id ergo de summo etiam bono, tamquam vere tali, erit adfirmandum.

§. CCVII.

Hinc ejus primus effectus tranquillitas animi.

JUCUNDUM illud esse facile patet. Quum enim Deus propter se ipsum expetatur, neque sit aliud bonum praestantius, propter quod sit expetendus: [§. CXCII.] non potest sane mens, quin in ejus possessione adquiescat. Ubi adquiescit mens, ibi nec tristitia, nec taedio, nec metu aliove adfectu perturbatur, [§. XXXII.] adeoque summa suavitate perfruitur. Id quod TRANQUILLITATEM ANIMI vocant philosophi.

[*] SENECA *de Tranquillitate animi Cap. III. Innumerabiles proprietates sunt, sed unus effectus vitii, displicere sibi. Hoc oritur ab intemperie animi, & cupiditatibus timidis, aut parum prosperis, ubi aut non audent, quantum concupiscunt, aut non consequuntur, & in spem toti prominent, semper instabiles, mobilesque, quod necesse est accidere pendentibus ad vota sua. Omni vita pendent, & inhonesta se ac difficilia docent coguntque, & ubi sine praemio labor est, torquet illos irritum dedecus, nec dolent, prava, sed frustra voluisse. Tunc illos & poenitentia coepti tenet, & incipiendi timor, subrepitque illa jactatio animi, non invenientis exitum, quia nec cupiditatibus suis imperare, nec obsequi possunt, & cunctatio vitae, parum se explicantis, & inter destituta vota torpentis animi situs.*

§. CCVIII.

Quid tranquillitas animi?

Est itaque TRANQUILLITAS animi adquiescentia mentis in fruitione Dei, qua homo omnia, quae mentem perturbant, vincit, & in mediis calamitatum fluctibus non expavescit, sed sua conditione contentus & vivit & vivere desinit.

§. CCIX.

Ejus caussa prima in intellectu?

Caussae tantae suavitatis quam plurimae. Quum enim de eo, quod vere amamus, adsidue ac cum incredibili voluptate cogitemus: quam jucundam quaeso sapienti oportet esse contemplationem Dei, in quo immensam perfectionem, bonitatem, gratiam, misericordiam, perspicit, & majora ea omnia quotidie experitur, quam mente umquam adsequi potuit?

§. CCX.

Secunda in conscientia.

Deinde quum improbis cruciatus maximos excitet mens, admissorum scelerum sibi conscia: [§. C.] nihil est, quod eos vereantur sapientes, qui summi boni facti sunt compotes. Quum enim

enim Deum ament, & a Deo amentur: [§. CXCVIII.] cur ab eo ſervili metu abhorrerent? Et quum eum colant, honorent, ei obſequantur: cur ſe admiſſi ſceleris reos peragerent? Nonne ipſa potius conſcia mens recti ipſis perpetuae epulae viderentur (*)?

[*] Hinc illa ἡδεῖα ἐλπὶς, *jucunda ſpes*, quam PLATO: illa, ἐλευθερία, ſeu *libertas*, quam PERIANDER conſcientiae rectae tribuebat: hinc ſolos SOCRATES ἀταράχως, id eſt, *citra perturbationem*, vivere dicebat, τοὺς μηδὲν ἑαυτοῖς ἄτοπον συνειδότας, *qui ſibi nullius abſurditatis eſſent conſcii*.

§. CCXI.

Quumque voluntas quam maxime turbetur, ſi deſiderium ejus haud expleatur: (§. CI.) non eſt, quod id vereatur vir ſapiens, qui dum ſolum Deum anhelat, bonum infinitum anhelat, idque tale, quod ſolum iſtud deſiderium omnino explere poſſit. Tertia in voluntate.

§. CCXII.

Ceſſabunt etiam illi animi tumultus, quos adfectus excitare ſolent. Oriuntur enim hi ex repraeſentatione boni vel mali. [§. XXXII.] Qui autem ſummo bono potitus eſt, is nec bona minoris pretii tanti facit, ut eorum jactura excrucietur, nec mala ulla tam intolerabilia exiſtimat, ut eorum cauſſa ſe minus beatum judicet. Quarta in adfectibus.

§. CCXIII.

Aequo ergo animo carebit opibus, honoribus, & voluptatibus, quum ea omnia nec meliores reddant homines, & ſaepe eoſdem vera felicitate privent. Quin, quum & fiduciam in Deo omnem collocet, & in ejus voluntate unice adquieſcat, [§. CCII.] nec ea, quibus opus eſt, ſibi deeſſe, nec pauperiem, ignominiam, dolores ſibi nocere poſſe, perſuaſiſſimus erit. Quinta in ſtatu hominis virtute praediti.

§. CCXIV.

Multo minus mortem metuet. Quamvis enim ea in ſe mali quid ſit: [§. CLIII.] accurate tamen intelligit ſapiens, illi, qui cum Deo unitus eſt, illam malam eſſe non poſſe, quia bonum illud ſummum eſt ſempiternum, [§. CXCIII.] adeoque a mente immortali amitti non poteſt, ſi vel maxime corpus in ſua elementa, ex quibus conflatum eſt, reſolvatur (*). Sexta in morte.

[*] Hinc facile patet, cur ARISTOTELES mortem adpellarit φοβερώτατον φοβερῶν. Nec minus unuſquiſque animadvertet, quid in PLATONIS *Phaedone*, & BOETHII libello *de conſolatione ex philoſophia* deſiderandum ſit. Denique non difficile erit, judicare, an ulla εὐθανασία eſſe potuerit eorum, qui immortalitatem mentis in dubium vocarunt, & cur tamen & Epicurei quidam, quin & athei, mira conſtantia diem obiiſſe ſupremum legantur. Addantur PETRUS BAELIUS *in Dict. hyſt. Crit. ſub voce* T. Lucrece *p.* 1809. & GOTTFRID. OLEARIUS *Diſſ. de morte contemnenda.*

§. CCXV.

Conclusio doctrinae de tranquillitate.

Ita ſapiens ſuae ſe virtuti involvit. Ita ſi fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae. Ut paucis dicamus, ſapientis animus eſt, ſicut Olympus, qua nubes tranſcendit: ſemper ibi ſerenum eſt.

§. CCXVI.

Alter ſummi boni effectus, virtus.

Deinde quum omne bonum verum ſimul HONESTUM ſit: (§. CXLIV. *) ejus ſane poſſeſſionem cum vera VIRTUTE conjunctam eſſe oportet, adeoque is alter effectus erit, qui ex fruitione ſummi boni proficiſcitur.

§. CCXVII.

Quid virtus?

Eſt autem VIRTUS conſtans ac ſincera voluntas actiones ad divinae voluntatis normam inſtituendi (*).

[*] Sive autem ex *ratione*, ſive ex *revelatione* voluntas illa divina innoteſcat, perinde eſt. Non minus enim illi, quam huic, debemus obſequium, & aeque peccant, qui contra rectam rationem, quam qui contra legem Dei poſitivam aliquid admittunt. Ex quo ſimul patet, quam abſurda ſit illa Jeſuitarum de peccato *philoſophico* & *theologico* doctrina, quae ANTONIO ARNALDO vera viſa eſt haereſis, (H. §. XCI. *) Exſtant ejus *Nouvelle héréſie dans la morale, dénoncée au Pape*, *Colon.* CIϽIϽCLXXXIX. 12. item *Seconde Dénonciation de la nouvelle héréſie du péché philoſophique*, *Coloniae* CIϽIϽCXC. 12. & *Troiſiéme Dénonciation de la nouvelle héréſie du péché philoſophique*, *eod. ann.*

§. CCXVIII.

Virtus eſt voluntas.

Quum itaque virtus ſit *voluntas*: (§. CCXVII.) conſequens eſt, 1. ut *prudentia* a veteribus philoſophis pro virtute fruſtra habeatur, quippe quam ad habitus intellectuales pertinere, nemo temere negaverit. 2. Ut ſemper cum *ſtudio inquirendi in voluntatem Dei* conjuncta ſit.

§. CCXIX.

Conſtans.

Quum deinde ſit *conſtans* voluntas: (§. CCXVII.) conſequens eſt, 3. virtutem conjunctam eſſe cum *habitu* tali, ut homo nullam actionem malam, vel omiſſionem boni cum vera virtute conſiſtere poſſe ſtatuat, adeoque 4. numquam ſponte & ἐκ προαιρέσεως contra voluntatem Dei peccet (*).

[*] Et hinc recte Stoici virtutem omnem poſitam arbitrabantur in conſentiente cum ratione & perpetua conſtantia. CIC. *Parador. III. Cap. I.* vel in *conſtante ac perpetua vitae ratione.* Idem de *Legib. Libr. I. Cap. XVII.* Vid. *Elem.* noſtra *Pandect. Part. I.* §. II.*)

§. CCXX.

Unica.

Quin exinde colligimus, 5. virtutes omnes inſeparabili vinculo connexas, immo 6. *unam* tantum virtutem eſſe, quum unica tantum

tum ſit conſtans ac ſincera voluntas ad normam divinae voluntatis vivendi (*).

[*] Haec quoque viderunt Stoici, quamvis ideo ab aliis philoſophis perperam exagitati. Vid. LIPS. *Manud. ad philoſoph. Stoic. Libr.* III. *Diſſ.* IV. Et quid aliud ſibi volunt illa Apoſtoli: Ὅστις γὰρ ὅλον τὸν νόμον τηρήσει, πταίσει δὲ ἐν ἑνὶ, γέγονε πάντων ἔνοχος: *Qui enim totam legem ſervaveris, & transgreſſus fueris unam, totius violatae legis ejus erit.* Jac. II. 11.

§. CCXXI.

Praeterea, quum *ſerium* eſſe oporteat viri boni propoſitum, ſecundum voluntatem divinam agendi: (§. CCXVII.) per ſe patet, 7. virtutem non in ſolis actionibus externis, ſed in emendata mente, conſiſtere, & 8. ex hac deinde actiones virtuti conſentaneas ſua ſponte proficiſci (*). Seria.

(*) Et hinc aliud *juſta*: aliud *juſte agere*. Eleganter PHILEMON apud STOBAEUM *Serm. IX.*

Ἀνὴρ δίκαιός ἐστιν, οὐχ ὁ μὴ ἀδικῶν,
Ἀλλ᾽ ὅς, τις ἀδικεῖν δυνάμενος μὴ βούλεται,
Οὐδ᾽ ὃς τὰ μικρὰ λαμβάνειν ἀπέχετο,
Ἀλλ᾽ ὃς τὰ μεγάλα καρτερεῖ μὴ λαμβάνειν,
Ἔχειν δυνάμενος, καὶ κρατεῖν ἀζημίως.
Οὐδ᾽ ὅς γε ταῦτα πάντα διατηρεῖ μόνον,
Ἀλλ᾽ ὅς, τις ἄδολον γνησίαν τ᾽ ἔχων φύσιν
Εἶναι δίκαιος, κ᾽ οὐ δοκεῖν εἶναι, θέλει.

Non juſtus omnis abſtinens injuriae eſt,
Sed qui, nocere dum poteſt, abſtinet.
Nec qui recuſat parva, ſed qui maximis
Tentatus, animi robur invictum gerit.
Nec quisquis illa quolibet praeſtat modo,
Sed qui, doloſi neſcius fuci, integra.
Probitate juſtus eſſe, non credi ſtudet.

§. CCXXII.

Quumque verae virtutis norma ſit *voluntas divina*: (§. CCXVII.) facile adparet, 9. non eſſe in hominis arbitrio, ſibi ipſi fingere normam actionum ſuarum, adeoque 10. non excuſari ſemper, qui agunt ſecundum conſcientiam, & 11. multo minus pro virtute praeditis habendos, qui quidquam agunt, quod Deus ab ullo hominum nec per rationem, nec per revelationem, umquam exegit (*). Ejus norma voluntas divina.

[*] Et hinc adparet, ipſi ſanae philoſophiae morali repugnare flagella, aliaſque ἀσκήσεις, quas & veteres & novi quidam ſapientes viam ad beatitudinem proximam, quin genuinam virtutem eſſe, arbitrantur. Vid. BOILEAU *Hiſtoria flagellantium*, & JO. FRANC. BUDDEI *Diſſ.* de *ἀσκήσει philoſophica.*

§. CCXXIII.

Ex eodem conſequitur, 12. virtute praeditum ita inveſtigare voluntatem divinam, ut obſervet mediocritatem, & nec in exceſſu, nec in defectu adverſus voluntatem divinam peccet (*). Mediocritas in virtute obſervanda.

[*] Notum eſt, Ariſtotelem ipſam virtutem definiviſſe, quod ſit *habitus con-*

consistens in mediocritate. Quamvis autem haec definitio non nisi nominalis sit, & hinc essentiam virtutis minus exhauriat: verum tamen est, virtutis eam esse proprietatem, quod neque in excessu, neque in defectu peccet. Uti enim, qui plus probat, nihil probat; ita & qui plus facit, quam voluntas divina exigit, eam voluntatem Dei plane non videtur exsequutus. Multoque minus, qui minus, quam Deus exigit, facit. Mediocritas autem non *rei*, sed *rationis*, hic intelligenda. Quod quum non animadverterit LACTANT. *Instit. divin. Libr. VI. Cap. XVI.* male hanc veritatem ex ea ratione in dubium vocat, *quod interdum & modicum gaudere vitiosum, interdum vel exsultare laetitia, non sit criminosum.* Vid. HORNEII *Ethic. Libr. III. Cap. I. §. XVII.*

§. CCXXIV.

Virtutis est facere & omittere.

Denique quia virtutis amans actiones suas ad normam divinae voluntatis instituit: (§. CCXVII.) nemo dubitabit, 13. quin non modo quod Deus praecipit, faciendum, sed &, quod prohibet, omittendum sit, adeoque 14. is minime omnium viri boni nomen mereatur, qui quidem multas actiones, legi materialiter convenientes, edit, nec tamen a malo abstinet, vel 15. qui a vitiis quidem abhorret, nec quidquam tamen boni facit.

§. CCXXV.

Et uti mediis necessariis.

Nec minus res ipsa docet, 16. ob eamdem rationem virtutem non esse propositum bene & secundum voluntatem divinam agendi, nisi accedat usus mediorum, quibus ad eum finem pervenire liceat.

§. CCXXVI.

Virtutis unius variae denominationes.

Talem esse oportet virtutem, quae id nomen cum laude tueatur. Quamvis vero non nisi una sit: (§. CCXX. 6.) negari tamen non potest, eam versari circa objecta varia, variisque se exserere occasionibus, & hinc varias etiam denominationes adsciscere posse (*).

(*) Quemadmodum una mens est, & ea tamen, prout bonum adpetit, & malum aversatur, *voluntas* adpellatur; ita & unica illa virtus, prout circa diversa objecta versatur, vel certis occasionibus sese exserit, modo *fortitudo*, modo *justitia*, modo aliis nominibus vocatur.

§. CCXXVII.

Quid pietas, justitia, temperantia?

Sic constans illa ac sincera voluntas, actiones omnes, *quae ad Deum pertinent*, ad normam voluntatis divinae exigendi, vocatur PIETAS; si voluntas illa nostra circa actiones, quae ad officia erga alios homines pertinent, occupata est, JUSTITIA; si denique circa officia, nobis ipsis debita versatur, TEMPERANTIA (*).

(*) Et hae vere cardinales virtutes, seu modificationes unicae istius virtutis praecipuae, quas & Apostolus conjungit, dum de gratia salutari, quae omnibus

nibus hominibus apparuit, praedicat, quod nos eo adducere debeat, ἵνα σωφρόνως, καὶ δικαίως, καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, *ut temperanter, juste ac pie vivamus in hoc saeculo*, Tit. II. 12.

§. CCXXVIII.

Quemadmodum autem vera virtus nec in excessu, nec in defectu peccat: (§. CCXXXIII.) ita facile patet, *pietati* ex una parte ATHEISMUM & IMPIETATEM; ex altera SUPERSTITIONEM quam maxime repugnare, quorum vitiorum illud Deo officia, quae exigit, denegat; hoc cultum, quem non exigit, & quia natura ejus abhorret, obtrudit. Vitia opposita pietati.

§. CCXXIX.

Nec minus contra *justitiam* & excessu & defectu peccari potest, dum vel nimium uni, vel alteri justo minus tribuitur. Sed quia utrumque extremum in una actione observatur, hinc justitiae unum tantum opponitur vitium, INJUSTITIA. Justitiae.

§. CCXXX.

Porro temperantiae ex altera parte INTEMPERANTIA, quae voluptatibus nec finem, nec modum statuit, ex altera ΑΝΑΙΣΘΗΣΙΑ, quae nec licitis frui sustinet, omnino repugnat (*). Temperantiae.

(*) Unde qui genium defraudant, & quum rebus omnibus abundent, ferias agunt esuriales, & nudi incedunt, ne quid ex nummorum strue deminuatur, ii non magis temperantes sunt, quam homines, fruges consumere nati.

§. CCXXXI.

Ita porro voluntas constans ac sincera rebus utilibus recte utendi varias potest sortiri denominationes. Dum enim aliena non adpetit, ABSTINENTIA; dum aliis subvenit, in privatis LIBERALITAS, in viris principibus atque illustribus MAGNIFICENTIA (*) vocatur. Quid abstinentia, liberalitas, magnificentia?

(*) Hac virtute ornatum Cyrum suum describit Xenophon. Talem ipse se esse gloriabatur Alexander M. qui, se a nemine beneficiis victum, dicere solebat. SEN. *de Benef. Libr. V. Cap. VI.* Nec ignotum est, Titum visum sibi diem perdidisse, si quando nihil cuiquam praestitum, meminisset, SUETON. *Tit. Cap. VIII.* Egregia profecto virtus, si ex constante ac sincera voluntate actiones ad normam voluntatis divinae instituendi proficiscitur. Si enim illa magnificentia ad captandam gloriam hominesque sibi devinciendos comparata est, non virtus erit, sed virtutis simulacrum, splendidum illud quidem, at simulacrum tamen.

§. CCXXXII.

Si his virtutibus ratio non constat: (*) eae facile in RAPACITATEM, vel CYNICAM PAUPERTATIS ADFECTATIONEM, in TENACITATEM vel PROFUSIONEM, denique in LUXUM vel SORDES degenerant. Vitia iis opposita.

(*) Non

[*] Non autem constabit ratio, si nec 1. facultatum nostrarum, nec 2. personae, cui benefaciendum, nec 3. necessitatis, in qua ei subveniendum, nec 4. effectus, quem illa liberalitas habitura sit, rationem habeamus. Sic e. g. cum detrimento familiae saginare ventres otiosos, & hominibus culpa sua mendicantibus alimenta pinguiora decernere, denique magno sudore parta iis elargiri, qui accepta in popinis & lupanaribus male consumunt, non est liberalitas, sed profusio, quamvis in dubio nos minus suspicaces esse deceat.

§. CCXXXIII.

Quid modestia, & quae vitia ei repugnent?

Propositum sincerum ac constans circa honores recte versandi vocatur MODESTIA, cui SUPERBIA & CYNICUS OMNIS HONORIS CONTEMTUS opponuntur.

§. CCXXXIV.

Continentia, patientia, fortitudo, iisque opposita vitia.

Ita & virtus, quae circa id, quod jucundum vel injucundum est, recte se gerit, modo CONTINENTIA, modo PATIENTIA, modo FORTITUDO vocatur, quibus ex una parte INCONTINENTIA, IMPATIENTIA, PUSILLANIMITAS; ex altera ΑΝΑΙΣΘΗΣΙΑ, de qua supra diximus, (§. CCXXX.) SUI ODIUM, & TEMERITAS opponuntur.

§. CCXXXV.

An virtute ornatus decoro studeat?

Sunt & aliae hujus generis virtutis denominationes. Nam in primis etiam id agit vir sapiens, ut in rebus indifferentibus, quoad fieri potest, se aliorum attemperet moribus. Inde nascitur studium DECORI, quod nihil aliud est quam qualitas moralis actionum indifferentium, quibus homo amorem aliorum sibi conciliare studet (*).

[*] Homo enim virtutis amans non vivit in solitudine, sed in societate humana. Qui in societate humana vivit, commode non vivet, & nec sibi, nec aliis proderit, nisi aliorum sibi amorem concilie t. Nec aliorum amorem sibi conciliabit, nisi & actiones indifferentes ad eorum sensum attemperet. Id qui facit, decoro studet. Homo ergo virtutis amans decoro studet. Hinc quid de Cynicorum impudentia & decori neglectu [H. §. LXXV.] statuendum sit, facile patet.

§. CCXXXVI.

Decorum quotuplex?

Quaedam actiones indifferentes ita comparatae sunt, ut toti humano generi placeant, vel displiceant: quaedam non ubique, nec semper, placent vel displicent (*). Prioris generis actiones ad DECORUM JURIS NATURAE; posterioris ad decorum POLITICUM pertinent.

[*] E. g. nudum incedere, & verendas corporis partes conspiciendas praebere, omnibus hominibus displicet, qui non omnem humanitatis sensum amiserunt. At tegere caput aliis praesentibus, digitosque admovere lactucae in patina pinguefactae, in Germania indecorum videtur: alibi id facere

cere neminem pudet. Pertinet ad posterioris generis decorum CORNELII NEPOTIS *praefatio* elegantissima de diversis Graecorum Romanorumque moribus.

§. CCXXXVII.

Virtutes ex decoro natae.

Hinc ex *prioris generis* decori studio nascentur VERECUNDIA, VERACITAS, HUMANITAS, ex *posterioris* URBANITAS, quibus ex una parte PUDOR SUBRUSTICUS, GARRULITAS, ADULATIO, SCENICA URBANITATIS AFFECTATIO, ex altera IMPUDENTIA, MENDACIUM & DISSIMULATIO, INHUMANITAS, RUSTICITAS repugnant.

§. CCXXXVIII.

Eo & gravitas & moderatio pertinent.

Nec *alterius generis* decoro ita studebit sapiens, ut omnem pravam vel saltim stolidam consuetudinem imitetur, quamvis eam toleret, & humanum genus ex meris sapientibus haut constare posse, statuat. Inde nascuntur aliae virtutes, non minus splendidae, GRAVITAS in incessu, vestitu, verbis, jocis, & MODERATIO, quibus ex una parte ΜΙΣΑΝΘΡΩΠΙΑ & LEVITAS, ex altera nimia LENITAS & nimius RIGOR adversantur.

§. CCXXXIX.

Virtutis modificationes innumerae.

Sed quis omnes virtutis modificationes referat? Quod Stoicorum fuit παράδοξον, solum sapientem, (id est, virtute praeditum, esse divitem, liberum, regem, amicum, pulcrum, nobilem, civem, magistratum, vatem, rhetorem, & plura: id verissimum est, si recte intelligatur. In quacumque statione eum collocavit supremum Numen, in ea ita versatur, ut personam suam non incommode egisse videri possit (*). Et hinc mille aliae virtutum denominationes oriri poterunt.

[*] Ita vero intelligenda illa Stoicorum παράδοξα. Eleganter ATHENAEUS *Libr. IV. Deipnos.* Στωικὸν δὲ δόγμα ἐστίν, ὅτι πάντα εὖ ποιεῖ ὁ σοφός, καὶ φακῆν φρονίμως ἀρτύει: *Stoicum dogma est, omnia recte facere sapientem, etiam dum lenticulam condit.* Et HORAT. *Libr. I. Serm. Sat. IV.*

- - - Non nosti, quid pater ille
Chrysippus dicat? Sapiens crepidas sibi numquam,
Nec soleas fecit: sutor tamen est sapiens. Quo?
Ut, quamvis tacet Hermogenes, cantor tamen atque
Optimus est modulator;
- - Sapiens operis sic optimus omnis
Est opifex.

§. CCXL.

An & temperamenti vis sit circa virtutem

Quamvis autem virtus sit una, (§. CCXX. 6.) eaque variis sese exserat occasionibus (§. CCXXVI.) fatendum tamen est hic quoque vim aliquam temperamenti se prodere, easque virtutes tanto

tanto magis elucere, quae huic vel illi temperamento magis conveniunt (*).

[*] Hinc quamvis vera virtute eminuerint, Joannes & Paullus, apostoli: in Paullo tamen majorem fervorem in convertendis paganis, in Joanne majorem fervorem amoris ac dilectionis eluxisse, facile deprehendes.

§. CCXLI.

Virtutis effectus.

Ceterum quantum ad veram felicitatem conferat virtus, vel inde patet, quod hominem in libertatem adserit, voluntatis morbis medetur, mentemque tranquillam, & retinendo summo bono idoneam reddit.

§. CCXLII.

Tertius summi boni effectus, amicitia.

Tertius summi boni effectus est vera AMICITIA, qua nihil in vita suavius, nihil utilius est. Quum enim omne verum bonum simul UTILE, simul honestum, ac jucundum sit: (§. CXLIV. *) utilitas autem non immediate tantum a Deo, sed & mediate ab amicis proficisci soleat: consequens est, ut virtute praediti illam utilitatem tanto certius sperare possint, quanto magis ad veram amicitiam sunt idonei (*).

[*] Hoc ex instituto ostendit CICERO in *Laelio seu de amicitia*, imitatus, ut videtur, CHRYSIPPUM, qui itidem περὶ φιλίας, seu de amicitia scripsit, teste LAERT. *Libr. VII. Segm.* 175.

§. CCXLIII.

Quid amicitia?

Est autem AMICITIA animorum, idem volentium idemque nolentium, conjunctio, (*) ad communem amantium utilitatem comparata.

(*) Ad quam definitionem pertinent illa CICERONIS: *idem velle ac idem nolle, ea demum firma amicitia est*; & *amicorum omnia communia*, nec non illa ZENONIS: τίς ἐστι φίλος; ἄλλος ἐγώ: *quis amicus est? alter ego*, itemque ARISTOTELIS: τί ἐστι φίλος; μία ψυχὴ δύο σώμασιν ἐνοικοῦσα: *quid est amicus? Una anima in duobus corporibus.*

§. CCXLIV.

Consistit ea etiam inter absentes.

Quum itaque amicitia sit conjunctio animorum (§. CCXLIII.) consequens est, 1. ut sola consuetudo familiaris non sit amicitia, & 2. haec potius inter absentes etiam consistere possit.

§. CCXLV.

At non nisi inter virtute praeditos.

Quumque idem velle idemque nolle, ea demum vera sit amicitia: (§. CCXLIII. *) sequitur, 3. ut inter dissimiles amicitia locum non habeat, adeoque 4. nec inter duos sceleratos, (*) nec inter virtute praeditos & sceleratos consistere possit, sed 5. tantummodo inter homines virtuti deditos.

(*) Aut

(*) Aut enim diversis vitiis dediti sunt, aut uni eidemque. Si diversis: sunt dissimiles: adeoque non idem volent nolentque, ac proinde non erunt amici, (§. CCXLIII.) Sin uni eidemque vitio student, unusquisque suae cupiditati satisfactum cupiet, adeoque non omnia referent ad communem utilitatem, ac proinde ne sic quidem alter alteri amicus erit, (§. eod.) Recte ergo QUINCTILIAN. *Declam. CLXXXII. Jungit amicitias similitudo morum; nescio quomodo inter se amicorum lumina vident & agnoscunt, nec quisquam amare in altero potest, nisi quod taciturus probat.*

§. CCXLVI.

Ex eodem patet, 6. verissimum esse, quod omnibus fere philosophis in Stoicis visum est *παράδοξον, τὴν φιλίαν ἐν μόνοις τοῖς σπουδαίοις εἶναι, διὰ τὴν ὁμοιότητα: amicitiam in solis bonis esse, idque ob similitudinem.* LAERT. *in Zenone.* Quod & Stoici agnoverunt.

§. CCXLVII.

Denique quia amicitia ad communem utilitatem est comparata: (§. CCXLIII.) consequens est, 7. ut amicus amici commodis non minus studeat, quam suis. 8. Ut amici communem habeant utramque fortunam, & hinc 9. se invicem consilio, re, ac opibus adjuvent. 10. Ut tamen amicus amicum plus quam se ipsum amare non teneatur (*). Ejus effectus.

(*) Atque hoc recte vidit CICERO, cujus loca ex *Libr.* III. *Quaest. Tusc.* & *Libr.* III. *de finib.* protulit *Lips. in Manud. ad philos. Stoic. Libr.* III. *Diss.* XVI. *p. m.* 793. Itaque intra mediocritatem se non continuit SENECA *Epist. IX.* & *VI.* ubi *amicos cum amicis & pro amicis etiam mori*, existimat.

§. CCXLVIII.

Ex quo facile patet, 11. amicos veros amicis non adulari, quin 12. infensissimum inimicum praestare amico adulatore (*). 13. Non posse non vitam esse suavissimam, his suffultam praesidiis. Suavitas inde nata.

[*] Hinc eleganter DIOGENES dicere solebat: *Qui salvus esse cupiat, ei aut amicos optimos esse oportere, aut inimicos infensissimos. Illos enim docere, quid facto opus sit; hos redarguere, si quid mali feceris.* Et eo pertinet PLUTARCHI libellus elegantissimus; *πῶς ἄν τις διακρίνειε τὸν κόλακα τοῦ φίλου: quomodo adulator ab amico internosci possit?* Tom. II. *Opp. p.* 61.

CAPUT IV.

DE MEDIIS AD VERAM ILLAM FELICITATEM PERVENIENDI.

SECT. I.

DE SUI IPSIUS COGNITIONE.

§. CCXLIX.

Connexio.

CONsideratis, quae ad naturam hominis moralem & summum bonum pertinent, omnibus, proximum est, ut, qua via ad veram felicitatem eatur, ostendamus. (§. VIII.)

§. CCL.

Prima via ad felicitatem est cognitio sui.

Quum tale sit summum bonum, ut ab omnibus media non adspernantibus possit obtineri, [§. CLXIII.] media autem adspernari omnino debeat, quicumque nullo summi boni desiderio tenetur, denique desiderio ejus teneri nequeat, nisi qui miseriam suam accurate perspectam habet (*): consequens est, ut bene viderint veteres, primam ac praecipuam, quae ad sapientiam ducit, viam esse illud: *γνῶθι σεαυτόν*, *nosce teipsum* (**).

[*] SENECA *Epist. XXVIII. Initium est salutis notitia peccati. Egregie mihi hoc dixisse videtur Epicurus. Nam, qui peccare se nescit, corrigi non vult. Deprehendas te oportet, antequam emendes. Quidam vitiis gloriantur. Tu existimas, aliquid de remedio cogitare, qui mala sua virtutum loco numerant? Ideo, quantum potes, te ipse coargue, inquire in te, accusatoris primum partibus fungere, deinde judicis, novissime deprecatoris. Aliquando te offende.*

[**] Hanc ad veram felicitatem perveniendi rationem omnes commendarunt philosophi veteres. Eleganter MURET. *Libr. I. Orat. X.* quae est *de sui cognitione: Quoties audimus, Appollinem respondisse Croeso, beatum eum fore, si se cognosceret: quoties praeceptum eadem de re in templo Delphico inscriptum fuisse legimus: toties illud cogitare debemus, magnum quoddam bonum esse cognitionem sui, quum inter omnes omnium aetatum sapientes viros convenerit, in eo positum esse fundamentum felicitatis, neque ulla re tantumquemque nostrum in plura aut graviora mala, quam sui ipsius ignoratione, prolabi.* Legenda & cetera, quae sequuntur, satis praeclara.

§. CCLI.

Totius hominis notitia opus est.

Et quamvis PLATO in *Alcibiade primo*, ubi hanc regulam ex instituto interpretatur, hypothesi suae serviens, [H. §. LXV.] illam sui cognitionem ad solam mentem pertinere existimet: tamen, quum & corpus pars essentialis sit hominis, (§. XI.) illudque non parum faciat ad mores: (§. LVI.) ejus quoque cognitionem non plane negligendam esse, facile unusquisque animadvertit.

§. CCLII.

§. CCLII.

Mens non modo comparate noscenda.

Quod ergo primo ad MENTEM attinet, eam dupliciter cognoscimus, vel COMPARATE, vel ABSOLUTE. Prius fit, quoties nos cum bestiis contendimus, & quantum illis praestemus, consideramus paullo accuratius. Sed, qui ea sola sui exploratione contenti sunt, in varia ac periculosa praecipitia facile prolabuntur (*).

(*) Nam ita philosophantes in eam ambitionem ac superbiam facillime incidunt, ut sibi natura satis praesidiorum esse existiment ad bene beateque vivendum. Hinc illa Stoicorum: *In nostra potestate* [ἐφ' ἡμῖν] *esse opinionem, appetitionem, desiderium, aversationem & quaslibet nostras actiones.* EPICTET. Enchir. Cap. I. item: Ἐξάλειφε τὰς φαντασίας, συνεχῶς σεαυτῷ λέγων. νῦν ἐπ' ἐμοί ἐστιν, ἵνα ἐν ταύτῃ τῇ ψυχῇ μηδεμία πονηρία ᾖ, μηδὲ ἐπιθυμία, μηδὲ ὅλως ταραχή τις, ἀλλὰ βλέπων πάντα ὁποῖά ἐστι, χρῶμαι ἑκάστῳ κατ' ἀξίαν. μέμνησο ταύτης τῆς ἐξουσίας κατὰ φύσιν: *imaginationes dele, saepe tecum sic loquendo: nunc in potestate mea situm est, ut nulla in hac anima exsistat improbitas, nulla cupiditas, nulla animi perturbatio, sed ut omnibus, qualia reapse sunt, perspectis, pro existimatione sua singulis utar, memento potestatis hujus, a natura tibi tributae.* MARCUS ANTON. Imp. εἰς ἑαυτ. *Libr. VIII.* §. XXIX.

§. CCLIII.

Quamvis & illa notitia non plane inutilis sit.

Potest tamen & haec *comparata* sui exploratio utilitatem aliquam adferre, si cum altera *absoluta* conjungatur. Qui enim se tot mentis corporisque dotibus prae brutis a Deo ornatum esse, & has tamen facultates, nisi mens vere a vitiis emendetur, plus detrimenti, quam utilitatis, adferre, probe considerat: is facile intelliget, eam esse Dei optimi maximi voluntatem, atque id consilium, ut homo de sui emendatione & adsequendo summo bono sit unice sollicitus, ut & vita ac moribus a brutis animantibus se segreget, & non adpetitiones illas, homini cum his bestiis communes, sed rectam rationem, ducem sequatur (*).

(*) Elegans eam in rem locus est apud ARRIAN. *Libr. I. Diss.-Epict. Cap. VI.* Τὸν δ' ἄνθρωπον ὁ θεὸς θεατὴν εἰσήγαγεν αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἔργων τῶν αὐτοῦ, καὶ οὐ μόνον θεατήν, ἀλλὰ καὶ ἐξηγητὴν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο αἰσχρόν ἐστι τῷ ἀνθρώπῳ ἄρχεσθαι καὶ καταλήγειν, ὅπου καὶ τὰ ἄλογα, ἀλλὰ μᾶλλον ἔνθεν μὲν ἄρχεσθαι, καταλήγειν δ' ἐφ' ὃ κατέληξεν ἐφ' ἡμῶν καὶ ἡ φύσις, κ. τ. λ. *Deus introduxit in mundum hominem, tamquam inspectorem operum suorum, ac non cognitorem solum, verum etiam interpretem. Quare turpe est homini, si inde incipiat, & eodem desinat, ubi cetera solent ratione destituta. Magis enim convenit, inde incipere, in eo autem desinere, quousque natura nos nostra evexit ac produxit, cet.*

§. CCLIV.

Sed absolute.

Potius itaque omne punctum fert cognitio sui *absolute* talis, adeoque danda nobis opera est, ut nostrae primum VOLUNTATIS, tum deinde INTELLECTUS, ac CORPORIS, [§. CCLI.]

 ac

ac denique totius STATUS noſtri notitiam adquiramus accuratiorem.

§. CCLV.

Et quidem quoad voluntatem.

Circa VOLUNTATEM, [quo & ADPETITUM SENSITIVUM referimus, [§. XVI.] diſpiciendum erit, 1. quid maxime concupiſcamus? 2. quibus laboremus vitiis? 3. quodnam in his primum locum obtineat? 4. quomodo erga Deum, nos ipſos ac alios adfecti ſimus? 5. quibus in rebus maxime adverſus juſti, honeſti, ac decori regulas peccemus? & 6. a quibus denique veris bonis quam ſaepiſſime abhorreamus?

§. CCLVI.

In qua exploranda caute procedendum.

Quum vero ea in re facile quiſque falli ac decipi poſſit, dum vel ſibi ipſi blanditur & parcit, vel ex vitiis primariis id, quod ſpeciem aliquam virtutis prae ſe fert, ſibi tribuit: tres in primis commendandae ſunt regulae: 1. ut quis & indifferentes cogitationes, quibus praecipue indulget, quam diligentiſſime exploret: 2. ut varia objecta, varioſque caſus, quorum alius ad voluptatem vel dolores, alius ad opes vel paupertatem, alius ad honorem vel contemtum pertinet, ſibi ob oculos ponat, & quid ipſe electurus ſit, ſecum cogitet: 3. ut, quibus praecipue affectibus concutiatur, ſubinde conſideret (*).

(*) Si enim ad *iram* te incaleſcere ſenties quam ſaepiſſime: AMBITIONEM in te dominari ſcies. Si *ſpes*, *metus*, *amor*, *odium*, *zelotypia* te prae reliquis turbant: VOLUPTATIS. Si denique *invidiam*, *metum*, *deſperationem*: AVARITIAE primas partes eſſe facile animadvertes. (§. CII.).

§. CCLVII.

Quoad intellectum.

Ita &, ad INTELLECTUS tui receſſus multo facilius jam penetrabis, circa quem diſpiciendum erit, 1. quam diligenter res omnes contempletur? 2. quibus maxime praeconceptis opinionibus indulgeat? 3. quomodo ſe judicium, ingenium, & memoria ac reminiſcentia habeant? & 4. an denique tam prudenter rationes tuas componas, ut verae felicitatis tuae habeas rationem? Quae ſane ſui exploratio omnium difficillima eſt (*).

(*) Facilius enim homini vitiis obruto perſuaſeris, eum a vera virtute aberrare, quam homini ſtolido, eum laborare ſtultitia. Quin, quanto quis eſt ſtolidior! tanto magis ſibi ſapiens videbitur.

§. CCLVIII.

Qui quomodo explorandus?

Quum vero tam difficilis ſit haec ſui exploratio: [§. CCLVII.] id agendum eſt ſapientiae ſtudioſo, 1. ut ſe virorum ſapientum examini ſubmittat, & 2. horum monita audiat aequo animo (*), ſimulque 3. ad conſiliorum ſuorum ac cogitationum eventus diligenter attendat.

(*) Et

(*) Et hinc est, quod PLATO dixit, *σοφὸν ψεγόμενον οὐκ ὀργίζεσθαι, ἐπαινούμενον δὲ οὐκ ἐπαίρεσθαι: sapientiae studiosum reprehensum non irasci, laudatum non extolli.* Vere enim cognitionis sui ipsius, id est, profectus in virtute, hoc indicium est, si quis aliorum objurgationes, non ex invidia ac odio, sed ex amore profectas, aequo animo ferat.

§. CCLIX.

CORPORIS exploratio maxime ad temperamenta pertinet. Horum autem characteres jam supra [§. LVIII. *seqq.* & §. CXX. *seqq.*] tam distincte ostendimus, ut, qui eos recte in consilium adhibuerit, ei non difficilis futura videatur haec investigatio. Quoad corpus.

§. CCLX.

Quum itaque haec *voluntatis*, *intellectus*, *corporis* exploratio innumeros fere morbos, quibus laboras, tibi detectura sit: facile etiam perspicies, *statum* tuum, qui ex hac mentis ac corporis tui imperfectione & vitiis resultat, non posse non esse miserrimum. Quis enim se felicem putabit, qui morborum suorum aliquo sensu tangitur? Quoad statum?

§. CCLXI.

Multum tamen refert, te infelicitatem istam, quam ex vitiis oriri diximus, [§. XCVIII. *seqq.*] accurate considerare, & explorare ingenue, quibus potissimum calamitatibus premaris, simulque certo statuere, earum omnium caussam atque originem in te ipso quaerendam esse (*). Homo miseriae suae caussa.

[*] Est ea hominum infelicium indoles, ut infelicitatis suae caussam non in se ipsis, sed in aliis sitam existiment, & semper alios, quam se, accusare malint. Quem stultitiae humanae characterem elegantissime suo more expressit SENECA *Epist.* I. ubi de caecitate Harpastae suae lepide narrat: *Quid aliud agas, quam ut meliorem te ipse quotidie facias, ut aliquid ex erroribus ponas, ut intelligas, tua vitia esse, quae putas rerum? Quaedam enim locis & temporibus adscribimus: at illa, quocumque transierimus, sequutura sunt. Harpasten, uxoris meae fatuam, scis hereditarium onus in domo mea remansisse. - - Haec fatua subito desiit videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram. Nescit, esse se caecam: subinde paedagogum suum rogat, ut migret, ait, domum tenebrosam esse. Hoc, quod in illa videmus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. Nemo se avarum esse intelligit, nemo cupidum. Caeci enim ducem quaerunt, nos sine duce erramus, & dicimus: non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romae potest vivere*, cet. Legenda & cetera, quae me exscribere pigeret, te non legisse puderet.

§. CCLXII.

Unde enim omnia mala, nisi ex vitiis tuis; quorum haec maxima poena est, quod per se ipsa puniuntur? Et finge, alios te in hanc calamitatem conjecisse. Sane aut irritasti hos vitiis tuis, aut mala tibi non futura essent, de quibus lamentaris, si mentem haberes, vera virtute praemunitam (*). Etiamsi ab aliis hominibus injuria adficiatur.

(*) Multa

non posse, quin verum desit propositum: Τί οὖν θέλετε, inquit, ἀρξώμεθά ποτε τοιαύτην ἐπιβολὴν κομίζειν ἐνταῦθα, τὰ μέχρι νῦν ἀφῶμεν. ἀρξώμεθα. μόνον πιστεύσατέ μοι, καὶ ὄψεσθε. Quid ergo vultis? *Incipiamus demum tale propositum concipere, ut quae praeterierunt, omittamus. Incipiamus, inquam. Credite mihi modo, & videbitis.*

§. CCLXVI.

Itaque opus est argumentis, quibus mens, adeo immersa vitiis, ad concipiendum hujus modi propositum excitetur. Quum autem ea sit natura voluntatis nostrae, ut naturaliter adpetat bonum, & aversetur malum, [§. XXVIII.] & hinc semper a malo ad bonum moveatur: [§. XXXIV.] consequens est, ut non alia firmiora sint ad concipiendum verae felicitatis propositum incitamenta, quam si homo sibi *status* sui *praesentis miseriam*, & *summi boni* veraeque *felicitatis* inde exsistentis *suavitatem ac praestantiam* vivide repraesentet (*). *Quod nobis suadent argumenta quamplurima.*

[*] Cur enim vitiis suis tantopere oblectantur homines? Quia ea ipsis grata, jucunda, utilia videntur. Cur virtutem, cur ipsum summum bonum tam temere adspernantur? Quia illud cum molestia & omnis voluptatis privatione conjunctum, adeoque boni nomine vix dignum esse, existimant. Quapropter si eo adducendi sunt, ut vitia adspernari, & virtutem summumque bonum sectari serio decernant: ita dirigendus erit animus, ut vitiis nihil detestabilius, statu pravorum hominum nihil miserius, ac summi boni possessione nihil suavius praestantiusque esse, agnoscat. Usus est hac methodo ipse Servator, dum status sui miseriam agnoscentes vocat τοὺς κοπιῶντας καὶ πεφορτισμένους, *laboriosos & onustos*; summae vero felicitatis, quam pollicetur, possessionem ἀνάπαυσιν τῶν ψυχῶν, *requiem animarum*, quin ζυγὸν χρηστὸν καὶ φορτίον ἐλαφρὸν, *jugum suave & facile*, Math. XI. 28. *seqq.*

§. CCLXVII.

STATUS sui MISERIAM non rectius sibi ob oculos ponet homo, quam si illum & *voluntati divinae adversari*, & *nihil solidi habere*, & *cum innumeris malis*, ac *summa*, non modo corporis, sed & mentis, partis nostrum praestantissimae, *pernicie conjunctum* esse, vere intellexerit. *Veluti I. ipsa vitiosorum miseria.*

§. CCLXVIII.

Quum enim primo Deus nos non brutis fecerit similes, sed recta ratione instruxerit, volueritque adeo, ut non cupiditatibus, sed rationi & voluntati suae, obsequeremur: [§. CCLIII.] quid miserius, quaeso, quam eam vivere vitam, quae Deo displiceat, Deo, inquam, omnipraesenti, [§. CLXXXIV.] omniscio, [§. CLXXXV.] & tam justo (*), [§. CLXXXVI.] ut non possit non poenis gravissimis adficere omnes, qui ejus voluntati obluctantur? Quid periculosius, quam Dei voluntati denegare obsequium, cui & exsistentiam & conservationem nostram unice debemus? *Eorum status repugnat voluntati Dei.*

bemus? Quid denique intolerabilius, quam intra se audire conscientiam, laesae majestatis divinae crimen dies noctesque exprobrantem?

[*] Agnoverunt & pagani philosophi, incumbere nobis necessitatem pie vivendi, quia degamus sub oculis Dei, omnia videntis, & vindicantis severe. Interrogatus sane THALES MILESIUS, *εἰ λάθοι θεὸν ἄνθρωπος ἀδικῶν; an lateat Deum homo injuste agens?* respondit: *ἀλλ' οὐδὲ διανοούμενος, immo ne cogitans quidem.* Et nihil verius illo DEMOSTHENIS enthymemate: *Ἀεὶ σύμφερόν ἐστιν ἀκούειν τῶν κρατούντων. Τοῦ Θεοῦ τοίνυν ἀκουστέον, τοῦ ἀεὶ κρατοῦντος. Semper expedit iis obedire, qui rerum potiuntur. Deo igitur parendum, qui in aeternum dominatur.*

§. CCLXIX.

Nec solidi quidquam habet, quod ostenditur de voluptate.

Deinde quid solidi habet vita eorum, qui adhuc vitiis immersi suis cupiditatibus indulgent? VOLUPTAS brevis est delectatio, fertur in res vanissimas, nec amore nostro dignas, & mox evanescentes. Et quanto quaeso voluptuosis constat brevis illa, quam anhelant, delectatio? Quantâ molestiâ sibi homo viam ad illam sternit? Quanto cum taedio eam exercet? quanto cum dolore amittit?

§. CCLXX.

De honore.

Quid HONOR, nisi aliorum de nostris actionibus opinio? quid vero opinione levius? Quam parvum est hoc terrae punctum? quantula pars hominum in eo viventium nos novit? Horum ipsorum quam pauci sunt, qui sapientes sint, & res suo pretio aestimare norint? Quam mox denique futurum est, ut opinio illa, quam de nobis conceperunt, cum ipsis hominibus exspiret? Attentius porro, quaeso, considera, quanto labore honores parentur, quam difficile conserventur, quam facile & quanto cum dolore amittantur: nonne tibi exclamandum videbitur:

O vanas hominum curas! o pectora caeca!

§. CCLXXI.

De divitiis.

Quid DIVITIAE? Quid? nisi possessio terrae; lapillorum; massarum splendore aliquo praeditarum, quibus hominum cupiditas pretium statuit? An qui harum rerum plus aliis possidet, ideo reliquis beatior est? an tranquillior? an non aeque suaviter vivit, cui necessaria suppetunt, quam qui abundat superfluis? an non ille aequiore animo morietur, quam dives, cui opes pro numine sunt? Quanto porro labore parantur illa malorum irritamenta? quot curas, & insomnes noctes advehit eorum possessio? ad quam desperationem amissio & jactura illorum hominem adigit? O utinam meditari inciperemus, quid diligamus (*), & quam anima

anima immortali indignum sit, inhaerere rebus perituris, & cum vera felicitate nullo modo conjunctis!

[*] Eleganter EPICTET. *Enchirid. Cap. VI. In unoquoque*, inquit, *eorum, quae aut delectant, aut utilitatem praebent, aut diliguntur, memento considerare, quale id quidque sit, incipiens a minimis. Si ollam diligis, dic: ollam diligo. Sic, ea fracta, non perturbaberis. Si filium tuum amas, aut uxorem, dic: te hominem diligere: mortuo enim eo, non perturbaberis.*

§. CCLXXII.

Quot mala secum vehant vitia, jam supra ostendimus pluribus, [§. XCVIII. *seqq.*] Et quid denique fiet de homine, qui de mente emendanda numquam cogitavit, ubi jam vita excedendum, ubi imminet aeternitas, & mens indestructibilis atque immortalis ea omnia, quae bona credidit, post tergum relinquit? Nonne conscientia ipsa convincet ejusmodi hominem, nullam ipsi spem esse melioris status, summumque periculum supplicii, quum Deus justus non possit non in hominem, voluntati suae per omnem vitam adversatum, aut in hac vita, aut post mortem, animadvertere, & divina tamen providentia permittere soleat, ut in hac vita bona malis, mala bonis plerumque eveniant (*).

Porro vitia multa mala advehunt.

[*] Itaque omnino summum momentum inest ratiocinationi: quia Deus justus est, malos aut in vita hac punit, aut post mortem. Non autem id semper facit in hac vita, quia bonis saepe mala, mala bonis eveniunt. Erit itaque, quando post mortem malos puniet. Ita ipse ratiocinatur SALOMON *Kohel. III, 16. seqq.*

§. CCLXXIII.

Ita sincerum illud animum emendandi propositum excitabimus, considerata *status* nostri *miseria*. Tanto magis autem illud firmabimus, si CONDITIONEM *eorum, qui summo bono potiti sunt*, paullo diligentius expenderimus. [§. CCLXVI.]

Emendationem suadet.

§. CCLXXIV.

Solidam esse hanc felicitatem, nemo dubitaverit, quia sempiterna est illius possessio. [§. CXCIII.] Maximam eamdem esse cum ex attributis summi boni, [§. CLXXXIX. *seqq.*] tum ex effectibus ejus, [§. CCV. *seqq.*] satis patet. Quis vero leve quid putet, Deo frui, mentem circumferre tranquillam, nullisque adfectibus, curis, conscientiae tumultibus, perturbatam? (*) virtutem sine taedio sectari? aliis denique virtute ornatis amicis uti? Atqui haec omnia habet, quisquis summo illo ac perfectissimo bono potitus est.

II. Conditio felix, virtute praeditorum. Quae demonstratur.

[*] Atqui & virtute praeditus calamitatibus premitur, & bonis etiam mala haud raro eveniunt, [§. CCLXXII.] Ita est. Sed quam parum haec omnia adquief-

adquiescentiam ejus in voluntate divina, adeoque & animi tranquillitatem, turbent, vel inde patet, quod, si optio daretur, illam conditionem suam cum sceleratorum voluptatibus non permutaret. Ita aequiore animo Josephus captivitatem & servitutem, quam oblatam a Potipharis uxore voluptatem, tulit, *Gen. XXXIX*, 3.

§. CCLXXV.

III. Voluntas Dei.

Hoc est, quod vel maxime id propositum in te excitasset jam pridem, si mens non laeva fuisset. Jam adde, ***Deum hoc a te exigere***, a quo totus pendes, Deum hoc praecipere, qui, cum alia graviora praecipere posset, id praecipiat, quod tibi utilissimum, quin omnino necessarium sit (*). An tu non audies Deum, utilia licet praecipientem? Quid furorem esse dicamus, si hic furor non est?

[*] Quis vero non paret medico, salutaria praecipienti? Talia autem sunt, quae praecipit Deus, quando te ad veram felicitatem vocat. Hinc pietatem non modo tamquam *honestam*, sed & tamquam *utilissimam* commendat Apostolus. Hinc MARC. ANTONIN. *Libr. VII.* §. LXXIV. Ὠφέλεια πρᾶξις κατὰ φύσιν: *emolumentum est actio omnis, naturae consentanea.*

§. CCLXXVI.

Propositum hoc quamprimum capiendum.

At quum adfectus & propensiones frequenter repetitae in mores; hi autem diuturna consuetudine in alteram naturam transeant: [§. LXIX.] certo tecum statuas velim, properandum tibi esse, istudque propositum quamprimum concipiendum. Quo longius enim illud differes, eo difficiliorem tibi hanc emendationem futuram, certissimum est (*).

[*] Idem ergo contingit iis, qui moras in emendando animo nectunt, quod solet aegrotantibus, curam valetudinis eo usque differentibus, dum jam paene conclamatum est. Morbus inveteratus difficilius curatur, quin saepe medicorum industriam eludit. Quo citius rem adgredimur, eo facilius eam conficiemus. Huc pertinet elegans judicium SENECAE *Epist. XXV.* de duobus amicis, juvene altero, altero sene, quod legi omnino meretur.

§. CCLXXVII.

Et constanter retinendum.

Quin non solum capiendum est hoc consilium, sed & constanti animo retinendum. Quemadmodum enim adverso flumine navigantes, cessante remigum industria, non modo non progrediuntur, sed & retro feruntur: ita qui hoc emendationis propositum, semel conceptum, abjiciunt, non modo non proficiunt, sed & tanto magis in pristinae miseriae vortices abripiuntur (*).

[*] Quum enim voluntas numquam fit otiosa, sed semper bonum adpetat: (§. XXIX.), consequens est, ut quando propositum, ad bonum verum connitendi abjecit, in bona adparentia feratur, tantoque magis haec concupiscat, quanto minus aliquo veri boni sensu tangitur. Addatur SENEC. *Epist. IV.*

§. CCLXXVIII.

§. CCLXXVIII.

Ad firmandum vero id propositum praeter preces ad Deum (*), quippe ad ineundam nobiscum unionem promptissimum, [§. CLXXXIX.] quam plurimum conferet examen sui ipsius quotidianum, (**) ex quo, an proficiamus, & in quantum hoc propositum nostrum vel auctum vel imminutum sit, facile adparebit. Quo faciunt preces & examen sui quotidianum.

[*] Hinc Socrates virtutem doceri negabat, eamque contendebat Dei donum esse. Exstat eam in rem singularis AESCHINIS *Dialogus περὶ ἀρετῆς, seu de virtute*, in quo *p.* 29. suo more demonstrat, *οὔτε διδακτὸν εἶναι, οὔτε φύσει ἀρετὴν, ἀλλὰ θείᾳ μοίρᾳ παραγίγνεσθαι κτωμένοις, neque doceri posse, neque natura, sed divinitus accedere virtutem iis, qui eam possident.* Addatur MAXIMI TYRII *Diss. XX.* quae inscribitur: *εἰ γένοιτό τις θείᾳ μοίρᾳ ἀγαθὸς, an] aliquis divinitus bonus fiat?*

(**] Tale est illud examen, quod suis commendavit PYTHAGORAS *in Aur. Carm. v.* 40.

Μηδ' ὕπνον μαλακοῖσιν ἐπ' ὄμμασι προσδέξασθαι
Πρὶν τῶν ἡμερινῶν ἔργων τρὶς ἕκαστον ἐπελθεῖν.
Πῆ παρέβην; τί δ' ἔρεξα; τί μοι δέον οὐκ ἐτελέσθη;
Ἀρξάμενος δ' ἀπὸ πρώτου ἐπέξιθι, καὶ μετέπειτα
Δειλὰ μὲν ἐκπρήξας ἐπιπλήσσεο, χρηστὰ δὲ τέρπου.
Ταῦτα πόνει, ταῦτ' ἐκμελέτα, τούτων χρὴ ἐρᾶν σε.
Ταῦτά σε τῆς θείης ἀρετῆς εἰς ἴχνια θήσει.

Mollia nec prius admittans tibi lumina somnum,
Exactae quam ter reputaveris acta diei.
Quae praetergressus? quae male omisi?
Singula percurrens a primo facta, quibus tu
Vel pravis doleas, capias vel gaudia iustis,
Haec facito: haec satage: istorum tibi cura geratur,
Haec te virtutis divinae ad limina sistent.

Ad quam Pythagorae periocham addenda sunt, quae praeclare commentatur HIEROCL. *in Comment. p.* 205. *edit. Carter.*

§. CCLXXIX.

Nec minus hoc propositum firmabit consuetudo cum hominibus virtute praeditis (*), & contemplatio exemplorum tum eorum, qui, dum vitiis indulgent, pereunt, tum eorum, qui vera illa felicitate potiti sunt. Quemadmodum enim felices sunt, quos faciunt aliena pericula cautos: ita virorum sapientum vita perpetua censura est, & non modo, quid agendum sit, sed & fieri posse quae docentur, docet. Nec non consuetudo cum bonis.

[*] Commendat hoc praeceptum SENECA *Epist. VI.* & *XI.* quae totae perlegi merentur, & ARRIAN. *Diss. Epict. Lib. II. Cap. XVIII.*

§. CCLXXX.

Denique & bonorum librorum, maxime paraeneticorum, lectio insignem tibi hac in re adferet utilitatem (*). Quum enim ethica paraenetica voluntatem magis incendat, quam instruat intellectum, Ac bonorum librorum lectio.

ctum, [§. IV. *] & propositum hoc in voluntate consistat: fieri sane non potest, quin eorum librorum assidua lectio tibi calcar subjectura sit in via virtutis perrecturo.

[*] Ex quo vi oppositorum fluit, tanto magis fugiendos esse libros pravos, vitiaque illa capitalia irritantes, quales & pleraeque sunt fabulae Romanenses, quas vocant, & ejusdem furfuris alii, qui vitia veluti coloribus amoenis illustrata imaginationi sistunt. Quid enim aliud aegrotanti animo haec legenti accidet, quam quod Chaereae, adolescenti, tabulam pictam, quae Jovem imbrem aureum in Danaē gremium mittentem sistebat, spectanti accidisse, refert TERENT. *in Eunuch. Act. III. Scen. V. v. 36. seqq.*

§. CCLXXXI.

Proposi- tum hoc efficax esse oportet.

Postremo id quam maxime cavebis, ne *inefficax* sit hoc propositum. Quid enim proderit etiam summa cupiditas, summam felicitatem consequendi, nisi & mediis uti statuas, quibus ad eam consequendam opus est? Itaque simul ac propositum hoc aliquid virium in te adquisivisse senseris: statim res ipsa adgredienda, bellumque pulcerrimum indicendum est vitiis.

Sect. III.

DE PUGNA, IN QUAM SAPIENTIAE AC VIRTUTIS STUDIOSO DESCENDENDUM.

§. CCLXXXII.

Est in nobis, quod huic proposito repugnat.

Nimirum quamvis intellectus verae felicitatis praestantiam virtutisque pulcritudinem accurate perspiciat, & voluntas quoque, bonum natura adpetens, felicitatem illam mirifice concupiscat: animadvertes tamen in animo nescio quid, quod has rationes turbat, quod mentem in contraria aut invitat, aut rapit, ut fateri idem cogaris, quod MEDEA:

Video meliora, proboque,
Deteriora sequor.

§. CCLXXXIII.

Qualis illa pugna interna?

Qui ARISTOTELIS placita exosculantur, eum in mente tumultum vocant *pugnam rationis* & *adpetitus sensitivi*. Sed si in te ipsum descenderis: non mentis facultates inter se contendere, sed voluntatem inter bona vera & adparentia, quorum illa ratio; haec imaginatio, tamquam jucundissima, repraesentat, fluctuare, atque hinc modo in hanc, modo in illam partem rapi, facile animadvertes.

§. CCLXXXIV.

§. CCLXXXIV.

Quum vero voluntas, nisi, virtute vindice, ex ista servitute eluctetur, magis imaginationi ac pravis adfectibus, quam rectae rationi serviat: [§. XXIX.] in arenam profecto descendendum, & tamdiu cum hoste illo interno pugnandum ac colluctandum est (*), donec oppressam ab eo voluntatem in libertatem adsertam videas. Pugnandum est cum cupiditatibus.

[*] De hac pugna ARRIAN. *Diss. Epictet. Libr. II. Cap. XVIII.* Οὗτός ἐστιν ὁ ταῖς ἀληθείαις ἀσκητὴς, ὁ πρὸς τὰς τοιαύτας φαντασίας γυμνάζων ἑαυτόν. μεῖνον τάλας. μὴ συναρπασθῇς. μέγας ὁ ἀγών ἐστι, θεῖον τὸ ἔργον, ὑπὲρ βασιλείας, ὑπὲρ ἐλευθερίας, ὑπὲρ εὐροίας, ὑπὲρ ἀταραξίας. Τοῦ θεοῦ μέμνησο. ἐκεῖνον ἐπικαλοῦ βοηθὸν καὶ παραστάτην, ὡς τοὺς Διοσκόρους ἐν χειμῶνι, οἱ πλέοντες. *Is est vere studiosus, qui se contra tales phantasias exercet. Consiste miser, ne auferat te imaginatio. Magnum certamen est, divini operis functio, de regno certatur, de libertate, de felicitate, de tranquillitate animi. Memineris Dei, illum invoca auxiliatorem, ut solent nautae in tempestatibus invocare Castorem & Pollucem.*

§. CCLXXXV.

Quoties itaque IMAGINATIO nobis pravi quid, tamquam vel jucundum, vel honestum, vel utile, proponit: toties ante omnia id agendum est, 1. ut veras rerum ideas menti nostrae revocemus in memoriam, illaque, quae supra de vitiorum vanitate ac effectu, nec non de conditione vitiosorum aeque ac virtute praeditorum hominum, diximus, [§. CCLXVII. *seqq.*) subinde meditemur. 2. Ut menti non permittamus, iis indulgere cogitationibus, sed eam ab his ad res serias ac utiles divertamus. 3. Ut otium inprimis cane pejus & angue fugiamus (*). *Otia si tollas, periere cupidinis arcus.* Cum imaginatione.

(*) Recte veteres, τῷ ἀργεῖν καὶ τῷ σχολάζειν ἕπεσθαι τἀλλότρια πολυπραγμονεῖν, *desidiam & otium comitari aliena agendi studium.* Qui nihil agit, male agit. Quum enim mens numquam otiosa sit: sane, si rebus seriis non vacat, ad cogitationes de rebus nihili ruit, & idearum de vitiis suavitate sese misere oblectat.

§. CCLXXXVI.

Eadem pugna, quoties in te vehementior ADFECTUS sese exserit, repetenda est. Et quidem, quum adfectuum quidam gradus sint, & principiis resistatur facilius: [§. XXXIII.] rectissime agemus, si antequam mens eo adfectu delectari coeperit, vel saltum, priusquam res ad impetum redierit, eum superare conemur. Cum adfectibus nascentibus.

§. CCLXXXVII.

Si jam vires adfectus adquisivit: memineris, 1. moram aliquam interponendam, eamque 2. vim inferendam esse sibi ipsi, ut ne inter illos mentis tumultus actionem aliquam suscipias. 3. Remittente Et jam vires adquirentibus.

primo

primo aestu, cogitandum esse de caussa, quae nos inflammarit, & an ea tanta mentis inquie digna sit (*).

(*) Praeclara haec sunt adfectus in officio continendi media. Quum enim adfectus sint commotiones extraordinariae; (§. XXXII.) non possunt sane admodum diu saevire, & hinc aliqua mora interposita defervescunt. Vidit hoc ille ex veteribus, qui iratis suasit, ut alphabetum Graecum aliquoties recitarent, (§. XXXV. *) Deinde, quum durante adfectu nec intellectus, nec imaginatio satisfaciat officio: (§. XXXV. nihil recte sane faciet homo, vehementiore adfectu intra praecordia saeviente. Ergo suspendenda erit actio. Denique quum adfectus ex repraesentatione boni vel mali oriantur: (§. XXXII. fieri non potest, quin mens ad tranquillitatem redeat, simul ac id, quod bonum malumve visum est, vel tale non esse, vel leve admodum indignumque tanta commotione censendum, perspexerit. Eleganti id exemplo illustrat EPICTET. *Enchir. Cap. XIV. Numquam in re quapiam dicas: perdidi, sed reddidi. Puer obiit, redditus est. Ager ereptus, nonne is quoque redditus? Sed malus est vir, qui abstulit. Quid ad te, per quem repetierit, qui dedit? Quousque autem tibi praebentur, velut alienorum curam habe, ut hospitii viatores.*

§. CCLXXXVIII.

Item cum vitiis & propensionibus.

Simili mentis vigore adgrediendae sunt PROPENSIONES & VITIA; quae mentem in transversum rapiunt. Ubi primo omnium observandum quod de Parthis olim dictum est: *eos fugiendo vincere*, id praecipue quoque locum habere in expugnandis vitiis. Compendii facies permultum laboris, si occasionem, qua irritari vitia possent, cane pejus & angue fugeris (*).

(*) Aurea illa EPICTETI, cujus lubentissime testimonio utimur, *Enchirid. Cap. XXIV. Ἀνίκητος εἶναι δύνασαι ἐὰν εἰς μηδένα ἀγῶνα καταβαίνῃς, ὃν οὐκ ἔστιν ἐπὶ σοὶ νικῆσαι: invictus esse poteris, si in nullum certamen descenderis, quod ut vincas, in te non est.*

§. CCLXXXIX.

Quorum occasio fugienda.

Quum enim adfectus oriantur ex boni malique repraesentatione: [§. XXXII.] iisque, si vires adquisiverint, difficilius resistatur, [§. XXVIII.] quin illi, ubi saepius repetuntur, in mores evadant: [§. XLIII.] consequens est, ut vel sola occasio peccandi, dum tibi vitia tamquam grata atque jucunda repraesentat, te in vitia praecipitem dare, & in miserrimo isto statu retinere possit.

§. CCXC.

Etiam iis, qui se fortes putant.

Nec prodest, quod serio consilium ceperis a vitiis abstinendi. Si enim semel occasionem peccandi non fugeris, fieri poterit, ut propositum istud tibi extorqueant vitiorum illecebrae (*). Et quam imprudenter quaeso agunt, qui, freti alexipharmacorum virtute, domum, ubi pestis grassatur, sine urgente necessitate ingrediuntur?

(*) Ostena

[*] Ostendere id voluerunt poëtae, fingentes, Ulyssem, quamvis compositi animi virum, non ausum tamen Sirenarum cantum audire, priusquam malo se alligatum vidisset, sociisque navigationis aures cerâ obturari jussisset. Notum, quid de Alipio, amico, referat Augustinus. Ad Christum conversus consilium ceperat, nunquam ingrediendi theatrum. At saepe ab aequalibus invitatus, demum ingredi statuit, sed clausis oculis adsidere. Praestitit hoc aliquamdiu. Vociferante autem populo, oculos aperuit. Semel apertos claudere iterum vel noluit, vel non potuit: quin ita postea his spectaculis delectatus est, ut fere primus semper theatrum ingrederetur.

§. CCXCI.

Vitanda ergo loca, ubi peccatis ex instituto indulgent homines. Vitanda pravorum consortia, vitanda turba. Numquam mores, quos domo extulisti, referes. Aliquid ex eo, quod composuisti, turbabitur, aliquid ex his, quae fugasti, redibit. Nemo non tibi aliquod vitium aut commendabit, aut imprimet, aut nescienti allinet. SENECA *Epist. VII.* Inprimis loca suspecta & consuetudo malorum vitanda.

§. CCXCII.

Neque tamen fuga ista in eo ponenda, ut in eremum secedamus, ut monasteria & frontisteria circumspiciamus, ut semper latitemus, atque nos abstineamus a rebus gerendis. Eremus etiam & monasteria in mundo sunt. Praeclarius virtutis specimen est, vitare occasiones, ubi suppetunt, quam eas in eremo expetere, non invenire. Nec tamen in eremum secedendum.

§. CCXCIII.

Si ita eveniat, ut occasio vitari non possit; vel si vitium, etiam non data occasione, nobis adblandiatur: alia longe pugna opus est. Animo enim in memoriam revocanda vitiorum vanitas, [§. CCLXIX. *seqq.*] incredibilis miseria, in quam per ea praecipites demur, [§. CCLXXII.] Dei omnipraesentia, [§. CLXXXIV.) justitiaque exactissima, [§. CLXXXVI.] summi boni praestantia ac suavitas, [§. CCLXXIV.] mors denique, quae imminet, & nos hoc theatro exire jubebit. Haec meditatio quot argumentis retrahere possit mentem, vitiorum illecebris sollicitatam, ex iis, quae supra dicta sunt, facile animadvertes (*). Quid si occasio non possit evitari?

[*] Omnes igitur colligendae sunt vires, & mens his argumentis convincenda. Fieri enim non potest, ut, propositis vitiis & virtutibus, homo has eligat, si vere convictus sit, illa mala, has bonas esse, illa nihil solidi habere, has esse vere praeclaras, & amore dignissimas. Serio igitur hic cogitationibus indulgendum. Quo enim id feceris diutius, quo constantius, eo magis insidias vitiorum evitandas esse, tecum statues. Et hoc ostendere voluerunt poëtae fabula illa de Hercule, in bivio constituto.

§. CCXCIV.

Et quamvis initio paullo difficilior haec pugna futura sit: non Pugna haec sub-

Inde repetita facilior. tamen est, quod despondeas animum. Si semel viceris, iterum congressus, tanto facilius vinces. Et quo saepius repetieris pugnam, eo faciliorem semper victoriam esse, fateberis (*).

(*) Quemadmodum enim diuturna consuetudine vires adquirunt vitia, ac veluti in alteram naturam evadunt: [§. LXIX.] ita & sensim infirmiora fiunt, semel iterumque debellata. Hostis semel iterumque devictus facilius longe prosternitur, quam ubi viribus integris subnixum adgredimur.

§. CCXCV.

Et victoria suavissima. Quin illam animi contentionem, quae te in debellandis vitiis aliquamdiu defatigavit, facile pensabit insignis ac incredibilis laetitia, quae victoriam hanc consequitur, quam, ubi semel percepisti, tam suavem expetieris, ut vel ejus perfruendae caussa ad certamen illud te accincturus sis tanto alacrius.

§. CCXCVI.

Pugnandum etiam cum rebus externis. Non solum autem cum vitiis pugnandum, sed & cum REBUS omnibus, quae animum perturbare ac de statu suo dejicere possent, veluti cum paupertate, ignominia, doloribus, ipsaque morte. Quae facile invicto animo perferes, si victor ex superiore pugna excessisti. Quid enim intolerabile videbitur illi, quem conscientia consolatur, &, quod ista omnia non poena, sed medicinae caussa eveniant, convincit (*)?

(*) Quemadmodum, duo quum faciunt idem, non est idem: ita nec quando duo idem patiuntur, eamdem inde capiunt molestiam. Intolerabile videtur scelerato, vel biduum condemnari ad operas publicas, vel ad triremes. Et tamen easdem operas alii, mercede conducti, sine magna molestia praestant permultos annos. Ipsum vivicomburium, quod reis terribile omnino est, tale visum non est martyribus. Multum itaque interest, ex merito hoc feras, an conscientia te absolvat.

§. CCXCVII.

Quo faciunt praemeditatio rerum, quae evenire possunt. Ad haec eo fortius ferenda magno tibi adjumento erit meditatio eorum omnium, quae cuilibet in via virtutis evenire possunt. Tela praevisa minus nocent. Nec tam intolerabilia sapienti videbuntur, quaecumque ipsi accidunt, si non ex improviso evenerint (*), sed ipse se alloqui possit:

- - Non ulla laborum,
O mea mens, nova mi facies inopinave surgit.
Omnia praecepi, aequo animo mecum ante peregi.
VIRGIL. *Aen. VI. v.* 140.

(*) Pertinent huc praeclare EPICTETI similitudines in *Enchirid. Cap. XXXIV.* ab eo, qui Olympia vincere cupit, & *Cap. VII.* ab eo, qui balneum ingreditur, desumtae. Audiemus posteriorem: Ὅταν ἅπτεσθαί τινος ἔργου μέλλῃς ὑπο-

ὑπομίμνησκε σεαυτὸν, ὁποῖόν ἐςι τὸ ἔργον. ἐὰν λουσόμενος ἀπίῃς, πρόβαλλε σεαυτῷ τὰ γινόμενα ἐν βαλανείῳ, τοὺς ἀποῤῥαίνοντας, τοὺς ἐγκρουομένους, τοὺς λοιδοροῦντας, τοὺς κλέπτοντας; , καὶ οὕτως ἀσφαλέστερον ἅψῃ τοῦ ἔργου. κ. τ. λ. *Quum rem quampiam adgressurus es, redige tibi in memoriam, qualisnam ea res sit. Si lotum abis, praepone tibi, quaecunque in balneo fiunt irrorantes, inquietos, convicianies, furantes: atque ita tutius rem adgrediere, cet.*

§. CCXCVIII.

Deinde, ubi tibi ineunda fuerit haec palaestra, eorum praecipue memento, quae supra de his calamitatibus, etiam viris bonis obvenientibus, & remedio illis opponendo, diximus (*), [§. CCXII. *seqq.*] Remedia fortunae adversae.

(*) Ea ex instituto pertractare conatus est SEVERINUS BOETH. *in libello de consolatione ex philosophia*, qui saepe editus, & in varias linguas translatus est. Merito autem mireris GOTHOFREDUM ARNOLDUM in *Historia eccles.* & *haeret.* existimare, Boëthium vere Christianum non fuisse, quia in summa calamitate ad philosophiam, tamquam ad sacram ancoram confugerit. Quasi ideo scripturam neglexerit, aut is non sit Christianus, qui & rectam rationem in consilium adhibet.

§. CCXCIX.

Sed quamvis praeclara haec omnia praecepta sint de mediis ad veram felicitatem perveniendi, eaque nec revelatio rejiciat: facile tamen animadvertet, quicumque ea paullo accuratius considerabit: illa non sufficere homini, qui ad veram felicitatem adspirat (*). Media hactenus commendata.

(*) Quidquid in contrarium nitantur *Naturalistae*, de quibus ex instituto TRIBBECHOVIUS in libello *de Naturalismo*.

§. CCC.

Quum enim vitium homini natura insit, [*§.* LXXI.] Deusque, tanquam ens justissimum, [*§.* CLXXXVI.] non possit non ab iis abhorrere: facile patet, non sperandum esse, Deum conjunctum esse cum hominibus, a quibus antea peccatis innumeris offensus fuit, nisi justitiae ejus omnino satisfiat (*). At ejusmodi medium, expiandi peccata, Deoque satisfaciendi, ratio omnino ignorat. Destituimur enim medio expiandi peccata.

(*) Socini asseclae, aliique, satisfactione hac Deo opus esse plane negant, creduntque, non minus licere Deo, quam regibus, sine hac gratiam delictorum facere. Verum, quum nihil possit Deus, nisi quod vult: (§. CLXXXV. *) non quaeritur, quid Deo liceat? sed quid illius justitiae consentaneum sit? Justitiae autem infinitae est, satisfactionem exigere ab iis, qui illam laeserunt, & talem quidem, quae digna sit infinita justitia. Vid. RUARD. ANDALA *Theol. natural. Part. I I. Cap. XII.* §. *XIII.* seqq.

§. CCCI.

Deinde quamvis omnino recte se habeant praecepta moralia de pro- Destituimur viri-

bus ad obsequium Deo praestandum necessariis.

proposito emendandae mentis capiendo, de impugnandis pravis adfectibus ac vitiis, & similia: quum tamen semper homini eveniat; quod illi Medeae: *video meliora*, *proboque*, *deteriora sequor*: consequens est, ut opus nobis sit multo *majoribus viribus*, si bellum hoc cum spe victoriae suscipere velimus (*). At *vires has* unde petere nos oporteat, ratio ignorat.

(*) Quid claudo proderunt consilia, ut eat, ambulet, immo & saltui & cursui paullatim adsuefiat, nisi ipsi medicus, id suadens, simul vires largiatur, id efficiendi?

§. CCCII.

Deum ergo hunc defectum supplesse oportet.

Quare aut Deus noluit umquam, hominem ad summam felicitatem pervenire, aut aliud lumen esse oportet, quo praelucente quomodo Deo satisfieri, & unde vires illae hauriri possint, videamus. Quumque prius verum non esse, ostenderimus: (§. CLXXXIX.) oportet sane lumen aliquod esse, & semper fuisse, cujus ope discamus, quo pacto Deo satisfieri, viresque sufficientes adquiri possint.

§. CCCIII.

Et hinc dedisse revelationem.

Tale lumen extra rationem nullum esse potest, praeter REVELATIONEM divinam (*). Exstare itaque oportet REVELATIONEM aliquam, a Deo profectam, quae illa, ad quae ratio caecutit, nobis ostendat, defectumque illum suppleat.

(*) Ea conclusio eo minus miranda, quo magis constat, ipsos paganos philosophos aliquando ita ratiocinatos. Socrates sane apud PLATONEM *in Phaedone p. 604. Tom. II. Opp.* diu multumque de mentis immortalitate, ejusque conditione post mortem, sermocinatus, tandem, hac in re caecutire rationem, agnoscit. Ex eo infert, alterutrum horum fieri debere ab homine sapiente. *Aut eum discere debere ac invenire, quemadmodum illa se habeant: aut, si hoc fieri nequeat, optimam ac tutissimam humanarum rationum eligere, qua, tamquam rate vectus, procellas hujus vitae pertranseat.* Et hanc posteriorem viam omnino ingrediendam esse censet, εἰ μή τις δύναιτο ἀσφαλέστερον ἢ ἀκινδυνότερον ἐπὶ βεβαιοτέρου ὀχήματος ἢ ΛΟΓΟΥ ΘΕΙΟΥ ΤΙΝΟΣ, διαπορευθῆναι, *nisi liceat forte istas vitae procellas firmiore quodam vehiculo, vel DIVINO QUODAM VERBO, tutius ac minore cum periculo tranare.* Verba aurea, & consideratu dignissima!

§. CCCIV.

Ex tot revelationibus, una vera est.

Agnovere omnes religiones revelationis cujusdam necessitatem. Quis enim Judaeorum *traditionem oralem*, quis Mahumedanorum *Alcoranum*, quis ipsorum gentilium *oracula*, quis denique a Christianis, & ex parte a Judaeis, receptam *scripturam sacram* ignorat? At quum hae revelationes sibi in multis contradicant, & contradictoriae simul verae esse nequeant: (L. §. LXXII.) consequens est, ut unica ex his vera ac divina, eaque summo studio investiganda sit (*).

(*) Vel

(*) Vel ex hoc ergo adparet absurditas religionis Mahumedanae, ex principiis quippe Judaismi, Christianismi & Islamismi, id est, ex contradictorii meris conflatae.

§. CCCV.

Ergo sunt certi characteres verae revelationis.

Neque ἐκ τῶν ἀδυνάτων oportet esse hanc indaginem. Quum enim revelatio absolute sit necessaria: (§. CCCI.) voluit procul dubio Deus, ut omnibus mortalibus innotesceret. Innotescere autem non posset, nisi certi in promtu essent characteres, quibus ab aliis revelationibus discerneretur, & qui non alibi, quam in ipsa illa revelatione, quaerendi (*).

(*) Revelatio enim, quam quaerimus, est lumen, quod nobis ad veram felicitatem praelucet. (§. CCCI.) Quemadmodum vero lumen verum ab igne fatuo non aliter, quam utriusque considerata & inter se comparata natura, discernimus, neque hic res redit ad testimonia hominum, (quamvis haec nobis fortassis occasionem, rem accuratius considerandi, suppeditare possint:) ita revelatio aliter cognosci nequit, quam si contemplemur ejus indolem, eamque contendamus cum revelationibus aliis. Ceterum, quum nobis res sit cum hominibus, de veritate revelationis convincendis: per se patet, huc non pertinere testimonium illud Spiritus S. internum, quod eos, qui jam voluntatem Dei faciunt, convincit, 1. *Joan. V*, 6.

§. CCCVI.

Eorum primus.

Quum nimirum finis hujus revelationis sit, ut id, in quo caecutit ratio, nobis ostendat: (§. CCCIII.) facile patet, 1. nihil divini prae se ferre revelationem, quae tota id unice inculcat, quod jam tum recta ratio agnoscit.

§. CCCVII.

Secundus.

Quumque praecipua capita, in quibus deficit ratio, sint satisfactio, divinae justitiae praestanda, & adquisitio virium, quibus opus est ad voluntatem Dei perficiendam: (§. CCXCIX. *sequ.*) consequens est, 2. ut divina revelatio & medium sufficiens (*), infinitae justitiae Dei satisfaciendi, & vires illas novas adquirendi, ostendere debeat.

(*) Non autem sufficere *ποινὰς* & adflictiones corporis, non jejunia, non sacrificia & lanienas animalium, ipsa ratio facile agnoscit. Quin postremas absurdas esse, nisi ratio quaedam sanctior accedat, veluti typica, jam pridem ab aliis est demonstratum.

§. CCCVIII.

Tertius.

Quia porro divinam hanc revelationem esse oportet: (§. CCCII.) per se patet, 3. nihil in ea occurrere debere, quam quod verum, sanctum, Deoque dignum sit (*).

(*) Indigna autem Deo essent *dictio* vel ludicra, vel ambigua, vel plus artis & vanitatis, quam simplicitatis & gravitatis, prae se ferens, *historiae* falsae & absurdae, *miracula* fabulosa ac minus necessaria, *prophetiae* eventu haut comprobatae, *doctrinae morales*, rectae rationis principiis repugnantes, vel so-

cietati humanae noxiae, *cultus* & *ritus* inanes, veraeque pietatis & amoris divini indoli adversi; *contradictiones* denique manifestae, & nullo modo conciliabiles.

§. CCCIX.

Quartus & quintus.

Quumque jam inde ab ipsa humani generis origine homines illa revelatione indiguerint: (§. CCCI.) consequens est, 4. ut revelatio vera ac divina debeat esse antiquissima, quin ipsi humano generi coaeva, adeoque & 5. ita conservata, ut nec temporis, nec hominum injuriis, quidquam ceperit detrimenti.

§. CCCX.

Ergo divina non sunt oracula paganorum.

Quibus positis, certissimum est, ORACULA quibus gentiles delusi sunt, divinae revelationis nomen haud mereri, quia 1. quod rationi deest, non suppleverunt, & 2. nullum commendarunt Deum propitiandi medium, quod non sit absurdissimum, veluti ludos, certamina, quin immolationes hominum ipsis gentilibus abominandas. Praeterea 3. nihil fere sine ambiguitate protulerunt, nihil sanctum, nihil pium, vel quod sacerdotum fraudes non manifesto prodiderit: denique non modo 4. eorum origines, sed & 5. finem scimus omnes (*).

(*) Oracula pro meris imposturis habent ANT. VAN DALE *de oraculorum origine & auctoritate*, & FONTENELLIUS in *Historia oraculorum*. Daemonis operationibus illa tribuit P. BALTUS *dans la réponse à l'histoire des oracles de Fontenelle*. Mediam sententiam non sine ratione ingreditur Auctor *des Remarques sur le démêlé, qui est entre Mr. de Fontenelle & l'Auteur de la réponse des oracles*, qui & daemonum partes ea in re fuisse statuit, & multas sacerdotum imposturas intercessisse fatetur. Conf. BUDD. *de Atheism. & superstit. Cap. III. p.* 287. & JO. CLERIC. *dans la Bibliotheque choisie Tom. III. Art. II. p.* 180.

§. CCCXI.

Nec Alcoranus.

Nec est, quod ALCORANI divinitatem jactent Mahumedani. Quid enim 1. in illo rectam rationem supplet, ac non potius destruit? Quodnam ille 2. aliud ostendit medium expiandi Deum, quam adflictiones corporis, jejunia, lavacra, peregrinationes Meccanas? quem fontem monstrat suis sectatoribus, unde vires bene agendi hauriant? 3. Quid in illo Deo dignum? Quam multa plagia? quam insulsae fabulae? quam innumera futilia? Denique 4. ejus novitatem ne ipsi quidem Mahumedani negant, probe gnari, mille annos non multum superare volumen istud sacerrimum (*).

(*) Luculenter haec omnia demonstravit, qui totum Alcoranum cum notis & refutationibus suis edidit LUDOV. MARACCIUS, *Patav.* CIↃIↃCLXXXIX. *fol.*

§. CCCXII.

Nec volumen

Quid in TALMUDE Judaeorum occurrit, praeter subtiles & vere superstitiosas de ritibus & jure Judaico quaestiones? An hae 1. id,

1. id, in quo deficit ratio, supplent? 2. An medium propitiandi Deum ostendunt? an vires bene agendi sufficiunt? 3. Quam insulsae ibi fabulae intermixtae? 4. Quam novum porro istud opus, excisis jam pridem Hierosolymis natum (*)? Nullum ergo characterem in his omnibus reperias verae ac divinae revelationis. Talmudicum.

(*) Omnia haec justis operibus explicarunt viri doctissimi. At in compendio ea exhibet PFEIFFERUS in *Theologia Judaica*. Si quid sani inest Mischnae, id vel inquinavit vel plane corrupit Gemara, seu glossa, quae ubique prodit magistrorum superstitionem, stupiditatem, & fingendi quaelibet libidinem.

§. CCCXIII.

At, quod alibi frustra quaeras, id divino beneficio possidemus Christiani. SCRIPTURA enim SACRA 1. omnia, ad quae ratio caecutit, supplet abunde. Ostendit nobis creationem rerum omnium ex nihilo, generis humani originem, primaevam hominis integritatem, & subsequentem lapsum. Eadem de essentia Dei & voluntate nos instruit accuratissime, & de resurrectione carnis, de futuro judicio, & justorum injustorumque conditione post mortem, ea docet, quae recta ratio non agnoscit, unusquisque tamen sublimia, sancta, ac praeclara esse, facile deprehendit. Scripturae S. quadrat character primus.

§. CCCXIV.

Eadem scriptura 2. ostendit Christum, qui Deo pro hominibus satisfacit plenissime, & cui per fidem adhaerentes, gratiae Dei quam certissime fiant participes. Ostendit Spiritum S. qui haec Servatoris merita adplicet, imaginem divinam in iis instauret, & novas vires sufficiat, ut regeniti & sanctificati, tamquam novae creaturae, Dei voluntatem faciant, & magis magisque in bono proficiant. Secundus.

§. CCCXV.

Porro in hac scriptura 3. nihil est, quod Deo indignum sit, at omnia ita comparata, ut statim Deum auctorem prodant. Eloquutio ubique simplex, & tamen cum summa ἐμφάσει conjuncta: historiae series accuratior, quam usquam, vaticinia de rebus maximis verissima, praecepta vivendi sanctissima, & argumentis fulcita tam insignibus, ut cor ipsum fodiant, & virtutem suam quotidie ostendant (*). Tertius.

(*). Eloquutionem, utut simplicissimam, ipsi gentiles mirati sunt. DIONYS. LONGIN. *de Sublim. Sect. IX. §. XVIII.* Ταύτῃ καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων θεσμοθέτης, οὐχ ὁ τυχὼν ἀνήρ, ἐπειδὴ τὴν τοῦ θείου δύναμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐγνώρισε, κἀξέφηνεν, εὐθὺς ἐν τῇ εἰσβολῇ γράψας τῶν νόμων. Εἶπεν ὁ θεὸς, φησί. τί; γενέσθω φῶς, καὶ ἐγένετο. γενέσθω γῆ, καὶ ἐγένετο. *Hac item [illegible] altitudine Judaeorum legislator, vir minime contemnendus, dignam Deo potentiae ejus cepit imaginem, digneque eloquutus est. Nam in ipso*

ipso statim legum principio : dixit Deus , inquit , Quid : Fiat lux , & facta est. Fiat terra , & facta est. Oboriri legentibus possunt scrupuli chronologici , geographici , similes. Sed tales etiam in aliis historiis verissimis oboriuntur. Quin eos non prohibere , quo minus scripturae divinitatem in universum agnoscamus, alio loco ostendimus, (I. §. CLVI.)

§. CCCXVI.

Quartus & quintus. Denique 4. antiquissima haec scriptura est. Prima revelatio in paradiso facta, & per tot saecula sapientissime continuata, donec numeris suis absolutus esset canon. Eadem 5. inter tot tyrannorum furores & Judaeorum Christianorumque lanienas illaesa semper servata est, nec quidquam ejus corpori per tantam fatorum seriem decessit (*).

(*) Citantur in scriptura quidam libri, veluti *Liber bellorum Domini*, *Epistola ad Laodicenos*, & similes. Sed adducuntur etiam quaedam ex Arato & Epimenide, poëtis. Nec sequitur, ut in canone fuerint omnia, quae vel a scriptoribus sacris allegantur, vel a viris θεοπνεύστοις scripta sunt. Quis enim dubitet, quin Paullus praeter epistolas illas divinas multas alias privatas scripserit? Quis dubitet, quin idem fecerint omnes apostoli & viri apostolici reliqui? Sed ita rem direxit divina providentia, ut illae solae, quas hodie legimus, in canone conservarentur, quippe quae fini ac intentioni Dei sufficerent.

§. CCCXVII.

Hinc ea sola est divina revelatio. Quum itaque characteres divinae revelationis omnes scripturae sacrae soli conveniant: ea sola quoque id nomen tuetur (*).

(*) Incessimus per vestigia VINCENTII PLACCII, qui in *libello de praecipuo fructu philosophiae moralis*, & JO. FRANC. BUDDEI, qui sub finem *Philosophiae moralis* eodem modo divinitatem scripturae sacrae ex principiis moralibus demonstrarunt.

§. CCCXVIII.

Ac proinde in consilium adhibenda. Hanc ergo si in consilium adhibuerit, qui ad summam illam felicitatem adspirat: dubium non est, quin pulcherrimum hunc finem consequuturus sit feliciter. Et utinam vel hunc fructum caperemus ex hac scriptione nostra. Sic enim vere contingeret, quod ex CLEMENTIS ALEXANDRINI *Stromat. Libr. I. p.* 282. supra (§. IX.) adduximus, προπαρασκευάζειν τὴν φιλοσοφίαν, προοδοποιοῦσαν τὴν ὑπὸ Χριστοῦ τελειούμενον, *praeparare philosophiam, dum ei viam munit, qui a Christo perficiatur.*

ΠΑΝΤΑ ΚΑΛΩΣ ΕΣΤΑΙ.

INDEX

INDEX
RERUM PRAECIPUARUM.

In Allegationibus & in hoc Indice, H. denotat Historiam Philosophicam; L. Philosoph. rationalem seu Logicam, M. Philosophiam Moralem.

A

D.

E.

F.

F.

G.

H.

I.

K.

L.

Musi-

ipso statim legum principio : dixit Deus, *inquit*, *Quid : Fiat lux*, *& facta est. Fiat terra*, *& facta est.* Oboriri legentibus possunt scrupuli chronologici, geographici, similes. Sed tales etiam in aliis historiis verissimis oboriuntur. Quin eos non prohibere, quo minus scripturae divinitatem in universum agnoscamus, alio loco ostendimus, (L. §. CLVI.)

§. CCCXVI.

Quartus & quintus.

Denique 4. antiquissima haec scriptura est. Prima revelatio in paradiso facta, & per tot saecula sapientissime continuata, donec numeris suis absolutus esset canon. Eadem 5. inter tot tyrannorum furores & Judaeorum Christianorumque lanienas illaesa semper servata est, nec quidquam ejus corpori per tantam fatorum seriem decessit (*).

(*) Citantur in scriptura quidam libri, veluti *Liber bellorum Domini*, *Epistola ad Laodicenos*, & similes. Sed adducuntur etiam quaedam ex Arato & Epimenide, poëtis. Nec sequitur, ut in canone fuerint omnia, quae vel a scriptoribus sacris allegantur, vel a viris θεοπνεύστοις scripta sunt. Quis enim dubitet, quin Paullus praeter epistolas illas divinas multas alias privatas scripserit? Quis dubitet, quin idem fecerint omnes apostoli & viri apostolici reliqui? Sed ita rem direxit divina providentia, ut illae solae, quas hodie legimus, in canone conservarentur, quippe quae fini ac intentioni Dei sufficerent.

§. CCCXVII.

Hinc ea sola est divina revelatio.

Quum itaque characteres divinae revelationis omnes scripturae sacrae soli conveniant: ea sola quoque id nomen tuetur (*).

(*) Incessimus per vestigia VINCENTII PLACCII, qui in *libello de praecipuo fructu philosophiae moralis*, & JO. FRANC. BUDDEI, qui sub finem *Philosophiae moralis* eodem modo divinitatem scripturae sacrae ex principiis moralibus demonstrarunt.

§. CCCXVIII.

Ac proinde in consilium adhibenda.

Hanc ergo si in consilium adhibuerit, qui ad summam illam felicitatem adspirat: dubium non est, quin pulcherrimum hunc finem consequuturus sit feliciter. Et utinam vel hunc fructum caperemus ex hac scriptione nostra. Sic enim vere contingeret, quod ex CLEMENTIS ALEXANDRINI *Stromat. Libr. I. p.* 282. supra (§. IX.) adduximus, *προπαρασκευάζειν τὴν φιλοσοφίαν, προοδοποιοῦσαν τὴν ὑπὸ χριστοῦ τελειούμενον*, *praeparare philosophiam, dum ei viam munit, qui a Christo perficiatur.*

ΠΑΝΤΑ ΚΑΛΩΣ ΕΣΤΑΙ.

INDEX

INDEX
RERUM PRAECIPUARUM.

In Allegationibus & in hoc Indice, H. denotat Historiam Philosophicam; L. Philosoph. rationalem seu Logicam, M. Philosophiam Moralem.

A

D.

E.

F.

F.

G.

H.

I.

K.

L.

ani-

exco-

FINIS.

JOH. GOTTL.

HEINECCII,

JURISCONSULTI CELEBERRIMI,
Potent. PRUSSOR. REGI *quondam à Consiliis Sanctior. & Jur. ac Philosoph. in Ill. Academ.* HALENSI, *Prof. Publ. Ordin.*

ELEMENTA JURIS NATURAE ET GENTIUM,

Commoda Auditoribus methodo adornata.

EDITIQ TERTIA ACCURATISSIMA.

GENEVÆ,
Sumpt. Hær. CRAMER & Fratr. PHILIBERT.
MDCCXLIV.

SERENISSIMO CELSISSIMOQUE
PRINCIPI AC DOMINO,

DOMINO

FRIDERICO,

REGNORUM DANIAE ET NORVAGIAE,
RELIQUARUMQUE PROVINCIARUM

HEREDI,

PRINCIPI JUVENTUTIS, DOMINOQUE
LONGE CLEMENTISSIMO,

FELICITATEM PERPETUAM
PRECATUR
JO. GOTTL. HEINECCIUS.

SERENISSIME CELSISSIMEQUE PRINCEPS, DOMINE LONGE CLEMENTISSIME,

SI in ſummo illo natalium ſplendore, eminentiſſimaque, quam DEO optimo maximo debes, fortuna, eo eſſes animo, ut TE TIBI ſoli natum eſſe exiſtimares: erubeſcerem omnino, libellum TIBI oblaturus, meque ipſe temeritatis accuſarem, qui purpuram TUAM, non ſplendidiore aliquo, ſed litterario, munere venerari ſuſtineam. Aſt quum & accuratiſſimae inſtitutioni, & incomparabili POTENTISSIMI PATRIS exemplo, & ipſius ingenii TUI bonitati, id fe-

ras acceptum, ut jam in tenerrima hac aetate, in quantam ſpem adoleſcas, & quid a CELSITUDINE TUA, non modo tot regna, ſed & univerſus Chriſtianus orbis, exſpectet, idemtidem cogites: non vereor, ne TIBI taedio futurus ſit liber, qui, quid recta ratio, id eſt, ejus auctor, DEUS, cum ab aliis hominibus, tum maxime a bono principe, exigat, perſpicue oſtendit. Sunt hae illae leges, quibus religioſe ſervatis, majores TUI, rebus maximis pace belloque feliciter geſtis, immortalem ſibi gloriam pepererunt: illae regulae, ad quarum normam POTENTISSIMUS PATER TUUS ſe totum componit: illud denique jus,

cui

cui & Reges omnes, & potentiſſimi populi, quoties de bello, pace, foederibus, diſceptant, unice reguntur. Quaenam vero digniora ſint HEREDE TOT REGNORUM *rudimenta, quam hoc jure imbui, eaque inde diſcere, quae, ſi quando auguſtum majorum ſolium conſcenderit, in uſu ſit habiturus? Patere itaque,* CELSISSIME PRINCEPS, *ut ſplendidiſſimum nomen* TUUM *in fronte libelli, qui de ſempiterna illa ac immutabili juſtitia agit, fulgeat, ſimulque exſtet hoc devotiſſimi gratiſſimique animi, quo* POTENTISSIMO PATRI TUO *me aeternum devinctum fateor, monimentum. Ceterum a ſummo,*

quod

quod omnia moderatur; Numine castis quotidie precibus contendam, ut REGI, patriisque & avitis regnis & provinciis, TE servet incolumem, TEque ita adolescere jubeat, ut vere sis GENERIS HUMANI DELICIUM, & quemadmodum TU adhuc pietatis, virtutis, justitiaeque regulas ex POTENTISSIMI PATRIS universa vita petis; ita posteri easdem aliquando ex TUIS actionibus, tamquam perfectissimo quodam exemplo, petant! Halae Magdeburgicae, Idib. Octobr. MDCCXXXVII.

CAN-

CANDIDO LECTORI
S. P. D.
JO. GOTL. HEINECCIUS.

Qui adhuc in jurisprudentia civili, cum Romana, tum patria, illustranda non perfunctoriam operam collocasse mihi videor: jam persuaderi mihi passus sum, CANDIDE LECTOR, ut etiam JUS NATURAE ET GENTIUM brevi libello complecterer, & enchiridion illud in usum eorum, qui institutione mea utuntur, typis exscriptum, publicarem. Et rem sui fortassis periculi fecerunt amici, qui me consilio atque auctoritate sua ad concinnandum hunc libellum impulerunt. Quod enim ad me attinet, ita jam pridem occallui, ut non magnopere reformidem aliorum de me judicia, sed, sincerae bene de communibus studiis merendi voluntatis mihi satis conscius, hac ipsa conscientia me facile consoler. Sive enim opuscula mea in virorum bonorum, & rerum hujusmodi intelligentium, manus incidant: non est profecto, quod verear, ne hoc consilium meum damnent: sive obtrectatores ea oculis lustrare non dubitent: eorum judicia ego non majoris facio, quam hominum, a lacu & furno redeuntium, quibus non possunt non omnia, quae suis ipsi impuris manibus contrectant, sordere. Quare, missis his, ad id venio, quod magis ad rem pertinere arbitror, id est, ad consilium meum, institutique rationem, quibus perspectis, quid ego praestiterim, quemque fructum tu ex hoc libello capere possis, satis intelliges. Nulla est philosophiae practicae disciplina, quae vel rerum argumentorumque pondere, vel utilitatis ubertate, cum hac jurisprudentia naturali ulla ex parte sit comparanda, quippe cujus tanta est dignitas, tantusque in vita humana usus, ut iis, qui, illa neglecta, solis rerum abstractarum ac naturalium speculationibus ingenii

aciem intendunt, jure merito occlames illa Helenae apud Euripidem *in Hel. v.* 928.

> *Αἰσχρὸν, τὰ μέν σε θεῖα πάντ' ἐξειδέναι,*
> *Τά τ' ὄντα, καὶ μὴ τὰ δὲ δίκαια μὴ εἰδέναι.*
> *Nam turpe id esset, quum scias hominum ac Deûm*
> *Quod est, eritque, justa te haud cognoscere.*

Sane ii, qui ad jurisprudentiae civilis intelligentiam cogitationes suas ac studia conferunt, ii magnopere falluntur, si se operae pretium, sine hac praestantissima scientia, sperant facturos. Nam si is demum ad veram ac solidam doctrinam rerumque scientiam pervenisse dicendus est, qui, quas perspectas habet, veritates, ex fonte, non ex impurioribus lacunis, hausit: jurisprudentiae profecto nostrae non alius fons, aliaque scaturigo est, quam jus illud primaevum, quod non didicimus, accepimus, legimus, verum e natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quod non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus, ut si quis maximam jurisprudentiae Romanae partem jus naturale, factis hominum adplicatum, dixerit, is me non admodum habiturus sit dissentientem. Vidit id incomparabilis philosophus, Epictetus, qui apud Arrianum *Diss. Epict. IV*, 3. eos, qui sapientiae student, ad sempiternam illam legem divinam, tamquam ad limpidissimum fontem, non ad solos legum civilium rivulos, vocans: Οὗτοι, inquit, *εἰσὶν οἱ ἐκεῖθεν ἀπεσταλμένοι νόμοι, ταῦτα διατάγματα· τούτων ἐξηγητὴν δεῖ γενέσθαι, τούτοις ὑποτεταγμένον, οὐ τοῖς* Μασσουρίου, *καὶ* Κασσίου. *Hae sunt inde, (a Deo) ad nos missae leges, haec praecepta: horum interpretem fieri oportet, his obedientem: non Masurii, aut Cassii legibus.* Et Tullius noster de legibus *II*, 4. ubi ex instituto de legum justitiaeque origine differit: *Hanc*, inquit, *video sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, nec scitum esse aliquod populorum, sed aeternum quiddam, quod universum mundum regeret imperandi prohibendique sapientia. Ita principem legem illam & ultimam, mentem esse dicebant, omnia ratione aut cogentis aut vetantis Dei: ex qua illa lex, quam dii humano generi dederunt, recte est lauda-*

ta,

ta, est enim ratio mensque sapientis, ad jubendum & ad deterrendum idonea. Addit, sibi a parvis ediscendum fuisse illud: SIN JUS VOCAT, id est, corpus illud XII. Tabularum: & haec, aliaque jussa ac vetita populorum, vim aliquam habere ad recte facta vocandi, & a pravis avocandi: quae vis non modo senior sit, quam aetas populorum & civitatum, sed & aequalis illius coelum atque terras tuentis & regentis Dei. Quod ubi praeclaris exemplis demonstravit, inde porro colligit, esse aliquam rationem, profectam a rerum natura, & ad recte faciendum impellentem, & a delicto avocantem, quae non tunc denique incipiat lex esse, quum scripta sit, sed tunc, quum orta sit: ortam autem esse simul cum mente divina. Eam demum esse justorum injustorumque distinctionem: ad illam antiquissimam & principem naturam leges hominum dirigendas esse, quae supplicio improbos adficiant, defendant ac tueantur bonos. Haec illo loco Cicero, qui & alibi de officiis *III*, 17. hunc locum tractat, &, ubi discrimen juris gentium & civilis ostendit, prioris principia paene ex hominum memoria evanuisse, ac proinde jurisprudentiam Romanorum fere totam oblanguuisse, graviter conqueritur. Ita enim intelligenda sunt verba viri prudentissimi sequentia: *Quod civile, non idem continuo gentium: quod autem gentium, idem civile esse debet. Sed nos veri juris, germanaeque justitiae, solidam expressamque effigiem nullam tenemus: umbra & imaginibus utimur. Eas ipsas utinam sequeremur, feruntur enim ex optimis naturae & veritatis exemplis.* Quid vero aliud hic docet Cicero, quam quod nos non satis umquam doceri posse, itemtidem monemus, praeclaram esse Romanorum jurisprudentiam, & ex optimis naturae ipsiusque interioris philosophiae praeceptis expressam, sed inanem eam tamen umbram, ac vita veluti destitutam imaginem futuram, nisi accedant veri juris germanaeque justitiae principia, quae, quia sola ab ipso Deo immortali divinaque ratione proficiscuntur, nullius hominis imperio suffragioque populi tolli atque abrogari possunt? Haec vero si conjungantur cum civili illa, quam jurisconsulti perpoliunt, sapientia: tunc demum illud nescio quid praeclarum & singulare

gulare solet exsistere. Accedit, quod, si vel maxime ita comparata esset jurisprudentia Romana, nullo ut alio praesidio indigeret, totaque ex decemvirorum tabulis, aliisque legibus civilibus, tamquam ex uberrimo fonte, promanaret: ea tamen nihil auctoritatis habitura sit in definiendis integrarum gentium litibus & controversiis, quippe quae inter se non alio jure, quam quod ipsa natura inter omnes homines peraeque constituit, reguntur, jure, inquam, illo universali, *quod in foederibus, pactionibus, conditionibus populorum, exterorum regum, in universo denique belli jure & pacis* versatur, quodque *Cn. Pompeium &, quum requiesceret, litteras, &, quum rem gereret, rem ipsam docuisse*, gloriatur Cicero pro L. Cornelio Balbo *Cap. VI.* Quare in quantum integrae gentes & respublicae prae privatis quibusdam hominibus eminent: tanto jus naturae & gentium est jure civili, quod inter privatos tantum cives viget, excellentius, ut de eo vere dici possit, quod, comparatis inter se Graecorum Romanorumque linguis, dixit Tullius pro Archia poëta *Cap. X. jus illud naturale ac gentium apud omnes gentes vigere; civile suis finibus, exiguis sane, contineri.* Qui jam vulgo glossatorum nomine veniunt, homines, diligentes illi quidem, nec juris civilis imperiti, at saeculi vitio barbari, non aliunde decidi oportere, existimabant, illas regum gentiumque controversias, quam ex diffusa illa juris Justinianei collectione, qua comprehensas leges si quis recte imbibisset, eum, tamquam ex tripode, de belli pacisque juribus oracula illico fundere posse, jactabant. Et sane id tam facile faciebant, quam pirum vulpes comest. Quoties enim quaestio incidebat de jure Imperatoris augustissimi in universum orbem, per quem olim Romani arma victricia circumtulerant: sedes hujus doctrinae erat in LEGE IX. DIG. DE LEGE RHOD. DE JACTU, in qua, tamquam gemma quaedam, fulgent verba illa Antonini Imperatoris: Ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης. *Ego quidem mundi dominus: lex autem maris.* Si de jure belli disceptandum esset, faciales suos ablegabant ad titulos Digestorum de captivis & postliminio, & redemtis ab hostibus, de re militari, de castrensi peculio,

culio, de veteranis, de testamento militis, de bonorum possessione ex testamento militis, & in primis ad titulos insignes Codicis Justinianei, qui militare possunt, vel non possunt, & de servis, ad militiam vel dignitatem adspirantibus, & ut nemo duplici militia, vel dignitate & militia simul utatur, negotiatores ne militent, de re militari, de castrensi peculio militum & praefectianorum, de erogatione militaris annonae, de excoctione & translatione militarium annonarum, de militari veste, de metatis & epidemeticis, de salgamo, similesque alios quam plurimos, in quibus omnibus tantos jurium belli & pacis thesauros reconditos esse, adseverabant, ut copia ipsa inopes redditura sit omnes, qui illis occupandis animum velint adpellere. Quid si de foederibus, pactionibus ac sponsionibus liberarum gentium esset respondendum? Quid vero? Quasi non in pandectis aeque, ac codice fulgerent verbosissimi tituli de pactis, de transactionibus, de verborum obligationibus, de duobus reis, de contrahendis stipulationibus, & similes: quos quisquis, multis vigiliis excussos, in succum & sanguinem converterit, eum nihil existimabant ignorare, nimisque stupidum esse querebantur illum, qui in ista rerum praestantissimarum farragine vel decisionem, vel argumentum legis, quod vocant, non illico reperiret. Sic & de legatorum juribus disceptantes, nihil desiderare posse contendebant, si in consilium adhiberent titulos de legationibus. De jure vero leges ferendi, magistratus constituendi, poenas infligendi, exigendi tributa & vectigalia, & similibus, omnia jam in titulis de legibus, senatus consultis, longa consuetudine, constitutionibus principum, de officio praefectorum praetorio, praefectorum urbi, & sequentibus, de poenis, bonis damnatorum, interdictis & relegatis, denique de publicanis, vectigalibus, & commissis, & similibus exhausta, & ad liquidum perducta esse, credere auditores sua fide jubebant. Quin si vel maxime ibi aliquid non satis explicatum alicui videatur: cum tamen sitim non melius expleturum, putabant, quam si in subsidium adhibeat scripturam sacram, jus canonicum, pontificum decretales, & maxime diffusa illa philosopho-

rum ſcholaſticorum opera, in quibus omnibus & ille juris gentium vindex, Hugo Grotius, *prolegom.* §. *XLVIII. & ſequ.* inveniſſe ſibi viſus eſt quam plurima, quae ad jus illud naturae & gentium illuſtrandum non parum adferant utilitatis. At, ſi dicendum quod res eſt, boni illi viri vix ſecum expendiſſe videntur, quam parum ponderis apud gentes, juris Romani ignaras, & a Chriſtiana pietate alienas, habitura ſint argumenta ex jure Juſtinianeo, ſacris pandectis, jure pontificio, Thomae, Alberti Magni, S. Bonaventurae, & aliorum operibus depromta. Apud Plautum *Moſtell. III*, 1. *v.* 29. conſultus a domino, Theuropide, Tranio ſervus, quid nunc faciendum cenſeat, quando ea omnia facta neget vicinus, quae ipſe retuliſſet? lepide ac percallide reſpondet:

Egon' quid cenſeam?
Cape, obſecro hercle te, cum eo una judicem.
Sed eum, videto, ut capias, qui credat mihi:
Tam facile vinces: quam vulpes pirum comeſt.

Idem, vereor, ne poſtulent ii, qui ſe jura belli, pacis, foederum, omneſque, quae inter gentes intercedere poſſunt, controverſias, vel ex legibus Romanis, vel ex jure pontificio, vel ex ſacris veteris novique foederis libris, vel denique ex vaſtis philoſophorum ſcholaſticorum commentariis, ſe definire velle pollicentur. Judices enim poſtulant eos, qui his libris ſibique eorum auctoritate fretis, credant, pollicenturque victoriam tam facilem, quam ſi vulpes pirum comedat. Quid vero ſi gens quaedam cum Turcis, vel Sinenſibus, vel Japonibus de violatis foederum legibus expoſtulet? His ſcilicet facile perſuadebitur, juſta eſſe omnia, quae non dicam jureconſulti aut pontifices Romani, vel Thomas Aquinas, ſed ipſi prophetae ac Apoſtoli ſcripſerunt. At ego id eos, credo, non facilius conſequuturos, ac Turcas, ſi Mahumedem; aut Sinenſes, ſi Confucium ſuum nobiſcum judicem capere vellent. Ex eo vero profecto conſequitur, ut aut omnes gentium rerumque publicarum controverſiae inter τὰ ἄπορα referendae ſint, aut in promtu eſſe oporteat praecepta vel leges, quas ipſa

ipſa recta ratio vel Deus potius, rationis auctor, inter omnes gentes, quantumvis linguis ac regionibus diſſitas, conſtituerit, quibuſque ſe populi omnes, qui non plane obbrutuerint, obligari fateantur. Quum vero haec ipſa non alia ſint, quam quae juris naturae ac gentium vocabulo deſignamus: quid quaeſo, utilius, quidque magis in omni vita frugiferum eſſe poteſt, quam praeclara iſta vereque divina praecepta ita percepta habere, ut iis non ad oſtentationem, ſed ad dijudicanda integrarum gentium civitatumque negotia, utaris? Quis praeclare de ſtudioſa juventute mereri neget eos, qui ſe illi duces ad tam incomparabilem ſcientiam profitentur? Denique quis non eos ipſam rectam rationem in exſilium agere velle dicat, qui operam omnem, in jure naturae ac gentium collocatam, non modo infructuoſam, ſed & noxiam, & cum maximo juvenum detrimento conjunctam eſſe, clamant? Sed haec quidem fortaſſis ad pudorem purgandum mihi ſufficerent, ſi vel ſolus, vel inter primos, in hac perpolienda diſciplina operam aliquam atque induſtriam collocaſſem. Jam vero quum jam pridem non modo aeterna illa Grotii & Puſendorffii opera in omnium manibus verſentur, ſed & hodie nemo fere ſit umbraticus doctor, quin aliquod meditationum ſuarum, ad hanc univerſalem juriſprudentiam pertinentium, ſpecimen, tamquam evulſum ſplendidiſſimo palatio lapidem, circumferat: actum egiſſe videbor pleriſque, & otium, quod melius tranſigi poterat, in adornando hoc libello male contriviſſe. Enimvero hos meminiſſe velim, ſuum cuique eſſe judicium, &, quod uni ſupervacuum videtur, id aliis non modo utile, ſed & neceſſarium, videri. Et ſane qui in academiis erudiendae juventuti operam navant; ii reipſa quotidie experiuntur, quanto cum taedio conjuncta ſit ſervitus, cui obnoxii ſunt omnes, qui aliorum libellos enarrare coguntur, ac proinde nihil illis accidit moleſtius, quam ſi alios duces ſequi, & confidere jubeantur alieno ingenio. Saepe enim talia ſunt auctoris cujuſdam, quem interpretandum ſuſcipiunt, principia, qualia ipſi probare non poſſunt. Saepe ille pleraque ſine ordine etiam confuſe pertractat, ut nihil ſit in libello, quod ve-

luti

luti certam ſedem ac fixum domicilium habeat, nihil, quod non aeque facile alieniſſimo, ac ſuo loco, pertractatum reperiatur. Aliquando contingit, ut auctor, quem quis ducem elegit, in rebus vel nugatoriis, vel ἀπροσδιονύσοις, admodum fit verboſus, magnoque conatu maximas agat nugas; in aliis, perquam ſcitu neceſſariis, tam brevis, ut eas ſaltu magis tranſſilire, quam attingere videatur. Atque inde duo conſequi neceſſe eſt, primum ut docentes multa, quae auctor ſcripſit, refellere, rebus nihili cum taedio immorari, plura ab eo omiſſa magno cum temporis diſpendio ſupplere teneantur: alterum, ut diſcentes veluti per labyrinthum eo perducti, quo via recta multo facilius pervenire potuiſſent, res, tam variis interruptas diſputationibus, ſuopte ingenio connectere nequeant, atque ita praecipuo fructu, quem ex illis acroaſibus capere debuiſſent, priventur. Id vero vel ſolum ſatis idoneam rationem ſufficit doctori, ut in docendo ſuis, quam aliorum, libellis uti malit, adeoque & mihi prodeſſe debet, elementa haec juris & gentium ſcribere auſo, ne temere eum laborem ſuſcepiſſe, aut poſt tot Homeros Iliada exorſus eſſe videar. Sed habere mihi viſus ſum & alias cauſſas, quae me ad ſcribendum non modo invitarent, ſed & quodammodo impellerent. Quicumque adhuc in pulcherrima illa diſciplina verſati ſunt, illi doctrinas ſuas vel nulli certo ac indubio principio ſuperſtruxerunt, veritates varias, eaſque utiliſſimas, veluti uno faſce, collegiſſe contenti, vel principia parum idonea admiſerunt, vel ea denique tam longe ex ſubtiliſſimis, quas metaphyſica ſuppeditat, notionibus petierunt, ut data veluti opera tenebris omnia involvere voluiſſe videantur. At ego, expenſis omnibus, quae huc facere videntur, hanc feci ſummam cogitationum mearum, nullius diſciplinae philoſophicae evidentiora oportere eſſe principia, quam juris naturae & gentium, quippe quod Deus immortalis non ſolis eruditis, iiſque, qui acutius reliquis vident, ſed omnibus omnino hominibus, non modo perſpectum, verum etiam eorum mentibus inſcriptum eſſe voluit. Nullum vero reperiri principium evidentius, exiſtimo, quam quod vir illuſtriſſimus, SAMUEL L. B. DE COCCEII, aulae

aulae Regiae Prussicae Papinianus, tum adhuc admodum juvenis, pereruditis dissertationibus demonstravit, puta VOLUNTATEM DEI. Quamvis enim plerique hodie veterem illam scholasticorum doctrinam de naturali actionum bonitate & justitia, a Pufendorffio tanto molimine profligatam, in lucem revocare malint: ego tamen perspexisse mihi videor, esse quidem actiones in se & sua natura bonas: at justas illas dici non posse sine jure, nec jus intelligi sine lege, nec legem sine legislatoris voluntate concipi posse: adeoque bonitatem actionum naturalem posse illam quidem hominem, qui rectae rationi, quam cupiditatibus suis obtemperare malit, obligatione quadam interna ad bene agendum impellere, verum non tamquam legem, sed tamquam consilium aliquod, quod qui non sequitur, imprudenter quidem, at non injuste, egisse videri potest. Sed non minus porro perspicue intelligere mihi visus sum, Deum voluisse, ut vero bono frueremur. Quod quum aliter consequi, quam per AMOREM, nemo possit: ex eo solo, tamquam limpidissimo fonte, totum jus naturae & gentium prono alveo fluere, censeo, atque ita incido in harmoniam illam incomparabilem revelationis & rationis, quippe ab eodem benignissimo Numine profectarum. Nam & illa, amorem totius legis divinae, quae decalogo comprehenditur, summam, ἀνακεφαλαίωσιν, πλήρωμα, τέλος esse, diserte docet. *Matth. XXII*, 37. *Luc. X*, 27. *Rom. XIII*, 9. 1. *Tim. I*, 5. Non equidem ignoro, quid obverti soleat huic sententiae, puta, amorem esse virtutem, ad quam nemo cogi vel externa obligatione obstringi possit: ac proinde ex eo fonte officia quidem humanitatis, quae & imperfecta vocant, non autem perfecta, promanare. Sed praeterquam, quod decalogi leges, quae procul dubio perfecta non minus, quam imperfecta, officia inculcant, ad AMOREM, tamquam ad principium suum, ab ipso Servatore revocantur: luculenter videmur ostendisse, verum amorem non modo cum propensione alteri benefaciendi, sed & cum proposito, eum, quem amamus, non laedendi, eique omnia, quae jure etiam perfecto debemus, tribuendi, conjunctum esse, & priorem AMOREM BENEFICENTIAE, po-

ſteriorem JUSTITIAE, commode poſſe adpellari, utrumque vero eſſe intelligendum, quoties ex amore univerſum jus naturae & gentium derivatur. Ceterum ex AMORE fluere officia omnia erga Deum, nos ipſos, alioſque homines, eaque tum abſoluta, tum hypothetica, re ipſa nos oſtendiſſe, arbitramur. Nec aliam juris gentium originem eſſe, patet. Sive enim in ſtatu naturali, ſive in ſocietate, vivant homines, ad tuendam vitam, ſanitatem, ſubſtantiam, rem denique publicam, amore impelluntur, nec gens a gente quidquam exigere ex ulla ratione poteſt, niſi ex regulis amoris notiſſimis: Quod tibi vis fieri, id & aliis facito: itemque, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Immo ad ipſas ineundas ſocietates nihil aliud impulit homines, quam amor tum ſui, tum aliorum, quorum communi ſaluti talibus pactis conſulere voluerunt. Habes, CANDIDE LECTOR, meditationum mearum ſummam, quibus me, ob illam rationis & fidei concordiam, magnopere delectari, non diffiteor, ſed ita, ut eas obtrudam nemini, neque ideo aliorum doctrinis quidquam detractum velim. Ipſe etiam hic libellus, uti ſpero, oſtendet, me nuſquam id egiſſe, ut aliis inſultarem, ſed ut mea proponerem, eaque vel firmarem argumentis, vel contra ea, quae obverti illis poſſe viderentur, modeſte vindicarem. Nullum ſcriptorem, cujus memini, paullo acerbius reprehendi, quamvis aliquando non defuiſſet occaſio: quin eorum nomina plerumque diſſimulare, quam aliquid, quod, non dicam immodeſtius, ſed duriuſcule ſcriptum videri poſſet, ſcribere malui. Methodo uſus ſum, Muſis meis familiari, non mathematica quidem illa, vel geometrica, ſed naturali & perſpicua, quam auditoribus commodiſſimam eſſe, re ipſa per tot annos expertus ſum. Operam dedi, ut omnia praecepta ex claris definitionibus, deductiſque inde axiomatibus derivarem, eaque ſtilo, non ornato illo quidem, aut multis eloquentiae luminibus diſtincto, quem hujuſmodi libelli non deſiderant, ſed puro tamen, quantum fieri potuit, & perſpicuo proponerem. Pleriſque paragraphis ſcholia ſubjunxi, in quibus modo doctrinas, in iis propoſitas, aliis argumentis firmavi, modo objectiones quaſdam ſolvi,

vi, modo consensum veterum ac recentiorum, ipsarumque sacrarum litterarum, ostendi, non quod turpi μεταβάσει εἰς ἄλλο γένος, juris naturae & gentium praecepta ex aliis, quam suis ac domesticis principiis, derivare voluerim, sed quod ea & oblectare lectorem, & convincere possint, talia esse hujus disciplinae praecepta, ut ea & veteres solo rationis ductu perspexerint, & ipsi sacri scriptores, divino adflatu, humano generi inculcarint. Indicis conficiendi laborem filius in se suscepit, quem non male hoc officio functum esse, speramus. Sed quum spe longius procedere orationem, animadvertam, hic eam abrumpo, meque benevolentiae bonorum omnium, & tuae maxime, CANDIDE LECTOR, vehementer etiam atque etiam commendo. Vale. Halae Magdeb. ipsis Idibus Octobr. MDCCXXXVII.

ELENCHUS CAPITUM.

LIB. I.

JUS NATURAE.

LIB. II.

JUS GENTIUM.

JO.

JO. GOTTL. HEINECCII, J.C.

ELEMENTA

JURIS NATURAE & GENTIUM.

LIB. I.

JUS NATURAE.

CAPUT I.

DE NATURA ET CONSTITUTIONE JURIS NATURAE ET GENTIUM.

§. I.

Quemadmodum omne id homini BONUM esse dicimus, quod eum conservat ac perficit; MALUM, quod eumdem destruit deterioremque reddit: (*Elem. phil. mor.* §. *CXLII.*) ita & ACTIO BONA erit, quaecumque ad conservationem perfectionemque hominis prodest; MALA, quae destruit eumdem, ac imperfectiorem reddit. Quid actio bona & mala ?

§. II. CONSERVARE HOMINEM dicitur, quidquid ad ejus dura- Quid conserva-

…io, perfectio, destructio & imperfectio?

tionem & continuationem status praesentis aliquid confert; PERFICERE, quod ea omnia, quae ad essentiam integritatemque ejus pertinent, quaeque omnino gradus admittunt, auget atque amplificat (*). Ex quo, quid nos DESTRUERE ac IMPERFECTIORES, vel DETERIORES reddere dicatur, facile intelligitur.

(*) Eadem est *perfectionis* idea, quae Simplicio obversata est, dum *ad Epict. Enchir. Cap. XXXIV. p.* 176. scribit: μὴ τὰ πρῶτα μόνα, καὶ τὰ μέσα ἔχειν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔσχατα, ἴδιόν ἐστι τῆς τελειότητος. *Non prima tantum et media habere, sed extrema quoque, proprium est* PERFECTIONIS. Nec aliter Aristotel. *Metaph. IV.* 16. ubi licet varias vocabuli notiones evolvat, ad eamdem tamen ideam omnes reducit.

Homines aeque male, ac bene agere possunt.

§. III. Quum ergo ea sit voluntatis humanae indoles, ut semper adpetat bonum, malumque aversetur: (*Elem. phil. moral.* §. *XXIX.*) fieri quidem 1. non potest, quin semper actiones, quae ad conservationem & perfectionem nostram pertinent, edere velimus, ab iisque, quae nos destruunt, vel imperfectiores reddunt, abhorreamus: at 2. quia bonum & malum aeque adparens, ac verum, esse potest, & bonum adparens verum malum; malum adparens verum bonum est: (*Elem. phil. moral. §. CXLIII.*) saepissime sane contingit, ut, quemadmodum Ixion nubem pro Junone, ita nos bonum adparens pro vero adplectamur, malumque adparens pro vero aversemur, ac proinde 3. aeque facile male, ac bene, agamus (*).

(*) Id denuo recte vidit Simplicius *ad Epictet. Enchir. Cap. XXXIV. p.* 184. ubi maximopere laudat voluntatis libertatem, eamque vocat τὴν αὐτεξούσιον αὐτοθελῶς καὶ ἄνευ βίας ποτὲ μὲν τὸ ἀληθῶς ἀγαθὸν αἱρουμένην, ποτὲ δὲ τὸ φαινόμενον; *liberam animi naturam, quae suapte voluntate & absque coactione alias verum bonum amplectitur, alias* IMAGINARIUM.

Itaque actionum suarum norma indigent.

§. IV. Facultas ex duobus possibilibus alterutrum eligendi; adeoque bene vel male agendi potentia, vocatur LIBERTAS: ac proinde negari non potest, 4. dari actiones hominis bonas malasque liberas. Quumque omnia, quae aeque facile a tramite deflectere, ac viam rectam tenere possunt, norma, ad quam dirigantur, indigeant: consequens est, 5. ut & actiones humanae liberae ad normam quamdam componendae sint (*).

(*) Eodem modo ratiocinatur Epictetus apud Arrian. *Lib. II. Cap. XI.* Πάντα καλῶς ἔχει τὰ δοκοῦντα ἅπασι; καὶ πῶς δυνατὸν τὰ μαχόμενα καλῶς ἔχειν; οὐκ ἄρα ἀρκεῖ τὸ δοκεῖν ἑκάστῳ πρὸς τὸ εἶναι· οὐδὲ γὰρ ἐπὶ βαρῶν ἢ μέτρων, ψιλῇ τῇ ἐμφάσει ἀρκούμεθα, ἀλλὰ κανόνα τινὰ ἐφ᾽ ἑκάστου εὕρομεν. Ἐνταῦθ᾽ οὖν οὐδεὶς κανὼν ἀνωτέρω τοῦ δοκεῖν; καὶ πῶς οἷόν τε ἀτέκμαρτα εἶναι καὶ ἀνεύρετα τὰ ἀναγκαιότατα ἐν ἀνθρώποις; *Omniane recta esse existimas pro eo, cuique visa fuerint? At qui fieri potest, ut pugnantia inter se sint recta? Itaque ut aliquid recte se habeat, satis non est, ita alicui visum*

viſum eſſe, quum ne in gravibus quidem librandis menſurandiſque rebus nudis viſis ſimus contenti, ſed in omnibus REGULAM *quamdam adhibeamus. An ergo in his, de quibus loquimur,* REGULA *nulla erit eminentior, quam quod nobis ita aliquid videatur? Sed quî fieri poteſt, ut* CERTA NORMA *nulla ſit vel perveſtigari non poſſit, qua in vita humana nihil eſt magis neceſſarium?*

Et hanc quidem rectam, certam & conſtantem eſſe oportet.

§. V. Per NORMAM hic intelligimus evidens boni malique criterium. Neque ergo 6. illa recte ſuo fungeretur officio, niſi RECTA, CERTA, & CONSTANS eſſet. Pone, *rectam* illam non eſſe: nec normatum recte ſe habebit. Pone, eamdem non eſſe *certam*: non boni malive erit criterium. Si denique Leſbiam eſſe, ſibique *non conſtare* hanc normam fingas: actio ad illam compoſita modo bona, modo mala eſt futura, ac proinde omnibus his caſibus nec normae nomine digna illa eſſe videbitur (*).

(*) Adeo verum eſt, quod cecinit Lucret. *de rer. nat. Lib. IV. v.* 515.

Si prava eſt regula prima,
Normaque ſi fallax rectis regionibus exit,
Et libella aliqua ſi ex parte claudicat hilum:
Omnia mendoſe fieri atque obſtipa neceſſum eſt.
Prava, cubantia, prona, ſupina atque abſona tecta,
Jam ruere ut quaedam videantur velle, ruantque,
Prodita judiciis fallacibus omnia primis.

Nec non cum obligatione conjunctam.

§. VI. Praeterea 7. parum utilitatis homini attulerit haec norma actionum, niſi ita ſit comparata, ut motivo aliquo, quod vocant, impellatur voluntas ad illam adhibendam. Quia enim numquam agit homo, ut non aliquid, quo impellatur ad agendum, ſimul animo obverſetur: ſane nec normam adhibebit, vel ſaltim parum ſua intereſſe exiſtimabit, adhibeatne eam, nec ne, niſi motivo aliquo ad id impellatur. Quum vero motivorum nexum cum actione libera OBLIGATIONEM vocemus: conſequens eſt, 8. ut normam actionum humanarum, ſi officio ſuo fungi debeat, oporteat eſſe obligatoriam.

Quid & quotuplex ſit obligatio?

§. VII. Quandoquidem ergo obligatio eſt nexus motivorum cum actione libera: (§. VI.) illa motiva vel in ipſa actionum bonitate pravitateque: vel in entis cujuſdam, cujus imperium agnoſcimus, actiones aliquas ſub comminatione poenae prohibentis praecipientiſve, voluntate conſiſtunt. Priore ergo caſu OBLIGATIO INTERNA: poſteriore EXTERNA vocari ſolet. Vid. THOMAS. *fund. jur. nat. & gent. Lib I. Cap. IV. §. LXI. ſequ.* Illa ad actiones BONAS, haec ad JUSTAS homines impellit. Utriuſque vero correlatum quod vocant eſt JUS. Si enim alter eſt obligatus: alteri jus eſt, vel facultas aliquid ab altero exigendi.

Non ſufficere obligatio-

§. VIII. Jam facile intelliges, 9. non ſufficere homini normam, cum interna tantum obligatione conjunctam. Quum enim haec

nem internam. haec obligatio bonitatem cum actione connectat, (§. VII.) adeoque hominem ad agendum ideo moveat, quod actio bona sit futura, at ita natura comparatum sit, ut bonum adparens saepe pro vero amplectamur: (*) (§. III, 2.) fieri profecto non posset, quin norma, cum interna obligatione conjuncta, incerta futura sit, adeoque indigna, quae normae nomine veniat (§. V.)

(*) Non equidem negamus, speciem obligationis nobilissimam esse internam, quippe quam sapientes & probi viri sequuntur, secundum sententiam notissimam: *Oderunt peccare boni virtutis amore.* Quin veteres omnes vel eo maxime nomine laudarunt nascentis mundi homines, quod suopte ingenio, suaque sponte & sine lege, quae justa rectaque essent, fecerint. Seneca *Epist. XC. Primi mortalium, & ex iis geniti, naturam incorrupte sequebantur, eamque habebant & ducem, & legem.* Add. Ovid. *Metamorph. Lib. I. v. 90.* Tacit. *Annal. III, 26. Sallust. Catil. Cap. IX.* At sufficere illam negamus, quia quaerimus jus naturale, improbis & bonis, stultis & sapientibus commune, ut si quos ratio continere in officio non possit, obligatio saltim externa, vel, quod eodem recidit, periculi metus efficiat,

Ne vaga prosiliat fraenis natura remotis.
Horat. *Lib. II. Serm. sat. VII. v. 74.*

Opus ergo est externa, vel perfecta vel imperfecta. §. IX. Si vero norma, cum interna obligatione conjuncta, incerta esset futura: opus omnino est 10. tali, quae obligationem externam producat, atque in entis cujusdam, cujus imperium agnoscimus, voluntate consistat. Quum vero ens illud nos vel sine coactione ad virtutem vel honestatem obliget, vel actiones quasdam, sub comminatione poenae vel proposito praemio, prohibeat praecipiatve, prior obligatio IMPERFECTA: posterior PERFECTA adpellatur. Denique 11. voluntas entis superioris, actiones quasdam sub comminatione poenae prohibentis praecipientisve, dicitur LEX: ac proinde 12. norma actionum humanarum liberarum, ad quas perfecte obligamur, consistit in legibus, earumque complexio κατ' ἐξοχὴν JUS adpellatur (*).

(*) Jus enim, quatenus pro norma actionum humanarum accipitur, est *complexio omnium legum unius ejusdemque generis.* (*Elem. Inst. §. XXXIII.*) Itaque *jus* sine relatione ad legem vel obligationem externam concipi non posse, ipsa vocabuli origo satis ostendit. Est enim illud non a Διός, uti sibi persuasit Menag. *Amoen. Jur. Cap. XXXIX. p. 295.* nec *a Jove*, uti post Scip. Gentil. *Orig. p. 270.* existimavit Grotius *prolegom. jur. belli & pac. §. XII.* sed *a jubendo.* Jura enim veteres JUSA vel JUSSA vocabant. Festus: *Jusa, jura.* Add. Hieron. Magii *Var. Lect. IV*, 1. Similiter & Germanicum RECHT involvere notionem legis, juris rectorii, principii, dirigentis actiones humanas, pluribus ostendit Jo. Georg. Wachter. *Glossar. p. 1251.*

Ejus legis non alius auctor esse potest, §. X. Jam quum SUPERIUS procul dubio dicendum sit ens, a quo & exsistentia nostra, & essentia pendet, cujusque agnoscere tenemur IMPERIUM, quia & justam habet caussam exigendi a nobis obsequium,

obsequium, & facultate pollet malum nobis repraesentandi, si fraena mordeamus, & voluntatem suam, quod huic imperio numquam renunciarit, nec renunciare umquam velit, argumentis luculentissimis ostendit: (*) 13. istud ens superius, cujus imperium agnoscere tenemur, non aliud erit, quam DEUS O. M. adeoque 14. hic solus etiam auctor dicendus JURIS illius, quod universo generi humano pro norma esse oportere, diximus. quam Deus.

(*) Justa obsequium exigendi caussa procul dubio est non modo ipsa entis alicujus *perfectio & bonitas*, ceu visum est tum MOSI AMIRALDO *dissert. de jure Dei in res creatas*, tum olim DEMOCRITO, cujus est dictum notissimum: *φύσει τὸ ἄρχειν οἰκήιον τῷ κρέσσονι. Natura evenit, ut, quod melius est, imperet*: Stob. *serm. XLVII. p.* 323. verum etiam *dependentia*. Quis enim negaverit, eum merito ab altero exigere obsequium, qui alteri existentiae ac conservationis caussa est? Jure ergo obsequium exigit DEUS O. M. *ἐν ᾧ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν; In quo vivimus movemur & sumus. Act. XVII*, 28. Porro & malum nobis fraena mordentibus repraesentare posse Deum, ejus justitia & omnipotentia nos dubitare non patitur. (*Elem. phil. moral.* §.*CLXXXV. sequ.*) Denique si renunciaret vel etiamnum renunciaret huic in homines aliasque res creatas imperio: hoc indignum esset ejus sapientia ac bonitate, siquidem satis novit, tamquam ens sapientissimum, nos sine ejus imperio ac ductu fore miserrimos, ut ens vero optimum non potest ens a se conditum, quod se ipsum gubernare nequit, deserere, ac summae miseriae objicere. Quod vero ejus sapientia bonitateque indignum est, id nec velle, nec posse intelligitur. Renunciare ergo imperio in homines & res creatas nec velle nec posse intelligitur. Idque observandum est contra illustrem Leibnitium, qui quum vir illustrissimus, SAM. a COCCEJIS, singulari dissertatione *de principio juris naturalis unico, vero & adaequato*, Francof. MDCXCIX. edita, solide demonstrasset, non aliud fingi posse juris naturalis principium, quam voluntatem Dei, anno MDCC. in Ephemeridibus Hanoveranis, quae *monatliche auszuge* vocabantur, mense Julio huic hypothesi inter alia objecit *Obs. VII. Si fingeretur, creaturam tantarum virium esse posse, ut a creatore semel producta, deinde non posset cogi: eam habendam fore pro manumissa, uti liberi possint eo pervenire potentiae, ut a parentibus, a quibus generati sint, cogi non possint.* Id enim fingere esset insanire, quum contradictionem involvat fictio rei creatae finitae tantarum virium, ut a creatore, ente infinito & omnipotente, cogi amplius non possit. Quales sunt & reliquae illae fictiones, quibus verissimae doctrinae absurditatem ostendere ibi conatur vir doctissimus, veluti, *quod, si fingeretur, malum quemdam genium summam rerum potestatem habere, non ideo, quod irresistibilis esset, desiturus ille sit malus esse, & injustus, & tyrannus.* Fingi enim non potest, malum aliquem genium rerum potiri, si Deum infinitae potentiae exsistere credimus. Sin Deum exsistere negamus, nec malum genium, nec res creatas exsistere, salva recta ratione, concedemus. Magnum hoc profecto veritatis argumentum est, si convelli non possit propositio, nisi fictionibus, quae contradictionem manifestam involvunt.

§. XI. Quum ergo ex his omnibus adpareat, non aliud nos quaerere JUS, quam quod Deus O. M. universo generi humano, tam- Nec aliter ea lex quam universo

generi humano innotescit, quam per rationem.

quam normam actionum liberarum tradidit: (§. X, 13. 14.) consequens est, 15. ut illud toti generi humano debeat innotescere. Quumque quidquid innotescit universo humano generi, vel per *revelationem* aliquam, quam totum genus humanum pro vera ac divina agnoscit, vel per *rectam rationem* ei cognitum perspectumque esse oporteat, talis vero revelatio, quam omnes homines pro vera ac divina agnoscant, nec exstiterit umquam, nec hodie exstet: nemo non intelligit, 16. jus naturae eas complecti leges, quae per solam rectam rationem, universo generi humano communem, promulgatae sint, ac proinde universo generi humano naturâ innotescant (*).

(*) Hinc Cicero *pro Milone Cap. IV.* id jus vocat *non scriptum, sed natum, quod non didicimus, accepimus, legimus, verum e natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quod non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus.* Immo & Apostolus, dum *Rom. II,* 14. ait, gentes legem scriptam Dei non habentes, ipsas sibi fuisse legem, atque ostendisse, *τὸ ἔργον τοῦ νόμου, γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, opus legis scriptum in cordibus suis,* rationem redditurus, quomodo hoc jus illis innotuerit, statim subjicit: *συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν, κατηγορούντων ἢ καὶ ἀπολογουμένων: una testimonium reddente eorum conscientia, & cogitationibus, sese mutuo accusantibus, aut etiam excusantibus.* Quod sane aliter fieri non potest, quam per ratiocinationem, adeoque per rectam rationem. Communis sane omnibus haec doctrina est, qui jus naturae veluti ex compacto pro *dictamine rectae rationis* habuerunt, si ab illis solis discesseris, qui justum aliquid esse natura plane negarunt, veluti Archelaus apud Laërt. *II, 16.* Aristippus apud eumdem *II, 93.* Carneades apud Lactant. *Instit. divin. V. 14. & 19.* Pyrrho apud Sext. Empir. *Hypot. III, 24.* immo ipse Aristoteles, quem ab hac sententia non admodum alienum fuisse, probat Menag. *ad Laert. VII, 128. p. 311.*

Definitio juris naturae & jurisprudentiae naturalis vel divinae.

§. XII. Itaque JUS NATURAE est complexio legum, ab ipso Deo immortali generi humano per rectam rationem promulgatarum. Si vero illud, tamquam scientiam considerare malis, JURISPRUDENTIA illa naturalis erit habitus practicus voluntatem supremi legislatoris ex recta ratione cognoscendi, adplicandique quibusvis speciebus obvenientibus. Quae, quia in jure, a Deo immortali profecto, enarrando adplicandoque versatur, recte etiam JURISPRUDENTIA DIVINA dici potest.

Diviso in praeceptivum & permissivum.

§. XIII. Quia ergo etiam hoc jus est complexio legum (§. XII.) 17. omnia, quae in leges cadunt, etiam in jus naturae cadere animadvertimus, veluti *vetare, permittere, punire: l. 7. D. de legib.* Quin ex eodem colligimus, 18. illud recte dividi in PERMISSIVUM, quod homines universos ad alios in usu juris libertatisque suae non turbandos; & PRAECEPTIVUM, quod eosdem ad actiones bonas edendas, malasque omittendas obligat: itemque, 19, nullam

circa

circa *jus praeceptivum* libertatem relictam esse homini, quum *permissivo* unusquisque, cui quidquam permittitur, recte omnino renunciet (*).

(*) Itaque JUS PERMISSIVUM regulam constituit, JUS PRAECEPTIVUM exceptionem. Omnia enim libertati hominis permittit Deus, quae non praecepit vel prohibuit. Sic e. g. quum sola arbore scientiae boni & mali hominibus interdixisset Deus: recte omnino inferebant protoplasti, licere sibi fructibus reliquis omnibus vesci. *Gen. III,* 2. 3. Cessante enim legis obligatione, viget libertas. Nec tamen ideo negandum fuerit, obligationem conjunctam esse cum jure permissivo. Obligat enim universum genus humanum, ne quem usu libertatis suae prohibeat. Sic e. g. quia Deus hominibus omnibus permisit, ea, quae nullius sunt, suis usibus adplicare, & dominia rerum constituere: non possunt non injusta ac illicita esse furta, rapinae, defraudationes, cetera.

An jus naturae futurum esset, si non esset Deus.

§. XIV. Et quandoquidem deinde jus naturae ab ipso Deo immortali, tamquam supremo legislatore, proficiscitur: (§. XII.) consequens est, 20. ut, quamvis possit quis aliquando suopte ingenio & sine lege *bene agere*, impellente illam obligatione interna, (§. VII.) idque 21. & homo, nullo religionis sensu imbutus, quandoque faciat, eo, quod actionem, praelucente ratione, bonam sibique utilem fore, cognoverit: non tamen 22. ideo dicendum sit, atheum posse *juste agere*: (§. VII.) multoque minus, 23. etiamsi detur, quod sine impietate dari nequeat, non esse Deum, nec res humanas curare, tamen aliquod jus naturae futurum esse (*). Vid. Grot. *proleg. jur. bell. & pac. §. XI.*

(*) Potius ergo juri naturae veluti nervos incidunt, qui illud sine Deo concipiunt, & legem sibi sine legislatore fingunt. Omnes sane, qui paullo religiosius philosophati sunt, agnoverunt, & jus omne a Deo proficisci, &, si illum exsistere neges, nihil jam amplius justum injustumve fore. Ipse Deus O. M. ad justitiam incitaturus Abraamum: Ego, inquit, sum אלשדי *Deus sibi sufficiens vel omnipotens: ambula coram me: & esto integer. Gen. XVII,* 1. Et Apostolus *Hebr. XI,* 6. eum, qui ad Deum accedere velit, credere debere, ait, *ὅτι ἐστὶ, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται: esse Deum, & praemia largiri iis, qui ipsum requirant.* Immo & Cicero *de nat. Deor. I,* 2. *Haud scio,* inquit, *an pietate adversus Deos sublata, fides etiam & societas humani generis, & una excellentissima virtus,* JUSTITIA, *tollatur.*

Cur dicatur cordibus inscriptum?

§. XV. Quumque hoc jus complectatur leges, per rectam rationem promulgatas, (§. XII.) recta vero ratio nobis sit facultas ratiocinandi, seu veritates alias ex aliis per necessariam concludendi rationem eliciendi: (*Hist. philos. §. II.*) facile patet, 24. cur hanc juris notitiam cordibus hominum esse inscriptam, dicat Apostolus (*). *Rom. II,* 15. Tribuit enim hominibus facultatem vel potentiam de justo injustoque ratiocinandi: quae, quum non semper ponat

nat actum, 25. cur & infantibus a quibusdam vindicetur connata quaedam justi injustique notitia, non obscurum est.

(*) Elevant hujus phraseos emphasin Grot. *ad Rom. II*, 15. & Joan. Clericus *Art. crit. Part. II. Sect. I. Cap. IV.* §. *X.* qui illam nihil aliud innuere contendunt, quam quod lex facile sine magistro disci & memoria teneri possit, atque ideo multa accumulant veterum loca, ubi ἐγγράφειν δέλτοις φρενῶν, γράφειν φρενῶν ἔσω, γράφειν ἐν τῇ ψυχῇ, nihil aliud significet, quam quod diximus. Sed his jam satisfecit Jo. Franc. Bud. *Inst. Theol. mor. Part. II. Cap. II.* §. *V.* (*) ubi & Jo. Lockii sententiam accuratius examinavit.

An ex sacris litteris vel traditione derivandum?

§. XVI. Ex eodem consequitur, 26. ut jus naturae derivandum non sit ex sacris litteris, nec 27. ex legibus divinis positivis, veluti ex septem praeceptis, quae Noacho data esse, jactant Hebraei: (*) quamvis, quum idem sit revelationis, ac rectae rationis auctor, facile largiamur, 28. non modo multa, quae ratio dictitat, in sacris litteris repeti, sed & 29. miram esse utriusque juris consonantiam, nec 30. quidquam Deum in sacris pandectis vel praecipere vel prohibere, quod juri per rectam rationem promulgato adversetur.

(*) Hebraei quomodo jus naturae & gentium ex septem praeceptis, Noacho datis, derivent, ex instituto ostendit Jo. Selden. *de jure nat. & gent. secundum disciplin. Hebraeorum.* Quamvis vero illam Hebraeorum de praeceptis Noachidicis traditionem non omni fundamento destitui existimet laudatus Buddeus *Introd. ad hist. philos. Hebr. p.* 14. & 15. tamen nec probari hodie potest, illa vere data esse Noacho, & si quaedam eorum, quae praecepta illa inculcant vel prohibent, hodie nota sunt Noachidarum posteris: ea illis non ex traditione, sed ex recta ratione innotuerunt, ac proinde non sunt leges positivae, sed per rectam rationem promulgatae.

Jus naturae immutabile.

§. XVII. Porro ex eodem axiomate intelligimus, 31. jus naturae non minus esse immutabile, quam ipsam rectam rationem, quae non potest non semper eadem suique similis esse: adeoque 32. nec Deum, qui non potest, quod non vult, quidquam contra legem illam sempiternam indulgere, multoque minus 33. ullum mortalium in illam quidquam sibi imperii adrogare posse (*).

(*) Eleganter apud Lactant. *Instit. divin. VI*, 8. Cicero: *Huic legi nec obrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Nec vero aut per Senatum, aut per populum, solvi hac lege possumus. Neque est quaerendus explanator, aut interpres ejus alius. Nec erit alia lex Romae, alia Athenis, alia nunc, alia posthac; sed & omnes gentes, & omni tempore, una lex continebit, unusque erit communis quasi magister, & imperator omnium, Deus, ille legis hujus inventor, disceptator, lator.* Neque huic veritati refragatur Ulpianus *l. 6. pr. D. de just. & jure*, quam legem alibi satis exposuisse nobis videmur.

Ejus differentia a

§. XVIII. Nec difficile jam erit, concipere JURIS NATURALIS &

& CIVILIS differentiam. Nam 34. illud ex recta ratione; hoc ex lege, sive viva voce, sive per scripturam promulgata, innotescit. 35. Illud tam late patet, ac ipsa recta ratio; hoc cuique civitati proprium est. §. 1. & 2. *Inst. de jure nat. gent. & civ.* 36. Illud ad actiones naturâ bonas malasque, internas ac externas; hoc ad indifferentes & externas, quatenus saluti populi cujusque vel reipublicae attemperandae sunt, (*) pertinet. jure civili.

(*) Cicero *de Invent. I, 38. Omnes leges ad commodum reipublicae referre oportet, & eas ex* UTILITATE COMMUNI, *non ex scriptione, quae in litteris est, interpretari. Ea enim virtute & sapientia majores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi* SALUTEM *atque* UTILITATEM REIPUBLICAE *proponerent, neque enim ipsi, quod obesset, scribere volebant, & si scripsissent, quum esset intellectum, repudiatum iri legem, intelligebant. Nemo enim leges legum caussa salvas esse vult, sed reipublicae.* Magnopere ergo falluntur, qui jus, quod naturale vocatur, ab utilitate profectum esse putant, veluti post Epicurum Horat. *Serm. I. 3.* cujus est πολυθρύλλητον illud:

Non natura potest justo secernere iniquum:
Sola est UTILITAS JUSTI *prope* MATER *& aequi.*

Verum est, nihil jure naturali praecipere Deum, tamquam ens sapientissimum optimumque, nisi quod sit utile: at non ideo aliquid praecipit, quod illud utile sit, sed quod voluntati suae conveniat. Non ergo justum aliquid est, quia utile: sed utile, quia justum est. Nam ὠφέλεια πρᾶξις κατὰ φύσιν, *emolumentum est omnis actio, naturae consentanea*, ut eleganter observat Marcus Antoninus Imp. εἰς ἑαυτόν. *VII, 74.* Sed hunc errorem erudite profligarunt Grot. *proleg. jur. belli & pac. §. XVI.* Pufendorff. *de jure nat. & gent. II, 3. 10. &* 11. & illustrissimus Sam. de Coccei. *de princip. jur. nat. & gent. sect. II. §. IX. sequ.*

§. XIX. Quamvis vero maxime inter se haec jura differant: nullum tamen dubium est, 37. quin jus naturae incredibilem utilitatem adferat iis, qui juri civili excolendo animum adpellunt, quum 38. & pleraque illius praecepta ipsum jus civile adoptet, iisque acriora poenarum vincula injiciat, *l. 1. §. 1. D. de just. & jur. §. ult. Inst. eod.* & 39. novas inde conclusiones eliciat, & 40. numquam a jure civili & stricto sejungenda sit naturalis aequitas, ne summum jus in summam evadat injuriam. Ejusdem summa in jure civili utilitas.

§. XX. Porro ex eo cognoscendi principio manifestum est, 41. hoc jure non alias res creatas regi, quam homines, quos solos rectae rationis praerogativa donavit summum Numen, ac proinde 42. manifesto falsam esse definitionem Ulpiani: JUS NATURALE *esse, quod natura omnia animantia docuerit. l. 1. §. 3. D. de just. & jure. (*).* Bruta jure naturae non reguntur.

(*) Observavit hoc jam Hesiodus; cujus notissimus est locus *oper. & dier. v. 274. sequ.*

Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων.
Ἰχθύσι μὲν καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς,

Ἐσθέμεν ἀλλήλους, ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶ μετ' αὐτοῖς.
Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην, ἣ πολλὸν ἀρίστη.
Namque hanc hominibus legem posuit Saturnius.
Piscibus quidem, & feris, & avibus volucribus,
Se mutuo ut devorent, quandoquidem JUSTITIA CARENT.
Hominibus autem dedit justitiam, quae multo optima est.

Neque rem expedivit Jac. Cujac. *in Not. prior. ad Instit. p.* 8. *Tom.* I. dum scripsit, *quae bruta faciunt incitatione naturali, ea si homines ratione faciant, jure gentium eos facere.* Sic enim non ideo aliquid erit juris naturae vel gentium, quod idem faciunt bruta animantia, sed quod homines id faciunt, praelucente recta ratione.

Quid jus gentium.

§. XXI. Quum praeterea jus naturae eas complectatur leges, quae universo generi humano per rectam rationem sunt promulgatae (§. XII.) homines autem, vel singuli seorsum, vel, prout in certas societates coaluerunt, considerari possint: 43. jus, quo singulorum actiones reguntur, NATURALE; quod, quid in societatibus, & inter eas, justum injustumve sit, praecipit, JUS GENTIUM vocamus, adeoque 44. eadem juris utriusque sunt praecepta, eaedem leges, quin immo JUS GENTIUM est ipsum jus naturale, vitae hominis sociali negotiisque societatum atque integrarum gentium adplicatum (*).

(*) Itaque latius patet JUS NATURALE, quam JUS GENTIUM. Nihil enim recta ratio inter omnes gentes constituit, quod non & singuli observare certa ratione teneantur. At sunt quaedam juris naturae, quae non aeque commode adplicantur integris gentibus, e. g. jura matrimonii, patriae potestatis, cetera.

An a jure naturae diversum sit?

§. XXII. Ex quo colligimus, 45. jus naturae a jure gentium nec principio cognoscendi, nec ipsis regulis, sed solo objecto, differre: adeoque 46. rationem eos fugere, qui nescio quod jus gentium, a jure naturae diversum, sibi fingunt. 47. JUS GENTIUM POSITIVUM vel SECUNDARIUM, quod veteres commenti sunt, proprie huc non pertinere, quum nec a Deo constitutum, nec per rectam rationem promulgatum, nec universo generi humano commune, nec denique immutabile sit (*).

(*) Pleraque, quae ad jus gentium positivum referuntur, vel ex ipso jure naturae, vel ex moribus, vel ex lege aliqua, pluribus gentibus communi, oriuntur. Ita jura legatorum pleraque ex jure naturae recte explicantur. Multa quoque inter se servabant Graeci, quae barbari insuper habebant, v. g. ut inducias darent victis ad cadavera tollenda. Postea mores Germanorum paene omnibus gentibus communes facti sunt, uti recte observavit Grot. *de jure bel. & pac. II.* §. 1. 2. Denique & inter Christianos mores quidam inoleverant, quorum apud posteros vix mansit vestigium. Leibnit. *Praefat. Cod. jur. gent. dipl. pag. VIII.* cujus & haec est elegantissima observatio, quod multa, quae

quae olim Pontifex Romanus veluti in communi gentium Christianarum republica sanxerit, pro jure Christianarum gentium communi sint habita. Quod elegante exemplo de usu balistarum adversus Christianos ex *cap. un. X. de sagittar.* illustrat Hert. *ad Pufendorff. de jure nat. & gent. Lib. II. Cap. III. §. XXIII. litt. e.*

§. XXIII. Itaque non inutile fuerit, jura haec, quum ad eamdem normam exigenda sint, hoc libello conjungere, illa tamen, quum & objecto & adplicatione differant, simul in tractatione distinguere, & utrumque jus seorsum eo expendere ordine, ut *librum* opusculi *priorem* JURI NATURAE, *posteriorem* JURI GENTIUM destinemus. *Partitio operis.*

CAPUT II.

DE ACTIONUM HUMANARUM NATURA ATQUE INDOLE.

§. XXIV.

EX iis, quae hactenus de natura & constitutione juris naturae & gentium diximus, non obscurum esse existimamus, illud ad dirigendas HOMINUM ACTIONES pertinere, adeoque rem ipsam exigere, ut de earum natura atque indole paullo accuratius agamus. *Transitio ad tr[...]rum de actionibus humanis.*

§. XXV. Varios in homine motus, variasque contingere mutationes, ab ipsa rerum omnium magistra, experientia, satis superque convincimur. Quum vero motus nullus sine sufficiente aliqua caussa motrice fieri atque intelligi possit: motus quoque omnes, quos in homine deprehendimus, caussam aliquam sufficientem habere, eamque vel *in ipso homine*, vel *extra eumdem* esse oportet. Motum ergo, cujus caussa sufficiens in ipso homine est, ACTIONEM; cujus caussa extra eumdem quaerenda est, PASSIONEM adpellamus. Quum vero motus iste, quem ACTIONEM vocamus, vel in cogitatione consistat, vel in corpore a voluntate producatur, prior ACTIONIS INTERNAE, posterior EXTERNAE nomine venit. *Quid actio & passio? Quid actio interna & externa?*

§. XXVI. Passiones ergo quamvis non a nobis ipsis, sed a caussa extra nos posita, proficiscantur, ac eatenus non sint in potestate nostra, sed saepenumero & nobis invitis oriantur: aliquando tamen veluti repelli possunt, atque impediri, si instructi simus viribus sufficientibus ad resistendum caussae, extra nos positae, *Passiones quotuplices?*

motumque hujuſmodi in nobis excitaturae. Contra ea etiam contingere poteſt, ut veluti adjuvemus hanc cauſſam motricem, extra nos poſitam, ut motum hunc in nobis tanto facilius ciere poſſit (*). Ex quo conſequitur, ut paſſiones aliae ſint IN NOSTRA POTESTATE, aliae NON SINT.

(*) Omnia haec exemplis luculentiſſimis facile poſſunt illuſtrari. Calefieri eſt paſſio. Ei aliquando reſiſtere non poſſumus, ſi aëre admodum calido iter facimus: aliquando poſſumus, ſi hieme procul a foco recedamus: aliquando illam veluti adjuvamus, quoties nempe propius accedimus ad ignem, ut tanto magis incaleſcamus. Calefieri ergo aliquando eſt in poteſtate noſtra, aliquando non eſt.

An & hae ſubſint directioni noſtrae?

§. XXVII. Quum ergo jus naturae circa actiones hominum liberas verſetur: (§. IV.) conſequens eſt, 1. ut illud non dirigat paſſiones, quae non ſunt in poteſtate noſtra: 2. ut, quamvis illud quaedam ſancire poſſit de paſſionibus, quatenus in poteſtate noſtra ſunt, non tamen tunc dirigat paſſiones, ſed actiones liberas, quibus reſiſtere vel ſubvenire poſſemus his paſſionibus, oſtendatque, quid nimirum ſit officii noſtri circa paſſiones illas vel impediendas, vel adjuvandas (*).

(*) Ita ſane irae, qua adficimur, leges praeſcribi non poſſunt: at actiones noſtras dirigere lex poteſt, ut ne irae fraena laxemus, ut reſiſtamus principiis, ne illam ad impetum pervenire patiamur, ut actionem, fervente hac animi perturbatione, ſuſpendamus, cetera. Haec omittentem quis neget adverſus legem peccare? Recte ergo, ſi quidquam aliud, obſervavit Cicero *Tuſc. Quaeſt. I. 3. animorum omnes morbos & perturbationes ex adſpernatione rationis evenire*, id eſt ex omiſſione eorum, quae agenda ſuadet recta ratio, ne vehementioribus illis animi commotionibus ſuccumbamus.

An circa illas verſetur jus naturae?

§. XXVIII. Itaque ſolas ACTIONES noſtras dirigit jus naturae. Quamvis vero hae omnes cauſſam ſufficientem in ipſo homine habeant: (§. XXV.) eadem tamen experientia docet, aliarum actionum nos nobis ſemper conſcios, eaſque in poteſtate ac arbitrio noſtro ſitas, alias ita eſſe comparatas, ut ex diſpoſitione quadam mechanica oriantur, ac proinde nec earum nobis conſcii ſemper ſimus, nec eaſdem in poteſtate noſtra habeamus (*).

(*) Sic *in poteſtate noſtra eſt*, ſtare, ſedere, an ambulare; loqui, an tacere; dare aliquid, an nobis retinere malimus. Et harum omnium actionum, dum eas edimus, *nobis conſcii* ſumus. Contra per nos non ſtat, quo minus cor per συστολὴν καὶ διαστολὴν, inteſtina motu periſtaltico, ſanguis per circulum moveantur. Quos motus ſaepe nec ſentimus, nec eos in nobis fieri, novimus. Paullo aliter hanc diſtinctionem accipiunt Stoici, quando τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν εἶναι, *quaedam* IN POTESTATE *noſtra* ESSE, quaedam NON ESSE, docent. Ad priora enim referunt opinionem, adpetitionem, deſiderium, averſationem, uno verbo, quaslibet noſtras actiones: ad poſte-

posteriora corpus, possessionem, gloriam, principatum, quaecumque denique nostra opera non sunt. Epictet. *Enchirid. Cap. I.* Ac proinde rerum haec est divisio, seu τῶν ὄντων, non actionum tantum.

§. XXIX. Actiones, quarum nobis conscii semper sumus, quaeque in potestate nostra ac arbitrio sunt, HUMANAE vel MORALES; quarum nec conscii nostri sumus, nec arbitri, PHYSICAE, vel NATURALES adpellantur. Quare illas LIBERAS, has NECESSARIAS esse, facile patet: atque inde merito infertur, 3. humanas vel morales tantum actiones a jure naturali dirigi, [§. IV.] 4. non naturales, nisi quatenus, ut has vel adjuvemus, vel turbemus ac impediamus, in nostra potestate positum sit [*]. Actiones vel humanae, vel naturales. Eas an dirigat jus naturae?

(*) Quamvis enim, ut paullo ante diximus, in circulum sanguinis, motumque cordis & intestinorum in se nihil nobis sit arbitrii: experientia tamen docet, posse nos illos motus non modo medicamentis & temperantia adjuvare, verum etiam eosdem, vel turbare ingluvie, vel ferro, venenis, aliisque modis plane sistere. Quis ergo dubitet, quin jus naturae prohibere possit, quidquid motus illos naturales, unaque ipsam vitam, turbat vel abrumpit? Animadverterunt hoc ipsi veteres philosophi. Etsi enim plerique nescio quid laudabile facere existimabant eos, qui ultro sibi manus inferrent violentas: eleganter tamen Democritus apud Plutarch. *de sanit. tuenda p. 135.* Εἰ τὸ σῶμα δικάσαιτο τῇ ψυχῇ κακώσεως, οὐκ ἂν αὐτὴν ἀποφυγεῖν. *Si corpus animam damni injuria dati accusaret, hanc, quin condemnetur, effugere non posse.*

§. XXX. Quum itaque actiones humanae, morales, liberae, sint in potestate nostra atque arbitrio, [§. XXIX.] in potestate autem nostra sit, quidquid a voluntate nostra dirigitur; consequens est, 5. ut actiones humanae, vel morales, ac liberae a *voluntate* nostra dirigantur. Quumque nihil decernat voluntas, nisi ab intellectu ad adpetendum aversandumque excitata: [*] merito inde colligimus, 6. *intellectum* quoque ad edendas actiones humanas liberasque concurrere, ac proinde 7. duo esse actionum humanarum ac liberarum principia, INTELLECTUM & VOLUNTATEM. Principia actionum humanarum, intellectus & voluntas.

(*) Voluntas enim est facultas boniformis, adeoque semper adpetit bonum, malumque aversatur. (*Elem. phil. mor. §. XXIX.*) Hinc nihil potest velle, nisi quod intellectus illi tamquam bonum, justum, utile, repraesentavit; nihil nolle, nisi quod idem intellectus illi tamquam malum, injustum, noxium, ostendit. Recte Simplicius *ad Epict. Enchir. Cap. I. p. 8.* Δῆλον δὲ, ὅτι προηγεῖται μὲν ἡ πρόληψις, καὶ λογική τις οὖσα γνῶσις, καὶ ἀνθρώπῳ πρέπουσα. ὅταν δὲ περὶ κακοῦ ἢ ἀγαθοῦ ἡμετέρου ὄντος ἢ δοκοῦντος ἡ πρόληψις ᾖ, ἀνακινεῖται πάντως ἔκκλισις ἢ ὄρεξις, ἐπακολουθεῖ δὲ ἡ ὁρμή. ὀρεχθῆναι γὰρ δεῖ πρῶτον ἢ ἀπαρεσθῆναι, καὶ οὕτως ὁρμῆσαι προσελθεῖν τῷ ὀρεκτῷ, ἢ ἀποστραφῆναι τὸ ἐκκλιτόν, ὅπερ ἐναντίον ἐστὶ τῷ ὀρεκτῷ. *Constat autem,* OPINIONEM, *quae est cognitio quaedam, a ratione gubernata, dignaque homine, antecedere. Quae quum in eorum aliquo versatur, quod nobis bonum malumve est; aut esse videtur, omnino* PROPENSIO *aut* AVERSATIO *commovetur,* ADPETITIO *sequitur. Prius enim quam* adpe-

adpetas rem desideratam, & amplectaris, aut eam declines, quae est rei desideratae contraria, vel averseris, animo propendeas aut abhorreas, oportet.

Quid intellectus?

§. XXXI. INTELLECTUS est facultas mentis, res distincte percipiendi, dijudicandi, de iisque recte ratiocinandi. Quae facultas quando IMAGINATIONIS nomen adsumat, jam alibi, quantum satis est, diximus. (*Elem. phil. rat. §. XII. & XIII.*)

Sine ejus concursu actio non est moralis.

§. XXXII. Quum ergo voluntas nihil possit adpetere vel aversari, nisi ab intellectu excitata: (§. XXX.) consequens est, 8. ut nec actionem tamquam justam edere, vel tamquam injustam aversari possit, nisi intellectus, eam cum lege comparando, id est, ratiocinando, distincte perceperit, illam justam injustamve esse, utque adeo 9. circa actiones morales opus sit ratiocinatione, qua earum justitiam injustitiamque distincte percipiamus (*).

(*) Hinc satis patet, jus naturae non dirigere actiones infantum, quos ipse Deus negat discernere posse dextrum & sinistrum, *Jon. IV*, 11. bonum & malum, eligenda & rejicienda: *Jes. VII.* 16. multoque minus actiones furiosorum, mente captorum, morbo insanientium, qui de justitia injustitiaque actionum ratiocinari non possunt. Recte ergo Aristot. *magn. moral. I.* 34. *Quorum quis non est caussa, sed ignorantia, ut delinquat: ob ea neutiquam injustus est. Est enimvero ejusmodi ignorantia naturalis, veluti quum nescii infantes patres caedunt. Haec nimirum naturalis inscitia non facit, ut ab actione infantes dicantur injusti. Ipsa siquidem haec faciendi caussa est inscitiae, ideo ne injusti quidem dicuntur.*

Inde conscientia.

§. XXXIII. Ratiocinatio illa, vel facultas de justitia injustitiaque actionum nostrarum ratiocinandi vocatur CONSCIENTIA, cujus naturam variasque species jam alibi explicavimus. (*Elem. philos. mor.* §. *XVIII. sequ.*) Attamen & hic quaedam vel repetere, vel tamquam supplementa addere, nostra vel maxime interest.

Quae vera est ratiocinatio vel syllogismus.

§. XXXIV. Quia ergo de justitia injustitiaque actionum nostrarum ratiocinatur conscientia, (§. XXXIII.) justae autem actiones vocantur contemplatione obligationis externae, ex lege ortae: (§. VII.) 10. conscientiam comparare inter se oportet *legem* & *factum*, id est, duas propositiones, ex iisque elicere tertiam. Quod quum fieri non possit, nisi per syllogismum: (*Elem. phil. rat. §. LXXVIII.*) consequens est, 11. ut omnis conscientiae ratiocinatio sit syllogismus, eumque 12. semper absolvant LEX, ACTIO propria, & SENTENTIA, tamquam tres hujus syllogismi propositiones (*).

(*) Ita comparata erat ratiocinatio Judae τοῦ παραδιδόντος: *Quisquis innocentem prodit sanguinem, male agit. Id ego feci. Male ergo egi. Matth. XXVII.* 4. Ubi prima propositio manifesto LEGEM; altera ipsam Judae ACTIONEM, tertia SENTENTIAM complectitur. Nec aliud deprehendimus in mente nostra, quoties ratiocinantem in nobis persentiscimus conscientiam: ut adeo contra con-

conſcientiam philoſophari videantur, qui conſcientiam pro vano ſacerdotum terriculamento cum Tolando venditant.

§. XXXV. Quum ergo conſcientiae ſyllogiſmus pro concluſione ſemper habeat ſententiam, (§. XXXIV.) ſententia autem omnis vel abſolvat, vel condemnet, prout actio legi vel convenit, vel adverſatur: 13. conſcientiam, a qua quis abſolvitur, BONAM; a qua condemnatur, MALAM vocamus (*). Quarum *illa* ſemper cum *fiducia* quadam, haec, quum tuta omnia timeat, cum *ſuſpicione* conjuncta eſt. Ejus diviſio in bonam & malam.

(*) Hinc Paullus Apoſtolus *Rom. II.* 15. actus conſcientiae vocat λογισμῶν κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων, *cogitationes vel ratiocinationes* ACCUSANTES *vel* EXCUSANTES, itemque Joanni Apoſtolo, 1. *Epiſt. III.* 21. integri vitae ſceleriſque puri ſunt ὧν ἡ καρδία αὐτῶν μὴ καταγινώσκει, *quos cor ſuum non condemnat*, contra flagitiorum ſibi conſcii. *v.* 20. ὧν ἡ καρδία αὐτῶν καταγινώσκει, *quos cor ſuum condemnat.* Quin & poëtae ita philoſophantur, e quorum numero Juvenalis *Sat. XIII. v. 2. ſequ.*

Prima haec eſt ultio, quod, ſe
JUDICE, *nemo nocens* ABSOLVITUR:
improba quamvis
Gratia fallaci Praetoris vicerit urna.

§. XXXVI. Ratiocinari porro poſſumus 14. de actionibus tum FUTURIS, tum PRAETERITIS, etiam perpetratis: ac proinde conſcientia de nondum edita vel futura actione ratiocinans, ANTECEDENS; de praeterita & jam perpetrata, CONSEQUENS adpellatur. In antecedentem & conſequentem.

§. XXXVII. Utroque caſu conſcientia actionem cum lege contendit. Quumque actionem futuram ad legem vel voluntatem Dei componere non ſtudeat, niſi cui eſt *incoctum generoſo pectus honeſto*, ſeu qui animum vera virtute praemunivit: *Elem. phil. mor. §. CCXVII.*) 15. conſcientia *antecedens* non niſi in iis, qui verae virtuti ſtudent, (*) 16. *conſequens* etiam in ſceleratiſſimis hominibus ſeſe exſerit. Sero enim ſapiunt & Phryges. In quibusnam utraque reperiatur?

(*) Virtus ſemper conjuncta eſt cum ſtudio indefeſſo inquirendi in voluntatem DEI. (*Elem. phil. mor. §. CCXVIII.* 2.) Quo magis ergo quiſque profecit in virtute, eo illud ſtudium eſt ardentius. Atque inde fit, ut virtute ornati ſuper iis quoque actionibus futuris, quae aliis vel indifferentes, vel levioris videntur momenti, ſecum ratiocinentur, ac proinde iis tribuatur CONSCIENTIA TENERA, quae & tuta quaevis metuere aliquando videtur, haud abſimilis oculo, qui ne atomum quidem incidentem ſine ſenſu & dolore excipit. Eleganter Plutarch. *de profectu virt. ſent. p.* 85. Ἔτι τοίνυν πρόσλαβε τοῖς εἰρημένοις σημεῖον οὐ μικρὸν, εἰ βούλει, τὸ μηδὲν ἔτι μικρὸν ἡγεῖσθαι τῶν ἁμαρτανομένων, ἀλλ' ἐξευλαβεῖσθαι καὶ προσέχειν ἅπασιν. *Id quoque, ſi lubet, ad praedicta adjunge ſignum non exiguum, quod recte proficiens nullum jam peccatum* EXIGUUM *putat, ſed omnia ſtudioſe vitat & cavet.*

§. XXXVIII. Praeterea 16. quoties futuram actionem contendimus Eſt ... vel ...

gans, vel revocans, vel admonens.

dimus cum lege, toties eam vel *praeceptam* a Deo, vel *prohibitam*, vel *permissam* esse, deprehendimus. 17. Primo casu conscientia nos ad agendum exstimulat : 18. altero a peccando revocat : 19. tertio prudenter, & adhibita in consilium ratione, agendum esse, monet. Hinc 20. conscientiam in INSTIGANTEM, REVOCANTEM & ADMONENTEM recte diviseris (*).

(*) Ita Mosen & Zipporam conscientia INSTIGABAT ad circumcidendum filium, quia iis in memoriam revocabat praeceptum divinum de circumcisione, *Exod. IV.* 24. Eadem conscientia Davidem REVOCABAT a caede Nabalis, cujus jam ceperat consilium, quia eum admonebat legis prohibitivae : *ne occidito.* 1. *Sam. XXV.* 32. *fequ.* Denique conscientia Paullum Apostolum ADMONEBAT, ne carne, quam Diis immolatam sciret, vesceretur, & ut idem consilium daret Corinthiis. Quamvis enim non ignoraret, Christianos haud pollui cibo & potu : prudenter tamen agendum esse, monebat conscientia, ne forte alii exemplo offenderentur. 1. *Cor.* X. 28. *fequ.* Et huc pertinent aurea verba *v.* 20 : Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. *Omnia mihi licent, at non omnia prosunt. Omnia mihi licent, at non omnia aedificant.*

Conscientia porro vel recta, vel erronea.

§. XXXIX. Quia porro conscientia est ratiocinatio : (§. XXXIII.) 21. eadem, quae in syllogismum, etiam in conscientiam cadunt. Hinc, 22. quemadmodum ratiocinatio, ita & conscientia vel RECTA, vel ERRONEA est : & 23. sicuti omnis ratiocinatio falsa vel in FORMA, vel in MATERIA, peccat : ita & conscientia errat, sive falsa lex, falsaeve actionis circumstantiae praemittantur, sive ipsae ratiocinandi regulae non observentur.

(*) Ut & hoc exemplis illustremus, in MATERIA errabant Judaei, dum se parentibus beneficia, salva religione, subtrahere posse existimabant, modo, quae illis debebantur, Deo dicarent. Loco enim majoris propositionis praemittebant falsam legem, Ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ, ἢ τῇ μητρὶ, Δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς. *Qui dicis patri aut matri, Donum est, quocumque a me juvari posses,* (eum insontem fore.) *Matth.* XV. 5. *Marc. VII.* 11. In materia quoque errabat Abimelechus, dum se Saram, salva religione, in torum recepturum, sperabat. Falsam enim ponebat facti πρότασιν, se cum innupta rem habiturum. *Genes.* XX. 2. Denique errorem in FORMA errabant Pharisaei, dum ex lege de sabbatho eliciebant falsam conclusionem, quod omne opus, etiam quod vel imperiosa necessitas, vel caritas, & humanitas exigeret, eo die sit intermittendum. *Matth.* XII. 10. *fequ.*

Itemque vel certa, vel probabilis.

§. XL. Porro cum in aliis ratiocinationibus, tum maxime in conscientia, contingit, ut modo ex certo aliquo principio, modo ex hypothesi, probabili illa quidem, at hypothesi tamen, ducatur argumentum. (*Elem. log.* §. *CXXX.*) Hinc 24. & conscientia modo CERTA est, quoties nimirum ex certa atque indubia lege ; modo PROBABILIS, quoties ex probabili aliorum sententia ratiocina-

cinatur (*). Ex quo denuo consequitur, 25. ut, quemadmodum plures sunt gradus probabilitatis, (*Elem. log. §. CXXXVI. sequ.*) ita & conscientia modo magis, modo minus dici possit probabilis.

(*) Non ergo conscientia PROBABILIS opponenda est RECTAE, quia & probabilis aliquando recta esse potest. At potest tamen eadem falsa esse, quia quum ratiocinando decipi aliquando possimus sub specie certitudinis per paralogismos, id multo magis fieri potest sub specie probabilitatis per sophismata. *El. log.* §. *C. & CI.*) Ex quo consequitur, ut lubricum admodum sit dogma illud novorum casuistarum de probabilismo, seu conscientia probabili, a peccato excusante, de quo Lud. Montalt. *Litt. ad provincial. Epist.V.* & Sam. Rachel. *Diss. de probabilismo.* Nisi enim pro norma actionum adsumere velis regulam Lesbiam: fieri non potest, ut satisfecisse tibi videaris officio, si agas secundum conscientiam probabilem, quae nec *recta* semper, nec *certa*, nec *constans* est, (§. V.) maxime quum doctores illi probabilitatem ex aliorum opinionibus aestiment, Apostolus vero nos aliorum sententia in re tanti momenti stare prohibeat, dum inculcat praeceptum: ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω. *Unusquisque in suo sensu plane certus esto. Rom. XIV, 5.*

§. XLI. Quia vero, quod probabile est, aeque falsum, ac verum esse potest, (§. XL.) (*) evenit aliquando, 26. ut animo nostro sese in utramque partem objiciant argumenta probabilia, ac proinde de re nondum liquida amplius deliberandum esse censeamus. Ea conscientia DUBIA; vel, si cura illa, *quae nos coquit, versatque in pectore fixa*, paullo levioris momenti aliis videatur, SCRUPULOSA dici solet (*). Quid conscientia dubia & scrupulosa.

(*) Non male quidem ipsam dubitationem, quae veluti in diversa trahit animum, SCRUPULUM vocat celeberrimus Wolffius *Eth.* §. *LXXVI*: at vocabuli tamen notioni magis convenire videtur definitio nostra. Est enim SCRUPULUS lapillus, minimae ille quidem molis, sed qui, incidens in calceum, pedem misere adfligit. Servius *ad Aen. VI. v.* 236. SCRUPUS *proprie est lapillus brevis, qui pressus sollicitudinem creat, unde etiam* SCRUPULUS *dictus.* Apuleius *scrupulum* opponit graviori sollicitudini, quam *lanceam* vocare solet. Vid. Scip. Gentil. *ad Apuleii Apolog. p.* 150.

§. XLII. Praeterea contingere potest, 27. ut mens, pravis cupiditatibus in transversum acta, ac veluti servitute oppressa, de actionibus vix libere ratiocinetur, sed potius propentionibus suis suffragari cogatur. (*Elem. phil. moral.* §. *XXIX.*) Quo fit, 28. ut in hoc servili statu ratiocinans conscientia MINUS LIBERA; ea contra, quae se ex tristi illa servitute in libertatem vindicavit, LIBERA adpelletur. (*) Quam distinctionem accuratius explicavit Wolffius *Ethic. §. LXXXIV.* Quid libera, & minus libera?

(*) Hinc παράδοξον Stoicorum: ὅτι μόνος ὁ σοφὸς ἐλεύθερος, καὶ πᾶς ἄφρων δοῦλος, *solum sapientem liberum, & omnem stultum servum esse.* Cicero *Parad. V.*

V. Qui se per virtutem in libertatem vindicavit, is spernit calcatque vitia, magnoque animo clamat: *Non sum imperata facturus, jugum non recipio: immo, quod majore virtute faciendum est, excutio. Non est molliendus animus. Si voluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum paupertati. Idem sibi juris in me esse volet & ambitio & ira.* Seneca *Epist. LI.* Ad quae verba Lipsius *Manuduct. ad philos. Stoic. Lib. III. Diss. XII: Ecce*, inquit, *quot domin os ille jam effugit? adde libidinem, avaritiam, alia vitia: turbam habebis, ut vero nomine dicam, tyrannorum. Miserum mancipium, qui his subjicitur! erectum & liberum, qui evasit!* Quid vero libertatis superesse dixeris conscientiae, cui tot vitia pravaeque cupiditates veluti nervos ac compedes injiciunt?

Quid dormitans, expergefacta, cauterio usta?

§. XLIII. Nec minus ipsa experientia docemur, homines aliquando suis vitiis ita veluti indormiscere, ut nullo miseriae suae sensu adficiantur, neque amplius de justitia injustitiaque actionum ratiocinetur conscientia. Quemadmodum itaque 29. illam tunc DORMITARE, vel, 30. si diuturna peccandi consuetudine occalluit, quasi CAUTERIO USTAM esse dicimus: (*) ita 31. eadem veluti EXPERGEFIERI videtur, si quando homo calamitatibus vel periculo aliquo excitatus, actiones suas expendit paullo accuratius, & de earum justitia injustitiaque incipit ratiocinari.

(*) Loquutio Paullina 1. *Tim. IV.* 2. eaque ἰμφανισμένην. Quemadmodum enim caro, usta cauterio, omnem amittit sensum: ita mens, adsueta criminibus, non sentit miseriam, quam alii non sine horrore contemplantur. Sic idem Apostolus *Ephes. IV,* 19. homines hujusmodi vocat ἀπηλγηκότες, quasi *qui dedoluerint:* ubi notatu dignissima sunt, quae adnotavit Theod. Beza.

Quid tranquilla, remordens, irrequieta vel anxia?

§. XLIV. Sua quemque conscientia aut condemnari aut absolvi, jam supra nos dicere meminimus. (§. XXXV.) Quum vero absolutio non possit cum summa animi voluptate; condemnatio cum maxima aegritudine atque acerbissimo dolore non esse conjuncta: consequens est, 31. ut conscientia bona, eaque certa, plerumque sit TRANQUILLA; 32. mala REMORDENS, quam lanienam veteres Furiarum facibus aequiparare soliti sunt: (*) ut denique 33. conscientia dubia plerumque simul sit IRREQUIETA & ANXIA, ut nesciat homo, quo se vertat. Enimvero illas adfectiones ad effectus potius conscientiae, qui se in voluntate exserunt, quam ad ipsam pertinere conscientiam, facile unusquisque animadvertit.

(*) Ita Cicero *pro Sex. Rosc. Amer. Cap. XXIV.* Ceterum ipsi hi conscientiae morsus argumento sunt luculentissimo, rationem fugere eos, qui cum Tolando lanienam istam ex metu supplicii, a republica imminentis, oriri existimant. Primo enim non privati tantum hisce Furiis dies noctesque agitati sunt, sed & ii, quos vel nascendi sors, vel fastigium imperii omni supplicio exemerat, veluti Nero apud Sueton. *Cap. XXXIV.* Deinde si credere malis, hunc quoque sibi timuisse a populo; non desunt exempla eorum, qui morti proximi, quamvis nullo futuri metu angerentur, se tamen ob delicta quaedam occulta, neminique mortalium nota, vix ferre dolores conscientiae, conquesti sunt:

sunt: veluti Chilo Lacedaemonius, qui apud Gell. *Noct. Att. l. 3. Ego quidem certe*, inquit, *in hoc tempore non fallo me, nihil quidquam esse commissum a me, cujus memoria rei aliquid pariat aegritudinis, nisi profecto illud unum.* Sed & Titi Caesaris, jam animam agentis, dictum haud absimile exstat apud Sueton. *Tit. Cap. X.*

An pro actionum humanarum norma sit conscientia?

§. XLV. Ex quo facile intelligas, 34. quid de eorum sententia sentiendum sit, qui, pro interna actionum humanarum norma ac regula habendam esse conscientiam, existimant. Si enim norma, nisi sit recta, certa & constans, suum perdit officium: (§. V.) quis pro norma adsumeret ratiocinationem, quae aliquando *erronea*: (§. XXXIX.) aliquando *probabilis* tantum; (§. XL.) aliquando *dubia*; (§. XLI.) quin saepe pravis cupiditatibus oppressa est? (§. XLII.) Hinc 35. quamvis peccet omnino, qui agit contra certam vel probabilem conscientiam: non tamen 36. ideo recte statim & juste agere dicendus est, qui se egisse contendit secundum conscientiam (*).

(*) Non ipsa conscientia norma est, sed normam adplicat factis & speciebus obvenientibus. Hinc tutius actio omittitur, cujus de pravitate nos convictos arbitramur, quam aliquid agitur, quod justum & bonum esse nobis sine certa lege persuadet conscientia. Qui ergo conscientiam erroneam sequitur, eo ipso, quod hanc potius, quam legislatoris voluntatem, sequitur, peccat, aliquanto quidem excusatius, quam qui agit contra conscientiam, at peccat tamen. Quare ego quidem suffragari nolim sententiae Limborchii, qui *Theol. Christ. Lib. V. Cap. II. §. VIII. sequ.* etiam erroneam conscientiam sequendam esse contendit.

Conscientia adhuc dubia actus cur suspendendus?

§. XLVI. Ex quo porro colligimus, 37. dubia adhuc, & inter contrarias sententias misere fluctuante conscientia, suspendendam esse actionem tantisper, dum res ad liquidum perducta sit. Quod 38. merito defendimus contra Ger. Gottl. Titium *Observat. XIX. ad Pufend. de offic. hom. & civ. Lib. I. Cap. I. §. VI.* quod summa haec est hominis protervia, si tam obfirmato animo aliquid agat, ut parum laboret de exploranda voluntate divina, idem omnino acturus, si vel maxime, id sibi a Deo interdictum esse, noverit (*).

(*) Adposite Cicero *de Offic. I, 9. Quocirca bene praecipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites, aequum sit, an iniquum. Aequitas enim lucet ipsa per se, dubitatio cogitationem significat injuriae.* Id est, qui dubitans de aequitate actionis tamen agit, eo ipso prodit animum injuriam faciendi Deo. Unde & Apostolus: ὁ δὲ διακρινόμενος ἐὰν φάγῃ, κατακέκριται, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως. *Qui ambigit, si ederit, condemnatus est, quia non edit ex fide. Rom. XIV, 23.*

Imbecillitates intellectus ignorantia & error.

§. XLVII. Itaque ex his, quae hactenus diximus, patet, 39. in adplicatione legis ad factum conscientiae luminibus quam maxime officere IGNORANTIAM & ERROREM. Et per illam quidem simplicem cognitionis privationem; per hunc sive ideam, sive judicium,

sive

ſive ratiocinationem, a rei natura diſcrepantem, intelligimus. IGNORARE enim aliquis rem dicitur, cujus nulla omnino idea animo obverſatur; ERRARE, qui rei ideam concepit, ſed vel ab objecto diſcrepantem, vel obſcuram, confuſam atque inadaequatam. Et tunc fieri nequit, quin error, in ideis admiſſus, in judicia, atque inde in ipſas ratiocinationes ſeſe diffundat.

Anomnis error & ignorantia culpari mereatur.

§. XLVIII. At quum nec omnibus hominibus impoſita ſit obligatio veritates abſtruſiores, ac veluti in Arceſilai puteo demerſas, inveſtigandi, & rerum quarumdam ignoratio cum utilitate potius, quam detrimento, conjuncta eſſe videatur, (*) immo ſaepe ignorantes *imprudenteſque plus boni uno die faciant, quam ſcientes antea umquam:* Terent. *Hecyr. V,* 4. *v.* 39. *ſequ.* merito inde colligimus, 40. non omnem vel IGNORANTIAM, vel ERROREM, malum eſſe ac vituperabilem.

(*) Exemplo eſſe poteſt certorum ſcelerum, de quibus ne fari quidem licet, ignorantia, ſi tunc ignotorum nulla cupido eſt. Quis enim eam non pluribus exoptet, quum animum turpiſſimis cupiditatibus occludat, praeſtetque impervium? Sic ſane Scythas eo nomine laudat Juſtinus *Hiſtor. II.* 2. *quod in iis tanto plus profecerit* VITIORUM IGNORATIO, *quam in Graecis cognitio virtutis.* Nec minus majores noſtros miratur Quinctilianus *Declam. IV.* ubi de impuriſſimo agens flagitio: NIL *tale*, inquit, NOVERE *Germani, & ſanctius apud Oceanum vivitur.*

Quae ignorantia, ac quis error culpabilis ſit?

§. XLIX. At quum nihil decernat voluntas, niſi ab intellectu ad adpetendum averſandumque excitata, ac proinde intellectus quoque ad edendas actiones humanas liberaſque concurrat: (§. XXX, 6.) conſequens ſane eſt, 41. ut non abſint a reprehenſione, qui in principiorum boni ac mali, juſti injuſtique, quorum ſibi cognitionem facile comparare potuiſſent, turpiſſima ignoratione verſantur, vel circa illa errant, circa quae errorem, ſi intendiſſent nervos, facile potuiſſent evitare.

Ignorantia, vel vincibilis, vel invincibilis, vel voluntaria, vel involuntaria, vel efficax, vel concomitans.

§. L. Hinc variae ignorantiae atque erroris diviſiones. Quatenus enim primo ignorantiam evitare in noſtra poteſtate eſt, vel non eſt: eatenus vel VINCIBILIS, vel INVINCIBILIS adpellatur (*). Quatenus quis illius cauſſa eſt, vel non eſt: eatenus vel VOLUNTARIA eſt, vel INVOLUNTARIA. Denique, ſi quis aliquid egit, quod non fuiſſet acturus, niſi ignorantia menti caliginem offudiſſet: ignorantia illa EFFICAX vocari ſolet: CONCOMITANS vero, ſi quid factum eſt, quod factum fuiſſet, ſi vel maxime abfuiſſet ignorantia. Quamobrem prioris argumentum eſt poenitentia, poſterioris facti illius, etiam ex ignorantia admiſſi, adprobatio. Quae omnia ad errorem non minus, quam ignorantiam, pertinere, nemo non intelligit.

(*) Igno-

(*) Ignorantiam atque errorem INVINCIBILEM esse aiunt vel IN SE, *at non in sua caussa*, vel IN SE ET SUA CAUSSA SIMUL. Sic enim ignorantia hominis temulenti *in se* quidem *invincibilis* est, quamdiu durat suavis illa insania: *at non in sua caussa*, quia homini licuisset non insanire. Contra peccata furiosorum ex ignorantia *in se & sua caussa invincibili* proficiscuntur, quum nec sciunt emota mente, quid agant, nec per eos omnino steterit, quo minus furerent. Vera sunt haec omnia, nec usu suo in doctrina de imputatione destituuntur: at prior tamen vix dici potest INVINCIBILIS, quum potuisset evitari, si mens non laeva fuisset. Rem optime explicat Aristoteles *Nicomachior. III, 7.* dum legem memorans Pittaci, quae ebriis peccantibus duplicem poenam irrogari jusserat, statim subjicit: Τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς· κύριος γὰρ τοῦ μὴ μεθυσθῆναι· τοῦτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας. *In ebrios duplex poena constituta est: principium enim in ipsis est. Nam situm in iis erat, ne ebrii fierent. Ebrietas autem caussa inscientiae est.* De ipsa Pittaci lege videndi Diog. *Laërt. I. 67.* & Plutarch. *in Conviv. sept. sap. p. 155.*

§. LI. Progredimur ad alterum actionum humanarum liberarumque principium, VOLUNTATEM, (§. XXX.) quae est illa mentis nostrae facultas, qua adpetimus bonum, malumque aversamur. Ut adeo verissimum sit, intellectum circa verum & falsum; voluntatem circa bonum & malum occupari. Nam & veritatis non ob aliam caussam cupida est voluntas, quam quatenus bona est, nec falsum, quia falsum, sed quia simul malum est, aversatur (*). *Quid voluntas?*

(*) Sic nemo sanus praescire cupit calamitates sibi imminentes, quia si vel maxime vera esset haec scientia, mentem tamen illa ante tempus vehementer excruciaret, & sic bona videri non posset. Contra fabularum cupidissimi sunt pueri, quamvis eas fictas esse subolfaciant, quia eas vel ad componendos mores, vel ad animum saltim oblectandum comparatas esse, intelligunt, easque proinde bonas esse existimant.

§. LII. Ex ea ergo definitione colligimus, 42. non posse voluntatem quidquam adpetere, nisi quod ei tamquam bonum ab intellectu sistitur: nec 43. aversari, nisi quod ei tamquam malum ab eodem repraesentatur. 44. Quo magis quodque nobis bonum malumve videatur: eo vehementius nos illud adpetere vel aversari, ac proinde 45. contingere posse, ut minoris boni adpetitio vel minoris mali aversatio, proposito majore malo bonove, cohibeatur. 46. Aversationem non in sola adpetitionis privatione consistere, sed conjunctam esse cum aliquo positivo, (*) quod NOLUNTATEM vel RECLINATIONEM vocat V. C. Henr. Koehler. *Exerc. jur. nat. §. CLXVII. sequ.* *Ejus actus & natura.*

(*) Quemadmodum JCti accurate distinguunt *non nolle & velle: l. 3. D. de reg. jur.* ita non minus discerni debent *non velle* vel *non adpetere*, & *nolle*, seu *aversari.* Multa sane non vult sapiens, a quibus tamen non omnino abhorret. Non adpetit immortalitatem, quam natura; non imperium, quod nascendi sors negavit: nec tamen res illas aversatur, sed magnas ac praeclaras esse judicat.

cat. Non vult, quod non capit ejus conditio, quamvis ab eo non abhorreret, si caperet. Ita quamquam regnum nec voluit, nec adfectavit intentus operi diurno hortulumque sterilibus herbis repurgans Abdolominus, illud tamen nec noluit, nec adspernatus est, quum se regem salutari, regiaeque vestis insignibus exornari, animadverteret. Curt. *de gest. Alex. IV*, 1.

Ejusdem spontaneitas & libertas.

§. LIII. Nec minus ex ea definitione patet, 47. hominem, quod ad voluntatem attinet, non modo SPONTE, sed & LIBERE agere. Quum enim SPONTANEITAS sit facultas se ipsum dirigendi ad certum & antea cognitum finem, LIBERTAS vero facultas, ex duobus possibilibus alterutrum, prout e re videatur, eligendi: utramque facultatem menti nostrae inesse, vel ab ipsa experientia docemur. Neque 48. obstat, hominem, quem virtus nondum in veram libertatem vindicavit, suis adfectibus cupiditatibusque adhuc servire. Esse enim haec obstacula ita comparata, ut majore menti proposito bono malove removeri superarique possint, jam supra monuimus (*). (§. LII, 45.)

(*) Sic quantacumque in fure sit contrectandae rei alienae cupiditas, ei tamen ille non succumberet, si sibi tanti criminis effecta, veluti squallorem carceris, ergastulum, flagra, equuleum, ipsam denique furcam, poneret ob oculos. Nec minus, qui voluptatibus atque otio magnopere delectantur, ad honestiora studia ac diligentiam sese illico inflammari sentirent, si, adhibita in consilium ratione, paullo expenderent accuratius, quanta sit doctrinae ac sapientiae praestantia, quanta utilitas, quam incredibilis suavitas, & quam irreparabile contra damnum cum inertia atque ignorantia conjunctum sit. Rem omnem breviter exprimit Epictetus apud Arrian. *I. 17.* Τίς ὁρμὴν νικῆσαι δύναται; ἢ ἄλλη ὁρμή. Τίς δ' ὄρεξιν καὶ ἔκκλισιν; ἢ ἄλλη ὄρεξις καὶ ἔκκλισις. *Ecquidnam adpetitionem vincere potest? Alia adpetitio. Ecquidnam inclinationem ac propensionem? Profecto alia inclinatio ac propensio.* Id quod eodem, quo nos usi sumus, furis exemplo illustrat Simplic. *ad Epictet. Enchir. Cap. I. p.* 22.

An eam impediat temperamentum.

§. LIV. Hinc 49. illi voluntatis humanae libertati non officit constitutio corporis, quam TEMPERAMENTUM vocant philosophi. (*Elem. phil. mor. §. LI. sequ.*) Quamvis enim mens a corpore diversimode adficiatur, (*ibid. §. XLV.*) & ad certa vitia reddatur proclivior: ista tamen determinatio non magis in coactione consistit, quam homo cogitur ad prodeambulandum, dum eum sudum coelumque serenius invitat. Quis enim negaverit, voluntatem omnia integra habere, illasque verni solis blanditias non impedire, quo minus e duabus caussis, quarum una deambulationem suadet, altera dissuadet, praegnantiori adsentiatur?

An adfectus & mores?

§. LV. Idem porro 50. dicendum videtur de ADFECTIBUS, id est, commotionibus voluntatis ex repraesentatione boni malique ortis. Quamvis enim mens, quod ad primum motum attinet, passive se habeat: reliqua tamen in ejus potestate sunt, puta, ut obstet prin-

principiis, ne motum iſtum adprobet, nec primam animi incitationem ad impetum pervenire patiatur. Quod 51. & de MORIBUS, id eſt, propenſionibus, diuturna conſuetudine firmatis, repetendum videtur. Tametſi enim & hi paullatim veluti in naturam abeunt, *quam ſi expellas furca, tamen uſque recurret:* Horat. *Epiſt. I. 10. v. 24.* non tamen vel emendari non poſſunt, (*) vel non vinci ſaltim, ſi quis libertate ſua uti velit.

(*) Mores ſunt propenſiones & adfectus, diuturna conſuetudine firmati. (*Elem. philoſ. moral. §. LXIX.*) Quod diuturna conſuetudine adſcivimus, id procul dubio deſuetudine paullatim inumbrari atque aboleri poteſt, ſi ea in re tantum adhibere diligentiae velimus, quantam adhibuimus, dum illam primum contraximus. Quo pertinet elegans, quam jam Hertius ad Puſendorfſium laudavit, ſententia Ariſtophanis *in Veſpis*.

Τὸ γὰρ ἀποστῆναι χαλεπὸν
Φύσεως, ἣν ἔχοι τις ἀεί.
Καὶ τοι πολλοὶ ταῦτ' ἔπαθον
Ξύνοντες γνώμαις ἑτέρων
Μετεβάλλοντο τοὺς τρόπους.
Uſus quo fueris diu,
Mutare ingenium, grave eſt.
Multos invenias tamen,
Qui mores moniti ſuos
Mutarunt melioribus.

§. LVI. Denique 52. EXTERNA VIS tantum abeſt, ut libertate ſua privet voluntatem humanam, ut illa vel maxime argumento ſit, eam eſſe liberam. Quamvis enim fieri poſſit, ut aliquis vi prohibitus, quod vult, non agat: nulla tamen vi impediri poterit, quo minus, quod vult, velit, vel compelli, ut quod non vult, velit (*). Immo ſi intellectus bonum, quod actionem ſequitur, tamquam majus malo imminente, repraeſentet: nulla vis externa hominem ab eo, quod ſemel animo concepit, abſterrebit, eumque *nec civium ardor prava jubentium, nec vultus inſtantis tyranni mente quatiet ſolida.* Vid. illuſt. Wolffius *Metaphyſ. §. DXXII.* An vis externa?

(*) Id quoque obſervavit Epictetus apud *Arrian. I, 17.* Poſtquam enim adpetitionem non niſi alia adpetitione vinci poſſe docuit: ſtatim ſubjicit: *Ἄν μοι, φησὶ, προσάγῃ θανάτου φόβον, ἀναγκάζει με' οὐ τὸ προσαγόμενον, ἀλλ' ὅτι δοκεῖ σοι κρεῖττον εἶναι ποιῆσαί τι τούτων, ἢ ἀποθανεῖν. Πάλιν οὖν τὸ σὸν δόγμα σε ἠνάγκασεν, τουτέστι προαίρεσιν προαίρεσις. At, inquiat quis, qui mihi mortis proponit metum, me cogit. Profecto non, quod imminet, in cauſſa eſt, ſed quia tibi ſatius videtur, aliquid eorum facere, quam mortem oppetere. Quare tua te opinio coigit, id eſt, voluntas vicit voluntatem.*

§. LVII. Ex quo colligimus; 53. non rejiciendam eſſe diſtinctionem voluntatis ANTECEDENTIS & CONSEQUENTIS, quarum illa ſine contemplatione περιστάσεων, quae ſeſe tempore actionis exſerere poſſunt, decernit: haec actionem circumſtantiis, quae ſeſe tunc exſerunt, attemperare ſtatuit. Quare 54. voluntas conſequens ab antecedente diverſiſſima videtur, quum tamen utraque ſibi invicem non refragetur. Ita verum eſt, & pacem velle Deum, & Voluntas vel antecedens vel conſequens.

eum-

eumdem bellum, certis positis circumstantiis, non improbare.

Actiones spontaneae, invitae, ultroneae, coactae, mixtae.

§. LVIII. Praeterea inde intelligitur, 55. SPONTANEAS esse actiones, quae proficiscuntur ex mente, se ipsam ad certum finem, antea cognitum, determinante: 56. INVITAS, quae a mente se ipsam determinante non proveniunt. (§. LIII.) Porro 57. spontanearum alias ULTRONEAS esse, ad quas parandas nulla hominem necessitas extrinsecus impulit, alias 58. COACTAS, quas quis, tali urgente necessitate, patravit: (§. LVI.) nihil autem 59. caussae esse, cur addamus MIXTAS, quippe quae quum itidem, necessitate extrinsecus urgente, fiant, *coactis* quam commodissime accensentur (*).

(*) MIXTAS actiones vocant, quas quidem patrare vult homo, sed ita, ut eas omittere mallet, nisi urgeret necessitas. Tale quid animadvertimus in iis, qui jactum faciunt imminente naufragio, de quibus Lucret. *de rer. nat. Lib. II. v.* 277.

Jamne vides igitur, quamquam vis extima multos
Pellit, & invitos cogit procedere saepe,
Praecipitesque rapit, tamen esse in pectore nostro
Quiddam, quod contra pugnare obstareque possit?

Enimvero idem in omni actione coacta contingit. Nulla enim vis externa tanta esse potest, ut nos adigat ad volendum, quod nolumus, vel quod volumus, aversandum: (§. LVI.) adeoque omnis actio coacta mixta omnisque mixta coacta est. Quis vero probaret divisionem, cujus membra adeo non disjuncta sunt, ut potius unum de altero praedicetur? (*Elem. log.* §. *XLVII*, 2.)

Actiones invitae involuntariae, coactae voluntariae sunt.

§. LIX. Hinc 60. verum quidem est, nullam actionem *invitam* esse voluntariam: (§. LVIII, 56.) at 61. negari nequit, voluntarias esse actiones *coactas*, quia, quamvis non agere mallemus, nisi nobis repraesentaretur malum atrocius, voluntas tamen hanc actionem vere decernit. Ex quo porro consequitur, 62. ut non male philosophati sint veteres jureconsulti, dum, COACTUM etiam VELLE, statuerunt. *l.* 21. *§.* 5. *D. quod met. causs.*

CAP. III.

DE NORMA ACTIONUM HUMANARUM, VEROQUE JURIS NATURALIS PRINCIPIO.

§. LX.

Qualem esse oporteat actionum humanarum normam?

NOn ita comparatam esse naturam hominis, ut actionum liberarum norma ac regula carere possit, jam supra a nobis demonstratum est. (§. III. sequ.) Ibidem vero ostendimus, illam normam esse desituram, neque functuram officio suo, nisi & *recta,*

recta, *certa* ac *constans*, & cum *obligatione*, eaque non interna, sed *externa*, conjuncta sit. In talem vero normam, in quam hae virtutes omnes manifesto cadant, jam paullo accuratius erit a nobis inquirendum (*).

(*) Nolim vero confundas NORMAM actionum humanarum, & PRINCIPIUM JURIS NATURALIS. Illa enim est principium, quod *essendi* vocant philosophi, quodque nobis *principium obligationis* est. Per hoc intelligimus *cognoscendi principium*. id est, propositionem quamdam, ex qua, ad quid obligati simus, illico adpareat. Sunt haec & in rebuspublicis diversa. Nam *principium obligationis*, quae civibus reipublicae omnibus incumbit, est voluntas summae in qualibet republica potestatis, eaque simul *norma* est, ad quam omnes & singuli actiones suas componere tenentur. At si quaeras, unde cognosci atque intelligi possit illa summae potestatis voluntas? ad leges te omnes remittent, eaeque adeo unum & adaequatum erunt *cognoscendi principium*.

§. LXI. Normam illam vel *in nobis* ipsis, vel *extra nos*, exsistere oportet. In nobis si reperiretur, illa non alia esse posset, quam vel intellectus ac conscientia, vel ipsa voluntas nostra. At neutra mentis facultas semper recta, neutra certa, neutra constans atque immutabilis est. Ergo nec alterutra, nec utraque, normae actionum humanarum officio recte fungetur. Ex quo sane consequitur, 1. ut norma illa actionum nostrarum non in nobis, sed extra nos, omnino quaerenda sit. *Ea non in nobis, sed extra nos quaerenda est.*

§. LXII. Extra nos cum aliae res creatae exsistunt, tum ipse rerum omnium auctor DEUS. Quum vero quaeramus actionum humanarum normam cum obligatione externa conjunctam, (§. IX.) & per rectam rationem universo generi humano promulgatam, (§. XI.) obligatio vero externa in entis cujusdam, cujus imperium agnoscimus, voluntate consistat, (§. IX. 10.) denique nullum sit ens, cujus imperium magis agnoscere teneamur, quam DEUS optimus maximus, (§. X.) isque solus etiam per rectam rationem, cujus ipse auctor est, aliquid promulgare possit: consequens est, 2. ut sola VOLUNTAS DEI sit norma actionum humanarum, omnisque naturalis obligationis, quin & omnis justitiae principium (*). *Et quidem in voluntate Dei.*

(*) Incidimus itaque in sententiam viri illustrissimi, jam supra a nobis laudati, SAMUELIS A COCCEIIS, qui in laudatis dissertationibus (§. X.*) hoc principium non solum solidissimis rationibus demonstravit, sed & ab adversariorum stricturis erudite vindicavit, in primis *Dissert. I. quaest. II. §. V. sequ.* ubi §. *XXXIV. p. 31. sequ.* etiam veterum, idem sentientium, testimonia quamplurima accumulat, quorum maxime notabilia sunt Xenophontis, Sophoclis & Ciceronis, quae, quum dissertationes illae doctissimae omnium manibus terantur, hic non reperimus.

Voluntas Dei norma est recta, certa, constans, & obligatoria.

§. LXIII. Neque dubitari potest, 3. quin haec norma RECTA sit, quum nihil velle possit ens infinite bonum ac sapiens, nisi quod vere bonum est: 4. quin eadem sit CERTISSIMA, quum omnibus per rationem innotescat: 5. quin sit CONSTANS, quia non magis mutari potest voluntas Dei, quam ipse Deus, &, per quam illam promulgavit, recta ratio. Denique 6. quin sit OBLIGATORIA, quum & Deo iustissimae caussae sint, obsequium a nobis exigendi, & nullae sint hominibus rationes, cur se illius imperio subtrahere vel velint, vel possint. (§. X.) Ex quo simul patet, 7. non omnem Dei voluntatem, sed obligatoriam tantum, pro norma actionum humanarum esse habendam (*).

(*) Quam late pateat DEI VOLUNTAS, accuratius ab iis, qui theologiam naturalem tradunt, explicatur, inprimis a Ruardo Andala *Theol. nat. Part. II. Cap. VIII. §. VI. sequ.* & celeb. Wolfio *Theol. nat. Part. I. tot. Cap. III.* Sane quum voluntatis divinae obiectum sit primum ipse Deus, dum perfectiones suas amat, adprobat, in iis adquiescit, deinde universus mundus, quem vult esse, certis legibus moveri, conservari, tum omnia reliqua contingentia, praeterita & futura: hic tantum intelligimus *voluntatem Dei circa actiones rerum creatarum intelligentium, vel edendas, vel omittendas*, eamque vocamus OBLIGATORIAM.

Eadem & lex dici potest ratione hominum.

§. LXIV. Quum vero VOLUNTAS DEI OBLIGATORIA, quam unicam actionum humanarum normam esse ostendimus, sit voluntas Dei circa actiones rerum creatarum intelligentium, vel edendas, vel omittendas: (§. LXIII.*) consequens est, 8. ut ea contemplatione hominis recte etiam vocetur LEX DIVINA, quippe quae nihil aliud est, quam voluntas entis supremi, sub comminatione poenae, vel proposito praemio, certas actiones vel praecipientis, vel prohibentis. (§. IX. 11.) 9. Ut, quum & aliae leges divinae, per revelationem hominibus promulgatae, dentur, quas POSITIVAS vocant, hae, quia natura homini innotescunt, merito NATURALES adpellentur, & prout aliquid praecipiunt, vel prohibent, vel permittunt, in ADFIRMATIVAS, NEGATIVAS & PERMISSIVAS recte dispescantur.

Ex voluntate Dei etiam divina iustitia recte potest explicari?

§. LXV. Quumque haec divina voluntas, seu lex divina naturalis, omnis iustitiae sit fons & principium: (§. LXIII. 2.) sequitur, 10. ut omnis actio, non modo humana, sed & divina, huic voluntati divinae attemperata JUSTA sit, ac proinde 11. male huic doctrinae opponatur, nullam fore Dei iustitiam, si non aliud statuatur iuris naturae principium, quam Dei VOLUNTAS (*).

(*) Exprobrare hoc viro illustrissimo, SAM. DE COCCEIIS, non dubitavit auctor *Observationum Hanoveranarum Obs. VIII. Periculosa etiam alia ex his dogmatibus consequuntur, qualia a quibusdam minus circumspecte iam dudum sunt iactata, veluti*

lati nullam esse ipsius Dei justitiam. Nam si jus est nihil aliud quam jussum creatoris, vel ejus, qui potentia sua cogere potest: manifestum est, in ipso Deo justitiae rationes cessare, quum cogi nequeas, & posse eum jure damnare innocentem, beare sceleratum. Quibus admissis, in justitiae consideratione restabit timor Dei, amor cessabit. Enimvero quum Deus nihil velit, nisi quod aequum & justum est: quidni ex voluntate Dei explicari posset etiam divina justitia? Cessat quidem circa Deum ratio jussus & coactionis, adeoque obligatio externa: sed eadem & in summis imperantibus cessat, quod attinet ad leges suas. Quamvis enim illis obstrictus non sit princeps, cui ἀνυπεύθυνον est imperium: tamen eum dicimus JUSTUM, si suum cuique secundum leges suas tribuit. Quidni ergo & Deum ideo dicamus JUSTUM, quod hominibus jus suum secundum VOLUNTATEM, seu LEGEM SUAM tribuat? Homo ergo dicitur JUSTUS, qui VOLUNTATI DEI, per modum legis promulgatae, obsequium praestat. Deus vero JUSTUS est, quia secundum VOLUNTATEM SUAM sine coactione & lege suum cuique tribuit. Nec periculum est, ne Deus damnet innocentem, sceleratum beet. Ita enim non ageret secundum voluntatem suam, qua nihil vult, nisi quod justum, aequum, & perfectione sua dignum est.

§. LXVI. In eo tamen 12. maximum discrimen inter DIVINAM & HUMANAM intercedit justitiam, quod quum in illa legis & coactionis ratio omnis cesset, (§. LXV. *) haec involvat rationem legis & coactionis, (§. LXIV. 8.) ac proinde 13. voluntas divina, quatenus hominibus pro actionum norma est, conjuncta sit cum comminatione poenae, seu mali cujusdam, iis a Deo repraesentandi, qui voluntati suae non praestent obsequium. Quamvis 14. ea poena etiam positiva, (*) non, ut in legibus humanis, certa & definita, sed plerumque indefinita sit, Deusque eam suae sapientiae ac justitiae reservarit. **Differentia normae justitiae divinae & humanae.**

(*) Qui omne malum passionis, quod malam sequitur actionem, & cum hac connectitur, POENAM adpellitant, hi illam recte dividunt in NATURALEM & POSITIVAM. Clariss. Koehler. *Exercit. jur. natur. §. CCCLXII. sequ.* Sed si per poenam intelligas malum passionis, quod ipsa lex divina peccantibus comminatur: poena positiva tantum poenae nomine κυρίως veniet. *Nam* a*lem* & athei agnoscunt: *positivam* non nisi ii, qui & exsistere Deum, & rerum humanarum curam gerere, statuunt. Jam quamvis poena positiva definita non sit: vel ipsa tamen recta ratio satis nos convincit, Deum non posse non hominibus & poenas, & praemia rependere, prout actiones voluntati ejus vel non attemperent, vel attemperent. Id enim ἀμέσως ex idea justitiae divinae fluit, & admissum est ab omnibus, qui in dubium non vocarunt divinam providentiam. Xenophon. Memorab. *Socr. I.4.16.* Οἴει δ' ἂν τοὺς θεοὺς τοῖς ἀνθρώποις δόξαν ἐμφῦσαι, ὡς ἱκανοί εἰσιν εὖ καὶ κακῶς ποιεῖν, εἰ μὴ δυνατοὶ ἦσαν; καὶ ἀνθρώπους ἐξαπατωμένους τὸν πάντα χρόνον οὐδέποτ' ἂν αἰσθέσθαι; *Num arbitraris, Deos hominibus opinionem indituros fuisse, quod & beneficiis & poenis adficere possint, si non revera id possent? & homines, perpetuo deceptos, horum nihil unquam sensisse?*

§. LXVII. At quum dubitari vix possit, quin norma actionum huma- **Ut normam il-**

Iam ..te adplicemus, opus est certo juris naturae cognoscendi principio.

humanarum non alia esse possit, quam voluntas, vel lex Dei: (§. LXIII.) jam porro merito quaeritur, quo pacto illam quam facillime cognoscamus? Et sane dum eam per rectam rationem universo humano generi promulgatam esse, omnes fatentur, (§. XI. 16.) recta vero ratio nobis est facultas ratiocinandi, veritatesque alias ex aliis per necessariam concludendi rationem eliciendi: (§. XV.) facile patet, 15. dari aliquam veritatem vel propositionem, ex qua per necessariam concludendi rationem, quid voluntati Dei consentaneum, adeoque justum sit, elici possit, adeoque 16. esse oportere commune aliquod ac generale jus naturae COGNOSCENDI PRINCIPIUM (*).

(*) Id quomodo ab ipsa norma differat, jam supra (§. LX. *) ostendimus. Quum vero principii vocabulum latius acceperit illustrissimus SAM. DE COCCEIIS, in λογομαχίαν abit, quidquid ei obvertit clarissimus Jac. Frid. Ludovici. Quomodo enim illa voluntas Dei nobis innotescat, ipse vir illustrissimus *Diss. I. quaest. III.* ostendere conatus est, adeoque manifesto distinxit *voluntatem Dei*, tamquam normam & principium essendi, quod vocant, juris naturae, *a mediis intelligendi & probandi voluntatem Dei*, adeoque a principio cognoscendi.

Idque verum, evidens, atque adaequatum esse oportet.

§. LXVIII. Quumque omne cognoscendi principium ita comparatum esse oporteat, ut sit VERUM, EVIDENS atque ADAEQUATUM: consequens est, 17. ut & juris naturae principium debeat esse VERUM, ne si illud vel falsum sit, vel in nuda fictione consistat, tales etiam conclusiones ex illo eliciantur. 18. Ut idem EVIDENS esse oporteat, & 19. ita quidem, ut non modo a docto aliquo, sed & a quolibet plebeio, quippe qui aeque, ac ille, ad obsequium juri naturali praestandum obstrictus est, perspici atque intelligi possit (*). Denique 19. ut esse debeat ADAEQUATUM, omniaque officia tum hominum, tum civium, non modo Christianorum, sed & a Christiana pietate alienorum, inde prono alveo fluant.

(*) Quemadmodum ergo suspectae sunt justo subtiliores exsistentiae DEI demonstrationes, quia illa veritas ita comparata esse dicitur, ut & plebeius quisque ad eam animo concipiendam obstrictus sit, ac proinde Apostolus eam palpando inveniri posse docet, quippe οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα, *non longe absentem ab unoquoque nostrum*: *Act. XVII.* 27. ita vix suspicione caret subtile nimis juris naturalis principium, quum ἀναπολόγητοι sint omnes, etiam indocti, & subtiliori philosophiae non adsueti, si contra jus naturae peccaverint.

Unde hoc principium

§. LXIX. Itaque 20. juris naturalis principium quaerere non possumus in convenientia actionum nostrarum cum sanctitate Dei: quia, si vel maxime largiamur, veram esse hanc propositionem, ea

ea tamen nec evidens est, nec ita comparata, ut omnia officia vel hominum, vel civium, inde elici probarique possint (*).

non est in sanctitate Dei quaerendum.

(*) Quam obscura enim sit sanctitatis divinae idea, sive eam in sensu theologico, sive in juridico, accipias, jam ostenderunt Sam. Pufendorff. *Specim. Controv. IV.* 4. Thomas. *Fundam. jur. nat. & gent. I. 6. 11. sequ.* Et quam multa sunt officia, quorum ἀρχέτυπον in Deo non reperimus? e. g. gratus animus erga benefactores, reverentia erga superiores, redditio crediti, similia.

§. LXX. Nec magis 21. sufficit propositio, id, quod sua natura justum est, esse faciendum, quod sua natura injustum, fugiendum. Quamvis enim jam supra a nobis concessum sit, actiones quasdam in se suaque natura bonas, vel malas, & ad illas amplectendas, has fugiendas, hominem intrinsecus obligari: (§. VIII.) falsum tamen est, actionem illam intrinsecus & antecedenter ad legem justam esse (*) (§. VII.). Ut jam non dicamus, nec evidens esse hoc cognoscendi principium, nec omnia hominis ac civis officia inde posse derivari.

Nec in ipsa actionum humanarum justitia vel injustitia.

(*) Ad actiones enim JUSTAS obligatione externa impellimur. (§. VII.) Obligatio externa consistit in entis, cujus imperium agnoscimus, quodque actiones quasdam sub comminatione poenae prohibeat praecipiatque, voluntate. (§. VIII.) 10. Quum vero talis voluntas sit LEX: (§. IX. 11.) nulla actio justa injustaque esse potest sine lege, adeoque non datur actio, intrinsecus & antecedenter ad legem justa, sed, quia legi convenit, ideo justa habetur, quemadmodum ideo injusta est actio, quod legi refragatur, & hinc omne peccatum ἀνομία, seu *legis transgressio*, vocatur. I. *Epist. Joann. III.* 4.

§. LXXI. Nemo porro 22. temere suffragabitur viris doctis, a quibus gentium vel omnium, vel humaniorum, consensus pro principio juris naturalis habitus est. Nam nec *verum* est, id, in quo gentibus inter se convenit, etiam voluntati divinae convenire: (*) nec omnibus *evidens* est ille gentium consensus, quippe ex multis veterum & recentiorum scriptorum testimoniis colligendus, nec tam *adaequata* haec videri potest propositio, ut omnia hominum civiumque officia inde prono alveo fluant.

Nec in consensu omnium gentium.

(*) Ita jus gentium voluntarium, quod vocat, probandum jam olim censuit Cic. *Tusc. Disp. I.* 13. *Omni in re consensio omnium gentium lex naturae putanda est.* Eidem principio postea permultum tribuit Grot. *de jure belli & pac. prolegom.* §. *XL.* ubi de modo probandi jus naturae & gentium ex instituto differens: *Usus sum*, inquit, *ad juris hujus probationem testimoniis philosophorum, historicorum, poetarum; postremo & oratorum, non quod illis indiscrete credendum sit, (solent enim sectae argumento caussa. servire:) sed quod, ubi multi, diversis temporibus & locis, idem pro certo adfirmant, id ad caussam universalem referri debeat: quae in nostris quaestionibus alia esse non potest, quam aut recta illatio, ex naturae principiis procedens, aut communis aliquis* con-

consensus. Illa jus naturae indicat, hic jus gentium. Enimvero in multis mirum gentium paene omnium consensum deprehendimus, quae nemo juris naturae vel gentium esse dixerit, veluti in πολυθεότητι, idololatria, sacrificiis, latrocinius, extra cujusque rempublicam licitis. κ. τ. λ. Deinde difficillime hic gentium consensus ostenditur, ipso fatente Grotio *I. 1. 15. Latinus autem patens est jus gentium, id est, quod gentium omnium, aut multarum, voluntate vim obligandi accepit. Multarum addidi, quia vix ullum jus reperitur, extra jus naturale, quod ipsum quoque gentium dici solet, omnibus gentibus commune. Immo saepe in una parte orbis terrarum est jus gentium, quod alibi non est, ut de captivitate ac postliminio suo loco dicemus.* Quam multa ergo sunt officia, quae ex consensu gentium demonstrari a nemine possunt?

Nec in septem Noachi praeceptis.

§. LXXII. Quemadmodum vero, qui jus naturae vel gentium ex illa gentium consensione derivandum existimant, non modo principium minus verum, inevidens ac inadaequatum adsumunt, sed & simul μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος committunt, dum jus naturae non ex ipsa natura, sed ex gentium traditione, derivare conantur: ita 23. iisdem vitiis laborare jus naturae & gentium Hebraeorum, quod ex praeceptis Noachi vel promanare, vel probari posse existimant, jam supra, quantum satis est, ostendimus. (§. XVI.)

Nec in jure omnium in omnia, vel studio pacis externae.

§. LXXIII. Quid porro 24. dicamus de tota illa Tho. Hobbesii philosophia, quam tum in libello de Cive, tum in Leviathane, quem vocat, proposuit? Dum enim vir ille doctus in statuto naturali jus omnium in omnes esse docuit, nec *veram* posuit propositionem, nec *evidentem*, nec *adaequatam*, quum officia erga Deum & seipsum inde deduci nullo modo possint. Immo hoc ipso, dum se jus naturae hoc modo explicaturum promittit, illud plane sustulit evertitque, ceu ostendit celeb. Henr. Coccei. *Diss. de jure omn. in omnes.* Ex quo simul patet, 25. quid statuendum sit de altero principio, quaerendam esse pacem externam, si haberi possit, sin id minus fieri possit, belli circumspicienda esse auxilia. Nam & hic, veluti sub sipario, latitare Hobbesium, nemo non intelligit (*).

(*) In primis vel maxime inevidens est hoc principium. Quid enim sibi vult illa limitatio: *Si haberi possit?* Quam facile ea, quocumque modo explicata, abutentur homines litigiosi, seque pace, invito altero, frui non potuisse conquerentur? exemplo lupi, qui sibi turbatam ab agno aquam, caussabatur. Phaedr. *Fab. I. 1.* Vere nescio quis cecinit:

Sic nocet innocuo nocuus; caussamque nocendi
Invenit. Heu regnant qualibet arte lupi.

Observavit hoc illius principii vitium jam celeberrimus Thomas. in *Fundam. jur. nat. & gent. I. 6. 18.*

Nec in statu integritatis.

§. LXXIV. Magna *veritatis* pietatisque specie blanditur 26. principium VAL. ALBERTI, theologi & philosophi Lipsiensis, de statu inte-

integritatis: quamvis ne id quidem *verum* esse, jam alii ostenderint. Pufend. *Specim. controv. IV.* 12. & Thomas. *Jurispr. divin. IV.* 40. *sequ.* Sed si vel maxime largiamur, vere juris naturae esse, quae statui illi primaevae integritatis conveniunt: quam *inevidens* non modo paganis, sed & ipsis Christianis, hoc sit principium, nemo non intelligit. Denique quum ex illo principio explicari nequeat, quae sint jura civitatis, belli, contractuum, similiaque plurima, quibus fortassis in statu illo felicissimo vix locus fuisset: quis *adaequatum* esse hoc principium dixerit?

(*) Quam pauca enim sint, quae sacrae litterae de imagine Dei statuque integritatis inculcant, res ipsa docet. De iis quoque, quae nobis de eo statu revelata sunt, ipsi Christiani, ex quo in sectas discesserunt, quam maxime inter se dissentiunt. Quid dicamus de Judaeis? quid de paganis ipsis priscis ac hodiernis? Servarunt illi fabulam de saeculo aureo, quam quidam ex traditione de statu paradisiaco natam existimant. Hi aliis commentis, quae doctrinae Christianae de imagine Dei quodammodo similia sunt, delectantur: de quibus erudite suo more disserit Petr. Dan. Huet. *Quaest. Alnetan. II. 11. p.* 172. Sed quum haec omnia non parum inter se discrepent, sane nec Christianus Judaeo vel pagano, nec hi Christiano ulli persuadebunt, esse hoc vel illud juris naturae, quod ipsi ex traditionibus vel revelationibus suis de statu integritatis vel paradisiaco derivarunt. Opus ergo est principio Christianis cum Judaeis & paganis communi, quod non aliud profecto esse potest, quam qua omnes mortales praeditos esse novimus, recta ratio.

§. LXXV. Mirifice non modo GROTIO & PUFENDORFFIO, sed & veteribus plerisque, (*) placuit principium socialitatis. Nec negari potest, quod infra ex instituto demonstrabimus, homines jam ita esse comparatos, ut eos vivere oporteat socialiter. At 27. falsum tamen est, esse hoc totius juris naturae principium, *verum, evidens* atque *adaequatum.* Qua in re demonstranda quum otium nobis jam fecerit vir illustrissimus atque excellentissimus, SAM. DE COCCEIIS *de princ. jur. nat. diss. I. quaest. II. §. IX. sequ.* id unum addimus, officia erga Deum & nos ipsos pleraque locum esse habitura, si vel maxime homo solus, & extra omnem societatem humanam, in hoc terrarum orbe viveret. Nec in socialitate.

(*) Societatis custodiam, tamquam verum justitiae fontem, jurisque naturalis principium jam olim laudarunt Cicero *de Legib. I.* 5. *de Offic. I.* 16. *sequ.* Seneca *de Benefic. IV.* 18. Jamblich. *in Protrept. Cap. XX.* & alii, quorum testimonia accumularunt Pufend. *de jure nat. & gent. II.* 3. 15. & Jo. Henr. Boecler. *in Grot. prolegom. pag.* 48. *sequ.* Quamvis vero in hoc principium & olim & nostra memoria plures consenserint: inter eos tamen parum convenire animadvertimus de ratione, cur ad societatis custodiam obstricti sint homines, aliis homines natura duce ad illam ferri, aliis jussu Dei O. M. illam colendam esse, aliis denique ipsam necessitatem homines ad vitam socialem compellere, statuentibus.

§. LXXVI.

Nec in ordine naturae, similibusque hypothesibus.

§. LXXVI. Sunt & alia, quae alii jactant, juris naturalis principia, veluti 28. ordo naturalis, quem creator in condendo hoc terrarum orbe intendit, 29. utilitas humani generis, 30. theocratia moralis, & similia (*). Sed ne illa quidem vel evidentia, vel adaequata esse, inter omnes constat. Quin in his quaedam, non nisi adhibita cautione, tamquam vera admitti posse, nemo temere negaverit.

(*) Ordinem illum naturae post Sfort. Pallavicinum verum ac genuinum juris naturalis principium esse docuit Henr. Bodin. *in Diss. de jure mundi*, edita primum Rinthel. anno MDCXC. recusa Halae MDCXCVIII. sed ex instituto refutata a cel. Thomasio *de fundam. definiendi causs. matr. hact. recept. insufficient.* §. *XVIII. sequ.* Utilitatem humani generis pro juris naturae principio habuerunt tum celeberrimus Leibnitius, tum omnes, qui cum laudatissimo Thomasio commendarunt propositionem fundamentalem: Facienda esse omnia, quae vitam hominis reddant & maxime diuturnam, & felicissimam, & evitanda ea, quae vitam reddant infelicem, & mortem accelerent. Thomas. *Fund. jur. nat. & gent. I. 6. 21.* Theocratiam quamdam moralem singulari dissertatione, Ultraj. MDCXCVII. edita, pro fundamento juris naturae habuit Jo. Shute, Anglus, ex qua dissertatione, satis ingeniosa, quaedam excerpsit illustrissimus SAM. DE COCCEI. *de princip. jur. nat. & gent. diss. I. quaest. III.* §. *VIII.*

Dei voluntas felicitatem nostram intendit.

§. LXXVII. Ut ergo, quid nobis, rem omnem paullo accuratius expendentibus, in mentem venerit, perspicue ostendamus: primo omnium observamus, 31. Deum, tamquam ens infinitae sapientiae ac bonitatis, nihil aliud velle, quam ut homines, quos condidit, vere felices sint ac beatissimi. Quum enim ipse tamquam ens perfectissimum nulla re indigeat: homines, qui soli ex rebus creatis, nobis notis, felicitatis capaces sunt, non suae felicitatis caussa condidit, sed, ut eos verae felicitatis participes redderet (*).

(*) Non quidem excludimus finem primarium, gloriam ipsius creatoris, suarumque perfectionum, quae ex tot rebus quam sapientissime conditis clarissime elucent, manifestationem. Sed iste quidem finis est generalis, & ad totum hoc universum pertinet. Cel. Wolff. *von den Absichten der Dinge. Cap. I.* §. *II. Cap. II.* §. *I.* Speciatim hominem ad quem finem condiderit Deus, ex partibus essentialibus, quas ei dedit, est judicandum. Quemadmodum ergo *intellectum* accepit, ut Deum, naturam, omneque verum bonum cognosceret, *voluntatem*, ut Deo veroque bono frueretur, *corpus*, ut varias actiones, quae ad adquirendam conservandamque veram felicitatem pertinent, ederet: ita exinde manifesto patet, hominem ideo condidisse Deum, ut veram cum eo felicitatem communicaret.

Ad eamque nos

§. LXXVIII. Quum ergo haec Dei voluntas sit, ut homines, quos condidit, vere felices ac beatissimi sint, (§. LXXVII.) voluntas

luntas vero Dei sit norma actionum humanarum liberarum, adeoque fons juris naturae ac justitiae: (§. LXII.) consequens est, 32. ut quum humani legislatores, tamque variarum rerum indigi, in ferendis legibus, non minus suam, quam civium suorum, utilitatem ob oculos habeant: Deus contra leges naturae hominum caussa condiderit, nec 33. iis quidquam intenderit aliud, quam ut homines vera felicitate perfruerentur (*). *lege naturali obligat.*

(*) Non vero ideo cum Carneade aliisque (§. LXXVI.) *solam utilitatem justi prope matrem & aequi esse* contendimus. Ita enim jus naturae, ex sola utilitate natum, non esset obligatorium, quippe cui unusquisque, vel saltim totum humanum genus, jure renunciaret, ceu praeclare docuit vir laudatissimus Sam. de Cocceiis *diss. I. quaest. II. §. IX. sequ.* Sed quidquid verae nostrae felicitatis caussa secundum jus naturae agimus, id omne agimus volente ac jubente Deo, adeoque ex obligatione, non modo interna, sed & externa, ac proinde tantum abest, ut renunciare quisquam suae utilitati possit, ut potius non minus poenam mereatur, qui legem suo bono conditam violat, quam qui in republica contra legem omnium singulorumque civium bono latum, vel in ejus fraudem aliquid facit.

§. LXXIX. Si ergo veram hominis felicitatem intendit Dei voluntas, ad eamque conservandam jus naturae comparatum est, (§. LXXVIII.) vera vero felicitas in fruitione boni, malique absentia consistit: (*Elem. philos. mor. §. CXXXVIII.*) consequens est, 34. ut & lege naturae id intendat summum numen, ut vero bono perfruamur, malumque evitemus. Quandoquidem vero bono perfrui non possumus, nisi per AMOREM: (*Philos. mor. §. CXCVII.*) inde porro inferimus, 35. Deum nos obligare ad AMOREM, eumque 36. & principium juris naturae, & 37. ejusdem veluti compendium esse (*). *Illa felicitas in fruitione boni per amorem posita est: adeoque principium I. N. est amor.*

(*) En mirificum legis divinae revelatae ac naturalis concentum (§. XVI, 29.) Illius summam Servator his paucis comprehendit: *Diliges Dominum, Deum tuum, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente & cogitatione tua: & proximum tuum sicut teipsum, Matth. XXII, 37. Luc. X, 27.* additque: ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος κρέμαται. *Ab istis duobus praeceptis tota lex pendet.* Quemadmodum & Apostoli amorem alibi vocant ἀνακεφαλαίωσιν τοῦ νόμου, *summam legis*, nec non πλήρωμα νόμου, *legis impletionem, Rom. XIII, 9. 10.* alibi σύνδεσμον τῆς τελειότητος, *vinculum perfectionis, Col. III, 14.* alibi τὸ τέλος τῆς παραγγελίας, *finem praecepti. 1. Tim. I, 5.* Idem ergo vero ratio docet, non aliud inculcans juris naturae principium, quam amorem, quippe quo solo medio felicitate seu vero bono, quod Deus lege sua intendit, perfruimur. Unde & Leibnit. *praef. Tom. I. Cod. jur. gent. dipl. praemissa P. X. si numeres*, justitiam *caritatem sapientis* definit.

§. LXXX. AMOR nobis est appetitio boni, cum percepta ex ejus perfectione & felicitate delectatione conjuncta: ODIUM aversatio *Quid amor & odium?*

ſatio mali; cum percepta ex ejus infelicitate voluptate conjuncta. Itaque, 38. quod amamus, ex ejus praeſtantia & felicitate voluptatem capimus, eamque, quantum in nobis eſt, amplificare vel conſervare conitimur. 39. Quod contra odio proſequimur, id infeliciſſimum potius, quam felix ac beatum, eſſe cupimus.

Amor alteri aegre non facit.

§. LXXXI. Quum ergo quod amamus, ex ejus praeſtantia felicitateque voluptatem capiamus, (§. LXXX. 38.) per ſe patet, 40. amantem nihil aegre facere velle ei, quod amat: immo potius 41. dolorem inde concipere, ſi quis alius tale quid audeat. Quia enim qui aegre alicui facit, vel id fieri aequo animo patitur, voluptatem ex alterius infelicitate capit; voluptatem vero ex alterius infelicitate capere idem eſt, ac odiſſe, (§. LXXX.) denique ſimul amare, ſimul odiſſe, contradictionem involvunt, adeoque una conſiſtere non poſſunt: (*Elem. philoſ. rat.* §. *LXXI.*) conſequens eſt, ut & conſiſtere non poſſint amare aliquid, & eidem aegre facere, vel ut id fiat, aequo animo pati.

Inde amoris primus gradus, quem juſtitiae amorem vocamus.

§. LXXXII. Aegre alteri fit dupliciter, vel aliquid, quod eum infeliciorem, quam natura eſt, reddit, faciendo: vel felicitatem, quam jam habet, eidem intervertendo. Jam quum facientes aliquid, quod alterum reddit infeliciorem, quam natura eſt, ſit LAEDERE; intervertere alteri aliquid, quod jam ſibi juſte adquiſivit, & ad ejus felicitatem pertinet, SUUM ALICUI AUFERRE vel DENEGARE: ſequitur, 42. ut is quam maxime contra legem amoris peccet, qui alterum laedit, quodque ejus eſt, aufert, intervertit, ac denegat, 43. ut contra infimus ſit amoris gradus neminem laedere, & ſuum cuique vel tribuere, quod debetur, vel quod jam habet, relinquere: quem (*) amoris gradum nos quidem vocamus AMOREM JUSTITIAE.

(*) Animadvertit hoc Seneca, dum *Epiſt. XCV.* ait: *Quantulum eſt, ei* NON NOCERE, *cui debeas prodeſſe?* Qui alteri non nocet, tantum non ſceleratus eſt, nondum autem eo juſtitiae genere legi amoris ſatisfacit, quae, ut & proſimus aliis, jubet, adeoque de virtute gloriari non poteſt. Unde & illuſtris Leibnit. *in praeſ. Cod. iur. gent. diplom. p. VII.* tres ſtatuit juris naturae gradus: *jus ſtrictum*, quod neminem laedere, *aequitatem*, vel *caritatem*, quae ſuum cuique tribuere, & *pietatem*, quae omnem honeſtatem ſervare jubeat. At in gradu ſecundo ab eo diſceſſionem facimus, quia & is ſuum cuique tribuit, qui alteri, quod jure ſtricto debetur, tribuit, adeoque illud *ſuum cuique tribuere* non ad ſolam juſtitiam diſtributivam referendum videtur.

A quo differt alter gradus, quem amorem

§. LXXXIII. Deinde ex eo, quod amans ex alterius felicitate voluptatem capit, (§. LXXX.) conſequitur, 44. ut ei, quem amat, & illud libenter tribuat, quod jure ſtricto non debet, & tamen ad ejus felicitatem pertinere animadvertit, iſque multo ſublimior

mior sit amoris gradus, quem nos AMOREM HUMANITATIS & BENEFICENTIAE adpellamus (*). Quum vero facultatem, discernendi ea, quae ad nostram aliorumque felicitatem pertinent, SAPIENTIAM vocemus: facile patet, 45. hunc amorem humanitatis ac beneficentiae directricem veluti habere debere sapientiam. humanitatis & beneficentiae vocamus.

(*) Et ita quidem differunt HUMANITAS & BENEFICENTIA, quod ex illa aliquid sine detrimento nostro tribuamus alteri, quod ei profuturum animadvertimus; haec nos subigat, ut ne nostris quidem rebus parcamus, ut utilitatem adferamus alteri, adeoque & cum detrimento nostro alteri prodesse studeamus. De priori Cicero *de offic. I. 16. Omnia communia hominum videntur ea, quae sunt generis ejus, quod, ab Ennio positum in una re, transferri in multas potest:*

Homo, qui erranti comiter monstrat viam,
Quasi lumen de suo lumine accendat, facit:
Nihilominus ipsi luceat, quum illi accenderit.

Una ex re satis praecipit, ut, quidquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur vel ignoto. Ex quo sunt illa communia: pati ab igne ignem capere, si qui velit: consilium fidele deliberanti dare: quae sunt iis utilia, qui accipiunt, danti non molesta. De posteriore Seneca totum librum composuit, quem *de beneficiis* inscripsit.

§. LXXXIV. Ceterum quum, qui AMOREM JUSTITIAE alteri negat, sit sceleratus, contra, qui negat amorem HUMANITATIS & BENEFICENTIAE, tantum virtutes non praestet, (§. LXXXII.) ad virtutem vero cogi nemo possit, quum contra scelera poenis coërceri omnino oporteat: (§. IX.) facile patet, 46. ad AMOREM JUSTITIAE homines cogi posse, non autem 47. ad AMOREM HUMANITATIS ac BENEFICENTIAE. Quandoquidem vero obligatio, cum coactione conjuncta, PERFECTA; coactionis expers IMPERFECTA vocetur: (§. IX.) merito inde colligas, 48. ad *amorem justitiae perfecte*; ad amorem *humanitatis & beneficentiae imperfecte* tantum nos esse obligatos. Utriusque amoris differentia ratione obligationis.

(*) Qui obligationi perfectae satisfaciunt, *ad legem boni esse* dicuntur Senecae. Id vero exiguum quid esse docet alibi: a sapiente vero multo plus exigi, nempe ut amorem beneficentiae ostendat, etiam ubi sese nihil jure stricto debere noverit. *Multa*, inquit, *legem non habent, nec actionem, ad quae consuetudo vitae humanae, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex jubet amicorum secreta non eloqui: nulla lex fidem etiam inimico praestare. Quae lex ad id praestandum nos, quod alicui promisimus, alligat? Querar tamen cum eo, qui arcanum sermonem non continuerit, & fidem datam, nec servatam, indignabor.* Sen. *de benef. V*, 21.

§. LXXXV. Quum porro AMOR semper adpetat bonum, (§. LXXX.) id vero, quod tamquam bonum amplectimur, vel sit ens *perfectius*, vel *nobis aequale*, vel denique *inferius* ac minus praestans: primi generis amorem DEVOTIONIS vel OBEDIENTIAE, secundi AMICITIAE, tertii BENEVOLENTIAE vocamus. (*Elem. philos. moral. §. CC.*) Amor quomodo ratione objecti differat?

Quid amor devotionis, vel obedientiae, amicitiae & benevolentiae.

§. LXXXVI. Amor DEVOTIONIS vel OBEDIENTIAE est amor entis praestantioris perfectiorisque, cujus praestantia ac felicitate ita delectamur, ut illud ideo omni veneratione atque obsequio prosequendum censeamus. Amor AMICITIAE amor entis nobis aequalis, cujus felicitate aeque ac nostra delectamur. Amor denique BENEVOLENTIAE amor entis inferioris atque imperfectioris, cujus felicitate ita delectamur, ut illam servare, & quantum in ens istud cadit, amplificare studeamus.

Amoris devotionis & obedientiae indoles.

§. LXXXVII. Ex quibus definitionibus colligimus, 49. non posse nos aliquid amore devotionis vel obedientiae prosequi, nisi cujus de majore perfectione & superioritate convicti simus. 50. Nec amorem hunc locum habiturum, nisi ens, quod illo amplectimur, ita comparatum sit, ut amari a nobis velit. 51. Eum amorem semper cum ea veneratioue atque obedientia, quae ente illo ejusque perfectionibus digna sit, conjunctum esse debere (*).

(*) Est enim VENERATIO vel HONOR justa perfectionum, quae alteri insunt, aestimatio; OBEDIENTIA, proclivitas mentis ad ea omnia, quae alter tamquam superior a nobis jure exigere potest, facienda, & quae fieri vetat, omittenda. Quum ergo & perfectionum & superioritatis gradus quam plurimi sint; etiam venerationis atque obedientiae totidem gradus esse, &, quo major est entis perfectio ac sublimitas, eo majorem ei venerationem ac obedientiam exhiberi oportere, facile patet.

Itemque amoris amicitiae.

§. LXXXVIII. Praeterea inde patet, 52. amorem amicitiae ex aequalitate nasci. Aequalitas est vel NATURAE, vel PERFECTIONUM. Hinc, illa quidem posita, 53. aequalia etiam amoris officia debentur: ac proinde 54. inter omnes natura aequales obtinere debent regulae incomparabiles, *Quod tibi non vis fieri*, *alteri non feceris:* nec non 55. *Quod vis tibi ab alio fieri*, *id alii feceris*, *Matth. VII*, 12. *Luc. VI*, 31. *Tob. IV*, 16. quorum prior amoris justitiae, posterior humanitatis ac beneficentiae verum ac genuinum fundamentum est. Quia tamen, si vel maxime aequalis subjecti amantis & amati natura sit, alterutrum tamen vel perfectius, vel imperfectius esse solet: 56. fieri potest, ut hominem, tamquam nobis natura aequalem, *amore amicitiae*, simulque, tamquam perfectiorem imperfectioremve, *amore* vel *devotionis & obedientiae*, vel *benevolentiae* prosequi teneamur (*).

(*) Sic quamvis princeps, tamquam superior, venerationem atque obedientiam a nobis jure exigat; id tamen non prohibet, quo minus nobis officia, quae ex aequalitate naturae promanant, debeat, e. g. ut ne quem nostrum injuria occidat, nec illi damnum det injuria, nec contumelia nihil tale meritum adficiat, denique ut id praestet, quod in Trajano laudat Plin. *Paneg. Cap. II.* *ut non minus hominem se, quam hominibus praeesse, meminerit.*

§. LXXXIX.

§. LXXXIX. Denique quum amor benevolentiae entis imperfectioris felicitatem, quanta in illud cadit, servare atque amplificare studeat: (§. LXXXVI.) consequens est, 57. ut nec ens inferius, illumve, cui in illud jus est, laedere, aut jus ei denegare debeamus: 58. Ut illi benefacere teneamur, sed adhibita prudentia: adeoque 59. profusio, & quidquid potius, quam liberalitas & beneficentia, existimanda sit, cui ratio non constat. **Nec non amoris benevolentiae.**

§. XC. Jam si entia, quae nos circumstant, omnia paullo accuratius consideremus: non nisi tria reperimus, quibus amoris quaedam officia praestare possimus, DEUM, rerum omnium conditorem, NOS IPSOS, qui nobis sane sumus proximi, ac denique ALIOS HOMINES, quos nobis natura aequales esse, animadvertimus. Quod enim ad spiritus, veluti angelos, attinet, eorum naturam ratio sola non ita perspectam habet, ut iis certa a nobis officia deberi, intelligat. Brutis vero cum hominibus nulla est juris communio, (*) adeoque ipsis nihil officii; sed Deo tantum, eorum conditori, id debemus, ne rebus ab eo creatis perverse utamur. Pufend. *de Jure nat. & gent. IV, 3. 6.* **Quot sint hujus amoris objecta?**

(*) Illam enim juris communionem, ceu infra patebit, ex pacto esse oporteret. At obligationis ex pacto tum activae, tum passivae, bruta prorsus incapacia sunt. Nec suffragari possumus Pythagoraeis & Porphyrio in libris περὶ ἀποχῆς, qui non solum sensum & memoriam, sed & mentem ratione praeditam brutis tribuebant. Quatenus tamen homines affectum quemdam in brutis animadvertunt, eatenus illis amorem quemdam benevolentiae reddunt, ut nec facultate sua in illis occidendis abutantur, & commodiore eorum vita delectentur, ceu exemplo catellorum domesticorum deprehendimus. Eleganter Plutarch. in *Catone mai. p. 339.* Καίτοι χρηστότητα τῆς δικαιοσύνης πλατύτερον τόπον ὁρῶμεν ἐπιλαμβάνουσαν. Νόμῳ μὲν γὰρ καὶ τῷ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν. πρὸς εὐεργεσίας δὲ καὶ χάριτας, ἔστιν ὅτε καὶ μέχρι τῶν ἀλόγων ζώων. ὥσπερ γὰρ ἐκ πηγῆς πλουσίας ἀποῤῥεῖ τῆς ἡμερότητος. καὶ γὰρ ἵππων ἀπειρηκότων ὑπὸ πόνου, τροφαὶ, καὶ κυνιδίων οὐ σκυλακεῖαι μόνον, ἀλλὰ καὶ γηροκομίαι τῷ χρηστῷ προσήκουσιν. *Atqui benignitati videmus, quam justitiae, latiorem patere campum. Lege enim & justitia uti erga solos homines valemus: beneficentiam & merita porrigimus nonnumquam & ad bruta animantia, quippe emanante, velut ex largo fonte, mansuetudine. Pertinent namque, equorum labore confectorum alimenta & canum non incunabula modo, sed & senectutis cura ad mitem hominem.*

§. XCI. Quum vero DEUM optimum maximum aliter concipere non possimus, quam tamquam ens perfectissimum, a quo omnis nostra pendet & exsistentia & conservatio, cujusque de perfectione & superioritate, immo & de voluntate, ut a nobis ametur, convicti sumus: (§. LXXXVII.) sequitur 60. ut ei debeamus amorem DEVOTIONIS & OBEDIENTIAE: qui quum dignus ente perfectissimo esse debeat, 61. primum se nobis sua sponte offert axioma: DEUS **Axioma primum de amore erga Deum.**

TAMQUAM ENS PERFECTISSIMUM, ET A QUO TOTI PENDEMUS, OMNIBUS ANIMI VIRIBUS, (*) COLENDUS, EIQUE PERFECTISSIMUM AC INTERNUM QUOQUE OBSEQUIUM PRAESTANDUM EST.

(*) Quum enim venerationem, qua ens ſuperius proſequimur, dignam illo eſſe oporteat: (§. LXXXVII.) non poſſumus non colligere, enti perfectiſſimo deberi venerationem ſummam. Quumque Deus non modo actiones externas, ſed & ipſum animum noſtrum, perſpectiſſimum habeat: ei nos non externa tantum venerationis ſigna, verum etiam animum venerabundum, praeſtare debere, ſatis patet. Et hic quidem eſt cultus ille vel amor, quem ſacrae litterae exigunt, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ ἡμῶν, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ ἡμῶν, *ex toto corde noſtro, ex tota anima noſtra, & ex tota mente noſtra, Math. XXII, 37.* vel, quod *Luc. X. 27.* additur, ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος ἡμῶν, *ex omnibus viribus noſtris.*

Axioma ſecundum de amore erga nos ipſos.

§. XCII. NOSTRUM IPSORUM amor non poteſt aliter eſſe comparatus, quam ut perfectione ac felicitate noſtra delectemur. (§. LXXX.) Hinc ergo 62. ad perfectionem felicitatemque conſequendam, & pro virili conſervandam amplificandamque, obligamur. At quum quo ens eſt perfectius, eo majorem illi honorem atque obedientiam debeamus: (§. LXXXVII. *) 63. cavendum eſt, ne nos ipſos magis, quam Deum, amemus, atque ita in φιλαυτίαν pravam degeneret amor iſte noſtri immodicus. Ex quo 64. alterum fluit axioma: HOMO NIHIL EORUM, QUAE AD PERFECTIONEM FELICITATEMQUE ADSEQUENDAM, CONSERVANDAM, AMPLIFICANDAMQUE PERTINENT, PRAETERMITTERE TENETUR, (*) DUM ID SINE AMORIS DIVINI VIOLATIONE FIERI POSSIT.

(*) Nam Deus hominem obligat ad boni fruitionem: (§. LXXIX.) adeoque ad felicitatem adipiſcendam, conſervandam, amplificandamque. Quum vero aliquando plura ei bona repraeſententur, quorum unum altero praeſtantius eſt, (*Elem. phil. mor. §. CXLIX. ſequ.*) bonumque minus, quod nos fruitione majoris boni privat, pro malo habendum ſit: (*Ibid. §. CLII, 12.*) nemo non videt, Deum nos obligaſſe ad id, quod ex bonis pluribus ſit optimum, eligendum.

Axioma tertium de amore erga alios.

§. XCIII. Quandoquidem porro homines omnes nobis natura aequales ſunt, illa vero naturae aequalitas aequalia etiam amoris officia exigit: (§. LXXXVIII, 53.) conſequens eſt, 65. ut alterius felicitate non minus quidem, at non magis, quam noſtra, delectari, adeoque 66. eum perinde, ac nos ipſos; 67. nos ipſos vero non minus, quam proximum, amare teneamur. Unde 68. tertium axioma: HOMO HOMINEM NON MINUS, QUAM SEIPSUM TENETUR AMARE, NEC ALTERI, QUOD SIBI FIERI NON VULT, FACERE, CONTRA ILLI FACERE OMNIA, QUAE SIBI AB ALTERO FIERI CUPIT.

Princi-

§. XCIV. Ceterum genuinum hoc eſſe juris naturalis principium,

pium, comparatis, quae supra praemisimus, principii cognoscendi requisitis, facile praestabimus. Nihil enim illo potest esse *verius*, quum ex ipsa voluntatis divinae, naturaeque humanae indole fluat, &, quo ego magnopere delector, in ipsis sacris litteris praesidium reperiat. Nihil *evidentius*, quum omnes, quae illud ingrediuntur, notiones ita sint comparatae, ut ex sola recta ratione etiam ab homine litterarum rudi, immo & a pagano cognosci facillime possint. Nihil denique magis *adaequatum*, quum reipsa nos paullo post demonstraturos putemus, nullum esse vel hominis, vel civis, officium, quod non ex his principiis, tamquam ex uberrimo limpidissimoque fonte, promanet. pium hoc verum, evidens ac adaequatum est.

CAP. IV.

DE ADPLICATIONE HUJUS NORMAE AD ACTIONES, ET EMERGENTE INDE HARUM DIFFERENTIA.

§. XCV.

Visa jam actionum humanarum liberarum indole, visa itidem norma, ad quam illae exigendae sint: proximum est, ut de ADPLICATIONE HUJUS NORMAE AD ACTIONES humanas & liberas quaedam adjiciamus. Adplicatio legis ad factum dicitur IMPUTATIO, ac proinde de imputatione potissimum hoc capite erit differendum. Connexio.

§. XCVI. Quum ergo IMPUTATIO sit adplicatio legis ad factum, (§. LXXXV.) ea vero non aliter fieri possit, quam lege & facto, id est, duabus propositionibus, per syllogismum, inter se & cum tertia comparatis: consequens est, I. ut IMPUTATIO sit syllogismus vel ratiocinatio, cujus majorem propositionem LEX, minorem ACTIO, conclusionem SENTENTIA absolvit (*). Imputatio fit per comparationem legis & facti, adeoque per ratiocinationem.

(*) IMPUTARE proprie est aliquid in alterius rationes, vel expensi tabulas referre. Sen. *Epist. VIII. Hoc non imputo in solutum de tuo tibi.* Quemadmodum ergo hoc fit, comparatis inter se acceptis, & in rem alicujus expensis: ita postea commodissimum visum est hoc vocabulum ad exprimendam illam legis ad facta adplicationem, quae itidem fit, instituta hujusmodi comparatione. Sic quum apud Livium I, 26. sororem occidisset Horatius, & quaestio oriretur, an lex de perduellione, ut ejus rei colligatis manibus velatoque capite vel intra pomoerium vel extra pomoerium verberati, ex arbore infelici suspenderentur, ad atrocius illud ferocis juvenis factum sit adplicanda? Duumviri judicandae perduellioni a Tullio Hostilio rege constituti, legem illam ad factum Horatii pertinere judicabant. Unde alter ex his: *P. Horati, inquit, tibi perduellionem judico. I, lictor, colliga manus.* Provocante vero Horatio, ejusque patrocinium

trocinium ipso patre suscipiente, populus reum absolvit. Duumviri itaque ita ratiocinabantur, *Qui hominem sciens dolo malo obtruncat, is, tamquam perduellis colligatis manibus, velatoque capite verberandus & ex arbore infelice suspendendus est.* En LEGEM! *P. Horatius, sororem gladio transfigens, hominem sciens, dolo malo, obtruncavit.* En FACTUM! *Est ergo tamquam perduellis, colligatis manibus, velato capite verberandus, & ex arbore infelice suspendendus.* En SENTENTIAM! At aliter rationes subducebat populus. Is enim, quum sororem illam, Curiatii sponsi caedem flebiliter lugentem, hostilem animum erga patriam ostendisse existimaret: absolvens Horatium ita ratiocinabatur: *Qui hostem patriae occidit, ab eo, tamquam a perduelle, non est sumendum supplicium.* En LEGEM! *P. Horatius sororem occidens, hostem patriae occidit.* En FACTUM! *Ab eo ergo, tamquam a perduelle supplicium non est sumendum.* En SENTENTIAM, & eam quidem absolutoriam! Duumviri ergo factum illud *imputabant* P. Horatio; populus non *imputabat*.

Quomodo differat a conscientia?

§. XCVII. Quandoquidem vero idem supra de CONSCIENTIA hominis observavimus, (§. XXXIV.) nec tamen haec eadem cum IMPUTATIONE est: 2. merito notamus discrimen, quod inter CONSCIENTIAM & IMPUTATIONEM intercedit. Quemadmodum enim illa est ratiocinatio de justitia vel injustitia actionum *propriarum*: ita haec de *alienis* ratiocinatur, legemque cum illis contendit. Priore casu 3. ipse sibi quisque judex est; posteriore alius de actionibus nostris judicat, easque cum lege contendit (*).

(*) Quum vero nec omnibus id officium incumbat, ut de aliorum actionibus judicent, & ea tamen sit naturae humanae labes, ut plerique sibi facile ignoscant, nec de exploranda propria conscientia admodum laborent, de aliorum vero naevis etiam levissimis illico urnam moveant: non mirum est, istud tamquam iniquum & improbum reprehendi non modo a Servatore *Matth. VII*, 1. *Luc. VI*, 37. ejusque Apostolo, *Rom. II*, 1. *XIV*, 4. 1. *Cor. IV*, 5. verum etiam ab ipsis scriptoribus profanis, qui solam rectam rationem ducem sequuntur. Hinc lepida illa fabula de duabus peris, quarum altera, propriis repleta vitiis, homini post tergum; altera, alienis gravis, ante pectus suspensa sit, cui hanc interpretationem subjunxit Phaedrus *Fab. IV*, 9. v. 4.

Hac re videre nostra mala non possumus:
Alii simul delinquunt, censores sumus.

Similia veterum loca quamplurima Isaac. Casaub. *ad Pers.* p. 340. & viri docti ad Phaedri illam fabellam collegerunt, quorum scrinia expilare nolumus.

Imputatur aliquid in foro vel divino, vel humano.

§. XCVIII. Quemadmodum vero quaelibet legis ad factum alienum adplicatio IMPUTATIONIS nomine venit: (§. XCVII.) ita 4. perinde est, sive actio nostra cum lege divina, sive cum humana comparetur, itemque 5. sive ipse Deus, sive homines, quorum ad officium id pertinet, legem facto adplicent. Priorem imputationem vocabulo, moralistis recepto, vocamus IMPUTATIONEM IN FORO DIVINO, posteriorem IMPUTATIONEM IN FORO HUMANO. Inter utramque vero 6. permagnum illud discrimen intercedit, quod quum in hoc cogitationis poenam nemo patiatur, *l.* 18. *D. de poen.* Deus tam-

tamquam ens omniſcium, & quod obſequium etiam internum jure ſuo exigit, (§. XCI.) & cogitationes legi adverſas homini jure imputet.

(*) Viderunt hoc & veteres philoſophi, qui Deum non modo facta omnia hominum, ſed & cujuſvis cogitationes perſpicere docebant, veluti Thales Mileſius, Socrates, Platonici, Pythagoraei, & quicumque paullo ſublimius de Deo philoſophabantur. Eorum teſtimonia collegit Huet. *in Quaeſt. Alnetan. II, 2, 16. p. 111. ſequ.* Hinc facile patet, quam ipſi rectae rationi conſentanea ſit interpretatio legis Moſaicae, quam dedit Servator noſter *Matth. V, 22. 28.*

§. XCIX. Quum porro lex, quae factis hominum adplicatur, vel ſub comminatione poenae, vel propoſito praemio, aliquid praecipiat vel prohibeat: (§. LXIV.) inde merito colligimus, 7. IMPUTARE idem eſſe, ac declarare effectum, quem lex actioni adſignat, huic actioni competere. Effectus vero ille vocatur MERITUM, & POENA quidem, ſi effectus ille actioni a lege propoſitus malus: PRAEMIUM, ſi bonus ſit (*). Et tunc declaratur, hominem vel praemium, vel poenam meruiſſe.

(*) *Praemia* vero cum non debeat legiſlator, facile patet, actiones etiam juſtas in ſe non eſſe meritorias. Et huc pertinet inſignis Chriſti ſententia: *Omnia ſi feceritis, dicite: ſervi inutiles ſumus, quia quod facere debuimus, fecimus. Luc. XVII*, 10. Si tamen praemia promittit legiſlator, quod fecit Deus, dum leges naturae non ſui, ſed hominum cauſſa, praeſcripſit, eoſque quam feliciſſimos eſſe voluit: (§. LXXVIII, 32. 33.) tunc quidem meritum dici poſſunt praemia ratione imputationis, non ratione legiſlatoris, qui ex mera gratia illa propoſuit.

§. C. Itaque IMPUTATIO eſt ratiocinatio, qua factum alienum omneſque ejus circumſtantiae cum lege ſive divina, ſive humana, comparantur, actionemque illam effectum, a lege propoſitum, ſive bonum, ſive malum, mereri, vel non mereri, declaratur. Ex qua definitione porro colligimus, 8. non poſſe ad liquidum perduci, ſitne actio aliqua imputanda, nec ne, niſi & LEGEM, & ipſius FACTI CIRCUMSTANTIAS omnes, perſpectas habeamus, adeoque 9. unam ſaepe περίστασιν totam rem mutare. Definitio imputationis, deque axiomata.

§. CI. Quum ergo LEGEM perſpectam eſſe oporteat ei, qui de actionum imputatione recte judicare vel ratiocinari cupit: (§. C. 8.) conſequens eſt, 10. ut & certum eum eſſe oporteat, legem aliquam exſtare, & 11. totam illam legem recte intelligere, adeoque 12. ſi verbis brevioribus vel obſcurioribus concepta ſit, (*) eam rite INTERPRETARI, id eſt, mentem legiſlatoris ex ejus verbis aliiſque ſignis diſtincte repraeſentare debeat. Ea ſupponit notitiam & interpretationem legis.

(*) Itaque interpretatio ad jus naturae proprie non pertinet, ſed ad le-

ges positivas, sive divinas, sive humanas. Quum enim interpretatio juridica sit distincta mentis legislatoris ex ejus verbis aliisque signis repraesentatio, (§. CI. 12.) jus naturae vero non verbis conceptum, sed per ipsam rectam rationem promulgatum sit: (§. XI. 16.) sequitur hinc, ut ex verbis aliisque signis mens summa legislatoris erui non possit, adeoque nec interpretationem illud jus admittat. Ipsa se sine interprete satis intelligit recta ratio. Arrian. *Diss. Epict. I. 1. p. 4.* Ἡ δύναμις ἡ λογικὴ μόνη αὑτὴν καὶ αὑτὴν κατανοήσουσα παρείληπται, τίς τε ἐστι, καὶ τί δύναται, καὶ πόσου ἀξία οὖσα ἐλήλυθε καὶ τὰς ἄλλας ἁπάσας. *Sola facultas ratiocinatrix, ipsa semet ipsam intelligens, adprehendit, quid ipsa sit, & quid possit, & quanti sit pretii, si se ceteris facultatibus adplicarit.*

Ejus fundamenta.

§. CII. Quandoquidem vero INTERPRES mentem legislatoris ex ejus verbis, aliisque signis, distincte repraesentat: consequens est, 13. ut & ad propriam, & translatam verborum significationem, & 14. ad eorumdem συναφὴν seu nexum cum iis, quae antecedunt vel consequuntur, & 15. ad ipsius rei naturam atque indolem, & denique vel maxime 16. ad legislatoris finem ac rationem, quae illum ad ferendam legem impulit, attendendum sit, adeoque 17. illi & sapiant omnino, & mecum faciant, & Jove judicent aequo, qui rationem legis ejusdem animam esse profitentur. (*) Vid. *praef. nostra ad Elem. Pandect.*

(*) Exemplum insigne, quo incredibilis hujus regulae utilitas ostendi potest, ipse Servator noster dedit, dum reprehensus a Judaeorum magistris, quod die sabbathi opera caritatis necessitatisque non intermittenda putaret, verum ostendit fontem interpretandi legem de sabbatho, & hinc dixit: Τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον. *Sabbatum hominis caussa factum, non homo sabbati caussa. Marc. II. 27.* Ex qua sane ratione legis manifesto ac prono veluti alveo fluit, omnia opera, quae hominis veram tranquillitatem pietatemque eo die turbans, non autem quae ad ejus felicitatem ac conservationem pertinent, esse prohibita. Tolle hanc legis rationem, unam atque adaequatam, & certissimum erit, in ipsis legis verbis nihil esse, ex quibus incomparabilem illam Christi doctrinam colligere potuisses.

Et variae species.

§. CIII. Quum porro ratio legis ejusdem veluti anima sit: (§. CII. 17.) consequens est, 18. ut unica legis ratione prorsus & in universum cessante, etiam ipsam legem cessare oporteat: 19. Ut si ad certum casum illa non quadret, ob rationem legis iste a lege eximendus, idque fundamentum sit INTERPRETATIONIS RESTRICTIVAE; ad quam & AEQUITATEM, id est, facultatem correctricem ejus, in quo lex propter universalitatem deficit, recte retuleris. Grot. *de Aequit. indulg & facilit. Cap. I. n. 3.* 20. Ut, si in casum aliquem verba non quadrant, ratio tamen legis illi adplicari omnino possit, inde emergat INTERPRETATIO EXTENSIVA: denique, ut, legis verbis ac ratione pari passu ambulantibus,

INTER-

INTERPRETATIONI tantum DECLARATIVAE locus sit (*).

(*) Ita *restrictive* Christus interpretatur legem de sabbatho: extensive legem de adulterio & homicidio. *Math. V.* Quod quum non facerent Pharisaei, male de imputatione actionum ratiocinabantur. Hinc Apostolis, spicas sabbato vellentibus, & ipsi Servatori, sabbato sananti, exprobrabant irreligiosum animum, eos vero, qui traditionibus Rabbinorum satisfaciebant, justos reputabant, si e. g. pocula diligenter eluerent, decimas penderent, stipem elargirentur pauperibus, inediam saepius ferrent, quamvis & aliis multo gravioribus peccatis sese polluerent, & id ipsum fastus caussa facerent.

Interpretationis authenticae, usualis & doctrinalis differentia.

§. CIV. Praeterea prout legem interpretatur vel ipse *legislator*, vel *judex*, aliusque, cujus ad officium pertinet, legem facto adplicare, vel *jurisperitus*: 21. eatenus illa interpretatio vel AUTHENTICA, vel USUALIS, vel DOCTRINALIS adpellatur, ubi primae fundamentum est *voluntas legislatoris*, alterius *usus forensis*, postremae adplicatio regularum interpretationis, quales paullo ante (§. CII.) exposuimus (*).

(*) Hujus quoque triplicis interpretationis exempla ipsae sacrae litterae suppeditant. Sic quum Deus *Num. XXVII. 7.* legem condidisset, ut, non superstite agnato, bona paterna ad filium ἐπικλήρος devolverentur: ipse summus ille legislator legi suae hoc postea adstruxit interpretando, ut filia ista ἐπικλήρος tribu sua non enuberet. *Num. XXXVI, 5. 6.* Quod est exemplum interpretationis *authenticae*, quae saepe pro nova lege est. *Usualis* exemplum habemus *Ruth. IV. 7.* ubi detractio calcei ejusque projectio, quamvis initio tantum ad leviratum pertineret, *Deut. XXV. 7.* usu forensi & ad repudiationem hereditatis prolata dicitur, ubi erudita sunt, quae de hoc usu forensi monuit Ant. Bynaeus *de Calc. Hebr. Libr. II. Cap. VII.* Denique *doctrinalis* interpretationis exemplum dedit Esdras, de quo *Nehem. VIII. 13.*

Imputatur actio ejus auctori vel caussae.

§. CV. Quumque & facti circumstantias omnes perspectas habere deceat eum, qui de facti imputatione Jove aequo judicare velit, (§. C. 8.) praecipua vero circumstantia sit ipsa persona agens: merito inde colligimus, 22. ei, qui actionis alicujus auctor vel caussa est, eam actionem jure imputari, contra 23. cessare imputationem, si quid factum, cujus ipse faciens nec caussa, nec auctor est, praeterquam 24. quod aliquando & aliorum merita aliis imputantur: quam imputationem 25. vulgo EX GRATIA vocare, alterique EX MERITO vel DEBITO opponere solent (*). Pufendorff. *de jure nat. & gent. I. 9. 2.*

(*) Et haec *nobilitatis* gentilitiae, immo & aliquando *regnorum hereditariorum*, origo est. Sic apud Germanos *insignis nobilitas, aut magna patrum merita Principis dignationem etiam adolescentulis adsignabant.* Tacit. *de morib. Germ. Cap. XIII.* Et de regnis hereditariis Polyb. *Histor. VI. 5.* Αὕτη βασι-

λείας

λείας ἀληθινῆς ἀρχὴ καὶ γένεσις. οὐ γὰρ μόνον αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐκ τούτων, ἐπὶ πολὺ διαφυλάττουσι τὰς ἀρχὰς, πεπεισμένοι, τοὺς ἐκ τοιούτων γεγονότας καὶ τραφέντας ὑπὸ τοιούτοις παραπλησίους ἕξειν καὶ τὰς προαιρέσεις. *Haec veri regni origo, hinc ortus. Non solum enim ipsis, sed & soboli, per longum tempus imperium subditi conservant, persuasi, talibus viris prognatos, & a talibus educatos, animis quoque & voluntatibus pares eis futuros.*

An imputentur passiones, actiones naturales, eventus fortuiti, facta in furore, somno, ebrietate perpetrata?

§. CVI. Si ergo actio nulli imputatur, nisi ei, qui ejus caussa vel auctor est, (§. CV. 22.) homo vero caussa ullius actionis dici nequit, quae non humana est, id est, quae non praelucente intellectu decernenteque voluntate editur, (§. XXX. 7.) facile patet, 26. nec passiones actionesque naturales, nec 27. eventus a sola providentia divina profectos, nec 28. vitia corporis animique, nec 29. facta vel in furore atque insania, vel 30. in somno, vel 31. in ebrietate perpetrata, cuiquam imputari, nisi quatenus per agentem stetit, quo minus hujusmodi quid contingeret. (*) (§. XXVI. sequ. XXIX. XLIX. sequ.)

(*) Sic homini imputatur impudentia, si quis circa actiones naturales decori sit negligens. Sic imputatur navarchae naufragium, si male gubernando navem, in caussa sit, ut ea pereat, quum alioquin verum omnino sit illud Taciti *Annal. XIV.* 3. *Quis adeo iniquus, ut sceleri adsignet, quod venti & fluctus deliquerunt!* Sic & deformitas imputatur homini, qui nasum Veneri obtulit, quum alias vere & φιλοσοφικῶς Phaedrus *Fab. III.* 11. *v.* 6.

Sed quid fortunae, stulte, delictum arguis?
Id demum est homini turpe, quod meruit pati.

Multo magis ergo homini, cui a puero proficiendi fuit occasio, ignorantia imputatur, quae non imputatur homini agresti. Immo & somnia imputantur, quae quis diurnis actionibus ac cogitationibus vigilans veluti provocavit. De quibus somniis, quae veteres ἐνύπνια, teste Macrobio *in somn. Scip. I,* 13. vocabant, recte Claudian. *in sextum consul. Honorii Aug. praefat. v.* 1.

Omnia, quae sensu volvuntur vota diurno,
Pectore sopito, reddit amica quies.
Furto gaudet amans, permutat navita merces,
Et vigil elapsas quaerit avarus opes.

Quibus gemina plura testimonia suo more collegit Casp. Barth. *in Notis p.* 714. *sequ.* Denique & ebrietatem voluntariam, actionesque in illo statu perpetratas, imputari posse homini, adeo extra omnem dubitationis aleam positum est, ut vel verbum addere nolim.

An quae ex ignorantia & errore patrata?

§. CVII. Quod speciatim ad ignorantiam & errorem attinet, quum utraque intellectus imbecillitas vel INCULPABILIS sit, vel CULPABILIS, (§. XLVIII. XLIX.) haec vel INVINCIBILIS, vel VINCIBILIS, itemque vel VOLUNTARIA, vel INVOLUNTARIA: (§. L.) ex eodem axiomate facile intelligitur, 32. ignorantiam *inculpabilem*, *invincibilem* & *involuntariam* nemini jure imputari: recte autem 33. imputari actionem ex ignorantia *culpabili*, *vincibili* & *voluntaria* susceptam: idemque 34. & de errore

errore esse tenendum: multoque minus 35. suam cuiquam ignorantiam vel errorem praesidio esse posse, si actio ipsa illicita, vel non in loco temporeque, vel modo illicito, patrata sit, quia tunc non modo per agentem stetit, quo minus in ignoratione versaretur, vel ei error obreperet, verum etiam ille ad omittendam actionem omnino fuit obligatus (*).

(*) Non ergo Judae, ineunti Thamarem, nurum, praesidio esse potuit ignorantia, quia in re illicita versabatur. *Genes. XXXVIII. 15. 16.* Nec excusatur, qui loco ac tempore non licito jaculis ludens, hominem ex ignorantia ferit, quia actio, nec loco, nec tempore, quo par erat, suscepta, in se illicita est. §. 4. *Inst. de lege Aquil.* Nec denique injuria fit arborem juxta viam publicam vel vicinalem putanti, si ei caedes hominis imputetur, quam proclamando evitare potuisset. *§. 5. Inst. eod.* Hinc tale quid facientes apud Romanos olim proclamare solitos: CAVE; apud Athenienses, ΦΥΛΑΞΑΙ, ostendit Theod. Marcil. *ad* §. 5. *Inst. eod.* Parum ergo aequa est sententia Areopagitarum apud Aristot. *Magn. moral. I. 17.* absolventium feminam, quae adolescentem, oblato philtro, occiderat: *διότι οὐκ ἐκ προνοίας. ἔδωκε μὲν γὰρ φιλίᾳ, διήμαρτε δὲ τούτου, quod non consulto & cogitato id fecisset; amoris enim caussa dedisse, verum a proposito aberrasse.* Quasi non in se illicitum esset, philtrum conciliandi amoris caussa offerre. Quanto rectius vero Paullus noster, *l. 38. §. 5. D. de poen.* *Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etsi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam, amissa parte bonorum, relegantur: quod si eo mulier aut homo perierit, summo supplicio adficiuntur!*

§. CVIII. Porro vel in *jure* erratur, quem errorem JURIS vocant, vel in *facto*, qui FACTI error dicitur. Ad hunc 36. pertinent regulae paullo ante expositae, (§. CVII.) quia facti circumstantia & prudentissimos fugere, ac proinde error hujusmodi *inculpabilis*, *invincibilis*, *involuntarius* esse potest. (§. CVII. 32.) Ille vero, 37. in *jure naturali* admissus, non excusat, quia hoc jus unicuique per rectam rationem est promulgatum, nisi forte aetas, stupiditas, ipsiusque juris illius ratio paullo subtilior, mitiorem sententiam suadeat (*). Quod vero 38. ad *jus civile* attinet, illius ignorantia eatenus merito imputatur, quatenus illud & promulgatum est, & ita comparatum, ut in hominem hunc cadat ejus scientia.

Speciatim ex errore juris & facti?

(*) Quis enim juris naturae peritiam accuratiorem amarius exigat ab infantibus, infantiae proximis, surdis ac mutis, stupidis, inter bruta animantia educatis? Praeterea, quamvis jus naturae mentibus hominum veluti inscriptum insculptumque sit: illud tamen non aliter cognoscitur, quam per ratiocinationem de justo injustoque. (§. XV. 24.) Jam quum quaedam juris naturalis praecepta ex principiis rectae rationis ἀμέσως fluant; alia plurium propositionum nexum, ac integram argumentorum veluti catenam exigant: nemo dubitaverit, prioris generis praecepta facile a quovis homine non pla-

ne ſtupido ; poſterioris difficilius, nec niſi ab ingenio exercitatiore, intelligi. Hinc quamvis Romani inceſtum aliquem juris gentium eſſe faterentur : *l.* 38. §. 2. *D. ad L. Jul. de adult. l.* 68. *D. de rit. nupt.* aliquando tamen in feminis maſculiſque eum mitius cenſuerunt puniendum, veluti ſi poſt divortium privignus cum noverca coiiſſet. *l.* 38. §. 5. *D. ad L. Jul. de adult.* Cujus quidem rei non alia reddi poteſt ratio, quam quod non ἀμέσως, ſed operoſiore ſaltim ratiocinatione, inceſtus prohibitio ex juris naturae principiis derivatur.

An actiones invitae & coactae?

§. CIX. Quum vero & VOLUNTATEM hominis liberam ad actionem, cujus ipſe auctor & cauſſa dicendus ſit, concurrere oporteat, (§. XXX. 7.) INVITAE vero actiones ita comparatae ſint, ut a mente ſe ipſam determinante non proveniant : (§. LVIII. 56.) conſequens eſt, 39. ut nemini id, quod invitus fecit, poſſit imputari ; 40. Ut imputari contra poſſit, quod quis *ſponte*, multoque magis, 41. quod *ultro* fecit, immo & 42. quod quis *coactus* fecit, ſi jure ſuo uſus ſit is, qui illum coegit, non vero 43. ſi cui nullum jus cogendi fuerit, nec coacto, vi nondum adhibita, incubuerit obligatio aliquid faciendi (*).

(*) Quamvis enim & coactus velit : (§. LIX. 62.) tamen, quia correlata ſunt *jus* & *obligatio*, quae ſe mutuo ponunt & tollunt, (§. VII.) ac proinde deficiente *jure*, deficere etiam *obligationem* oportet : conſequens eſt, ut, ſi uni non ſit jus cogendi, nec alteri incumbat obligatio id praeſtandi, ad quod injuria coactus eſt. Hinc ratum eſt promiſſum debitoris moroſi, a magiſtratu, quamvis comminatione exſequutionis, extortum, quia magiſtratus, dum debitores moroſos ſolvere cogit, jure ſuo utitur : at ſi latro cogit viatorem, ut certam pecuniae ſummam promittat : quia latroni nullum cogendi jus eſt, in viatore quoque nulla poteſt eſſe obligatio id praeſtandi, quod quis coactus promiſit. Huc pertinet notiſſimum epigramma Martialis *Epigr. XI.* 59. *v.* 5.

Quid ſi me tonſor, dum curva novacula ſupra eſt,
Tunc libertatem divitiaſque roget ?
Promittam, nec enim rogat illo tempore tonſor,
Latro rogat : res eſt imperioſa timor.
Sed fuerit curva quum tuta novacula theca :
Frangam tonſori crura, manuſque ſimul.

An quae urgente temperamento, adfectu, conſuetudine, patrantur?

§. CX. At quum voluntatis libertatem nec temperamentum, nec adfectus, nec mores diuturna adſuetudine firmati, nec ipſa vis externa impediant : (§. LIV. ſequ.) facile patet, 44. nec corporis conſtitutionem, quam fere propenſio animi ſequitur, nec 45. animi perturbationes, quantumvis vehementiores, nec 46. conſuetudinem, quae fere in alteram naturam degeneravit, impedire, quo minus actio, inde orta, poſſit agenti imputari : quamvis 47. aliquando in foro humano commiſeratione dignus cenſeatur is, quem triſtior adfectus, juſtuſque dolor, in tranſverſum egit (*).

(*) Faci-

(*) Facilius enim, ceu aliquoties recte observavit Aristoteles, voluptati ac libidini, quam tristiori adfectui, resistit homo. Vid. *Nicomacheior. III.* 12. *III.* 15. *VII.* 7. *Magn. moral. II.* 6. Idem observavit M. Antonin. *εἰς ἑαυτὸν II.* 10. ut mireris, eundem Aristotelem, veluti sui oblitum, *Lib. II. ad Nicom. Cap. II.* & a se ipso dissentientem, scribere: *χαλεπώτερον εἶναι, ἡδονῇ μάχεσθαι ἢ θυμῷ. Difficilius esse voluptati repugnare, quam irae*: quum tamen voluptate carere sit malum tantum *privativum*, & id quidem plerumque adparens tantum, dolorem sentire malum *positivum*, & saepe quidem verum. Quis non magis parricidium imputandum putet Neroni, quem nullus tristior adfectus, sed sola protervia, animique vaecordia ad tantum scelus impulit, quam Orestae, qui caussam dicens cur Clytaemnestram occiderit νῦ μὲν γάρ, inquit, ἡ προδοῦσα λέκτρ' ἐμοῦ πατρὸς, τέθνηκεν. *Nunc enim, quae prodidit lectum mei patris, est interfecta.* Euripid. *Orest. v.* 937.

§. CXI. Ex quo porro non difficile intellectu fuerit, 48. quando excusatione aliqua dignus sit, qui fractus vi externa, cui & constantissimus animus facile cederet, aliquid commisit, quod legi adversatur? Si enim factum ita comparatum est, ut nullus favori necessitatis locus sit: frustra praetenditur necessitas (*). Quibus vero casibus omnis necessitatis favor cesset, paullo post accuratius disquirere licebit. **An vi externa extorta**

(*) Sane si quid contra religionem & justitiam viro bono injungitur, tunc non cedendum esse cuicumque vi ac dolori, non modo sacrae litterae docent, sed & ipsi, quod mireris, scriptores pagani agnoscunt, ex quibus Juvenalis *Sat. VIII. v.* 80.

Ambiguae si quando citabere testis,
Incertaeque rei: Phalaris licet imperet, ut sis
Falsus, & admoto dictet perjuria tauro,
Summum crede nefas, animam praeferre dolori.
Et propter vitam vivendi perdere caussas.

§. CXII. Quoties intellectus & voluntas, & ipse motus corporis physicus ad actionem concurrunt, toties is, qui illam patravit, vocatur CAUSSA actionis PHYSICA. Sin sola mens, sine motu corporis physico: CAUSSA MORALIS adpellatur. Quumque non alia sint actionum humanarum principia, quam intellectus & voluntas: (§. XXX.) inde colligimus, 49. *caussae morali* actionem non minus imputari, quam *physicae*, si par utriusque ad actionem concursus sit, 50. immo magis, quam physicae, si quis jubendo cogendoque alterum, cui in obsequio gloria relicta est, ad agendum induxerit, denique 51. minus, quam physicae, si quis consilio tantum vel adprobatione concurrerit (*). **An & quomodo actio imputetur caussae morali?**

(*) Hinc omnino utilissima est distinctio V. C. Henr. Koehleri *Exerc. jur. nat.* §. *DVIII. seq.* inter voluntatem *efficacem*, ubi conatus ad producendum suspendendumve actum sufficit, & *inefficacem*, ubi conatus ille non sufficit. Quare si voluntas caussae moralis fuit efficax, actio merito imputatur, & quo magis minusque efficax fuit, eo magis minusve imputatur. Quis enim e. g. dubia

dubitet, quin patri jubenti filium furari, hoc furtum magis imputetur: quam extraneo, vel jubenti, vel suadenti?

Personae agentis conditio, an quid faciat ad imputationem?

§. CXIII. Ad circumstantiam personae, cujus in imputatione habetur ratio, (§. CV,) & qualitas, dignitas & conditio ejusdem pertinet, ac proinde nemo dubitaverit, 52. quin, pluribus personis ad eamdem actionem concurrentibus, actio justa minus, injusta magis imputetur illi, quem cognatio, prudentia, officium, aetas, dignitas, (*) vel ad bene agendum instigare, vel a male agendo revocare debuissent, quam 53. homini extraneo, stupido, nullo speciali vinculo obstricto, puero, vel adolescenti, denique in nulla dignitate constituto.

(*) Sic quidquid boni fit cognato, id veteres vocabant *officium*; quod extraneo, *beneficium*. Seneca *de Benefic. III.* 18. Magis ergo hoc, quam illud, imputatur. Contra procul dubio patri illata injuria magis imputanda est filio, quem ipsa pietas ab isto facinore revocare debebat, quam extraneo. Quis porro culpam quamcunque non magis imputet viro prudenti, & ejus rei perito, quam stupido & inexercitato; seni vel justae saltim aetatis viro, quam adolescentulo; theologo, quam rerum sacrarum rudi; viro nobili, vel in eminentiore dignitate constituto; quam terrae filio, vel inhonestiori? Hieronym. *in Ezech. II. Grandis dignitas sacerdotum: sed major ruina, si peccant.* Salvian. *Lib. IV. de gubern. Dei p.* 118. *Criminosior culpa est, ubi honestior status. Si honoratior est persona peccantis, peccati quoque major invidia. Furtum in omni quidem est homine malum facinus, sed damnabilius absque dubio senator furatur, quam infima persona.* Et paucis interjectis: *Atrocius sub sancti nominis professione peccamus. Ubi sublimior est praerogativa, major est culpa.* Et cui, quaeso ignotum illud Juvenalis *Sat. VIII, v.*140.

Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto, qui peccat, major habetur.

Deficiente occasione, omissio actionis non imputatur.

§. CXIV. Quum vero in imputatione non modo personae, sed & reliquarum circumstantiarum habenda sit ratio: (§. C. 8.) iste vero concursus circumstantiarum objecti, loci, temporis, viriumque sufficientium, OCCASIO vocetur, sine qua aliquid fieri a nemine potest: consequens est, 54. ut non excusetur quidem, quem ad peccandum invitat occasio: (*) nec 55. qui occasionem bene agendi socordia sua amittit: at 56. nemini tamen imputanda sit omissio actionis, si agendi occasio defuerit.

(*) Nam & vitanda peccandi occasio, & pugnandum colluctandumque erat cum vitiorum blandimentis. (*Elem. Phil. mor.* §. *CCXCI. & CCXCIII.*) Id qui non facit, in culpa est, si cupiditatibus succubuerit. Est ergo actionis istius auctor & caussa, ac proinde illa ei jure imputatur. Misera ergo excusatio illa Chaereae apud Terent. *Eunuch.* III. 5. *v.* 56. *An ego occasionem mihi ostentatam, tantam, tam brevem, tam optatam, tam insperatam, amitterem?* Occasione enim se invitari ad peccandum passus fuerat. Contra quan-

ta fit culpa occafioni bene agendi manum non injiceree, elegante parabola de fervis collybiftis oftendit Servator fapientiffimus *Matth. XXV*, 14. *fequ.*

§. CXV. Multo minus itaque 57. omiffio earum actionum, quae per rerum naturam, vel 58. per leges, bonofque mores patrari non poffunt, vel faltim, 59. ad quas edendas agens viribus deftituitur, cuiquam recte imputantur: nifi 60. quatenus quis vel vires, quibus pollebat, fua culpa detriverit, vel 61. ea, quae fieri non poffe praefciverat, temere vel fciens dolo malo promiferit (*). Omiffio impoffibilium an & quando imputetur?

(*) Hine facile patet, cur obaeratum, qui bona abligurivit, non excufet indigentia, quia nimirum fua culpa vires detrivit, & cur, qui alchymiftarum fapientiam jactans, viris principibus aureos montes promifit, poftea ubi fumum vendidiffe deprehenditur, ftellionatus damnetur, aeque ac ille, qui dolo malo thefauros promifit, quale exemplum Cefellii Baffi eft apud Tacit. *Annal. XVI.* 1.

§. CXVI. Ceterum actiones, ita comparatae cum norma, varias adfumunt denominationes. Si enim fecundum omnes περιστάσεις rectae rationi, non cogenti, feu obligationi internae (§. VII.) conformes funt, BONAE; fin vel in una alterave circumftantia a recta ratione in unam alteramve partem deflectunt, MALAE adpellantur, ex iifque definitionibus confequitur, 62. ut actionem & *materialiter*, & *formaliter*, ceu loquuntur philofophi, bonam effe oporteat, nifi *malis* debeat accenferi (*). Quae actiones bonae & malae?

(*) Hine Pharifaeorum largitiones, jejunia, totaque vitae aufteritas non erant actiones bonae, quamvis materialiter rectae rationi conformes viderentur, quoniam non ex propofito rectae rationi obfequendi, fed ex falfu & opinione meriti, tamquam ex fonte, promanabant. (*Elem. phil. mor.* §. CCXXI. 7.) Nimirum non bona tantum agenda funt, fed & bene agendum, quid quid agas. Recte Philemon apud Stobaeum *Serm. IX.* juftum vocat,

Οὐδ' ἂν γε πάντα πάντα διαλεγεῖ μόνον,
Ἀλλ' ὃς, τις ἄδολον γνησίαν τ' ἔχων φύσιν
Εἶναι δίκαιος, κ' οὐ δοκεῖν εἶναι θέλει.
Non, quisquis illa quolibet praeftat modo,
Sed qui, dolofi nefcius fuci, integra
Probitate juftus effe, non credi, ftudet.

§. CXVII. Deinde, fi actiones cum lege contendas: eae, quae legi per omnia conveniunt, JUSTAE; quae vel in una, vel altera circumftantia, a lege difcrepant, INJUSTAE, itemque PECCATA vocantur. Unde facile intelligis, 63. cur omne peccatum in ἀνομία confiftere, doceat Joannes 1. *Epift. III.* 4. Quae juftae & injuftae?

§. CXVIII. Denique, quum lex, vel divina voluntas, nos ad *amorem* obftringat, (§. LXXIX. 35.) *amor* vero alius fit *juftitiae*, alius *humanitatis* & *beneficentiae*: (§. LXXXII. fequ.) 64. actio, amori juftitiae per omnia conveniens, JUSTA; ab eodem vel minimum difcrepans, INJUSTA; 65. quae ex amore humanitatis & bene- Difcrimen inter actiones juftas & honeftas, injuftas &

justas & inhonestas. beneficentiae proficiscitur, HONESTA; quae eidem adversatur, INHONESTA, TURPIS, itemque INHUMANA adpellatur. Ex quo etiam, 66. quid intersit inter JUSTITIAM EXPLETRICEM, & ATTRIBUTRICEM, facile intelligitur.

CAP. V.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA DEUM.

§. CXIX.

Transitio ad doctrinam de ipsis officiis. Quae adhuc praemittenda duximus, ea ad principia disciplinae pulcherrimae pertinent. Proximum est, ut ad ipsa, quae JUS NATURAE universo generi humano singulisque praescribit, OFFICIA progrediamur. Quod enim Graeci philosophi τὸ δέον, & Stoici τὸ καθῆκον vocabant: id postea Tullius, hanc sapientiae partem Latinis litteris illustraturus, non sine delectu, adhibitoque amicorum consilio, primus OFFICIUM adpellasse videtur (*).

(*) Stoicos *officium* vocasse τὸ καθῆκον, eamque doctrinam apud illos non postremam philosophiae moralis partem constituisse, auctor est Diogenes Laërtius, qui non modo Stoicorum de officiis dogmata praecipua breviter & luculenter exposuit *Lib. VII. segm.* 108. *sequ.* verum passim laudavit eorum libros περὶ τοῦ καθήκοντος, veluti Zenonis, *Lib. VII*, 4. Cleanthis, *Cap. VII*, 175. Sphaeri, *Lib. VII*, 178. quemadmodum & Chrysippi librum ejusdem argumenti memorat Plutarch. *de repugn. Stoic. p.* 1045. Panaetii Cicero *de offic. III*, 2. Posidonii idem *ad Attic. XVI*, 11. Quorum exemplo quum & Cicero similem librum Latine scripsisset: de Latina sollicitus inscriptione, subductis rationibus omnibus, non aliud vocabulum invenit commodius, quo τὸ καθῆκον Stoicorum exprimeret, quam OFFICIUM. Ita enim ille *ad Attic. XVI*, 6. *Quod de inscriptione quaeris, non dubito, quin καθῆκον officium sit, nisi quid tu aliud. Sed inscriptio plenior* DE OFFICIIS.

Officii definitio. §. CXX. Per OFFICIUM vero intelligimus actionem, ex obligatione sive perfecta, sive imperfecta, legibus conformandam. Nec per omnia probare possumus definitionem Stoicam, quod officium sit ὃ πραχθὲν εὔλογόν τε ἴσχει ἀπολογισμόν, *quod cur factum sit, probabilis ratio reddi possit*, vel ὅσον λόγος αἱρεῖ ποιεῖν, *quae ratio facienda suaserit. (*)* Laërt. *VII*, 107. 108. Cic. *de Fin. III*, 17.

(*) Quum enim nihil temere fias, cujus non probabilis reddi possit ratio: quidquid fis, non modo ab hominibus, sed & a brutis animantibus, id ad officium pertinebit. Et ita sane rem intellexerunt ipsi Stoici, de quibus Laërt. *VII*, 107. τὸ καθῆκον φασὶν καὶ ἐπὶ τὰ φυτὰ, καὶ ζῶα διατείνειν· ὁρᾶσθαι γὰρ κἀπὶ τούτων καθήκοντα. *Officium autem pertingere aiunt ad plantas etiam & animantes. Notari namque & in his officia.* Itaque verum quidem est, rationem habere

bere oportere officium, sed eam, quae hominem impellat ad agendum, vel omittendum, non bruta, id est, obligationem (§. VI.)

Ejusdem indoles.

§. CXXI. Quum ergo officium sit actio, legi conformanda: (§. CXX.) facile patet, 1. officium concipi non posse sine lege, nec 2. officium facere, qui sibi ipse, quod nulla lex praecipit, imperat: 3. cessare aliquid esse officii, sublata, quae illud antea praecipiebat, lege, ejusque ratione: 4. si quando lex certis tantum personis praescripta sit, saepe contingere, ut duorum, qui faciunt idem, alter officio satisfecisse, alter contra officium egisse, dicatur (*).

(*) Operae pretium fuerit, has propositiones exemplis illustrare. Nemo dixerit, officium fecisse Origenem, dum ipse sibi virilia ademit, sive ferro in se saevierit, ut refert Hieronym. *Epist. LXV*, sive, quod alii tradiderunt apud Epiphan. *Haer. LXIV*, 3. medicamentis sese evirarit. Neque enim ulla lex divina eam in rem exstat, ipseque postea fassus est Origenes, se male interpretatum esse locum *Matth. XIX*, 12. Vid. Huet. *Origeniana I*, 1. 13. *p.* 8. Nemo deinde negaverit, contra officium facturum Christianum, qui vel circumcisionis legem accipere, vel Deum sacrificiis propitiare velit, quamvis utrumque olim ad fidelium officium pertineret. *Gal. III*, 23. 25. *IV*, 3. 4. 5. *V*, 2. *Col. II*, 20. *Hebr. IX*, 9. 10. Denique si quis occupet officium judicis, quem sacro munere fungi oportebat, praeter officium agit, & ἀλλοτριοεπισκοπίας reus est, quum idem faciens judex, quod officii est, faciat, 1. *Petr. IV*, 15.

Divisio in perfectum, & imperfectum.

§. CXXII. Quumque obligatio, ex qua quisque, quod officii est, facit, vel perfecta, vel imperfecta sit: (§. CXX.) 5. OFFICIUM quoque aliud PERFECTUM, aliud IMPERFECTUM esse oportet, quorum illud ex obligatione perfecta, seu lege; hoc ex imperfecta, seu virtute proficiscitur. (*) (§. IX, 10.)

(*) Sic officia PERFECTA sunt, neminem laedere, servare pacta, damna data resarcire, & similia. IMPERFECTA, opis nostrae indigis subvenire, stipem elargiri pauperibus, errantibus comiter monstrare viam, rerum suarum incertis consilium dare, & quae sunt hujus generis alia. Vid. Cicero *de offic. III*, 12. *sequ.*

In naturale, Christianum, & civile.

§. CXXIII. Deinde quum norma officiorum sit lex, (§. CXXI. 1. 2.) lex vero vel *divina* vel *humana* sit, divina denique in *naturalem* & *positivam* dispesci possit: 6. totuplicia etiam erunt officia, quorum 7. illa, quae ad legis divinae naturalis normam componuntur, NATURALIA; 8. quae legi divinae positivae attemperantur, CHRISTIANA; 9. quae denique ex legis humanae praescripto praestantur, CIVILIA adpellare licebit (*).

(*) E. g. NATURALIA officia sunt, Deum religiose colere, parentibus parere, vim atque injuriam a se propulsare, *l.* 2. *l.* 3. *D. de just. & jure.* Officia CHRISTIANA, se ipsum abnegare, crucem ferre, Christum imitari. CIVILIA, tributa pendere, contra pristinam formam non aedificare, sollemnitates,

quas leges in singulis actibus exigunt, adhibere, tempora fatalia in lite forensi observare, cetera.

In officium erga Deum, nos ipsos, & alios homines.

§. CXXIV. Denique praecipua officiorum divisio ab ipso objecto proficiscitur. Quemadmodum enim tria sunt, quibus certa officia debemus, entia, DEUS, NOS IPSI, & ALII HOMINES: (§. XC.) 10. ita totidem sunt officiorum genera, quorum alia DEO O. M.; alia NOBIS IPSIS; alia ALIIS HOMINIBUS praestanda sunt, de quibus jam suo ordine erit agendum.

Fundamentum officiorum erga Deum.

§. CXXV. Quod ad officia ERGA DEUM attinet, ea ex Dei perfectionibus infinitis eruenda esse, jam supra monuimus, (§. LXXXVII, 51.) atque inde collegimus, eum non alio amore, quam DEVOTIONIS ac OBEDIENTIAE prosequendum, ac proinde, tamquam ens perfectissimum, a quo toti pendemus, omnibus animi viribus colendum, eique perfectissimum ac internum obsequium praestandum esse. (§. XCI, 61.)

Obligatio ad agnitionem Dei.

§. CXXVI. Quum ergo omnia, quae DEO O. M. debemus, officia ex infinitis ejus perfectionibus eruenda sint: (§. CXXV.) consequens est, 11. ut obstrictus sit homo ad notitiam Dei ejusque perfectionum vivam non modo adquirendam, sed & 12. quotidie magis magisque amplificandam, & 13. ad majorem certitudinis atque evidentiae gradum evehendam. Quod quum fieri possit tum meditatione adsidua earum veritatum, quas ipsa recta ratio suggerit, tum rerum creatarum contemplatione, tum insignium, quae quotidie animadvertere possumus, sapientiae providentiaeque divinae argumentorum consideratione adcuratiore: nemo non videt, 14. ad omnia haec nos esse omnino obligatos, 15. eosque, qui haec cuivis obvia Deum investigandi media negligunt, si sanam mentem nacti sint, in ignoratione; & si Deo ullam imperfectionem tribuant, in errore inexcusabili, versari. (*) (§. CVII, 33.)

(*) Hinc & Apostolus τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, id est, *quod de Deo cognosci potest*, ipsis paganis manifestum esse testatur, quia τὰ ἀόρατα αὐτοῦ seu *invisibilia Dei* jam inde a mundi primordiis ex rebus creatis innumerisque sempiternae potentiae ac divinitatis argumentis intelligi ac pervideri potuerint, atque inde colligit, εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους, *esse illos* inexcusabiles. *Rom.* I, 20. Et unde quaeso ille gentium omnium de Deo ejusque perfectionibus consensus, quem urgent Cicero *Quaest. Tusc.* I, 13. *de nat. Deor.* II, 2. Maxim. Tyr. *Diss. Platon.* XXXVIII. Aelian. *Var. Histor.* II, 31. Seneca *Epist.* CXVII? Quamvis enim consentiens illa gentium opinio non sit argumentum ἀποδεικτικὸν, Deum exsistere (§. LXXI. *) inde tamen luculenter demonstratur, quod scripserat Apostolus, φανερὸν εἶναι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ. Unde Cicero *de Nat. Deor.* II, 2. *si quis dubitet, an sit Deus, se haud sane intelligere*, ait, *cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitet.*

Et rectas de eo e…

§. CXXVII. Ex eodem patet, 16. ad officium nostrum pertinere,

nere, ut rectas de DEO sententias habeamus, (*) eumque 17. & exsistere, & 18. rerum omnium auctorem ac conditorem esse, & 19. omnia sua providentia regere ac conservare, 20. rerum praecipue humanarum curam gerere, denique 21. eumdem esse ens SIMPLEX, AETERNUM, INDEPENDENS, INCOMPREHENSIBILE, OMNIPRAESENS, UNUM, INTELLIGENS, SAPIENTISSIMUM, PRAESCIUM, OMNISCIUM, LIBERRIME VOLENS, OMNIPOTENS, VERAX, JUSTUM ac OPTIMUM, (*Elem. philos. mor. §. CLXXXII. sequ.*) non modo persuasi, sed & certo convicti simus.

jusque perfectionibus sententias.

(*) Recte Epictet. *Enchirid. Cap. XXXVII.* Τῆς περὶ τοὺς θεοὺς εὐσεβείας ἴσθι, ὅτι τὸ κυριώτατον ἐκεῖνό ἐστιν, ὀρθὰς ὑπολήψεις περὶ αὐτῶν ἔχειν, ὡς ὄντων, καὶ διοικούντων τὰ ὅλα καλῶς καὶ δικαίως. *Religionis erga Deos immortales praecipuum illud esse scito: rectas de iis habere opiniones, ut sentias, & esse eos, & bene justeque administrare universa.* Et sane mirifice falluntur, qui solam probitatem vitaeque integritatem totam religionem absolvere sibi persuadent, & perinde esse existimant, quid quisque de Deo & rebus divinis sentiat. Quum enim omnia erga Deum officia ex ejus perfectionibus eruenda sint: (§. CXXV.) qui fieri potest, ut quis Deum ea, qua par est, veneratione prosequatur, eique per omnia parendum esse, statuat, qui vel ignorat ejus perfectiones, vel de iis perversissimas sententias imbibit? (§. XXX.)

§. CXXVIII. Qui Deum, ejusque perfectiones, praefracte negat., IMPIUS; qui ei imperfectiones, a natura Dei abhorrentes, tribuit, vocabulo e sacris litteris depromto, BLASPHEMUS adpellatur. Quum ergo & qui perfectiones Dei non agnoscunt, quas cognoscere poterant, in ignoratione; & qui ei ullam imperfectionem tribuunt, in errore inexcusabili versentur: nemo dubitabit, 22. quin omnis IMPIETAS & BLASPHEMIA sit inexcusabilis: & 23. quin IMPII sint, ac ἀπαρολόγητοι, qui Numen esse, vel illud universum hoc curare, obstinato animo negant; 24. BLASPHEMI autem, quicumque paganorum cum Homero, aliisque poëtis, plures Deos, eosque inter se litigantes, adulteros, incestuosos, quin & deformes, claudicantes, vulneribus confossos, & muliebriter ejulantes, finxerunt, & 25. tam absurdas de Diis sententias non modo verbis professi sunt, sed & 26. simulacris horrendis, & 27. caerimoniis nefandis ac turpissimis, hominum oculis exponere non dubitarunt (*).

Omnis impietas & blasphemia inexcusabilis.

(*) Acriter merito hanc impietatem ac blasphemiam paganis exprobrarunt scriptores Christiani, apologiarum auctores, veluti Justinus Martyr, Athenagoras, Theophilus Antiochenus, Tatianus, Hermias, Tertullianus, Cyprianus, Minucius Felix, Arnobius, Lactantius, Eusebius, Julius Firmicus Maternus, & alii. Quin, quod magis mireris, & ipsi pagani prudentiores hanc suorum hominum insaniam exagitarunt. Ne plura Luciani aliorumque veterum philosophorum testimonia hic adcumulem, unum adscribere juvabit

locum Sophoclis, quem nobis servarunt Justinus Martyr *Paraenes. ad Graec. p.* 17. & *de monarchia Dei p.* 104. Euseb. *Praepar. evang. p.* 348. & alii:

Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐστὶν θεός,
Ὃς οὐρανόν τ' ἔτευξε, καὶ γαῖαν μακράν,
Πόντου τε χαροπὸν οἶδμα κἀνέμων βίας.
Θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν πλανώμενοι,
Ἱδρυσάμεσθα πημάτων παραψυχὰς
Θεῶν ἀγάλματ' ἐκ λίθων ἢ χαλκέων,
Ἢ χρυσοτεύκτων, ἢ ἐλεφαντίνων τύπους.
Θυσίας τε τούτοις, καὶ καλὰς πανηγύρεις
Τεύχοντες, οὕτως εὐσεβεῖν νομίζομεν.

Unum profecto Numen, unus est Deus,
Qui condidit coelum, & solum terrae patens,
Marisque fluctus, vimque ventorum gravem.
Plerique nostrum mente sed capti, Deum
Simulacra nobis, ceu mali solatium,
Cum saxea atque acerna consecravimus,
Tum & aureas eburneasque imagines.
Has victimis placamus: His festos dies
Agimus: pios hoc esse nos rati modo.

Quis non miretur Sophoclem, idem suis exprobrantem, quod iisdem postea exprobravit Apostolus *Rom. I*, 21. 22. 23.

Obligatio ad gloriam Dei provehendam.

§. CXXIX. Qui vivam perfectionum entis alicujus notitiam sibi peperit, is non potest non iisdem unice ac mirifice delectari. Quumque qui entis cujusdam perfectionibus ipsi delectantur, nihil faciant reliqui, ut alii omnes illud eadem veneratione prosequantur, ad officium sane nostrum pertinet, 28. ut & alii, Dei ejusque perfectionum ignari, tam praeclara doctrina imbuantur, & 29. errantes reducantur in viam, & 30. impii, quoad ejus fieri potest, ad concipiendam summi Numinis reverentiam solidis demonstrationibus ac cohortationibus excitentur (*). Quod qui faciunt, ii 31. GLORIAM DEI, quantum in ipsis est, PROVEHERE vere dicuntur.

(*) *Demonstrationibus* dicimus & *cohortationibus*, non poenis & suppliciis. Quum enim ignorantia & error sint vitia non voluntatis, sed intellectus: iis vero non alia medicina parata sit, quam ut mens convincatur de veritate, ad eamque admittendam argumentis inflammetur: facile patet, eos nec ignorantibus prodesse, nec errantes in viam reducere, qui lege agi, ferrumque & flammas expediri jubent adversus atheos, maxime quum jam inde ab antiquissimis temporibus plerumque atheorum vocabulo diffamati sint *σωφρόνως βεβιωκότες, καὶ καθεωρακότες ὀξύτερόν τι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἀμφὶ τοὺς θεοὺς πλάνην*, *viri temperanter & modeste viventes, & reliquis hominibus ad pervidendam vulgarem circa Deos imposturam acutiores*, uti loquitur Clemens Alex. *in Protrept.* pluribusque exemplis docuerunt viri docti, ut Aelian. *Var. Hist. II*, 31.

Itemque ad amorem Dei.

§. CXXX. Quia, cui perspectae sunt infinitae Dei perfectiones, is illis non potest non magnopere delectari, (§. CXXIX.) adpetitio vero boni, cum percepta ex ejus perfectione & felicitate delectatione conjuncta, AMOR vocatur: (§. LXXX.) consequens est, 32. ut Deus sit amandus. Et quum, quo major est entis perfectio vel sublimitas, eo majorem illi amorem ac venerationem debeamus: (§. LXXXVII.*) 33. Deus amandus erit amore per-

fecti-

fectiſſimo, id eſt, uti ſcriptura monet, *ex toto corde, ex tota anima & ex omnibus viribus, Matth. XXII, 37. Luc. X, 27.* Quia denique & bonitas Dei inter ejus perfectiones, (§. CXXVII, 21.) Deus vero & *in ſe*, & *ratione hominis* bonus eſt: (*Elem. phil. mor. §. CLXXXIX.*) merito dixeris, 34. Deum ob utramque cauſſam amandum eſſe (*).

(*) Notum eſt, quid de amore Dei puro olim philoſophati ſint Epicurei & Sadducaei, & noſtra memoria quidam myſticae theologiae paullo ſtudioſiores, & in primis Franc. Salignac de Fenelon, Archiepiſcopus Cameracenſis, cujus libellus, inſcriptus *Explication des maximes des Saints ſur la vie intérieure*, occaſionem dedit controverſiae, cujus hiſtoriam jam alibi veluti in nucleo exhibuimus (*Elem. phil. mor.* §. CXCIV. *) Sed quis Deum aliter concipiat, quam tamquam ens aliis quoque rebus creatis bonum? Quam inanis ergo ſit illa de puro amore quaeſtio, immo quam periculoſa, jam oſtenderunt Leibnitius *in praef. prodromi & mantiſſae Codicis jur. gent. diplom.* & Wolff. *in den vernunftigen gedancken vom thun und laſſen des menſchen* §. *DCLXXXVIII.*

Nec non ad obſequium & timorem Dei.

§. CXXXI. Inter perfectiones Dei etiam ſunt omnipraeſentia, & omniſcientia. (§. CXXVII.) Has ſibi ob oculos ponere non poteſt homo, 35. quin excitetur ad ſtudium indefeſſum, omnia, quae Deo placeant, agendi, omniaque, quae eidem diſpliceant, omittendi, quod ſtudium vocamus OBSEQUIUM erga Deum. Et quum ſimul Deum non poſſit ſibi non tamquam ens juſtiſſimum repraeſentare: 36. quam maxime ſollicitus erit, ne eum ulla re offendat, aut quidquam dicat faciatve, quod conjunctum ſit cum ejus ignominia, quove ejus indignationem adverſus ſe provocet. Quam ſollicitudinem vocamus TIMOREM DEI, & illum quidem FILIALEM, quia cum flagrantiſſimo amore eſt conjunctus. (*) (§. CXXX.)

(*) Itaque TIMOR FILIALIS cum amore; SERVILIS cum odio conjunctus, aut ſaltim ab amore ſejunctus eſt. Quum ergo ad hominis officium pertineat non ſolum timere Deum, verum etiam eundem flagrantiſſimo amore proſequi: (§. CXXX.) conſequens eſt, ut jus naturae exigat timorem FILIALEM, non SERVILEM, qui & in homines ſceleratiſſimos, quin & in malos genios, cadere poteſt.

Itemque ad vitandam ſuperſtitionem.

§. CXXXII. Qui ſervili timore Deum metuit, is a timore Dei ſejungit amorem ejuſdem. (§. CXXXI. *) Quum vero amor in eo conſiſtat, quod Dei perfectionibus unice delectemur: (§. CXXX.) 37. is, qui Deum, cujus perfectiones non perſpicit, metuit, SUPERSTITIOSUS vocatur: (*) ex eoque conſequitur, 38. ut omnis ſuperſtitio, quippe quae ex timore ſervili proficiſcitur, (§. CXXXI.) viro probo ſit fugienda.

(*) Eſt ergo SUPERSTITIO timor Dei, qui non ex perfectionum divinarum contemplatione, ſed ex falſis de Deo conceptibus, proficiſcitur. Idemque voluit

Theo-

Theophrastus *Charact. p.* 47. dum superstitionem vocat, δειλίαν πρὸς τὸ δαιμόνιον, *meticulosum erga Numen adfectum.* Per δειλίαν enim, teste Casaubono *in Not.* intelligit *metum alium ab eo, qui pios decet*: per τὸ δαιμόνιον *& deos, & daemones, & quidquid divinitatis esse particeps, male sana putavit antiquitas.* Quum vero metus tam absurdus tum in interno adfectu consistere, tum actionibus externis sese prodere possit: priorem INTERNAM; posteriorem EXTERNAM, seu CULTUM SUPERSTITIOSUM vocamus.

Ejusque effectus. §. CXXXIII. Quum ergo omnis superstitio tum interna, tum externa, viro probo cane pejus & angue sit fugienda: (§. CXXXII.) 39. merito vir pius abhorret ab omni meticuloso adfectu erga res creatas, itemque 40. ab erroribus, quibus quis sibi Deum, tamquam ens avarum & donis facile placabile, sistit, praeterea 41. a magia & divinationibus, 42. & cultibus fictitiis, denique 43. ab absurda opinione, Deum solo cultu externo, quamvis ab omni amore ac timore sejuncto, posse propitiari (*).

(*) Sunt haec praecipua capita, in quibus sese exserit superstitio, quippe ad quae reliqua superstitionis effecta omnia referri possunt. Vid. Budd. *de atheismo & superstit. Cap. VIII. & IX.* Unde facile patet, quam inanis sit comparatio atheismi & superstitionis, quum utraque verae pietati erga Deum aeque advertetur, ut idem vir doctissimus adversus Petri Baelii sententiam pluribus ostendit *ibidem Cap. IV. §. V. p. 346. sequ.* Nemo tamen negaverit, ex superstitione plurima maximaque incommoda redundare in rempublicam, ut non possis non mirari,

Quantum religio possit suasisse malorum,

si per religionem intelligas timorem Dei ab omni recta ratione sejunctum, id est, superstitionem. Quo in primis pertinet lectu dignissima Juvenalis *Satyra XV.* Nam saepe contigit, quod ibi refert poëta *v. 33. sequ.*

Inter finitimos vetus atque antiqua simultas,
Immortale odium, & nunquam sanabile vulnus.
Ardet adhuc Ombos & Tentyra. Summus utrimque
Inde furor vulgo, quod numina vicinorum
Odit uterque locus, quum solos credat habendos
Esse Deos, quos ipse colit.

Et ad fiduciam in Deo collocandam. §. CXXXIV. Praeterea, quum nemo de infinitis Dei perfectionibus possit cogitare, quin ejus omniscientiam, sapientiam, potentiam & bonitatem simul sibi repraesentet: (§. CXXVII.) fieri etiam non potest, 44. quin homo omnem fiduciam in Deo collocet, & 45. in ejus providentia unice adquiescat, quin & 46. quaecumque Deus de se statuerit, forti ac intrepido animo ferat, denique 47. nec, si bonis mala, vel malis bona eveniant, offendatur aut animum despondeat, sed 48. & mala ista sibi aliisque esse profutura, certo persuasus convictusque sit.

Cultus Dei internus. §. CXXXV. Et in his quidem similibusque officiis cultus Dei INTERNUS consistit, per quem intelligimus amorem, timorem ac fidu-

fiduciam, quibus Deum pura mente prosequimur. Quandoquidem vero ita natura comparatum est, ut adfectus in actiones externas erumpat: vix sincerus videretur cultus ille interior, nisi inde nasceretur EXTERNUS (*), qui in actionibus externis, ex amore, timore ac fiducia erga Deum profectis, consistit.

nus & externus.

(*) Equidem necessitatem cultus istius externi ex ratione posse demonstrari, quidam negarunt, partim quod hoc cultu non indigeat Deus, ceu recte viderit Demonax, philosophus apud Lucian. *in Demonacte p. 861. Tomo I.* dum accusatus impietatis, quod nullum umquam sacrificium Minervae obtulerit: responderit: οὐδὲ γὰρ δεῖσθαι αὐτὴν τῶν παρ' ἐμοῦ θυσιῶν ὑπελάμβανον. *Neque enim illam oblatis a me sacrificiis indigere, putabam:* partim quod societas humana vitaeque tranquillitas, omisso cultu externo, non laedatur. Thomas. *Jurispr. div. II, 1. 11. sequ.* & *introd. in Ethic. III, 37. sequ.* Sed nec cultu interno indiget Deus, quem tamen necessarium esse, nemo negaverit. Alterum vero argumentum facile corruit, si destruxeris πρῶτον illud ψιλῶς, quasi nihil, nisi quod ex socialitate consequitur, juris naturae sit. (§. LXXV.) Conferri tamen meretur Hochstetter. *Colleg. Pufendorff. Exerc. III, 38.*

§. CXXXVI. Quum ergo cultus Dei externus in actionibus externis ex amore, timore, ac fiducia erga Deum profectis consistat, (§. CXXXV.) amor vero non possit non efficere, ut cujus perfectione & felicitate unice delectamur, eum quoque verbis celebremus: officii nostri erit, 49. de Deo semper honorifice, & cum reverentia loqui, 50. alios sermonibus & actionibus nostris ad eumdem amorem accendere, 51. Deo hymnos canere, 52. nec ejus nomen temere jurando pejerandove, vel sermonibus quibuscumque futilibus, ignominia adficere.

Externus fluere debet ex amore Dei.

§. CXXXVII. Ex timore Dei, obsequioque, quod enti illi perfectissimo debemus, (§. CXXXI.) merito colligimus, 53. praeceptis ejus actiones nostras etiam externas attemperandas, & 54. semper cogitandum esse, ubique praesentem adesse Deum, ac ipsas cogitationes nostras, nedum actiones externas, perspicere (*). Ex quo prono alveo fluet praeceptum pulcherrimum, 55. cavendam esse omnem simulationem pietatis, quippe cum summa divini Numinis injuria ac contemtu conjunctam.

Nec non ex timore Dei.

(*) Professus est sublimem illam doctrinam etiam Thales Milesius, qui interrogatus a non nemine, εἰ λάθοι θεὸν ἄνθρωπος ἀδικῶν, *num lateat Deum homo injuste agens?* respondit: ἀλλ' οὐδὲ διανοούμενος. *Immo ne cogitans quidem.* Clem. Alex. *Strom. V. p. 594.* Quis vero Deum praesentem & spectantem omnia non reformidet? Eleganter Epictetus apud Arrian. I, 14. Ὡς θ' ὅταν κλείσητε τὰς θύρας, καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν, ὅτι μόνοι ἐστὲ οὐδὲ ἐστέ, ἀλλ' ὁ θεὸς ἔνδον ἐστί. *Quamobrem, clausis januis ac valvis, quum in tenebris consederitis, nolite dicere, vos solos esse. Non enim estis. Non certe estis, sed Deus intus est.* Magna ergo nobis incumbit necessitas pietatis, quippe dege-

gentibus sub oculis Dei, omnia cernentis.

Denique ex fiducia in Deo collocanda.

§. CXXXVIII. Denique qui fiduciam in Deo collocat, (§. CXXXIV.) numquam intermittet 56. castas preces fundere, nihilque 57. faciet libentius, quam ut, si occasio fuerit, publice privatimque cum Deo, & de Deo, loquatur. Ea enim sunt, quae de cultu Dei externo percipit recta ratio. Ad ritus vero quod attinet, quamvis 58. & ratio intelligat, non posse cultum publicum commode explicari, nisi certa loca, temporaque illi destinentur, & 59. tanti momenti negotium omnino exigat, ut omnia decore fiant: 60. ipsas tamen caerimonias illa nec praescribit, nec 61. improbat, si ita sint comparatae, ut nobis in memoriam revocent ea, de quibus in cultu divino sit cogitandum. Cel. Wolff. *vernunfft. gedancken vom thun und lassen des mensch. §. CLXXVI. sequ.*

CAPUT VI.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA SEIPSUM.

§. CXXXIX.

Homo obligatus est ad amandum seipsum.

PRaeter Deum optimum maximum nihil homini seipso propius est, quippe cui ipsa natura tam tenerum sui amorem impressit, ut istum emotae mentis esse existimemus, qui adversus seipsum odium concipit, sibive male, quam bene, esse mavult. Nec injustus est ille SUI IPSIUS AMOR, dummodo ordinem non turbet. Est enim adfectus, quo quis perfectionibus suis ac felicitate delectatur, eaque bona conservare, & magis magisque quotidie amplificare studet. Quum vero Deus voluerit, ut exsisteremus, multasque nobis perfectiones eximias dederit, quin & media ad veram felicitatem perveniendi nobis in promtu esse voluerit: voluit etiam procul dubio, ut conservemur, nostrasque perfectiones tueamur & amplificemus, veraque felicitate potiri studeamus, eaque delectemur, id est, ut nos amemus. (§. XCII.)

Qualis iste sui ipsius amor?

§. CXL. Ex quo jam supra collegimus, (§. XCII. 64.) hominem nihil eorum, quae ad perfectionem, felicitatemque adsequendam, conservandam, amplificandamque pertinent, praetermittere teneri, dum id sine amoris divini violatione fieri possit (*).

(*) Itaque haec officia nobis non praestamus tantum, ut felices simus: (jam supra enim ostendimus, falli eos, quibus *sola est utilitas justi prope mater & aequi*,) sed quia id Dei a nobis exigit voluntas, ut perfectionibus & felicitati nostrae

nostrae studeamus. (§. *LXXVII. sequ.*) Itaque ipsum, quod nobis debemus, officium consistit in studio perfectionis ac felicitatis nostrae: non autem studium illud est caussa, quae nos ad hoc officium impellit.

§. CXLI. Quum ergo ex Dei O. M. voluntate homo obstrictus sit ad ea omnia, quae ad perfectionem felicitatemque adsequendam, conservandam, amplificandamque pertinent, (§. CXI.) & homo non ex sola mente, sed & ex corpore constet, & utraque substantia ejus essentiam absolvat: (*Elem. phil. mor.* §. *XI.*) consequens est, 1. ut homo & MENTEM & CORPUS perficere, & 2. quia duae sunt mentis facultates, INTELLECTUS & VOLUNTAS, (*Elem. phil. mor.* §. *XV.*) de utriusque perfectionibus adsequendis, conservandis, amplificandisque sollicitus esse debeat, adeoque 3. officia hominis erga seipsum partim ad totum HOMINEM perficiendum conservandumque, partim ad INTELLECTUM, partim ad VOLUNTATEM, partim denique ad CORPUS, STATUMQUE HOMINIS EXTERNUM pertineant. Quot ejus objecta?

(*) Observandum hoc contra Socratis aliorumque veterum principia, qui corpus non partem esse hominis, sed ejus instrumentum tantum, res externas vero plane nihil ad hominem pertinere, existimabant. Sic Simplicius *in prooem. comment. ad Epictet. p. 6.* Εἰ οὖν ὁ μὲν ἄνθρωπος ἄρχει τοῦ σώματος, τὸ δὲ σῶμα ἑαυτοῦ οὐκ ἄρχει, δῆλον, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ ἄνθρωπος σῶμα. ἀλλ' οὐδὲ τὸ συναμφότερον, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. *Quod si homo corpori imperat, ipsum vero corpus sibi non imperat, hominem corpus non esse, constat, ac ne utrumque quidem simul, eadem de caussa.* Et quibusdam interjectis: Ὁ τοῦ σώματος ἐπιμελούμενος οὐκ ἀνθρώπου, οὐδὲ τῶν ὅλως ἡμῶν ἐπιμελεῖται, ἀλλὰ τοῦ ὀργάνου· ὁ δὲ περὶ χρήματα καὶ τὰ τοιαῦτα σπουδάζων, οὔτε ἀνθρώπου ἐπιμελεῖται, οὔτε ἀνθρώπου ὀργάνου, ἀλλὰ τῶν τοῦ ὀργάνου. *Qui corpus curat, non hominem, nec ea, quae sunt hominis, curat, sed instrumentum: qui vero pecuniae & id genus aliis rebus studet, nec hominem curat, nec hominis instrumentum, sed ea, quae ipsi instrumento serviunt.* Non sine strepitu talia jactabant veteres, quum sint dogmata non modo falsa & stolida, sed & pestilentissima.

§. CXLII. Ex quibus porro colligimus, 4. non sejungenda esse haec officia, adeoque 5. nec mentem, nec corpus negligi oportere: 6. si tamen contingat, ut utrique satisfieri non possit, ex pluribus bonis vel perfectionibus, quas simul adsequi non possumus, nos praestantissimam ac summe necessariam eligere, (§. XCIV. *) ac proinde, 7. quum mens corpore sit multo praestantior, *Elem. philos. mor.* §. *XIII.*) perficiendae menti nostrae tunc magis, quam corpori, studere, at 8. neutram tamen nostri partem plane negligere debere (*). Officia erga seipsum non sunt sejungenda vel separanda.

(*) Itaque contra officium faciunt, qui ita curant corpus, ut mentem obbrutescere patiantur. Sed ii non magis satisfaciunt officio, qui doctrinae atque intellectus perficiendi studio ita immorantur libris, ut iis immoriantur.

Neutrum ergo officium negligendum, quamvis si quis e. g. studio theologico consecratus, non tantum sibi vel otii, vel sumtuum superesse videat, ut studia quaedam, quae theologum alioquin ornant, nec tamen abscisse sunt necessaria, cum theologia conjungat, is omnino recte & ordine facere videatur, si id, quod praestantius est, minus praestanti, necessarium minus necessario praeferendum existimet. Rem solide explicavit Cel. Wolff. *ibid.* §. CCXXV. *sequ.*

Homo vitam servare ac mortem evitare tenetur.

§. CXLIII. Quod ad TOTUM HOMINEM attinet, ejus perfectio & felicitas in eo consistit, ut unio mentis & corporis maneat salva, quia divulsis istis partibus, mens quidem, tamquam immortalis, superstes est. (*Elem. phil. mor.* §. *XIII.*) non autem homo. Quandoquidem vero homo VIVERE dicitur tantisper, dum unio illa mentis & corporis salva est; MORI vero, simul ac partes illae essentiales a se invicem divelluntur: consequens est, 9. ut homo ad vitam conservandam, ac 10. proinde ad evitandam mortem, ac destructionem, omnino sit obligatus, nisi 11. mens, de praestantiore bono per mortem consequendo certa, mortem non quidem ultro eligat, sed imminentem sibi animo forti ac intrepido obeat. (*) (§. XCIV. *)

(*) Itaque insaniisse dixeris Hegesiam πεισιθάνατον, qui hominem ad consciscendam sibi mortem obligatum esse, existimabat, idque tanto argumentorum adparatu persuadebat hominibus non magis sanis, ut catervatim se in mare projicerent. Cic. *Tusc. Quaest. I, 34. Valer. Max. VIII, 9.* Quum enim eum emotae mentis esse, merito judicemus, qui sui ipsius concipit odium: (§. CXXXIX.) ea, quae somniavit fecitque ille Hegesias,

Non sani esse hominis, non sanus juret Orestes,

maxime quum omnia referret ad voluptatem, nec futurae alicujus felicitatis spes atque exspectatio vitam hanc illi acerbiorem mortemque suaviorem redderet. Contra nihil praeter officium optabat Apostolus, dum cupiebat dissolvi, non martyres eo nomine erant reprehendendi, qui certa spe futurae gloriae freti, nullos cruciatus, nullumque supplicium pertimescebant, quia, quod malum minus nos majori malo subducit, bonique praestantioris reddit participes, potius bonum, quam malum est. (*Elem. phil. mor.* §. *CLII*, 12. juncto §. *CLI*, 8.)

Ac proinde mors voluntaria injusta est.

§. CXLIV. Inde porro colligimus, 11. contra officium agere, qui ipsi sibi violentas manus inferunt. Quod & aliis modis facile potest demonstrari, veluti quod hujusmodi actio naturae amoris & boni indoli repugnat, adeoque contradictionem involvit: (*Elem. philos. mor.* §. *CLIII.* *) quod mors hujusmodi voluntaria non potest consistere cum illa fiducia in Deo collocanda, mentisque adquiescentia in voluntate Dei, quas supra inter officia hominis erga Deum esse probavimus. (§. CXXXIV.) Sed adjicere jam juvabit hoc unum argumentum: Homo tenetur hominem amare, tamquam seipsum: ac proinde seipsum, tamquam alios homines.

nes. (§. XCIII. *65. 66.*) Atqui amor justitiae non patitur, ut hominem occidamus. Idem ergo non patitur, ut nos ipsos occidamus (*).

(*) Ast ita philosophandum cum iis, qui scientes & prudentes in seipsos saeviunt: non cum iis, qui ex furore vel insania sibi inferunt manus. His actio, tam tristis ne imputari quidem potest: (§. CVI, *29.*) illis quum sine causa tale quid fecisse videri nequeant, vel conscientia criminis, vel calamitatum, quibus excruciantur, magnitudo, vel metus dirae atque ignominiosae mortis consilium tam truculentum extorquet. Quarum caussarum prima manifesto non excusat, quum supersit medium, cum conscientia redeundi in gratiam. Reliquae non destituuntur colore, quia ex duobus malis physicis merito minus videtur eligendum. (*Elem. phil. mor.* §. *CLII.* * 2.) Sed quum nec malum physicum sit mors voluntaria, sed morale, quod eligi non potest, & calamitas dolorque concipi vix possit, quem non adquiescentia in voluntate Dei lenire possit ac debeat: quin & plerumque furor non postremus sit, ne moriare, mori: Martial. *Epigr. II*, 80. ne his quidem casibus dici potest, suae quemque vitae mortisque esse arbitrum. Wolff. *philos. moral.* §. CCCXL. *sequ.*

§. CXLV. Ex iisdem axiomatibus, paullo ante (§. CXLIII.) explicatis, patet, 12. non minus contra officium facere, qui immodicis laboribus, vel 13. luxu & libidine, sibi mortem accelerant, vel 14. valetudinem parum curant: quique 15. nec necessitate, nec officio urgente, pericula ultro adeunt, eaque ratione ipsi sibi suo jumento malum arcessunt *(*)*.

Nec non vitae & valetudinis neglectus.

(*) Quisquis enim actionis alicujus auctor vel caussa est, ei actio illa jure imputatur. (§. *CV, 22.*). Quis vero dubitet, quin mortis suae caussa sit, qui se intolerabili labore excruciat? qui luxu & libidine vires corporis animique deterit prosternitque, qui valetudinis nullam habet rationem, periculis manifestissimis sese praeter necessitatem objicit? Quum ergo vel in foro humano ex lege Cornelia sicarius habeatur, non solum qui dolo malo occidit hominem, sed & qui neci caussam praebuit: *l. 16.* §. 8. *D. de poen. l. 1. D. ad L. Cornel. de sicar.* quis dubitet, quia multo magis in foro divino reus propricidii futurus sit, qui sibi ipse mortis caussam praebuit?

§. CXLVI. Intellectus humani perfectio procul dubio in cognitione veri & boni consistit. (*Hist. philos. §. I.*) Ad quam adsequendam, conservandam, amplificandam, quum homo sit obstrictus: (§. CXL.) consequens est, 16. ut unumquemque oporteat de adquirenda sibi mentis perspicacitate, facultateque verum & falsum, bonumque & malum discernendi laborare, 17. nullamque occasionem sive ex aliorum institutione, sive ex libris, sive per experientiam, veritates utiles, praeceptaque de bono & malo *(*)* addiscendi praetermittere, & 18. si forte ejus sit conditionis, ut omnia, quae utilia essent, addiscere non possit, cum vel saltim id,

Officia hominis ratione intellectus. Cultura ejus omnibus communis.

 quod

quod optimum maximeque necessarium est, tanto accuratius veluti in numerato habere debere. (§. CXLII, 6.)

(*) Haec cognitio omnibus peraeque necessaria est, partim quod voluntas non potest adpetere, nisi quod intellectus sibi, tamquam bonum, repraesentavit, nec aversari, nisi quod illa tamquam malum agnovit. (§. XXX, 5.) partim quod imputantur actiones, etiam ex ignorantia admissae, quatenus legem & potuit & debuit homo perspectam habere. (§. CVIII, 37. 38.) Recte ergo Sophocles *in Antigone v.* 1321. πολλῷ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας πρῶτον ὑπάρχει. *Sapere ad beatitudinem praecipuum est.*

Et singulis propria.

§. CXLVII. Ex qua postrema propositione, (§. CXLVI,) 18. porro consequitur, 19. ut, quemadmodum ad officia, adhuc recensita, omnes peraeque obligati sunt: ita 20. speciatim quisque ad eam intellectus culturam sit obstrictus, quae ejus indoli ingeniique viribus, nec non fini & vitae conditioni conveniat, ac proinde 21. suam quisque indolem suasque vires accurate exploratas habere debeat; 22. vix quippe excusandus, si quod vitae genus, cui minus idoneus sit, temere atque invita Minerva, vel ipse eligere, vel 23. aliis in potestate sua constitutis vel disciplinae suae creditis obtrudere non dubitarit (*).

(*) Itaque cultura, ad quam obligati sumus, intellectus alia GENERALIS est, ad quam omnes homines peraeque obligati sunt, de qua §. CXLVI, alia SPECIALIS, ad quam singuli tenentur, de qua hoc §. CXLVII. Illius fundamentum est ratio, quam cum omnibus hominibus communem habemus, quamque pro virili perficere tenemur omnes: hujus vero cujusque indoles, id est, vires judicii, intellectus & memoriae, quae quum non apud omnes eaedem, nec eodem gradu sint: non omnes homines ad idem vitae genus idoneos esse, facile patet. Hinc porro colligimus, VOCATIONEM DIVINAM SPECIALEM, (si ab instinctu divino atque extraordinario discedamus,) nihil aliud esse, quam voluntatem Dei de certo vitae genere ab homine eligendo, per dotes animi ac corporis ei concessas declaratam. De qua Persius *Sat. III, v.* 71.

Quem te Deus esse
Jussit, & humana qua parte locatus es
in re,
Disce.

Officia ratione voluntatis.

§. CXLVIII. VOLUNTATIS perfectio consistit in adpetitione & fruitione boni, malique aversatione. Quumque bonum non adpetamus, nisi cujus praestantiam intellectu praelucente perspeximus, nec aversemur, nisi quod tamquam malum cognovimus: (§. XXX, 5.) ex eo quoque merito colligimus 22. non adquiescendum nobis esse in qualicumque boni malique cognitione, sed operam dandam, ut ea viva sit, & efficax: 23.) Non modo bonum qualecumque esse adpetendum, sed ex pluribus bonis praestantius magisque necessarium; 24. immo ne malum quidem aversandum esse, quod nos majo-

majoris boni participes reddere poſſit: denique, 25. bonum ſummum prae aliis adpetendum, & reliquis bonis omnibus aequo animo carendum eſſe, ſi illo ſine his potiri non poſſimus (*).

(*) Hinc jam alibi oſtendimus, falli eos, qui ſummam felicitatem, ad quam in hac vita connitimur, in fruitione omnium bonorum conſiſtere exiſtimant: veluti Platonem apud Ciceronem *Quaeſt. Acad. I. 6.* Id enim cum non cadat in hominem, nec in hujus vitae conditionem: conſequens eſt, ut ſaltim ad adſequendum bonum ſummum ac praeſtantiſſimum, quod τὴν ἀγαθὴν μερίδα eleganter vocat Servator, *Luc. X*, 42. omne ſtudium conferre teneamur. (*Elem. phil. mor.* §. *CXXXIX. ſequ.*)

§. CXLIX. Praeterea, quum is, qui obligatus eſt ad finem, is & ad media ſit obligatus: conſequens eſt, 26. ut nihil eorum, quae recta ratio praeſcribit, ad ſummam felicitatem contendentibus, & quae alibi (*Elem. phil. mor. §. CCXLIX. ſequ.*) explicavimus pluribus, praetermittendum, ſed 27. de emendanda mente, 28. adfectibus ratione regendis, (*) 29. vitiis denique magis magiſque animo evellendis, dies noctesque ſerio cogitandum ſit. Voluntatis emendatio maxime neceſſaria.

(*) Saepe enim ſoli illi animi impetus hominem ita in tranſverſum agunt, ut fine ſuo excidat, & vel vera felicitate careat, vel triſtem ejuſdem faciat jacturam. Praeterea generatim non faciet umquam officium, quisquis adfectus non habet in poteſtate, quippe qui ita pervertunt diſtorquentque animi judicium, ut nihil recte & ordine fiat. (*Elem. phil. mor.* §. *XXXV.*) Papin. Stat. *Thebaid. Lib. X. v. 626.*

Ne fraenos animo permitte calenti:
Da ſpatium, tenuemque moram, male cuncta miniſtrat
Impetus.

Nimirum *ratio ipſa, cui fraena traduntur, tamdiu potens eſt, quamdiu diducta eſt ab adfectibus. Si miſcuit ſe illis, & inquinavit, non poteſt continere, quos ſubmovere potuiſſet. Commota enim ſemel, & concuſſa mens ei ſervit, a quo impellitur* Seneca *de ira I, 7.*

§. CL. Supereſt corpus, cujus perfectio quum in eo conſiſtat, ut omnes ejus partes ad motus neceſſarios idoneae ſint: ex hoc quoque conſequitur, 30. ut obligati ſimus ad tuendam ſanitatem, ac proinde 31. & in cibo potuque capiendo, & 32. in laboribus, & 33. in exercendo corpore omnia ad tuendam valetudinem, agilitatemque, & vires tanto majores adquirendas, referre, (*) contra ea 34. omnem corporis deſtructionem & mutilationem membrorum a nobis, quantum fieri poteſt, amoliri teneamur. Obligatio ad corpus perficiendum conſervandumque.

(*) Sed hic quoque ſtatus quiſque ſui & conditionis rationem habere tenetur. Aliud enim robur, aliam agilitatem, dexteritatemque requirimus in pugile, quam in fabro: alia omnia in fabro, quam in milite, alia in milite, quam in viro docto. Ex quo patet, exercitationes quoque corporis non in omnes eaſdem cadere, adeoque prudentia hic opus eſſe, ut & finem quiſque ſuum ob oculos habeat, & media ſe digna eligat. Quin & aetas diſcrimen facit. Senex, ſi ſapit, *non vires deſiderat adoleſcentis, non plus, quam adoleſcens tauri aut*

vi aut elephant. ait Cicero *Cat. maj. Cap. IX.* Ac proinde & ſenis alia erit exercitatio, quam juvenis. Id. *ibid. Cap. XI. Pugnandum tamquam contra morbum, ſic contra ſenectutem. Habenda ratio valetudinis, utendum exercitationibus modicis, tantum cibi & potionis adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur.* cetera.

Quatenus homo teneatur ad facultates quaerendas?

§. CLI. At fruſtra haec omnia urgentur, ſi quis ea paupertate premeatur, ut ſibi nec ſalubrem victus rationem imperare, nec laboris modum ſuo arbitrio ſtatuere poſſit. Ac proinde 35. facile intelligitur, carere hominem non poſſe adparatu rerum, ad vitam ſtatumque ſuum decore tuendum neceſſariarum. Qui adparatus quum FACULTATUM vel, ſi adfluentior ſit, OPUM vel DIVITIARUM nomine veniat: conſequens eſt, 36. ut unuſquiſque obligatus ſit ad tantas facultates, quantas juſtis mediis parandi occaſio eſt, adquirendas, 37. juſteque adquiſitas conſervandas, & 38. prudenter diſpenſandas *(*)*.

(*) Non ergo ideo probamus AVARITIAM, vitiorum omnium peſtilentiſſimum pariter ac turpiſſimum. Avarus enim opes opum cauſſa quaerit, homo ſeipſum prudenter amans vitae decore agendae cauſſa. Illi nullum lucrum ſordet, nec medium ullum contrahendae pecuniae tam turpe ac injuſtum eſt, quo non utendum exiſtimet Euclio, cui ſemper, ſi non in ore, at in mente, eſt illud πολυθρύλλητον.

O cives, cives, quaerenda pecunia primum,
Virtus poſt nummos.

Hic non corradit opes, ſed occaſioni illas juſte adquirendi injicit manum. Denique quum avarus ſemper quaerat, & inventis miſer abſtineat, & timeat uti: multo aliter rationes componit vir ſapiens, cujus vox eſt illa Horatii *Epod. I. v. 31.*

Haud paravero,
Quod aut avarus ut Chremes terra premam,
Diſcinctus aut perdam ut nepos.

Prudenter ergo diſpenſat facultates, ne cogatur aliena quadra vivere, vel alios pecunia turpiter emungere, ne inimicis ſit ludibrio, ne creditores & improbi foeneratores limina ſua dies noctesque obſideant, ne deſit, quo amicos & indigos juvet, ne denique jam mortuus a liberis, ſua culpa mendicantibus, jure accuſetur. Quis vero haec ad boni viri officium pertinere neget?

Adeoque ad laborem & induſtriam.

§. CLII. Ex quo facile patet, 39. quum finis ſine mediis obtineri nequeat, nullum autem ſit medium, facultates neceſſarias ſibi parandi juſtius labore ac induſtria, unumquemque ad labores in eo, quod ſemel elegit, vitae genere forti animo obeundos, omnemque adhibendam diligentiam, eſſe obligatum, ac proinde 40. contra officium facere eum, qui ideo, quod vitam ocio tranſigit, cum ſumma inopia ac ignominioſa paupertate conflictatur, quum contra 41. nemini imputari poſſit paupertas, qui, quamvis nihil, quod ſuarum partium ſit, praetermittat, publica tamen vel privata calamitate fortunis evolvitur, (§. CVI. 27.) vel 42.

cui

cui citra suam culpam nulla rem faciendi occasio est. (*) (§. CXIV. 56.)

(*) Utrumque ergo ad boni viri pertinet officium, & occasionem aliquid adquirendi non dimittere e manibus, & honestam paupertatem aequo animo ferre. Utrumque praestitit Jobus, qui & opes honestis mediis quaerere, & paupertatem ferre didicerat. Jungit utrumque officium & Horat. *Carm. III. 29. v. 53.* qui de fortuna volubili suo more conquestus:

Laudo, inquit, *manentem. Si celeres quatit*
Pennas: resigno, quae dedit, & mea
Virtute me involvo, probamque
Pauperiem sine dote quaero.

§. CLIII. Quum porro homo nihil eorum, quae ad adsequendam, conservandam, amplificandamque felicitatem pertinent, praetermittere teneatur: (§. CXL.) nemo sane dubitabit, 43. quin ad felicitatem adsequendam, conservandam, amplificandamque vel maxime pertineat EXISTIMATIO, quae in benigno aliorum de virtute ac perfectionibus nostris judicio consistit. Cujus enim de virtute & perfectione omnes bene sentiunt: eum dignum felicitate judicant, ac proinde nihil eorum, quae ad illam adsequendam, conservandam, amplificandamque pertinent, praetermittunt. Itaque *existimatio* medium erit adsequendae, conservandae, amplificandaeque felicitatis, ex eoque sequitur, 44. ut uniuscujusque sit, servire famae atque existimationi, (*) & 45. publicis privatisque in rebus, quae ratio praescribit, praestare, denique 46. eam non modo praeclaris actionibus tueri, sed &, 47. si fieri possit, quotidie amplificare. *Itemque ad tuendam & amplificandam existimationem.*

(*) Quum vero hoc & eorum sit officium, qui nulla umquam turpi actione vel enormi facinore aliorum de se opinionem vel deminuerunt vel exstinxerunt: quanto magis ad id obligatos dixeris eos, quorum fortassis adolescentia vituperatione & odio non caruit, ut hanc labem eluant virtute, ac proinde famae serviant? Exemplo esse potest Themistocles, de quo Cornelius Nep. *Cap. I. Quae contumelia non fregit eum, sed erexit. Nam quum judicasset, sine summa industria non posse eam exstingui: totum se dedidit reipublicae, diligentius amicis* FAMAEque SERVIENS. -- *Quo factum est, ut brevi tempore illustraretur.* Sic Titum quoque Caesarem, cujus animus in prima adolescentia veluti a seipso exerraverat, pudore ignominiaeque metu a vitiis retractum esse, observat Sueton. *Tit. Cap. VII.* Alia exempla dabit Valer. Maxim. VI. 9. Macrob. *Saturn. II. 9.*

§. CLIV. Quumque uniuscujusque ad officium pertineat, famam atque existimationem tueri, (§. CLIII. 46.) eam vero saepe deminuant aliorum CALUMNIAE, id est, mendaces de vitiis ac imperfectionibus nostris sermones: consequens est, 48. ut nihil, quod ad calumnias reipsa & verbis refellendas pertinet, omittendum *Et refellendas calumnias.*

sit, 49. nisi forte illae tam putidae videantur, (*) 50. vel auctor tam levis sit, ut eas generoso contemtu vindicare praestet.

(*) Vocantur hae MANIFESTAE CALUMNIAE, quas qui verbis operose refellendas existimat, nae is magno conatu maximas nugas agere velle videtur. Non magis illae virum bonum terrent, quam latratus catellorum. Et qui eas effutit, is non alterius, sed suam, existimationem turpiter evertit: Simplicius *Comment. ad Epictet. Cap. LXIV.* Οἷον, εἰ τὸ, εἰ ἡμέρα ἐστιν, ἥλιος ὑπὲρ γῆν ἐστι, ψευδές τις ὑπολάβοι, οὐ τὸ συμπεπλεγμένον βέβλαπται. αὐτὸ γὰρ ἔχει τὴν ἑαυτοῦ ἀλήθειαν. ἀλλ' ὁ ἀπατηθεὶς περὶ αὐτοῦ· οὕτω καὶ ὁ παρὰ τὸ καλῶς ἔχον λοιδορῶν τι ἢ κακοποιῶν, αὐτός ἐστιν ὁ βεβλαμμένος, σὺ δὲ οὐδὲ βέβλαψαι, οὐδὲ πέπονθάς τι κακόν: *Veluti: Si dies est, sol super terram versatur. Hoc si quis falsum putet, non ipsum connexum damnum facit, cui sua constat veritas, sed is, qui falsum de eo sentit. Sic etiam qui secus, ac decet, te conviciatur aut male facit, ipse est, cui noceatur, tibi vero ne nocitum quidem est, neque mali quidquam datum.* Aliud tamen dicendum de CALUMNIA SPECIOSA, id est, ea, quae cum aliqua probabilitate conjuncta est, & hinc non modo incautos, sed & prudentiores, fallere potest. Hanc enim qui justis modis non reprimit, nec pudorem purgat, is diffidere caussae suae videbitur, ac proinde non satisfacit officio, quod existimationem & famam, quae cum vita pari passu ambulat, pro virili tueri jubet.

An officia erga nos ipsos ob necessitatem praeferenda officiis erga Deum?

§. CLV. Quamvis vero justissimus hic sui ipsius amor: nullum tamen dubium est, quin incidat in vitium, simul ac quis turbato amoris ordine, in seipsum vehementiore amore, quam in ens perfectissimum, puta DEUM, fertur. (§. XCII, 63.) Atque inde collegimus jam supra, (§. CXL.) tum demum justam rationem habere omnia haec officia erga nos ipsos, si ea cum amoris divini violatione non sint conjuncta. Ex quo facile patet, 51. non semper verum esse, quod vulgo jactant, *necessitatem non habere legem.* (*)

(*) Ea regula nihil frequentius in ore hominum est, eaque ita vulgo utuntur, ac si ex tripode audita esset, & quasi nihil sit turpe & nefarium, quod excuset necessitas. Euripid. *in fragm. ex Hippolyt. obtect.*

Ἐγὼ γε φημί, καὶ νόμον γε μὴ σέβειν
Ἐν τοῖσι δεινοῖς, τῶν ἀναγκαίων πλέον.
Quoties periclum est, ex mea sententia
Necessitati debet & lex cedere.

Claudian. *in Eutrop. Lib. II. v. 596.*

Suprema pericula semper
Dant veniam culpae.

Atqui si hoc abscisse verum esset: adversus se ipsos graviter peccassent martyres, qui, insuper habito illo necessitatis favore, nullo cruciatuum genere adduci se passi sunt, ut aliquantulum turis flammae injicerent: nec minus stolide egisset Josephus, qui vitae libertatisque adire periculum, quam herae libidini servire maluit. Quin nemo sanus vitio verteret militi fugam, si, imminente hoste, cui se resistere non posse animadvertit, stationem deserere non dubitet. Plura exempla jam addere supervacuum esset, quum vel haec satis ostendant, non usquequaque veram ac solidam esse hanc regulam.

Favor necessitatis

§. CLVI. Quum ergo regula haec non semper, at aliquando tamen,

men, officio suo fungatur: (§. CLV, 51.) consequens est, 52. ut diversi casus distinguendi sint, quumque in hujusmodi actione, quam nobis imperiosa necessitas extorsit, nulla circumstantia alia rem variare possit, quam vel NECESSITAS ipsa, vel LEGIS natura, vel OFFICII, quod praetermittendum est, indoles: facile patet, 53. haec tria paullo accuratius ac distinctius esse consideranda, si, quatenus necessitas habeat legem, vel non habeat, explorare velimus.

quod habeat fundamentum.

§. CLVII. Per NECESSITATEM hic intelligimus statum hominis, in quo legi sine periculo suo parere non potest. Quod periculum, quoties ad ipsam vitam pertinet: necessitas erit EXTREMA, quoties ipsi vitae non imminet, pro magnitudine periculi MAJOR MINORVE adpellabitur. Ita & ABSOLUTA est necessitas, quae evitari nullo alio modo potest, quam violata lege: RESPECTIVA, quam alius quidem, at non hic homo, qui jam in illa versatur, evitare posset.

Necessitas quid & quotuplex?

(*) Ita NECESSITAS EXTREMA imminebat martyribus, quibus aut dirissimum subeundum supplicium, aut Christo maledicendum erat. Non vero extrema erat necessitas, qua Christianos ad defectionem impellere conabatur Julianus ὁ παραβάτης, dum eos abs litterarum studiis, honoribus, militia repellebat. ABSOLUTA erat necessitas, in qua versabatur Daniel, bestiis objiciendus, nisi preces misisset: RESPECTIVA, quacum conflictabatur Davides, dum ei aut fame pereundum, aut panibus sacris vescendum erat. Alius enim, qui sine praecipiti fuga iter fecisset, facile procul dubio alium reperisset panem, quo expugnasset inediam.

§. CLVIII. Jam facile quisque animadvertet, 54. in censum hic non modo venire necessitatem EXTREMAM, sed & eam aliquando, in qua vita non periclitatur. Quum enim quaedam sint calamitates ipsa morte acerbiores: quis dubitet, quin viro etiam constantissimo terrorem injicere possint dolores intolerabiles, orbitas oculorum, & similes aerumnae? Praeterea quum, ubi effugium patet aliud, ex duobus malis physicis minimum eligendum sit: (*Elem. phil. mor. §. CLII*, *) consequens est, 55. ut absoluta quidem necessitas favorem mereatur, (§. CLVII.) 56. respectiva tum demum, si quis non suo sibi jumento hoc malum invenerit. (*)

Quae necessitas favorem mereatur?

(*) Si quis se ultro periculo offert, caussa est illius necessitatis, in qua versatur, ac proinde ipsi eventus potest imputari. (§. CV. 22.) Cui actio imputatur, eum nihil excusat, adeoque nec excusabit necessitas, si per eum steterit, quo minus illa urgeretur. Hinc vix favorem meruit necessitas, in quam se conjecerat quidam; qui propositum adversus Christianos edictum diripuit conscíditque, statimque productus non modo tortus, sed & legitime coctus est, teste Lactantio *de mort. persequut. Cap. XIII.* Si ergo in his constitutus angustiis aliquid egisset adversus honestatem & justitiam, tantum ut mortem & cruciatus subterfugeret, quis negaverit, eum male egisse? Exemplo esse

I 2 potest

potest Quintus quidam, cujus in Epistola de martyrio Polycarpi meminit ecclesia Smyrnensis, qui, quum sponte se obtulisset martyrio, & alios ad idem faciendum perpulisset, visis bestiis, per genium Caesaris juravit, nefandoque sese polluit sacrificio. Quare Smyrnaei graviter monent: Διὰ τῦτο ὖν, ἀδελφοί, ὐκ ἐπαινῦμεν τὺς προσιόντας ἑαυτοῖς, ἐπειδὴ ὐχ ὕτως διδάσκει τὸ εὐαγγέλιον. *Nos itaque, fratres, non probamus eos, qui ultro accedunt, ac semet ipsos produnt, quum aliter praecipiatur in evangelio.* Similia habes apud Origenem *ad Jo. XI. 35. Tom. XXXI.*

Leges humanae & divinae adfirmativae admittunt exceptionem necessitatis.

§. CLIX. Lex porro quum vel DIVINA sit, vel HUMANA; eaque vel AIENS, vel NEGANS, (§. LXIV, 9.) homo vero, etsi summus imperans, neminem obligare possit ad mortem gratis subeundam: consequens est, 57. ut leges HUMANAE regulariter intelligendae sint cum exceptione necessitatis (*). Idemque 58. dicendum videatur de DIVINIS AIENTIBUS vel ADFIRMATIVIS; quia nemini imputari potest omissio actionis, si agendi desit occasio, (§. CXIV, 56.) nisi forte 59. actionis intermissio ita sit comparata, ut tendat in summi numinis injuriam, siquidem tunc lex simul concurrit negativa, quod nihil faciendum sit in Dei ignominiam. (§. CXXXI, 36.) Quo referimus factum Danielis. *Dan. VI,* 10.

(*) Omnia haec liquida videntur. Homines dum se imperio civili subjecerunt, in imperantem contulerunt omnia, sine quibus finis civitatum obtineri non posset. Hinc & jus vitae & necis ei concesserunt, at non promiscue, quia id fini civitati refragaretur, sed tantum, si id exigat salus populi vel reipublicae. Itaque nec cives legibus suis obligare potest ad mortem gratis subeundam; sed eo tantum casu, si id exigat salus populi & reipublicae: adeoque ejus leges regulariter intelligendae sunt cum exceptione necessitatis. Hinc eleganter Grotius *de jure belli & pac.* I, 4. 7. *n.* 2. *Ferri ab hominibus leges solent & debent cum sensu humanae imbecillitatis.*

Non autem leges divinae negantes, quae ad officia erga Deum & nos ipsos pertinent.

§. CLX. Contra ea quod ad leges divinas NEGANTES attinet, illae ad officia vel erga *ipsum Deum*, vel erga *nos ipsos*, vel erga *alios homines* nos obstringunt. (§. XC. CXXIV.) Quae ad officia erga ipsum Deum pertinent, in se ita sunt comparata, ut sine ignominia Dei numquam intermitti possint. Quum vero ad ea omnia, quae cum ignominia summi Numinis conjuncta sunt, omittenda simus obstricti: (§. CXXXI, 36.) consequens est, 60. ut nullus sit tantus necessitatis favor, qui hominem, leges divinas negativas de officiis erga Deum violaturum, posset excusare (*). Contra 61. si duo colliduntur officia erga nos ipsos, nihil tutius est, quam ut ex duobus malis physicis, quod minimum est, eligamus.

(*) Hinc factum suum excusare non potest, qui quacumque necessitate adduci se passus est, ut in Deum esset blasphemus, idolis sacrificaret, perjuriove se pollueret. Quod & ipsi non negarunt scriptores profani, veluti Juvenalis,

lis, *Sat.* VIII.

Ambiguae si quando citabere testis
Incertaeque rei, Phalaris licet imperet, ut sis
Falsus, & admoto dictet perjuria tauro,
Summum crede nefas, animam praeferre pudori,
Et propter vitam vivendi perdere caussas.

Quamvis vero excusare se nequeunt, qui quid tale admiserunt, necessitati succumbentes: non tamen permittit humanae imbecillitatis sensus, ut eorum vicem non doleamus, quos a constante proposito dimovit imperiosa hujusmodi necessitas, quum noverimus, ipsi Petro, Christum Servatorem neganti, datum esse veniam, quando eum facti poenituit. *Matth. XXVI. 75.*

§. CLXI. 62. Quae ad officia erga alios homines pertinent, leges aientes, favorem necessitatis non respuere certissimum est, partim quod omissio actionis imputari non potest, si deest agendi occasio, (§. CXIV, 56.) partim quod amoris leges nos non obligant, ut alterius felicitate magis, quam nostra, delectemur, adeoque illum vehementius, quam nos ipsos, amemus. (§. XCIV, 65.) Et eatenus 63. verum est illud: *Proximus egomet sum mihi.* (*) Leges divinae aientes de officiis erga alios admittunt favorem necessitatis.

(*) Sic e. g. lex divina non obligat quemquam, ut alium servet, ipseque pereat, vel ut ipse esuriens, quod superest, panis frustulum alteri det. Id ne ipsa quidem sanctissima lex amoris, quam sacrae litterae Christianis inculcant, exigit. 2. *Cor. VIII.* 13. Quare recte Seneca *de Benef. II.* 15. *Dabo egenti, sed ut ipse non egeam: succurram perituro, sed ut ipse non peream.* Nec aliud in animo habuere scholastici doctores, dum finxerunt regulam: *Ordinata caritas incipit a se ipsa.*

§. CLXII. Porro NEGANTES leges de officiis erga alios objecta a Deo necessitate, vel cum officiis de conservatione nostri ipsius, vel de perfectione nostra ac felicitate tuenda amplificandaque, colliduntur. Priore casu, quum alterum non magis, quam nos, amare teneamur. (§. XCIV, 6.) 64. procul dubio, incumbente nobis necessitate, quaelibet honesta ratio est expediendi salutem, dumne per nos steterit, quo minus durum illud necessitatis telum declinaremus, vel par sit omnium conditio, quia aequalis adversus aequalem nullo favore utitur: (§. CLVIII, 56.) posteriore 65. satius est, nos perfectione aliqua vel felicitate carere, quam alterum perire, ut nos majore perfectione vel felicitate potiamur, (*). Aut & negantes, si necessitas sit a Deo?

(*) Nam perfectione aliqua vel felicitate carere malum est physicum, si per nos non stetit, ut illa potiremur. At perdere alterum, malum est morale, quod semper majus malo physico habendum est. Quum vero ex duobus malis physicis eligendum sit minus, ac proinde ex concurrentibus malis physico & morali physicum: (*Elem. phil. mor.* §. *CLII.* *) non sane peccabit, qui eo casu cum aliquo detrimento suo alium conservare periculumque ab eo amoliri cupiat. Hinc quamvis non reprehendendus sit, qui in naufragio inhaerens tabulae, alterum eamdem, utrique non suffecturam, adprehensurum depel-

depellit: inexcusabilis tamen omnino videretur, qui spe majoris felicitatis, amicum proderet, quem salva religione prodere non poterat.

Si eadem sit a malitia hominum?

§. CLXIII. Et haec justam habent rationem, si ipsius Dei O. M. providentia ἀμέσως contingat, ut in ea necessitate versemur. (§. CLXII.) Nam si a malitia hominum est illa calamitas: aut id illi agunt, ut pereamus, aut ut necessitatem peccandi nobis imponant. Priore casu, quum alium, nedum pravum, hominem vehementius, quam nos, amare non teneamur, (§. XCIV, 65.) 66. merito erit excusandus, qui alium, quam se perire malit. Posteriore 67. dira quaevis potius erunt ferenda, quam ut quidquam, quod cum ignominia Dei conjunctum sit, admittamus. (*) (§. CXXXI, 6.)

(*) Hinc si vita nostra incidat in insidias telaque latronum: quaelibet honesta ratio est expediendi salutem, quia nulla nos obligat ratio, ut latrones potius, quam nos ipsos, servemus. At male sibi consuluisset Josephus, si vincula magis timuisset, quam adulterium, ad quod eum pellicere cupiebat uxor Potipharis. Latrones enim id agunt, ut pereamus: Potipharis uxor Josepho necessitatem peccandi imponere cupiebat.

Monitum de adplicatione harum regularum ad casus speciales.

§. CLXIV. His observatis regulis, quarum plerasque jam alii acute invenerunt, (*) non difficile erit, de variis speciebus, quas PUFENDORFFIUS & alii proponunt, judicare, quamvis, si recte ponas calculum, multi fingantur casus, qui rarissime contingunt: plures, ubi omnia uno temporis momento transiguntur, intra quod vix de justitia injustitiaque actionis suscipiendae intermittendaeve quidquam, adhibita in consilium ratione, statuere liceat. Nimirum cuivis, qui extra teli jactum est, quid factu opus sit, expensis in utramque partem rationibus, judicare non adeo difficile est, quum illi, qui in praesentissimo periculo versatur, in arena capiendmu sit consilium. Ut non male de hujusmodi casibus usurpare possis illud poëtae:

Facile omnes, quum valemus, recta consilia aegrotis damus,
Tu, si hic esses, aliter sentires.

Terent. *Andr. I,* 1. *v.* 9. Ergo hic multa Dei potius judicio ac misericordiae relinquere, quam ad vivum omnia resecare, praestiterit.

(*) Proposuit jam has regulas, saltim plerasque, Thomas. *Jurispr. div. II.* 2. 143. *sequ.* non ex iisdem tamen; quibus nos hic utimur, principiis derivatas. At postea idem eas sequestratas e jure naturae, & regulam unam revocatam voluit: omnes leges habere tacitam exceptionem necessitatis. *Fundam. jur. nat. & gent. II.* 1. 29. †. Nobis nulla videtur ratio suadere, ut omittamus vel sequestremus exceptiones, quas ex ipsa recta ratione fluere, ea, quae diximus, abunde ostendunt.

An liceat abscinde-

§. CLXV. Sic nemo dubitaverit, 68. quin necessitas excusatura sit

ſit hominem, quem in eo articulo fortuna deprehendit, ut ei aut pereundum, aut membro aliquo carendum ſit, ſi enſe recidendum putet membrum, ne pars ſincera trahatur. Quum enim utrumque officium de ſervanda vita integritateque membrorum nobis ipſis debeamus, in his vero tutiſſimum ſit, ex duobus malis phyſicis id, quod minimum eſt, eligere, (§. CLX, 61.) denique minus omnino malum ſit, membro, quam vita, carere: quis neget, medium iſtud, vitam jactura membri alicujus redimendi, eſſe juſtiſſimum? (*)

re membrum viputet vitae ſervandae cauſſa?

(*) At difficilior eſt quaeſtio, an haec ſit lex naturae praeceptiva, & is contra officium faciat, qui in ancipite iſto periculo conſtitutus mori malit, quam dolores, quibus ferendis ſe imparem exiſtimat, perſentiſcere? maxime quum non adeo certa ſpes ſit, quae de ſectione illa concipitur, & non minus multi, qui hos cruciatus mira conſtantia pertulerunt, perire, quam ſervari, ſoleant? Sane ſenectus, imbecillitas corporis, morbi indoles, medicorum diſſenſus, ipſiuſque chirurgi in hac encheireſi imperitia & ruditas, in tantillo temporis momento, facile ſubigent animum, ut medicinam illam ipſa morte acerbiorem putet, & ſine tam exquiſitis doloribus mori, quam incertam ſalutem intolerabili cruciatu redimere, malit. Quare hic moniti paullo ante dati (§. CLXIV.) memores, ἐπέχειν, & rem Dei judicio & miſericordiae committere, quam de hominis in tanta neceſſitate conſtituti conſcientia temere judicare malumus.

§. CLXVI. Nullum quoque dubium eſt, 69. quin, qui in extrema fame cibo quocumque, etiam carne mortuorum hominum, vitam miſere tolerarunt, excuſandi ſint: quum & hic collidantur bina officia, quae nobis ipſis debemus, ac proinde ex duobus malis phyſicis, morte, & alimentis, alioquin deteſtabilibus, minimum omnino eligendum videatur. (§. CLX, 61.) At 70. non excuſandus, qui alterum obtruncat, ut ejus carne paſtus miſeram vitam extendat: quia, quantacumque ſit longae inediae imperioſa neceſſitas, ea tamen jus non dat in vitam alterius, nec fas eſt, alteri eam eripere, ut ipſi conſervemur, quia par hic eſt utriuſque conditio ac neceſſitas. (*) (§. CLXII, 64.)

An carne humana veſci fas ſit in extrema fame?

(*) At quid ſi omnes, pari neceſſitate preſſi, in unius mactationem conſentientes rem ſorti committant? Quo pertinet caſus triſtiſſimus de ſeptem Britannis, quem ex Tulpii *Obſerv. medic.* *I.* 43. refert Caſp. Ziegler. *ad Grot. de jure belli & pac. II.* 1. 3. Nihil vero hic mutandum. Nemini enim in alterius vitam jus eſt. Et qui conſentit in caedem ſui ipſius, aeque peccat, ac qui ſe aliumve occidit. *Nec debuit quiſquam vitam ſuam tam vilipendere, ut ejus jactura alterius famem expleret. Nec reliqui etiam ideo in ſocium ſuum ſaevire debuerunt, ut ſtomacho ſuo conſulerent:* recte judicat Ziegler. *ibid. p.* 189. *ſequ.* Quibus non uſquequaque ſatisfeciſſe videtur Pufendorff. *de jure nat. & gent. II.* 6. 3.

§. CLXVII. Aliud dicendum, 71. ſi quis naufragus apprehenſa tabula, uni tantum ſuffectura, alterum, manus eidem injicientem,

An naufragis

vi

alios, tabula semel adprehensa, vel scapha semel occupata, dejicere liceat?

vi repellat, vel 72. aliqui in scapham insilientes, reliquos, quos scapha ferre non potest, praecipitent. Utroque enim casu non est par utriusque conditio, quia qui tabulam adprehendit, quive jam scapham prius occuparunt, in possessione sunt, ac proinde jure suo ab aliis, quamvis cum eodem periculo luctantibus, privari nequeunt. Et quis non minus esse malum animadvertit, aliquos perire, quam omnes, majus bonum paucos, quam nullum servari? (*)

(*) Ex quibus fundamentis & alter decidi poterit casus de militibus, in castrum vel urbem munitam confugientibus, aliosque, paullo tardiores, excludentibus, ne hostes una irrumpant. Quale est factum Pandari, de quo Virgil. *Aen. IX. v. 722. seq.* aliorumque, de quibus Freinshem. *ad Curt. IV. 16.8.* Ubi tamen prope dispiciendum fuerit, extremane & absoluta sit necessitas, (§. CLVIII. 55.) an remotius adhuc periculum, & quod alia ratione, e.g. paucis hostibus admissis, & reliquis dimisso clathro submotis, evitari possit. Inde merito collaudanda Darii, Alexandrum fugientis, humanitas, qui, suadentibus aliis, ut pontem Lyci fluminis rescinderet, *malle se*, ait, *insequentibus iter dare, quam auferre fugientibus.* Curt. *IV. 16.*

An carnificem excuset necessitas, proposita morte innocentem occidere jussum?

§. CLXVIII. Nec 73.magis excusarim carnificem, vel alium quemcunque, qui hominem innocentem, proposito mortis supplicio, occidere jussus, parendum existimat, & imminentis supplicii periculum ad justam sibi excusationem sufficere credit. A malitia enim hominis est illa calamitas, qui id agit, ut necessitatem peccandi imponat carnifici. Quo casu dira quaevis potius ferenda, quam quidquam, quod cum ignominia Dei conjunctum sit, admittendum. (*) (§. CLXIII, 67.)

(*) Accedit, quod nihil agendum sit contra certam conscientiam: (§. XLV. 35.) hic vero ponatur species, quod carnifex certo sciat, saeviendum sibi esse in innoxium caput. Quis ergo eum admissi criminis absolveret? Nec rem conficit distinctio Pufendorffii, utrum spiculatori haec caedes imputetur tamquam actio propria an mera alieni facti exsequutio. Quamvis enim ille posteriore casu caedem carnifici illi non magis imputari posse existimet, quam gladio aut securi: *Jur. nat. & gent. I. 5. 9. VIII. 1. 5. 6.* multum tamen interesse arbitramur inter gladium vel securem, tamquam res inanimatas, & hominem ratione praeditum, cui tam injustam exsequuturo sententiam, ipsa conscientia reclamat.

An fugienti obstantem protérere liceat?

§. CLXIX. Contra ea 74. recte quis, imminente innocenti morte, fuga sibi consulturus, alium sibi obstantem submovet, quamvis se ei damnum illaturum suspicetur. Sive enim alter ex malitia iter fugienti intercludat: necessitas est a malitia hominis, isque id agit, ut fugiens pereat. Sive non nocendi consilio obstet: ab ipsius Dei providentia haec necessitas fugienti objicitur. Utroque vero casu quaelibet honesta ratio est expediendae salutis. (*) (§. CLXIII, 66. CLXII, 64.)

(*) Nihil

(*) Nihil ergo moramur dissensum Alberti, *Comp. Jur. Nat. orthod. conform. Cap. III. §. XVII. sequ.* Argumentum enim, quo fretus in alia omnia sibi eundum existimat, quod in statu integritatis occidere innocentem nefas fuerit, plane est ἀσύστατον, quia nec principium juris naturalis in statu integritatis quaerendum est, (§. LXXIV.) nec in eo statu ullum concipi potest periculum, quod hac tristi fuga fuisset evitandum.

§. CLXX. Idem dicendum videtur de casibus 75. si quis res alienas in extrema necessitate, famis vel frigoris expellendi caussa, contrectet: (*) 76. vel si homines in extremo naufragii periculo jactum alienarum mercium faciant. Quemadmodum enim priore casu necessitas est a malitia hominum, id agentium, ut famelicus, vel frigore obrigescens, omni humana ope destitutus pereat: (§. CLXIII. 66.) ita posteriore inter duo mala physica eligitur minus, dum homines, imminente naufragio, vident, aut sibi cum rebus pereundum, aut mercium alienarum, a se jactandarum, aestimationem esse praestandam. (§. CLX. 61.)

An in extrema necessitate res alienas contrectare vel perdere?

(*) Qui hic dissentiunt, iis furti vocabulum imponit, quod tam grave existimant esse peccatum, ut nulla necessitate urgente quis ad illud compelli debeat. Sed quum ne homicidium quidem in casu necessitatis, puta in moderamine inculpatae tutelae, pro crimine imputent: cur magis imputarent furtum? Praeterea quis furtum sine dolo malo, immo sine animo lucrum faciendi concipit? Denique quum paucarum rerum alienarum, quas surripere jussit imperiosa longae inediae necessitas, aestimatio facile praestari possit ab hominibus, etiam mendicis, ubi se periculo expedierint: quis vitio illis vertat, quod non perire, quam rem aestimabilem animo restituendi, domino intervertere maluerint. Add. *cap. 3. X. de furt.*

§. CLXXI. Sed talia innumera vel fingi, vel in ipsis rerum argumentis occurrere possunt, ex quibus quaedam vere sunt ἄπορα, & de quibus facile in utramque partem disputari possit. Sed ne obliti videamur ejus, quam ipsi paullo ante dedimus, admonitionis, (§. CLXIV.) plura addere jam nolumus, iis hanc curam relinquentes, qui sibi in ipsam hominum conscientiam sumunt imperium.

Conclusio capitis.

Cap. VII.

DE OFFICIIS ERGA ALIOS ABSOLUTIS, ET PERFECTIS,

SPECIATIM

DE NEMINE LAEDENDO.

§. CLXXII.

Officiorum erga alios fundamentum.

PRogredimur jam ad OFFICIA ERGA ALIOS HOMINES, quorum fundamentum jam supra in eo positum esse animadvertimus, quod homo homini natura AEQUALIS, ac proinde eatenus amore amicitiae sit prosequendus. (§. LXXXV. & LXXXVIII.) Quumque aequalitas naturae aequalia etiam officia exigat: inde collegimus, HOMINEM HOMINEM NON MINUS, QUAM SEIPSUM TENERI AMARE. (§. XCIII.)

Ea vel perfecta, vel imperfecta.

§. CLXXIII. Deinde amoris hujus duos esse gradus, ostendimus, quorum alterum JUSTITIAE, alterum HUMANITATIS & BENEFICENTIAE adpellavimus. (§. LXXXII. sequ.) Quum vero prior in eo consistat, ut nihil, quod infeliciorem alium faciat, agamus, ac proinde neminem laedamus, & cuique, quod suum est, tribuamus; posterior, ut alterius perfectionem & felicitatem pro virili provehere atque amplificare studeamus, illique tribuamus & ea, quae jure stricto & perfecto non debemus: (§. cit.) consequens est, 1. ut & officia, quae alteri debemus, alia sint *justitiae*, quae PERFECTA; alia *humanitatis & beneficentiae*, quae IMPERFECTA vocamus.

Eorum definitiones.

§. CLXXIV. Itaque OFFICIA PERFECTA sunt, ad quae homo perfecte, & per modum coactionis, obligatus est, puta ut neminem laedat, & cuique, quod suum est, tribuat. IMPERFECTA, ad quae imperfecte sine coactione, & ex ipsa virtute, obligamur, puta, ut alterius perfectionem ac felicitatem aeque, ac nostram, pro virili amplificare studeamus. (*) (§. LXXXIV.)

(*) Itaque officia PERFECTA nobis necessitatem imponunt, ne alterum imperfectiorem infelicioremque reddamus: IMPERFECTA monent, nos nondum verae virtutis laudem adsequutos, nisi & alios perfectiores ac feliciores reddere, pro virili annitamur. Ea officia jam veteres jureconsulti accurate distinxerunt, veluti Paullus, dum *quaedam voluntatis, & officii magis, quam necessitatis, esse*, scripsit. *l.* 17. §. 3. *D. commodati.* Adde locum Senecae, quem attulimus supra §. LXXXIV. *

§. CLXXV.

§. CLXXV. Quandoquidem igitur, quod ad OFFICIA PERFECTA attinet, illa in eo posita sunt, ut NEMINEM LAEDAMUS, & CUIQUE, QUOD SUUM EST, TRIBUAMUS, (§. CLXXIV.) laedere autem est alterum infeliciorem, quam natura est, reddere, (§. LXXXII.) SUUM denique aliquis dicere potest, quod juste adquisivit: (§. cit.) sequitur sane, 2. ut obligatio ad neminem laedendum sit *connata*; ad suum cuique tribuendum, *adquisita*. Unde prius officium ABSOLUTUM; posterius, quod suum cuique tribui jubet, HYPOTHETICUM vocamus. (*)

Alia item absoluta, alia hypothetica.

(*) Itaque ABSOLUTUM officium nobis est, quod homo ab homine exigere potest nullo posito jure, quod per factum aliquod adquisiverit: HYPOTHETICUM, quod, demum posito aliquo jure per factum adquisito, exigitur. Sic homo ab homine jure exigit, ne occidatur, nullumque ideo ponit factum, quo sibi hoc jus adquisiverit. At non posset quisquam jure conqueri de rebus sibi ab altero praereptis, nisi jus aliquod circa illa res, veluti dominium, facto adquisivisset. Itaque *neminem occide* est officium absolutum; *furari noli* officium hypotheticum. Quod discrimen si non neglexisset à *miro* Salmasius, *de usur. Cap. IX.* facile intellexisset, non fugisse rationem jureconsultos, qui *furtum admittere naturali jure prohibitum esse*, contendunt. *l.* 1. §. 3. *D. de furt.* §. 1. *Inst. de obl. quae ex delict.*

§. CLXXVI. Quumque porro jus, quod circa rem aliquam adquisivimus, vel ex DOMINIO, vel ex PACTO seu CONVENTIONE proficiscatur: consequens est, 3. ut omnia officia HYPOTHETICA, vel ex DOMINIO, vel ex PACTO nascantur, adeoque 4. is commodissimus futurus sit tractationis nostrae ordo, ut primum de officiis PERFECTIS ABSOLUTIS, deinde de IMPERFECTIS, tum porro de HYPOTHETICIS, quae ex DOMINIO, ac denique de iis, quae ex PACTO oriuntur, paullo accuratius agamus. *Imperfecta* enim *hypotheticis* ideo praemittenda putavimus, quia homines, frigescente demum atque oblanguescente humanitate, invecto dominio, pactisque interpositis, consulere sibi coeperunt.

Quo ordine de his agendum?

§. CLXXVII. Primo ergo omnium ponendum est, hominem homini esse natura aequalem, [§. CLXXII.] iisdem quippe cum altero partibus essentialibus constantem. Et quamvis alteri prae altero perfectio aliqua veluti fortito obtigerit: diversos tamen perfectionis gradus nihil mutare circa hominis essentiam, sed unum aeque esse hominem, ac alterum. Ex quo sequitur, 5. ut alter alterum, tamquam aeque hominem tractare, nec in rebus, quae pluribus jure perfecto competunt, prae aliis praerogativam sine justa caussa adfectare, adeoque 6. quod sibi fieri non vult, nec alteri facere teneatur. (*) [§. LXXXVIII. 54.]

Homo hominem, ut sibi aequalem, tractare debet.

 (*) Haec

(*) Haec regula tam est rectae rationi consentanea, ut eam nec pagani ignorarint. Saltim eam sententiam in deliciis fuisse Alexandro Severo Imp. auctor est Ael. Lampridius, *Cap. LI. Clamabatque saepius, quod a quibusdam, sive Judaeis, sive Christianis audierat & tenebat, idque per praeconem, quum aliquem emendaret, dici jubebat:* QUOD TIBI FIERI NON VIS, ALTERI NE FECERIS. *Quam sententiam usque adeo dilexit, ut & in palatio, & in publicis operibus; praescribi juberet.* Probabile est, quod observavit Lampridius, Alexandrum hanc sententiam a Christianis accepisse. In sensu enim aiente totidem verbis habetur *Matth. VII. 17. Luc. VI. 31.* At inde non sequitur, ut non & ratio eam veritatem perspicere potuerit. Similia enim sunt apud Simplicium *ad Epictet. Enchirid. Cap. XXXVII.*

Ac proinde nemo laedendus.

§. CLXXVIII. Quum ergo quod nobis fieri nolumus, nec alteri facere debeamus, (§. CLXXVII, 6.) nemo vero nostrum perfectione ac felicitate sua, quam in natura habet, vel juste adquisivit, ab alio privari, vel res suas deteriores reddi, id est, LAEDI velit: (§. LXXXII.) consequens est, 7. ut & nos neminem imperfectiorem vel infeliciorem reddere, adeoque 8. & neminem laedere debeamus. Et quia ad felicitatem nostram ac perfectionem non modo CORPUS, sed & MENS praecipue, pertinet: 9. ad utramque hominis partem pertinere hoc praeceptum, quin 10. laesionem mentis tanto esse corporis laesione graviorem, quanto mens ipsa corpore praestantior est, (*Elem. phil. mor. §. XIV.*) facile intelligitur. (*)

(*) Hinc graviter Epictetus invehitur in eos, qui id tantum damnum reputant, quo corpori rebusve suis aliquid decedit, non illud, quo mens redditur deterior. Ὅπου τι, inquit, σωματικὸν ἐλάττωμα εἰς κτῆσιν, ἐκεῖ ἡ βλάβη· ὅπου εἰς τὴν προαίρεσιν, οὐδεμία βλάβη· οὔτε γὰρ τὴν κεφαλὴν ἀλγεῖ ὁ ἐξαπατηθεὶς, ἢ ἀδικήσας, οὔτε τὸν ὀφθαλμὸν, οὔτε τὸν ἰσχίον, οὔτε τὸν ἀγρὸν ἀπολλύει. ἡμεῖς δ' ἄλλο οὐδὲν ἐθέλομεν, ἢ ταῦτα· τὴν προαίρεσιν δὲ πότερον αἰδήμονα καὶ πιστὴν ἕξομεν, ἢ ἀναίσχυντον, καὶ ἄπιστον οὐδ' ἐγγὺς διαφερόμεθα. *Ubicumque in his, quae ad corpus pertinent, possessionibus aliquid damni acceperimus, illico jacturam nos fecisse arbitramur: sed in voluntatis proposito quum detrimenta nobis eveniunt, nihilominus tamen, damnum nos accepisse nullum, censemus: quandoquidem ei, qui corrumpit alterum, aut corrumpitur, nec caput dolet, nec oculus, nec coxa, sed nec fundum amittit, atqui aliud nihil volumus, quam ista. Inter nos vero disceptatio nulla est, ne mediocris quidem, utrum satius sit, voluntatem habere pudicam, & fidelem, an vero impudicam, & infidelem.* Arrian. *Diss. Epict.* II. 10.

Nemo occidendus, nullius sanitati ac corpori damnum inferendum.

§. CLXXIX. Totius hominis perfectio ac felicitas consistit in VITA, id est, in unione mentis & corporis, (§. CXLIII.) quae quidem perfectio inter eas, quas a natura accepit, praestantissima, & reliquarum veluti fulcrum ac fundamentum est. Quum ergo alterum perfectione ac felicitate, quam a natura accepit, privare nefas sit, (§. CLXXVIII, 7.) nec nos ab altero vita privari velimus: per se patet, (§. CLXXVIII, 6.) 11. officii nostri esse, nec alium occidere, vel 12. ejus sanitati detrimentum inferre, vel 13. mortis aut

aut morbi caussam dare, vel 14. eum citra jus, aut occidendi animo, periculo exponere. (*)

(*) Neque enim magis peccat, qui hominem, in quem sibi nihil imperii est, periculis objicit, quam qui jure atque imperio suo ita abutitur, ut alterum, quem perire cupit, eo consilio exponat periculo. Sunt talia exempla apud Polyb. *I. 9.* Diod. Sic. *Bibl. XIV.* 73. *XIX.* 48. Justin. *Hist. XII.* 5. Curt. *VII.* 2. immo in ipsis sacris litteris, 2. *Sam. XI.* 15. ubi & sequente *Cap. XII.* 9. ideo homicidium Davidi exprobratur a Nathane, quod Uriam eo animo, ut periret, in periculosissima statione collocari jussisset. Add. Pufend. *de jure nat. & gent. VIII.* 2. 4.

Nisi necessitas ipsa uti nos cogat moderamine inculpatae tutelae.

§. CLXXX. Attamen, quum nemo teneatur alterum magis, quam seipsum, amare, (§. XCIV, 65.) & saepe contingat, ut aut alicui ipsi, aut alteri, pereundum sit: consequens est, 15. ut eo casu, si quis nos adgrediatur, in ancipiti illo periculo quaelibet sit honesta ratio expediendae salutis, (§. CLXIII, 66.) adeoque 16. & cum caede repellere adgressorem liceat, dumne quis 17. limites justae defensionis excedat.

Ejus limites.

§. CLXXXI. Quinam vero sint justae defensionis limites, nemini erit obscurum, qui absolutam praecipue necessitatem, id est, nullo alio modo evitabilem, (§. CLVIII.) favorem mereri, meminerit. Ex hoc enim consequitur, 18. ut tum demum moderamini inculpatae tutelae sit locus, si quis in absoluta necessitate, vel respectiva quidem, sed in quam sua culpa non inciderit, versetur. (§. CLVIII, 55. 56.) 19. Ut defunctus omni periculo, nullo amplius defensionis jure gaudeat. 20. Ut qui vel sine adgressoris laesione, vel leviore malo adgressori repraesentato, periculum evitare potest, ei jus non sit, ad caedem temere provolandi, (*) quum ex duobus malis physicis id, quod minimum est, malum eligendum esse, vel ipsa recta ratio nos doceat. (*Elem. philos. mor. §. CLII.* *)

(*) Homo obligatus semper est, ad eligendum id, quod est optimum. (§. XCII. *) Optimum ergo quum sit medium, quo facillime ac tutissime finem nostrum obtinemus: obligatos nos esse oportet ad medium facillimum tutissimumque expediendae salutis, adeoque ad evitandam alterius caedem, si aliud supersit periculo nos expediendi medium. Recte Theocrit. *Eidill. XXIII.* Ὀλίγῳ τοι ἔοικε κακῷ μέγα νεῖκος ἀναιρεῖν. *Par est, exiguo malo magnam litem tollere.*

Adversus quos eo uti possimus?

§. CLXXXII. His vero observatis principiis evidentissimis, nihil facilius est, quam ad quaestiones omnes, quae de hoc moderamine inculpatae tutelae incidere possunt, respondere. Si enim quaeras, adversus quos eo uti liceat? recte respondebis, 21. adversus omnes, per quos in periculum illud sine tua culpa adductus sis: (§. LXXXI, 18.) adeoque 22. & adversus furiosos, mente captos, itemque

temque 23. eos, qui alium invadere parantes, te per errorem invaserint. Uti enim praeclare obſervavit Grotius *de jure belli & pac. II,* 1. 3. jus defenſionis hic non naſcitur ex peccato atque injuſtitia ejus, a quo intentatur periculum, ſed a jure noſtro periculum nobis intentatum propulſandi quovis modo, nec alterius vitam eo caſu propriae ſaluti anteponendi. *(*)*

(*) Et huc pertinet fabula Oedipi, qui patrem ſe adgredientem invadentemque tuendi ſui cauſſa ignarus occiderat, quod factum ita purgat apud Sophoclem in *Oedipo Colon. v.* 1032.

Ἓν γάρ μ' ἀμείψαι μοῦνον, ὧν σ' ἀνιστορῶ·
Εἴ τις σε τὸν δίκαιον αὐτίκ' ἐνθάδε
Κτείνοι παρεστὰς, πότερα πυνθάνοι' ἂν εἰ
Πατήρ σ' ὁ καίνων, ἢ τίνοι' ἂν εὐθέως;
Δοκῶ μὲν, εἴπερ ζῆν φιλεῖς, τὸν αἴτιον
Τίνοι' ἂν οὐδὲ τοὔνδικον περιβλέποις.
Τοιαῦτα μέντοι καὐτὸς εἰσέβην κακὰ,
Θεῶν ἀγόντων, οἷς ἐγὼ οὐδὲ τὴν πατρὸς
Ψυχὴν ἂν οἶμαι ζῶσαν ἀντειπεῖν ἐμοί.

Unum enim reſponde mihi, quod te interrogo.
Si quis te, virum juſtum, ſtatim hic
Opprimens occidere velles: quaereresne,
Utrum pater is eſſet, qui te occideret, an vero ſtatim ulciſcereris?
Exiſtimo, ſiquidem vitam, amares auctorem caedis
Ulciſcereris, neque, quid juſtum, circumſpiceres.
In talia mala & ego incidi,
Diis impellentibus, de quibus ne quidem patris
Anima, ſi reviviſcat, mihi contradictura eſſet.

Spatium ejus in libertate naturali.

§. CLXXXIII. Nec minus inde diſces, quamdiu illud jus ſeſe adverſus invaſorem defendendi duret? Recte enim hic diſtinguunt doctores inter eos, qui in ſtatu naturali nulli magiſtratui, a quo defendi poſſent, ſubjecti vivunt, & qui cum aliis in civitatem coaluerunt. Quum enim in libertate illa naturali nemo ſit, a quo nobis de injuria caveri poſſit: 24. defendendi jus non poteſt non incipere ab eo tempore, quo in periculo eſſe coepimus, & durare tamdiu, quoad extra periculi aleam ſimus conſtituti. (§. CLXXXI, 18. 19.) Quandoquidem vero periculum noſtrum incipit a tempore, quo alter hoſtilem animum adverſus nos oſtendit, & tantiſper durat, dum illum animum hoſtilem nondum depoſuit: 25. tamdiu etiam durare jus defendendi, manifeſtum eſt. (*)

(*) Atque hoc eſt fundamentum, quo univerſum jus belli nititur, ut alteri, qui hoſtilem adverſus nos animum manifeſto prodit, omneſque aequas pacis conditiones pertinaciter reſpuit, mala intentare tamdiu poſſimus, donec depoſito hoſtili animo nobiſcum redierit in gratiam. Qua de re infra ſuo loco plura erunt dicenda.

Et in ſtatu civili.

§. CLXXXIV. Quum contra in ſtatu civili, civis, qui hoſtilem animum adverſus civem prodit, minas ſpargit, inſidiaſve alteri ſtruit, a magiſtratu poſſit coërceri: conſequens eſt, 26. ut civis nec inſidiantem ſibi alterum opprimere, nec 27. periculo defunctus,

vin-

vindictam, quam a superiore sperare potest, vi & armis petere possit, adeoque 28. tempus inculpatae defensionis expediendae angustis admodum finibus circumscriptum, cum ipso periculo incipiat, nec duret diutius, quam ipsum periculum. (*)

(*) Et ita recte jureconsulti violentam defensionem quidem permittunt, sed non nisi in continenti. Ulpianus *l.* 3. §. 9. *D. de vi & vi arm. Eum igitur, qui cum armis venit, possumus armis repellere, sed hoc confestim, non* EX INTERVALLO. Et alibi expressioribus verbis concedit Paullus, ut, qui lapidem, quum aliter se tueri non posset, in irruentem projecisset: non teneretur lege Aquillia, *dum id tuendi dumtaxat, non etiam* ULCISCENDI *caussa factum sit. l.* 45. §. 4. *D. ad leg. Aquill.*

§. CLXXXV. Praeterea ex his principiis (§. CLXXXI, 20.) facile intelliges, 29. non licere ei defensionem ad caedem usque adgressoris porrigere, qui de ejus impetu praemonitus, aut eumdem in tempore conspicatus, domi se continere, aut 30. in tutiorem locum sese recipere, aut 31. vulnere, vel mutilatione aliqua ejusdem impetum cohibere potest, (*) quamvis 32. ad fugam, ipso jam fervente conflictu, capessendam, ob anceps illius periculum, nemo omnino obstrictus videatur, nisi forte tutum ipsi pateat perfugium. Pufendorff. *de jure nat. & gent. II.* 5. 13. Ubi tamen denuo monendum, 33. quum in statu civili tam breve sit defensionis tempus, ut in tanta animi perturbatione omnes evadendi vias circumspicere non liceat, merito non omnia tam amare exigenda, ac veluti ad vivum resecanda esse. Modus violentae defensionis.

(*) Multo minus ergo quis ad vim & caedem jure provolat, si alter ab adgressione desistit, ostenditque, se cum adversario in gratiam redire velle. Unde recte Aristides in *Leuctric. I.* observat, *Thebanis ad aequa omnia paratis, Lacedaemoniis vero ultro tendentibus, bonam caussam ab his ad illos transiisse.* Vid. Grot. *de J. B. & P. II.* 1. 18. Pufend. *de jur. nat. & gent. II.* 5. 19.

§. CLXXXVI. Denique inde non minus intelligi posse videtur, pro quibus rebus quis ad violentam illam defensionem sese accingere possit? Quum enim quaedam sint calamitates, quae homini aliquando ipsa morte videntur acerbiores, nec extrema tantum necessitas, sed & ea, quam salva vita ferre possumus, favorem mereatur: (§. CLVIII, 54.) consequens est, 34. ut, quae pro vita, eadem pro sanitate, nec non 35. pro integritate corporis, immo & 36. pro pudicitia tuenda, (*) nec non 37. pro magistratuum, parentum, liberorum, amicorum, sed & omnium aliorum, quos in periculo constitutos esse animadvertimus, defensione sint permissa. Pro quibus rebus sit licita?

(*) At hic multi dissentiunt, veluti Augustinus *de libero arbitrio I.* 5. Thomas. *Jurisp. div. II.* 2. 114. Buddeus *Theol. moral, Part. II. Cap. III. Sect. III.* §. XX.

§. *XX.* * ex ea ratione, quod pudicitia, tamquam virtus animi, eripi aut vi extorqueri nemini possit. Sed quamvis pudicitia mentis satis in tuto sit: attamen honestae virgini ac matronae non atrocior ulla videri potest injuria, quam stuprum violentum, maxime quum alteri prolem ex se excitare cogatur, & castitatis etiam externae jactura sit irreparabilis. Quare recte Quinctilian. *Declam. CCCXLIX. Puellam usque in eam injuriam traxisti, qua nihil gravius bella habent.* Quis ergo vitio vertat honestae feminae, si tam atrocem & intolerabilem injuriam etiam cum stupratoris interitu a se amoliri conetur?

An & pro honore & existimatione tuenda?

§. CLXXXVII. Paullo difficilior quaestio est, an & is, qui pro honore atque existimatione tuenda, e. g. pro amolienda alapa, ad caedem provolavit, moderamine inculpatae tutelae usus esse videatur? At quamvis nihil, si a vita discesseris, existimatione sit praestabilius, & hinc sint, qui hic quoque locum esse violentae defensioni, existiment: (vid. Grot. *de jure belli & pac. II,* 1, 10.) tamen, quia solum periculum vitam aliaque, quae cum vita pari passu ambulant, amittendi jus nobis det utendi inculpatae tutelae moderamine, (§. CLXXXVI.) existimatio vero & honor propter injuriam non amittitur, immo potius in statu civili non desunt legitima injuriam vindicandi media: non possumus non 38. eorum suffragari sententiae, qui hic cessare jus violentae defensionis prudenter censent.

Nemo laedendus ratione intellectus.

§. CLXXXVIII. Quum porro officium erga alios absolutum de nemine laedendo ad MENTEM non minus, quam ad corpus, pertineat, (§. CLXXVIII, 9.) & mentis facultates sint INTELLECTUS & VOLUNTAS: quod ad priorem attinet, nemo temere negaverit, 39. eum graviter laedere alterum, qui juvenem, vel alium minus acutum, mendaciis ac sophismatibus in errorem inducit, 40. eumdem a veritate avertit, 41. praejudicatisque opinionibus imbuit, immo & is, 42. qui vel taediosa docendi ratione, vel adfectata severitate efficit, ut suae disciplinae traditus ab omni veritatis ac sapientiae studio abhorreat [*].

(*) Ita graviter omnino Maximilianum I. Imp. laesit Petrus, postea Novae civitatis antistes, de quo Cuspinian. p. 602. *Ubi vero habilis per aetatem ad literas addiscendas fuit Maximilianus, magistro Petro traditus, aliquot annis cum nobilium quorumdam filiis contubernalibus Latinas didicit literas. Sed quum ejus praeceptor, solis dialecticis argutiis doctus, sophismata illi inculcare vellet, ad quae capessenda aptus non erat: saepius atrociter verberatus ab eo, magis ipse verberandus, quum verbera servos deceant, non liberos, tandem effecit, ut literas magis odio haberet quam diligeret.* Mansit etiam alta mente repostum, quantum detrimenti hoc ipso ceperit. Idem enim auctor est Cuspinianus, identidem de hoc fato suo graviter conquestum esse Maximilianum, & aliquando inter prandendum, multis adstantibus, dixisse: *Si hodie praeceptor meus viveret Petrus, quamquam multa praeceptoribus debeamus, efficerem, ut se instituisse me poeniteret.* Add. Ger. a Roo *Lib. VIII. p.* 288.

§. CLXXXIX.

§. CLXXXIX. Quumque non minus gravis sit laesio VOLUNTATIS, quae CORRUPTIONIS nomine venit: consequens est, 43. ut contra officium faciant, qui alterum corrumpunt, 44. ad voluptates, libidines, aliaque vitia pelliciunt, 45. & vel verbis minus honestis, vel 46. exemplis turpibus, animum deteriorem reddunt, vel denique, 47. quum eum a vitiis prohibere, & in viam reducere possint debeantque, id vel plane non, vel non ea, qua par est, animi contentione faciunt, sed, 48. quantum in ipsis est, peccantem adjuvare student (*). Nec ratione voluntatis.

(*) Quam gravis & haec sit laesio, satis intellexit Dionysius, tyrannus Siculus, qui quum aegre facere caperet Dioni, quem in Peloponneso malum comparare, sibique bellum facere conari, audiverat, *filium ejus sic educari iussit, ut indulgendo turpissimis imbueretur cupiditatibus. Quamobrem puero, priusquam pubes esset, scorta adducebantur, vino epulisque obruebatur, neque ullum tempus sobrio relinquebatur. Is deinde usque eo vitae statum commutatum ferre non potuit, postquam in patriam rediit pater, (namque adpositi erant custodes, qui eum a pristino victu deducerent) ut se de superiore parte aedium dejecerit, atque ita interierit.* Corn. Nep. *Dion. Cap. IV.* Non ignota eadem ars Romanis adversus hostes suos, aut dubiae fidei amicos, ceu docent exempla apud Tacit. *Histor. IV, 64. Agric. XXI*, 1. Immo arcanum hoc tyrannicum esse, observat Forstner. *in Taciti Annal. Lib. I.* Utinam inde demum hunc fructum caperet aetas cerea in vitium flecti, monitoribus aspera, nullos se habere hostes magis infensos, quam eos, a quibus a veris virtutibus abducta ad mollem & luxuriosam vitam pellicitur: quin se tyrannis servire, dum se ab illis corrumpi patitur?

§. CXC. CORPUS porro alterius quum non magis, quam mentem, laedere deceat: (§. CLXXVIII. 9.) nefas sane est, 49. alterum verberibus, plagis, aliisque injuriis adficere, 50. vulnera infligere, 51. membris eorumve parte quem mutilare, 52. corpus alterius inedia, vinculis, tormentis, injuria excruciare, res, quibus ei ad conservandam suaviterque transigendam vitam opus est, eripere, intervertere, deterioresque reddere, & si qua alia sunt, quibus usus corporis, quod sanum & integrum aliquis a natura acceperat, alterius dolo vel culpa redditur deterior. Quum enim ab his omnibus nos natura adeo abhorreamus, ut mors nobis minus, quam hac injuriae, acerba videri soleat: sane, quod fieri nobis nolumus, nec aliis faciendum esse, satis unusquisque intelligit (*). Nec ratione corporis.

(*) Et hinc esse videtur, quod pleraeque antiquae leges poenam talionis iis proponerent, qui membrum alterius rupissent. Vid. *Exod. XXI*, 25. *Lev. XXIV*, 50. Gell. *Noct. Att. XX*, 3. Diod. Sic. *Bibl. XII*, 17. Quamvis enim vix probabile sit, vel apud Hebraeos, vel apud Romanos, juri illi talionis κατὰ τὸ ῥητὸν locum fuisse: Joseph. *Antiq. Jud. IV*, 7. Gell. *ibid.* eo ipso tamen, justissimum esse, ostenderunt legislatores sapientissimi, illi, quod nolit, fieri, qui alteri, quod sibi fieri noluisset, fecerit.

Nec ratione existimationis.

§. CXCI. Quod ad statum hominis attinet, ad hoc caput praecipue pertinet primo EXISTIMATIO, tum SIMPLEX, qua quis pro non malo habetur, tum INTENSIVA, qua ob merita prae aliis gaudet. De opibus enim & facultatibus, quia sine dominis concipi non possunt, infra demum erit dicendi locus. Quum vero, quod ad famam atque existimationem attinet, aliquis laedi non possit nisi per CALUMNIAS, (§. CLIV.) & dicta factaque, ad contumeliam & ignominiam alicujus comparata, quae INJURIAS vocamus: 53. ab utrisque abstinendum esse, eo minus obscurum est, quo aegrius eas ferre solemus, ab aliis illatas (*).

(*) Hinc recte Simplicius ad Epicteti Enchirid. *Cap. XXXVIII. p.* 247. injurias & contumelias vocat παρὰ φύσιν οὔσας διαθέσεις τῆς ψυχῆς, καὶ νόσους καὶ αἴσχη καὶ κακίαν τῆς ψυχῆς, *adfectiones animae, naturae contrarias, quin morbos, probra, & vitium animarum.* Quod vero naturae mentis contrarium & in se malum est: illud conlentaneum esse non potest juri naturae, quod nos ad bonum obligat. (§. LXXVIII.)

Nec ratione pudicitiae.

§. CXCII. Deinde & ratione PUDICITIAE laedi potest hominis status, quia, illa sive blanditiis sollicitata, sive vi prostrata, & existimatio detrimentum capit, & ipsae turbantur familiae. Quum ergo nemo laedendus sit: (§. CLXXVIII. 8.) facile patet, 54. nullius pudicitiae struendas esse insidias, 55. omniaque stupra, tum violenta, tum 56. voluntaria, (*) multoque magis 57. adulteria, & 58. reliquas nefandas ac intolerabiles injurias juri naturae omnino repugnare.

(*) Quamvis enim hic cessare videtur axioma: *Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris,* quum uterque consentiat, adeoque id, quod fit, sibi fieri velit: primo tamen generatim nemo sibi quidquam vult fieri, quo fiat infelicior. Infelicior vero fit, qui ad voluptates, libidines, aliaque vitia pellicitur, adeoque ratione voluntatis laeditur. (§. CLXXXIX.) Deinde plerumque laeduntur & alii, veluti parentes, sponsi, cognati, ac saltim, quod ad hos attinet, manifesto stuprator violat axioma illud juris naturae praecipuum: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* Denique qui stuprum feminae persuadet, is eam corrumpit. Quum vero nos, si sapimus; corrumpi nolimus: nec feminam illam corrumpere licet. Tantum ergo abest, ut excusanda sit illa alienae pudicitiae sollicitatio, ut eam quidam legislatores gravius puniendam existimarint, quam stuprum violentum, *quod eos, qui vim faciunt, odio haberi censuerunt, ab illis, quibus vis illata est: quum qui se insinuando persuadent, adeo animos pervertant, ut aliorum uxores sibi reddant benevolentiores, quam maritis, & universam domum suae faciant potestatis, liberosque reddant incertos, maritorumne sint, an adulterorum.* Lysias *Orat. I.*

Laedi aliquis potest cogitando,

§. CXCIII. Ex his vero, quae adhuc diximus, satis intelligitur, 59. laedi aliquem posse actionibus tum *internis*, puta COGITATIONIBUS, ad alterius laesionem comparatis, tum *externis*, veluti

luti GESTIBUS, VERBIS, & FACTIS. (§. XVIII. 36.) Hinc ſatis patet, 60. etiam odium, contemtum, invidiam, aliaque animi vitia juri naturae adverſari (*). 61. Abſtinendum quoque eſſe a geſtibus, ex quibus odium, contemtus, invidia elucent, quique alterius animum perturbare poſſunt. 62. Multo graviſſimam in foro humano eſſe laeſionem, quae in verbis factiſque conſiſtit.

gestibus, verbis & factis.

(*) Quia auctor juris naturae eſt Deus καρδιογνώστης, ſane non minus ejus voluntatem violat, qui quid contra legis ſuae praeſcriptum cogitat, quam qui illam verbis factiſque tranſgreditur: ac proinde jam ſupra jus naturae ad actiones internas non minus, quam ad externas, pertinere obſervavimus. (§. XVIII, 36.) Deinde quum juris naturae genuinum principium ſit AMOR. (§. LXXIX, 37.) is vero non primario in actione externa, ſed in adpetitione boni, cum percepta ex alterius perfectione & felicitate delectatione conjuncta, conſiſtat: (§. LXXX.) non poteſt non juri naturae repugnare etiam odium alterius, adeoque averſatio cum percepta ex alterius infelicitate atque imperfectione delectatione conjuncta, quamvis illa interna ſit, & in ſola cogitatione conſiſtat. Hinc Servator noſter, optimus legis divinae, tum naturalis, tum poſitivae, interpres, & actiones internas legi adverſas damnat. *Matth. V,* 22. 28. Et haec iis opponenda duximus, qui jus naturae & gentium tantum ad actiones externas pertinere exiſtimant.

§. CXCIV. Quum vero & VERBIS, ſeu SERMONE, laedi alter poſſit: (§. CXCIII. 62.) operae pretium fuerit, de officiis circa SERMONEM agere paullo accuratius. Tanta nimirum erga nos eſt providi numinis clementia, ut non modo mentem nobis dederit, quae percipere, judicare, ratiocinari, adpetere item & averſari poſſit, ſuarumque cogitationum ſibi ſit conſcia, ſed & facultatem cum aliis communicandi animi ſenſa, ut & hi, quid cogitemus, velimus, nolimus, non ignorent. Quamvis vero & bruta animantia hinnitu, rugitu, murmure, boatu, latratu, ſimilive ſono incondito animi ſenſa & adfectus obſcure & confuſe prodere videamus: (*) homini tamen id praeterea divinitus datum eſt, ut, quid cogitet, clare & diſtincte eloqui, de eoque alterum certiorem reddere poſſit.

Sermonem homo prae brutis peculiarem habet.

(*) Sic canis alio ſono iram, alio dolorem, alio φιλανθρωπίαν, alio alios adfectus prodit: at quid ſpeciatim cogitet, nec clare diſtincteque exprimit, nec ullo ſono exprimere poteſt, quum tamen & canes, & pleraque animalia perfectiora iiſdem paene organis loquendi, quibus homo gaudet, inſtructa ſint. Quin quo imperfectius eſt animal, eo minus ullum ſonum, quo animi ſenſa indicet, edit, veluti piſces, cochleae, oſtreae. Unde non potuiſſet Pythagoras magis cordatioribus omnibus debere ludibrium, quam dum ſe brutorum ſermonem non modo intelligere, verum etiam cum iiſdem colloqui poſſe, jactavit, ſeque hoc ipſo vel fanatici ingenii hominem, vel inſignem impoſtorem eſſe, oſtendit. Vid. Jamblich. *vit. Pythag. Cap. XIII.*

§. CXCV. Quandoquidem ergo id, quod circa ſermonem prae

Quid ſermo?

brutis peculiare habemus, in clara & distincta cogitationum nostrarum communicatione cum aliis consistit: (§. CXCIII.) experientia porro docet, id nos consequi per sonos articulatos, (*) id est, per sonos, per organa loquelae tam diversimode modificatos, ut diversae inde voces, quibus res omnes, earumque modos, statum, actiones & passiones denominare placuit, emergant. Quare SERMO est sonus articulatus, quo animi nostri sensa cum aliis clare & distincte communicamus.

(*) At ingenium humanum in eo non adquievit, quod rebus omnibus certa ac distincta nomina imposuit, sed & alia invenit signa, quibus loco sermonis uteremur, si non esset eo utendi occasio. Sic enim invenimus modum, & cum absentibus animi nostri sensa per figuras litterarum, ita distincte communicandi, ut verba nostra non audiant, sed visu percipiant. Quod sane tam stupendum est εὕρημα, ut quidam id ipsi Deo tribuere non dubitent. Est & modus veluti colloquendi per digitos, quem in Turcia ab elinguibus inventum, magnatibus ibi admodum familiarem esse, refert Ricaut *tableau de l'Empire Ottomanique Cap. VII. p. 12.* Ut jam non dicam de *oculiloquio* & *pediloquio*, de quibus singulares exstant Molleri Altorfensis *dissertationes*. Haec omnia quamvis SERMONIS nomen non mereantur, tamen sunt loco sermonis, ac proinde, quod circa sermonem, idem & circa haec signa, justum est.

Quomodo eo utendum sit?

§. CXCVI. Ex qua definitione satis patet, 63. sermonem nobis nec Dei, nec brutorum, 64. sed nostri aliorumque hominum caussa datum esse, ac proinde 65. Deum velle, ut eo animi sensa, quatenus id amor, quem nobis imperavit, exigit, cum aliis communicemus, (*) adeoque 66. ut ne sermone quidem nostro alios laedamus, sed 67. nostris aliorumque commodis etiam sermone nostro pro virili serviamus.

(*) Recte nimirum ratiocinamur, sermonem non Dei caussa nobis datum esse, quia Deus omnes cogitationes nostras, & sine ullo sermone nostro intelligat; nec brutorum caussa, quae sermonem nostrum non tamquam sermonem, sed tamquam alia, quibus adsueta sunt, signa percipiunt: adeoque nihil superesse, quam ut nos sermocinandi facultatem nostri aliorumque hominum caussa primario accepisse statuamus. Nostri caussa, non ut nobiscum cogitationes nostras communicemus, quippe quarum jam tum nobis sumus conscii, sed ut alios reddamus certiores, quid nobis fieri velimus, & qua in re alios nobis utiles esse velimus. Aliorum caussa, ut & his, quae scire eorum interest, &, quid illis utile futurum sit, indicare possimus. Quum ergo alii amandi sint aeque ac nos ipsi, & quod nobis fieri nolumus, id nec aliis faciendum sit: consequens sane est, ut neminem sermone nostro laedere, aliis vero pro virili prodesse teneamur.

Verborum notione recepta utendum.

§. CXCVII. Quum ergo ad animi sensa cum aliis communicanda comparatus sit sermo, (§. CXCVI. 65.) idque fiat per sonos articulatos, quibus res omnes, earumque modos, statum, actiones, passionesque denominare placuit: (§. CXCV.) consequens est,

68.

68. ut colloquuturi verbis non aliam, quam quae semel placuit, notionem tribuere, vel 69. si verbo insolito, aut notione minus vulgari utantur, mentem suam accurate explicare teneantur, nec 70. aegre ferre possint, si ceteroquin verba eo sensu, qui semel inter linguae peritos obtinet, vel hoc tempore receptus est, accipiantur, si id verborum συναφὴ aliaeque circumstantiae ferant.

Nemo sermone laedendus.

§. CXCVIII. Quumque Deus velit, ut sermone animi sensa, quatenus id amor exigit, cum aliis communicemus, (§. CXCVI. 65.) amor vero hic non patiatur, ut alterum sermone nostro laedamus, (ib. 66.) denique laedere sit, aliquid perfectionis felicitatisve alteri detrahere: (§. LXXXII.) sequitur sane, 71. ut nihil, cujus notitiam jure perfecto imperfectove (*) a nobis exigere alter potest, tacere: 72. nihil, quod falsum est, eo casu eloqui, neque 73. quemquam sermone in errorem inducere, vel ei ullum detrimentum adferre debeamus.

(*) *Jus perfectum* est correlatum obligationis perfectae, *imperfectum* imperfectae. Prius exigit, ut neminem laedamus, suumque cuivis tribuamus: (§. CLXXIV.) adeoque toties veritatem jure perfecto a nobis exigere quis potest, quoties, illa dissimulata, vel conversa in mendacium, vel adulterata saltim, a nobis laederetur: vel quoties ex pacto, ipsiusve negotii, quod nobis cum illo intercedit, natura id illi debemus, ut veritatem eloquamur. Quumque posterius nos ex virtute obliget ad alterius perfectionem ac felicitatem, aeque, ac nostram, pro virili amplificandam: facile patet, toties nos teneri ad veritatem aperte & sine dissimulatione eloquendam, quoties alterius perfectionem felicitatemque sermone nostro amplificare licet. Jus ergo alterius perfectum laedit, qui sciens, alteri insidias a percussore strui, id dissimulat, vel illi plane persuadet, percussorem, tamquam amicum, salutandi caussa accessurum, itemque, qui suscepta rerum alienarum custodia, fures adesse sciens dissimulat, vel eos tamquam viatores apud se divertere, mentitur. Jus imperfectum alteri intervertit, qui errante altero, negat, sibi rectam viam notam esse, vel ei plano viam aliam monstrat.

Laedere possumus alterum dissimulatione, mendacio, deceptione.

§. CXCIX. Qui tacet id, cujus notitiam alter jure perfecto vel imperfecto ab eo exigere potest, is DISSIMULAT. Qui eo casu eloquitur aliquid, quod falsum est, ut alteri detrimentum inferat, is MENTITUR. Qui denique alterum, cui mali quid facere cupit, in errorem inducit, eum DECIPERE alterum dicimus. Ex quibus definitionibus, cum superiore paragrapho comparatis, liquido patet, 74. tum dissimulationem, qualem descripsimus, tum 75. mendacium omne, tum 76. deceptionem, juri naturae ac gentium repugnare.

Quando vel tacere, vel falsum dicere, vel ambigue

§. CC. Attamen quum ita comparatus sit, quem aliis debemus, amor, ut hos non majore, quam nos ipsos, sed pari amore prosequi teneamur: (§. XCIV. 65.) consequens est, 77. ut tacere liceat, si sermo noster alteri non profuturus, nobis vero aliisve detrimentum aliquod adlaturus sit. 78. Ut & falsi quid dicere, &

 79.

loqui liceat? 79. sermone ambiguo uti non sit nefas, 80. si alteri nullum jus sit, veritatem a nobis exigendi, (§. CXCVIII.) 81. vel nos sermone aperto ei, cui honeste non possumus non respondere, nihil commodi, nobis vero aliisve multum detrimenti essemus adlaturi, vel si denique 82. hujusmodi sermone ad alterum non modo nihil detrimenti, sed & haud parum utilitatis, sit redundaturum (*).

(*) Sic sane nemo vitio verterit mercatori, si a curioso interrogatus, quam dives sit, taceat, vel alio sermonem inflectat, per *n.* 77. Nec magis reprehensione videbitur dignus imperator, qui hostem vel sparso falso rumore vel fama ambigua, decepit, quia hosti nullum neque perfectum, neque imperfectum jus est, veritatem ab hoste, tamquam hoste, exigendi, *per n.* 78. 79. 80. Porro Athanasii potius prudentiam laudaveris, quam accuses dolum, quod se fugientem persequentes ambiguo sermone ita detinuit, ut cum Athanasio se colloqui non intelligerent. Theodorit. *Hist. eccl. III*, 8. Sine periculo enim tacere non poterat, & sermo apertus persequentibus nihil utilitatis; Athanasio multum detrimenti attulisset, *per n.* 81. Denique nemo dubitat, non agere contra officium, qui, si id vel docendis conditio, vel captus auditoris exigere videatur, fabulis, fictionibus, parabolis, symbolis & aenigmatibus alios meliores reddere & veritatem sub hoc vehiculo aliis ingerere student, quum his prosint, nemini vero eo ipso noceant *per nu.* 82.

Quid taciturnitas, falsiloquium, fictio? §. CCI. Ex quo colligimus merito, 83. injustam esse omnem DISSIMULATIONEM, (§. CXCIX. 74.) non omnem TACITURNITATEM, per quam intelligimus reticentiam ejus, ad quod aperiendum alteri, nec perfecte nec imperfecte obligamur. (§. CC. 77.) 84. Injustum esse omne MENDACIUM, (§. CXCIX. 75.) non omne FALSILOQUIUM. (§. CC. 78. sequ.) 85. Injustam esse DECEPTIONEM alterius, (§. CXCIX. 76.) non autem SERMONEM ACUTUM & FICTUM, (§. CC. 79. sequ.) adeoque 86. haec omnia, nisi judicio nostro decipi velimus, accurate esse distinguenda. (*).

(*) Apud Graecos quodammodo ambiguum est vocabulum ψεῦδος, quod & *mendacium* & *falsiloquium* significare potest. Pro mendacio enim accepit Demosthenes, dicere solitus, οὐδὲν εἶναι, ὅ, τι μεῖζον ἂν ἀδικήσειέ τις, ἢ ψευδῆ λέγων, *nullam esse rem, qua gravius quis laedere possit, quam dicendis mendaciis.* Pro falsiloquio Chariclea, cujus fertur apophthegma: καλὸν πότε εἶναι τὸ ψεῦδος, ὅταν ὠφελοῦν τοὺς λέγοντας, μηδὲν καταβλάπτῃ τοὺς ἀκούοντας. *Bonum esse aliquando falsiloquium, quum videlicet, ita juvet eo utentes, ut interim audientes non laedat.* Heliod. *Aethiop. Lib. I. Cap. III. p.* 52. At non ita ἐκ τοῦ μέσου est vocabulum mendacium, quod, quum semper turpe atque detestabile vitium notet, a falsiloquio merito distinguitur. Quod & de reliquis, quae hic conjunximus, vocabulis est observandum.

Quid veritas & §. CCII. Idem observandum de VERITATE & VERACITAE. Quum enim is VERAX dicatur, qui veritatem sine dissimulatione elo-

eloquitur, quoties alteri eam ex nobis intelligendi perfectum imperfectumve jus est: consequens est, 87. ut VERACITAS semper in laude ponenda sit; contra 88. indifferens videatur, & mala non minus, ac bona esse possit VERITAS, quippe quae in convenientia verborum signorumque externorum cum cogitationibus mentis consistit, (*Elem. philos. ration. §. XCIV.*) siquidem 89. is non semper facit officium, qui omnes cogitationes suas aperit (*).

veracitas?

(*) Notum illud Syracidis, *sapienti os in corde, stulto cor in ore esse.* Vera ergo dicit dives, qui thesauros suos furi prodit, nec tamen ideo ejus virtutem & veracitatem quisquam laudaverit: quum contra illi mendacium exprobrari non possit, si expiscante fure, tacuerit, aut sermonem alio inflexerit. (§. CC. *) Hinc illa Simonidis: *μηδέποτε μὲν αὐτῷ μεταμελῆσαι σιγήσαντι, φθεγξαμένῳ δὲ πολλάκις, numquam se poenituisse silentii, sermonis saepenumero.* Nec non hoc Thaletis: Οὔ τι πολλὰ ἔπη φρονίμην ἀποφαίνεσθαι δόξαν, *non multa verba prudentis animi indicium esse.* Et quae sunt his similia.

§. CCIII. Sermo, quo nos veritatem eloqui, vel falsi nihil dicere, serio confirmamus, dicitur ADSEVERATIO. Adseverationem, quae fit invocato Deo, tamquam vindice, JUSJURANDUM vocamus. Denique sermo, quo alteri fausta quaevis a Deo precamur, BENEDICTIO, quo dira quaevis adprecamur, MALEDICTIO, quo quis, exaestuante ira, capiti suo diras imprecatur, EXSECRATIO solet adpellari.

Quid adseveratio, jusjurandum, benedictio, maledictio, exsecratio?

§. CCIV. Quum ergo, qui aliquid adseverat, serio confirmet, se verum eloqui, nec falsum dicere, (§. CCIII.) id vero nemo sanus faciat, nisi qui suspicatur, pellucere mendacium, qualis suspicio conscientiae malae indicium est: (§. XXXV.) 90. nemo prudens adseverationibus temere & praeter necessitatem, sed 91. tum demum utetur, si quis alter sine caussa in dubium vocat ea, quae dicit, & 92. nec aliter eum convincere potest, & 93. ejus tamen interest, sibi fidem haberi. Ex quo porro colligimus, 94. tanto magis eum agere contra officium, qui multis gravissimisque adseverationibus ad laedendum decipiendumque alterum utitur (*).

Quando uti liceat adseverationibus?

(*) Quum enim alterum circumvenire & decipere, in se turpe ac contra officium sit: (§. CXCIX, 76.) quid turpius atque injustius posset excogitari, quam decipere per adseverationes? Et huc pertinet Romanorum formula: UTI INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, UTI NE PROPTER TE FIDEMVE TUAM CAPTUS FRAUDATUSVE SIEM. Cic. *de offic. III, 16.* Turpe enim est alterum capere & defraudare, & multo turpissimum *capere & fraudare per fidem suam.* Unde & famosum fuisse judicium fiduciae, observat V. C. Franc. Car. Conradi *de pacto fiduc. Exerc. II. §. IV.*

§. CCV. Quumque, cujus perfectione & felicitate delectamur, ei fausta quaevis non minus, ac nobis ipsis, contingere velimus: 95.

Quando benedictionibus?

An & maledictionibus & exsecrationibus?

95. non iniquum ſane erit, alteri bene dicere, eique fauſta quaevis adprecari, dum id fiat ſerio, & ex amore, non ex conſuetudine, & veluti dicis tantum cauſſa (*). Contra ea 96. quum odium ſpirent maledictiones, eas eſſe injuſtiſſimas, niſi cum miſericordia quis alteri denunciet, quae ejus furfuris hominibus ipſe Deus jam interminatus ſit. Denique 97. exſecrationes, quippe & amori ſui ipſius adverſas, & ex deſperatione & ira immodica, profectas, numquam eſſe excuſandas: neque hic, dum ex recta ratione rem aeſtimamus, in cenſum venire debere exempla quaedam heroica, quorum conſideratio ad aliam cathedram videtur pertinere.

(*) Itaque pleraeque fauſtae acclamationes, quae ex variis cauſſis occini ſolent illuſtribus ac potentioribus viris, in adulationes abeunt. Immo aliquando ſunt tamquam venenum, melle conditum, quoties eum, cui bene precantur, periiſſe mallent, vel vitae ejus ac fortunae ſtruunt inſidias. Haec omnia quum non ex amore, ſed odio, proficiſcantur, contra jus naturae eſſe, nemo negaverit.

Jurisjurandi quis ſit uſus?

§. CCVI. Quod ad JUSJURANDUM attinet, quum per illud intelligatur adſeveratio, Deo, tamquam vindice invocato, facta, (§. CCIII.) & ne ipſa quidem ſimplice adſeveratione temere & promiſcue utatur vir bonus: (§. CCIV.) 98. multo minus temere & ſine neceſſitate utetur jurejurando, ſed 99. tum demum, quando id vel a ſuperiore, veluti judice, vel ab alio deferatur, ſiquidem tunc vel ipſe amor exigit, ut alterum de veritate reddamus certiorem, eique ſuſpicionem metumque falſitatis eximamus. Id vero 100. locum habet in omni jurejurando, adeoque 101. ne opus quidem eſt tot diviſionibus in jusjurandum PROMISSORIUM, & ADSERTORIUM, & hujus in TESTIMONIALE & LITIS DECISORIUM, (*) quum eaedem ubique regulae obtineant.

(*) Accedit, quod ſi rem expendamus paullo accuratius, omne jusjurandum ſit *promiſſorium.* Quiſquis enim jurat, ſive ſuperiore, ſive adverſario deferente, ille promittit, ſe veritatem eloquuturum bona fide. Ceterum id intereſſe aiunt inter PROMISSORIUM & ADSERTORIUM, quod illud ſuper facto futuro; hoc ſuper praeterito praeſtetur, quod poſterius, ſiquidem de facto alieno juratur, TESTIMONIALE; ſi de proprio, LITIS DECISORIUM, & quidem, ſi a judice defertur, ſuper facto ipſo, vel SUPPLETORIUM vel PURGATORIUM; utrumque vero NECESSARIUM, ſi ſuper quantitate obligationis, JUSJURANDUM IN LITEM; ſi ſuper conſcientia litigatoris, JUSJURANDUM MALITIAE vel CALUMNIAE, denique ſi pars parti jusjurandum extra judicium defert, VOLUNTARIUM, ſin in judicio, JUDICIALE vocari ſolet. Enimvero haec ex juriſprudentia magis Romana, quam ex naturali eſſe; vel inde patet, quod aliae gentes, veluti Hebraei & Graeci, eas diviſiones non agnoverunt. Vid. Codex Talmudicus שבועות *Tom. IV. edit. Surenhuſ.* Maimonid. *de jurejurando*, editus a Diethmaro *Lugd. Bat. MDCCVI.* Selden. *de Synedr. Hebr. II,* 11. Jac. Lydius *de juramento,*

ramento. Quibus addi possunt, quae Petitus aliique antiquitatum scriptores, de usu forensi jurisjurandi apud Graecos passim commentati sunt.

§. CCVII. Quumque a jurantibus Deus, tamquam vindex, invocetur: (§.CCIII.) consequens est, 102. ut in ludibrium abeat jusjurandum athei, nec leviter peccet, qui homini ejus commatis jusjurandum defert. 103. Ut jusjurandum tum quod ad formulas, tum quod ad ritus attinet, cujusvis religioni sit attemperandum, (*) adeoque ne jurisjurandi quidem nomen mereatur adseveratio per res, quarum nulla mentem vincit religio. 104. Ut perjurii merito det poenas, qui per falsos Deos pejeravit, immo 105. & atheus, qui, dissimulato atheismo, per Deum pejeravit, tamquam qui alios decepit, jure puniatur. Qui & quomodo jurare debeant?

(*) Modo formula hujusmodi non simul tendat in ignominiam veri Dei, quippe quum actiones hujusmodi ne necessitas quidem extrema excuset. (§. CLX, *60*.) Hinc experientia docet, jusjurandum, Judaeo delatum, ejus religioni attemperari, quia formula illa nihil complectitur, quod in Dei veritatisve Christianae ignominiam vergat. Contra dubitarim ego, an excusandus sit judex Christianus qui Mahumedanum apud se jurare jubeat *per Mahumedem, maximum unius Dei prophetam*, maxime, quum non sit talis Mahumedanorum religio, ut praestito per verum Deum, caeli terraeque conditorem, jurejurando non aeque ad eloquendam veritatem adstringantur, ac si simul impostoris illius faciant mentionem.

§. CCVIII. Ex eo porro, quod non ultro & temere, sed, deferente altero, jurandum est, (§. CCVI. 99.) colligimus, 106. jusjurandum praestari in gratiam non jurantis, sed deferentis, adeoque 107. illud ex ejus, non ex jurantis, mente atque intentione esse explicandum, ac proinde 108. absurdissimas esse cavillationes illas, vel reservationes mentales, quas vocant, quibus homines improbi jurisjurandi vim eludere conantur: 109. absurdissimas etiam interpretationes eorum, qui turpia vel absona postulant ab iis, qui ultro jurarunt, alterum repulsam a se non laturum. (*) Cujus ex mente interpretandum sit jusjurandum?

(*) Quamvis multipliciter peccet, qui se tali jurejurando obstringit, primo quod ultro ac praeter necessitatem, & nemine deferente, jurat: (§. CCVI, *98. 99.*) deinde, quod in antecessum promittit, alterum non laturum repulsam, quum nondum praescire possit, qualia petiturus sit alter: denique quod hoc ipso se sine necessitate vel perjurii, vel temerarii jurisjurandi periculo exponit: non tamen hujusmodi jurejurando quisquam obstringitur, ad id, quod juratus promisit, praestandum, si quid alter, quod factu impossibile, turpe, atque iniquum sit, petat. Quum enim sibi ipse detulerit jusjurandum; illud procul dubio ex ejus tantum mente ac consilio erit interpretandum. (§. CCVIII, *107.*) Nemo vero, cui sana mens est, sese ad ea, quae vel per naturam, vel per legem fieri non possunt, obstringere velle creditur. Peccavit ergo Herodes *Matth. XIV.* dum filiae saltatrici jurejurando temerario promisit, se, quidquid esset petitura, daturum;

turum; at multo graviore se scelere obstrinxit, dum ei petenti Joannis caput indulgere non dubitavit.

Effectus ejus & nata inde obligatio.

§. CCIX. Ceterum quum jusjurandum sit adseveratio, cum invocatione Dei, tamquam vindicis, conjuncta: (§. CCIII.) consequens est, (§. CXXXI. 36.) 110. ut quisque obligatus sit ad jusjurandum religiose servandum. 111. Ut cavillationibus jurijurando non satisfiat (*). Ut tamen 112. legi cedere debeat obligatio jurisjurandi, adeoque 113. illud nullam obligationem producat, si quis se eo ad rem turpem, legibusve prohibitam, devinxerit, quamvis, 114. si legibus directe non refragetur jurata promissio, omnino quis teneatur, nisi dolo alterius malo deceptus, vel vi injusta adactus, jurarit. (§. CVII. & CVIII. 43.) Ex quo denique patet, 115. quid statuendum sit de canonistarum axiomate; *omne jusjurandum esse servandum, quod sine sempiternae beatitudinis detrimento servari possit.*

(*) Est vero *satisfactio per* CAVILLATIONEM, si quis verbis, non menti deferentis satisfacit. Quod quam impium sit, facile patet. Qui per cavillationem satisfacit jurijurando, is alterum decipit. Decipere alterum in se injustum est, (§. CXCIX, *76.*) & multo quidem injustius, si quis invocato summo numine, tamquam vindice, decipiat. Hinc vere perjurium admisit Hatto, archiepiscopus Moguntinus, dum Alberto Bambergensi pollicitus, se eum salvum reducturum in castellum, simulata fame, reduxit ad capiendum jentaculum, exsolutum se eo ipso ratus jurisjurandi religione. Otto Frising. *Chron. VI,* 15. Marian. Scot. *ad ann. DCCCCVIII.* Miratur hanc *Archipraesulis versutiam* Ditmarus Merseb. *Lib. I. ineunte*, & recte miratur, quum ne Romani quidem sine censura ac nota dimiserint captivum, qui simili jurejurando astuve hostes deceperat. Gell. *Noct. Att. VII.* 18. De eo recte Cic. *de offic. III,* 32. *Liberatum se esse jurejurando interpretabatur. Non recte. Fraus enim adstringit, non dissolvit perjurium. Fuit igitur stulta calliditas, perverse imitata prudentiam. Itaque decrevit Senatus, ut ille veterator & callidus vinctus ad Annibalem duceretur.*

Qui laesit, tenetur ad satisfactionem.

§. CCX. Sic satis demonstrasse nobis videmur, neminem nec verbis, nec factis, nec ipsa cogitatione, esse laedendum. Quum vero, quicumque alterum infeliciorem reddit, LAEDERE dicatur: is vero vel maxime alterum reddat infelicem, qui, quod ei intulit, damnum non resarcit: consequens est, 116. ut, qui damnum dedit, ad illud resarciendum satisfaciendumque omnino sit obligatus. 117. Ut, qui satisfactionem illam alteri denegat, novam illi injuriam inferre, ac denuo illum laedere recte dicatur (*). 118. Ut si plures damnum dederint, circa satisfactionem idem observandum sit, quod supra de imputatione actionis a pluribus perpetratae diximus. (§. CXII. sequ.)

(*) Obligationem hanc ad satisfactionem Aristoteles *Ethic. ad Nicom. V,* 2. ex contractu involuntario: Pufendorffius *de jure nat. & gent. III,* 1. 2. ex eo derivat,

derivat, quod frustranea futura esset lex de nemine laedendo, nisi simul vellet legislator, ut damnum resarciretur. At nos ex ipso LAESIONIS conceptu id officium elicimus. Non enim magis imperfectiores nos atque infeliciores reddit, qui quid nobis, quod nostrum est, intercipit & aufert, quam qui, quod intercepit & abstulit, non restituit, vel alio modo non satisfacit. Quum ergo nemo sit laedendus: nec reparatio damni vel satisfactio erit deneganda.

§. CCXI. Per SATISFACTIONEM hic intelligimus praestationem ejus, quod lex a laedente exigit. Duo autem lex quaevis perfecta exigit, I. ut, quia facto suo quis alteri damnum dedit, id resarciatur (*). II. Ut, quia & ipse legislator per denegatum obsequium laesus est, malum aliquod passionis ferat, quisquis alteri contra legem damnum intulit. Quamobrem 119. *satisfactio* semper & poenam, & reparationem damni, suo ambitu complectitur. Grot. *de jure belli & pac. II.* 17. 22. & 120. una alteram vel ideo non tollit, quod vitiositas actus, ob quam poena irrogatur, & damnum, quod resarciendum est, in omni delicto, semper conjuncta sunt. Sed de POENA alibi erit dicendi locus. Quid satisfactio & quotuplex?

(*) Si damnum nullius facto illatum est, nemo etiam ad satisfactionem est obligatus, neque casus, a sola providentia divina profectus, ulli mortalium potest imputari (§. CVI,27.) Et inde sequitur, ut, si quis in rebus suis tale damnum passus sit, eum dominus ferre teneatur: Quod enim nemini imputare possumus: id ipsi ferre cogimur. Casum ergo, qui nemini imputari potest, ipse dominus ferre cogitur.

§. CCXII. DAMNUM porro datum aut ita comparatum est, ut res omnis in pristinum locum restitui possit, aut ut factum infectum fieri nequeat. Priore ergo casu 121. res ipsa exigit, ut res omnino in priorem statum restituatur, simulque 122. damnum, quod laesus hoc ipso, quod eum re sua carere oportuit, & 123. quod pro recuperanda illa impensas facere coactus est, sensit, resarciatur. Posteriore, 124. ut aequa aestimatione in tantum, quantum fieri potest, laeso praestetur indemnitas, & 125. ea in re non modo veri pretii, sed & adfectionis ratio merito habeatur. Quod exemplis homicidii, vulnerationis, mutilationis, adulterii, stupri, similiumque criminum illustrat Pufendorffius *de jure nat. & gent. III.* 1. 7. *sequ.* Quomodo praestanda?

CAP. VIII.

DE OFFICIIS ERGA ALIOS IMPERFECTIS.

§. CCXIII.

Connexionis ratio.

ITa satis nobis demonstrasse videmur, neminem esse laedendum: quin & ostendisse, in quo consistat alterius laesio. Jam ergo proximum esset, ut, quomodo suum cuique tribuendum sit, eadem industria explicaremus, (§. CLXXV.) nisi haec officia HYPOTHETICA ita essent comparata, ut sine imperfectorum natura & indole intelligi nequeant. (§. CLXXVI.) Quare consultissimum fuerit, tractationem hanc praemittere, attamen id iterum iterumque monere, ne ὕστερον πρότερον, i. e. crimen, aevi nostri Rhadamanthis capitale, scientes dolo malo perpetrasse videamur.

Officiorum imperfectorum fundamentum & divisio.

§. CCXIV. Fons horum officiorum omnium est AMOR HUMANITATIS vel BENEFICENTIAE, (§. LXXXIV.) quo ei, quem amamus, & id libenter tribuimus, quod ei non debemus jure stricto, & quod tamen ad ejus felicitatem pertinere animadvertimus. Quum vero HUMANITAS nos sine detrimento; BENEFICENTIA & cum detrimento aliis prodesse jubeat: (§. LXXXIII. *) 1. OFFICIA etiam IMPERFECTA duorum generum esse, & in officia HUMANITATIS vel INNOXIAE UTILITATIS & BENEFICENTIAE, recte dispesci, patet. Utraque 2. ob multarum rerum necessariarum indigentiam, tam sunt necessaria, ut homines sine iis vitam suaviter & commode traducere non possint.

De iis axiomata.

§. CCXV. Quum ergo & horum officiorum non alia esse possit norma, quam nostri ipsius amor, adeoque alios amare teneamur, tamquam nos ipsos: (§. XCIII. 66.) consequens est, 3. ut quod nobis fieri ab aliis volumus, id & aliis facere teneamur. (§. LXXXVIII. 55.) Unde & supra, dum certum principium, ad quod omnia, quae aliis hominibus praestanda sint, officia referri possint, praemisimus, invenimus regulam: HOMO HOMINEM NON MINUS, QUAM SEIPSUM, TENETUR AMARE, NEC ALTERI, QUOD SIBI NON VULT, FACERE; (unde officia perfecta deduximus,) CONTRA ILLA FACERE OMNIA, QUAE SIBI AB ALTERO FIERI CUPIT. (§. XCIII. 68.) Unde officia omnia *imperfecta*, tum *humanitatis*, tum *beneficentiae* prono alveo fluere, res ipsa docebit.

§. CCXVI.

Obligatio ad officia, quae sine detrimento praestantur.

§. CCXVI. Primo itaque nemo sibi vult ea denegari, quae alter sine detrimento suo praestare potest. Ergo & alteri quisque talia liberaliter praestare tenetur. Inhumanissimum ergo dixeris merito, 4. qui alterum, quum possit, ope & consilio non juvat, vel ejus res non servat pro virili, 5. errantem non revocat in viam, 6. sitienti aquam profluentem, 7. algenti ignem; aestu languenti umbram, negat, vel 8. aliquid ab altero cum ejus incommodo exigit, quod facilius & sine suo alteriusque detrimento consequi posset, Quin 9. adeo levis ac tralatitia est haec benignitas, ut saepe per leges vel consuetudines officia haec imperfecta in perfecta transire videamus (*).

(*) Sic legibus cautum fuerat apud Athenienses, ut diris devoveretur, quisquis erranti non monstrasset viam. Hinc sententia Diphili: ἀγνοεῖς, ἐν ταῖς ἀραῖς, ὅτι ἐστιν, εἴ τις μὴ φράσειε τὴν ὀρθὴν ὁδόν; *An nescis, quod in exsecrationibus quoque sit, si quis rectam viam non ostenderit?* Sic legibus quoque Romani caverant, ut quis alterum actione compellere posset ad rem exhibendam, qui sibi nec ex pacto ullo, nec ex delicto, esset obligatus. Ad consuetudinem vero provocat Latona apud Ovid. *Metamorph. VI. v. 349.*

Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est.

Et Seneca *Controv. I, 1. Iniquum est, collapsis manum non porrigere. Commune hoc jus generis humani est.* Commune jus, id est, consuetudo, communi omnium gentium consensu recepta.

Nec non ad ea, quibus abundamus.

§. CCXVII. Ejusdem prope innoxiae utilitatis est 10. praestatio rerum, quarum tanta nobis affluentia est, ut eas sine notabili aliquo detrimento cum aliis possimus communicare, itemque 11. earum rerum, quae alioquin apud nos essent perriturae, in aliorum utilitatem dispensatio: ut adeo 12. & illi valde inhumani sint, qui res tales corrumpunt, flammis absumunt, in mare projiciunt, in terra clam defodiunt, tantum ut nemo aliorum inde aliquid capiat utilitatis (*).

(*) Est & haec satis tralatitia humanitas, & veluti alter ejus gradus. Quemadmodum vero, qui cuiquam haec officia denegant, valde inhumani sunt: ita iniqui actionum suarum aestimatores videntur, qui ideo maximas sibi gratias deberi existimant. Terent. *Andr. II, 1. v. 31. Neutiquam officium liberi esse hominis puto, quum is nihil promereas, postulare, id gratiae apponi sibi.* Quis vero magnam rem praestitisse hospiti dixerit Calabrum, de quo Horat. *Epist. I, 7. v. 14.*

Quo more piris vesci Calaber jubet hospes.
Tu me fecisti locupletem. Vescere sodes.
Jam satis est. At tu quantumvis tolle.
Benigne.
Non invisa feres pueris munuscula parvis.
Tam teneor dono, quam si dimittor onustus.
Ut libet: haec porcis hodie comedenda relinques.
Prodigus & stultus donat, quae spernit & odit.

Perquam inhumanus est, qui talia aliis indigentibus negat: non multo plus quam inhumanus, qui dum ea offert, tam beneficus sibi videtur, ut ideo alterum sibi perpetuo obstrictum habere debeat.

Quid si noxia nobis futura sit humanitas?

§. CCXVIII. At quum talia aliis praestare teneamur ex amore, quo nos alios prosequi jubet Deus O. M. (§. CCXV.) nemo vero alterum se ipso magis amare teneatur: (§. XCIII. 65.) consequens est, 13. ut, si his officiis nobis ipsis, vel amicis, nos obfuturos esse, praevideamus, ea jure aliis denegemus. Quod quum vel maxime contingere possit in statu naturali, ubi nullus nos tutos praestat magistratus, si hostibus manifestis prodesse hoc modo non dubitemus: facile reddi potest ratio, 14. cur in statu naturali hosti, quatenus hostili erga nos animo est, etiam innoxiae utilitatis officia jure denegemus, 15. contra in statu civili eo obtentu nemo temere sine reprehensione utatur (*).

(*) Sic in bello hostes jure prohibemus aquatione, jure item corrumpimus commeatum, ne illis, nos invasuris, utilitatem praestet. Sed haec omnia eatenus jure fiunt, quatenus hostilli in nos sunt animo. Alioquin enim, si nobis obesse non possunt, omnino humanitatis insignem ferunt laudem, qui & hostes, e. g. captivos, vel morbo decumbentes, sine insigni detrimento suo juvant. Quumque in statu civili non temere nobis nocere possit hostis, quem saltim magistratus auctoritas in ordinem cogere potest: inhumanus omnino est, qui & hosti, immo & scelerato homini, has innoxiae utilitatis res subtrahit, quum hic misereri oporteat *οὐ τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον, εἰ μὴ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον, non mores, sed hominem, vel si non hominem, at saltim humanitatem,* ubi recte vidit Aristoteles *apud Diogen. Laert. V,* 21. Quare vix excusanda est inhumanitas Atheniensium, qui Socratis accusatores ita aversati sunt, ut nec ignem iis accenderent, nec interrogantibus responderent, neque in balneo aqua uterentur eadem, donec illi odii impatientia sese suspenderent. Plutarch. *de invid. & od. p.* 538.

Humanitas & inimicis debetur.

§. CCXIX. Immo potius, quum amor, ex quo haec officia proficiscuntur, non ob alterius merita, sed ob aequalitatem naturae, debeatur: (§. LXXXVIII.) facile patet, 16. & inimicis, non denegandas esse res, quibus abundamus, & quae sine detrimento nostro praestari possunt, quin 17. tanto splendidiorem fore hanc humanitatem, quanto minus illa cum spe aliqua insignem gratiam ab hostibus ineundi conjuncta est (*).

(*) Novimus haec Christianis inculcari *Matth. V,* 45. *Luc. VI,* 35. iisdemque ob oculos poni exemplum ipsius Patris coelestis, *qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos.* At ejusdem veritatis ipsam rectam rationem, considerata humanae naturae aequalitate, non esse ignaram vel inde patet, quod Socrates ex instituto profligavit vulgarem sententiam, *'amicis bene faciendum, male inimicis:* teste Themistio *Orat. ad Valent. de bello victis.* Et quid excellentius ab homine, experte sacrarum litterarum, scribi potuit, quam illud Hieroclis *in aur. Pythag. carm. p.*69. *Διὸ καὶ λέγεται ὀρθῶς, ὡς οὐδεὶς ἐχθρὸς τῷ σπουδαίῳ· καὶ μόνος ὁ ἀγαθὸς αὐτῷ φίλος. εἰ μὲν γὰρ τὸν ἀγαθὸν φιλεῖ, οὐδὲ τὸν κακὸν ἐχθρὸν τίθεται. εἰ δὲ τὸν ἀρετῇ κεκοσμημένον ζηλεῖ πρὸς κοινωνίαν, τὸν ἀγαθὸν ἐκ πάντων ἐκλέγεται, μιμούμενος καὶ ἐν τοῖς φιλίας μέτροις τὸν θεόν, ὃς μισεῖ μὲν οὐδένα ἀνθρώπων,*

ἀνθρώπων, τὸν δὲ ἀγαθὸν διαφερόντως ἀσπάζεται. Unde fit etiam, ut recte dicatur, virum bonum odisse neminem, solumque bonum & amicum existere. Quum enim bonum diligit, non eum, qui malus sit, putat inimicum. Sin autem virtute praeditum quaerit ad societatem, ex omnibus eum deligit, qui probus sit, atque in amicitiae legibus Deum ipsum imitatur, qui nullum quidem solet odisse, sed eum potissimum, qui bonus est, amplecti & diligere.

Obſervandi tamen gradus neceſſitudinis.

§. CCXX. At quum tamen amor ille humanitatis, ex quo haec officia, tamquam ex fonte limpidiſſimo, promanant, directricem veluti habeat ſapientiam, (§. LXXXIII. 45.) ſapientia vero ſit facultas ea, quae ad noſtram aliorumque felicitatem pertinent, diſcernendi: (§. eod.) inde colligimus, 18. non ſolum perſonarum, ſed & neceſſitatis, qua alter premitur, habendam eſſe rationem, adeoque 19. in pari cauſſa, ſi omnibus non poſſit ſatisfieri, plus humanitatis deberi viro bono, quam ſcelerato, 20. plus amico, quam inimico, 21. plus cognato & neceſſario, quam extraneo; (*) 22. plus denique ei, qui magis, quam qui minus opis noſtrae indiget. Et eatenus recte illuſtris LEIBNITIUS, juſtitiam *amorem ſapientis* eſſe, ſtatuit.

(*) Hinc & Pythagoras certos amoris hujus gradus diſtinxit *in aureo carm. v. 4. ſeqq.*

Τοὺς τε γονεῖς τίμα, τούς τ' ἄγχιστ' ἐκγεγαῶτας·
Τῶν δ' ἄλλων ἀρετῇ ποιοῦ φίλον, ὅστις ἄριστος.

Inde parentis honos ſequitor: tum ſanguinis ordo:
Poſt alii ſunto, virtus ut maxima, amici.

Quam Pythagorae ſententiam praeclare, uti ſolet, interpretatur Hierocles *p. 49. ſeqq.*

Obligatio ad beneficentiam.

§. CCXXI. Sublimior eſt amoris gradus, quem ſupra BENEFICENTIAE vocavimus, (§. CCXIV.) quia amor ille ita comparatus eſt, ut nos & cum aliquo detrimento aliis pro virili prodeſſe jubeat. Quum enim, quae nobis fieri cupimus, ea & aliis facere teneamur, (§. LXXXVIII. 55.) & ſaepenumero incidant caſus, ut infeliciſſimi nobis videremur, niſi alii nobis, quae deſunt, liberaliter elargirentur, tunc vero nemo temere ſit, quin illa ſibi praeſtari cupiat: conſequens eſt, 23. ut his caſibus aliis & cum detrimento ea, quae illis deeſſe animadvertimus, liberaliter elargiamur (*).

(*) ELARGIRI vero dicimur, non quod commodamus, vel pro certa mercede concedimus, ſed quod alteri ſine ſpe vel reſtitutionis, vel retributionis, damus. Itaque ſi rem do, ut recipiam, vel, ut ſaltim mercedem feram: actus hic incidit in contractum. Sin do ſine ſpe reſtitutionis vel retributionis: vera haec beneficentia vel largitas eſt. Seneca *de Benef. VI, 14. Illos ex toto praeteribo, quorum mercenarium beneficium eſt, quod qui dat, non computat, cui, ſed quanti daturus ſit, quod undique in ſe converſum eſt. Vendit mihi aliquis frumentum, vivere non poſſum, niſi emero: ſed non debeo vitam, quia emi. Nec quam neceſſarium*

rium fuerit, aestimo, sine quo victurus non fui: sed quam gratuitum, quod non habuissem, nisi emissem, in quo mercator non cogitavit, quantum auxilii allaturus esset mihi, sed quantum lucrum sibi. Quod emi, non debeo. Quamvis vero hamata non esse oporteat beneficia: nemo tamen benefacit alteri, quin hunc sibi ad amorem mutuum devincire velit. Ac proinde alter, qui beneficia accipit, eo ipso se tacite ad mutuum amorem omnino obstringit.

Quid beneficentia? quid officiositas?

§. CCXXII. Itaque BENEFICIUM est, res vel actio, alteri profutura, quam ei sine spe restitutionis aut retributionis praestamus. Studium vero alteri talia praestandi BENEFICENTIAM vocamus: quemadmodum studium & promtitudinem, alteri ea cum obligatione restitutionis vel compensationis praestandi, quae ipsi prosunt, OFFICIOSITATEM adpellavit. Sidon. Apollin. *Carm. XXIII. v.* 478. Quamvis vero ea, quae ita praestantur, *beneficiorum* nomine non veniant: magni tamen fieri omnino debent, & grato animo accipienda sunt, si vel majoris sint, quam ut mercedem admittant, vel ab eo, quem ad id praestandum non obligat officii ratio, praestentur (*).

(*) Vidit & hoc Seneca *ibid. Cap. XV. Isto modo*, inquit, *ne medico quidquam debere te, nisi mercedulam, dices: nec praeceptori, quia aliquid numeraveris. Atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reverentia est. Adversus hoc respondetur, quaedam pluris esse, quam emuntur. Emis a medico rem inaestimabilem, vitam ac valetudinem bonam: a bonarum artium praeceptore studia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operae, solvitur, quod deserviunt, quod a rebus suis avocati nobis vacant. Mercedem non meriti, sed occupationis suae, ferunt.* Postea tamen & aliam rationem, cur & iis, qui talia praestant, gratum animum debeamus, reddit, dum Cap. *XVI.* ista subjungit. *Quid ergo? quare medico & praeceptori plus quiddam debeo, nec adversus illos mercede defungor? Quia ex medico & praeceptore in amicum transeunt, & nos non arte, quam vendunt, obligant, sed benigna & familiari voluntate.*

Beneficentia proficisci debet ex voluntate aliis utilitatem adferendi.

§. CCXXIII. Quum ergo beneficentia sit studium ea, quae alteri profutura animadvertimus, praestandi, (§. CCXXII.) nemo non videt, 24. ejus virtutis laudem sibi frustra adrogare eos, qui, ut ille servulus Terentianus, *Hecyr. V,* 4. *v.* 39. plus saepe boni ignorantes imprudentesque faciunt, quam scientes antea umquam: (§. XLVIII.) vel 25. qui consilio nocendi alteri benefaciunt, vel 26. non alia ratione ad benefaciendum excitantur, quam quod id beneficium sibi magis, quam aliis, profuturum existiment. Ex quo porro patet, 27. in dijudicandis beneficiis animum magis & consilium benefactoris, quam ipsum actum atque effectum, esse aestimandum (*).

(*) Ut exemplis illustremus has conclusiones: nemo dixerit, beneficio adfici alterum, cui rei ignari litteras, boni quid nunciantes, tradidimus: nec quem quis commendat, tantum ut alio loco sit, ipseque vacua dominetur in aula, nec

nec qui arbores ſuae voluptatis cauſſa plantavit, ſi umbra earum & vicinus, praeter ejus animi ſententiam fruatur. Huc pertinet elegans *fabella* Phaedri *I*, 22. de muſtela, ab homine prehenſa, quae, quum inſtantem effugere cupiens necem, rogaret, ut ſibi parceretur, quum moleſtis muribus purget domum, triſte hoc tulerit reſponſum:

Faceres, ſi cauſſa mei:
Gratum eſſet, & dediſſem veniam ſupplici,
Nunc quia laboras, ut fruaris reliquiis,
Quae ſint roſuri, ſimul & ipſos devores,
Noli imputare vanum beneficium mihi.

Hoc enim, ipſo interpretante Phaedro, *in ſe dictum debent illi agnoſcere, quorum privata ſervit utilitas ſibi, & meritum inane jactant imprudentibus.*

§. CCXXIV. Quumque ex amore haec beneficia proficiſci debeant, iſque ſemper conjunctus ſit cum ſapientia: (§. LXXXIII. 45.) facile patet, 28. profuſionem, & quidvis potius, quam liberalitatem, eſſe, cui ratio non conſtat: nec 29. beneficiorum vocabulo digna videri, quaecumque ex ambitione magis & jactantia, quam ex amore, vel 30. non indigis, ſed opulentioribus, (*) immo 31. indignis potius, quam viris bonis, vel quae denique, 32. turbato illo neceſſitudinum ordine, de quo ſupra quaedam monuimus, (§. CCXX.) praeſtantur.

Beneficia tamen ſapienter diſpenſanda.

(*) Praeterquam enim quod haec beneficia praeripiuntur indigis: plerumque etiam ſunt hamata & captatoria, ac proinde eo quoque nomine merito indigna ſunt beneficiorum vocabulo. *Matth. V*, 46. 47. *Luc. VI*, 32. *ſequ.* Praeterea apud opulentiores, quidquid iis beneficii praeſtiteris, nec gratum eſt, nec beneficii rationem habet. Hinc riſiſſe Alexandrum M. novimus beneficium, quum illi jus civitatis offerrent Corinthii, quamvis ſe id, praeter Herculem & Alexandrum, nemini dediſſe gloriarentur. Seneca *de Benef. I*, 13. Fieri tamen poteſt, ut hujuſmodi beneficia excuſent officium, beneficiorum ab aliquo antea perceptorum memoria, immo & civitatis, in qua verſamur, mores, ac proinde Romae, nemo vitio clienti vertere potuiſſet hujuſmodi liberalitatem, quia jus illud patronatus, a Romulo inſtitutum, exigebat etiam, ut patronis benefacerent clientes. Dionyſ. Halic. *Lib. II. p.* 84. Plutarch. *Romul. p.* 24. Polyb. *Hiſt. VI. p.* 459. Nec magis Perſae, Regi ſuo offerentes dona & munera, ullius reprehenſionem jure incurrebant, quum lex exſtaret, *πάντας βασιλεῖ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἕκαστον προσκομίζειν*, *ut omnes Perſae Regi, ſinguli pro ſuis facultatibus, munera offerrent.* Aelian. *Var. Hiſt. I*, 31. *ſequ.*

§. CCXXV. Praeterea ex eo, quod prodeſſe alteri debeant beneficia, (§. CCXXII.) non abs re colligere nobis videmur, 33. beneficia attemperanda eſſe cujuſvis conditioni & neceſſitatibus: adeoque 34. non eſſe beneficia, quae alteri nullam adferunt utilitatem, 35. multoque minus id nomen mereri, quae cum manifeſto alterius detrimento, vel ſaltim 36. cum maximo incommodo, conjuncta ſunt (*).

Et alterius neceſſitati & conditioni attemperanda.

(*) Hinc beneficus non eſt, qui famelico gemmam, ſitienti veſtem pretioſam, aegroto epulum offert, *per n.* 33. Nec minus id nomen meretur Beſ-

fus, qui catenas aureas, Dario injecit. Curt. *Lib. V. Cap. XII. per nu. 34. 35.* Denique Romanus ille, servatus inter proscriptos, ac deinde perpetuo circumductus ludibrioque habitus, recte exprobravit benefactori suo, *nihil se illi debere, si servaverit, ut haberet, quem ostenderet.* Seneca *de Benef. II, 11. per n. 36.*

Nec minus distinguendi gradus necessitudinis.

§. CCXXVI. Quemadmodum vero amor ille humanitatis & beneficentiae, qui nos ad beneficia aliis praestanda inflammat, ne quidem inimicos negligi patitur: (§. CCXIX. 16.) ita facile unusquisque intelliget, 37. multo magis amandos esse, qui nobis, quantum in ipsis fuit, beneficia praestiterunt: adeoque 38. eos esse pessimos mortalium, ipsisque brutis ferociores, qui se ne beneficiis quidem ad concipiendum nostri amorem moveri patiuntur: quin 39. eosdem eo esse injustiores, quo minus negari potest, eos, acceptando beneficia, se ad mutuum benefactorum amorem obstrinxisse. (§. CCXXI. *).

Obligatio ad gratitudinem.

§. CCXXVII. Amor erga benefactores vocatur GRATUS ANIMUS, vulgo GRATITUDO. Quamobrem quum unusquisque ad amandum eum, a quo beneficiis ornatus est, obstrictus sit: (§. CCXXVI, 37.) consequens est, 40. ut unusquisque etiam obstrictus sit ad gratum animum benefactoribus quavis ratione ostendendum: 41. id tamen officium imperfectum esse, adeoque 42. nec quemquam ad illud alteri exhibendum cogi, nec 43. ingratum actione forensi conveniri posse, (*) nisi leges civiles ejusmodi actionem diserte invexerint. Quale quid de Persis tradidit Xenophon *Cyropaed. I, 2. 7. p. 9. edit. Oxon.*

(*) Equidem vulgo distinguunt inter ingratitudinem SIMPLICEM, cujus vitii reus est, qui benefactori non benefacit, & PRAEGNANTEM, si quis beneficia malefactis atque injuriis pensat. Et illam quidem extra legum civilium poenas, hanc poena dignissimam esse, statuit Pufendorff. *de jure nat. & gent. III, 3, 17.* Sed si dicendum quod res est, hoc quoque casu non in ingratum animadvertitur, sed in injuriosum; quippe poenas daturum, etiamsi homini, nullis sibi beneficiis cognito, intulisset injuriam. Quamvis facile largiamur, eo gravius merito haberi delictum, cum turpissimo isto animi ingrati vitio conjunctum. Sic sane gravius merito animadvertitur in eos, qui in parentes, educatores, patronos, quam qui in extraneos, fuere injurii.

De ea regulae.

§. CCXXVIII. Quandoquidem vero gratitudo est amor erga benefactorem: (§. CCXXVII.) consequens est, 44. ut, delectari unumquemque benefactoris sui perfectione & felicitate, & 45. ejus benevolentiam verbis ornare & praedicare, quin & 46. beneficia beneficiis, non iisdem quidem semper, at beneficiis tamen, & officiis, quantum fieri potest, plurimis pensare oporteat: ac proinde, 47. ut desint vires, tamen & voluntatem gratum ostendendi animum magnopere esse laudandam.

§. CCXXIX.

§. CCXXIX. Denique quum & cum detrimento nostro prodesse, & sine spe restitutionis ac retributionis benefacere aliis teneamur: (§. CCXXI, 23.) consequens est, 48. ut multo minus alteri denegare debeamus, quae sibi ille, certam restitutionem & retributionem spondens, praestari petit, adeoque 49. unusquisque obligatus sit ad studium illud alteri gratificandi, quod supra OFFICIOSITATEM vocavimus, (§. CCXXII.) dummodo 50. non manifestum sit, illam alios juvandi promtitudinem cum periculo ac detrimento nostro non fore conjunctam. (§. XCIII. 65.) Obligatio ad officiositatem.

CAP. IX.

DE OFFICIIS ERGA ALIOS HYPOTHETICIS, ET PRIMO QUIDEM, CIRCA DOMINII ADQUISITIONEM ORIGINARIAM.

§. CCXXX.

Quae hactenus disseruimus, ea partim ad amorem JUSTITIAE, partim ad eum, quem supra HUMANITATIS & BENEFICENTIAE amorem adpellavimus, (§. LXXXIV.) pertinent. Ex hoc officia *imperfecta*, de quibus superiore capite disseruimus; ex illo *perfecta*, tamquam ex fonte, promanant. *Perfecta* in eo consistere diximus, ut primum neminem laedamus, (quod officium ABSOTUTUM vocavimus,) deinde, ut suum cuique tribuamus, quod nobis officium HYPOTHETICUM est. Quum igitur de illo *Cap. VII.* actum sit, de hoc jam erit eadem cura exponendum. Connexio.

§. CCXXXI. SUUM proprie quisque vocat, quod in DOMINIO suo est. DOMINIUM vero vocamus jus, seu facultatem, alios usu rei alicujus excludendi (*). Ipsam detentionem rei, cujus usu alios excludere statuimus, POSSESSIONEM adpellare mos est. Ceterum jus nobis vindicamus, aut omnes praeter nos, aut exceptis quibusdam aliis personis, reliquas omnes usu alicujus rei excludendi. Priore casu res in PROPRIETATE; posteriore in COMMUNIONE POSITIVA esse dicitur, quae vel AEQUALIS est, quando aequale omnibus jus in re communi competit, vel INAEQUALIS, quando alter altero plus minusve juris in illa habet. Itemque vel PERFECTA, quando omnibus in re communi jus perfectum est, vel IMPERFECTA, quando nemini tale jus perfectum est, qualis est inter milites exercitus, quibus certae pecuniae summae praemium a principe destinatum. Si nec uni, nec pluribus, jus animusve est, alios usu rei, nondum Quid suum? dominium, possessio, proprietas, communio.

ab ullo possessae, excludendi: res in COMMUNIONE NEGATIVA est, quae sola dominio opponitur, quia tunc res in nullius dominio est constituta.

(*) In hac sola facultate, usu alicujus rei alios excludendi, dominium consistere palam est. Omnia enim reliqua dominii effecta, quae alias in definitione dominii enumerari solent, ita separari possunt a dominio, ut nihilominus quis maneat dominus. Sic e. g. *facultatem, omnem ex re utilitatem percipiendi*, constituto usufructu a proprietate separari, animadvertimus, salvo dominio. *Facultatem libere de re disponendi* non competere pupillis, notum ac pervulgatum est. Et hos tamen dominos rerum suarum esse, nemo negaverit. Unde Seneca *de Benef. VII*, 12. *Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius, aut melius. Tuum enim est etiam, quod sub certa lege tuum est.* Denique & *facultatem vindicandi* rem commodatam vel depositam a tertio possessore, domino ademtam esse observamus, multis locis, ubi obtinet juris regula: *Hand muss hand wahren.* Quum ergo definitionem id duntaxat ingredi debeat, quod ad rei essentiam ita pertinet, ut abesse nequeat, sublata vero *facultate alios rei usu excludendi* illico quis dominus esse desinat: dubitari nequit, quin haec sola dominii definitionem absolvat. Idque velle existimo Arrianum *dissert. Epict. II*, 2. dum dominum definit, τὸν τῶν ὑπ' ἄλλων σπουδαζομένων ἢ ἐκκλινομένων ἔχοντα ἐξουσίαν, *qui, quae alii expetenda fugiendaque censent, in potestate habet.*

Jus hominum in res creatas.

§. CCXXXII. Jam quum ipsa ratio nos convincat, Deum condidisse homines: (§. CXXVII, 18. sequ.) eumdem sane voluisse etiam, ut exsisterent, manifestum est. Quumque qui finem cupit, is & media velle videatur: consequens est, 1. ut homines rebus omnibus, ad conservandam eorum exsistentiam necessariis, quas haec tellus producit, uti frui voluerit. Praeterea quum Deus hominem, animal praestantissimum, insigni prae reliquis amore prosequatur: (*Phil. mor. elem. §. CLXXX.*) dubitari profecto non potest, 2. quin & felicitate ac perfectione nostra delectetur, (§. LXXX.) adeoque & iis nos frui velit, quae vitam nostram reddant perfectiorem, feliciorem, ac suaviorem, dummodo 3. rebus creatis non abutamur. (*) (§. XC.)

(*) Dubitatum est a quibusdam, an & brutis, quae sine dolore destrui, usibusque humanis adhiberi nequeunt, uti liceat ad vitam conservandam? Idque haud pauci negarunt, quod & injuriam his animantibus fieri existimarent, & brutorum non usus, sed abusus esse videretur, si quis, ut carne eorum vescatur, ea jugulare non dubitet: maxime quum & sine feralibus istis epulis vitam conservare possent homines. Addunt alii, esum carnis & minus salubrem esse, & homines efferatos reddere, idque in primis ursisse novimus Pythagoram, & postea Porphyrium *in libris περὶ ἀποχῆς.* Vid. Scheffer. *de philos. Italica Cap. XIV.* Sed 1. tota illa hypothesis, quod injuria & brutis inferri possit, nititur alio errore de transmigratione animarum, seu κοινῷ δικαίῳ ψυχῆς, *communi, quod nobiscum habeant, animae jure*, uti vocavit Pythagoras apud Diog. Laërt. *VIII*, 13. quod explicaturus Empedocles apud eumdem Laërt. *VIII*, 77.

Ηδ

Ἤδη γάρ ποτ' ἐγὼ γενόμην κοῦρός τε κόρη τε,
Θάμνος τ' οἰωνός τε, καὶ ἐξ ἁλὸς ἔμπυρος ἰχθύς.
Nam, memini, fueram quondam puer, atque puella,
Plantaque, & ignitus piscis, pernixque volucris.

Add. Jamblich. *vit. Pythag. XXIV. nu.* 108. Porphyr. *vit. Pythag. p.* 188. *sequ.* Sed falsum est, ullam nobis cum brutis esse juris communionem, (§. XC.) atque hinc falsum etiam, brutis fieri injuriam, 2. Non ideo abstinendum est a rebus, quia iis carere possumus, quia Deus nos non modo esse, sed suaviter vivere cupit. Nec is usus abusus est, qui Dei voluntati non refragatur. Denique 3. insalubritas illa, quam urgent, nec satis probata est, & procul dubio non a moderato carnis usu, sed ab ingluvie, & rerum creatarum abusu, quem & ipsi damnamus, proficiscitur.

§. CCXXXIII. Quum ergo Deus omnia, quae ad conservandam suaviterque transigendam vitam humanam pertinent, utenda fruendaque dederit hominibus: (§. CCXXXII.) procul dubio etiam voluit, 4. ut nullus earum usu ab ullo excluderetur: adeoque 5. ex intentione Dei initio rerum omnia in negativa communione, adeoque 6. vere in nullius dominio fuerunt constituta. (*) (§. CCXXXI.) Initio omnia in communione negativa fuerunt.

(*) Atque ita primaevam hominum conditionem describunt non modo sacrae litterae, *Genes. I,* 28. 29. verum etiam poëtae, qui & eo nomine laudarunt saeculum aureum, quod illo tempore, uti ait Virgil. *Georg. I, v.* 125.

Nulli subigebant arva coloni,
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant: ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

Negant ergo, tum ullos agrorum fines, ullos limites fuisse, rebus adhuc in medio positis, ac universi humani generis usibus ita relictis, ut nullus earum usu excludi potuerit.

§. CCXXXIV. Quod ipse Deus voluit, id voluit sapientissime, ac proinde illud sine summa necessitate mutari ab hominibus non debuit. Quum vero & leges divinae adfirmativae, qualis est illa, ut res omnes creatae veluti in medio positae omnium usibus pateant, exceptionem ob necessitatem admittant, (§. CLIX, 58.) in censum autem hic veniat non modo extrema necessitas, sed & illa, quae efficit, ut vitam suaviter ac commode transigere non possimus: (§. CLVIII, 54. §. CCXXXII, 2.) consequens est, 6. ut, urgente necessitate, homines a negativa illa communione discedere, adeoque 7. dominium, quod communioni illi opponitur, (§. CCXXXI.) introducere omnino potuerint. Sed ab ea discedere licuit, urgente necessitate.

§. CCXXXV. Jam facile quidem patet, si intra paucos stetisset humanum genus, nulla circa primaevam illam ac negativam rerum omnium communionem mutatione opus fuisse futurum, sufficiente quippe omnibus naturae ubertate, ad vitam si non suaviter, Quae necessitas homines coegerit

dominium introducere? at commode saltim, & qualiter tolerandam. At ex quo, per universum terrarum orbem dispersis, & in innumeras familias distractis hominibus, quaedam res non sufficere omnibus coeperunt; quaedam omnino ob insignem copiam suffecerunt: ipsa homines impulit necessitas, 8. ut in ea, quae non omnibus sufficerent, dominium aliquod inducerent: (§. CCXXXIV. 7.) 9. solis inexhausti usus rebus, quas in dominio esse nulla jussit necessitas, nec non 10. rebus, nihil ad vitam conservandam suaviterque traducendam pertinentibus, in pristina communione negativa permanentibus (*).

(*) Et hinc hujusmodi res *communes* esse jure naturali dixerunt jureconsulti, §. 1. *Inst. de rer. divis.* & quidem non ita, *uti publica, quae in patrimonio sunt alicujus populi, sed ut ea, quae primum a natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium pervenerunt*, uti ait Neratius *l.* 14. *pr. D. de adqu. rer. dom.* Nimirum hae res omnes, quamvis optimae omnium ac pulcherrimae, tamen ob insignem copiam in primaeva illa ac negativa communione permanserunt. Hinc Petron. *Satyr. Cap.* C. *Quid non commune est, quod natura optimum fecit? Sol omnibus lucet. Luna, innumerabilibus comitata sideribus, etiam feras ducit ad pabulum. Quid aquis dici formosius potest? in publico tamen manant.* Nec magis quisquam adfectat dominium in muscas, mures, glires, vermes, aliaque, quae vel noxia humano generi, vel cum nulla saltim utilitate conjuncta sunt.

Institutum hoc non injustum esse. §. CCXXXVI. Sic ergo dominium, sublata negativa communione, invexit ipsa necessitas. Illud vero humani generis institutum 11. cum nullius injuria fuisse conjunctum, vel inde patet; quod in communione negativa nulli mortalium sit jus, alterum rerum usu excludendi, (§. CCXXXI.) adeoque cuivis licere oporteat, rem quamvis nullius ita sibi vindicare, ut deinceps nemini illius usum concedere cogatur, sed eam sibi detinere, suisque seponere usibus possit (*).

(*) Nam in quo alteri nullum jus animusque est, me usu rei excludendi, illud est nullius. At nullius esse desinit, simul ac eam usibus meis adhibere, ac jure a Deo mihi concesso uti statui. (§. CCXXXII.) Nam quum is me laedere dicatur, qui me imperfectiorem infelicioremque reddere conatur: (§. CLXXVIII.) procul dubio & is me laedit, qui eo, quod vitae servandae suaviterque traducendae caussa semel mihi vindicavi, me privare non dubitat. Hinc idem hic contingit, quod de theatro, quamvis positive communi, ait Arrianus *dissert. Epict. II*, 4. ἄγε, τὸ δὲ θέατρον οὐκ ἔστι κοινὸν τῶν πολιτῶν; ὅταν οὖν καθίσωσιν, ἐλθὼν, ἄν σοι φανῇ, ἔκβαλέ τινα αὐτῶν· *Age, commune nomen est theatrum omnium civium? In eo vero, si consederint, e loco, si libet, aliquem eorum ejicito.* Et Seneca *de Benef. VII*, 12. *Propterea non mentiar, si dicam, me habere in equestribus locum. Sed quum in theatrum veni, si plena sunt equestria, & jure habeo locum illic, quia sedere mihi licet: & non habeo, quia ab his, quibuscum jus mihi loci commune est, occupatus est.*

§. CCXXXVII.

Ex eo tempore res vel positive communes, vel propriae.

§. CCXXXVII. Quum ergo homines, coacti necessitate, invexerint rerum dominium: (§. CCXXXV.) hoc vero vel in *communione* positiva, vel in *proprietate* consistat: (§. CCXXXI.) consequens est, 12. ut, ex quo a communione negativa discessum, omnes res vel positive communes pluribus, vel singulis propriae esse coeperint, & 13. communio quidem nata sit inde, quod plures eamdem rem pro indiviso possidere, omnesque alios ejus usu excludere statuerunt: (*) 14. proprietas vero vel initio statim ex rerum nullius *adprehensione* ac *possessione*, vel ex post facto ex *divisione* vel *cessione* rerum positive communium traxerit originem.

(*) Id procul dubio initio statim factum, quum gentes & familiae in diversas terrarum partes secedere coeperunt. Tunc enim alia familia aliam regionem sibi communiter pro indiviso tantisper vindicavit, donec urgente necessitate res communes dividerent, vel ex pacto singulis, quantum indigerent, occupandi facultatem darent. Plurium sane gentium, quae initio totas provincias communiter pro indiviso possederint, mentionem faciunt veteres, veluti Aboriginum Justin. *XLIII*, 1. Scytharum & Getarum, Horat. *Carm. III*, 24. Germanorum Tacit. *Germ. Cap. XXVI.* incolarum insulae Liparae, Panchaeorum & Vaccaeorum Diodor. Sic. *Biblioth. V*, 9. & 45.

Cur a communione etiam positiva discedendum fuerit?

§. CCXXXVIII. Et quidem, si tanta esset generis humani felicitas, ut omnes peraeque virtutis amore flagrarent: sane neque dominio, neque pactis ullis, indigeremus, quia & nihil habentibus nihil tamen, quod ad conservandam suaviterque transigendam vitam pertinet, esset nobis defuturum. Quum enim tunc homo hominem, tamquam seipsum, amaturus, eique ultro facturus esset omnia, quae sibi ab altero fieri cupit: quid opus esset dominio inter amicos, quorum omnia communia sunt? Enimvero, quum pro praesente rerum humanarum indole vix sperandum sit, aliquam multitudinem virtutis adeo studiosam esse futuram, ut alterius utilitati non minus, quam suae, serviat: facile patet, 15. communionem positivam naturae hominum, qualis nunc est, non congruere, adeoque eos, 16. cur ab ea quoque discederent, caussas non poenitendas habuisse (*).

(*) Quicumque sane communionem hujusmodi aliquando observatam memorant, ii simul homines illos fuisse eximia virtute praeditos, posuerunt. Id sane jure dixeris de ecclesia Hierosolymitana. *Act. IV*, 32. Nec credibile fore suspicati sunt poëtae, quod de communione illa inter homines aurei saeculi retulerunt, nisi simul illos fingerent virtutis ac honestatis studiosissimos fuisse, qui, uti ait Ovid. *Metamarph. I, v.* 90:

vindice nullo,
Sponte sua, sine lege, fidem rectumque colebant.

Porro Scymnus Chius communem hujusmodi rerum omnium usum tribuit Scythis nomadibus ultra Maeotin, sed eosdem simul vocat *τὺς σφόδρα, ἐυσεβεστάτυς*, *gentem piissimam.* Sed & a Pythagora institutam rerum communionem

nem ex justitia, tamquam ex fonte, promanasse, tradit Iamblich. *vit. Pythag. segm.* CLXVII. Refrigescente itaque virtute, pietate, justitia, etiam communioni non esse locum, facile unusquisque intelligit.

Qui sint modi adquirendi originarii?

§. CCXXXIX. Ex quo simul patet, quomodo invecta sit rerum proprietas, & quot sint modi illam in certa re adquirendi. Res enim vel adhuc *extra dominium* est, vel jam *in alterius dominio* constituta. Si prius: tunc modos adquirendi cum Grotio vocamus ORIGINARIOS, quibus quum vel substantiam, in nullius dominio constitutam, adquiramus, vel quae ei quacumque ratione accedunt, incrementa: priorem adquisitionem OCCUPATIONEM, posteriorem ACCESSIONEM adpellamus.

Quinam derivativi?

§. CCXL. Sin res jam in alterius dominio sunt: tunc vel in plurium *communione* sunt, vel in *proprietate* singulorum. (§. CCXXXI.) Priore casu res communes in proprietatem rediguntur per DIVISIONEM & CESSIONEM; posteriore per TRADITIONEM. Neque ullus est dominium adquirendi modus DERIVATIVUS, quin ad hos paucos quam commodissime referri possit.

Quid occupatio? quid res nullius?

§. CCXLI, OCCUPATIO est adprehensio possessionis rerum nullius. NULLIUS vero esse dicuntur res, in quibus vel nemini umquam alios usu istarum excludendi jus fuit, vel de quarum saltim domino nihil certi constare potest, vel in quibus denique possessor sese ultro jure alios usu earum excludendi abdicavit, quae PRO DERELICTO HABITAE dicuntur. Quum ergo in rebus nullius nulli sit jus, alios earum usu excludendi: (§. CCXXXI.) consequens est,
17. ut quae nullius sunt, merito cedant occupantibus, nec tamen
18. id intelligendum sit de rebus amissis, furtim vel vi surreptis, imminente naufragio jactis, per bruta ablatis, quae neutro sensu res nullius dici possunt, quum & habuerint antea dominos, & hi dominio suo sese ultro numquam abdicarint. (*)

(*) Hinc recte de piscibus, a se in mari captis, philosophatur Gripus piscator apud Plautum *Rud. IV*, 3. *v.* 32. dum suos illos factos contendit, quod a nemine eorum usu jure excludi possit:

> *Ecquem esse dices mari piscem meum?*
> *Quos quum capio, siquidem cepi, mei sunt: habeo pro meis:*
> *Nec* MANU ADSERUNTUR, *neque illic partem quisquam postulat.*
> *In foro palam omnes vendo pro meis venalibus.*

At pessime ille sibi ex eadem ratione vindicat vidulum, naufragio amissum; & a se mari extractum, dum ait:

> *In manu non est mea,*
> *Ubi demisi rete atque hamum, quidquid haesit, extraho.*
> *Meum, quod rete atque hami nacti sunt, meum potissimum est.*

Cui recte *v.* 42. obvertit Trachalio?

> *Quid ais, impudens,*
> *Ausus etiam comparare vidulum cum piscibus?*
> *Eadem tandem res videtur?*

§. CCXLII.

§. CCXLII. Quumque occupatio ſit adprehenſio poſſeſſionis rerum nullius, (§. CCXLI.) poſſeſſio vero detentio rei, cujus uſu alios excludere ſtatuimus: (§. CCXXXI.) facile patet, 19. occupationem animo & corpore ſimul fieri, & 20. nec ſolum animum ſufficere ad rem occupandam, ſi alius ſuo jure uti velit, nec 20. ſolam adprehenſionem ſine animo alios uſu rei excludendi: ſaepe tamen 21. tacita hominum conventione pro adprehenſione haberi declarationem animi ſibi rem habendi, cum ſignis quibuſdam, in ſenſus incurrentibus, conjunctam (*).

Occupatio fit animo & corpore ſimul.

(*) Sic adprehendiſſe videtur praedii poſſeſſionem, qui vacua poſſeſſione, non quidem ſingulas glebas circumambulaverit, *l. 3. §. 1. l. 48. D. & l. 2. C. de adqu. vel amitt. poſſ.* ſed titulum adfixerit, feſtucam e janua, caeſpitem ex agro, ramuſculum ex arbore exciderit, ſimulque teſtatum praeſentibus fecerit, ſe id animo praedium ſibi tamquam ſuum habendi facere. Quum vero ex conventione tacita haec ſigna effectum habeant: ea ſane non ſunt arbitraria, adeoque is, qui jaculum immiſit urbi a civibus desertae, non magis videtur occupaſſe urbem, quam venator feram, quam jaculo petitam, nec occidit, nec vulneravit. Atque inde decidi poterit lis Andriorum & Chalcidenſium, de Acantho occupata inter ſe decertantium, illis urgentibus legati ſui ſollertiam, qui quum ſe curſu a legato Chalcidenſium ſuperari animadverteret, jaculum portae prior infixerit: his contra nitentibus, urbesque jaculis occupari, negantibus, adeoque Acanthum ſibi vel ideo vindicantibus, quod a legato ſuo prius eſſet introita. Hiſtoriam habes apud Plutarchum *Quaeſt. Graec. XXX.*

§. CCXLIII. Quum porro omnia, quae nondum in ullius dominio ſunt, poſſint occupari: (§. CCXLI, 17.) perinde profecto erit, ſive toti terrarum tractus, dominio vacui, a pluribus; ſive res ſingulares a ſingulis occupentur. Et priorem quidem occupationem PER UNIVERSITATEM; poſteriorem PER FUNDOS fieri, ait Grotius *de jure belli & pac. II, 2. 4.* Quia vero, qui totum occupavit, ſingulas quoque partes occupaſſe cenſetur: conſequens eſt, 22. ut in tractu terrae, a pluribus, veluti populo, per univerſitatem occupato, nihil omnino ſit nullius, ſed omnia, quae illius ambitu continentur, ſi a ſingulis occupata non ſint, ad populum univerſum, vel ad ejus rectorem, pertinere merito dicantur (*).

Et quidem vel per univerſitatem, vel per fundos.

(*) Hinc in aliquo terrae tractu ſinguli poſſunt res ſingulares tamquam ſibi proprias poſſidere, quum tamen totum territorium ſit populi vel reipublicae. Dio Chryſoſt. *in Rhodiaca XXXI.* *ἡ χώρα τῆς πόλεως, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τῶν κεκτημένων ἕκαστος κύριός ἐστι τῶν ἑαυτοῦ. Territorium eſt civitatis: at nihilominus tamen poſſidentium quiſque rerum ſuarum dominus eſt.* Plura eam in rem veterum loca adcumulavit Grotius *de jure belli & pac. II, 3. 4.*

§. CCXLIV. Hinc nemo negaverit, 23. VENATIONEM, PISCATIONEM, AUCUPIUM eſſe ſpecies occupationis, non modo in lo-

An ferae, piſces, vo-

liberes fi. res nullius. cis desertis & dominio vacuis, verum etiam 24. in territoriis jam occupatis, sicubi tanta sit ferarum, piscium aut volucrum multitudo, ut sufficere omnibus videantur: (§. CCXXXV, 9.) at 25. non injuria tamen populum, si qua justa caussa id suadere videatur, (*) haec animalia omnia, tamquam ἀδέσποτα, sibi vindicare, (§. CCXLIII, 2·.) vel 26. eadem summo imperanti, tamquam ἐξαίρετόν τι, adsignare: eoque facto, 27. illum adversus amorem justitiae agere, qui sibi jus venandi, jam ab alio adquisitum, temere adrogare non dubitet.

(*) Plures hujusmodi caussas, quamvis parum idoneas, adcumulavit Pufendorff. *de jure nat. & gent. L. ·, 6, 6.* Maximi momenti est illa, quod ferae, pisces & volucres non tam inexhausti ubique usus sunt, ut non metuendus sit tot specierum interitus, si venandi jus omnibus promiscue concederetur. (§. CCXXXV, 8.) Ex quo simul intelligere licet, cur nusquam terrarum homines venari & occidere prohibeantur animalia rapacia, truculenta, & humano generi noxia, quin alicubi praemia auferant, qui, oblatis eorum unguibus vel capitibus, fidem faciant magistratibus, se hujusmodi animalibus purgasse provinciam.

In quibus animalibus venationi sit locus? §. CCXLV. Ubicumque vero cuiquam venandi jus est: ipsa recta ratio satis unumquemque docebit, 28. venationem non pertinere ad animalia mansueta, quippe in dominio constituta, nec 29. ad mansuefacta, quamdiu illa dominus possidet, vel animo recuperandi persequitur, vel, se ea derelinquere nolle, luculentis quibusdam signis ostendit (*). Immo 30. ne ad feras quidem bestias, vivariis, piscinis, alveariis, inclusas, sed 31. ad eas, quae, ut eleganter scribit Cajus, *terra, mari, caelo capiuntur. l. 1. §. 1. D. de adqu. rer. dom.*

(*) Sic vix venationis obtentu excusabitur, qui cervum, crepundiis ornatum, quantumvis fugitivum, ceperit, si de domino constet. Nec magis ferendum putem, qui dominum, persequentem examen, area sua excludit, ut illo ipse potiatur, licet id justum visum fuerit jureconsultis Romanorum. §. 14. *Inst. de rer. division.* Quamvis enim domino sit facultas, alios usu rei suae excludendi: is tamen, qui sua repetiturus aedes nostras ingreditur, non re nostra utitur, sed suam repetit. Et qui magis justum sit, examen suum persequentem aedibus & area excludere, quam domo abigere vicinum, gallinas turbatas, & in aream nostram avolantes, repetiturum? Itaque aequissima lex Platonis *Lib. IX. de legibus: Si aliena examina quis persequitur, atque aera pulsans apes delectatione ad se trahit: damnum resarciat.*

Quando animalia fiant capientium? §. CCXLVI. Ceterum quum in occupatione praeter animum alios usu rei excludendi, opus etiam sit adprehensione corporali: (§. CCXLII, 19.) consequens est, 31. ut non sufficiat sola vulneratio ferae bestiae, multoque minus 32. animus, illam, ex vulne-

re

re casuram, sibi vindicandi, sed 33. praeterea requiratur, ut ipsa a venante, eam persequente, vel viva capiatur laqueis, canibus, aliisque instrumentis venatoriis, vel jaculis conficiatur: 34. neutro autem facto, unicuique jus sit, vulneratam ab alio capiendi occidendive, quippe in nullius adhuc proprietatem ac dominium reductam (*).

(*) Sed ea in re magna semper fuerunt sententiarum divortia, & hinc leges gentium diversissimae. De Trebatii aliorumque jurisconsultorum dissensu videnda est, *l. 5. D. de adquir. rer. dom.* Lex Salica *tit. XXXV. §. IV, sequ.* ne excitatam quidem ab alterius canibus feram ab alio impune intercipi patitur. Lex Langob. *Lib. I. tit. XXII §. IV. & VI.* hoc casu capienti armum cum septem costis, reliquam praedam vulneranti addicit. Has similesque veterum leges collegit Pufend. *ibid. IV, 6. 10.*

§. CCXLVII. Occupationis alteram speciem vulgo dicunt OCCUPATIONEM BELLICAM, qua personas aeque ac res hostium, justo bello captas, ipso gentium jure capientium fieri contendunt, *l. 1. §. 1. D. de adqu. vel amitt. poss.* Enimvero quemadmodum occupationi locus est tantum in rebus nullius, (§. CCXLI, 17.) res vero hostiles non aliter, quam per fictionem, (*) personae vero liberae ne per fictionem quidem pro rebus nullius haberi possunt: (§. LXVIII, 17.) ita 34. occupationem bellicam nec ad modos adquirendi originarios, nec 35. ad occupationem pertinere, sed 36. ex alio fonte, puta ex ipso belli jure, derivandam esse, facile intelligitur.

An huc pertineat occupatio bellica?

(*) Equidem Pufend. *de jur. nat. & gent. IV, 6. 14.* hanc fictionem ita explicat: *In bello res hostium in ordine ad alium hostem redduntur, veluti dominio vacuae: non quod hostes per bellum ipso jure rerum suarum domini esse desinant, sed quia illorum dominium non obstat hosti, quo minus eas res auferre, sibique habere possit.* Sed ubi res redduntur veluti dominio vacuae, ibi nemini est jus alios earum usu excludendi. (§. CCXXXI.) Hosti autem salvum semper est jus, hostem usu rerum suarum excludendi, nec ulli facis injuriam, dum pro servandis rebus suis, tamquam pro aris & focis, pugnet. Quis ergo, ejus res dominio vacuas esse, dixerit? Quae quum ita sint: hostis res suas ab hoste captas amittit, non quod jus ipsi deest excludendi hostem, sed quod viribus, quibus hostis reprimi posset, destituitur.

§. CCXLVIII. Rectius huc refertur INVENTIO, quippe quae & ipsa in adprehensione rerum nullius consistit. Itaque nullum quidem est dubium, 37. quin res, in nullius adhuc redactae dominium, vel pro derelictis habitae, inventori cedant, qui eas cum animo sibi habendi primus adprehendit, ac proinde 38. juri naturali non consentanea sit lex Stagiritatum, Bibliensium & Atheniensium: ἃ μὴ ἔθου, μὴ ἀνέλῃ: *Quae non posuisti, ne tolle*, nisi de rebus amissis intelli-

Inventio rerum nullius.

intelligatur. Aelian. *Var. Hist. III*, 45. *IV*, 1. Diog. Laërt. *I*, 57. nec minus 39. errent ii, qui rem inventam inventori, eique, qui eam tolli viderit, communem esse existimant: (*) attamen 40. id jus non producendum sit ad res, quas populus sibi jure occupationis, per universitatem factae, vindicavit, vel 41. summo imperanti, tamquam ἐξαίρετόν τι, cessit. Quod eum jure potuisse, supra jam vidimus. (§. CCXLIII, 23.)

(*) Inoleverat olim mos, id, quod ab aliquo inveniretur, in commune poscendi: quod fiebat formula IN COMMUNE, vel apud Graecos κοινὸς Ἑρμῆς, itemque κοινὸν τῷ Ἑρμῇ. De qua formula praeter Erasmum *in adagiis* plura monent viri docti ad Phaedr. *Fab. V*, 6. *v.* 3. Add. Plaut. *Rudent. IV*, 3. *v.* 72. *sequ.* At quum, quae nullius sunt, cedant occupanti, (§. CCXLI, 17.) nec in ejusmodi rebus ulli sit jus, alium usu earum excludendi: (§. CCXXXI.) is denique, qui solis oculis rem usurpavit, nec adprehendit tamen, occupasse non dicatur: (§. CCXLII, 20.) hunc etiam partem praedae poscere non posse, nisi id leges civiles vel mores ac consuetudines alicujus provinciae permittant, facile adparet.

Et pro derelictis habitarum, veluti thesauri.

§. CCXLIX. Nec minus inde patet, 42. inventori cedere res, ab hominibus sanae mentis suique juris animo abdicandi dominium abjectas, adeoque 43. & sparsa missilia, immo & 44. THESAUROS, quorum de prioribus dominis nullo certo argumento vel indicio constat, casu fortuito inventos, nisi 45. & hos sibi vindicet populus vel summus princeps. (§. CCXLIII, 23.) Qua de re varias gentium leges recensuerunt Grot. *de jure belli & pac. II*, 8. 7. Pufend. *IV*, 6. 13. & ibi Hertius. Eu. Otto *ad §.* 29. *Inst. de rer. divis.* 46. Merito tamen rationem etiam habendam domini soli, utpote quem fructus ex solo suo quoscumque percipere, aequum est, (*) ac proinde 47. recte, & plane ex regulis aequitatis naturalis unum semissem thesauri, casu fortuito reperti, inventori, alterum domino soli adjudicasse Hadrianum Spartian. *in Hadriano Cap. XVIII. §.* 39. *Inst. de rer. divis.*

(*) Quod adeo verum est, ut hunc quaedam gentes inventori plane praeferendum putarint, veluti Hebraei, *Matth. XIII*, 44. Selden. *de jure nat. & gent. sec. discipl. Hebr. VI*, 4. Syri, Graeci, quin & ex ipsis Romanis haud pauci. Philostr. *Vit. Apollon. Tom. II*, 39. *de vit. Sophist. II*, 2. Plaut. *Trinum. I*, 2. *v.* 141. *l.* 67. *D. de rei vind.* Ubi tamen inventori pars cedit, nihil interesse videtur, mercede conductus quis terram nostram foderit, an operas nobis haud locarit. Quamvis enim mercenarii nobis operis conductis adquirant: id tamen justam habere rationem non videtur, si quis operas nobis non ad investigandos thesauros, sed ad cellam excavandam, vel simile opus, locarit. V. A. Corn. van Bynkersh. *obs. II*, 4.

Accessio quid &

§. CCL. Alter modus adquirendi dominium originarius est ACCESSIO,

CESSIO, per quam jus ea, quae substantiae, nobis adquisitae, accedunt, incrementa similiter nobis vindicandi intelligimus. Incrementum vero quum res nostrae capiant vel ipsius naturae beneficio, vel industria nostra, vel natura industriaque nostra simul: accessio a jureconsultis accuratioribus in NATURALEM, INDUSTRIALEM, & MIXTAM recte dispescitur (*). *quotuplex?*

(*) Sic *naturae* solius beneficio debemus foeturam animalium, alluvionem, novam insulam, alveum derelictum. *Industriae* nostrae novam speciem, rem rei nostrae adjunctam, adplumbatam, adferruminatam, intextam, adfusam vel admixtam, scripturam chartae nostrae, picturam tabulae nostrae illitam. Denique messem & auctumni dotes partim ubertati soli coelique clementiae, partim culturae nostrae, adeoque & *naturae* beneficio, & industriae nostrae imputamus, ac proinde primi generis accessiones NATURALES; secundi INDUSTRIALES, tertii MIXTAS merito adpellamus. Quae enim a nonnullis additur, FORTUITA ad occupationem rerum nullius rectius refertur.

§. CCLI. Quod ad NATURALEM accessionem attinet, vel tale res nostra capit incrementum, cujus de origine & priore domino nullo certo argumento constat, vel aliquid, quod jam in alterius dominio est, rei nostrae accedit. Priore casu, quum res illa, cujus de domino nihil certi constare potest, pro re nullius merito habeatur, (§. CCXLI.) nihil obstat, 48. quo minus hujusmodi incrementum cedat in accessionem rei nostrae, cui accessit, adeoque nobis adquiratur. At posteriore casu res habet dominum, qui alios usu rei suae jure excludit: (§. CCXXXI.) atque inde merito inferimus, 49. hujusmodi rem, rei nostrae quacumque ratione adjunctam, nobis non magis adquiri, quam si ventus vehementior vestes lineas, a Titio in horto suo expansas, in aream nostram projecerit (*). *Fundamenta accessionis naturalis.*

(*) Nulla sane fingi potest ratio, quamobrem prior dominus, de quo satis constat, dominio rei suae, adhuc exstantis ac superstitis, excidere debeat, quum nec suo se dominio umquam abdicarit, nec illud facto ullo in alterum transtulerit, nec ob solam calamitatem dominio suo quisquam jure privetur. Si quis ergo dominus manet rei, alterius rei casu quocumque adjunctae: isti procul dubio adhuc jus est, alterum rei suae usu excludendi, (§. CCXXXI.) adeoque, illo invito, huic adquiri non posse dominium, manifestum est.

§. CCLII. Ex his vero evidentissimis principiis (§. CCLI, 48. sequ.) jam porro colligimus, 50. PARTUM, cujus de origine non liquido constat, (quod plerumque fit in animalibus, immo & in hominibus, extra legitimum matrimonium natis,) ventrem tamquam accessorium sequi, idque *legi naturae* non absurde tribuere Ulpianum, *l.* 24. *D. de statu hom.* Id tamen 51. vix aequum videtur, si de utroque parente constet, (*) nisi forte 52. ad procreanda animalia *Species de foetura animalium.*

malia communibus sumtibus alatur dignioris sexus animal, veluti bos communis, vel 53. dominus equum admissarium vel bovem pro certa mercede vicinis locare soleat.

(*) Hinc saltim in servis hoc casu passim obtinet partitio vernarum, ita ut primus domino ventris, alter domino servi patris cedat & sic servilem sobolem ambo domini per vices partiantur. Diximus ea de re *Elem. Jur. Germ. I,* 1. 30. ubi id jus & apud Wisigothos & apud Alamannos, & apud Boios obtinuisse, ex *lege Wisigoth. X.* 1. 17. Goldasti *rer. Alam. Tom. II. charta II.* & Aventin. *Annal. Boic. Lib. VII,* 14. 23. *p.* 708. ostendimus.

De novis insulis, sive natis, sive factis. §. CCLIII. Nec minus facile erit intellectu, ad quem pertineat nova INSULA, sive in mari, sive in flumine nata. Quum enim de dominio particularum terrae, quae demum in insulam coalerunt, constare non possit: (§. CCLI, 48.) consequens est, 54. ut insula cedat in accessionem maris vel fluminis, (*) ac proinde 55. si mare vel flumen in nullius dominio est, insula quoque sit nullius, ac proinde cedat occupantibus: 56. sin vero, quod plerumque fit, vel mare, vel flumen ad populum, ejusve rectorem pertinet: (§. CCXLIII, 23.) is quoque insulam illam merito sibi vindicet. Denique cum res, cujus de dominio certo constat, non possit ulli per accessionem adquiri: (§. CCLI, 49.) fieri non potest, 57. ut dominus amittat agrum, quem flumen superius divergens, & inferius alveo suo junctum, in insulae formam redegit. Quod & JCti agnoverunt, *l. 7. §. 4. l. 30. §. 2. D. de adqu. rer. dom.*

(*) Itaque nulla ratio est, cur vicinis praediis, & quidem vel in utraque ripa, si insula in medio flumine nata sit, vel in alterutra, cui propior est, accrescere debeat nova insula: quod tamen plerisque JCtis placuisse novimus, §. 22. *Inst. de rer. divis. l. 7. §. 3. l. 29. l. 30. §. 1. D. de adqu. rer. dom.* Particulae enim terrae a cujus praedio avulsae sint, non constat: & magis probabile est, eas ab agris superioribus, quam a vicinis avulsas esse. Quin aliquando ipsum flumen particulas, quae deinde in insulam coalescunt, e fundo abrasas, secum vehit; teste Seneca *natur. quaest. IV,* 9. Sed fuit haec sententia Cassii Longini, quam deinde sectatores ejus, tamquam ex compacto probarunt. Aggen Urbic. *de limit. agr. p.* 57. Eam vero more suo exploserunt Proculiani, quorum antesignanus, Labeo apud Paullum *l. 65. §. 4. D. de adquir. rer. dom. Si id,* inquit, *quod in publico innatum aut aedificatum est, publicum est: insula quoque, quae in flumine* PUBLICO *nata est,* PUBLICA *esse debet.*

Nec non de alluvione & vi fluminis. §. CCLIV. Nec alia ALLUVIONUM, & terrae VI FLUMINIS avulsae, ratio est. Quemadmodum enim, quod ad priorem attinet, de origine particularum, agro nostro paullatim adjectarum, certi quid constare non potest: (§. CCLI, 48.) ita nullum est dubium, 58. quin id, quod agris nostris hoc modo accedit, nobis; 59. quod agro publico, viaeve publicae adjicitur, publico cedere debeat. (*) Contra

Contra ea quum in vi fluminis de domino terrae avulsae satis constet: (§. CCLI, 49.) 60. ea jure naturali circa dominium nihil mutari, palam est, 61. nisi forte dominus terram hoc modo avulsam pro derelicta habere malit. Quod in civitatibus ex intermissa per tempus legitimum vindicatione colligi solet, §. 21. *Inst. de rer. divis. l. 7. §. 2. D. de adqu. rer. dom.*

(*) Ei hoc fundamento nititur jureconsultorum & agrimensorum distinctio inter agros *arcifinios*, qui non aliis, quam naturalibus, limitibus finiuntur, & *limitatos*, qui ad certum perticarum pedumque numerum adsignantur, *l. 16. D. de adqu. rer. dom. l. 1. §. 6. D. de flumin.* De qua agrorum differentia vid. Isidor. *Orig. XI, 13. Auctores de limitib. p. 293. edit. Gud. Goesii*, Jo. Fr. Gronov. *ad Grot. de jure belli & pac. II, 3. 16. nu. 1.* Quidquid enim inter agros limitatos & flumen interjacet, id vel publicum, vel alicui privato proprium esse, nemo non intelligit. Neutro autem casu agro limitato aliquid accedit.

§. CCLV. Denique quod ad ALVEI MUTATIONEM attinet, si alveus derelictus, quantum constat, in nullius antea dominio fuit, ille 62. non potest vicinis, qui utrimque praedia habent, pro modo praediorum adquiri, ut visum est jureconsultis Romanis, *l. 7. §. 5. D. de adqu. rer. dom.* sed, quia de fluminis, cujus pars est alveus, dominio satis certo constat, (§. CCLI, 49.) 63. ille, tamquam pars fluminis ejusdem erit, cujus flumen fuit: quemadmodum 64. ex eadem ratione novus alveus, iterum derelictus, proculdubio non minus manet priorum dominorum, quam 65. ager INUNDATUS, si deinde aqua recesserit (*). In alvei mutatione & inundatione.

(*) Aliud dixeris, si perpetua sit inundatio, ut jam mare sit, ubi Troja fuit. Tunc enim res exstincta videtur, quae nullum nobis usum praestat, nec praestare umquam potest. Non entis vero, ejusque, quod nullum hominibus usum praestat, nullum est dominium, nulla proprietas. (§. CCXXXV, 10.) Ex quo sane consequitur, ut durissima sit eorum conditio, a quibus ob agros, mari vel flumine jam pridem absorptos, tributa, vectigalia & pensiones exiguntur, nisi forte culpa & negligentia sua in restituendis aggeribus meruerint, ut ita mulctentur, quamvis & haec poena satis immodica, immo durissima videatur. Quis enim tributis ac pensionibus oneret res, in quibus proprietas, ususfructus, possessio, & iter amissa sunt? *l. 23. D. quib. mod. ususfr. amitt. l. 3. §. 17. l. 30. §. 3. D. de adqu. possess. l. 1. §. 9. D. de itin. actuque priv.*

§. CCLVI. Progredimur ad accessionem INDUSTRIALEM & MIXTAM, de qua subtiliter admodum philosophati sunt jureconsulti. Nos ita statuimus: Si res utriusque voluntate junctae sint, ne dubitari quidem potest, quin uterque fiat dominus pro rata, adeoque communio positiva inducatur. (§. CCXXXI.) At hic de accessione, quae altero inviso facta, loquimur. Hic quum domino jus sit, omnes rei usu excludere: (§. CCXXXI.) proculdubio etiam prohibere De accessione industriali axioma primum.

hibere potest, quo minus quidquam rei suae, se invito jungatur. Quum vero quod jungitur rei nostrae, vel eam inutilem aut deteriorem saltim, vel meliorem, praestantioremque reddat; is vero, qui res nostras deteriores reddit, nos laedat: (§. CLXXVIII.) consequens est, 66. ut, qui res nostras quacumque accessione industriali deteriores vel plane inutiles reddidit, is, accepta re corrupta, ad omne damnum nobis resarciendum, quin, si dolo malo tale quid fecerit, simul ad poenam (§. CCXI, 119. sequ.) teneatur.

Axiomata, secundum & tertium.

§. CCLVII. Sin res accessione quacumque industriali ab alio meliores praestantioresque redditae sunt: tunc multum interesse videtur, possintne res sibi invicem junctae, sine notabili dispendio separari, an non possint. Priore casu, quum utriusque materiae vel rei domino jus sit, alterum usu rei suae excludendi, (§. CCXXXI.) id vero aliter exitum habere non possit, quam rebus separatis: consequens est, 67. ut eo casu res junctae statim separandae, suumque cuique tribuendum sit: 68. posteriore autem casu res junctae alterutri addicantur, condemnando simul ad aestimationem rei alienae alteri, quem re sua carere oportet, (*) poenamque, si in mala fide sit, praestandam. (§. CCXI, 119. sequ.)

(*) Quisquis enim res alterius, quibus illi ad conservandam suaviterque transigendam vitam opus est, intervertit, is nos laedit. (§. CXC, 52.) Qui nos laedit, ad satisfactionem tenetur. (§. CCX.) Ea, quum eo casu, ubi factum infectum fieri nequit, in praestanda justa rei aestimatione consistat: (§. CCXII, 124.) consequens est, ut is, qui alterius rem intervertere, sibique habere cupit, justam ejus aestimationem praestare teneatur. Unde simul aequissimam esse patet regulam πολυθρύλλητον, *neminem debere cum alterius damno sine ratione locupletiorem fieri velle.*

Nec non quartum & sequentia.

§. CCLVIII. Quum vero posteriore casu res junctae alterutri addicendae sint: (§. CCLVII, 68.) consequens est, ut caussam justam, cur alteruter alteri praeferendus sit, esse oporteat. (§. CLXXVII, 5.) Ea vero quum non alia esse possit, quam alterutrius rei praestantia, quam saepius raritate & adfectione, quam usu, aestimamus: merito inde colligimus, 69. non semper procedere regulam: *accessorium sequi suum principale*: cujus absurditatem in pictura ipse Justinianus, & ante eum Caius, agnovit, §. 34. *Inst. de rer. divis. l.* 9. §. 2. *D. de adqu. rer. dom.* sed 70. res junctas addicendas esse illi, cujus res ob raritatem, adfectionem, operas, curam, & culturam majus pretium admittunt, (*) eumque 71. alteri ad praestandam aestimationem damnandum, 72. nisi ei tanti non sit res sua, ut non pretium recipere, quam offerre alteri, malit.

(*) Veteres jurisconsultos hic non certa aliqua ratione naturali niti, & hine diversis admodum viis incedere; jam observavit V. C. Jo. Barbeyrac. *ad Pufen-*

Pufendorff. de offic. hom. & civ. I, 12. 7. Primus confusa distinguere, ac in ordinem redigere conatus est vir acris & recti judicii, Christ. Thomas. dissertatione singulari, *de pretio adfectionis in res fungibiles non cadente, Hal. MDCCI,* 4. ubi ad eadem principia *Cap. III.* §. *XXXVIII. sequ.* doctrinas juris Romani de accessione industriali accurate examinavit.

§. CCLIX. Hinc facile patet, quid sentiendum sit de SPECIFICATIONE, qua nova forma in alterius materiam introducitur. Quum enim plerumque in materiam nulla cadat adfectio, in formam, ob artificium, vel maxime cadat: (§. CCLVIII, 70.) 73. nova species merito addicenda fuerit specificanti, (*) ad justam tamen pretii aestimationem, & si sciens dolo malo id fecerit, in poenam condemnando: (§. CCLVI, 66.) Thomas. *differt. laudata Cap. III. §. XLIII. sequ.* quamvis 74. ex eadem ratione omnino praeferendus materiae dominus, si haec rarior, & pluris sit quam forma, quae alterius opera accessit: e. g. si quis ex alterius electro, vel aere Corinthiaco, signum vel vas confecerit, isque tunc 75. obligatus sit ad mercedem pro opera, si specificans in bona fide fuerit, praestandam. Quid justum sit circa specificationem.

(*) Nihil ergo solidi inest distinctioni, qua rem impeditissimam expedire voluit Justinianus §. 25. *Inst. de rer. divis.* possitne videlicet nova species ad materiam reduci, nec ne. Nulla enim est idonea ratio, cur priore casu dominus materiae, posteriori specificans praeferendus sit, maxime quum saepe materia, demta forma, parum magni momenti futura sit. Vid. Pufend. *de jure nat. & gent. IV,* 7. 10. Immo aliquando centuplo plus pretii inest speciei, quam materiae, ex qua illa confecta est. Quis vero tunc domino materiae speciem ideo addiceret, quod ad priorem materiam reduci possit? At quum facilius praestetur aestimatio tabularum, quam ipsius navis, ex illis confectae, quis ideo tabularum domino navem adjudicet, quod haec ad priorem materiam reduci possit? Sane hoc casu, si navis vetus alterius tabulis refecta sit, principium nostrum sequitur Julianus *l. 61. D. de rei vind.* quamvis procul dubio res in priorem formam reduci possit, etiamsi nova navis ex alienis tabulis facta sit, *l. 26. pr. D. de adquir. rer. dom.*

§. CCLX. Deinde accessionis industrialis species haud postrema est ADJUNCTIO, quando rei nostrae aliena, sive per inclusionem, sive per adferruminationem, adplumbaturamve, sive per intexturam, inaedificationem, scripturam, picturamque adjungitur. Et quidem, quum INCLUSIO ita plerumque sit comparata, ut res junctae facile, & citra notabile dispendium, separari possint, eo vero casu res separari, & suam cuique tribui, aequum sit: (§. CCLVII, 67.) nulla profecto ratio est, 76. cur non illi, cujus auro gemma inclusa est, aurum; domino gemmae gemma reddi debeat. Nec 77. de adferruminatione, adplumbatura, & intextura aliter sentiendum videtur, si res citra notabile dispendium separari possint: alias 78. merito prae- Circa adjunctionem & speciatim inclusionem, adferruminationem, adplumbaturam, intexturam.

praeferri jungentem existimamus, quia alterius materia raro pretium aliquod adfectionis admittit (*). (§. CCLVIII, 70.)

(*) Accedit, quod saepe incommodum futurum sit domino materiae, si eam cum accessione retinere, pretiumque rei adjunctae solvere jubeatur, maxime si re ista ob statum, aetatem aliasque circumstantias uti non possit, e. g. si quis plebeii vesti latum clavum, vel plurimum auri adsuisset. Res sane tunc, quod ad usum attinet, vere deterior, id est, illi inutilis facta est. Qui vero res nostras quacumque accessione industriali deteriores, vel plane inutiles reddidit, is, accepta re corrupta, ad omne damnum nobis resarciendum, quin, si dolo malo tale quid fecerit, simul ad poenam tenetur. (§. CCLVI, *66.*)

Circa inaedificationem.

§. CCLXI. Si quis ex aliena materia in suo solo bona fide AEDIFICAVIT, & totum aedificium ex tignis ligneis constat: 79. nulla est ratio, cur, errore paullo maturius animadverso, solvi non possint tigna juncta, dominoque reddi. (*) (§. CCLVII, 67.) Sin ex solido lapide quis aedificarit, vel tigna exemta inutilia futura essent domino: 80. aequissimum erit, ut aedificator, si justam aestimationem materiae, poenamque insuper ob dolum malum praestiterit, dominium aedificii consequatur. (§. CCLVII, 68. §. CCLVIII, 70.) Sin quis aliena materia in suo solo aedificarit, 81. aedificium, quod sine notabili dispendio solvi potest, itidem dissolvendum: (§. CCLVII, *67.*) vel 82. domino soli, quod pretium adfectionis admittit, erit adjudicandum, (§. CCLVIII, 70.) nisi 83. aedificium plane inutile futurum esset domino soli, quo casu aedificans, aedificio sibi retento, soli aestimationem, & si in mala fide sit, poenam praestare tenebitur, (§. CCLVI, *66.*)

(*) Ratio enim, cur tignum junctum solvi vetuerint decemviri, ne scilicet urbes ruinis deformentur, *l. 6. D. ad exhib. l. 7. §. 10. D. de adqu. rer. dom. l. 1. D. de tigno juncto*, mere civilis est, & in recta ratione praesidium plane nullum reperit. Hinc multae gentes, quae non solido lapide, sed trabibus tabulisque ad exstruenda aedificia utebantur, aedificium hoc similibusque casibus dirui tignaque avehi non modo siverunt, sed & legibus praeceperunt. Vid. *Jus prov. Sax. II, 53.* & quae ea de re monuimus in in *Elem. jur. Germ. II, 3. 66.* Quibus jam addimus dispositionem *legis Langob. I, 27. 1.*

Circa scripturam & picturam.

§. CCLXII. Minus difficilis est quaestio de SCRIPTURA & PICTURA. Quum enim ea, in quae nulla cadit adfectio, alteri, in cujus rem illa cadit, relinquenda sint, (§. CCLVIII, 70.) & in scripturam picturamque adfectio plerumque; in tabulam & chartam numquam cadat: consequens est, 84. ut scripturae tunc charta, & picturae tabula cedere debeat, si scribens pingensque earum aestimationem praestare velit (*). Et si vel maxime nec scriptura, nec pictura adfectionem admittat, veluti si quis chartae meae res nugatorias

rias inscripserit, vel in tabula mea cucurbitas pinxerit: 85. nihilominus tamen & hoc casu scriptor, pictorque ineptus, re sibi accepta, ad pretium chartae tabulaeve praestandum tenebitur, ob axioma primum. (§. CCLVI, 66.)

(*) Mirum ergo est, jureconsultos Romanos, quorum quidam id in pictura observarunt, non idem observasse in scriptura. Quasi magis ferendum sit, scripturam viri docti cedere in accessionem vilissimae chartae, quam Apellis aut Parrhasii absolutissimum opus cedere in accessionem vilissimae tabulae. Praeterea dum inaedificationi scripturam comparant jureconsulti: §. 23. *Inst. de rer. divis. l. 9. D. de adqu. rer. dom.* itidem merito quaesiveris, cur non eidem comparationi locus sit in pictura? itemque quae similitudo fingi possit soli, cui alter aedificium, me invito, imposuit, & chartae, cui aliquid inscripsit? Illo aegre, immo saepenumero non sine maximo dispendio caremus: hanc nihili facimus, si vel aestimationem, vel tantumdem chartarum ejusdem bonitatis, recipiamus. Poëtica haec est similitudo, a forma scribendi desumta, ob quam & Latini scriptores EXARARE LITTERAS pro *scribere* dixerunt. Sed hujusmodi similitudo duarum rerum, non statim debet easdem circa utramque decisiones in jurisprudentia producere.

§. CCLXIII. Denique, quod ad CONFUSIONEM materiarum liquidarum, & COMMIXTIONEM siccarum attinet, quamvis de utriusque discrimine subtiliter admodum disputent jureconsulti, *l.* 23. §. 5. *D. de rei vind.* res tamen eodem redit. Si enim 86. res utriusque voluntate vel confusae vel commixtae sunt: materia communis, ac proinde inter utrumque pro quantitate qualitateque materiae dividenda erit. (§. CCLVI.) Sin, altero invito, facta sit confusio vel commixtio: tunc 87. materia nullius usus confundenti miscentive erit adjudicanda, isque damnandus alteri ad aestimationem poenamve, si in dolo malo versatus sit, praestandam. (§. CCLVI, 66.) Si tamen 88. alter partem materiae, quam pretium accipere malit, nullum est dubium, quin communionem, in quam initio invitus incidit, adprobet, eique adeo pars rata materiae communis denegari nequeat (*). Circa confusionem & commixtionem.

(*) Nam & subsequuta adprobatio pro consensu est, quamvis minus, quam jussus & consensus, imputetur (§. CXII, 51.) Hinc, si ex fortuita confusione vel συγχύσει metallorum nostrorum & auritabri insignis prodiisset materia, quale fuit, quod olim post incendium Corinthiacum primum visum aiunt, aes Corinthiacum: nihil profecto nobis obstare crediderim, quo minus partem ex materia communi petamus. Quum enim communis futura esset, si nobis consentientibus esset conflata, (§. CCLVI.) adprobatio autem pro consensu sit: (§. CXII, 51.) nulla profecto ratio est, cur non & ob adprobationem fiat communis, ut partem pro rata nobis possimus vindicare.

§. CCLXIV. Denique nec aliis principiis opus est circa SATIONEM & PLANTATIONEM, quas supra ad ACCESSIONES MIXTAS retulimus, Circa accessiones mixtas.

fationem & plantationem. tulimus. (§. CCL.) Nam 89. plantae & arbores, antequam coaluerunt, procul dubio citra notabile dispendium separari, adeoque a domino jure vindicari possunt. (§. CCLVII, 67.) Contra 90. illae, quae jam coaluerunt, nec non 91. sementa in agro sparsa quum commode separari a fundo non possint, nec tamen pretium adfectionis admittant, domino soli adquiruntur, praestita aestimatione tum arborum seminumve, tum impensarum in culturam factarum, (§. CCLVIII, 70. sequ.) nisi 92. posteriore casu soli dominus messem pro justa pensione ei, qui agrum suum consevit, relinquere malit. (*)

(*) Cujus rei justas ac idoneas caussas habere potest dominus agri. Ut ecce, si agrum alter male coluerit, maleque conseverit, ut messem parum uberem exspectare liceat. Tunc sane dominο inutilis esse posset messis, adeoque pro illo militaret axioma primum. (§. CCLVI, 66.)

Circa fructus arboris in confinio positae. §. CCLXV. Postremo, quod ad ARBOREM in confinio positam attinet, is qui illam plantat, in id consentit, ut ramorum pars super vicini aream propendeat: & vicinus, qui, dum alterum usu areae suae excludere posset, id non facit, itidem in id consentit. Quum ergo accessio, utriusque consensu facta, rem reddat communem: (§. CCLVI.) consequens est, 93. ut arbor talis sit utrique communis, pro indiviso quidem, quamdiu stat in confinio, pro diviso, simul ac eruta est, ac proinde 94. priore casu fructus & folia, 95. posteriore ipsa ligna pro rata inter utrumque vicinum merito dividantur (*).

(*) Hanc simplicitatem majores nostri praetulerunt juris Romani subtilitatibus de alimentis, quae per radices attrahant arbores, ipsamque paullatim mutent earum substantiam, *l. 26. §. 1. D. de adqu. rer. dom.* Germanicae enim originis gentes magis ramorum, quam radicum, habuisse rationem, ostendimus in *Elem. jur. Germ. II, 3. 69.*

CAP. X.

DE DERIVATIVIS DOMINII ADQUISITIONIBUS, QUAE VIVO PRIORE DOMINO FIUNT.

§. CCLXVI.

Transitio ad adquisitiones derivativas. SEmel adquisito dominio, aliquando mutatio quaedam contingit, ut alius in re quadam adquirat vel proprietatem, vel dominium, quum antea horum nihil haberet. Has ADQUISITIONES nos supra DERIVATIVAS appellavimus. (§. CCXL.) Jam quum res, in qua

qua proprietatem adquirimus, antea *communis*; in qua dominium primum conſequimur, antea alicui *propria* fuerit: quoties ex re communi partem noſtram accipimus propriam, toties DIVISIONEM, quoties totam ſoli adquirimus, CESSIONEM; (*) quoties denique res alterius propria, eo volente, in noſtrum dominium tranſit, TRADITIONEM fieri dicimus.

(*) Paullo latius quidem alias patet vocaculi CESSIONIS notio, ut omnem juris vel actionis translationem in alterum ſignificet. Enimvero quum tunc fere ſub [illegible] comprehendi poſſit, hic paullo arctioribus limitibus circumſcribimus ſignificationem vocabuli, ut ſit *tranſlatio juris ac dominii, pluribus communis, in unum ex ſociis, reliquorum conſenſu, facta.* Hinc ſi e. g. coheredes nomen aliquod hereditarium totum in unum ex coheredibus tranſcribunt, CESSISSE illi hoc nomen dicuntur.

Per eas fit alienatio vel necessaria, vel voluntaria, vel pura, vel conditionalis.

§. CCLXVII. Omnibus his caſibus id, quod antea noſtrum fuit, vel totum, vel pro parte, noſtrum eſſe deſinit, & in alterius dominium vel proprietatem tranſit: id quod vocamus ALIENATIONEM, eaque, ſi ex anteriore adquirentis jure proficiſcitur, NECESSARIA; ſi de novo, conſentiente utriuſque voluntate, decernitur, VOLUNTARIA adpellatur (*). Utraque vero efficit, ut alius in alterius locum, adeoque & in jus circa illam rem, & onera cum illa conjuncta ſuccedat. Sic & alienatio, quae a nulla circumſtantia ſuſpendit tranſlationem dominii, PURA; quae ſuſpendit, CONDITIONALIS dicitur.

(*) Sic e. g. neceſſaria eſt alienatio rei communis, quae fit, ſocio ad diviſionem provocante, quia ſocio, urgenti diviſionem, in ea jam antea jus fuit. Neceſſaria item alienatio rei alicui oppignoratae, quippe quae itidem fit ob jus creditori in illa re antea conſtitutum. Contra voluntaria eſt alienatio aedium, quas is, qui alibi lares poſiturus eſt, vendit, & in quibus nemini omnino quidquam juris eſt. Ita explicanda eſt diviſio, quam & Romana juriſprudentia agnoſcit, *l.* 1. *D. de fund. dot. l.* 2. §. 1. *D. de rebus eorum, qui ſub tut. l.* 13. *l.* 14. *D. fam. erciſc.* & alibi paſſim.

Eaque vel in praeſens, vel in futurum.

§. CCLXVIII. Quum ergo voluntaria alienatio aliter, quam utroque conſentiente, fieri ac intelligi non poſſit: conſentire vero liceat in alienationem tum PRAESENTEM, ut dominium noſtrum in alterum, vivis nobis, transferatur, tum FUTURAM, ut quis poſt fata demum noſtra poſſeſſionem rerum noſtrarum omnino conſequatur, denique ille conſenſus in futuram alienationem vel VERUS ſit, vel ex FINE & INTENTIONE hominis colligatur: (*) ex priore ſucceſſio teſtamentaria; ex poſteriore inteſtatorum derivari ſolet. Jam de alienatione *praeſente*, ſequente capite de *futura* erit diſſerendum.

(*) Ad alienationem ergo futuram referimus eam, quando post mortem demum bonorum nostrorum possessio ad heredes omnino devolvitur. Id si fit, nobis vivis id VERE volentibus, voluntas haec vocatur *testamentum*, ipsaque successio *testamentaria* audit. Sin ex fine atque intentione morientis colligitur, illum hereditatem in hos potius, quam in alios translatam voluisse, est haec *successio ab intestato*. Jam utrique successioni obstare videtur, quod nemo possit aliquid velle in illud tempus, quo velle amplius nequeat, nec alienationem fieri hoc modo posse a vivo, quia nec jus nec dominium in heredes vivus transferat, nec a mortuo, quia hic, quod ipse non habeat, in alium transferre nequeat. Unde & testamenti factionem juris naturalis esse negant plures viri doctissimi, veluti Merill. *Obs. VI*, 25. Thomas. *Not. ad tit. Inst. de test. ord. p.* 173. Gotofr. de Coccei. *diss. de testam. princ. Part. I.* §. *XXII. sequ.* Quorum argumenta si *verae* morientium voluntati, i. e. testamentis, obstant, multo magis obstabunt praesumtae, ex qua successionem ab intestato repetunt, adeoque tota illa, quam hic inculcamus, ALIENATIO FUTURA σιδηρόξυλον erit. Sed uti facile largimur, haec argumenta penitus evertere testamenti factionem, qualis jure Romano prodita est: Vid. *exerc. nostr. de testam. jure Germ. arct. lim. circumscripta* §. *III.* ita non obstant dispositionibus de futura successione omnibus. Et de his vero quousque secundum rectam rationem porrigantur, capite sequente dicemus.

Quid divisio, & cur ad eam cuivis provocare liceat?

§. CCLXIX. Ad proprietatem a communione fit transitus per DIVISIONEM, (§. CCLXVI.) quae est adsignatio partis, cuivis sociorum ex toto positive communi competentis. Quum enim socius usu rei communis alios omnes, praeter socios excludere possit: (§. CCXXXI.) consequens est, 1. ut unusquisque sociorum usum rei, pro parte ad se pertinente, petere, adeoque 2. ad divisionem provocare possit; quin ut 3. eo minus audiendi sint reliqui, hanc divisionem impedituri, quo minus praesenti generis humani conditioni convenit positiva communio (*) (§. CCXXXVIII.)

(*) Quum enim communio illa consistere tantum possit inter homines eximia virtute praeditos, ac proinde refrigescente caritate ac justitia, statim una oblanguescere illam oporteat: (§. CCXXXVIII. *) qui fieri posset, ut nostris temporibus diu duraret communio? Quis sociorum non invidet socio? quis rem communem tam diligenter curat, ac propriam? quis non alterum, aliquid, in rem communem quod fit, acturum, non impedit? quis reliquis partem lucri intervertere non studet? Inde mille jurgia, ceu ex instituto adversus communionem Platonicam demonstravit Arist. *Polit. II*, 2. Ut adeo recte Romani societatem ac communionem matrem dixerint discordiarum, ac proinde cuivis sociorum dederint facultatem ad divisionem provocandi, *l.* 77. §. 2. *D. de legat.* 2.

Quomodo fiat, sive res dividua, sive individua sit?

§. CCLXX. Res porro communis vel DIVIDUA est facile, vel INDIVIDUA, quae vel ob rei naturam, vel legibus aut moribus obstantibus, in partes scindi non potest. Provocante ergo socio ad divisionem rei, sua natura *dividuae*, 4. nihil est aequius, quam ut

tot

tot fiant partes, quot sunt socii, resque sorti divisoriae committatur. *Individua* autem res 5. vel uni sociorum, qui solvendo est, plurimumve licitatur, quemve aetas, vel sors reliquis praetulit, relinquenda, ceterisque praestita aestimatione, satisfaciendum, vel 6. optimis conditionibus vendenda, pretiumque inter singulos pro rata dividendum, vel 7. ejus denique usus singulis per vices concedendus est. (*)

(*) Sic sorti rem in dividunda Palaestina commisisse novimus Hebraeos, eamque in partes scidisse, quod provincia ratione tribuum esset dividua. Contra inter fratres coheredes saepe contingit, ut unus praedium individuum, vel volentibus reliquis, vel sorte adjudicante, certo pretio emat, & ex reliquis partem quisque pretii accipiat. Quin eodem casu saepe contingit, ut si nullus coheredum tam sit bene numatus, ut reliquis satisfacere posse videatur, praedium extraneo optimis conditionibus vendant, pretiumque inter se dividant. Denique alternum rei communis usum, quem alicubi vocant *die Mutschirung*, aliquando fratribus illustribus placuisse, observant Diether. in *Contin. Thesauri Besold. voce Mutschirung. p.* 417. Wehner. *Obs. pract. ibid. p.* 370. Exemplum insigne in domo Saxonica habes apud Muller. *in Saechss. annal. p.* 203.

Aequalitas quando observanda in divisione rerum perfecte communium?

§. CCLXXI. Ceterum, quum in re communi vel par omnium jus sit, vel alter altero plus minusve juris habere soleat: (§. CCXXXI.) facile patet, 8. divisionem vel AEQUALEM vel INAEQUALEM esse, & 9. in priore omnes ad partes aequales, 10. in posteriore ad inaequales vocari. Quia vero ipsa naturalis hominum aequalitas id ab unoquoque exigit, ne in iis, quae jure perfecto pluribus competunt, prae altero praerogativam sine justa caussa adfectet: (§. CLXXVII, 5.) nemo non intelligit, 11. divisionem in dubio in aequales partes fieri debere; nec 11. *) quemquam sibi poscere debere praecipuum, nisi jus suum luculenter probare possit (*).

(*) Tale jus poscendi ἐξαίρετον potest alicui competere ex lege, ex pacto, & ex ultima prioris possessoris voluntate, non autem ex majore vi & potentia, quam tamen, tamquam justam praerogativae inter dividentes caussam, admittere videtur Hobbesius, *de cive III,* 15. *sequ.* quamque ipse satis incommode vocat *sortem naturalem*. Enimvero sic nulla foret ratio, cur non aequissima dici possit divisio a leone facta apud Phaedr. *Fab. I,* 5. qui praedam partiturus inter venationis socios:

Ego, inquit, *primam tollo, nominor quia leo:*
Secundam, quia sum fortis, tribuetis mihi:
Tum, quia plus valeo, me sequetur tertia:
Malo adficietur, si quis quartam tetigerit.
Sic totam praedam sola improbitas abstulit.

Hanc divisionem quisquis aequam & justam dixerit: nae illum & Hobbesii sortem naturalem probaturum, confidimus.

An & in divisione

§. CCLXXII. Sed hae quidem regulae ad communionem PERFECTAM

rerum imperfecte communium est observanda? FECTAM pertinent. Praeter illam & IMPERFECTA datur, quoties nulli sociorum jure communi jus perfectum est. (§. CCXXXI.) Quum vero ita res ex alterius benevolentia pluribus fiat communis: consequens est, 12. ut nunc in hujus arbitrio sit, aequales partes facere, an 13. pro qualitate meriti uni plus, alteri minus tribuere malit, (*) injustissimaque proinde 14. sit querela ejus, qui alterum minoris meriti hominem sibi aequiparatum esse, clamat, *Matth. XX*, 12. vel 15. qui ipse sibi de suis meritis judicium temere adrogat, vel 16. beneficia, uni vel alteri concessa, ad exemplum trahenda, existimat.

(*) Et haec est illa *justitia distributiva* vel *διανεμητική*, comes earum virtutum, quae aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, misericordiae, providentiae rectricis. Grot. *de jure belli & pac. I*, 1. 8. 1. qui & hanc justitiam non semper observare proportionem comparatam, quam geometricam vocant, adeoque hanc Aristotelis doctrinam esse ex eorum genere, quae saepe locum habent, non semper, recte observat *n. II.* Nec Grotii sententiam evertit Pufend. *de jure nat. & gent. I*, 79. quippe qui loquitur de distributione eorum, quae pluribus bene merentibus jure perfecto, veluti ex pacto vel promisso, debentur. Tunc verum omnino est, quod scribit Arrian. *Epict. III*, 17. *Νόμος οὗτος φυσικός, τὸν κρείττονα τοῦ χείρονος πλέον ἔχειν, ἐν ᾧ κρείττων ἐστι. Ea naturae lex est, meliorem in eo, quo sit melior, meliore conditione esse illo, qui sit deterior.* At in iis, quae ex sola benevolentia proficiscuntur, vix haec naturae lex urgeri potest: nec de injuria conqueri poterant veterani, quos idem Hadrianus se invicem in balneo defricare jusserat, qui aliquot diebus ante, unum ex illis, membra marmoribus atterentem, servis & sumtibus donaverat, Spartian. *Hadr. Cap. XVII*, quia beneficia non sunt ad exemplum trahenda.

Quid cessio rei communis? §. CCLXXIII. Si res communis uni sociorum a reliquis tota attribuitur, ea vocatur CESSIO. Quare, quum ita unus in reliquorum omnium locum succedat: consequens est, 17. ut & in eorumdem jura circa eam rem, nec non 18. in onera & incommoda, cum illa conjuncta, succedat. (§. CCLXXII.) Quin ex eodem recte intulerunt jureconsulti Romani, 19. easdem omnino exceptiones opponi posse cessionario, quibus adversus cedentem locus fuisset futurus. *l. 5. C. de hered. vel act. vend.*

Obligatio sociorum ad evictionem socio praestandum. §. CCLXXIV. Quum denique, sive *dividatur* res communis, sive uni sociorum tota *cedatur*, id videatur agi, ut ii, qui rem per divisionem vel cessionem accipiunt, ejus dominium, adeoque facultatem, alios rei istius usu excludendi, consequantur: (§. CCXXXI.) per se patet, 20. utroque casu socios efficere debere, ut ei, in quem res translata est, illam habere liceat, adeoque 21. illos huic ad praestandam evictionem, &, 22. si ab alio jure & sine culpa possessoris evicta sit, ad omne damnum resarciendum obstrictos

ftrictos esse, 23. dummodo suas portiones salvas habeant, & 24. alteri res titulo oneroso obvenerit (*).

(*) Ita doctrina de EVICTIONIBUS, quae & in traditionibus locum invenit, ex ipsa aequitate naturali fluit, quamvis ei multa, non tam de novo adstruxerit, quam illustrationis caussa addiderit jus civile, quae ad ejus formam, & effectum pertinent, e. g. dum requirit, ut quis suo nomine rem in alterum transtulerit, ut possessor litem auctori in tempore denunciarit, ut res ex caussa contractum antecedente, & quidem non vi majore, sed jure, evicta sit, cetera. Haec omnia enim ex iisdem, quae praemisimus, principiis prono alveo fluere, nemo non intelligit.

§. CCLXXV. Progredimur ad TRADITIONEM, qua dominus, qui jus & animum alienandi habet, dominium in alium, illud ex justa caussa accipientem, transfert. *Dominium*, dico. Quamvis enim jus Romanorum ipsam rem, ejusque possessionem, transferri jubeat, nec prius ullum fere jus in illa re nasci patiatur: *l.* 20. *C. de pact.* vix tamen probabile est, hanc subtilitatem probare jus naturae & gentium, (*) uti recte observant Grot. *de jure belli & pac. II,* 6. 1. 2. *II,* 8. 25. & Pufendorff. *de jure nat. & gent. IV,* 9. 6. quum, ipsis fatentibus jureconsultis, *nihil tam conveniens sit naturali aequitati, quam voluntatem domini, volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi.* §. 40. *Inst. de rer. divis. l.* 9. *D. de adqu. rer. dom.* Ex quo colligimus, 25. omnem voluntatem domini de dominio rei suae in alterum transferendo, sive expresse declaratam, sive ex certis signis elicitam, pro traditione esse, dominiumque in alterum valide transferre. Traditio quid? & an ad transferendum dominium necessaria?

(*) Immo ne ipsi quidem Romani id olim promiscue exegisse videntur. Traditio enim erat tantum rerum nec mancipi, Ulpian. *Tit. XIX,* 7. veluti praediorum provincialium. Simplic. *inter rei agrar. script. p.* 76. Res mancipi plene alienabantur per aes & libram, ita, ut facto nexu & mancipio illico transiret dominium. Varro *de lingua Lat. IV.* Ex eo ergo tempore demum inter Romanos hoc jus invaluit, ut dominium sine traditione, vel possessionis datione non transiret, ex quo rerum mancipi & nec mancipi, dominiique Quiritarii & bonitarii discrimen sustulit Justinianus, *l. un. C. de nudo jure Quirit. toll.* & *l. un. C. de usucap. transform.*

§. CCLXXVI. Quum ergo omnis voluntas domini de dominio rei suae in alterum transferendo pro traditione sit, dominiumque in alterum valide transferat: (§. CCLXXV, 25.) consequens est, ut 26. perinde sit, sive quis absens rem verbis litterisve intervenientibus, sive 27. praesens de manu in manum, sive 28. per inductionem in rem, sive 29. per longam brevemque manum, sive 30. adhibito certo symbolo, inter homines alicujus provinciae recepto, (§. CCXLII, 21.) tradat. (*) 31. Ut nihil obstet, quo minus Quomodo fiat?

& jus sive traditione, sive quasi traditione in alium transferri possit.

(*) Equidem traditio illa symbolica ne ipsis quidem Romanis erat ignota, ceu patet ex *l. 1. §. pen. D. de adqu. poss. l. 9. §. 6. D. de adqu. rer. dom. l. 74. D. de contr. emt.* At multo acutiores hac in re fuerunt Germanicae originis gentes, quae in traditionibus & investituris res fere quascumque pro arbitrio, at praecipue tamen festucam, baculum, culmum, caespitem, arbusculam, chirothecam, & similes res adhibebant. Vid. *Elem.* nostra *jur. Germ. II, 3. 74. sequ.* Quo & scotatio Danica pertinet, *c. 2. X. de consuet.* de qua ex instituto Strauch. *Amoen t. jur. can. ecl. V.* & *Gundlingiana Part. VII. diss. IV.*

Quis per eam transferre possit dominium?

§. CCLXXVII. Quum vero dominus tantum tradere possit, qui jus alienandi habet: (§. CCLXXV.) consequens est, 32. ut nullus futurus sit effectus traditionis, ab eo factae, qui vel propter legem, vel ob conventionem, vel aliam quamcumque caussam, alienare nequit, 33. multoque minus valitura sit traditio, a non domino facta, quum, quod quisque jus non habet, illud in alium transferre nequeat (*). 34. Ut contra perinde sit, sive ipse dominus rem tradat, sive ejus voluntate, mandato vel adprobatione alius.

(*) Attamen hujusmodi traditio alteri ignoranti facta, hunc facit bonae fidei possessorem, donec verus dominus superveniens rem suam vindicet. Hunc vero, quid circa rem restituendam observare, quos fructus retinere, quosve restituere oporteat: multis repertis regulis, ostendere conantur Grot. *de jure belli & pac. II, 10.* Pufendorff. *de jur. nat. & gent. IV, 13. 6. sequ.* Nos infra suo loco ea de re agemus ex instituto, (§. CCCXII. sequ.) & omnia redire ostendemus ad duas regulas: I. Bonae fidei possessorem tantisper, dum de vero domino non constat, loco domini esse, ac proinde iisdem juribus uti, quibus dominus uteretur. II. Supervenienti domino eumdem rem exstantem una cum fructibus exstantibus, &, si res non exstet, tantum, in quantum factus sit locupletior, restituere teneri.

Traditione non ex omni caussa transfertur dominium.

§. CCLXXVIII. Quumque ex justa caussa fieri alienationem oporteat: (§. CCLXXV.) ipsa res unumquemque monebit, 35. intelligi caussam, quae ad transferendum dominium sufficiat, adeoque 36. non transire dominium, si cui res ex commodato, deposito, locato tradatur, multo minus 37. si tradatur precario, vel ex alio titulo, pro tradentis arbitrio revocabili. 38. Imo ne quamlibet quidem justam caussam sufficere, si is, cui res traditur, alteri ex pacto non satisfecerit (*).

(*) Ubi enim ita fit alienatio, ut alter aliquid praestet: ibi *conditionalis* est alienatio. Quae quum translationem dominii suspendat: (§. CCLXVII.) consequens est, ut, altero non praestante id, quod promisit, non transferatur dominium, adeoque invalida sit traditio. Hinc Romani venditas res traditasque non aliter emtori adquiri statuebant, quam soluto pretio, vel satisfactione alio modo praestita. §. 41. *Inst. de rer. divis.* Hinc illa Varronis *de re rust. II, 2. Grex venditus dominum non mutat, nisi sit aes adnumeratum.* Quinctiliani Decl. CCCXXXVI

Quo

Quo jure vindicare potes eam rem, cujus pretium non dedisti? Tertull. *de poenitentia Cap. VI. Ineptum est, pretium non exhibere: ad mercem manum emittere.*

§. CCLXXIX. Praeterea traditurum rem suam, id animo alienandi transferendique dominii facere debere, diximus. (§.CCLXXV.) Ex quo patet, 39. nullam esse traditionem, ab infantibus, furiosis, mente captis, similibusque personis, quae, quid rei geratur, non intelligere praesumuntur, factam: nec 40. per eam transire dominium, si dominus commodandi, deponendi, oppignorandi similive consilio rem alicui dederit: quin 41. posse sibi unumquemque in re sua jus aliquod, quod non transferatur, excipere ac reservare, eoque casu 42. tantum transmitti, quantum is, qui alienat, transmittere voluit. Nec semper quis eo animo & consilio rem tradit.

§. CCLXXX. Ex quo facile intelligitur, 43. unde natum sit DOMINIUM MINUS PLENUM. Quum enim per illud nihil aliud intelligamus, quam dominium, cujus effectus inter duos dominos inaequaliter divisi sunt: admodum probabile est, illius originem repetendam esse a traditione cum exceptione, vel reservatione partis cujusdam dominii facta. Quo facto, 44. binos dominos ejusdem rei esse oportet, quorum alteri 45. jus adquiritur, utilitatem omnem ex re percipiendi, aliosque fructuum utilitatumque usu & perceptione excludendi; alteri 46. facultas vel circa dispositionem de illa re concurrendi, vel aliquid exigendi, ex quo de agnitione dominii constet, nascitur (*). Origo dominii minus pleni.

(*) Posterius *dominii minus pleni* genus jureconsulti medii aevi vocarunt DIRECTUM, prius UTILE: minus eleganter quidem, sed vocabulis jam semel in schola ac foro receptis. Unde iis repudium dare intempestivum videretur. Posses tamen alterum dominum SUPERIOREM vel MAJOREM, alterum INFERIOREM vel MINOREM vocare, exemplo Romanorum, qui patrem familias *herum majorem*; filiosfamilias *heros minores* adpellabant. Plaut. *Capt. III, 5. v. 50. Trinum. II, 2. 53. Asinar. II, 2. 66.*

§. CCLXXXI. Quum ita comparatum sit dominium utile, ut major dominus sibi facultatem aliquam, vel circa dispositionem concurrendi, vel aliquid, ex quo de agnitione dominii constet, exigendi, reservet: (§. CCLXXX. 46.) consequens est, 47. ut, quamvis innumera esse possint dominii minus pleni genera, & 48. res hic praecipue redeat ad conventionem partium: tamen 49. si quis sibi a possessore rei traditae stipuletur fidelitatem, & servitia, & ne res sine suo consensu alienetur, inde nascatur FEUDUM; 50. si canonem annuum, in agnitionem dominii solvendum, JUS EMPHYTEUTICUM; (*) si denique 51. solarium, pro superficie in solo, nobis reservato, praestandum, JUS SUPERFICIEI: quae praecipua & Ejus variae species.

apud plerasque gentes notissima sunt dominii utilis genera.

(*) Juris emphyteuticarii exemplum *Genes. XLVII, 26. sequ.* reperit Josephus *Antiqu. Jud. II, 7.* quamvis agros Aegyptiorum censuales potius factos esse, existimet Hert. *ad Pufend. jus nat. & gent. IV, 8. 3.* Sed si in eo ponit discrimen agrorum emphyteuticorum & censiticorum, quod in illis possessori utile; in his plenum dominium competat: luculenter sane probari potest, dominii partem competiisse Pharaonibus. Eo enim pertinent verba Josephi patriarchiae *Gen. XLVII, 23. Vos hodie agrosque vestros Pharaoni emi.* Juris superficiarii exemplum illustre atque insigne est apud Justin. *hist. XVIII, 5.* De feudorum origine certant viri docti, & adhuc sub judice lis est, quamvis commune Europaeis fere omnibus factum sit hoc institutum. Ceterum multa alia esse apud originis Germ. gentes dominii minus pleni genera, ostendimus in *Elem. jur. Germ. II, 2. 33. sequ.*

Quid servitus, quidque circa eam justum?

§. CCLXXXII. Si 52. non res ipsa ejusve dominium, sed usus aliquis, traditur, ei, qui hunc accipit, in re aliena adquiritur SERVITUS, & quidem 53. si is usus ad utentis personam vitamque restringitur, PERSONALIS, sin 54. ipsi utentis praedio, adeoque & omnibus in illo successoribus, ejus conceditur, REALIS vel PRAEDIALIS. Quum ergo omnibus his casibus tantum juris transferatur, quantum transferri is, qui alienavit, voluit: (§. CCLXXIX, 42.) sequitur, 55. ut & hic res redeat ad conventionem partium, adeoque 56. juris mere positivi sint tantum non omnia, quae juris auctores de servitutibus satis subtiliter constituerunt (*).

(*) Quo pertinent doctrinae notissimae, quod servitus consistat in patiendo vel non faciendo, non in faciendo: quod sit individua, quod caussam ejus esse oporteat perpetuam, quod, quia utendum fruendum sit salva rei substantia, ususfructus ne in area quidem subsistat: quod insigne sit discrimen inter usumfructum, usum, habitationem, operas servorum, quod quaedam hujusmodi jura non usu & capitis deminutione amittantur, quaedam non amittantur. Omnia enim haec ita comparata sunt, ut nec recta ratio ea abscisse exigat, nec quidquam obstet, quo minus pactis & conventionibus mutari aliterque definiri possint.

Quid jus pignoris & hypothecae, quidque circa utrumque justum sit?

§. CCLXXXIII. Aliquando res ita traditur a domino creditori, ut salvum quidem tradenti sit dominium, creditor tamen rem in securitatem crediti possideat: tunc 57. constitui dicitur JUS PIGNORIS, vel 58. si id ea fiat lege, ut creditor simul utilitatem ex pignore fructuoso percipiat in vicem usurarum, JUS ANTICHRETICUM. Denique 59. si creditori jus pignoris in re quadam sine traditione constituitur: id HYPOTHECAM vocamus. Quemadmodum ergo 60. prioribus casibus creditori fas est, rem oppignoratam, non soluto debito, non modo retinere, verum etiam 61. distrahere, & ex pretio, quae sibi debentur, deducere: ita 62. posteriore eidem in hypotheca possessionem in securitatem crediti persequi, & illam tunc itidem, usque dum nomen expungatur, retinere, vel distrahere licet.

§. CCLXXXIV.

§. CCLXXXIV. Denique traditione rei dominium transferri diximus in accipientem. (§. CCLXXV.) ACCIPERE vero aliquid videmur vel VERE, quoties consensum nostrum, quod rem traditam nostram fieri velimus, vel verbis, vel factis testamur, vel ex PRAESUMTIONE, quoties ex ipsa rei indole non potest non judicari, alterum rem, quam quis traditurus est, non adspernaturum. Similiter & TRADI res potest, voluntate transferendi vel expresse declarata, vel ex certis signis elicita. (§. CCLXXV, 25.) Quale certissimum signum in primis suggerit finis & intentio ejus, qui quid adquisivit, adquisitumque tanta cura servavit ac tuitus est (*). Quomodo traditione dominium transeat in accipientem.

(*) Adquirentium vero suaque magna cura administrantium hominum finis atque intentio semper est, non modo ne sibi quid desit, sed & ut suis bene sit, maxime se mortuis, & nulla re amplius indigentibus. Unde Euripides *in Medea v. 1069.*

Οἷσι δὲ τέκνων ἔστιν ἐν οἴκοις
Γλυκερὸν βλάστημ', ἐσορῶ μελέτῃ
Κατατρυχομένους τὸν ἅπαντα χρόνον.
Πρῶτον μὲν, ὅπως θρέψουσι καλῶς,
Βίοτόν θ' ὁπόθεν λείψουσι τέκνοις.
Sed quibus in aedibus est liberorum
Dulce germen, eos video curis
Confici omni tempore,
Primum quidem, quo pacto bene ipsos educent,
Et unde VICTUM relinquant liberis.

Et *in Iphigen. in Aulide v. 917.*

Δεινὸν τὸ τίκτειν, καὶ φέρει φίλτρον μέγα,
Πᾶσίν τε κοινὸν, ὥσθ' ὑπερκάμνειν τέκνων.
Res est vehemens parere, & adfert ingens desiderium:
Communeque omnibus est, ut LABORENT PRO LIBERIS.

Si liberi desint, reliquis cognatis, necessariis ac amicis nos magis consultum velle, quam extraneis, ipsa experientia satis superque docet.

§. CCLXXXV. Quum itaque cuivis, rerum suarum domino, liceat, easdem in alios transferre, (§. CCLXXV.) eaque translatio fieri possit quibuscumque conditionibus: (§. CCLXVII.) consequens est, 63. ut fieri etiam possit ea lege, ut alter quidem dominium, at possessionem usumque demum post tradentis mortem consequatur. Quae quidem voluntas, quum & vere declarari, & ex fine adquirentis, tamquam signo certissimo, elici possit, neutro vero casu vera & expressa alterius acceptione opus sit: (§. CCLXXXIV.) 64. priore casu illa TESTAMENTI vel ULTIMAE VOLUNTATIS nomine venit; 65. posteriore SUCCESSIONIS AB INTESTATO genuinum ac solidissimum fundamentum est. De utraque jam ex instituto erit agendum. Transitio ad successionem ex testamento & ab intestato.

Cap. XI.

DE DERIVATIVIS ADQUISITIONIBUS PER SUCCESSIONEM EX DISPOSITIONE DEFUNCTI, ET AB INTESTATO.

§. CCLXXXVI.

Quid jureconsultis testamentum? Testamentum ex conceptu jureconsultorum est solemnis declaratio voluntatis de universa hereditate, omnique jure, quod testator tempore mortis habiturus est, post ejus mortem in alium transiturо. Ideoque vivo testatore nihil juris in heredem transit, immo ne spes quidem tam certa, ut ea decollari non possit: sed testatori, dum anima est, prius consilium damnare, rescissisque ac ruptis prioribus tabulis, vel novas facere, vel intestato decedere liceat (*).

(*) Hinc notissima juris axiomata: voluntatem hominis esse ambulatoriam usque ad mortem: ultimas tantum ceras ratas esse debere, quae morte firmantur, vel, uti Quinctil. *Decl. CCCVIII.* loquitur, *illud tantum valere testamentum, post quod nullum testamentum sit*: ac proinde neminem paganum cum duobus testamentis decedere posse, & quae sunt ejus generis alia, *l.* 4. *D. de alim. leg. l.* 32. §. 2. *D. de donat. int. vir. & ux.* Quin eo usque porrigitur haec testamentum mutandi licentia, ut illam nec clausula derogatoria, nec adjecto prioribus tabulis jurejurando, sibi adimere posse testatorem, contendant. *l. ult. D. de leg.* 2. Grot. *de jure belli & pac. II,* 13.19. Leyser. *Medit. ad Pand. spec. XLIII, n. VI. & VII.*

Tale non esse juris naturae, probatur argumento primo. §. CCLXXXVII. Enimvero hujusmodi testamentum non esse juris naturae, facile unusquisque intelligit. Quamvis enim sollemnitates actui tam serio, totque exposito hominum fraudibus, adhiberi, facile patiatur recta ratio: contradictionem tamen implicare videtur, hominem aliquid velle in illud tempus, quo velle non possit, & dominium rerum suarum tum demum in alium translatum cupere, quando ipse non amplius earum sit dominus. Quod sane tam a recta ratione alienum est, ut ipsi Romani non nisi meris fictionibus (*) tantam contradictionem tolli posse, faterentur.

(*) Quum enim nec testator, de rebus suis disponens, aliquid cum haerede agat, nec heredi, quando adquirit, cum testatore quidquam sit negotii, adeoque neutro casu jus aliquod ab illo ad hunc transire possit: plura fingenda fuerunt a jureconsultis, in fingendo ingeniosissimis, ut ἀντίφατα haec consistere quodammodo viderentur. Hinc fingebant, idem esse momentum testamentifactionis cum momento mortis: idem quoque esse momentum mortis cum momento

mento aditionis, quippe quod per fictionem ad momentum illud mortis retrotrahebant, *l.* 1. *C. de sacrof. eccl. l.* 54. *D. de adqu. vel amitt. hered. l.* 193. *D. de reg. jur.* Porro hereditatem jacentem non esse nullius, sed defuncti personam repraesentare, §. 2. *Inst. de hered. inst. l.* 31. §. *ult. D. eod. l.* 34. *D. de adqu. rer. dom.* Ant. Dadin. Alteserra *de fict. jur. tract. IV. Cap. II. p.* 143. illustr. Jo. Gottofr. a Coccei. *de testam. princ. Part. I.* §. *XXIV. sequ.*

§. CCLXXXVIII. Accedit, quod vix excogitari possit ratio, cur superstites mortuorum voluntatem pro lege habere teneantur, maxime, quum horum, quaecumque eorum sit conditio, vix interesse possit Dio an Theon eorum bonis fruatur. (*) immo saepe ex odio atque invidia magis, quam ex vero amore, proficiscantur suprema illa morientium judicia, ut mortuorum saltim his casibus magis interesse videatur, exitum non habere voluntates suas, quam illas a superstitibus religiose servari. Vid. Diss. nostr. *de testamentifact. jure Germ. arct. lim. circumscr.* §. *V.* Itemque secundo.

(*) Hinc eleganter Seneca *de Benef. IV,* 11. *Non quidquam cura sanctiore componimus, quam* QUOD AD NOS NON PERTINET. Quemadmodum enim gravissimus hic auctor suprema illa hominum judicia ad homines pertinere negat, ita eodem sensu Quinctil. *Decl. CCCVIII.* illa vocat *voluntatem ultra mortem.* Quum ergo jura ne vivum quidē alteri quidquam stipulari patiantur, nisi stipulantis intersit §. 4. *Inst. de inutil. stip.* qui, quaeso, fieri potuit, ut iidem Romanorum jureconsulti ratas esse vellent voluntates mortuorum de bonis tertio alicui concedendis, quum mortuorum non interesset? Immortales equidem esse hominum mentes, (quod urgere animadvertimus celeberrimum G. G. Leibnit. *nov. method. jurispr. p.* 56.) facile largimur, sed inde non sequitur, ut mentes, corporum vinculis exsolutae, rerum olim suarum dominium retineant, multo minus, ut ulla rerum illarum cura tangantur:

Id cinerem & Manes credis curare sepultos?

Virgil. *Aeneid. IV, v.* 92.

§. CCLXXXIX. Quum ergo jus naturae vix probet testamenti factionem, qualem adhuc ex principiis juris Romani descripsimus, i. e. ut eam eleganter definit Ulpianus *Tit. XX,* 1. *mentis nostrae justam contestationem, in id sollemniter factam, ut post mortem nostram valeat:* (§. CCLXXXVI. sequ.) consequens est, 1. ut & similes aliarum gentium mores non magis probet, adeoque 2. & Graecorum, barbarorumque testamenta ejusdem generis non magis sint juris naturae ac gentium, quam illa Romanorum; (*) ac proinde 3. nulla paene gens magis simplicitati juris naturalis adcommodarit mores suos, quam Germani, *apud quos heredes successoresque sui cuique liberi, &* NULLUM TESTAMENTUM. Tacit. *de mor. Germ. Cap. XX.* Quod & de reliquarum gentium testamentis dicendum.

(*) Similem enim testamentifactionem, quae in voluntate unilaterali consistit, & qua de eo, quod post mortem demum fieri debeat, disponitur, etiam apud Athenienses deprehendimus a temporibus Solonis: Plutarch. *in Solone p.*

n. p. 90. apud Lacedaemonios a temporibus Epitadei ephori: Plutarch. *in Aegid. & Cleom. p. 797.* & apud alios Graecos, quos hac in re unum idemque omnes statuere, tradit Isocrat. *in Aeginet. p. 778.* Exstant & testamenta similia Aegyptiorum, veluti Ptolemaei, Regis, apud Caesarem *de bello civ. III,* 20. Hirt. *de bello Alex. Cap. V.* Attali, Regis Pergamenorum, de quo Flor. *Hist. II,* 20. Hieronis Siculi, de quo Liv. *XXIV,* 4. denique ipsorum Hebraeorum, de quorum testamentifactione videndus Selden. *de success. ad leg. Hebr. Cap. XXIV.* Sed eam non esse antiquam, verum magistrorum interpretamentis originem debere, cum aliis argumentis, tum & eo potissimum probari potest, quod ne vocabulum quidem, quo testamentum designarent, in sua lingua repererint, ac proinde illud Graece adpellare coacti sint דייתיקי, id est, *διαθήκην.* Vid. Diss. nostr. *de testamentif. jure Germ. arct. lim. circumscr.* §. *VI.*

Nec non de testamento, quod Grotius commentus est.

§. CCXC. Quae quum ita sint, aliam plane TESTAMENTI definitionem commentus est Grotius *de jure belli & pac. II,* 6, §. *ult.* illudque esse ait *alienationem in mortis eventum, ante eam revocabilem, retento interim jure possidendi ac fruendi.* Sed uti ea definitio non quadrat illi rei, quam vulgo testamentum adpellamus, sed multis modis falsa est: Ziegl. *ad Grot. II, 6. fin.* Pufend. *de jure nat. & gent. IV,* 10. 2. Illustr. Jo. Gottfr. de Coccei. *ibid.* §. *IV. seq.* ita non sequitur, 4. ut ideo juris naturae sit testamentifactio, quia illud jus non improbet alienationem in mortis eventum, ante eam revocabilem, cum retentione possessionis & ususfructus conjunctam.

Qualis dispositio de hereditate jure naturae licita?

§. CCXCI. Attamen quum argumenta, quae adhuc explicavimus, omnia testamentifactionem quidem Romanam penitus evertant, at non proinde obstent dispositionibus omnibus de futura successione: (§. CCLXVIII.*) merito jam quaeritur, quaenam illae sint, quae jure naturae adprobentur? Responsum cape. Non aliae, quam pacta, quibus vel homines morientes ipsam possessionem cum dominio rerum suarum in alios transferunt, vel sani illis jus succedendi in casum mortis attribuunt. Quum enim, quod nostrum est, non modo in praesens, sed & in futurum alienare liceat: (§. CCLXVIII.) 5. licebit etiam de substantia nostra, sive in praesens, sive in futurum mortis eventum, in alterum transferenda, pacisci (*).

(*) Et hinc antiquissimi mortalium vix aliter de bonis suis, quam hoc modo, disponebant. Sic Abraamus, liberis destitutus, bona sua destinaverat Eleasari, procuratori suo, *Genes. XV,* 3. procul dubio per mortis caussa donationem, seu pactum aliud successorium. Idem deinde, mortua Sara uxore, susceptis e Kethura liberis, partem bonorum suorum vivus & sanus per donationem inter vivos contulit, reliqua omnia Isaaco dedit. *Gen. XXV,* 5. 6. Sed & Cyrum, morientem, praesenti Cambysi, filio natu majori, regnum, alteri natu minori, Tanaoxari, Medorum, Armeniorum & Cadusiorum satrapias tradidisse,

didisse, refert Xenoph. *Cyrop. VIII, 7, 3.* Divisionis & donationis, inter liberos a parentibus, imminente morte factae, mentionem fieri videmus *Gen. XLVIII, 22. Deut. XXI. 16. 17. 1. Reg. I, 35. Syrac. XXXIII. 24.* & apud Francos huc pertinent exempla apud Marculf. *Form. I. 12. II, 7.*

§. CCXCII. Quum ergo cuilibet liceat de substantia sua in alium sive in praesens, sive in futurum mortis eventum transferenda pacisci: (§. CCXCI, 5.) consequens est, 6. ut nihil caussae sit, cur juri naturae refragari existimemus pacta successoria (*). 7. Ut potius illa jure optimo maximo valere debeant, sive reciproca sint, sive ex uno tantum latere obligatoria: itemque 8. sive adquisitiva, sive conservativa, sive renunciativa: nam 9. dispositiva paciscentes quidem, non vero eum, cujus de hereditate disponitur, obstringere, vel ex eo patet, quod hic nihil de suo pactus est (§. CCLXXXI, 5.) *Pacta successoria quae valeant?*

(*) Illa equidem non probat jus Romanum, sed bonis moribus adversari, plenaque tristissimi eventus esse, clamat. *l. ult. C. de pact.* sed ratio de voto captandae mortis non in haec pacta magis cadit, quam in mortis caussa donationes, quas tamen Romani jure valere patiuntur. Neque tristissimus ille, quem Roma aliquando vidit, eventus argumento est, bonis moribus repugnare haec pacta successoria, quum nec testamentum, nec ullum aliud institutum humanum, ita comparatum sit, ut abuti illo non possint homines improbi.

§. CCXCIII. Praeterea quum traditionum ea sit indoles, ut unusquisque sibi in re sua jus aliquod, quod non transferatur, excipere ac reservare possit, adeoque eo casu tantum transmittatur, quantum is, qui alienat, transmittere voluit: (§. CCLXXIX, 41. sequ.) sequitur, 10. ut in arbitrio domini sit, possessionemne simul in heredem pactitium transferre velit, an jus tantum, hereditatem se mortuo occupandi, itemque, 11. utrum jus irrevocabile, an revocabile dare malit, (*) denique 12. pure, sub conditione, an in diem, 13. ex asse, an pro parte, alterum sibi heredem dicere malit: ut adeo 14. non sit *naturalis pugna* caussae testati & intestati, uti sibi persuasit Pomponius *l. 7. D. de reg. jur.* *Quomodo quis de hereditate disponere possit?*

(*) Sic jus irrevocabile in filios e Kethura transtulerat Abraamus, *Gen. XXV, 6.* revocabile contra in Piraeum Telemachus apud Homerum *Odyss. P. v. 77.*

Πείραι' οὐ γάρ τ' ἴδμεν, ὅπως ἔσεαι τάδ' ἔργα,
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι,
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ', ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον, καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Pirea , incertus quoniam rerum exitus harum est,
Si tacite incautum stolidi me forte necare
Morte proci poterunt, & opes vexare paternas:

Haec ego te malo, quam eorum quempiam, habere.
Sin ego eos justa meritos adfecero clade:
Tum mihi tu laeto reddes illa omnia laetus.

An heres accipere teneatur destinatam sibi hereditatem.

§. CCXCIV. Quum praeterea aliquid *accipi* possit non modo *vere*, sed & *ex praesumtione*, quoties ex ipsa rei indole non potest non judicari, alterum rem, quam quis traditurus est, non adspernaturum: (§. CCLXXXIV) consequens est, 15. ut jure naturae perinde sit, praesens quis consensum declaret, an ob absentiam rem accipere verbis nequeat, quum regulariter vix verendum sit, ne molesta alteri futura sit illa liberalitas (*), maxime si lucrosam esse constet hereditatem, illi destinatam. 16. Ut tamen inter utrumque casum id intersit, quod priore validum & irrevocabile jus nanciscatur heres, nisi facultatem revocandi dominus diserte sibi reservarit: 17. posteriore ante sequutam acceptionem semper sit revocandi licentia; itemque, 18. quod qui consensum declaravit heres, acceptam semel hereditatem repudiare nequeat, 19. is, cujus consensus praesumitur, eam sibi delatam suo arbitrio vel adire vel repudiare possit.

(*) Totam hanc doctrinam mirifice illustravit perillustris academiae nostrae cancellarius, Musarumque mearum amantissimus collega, Jo. Petrus a Ludewig, dissertatione erudite scripta, *de differentiis juris Romani & Germanici in donationibus, & barbari adnexus, acceptatione. Hal. MDCCXXI.* ubi nec naturam atque indolem donationis, nec jus Justinianeum, nec canonicum, nec Germanicum illam acceptationem verbis aliisque signis factam requirere, non sine magno rerum insignium adparatu demonstravit, omniaque, quae obverti poterant, argumenta solide profligavit, ut mirum non sit, quosdam levioris armaturae milites vellicare hoc vallum, quam justa oppugnatione evertere, maluisse.

Fundamentum successionis ab intestato.

§. CCXCV. Si ergo vere velle potest rerum suarum dominus, ut illae, se mortuo, in alterum transferantur: (§. CCXCI. sequ.) nulla sane ratio suadere videtur, ut voluntati ex ejus fine & intentione praesumtae non tantumdem, ac certis verbis signisve expressae, tribuatur. (§. CCLXVIII.) Jam supra vero ostendimus, finem atque intentionem aliquid adquirentium, suasque res administrantium, non esse, ut illae, se mortuis, quasi pro derelictis habitae cuivis occupanti cedant: sed, ut suis, quos amat, quorumque felicitate delectatur, prosint. (§. CCLXXXIV.) Ex eo vero merito colligimus, 20. successionem eis prae reliquis deberi, quorum in gratiam mortuus bona sua praecipue adquisiverit, servaritque tanta cura ac sollicitudine (*).

(*) Quod

(*) Quod adeo verum eſt, ut nulla re magis angi ac veluti excruciari ſoleant homines, quam ſi, ſe mortuis, bona ad homines ſibi parum probatos perventura, ſciant, jamque

Stet domo capta cupidus ſuperſtes,
Imminens lethi ſpoliis, & ipſum
Computet ignem.

Ut veriſſimum ſit, quod ex Pindari *Olymp. X.* huc retulit Pufendorff. *de jure nat. & gent, IV.* 11. 1. πλοῦτος ὁ λαχὼν ποιμένα ἐπακτὸν ἀλλότριον θνάσκοντι στυγερώτατος. *Divitiae, ſortitae dominum adſcititium alienum, morienti ſunt odioſiſſimae.*

§. CCXCVI. Quia tamen hoc non eſt officium, cum obligatione perfecta conjunctum, adeoque ſpecies potius humanitatis, quae perſonarum ac neceſſitudinum habet rationem, ac proinde cognatis plus, quam extraneis, tribuit: (§. CCXX, 21.) merito ſtatuimus, 21. cognatos extraneos omnes a ſucceſſione excludere, & 22. ex ipſis cognatis remotioribus praeferendos eſſe propiores: 23. horum denique plures ejuſdem lineae ac gradus ſimul ad hereditatem merito vocandos (*). De ea axiomata.

(*) Quamvis enim non ſemper verum ſit, cognatos cognatis, quam extraneos, eſſe cariores, immo potius fratrum quoque gratia aliquando rarior videatur: tamen, quum ſi eadem fuiſſet defuncti ſententia, nihil illi obſtitiſſet, quo minus de hereditate ſua diſponeret, aliique, quem magis amabat, eam relinqueret, (§. CCXCI, 5.) ille vero ſine ejuſmodi diſpoſitione decedere maluerit: non poteſt non exiſtimari, eum bona ſua non invidiſſe cognatis, quos ipſa veluti naturalis adfectio ad ſucceſſionem vocat. Ceterum propior aliquis judicandus eſt non modo *ratione gradus*, verum etiam *ratione lineae*. Adfectionem enim maximam cadere in lineam deſcendentem, &, hac deficiente, in adſcendentem: denique, neutra ſuperſtite, in collateralem, recte obſervavit Ariſtot. *ad Nicomach. VIII.* 12. Hinc nepotes, quamvis ſecundo gradu propiores ſunt parente, proavus, quamvis tertio gradu, propior fratre, cetera.

§. CCXCVII. Quum ergo ex ipſis cognatis remotiores excludantur a propioribus, (§. CCXCVI, 22.) vix autem ulli propiores cuiquam exiſtimari poſſint, quam liberi parentibus: 24. hi merito reliquis omnibus in hereditate parentum praeferuntur, & quidem 25. ſine ſexus & 26. aetatis diſcrimine (*). Quod enim quibuſdam locis maſculi feminis, primogeniti natu minoribus, praeferuntur: illud, quia inter aequales inaequalem diviſionem ponit, ex lege civili, vel pacto, vel alia diſpoſitione, adeoque non ex jure naturae eſſe, facile intelligitur. (§. CCLXXI, 10. ſequ. & *). Succeſſio liberorum.

(*) Si tamen res in ſe individua ſit: non eſt dubium, quin ea ceteris paribus primogenito ea lege jure relinquatur, ut reliquis fratribus ſororibuſque ſatisfaciat. (§. CCLXX, 5.) Talis res individua quum praecipue ſit imperium vel regnum: in eo inſignis primogenitorum praerogativa eſſe ſolet. Eleganter

ter Cyrus apud Xenoph. *Cyrop. VIII. 7. 3.* Δεῖ δὲ καὶ τὴν βασιλείαν μὲ ἤδη σαφηνίσαντα καταλιπεῖν, ὡς ἂν μὴ ἀμφίλογος γενομένη πράγματα ὑμῖν παράσχῃ. ἐγὼ δὲ νῦν φιλῶ μὲν ἀμφοτέρους ὑμᾶς ὁμοίως, ὦ παῖδες. τὸ δὲ προβουλεύειν, καὶ προηγεῖσθαι, ἐφ' ὅ, τι ἂν καιρὸς δοκῇ εἶναι, τοῦτο προστάττω τῷ προτέρῳ γενομένῳ καὶ πλειόνων κατὰ τὸ εἰκὸς ἐμπείρῳ. *Est autem mihi declarandum hoc quoque, cui regnum relinquam, ne id, relictum in ambiguo, negotia vobis facessat. Complector equidem, filii, pari utrumque vestrum benevolentia: verum & consilio providere, & ducis officio fungi, quacumque in re tempus & usus postulet, eum jubeo; qui* NATU MAJOR *est, & usum rerum majorem de consentanea quadam ratione habet.* Quamvis ergo par regum in liberos adfectio esse possit: ipsa tamen regni indoles exigere semper visa est, ut filiabus filii, & inter hos maximus natu minoribus, in imperio praeferretur, adeo ut hoc νομιζόμενον πρὸς πάντων ἀνθρώπων, *tamquam lege inter omnes homines constitutum esse*, contendat Herodot. *Lib. VII. p.* 241. &, si quid contra fiat, id *contra jus gentium* factum esse, dixerint veteres. Vid. Justin. *Hist. XII*, 2. *XXIV*, 3. Liv. *XL*, 9.

Patri regulariter soli legitimi succedunt, matri & illegitimi.

§. CCXCVIII. Quum ergo liberi reliquis omnibus in hereditate parentum merito praeferantur, (§. CCXCVII, 24.) idque ex praesumta parentum voluntate colligi posse videatur: (§. CCXCV, 20.) consequens est, 27. ut certo etiam constare debeat, esse aliquem ex liberorum numero. Quod quum ratione patris vix certum esse possit, nisi ex justo matrimonio: inde porro colligimus, 28. patri liberos tantum legitimos, etiam postumos, non illegitimos, & vulgo quaesitos; 29. matri omnes promiscue succedere: quamvis 30. & illegitimis patrem prospicere posse dispositione sua, nemo temere sit negaturus.

Nepotes quomodo succedant cum liberis primi gradus?

§. CCXCIX. Praeterea ex eadem voluntate parentum (§. CCXCV, 20.) colligi posse videtur, 31. successionem descendentium non modo ad primi, sed & ad ulteriorum graduum liberos, porrigi: adeoque 32. nepotes neptesque non minus, quam filios filiasque, ad hereditatem admitti, & quidem, 33. non solum si inter homines esse desierint primi gradus liberi, verum etiam, 34. si illi cum his concurrant: ut adeo 35. aequitati naturali quam maxime consentaneum esse videatur jus repraesentationis, quo liberi ulteriorum graduum locum parentum suorum subeunt, eorumque portionem accipiunt (*).

(*) Et hoc est fundamentum successionis liberorum primi gradus *in capita*; ulteriorum *in stirpes*. Hanc vero aequitati naturali quam maxime consentaneam esse, vel inde patet, quod alias, si in capita omnes succederent, superstitum liberorum conditio per fratris vel sororis mortem deterior, nepotum per parentum mortem melior fieret, adeoque nulla inter eos futura esset aequalitas. Nam, si pater esset centenarius, liberosque haberet quatuor, singuli acciperent viginti quinque aureos. Jam finge, unum ex his quatuor liberis, turbato naturae ordine, ante patrem decessisse, relictis ex se nepotibus septem. Tunc sane, si singuli succederent in capita, unusquisque acciperet

ciperet decem aureos : atque ita ob mortem fratris tres liberi primi gradus amisissent aureos quadraginta quinque, nepotesque septem ob praematurum parentis obitum tantumdem lucrati essent. Quum vero non possit ulla reddi ratio, cur mors fratris superstitibus fratribus vel sororibus aliquid ex paterna hereditate deminuere, nepotibusque ex eo aliquid adjicere debeat : nulla quoque reddi potest ratio, cur aequaliter utrique admittendi sint in capita.

§. CCC. Ex eadem porro regula, quod ex pluribus cognatis propiores praeferendi sint remotioribus, (§. CCXCVI, 22.) fluit, 36. nepotes, etiamsi soli sint, merito tamen praeferendos esse & avi parentibus, quamvis gradu propioribus, & ejusdem fratribus & sororibus, quamvis gradu paribus. Propiorem enim aliquem judicandum esse non tantum ratione gradus, sed & maxime ratione lineae, jam supra observavimus. (§. CCXCVI. *). Ceterum 37. nepotesne aequitas naturalis hoc casu in capita, an in stirpes ad hereditatem avitam vocet ex iis, quae ad superiorem paragraphum in scholio notavimus, intellectu non admodum difficile videtur (*). Quomodo si soli exstent?

(*) Nulla enim & hic reddi potest ratio, cur ob praematurum parentum excessum unius stirpis deterior, alterius melior conditio fieri debeat. Quod fieri tamen oporteret, si nepotes soli superstites in capita admitterentur. Finge enim centenarium amisisse quatuor filios, at ex primo unum, ex secundo binos, ex tertio tres, ex quarto quatuor nepotes superstites esse : si filii supervixissent, singuli accepissent viginti quinque aureos, tantumdemque quisque ad filios transmisisset. At si jam, iis praemortuis, nepotes in capita admitterentur, singuli acciperent decem adeoque unus nepos ex primo filio jacturam faceret aureorum quindecim, duo ex secundo, quinque : tres porro ex tertio quinque, quarum reliqui ex quarto quindecim lucrarentur. Quod quum absonum sit : absonum quoque est, nepotes hoc casu in capita succedere.

§. CCCI. Quum, deficiente linea descendentium, proxima sit altera, in qua adscendentium vel progenitorum series describitur : (§. CCXCVI, *). merito inde colligimus, 38. his luctuosam liberorum hereditatem prae aliis deferri, (*) & 39. ita quidem, ut propior gradu excludat remotiores, 40. ejusdem gradus simul admittantur, nec hic 41. jus naturae justam suggerat rationem, cur inter plures ejusdem gradus secundum lineas partienda sit liberorum hereditas : ut adeo 42. haec similiaque potius jure civili definienda videantur. Successio adscendentium.

(*) Quod adeo rectae rationi videtur consentaneum, ut quum lex divina ad successionem primum vocet filios, his deficientibus filias, tum fratres, & postea patruos : parentum autem nullam habere rationem videatur, *Num. XXVII. 8. sequ.* Philo tamen *de vita Mosis Lib. III. p. 689.* illud ex recta ratione supplendum esse moneat : Πάνυ γὰρ εὔηθες, ὑπολαβεῖν, ὅτι πατρὸς ἀδελφῷ νέμειν κλῆρον ἀδελφιδοῦ, διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα συγγένειαν, αὐτὸν ἀφαι-

λετο τὸν πατέρα τῆς διαδοχῆς. ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ νόμος φύσεώς ἐστι κληρονομεῖσθαι τοὺς γονεῖς ὑπὸ παίδων, ἀλλὰ μὴ τούτους κληρονομεῖν, τὸ μὲν ἀπευκταῖον καὶ παλίμφημον ἡσύχασεν, ἵνα μὴ πατὴρ καὶ μήτηρ προσοδεύεσθαι δοκῶσι τὰ ἐπὶ ἀωροῖς τέκνοις ἀπαρηγορήτῳ πένθει, πλαγίως δ' αὐτὴν ἐκάλεσε τοῖς θείοις ἐφιεὶς, ἵνα καὶ ἀμφότερα φυλάξηται, καὶ τὸ πρέπον, καὶ τὸ μὴ τὸν οἶκον ἀλλοτριωθῆναι. *Stultum enim foret, credere, patruo concedi hereditatem fratris filii, ut patris cognato; ipsi vero patri eam auferri. Verum, quia lex naturae jubet, filios parentibus heredes succedere, non parentes filiis:* (ubi jus naturae a Philone procul dubio pro naturae ordine accipitur,) *hoc, ut ominosum, & piis votis contrarium, tacuit, ne pater materque viderentur lucrari ex immaturis filiorum mortibus & luctu inconsolabili: oblique tamen ipsos vocavit ad jus, quod permittit patruis, ut & decorum servaretur, & bona manerent in familia.* Nec aliter philosophantur Talmudici, quorum doctrinam de successione adscendentium accurate exposuit Seldenus *de success. in bona def. ad leges Hebr. Cap. XII.*

Successio collateralium. §. CCCII. Denique ex eadem, quam saepius laudavimus, regula, (§. CCXCVI, 22.) sequitur, 43. ut, deficientibus etiam adscendentibus, ex linea obliqua, vel collaterali proximi gradu proximi ad successionem esse videantur, nec 44. ratio ulla suadeat, ut inter collaterales locus sit juri repraesentationis, (*) multoque minus, 45. ut vel duplicitas vinculi, vel 46. bonorum origo discrimen faciat. 46. Ut plures ejusdem gradus & hoc casu hereditatem inter se aequa lance dividant: nec 47. quidquam intersit, quota generatione defuncto cognati sint, quum in hujus arbitrio fuerit, si remotiores facultatibus suis beare noluisset, heredem alium dicere.

(*) Quum enim successio iis prae reliquis debeatur, quorum in gratiam mortuus bona sua praecipue adquisivit, tantaque cura ac sollicitudine servavit, (§. CCXCV. 20.) & experientia doceat, amorem erga descendentes remotiores, si non vehementiorem, saltim non minorem esse solere, ac erga propiores: recte inferre nobis videmur, avos nepotibus nihil, quod eorum parentibus debebatur, detractum velle, ac proinde ex praesumpta eorum voluntate eos in parentum suorum jura succedere debere. Contra ea experientia eadem docet, in linea collaterali adfectionem fere singulis gradibus decrescere, ac proinde non sequi, ut e. g. fratris filius eodem loco sit apud patruum, ac frater. Hinc & fratrum filios cum fratribus in successione concurrere debere, nulla ratio suadet.

Multa hic relicta arbitrio legislatorum. §. CCCIII. Et huc usque successionem cognatorum agnoscit recta ratio. Quia tamen haec omnia magis juris naturae permissivi, quam praeceptivi esse, facile unusquisque intelligit: nemo facile negaverit, 48. multa hic permissa esse legislatoribus, ut & de plerisque casibus dubiis certi quid statuere, & 49. leges suas reipublicae fini atque utilitati accommodare possint. (§. XVIII. 36.) Atque inde facile reddi potest ratio, 50. cur & conjugi superstiti prospectum velint legislatores, & 51. in nullo paene juris articulo

culo magis discrepent diversarum provinciarum, quin & municipiorum, leges & statuta, quam in hoc de intestatorum successionibus.

An heredes quidam necessarii?

§. CCCIV. Quandoquidem porro totum hoc succedendi jus ex voluntate praesumta nascitur, (§. CCLXXXV, 65.) is vero, cujus consensus praesumitur, hereditatem suo arbitrio vel adire, vel repudiare potest: (§. CCXCIV, 19.) nemo non videt, 52. jus naturae ignorare heredes necessarios, (*) adeoque 53. neminem esse heredem ab intestato ipso jure, sed 54. talem fieri consensu, sive per verba, sive per facta declarato.

(*) Idque & inde demonstratur, quod rationem, ob quam jurisconsulti Romani heredes quosdam *necessarios*, alios *suos & necessarios*, alios *voluntarios* & *extraneos* dixerunt, recta ratio plane ignorat. Primo enim haec heredum qualitas & differentia praecipue ad heredes testamentarios, quos jus naturae ignorare diximus, (§. CCLXXXVII. sequ.) pertinet, quia ab intestato nullus succedit servus, heres necessarius. Deinde testamentum Romanis erat instar legis privatae. Testatorem autem legem quidem ferre posse existimabant suis, id est, servis & liberis, quibus veluti in obsequio relicta erat gloria, non autem extraneis, potestati testatoris non subjectis. Hinc illos heredes dicebant *necessarios*, hos *voluntarios*. (*Elem. sec. ord. Inst.* §. *DLXXXV, sequ.*) Enimvero quum haec omnia ignoret jus naturae: illud etiam hanc heredum differentiam ignorare, tam certum est, quam quod certissimum.

Heres quomodo in defuncti jura & obligationes succedat?

§. CCCV. Ceterum, ubi quis semel succedere alteri statuit, nihil aequius est, quam ut, qui in locum succedit, etiam in jura illius ac onera successisse censeatur. (§. CCLXVII.) Ex quo consequitur, 55. ut heres, sive ex vera dispositione defuncti, sive ex praesumta ejusdem voluntate succedat, omnia ejusdem jura, quae morte non exstincta sunt, adquirat, at 56. nec conqueri possit, si & ejusdem obligationibus, quantum bona sufficiunt, satisfacere cogatur (*).

(*) Non ergo in solidum. Quum enim non alia caussa sit, cur heres, quod defunctus ex emto vel conducto debuit, praestare, & nomen illius expungere teneatur, quam quod bona ejus consequutus est: nulla excogitari potest ratio, cur ultra vires hereditatis teneatur. Praeterea rigor ille juris Romani, quo heres in omnes defuncti obligationes succedit, nititur fictione; quod heres cum defuncto pro una persona habeatur. *l. 22. D. de usucap. l. 14. C. de usufr. Novell. XLVIII. praef.* Ant. Dadin. Alteserra *de Fiction. jur. tract. I. Cap. XX. p. 48.* Quam fictionem quum ignoret jus naturae, illud etiam id, quod inde consequitur, ignorare, manifestum est.

Cap. XII.

DE JURIBUS ET OFFICIIS, QUAE EX DOMINIO ORIUNTUR.

§. CCCVI.

Triplex dominii effectus.

DOMINIUM est jus alios omnes rei alicujus usu excludendi. (§. CCXXXI.) Alios vero dum excludimus rei usu: ipsi, nobis solis ea utendi jus esse, contendimus. Inde 1. primum oritur dominii effectum, LIBERA de re sua DISPOSITIO, id est, rem quibuslibet usibus adhibendi, immo & abutendi, suoque lubitu alienandi facultas. Deinde, cujus rei usu alios excludere possumus, illam eo animo detinemus, adeoque 2. inter effecta dominii est etiam POSSESSIO. Denique & tunc alios rei nostrae usu excludimus, quando ab alio possessam repetimus. Rem vero suam, ab alio possessam, repetere quum idem sit, ac VINDICARE: consequens est, 3. ut inter nobilissimos dominii effectus etiam sit jus rem a quocumque VINDICANDI (*).

(*) Omnia haec dominii effecta agnoscit jus Romanum. Quod enim Caius *l. 2. D. si a par. quis man.* scribit, *iniquum esse, ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienationem*, id ad LIBERAM DISPOSITIONEM pertinet. Ita & ex jure POSSIDENDI, soli domino competente, colligit Paullus *l. 3. §. 5. D. de adqu. vel amitt. possess. plures eamdem rem in solidum possidere non posse, & contra naturam esse, ut, quum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris*: quin *non magis eamdem possessionem apud duos esse posse, quam ut tu stare videaris in eo loco, in quo ego sto, vel, in quo ego sedeo, tu sedere videaris*. De REI VINDICATIONE, quippe praecipua, quae ex dominio nascitur, actione, omnia nota ac pervulgata sunt. Hinc inter *ὅμως παράδοξα* est, quod dominus tigni, illud tamen junctum vindicare non possit. §. 29. *Inst. de rer. divis.*

Hinc domino est facultas omnem ex re utilitatem percipiendi.

§. CCCVII. Quum ergo is, cui LIBERA rerum suarum DISPOSITIO est, gaudeat facultate, illas quibuscumque usibus adhibendi: (§. CCCVI, 1.) consequens est, 4. ut & ex ipsa earum substantia, & 5. ex accessionibus atque incrementis, quatenus illa domino adquiruntur, (§. CCL. sequ.) omnem utilitatem capere, ac proinde 6. & fructus suos facere, & vel consumere eosdem, vel communicare cum aliis, vel quocumque titulo in quoscumque transferre possit. Quin quum saepe ingenii sollertia & diligentiore cultura amplificari possint fructus, & annui proventus: 7. nihil impedit

pedit dominum, quo minus rei faciem immutare, eamque hoc modo utiliorem reddere possit (*), dumne alteri hoc ipso jus suum intervertat.

(*) Soli domino hanc facultatem competere, argumento esse potest jus usufructuarii, usuarii, commodatarii, conductoris, quod, quia in re non propria, sed aliena sese exserit, hanc facultatem rem pro lubitu mutandi ambitu suo non complectitur, quantumvis nemo horum sit, quin jure gaudeat, fructus percipiendi. Communis ergo domino cum aliis potest esse facultas fructus percipiendi, at facultas rei, e. g. fundi, faciem immutandi soli domino propria est, nec eam sibi vindicare potest usufructuarius, commodatarius vel conductor, nisi permittente domino.

§. CCCVIII. Quumque & abutendi facultas sit domino, (§. CCLVI, 1.) id est, rem utendo consumendi, vel rem & fructum disperdendi: Donat. *ad Terent. Andr. prolog. v. 5.* consequens est, 8. ut & destruere domino liceat rem, dominio suo subjectam, & 9. eamdem corrumpere, modo 10. id non fiat eo consilio, ut alius inde detrimentum capiat (*). Quamvis enim talis rerum nostrarum, quae aliis prodesse possent, corruptio amori humanitatis repugnet, & jus alterius imperfectum laedat: (§. CCXVII, 11.) non tamen ideo justitiam expletricem violat, qui, jure suo usus, rebus suis abutitur, easve, nulla urgente necessitate, corrumpit.

Itemque rem suam destruendi & corrumpendi.

(*) Si quis enim eo consilio rem suam corrumpit, ut alter inde detrimentum capiat: id facit animo alterum laedendi, ac sequuto eventu alterum reipsa laedit. Quum vero primum & absolutum juris naturalis praeceptum violet, qui alterum laedit: (§.CLXXVIII. 8.) consequens est, ut & contra jus naturae agat, qui res suas corrumpit, ut alter inde detrimentum capiat. Et huc pertinet facinus domini, flores horti sui veneno inficientis, ut vicini apes inde perirent. Quinctil. *Declam. XIII.*

§. CCCIX. Quia denique libera illa disponendi facultas, quam domino competere diximus, jus etiam alienandi complectitur: (§. CCCVI, 1.) facile intelligitur, 11. dominum & dominio suo sese abdicare, & 12. illud tum in futurum, tum 13. in praesens, sub quacumque conditione in alium transferre, & quidvis alteri commodi concedere, quin & 14. jus qualecumque alii in re sua concedere, at proinde 15. dominium utile, usumfructum, hypothecam, pignus, suo arbitrio constituere alteri posse, dummodo 16. ei id agenti nec lex, nec pactio, nec alia firmior dispositio obstet.

Nec non eamdem alienandi.

§. CCCX. Quandoquidem porro & possessio inter effecta dominii est: (§. CCCVI, 2.) facile patet, 17. dominum & adprehendere rei suae possessionem, & 18. eam adversus quemcumque tueri, ideoque 19. & vim vi repellere posse. 20. Nihil quoque interesse,

Possessionem porro adprehendendi & retinendi.

tereſſe, ſive quis ipſe per ſe, ſive per alium poſſideat: immo 21 ſemel adquiſitam poſſeſſionem procul dubio & ſolo animo ab abſente retineri tantiſper, dum alius eam nondum adprehendit (*).

(*) Poſſeſſio enim eſt detentio rei, cujus uſu alios excludere ſtatuimus. (§. CCXXXI.) Quamdiu ergo alios excludere rei uſu ſtatuimus, tamdiu rem nondum pro derelicta habuimus. (§. CXLI.) Ergo res hujuſmodi non eſt nullius, nec adeo nulli jus competit eam occupandi. In qua re vero nulli jus occupandi eſt, ejus ego poſſeſſionem procul dubio & abſens ſolo animo retineo.

Jus denique vindicandi.

§. CCCXI. Denique, quum & jus VINDICANDI inter effectus dominii ſit: (§. CCCVI, 3.) fieri non poteſt, 22. quin hoc jure noſtro uti poſſimus adverſus quemcumque rei noſtrae poſſeſſorem, nec, 23. quod ad rei reſtitutionem attinet, quidquam interſit, bona fide, an mala, ille rem noſtram detineat, itemque 24. notus ille nobis, an ignotus ſit, quia ab eo non ob factum aliquod rem repoſcimus, ſed rem, in quam nobis jus eſt, repetimus. Praeterea quum 25. rem ſuam vindicare & repetere, non ſit eam de novo redimere: facile patet, dominum, rem ſuam vindicantem, non eſſe ad reſtituendum pretium obſtrictum, quamvis 26. aequitas non patiatur, ut ille cum alterius damno fiat locupletior, (§. CCLVII.) & impenſas neceſſarias ac utiles, a poſſeſſore in rem erogatas, reſtituere detrectet (*).

(*) Quo procul dubio pertinent etiam impenſae, ſine quibus ne ipſe quidem dominus rem ſuam a raptoribus recuperaturus fuiſſet, maxime, ſi eo animo rem redemit poſſeſſor, ut eam domino reſtitueret. Puſend. *Jur. nat. & gent. IV. 12. 13.* ad quem locum elegans exemplum ex Famiani Stradae *Decad. I. de bell. Belg. Lib. VII. ad ann. MDLXXII.* attulit Hertius. Quum enim Antverpienſes mercatores merces pretioſiſſimas pluſquam centum millium, ab Hiſpano milite in urbe Machlinienſi direptas, exſoluto XX. millium pretio, redemiſſent: domini illas, reddita ea ſumma, receperunt, quippe non minore diſpendio res ſuas recuperaturi, ſi vel maxime jure experiri voluiſſent.

Quatenus & acceſſiones & fructus ſibi vindicet dominus?

§. CCCXII. Quum vero is, cujus res ipſa in dominio eſt, etiam acceſſiones & fructus omnes inde redeuntes, jure ſibi vindicare poſſit: (§. CCCVII, 4.) merito quaeritur, an bonae fidei poſſeſſor omnes acceſſiones, omneſque fructus, ex re aliena perceptos, quin & omne lucrum, domino, rem ſuam vindicanti, reſtituere teneatur? Nos paucis rem ita concipimus. Qui bona fide juſtoque titulo rem poſſidet, quamdiu de vero domino non conſtat, facultate gaudet, omnes rei, a ſe poſſeſſae, uſu excludendi. Qui vero hoc jure gaudet, 27. eum loco domini eſſe, (§. CCXXXI.) ac

ac proinde 28. iisdem juribus, ac ipsum dominum, frui, nemo dubitaverit. At quia tamen non est verus dominus, qui rem alienam bona fide possidet, 29. nulla sane ratio est, cur cum veri domini damno velit fieri locupletior, quemadmodum 30. nulla ratio est, cur dominus fructus non exstantes, quos cura industriaque sua non produxit, sibi vindicare velit (*).

(*) Accessio enim naturalis, cujus de dominio non constat, pro re nullius habetur, (§. CCXLI.) adeoque cedit occupanti. Quum ergo fructus occupaverit bonae fidei possessor, qui eos, omni adhibita cura & cultura produxit: huic cur isti eripiendi sint, nulla est ratio. Et hinc non absurde jus Justinianeum ait: *naturali ratione placuisse, fructus, quos* PERCEPIT, *bonae fidei possessoris esse pro cultura & cura.* §. 35. *Inst. de rer. divis.* Nec alia ratio est fructuum civilium. Quia enim itidem, dum percepti sunt, de vero eorum domino non constitit, & dominus interea rei, ex qua provenerunt, nullam curam habuit: ii quoque ad bonae fidei possessorem merito pertinent, quamdiu verus dominus non supervenit.

§. CCCXIII. Quum ergo neuter debeat cum alterius damno fieri locupletior: (§. CCCXII, 20. sequ.) consequens est, 31. ut domino, vindicanti rem suam, etiam restituendae sint accessiones, quippe quarum de domino jam constat, adeoque 32. etiam fructus exstantes, & pendentes, recte petat dominus, (*) 33. deductis tamen prius impensis, in illos factis, quia dominus fieret locupletior cum bonae fidei possessoris damno, si fructus, quorum curam nullam susceperit, sibi vindicare non dubitaret. Accessiones & fructus debentur domino.

(*) Concedit id Grotius *de jure belli & pac. II. 8. 23. & II. 10. 4.* sed non nisi de fructibus naturalibus. Enimvero quum & industriales sint fundi accessio, & talis quidem, cujus de domino jam satis constat: vix excogitari potest ratio, cur eos sibi vindicare velit bonae fidei possessor. Impensarum tamen restitutionem nullo colore detrectare potest dominus, quia alias peteret fructus, quos cura atque industria sua non produxit. (§. CCCXII. 30.) Unde Hebraei *σκληρὸν καὶ αὐστηρὸν ἄνθρωπον, durum & austerum hominem*, loquutione proverbiali descripserunt, *θερίζοντα, ὅπου οὐκ ἔσπειρε, καὶ συνάγοντα, ὅθεν οὐ διεσκόρπισε, qui metat, ubi non severit, cogatque, ubi non sparserit. Matth. XXV, 24. Luc. XIX, 21.*

§. CCCXIV. Quumque accessio naturalis, cujus de domino non constat, tamquam res nullius occupanti cedat, neque de fructibus civilibus aliud sit statuendum: (§. CCCXII, *) consequens est, 34. ut fructus percepti merito relinquendi sint bonae fidei possessori, qui culturam & curam adhibuit, nisi 35. iis factus sit locupletior (*). (§. CCCXII, 29.) Percepti & consumti b. f. possessori.

(*) Sequuntur hoc principium jureconsulti in hereditatis petitione. *l.* 25. §. 11. & §. 15. *l.* 36. §. 4. *l.* 40. §. 1. *D. de hered. petit.* Contra in rei vindicatione

tione fructus perceptos indistincte addicunt bonae fidei possessori, nec quidquam interesse putant, locupletior iis factus sit, nec ne. *l.* 4. §. 2. *D. fin. regund. l.* 48. *pr. D. de adqu. rer. dom.* Sed ratio discriminis plane civilis est, nec ex recta ratione potest derivari. In hereditatis enim petitione, tamquam universali judicio, pretium succedere dicitur in locum rei, non in judiciis singularibus. Jus naturale autem haec procul dubio non distinguit: ac proinde aequissimum est, perceptos fructus, quibus quis locupletior factus, indistincte vero domino restitui. Quod & in foro hodie observari, testatur Stryk. *Us. mod. Digest. VI.* 1. 12.

An b. f. possessor rei consumtae, pereuntis, vel alienatae, aestimationem praestet? §. CCCXV. Ex iisdem regulis, quod bonae fidei possessor pro domino est, nec tamen cum alterius damno fieri debet locupletior, (§. CCCXII, 27. 29.) inferimus, 36. eum, si rem bona fide consumserit, non magis domino ad restitutionem obligatum esse, quam, 37. si res apud eum casu perierit; teneri tamen eumdem, 38. si rem nullo, vel minore pretio adquisitam, carius vendiderit, quia sic cum alterius damno fieret locupletior, si lucrum sibi retinere vellet: contra 39. cessare hanc obligationem, si dominus jam rei suae aestimationem fuerit ab alio consequutus, partim quia tunc bonae fidei possessor locupletior quidem factus est, sed non cum domini damno, partim quod dominus non de lucro captando, sed de damno vitando, certare debet.

Quid malae fidei possessor restituere teneatur? §. CCCXVI. Quia denique haec omnia tantum ad bonae fidei possessorem pertinent: contra malae fidei possessores nec loco domini sunt, nec illo colore, quod de vero domino sibi non constiterit, uti possunt, adeoque omnes rationes, cur aliquid ex re vel fructibus lucrari debeant, cessant: facile patet, 40. eos abscisse ad restitutionem non modo rerum exstantium, sed & justi pretii consumtarum & alienatarum, multoque magis 41. ad fructuum omnium, quos vel perceperunt, vel percipere saltim potuerunt, aestimationem praestandam, esse obligatos, simulque 42. casum omnem ferre debere (*).

(*) Quamvis enim casus nemini imputetur regulariter: (§. CVI, 27.) ea tamen regula non valet, si per agentem steterit, quo minus tale quid contingeret. (Ibid. n. 31.) quia tunc non casus, sed simul culpa adest. Jam malae fidei possessor poterat ac debebat rem suam domino restituere, idque si fecisset, per eum stetisset, quo minus res apud se periret. Itaque & casum ferre tenetur. Unde recte jureconsulti praedonem & furem casum ferre debere aiunt, *quia semper in mora sint. l.* 8. §. 1. *D. de condict. furt.*

Effectus dominii aliquando restringuntur. §. CCCXVII. Et haec quidem sunt jura, quae ex rerum dominio prono veluti alveo fluunt. Quum vero juris civilis sit, actiones indifferentes saluti cujusque populi & reipublicae attemperare, (§. XVIII, 36.) reipublicae autem plerumque expediat, ne quis re sua male utatur: §. 2. *Inst. de his qui sui vel alieni jur. sunt*, non

non mirum eſt, 43. dominium aliquando arctioribus limitibus circumſcribi a rectoribus civitatum, ac proinde 44. aliquando liberam diſpoſitionem, aliquando 45. jus poſſeſſionem adprehendendi, aliquando 46. jus vindicandi dominis vel plane adimi, vel non niſi cum aliqua reſtrictione concedi (*).

cur per leges civiles.

(*) Sic animadvertimus, leges civiles *liberam rerum diſpoſitionem* adimere pupillis, furioſis, prodigis, minoribus. Eaedem legatarium, quantumvis dominum, rei legatae poſſeſſionem adprehendere non patiuntur, & adverſus eum, qui ſuo arbitratu illam occupavit, heredi dant interdictum QUOD LEGATORUM. *tot. tit. D. quod legat.* Denique notum eſt, eum, cujus tigna alter junxit, quamvis dominium materiae non amittat, non tamen tigna juncta poſſe vindicare per leges XII. Tabularum. §. 29. *Inſt. de rer. diviſ. l. 7. D. de adqu. rer. dom.* Adeo nullus fere eſt dominii effectus, quem ſemper & ubique omnibus ſalvum & integrum eſſe patiantur leges civiles, ſi aliud exigere videatur ſalus reipublicae, quam ſibi ſupremam legem merito ſtatuunt imperantes, iis in rebus, quae ad jus naturae permiſſivum pertinent. Quum enim juri naturae permiſſivo unuſquiſque recte renunciet: (§. XIII, 10.) ei etiam renunciare potuit populus, qui in civitatem coaluit, eique re ipſa renunciavit, dum ſummae poteſtatis legibus voluntatem ſuam ſubmiſit.

§. CCCXVIII. Quumque & domino, tum inter vivos, tum mortis cauſſa, de rebus ſuis diſponere liceat, (§. CCLXVIII.) & tunc tantum ad alterum transmittatur, quantum is, qui alienat, transmittere voluit: (§. CCLXXIX, 42.) facile patet, 47. etiam pacto & diſpoſitione prioris domini reſtringi poſſe dominii effectus, (*) & tunc 48. plura ſibi adrogare non poſſe poſſeſſorem, quam a priore domino accepit, niſi 49. is, cujus in favorem reſtrictio illa facta eſt, ultro juri ſuo renunciet, vel 50. is plane in rerum natura eſſe deſinat, vel 51. jus ſuum ex juſta cauſſa amittat.

Aliquando per pacta & diſpoſitiones priorum dominorum.

(*) Ita aliquando diſpoſitione prioris domini arctioribus limitibus circumſcribitur jus omnem utilitatem e re ſua percipiendi, ſi alteri in illa uſusfructus, ſervitus, antichreſis conſtituitur. (§. CCLXXXII. ſequ.) Aliquando libertas diſponendi, deſtruendi, alienandi domino eripitur, ſi illi tantum dominium utile conceditur, (§. CCLXXIX. ſequ.) vel ſi res fideicommiſſo oneratur, cetera. Conſtituto porro uſufructu, etiam jus poſſidendi, quod domino alias denegari non poteſt, reſtringitur, quemadmodum dominio utili alicui conceſſo, domino ſuperiori vel directo nec rem poſſidendi, nec, quod ad dominium utile attinet, vindicandi jus eſt.

§. CCCXIX. Et hactenus quidem de JURIBUS, quae ex dominio oriuntur, quantum ſatis eſt, diximus. Quum vero correlata ſint JUS & OBLIGATIO, ac proinde, poſito jure, ponatur obligatio: (§. VII.) conſequens eſt, 52. ut quot ſunt effectus dominii ratione domini, totidem aliis incumbant obligationes erga dominum. Quia ergo domino LIBERA eſſe debet de rebus ſuis diſpoſitio: (§. CCCVI, 1.) 53. injuriam illi faciunt, qui eum in diſponen-

Dominum neminem in uſu rei ſuae injuria impedire, vel ei dam-

num inferre debere. ponendo, fructibusve percipiendis impediunt; (*) 54. DAMNUM vero dant, qui quid rerum ejus fructuumque & accessionum corrumpunt. Quumque, qui, quod ad alterius felicitatem perfectionemque pertinet, alteri intervertere vel corrumpere non dubitat, eumdem procul dubio laedat, (§. LXXXII.) nemo autem laedendus sit: (§. CLXXVIII, 8.) merito inferimus, 55. nemini per impedimentum liberae dispositioni ejus objectum faciendam esse injuriam: 56. nemini damnum dandum, ac proinde, 57. si quid ejus generis factum sit, auctorem injuriae damnive merito & ad resarciendum damnum, & ad poenam teneri.

(*) INJURIAM enim & JCti Romani non solum vocant omnem contumeliam, verbis vel factis alicui illatam, verum etiam illud factum, quo quis alterum re publica vel sua uti prohibet, vel in re aliena sibi liberam quamdam dispositionem adrogat. Hinc injuriarum ex lege Cornelia tenetur, qui cujus domum vi introiit. *l. 5. pr. D. de injur.* qui quem prohibuit in mari piscari, vel everriculum, quod Graece σαγήνη dicitur, ducere, vel in publicum lavare, vel in cavea publica sedere, vel in quo alio loco agere, sedere, conversari non passus sit, vel qui nobis RE NOSTRA UTI non permiserit. *l. 13. §. 7. D. eod.*

Nec ejus possessionem directe vel indirecte intervertere.

§. CCCXX. Quandoquidem deinde & POSSESSIO ad effectus dominii vel jura domini pertinet: (§. CCCVI, 2.) consequens est, 58. ut nostrum sit, rem quemque suam quiete possidere pati, neque 59. cuiquam invito possessionem vel directe, vel indirecte, eripere. 60. Ut, si quem tale quid fecisse probari possit, ille, tamquam laedens, non solum ad omne damnum resarciendum, sed & ad poenam, quam commeruit, subeundam obstrictus sit. (§. CCXI.)

Directe id fit per furtum, rapinam, dejectionem violentam.

§. CCCXXI. DIRECTE quis alterius possessionem intervertit vel per vim apertam, vel per ablationem clandestinam. Posterius factum vocatur FURTUM, prius, si in re mobili admittatur, RAPINA, sin in immobili, VIS vel VIOLENTA DEJECTIO. FURTUM ergo est ablatio clandestina rei alienae, inscio & invito domino, lucrifaciendi caussa (*) facta: RAPINA, ablatio violenta rei alienae mobilis, invito domino, & lucri faciendi caussa facta: VIS denique, dejectio alterius violenta de possessione rei immobilis.

(*) Si enim contumeliae caussa quid auferatur, erit INJURIA, sin, ut res corrumpatur, DAMNUM. Sic apud Homerum *Iliad. A. v. 214.* Minerva Chryseida Achilli auferri ait ὕβριος εἵνεκα, *contumeliae caussa.* Injuria ergo fuit, non furtum vel rapina. Damnum potius dedisse, quam furatus esse dicitur, qui, uti ait Horatius, *Serm. I, 3. v. 116.*

Teneros caules alieni infregerit horti.

Denique verum furtum procul dubio fecit Cacus, qui

Quatuor a stabulis praestanti corpore tauros
Avertit, totidem forma superante juvencas,
Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,

Cau-

Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis, raptos saxo occultabat opaco.
Virgil. *Aen. VIII. v. 207. sequ.* Ceterum, quamvis veteres & rerum immobilium furtum fieri posse statuerunt: (vid. *l. 38. D. de usurp. & usucap.* Gell. *Noct. Att. XI.* 18. Plin. *Hist. nat. II*, 68. Gronov. *Observ. I*, 4. *p.* 42. *sequ.*) incommoda tamen, nec admodum recepta est haec vocabuli notio, adeoque ab illa merito abstinemus.

Indirecte per defraudationem.

§. CCCXXII. Sed & INDIRECTE interverti potest alterius possessio, si quis verbis factisque fraudulentis efficit, ut alter possessione sua excidat, id quod DEFRAUDATIONEM vocamus. Quum ergo & hoc modo quis laedatur, nec tamen quod sibi quisque fieri non vult, id alteri facere debeat: (§. CLXXVII, 6.) per se patet, 61. non minore, quam fures vel raptores, crimine se obstringere, qui verborum insidiis alterum rebus suis emungunt, (*) vel 62. termino moto, falsorum ponderum & mensurarum usu, aliisque hujusmodi factis dolosis, ex alterius patrimonio quidquam avertere non dubitant.

(*) Conveniunt enim haec crimina fine, dum & fur, & raptor, & defraudator id agunt, ut alios rebus suis spolient. Conveniunt caussa impulsiva, puta dolo malo. Conveniunt effectu, dum omnibus his factis alius fit pauperior. Quin aliquando defraudator vel in eo fure ac raptore deterior est, quod amicos maxime sub amicitiae specie circumvenit, ac proinde multo difficilius nobis ab eo, quam a fure vel raptore, cavemus. Recte ergo haec crimina conjungit incomparabilis morum magister, Euripides *in Helena v. 909.* dum scribit: *Μισεῖ ὁ θεὸς τὴν βίαν τὰ κτητὰ δὲ κτᾶσθαι κελεύει πάντας, οὐκ ἐξ ἁρπαγῆς ἐατέος δ' ὁ πλοῦτος ἄδικός τις ὤν. Odit Deus vim, & parta labore quemlibet possidere jubet, non rapto vivere. Repudianda injusta & turpis opulentia.* Ad quam injustam turpemque opulentiam vel maxime pertinere id omne, quo quis alios dolo malo emunxit, nemo negaverit.

Res aliena domino restituenda.

§. CCCXXIII. Postremum, quod domino in re sua competit, JUS VINDICANDI non potest non producere obligationem, REM alienam vero DOMINO RESTITUENDI. Ex ea vero colligimus, 63. unumquemque, ad quem res aliena etiam sine crimine pervenit, operam dare debere, ut illa in domini potestatem redeat, (*) adeoque 64. rem istam non occultandam celandamque, sed 65. indicium ejus publice faciendum esse, ut dominus, ostensis dominii argumentis, eam repetere possit: *Deut. XXII*, 1. *sequ. l.* 43. *§.* 4. *D. de furt.* multoque magis 66. promtum esse debere possessorem, ad rem restituendam, si ipse dominus eam requirat, vel publice per praeconem jacturam suam denunciet. Ubi tamen utroque casu 67. ipsa aequitas suadet, partim, ne illa restitutio bonae fidei possessoris impensis fiat, partim, 68. ne hic ex re aliena fiat locupletior. (§. CCCXII, 29.)

(*) Atta-

(*) Attamen & haec obligatio, ad rem vero domino restituendam, non semper locum potest habere, quum aliquando ipsa *recta ratio* illam restitutionem disiuadeat, aliquando *leges civiles* possessorem ea restituendi obligatione solvant. Prioris exemplum dabit furiosus, reposcens gladium a se depositum, de quo Seneca *de Benef. IV*, 10. Cicero *de offic. I*, 10. *III*, 25. Similia exempla attulit Ambros. *de offic. I*, *ult.* Ad posteriorem exceptionem pertinet USUCAPIO & PRAESCRIPTIO. Eam enim ignorare jus naturae, tam certum videtur, quam quod certissimum. Nam tempus, quod in sola relatione consistit, dominium suapte natura nec dare cuiquam, nec adimere potest. Quumque jam supra ostenderimus, non aliter transire in alterum dominium rei nostrae, ac per traditionem: facile patet, nec quemquam sine facto domini illud adquirere, nec ipsum dominum istud sine facto suo amittere posse. Itaque legibus civilibus originem debent usucapio & praescriptio, quae utramque bono publico introduxerunt, *l.* 1. *D. de usurp. & usuc.* partim, *ut finis esset sollicitudinis & periculi litium*, *Cic. pro Caecin. Cap. XXVI.* partim, ut homines negligentiores ad res suas eo maturius vindicandas impellerentur, si meliorem vigilantium, quam dormitantium, conditionem esse, animadverterent. Quamvis ergo vere scripserit Isocrates *in Archidam. p.* 234. ὅτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίας, καὶ τὰς κοινὰς ἢν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῴας ἅπαντες εἶναι νομίζουσι, *possessiones sive privatas, sive publicas, praescriptione longi temporis & confirmari, & patrimonii loco habendas esse, persuasum esse omnibus*: non tamen sequitur, ut, quod persuasum est pluribus, illico pro juris naturalis praecepto habendum sit. Quod ideo monere visum est, ne quis miretur, nos in explicanda doctrina de dominio nullam plane usucapionis & praescriptionis rationem habuisse.

Praeterquam si verus dominus non adpareat.

§. CCCXXIV. Ceterum, 69. si non adpareat verus dominus, qui rem reposcat, illa nullius esse intelligitur, (§. CCXLI.) ac proinde 70. merito cedit bonae fidei possessori (*). (§. eod. 17.) Et quamvis ii, qui id sibi negotii credunt solum dari, ut hominum conscientias consiliis & praeceptis regant, suadere soleant, ut res, quorum de dominio non constat, in pauperum usum dispensentur: 71. non tamen ideo injustus dici poterit, qui jure suo usus, rem illam, moraliter dominio vacuam, sibi retinere statuit. Vid. Nic. Burgund. *ad Consu. Flandr. Lib. II. n.* 1.

(*) Accedit, quod solus dominus gaudet jure, alios rei suae usu excludendi. Quum ergo dominus non adpareat: nulli alii talis excludendi facultas est, ac proinde nihil obstat, quo minus bonae fidei possessor rem sibi retineat. Enimvero, quia plerisque locis res dominio vacuas alicujus momenti sibi vindicat populus vel princeps: (§. CCXLII, 22.) per se patet, bonae fidei possessorem iis locis, ubi hujusmodi jus inolevit, res alienas, quarum de domino non constat, offerre civitatum rectoribus, ab iisque μήνυτρα exspectare debere. Grot. *de jure belli & pac. II*, 10. 11.

CAP. XIII.

DE RERUM, IN DOMINIO CONSTITUTARUM, COMMERCIO.

§. CCCXXV.

Ex quo a communione negativa discessum, dominiumque introductum est: homines res utiles ita sibi vindicare coeperunt, ut deinceps nemini earum usum concedere cogerentur, sed eas sibi detinere, suisque seponere usibus possent.(§. CCXXXVI.) Ex eo vero id consequi oportuit, 1. ut non eaedem omnium hominum facultates essent, sed 2. alii quibusdam rebus abundarent, quibus alii indigerent maxime: adeoque 3. alter vel ex alterius adparatu, vel ejusdem opera id, quod sibi deerat, suppleret. Immo, quum non omnia proferat omnis tellus(*): 4. ipsa necessitas homines coëgit, ut ea, quibus abundarent, quaeque sua arte ac opera produxissent, aliis indulgerent, aliaque, quibus ipsi carerent, sibi adquirerent. Quod dum fecerunt, COMMERCIA inter se instituere dicti sunt. Cur rebus pluribus indigere homines coeperint?

(*) Huc pertinet elegans observatio Virgilii *Georg. I. v.* 54.

Hic segetes, illic veniunt felicius uvae:
Arborei foetus alibi, atque injussa virescunt
Gramina, nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabaei?
At, Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?
Continuo has leges aeternaque foedera certis
Imposuit natura locis: quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem.

Quibus gemina sunt, quae latius idem poëta cecinit *Lib. II. Georg. v.* 109. *sequ.* quaeque observarunt Varro *de re rustica* I, 23. & Ovid. *de arte am. IV. v.* 758. & in primis Seneca *Epist. LXXXVII.* qui, adducto illo laudato Virgilii loco ex libro georgicon secundo, addit: *Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos* COMMERCIUM, *si invicem alius ab alio aliquid peteret.* Eamdem commerciorum originem urget Aristot. *Nicomach. V,* 8. *Polit. I,* 6.

§. CCCXXVI. Jam equidem, si omnes homines virtutis studio tenerentur, non esset, profecto, quod ullus inopiam metueret. Quis enim tunc dubitaret, quin ea, quibus ipse abundet, indigis liberaliter sint elargienda? (§. CCXXI, 23.) Enimvero, quum jam pridem refrixerit amicitiae amor, eoque saeculo viva- Necessitas commercii.

mus, quo *virtus laudatur, & alget:* 5. de eo commercii genere cogitandum fuit, quo alter non modo sola humanitate & beneficentia, sed perfecta obligatione, ad rerum utilium, quibus indigemus, dominium, in nos transferendum, nosve operis suis juvandos, obstrictus esset.

Illud aliter institui non potuit, quam per contractus.

§. CCCXXVII. Itaque per COMMERCIUM intelligimus communicationem rerum operarumve necessariarum atque utilium cum aliis, earum indigis, non ex sola humanitate & beneficentia, sed ex obligatione perfecta, profectam. Quum vero per commercia vel operae praestentur, vel dominium & possessio transferatur, ea vero obligatio nemini inscio ac invito sit extorquenda: *(§. CCCXX, 59.)* consequens est, 6. ut commercium requirat utriusque consensum. Eum porro duorum consensum de rebus necessariis operisve, inter se non ex sola humanitate, sed ex obligatione perfecta, communicandis, quum CONTRACTUM vocare soleamus; facile intelligitur, 7. commercia non aliter, quam intervenientibus contractibus, explicari posse (*).

(*) Recte haec observavit Isocrat. *Excepti. advers. Callimach. pag. 742.* Συνθήκας τοσαύτην ἔχουσι δύναμιν, ὥστε τὰ πλεῖστα τοῦ βίου καὶ τοῖς Ἕλλησι, καὶ τοῖς βαρβάροις, διὰ συνθηκῶν εἶναι. Ταύταις γὰρ πιστεύοντες, ὡς ἀλλήλους ἀφικνούμεθα, καὶ πορίζομεθα, ὧν ἕκαστοι τυγχάνομεν δεόμενοι μετὰ τούτων καὶ τὰ συμβόλαια τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ποιούμεθα, καὶ τὰς ἰδίας ἔχθρας, καὶ τοὺς κοινοὺς πολέμους διαλυόμεθα. τούτῳ μόνῳ κοινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι. *In pactis tanta vis est, ut pleraque res tum Graecorum, tum barbarorum, ex pactis & conventis transigantur. His enim freti convenimus &* COMMERCIA *agitamus. Per haec inter nos contrahimus: per haec cum privatas inimicitias, tum communia bella, componimus. Hoc uno, tamquam communi bono, homines omnes uti non desistimus.*

Eorum plerique rerum operarumque pretium ponunt.

§. CCCXXVIII. Quum ergo commercia in communicatione rerum operarumve necessariarum cum aliis, earum indigis, consistant, eaque communicatio non ex sola humanitate & beneficentia, sed ex jure perfecto proficiscatur: *(§. CCCXXVII.)* 8. rarius profecto continget, ut quis res operasque suas cum aliis gratis communicare vel possit, vel velit, sed unusquisque potius 9. aliquid sibi ab altero rependi volet, quod ipsi tantumdem videatur, ac res, vel opera, cum illo communicanda. Itaque, 10. qui res suas operasve inter se commutare volunt, non possunt non eas inter se comparare, eaque comparatio 11. non aliter fieri potest, quam quantitate, per quam aequalitas obtineretur, rebus operisve singulis attributa. Quumque quantitas illa rebus operisve attributa, secundum quam illae inter se comparari possunt, sit PRETIUM: consequens est, 12. ut commercia & contractus plerique sine rerum pretio vix intelligantur (*).

(*) Hinc

(*) Hinc eleganter Graeci non modo pacta & contractus, verum etiam commercia vocarunt *συμβολὰς*, *σύμβολα*, *συμβόλαια*, & *συμβόλαια κοινωνικὰ*, *ἀπὸ τοῦ συμβάλλειν*, *a comparando vel conferendo*. Qui enim res operasve inter se commutaturi sunt, ii eas inter se comparant, dum suae quisque rei vel operae certam quantitatem tribuit, atque ita reperit rationem vel proportionem, quam inter se habeant. Sic e. g. si ponamus, rationem auri ad argentum esse undecuplam: utrique metallo tribuimus quantitatem moralem vel pretium. Eoque facto nihil facilius est, quam metalla ista inter se, servata aequalitate, commutare. Ceterum plerosque, non omnes contractus rerum pretium ponere dicimus. Sunt enim quidam gratuiti: ac proinde recte contractus dividuntur in ONEROSOS, quando aequale utrimque onus est, BENEFICOS, ubi alter alteri se ad aliquid gratis praestandum obstringit, & ALEAM CONTINENTES, in quibus ita dominatur fortuna, ut, quod praestatur, alter modo gratis, modo titulo oneroso accipiat.

Quod est vel vulgare, vel eminens.

§. CCCXXIX. Comparatio illa instituitur vel inter res operasque singulas: vel adsumitur communis quaedam mensura, quacum reliquae res operaeque omnes comparantur. Si prius fit: 13. inde oritur PRETIUM VULGARE, quod singulis rebus operisque tribuimus. Sin posterius: 14. PRETIUM hoc vocatur EMINENS, quia illo omnia, quae in commercio sunt, tamquam communi quadam mensura, aestimamus (*): quale apud nos est pecunia. In utroque vero 15. procul dubio requiritur aequalitas rei operaeve & pretii.

(*) Hinc recte Aristoteles *Nicom. IX*, 1. numum definit: *κοινὸν μέτρον, πρὸς ὃ δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ᾧ μετρεῖται: communem mensuram, ad quam omnia referuntur, quaque mensurantur omnia.* Unde recte numo omnia venalia esse dicuntur, quaecumque sunt in commercio. Id tantum reprehensione dignum, quod homines & ea, quae non sunt in commercio, numis aestimare & vendere solent, veluti justitiam, pudicitiam, ipsamque conscientiam. Et hoc ipsum est, in quod invehuntur poëtae. Horat. *Serm. II, 3. v. 94.*

Omnis enim res,
Virtus, fama, decus, divina humanaque, pulcris
Divitiis parent: quas qui construxerit, ille
Clarus erit, fortis, justus, sapiensve etiam, & rex,
Et quidquid volet.

Propert. III, 10.

Aurea nunc vere sunt secula, plurimus auro
Venit honos, auro conciliatur amor.
Auro pulsa fides, auro venalia jura,
Aurum lex sequitur, mox sine lege pudor.

Similia passim apud veteres, veluti apud Petron. *Satyr. Cap. CXXXVII.* & olim apud Menandrum, cujus elegantissima haec superest sententia de divite:

Εὔξαι ὅ, τι βούλει, πάντα σοι γενήσεται,
Ἀγρὸς, οἰκίαι, θεράποντες, ἀργυρώματα,
Φίλοι, δικασταὶ, μάρτυρες, μόνον δίδου.
Αὐτοὺς γὰρ ἕξεις τοὺς θεοὺς ὑπηρέτας.

Opta modo, quidquid volueris, omnia evenient:
Ager, domus, medici, supellex argentea,
Amici, judices, testes: dederis modo.
Quin & deos ipsos ministros facile habebis.

Quomodo vulgare definiendum sit? §. CCCXXX. Et initio quidem pretium tantum VULGARE hominibus innotuisse, vel inde patet, quod eminens sine plurium consensu constitui non potuit. At vulgare quisque rebus operisque suis suo arbitratu imposuit. Quum tamen id eo fine ac consilio fiat, ut illis quisque ea, quae sibi desint, comparare possit: (§. CCCXXV, 3.) consequens est, 15. ut in imponendo rebus operisve pretio ratio habenda sit aliorum, a quibus aliquid adquirere cupimus, adeoque 16. tanti aestimanda sit res operave nostra, ut, hos eas tanto pretio comparare sibi velle, probabile sit (*).

(*) Nam si fingamus, Arabes tus & aromata sua tanti aestimare, ut pro centenis frumenti medimnis non nisi unam drachmam dare velint: nec ipsi pro ture & aromatibus frumentum accipient, quia nemo erit, qui conditione tam iniqua frumentum permutare velit: nec alii sibi comparare poterunt aromata, adeoque impedientur hoe modo commercia, quorum tamen caussa inventum est rerum operarumque pretium. Quum ergo talia oporteat esse media, qualis est finis: consequens est, ut pretium ita definiendum sit, ut commercia intercedere possint inter homines, adeoque in illo constituendo ratio haberi debeat, aliorum, a quibus & ipsi aliquid adquirere volumus.

Quarumnam circumstantiarum in eo definiendo habenda sit ratio? §. CCCXXXI. Quum itaque tanti aestimandae sint res operaeque nostrae, quanti eas alterum, a quo quid adquirere cupimus, sibi comparaturum, probabile est: (§. CCCXXX, 16.) facile unusquisque intelligit, 17. pretium rerum aliquando intendere alterius necessitatem & indigentiam (*), 18. aliquando rei ipsius raritatem: immo 19. rationem etiam habendam esse artificii, 20. ipsius rei praestantiae, 21. operae & expensarum, in illam factarum, 22. periculi, ejus caussa subeundi, 23. denique eorum, qui re vel opera indigent, multitudinis, vel paucitatis, aliarumque ejusdem generis περιστάσεων.

(*) Verum quidem est, non ea semper, quae maxime necessaria sunt, maximi pretii haberi, rem ita dirigente divina providentia, ut illa, quibus non facile caremus, ubique obvia sint, & illa tantum, quae nec corpus, nec natura desiderat, difficilius rariusque reperiantur, uti recte philosophatur Vitruv. *Architect. VIII. praef.* Attamen si necessitas eum inopia conjuncta est, e. g. si magna ubique est frugum sterilitas, pretium earum magis magisque intendi, ipsa satis docet experientia. Ac proinde tunc vere evenit, quod ait Quinctilianus *Declam. XII. In magna inopia, quidquid emi potest, vile est.* Exemplum insigne vidit Aegyptus in septennali illa sterilitate. *Gen. XLVII. 14. sequ.*

Quid pretium adfectionis? §. CCCXXXII. Obverti nobis posset, solere homines suis rebus attribuere pretium immensum, vel multo majus certe, quam quo alter sibi illas comparare velit, sive auctor illas faciat pretiosas, sive raritas, sive factum insigne, quod illae nobis revocant

cant in memoriam. Enimvero, quum nos jam de officiis, in commercio observandis, agamus, in hoc vero pretii illius ordinarie non habeatur ratio, sed tantum in damnis resarciendis: (*) (§. CCXII, 125.) facile intelliges, 24. cur id pretium regulam nostram non evertat.

(*) Adfectio enim ista ita comparata est, ut in alterum transire nequeat, adeoque & nihil hunc movere possit, cur rem illam sibi ideo majore pretio comparare velit quod ea possessori jucundum quid in memoriam revocarit. Sed id ordinarie tantum verum est. Alioquin enim contingit aliquando, ut in commercio ne id quidem pretium plane insuper habeatur, 1. si communis sit rei adfectio ob auctorem vel artificem, a quo confecta est, vel ob insignem raritatem vel pulchritudinem: Hinc Phidiae signum vel elaboratior Apellis vel Parrhasii tabula, quia omnium adfectionem mereri videbantur, majori, quam vulgari, pretio venibant. 2. Si major sit adquirentis, quam possidentis adfectio, e. g. si res mea alterius rem insigniter reddere possit meliorem, ac proinde is optet, uti ille apud Horat. *Serm. II, 6.*

O si angulus ille
Proximus accedat, qui nunc deformat agellum!

§. CCCXXXIII. Quum vero commercia ideo inter homines instituantur, ut alter ex alterius adparatu, vel ejusdem opera, id, quod sibi deest, suppleat, (§. CCXXVI, 3.) & pretium quoque non ob aliam caussam excogitarint homines, quam ut in commutandis rebus ac operis aequalitas obtineretur: (§. CCCXXVIII, 11.) non potuit non saepius contingere, 25. ut nec semper alteri superesset, quod deesset alteri, & 26. saepe alter id, quod alter dare vellet, adspernaretur, & 27. ipsarum rerum, quas inter se permutare vellent, tam lubrica atque incerta esset aestimatio, ut non posset non alteruter damni incurrere periculum, quin & 28. aliquando ipsae res commutandae tam magnae molis essent, ut nec commode in loca dissita transferri, nec in itinere commode custodiri possent. Quae incommoda, quum aliter evitari non possent: 29. ipsa demum necessitas invexit pretium aliquod eminens, quod & reciperetur ab omnibus, & in quo mutua inter rem & pretium relatio facillime posset reperiri (*).

Cur pretium eminens inventum?

(*) Id ipsum observavit Paullus JC. *l. 1. pr. D. de contr. emt.* dum emtionis venditionis originem ita describit: *Origo emendi vendendique à permutationibus coepit. Olim enim non ita erat nummus, neque aliud merx, aliud pretium: sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat, quando plerumque evenit, ut, quod alteri superest, alteri desit. Sed quia non semper & facile conveniebat, ut, quum tu haberes, quod ego desiderarem, invicem haberem, quod tu accipere velles: electa materia est, cujus publica ac perpetua aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subveniret, eaque materia, forma publica percussa, usum dominiumque non tam ex substantia praebet, quam ex quantitate, nec ultra* MERX *utrumque, sed alterum* PRE-

 TIUM

TIUM *vocatur.* Similia habet Aristotel. *Ethic. ad Nicom. V*, 8. & *Pol. I*, 6. quae loca erudite exposuit Jac. Perizon. *de aere gravi* §. *II. p. 6. sequ.* quemadmodum Paulli testimonium Duaren. *Disp. anniverf. I*, 6.

Ejus requisita. §. CCCXXXIV. Idem finis numi, vel pretii eminentis, id exegit, 30. ut materia, nec nimis rara, 31. nec vulgo obvia, 32. nec usu ac pretio destituta, (*) nec 33. difficulter in quasvis partes divisibilis, 34. nec justo fragilior, 35. nec quae difficilius custodiri, vel 36. aegre in quemvis locum transferri posset, eligeretur: quia, si rara nimis esset, non sufficeret hominibus: si vulgo obvia, nullius pretii esset: si pretio destitueretur, non reciperetur ab omnibus: si non in quasvis aequales partes dividi posset, non obtineretur in commercio aequalitas: si fragilior esset, vel usu detereretur, possessores paullatim redderentur pauperiores: denique, si nec commode custodiretur, & difficulter in quemvis locum transferretur, idem maneret incommodum, quod commercia, ante inventum numi usum, difficiliora reddidisse, diximus. (§. CCCXXXIII.)

(*) Quare recte observavit Aristoteles *Nicomacheor. V*, 8. numum esse *οἷον ἐγγυητὴν, καὶ δεῖν τὸ νόμισμα φέροντι εἶναι λαβεῖν, veluti fidejussorem, quem qui secum ferat, quaevis venalia accipere posset.* Hinc vero praeclare colligit Pufendorff. *de jure nat. & gent. V*, 1, 13. *uti nemo fidejussorem accipiat, nisi virum spectatae fidei, & locupletem, in vili autem homine parum cautionis esse putetur: ita pro re ubique occurrente, puta pro manipulo terrae aut arenae, neminem rem suam permutaturum, quae ipsi magno labore ac industria fuerit comparata.*

Cur ad id adhibita metalla nobiliora? §. CCCXXXV. Quae virtutes omnes, quum in nullam aliam materiam, quam in metalla pretiosiora, cadant, puta aurum, argentum, & aes: 37. haec metalla huic usui adhiberi, & inde 38. numos variae quantitatis ac ponderis cudi, plerisque gentibus cultioribus commodissimum visum est. Quin 39. si quibus alii materiae qualicumque pretium aliquod eminens attribuere placuit (*): id, vel urgente necessitate & pecuniae inopia, factum est, eo consilio, ut cives, defuncti periculo, pro pecunia illa συμβολικῇ solidum numum reciperent, vel 40. pecunia ista tantum in una gente functa est pretii eminentis vice, nec commerciis, inter plures diversasque gentes conciliandis, fuit idonea.

(*) Sic Carthaginiensibus pro numo erat nescio quid, pelliculae exiguae illigatum, & publice obsignatum, Aeschin. *dial. de divit. Cap. XXIV. p. 78. edit. Petri Horrei.* Lacedaemoniis pondus ferri, & quidem inutilis. Idem *ibid. p.* 80. Plutarch. *Lycurg. p.* 51. Aliis gentibus pro auro, argento & aere conchas, Leo Afr. *Lib. VII.* aliis grana & baccas, aliis massas salis, adhibere placuit. Pufendorff. *de jure nat. & gent. V*, 1, 13. De corio, papiro, plumbo, aliisque rebus, in calamitate publica, maxime obsessis urbibus, pro pecu-

pecunia expensis, ut recentiora, nostrique aevi exempla praetermittamus, videndus Polyaen. *Stratagem. III*, 10, 1. *& ibi Masvic. p.* 274. Sen. *de benef. V*, 14. Enimvero, uti quisquiliae illae, quibus barbari pro numis utuntur, non nisi minutis commerciis inter cives ejusdem reipublicae explicandis idoneae sunt: ita moneta συμβολική, in calamitate publica adhibita, vere est loco tesserarum, vel chirographorum, quae summi imperantes, defuncti periculo, parata pecunia se redemturos, pollicentur. Ita enim apud Polyaenum Timotheus persuasit mercatoribus, ut ipsius sigillo pro numismate uterentur, *ἀπαλλαττομένους δὲ τὴν σφραγῖδα καὶ τὸ ἀργύριον λαμβάνειν, & ut reddentes sigillum, argentum reciperent.*

Quantum pretii statuendum sit numis?

§. CCCXXXVI. Quamvis vero pretium numi definire sit summi imperantis, ceu infra suo loco pluribus demonstrabimus: tamen, uti in pretio vulgari ratio habenda est aliorum, a quibus quid adquirere cupimus, (§. CCCXXX, 15.) ita facile patet, 41. pecuniae quoque tale adsignandum esse pretium, quod alias gentes, quibuscum nobis commercia sunt, non adspernaturas, probabile est, adeoque 42. sequendam esse rationem unius metalli ad aliud, quam pleraeque gentes vicinae cultiores probare solent, nisi vel alios deterrere, quo minus nobiscum commercium habere audeant, vel ipsi insigne detrimentum pati velimus (*).

(*) Si enim numis nostris pretium justo majus statuimus, aut exteri nobiscum commercii quid habere dubitabunt, aut mercium suarum pretium, pro ratione valoris interni monetae nostrae, intendent. Sin minore pretio numos nostros expendimus, quam gentes vicinae: nihil certius continget, quam ut numi nostri probi ad vicinos migrent, eorumque loco jactentur improbi & viliores, ut nemo nesciat, quantum habeat. Hinc quum apud plerasque gentes moratiores pro ratione temporum aurum ad argentum modo esset in proportione duodecupla, modo undecupla, modo decupla, aliquando etiam auri pretium vel intenderetur vel minueretur: (Vid. dissert. nostr. *de reduct. monet. ad just. pret.* §. *XXIV. sequ.*) fieri non potuit, quin detrimentum insigne caperent Arabes, qui pro aere & ferro, teste Diodoro Sic. *Biblioth. III*, 45. aequale pondus auri, vel, ut Strabo *Geogr. XVI. p.* 1124. *edit. noviss.* refert, pro aere triplum, pro ferro duplum, pro argento decuplum auri pondus rependebant, *διά τε τὴν ἀπειρίαν τῆς ἐργασίας, καὶ τὴν σπάνιν τῶν ἀντιλαμβανομένων, ὧν ἡ χρεία πρὸς τὸν βίον ἀναγκαιοτέρα, tum propter operandi inscitiam, tum quod indigerent iis, quae contra accipiebant, quorumque usus magis videbatur ad vitam necessarius.* De Peruvianis suis simile quid refert Ynca Garcillass. de la Vega *dans l'histoire des Yncas, V*, 4. *p.* 425.

Contractuum ante inventum numum antiquissimus permutatio.

§. CCCXXXVII. Jam ut ad CONTRACTUS, quibus intervenientibus commercia explicantur, (§. CCCXXVII, 7.) perveniamus: facile unusquisque intelligit, 43. alios NONDUM INVENTO PRETIO EMINENTI, & quum solum adhuc obtineret pretium vulgare, locum habuisse; (§. CCCXXX.) alios, INVENTO demum NUMO; alios tum ANTE INVECTAM PECUNIAM, tum EA jam

INVEC-

INVECTA, innotuiſſe. Inter eos, qui nondum invento pretio eminente locum habuerunt, familiam veluti ducit PERMUTATIO. Initio enim 44. non aliter, quam vice rerum, commercia exercebant mortales, ſeu merces ſuas operasve inter ſe permutabant, ac proinde 45. permutationes ſunt genus contractuum antiquiſſimum, quod 46. & multo poſt retinuere gentes omnes, non modo quae auro, argento, aeri nullum ſtatuerunt pretium, (*) ſed & quae jam pridem pecuniae uſum habuerunt.

(*) Id de majoribus noſtris refert Tacitus *de morib. Germ. Cap. V.* qui tamen obſervat, jam ſuo tempore Germanos Romanis provinciis viciniores, aliquam pecuniae cupiditatem concepiſſe. Idem de Scythis memoriae prodidit Juſtinus *Hiſtor. II*, 2. de Satarchis, Scythiae Europaeae populo, Pompon. Mela *de ſitu orbis II*, 1. de Hiſpanis Strabo *Geogr. III*, *p.* 233. Sed & hodie idem inſtitutum ſervant Lapones, Samoiedae, populique Aſiae, Africae & Americae quam plurimi, idque de populis barbaris eo minus mirandum, quod & invento pridem numo, & Graeci & Romani diutiſſime non alio contractu, quam permutatione, uterentur. De Graecis notiſſimum eſt exemplum apud Homerum *Iliad.* *η. v.* 482. de Romanis videndus Plinius *Hiſt. nat. XVIII*, 3. *XXXIII*, 1.

Quid & quotuplex permutatio? §. CCCXXXVIII. Eſt ergo PERMUTATIO rei noſtrae pro re alterius datio. Quod quum dupliciter fieri poſſit, primum, ut neutra res aeſtimetur certumve ei ſtatuatur pretium, deinde ut utriuſque pretii ineatur ratio: ſequitur, 47. ut permutatio prior recte vocetur SIMPLEX, poſterior AESTIMATORIA, & hinc 48. illa donationi reciprocae; haec 49. emtioni venditioni quodammodo ſimilis ſit, *l.* 1. *C. de permut. l.* 1. §. 1. *D. de contr. emt.* quamvis, 50. priorem ideo diverſum a permutatione negotium eſſe, ſtatuat Puſend. *de offic. hom. & civ. I*, 15, 8. quod in ea, ut aequalitas obſervetur, neceſſum non ſit: quum tamen 51. nec in permutatione *aeſtimatoriâ* obſervanda ſit aequalitas (*).

(*) In hac enim uterque contrahentium rem non ſuam, ſed alienam; non ju'lo, quod alii ſtatuerent, pretio, ſed ex adfectione ſua, aeſtimat, adeoque nulla eſt rerum, ſed adfectionis tantum, aequalitas. Quoties enim major eſt adquirentis, quam poſſidentis, adfectio, toties & in commerciis rationem haberi pretii adfectionis, diximus (§. CCCXXXII, * 2.) Exemplo eſſe poteſt commercium Glauci & Diomedis apud Homer. *Iliad. β. v.* 236. permutantium arma armis:

Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων.

Aurea aereis, centena novenariis. De qua permutatione eleganter Maximus Tyrius *Diſſert. Plat. XXIII.* Οὐδὲν γὰρ οὔτε τῷ λαβόντι χρυσὸν πλέον, οὔτε τῷ ἀμειψαμένῳ ὁ χαλκὸς ἔλαττον, ἀλλ' ἀμφότεροι καλῶς ἔχει ἑκάτερος ἐν τῷ ἀνίσῳ τῆς ὕλης, ἰσότητι τῇ γνώμῃ δοθέν. *Neque plus habuit, qui aurum accepit, neque minus, cui aes traditum eſt. Verum cum utroque praeclare actum: quum illa materiae inaequalitas aequalitate propoſiti, quo alter dedit alteri, compenſata eſſet.*

§. CCCXXXIX.

§. CCCXXXIX. Quia ergo permutatio SIMPLEX donationi reciprocae quodammodo ſimilis, nec in ea neceſſario obſervanda eſt aequalitas: (§. CCCXXXVIII, 47.) 51. facile intelligitur, 52. neutrum contrahentium de laeſione conqueri poſſe, niſi 53. alterius vis, vel dolus, acceſſerit, (§. CCCXXII, 61. CCCXXI.) nec 54. ob laeſionem irritum eſſe contractum, praeterquam ſi is, qui rem pretioſiorem viliore permutat, non gaudeat libera de rebus ſuis diſponendi facultate, (§. CCCXVII. ſequ.) ſi vel maxime 55. res ipſa, quam quis hoc modo jactavit, ita ſit comparata, ut non ſine turpitudine poſſit alienari, niſi forte 56. in pari turpitudine ipſe quoque accipiens verſetur (*).

Quid juſtum circa permutationem ſimplicem?

(*) Hinc dubitari poſſet, an in foro rata futura fuiſſet permutatio Jacobi & Eſavi, quorum hic πρωτοτόκια, ſeu *primogeniturae jura*, pro pulte turpiter vendidit. *Geneſ. XXV, 29. ſequ.* Quamvis enim reprehenſione digniſſimus ſit Eſavus, qui praerogativam, ſibi a Deo O. M. conceſſam, floeci fecit, ac ille proinde ab Apoſtolo jure vocetur βέβηλος, *Hebr. XII, 6.* tamen non minus turpiter egiſſe dixeris Jacobum, qui ex fame fratris fructum capturus, eum hoc inſigni jure defraudavit. (§. CCCXXII, 61.) Quod enim Eſavus ſine crimine vendere non potuit, id nec ſine noxa a fratre emere potuit frater, cujus potius erat, fratrem ab ea ſtultitia abſterrere, non ejus abuti ſtultitia. Sed multa ejus generis ob rationem typicam admiranda ſunt, quae, ſi ad regulas rectae rationis exigantur, vix defendas.

§. CCCXL. Contra ea, quod ad AESTIMATORIAM attinet permutationem, quum in ea utriuſque pretii ratio ineatur, (§. CCCXXXVIII.) fieri non poteſt, 57. quin utrimque obſervanda ſit aequalitas, & 58. neuter alterum laedere debeat, neque adeo 59. rata ſit permutatio, ſi alteruter circumventus ſit, niſi 60. tam levis momenti ſit laeſio, nulla ut ejus ratio habenda videatur (*).

Quid circa aeſtimatoriam?

(*) Pretium enim rerum *vulgare* eſt duplex, LEGITIMUM alterum, alterum CONVENTIONALE, quorum illud lege vel ſuperiorum arbitratu, hoc conventione vel conſenſu contrahentium definitur. Quum ergo illud certum ſit, & veluti in puncto conſiſtat, hoc, tamquam incertum, latitudinem aliquam admittat: priore caſu laeſus ille recte intelligitur, qui vel minimam partem pretii ſalvam non habet, poſteriore alicujus momenti eſſe oportet damnum, ob quod negotium ſubſiſtere non debeat in foro humano. *Quid* enim *intereſt*, inquit Seneca *de benefic. VI, 15. quanti ſit res, quum de pretio inter ementem & vendentem conveneris? Pretium cujuſque rei pro tempore eſt. Quum bene iſta laudaveris, tanti ſunt, quanto pluris venire non poſſunt.* Hinc in civitatibus animadvertimus, tantum ob laeſionem enormem, qualis jure Romano eſt, quo contrahens ultra dimidium pretii laeditur, contractus reſcindi. *l. 2. C. de reſc. vindit.*

§. CCCXLI. At 61. non res tantum permutabant homines, ſed & operas vel pro operis, vel pro aliis rebus, ſive promittebant,

Contractus do, ut facias, fa-

cio, ut des, & facio, ut facias.

ſive ſibi ſtipulabantur. Unde 62. nati contractus DO UT FACIAS; FACIO UT DES, FACIO UT FACIAS, quorum eadem eſt natura atque indoles, ac permutationis, ut adeo 63. dubitari non poſſit, quin & hi ſint vel SIMPLICES vel AESTIMATORII, (§. CCCXXXVIII.) & hinc 64. omnia, quae de permutatione SIMPLICE & AESTIMATORIA diximus, (§. CCCXXXIX. ſequ.) etiam de hiſce contractibus ſint obſervanda. Aut enim operae ad rem operasve alterius certo aeſtimantur pretio: quod negotium *pactum reddendae viciſſitudinis* non ineleganter vocat Ammian. Marcell. *Hiſt. XVI.* 10. aut ſine aeſtimatione rei operarumve aliquid pro re vel opera fit daturve (*). Ubi 65. priore caſu ſervanda aequalitas, & damnum alicujus momenti reſarciendum eſt: 66. poſteriore omnis querela de laeſione quantacumque merito ceſſat.

(*) Tale fuit promiſſum Agamemnonis apud Homerum *Iliad. Lib. X. v.* 120. *ſeqq.* qui Achillem Briſeidis jactura offenſum placaturus, ejus operas contra Troianos redimere volebat oblatis ſeptem tripodibus, decem auri talentis, lebetibus viginti, duodecim generoſiſſimis equis, ſeptem feminis pulcherrimis, inter quas & Briſeis, vi abducta, addito promiſſo, deleta Troia, Achillem non modo praedae maximam partem avecturum, ſed & unam ex filiabus, quam ipſe electurus eſſet, uxorem ducturum, cum dote ſeptem urbium. Ex quo patet, ſaepe aliquem ſibi ſtipulatum ab altero eſſe operas inaeſtimabiles, & pro iis promiſiſſe, quidquid alteri quam gratiſſimum fore exiſtimaret, nulla habita ratione aequalitatis.

Contractus commodati.

§. CCCXLII. Sunt & alii contractus, quibus ante numum inventum commercia explicari potuerunt, nimirum omnes gratuiti, quibus id egerunt homines, ut, quae ſibi jure imperfecto, vel ex amore humanitatis & beneficentiae, debebantur, in poſterum jure perfecto deberentur. Talis eſt contractus COMMODATI. Quum enim ad officioſitatem obſtricti ſimus: (§. CCXXVIII, 48.) obſtricti etiam ſumus, ad rei noſtrae non fungibilis uſum alteri, qui eo indiget, cum obligatione reſtitutionis praeſtandum, id eſt, ad rem COMMODANDAM (*). Quum vero, refrigeſcente amore, ſperari vix queat, alterum id ſua ſponte facturum: (§. CCCXXVI.) 67. ipſa neceſſitas homines adegit ad inveniendum contractum, quo alii ad rei ſuae uſum iis hoc modo praeſtandum jure perfecto obligarentur.

(*) Itaque COMMODATUM nobis eſt obligatio perfecta ad uſum rei noſtrae, alteri ſub conditione reſtitutionis in ſpecie gratis praeſtandum. Ex eoque patet, jure naturali commodatum vix differre a precario, inter quae tamen jure civili aliqua differentia eſt. Facile etiam inde decidi poterit quaeſtio, utrum commodatum a ſolo contrahentium conſenſu, an a rei traditione ſuam ſubſtantiam capiat? Quamvis enim jure naturali & ſolus conſenſus de uſu rei, alteri praeſtando, obliget: (§. CCCXXVII, 6.) nondum tamen *commodatum*

modatum est, quia is, cui hoc promissum, ad rem, quam nondum accepit, in specie restituendam nondum est obligatus, sed *pactum de commodando.* Inter haec vero reipsa discrimen esse, vel inde patet, quod ex *commodato* obligatur commodatarius ad rem restituendam, ex *pacto* autem de *commodando* promittens vel commodaturus, ad rei usum praestandum, adeoque diversae obligationes ex illis negotiis nascuntur.

§. CCCXLIII. Quia ergo gratis, at sub conditione eam in specie restituendi, rei usus praestatur: (§. CCCXLII. *) commodatarii est, 68. rem non modo non aliis usibus, quam ad quos eam concessit dominus, adhibere, sed & 69. eamdem summa cum sollicitudine ac diligentia servare: ac proinde 70. usu finito, vel domino eam revocante, eam in specie reddere, simulque 71. omne damnum, culpa sua datum resarcire, 72. non autem praestare casum fortuitum, nisi illum ultro in se receperit: (*) (§. CVI, 27.) nec 73. impensas in eam factas repetere, nisi tantae sint, ut mercedem, pro ea locata solvendam, excedant. Officia commodatarii.

(*) Primus equidem Grotius *de jure belli & pac. II, 12, 13.* distinguit, resne apud dominum similiter perितura fuisset, an non, & posteriore saltim casu damnum a commodatario ferendum esse, existimat, cujus sententiam etiam sequuntur Pufend. *de iure nat. & gent. V, 4, 6.* & Mornac. ad *l. 1. C. commod.* Enimvero, quum casus fortuiti & eventus, a sola providentia divina profecti, nemini imputentur: (§. CVI, 27.) ii sane nec commodatario imputari possunt. Nec obstat lex divina *Exod. XXII, 14. sequ.* Neque enim illa aliter intelligi potest, quam de culpa commodatarii interveniente. Vid. Jo. Clerici *Comment. in Exod. p. 110.*

§. CCCXLIV. Deinde humanitatis amor unumquemque obligat, ut alterius res pro virili sua parte servare studeat. (§. CCXVI, 4.) Quum vero & id tantum ab altero jure imperfecto exigere possimus: 74. saepe nostra interest, ut rerum nostrarum, apud alios depositarum, custodiam, ex obligatione perfecta praestandam, nobis stipulemur: eoque consilio 75. inventus est contractus DEPOSITI, per quem intelligimus obligationem perfectam ad res nostras, depositarii fidei commissas, gratis custodiendas, &, quandocumque nobis placuerit, in specie restituendas (*). Contractus depositi.

(*) Eo contractu veteres nihil habuere sanctius, quia deponens summam fiduciam in depositarii fide ac diligentia collocat, nihilque excogitari potest turpius, quam amicum ab amico amicitiae obtentu falli ac decipi. (§. CCCXXII. *) Hinc insignis depositi religio non modo apud Hebraeos, de quibus *Exod. XXII, 7. sequ.* & Joseph. *Antiqu. Jud. IV, 8. 38.* verum etiam apud Graecos, & reliquos paganos, ceu docet exemplum Glauci apud Herodotum VI, 87. & Juvenalem *sat. XIII.* qui ideo *v. 15. sacrum* vocat *depositum.* Hinc non mirum, dira quaevis veteres praedixisse illis, qui depositum abnegare non dubitent, quin & eosdem infamia notasse, nec minore poena, quam fures, dignos judicasse. Quaedam hanc in rem dicere meminimus Gundlingium *in Gundlingianis Part. II. diss. VIII.*

Officia depositarii.

§. CCCXLV. Ex illa vero DEPOSITI definitione (§. CCCXLIV, 75.) patet, 76. depositarium teneri ad accuratam rei depositae custodiam: nec 77. eam vel involucro aut vinculis exuere, vel 78. sine domini consensu usibus suis adhibere posse: 79. re vero consentiente domino mota, depositum in aliud contractus genus, veluti in mutuum, vel commodatum transire. Denique 80. depositarium obligatum esse ad rem domino, quandocumque illam reposcit, restituendam, nisi aliud suadeat recta ratio: (§. CCCXXIII. *) ac proinde 81. non modo ad aestimationem praestandam, verum etiam in poenam merito condemnandum esse, qui depositum, in primis miserabile, (*) sciens, dolo malo, abnegaverit.

(*) Quia enim in imputatione ratio habetur circumstantiarum: (§. CXIII, 52.) merito hoc facinus tanto deterius habetur, quo inhumanior ille dicendus est, qui non modo conceptam de se spem amici turpiter destituit, & amicum sub amicitiae & fidei obtentu decipit, (§. CCCXXII. *) verum etiam adflicto addere adflictionem non dubitat. Et hoc ipsum graviter urget Hecuba adversus Polymestorem, qui, Ilio exciso, Polydorum, Priami filium, occiderat, ut auro deposito potiretur. Vid. Eurip. *Hecub. v.* 1210. *sequ.*

Contractus mandati & negotiorum gestionis.

§. CCCXLVI. Denique idem humanitatis amor merito impellere unumquemque deberet, ut alterum, non minus, ac seipsum, ope juvaret. (§. CCXVI, 4.) Quum vero ne id quidem certo ab altero exspectare liceat: 82. opus fuit contractu, quo illum perfecte obligaremus ad negotia nostra, quae ipsi commisimus, gratis & diligenter expedienda (*). Quem contractum 83. MANDATUM vocari videmus, quemadmodum 84. is, qui negotia, sibi non commissa, ignorante domino, gratis ultroque expedit, NEGOTIA GERERE dicitur.

(*) Vera ergo ac solida est observatio Noodtii *Probabil. I,* 12. mandatum olim non perfectam produxisse obligationem, sed ex amicitiae humanitatisque legibus obstrictam fuisse mandatarium, ad negotia, suae fidei commissa, diligenter curanda: ejus autem fidei symbolum fuisse *manus dationem*, qua alter alteri rem committere solebat. Unde & ipsum contractum MANDATI nomen accepisse, probabile est. Isidor. *Orig. IV,* 4. Exempla oblatae mandatariis dextrae dabunt. Plaut. *Captiv. II,* 3, 82. ubi adolescens:

Haec per DEXTRAM *tuam, te* DEXTERA *retinens manu,*
Obsecro, infidelior mihi ne fuas, quam ego sum tibi.

Et Terent. *Heaut. III,* 1. *v.* 84.

Cedo DEXTERAM*: porro te idem oro, ut facias, Chreme.*

Olim ergo totum hoc negotium solo pudore magis, quam legibus, continebatur, donec, tepescente paullatim caritate, ipsa necessitas suaderet, ut in contractum deduceretur hoc negotium, & sic mandatario perfecta imponeretur negotium diligenter expediendi obligatio. Quod & de reliquis contractibus gratuitis est observandum.

Mandatarii officia.

§. CCCXLVII. Quum ergo mandatarius negotium alienum, fidei suae COMMISSUM, suscipiat, (§. CCCXLVI, 82.) quid vero, &

& quantum alii committere quis velit, in dominii arbitrio positum ſit: facile patet, 85. mandantem, vel certis limitibus circumſcribere mandatarium, vel 86. ei liberam poteſtatem, omnia ſuo arbitratu agendi, dare, vel ſaltim 87. per modum conſilii ei ſuggerere poſſe, quid fieri velit. Ubi 88. primo caſu mandatarium fines mandati transſilire non poſſe, 89. altero eumdem dolum tantum praeſtare, 90. tertio vero mandatum etiam per aequipollens recte expedire, nemo eſt, quin intelligat. Sed & 91. omnibus his caſibus mandatarium ad rationes adminiſtrationis vel geſtionis reddendas, 92. omnemque diligentiam praeſtandam, obligatum eſſe, vel ex ipſa hujus negotii natura ac indole colligimus (*).

(*) Eo pertinet inſignis locus Ciceronis *pro Q. Roſc. Cap. XXXVIII. Quid recipis mandatum, ſi aut neglecturus, aut ad commodum tuum converſurus eſt? Cur mihi te offers, ac meis commodis obſtas? Recede de medio: per alium tranſigam. Suſcipis onus officii, quod te putas ſuſtinere poſſe: quod minime videtur grave iis, qui minime ipſi leves ſunt. Ergo idcirco turpis haec culpa eſt, quod duas res ſanctiſſimas violat,* AMICITIAM *&* FIDEM. *Nam neque mandat quiſquam fere, niſi amico, neque credit ei, niſi quem fidelem putat. Perditiſſimi eſt igitur hominis, ſimul & amicitiam diſſolvere, & fallere eum, qui laeſus non eſſet, niſi crediſſet.*

§. CCCXLVIII. Sed & NEGOTIORUM GESTOR, dum negotium alterius, ſibi a nemine commiſſum, ultro & gratis ſuſcipit, (§. CCCXLVI, 84.) 93. hoc ipſo facto ſuo (*) ſe obligat tum ad utiliter gerendum, tum 94. ad omnem, quam negotium admittit, diligentiam praeſtandam, adeoque 95. etiam ad reddendas rationes, & 96. damna omnia, ſi qua ejus dolo vel culpa data ſint, reſarcienda. Nec non negotiorum geſtoris.

(*) Qui facti auctor & cauſſa eſt, ei omnes ejus effectus merito imputantur. (§. CV, 22.) Quum ergo auctor hujuſmodi adminiſtrationis ſit negotiorum geſtor, qui alterius negotia, nemine committente vel urgente, ultro ſuſcepit: (§. CCCLXXXVI, 84.) ei etiam merito imputantur omnia, quae ex adminiſtratione rerum alienarum conſequuntur. Atqui conſequentia adminiſtrationis ſunt rationum redditio & damni, dolo vel culpa dati, emendatio. Itaque negotiorum geſtor ad reddendas rationes, damnaque, ſive dolo malo, ſive culpa ſua, data reſarcienda obligatus eſt. Atque ita nihil attinet, obligationem hanc ex conſenſu quodam ficto vel praeſumpto cum jureconſultis derivare, quum negotiorum geſtor facto ſuo ſe ad haec omnia tacite quidem, at vere tamen, obſtrinxerit.

§. CCCXLIX. Et hi quidem ſunt contractus, qui & nondum invento eminenti rerum omnium pretio, locum habuerunt, & de quibus id unum adhuc monemus, quod, quum tribus poſtremis contractibus ſe quis obliget ad aliquid gratis dandum faciendumque, non vero, ad damnum in alterius gratiam devorandum, 97. in Officia commodantis, deponentis, mandantis, ejus-

que, cujus negotia gesta. in illis nemini officium suum damnosum esse oporteat, adeoque 98. & commodans commodatario impensas non modicas, (§. CCCXLIII, 73.) & 99. deponens depositario quascumque necessarias, & 100. mandans mandatario, & 101. dominus negotiorum gestori necessarias & utiles restituere, simulque hi omnes 102. damna, quae commodatarius, depositarius, mandatarius & negotiorum gestor sine culpa sua propter rem negotiave aliena senserunt, (*) resarcire teneantur.

(*) Dicimus, ea damna esse resarcienda, quae mandatarius *propter* negotium alienum senserit. Non enim sufficit, eum occasione suscepti negotii aliquid damni casu fortuito passum esse: quia, quum casum nemo praestet, eum nec mandans praestare tenetur. Hinc si mandatarius, dum mandatum expedit, a latronibus spoliatus, vel difficili morbo implicitus fuerit: damnum, quod divina providentia ita dirigente, passus est, imputare non poterit mandanti. *Nam haec magis casibus fortuitis, quam mandato, imputari oportet*, inquit Paullus, *l. 26. §. 6. D. mandati.* Vid. Grot. *de jure belli & pac. II*, 14, 13. Aliud tamen statuendum esse putant de legato, qui Principis imperio, publicorum negotiorum caussa, peregre abire jussus est, quem, quia in obsequio ei gloria relicta erat, merito indemnem a republica praestandum esse, censent. Vid. Huber. *Eunom. ad l. 26. D. mand.* Pufend. *Jur. nat. & gent. V*, 4. Hert. *de lytro II*, 10.

Contractus, qui invento demum numo locum habuerunt, emtio, venditio, & locatio conductio. §. CCCL. Progredimur jam ad alterum genus contractuum, qui invento demum numo locum habere potuerunt, quales praecipue sunt EMTIO VENDITIO & LOCATIO CONDUCTIO. *Illa* est contractus de re pro certo pretio tradenda. *Haec* contractus de usu rei vel operis pro certa mercede praestandis. Quemadmodum vero PRETIUM EMTIONIS est aestimatio ipsius rei pecuniaria, ita MERCES vocatur aestimatio pecuniaria usus rei, vel operarum: ex iisque definitionibus patet, 103. emtionem venditionem & locationem conductionem semper hodie requirere pecuniam numeratam, 104. eoque ipso hos contractus a permutatione, & contractibus *do ut des, do ut facias, facio ut des, & facio ut facias* distingui: (*) 105. inter se ipsos tamen illos maxime convenire, & omnia fere communia habere.

(*) Quamvis enim permutatio aestimatoria emtioni venditioni quodammodo similis sit: (§. CCCXXXVIII, 48.) reipsa tamen ab ea differt, quod in venditione intercedat numerata pecunia, in permutatione aestimatoria res pro re detur. Unde facile patet, quid sentiendum sit de vetere Sabinianorum & Proculianorum controversia, pretiumne in emtione venditione in sola pecunia numerata, an & in aliis rebus consistere possit? de qua praeter viros doctos ad §. 2. *Inst. de emt. vend.* videndus V. C. Gottf. Mascov. *de sect. Sabin. & Procul. IX*, 10, 1. *sequ.*

Venditor emtori §. CCCLI. Quum ergo EMTIONE VENDITIONE id agatur, ut res

res tradatur pro certo pretio: (§. CCCL.) consequens est, 106. ut emtori aeque, ac venditori, rem seu mercem notam esse oporteat, ac proinde 107. non modo venditor ejus qualitates, vitia, oneraque, quae in oculos, sensusque reliquos non incurrunt, emtori indicare, (*) verum etiam 108. pati teneatur, ut hic rem lustret oculis, aliisque modis exploret: Ut adeo 109. rerum, quae ad gustum veneunt, venditio non prius perfecta sit, quam facta sit degustatio; 110. rerum reliquarum, quae exploratione indigent, non prius, quam facta sit exploratio, quum, si de ullo, sane de hoc contractu oneroso verum sit, quod dixit Euripides *Cyclope v.* 137. *Φῶς ἐμπολήμασι πρέπει. Lux contractibus convenit.*

rei venalis qualitates indicare tenetur.

(*) Sunt vitia & qualitates, quae incurrunt in oculos, quaeque indicari supervacuum esset, quum, si quis in re fallitur, is caecitatis suae ac negligentiae poenam merito ferat: quo pertinet lis M. Marii Gratidiani cum C. Sergio Orata, apud Ciceron. *de Offic. III*, 16. At leges Romanae, ut homines sibi invicem hoc officium eo certius praestarent, statuerunt, ut in venditionibus ea etiam, quae nota essent venditori, vitia dicerentur, isque reticentiae poenam ferret, quid quidquam dissimularet. *Nam, quum ex duodecim tabulis satis esset, ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui inficiatus esset, dupli poenam subiret: a jureconsultis etiam reticentiae poena est constituta. Quidquid enim est & praedio vitii, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, praestari oportere*, Cic. *de offic. III*, 16. qui & alibi *Cap.* XII. disputat, si vir bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum advexerit in Rhodiorum inopia & fame, summaque annonae caritate, si idem sciat, complures mercatores Alexandria solvisse, navesque in cursu frumento onustas, petentes Rhodum, viderit: dicturusne id sit Rhodiis, an silentio suum quam plurimo venditurus? De qua quaestione videndi etiam Grot. *de jure belli & pac.* II, 12, §. *sequ.* Pufend. *jur. nat. & gent. V*, 3, 4.

§. CCCLII. Ex eodem patet, 111. in emtione venditione aequalitatem servandam rei & pretii, (§. CCCXXIX, 15.) adeoque 112. laesionem omnem merito esse emendandam, sive illa 113. alterutrius dolo ac vi, sive justo errori, (*) debeat originem, quamvis 114. & hic merito repetendum sit, quod supra monuimus, laesionem alicujus momenti esse debere, quum & hic pretium non consistat in puncto, sed latitudinem aliquam admittat, nimisque calidum videatur, ob quodlibet levissimum damnum negotium rescindere, litibusque infinitis portam veluti aperire. (§. CCCXL.) (*)

Neuter in hoc contractu laedendus.

(*) Si nimirum inculpabilis, invincibilis vel involuntarius sit error. (§. CVII, 32.) Alias enim, si quis rem nec satis exploratam, nec visam, certo pretio emit: error nocere debebit erranti, nisi venditor illum dolo circumvenerit, (quod Labanem Jacobo, uxorem ementi, fecisse novimus: *Genes. XXIX*, 23.) quia merito poenas dat erroris, qui, nisi nimis supina fuisset negligentia, non errare potuisset. Hinc recte Germani de hominibus, tam supine negligentibus, jactant adagium: *Wer die augen nicht aufthut, der thue den beutel auf.*

§. CCCLIII.

Quem penes sit periculum & commodum rei venditae ante traditionem.

§. CCCLIII. Disputari solet de PERICULO & COMMODO REI VENDITAE, nec tum traditae, statimne illud ad emtorem transeat, simulac de re & pretio conventum, an ante traditionem penes venditorem maneat? Equidem, quid jure Romano ea de re cautum fuerit, nemo ignorat: nec quisquam a nobis exiget, ut de ratione istius decisionis multa hic dicamus. Nobis, de jure naturae nunc sollicitis, extra omnem dubitationis aleam positum videtur, 115. casum ferre dominum: (§. CCXI. *) at nec minus certum esse arbitramur, 116. non esse merum casum, qui ex alterius mora vel culpa provenit, adeoque, qui facto suo alteri damnum dedit, ad illud resarciendum omnino esse obligatum. (§. CCXI, 1.) Ex quibus sequitur, 117. ut, quia emtor jure naturae sine traditione fit dominus, (§. CCLXXV.) periculum, perfecta emtione venditione, statim transeat ad emtorem, nisi 118. venditor vel in mora tradendi, vel culpae alicujus reus sit (*).

(*) Similis fere, sed paullo obscurior, est philosophia Pufendorfii *de jure nat. & gent. V*, 5, 3. distinguentis, utrum certus traditioni dies praefixus sit, nec ne, &, si praefixus sit, illene jam elapsus sit, nec ne. Aequissimum enim illi videtur, ut ante elapsum terminum res sit periculo venditoris: elapso vero termino, ob moram eadem emtori pereat. Enimvero, quum emtor jure naturae & sine traditione fieri possit dominus, &, elapso termino, non semper venditor in mora sit; sed aliquando & penes emtorem culpa illa esse possit: nos generatim emtori periculum attribuimus, cujus in arbitrio fuisset, rem emtam, soluto pretio, statim accipere. Sin vero ille ex sua parte adimplevit contractus leges, vel eas implere paratus est: venditor, qui in mora tradendi est, periculum merito sustinet, sive certus traditioni terminus praefixus fuerit, sive non fuerit.

Juris Romani dispositio an aequitati naturali conveniat?

§. CCCLIV. Quum ergo emtor sine traditione statim fiat dominus, ac proinde periculum ferat: (§. CCCLIII, 117.) consequens est, 119. ut vera quidem sit doctrina jureconsultorum de periculo rei venditae, sed ea cum reliquis juris Romani principiis male cohaereat, quia, dominium sine traditione ad emtorem transire, negant. 120. Ut quum domino jus sit & fructus & accessiones commodaque reliqua ex re sua percipiendi, (§. CCCVII, 4. sequ.) eidem etiam commoda rei venditae competant. 121. Ut tamen id tunc demum procedat, si emtor venditori de pretio quocumque modo satisfecerit (*); siquidem alias simul haberet rem, simul pretium, adeoque cum alieno damno sine justa caussa fieret locupletior. (§. CCLVII.)

(*) Satisfecisse autem de pretio videtur, non solum, qui illud repraesentavit, sed &, cujus fidem sequutus est venditor, v. g. usuras sibi in singulos annos stipulatus. Hinc quamvis simplicissimum contractuum genus videatur illud, quando, soluto pretio, illico res vendita traditur, i. e. si *Graeca fide*

fide inter, se mercantur homines, quod commercii genus solum in republica sua tolerare voluit Plato *de Legib. Lib. XI.* pro hac tamen rerum conditione vix sperandum est, id semper fieri posse, & ipsa experientia docet, commercia magis fide, quam mercatores vocant *den credit*, quam rei pecuniaeque commutatione constare.

§. CCCLV. Quandoquidem vero venditori, qui in mora tradendi, culpaeve alicujus reus est, res merito perit: (§. CCCLIII, 118.) facile unusquisque intelligit; 122. emtorem a periculo immunem esse, si venditor, illi offerenti pretium, vacuam rei venditae possessionem tradere vel nolit, vel non possit, itemque 123. si probetur, venditoris culpa, vel negligentia factum esse, ut res vendita, vel tota, vel pro parte, periret. Quando venditoris sit periculum?

§. CCCLVI. Emtio venditio porro fit eo consilio, ut res pro certo pretio tradatur, (§. CCCL.) & animo quidem, dominium in alterum transferendi. (§. CCLXXVIII, 35.) Quum vero, qui rei dominium titulo oneroso, veluti pro certo pretio, in alterum transtulit, ad praestandam evictionem sit obligatus: (§. CCLXXIV.) 124. etiam venditor emtori tenebitur ad praestandam EVICTIONEM, si res ab hoc ex caussa contractum antecedente evicta sit, non autem, 125. si post venditionem demum aliquid evenerit, cujus caussa quis re sua privaretur, nec 126. si casu, vel vi majore, res ei sit erepta (*). Venditor emtori debet evictionem.

(*) Sane & quae vi majore contingunt, casu contingere videntur. Quandoquidem ergo casum, perfecto jam contractu emtionis venditionis, fert dominus: (§. CCCLIII, 117.) etiam, re vendita casu vel vi majore sibi erepta, damnum devorare, nec a quoquam petere evictionem potest. Ceterum nullum est dubium, quin quemadmodum alia pacta, quae huic contractui accedunt, rata esse oportet: ita & convenire inter se possint emtor & venditor, ne quid evictionis nomine praestetur, sed res sit emtoris periculo, quale pactum virginis venditioni adjicit Sagaristio apud Plaut. *in Persa IV, 4. v. 40.*
Prius dico: hanc MANCUPIO *nemo tibi dabit, jam scis?* DO. *Scio.*

§. CCCLVII. Quia porro emtio venditio est contractus, (§. CCCL.) contractus vero duorum consensum requirit: (§. CCCXXVII, 6.) facile patet, 127. in emtione venditione omnia redire ad consensum, adeoque 128. ei qualiacumque pacta, modo non improba ac fraudulenta, adjici posse, veluti 129. ADDICTIONEM IN DIEM, 130. LEGEM COMMISSORIAM, 131. PACTUM DE RETROVENDENDO, 132. itemque PROTIMISEOS, 133. de EVICTIONE non praestanda, 134. de POENA in casum poenitentiae praestanda, & si qua sunt ejus generis alia (*). Huic contractui quaevis pacta recta adjiciuntur.

(*) Definitiones horum pactorum ex ipso jure civili nota sunt. ADDICTIO IN DIEM est pactum de emtione venditione vel perficienda, si intra certum diem nemo plus obtulerit, vel jam perfecta rescindenda, si quis intra istud tempus plus

plus, nec prior emtor tantumdem obtulerit. LEX COMMISSORIA pactum, quo venditor, rem inemtam fore, cavet, si pretium ante certum diem non solvatur. Exemplum est apud Corn. Nep. *in vita Attici Cap. VIII.* PACTUM DE RETROVENDENDO conventio de re vendita, pretio ante vel post certum diem, vel quandocumque restituto, venditori reddenda. Qualis est venditio apud Liv. *XXXI.* 13. & Julium Capitolin. *in Marco Cap. XVII.* Pactum προτιμήσεως conventio de re iterum venali venditori potissimum ejusve posteris tantumdem pretium, quod alii offerunt, solventibus, vendenda. Reliquorum pactorum natura & indoles ex ipsis vocabulis facile intelligitur.

Nec non exceptiones, conditiones, dies.

§. CCCLVIII. Ex eodem axiomate colligimus, 135. licere venditori in venditione sibi aliquid EXCIPERE, 136. utrique vero contrahenti CONDITIONEM quamcumque, quae honestati bonisque moribus non repugnat, itemque 137. DIEM, ante quem res tradenda, pretiumve solvendum sit, adjicere (*), quin 138. & ita convenire, ut pretio ab emtore nondum soluto, dominium tantisper penes venditorem maneat, vel 139. ut emtor, pretii parte sub usurarum lege secum retenta, de evictione securus praestetur, 140. ut accessoria cum re principali veneant, 141. ut fixa vincta quaedam tollere liceat, 142. ut res vendita venditori pro certa mercede locetur, cetera.

(*) Quin & ipsa venditio ad certum diem ita fieri potest, ut circumacto tempore, pactione definito, res vendita ad venditorem ejusve heredes revertatur, nec emtor reposcere possit pretium. Exemplo Anglorum, saepe praedia sua hac lege vendentium, id probant Pufend. *Jur. nat. & gent. V,* 5, 4. & ibi Hert. *p. 690.*

Emtio per auctionem, sub hasta, per aversionem, spei.

§. CCCLIX. Praeterea & id inde inferimus, 143. quod, quamvis emtio venditio alioquin requirat aequalitatem, (§. CCCLII, III.) utriusque tamen contrahentis consensu conveniri possit de ejus generis emtionibus venditionibus, quae ob inaequalitatem quantamcumque non rescinduntur. Tales sunt 144. AUCTIO, quando pretium non a venditore indicatur, sed ab emtoribus, licitando certantibus, definitur: 145. EMTIO SUB HASTA, quippe quae nihil aliud est, quam auctio sollemnior, & auctoritate publica instituta: 146. EMTIO PER AVERSIONEM, quando res disparis pretii, vel incertae mensurae, non singulatim, sed conjunctim, aestimatae, emuntur: denique 147. EMTIO SPEI, quo & ollam fortunae, similiaque negotia, retuleris, quando quis pro re vel quantitate, adhuc incerta, ac ex eventu demum certa futura, certum pretium solvit. In quibus contractibus omnibus quum aequalitas non requiratur: (n. 143.) consequens profecto est, 148. ut neuter contrahentium hic de laesione conqueri possit; nisi vel dolus alterutrius intercesserit, vel de re, quam eventus offert, a contrahentibus non fuerit cogitatum (*).

(*) Et inde decidenda erat lis inter juvenes Milesios, qui jactum retis emerant, & piscatores Coos, qui illum vendiderant, & postea mari extraxerant tripodem aureum. Equidem, utrisque sibi hunc insperatum thesaurum adferentibus, neutris eum addixit Apollo, absurdeque pronunciavit:

> Ἔκγονε Μιλήτου, τρίποδος πέρι Φοίβον ἐρωτᾷς;
> Τίς σοφίῃ πάντων πρῶτος; τούτῳ τρίποδ᾽ αὐδῶ.
>
> *De tripode ex Phaebo quaeris, Milesia pubes:*
> *Huic tripodem addico, cui sit sapientia prima.*

Laert. I, 28. Val. Max. IV, 1. Sed satis constat, tripodem, si de domino non constiterit, fuisse piscatorum. (§. CCCXXIV, *69. 70.*) Nec obstabat profecto contractus, cum adolescentibus Milesiis initus, quippe qui sibi non tripodas aureos, de quibus neutri contrahentium cogitaverant, sed pisces, quos capturi essent, fuerant stipulati. Conf. *l.* 8. §. 1. *D. de contr. emt. l.* 11. §. *ult.* & *l.* 12. *D. de act. emt.*

Locatio etiam conductio, invento demum pretio eminente, locum habuit.

§. CCCLX. Alter contractus, qui invento demum numo vel pretio eminente, locum inter mortales habuit, est LOCATIO CONDUCTIO. (§. CCCL.) Quamvis enim jure Romano in locatione praediorum rusticorum, quippe fructuosorum, etiam pars fructuum, quam *quantam* vocant (*), mercedis vice fungatur, *l.* 21. *C. loc. cond.* sic vero hic contractus, etiam ante inventum pretium eminens, locum habere potuerit: nulla tamen est ratio, cur non potius ad contractum DO UT DES referri possit illud negotium, quum tunc rei usus non cum numo, tamquam pretio eminente, sed cum pretio vulgari fructuum comparetur, adeoque contingere possit, ut, quia fructuum non eadem semper aestimatio est, sed illa pro sterilitate ubertateque anni modo intenditur, modo remittitur, uno anno locator, altero conductor, laedatur.

(*) Si enim praedii dominus sibi pro mercede partem quotam stipuletur: id negotium societatis naturam induere, ex ipsa societatis definitione, quam infra dabimus, satis constabit. Ceterum locationem praedii fructuosi pro parte quanta fructuum a locationis conductionis natura plane degenerare, vel inde patet, quod, quum haec sit contractus onerosus, in eoque requiratur aequalitas, (§. CCCXXIX, 15.) hic tamen illa vix obtineri possit. Nam si mihi pro praedii usu in sexennium, in singulos annos stipuler triginta medimnos tritici, totidemque siliginis: fieri potest, ut in hujus anni ubertate, vilescenteque annona, merces sit mediocris, & usui praedii proportionata, insequente anno ob sterilitatem difficultatemque annonae immodica. Et hinc jam antea monuimus, locationem conductionem semper requirere pecuniam numeratam. (§. CCCL, 103.)

Officia locatoris.

§. CCCLXI. Quia ergo locatio conductio est contractus de rei usu vel operis pro certa mercede praestandis: (§. CCCLI.) consequens est, 149. ut locator conductori debeat rei usum operasve conventas praestare, adeoque, 150. si vel illius culpa, vel casu, contingat, ut conductor re uti, vel ipse operas promissas praesta-

re non possit: merito etiam pro rata cesset promissa merces (*) immo 151. locator aliquando ad id, quod interest, possit conveniri, idemque sit dicendum, 152. si locator conductorem, nondum finita locatione, sine justa caussa expellere non dubitarit.

(*) Hanc aequitatem omnes veteres agnoverunt, veluti Sesostris, Rex Aegyptiorum, qui, si cui de agro vis fluminis aliquid abrasisset, pensionem pro rata minui jubebat. Herodot. *Lib. II. p.* 81. *edit. Steph.* Nec minus aequitatem ea in re servabant Romani, teste Polybio *Hist. VI*, 15. & in his Caesar, teste Suetonio *Cap. XX.* Attamen intellectu facile est, hic quoque damnum intelligi, non modicum, sed gravius, quum saepe illud majore commodo & maxime in praediis fructuosis, plerumque unius anni sterilitas ubertate alterius pensetur, & incivile sit, lucro quovis frui velle conductorem, damnum vero etiam levius illum ferre nolle.

Itemque conductoris.

§. CCCLXII. Similiter & conductoris est, 153. mercedem conventam justo tempore solvere, 154. re, quam utendum accepit, quippe aliena, & in specie reddenda, boni viri arbitratu uti, 155. damnum sua culpa datum resarcire, nec 156. rem, nondum finito locationis tempore, deserere, nisi justae caussae, veluti hostium incursio, metus pestis, similesque casus conductori id consilii extorqueant. Quum enim a locatore jure exigat, ut res ipsi integra & salva tradatur, ut indemnis praestetur, neque ante tempus expellatur: (§. CCCLXI, 150. sequ.) aequissimum est, ut, quod ipse sibi vult vel non vult fieri, id & alteri faciat, vel non faciat, (§. LXXXVIII, 54. sequ.) maxime quum & in hoc contractu, tamquam oneroso, merito servanda sit aequalitas. (§. CCCXXIX, 15.)

De pactis huic contractui adjectis & relocatione tacita.

§. CCCLXIII. Ceterum, quum consensu constet hoc negotium: (§. CCCXXVII, 6.) facile patet, 157. huic quoque contractui adjici posse qualiacumque pacta, quae bonis moribus haud repugnant (*). 158. Eum tum pure, tum sub conditione, tum in diem, recte iniri. Quumque consensus etiam tacitus verus consensus sit: merito inde colligimus, 159. jure optimo maximo valere etiam RELOCATIONEM TACITAM, si, elapso tempore, neuter contractui renunciarit: & tunc 160. aequissimum esse, ut iisdem legibus & conditionibus facta intelligatur relocatio, quas uterque contrahentium antea in ipsa locatione probavit.

(*) Hinc saepe iis legibus locantur praedia, ut in negotio isto parum ex natura locationis conductionis supersit. Hinc locationes perpetuae. Hinc irregulares, quibus simul dominium & periculum in conductorem devolvitur, qualem cum Saufeio contractam esse, narrat Alfenus Varus *lege* elegantissima 31. *D. locati*, praeclare illustrata a V. A. Corn. van Bynkershoek *Obs. VIII.* 1. *sequ.* Nec absimilis est contractus, Germanis non ignotus, quem SOCIDAE vocant, de quo post Taboris *singularem dissert.* nos quoque diximus *Elem. Jur. Germ. II.* 14. §. 105.

§. CCCLXIV.

§. CCCLXIV. Et hi quidem sunt contractus, quos invento demum pretio eminente, locum habere coepisse, diximus. Sequuntur illi, qui & nondum invento numo, & illo jam invento, locum habere potuerunt. Eorum familiam ducit contractus MUTUI, per quem intelligimus praestationem rerum fungibilium, ea lege factam, ut tantumdem quandoque in eodem genere restituatur (*). Quum enim non solum pecunia, sed & quaelibet res fungibilis, credi hoc modo possit: manifestum est, 161. hunc contractum, etiam antequam homines pecuniam, tamquam communem rerum mensuram, invexerunt, locum habuisse, & hodie esse frequentissimum. Inter contractus, qui & ante, & post inventum numum locum habuerunt, est mutuum.

(*) Res vero FUNGIBILES vocamus, quas adnumerare, admetiri, & adpendere solemus. Earum vero haec indoles est, 1. ut nullus illarum sine abusu vel consumtione usus sit, itemque 2. ut solutionem recipiant per functionem, tam in genere, quam in specie. *l.* 2. §. 1. *D. de reb. cred.* id est, ut si debeam centum aureos, solutum sibi esse fateatur creditor, sive eosdem, quos mihi adnumeravit, sive centum alios ejusdem generis, reddiderim. Ex quo simul patet, quid nobis sit REM REDDERE IN EODEM GENERE, nempe tantumdem, tum ratione quantitatis, tum ratione qualitatis reddere. Inde vero nova sequitur rerum fungibilium proprietas, nempe 3. quod in iis tantumdem sit idem, nec 4. eae res (uti recte observavit Thomas. *diss. de pretio adfect. in res fung. non cad.*) recipiant pretium adfectionis, nisi sint rarissimae & tantumdem in eodem genere non facile reperiatur. Sic quamvis Romae vinum Falernum esset res fungibilis: adfectio tamen cadebat in Trimalcionis *vinum Opimianum annorum centum*, cujus meminit Petron. Arbit. *Satyr. Cap.* XXXIV.

§. CCCLXV. Quum itaque in mutuo ea lege debitori praestetur res fungibilis, ut tantumdem quandoque in eodem genere reddatur: (§. CCCLXIV.) consequens est, 162. ut debitori detur facultas rebus illis, sibi creditis, abutendi, adeoque 163. creditor se jure debitorem aliosque usu rerum illarum excludendi abdicarit, illudque sub conditione tantumdem recipiendi in debitorem transtulerit. Quum vero jus illud, alios usu rerum excludendi, sit dominium: (§. CCXXXI.) inde porro colligimus, 164. mutuum esse alienationem, rerumque creditarum dominium in debitorem omnino transire (*). In debitorem transfertur rei creditae dominium.

(*) Notum est, quos fluctus in simpulo moverit Alexius a Massilia, id est, Claudius Salmasius, ut jureconsultos, hanc thesin defendentes, ludibrio exponeret. Sed tela ejus, ex jure civili deprompta, tam fortiter retuderunt, aliaque multo insigniora in illum detorserunt Wissenbachius, Fabrotus, aliique viri doctissimi, ut caussa hodie perorata videatur. Sed haec fundamenta ostendunt, ne rectam quidem rationem refragari jureconsultorum sententiae, vel Salmasio favere. Verum quidem est, quantitatem non alienare creditorem, quippe quam sibi salvam esse cupit, dum, ut tantumdem in eodem genere redda-

reddatur, cavet: at specierum traditarum & dominium & periculum ad debitorem procul dubio transit, ceu ipse demum Salmasius, ad incitas redactus ab adversariis, fateri coactus est.

Debitoris obligatio.

§. CCCLXVI. Ex eadem definitione colligimus, 165. debitorem obligatum esse ad tantumdem, non modo ratione quantitatis, sed & qualitatis reddendum, adeoque 166. si pecunia fuerit credita, ejusque valor internus postea vel auctus, vel imminutus fuerit: merito rationem habendam esse temporis, quo contractus initus est, atque hinc sorti tantum decedere debere, quantum postea valoris numo accessit, vel tantum accedere, quantum pretii numo decessit. Praeterea 167. debitorem non debere in mora solvendi esse, nec 168. eum ab hac obligatione, vel rei fungibilis, quam a creditore acceperat, interitu, vel ullo casu fortuito liberari (*).

(*) Quum enim dominium rei fungibilis creditae transferatur in debitorem, (§. CCCLXV, 164.) casum vero ferre teneatur dominus: (§. CCXI.) fieri non potest, ut debitor liberetur, si v. g. vinum sibi creditum in acetum abiisse, pecuniamve creditam furto subtractam esse, vel alio casu interiisse, conqueratur. Multo minus ergo debitorem, qui solvendo non est, excusabit paupertas, si vel nequitia sua disperdiderit bona, vel otio torpens; fucorum instar, alienis opibus vivere, & res, ab alio non sine sudore partas, turpiter abligurire non dubitarit. Est enim hoc hominum genus pestilentissimum, & ad nefanda quaevis facinora perpetranda profligatum, siquidem fieri non potest, ut aliena non adpetant, qui dilapidarunt sua. Quo pertinet oratio Catilinae apud Sallust. *Catil. Cap.* XX.

An usurae jure naturae licitae?

§. CCCLXVII. Ceterum, quamvis hic contractus sua natura non minus, quam commodatum, sit gratuitus: mos tamen, tepescente jam caritate hominum, invaluit, ut creditores sibi praemium aliquod pro sorte concessa a debitoribus stipularentur, quod, si in parte sortis quota singulis annis, mensibusve praestanda, consistit, USURA vel FOENUS adpellatur, quamvis posterius vocabulum saepenumero in malam partem pro mordacibus usuris, quibus debitorem aliquando ad incitas redigunt creditores, accipiatur. De his vero usuris vetus haec, & a multis viris doctissimis agitata est quaestio, easne a debitoribus recte sibi stipulentur creditores, an jus naturae illis refragetur (*)?

(*) Non est, quod hic verbosius agamus de hujus controversiae, quae superiore saeculo in Belgio recruduit, historia. Otium nobis fecerunt celeberrimus Noodtius *de foenore & usuris I*, 4. *sequ.* Martinus Schook *Exercit. var. p.* 430. *sequ.* & Thomas. *Not. ad Lancellot. IV.* 7. *not.* 275. *p.* 2024. *sequ.* qui postremus & occasionem hujus controversiae, & alterutrius sententiae patronos, diligenter recenset. Fatendum tamen est, plerosque viros doctos, qui de hac quaestione scripserunt, magis de jure divino positivo, quam de naturali, fuisse sollicitos, adeoque hujus juris studiosos non multum utilitatis ex plerorumque lectione capturos.

§. CCCLXVIII.

Quod adfirmandum.

§. CCCLXVIII. Enimvero, quum I. injuſtum non ſit, cum aliis res non gratis communicare, ſed mercedem aliquam exigere; (§. CCCXXVIII, 8.) deinde II. alter, alterius rebus abutens, aliquando inſigne lucrum faciat, creditor vero interea re ſua, ſaepe non ſine damno & incommodo, careat, neminem vero cum alterius damno locupletiorem fieri oporteat; (§. CCLVII.) praeterea III. maximum periculum ſubeat, qui debitori res ſuas ea lege concedit, ut iis abuti poſſit, adeoque non abſurdum ſit, creditorem ab hoc mercedem aliquam pro magnitudine periculi exigere: (§. CCCXXXI, 22.) rectiſſime inde colligere nobis videmur, 169. rectae rationi in ſe non repugnare pactum uſurarium, cum eo initum, qui ex pecunia noſtra lucrum inſigne facere poteſt (*): & quamvis 170. uſurae quantitas definienda ſit pro ratione lucri, quod probabiliter ex ſorte capere poſſe videtur debitor: tamen 171. non iniquum eſſe, eam pro periculi magnitudine, raritate pecuniae, ſimilibuſque circumſtantiis, intendi, (§. CCCXXXI, 22.) ceu exemplum *foenoris nautici* oſtendit.

(*) Cui doctrinae fruſtra alii obvertunt, 1. numum eſſe rem ſterilem, adeoque inde uſuras, quaſi *τόκον* ſeu foetum, non poſſe exigi. Eſt enim numus res ſterilis phyſice, non civiliter, quia ſaepe per commercia pecunia quis alterum tantum, immo multo plus, lucratur. *Matth.* XXV, 16. 17. 2. Commodatum eſſe gratuitum: ergo & mutuum tale eſſe debere. Commodans enim, rei non fungibilis uſum alicui concedens, minus incommodi ac periculi ſentit, quam creditor, dum rei fungibilis dominium cum facultate ea abutendi in debitorem transfert. 3. Ipſum Deum uſuraria pacta prohibuiſſe: *Exod.* XXII, 25. *Lev.* XXV, 37. *Pſalm. XV*, 5. *Luc. VI*, 34. *ſequ.* Conventiones enim uſurarias Deus tantum proſcripſerat ex republica Hebraeorum eatenus, ut Iſraëlita ab Iſraëlita illas exigere non poſſet: eas autem inter Iſraëlitas & extraneos diſerte permiſerat. *Deut.* XXIII, 19. 20. Jus naturae autem inter contribules & extraneos nihil ſtatuit diſcriminis. Conf. Jo. Selden. *de jure nat. & gent.* VI, 10. Jo. Cleric. *ad Exod.* XXII, 25. *p.* 112.

Quid pignus, hypotheca, pactum antichreticum?

§. CCCLXIX. Alter contractus ejus generis eſt PIGNUS, per quod intelligimus obligationem ad rem creditori in ſecuritatem crediti tradendam. Si enim res, maxime immobilis, non traditur, ſed tamen creditori in illa conſtituitur jus, illam, ſi nomen non expunctum fuerit, occupandi, negotium illud, quod inter creditorem & debitorem interceſſit, HYPOTHECA adpellatur. Denique ſi placuerit, ut fructus rei, in ſecuritatem crediti traditae, creditor vice uſurarum percipiat: conventio haec PACTI ANTICHRETICI nomine venit.

Quid juris circa pignus?

§. CCCLXX. Itaque ex definitione PIGNORIS patet, 172. rem oppignoratam debere eſſe in bonis debitoris, adeoque 173. fraudem

dem animadversione dignissimam esse ejus, qui rem alienam, veluti commodatam, depositam, locatam, pignori supponit. 174. Creditoris esse, pignore, si usu deterius fieri possit, non uti, sed 175. illud non minore diligentia, quam res proprias, custodire, &, 176. soluto debito, debitori restituere. Denique, quum regulariter casum ferat dominus: (§. CCXI. *) consequens est, 177. ut & pignoris periculum penes debitorem maneat, isque, 178. pignore casu fortuito pereunte, ad solvendum, quod debet, nihilominus sit obligatus (*).

(*) Jure equidem Germanico medii aevi, casu intereunte pignore, debitor ab obligatione solvendi debitum liberatus erat. Jus prov. Sax. III, 5. *Stirbt ein pferd, oder ein vieh in der versatzung, ohne ienes schuld, der das under ihm hatte, bevveiset er das, und thut auch dazu schvveren, er gilt es ihm nicht, er hat aber sein geld verlohren, da es ihm vor versatzt stund, ihr gelubde stunde dann anders.* Quibus gemina sunt in Spec. Suev. Cap. CCXLIII. Aliquando & pacto speciali cavebatur, ut periculum esset penes creditorem, quale est apud Pontan. *Hist. Dan. Lib. IX. ad ann. MCCCCXI.* Sed uti id ex singulari Germanorum principio, quod creditor dominium pignoris consequeretur, fluebat, de quo nos *Elem. jur. Germ. Lib. II, 11. §. 319. sequ.* ita rationes nostrae in ipso paragrapho adlatae non ferunt, ut haec juri naturali attribuamus.

Quid circa hypothecam? §. CCCLXXI. Deinde ex HYPOTHECAE definitione (§. CCCLXIX.) colligimus, 179. eam vix consistere posse in rebus mobilibus, quas debitor, inscio creditore, facile alienare, & in extraneum transferre posset, sed 180. in immobilibus maxime, veluti fundis, aedibus, urbibus & territoriis (*): nec non 181. in universitatibus rerum mobilium diffusioribus, quae non aeque facile e loco in locum transferuntur, veluti bibliothecis numerosioribus, immo 182. etiam in juribus, si inde insignis utilitas ad possessorem redundare possit. 183. Quidquid vero hoc modo oppignoratum sit creditori, in eo illi jus merito durare, in quemcumque res ipsa translata sit: quum alias sine effectu futura esset hypothecae constitutio.

(*) Addimus haec ob verba Pufendorffii *de jure nat. & gent. V, 10, 16: Inter eos, qui in libertate naturali invicem vivunt, nudae hypothecae sunt inutiles. Nam ubi ultro debitor solvere renuerit, vi utique & armis erit invadenda possessio hypothecae. Atqui etiam citra adsignationem hypothecae inter tales quaelibet bona debitoris invadere licebat.* Sed non desunt exempla hypothecarum hujusmodi & inter liberas gentes constitutarum, qualia collegit Hert. *ad hunc locum p. 738. sequ.* qui & ad rationem Pufendorffii eleganter respondet, posse hujus hypothecae insignem usum esse, si urbs ita oppignorata ad tertium pervenerit. Ceterum, facile largimur, non temere contentas fore liberas gentes hujusmodi simplice hypotheca, sed saltim sibi stipulaturas jus praesidii in urbibus oppignoratis, quod anno MDLXXXV. fecisse novimus Elisabetham, Angliae Regi-

Reginam, quum ei Belgae Ulissingam, Ramkenium & Brilam oppignorassent. Em. Meteran. *Rer. Belg. Lib. XIII.* & Annalistae Belg. reliqui ad hunc ann.

§. CCCLXXII. Denique ex PACTI ANTICHRETICI definitione (§. CCCLXIX.) adparet, 184. ei pacto tantum locum esse in oppignoratione rerum fructuosarum: quumque fructus vice usurarum sint, 185. eos non notabiliter excedere debere usurarum modum, quem supra aequitati convenientissimum esse, diximus. 186. Casum hic quoque non ferre creditorem, nisi aliud conventum sit, ac proinde, 187. si ob sterilitatem calamitatemve publicam tantum non percipere potuerit creditor, quantum ei usurarum nomine debebatur, illud debitorem merito aliunde supplere debere. *Quid circa pactum antichreticum?*

§. CCCLXXIII. Omnibus vero his contractibus commune est, 188. quod, quia in securitatem crediti ineuntur, (§. CCCLXIX.) creditori jus sit, pignus & hypothecam ob moram debitoris distrahendi, &, deducta sorte, cum usuris, reliquum tantum pretium restituendi debitori: nisi 189. adjecta sit LEX COMMISSORIA, id est, pactum de re oppignorata, si intra certum tempus non reluatur, creditori pro sorte & usuris relinquenda. Quamvis enim id pactum improbent leges Romanae recentiores (*), *l. un. C. Theodos. de commissor. rescind. l. ult. C. de pact. pign.* idque jure fieri potuerit, ob creditorum quorumdam avaritiam: non tamen inde sequitur, ut & jus naturae, quod domino alienationem rerum suarum sub quacumque conditione permittit, (§. CCCIX, 13.) improbet hujusmodi pactum, a quo ne principes quidem & gentes liberas abstinuisse, exemplis variis demonstravit laudatus Hert. *ad Pufend. V*, 10, 14. *p.* 737. *Communia harum conventionum.*

(*) Veteres enim leges, strictius inhaerentes simplicitati juris naturalis, nihil habent, quod huic PACTO COMMISSORIO adversetur. Immo libera adhuc republica illud pro licito habitum esse, probat locus Ciceronis *Epist. ad famil.* XIII, 56. ab eodem Hertio, & ante eum a Jac. Gothofredo ad *l. un. C. Theod. de commiss. resc.* adlatus: *Philotes Alabandensis ὑποθήκας Cluvio dedit: hae commissae sunt.* Sed mira creditorum asperitas, qua miseri debitores, pignora debito pretiosiora sub hac conditione dare coacti, ad incitas redigebantur, demum subegit principes, ut hoc pactum, cum maximo debitorum detrimento conjunctum, legibus severissimis proscriberent.

§. CCCLXXIV. Tertius, qui & ante inventum numum, & postea, locum habere potuit, contractus est FIDEJUSSIO, id est, obligatio ad id, quod tertius debet, in subsidium solvendum. Si quis enim, se pro altero non in subsidium soluturum, constituit, sed una cum alio in solidum sese obligat, REUS, & obligatio utriusque CORREALIS vocatur. Denique qui alterum, consentien- *Quid fidejussio, obligatio correalis & expromissio?*

te creditore, obligatione liberat, eamque in se totam suscipit, is EXPROMISSOR adpellatur. Qui contractus omnes aeque, ac pignoris, in securitatem creditorum excogitati sunt, & frigescentis inter homines amoris ac fidei argumentum praebent locupletissimum (*).

(*) Si enim tantus esset inter homines amor, quantum esse oportebat: nec creditor diffideret debitori, nec debitor de creditore defraudando vel cogitationem animum subire pateretur: & sic nec pignora, nec fidejussores, nec correos, nec expromissores, quisquam exigeret. Dum vero hodie tam oculatae sunt manus, ut, nisi quod vident, nihil omnino credant; argumentum hoc est humanae perfidiae, tepescentisque amoris luculentissimum. Observavit id jam Seneca, qui *de Benef.* III, 15.: *Utinam*, inquit, *nulla stipulatio emtorem venditori obligaret! nec pacta conventaque impressis signis custodirentur! fides potius illa servaret, & aequum colens animus! Sed necessaria optimis praetulerunt, & cogere fidem, quam spectare, malunt. Adhibentur ab utraque parte testes: ille per tabulas plurima nomina, interpositis parariis facit. Ille non est interrogatione contentus, nisi rem sua manu tenuit. O turpem humano generi* FRAUDIS AC NEQUITIAE PUBLICAE CONFESSIONEM! *Annulis nostris plus, quam animis, creditur.*

Pro quibus rebus fidejubere liceat? §. CCCLXXV. Ceterum ex FIDEJUSSIONIS definitione (§. CCCLXXIV.) patet, 190. fidejussoribus, quum alterius obligationi in subsidium accedant, non esse locum, nisi id, quod debetur, ita sit comparatum, ut a quovis aeque commode, ac ab ipso debitore principali, praestari possit, adeoque 191. ipsi rectae rationi adversari fidejussiones pro capitis damnatis, quamvis eas veteres quaedam gentes admiserint (*): nec 192. quidquam obstet, quo minus, si mulcta expiari possit crimen, alius pro alio intercedat, seque mulctam pro reo soluturum, in subsidium constituat.

(*) De Graecis res certa est ex variis exemplis, quae jam collegit Pufendorff. *jur. nat. & gent. V*, 10, 12. Esse & statuta, quae vadum usum probent, ostendit laudatus Hert. *ad Pufend. ibid. p.* 735. Dum vero alii hujusmodi obligationem fidejussoriam defendi posse existimant exemplis sacris. *Gen.* XLII, 37. XLIII, 9. 1. *Reg.* XX. 39. eos omnino fugit ratio. Obligationem Rubenis stolidam esse, unusquisque intelligit, maxime quum non suum, sed innocentum liberorum, capita veluti oppignoret, & quidem non pro reo capitalis criminis, sed pro Beniaminis fratris reditu ex Aegypto. Unde vix probabile est, Jacobum virum pium & prudentem conditionem accepisse. Judas quidem fidejubet, sed non pro capitis damnato, nec vitam oppignorat. Denique 1. *Reg.* XX. 39. nemo vitam pro reo obligat, sed custodia captivi illi demandatur, sub capitis periculo. Ut hinc manifestum sit, hanc veterum consuetudinem in sacris litteris non reperire praesidium.

Obligatio fidejussorum. §. CCCLXXVI. Quod ad obligationem fidejussorum attinet, ex eadem definitione (§. CCCLXXIV.) patet, 193. eos se obligasse ad idem, quod creditor a debitore jure exigere potest, adeoque 194. iniquum esse, plus sibi a fidejussoribus, quam a debitore, stipu-

ſtipulari creditorem: 195. obligationem fidejuſſorum eſſe ſubſidiariam, ac proinde 196. jure naturali illos non indigere ſingulari BENEFICIO ORDINIS vel EXCUSSIONIS, ſed 197. tum demum conveniri poſſe, ſi ſatis conſtet, debitorem principalem ſolvendo non eſſe (*): 198. Plures fidejuſſores, qui pro iiſdem perſonis iiſdemque rebus intercesſerunt, merito pro rata tantum teneri, niſi ſe ultro & diſerte in ſolidum obligarint: atque hinc 199. NE BENEFICIUM quidem DIVISIONIS illis jure naturae eſſe neceſſarium, quippe pro rata obligatis, 200. niſi forte confidejuſſores ſolvendo non ſint, idque fidejuſſor ignorare non potuerit.

(*) Contraria quidem fuit gentium multarum ſententia, nimirum fidejuſſorem & ante debitorem principalem conveniri poſſe. De Ebraeis vid. *Prov.* XX. 16. XVII, 18. De Graecis notum illud Thaletis: *Ἐγγύα, πάρα δ' ἄτη, ſponde, & noxa praeſto erit.* Denique & Germanorum fertur vetus paroemia: *Den birgen muſſ man vvürgen.* Conf. Schilt. *Exerc.* XLVIII, 21. Sed & Romanis idem rigor placuit, donec Juſtinianus beneficium ordinis vel excuſſionis invexit. *Novella* IV. Enimvero, quum fidejuſſor non niſi in ſubſidium alterius obligationi acceſſerit, &, ſi ipſe illico conveniretur, inter fidejuſſorem, reum & expromiſſorem nihil eſſet diſcriminis futurum: ipſa recta ratio docet, illum teneri in ſubſidium, nec ante debitorem principalem eſſe conveniendum. Cic. *Epiſt. ad Attic.* XVI, 15. *Sponſores adpellare, videtur habere quamdam δυσωπίαν.*

§. CCCLXXVII. Quum porro REI ſe alteri in ſolidum obli- Obligatio
gent: (§. CCCLXXIV.) facile patet, 201. creditoris in arbi- correo-
trio eſſe, ab utro exigere velit ſolutionem (*), 202. uno vero rum.
expungente nomen, alterum liberari, ſed tantum ratione creditoris, cui quod debebatur, ſolutum eſt, 203. non ratione correi, qui, dum pro correo ſolvit, ejus negotia geſſit, (CCCXLVI.) adeoque omnino indemnis ab altero praeſtandus eſt. (§. CCCXLIX, 102.)

(*) Non ergo hic locus eſt diviſioni obligationis. Quia tamen, ſi uterque reus ſolvendo eſt, & uterque facile poteſt interpellari, nulla juſta cauſſa eſt, cur unum urgere, totamque ſummam ab eo ſolo extorquere velit creditor: ipſa eum humanitas, non adeo amare jus ſuum perſequi, ſed reum utrumque urgere jubet. Neque enim patitur humanitas, ut aliquid ab altero cum ejus incommodo exigamus, quod facilius & ſine noſtro alteriuſque detrimento conſequi poſſemus. (§. CCXVI, 8.)

§. CCCLXXVIII. Denique ex EXPROMISSORIS definitione (§. Ac deni-
CCCLXXIV.) colligimus, 204. ejus eamdem eſſe obligationem, que ex-
ac ipſius debitoris principalis, adeo, ut 205. hic expromiſſione cum promiſſo-
conſenſu creditoris facta liberetur, ac proinde 206. expromiſſor rum.
nec ordinem vel debitoris excuſſionem urgere, nec 207. creditor, ſi ab expromiſſore ſuum ſervare non poteſt, ad debitorem prin-

cipalem, quem semel liberavit, recurrere possit, sed ab expromissore, cujus fidem sequutus est, id, quod sibi debetur, simpliciter exspectare cogatur.

Contractus societatis.

§. CCCLXXIX. Proximus est contractus SOCIETATIS, quem non minus ante inventum numum, quam postea, locum invenisse, vel ex eo intelligitur, quod nihil aliud est, quam lucri, ex collatis rebus vel operis provenientis, damnique inde emergentis, inter plures communicatio (*). Res vero atque operas aeque ante inventum numum, ac postea, communicari potuisse, nemo temere dubitabit.

(*) Itaque hic agimus de communione, sociorum consensu inita. Consensus vero quum vel expressus sit, vel tacitus, & hic idem, quod ille, operetur: (§. CCLXXV, 25.) consequens est, ut & societas tacito consensu, id est, facto, contrahi possit. Hert. *diss. de societate facto contr.* Prout vero vel omnia bona, vel quaedam tantum, vel res quaedam singulares operaeve conferuntur, societas vel UNIVERSALIS, vel GENERALIS, vel SINGULARIS solet adpellari. *Universalem* & *generalem* aleam quodammodo continere, in singulari aequalitatem observandam esse, recte monuit Grot. *de jure belli & pac.* *II*, 12, 24.

Quid justum in societate universali & generali.

§. CCCLXXX. Quum ergo in societate UNIVERSALI universa, in GENERALI quaedam bona communia sint, ita tamen, ut hic contractus quodammodo aleam contineat: (§. CCCLXXIX, *) consequens est, 208. ut lucrum quidem & damnum inter socios hos commune sit: at 209. collatio tamen admodum inaequalis esse possit, nec 210. habeat socius, quod conqueratur, si, exigentibus necessitatibus, unus socius, qui minus contulit, altero plus expendat: immo, quin 211. socius contractum ab altero aes alienum pro rata exsolvere debeat, eo minus videtur dubitandum, quo magis expediti juris est, & lucri ab uno facti alterum esse participem, eumque, qui commodum e re sentit, merito & incommoda ferre debere.

Quid in singulari?

§. CCCLXXXI. Contra, quum in societate SINGULARI meritoobservanda sit aequalitas, (§. CCCLXXX. *) ea vero in collatione non semper observetur: sequitur sane, 212. ut aequalitas illa in dividundo lucro & damno non possit esse *arithmetica*, sed *geometrica* (*), adeoque, 213. qui plus rerum operarumve in commune contulit, tanto plus lucri damnique ferre debeat, quanto alter minus contulit. Quandoquidem tamen in suis rebus quisque alteri qualecumque commodum concedere potest: (§. CCCIX, 13.) nemo negaverit, 214. posse socios pactionibus inter se aliud statuere, & in dividundo lucro damnoque vel aequalitatem arithmeticam, vel 215. qualemcumque inaequalitatem probare,

bare, dummodo non 216. dolo unius ex ſociis hoc negotium degeneret in ſocietatem leoninam. Phaedr. *Fab. I, 6.*

(*) Sunt, qui hic aequalitatem arithmeticam, tamquam inter fratres, ſervandam eſſe ſtatuunt, & ita interpretantur *l. 6. l. 29. l. 80. D. pro ſoc.* aliosque juris Romani locos. Connan. *Comment. jur. civ. VII., 19, 5.* Hub. *Praelect. ad tit. Inſt. de ſociet.* Sed quum fictionem redoleat illa ſociorum fraternitas, adeoque in jure naturae ejus ratio haberi nequeat, & praeterea hic lucrum ex rebus operisque, in commune collatis, proveniat: nihil aequius profecto eſt, quam ut lucrum damnumque pro rata rei operaeque collatae dividatur. Recte Ariſtot. *ad Nicom. VIII, 16.* *Ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλείω λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλείω. In communione pecuniarum plura accipiunt, qui plura contulerunt.*

An ſocio liceat, altero invito, ſocietate excedere.

§. CCCLXXXII. Denique obſervandum; quum haec ſocietas conſenſu, vel per modum conventionis contrahatur, (*§. CCCLXXIX.* *) 217. ex juris naturalis principiis vix deduci poſſe regulam juris Romani, ex ſocietate cuivis excedere licere, dummodo id non intempeſtive & in alterius fraudem fiat (*); ſed potius 218. rem omnem redire ad legem conventionis, & hinc, ſi perpetuam ſocietatem inire placuit, eam debere eſſe perpetuam, ſin temporalem, temporalem; niſi quod, 219. ſi alter ſociorum injurioſus, damnoſusve ſit, vel leges contractus manifeſto violet, aequiſſimum videtur, ſocio facultatem eſſe debere, & ante tempus conſtitutum ſocietati renunciandi.

(*) Quod vel ex ipſis rationibus, quibus veteres juris conditores utuntur, liquido probari poteſt. Modo enim hanc reddunt rationem, quod communio ſit mater diſcordiarum: *l. 77. §. 20. D. de legat. 2.* modo, quod naturale vitium ſit, negligi id, quod communiter poſſideatur: *l. 2. C. quando & quib. quarta pars*, quibus tertiam rationem addunt nonnulli, quod perſonae, quam ſocium adſciſcimus, qualitas & induſtria eligatur, adeoque ſi ſpei non reſpondeat ſocii fides & diligentia, ſocio merito ſalvum eſſe oporteat ſocietati renunciandi arbitrium. Enimvero non minores ſaepe diſcordias excitant emtio venditio & locatio conductio, in quibus tamen negant, locum eſſe poenitentiae. Et non minus aliquando negliguntur aedes, aliis locatae, quam communes, & tamen ideo contractum ante tempus abrumpere non licet. Denique &, qui operas conducit, perſonae qualitatem & induſtriam eligere ſolet, & tamen contractum ante tempus finire nequit. Si ergo de reliquis contractibus valet regula: *Sicut initio libera poteſtas, unicuique eſt habendi, vel non habendi contractus: ita renunciare ſemel conſtitutae obligationi, adverſario non conſentiente, nemo poteſt: l. 5. C. de obl. & act.* quidni etiam de ſocietate idem omnino dici poſſet?

Quid juſtum circa donationem.

§. CCCLXXXIII. Subjicimus DONATIONEM, per quam intelligimus promiſſum de re noſtra in alterum gratis transferenda. Ex ea vero definitione facile patet, 220. eam non modo pure, ſed & ſub quacumque conditione, adeoque 221. ſub conditione

etiam

etiam mortis donatoris, vel ejus contemplatione fieri posse, adeoque 222. recte dividi inter DONATIONEM INTER VIVOS, & MORTIS CAUSSA. 223. Rem inter vivos donatam merito esse tradendam, nec 224. donatori eam revocandi superesse arbitrium. Denique ex iis, quae supra diximus, colligi potest, 225. donatarium, re evicta, a donatore petere non posse evictionis praestationem, (§. CCLXXIV, 24.) & 226. donatori ad gratum animum quavis occasione verbis factisque testandum omnino esse obligatum. (§. CCXXII, 40.)

Corollaria quaedam de contractibus in genere.

§. CCCLXXXIV. Denique de omnibus generatim contractibus adhuc monendum est, 227. illos, quia consistunt in consensu, (§. CCCXXVII.) ab iis esse ineundos, qui vel a natura, vel a legibus, consentire non prohibentur. 228. Deinde, quia contractus commercii caussa inventi sunt, (§. CCCXXVII.) contrahendum quoque esse de rebus, quae honeste, & permittentibus legibus, in commercio esse possunt: ac proinde 229. nullum valere contractum de rebus turpibus, impossibilibus, rebus per leges commercio exemtis, quamvis, 230. quum res pleraeque non natura, sed legibus positivis commercio eximantur, eae etiam contractus permittere possint super rebus, super quibus aliarum gentium legibus & moribus contrahere non liceret (*).

(*) Exemplo esse possunt cadavera. Ea oppignorare apud nos procul dubio & inutile esset, & pro contractu turpissimo haberetur. Contra apud Aegyptios lex permittebat cadavera parentum condita oppignorare, & ei, qui, illis neglectis, non expunxerat nomen, honesta sepultura negabatur. Diodor. Sicul. *Bibl. I*, *93*. Contra natura inhonesta est oppignoratio uxorum, liberorumque, quod in regno Pegu permittitur, quia illa non potest non plena esse tristissimi eventus. Unde & creditorem relegatione dignum judicabant Romani, qui sciens filium familias pignori a patre acceperat. *l. 5. D. quae res pign.*

CAP. XIV.

DE PACTIS.

§. CCCLXXXV.

Quae sit pactorum & contractuum differentia?

QUamvis inter PACTA & CONTRACTUS jure naturae nihil sit discriminis, dum utrumque negotium utriusque consensu capit substantiam: dici tamen potest, CONTRACTUS ex vetere loquendi consuetudine ad rerum operarumve commercium; (§. CCCXXVII,

CCCXXVII, *6.)* pacta ad alias res, factave, quae in commercio esse non solent, pertinere (*). Sic e. g. quamvis homines ingenui utriusque sexus non sint in commercio: inter eos tamen convenire solet de nuptiis, vel in futurum, vel in praesenti, celebrandis, isque consensus tum sponsalitius, tum nuptialis, PACTORUM nomine recte venit.

(*) Agnovit id discrimen etiam Pufendorffius *de jure nat. & gent. V*, 2, 4. Et quamvis scriptores Romani, quia alio sensu accipiunt vocabula, aliudque discrimen pactorum & contractuum statuunt, non semper verbo *contrahere* utantur de rebus, quae in commercio; *pacisci* de rebus factisque, extra commercium positis, veluti dum dicunt *contrahere nuptias*, *l. 22. D. de ritu nupt. pacisci ab aliquo numos*: Val. Max. *IX*, 4, 2. nomen tamen CONTRACTUS vix aliter accipiunt, quam de conventione super rebus, quae in commercio sunt. Quod adeo verum est, ut ideo jureconsulti contra Donell. *Comm. jur. XIII*, 18. negent, nuptias esse contractum, qui ineatur de personis & individua vitae consuetudine, quae non sint in commercio. Nihil ergo obstat, quo minus nos hoc *pactorum* & *contractuum* discrimen admittamus.

§. CCCLXXXVI. Nimirum, quum homines suaviter & commode vivere non possint, nisi sibi invicem praestent officia, quae supra HUMANITATIS & BENEFICENTIAE diximus, (§. CCXIV, 2.) & ita tamen inter homines jam pridem refrixerit amor, ut de eorum humanitate & beneficentia confidere non possimus, (§. CCCXXVI.) denique illa officia sint imperfecta, & invitis extorqueri nequeant: (§. CXXII. *) consequens est, 1. ut non alia sit ea certo consequendi ratio, quam consensus alterius. Qui consensus duorum pluriumve in idem placitum de dando aliquo vel faciendo, quod alias vel plane non, vel tantum ex lege humanitatis & beneficentiae debetur, quum vocetur PACTUM: 2. ea, quae nobis ab aliis dari fierive jure perfecto cupimus, nobis PACISCI debemus (*). *Cur pacta sint necessaria?*

(*) Exemplo esse poterunt Abraamus & Abimelechus. Ipsa sane lex humanitatis & beneficentiae utrumque jubebat benigne adversus se invicem agere, & maxime Abraamum, virum virtutis studiosissimum, plurimisque ab Abimelecho beneficiis ornatum, ipsa recta ratio ad grati animi memoriam obligabat: & tamen uterque sibi ab altero amicitiam & benignitatem pactum esse, legimus *Gen. XXI*, 23. *sequ.* Ita saepe veteres alios pactis obligabant ad praestandum id, ad quod hi jam antea ex legibus humanitatis ac benevolentiae erant obligati.

§. CCCLXXXVII. Nec dubitari potest, 3. quin pacta servanda sint. Quum enim, qui aliquid promittit, mentem suam de dando aliquo faciendove sive verbis, sive aliis signis prodat, verbis vero ita utendum sit, ne alter decipiatur: (§. CXCVI, 67.) consequens est, ut & a paciscentibus omnem fraudem omneque abesse *Ea servanda esse, probatur argumento primo.*

abesse oporteat mendacium, adeoque standum sit promissis pactisque omnibus, deliberato animo initis, & hinc 4. nihil debeat fide data esse sanctius, nihil perfidia detestabilius (*).

(*) Quemadmodum enim pactis quodammodo subvenimus indigentiae nostrae, idque agimus paciscentes cum aliis, ut nobis officia humanitatis & beneficentiae, quae alias a plerisque frustra speraremus, praestent: ita facile patet, iis solis inter se genus humanum contineri. Ergo tanto *perfidiosius est, magisque nefarium, fidem frangere, quae continet vitam.* Cic. *pro Q. Roscio Comoedo Cap. VI.* Hinc semper generosum visum est τὸ ἀψευδὲς στόμα, *os verax*, vel, ut rem eloquitur Euripides *in Iphig. in Taur. v.* 1064.

Καλόν τι γλῶσσ', ἐν ᾧ πίστις παρῇ.
Pulcrum est lingua, cui adest fides.

Itemque secundo. §. CCCLXXXVIII. Accedit & altera ratio, cui non minus ponderis inesse, facile unusquisque largietur. Quum enim officiorum omnium, quae alteri debemus, communis veluti fons & scaturigo sit amor justitiae, (§. CLXXIII, 1.) isque nos subigere debeat, ut, quod nobis fieri nolumus, id nec alteri faciamus, (§. CLXXVII, 6.) nemo denique sit mortalium, qui pactis & promissis ab altero decipi velit: denuo sequitur, ut nec nos cuiquam pactionibus & promissis illudere, eumque propter fidem nostram defraudare debeamus, adeoque pacta omnino sint servanda (*).

(*) Non hic utimur argumento, quod nec societas civilis servari posset, nisi sancta hominibus esset religio. Quamvis enim hoc argumento recte probetur pactorum fideique inter homines necessitas, eamque Cicero *de offic. II.* 11. & inde eleganter demonstrarit, quod *ne illi quidem, qui maleficio & scelere pascuntur, possint sine illa particula justitiae*, id est, sine pactis, *vivere*: ex hac tamen socialitate non esse originem obligationis hujus repetendam, jam supra ostendimus (§. LXXV.) Itaque binas has rationes, quas hoc & antecedente aphorismis exposuimus, ex principio nostro AMORIS derivare maluimus.

Quotuplicia pacta? §. CCCLXXXIX. Ceterum pacta vel μονόπλευρα, seu UNILATERALIA sunt, vel δίπλευρα, seu BILATERALIA. Illis unus tantum alteri; his ambo sibi mutuo aliquid promittunt, adeoque posterioribus tacita inest conditio, unum praestiturum, quod promiserit, si & alter ex sua parte pacto satisfacturus sit. Deinde utraque sunt vel OBLIGATORIA, quibus nova obligatio vel alterutrius, vel utriusque partis, constituitur, vel LIBERATORIA, quibus obligationes, antea constitutae, tolluntur, vel MIXTA, quibus & obligationes priores tolluntur, & novae pro arbitrio paciscentium constituuntur, quales in primis NOVATIONES, & TRANSACTIONES de caussis dubiis esse, nemo non intelligit. Sed horum omnium eadem est ratio, puta, 5. ut summa fide & quam religiosissime servanda sint, 6. si vel maxime non eo consilio aliquid promiserit alteruter, ut obligari velit (*).

(*) Obser-

(*) Observandum hoc est contra illos, qui aliam promissionem PERFECTAM, aliam IMPERFECTAM esse statuunt, & illam quidem definiunt, quando non solum promittens obligari vult, sed & simul jus in alterum confert, ut rem promissam veluti debitam plene a se poscere queat: hanc vero, quando obligari quidem vult, qui promisit, ut tamen alteri jus non sit ad exigendum. Quo referunt promissionem: *Ego destinavi, hoc tibi dare, & peto, ut mihi credas*, itemque pollicitationes virorum potentum aut gratiosorum, quibus alicui commendationem vel suffragium spondent. Grot. *Jur. bell. & pac. II*, 2. Puffendorff. *Jur. nat. & gent. III*, 5, 5. Sed 1. saepe tales promissiones non sunt pacta, sed *dicta* tantum, vel *adseverationes*, quas a pactis ipsi distinguunt Grotius & Pufendorffius, immo aliquando non pacta sunt, sed praeparationes ad pacta, quas vulgo *tractatus* adpellitant. 2. Res est paene contradictoria aliquem promittere velle, & alii tamen nolle jus ad exigendum dare. Quod nescio, an tale sit commentum, quo omnia pacta & promissa turpiter eludi possent, exemplo Mediolanensium, qui increpati de perjurio, respondebant: *Juravimus quidem, sed juramentum attendere non promisimus.* Quod referens Radevicus *de gestis Friderici I. Lib. II. Cap. XXV. Digna*, inquit, *responsio, ut moribus oratio consonaret, &, qui prave ac perfide vivere & facere consueverant, aliter, ac perfide & prave, loqui non potuissent, ut vitam flagitiosam sermo inloτus comitaretur.* Denique 3. si imperfectae plerumque sunt hujusmodi potentum promissiones ratione exactionis: non ideo illico, quod ad obligationem attinet, pro imperfectis habendae sunt.

§. CCCXC. Ex quo porro colligimus, 7. nihil jure naturali interesse inter pactum & stipulationem, adeoque 8. falli Franc. Connanum *Comment. I, 6.* qui, Romanorum commendaturus εὐνομίαν, etiam jure naturae ex promissis, quamdiu stent intra terminos simplicis conventionis, & in συνάλλαγμα non transeant, jus perfectum oriri negat. Quemadmodum enim ejus argumenta jam satis profligarunt Grot. *de jure belli & pac. II*, 2, 1. & Pufend. *Jur. nat. & gent. III*, 5, 9. ita nos addimus, Connanum minus magnifice de naturali pactorum obligatione sentire, quam ipsos Romanos, quippe qui pactis nudis vim perfecte obligandi numquam detraxerunt, quamvis actionem ex iis, ob singulares rationes, denegarent (*). Jure naturae & nuda perfecte obligant.

(*) Ex Romanorum sententia obligabatur, etiam qui nudo pacto aliquid promiserat, eumque, qui fidem fefellerat, illi non minus perfidum putabant, quam aliae gentes. Quin non imperfectam esse existimabant hanc obligationem, quae ex pactis nudis oriebatur, sed perfectam, siquidem ratione illius locus erat compensationi, *l. 6. D. de compens.* constituto, *l. 1. §. pen. D. de pecun. const.* novationi, *l. 1. fin. D. de novat.* fidejussoribus & pignoribus, *l. 5. D. de pign.* exceptioni. *l. 7. §. 5. l. 45. D. de pact. l. 10. l. 21. l. 28. C. eod.* Unde &, quod a promittente per errorem fuerat solutum, condictione indebiti repeti non poterat. *l. 49. D. de cond. ind.* Quorum pleraque ita sunt comparata, ut in obligationem imperfectam vix cadant. Solam negabant ACTIONEM, quia civilem invenerant modum, quo paciscentes uti jusse-

jusserant, puta stipulationem. Eam qui negligebant, perlusorie egisse videbantur. Quemadmodum ergo multis locis leges ex oppignoratione rerum immobilium non dant actionem, nisi pignus apud acta sit constitutum, nec tamen ideo pignori obligationem perfectam detrahunt, quippe quae aliis modis sese exserit: ita nec de Romanis statuendum est, eos pacta noluisse perfectam obligationem producere, quia actionem inde oriri noluerint.

Pacta expressa & tacita.

§. CCCXCI. Quum vero pactum sit duorum pluriumve in idem placitum consensus; (§. CCCLXXXVI.) CONSENSUS vero duarum pluriumve voluntatum in eamdem rem easdemque circumstantias conspiratio: consequens est. 9. ut ille consensus tamquam internus externo aliquo signo declarandus sit. Qualia signa, quum sint *verba*, sive ore prolata, sive litteris consignata, & *facta*, & illa consensus expressi; haec taciti praebeant argumentum: (§. CCLXXXIV.) facile patet, 10. perinde esse, sive expresso, sive tacito consensu, aliqui paciscantur, dum tale sit factum, ex quo consensus in eam rem, de communi humani generis vel gentis cujusdam, sententia colligi soleat (*). Immo 11. aliquando consensum recte colligi ex ipsa negotii natura, si illud tale sit, ut non possit non judicari, alterum non dissentire. (§. CCLXXXIV.)

(*) Hine & nutum sufficere, recte statuunt jura nostra: *l.* 52. §. *ult. D. de obl. & act.* Quinctilian. *Declam. CCXLVII.* nec non patientiam, immo & silentium, *l.* 51. *pr. D. locati*, *l.* 11. §. 4. 7. *D. de interr. in jure fac.* & alibi passim. Quod admittimus omnino, nisi alia fuerit probabilis ratio, cur quis, dissentiens licet, tacere, quam dissensum verbis factisve testari, maluerit, e. g. si filiusfamilias, truculentiam patris veritus, interrogatus, an Maeviam, a qua maxime abhorret, ducere velit? taceat: non illico consensisse videbitur. Quid si enim, patre dicente: *Abi domum, & suspende te*, prae stupore tacuisset filius? an ideo consensisse videretur?

Pacisci quinam possint, vel non possint?

§. CCCXCII. Quumque consensus sit duarum voluntatum in eamdem rem easdemque circumstantias conspiratio, (§. CCCXCI.) voluntas vero nihil possit vel adpetere, vel aversari, nisi ab intellectu excitata: (§. XXX.) sequitur, 12. ut pacisci valide nequeant, quicumque rectae rationis usu destituuntur, adeoque nullius momenti sint pacta furiosorum, nisi dilucido intervallo distinguatur furor, nec non 13. infantum & eorum omnium, quos ob lubricum aetatis rem non intelligere, probabile est, 14. praeterea aegrotorum, quorum animos morbi vehementia perturbat, immo 15. & maxime ebriorum, licet voluntaria fuerit promittentium ebrietas (*), nec 16. eorum, qui jocantes aliquid promiserunt, sibive sunt ab altero stipulati.

(*) Quamvis enim alias tunc demum agenti non imputetur actio, ex ebrietate perpetrata, si per eum non steterit, quo minus hujusmodi quid contin-

contingeret, (§. CVI, 31.) per eum autem, qui ultro suavem illam insaniam sibi attraxit, omnino steterit, ne pacisceretur, quum actio ex ebrietate profecta involuntaria quidem fit in se, sed non in sua caussa: (§. L. *) hic tamen aliud statuendum & gradus ebrietatis distinguendi sunt. Aut enim modica fuit, aut summa hominis aliquid promittentis ebrietas. Si modica: non ita caliginem illa offudit intellectui, ut nesciret, cui vel quidnam promitteret, adeoque hujusmodi promissio omnino obligat. Sin summa: non potuit non illa incurrere in sensus, ac proinde alter, qui cum illo pactus est, vel in manifesto dolo fuit, vel sibi saltim imputare debet, quod cum homine vino sepulto ac semisomni rem seriam suscipere & pacisci non dubitarit. Itaque nulla est ratio, cur ei jus esse debeat, promissum, discussa alterius crapula, exigendi.

§. CCCXCIII. Ex eodem porro axiomate colligimus, 17. inutile esse pactum, ex ignorantia vel errore initum, si vitium hoc intellectus sit culpabile, vincibile, ac voluntarium: (§. CVII, 33.) non, 18. si ita comparata sit res, ut & prudentissimum possit fallere, (§. CVIII, 36.) veluti 19. si de diversis personis rebusve senserint stipulator & promissor, vel 20. si alteruter erraverit circa personam, vel rem ipsam, vel 21. circa eas circumstantias, quae non facile sciri potuerunt, & quarum si conscius fuisset promittens, numquam ita esset pactus (*).

An utile sit pactum ex ignorantia vel errore initum?

(*) His observatis regulis omnes species, quae in ipsis rerum argumentis occurrere possunt, facile explicantur. Sic non valebit pactum, si quis se ducturum promisit virginem, quae praegnans postea adpareat, quia hac in re falli potuit etiam prudentissimus: *per n.* 18. nec sponsalia ullius momenti erunt, si cui Tulliae nuptias adfectanti, nomen vero ignoranti, Afrania per errorem spondeatur, quia, quum de diversis personis senserint, non consenserunt in idem placitum. *per nu.* 19. & 20. Denique si desponsam Tulliam epilepticam esse, vel alio tetro morbo laborare, postea adpareat: ne eo quidem casu sponsus tenebitur, quia erravit circa ποιότητα, quae a sponso tam facile explorari non potuit, & qua tamen cognita, illum has adfectaturum nuptias fuisse, vix verosimile est *per num.* 21.

§. CCCXCIV. Multo minus ergo 22. valebit pactum, ad quod quis dolo alterius inductus, vel 23. in quo dolo istius malo circumscriptus laesusque est, quia consensisse non potest videri, cujus menti veluti praestigias alter objecit, ut rem vel personam, de qua pactus est, sibi multo aliter conciperet, ac eam postea reipsa deprehendit (*). Contra 24. nulla est ratio, cur irritum esse debeat pactum, ad quod tertius alterutrum paciscentium, altero inscio, pellexit, quamvis 25. dubitari nequeat, quin is, cujus dolo factum est, ut ita paciscerentur, laesis ad resarciendum damnum sit obligatus.

An dolo malo elicitum?

(*) Hinc nemo dixerit, jure naturae ratas esse debuisse nuptias Jacobi cum Lea, quas manifesto dolo conciliaverat Labanus. *Genes. XXIX,* 22. Neque mos

 gentis,

gentis, quo facti turpitudinem velare conatus est Labanus, eum a dolo excusare, vel Jacobum obligare potuit, ut sibi a socero malitiosissimo tam proterve illudi pateretur. Nam nec obligatoria procul dubio fuit illa consuetudo, &c, si pro lege habita fuisset, id praedictum esse oportebat, neque debebat Labanus Rachelem petenti Jacobo promittere, sed eum peregrinum, & consuetudinum Syriacarum ignarum, praemonere, sororem, natu minorem, ante majorem despondere, moribus patriis nefas esse. Omnia ergo miris fraudibus hic implicata fuerunt, nec ea rata fuissent procul dubio, nisi Jacobo peregrino satius visum fuisset, concoquere injuriam, sibi a socero illatam, quam in ambiguam litem descendere.

An vi & metu extortum? §. CCCXCV. Quumque & vis & metus quam maxime obstent consensui, nec imputari ulli possit, quod quis coactus fecit, si cogenti nullum jus cogendi fuerit: (§. CIX, 43.) facile patet, 26. non obligari promittentem aliquid latroni, aliive vim injuste facienti. 27. Ratam contra esse promissionem, factam ei, qui, dum alterum coëgit, jure suo est usus: 28. multoque minus dubitari posse de validitate pacti, si non ipse, cui quid promissum, sed tertius, hoc ignorante, vim adhibuerit, vel caussam ineundi pacti dederit (*), nec non, 29. si coactus postea rem ratam habuerit, quia tunc non ex voluntate priore, vi & metu extorta, sed ex posteriore ultronea obligatur. (§. CIX, 41.)

(*) Quum enim cesset imputatio, si quid factum sit, cujus quis nec caussa nec auctor est, (§. CV, 23.) hic vero is, cui quid promissum est, non sit auctor violentiae, qua alter ad promittendum est adactus: illi etiam vim non posse imputari palam est. Sic e. g. si quis imminente a latronibus vel praedonibus maritimis periculo, praesidium sibi mercede satis luculenta conduxerit, frustra ille comitibus illis itineris, mercedem flagitantibus, reponeret, se metu latronum promisisse. *Quid enim illorum refert, an conductor coactus sit, si a locatoribus coactus non sit? Horum culpam esse oportet, ut horum poena sit:* recte inquit M. Seneca *Controv. IV,* 27.

Consensus paciscentium debet esse mutuus. §. CCCXCVI. Quandoquidem porro pactum in duorum pluriumve in idem placitum consensu consistit: (§. CCCLXXXVI.) facile patet, 30. id non modo in pactis bilateralibus, sed & in unilateralibus, justissimam habere rationem, adeoque 31. promittentem non teneri, nisi alter, sibi gratam esse rem promissam, ostenderit. Quod tamen 32. aliquando merito praesumitur, tum ex statu ejus, cui quid promissum, tum 33. ex ipsius rei, quae promittitur, indole, tum 34. ex antecedente rogatione, dummodo hoc postremo casu idem, quod rogaverat alter, promissum sit.

An rata sint pacta de rebus impossibilibus? §. CCCXCVII. Quia praeterea pacta ineuntur de aliquo praestando, (§. CCCLXXXVI.) praestari vero nequeunt impossibilia, adeoque eorum omissio nemini imputatur: (§. CXV, 59.) consequens est, 35. ut pacta de rebus absolute impossibilibus inutilia sint;

fint, nullaque inde nafcatur obligatio, nifi 36. tempore initi pacti res in poteftate promittentis fuerit, ifque poftea vires, quibus pollebat, fua culpa detriverit, vel 37. aliquis rem non abfolute impoffibilem, quam tamen fibi impoffibilem effe fatis noverat, dolo malo promiferit. (§. CXV, 60. fequ.)

An de rebus turpibus?

§. CCCXCVIII. Quumque ἐκ τῶν ἀδυνάτων fint non modo, quae per rerum naturam, fed & quae per leges bonofque mores, fieri non poffunt: (§. CXV, 58.) nemo non intelligit, 38. inutilia quoque effe pacta ac promiffa, quibus leges juftitiae humanitatifque refragantur: nec non 39. quae decorum, pietatem, verecundiam, laedunt, quaeque adeo *nos ne facere quidem poffe, credendum eft*, uti recte, & vere φιλοσοφικῶς, fcribit Papinianus. *l.* 15 *D. de condit. inftit.* 40. Non obligari quemquam promiffo, quo fe ad patrandum delictum obftrinxit: nec, 41. illum, qui fe alteri ad praemium delicti dandum obligavit, eo nomine teneri: ac proinde 42. omnia pacta de rebus turpibus ac inhoneftis inita, five unilateralia, five bilateralia, nullius momenti effe (*).

(*) Manifefto enim contradictorium eft, jus naturae adfiftere pactis, etiam juri naturae contrariis: itemque prohibere illud ita pacifci, & tamen praecipere, ut pacto fatisfiat, pactum denique nullum effe, & tamen effectum fortiri. Itaque fine perfidiae labe ab hujufmodi pacto difceditur, quod fine fummo fcelere impleri non poteft. Nec fidei laudem fert, qui praeftat, quod fine fcelere praeftari non poteft. Recte proinde Deianirae, filentium fibi ftipulatae, refpondet nutrix apud Senecam, tragoedum *in Hercule Oeto Act. II. v.* 480.

Praeftare, fateor, poffe me tacitam fidem,
Si fcelere careat, interim fcelus eft fides.

An fervandum promiffum cum alterius detrimento conjunctum?

§. CCCXCIX. Ex quo porro colligimus, 43. non obligari quemquam ad praeftanda promiffa, quorum praeftationem cum alterius detrimento manifefto conjunctam effe, animadvertit, 44. licet vel maxime alter perire velit, promiffumque urgeat. Quum enim laedere alterum jure naturae prohibeamur, (§. CLXXVIII, 7.) de iis vero, quae juri naturae refragantur, pacifci nemo poffit: (§. CCCXCVIII, 38.) non poteft etiam pactum qualecumque, quo alter laeditur, valere, & 45. qui fidem fic praeftitit volenti & urgenti, non minus poena dignus eft, ac qui invitum & repugnantem laefit. (*)

(*) Nec opponi huic doctrinae poteft, volenti non fieri injuriam. Ei enim regulae non effe locum, fi velle non liceat, jam fupra oftendimus. Velle autem non licet ea, quae Deus vel per rectam rationem, vel per revelationem, prohibuit. Hinc quamvis Saulus, rex, vulneratus adolefcentem fupplex rogaffet, ut fe gladio transfigeret: tantum tamen abeft, ut id impune ferret, ut Davides eum, tamquam regicidam confeffum, confeftim obtruncari juberet. 2. *Sam. I,* 15. 16.

Effectus pactorum de rebus factisve alienis.

§. CCCC. Quia porro paciscimur de iis, quae nobis ab altero dari fierique jure perfecto cupimus, (§. CCCLXXXVI.) dari autem vel fieri non possunt ea, quae alterius dominio arbitriove subjecta sunt: recte negamus, 46. quemquam utiliter promittere res, factave aliena, nisi mandante domino; immo 47. ne proprias quidem res, in quibus jam alteri antiquiore pacto jus aliquod quaesitum est. 48. Obligari quidem eum ad omnem diligentiam adhibendam, qui se operam daturum promisit, ut alius det faciatve, (*) immo & 49. ad id, quod interest, si, se rem alteri confectam daturum, receperit, 50. non autem ei, cui quis rem factumve tertii promisit, jus esse, rem illam factumve a tertio exigendi. Vid. Hert. *de obl. alium datur. facturumve.*

(*) Quum enim plus, quam operam suam diligentiamque, non promiserit: nec plus ab eo exigere poterit is, qui sibi illam pactus est. Et generatim, quoties quis sibi aliquid stipulatus est, quod in alterius potestate absolute non esse praescivit, vel praescire potuit: toties promittens, praestita omni diligentia, liberatur. Eleganter id observat Seneca *de benefic. VII*, 13. *Quaedam ejus conditionis sunt, ut effectum praestare debeant, quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, ut efficerent. Si omnia fecit, ut sanaret: peregit medicus partes suas. Etiam damnato reo, oratori constat eloquentiae officium, si omni arte usus est. Laus imperatori, etiam victo, & duci redditur, si & prudentia & industria, & fortitudo muneribus suis functa est.*

Pactum & pure, & sub conditione, & ex die vel in diem recte initur: non tamen sub conditione impossibili.

§. CCCCI. Ex eodem, quod datio vel factum, quod promittitur, ab utriusque consensu pendet, (§. CCCLXXXVI.) sua sponte sequitur, 51. ut in paciscentium arbitrio sit, PURE, an SUB CONDITIONE, an IN DIEM, vel EX DIE pacisci velint, easque circumstantias a paciscentibus accurate esse observandas, dum, 52. quod ad conditionem attinet, illa effectum pacti ab incerto eventu vere suspendat, id est, dummodo vere sit CONDITIO. Ex quo patet, 53. id, quod sub *conditione impossibili*, quam vocant, promissum est, non deberi, quum nec hoc additamentum conditionis nomen mereatur, (*) & ii, qui, quod fieri non posse praesciverant, promiserunt stipulative sunt, aut jocati, aut insanuisse, ac priore casu pacisci noluisse, posteriore non potuisse, censeantur. (§. CCCXCII, 12. 16.)

(*) Est enim CONDITIO certa quaedam circumstantia, a paciscentibus expressa, a qua pacti effectus suspenditur, tamquam ab incerto eventu. Quum ergo impossibilis, quam vocant, conditio non exprimat incertum eventum, sed, quem non exstiturum, certissimum est: sequitur, ut nec suspendat pacti effectum, adeoque non sit conditio. Cavillabatur ergo Miltiades, qui urbis deditionem a Lemniis ex pacto postulabat, quod domo profectus, vento Aquilone Lemnum pervenisset. Nepos *Miltiad. Cap. I. & II.* Lemnii enim Athenas intellexerant: nec aliter Lemniorum verba capere poterat Miltiades, qui

qui eo tempore nusquam, nisi Athenis, domum habebat. Conditio ergo erat impossibilis, quae, quum exsistere numquam posset, pactum reddebat irritum, maxime quum illusisse Lemnios Miltiadi, & irridentes hoc dixisse, adeoque jocatos esse, facile intelligere potuisset Miltiades.

§. CCCCII. Quum vero, & quae rectae rationi, legibus, bonisque moribus adversa sunt, ἐκ τῶν ἀδυνάτων esse censeantur, (§.CXV, 58.) id vero, quod sub conditione impossibili promissum est, non debeatur, (§. CCCCI, 53.) quin generatim de rebus turpibus pacisci non liceat: (§. CCCXCVIII, 40.), inde merito colligimus, 54. turpes etiam inhonestasque conditiones vitiare pactum, (*) eumque, 55. qui sub hujusmodi conditione promisit, illam adimplere non teneri: 56. si vero adimpleta sit, utrumque paciscentem poenas merito dare, & promittentem quidem, quod delictum perpetravit, alterum, quod talem ferendo conditionem, pro caussa istius facinoris morali merito habetur. (§. CXII, 49.) Multo minus sub turpi.

(*) Ex singulari ratione Romani conditiones, tum physice, tum moraliter impossibiles, pro non adscriptis esse voluerunt in ultimis voluntatibus. §. 10. *Inst. de her. inst. l. 1. l. 19. D. de condit. inst. l. 8. & l. 20. D. de condit. & dem.* Quemadmodum enim absurdum videbatur, testatori indulgeri, ut in actu tam gravi & serio, heredi illudere, nugasque agere posset: ita nec heredi fraudi esse debebat omissio actionis impossibilis, in quam numquam consensisset. (§. CXV, 59.) Et hinc legata accepturi nihilominus ex jure Romano fuissent, ab Eumolpo honorati, apud Petron. *Sat. Cap. XCI.* si vel maxime non adimplessent conditionem: *Omnes, qui in testamento non legata habent, praeter liberos meos, hac conditione percipient, quae dedi: si corpus meum in partes conciderint, &, adstante populo, comederint.* At, quum ex nostra sententia non alias ultimas voluntates agnoscat jus naturae, quam quae per modum pacti fiunt: (§. CCXCI. 5.) nihil obstat, quo minus, quae de pactis, sub impossibili vel turpi conditione initis, diximus, (§. CCCCI. & CCCCII.) etiam de ultimis voluntatibus valere debere dicamus: ut adeo absurda dicenda sit Thebanorum lex, quae conditionem adimpleri jusserat ridiculam, ut heres captator mortuam testatricem nudam, & oleo unctam, humeris suis efferret,

Scilicet elabi si posset mortua, credo,
Quo nimium institerat viventi.

Vid. Horat. *Serm.* II, 5.

§. CCCCIII. Quia porro & per modum mandati, & per negotiorum gestionem, cuivis licet alterius utilitatem promovere, eumque ope sua, juvare: (§. CCCXLVI.) non possumus non inferre, 57. perinde esse, sive ipse quis paciscatur promittatve, sive ejus mandato alius. Quum vero negotiorum gestor tantum ad utiliter gerendum obligatus sit, (§. CCCXLVIII.) non vero utiliter gerat, qui de alieno liberalis, aliquid sine consensu domini promittit: (§. CCCC, 46.) consequens est, 58. ut liceat quidem negotiorum gestori alteri stipulari, adeoque 59. aequitati naturali parum conveniens videatur regula juris Romani: *neminem* An liceat per alios promittere & pacisci?

minem posse alteri, nisi cujus juri subjectus sit, stipulari: §. 4. *Inst. de inut. stip.* non tamen 60. pro absente & ignorante promittere, & talis promissio dominum plane non obstringat.

Quae de pactis dicta, etiam ad contractus pertinent.

§. CCCCV. Denique, quum ineunte hoc capite a nobis observatum sit, inter pacta & contractus jure naturae nihil esse discriminis, siquidem utrumque negotium utriusque consensu capit substantiam: (§. CCCLXXXV.) facile patet, 61. omnes regulas, quas hoc capite vidimus, non minus ad contractus, quam ad pacta, pertinere, nec 62. male illum ratiocinari, qui a natura pactorum ad contractuum indolem eruendam ducit argumentum.

CAP. XV.

QUIBUS MODIS OBLIGATIONES EX CONTRACTIBUS PACTISQUE SOLVANTUR.

§. CCCCVI.

Axiomata generalia de modis solvendi obligationem.

PActa summa FIDE & quam religiosissime servanda esse, nihilque data FIDE debere esse sanctius, supra demonstrare nos meminimus; (§. CCCLXXXVII. sequ.) FIDES vero hic nobis nihil aliud est, quam promissionum pactorumque impletio, adeoque vere Cicero *de offic. I, 6.* quamvis parum accurate ad grammaticorum regulas, FIDEM *adpellatam*, ait, *quia fiat, quod dictum est.* Ex quo colligimus, 1. tum demum paciscentes finem suum adsequutos, quando pacti legibus satisfactum, idque, quod dictum, factum sit, 2. fine autem hoc obtento, (qui ex philosophorum sententia primum in intentione, & postremum in exsequutione est, vel ita comparato, ut obtineri numquam possit, (§. CCCXCVII, 35.) ipsam quoque obligationem, ex pacto promissove natam, cessare oportere (*).

(*) Jure quidem Romano distinguitur inter modos, quibus IPSO JURE, & quibus OPE EXCEPTIONIS tollitur obligatio. Quoties enim facto aliquo paciscentium perimitur obligatio, veluti solutione, in solutum datione, acceptilatione, ceteris: toties *ipso jure* illa exspirasse; si contra propter aequitatem eliditur, *per exceptionem* sublata dicitur. Quamvis vero nec otiosam existimemus illam jureconsultorum distinctionem, nec eamdem omni ratione destitui contendamus: (quam in rem praeclara sunt, quae disputavit celeberrimus Henr. Cocceius *diss. de eo, quod fit ipso jure*,) eam tamen ignorare jus natu-

naturae rectamque rationem, facile nobis largientur ii, quibus explorata est Romanorum res judiciaria, ratioque, quae illos ad excogitandam hanc distinctionem permovit.

§. CCCCVII. Quum itaque cesset obligatio, ex pacto promissove nata, quando pacti legibus satisfactum, idque, quod dictum, factum est: (§. CCCCVI, 1. 2.) consequens est, 3. ut illa cesset, facta SOLUTIONE, quippe quae nihil aliud est, quam naturalis praestatio ejus, quod in obligatione est, illi, cui quis ex promisso obligatur, facta. Quemadmodum vero 4. ei, cui solvendum, perinde est, a quo sibi solvatur, dummodo vel rem ipsam, quae debetur, vel, si res fungibilis in obligatione sit, tantumdem accipiat, (§. CCCLXIV, * 3.) quum ita naturaliter illi praestetur, quod in obligatione est: ita ex eadem ratione facile patet, 5. alio se ad pacti impletionem offerente, non liberari paciscentem, si quid, quod vicariam alterius praestationem non admittit, promissum sit (*). Modus primus, solutio. A quo fieri debeat?

(*) Id toties contingit, quoties personae qualitas vel industria aliquos ad paciscendum impulit. Hinc si Titia ex pacto sponsalitio obligata esset ad nuptias cum Sempronio contrahendas: ea sane non liberaretur, si vel maxime Sulpicia parata esset ad pactum pro Titia implendum, quia Sempronius Titiae qualitates, virtutes, aetatem, formam, frugalitatem, elegit, adeoque ei non perinde est, quae sibi nubat. Contra commodatario perinde est, sive librum commodatum a commodatario, sive a tertio quodam, quocum ipsi nihil negotii fuit, recipiat: creditoris quoque non refert, utrum a debitore, an a tertio, etiam ignoto sibi homine, sortem usurasve accipiat: quia utrique hoc modo naturaliter praestatur, quod in obligatione est.

§. CCCCVIII. Ex eodem principio colligimus, 6. praestandam esse vel eamdem speciem, si alteri usus tantum vel custodia rei non fungibilis concessa, vel 7. idem genus, seu tantumdem, si res fungibilis alteri abutenda data sit. 8. Creditori invito non obtrudendum esse aliud pro alio, multoque minus 9. eum cogendum esse, ut partem pro toto accipiat, vel 10. tardius, aliove loco, quam legibus contractus cautum est, solvi sibi patiatur (*): quia omnibus his casibus tunc non praestaretur naturaliter, quod in obligatione est. (§. CCCVII, 3.) Praeterea ex eodem patet, 11. non alii solvendum esse, quam creditori, dummodo leges illum solutionem accipere patiantur, vel 12. ei, cui ille nomen cessit, vel 13. cui solvi mandavit, quum alias praestetur quidem, quod in obligatione est, sed non ei, cui ex promisso obligatus est debitor. (§. CCCCVII, 3.) Quid, & cui solvendum sit?

(*) Quamvis enim saepe debitori aliquid indulgeri jubeat necessitas, saepe & leges humanitatis subigere debeant creditorem, ut aliquid de rigo-

re-

re juris remittat: nos tamen hic de jure loquimur. Hoc pacta & contractus summa fide servari jubet. *Fides* autem, recte observante Cicerone *de offic.* *II*, 24. *nulla esse potest, nisi sit necessaria solutio rerum creditarum.*

Modus secundus, compensatio. §. CCCCIX. Deinde, quia cessat obligatio ex pacto, quoties ejus legibus satisfactum, idque, quod dictum, factum est, (§. CCCCVI, 1. 2.) in rebus vero fungibilibus tantumdem pro eodem habetur: (§. CCCLXIV, * 3.) consequens est, 14. ut & COMPENSATIONE tollatur obligatio; quippe quae nihil aliud est, quam mutui debiti & crediti, quorum utrumque certam aestimationem habet, inter se contributio (*).

(*) Accedit & alia ratio. Quum enim ei solutum esse dicamus, qui habet, quod in obligatione est, (§. CCCCVII, 3.) is vero, cui res fungibilis debebatur, eam habeat, si tantumdem acceperit: (§. CCCLXIII, * 3.) sequitur, ut ei, qui ex hujusmodi obligatione quovis modo tantumdem accepit, solutum esse videatur, ac proinde COMPENSATIO nihil aliud sit, quam solutio brevi manu facta. Ut adeo aequissimum sit, compensationis eumdem esse effectum, ac solutionis. Quod recte viderunt majores nostri, dum dicere soliti sunt: *Abrechnen sey so gut, als zahlen.*

Quid circa illam justum sit? §. CCCCX. Ex ea vera definitione patet, 15. compensationi non esse locum, nisi inter eos, qui sibi mutuo debent, ac proinde 16. frustra veluti in solutum alteri invito obtrudi, quod nobis a tertio debetur. 17. Compensationi locum esse in rebus fungibilibus, quae, quum regulariter pretium adfectionis non admittant, certam semper habent aestimationem, non autem 18. compensari posse speciem cum specie, nec 19. diversum genus cum diverso genere, nec 20. praestationes personales cum praestationibus similibus, quia haec omnia & adfectionem admittunt, & incertae sunt aestimationis. 21. Denique compensationem, quantitatum, etiam inaequalium, admitti ad summam concurrentem, quamvis & recta ratio videat, 22. ab eo non postulari aequum, qui liquidum cum illiquido compensari velit (*).

(*) Multo minus ergo recte compensatur debitum liquidum cum eo, quod alter vi injusta non fecerit injuriam, quia hic plane deficit mutua obligatio. Lepida ergo, si qua alia, fuit compensatio, qua creditoribus suis satisfecit Vitellius apud Dion. Cass. *Hist. Lib. LXV. p.* 735. Quum enim hi, proficiscenti in Germaniam, Vitellio injecissent manus, eumque vix, datis fidejussoribus, dimisissent: hic, occupato imperio, illos latitantes requisivit, sublatasque esse compensatione obligationes, dixit, quin & chirographa sibi reddi jussit, interserens caussam, *τὴν σωτηρίαν σφίσιν ἐς τὸ ὀφειλόμενον ἀποδιδόναι*, *salutem se illis pro credita pecunia reddidisse.* Quasi & id imputare viatori possit latro, quod, quum jugulare potuisset, incruenta spolia detraxerit.

Tertius modus, §. CCCCXI. Quum porro & illi satisfactum sit procul dubio, qui

qui nihil a debitore exigere cupit, & quisque se jure suo, quod in favorem sui invectum est, recte se abdicet: (§. XIII, 19.) consequens est, 23. ut & CONDONATIONE vel REMISSIONE quaevis solvatur obligatio, per quam quippe intelligimus renunciationem creditoris, qua se jure suo exigendi debitum ultro abdicat. Quumque perinde sit, sive quis animi sententiam verbis, sive factis, aliisque signis, declaret: (§. CXCV. *) 24. perinde etiam esse patet, sive verbis acceptum quis ferat, sive factis, veluti redditione, vel combustione, vel laceratione chirographi, 25. dummodo de contraria mente, aliove consilio creditoris, non constet. vel 26. chirographum non a creditore, sed ab alio injusso, vel 27. casu fortuito potius, quam voluntate creditoris, laceratum combustumve esse, liquido probari possit (*). Condonatio.

(*) Sic recte remissa sibi esse tributa aliaque debita fiscalia, dicere poterant Romani, quod eo consilio chirographa & rationes omnes publice combussisset Hadrianus Imp. ut hac stupenda liberalitate civium Romanorum animos sibi devinciret. Spartian. *Hadr. Cap. VI.* Absurde vero idem sibi persuaderet debitor, cui ideo chirographum reddidit creditor, ut alia ac meliore forma conciperetur, vel cujus chirographum, orto incendio, conflagravit. Ex quo etiam facile reddideris rationem, cur semper iniquissimum visum sit, populum Romanum, obaeratum, NOVAS TABULAS postulare, id est, a magistratibus, vel turbulenti ingenii tribunis, remissionem aeris alieni flagitare. Ita enim condonatio non proficiscebatur a creditoribus, sed a magistratibus, de alieno liberalibus, & quorum potius erat jus dicere creditoribus, quam iis invitis, debitores liberare. Pessimi rem exempli primum a Sulla repertam, ferunt. *Liv. Epit. Lib. LXXXVIII.* Idem deinde Catilinam, idem ipsum populum a Caesare exspectasse, constat, quamvis tunc spe sua exciderint homines turbulentissimi. Sallust. *Catil. Cap. XXI.* Caesar *de bello civ. III*, 1. Suet. *Jul. Cap. XLII.* Plutarch. *Solon. pag. 86.*

§. CCCCXII. Quum porro unusquisque jure suo se abdicare, & alteri, quod sibi debet, remittere possit: (§. CCCCXI, 23.) sequitur profecto, 27. ut & uterque obligationem bilateralem mutuo consensu tollere possit, maxime, quum *nihil sit tam naturale, quam eodem modo quidque dissolvi, quo colligatum est. l. 35. D. de reg. jur.* 28. Ut tamen is modus solvendi obligationem locum non habeat, si leges positivae negotium aliquod, semel contractum, indissolubile esse jubeant. Quale hodie ubique inter Christianos esse matrimonium, quod olim apud Romanos bona utriusque gratia impune solvebatur, nemo ignorat. Quartus mutuus dissensus.

§. CCCCXIII. Quia vero mutuo tantum consensu tolli potest bilateralis obligatio: (§. CCCCXII, 27.) 29. unius sane voluntas illam non tollit, adeoque 30. alterutrius partis PERFIDIA non abrumpit obligationem, ceu visum est Grotio *de jure belli & pac. III,* An & alterutrius perfidia solvatur obligatio?

III, 19, 14. & Pufendorffio *de jure nat. & gent. V*, 11, 9. Nam 31. & ipse, qui fidem non praestat, obligatus manet, quum se sua voluntate obligatione exsolvere non possit: (*per concl.* 29.) & alteri jus est, illum ad implendum pactum cogendi; quamvis, 32. si hic jure suo uti nolit (*), procul dubio cesset utriusque obligatio, quippe jam utriusque consensu sublata. (§. CCCCXII, 27.)

(*) Potest autem id unusquisque, si alter pactum adimplere nolit. Omni enim bilaterali negotio tacita inest conditio, unum praestiturum, quod promiserit, si & alter ex sua parte pacto sit satisfacturus, (§. CCCLXXIX.) Si ergo hic pacto non satisfecit, deficit conditio, a qua suspensa est obligatio, (§. CCCCI, 52.) adeoque & ipsa alterius obligatio cessat.

Quintus & sextus modus, lapsus temporis & defectus conditionis.

§. CCCCXIV. Quandoquidem porro qualemcumque pacto circumstantiam addere licet, eaeque circumstantiae a paciscentibus accurate sunt observandae: (§. CCCCI, 51.) facile intelligitur, 33. obligatione EX DIE concepta, id, quod promissum est, non prius, quam veniente die, peti posse: 34. sin IN DIEM promissum sit, veniente illo die, obligationem ipso jure perimi (*). 35. CONDITIONE porro, a cujus eventu pacti effectus suspensus est, non exsistente, obligationem ex eadem ratione tolli, 36. nisi quis ad implendam conditionem paratus, ab ipso paciscente, vel 37. a tertio, sine quo adimpleri non potuit, sit prohibitus.

(*) Itaque denuo fori Romani subtilitates redolet regula jureconsultorum Romanorum, ex contractu stricti juris non posse ad tempus deberi, adeoque obligationem hujusmodi, in certum diem conceptam, perpetuari, nisi quod creditor ultra tempus constitutum aliquid petens exceptione doli mali repelli possit. §. 3. *Inst. de verb. oblig. l.* 4. *pr. D. de serv. l.* 44. §. 1. *D. de obl. & act.* Sunt hae tricae fori Romani, quas si quis in jure naturae quaereret, nae iste mihi magno conatu maximas nugas agere videretur.

Septimus, mors.

§. CCCCXV. Sunt porro obligationes, quae contemplatione cujusdam personae, ejusque qualitatum, contrahuntur. Hae ergo quum ita sint comparatae, ut vicariam praestationem non admittant: (§. CCCCVII, 5. *) nemo non videt, 38. eas non transire posse ad heredes & successores, adeoque 39. MORTE promittentis exspirare, quale quid in obligatione desponsatorum, mandatariorumque observamus. Non autem 40. hunc modum solvendi obligationem pertinere ad obligationes reliquas, quae ex bonis possunt adimpleri, 41. quippe quas, tamquam vicariam praestationem admittentes, & ad heredes transferri, aequissimum esse, jam supra demonstravimus. (§. CCCV, 56.)

Octavus, status mutatio.

§. CCCCXVI. Eadem est ratio, si contemplatione certi cujusdam status ad aliquid praestandum simus obligati. Perinde enim est, ac si sub conditione, si duret ille status, promissum esset. Quum

Quum ergo, deficiente conditione, & obligatio cesset: (§. CCCCXIV, 35.) sequitur sane, 42. ut & mutato statu obligatio, in illo statu unice fundata, cesset, adeoque 43. qui administratorio nomine contraxit, finita administratione, non amplius teneatur. *l. ult. D. de instit. act. l. 26. C. de adm. tut.* Quod tamen 44. de sola obligatione, quae ex pacto vel lege positiva oritur, non de illa, quam ipsa naturalis ratio hominibus imponit, intelligendum esse, facile intelligitur (*).

(*) Sic officia specialia, quae consul civitati debet, quia ex pacto sunt, cessant, simulac ille consul esse definit. Sed & officia filiifamilias, quatenus ex lege positiva sunt, cessant, simul ac filius patria potestate exiit. Ex eo enim tempore patri non amplius adquirit, nec usumfructum bonorum adventitiorum moribus nostris debet. At officia, quae liberis ipsa naturalis ratio imponit, veluti obsequium, reverentia, gratus animus, etiam, soluta per emancipationem patria potestate, durant, nec parentibus, quorum e manu excesserunt liberi, sine injuria denegantur.

§. CCCCXVII. Quandoquidem porro obligatio cessat, si finis ita sit comparatus, ut obtineri numquam possit: (§. CCCCVI, 2.) fieri non potest, 45. quin is, qui speciem promiserit, illa casu pereunte, liberetur, nisi forte 46. eam aestimato, vel 47. tamquam in solutum promiserit, nec 48. prior obligatio per novationem expresse sublata sit. Praeterea quum neminem excuset impossibilitas, qui in culpa vel mora est: (§. CXV, 60.) facile patet, 49. periculum rei promissae ferre, qui in mora vel culpa est, adeoque 50. ea omnia, quae supra de periculo rei venditae diximus, (§. CCCLIII. sequ.) hic esse repetenda. **Nonus; rei interitus.**

§. CCCCXVIII. Denique, quum & per alium solvere, (§. CCCCVII, 4.) & obligationem alteri remittere, (§. CCCCXI, 23.) & ab ea communi consensu discedere, novamque introducere liceat, quod postremum conventionis genus supra *pactum mixtum* vocavimus: (§. CCCLXXXIX.) sequitur, 51. ut quisque alteri priorem obligationem remittere, novamque ejus loco recipere possit, quod negotium NOVATIONEM, &, si de rebus dubiis & litigiosis contrahatur, TRANSACTIONEM vocamus. 52. Ut creditor debitori & ea lege remittere possit debitum, ut pro eo alius, quem ipse idoneum judicat, substituatur: quod speciatim vocant DELEGATIONEM. 53. Ut novationem disertis verbis, vel signis evidentissimis, 54. delegationem vero, simul consentientibus omnibus, qui ad negotium illud concurrunt, fieri oporteat. Ut denique 55. multum intersit inter *delegationem* & *cessionem*, qua creditor actionem adversus debitorem, hoc etiam inscio & invito, in alterum transfert. **Decimus, novatio & delegatio.**

LIB. II.

JUS GENTIUM.

CAP. I.

DE STATU HOMINIS NATURALI & SOCIALI.

§. I.

Connexio.

HActenus JUS NATURAE, quo singulorum actiones reguntur, expendimus. Proximum est, ut, promissi memores, etiam JUS GENTIUM, ad principia sua revocatum, veluti in nucleo exhibeamus. (Lib. I. §. XXIII.) Quum vero JUS GENTIUM sit ipsum jus naturale, vitae hominis sociali, negotiisque societatum & integrarum gentium adplicatum: (Lib. I. §. XXI, 44.) illius indolem perspici sine distincta STATUUM & SOCIETATUM notione non posse, facile patet.

Quid status hominum physicus & moralis?

§. II. STATUS generatim est qualitas, per quam res unaquaeque limitatur, adeoque qualitates, per quas ipse homo limitatur, recte vocantur STATUS HOMINIS. Quemadmodum vero jam vires animi & corporis ab ipso Deo, hominum conditore, jam actiones eorum liberae per legem limitantur: ita priorem hominum statum PHYSICUM (*); posteriorem MORALEM adpellamus. Quum itaque jam de jure gentium acturi simus, quod in actionibus liberis dirigendis versatur: nemo non intelliget, statum hominis non *physicum*, sed *moralem*, directe ad nos pertinere.

(*) Sic ex limitationibus illis, ab ipso rerum conditore profectis, est, quod alii sint *masculi*, alii *feminae*; alii *corpus recte formatum*, alii *monstrosum*; alii *validum* & *robustum*, alii *languidum* ac *debile*; alii *formosum*, alii *deforme* acceperunt; aliis *ingenium perspicax* & *ad omnia factum*; aliis *hebes*, ac *ineptissimum*; aliis paene *nullum* contigit. Quae quidem omnia ad statum hominis PHYSICUM, quem jureconsulti *naturalem* vocant, pertinere, res ipsa docet. Contra actiones hominis liberae per leges aliter limitantur, si quis sit *maritus*, quam si *in caelibatu* vivat, aliter, si *parentis*, aliter, si *filiifamilias*, aliter, si *domini*, aliter, si *servi* personam gerat. Quare haec omnia ad statum hominis MORALEM, qui jureconsultis *civilis* est, referenda sunt, quamvis paullo latius pateat status MORALIS, quam jureconsultorum civilis, ad quem tantum statum *libertatis*, *civitatis*, & *familiae* referre solent.

§. III.

Quid status naturalis & adventitius?

§. III. STATUS porro ille MORALIS, secundum quem homines quam maxime distinguuntur, vel illis connatus est, vel ab aliquo ejus facto pendet. Prior vocatur NATURALIS; posterior ADVENTITIUS. Itaque nobis STATUS NATURALIS est qualitas vel conditio, homini ab ipsa natura, sine facto ejus, imposita, in qua liberae ejus actiones, prout id natura illius status exigit, lege naturali limitantur. STATUS contra ADVENTITIUS qualitas vel conditio, quam homo sibi facto suo eligit, in qua liberae ejus actiones, prout id ejus status indoles & conservatio exigit, lege limitantur (*).

(*) Ex illa limitatione contingit, ut uterque STATUS & jura certa hominibus tribuat, & certa iisdem officia imponat. Sic singularia jura atque officia competunt iis, qui in statu naturali vivunt, alia maritis & uxoribus, alia patribus filiisque familias, alia dominis servisque, alia civibus. Et hinc eodem redit definitio status Pufendorfii *de offic. hom. & civ. II*, 1, 1. STATUM in genere esse *illam conditionem, in qua homines constituti intelliguntur ad certum genus actionum obeundum, quem etiam peculiaria fere jura comitantur.*

Naturalis status his non opponitur statui brutorum, nec contra naturali.

§. IV. Non ergo hic 1. statum NATURALEM opponimus statui brutorum, quae diversa a brutis natura magis ad *statum physicum*, quam *moralem*, pertinet (*): (§. II.) nec 2. statui naturali repugnanti, qualem sibi statum servorum fingebant jureconsulti: §. 2. *Inst. de jure pers.* sed 3. statui sociali & civili, quippe quorum utrumque facto suo sibi aliisque imponunt homines, & quorum uterque vere est adventitius. (§. III.) Hic vero qualis fuerit, jam paullo accuratius, adhibita in consilium ratione, erit considerandum, quum unusquisque inde sit perspecturus rationem, cur homines plerique, relicto illo statu naturali, sibi alios, quamvis cum variis molestiis conjunctos, adsciverint.

(*) Equidem & ex hoc hominum statu, in quo a creatore sunt constituti, dum eos eximia prae ceteris animalia esse voluit, officia quaedam elicit Pufendorff. *ibid.* §. *III.* veluti *quod homo debeat auctorem sui agnoscere, colere, & ipsius opera admirari, ac diversa plane ratione a brutis vitam suam exigere.* Quale quid & Simplicio *ad Epict. Cap. LXXIX. p.* 331. in mentem venisse videtur, dum precatur Deum, ὑπομνησθῆναι τῆς ἑαυτοῦ εὐγενείας ἧς ἠξιώθημεν παρ' αὐτοῦ; *ut recordari se faciat nobilitatis, qua ille nos homines dignatus sit.* Sed ad haec omnia similiaque officia non ideo, quod aliquid eximium prae brutis accepimus, sed ex voluntate Dei O. M. omnis justitiae fonte, (Lib. I. §. LXII, 2.) obligamur, ac proinde illa supra ex hoc limpidissimo fonte a nobis jam sunt derivata, (Lib. I. §. CXXVI. §. CXLIX.)

Est ille status aequalitatis.

§. V. Observavimus jam supra, (Lib. I. §. LXXXVIII, 52.) omnes homines, quamvis alter altero perfectior imperfectiorque esse possit, natura tamen sibi invicem esse aequales. Et quis, quaeso, id in dubium vocet, quum omnes iisdem partibus essentiali-

bus,

bus, puta, mente & corpore, constent? Ex eo vero sequitur: 4. ut status naturalis sit status aequalitatis, ac proinde 5. eorum, qui in illo vivunt, nemo altero vel superior sit, vel inferior, &, quod consequi inde necesse est, 6. nec imperio, nec subjectioni, 7. immo nec ulli dignitatum discrimini in illo locus sit, adeoque recte scripserit Ulpianus: *Quod ad jus naturale attinet, omnes homines aequales sunt. l. 32. D. de reg. jur.* Addantur *l. 4. D. de just. & jure. l. 12. §. 3. D. de accusat. l. 64. D. de condict. indeb.* (*)

(*) Mutuatos haec jureconsultos esse a Stoicis, observat Merillius *Observ. I*, 15. Et passim sane similes Stoicorum sententiae exstant apud Arrian. *diss. Epictet. I*, 13. & Senecam *Epist. XLVII. & de benef. III*, 22. quas ipse laudavit Merillius. Enimvero commune potius omnibus philosophis & poëtis fuit hoc principium, quod non potuerunt non adoptare, quicumque naturam hominis paullo attentius sunt contemplati. Huc sane pertinet illud Euripidis *in Hecuba v. 291.*

Νόμος δ' ἐν ὑμῖν τοῖς τ' ἐλευθέροις ἴσος
Καὶ τοῖσι δούλοις αἵματος κεῖται πέρι.
Lex enim vobis & liberis aequa
Et de servili sanguine natis lata est.

nec non fragmentum Varronis apud Nonium Marcell. *II*, 98. *Natura in humanis omnia sunt paria*: ut alia aliorum ejusdem sententiae testimonia nunc praetermittamus, quorum sane complura hic accumulare liceret, si jam id ageremus.

Itemque libertatis. §. VI. Quumque in statu naturali, ut inter aequales, nec imperio, nec subjectioni locus sit: (§. V, 6.) consequens est, 8. ut status naturalis sit status libertatis (*), in eoque 9. nec subjectioni politicae, nec, quae jure gentium introducta est, servituti locus fuerit. 10. Ut in eo statu exsulare oporteat leges positivas humanas, itemque 11. magistratus, 12. poenas, & 13. quidquid sine alterius prae altero praerogativa potestateve intelligi non potest.

(*) Libertas nobis est facultas omnia agendi suo arbitrio, & in suam utilitatem. Ea vel politica seu civilis est, quando quis superiorem non agnoscit: cujus arbitrio, & in cujus utilitatem quid agere vel omittere teneatur: vel juris gentium, qua gaudent, qui in nullius domini potestate sunt, nec ejus arbitrio & in ejusdem utilitatem omnia agere coguntur. Priori ergo libertati, quam politicam vocavimus, subjectio; posteriori, quam juris gentium esse diximus, servitus opponitur. Addidit illustris Thomasius *in Not. ad Inst. p. 13.* tertiam libertatis speciem, puta naturalem, quae §. 2. *Inst. de jure pers.* definitur. Sed quum ea, ipso fatente viro doctissimo, oppositum non habeat, & magis ad statum hominis physicum, quam moralem referenda sit: ejus hic nulla habenda erit ratio.

In eo tamen vigere oportuit jus naturae. §. VII. Quia vero in statu illo & leges positivas humanas, & magistratus, & poenas, ideo exsulare oportebat, quod omnes homines essent inter se aequales, (§. VI, 10. sequ.) ea vero ratio non cadit in jus illud sempiternum, ab ipso Deo immortali constitu-

ſtitutum: ſatis patet, 14. hominum actiones & in ſtatu naturali lege naturali regi, 15. eoſque, qui in illo vivunt, non minus, quam nos, qui ſtatus adventitios adſcivimus, ad Deum colendum, eique obtemperandum, 16. ad ſe ipſos amandos, conſervandos, perficiendos, 17. alios denique homines, tamquam ſe ipſos, diligendos, 18. neminem laedendum, 19. ſuum cuique tribuendum, quin & 19. ad omnia humanitatis ac beneficentiae officia aliis praeſtanda, eſſe obligatos (*).

(*) Habes hic praecipuum argumentum, quo jam ſupra hypotheſin Pufendorffii de ſocietate, juris naturalis fonte ac ſcaturigine, profligavimus. (Lib. I. §. LXXV, 27.) Ponit vir doctus, jus naturae eſſe ex cuſtodia ſocialitatis, ad ſocietatem vero homines ipſa neceſſitate eſſe impulſos. At officia erga Deum & ſeipſum praeſtare tenebatur homo, etiamſi ſolus in hoc terrarum orbe viveret: aliis quoque hominibus obligatus erat ad omnia officia juſtitiae, humanitatis, & beneficentiae praeſtanda, etiamſi cum his nullo ſocietatis vinculo fuiſſet conjunctus, ſed quiſque ſuas ſibi res ſeorſum habuiſſet. Quo ergo colore vir doctus ex ſocietate repetere potuit jus, quod maximam partem & ſine ſtatu ſociali inter homines locum fuiſſet habiturum?

§. IX. Ex quo ſimul intelligitur, 20. quam abſurde HOBBESIUS omne jus ex pacto derivet, ac proinde 21. hominibus in ſtatu naturali viventibus jus in omnes & omnia tribuat, vel, 22. quod perinde eſt, omne jus naturae ex ſtatu naturali veluti proſcribat & in exſilium agat: (Lib. I. §. LXXIII.) & 23. non minus rationem fugere ſcriptores veteres, dum talem ſibi finxerunt ſtatum naturalem, in quo viventes homines parum diſcreparint a brutis, quippe nullo juris vinculo inter ſe colligati (*).

Ac proinde in eo ſtatu non fuit jus omnibus in omnes, nec iſte ſtatus fecit ex hominibus bruta.

(*) Ita ſtatum naturalem deſcribit Cicero *pro P. Sextio Cap. XLII. Quis veſtrum ignorat, ita naturam rerum tuliſſe, ut quodam tempore homines nondum neque* NATURALI, *neque civili* JURE *deſcripto, fuſi per agros ac diſperſi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera eripere aut retinere potuiſſent? Atque inter hanc vitam, perpolitam humanitate, & illam immanem, nihil tamen intereſt, quam* JUS *atque* VIS. Et Horat. *Serm. I, 3. v. 99. ſequ.*

Quum proceſſiſſent primis animalia terris
Mutum & turpe pecus: glandem atque cubilia propter
Unguibus & pugnis, dein fuſtibus, atque ita porro
Pugnabant armis, quae poſt fabricaverat uſus.
Donec verba, quibus voces ſenſusque notarent,
Nominaque invenere, dehinc abſiſtere bello,
Oppida coeperunt munire, & condere LEGES,
Ne quis fur eſſet, neu latro, neu quis adulter.

Similia paſſim habent veteres, quae operoſe collegit Pufendorff. *de jur. nat. & gent.* II, 2, 2. Sed fictio haec eſt, & quidem parum veroſimilis. Quamvis enim facile largiamur, in ſtatu illo naturali valde obbruteſcere potuiſſe humanum genus, idque in integris gentibus & hodie fieri animadvertamus, &

& olim factum esse, memoriae prodiderint scriptores, veluti de Hunnis Ammianus Marcellin. *Hist.* XXXI, 2. inde tamen non sequitur, ut in statu naturali juris naturae cognitio & obligatio plane nulla fuerit.

In statu naturali omnibus est jus belli.

§. X. Quumque, ubi arctiora legum vincula, magistratuum potestas, & poenae exsulant, quod in statu naturali fieri diximus, (§. VI, 10. sequ.) ibi & oppressis nullum, nisi in seipsis, praesidium esse possit: consequens est, 24. ut in statu naturali cuivis sit jus, omnem vim atque injuriam vi propulsandi, 25. idque, quod alter jure perfecto debebat, vi extorquendi: non autem 26. alterum cogendi ad officia humanitatis ac beneficentiae praestanda (*), (Lib. I. §. LXXXIV, 47.) nisi 27. vel hic se ad ea praestanda pacto ultro obstrinxisset, (Lib. I. §. CCCLXXXVI, 2.) vel 28. extrema necessitas aliquem adegisset, ut res alienas contrectaret, easque in suos usus converteret, (Lib. I. §. CLXX, 75.) 29. maxime, si talia essent officia, quae ab altero, nisi inhumanissimus fuisset, sine aliquo detrimento suo potuissent praestari. (Lib. I. §. CCXVI, 4. sequ.)

(*) Non ergo excusari potuisset vis Davidis, quam minabatur Nabali, officia beneficentiae sibi deneganti, si vel maxime ille in statu naturali vixisset. 1. *Sam. XXV*, 21. 22. Non enim aliunde obligatus erat Nabal, quantumvis stolidissimus, ad commeatum Davidi gratis submittendum, quam ex lege gratitudinis. Ad eam vero cogi neminem posse, jam supra observavimus, nisi ingratitudo sit praegnans & cum injuria conjuncta. (Lib.I. §.CCXXVII, 42.*) Extrema vero necessitas vim quidem excusasset, non autem vindictam, quam anhelabat Davides, quum Nabal nondum ei, commeatum auferenti, restitisset, sed tantum eum denegasset petenti, quod eum jure suo facere potuisse, maxime de justitia caussae non omnino convictum, nemo non intelligit.

Praecipue vero in hoc statu pactis opus erat.

§. XI. Quum denique & in statu naturali ad officia humanitatis ac beneficentiae cogi nemo posset, adeoque ei opus esset pactis, qui certus de illorum praestatione esse vellet: (§. X, 26. sequ.) sequitur, 30. ut & in statu illo omnia, quae tum de officio paciscentium, tum de jure commercii & de contractibus diximus, locum habuerint, vel habere saltim potuerint: quin 31. saepe homines & illa, quae jure perfecto deberentur, pactis intervenientibus, a debitoribus sibi stipulari debuerint, adeoque 32. nullum fortius fuerit vinculum, quo homines in isto statu continerentur, quam pactorum religio, 33. eoque laxato ruptove, statim labasci ac rumpi oportuerit amicitiam.

An tanta fit hujus status miseria,

§. XII. Quibus positis, facile intelligitur, 34. quantumvis ab Hobbesio, ipsoque Pufendorffio, hic status, tamquam miserrimus depingatur: pleraque tamen, quae in illo desiderant, ac horrent, non tam ipsi statui, quam hominum malitiae esse tribuenda, 35. ob

ob quaedam etiam perperam reprehendi hunc statum, veluti ob solitudinem, inopiam, famis frigorisque periculum, ruditatem, virium propriarum imbecillitatem, ac bella inter homines perpetua, quum 36. ea omnia in statu naturali non minus, quam in civili, potuissent evitari, si homines rectam rationem sequi voluissent (*), & 37. in statu civili aeque difficulter, ac in naturali, evitentur, si homines rationem sequi nolint. Titius *Obs. ad Pufend. de offic. hom. & civ. II, 1, 9.* quanta vulgo jactatur?

(*) *Solitudo* enim non concipi potest, nisi inter paucos & brevi tempore. *Inopia, fames, frigus* non magis premere potuerunt homines in statu naturali, quam in civili, quum nihil obstiterit, quo minus & res necessarias occuparent, & commercia aeque commode, ac in civitatibus, instituerent, & nondum nota esset illa dignitatum inaequalitas, quae luxuriam, matrem inopiae, peperit. *Ruditati* ac ignorantiae medemur per culturam rectae rationis. Cur vero rationem non aeque excolere potuissent homines, in statu naturali, quam in civili, viventes? At plerumque candor vitaeque simplicitas pro barbarie, adfectatum elegantiae studium pro cultiore vita venditatur. Praeterea, quum & hodie *virium propriarum imbecillitati* non aliter medeamur, quam per pacta & foedera: quidni idem in statu naturali fieri potuisset? Denique, si *bellum* inter status naturalis incommoda referendum est: nihil sane praecipuum habebit status civilis, quippe quo factum est, ut, quum olim singuli cum paucorum periculo vires inter se periclitarentur, hodie integrae gentes cum myriadum interitu in se invicem saeviant. Eat nunc aliquis, & statum naturalem civili deteriorem esse, dicat, quum hic iisdem, quibus ille; ille paene non iisdem, quibus hic, incommodis fuerit obnoxius.

§. XIII. Itaque non eximia quaedam status naturalis miseria, (§. XII.) sed partim spes majoris securitatis commoditatisque, partim ipsa hominum malitia effecit, ut in societates coalescerent: ceu paullo post erit dicendi locus. Quumque in statu naturali non fortius sit vinculum, quo homines contineantur, quam pacta & conventiones: (§. XI, 32.) consequens est, 38. ut pactis vel conventionibus constitutae sint societates. Quumque pauciores facilius, quam multi, in unum placitum consentire soleant: 39. in societates primum simpliciores, deinde & in magis compositas, paullatim coaluisse homines, opinabile est (*). Quamobrem homines illi paullatim statum socialem praetulerint?

(*) Idque & ipsa historia sacra satis confirmat. Primum enim Adamum & Evam in societatem matrimonialem, omnium simplicissimam, coiisse, notum est ex *Gen. II*, 22. 23. Inde mox nati liberi, *Genes. IV*, 1. 2. adeoque exorta est nova societas, paullo magis composita inter parentes & liberos. Servi tum concipi non possunt, nisi dixeris, protoplastos ipsos liberos vel nepotes suos in servitutem redegisse. Immo quum Noachus tantum cum uxore, filiis & nuribus servatus in arca legatur: *Genes. VI*, 18. probabile sane est, tunc temporis saltim pios nondum familias servorum aluisse: quum contra de Caini posteris ob locum *Genes. VI*, 4. dubitari vix possit, quin homi-

homines alios oppresserint, & in servitutem redegerint. Denique & civitatis, societatis omnium maxime compositae, vestigium jam *Genes. IV*, 17. reperimus. Ut adeo certissimum videatur, a societatibus simplicissimis progressum paullatim factum esse ad magis compositas, & ab his ad maxime compositam, quae civitatis vel reip. nomine venire solet.

Quid societas, & status socialis.

§. XIV. Et hic quidem per SOCIETATEM intelligimus consensum duorum pluriumve in eumdem finem, eademque media, quae ad finem illum obtinendum sunt necessaria. Quamdiu ergo ille consensus durat, tamdiu durat societas: simul ac ii, qui antea in eumdem finem eademque media consenserant, suum quisque finem intendit, soluta censetur illa societas, & res quisque suas sibi habere incipit (*). Unde & STATUS, in quo, durante societate, vivunt homines, SOCIALIS vocari solet.

(*) Quod non ita accipi velimus, ac si unius dissensu statim & pactum, quo inita est societas, irritum fit, quod supra jam refellimus, (§. CCCLXXXII, 217.) sed quod iste a reliquis non amplius, tamquam socius possit considerari, qui cum reliquis nec in eumdem finem, nec in eadem media conspirat, eumque animum suum signis luculentis testatur. Hinc manet quidem reliquis ex illa conventione jus, alterum ad servanda promissa adimplendasque leges conventionis, vel, si id fieri non possit, ad resarciendum damnum, praestandumque, quod interest, adigendi: at is non potest socius amplius dici, cui non amplius competit socii definitio, ex quo vinculum illud, quod socios continet, tam nefarie abrupit.

Societates ratione finis diversissimae.

§. XV. Quandoquidem ergo quaelibet societas ad certum finem tendit, (§. XIV.) fines vero diversissimi sunt: sequitur profecto, 40. ut & societatum esse possint diversissima genera, adeoque, 41. si finis justus licitusque sit, etiam societas JUSTA & LICITA; sin ille injustus ac illicitus, haec quoque INJUSTA & ILLICITA merito habeatur: (Lib. I. §. CCCXCVIII, 38.) ac proinde turpissimae sint societates latronum, piratarum, dardanariorum, & similes. 42. Ut societates omnes finibus discernantur (*), quumque ex fine de mediis judicandum sit: 43. jura officiaque sociorum ex ipso societatis fine merito sint aestimanda.

(*) Sic vidimus supra contractum societatis, cujus finis erat commune lucrum. (Lib. I. §. CCCLXXIX.) Alius vero est finis societatis matrimonialis, alius parentum & liberorum, alius dominorum & servorum, alius denique maximae illius societatis civilis, quam vocamus rempublicam. Quot ergo sunt fines, totidem diversas societates, & quot societates, totidem fines esse oportet. Huc pertinet insignis locus, quo Aristoteles auspicatur opus *Politicum* I, 1. Ἐπειδὴ πᾶσαν κοινωνίαν ὁρῶμεν ἀγαθοῦ τινος ἕνεκεν συνεστηκυῖαν, τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες, δῆλον, ὡς πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται. *Quia omnem communionem boni alicujus caussa constitutam videmus: (ejus enim, quod videtur bonum esse, gratia omnes omnia agunt,) perspicuum est, omnes bonum aliquod propositum habere.*

§. XVI.

Itemque ratione conſenſus vel ultroneae, vel coactae.

§. XVI. Quumque ſine conſenſu non intelligatur ſocietas: (§. XIV.) hic vero vel ſit ultroneus, vel vi extortus, quem coactum adpellamus, & ratihabitione convaleſcere poſſe, ſupra oſtendimus: (Lib. I. §. CCCXLV, 29.) conſequens eſt, 44. ut & ſocietatum aliae ſint ULTRONEAE, aliae COACTAE, nec 45. has ideo ſtatim injuſtas dicendas eſſe, quod earum origo vitioſa fuerit, ſi poſtea ii, qui coacti ſocietati dederunt nomen, expreſſe vel tacite (Lib. I. §. CCCLXXXI, 10.) rem ratam habuerint (*).

(*) Sic rata inter Romanos & Sabinas, interque Beniaminitas & Siloitarum filias *Judic. XXI, 21. ſequ.* erat ſocietas matrimonialis, quamvis initium ejuſdem ob vim injuſtam eſſet vitioſum, quia poſtea ipſae raptae rem ratam habuerunt, neque dirimi voluerunt, male licet conciliata matrimonia. Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Rom. Lib. II. p.* 110. Sic & coacta plerumque inter dominos & mancipia, bello capta, erat ſocietas: & tamen aliquando dominorum humanitas & manſuetudo efficiebat, ut non inviti ſervirent, idque ſerio dicerent, quod apud Plautum *Cap. II*, 2. *v.* 21. aliquis doloſe ait:

Quamquam non fuit multum moleſta ſervitus:
Nec mi ſecus erat, quam ſi eſſem familiaris filius.

Conf. *Exod. XXI*, 5.

Eaedem conſenſu vel expreſſo, vel tacito, vel praeſumto, conſtituuntur.

§. XVII. Praeterea, quum conſenſus alius ſit expreſſus, alius tacitus, qui ex facto colligitur, qualis eſt etiam patientia: (Lib. I. §. CCCXCI, 10. *) ſequitur, 46. ut & ſocietates vel EXPRESSO, vel TACITO conſenſu ineantur, & 47. perinde ſit, ac ſi conſenſiſſent, qui poſtea cum aliis in ſocietate vivunt, ad eumdem finem conſilia cogitationeſque ſuas conferunt, mediis quoque iiſdem, ac alii, ad finem illum adſequendum neceſſariis, utuntur. Quin, quum aliquando ex ipſa rei natura, alterum conſenſiſſe judicemus: (Lib. I. §. CCCXCI, 11.) 48. etiam ex PRAESUMTO conſenſu aliquando naſci ſocietatem, ſatis intelligitur (*).

(*) Talis eſt ſocietas inter parentes & liberos. Tantum enim abeſt, ut hi diſerte conſenſerint in hanc ſocietatem, eo tempore, quo in illam pervenerunt, ut tum ne conſentire quidem potuerint. Et quamvis poſtea rei paullo intelligentiores, conſentire poſſent, ſi vellent: tantum tamen abeſt, ut omnes hunc conſenſum verbis factisve teſtentur, ut plures diſſentiant, fraenaque mordere non dubitent. Nihilominus tamen ideo non dirimitur ſocietas, quia ipſa liberorum educatio hanc ſocietatem requirit, praeſumiturque, liberos non nolle poſſe cum parentibus in ſocietate vivere, ſine qua ipſi nec conſervari, nec commode educari poſſent.

Aliae porro ſimplices, aliae compoſitae.

§. XVIII. Aliquando contingit, ut non ſolum ſinguli homines, ſed & totae ſocietates eumdem finem intendant, eademque media ſibi ad adſequendum communem finem neceſſaria eſſe, intelligant. Quum ergo conſenſus in communem finem, eademque media ſit ſocietas: (§. XIV.) conſequens eſt, 49. ut non modo ſinguli, ſed & integrae ſocietates, in ſocietatem coire poſſint, adeoque 50. ſocietates ſint vel SIMPLICES, quas homines ſinguli, vel

 COM-

COMPOSITAE, quas societates simpliciores ineunt, quae tunc tamquam socii considerantur. Quin 51. ex eadem ratione patet, societates etiam jam tum compositas coalescere posse in majores, & maxime compositas, atque 52. ita fieri, ut societates quaedam ex multis hominum non millibus, sed myriadibus, consistant (*).

(*) Illustrat haec omnia experientia. Simplicissimae societates sunt conjugum, parentum & liberorum, dominorum & servorum. Ex his societatibus omnibus, inter se consociatis, nascitur societas composita major, quam vocamus FAMILIAM. Ex multis familiis consociatis PAGI, VICI, URBES; ex pluribus pagis, vicis, urbibus integrae CIVITATES vel RESPUBLICAE; ex pluribus rebuspublicis SYSTEMATA CIVITATUM vel respublicae Achaicae exsistunt. Vid. Cicero *de offic. I, 17.* Nimirum si minores simplicioresque societates non sufficiunt fini adsequendo, ex plurium consociatione majores & magis compositas nasci, necesse est. Hinc bene observat Justinus *Hist. I, 1.* initio *intra suam cuique patriam regna finita esse*, idemque testantur exempla Cananaeorum, Phoenicum, Graecorum, Gallorum, Germanorum, Britannorum, quorum provincias olim in plurima regna, pluresque civitates, scissas fuisse, ex *Genes. XIV, 1. Jos. XII. 7. Jud. I, 7.* Strabone *Geogr. XVI. p. 519.* aliisque scriptoribus constat. Sed paullatim plures civitates, vi oppressae, majorem cum aliis civitatem constituere coeperunt: aliae, imminente a vicinis periculo, foedere junctae in systema aliquod rerumpublicarum majus coaluerunt. Ita Amphictyonum concordia Medorum potentiam concussit, & Achaiae res, alioquin satis exiguae, solo sociorum consensu valuerunt. Vid. Jo. Henr. Boecler. *de concilio Amphictyonum.*

Aliae denique aequales, aliae inaequales.

§. XIX. Denique, qui in unum finem eademque media consentiunt, vel aequales sunt, vel inaequales. 53. Illi tamquam pares, media, ad communem finem adsequendum necessaria, communi consensu inveniunt, adeoque 54. inde nascitur societas AEQUALIS. In his 55. uni pluribusve id negotii datur, ut de fine mediisque, ad finem adsequendum necessariis, soli dispiciant, & tunc 56. ea societas est INAEQUALIS, quam & RECTORIAM vocant. Res ipsa autem & ingenii humani indoles unumquemque convincet, 57. quo major est societas, eo minus fieri posse, ut tanta sociorum multitudo media necessaria communi consensu & suffragio inveniat, adeoque, 58. quo major est societas, eo magis eam esse debere rectoriam ac inaequalem (*).

(*) Hinc experientia docet, quo majora sunt imperia, eo minus juxta illa consistere libertatem, &, gliscente nimis imperio, prolatisque civitatis finibus, saepe ipsam necessitatem subigere homines, libertatis alioquin amantissimos, ut adductius regi se patiantur. In magna enim, at libera & aequali societate, quia pars major meliorem vincit, non possunt non saepe prava consilia capi; fieri etiam vix potest, ut non procax libertas civitatem misceat, sociique in plures factiones distrahantur. Tunc vero *discordantis patriae plerumque non aliud remedium est, quam ut ab uno regatur*, ceu de republica Romana, jam ab Augusto occupata, judicabant prudentiores apud Tacit. *Annal. I, 9.*

§. XX.

§. XX. Ceterum, cujuscumque generis sit societas, ex ipsa definitione patet, eam ad adsequendum eumdem finem, eademque adhibenda media, esse comparatam. (§. XIV.) Quum vero consentire in eumdem finem, eademque media non possint, nisi qui idem volunt, nec idem velle possint, nisi qui finem bonum, mediaque fini accommodata esse, intelligunt: (Lib. I. §. XXXII, 8.) consequens est, 59. ut singularum societatum concipienda sit una voluntas, unusque intellectus, adeoque 60. singulae veluti unam personam, quam ad differentiam suppositorum physicorum *moralem* vocamus, constituant (*). Omnis societas est una persona moralis.

(*) Sic Cicero *de Offic. I*, 17. observat, per omnem amicitiam, adeoque & societatem, *ex pluribus fieri unum*, idque ideo, quod omnes *unum & idem sentiant*. Add. *Catilin. IV*, 7. At luculentissime Apuleius *de habit. doctr. Plat. Lib. II. p.* 25. *Civitatem esse*, ait, *conjunctionem inter se hominum plurimorum, in quibus sint regentes alii, alii deteriores, conjuncti inter se concordia, atque inde sibi opem atque auxilium deferentes, iisdem legibus, rectis tamen officia sua temperantes, unamque civitatem iisdem moribus illam futuram, &* EADEM VELLE *atque* EADEM NOLLE *incolarum mentes adsueverunt.* Ceterum, naturam personae moralis disces ex Senecae *Epist. CII.* itemque ex *l. 30. D. de usurpat. & usucap.*

§. XXI. Si vero unaquaeque civitas veluti unam personam constituit: (§. XX, 60.) consequens est, 61. ut & iisdem legibus, ac homines singuli, vel personae physicae, regantur (*), adeoque 62. officia omnia, quae jus naturae hominibus singulis praescribit, a societatibus quoque, tum majoribus, tum minoribus, religiose sint observanda. 63. Ut contra, quae personis singulis competunt, jura etiam societatibus competant, & socii res juraque, quae ad societatem pertinent, communia habeant: immo 64. & adfectiones personarum & corporum non incommode tribuantur societatibus, adeoque 65. illae eleganti satis metaphora & VIVERE & AEGROTARE, immo & MORI & INTERIRE dicantur. Vid. Koehler. *Spec. jur. gent. I.* §. *XX. sequ.* Ergo eadem societatum jura & obligationes sunt, ac singulorum hominum.

(*) Hoc ipso confirmatur, quod jam supra ostendimus, JUS GENTIUM nihil aliud esse, quam ipsum jus naturae vitae hominis sociali, negotiisque societatum & integrarum gentium adplicatum. (Lib. I. §. XXI, 44.) Et recte jus gentium *jus naturale societatum* vocat laudatus Koehler. *ibid.* §. *XXXIV.* Ex quo simul patet, quam male ii subducant rationes, qui societates majores, veluti imperia & resp. ab obligatione juris naturalis veluti absolvunt, omniaque justa putant imperantibus, quae illis vel reip. conducant. Unde merito exsecrandum illud Caesaris apud Ciceronem *de offic. III*, 21.

Si violandum est jus, regnandi gratia
Violandum est, aliis rebus pietatem colas.

Plura de pestilentissimo hoc pseudopoliticorum principio dixit Hert. *Polit. paed.* §. *XIII. p. 22. sequ.*

§. XXII.

Sociorum obligatio ratione societatis, & societatis jus ratione sociorum.

§. XXII. Ex eodem principio merito colligimus, 65. unumquemque socium obligatum esse ad actiones suas communi societatis fini attemperandas, adeoque 66. illum injuriam facere sociis, qui ex eorum incommodo fructum capit, vel 67. aliquid agit, quod fini societatis adversatur, vel 68. reliquos socios laedit, ac proinde nec injuriam illi fieri, si & ad resarciendum damnum, & 69. ad officia socii in posterum accuratius observanda, malo quodam passionis, quod poenam vocant, adigatur. (Lib. I. §. CCXI, 120.) Denique 70. non posse vitio verti socio, si vel socium, tam male conciliatum, a se segreget, vel 71. ipse excedat societate, in qua nec finis communis, nec mediorum, ad hunc finem necessariorum, ratio habetur.

Ratione aliorum.

§. XXIII. Denique ex eodem principio patet, 72. societatem quidem NEMINEM LAEDERE, & 73. SUUM CUIQUE TRIBUERE; non tamen 74. alterius privati, vel alterius societatis, utilitatem suae anteponere debere. Quum enim quaelibet societas unam personam moralem constituat, (§. XX, 60.) eique idem jus, quod singulis personis physicis, competat, (§. XXI, 63.) nulla autem persona physica alteram magis, quam seipsam amare, (Lib. I. §. XCIV, 65.) vel ei officia humanitatis, quae sibi, vel amicis, noxia futura sint, praestare teneatur: (Lib. I. §. CCXVIII, 13.) etiam societas alteri hujusmodi officia cum detrimento suo praestare, vel utilitatem alienam propriae anteponere, non tenetur (*).

(*) Ita inhumanos non dixeris unius societatis mercatoriae contribules, si alteri societati, vel privato, monopolium concedere nolint. Id enim cum manifesto totius societatis suae detrimento esset conjunctum. Nec quisquam justum piumque bellum gessisse dixerit Cimbros, Teutones, Helvetios, qui novas quaesituri sedes, quasi jure quodam suo postulabant, ut Romani illis loco cederent, certosque terrae tractus, quos ipsi occuparent, adsignarent. Id enim sine maximo propriae reip. detrimento illis concedere non poterant Romani. *Quas enim terras daret populus, agrariis legibus intra se dimicaturus?* inquit Florus III, 3. Et Tencteris atque Usipetibus, similia petentibus, recte respondit Caesar: *Nullos in Gallia vacare agros, qui dari tantae praesertim multitudini sine injuria possint.* Caesar. *de bello Gall. IV*, 8.

Ratione societatum majorum.

§. XXIV. Similiter demonstrari potest, 75. in compositis societatibus minorum utilitatem majorum fini non repugnare, immo eamdem cedere debere utilitati majorum. Quia enim minores societates tunc considerantur tamquam singuli socii, (§. XVII, 50.) socii vero singuli in unum eumdemque finem communem eademque media consentire, (§. XIV.) nec propriam utilitatem fini communi societatis anteponere tenentur: (§. XXII, 66.) etiam mino-

minores societates, quae in majorem, magisque compositam societatem coaluerunt, nihil, quod majori illi societati manifesto refragetur, agere, salva justitia, possunt (*).

(*) Sic familiae non parum prodesset immunitas a tributis & muneribus quibuscumque personalibus. At, quia haec utilitas societatis simplicioris cum detrimento majoris, puta reipublicae, esset conjuncta: nemo hujus rectores dixerit injuriam facere familiae, si immunitatem flagitanti repulsam det: quum contra reprehensionem prudentum procul dubio incurrant principes & magistratus, qui singulis hominibus familiariter consulturi, nervos reip. incidere non dubitant. Hinc quum Nero dubitaret, an cuncta vectigalia omitti juberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret: *impetum ejus attinuere senatores*, DISSOLUTIONEM IMPERII *dicendo, si fructus, quibus respublica sustineretur, deminuerentur.* Tacit. *Annal. XIII*, 50.

§. XXV. Postremo, quum in societatibus sociorum omnium officia ex ipso cujusque societatis fine aestimanda sint: (§. XV, 43.) satis patet, 76. esse hanc veluti omnium legum, quibus societates continentur, summam: AD OMNIA EA AGENDA OBSTRICTOS ESSE SOCIOS, SINE QUIBUS FINIS, QUEM SOCIETAS INTENDIT, OBTINERI NEQUEAT: contra 77. EA OMNIA, QUAE FINI SOCIETATIS ADVERSENTUR, OMITTENDA ESSE; adeoque 78. recte dici, societatis cujusque salutem supremam sociorum legem esse debere.

De officiis sociorum axiomata generalia.

CAP. II.

DE OFFICIIS, IN SOCIETATE CONJUGALI OBSERVANDIS.

§. XXVI.

VElle Deum, ut genus humanum propagetur, eorumque numerus, qui quotidie debitum naturae reddunt, nova prole suppleatur (*), vel inde patet, quod alias finis, quem ille in producendo genere humano intendit, non obtineretur. (Lib. I. §. LXXVII, 31.) Qui ergo illum finem ob oculos habent, finem bonum intendunt, simulque media, per quae ille finis obtineri potest, adhibere tenentur. Quum vero obtineri finis ille non possit, nisi masculus & femina in concubitum consentiant: consequens est, 1. ut conjugium sit societas, (§. XIV.) eaque, 2. quia ad finem bonum & Deo gratum comparata est, licita & honesta, (§.

Conjugium est societas licita & simplicissima.

(§. XV, 41.) &, 3. quia ex paucissimis hominibus diversi sexus constat, simplicissima dicenda sit. (§. XVIII, 50.)

(*) Hinc Graeci societatem conjugalem recte vocarunt τὴν συνεκτικὴν τῶν κοινωνιῶν, *continentem reliquarum societatem*, & quasi quoddam generis humani seminarium, quia sine ea genus humanum fuisset *unius aetatis*, uti de populo Romano ab uxoribus destituto loquitur Florus *Hist.* I, 1. Rem plane φιλοσόφως expressit Seneca tragoedus *in Hippolyto v.* 466.

Providit ille maximus mundi parens,
Quum tam rapaces cerneret fati manus,
Ut damna semper sobole repararet nova.
Excedat, agedum, rebus humanis Venus,
Quae supplet ac restituit exhaustum genus:
Orbis jacebit squallido turpis situ.

Et paucis interjectis *v.* 478.

, Caelibem vitam probet
Sterilis juventus: hoc erit, quidquid vides,
Unius aevi turba, & in semet ruet.

Ejus finis non modo procreatio, sed & educatio sobolis.

§. XXVII. Quum tamen finis Dei, tamquam auctoris humani generis, non solum in eo consistat, ut homines exsistant, sed & ut verae felicitatis sint participes: (Lib. I. §. LXXVII, 31.) sequitur, 4. ut non solum procreanda, sed & ita educanda sit soboles, ne potius in inutilia terrae pondera, quam in idonea membra humani generis, adolescat. Quumque officium istud educandi sobolem nemini incumbere possit, quam parentibus, quibus ipse Deus ideo tenerrimum ejus amorem impressit (*): merito inde colligimus, 5. eos non modo procreationem sobolis, verum etiam commodam ejusdem educationem, tamquam finem matrimonii, sibi ob oculos ponere debere, adeoque 6. genuinum conjugii finem esse PROCREATIONEM COMMODAMQUE EDUCATIONEM SOBOLIS.

(*) Adeo *ipse naturalis stimulus parentes ad liberorum suorum educationem hortatur*, observante Justiniano *l. un.* §. 5. *C. de rei uxor. act.* immo non homines tantum, sed & ipsa bruta animalia, quae curam foetus non abjicere, prius animadvertimus, quam ipse victum quaerere, seque adversus aliorum animalium injurias defendere possit. Quum ergo Deus, tamquam ens sapientissimum, nihil omnino frustra faciat, & hic instinctus, quem in hominibus brutisque deprehendimus, non alium finem habere possit, quam ut illo parentes ad educandam curandamque sobolem impellantur: illam curam nobis demandare voluisse Deum, tam certum est, quam quod certissimum. Recte ergo Euripides *in Medea v.* 1098.

Οἷσι δὲ τέκνων ἔστιν ἐν οἴκοις
Γλυκερὸν βλάστημ᾽, ἐσορῶ μελέτῃ
Κατατρυχομένους τὸν ἅπαντα χρόνον.
Πρῶτον μὲν, ὅπως θρέψουσι καλῶς,
Βίοτόν θ᾽ ὁπόθεν λείψουσι τέκνοις.
Sed quibus in aedibus est liberorum
Dulce germen, eos, video, curis
Confici omni tempore:
Primum quidem, quo pacto illos bene educent,
Et unde victum relinquant liberis.

Definitio conjugii, de eoque axiomata.

§. XXVIII. Itaque CONJUGIUM est societas simplex personarum diversi sexus, procreandae educandaeque sobolis caussa inita. Ex

eaque definitione patet, 7. nuptias contrahi non posse sine personarum utriusque sexus consensu: (§. XIV.) 8. Ad ea omnia obstrictos esse conjuges, sine quibus procreatio commodaque educatio sobolis obtineri nequit (*), 9. eaque omnia omittenda, quae huic conjugii fini adversantur. (§. XXV, 76. 77.)

(*) Sane enim aliquando satius esset, non procreare liberos, quam procreatos male educare. Leve hoc generis humani dispendium est, si non omnibus annis idem sit proventus hominum. At maximum saepe detrimentum illud capit ex uno vel altero homine, nato in generis sui dedecus, quia institutione bona, commodaque educatione caruit. Quam infelix fuit humanum genus, quod uno Nerone fuit numerosius? Recte & graviter Juvenalis *Sat. XIV. v. 70.*

Gratum est, quod patriae civem populoque dedisti,
Si facis, ut patriae sit idoneus, utilis agris,
Utilis & bellorum & pacis rebus agendis.
Plurimum enim intererit quibus artibus, & quibus hunc tu
Moribus instituas.

Add. Senec. *de Benef.* III, 30.

§. XXIX. Quia ergo nuptiae sine consensu contrahi non possunt: (§. XXVIII, 7.) facile patet, 10. ratas non esse nuptias inter raptorem & raptam, (Lib. I. §. CIX, 43.) nisi vi rapta ex postfacto ultro consenserit (*): (§. XVI. *) nec magis 11. eas consistere, si alterutri vis atrocior facta, (ibid.) vel 12. dolo malo aliquis implicatus sit nuptiis, a quibus, si abfuisset dolus, omnino abhorruisset. (Lib. I. §. LVII, 53.) Quamvis vero consensus hic conjugum nuptialis omnino sit necessarius: quia tamen societas non est, ubi quis in finem tantum, non item in media, consensit, 13. solum consensum in finem futurum jure naturae nondum efficere nuptias, sed 14. consensum praesentem in ipsam communicationem corporum requiri, arbitramur. Nuptias faciunt consentientes.

(*) Dummodo vera antea vis adhibita fuerit. Saepe enim olim vim gratam experiebantur virgines, non quod nollent alicui nubere, sed ne velle, & ruere in virorum amplexus viderentur. Morem hunc jam antiquissimis temporibus inolevisse, testatur Romulus apud Dionys. Halicarn. *Antiqu. Rom.* II. *p.* 100. ubi apud Sabinas raptum, suo imperio factum, ita excusat: οὐκ ἐφ' ὕβρει τὴν ἁρπαγὴν, ἀλλ' ἐπὶ γάμῳ γενομένην. ἑλληνικόν τε καὶ ἀρχαῖον ἀποφαίνων τὸ ἔθος, καὶ πρῶτον συμπάντων, καθ' ὡς συνάπτονται γάμοι ταῖς γυναιξὶν ἐπιφανέστατον. *Raptum hunc non ad contumeliam, sed ad conjugium, pertinere: morem hunc Graecorum esse antiquissimum, & qui maximum decus adferat expetitis ad nuptias mulieribus.* Idem & aliarum gentium moribus probatum esse, novimus, quod honestius esset, virginem rapi, quam ultro in manum viri convenire. Hanc vero vim, mulieribus male repugnantibus illatam, non adversari consensui, facile unusquisque animadvertit.

§. XXX. Ex quo simul patet, 15. consensum in futuras nuptias potius SPONSALIORUM, quam CONJUGII, nomine venire, adeoque 16. subtiliorem esse canonistarum distinctiunculam inter spon- Quae differentia sit consensus

sponsalitii & nuptialis ?

sponsalia DE PRAESENTI & DE FUTURO, quam ut ea ex recta ratione possit defendi. Quia tamen sponsalia sunt pactum, pactaque omnia jure naturae perfecte obligant: (Lib. I. §. CCCLXXXVII. sequ.) nemo dubitaverit, 17. quin & sponsalia sint adimplenda (*), nisi 18. ea, quibus & alia pacta vitiari observavimus, (Lib. I. §. CCCXCII. sequ.) vel animorum dissimilitudo, vel aliae justae caussae, dirimi potius hoc pactum, quam par male conciliatum infelicissimis auspiciis jungi, suadeant.

(*) Mira ergo dispositio juris Romanorum, ut sponsalibus neutra pars perfecte obligetur. Quum enim reliquí Latini inde saltim actionem ex sponsu darent, ad id, quod interesset, pactum hoc non fuisse servatum. Gell. *Noct. Att.* IV, 4. Romani quemque suo arbitrio & impune renunciare condicioni statuebant. *l.* 1. *C. de sponsal.* *l.* 2. *C. de repud.* Sed cum ipsis conjugibus summa esset divertendi libertas: fieri vix poterat, ut vinculum, quod sponsum sponsamque continet, firmius existimarent: ac proinde non potuerunt non & repudia apud eos esse liberrima.

Habilitas conjugum ratione aetatis.

§. XXXI. Quumque finis matrimonii sit procreatio commodaque educatio sobolis, (§. XXVII, 6.) eaque omnia, sine quibus hic finis obtineri non potest, facienda, quae illi adversantur, omittenda sint: (§. XXVIII, 8. 9.) sequitur sane, 19. ut, qui ad nuptias adpellunt animum, ea aetate esse debeant, ut sperari possit, eos & procreationi sobolis, & ejusdem educationi sufficere: & hinc 20. merito arcendi sint infantes, immo 21. & adolescentes, quorum nondum est vel tantus vigor, ut genus humanum nova vegetaque sobole augere (*), vel tanta virtus & prudentia, ut & alimenta uxori liberisque parare, & eorum actiones, pro eo, ac decet, regere possint (*).

(*) Hinc ea in re plerosque legislatores prudentia superavit Lycurgus. Quum enim is vulgo juvenum ac juvencularum nuptias quam maxime probari, animadverteret: ipse, teste Xenophonte *de rep. Laced. Cap.* I. §. 6. ἀποπαύσας τοῦ ὁπότε βούλοιντο ἕκαστοι γυναῖκα ἄγεσθαι, ἔταξεν, ἐν ἀκμαῖς τῶν σωμάτων τοὺς γάμους ποιεῖσθαι, καὶ τοῦτο συμφέρειν τῇ εὐγονίᾳ νομίζων, *potestate ademta, ne quivis uxores ducerent, quum ipsis lubitum esset, jussit, ut, dum vigerent corpora, matrimonia contraherent; idque non minus ad rectam procreandi rationem conducere putabat.* Deinde quum plerique parentes ad procreandam, quam educandam, sobolem sint aptiores: Lycurgus hanc curam publicam esse voluit, omnibusque Laconum adolescentibus praefecit: ἄνδρα ἐξ ὧνπερ αἱ μέγισται ἀρχαὶ καθίστανται, ὃς δὴ καὶ παιδονόμος καλεῖται· τοῦτον δὲ κύριον ἐποίησε καὶ ἁθροίζειν τοὺς παῖδας, καὶ ἐπισκοποῦντα, εἴ τις ῥᾳδιουργοίη, ἰσχυρῶς κολάζειν. *virum ex eorum numero, qui summos magistratus obeunt, cui paedonomi est indi tum nomen, cuique plenam potestatem colligendi pueros concessit, & eosdem puniendi graviter, inspectanti, an quis nequiter agat.* Vid. Xenoph. *ibid. Cap.* II. §. 2. Digna profecto res, quam non negligerent aliae respublicae.

An & senes nu-

§. XXXII. Ex quo facile intellectu est, quid judicandum sit de

senum

ſenum nuptiis. Quemadmodum enim 22. ob indiſſolubilitatem hujus ſocietatis, de qua paullo poſt dicendi locus erit, non divellendi ſunt conjuges, qui in illo ſtatu conſenuerunt, 23. tolerandumque etiam videtur matrimonium viri declivioris aetatis, ſed adhuc vegeti, cum muliere juvene, quum adhuc ſperare liceat, par illud finem matrimonii adſequuturum: ita 24. nemo ſanus probaverit nuptias ſenis cum ſene, vel 25. adoleſcentuli cum anu effoeta ac decrepita; quale par male compoſitum ſine turpiſſima impudicitia nec in finem, nec in media matrimonii, conſentire poteſt (*).

ptias recte contrahant?

(*) Quid enim turpius, quid impudentius fingi poteſt femina, quae, *quum ſint tres capilli, quatuorque dentes, gaudet octoginta nupturire poſt mortes, virumque demens cineribus ſuis quaeris prurire?* uti loquitur Martial. *Epigr. III*, 93. Tolerantur in civitatibus hujusmodi nuptiae, quae nuptiarum nomen vix tuentur, quia, judice Quinctiliano *Declam. CCCVI. quaedam & nubendi impudicitia eſt.* Eleganter, uti ſolet, de hujusmodi matrimonio Pufendorfius *de jure nat. & gent. VI*, 1, 25. *Quae matrimonia fortaſſe non incommode vocare poſſis* HONORARIA: *eo ſenſu, quo honoraria quandoque dicuntur, quibus titulus muneris ſine functione datur. Apud Suetonium Ner. Cap. XXXV. uxoria ornamenta vocantur, eo ſenſu, quo triumphalia ornamenta dici ſuevérunt.*

§. XXXIII. Multo minus ergo 26. iis permittendum eſt matrimonium, quos vel ipſa natura, vel 27. hominum malitia, potentia procreandi ſobolem privavit, adeoque 28. impudiciſſimae ſunt non modo eunuchorum, ſed & ſpadonum nuptiae, quamvis eas exemplis non carere, ſatis conſtet (*), niſi 29. occulta & incerta ſit maſculi impotentia ſterilitaſve feminae, nec omnis ſpes curationis evanuerit, alterque conjux hoc Catone contentus eſſe, & meliora ſperare, velit.

An ſpadones & eunuchi?

(*) Abſurda ergo matrimonia ſpadonum apud Ægyptios, de quibus Grot. *ad Deut. XXIII*, 2. Abſurda itidem eunuchorum apud Turcas, de quibus Ricaut *dans l'Etat preſent de l'Empire Ottoman, II*, 21. Et tamen inter ipſos Chriſtianos, quod mireris, diſceptatum novimus, licitumne ſit caſtrato uxorem ducere? qua de quaeſtione ſingularis exſtat libellus Hieronymi Delphini *de eunuchi conjugio*, quod ipſe lepide vocat *die Capaunen-heyrath*, recuſus *Jenae MDCCXXXVII.* Id vero merito retuleris inter portenta ſaeculi, de quibus jam ſua aetate Juvenalis *Sat. I. v.* 22.

Quum tener uxorem ducat ſpado,
Maevia Tuſcum
Figat aprum, & nuda teneat venabula mamma:
Difficile eſt, ſatyram non ſcribere.

§. XXXIV. Quamvis vero ex eodem principio recte colligere liceat, 30. eos easve, qui quaeve obtinendo matrimonii fini ſe ſatis idoneos idoneaſve eſſe, animadvertunt, recte & ordine facere, ſi matrimonium contrahant: non tamen 31. talis eſt obligatio

An omnes natura habiles obligari ſint ad matrimonium?

tio ad ineundum matrimonium, ut is contra jus naturae egisse videatur, qui castum caelibatum inauspicato praeferre matrimonio statuit (*). Quum enim nemini imputanda sit omissio actionis, si agendi defuerit occasio, (Lib. I. §. CXIV, 56.) & saepe contingat, ut tum res ipsa, tum tempus, locus, aliaeque circumstantiae turbent consilium contrahendi matrimonium, adeoque illud ineundi desit occasio: vitio sane tunc ei verti non potest caelibatus, cui divina providentia conditionem honestam non obtulit.

(*) Est haec sententia Judaeorum, quam ex eorum magistris pluribus describit Jo. Selden. *jur. nat. & gent. secund. discipl. Hebr. V, 3.* Neque enim illud recte probant ex loco *Genes. I, 38.* qui non legem, sed benedictionem divinam, comprehendit. Et absurdum est, illos, qui caelibatum ex justa caussa praeferunt matrimonio, coargui, quod generi humano male consulant, quasi ideo interiturum sit genus humanum, si unus vel alter ex justa caussa ad nuptias non adpellat animum. Hinc parum memores praeceptorum Paulli, apostoli, *1. Cor. VII.* esse videntur ii, qui ex Christianis pedibus in illam Judaeorum sententiam ire non dubitant.

Extra matrimonium vetitum omne genus libidinis.

§. XXXV. At id tam certum est, quam quod certissimum, quum medium sit propter finem, adeoque concubitus propter procreationem educationemque liberorum, omniaque, quae huic fini adversantur, sint omittenda, (§. XXVIII, 9.) 32. graviter peccare omnes, qui medio illo, quod Deus ad certum finem destinavit, abutuntur ad explendam tantum libidinem, adeoque 33. omnem nefandam Venerem, quam scire non proficit, 34. omnia adulteria & 35. stupra, 36. omnes furtivos amores, qui insuper cum maxima aliorum injuria conjuncti sunt, denique 37. omnes foedas pollutiones aeque, ac 38. quaestum nefandum & 39. lenocinium rectae rationi omnino adversari: neque adeo 40. aliud esse propagandi supplendique generis humani legitimum medium, praeter societatem conjugalem, quam adhuc descripsimus (*).

(*) Omnes enim hae impurissimae commixtiones non fiunt procreandae sobolis caussa, sed ii, qui his libidinibus indulgent, potius hunc finem, quantum in ipsis est, impedire student. Et si vel maxime natura hoc pravum illorum consilium alio vertit, ut soboles, etiam invitis parentibus, nascatur: his tamen alter finis, puta, educatio ejusdem, minime omnium ob oculos est, & maxime patri, qui prolem, tamquam incertam & vulgo quaesitam, plerumque negligit. Ex quo deinde plerumque sequitur, ut infelicissimi hi liberi ad omne scelus adolescant, & generi humano oneri potius sint, quam ornamento. Quod quum omnino prohibendum sit: facile patet, non injuste agere magistratus, qui & adulteros & stupratores ad suppeditanda liberis alimenta; & hos, si feminas, injecta spe matrimonii, ad stuprum pellexerint, etiam ad ducendas stupratas adigunt.

An πολυανδρία & com-

§. XXXVI. Ob eamdem caussam 41. πολυανδρίαν, id est, unius feminae cum pluribus viris conjunctionem, rectae rationi omnino refra-

refragari, adeoque & 42. communionem uxorum, quam in republica sua Platonem civibus permisisse, aiunt, plane esse reprobandam, liquet. Aristot. *Polit. II*, 2. Quum enim utroque casu incerta futura sit paterna prolis origo, eaque incertitudo commodam liberorum educationem vel maxime impediat: (§. XXXV.*) tantum abest, ut foedas has commixtiones probet recta ratio, ut ne ii quidem populi, quos alioquin πολυγυνίαν, id est, unius viri cum pluribus uxoribus conjugium, permisisse constat, ulli feminae facultatem dederint, cum pluribus maritis uno eodemque tempore in manum conveniendi (*).

munio uxorum sit licita?

(*) Non igitur acutius Papirius Praetextatus eludere potuisset curiositatem matris, quid rei magnae in senatu eo die consultatum esset, paullo compressius ac violentius sciscitantis, quam dum actum in senatu dixit: *utrum videretur utilius magisque e republica esse, unusne ut duas uxores haberet, an ut una apud duos nupta esset?* Quum enim nulli in mentem venisset, alterutrum legibus permittendum esse: matronae Romanae, a matre Praetextati de periculo monitae, postero die nudare animi sententiam non dubitarunt, adeuntes amplissimum ordinem, & non sine lacrymis orantes, *una potius duobus nupta fieret, quam ut uni duae.* Gell. *Noct. Att.* I, 23. Sed tantum abest, ut πολυανδρίαν tolerarint Romani, ut ne barbari quidem eam umquam admiserint, quamvis promiscuum usum uxorum aliqui probarint, veluti Taprobanenses, Ichtyophagi, Hylophagi, Nomades, Garamantes, Troglodytae, Agathyrsi, Gindani, Britanni, de quibus videndus Pufendorff. *Jur. nat. & gent.* VI, 1, 15.

§. XXXVII. Paullo altioris indaginis est quaestio, an πολυγυνίαν, seu unius mariti cum pluribus uxoribus connubium, jus naturae permittat? Neque enim I. hujusmodi conjugium vel procreationem sobolis impedit, vel II. efficit, ut proles incerta videatur. Praeterea III. multae gentes, ipseque Dei populus, & probarunt hanc cum pluribus uxoribus societatem, & sibi non infelices visi sunt, dum plures feminas domum duxerunt; ut jam non dicamus, IV. Turcarum, aliorumque populorum orientalium, exempla argumento esse, non pejus se habere liberorum procreationem atque educationem, si unus plures, quam si unam quisque domum ducat: itemque V. saepe vel mariti vigorem, vel uxoris intolerabiles mores, vel ejusdem sterilitatem, vel ipsius reipublicae salutem, aliasque justas caussas videri suadere, ut polygamia simultanea monogamiae praeferatur (*).

Argumenta pro πολυγυνίᾳ.

(*) Eo redeunt praecipua, quibus polygamiae patroni utuntur, argumenta, ex sola ratione depromta. Quae enim ex scriptura sacra addunt, ea huc non pertinent. Magno argumentorum utriusque generis adparatu caussam hanc egerunt Huldericus Neobulus, de cujus libro *de digamia* videndus Seckend. *Hist. Lutheran.* III, 79. *Addit.* III. *litt.* x. *p.* 281. Bernardinus Ochinus, ex instituto refutatus a Theod. Beza *libro de polygamia* & Jo. Gerardo *de conjug.* §. *CCVII.* de quo videndus Petr. Bael. *Dict. hist. & crit. sub Ochinus.* Jo. Lyserus,

ferus, qui sub fictis Theophili Alethaei, Vinc. Athanasii, Gottl. Wahrmundi nominibus latitans, plures libellos ea de re sparsit in vulgus, de quibus fusius egit Vinc. Placcius *Theatr. pseudonym. n. 97. 277. 2867.* Adversus eum calamum strinxerunt Jo. Brunsmannus, Jo. Musaeus, Diekmannus, Feltmannus, Gesenius, at in Pufendorfiam injurius, Jo. Meyerus, & alii. Denique polygamiae patrocinium suscepit vir, quem studia sua, melioribus litteris consecrata, hoc ingenii foetu interrumpere non decebat, Daphnaeus Arcuarius, in libro Germanice scripto, *von Eh-sachen*: ut jam non dicamus de novissima controversia, quae nuper a jureconsulto Dantiscapo, majore fortassis ecclesiae damno, quam fructu, excitata, plures libellos eristicos peperit, quos, utpote ubivis obvios, recensere hic nihil attinet.

Ea rectae rationi non convenit. §. XXXVIII. Enimvero, quum conjugium sit, ea omnia, quae conjugii fini adversantur, omittere, (§. XXVIII, 9.) fini vero illi, quia conjugium est societas, vel maxime adversetur discordia circa finem & media, (ibid.) denique illa discordia eo minus evitetur, quo major est societas (*): (§. XIX, 57.) merito colligimus, 43. πολυγυνίαν quoque rectae rationi minus convenire, quam unius cum una matrimonium, & proinde, 44. quum natura nos obliget, ut ex pluribus bonis id, quod optimum est, eligamus, (Lib. I. §. XCII. *) potius nos ad monogamiam, quam ad polygamiam eligendam esse obligatos.

(*) Hoc tam certum est, quam quod certissimum. Plures unius viri uxores invidia, zelotypia, aemulatio, & mille aliae caussae quotidie collidunt. Jam enim mulier mulieri vetustiori, juvenculae, foecundiori, magisque amabili; jam plures earum marito, unam vel alteram sibi praeferenti; jam eaedem alterius liberis erectioris ingenii, vel patri paullo carioribus, succensent. In hoc vero intestino bello quae posset locum habere concordia? quis consensus in educationem tam dissortium liberorum? Viderunt jam tristia exempla familiae Abraami & Jacobi, quum in iis floreret virtus & pietas. *Genes. XVI, 5. XXI, 9. sequ. XXIX, 30. sequ. XXX, 1. seq.* Quid non evenire posse credimus aliis, qui pro mulieribus probis & modestis Medeas vel furias aliquot domi alerent?

Responsio ad argumenta primum, secundum & tertium. §. XXXIX. Nec tanti sunt rationes, paullo ante recensitae, ut earum caussa deserere velimus vadimonium. Ponamus I. procreationem sobolis non impediri πολυγυνίαν; at tanto magis impeditur finis alter, puta, commoda liberorum educatio, (§. XXXVIII.*) quae a procreatione non est sejungenda. (§. XXVII.) II. Quamvis proles etiam in πολυγυνίᾳ certa sit: haec tamen certitudo non impedit, quo minus quaelibet mater suis tantum liberis faveat, reliquarum prolem odio plus quam Vatiniano prosequatur, vel eam saltim novercalibus instigationibus patri exosam reddere studeat. III. Populis orientalibus, quibus clima ferventius, ipsaque naturalis lascivia πολυγυνίαν persuasit, facile opponi possunt tot gentes humaniores, quibus eadem displicuit. Nec mos Judaeorum

pro

pro norma est, quum ipse Servator ea omnia, quae a primaeva Dei institutione discrepent (*), in Judaeis tolerata magis, quam adprobata a Deo esse, doceat, *πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν*, *propter duritiem cordis eorum. Matth. XIX*, 8.

(*) Nulla autem ostendi potest ratio, cur in quaestione de divortiorum licentia magis ad primaevam matrimonii institutionem respiciendum sit, quam ubi de πολυγαμίᾳ disputatur. Immo ab ipso divortio, quod Servator primaevae institutioni refragari, ac proinde παρεκτὸς λόγου πορνείας illicitum esse docet, recte ducimus argumentum ad prohibitionem πολυγαμίας. Si enim is, qui, repudiata injuste priore uxore, aliam ducit, adulterii reus est: multo magis adulterii reus erit, qui constante matrimonio uxori aliam superinducit, quia ratio, a Christo adducta, quod nempe Deus, instituens matrimonium, voluerit, *ut duo sint caro una*, *Matth. XIX*, 5. non minus polygamiae, quam divortio, obstat.

§. XL. Ejusdem commatis & reliqua sunt argumenta, in quibus polygamiae adsertores caussae suae praesidium quaerunt. Nam IV. quae de Turcarum aliorumque populorum orientalium felicitate, tranquillitateque domestica jactant, partim annalibus eorum, ipsique experientiae repugnant, partim iis mediis obtinentur, quae naturae atque indoli societatis matrimonialis plane repugnant (*). Et quid, quaeso, V. incredibilius est, quam uni non sufficere unam? quid incertius, quam eum, cui inverecunda vel immodesta obtigit uxor, alteram, quam illi superinducit, verecundiorem modestioremque, vel cui jam infaecunda domi est, alteram faecundiorem habiturum? Quid si pro una furia duas tresve inveniat? Immo totum hoc argumentum non nisi iis alicujus ponderis esse videbitur, quibus

Nec non ad quartum & quintum.

Sola est utilitas justi prope mater & aequi,

id est, qui falsum juris naturae & gentium principium pro vero adoptant. (Lib. I. §. LXXVIII. *)

(*) Notum est, orientales populos, qui plures uxores alunt, easdem gynaeceo, tamquam carceri perpetuo inclusas habere, nec meliorem earum, quam ancillarum, pati esse conditionem. Hinc Aristotel. *Polit. I*, 2. Ἐν δὲ τοῖς βαρβάροις τὸ θῆλυ καὶ δοῦλον τὴν αὐτὴν ἔχει τάξιν. *Apud barbaros autem femina & servus eumdem ordinem habent.* Adde de Persis insignem locum Plutarchi *in Themistocl. p.* 125. Praesto iis est eunuchus aliquis, qui illas custodiat, & ab omni aliorum hominum consuetudine plane avertat. Liberi etiam, maxime dignioris sexus, raro matris, plerumque autem eunuchi alicujus, vel servi disciplinae traduntur. Quae omnia an naturae hujus societatis conveniant, facile intelliget, quisquis uxorem vitae fortunaeque sociam, non captivam, non ancillam, esse debere, cogitaverit.

§. XLI. Non minus difficilis est quaestio, an ex juris naturae praescripto & sanguini habendus sit honor, adeoque nuptias & cogna-

An jus naturae certos

Gradus prohibeat?

cognatio, & adfinitas impediat? Enimvero, quum matrimonii fini adversari non videatur hujusmodi conjunctio: (§. XXVIII, 8. 9.) satis constare arbitror, 45. eam ex hac caussa juri naturae haud adversari. Attamen quia nuptiae, inter adscendentes & descendentes contractae, cum maxima turpissimaque respectuum, qui inter has personas intercedunt, confusione conjunctae sunt: 46. ipsa recta ratio, illas omnino inhonestas esse, agnoscit, & 47. eatenus JCti Romani non male statuerunt, hunc esse *incestum juris gentium* (*): *l.* 38. *§.* 2. *D. ad leg. Jul. de adult.* quin & 48. in linea collaterali nuptiis inter proximos cognatos cognatasque pudorem impedimento esse, existimarunt. *l.* 68. *D. de rit. nupt.*

(*) Quum enim natura probare non possit contradictoria, tales vero verae sint obligationes uxoris & matris, patris & fratris, matris & sororis, quae in una persona vix consistere sine summa confusione possunt: nec possunt hae nuptiae consistere, quibus hi respectus in una eademque persona manifesto confunduntur, veluti in nuptiis Hersili & Marullae, de quibus vetus epigramma,

Hersilus hic jaceo, mecum Marulla quiescit:
Quae soror, & genitrix, quae mihi sponsa fuit.
Me pater e nata genuit: mihi jungitur illa:
Sic soror & conjux, sic fuit illa parens.

Sunt haec sane ita comparata, ut & paganis turpia viderentur, ex quorum numero Ovidius *Metam. X. v. 9.* Myrrham ita loquentem inducit:

Tune soror nati, genitrixque vocabere fratris?
Nec, quod confundas & jura & nomina, sentis?

Inter collaterales confusio tanta non metuenda, at confusio tamen quaedam respectuum & obligationum evitari non potest, si eadem soror, eadem uxor sit. Hinc honestius putamus, has quoque nuptias non permitti, nisi eas absoluta excuset necessitas. Et sic facile reddideris rationem, cur Adami liberi sine incestus crimine inter se contraxerint nuptias, quum incestuosi procul dubio hodie dicendi sint, qui eorum exemplum imitari non dubitarent. Pertinet enim haec graduum prohibitio ad officia erga alios, quorum ea est natura & indoles, ut, si necessitas ab ipso Deo objiciatur, quaelibet sit honesta ratio expediendae salutis. (Lib. I. §. CLXII, 64.)

An ritus & sollemnitates nuptiales probet?

§. XLII. Quum porro omnes commixtiones extra matrimonium, quippe ad solam explendam libidinem comparatae, rectae rationi adversentur, nec aliud legitimum sit genus humanum propagandi medium, quam societas conjugalis: (§. XXXV.) consequens est, 49. ut & ipsorum conjugum, & liberorum inde natorum intersit, animum hanc societatem contrahendi signo quodam externo testatum fieri, justamque uxorem a concubina, maritum a stupratore vel concubinario, liberos legitimos ab illegitimis discerni. Quod quum commodius fieri non possit, quam si nuptiae publice & sollemniter contrahantur: facile reddideris rationem, 50. cur omnes paene gentes, certos ritus nuptiales, arbitra-

bitrarios illos quidem, aſt ad declarandum conſenſum nuptialem, officiaque conjugum ſignificanda idoneos, adhibendos exiſtimarint (*).

(*) Nulla paene fuit gens tam barbara, quae non ritus quoſdam adhibuerit in contrahendis nuptiis, multoque magis gentes humaniores, veluti Hebraei, Graeci, Romani hujuſmodi ſollemnitatibus utendum putarunt, de quibus tanto adparatu agunt viri docti, qui antiquitates Hebraeorum, Graecorum, Romanorum, aliarumque gentium ex inſtituto deſcripſerunt, ut propoſiti immemor eſſe viderer, ſi de ritibus illis vel verbum addendum putarem. Id tantum moneo, Romanos, oblangueſcente paullatim vetere illa diſciplina, eo demum deveniſſe, ut nullum paene ritum amplius adhiberent, eoque factum eſſe, ut ſaepenumero dubitaretur, juſtaene uxoris, ac concubinae locum in aedibus teneat femina, idque aliquando ex inſtrumentis dotalibus, §. *ult. Inſt. de nupt.* aliquando ex ipſa feminarum conditione qualitateque adfectionis eſſet dijudicandum. *l. 24. D. de ritu nupt. l. 31. pr. D. de donat.* Quam facile vero ſuperſediſſent his quaeſtionibus, ſi more majorum certo ritu contraxiſſent nuptias?

Officia conjugum mutua, quae ex natura pacti fluunt.

§. XLIII. De officiis utriuſque conjugis omnia ſunt certa & perſpicua. Quum enim natura hujus ſocietatis requirat conſenſum, (§. XXXIII. 7.) is vero ſine amore ac concordia ſperari nequeat: conſequens eſt, 51. ut conjuges mutuo amore ſeſe complecti, 52. & non modo communem rem familiarem (*) communi conſilio adminiſtrare & curare, ſed & 53. alter alteri pro virili adjumento eſſe, immo & 54. communem utramque fortunam habere, in primis vero 55. in liberorum educatione ope & conſilio ſe invicem juvare debeant.

(*) Equidem, an communio illa bonorum, mortuo alterutro conjuge, effectum habere, & quanta pars ſubſtantiae communis ſuperſtiti, quanta defuncti heredibus, obvenire debeat, vel pactis, vel legibus, definiendum eſt. Conſtante tamen matrimonio communia omnia habere conjuges, etiam recta ratio agnoſcit. Quum enim ſocii ob unitatem voluntatis ſint una perſona, (§. XX, *60.*) ac proinde res & jura, quae ad ſocietatem pertinent, communia habeant: (§. XXI, *63.*) manifeſtum eſt, idem etiam inter conjuges obſervandum eſſe, adeo, ut & Romani, quamvis, exoleſcente in manum conventione, ab uſu recederet illa *κοινωνία ἁπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν*, *omnium bonorum & ſacrorum communio*, quam inter conjuges eſſe voluerat Romulus, teſte Dionyſio Halicarn. *Antiqu. Rom. Lib. II. p. 95.* tamen communem utrique conjugi bonorum uſum eſſe ſtatuerent. *l. 1. D. rer. amot. l. 5. C. de crim. expil. hered.* Ex quo facile patet, cur Modeſtinus, retenta vetere definitione, nuptias, quales & ſua aetate erant, dixerit *conjunctionem maris & feminae, conſortium omnis vitae, divinique & humani juris communicationem, l. 1. D. de ritu nupt.*

Itemque, quae ex fine matrimonii.

§. XLIV. Et haec quidem communia ſunt utriuſque conjugis officia, quae ex conſenſus ac ſocietatis natura prono alveo fluunt. Ex fine porro matrimonii (§. XXVII, *6.*) colligimus, 56. conjuges

juges merito cohabitare, sibique solis 57. invicem corporis usum praebere, adeoque 58. ab adulteriis, aliisque furtivis impurisque amoribus, abstinere, (*) 59. liberos pari amore complecti, nec 60. alterum alterius curam & sollicitudinem, qua liberos commode educare cupit, inutilem atque infructuosam reddere debere.

(*) Sunt, qui hoc officium tantum ad uxorem, non item ad maritum pertinere existimant, ex ea ratione, quod, eo neglecto, incertitudo prolis uxori non sit metuenda. Enimvero uti omnino vetita est commixtio, qua fit, ut incerta sit origo sobolis: ita non sequitur, ut licitus sit congressus, ex quo illa incertitudo non sit metuenda. (§. XXXIX, 11.) Vid. Gundlingii *diss. an major a feminis, quam a viris, castitas requiratur.* Nos ex regula principali justitiae naturalis hoc argumentum ducimus: Quod sibi quisque non vult fieri, id nec alteri facere debet. (Lib. I. §. CLXXVII, *6.*) At maritus non vult, ut uxor alterum majore amore, quantumvis innoxio, quam se complectatur, vel ulli alii, quam sibi, corporis usuram praebeat: hinc ad idem officium obstrictus est maritus. Recte itaque Chrysostom. *homil. XIX. in 1. Cor. VII. In aliis sit praerogativa viri, non in pudicitia.* Et Greg. Narianzenus: Πῶς ἀπαιτεῖς, οὐκ ἀντιφέρεις? *quo jure exigis, quod non rependis?* Add. Lactant. *Inst. div. VI, 3.* Hieronym. *ad Ocean.* & *can.* 20. *Causs. XXXII. quaest. V.* Quamvis uxoris impudicitiam fini matrimonii magis, quam viri incastitatem, repugnare, facile largiamur.

An marito in uxorem aliquod imperium sit.

§. XLV. Satis porro manifestum est, imperfectam admodum fore hanc societatem, si tam esset aequalis, ut penes neutrum conjugem aliqua negotia communia dirigendi, facultas relinquatur, quia in plerisque contingere posset, ut in eligendis mediis quam maxime dissentirent, adeoque, quum inter duos ne numerus quidem suffragiorum vincere possit, res non habeat exitum. Quamvis vero tunc prudentius consilium praeferendum videatur: (Lib. I. §. XCII. *) tamen, quia aeque incertum futurum esset, uter conjugum magis altero sapiat, merito ad id, quod plerumque fit, attendendum, adeoque 61. marito aliqua praerogativa concedenda erit circa negotia, quae ad societatis communis salutem utilitatemque pertinent (*). (§. XXVIII, 8.).

(*) Quum enim ad ea omnia obstricti sint conjuges, sine quibus procreatio commodaque educatio sobolis obtineri nequit: (§. XXVIII, 8.) obstricti etiam erunt ad alterutrius praerogativam ferendam, sine qua sperandus non esset in eadem media consensus. Quia vero in societate inter pares praerogativa illa merito debetur prudentiori, eique, cui plus oneris incumbit, is vero in societate conjugali ut plurimum est maritus: uxor obstricta erit, ad praerogativam mariti ferendam. Martial. *Epigr. VIII, 12.*

Inferior matrona suo sit, Prisce, marito:
Non aliter fuerint femina virque pares.

Et Plutarch. *conjugial. praecept. p. 139.* Ὥσπερ ἂν φθόγγοι δύο σύμφωνοι ληφθῶσι, τοῦ βαρυτέρου γίνεται τὸ μέλος, οὕτω πᾶσα πρᾶξις ἐν οἰκίᾳ σωφρονούσῃ πράττεται μὲν ὑπ᾽ ἀμφοτέρων ὁμονοούντων, ἐπιφαίνει δὲ τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἡγεμονίαν, ἢ καὶ

καὶ προαίρεσιν. Sicut, quum sumuntur duae consonae voces, cantus graviori adscribitur: ita in familia recte instituta omnes res quidem geruntur consensu conjugum, viri tamen vel IMPERIUM *vel* CONSILIUM *elucet.*

§. XLVI. Quum vero ea praerogativa, marito concessa, non nisi ad negotia, quae ad societatis salutem utilitatemque pertinent, porrigatur: (§. XLV, *61.*) consequens est, *62.* ut illa maritalis potestas degenerare non debeat in imperium herile, quale apud barbaros plerosque invaluisse, jam supra observavimus, (§. XL. (*) nec adeo *63.* consistere in jure vitae & necis, quod leges quorumdam populorum maritis indulserunt, Gell. *X*, 23. Tacit. *Annal. XIII*, 32. Caes. *de bell. Gall. VI*, 19. Tacit. *de mor. Germ. Cap. XIX.* multoque minus *64.* in jure uxores aliis vel vendendi, vel commodandi, a quo more ii populi, apud quos uxores tamquam res in commercio fuerunt, ipsique Romani non abhorruerunt. Plutarch. *in Catone p.* 770. Tacit. *Annal. V*, 1. Dio Cass. *Hist. Lib. XLVIII. p.* 384. sed *65.* in facultate uxorum actiones prudente consilio regendi, *66.* easdem defendendi, *67.* immodestas modice, & pro conjugum conditione & dignitate castigandi (*), (§. XXII, *69.*) immo & *68.* ob caussas graviores, de quibus paullo post erit dicendi locus, matrimonio mulctandi. (§. XXII, *70.*)

Ejus indoles.

(*) Dico castigationem illam conditioni dignitatique utriusque conjugis debere accommodari. Quum enim conjuges, tamquam socii, sint veluti una persona: (§. XX, *60.*) ignominiosa castigatio uxoris cum ipsius viri ignominia est conjuncta. Quia vero unumquemque decet existimationem suam pro virili conservare: (Lib. I. §. CLIII, 44.) contra officium faciet maritus, si uxorem contra dignitatem tractando, & illius & sui ipsius existimationem laedit. Unde elegans Germanorum paroemia: *Wer sich die nase abschneidet, schændet sein angesicht.* Eleganter virorum hujusmodi imprudentum disciplinam reprehendit Plutarch. *in praecepr. coniugial. p.* 139. Οἱ τοῖς ἵπποις ἐφάλλεσθαι μὴ δυνάμενοι. δι᾽ ἀσθένειαν ἢ μαλακίαν, αὐτοὺς ἐκείνους ὀκλάζειν καὶ ὑποπίπτειν διδάσκουσιν. οὕτως ἔνιοι τῶν λαβόντων εὐγενεῖς ἢ πλουσίας γυναῖκας, οὐχ ἑαυτοὺς ποιοῦσι βελτίους, ἀλλ᾽ ἐκείνας περικολούουσιν, ὡς μᾶλλον ἄρξοντες ταπεινῶν γενομένων. Δεῖ δὲ, ὥσπερ ἵππου τὸ μέγεθος φυλάττοντα, καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς γυναικὸς χρῆσθαι τῷ χαλινῷ. *Qui ob imbecillitatem aut mollitiem non possunt insilire in equos, illos condocefaciunt, ut se submittant, ac ingeniculent. Eodem modo quidam, ducendo nobiles & opulentas uxores, non sese meliores reddunt, sed uxores deprimunt, ut humilibus facilius imperare possint: quum oporteat, ratione habita, ut magnitudinis in equo, ita* DIGNITATIS IN MULIERE, *fraeno uti.*

§. XLVII. Quia vero haec praerogativa marito ob praesumtam duntaxat majorem prudentiam & onera matrimonii, ei incumbentia, debetur, (§. XLV. *) & saepe tamen contingit, ut virilis animi femina viro ingenii minus perspicacis, opulentior pauperi,

An id jus mariti pacto mutari possit?

 peri,

peri, regina privato nubere cogatur: 69. omnibus his casibus pacto sibi praerogativam illam stipulari posse feminam, (*) nemo negaverit, exemplaque docent, 70. reginas, nuptas principi, cui nihil in uxoris regno imperii est, priores in societate, etiam conjugali, partes tenere, nisi 71. uxor, regni heres, ipsum imperium in maritum transscribere malit, sola dignitate contenta.

(*) Sic sane quod referunt Aristotel. *Polit. V*, 11. & Sophocl. *in Oedipo Colon. v.* 354. apud Aegyptios uxorem imperare marito, id ex pacto esse, docet Diodor. Sicul. *Biblioth.* I, 27. De *reginae marito*, quae dici possunt, omnia jam occupavit doctissimus Jo. Philipp. Palthenius dissertatione singulari, edita Gryphisv. MDCCVII. ubi & varia, quae huc pertinent, pacta dotalia, & natas inde controversias illustres accuratius explicavit. In primis notabile est exemplum Jacobi Boduelli, Ducis Orcadum, qui ducturus Mariam Scotorum Reginam, conceptis verbis juravit, *se nullam inde praecellentiam, aut supremi gradus fastigium spectare, sed id unum, ut perinde Reginae, atque adhuc fecerit, quoad viveret, pareret atque inserviret.* Buchanan. *rer. Scot. Hist. Lib. XVI. p.* 674. Ad ea, quae ex jure divino positivo *Genes. III.* 16. 1. *Cor. XI*, 7. 1. *Tim. II*, 11. *Eph. V*, 13. *Coloss. III*, 18. 1. *Pet. III*, 1. his omnibus opponi solent, plura regessit laudatus Palthenius *ibid.* §. *XXX. sequ.* quae tamen nos, alio plane innixi fundamento, in medio relinquimus.

Mariti officium in ferendis matrimonii oneribus.

§. XLVIII. Quum vero ordinarie maritus priores in societate connubiali partes teneat: (§. XLV, 61.) non potest etiam detrectare officium 72. alendi uxorem & liberos, 73. oneraque matrimonii ferendi: quamvis, 74. quia communes sunt liberi, communisque rei familiaris cura utrique incumbit, (§. XLIII, 52.) merito & uxor partem istorum onerum, quantum opes ejus ferunt, in se suscipiat, eaque 75. procul dubio sit origo dotium apud Graecos & Romanos, quas & illae uxores adferebant maritis, quae ab hereditate parentum non excludebantur (*).

(*) Apud reliquas plerasque gentes ideo dotem accipiebant feminae, ne plane exsortes essent bonorum paternorum, quippe alias a successione exclusae. Idem iis temporibus obtinebat apud Romanos, quibus lex Voconia nondum exoleverat. At dotare tamen Romani solebant filias, etiam antequam lata esset lex Voconia, idemque, ea jam subversa, faciebant, quamvis hereditatem paternam maternamque aequa lance cum fratribus dividerent. Rem omnem eleganter exposuit Jac. Perizon. *dissert. de lege Voconia*, nostris auspiciis recusa Halae MDCCXXII. Hinc ipsi Romanorum jureconsulti dotem *ad ferenda matrimonii onera dari*, fatentur. *l. 7. pr. l.* 56. §. 1. *l. 76. fin. D. de jure dot. l.* 20. *C. eod.*

Matrimonium quatenus indissolubile sit.

§. XLIX. Denique, quum omnia omittenda sint, quae matrimonii finem impediunt, (§. XXVIII, 9.) educatio vero liberorum, quae non minus, quam procreatio eorumdem, finis matrimonii est, perpetuam conjugum societatem requirant: facile patet, 76. ei fini omnino adversari divortiorum licentiam, qualis apud

apud plerasque gentes olim invaluerat. At, quia tamen 77. intolerabiles alterutrius conjugis mores hunc finem magis impediunt, quam divortium, & 78. socio, cui tam injuriosus socius obtigit, non possit vitio verti, si illum abs se segreget: (§. XXII, 70.) divortium etiam non illicitum censemus, quoties alteruter conjux ita se gerit, ut finis matrimonii obtineri nequeat. (*) Postremo, 79. soluta quocumque legitimo modo hac societate, alterum ad secunda vota transire posse, eo minus dubitari potest, quo minus socio, soluta societate, jus est, alterum impediendi, quo minus novam societatem cum alio contrahere possit.

(*) Huc ergo referimus non modo adulterium & malitiosam desertionem, quas caussas & jus divinum justas esse docet: *Matth. V*, 32. *XIX*, 9. 1. *Cor. VII*, 15. sed & omnes, quae impedimento sunt, quo minus finem matrimonii adsequi liceat. Equidem an loquutio Christi παρεκτὸς λόγου πορνείας *Matth. V*, 32. idem significet, quod *rem turpitudinis* vocavit Moses, *Deut. XXIV*, 1. adeoque tam laxa sit vocabuli πορνεία notio, ac visum est Seldeno *Ux. Hebr. III*, 23. & 31. nos quidem in medio relinquimus, certo persuasi, non idem esse πορνείαν & λόγον πορνείας. λόγον enim pro ratione vel conditione rei accipi notum est, uti in formula notissima: τὸν αὐτὸν λόγον ἔχουσι, *ejusdem sunt conditionis*, vel *eamdem rationem habent*, Synes. *Epist. ad Joannem*: Νῦν δὲ τὰ ἁμαρτήματα λόγον ἔχει πρὸς τὰς ἀνεκπλύτους κηλῖδας. *Peccata vero ejusdem* NATURAE *sunt*, vel, *peccatorum* EADEM RATIO EST, *ac macularum, quae elui nequeunt.* Hoc sensu accepto vocabulo, sensus erit, non aliam divortii caussam sufficientem esse, quam quae similis adulterio, ejusdemque cum hoc naturae sit, vel, quod perinde est, quae cum fine matrimonii non minus pugnet, quam adulterium.

Quid statuendum sit de matrimoniis imperfectis?

§. L. Quamvis vero haec omnia ipsa recta ratio exigere videatur in societate conjugali: facile tamen unusquisque intelligit, 80. unum officium altero magis minusve finem matrimonii attingere, adeoque 81. non statim societatem inter masculum & feminam matrimonium esse desinere, si quid per pacta mutetur. Quamobrem 82. matrimonium, licet imperfectum, est, quod sine sollemnitate, clam, liberorum tamen quaerendorum educandorumque caussa, contrahitur, (*) 83. nec non cui accedit *lex morganatica*, immo & 84. *putativum*, de quo singulari dissertatione egit Jo. Nic. Hertius: quamvis 85. in imperantium sit arbitrio, quem hujusmodi conjunctioni effectum in civitate tribuere velint.

(*) Huc pertinet matrimonium, quod vocant *mariage de conscience*: immo & concubinatus, qualis apud Romanos obtinuit, de quo plura diximus *in commentario ad legem Jul. & Papiam, Lib. II. Cap. IV.* Neque enim aliter, quam dignitate, ab uxore legitima differebat concubina, quippe cum pellice non confundenda. Unde & *inaequale conjugium* vocatur concubinatus. *l. 3. C. de natur. lib.* Contra ne imperfecti quidem matrimonii nomen meretur illud, quod barbare vocant *ad talacho*, *emancibado*, *casato di*

media

media carta, quod ea lege contrahitur, ut vir, prole potitus, feminam illico a se segregare, vel uxor, praegnans, maritum pro lubitu deserere possit, qualia Amazonum matrimonia fuisse, memoriae prodiderunt veteres, quamvis de veritate rei non abs re dubitet Arrianus *in expedit. Alexandri M. Lib. VII. pag.* 291. *sequ.* Conf. Sam. Petiti *Diss. de Amazonibus*, & Casp. Sagitt. *Exercit. ad Justin. Hist. II*, 4. Quid enim hoc aliud est, quam *exire matrimonii caussa, nubere divortii caussa?* Seneca *de Benef. III*, 6. Quid magis adversari dixeris educationi liberorum, quam nuptias contrahentibus pro fine esse debere, supra monuimus?

Cap. III.

DE OFFICIIS, IN SOCIETATE PARENTUM ET LIBERORUM OBSERVANDIS.

§. LI.

Transitio ad societatem parentum & liberorum.

EX conjunctione maris & feminae, de qua superiore capite disseruimus, nascuntur LIBERI, qui tantisper cum parentibus in societate vivunt, dum ipsi novas familias constituant, & e parentum manu potestateque exeant. Quamvis enim liberi, quando in hoc orbis theatrum prodeunt, nec expresse, nec tacite, in hanc societatem consentire possint: tamen, quia & ex praesumto consensu aliquando nasci potest societas, si ex ipsa rei natura, alterum consensisse, judicamus, (§. XVII, 48.) ipsa vero liberorum adhuc infantum conditio requirit, ut cum aliis in societate vivant: (§. eod.*) 1. nihil obstat, quo minus parentes liberosque in eumdem finem, eademque media consentire, adeoque 2. dari SOCIETATEM INTER PARENTES LIBEROSQUE, statuamus. (§. XIV).

Ejus finis commoda liberorum educatio.

§. LII. Nimirum, quum liberi, adhuc infantes, immo & pueri atque adolescentes, non sint ea ingenii perspicacia praediti, ut ipsi vel de alimentis sibi prospicere, vel, quomodo actiones suas ad rectae rationis normam componere debeant, dijudicare possint: 3. Deus sane, qui eos exsistere voluit, etiam aliis curam demandasse intelligitur, tenellos illos homunculos educandi. Quumque 4. ideo incredibilem amorem erga liberos inseverit parentibus, non solum hominibus, verum etiam brutis animantibus, ut de hoc officio admonerentur, (§. XXVII.) hique praeterea sobolis procreandae educandaeve caussa societatem inierint, aut saltim hunc finem unice ob oculos habere debuerint (*): (§. eod.)

eod.) consequens est, 5. ut id officium primario incumbat parenti utrique, adeoque 6. societatis inter parentes & liberos finis non alius sit, quam COMMODA horum EDUCATIO.

(*) Quamvis ergo contingere possit, ut homines diversi sexus non liberorum quaerendorum, sed solius libidinis caussa, congrediantur: tamen ideo hac obligatione non liberantur, quod alium sibi finem proposuerunt. Quum enim omnes impurae commixtiones extra matrimonium rectae rationi adversentur: (§. XXXV.) non refert, quem finem ante oculos habeant parentes, sed quem habere debeant, nec in cujusquam potestate est, juri praeceptivo, quod hunc finem statuit, renunciare. (Lib. I. §. XIII, 19.)

§. LIII. Quia ergo finis hujus societatis est commoda sobolis procreatae educatio, (§. LII.) ea vero sine actionum directione consistere nequit, consequens est, 7. ut parentibus liceat liberorum actiones dirigere, (*) ac proinde 8. iis competat POTESTAS in liberos, adeoque 9. haec societas omnino sit inaequalis & rectoria. Quemadmodum vero ex fine cujusque societatis officia sociorum sunt aestimanda: (§. XV, 43.) ita 10. & haec PARENTUM POTESTAS ex fine aestimanda est, adeoque 11. est jus, parentibus competens, ea omnia agendi, sine quibus liberorum actiones ad obtinendum hujus societatis finem dirigi non possent. Haec obtineri nequit sine potestate parentibus competente.

(*) Habes ergo originem potestatis illius, qua parentes jure naturae in liberos utuntur. Vult Deus, ut liberi exsistant, id est, ut & conserventur, & feliciter vivant. (Lib. I. §. LXXVII. sequ.) Conservari & felices esse non possunt, nisi commode educentur (§. LII.) Educari commode nequeunt, nisi eorum actiones dirigantur. Vult ergo Deus, ut ab iis, qui liberos educant, eorum actiones dirigantur. Quumque jus dirigendi actiones liberorum sit potestas in liberos: (§. LIII, 11.) voluit sane, ut parentes potestatem in liberos exerceant. Facessere ergo jubemus Hobbesium *de cive IX*, 3. hanc potestatem ex occupatione derivantem. Nec Pufendorffius satisfacit, qui *Lib. VI. de jur. nat. & gent. Cap. II.* §. IV. eam partim ex vitae socialis natura, partim ex praesumto liberorum consensu, explicare voluit. Consensus enim praesumtus in societatem hanc, quem ipsi agnoscimus, fundamento aliquo niti debet, quod non aliud esse potest, quam hoc, quod paullo ante exposuimus.

§. LIV. Quumque hoc officium communes liberos educandi utrique parenti incumbat: (§. LII, 5.) consequens est, 12. ut & potestas haec utrique sit communis, adeoque 13. ex jure gentium repeti non possit patria illa potestas, soli patri propria, quam jus Romanum inculcat. Attamen quum patris, tamquam mariti, in ipsa societate conjugali regulariter primae sint partes: (§. XLV, 61.) facile est ad existimandum, 14. dissentientibus parentibus, paternae magis, quam maternae, voluntatis habendam esse rationem, nisi 15. pater aliquid, quod manifesto turpe, liberisque no- Potestas haec penes utrumque parentem est.

xium ſit, jubeat. Ad id enim, tamquam moraliter impoſſibile, nec matrem, nec liberos obſtringi, facile eſt ad exiſtimandum.

Immo & in avos, avias, cognatos, tutores, nutritores, adoptantes, tranſit.

§. LV. Quia praeterea officium educandi liberos, eo quo haec poteſtas naſcitur, aliquando, praemortuis parentibus, vel avi aviaeve, quos pietas excitat, vel cognati occupant: aliquando ipſi parentes id aliis, ad hoc exſequendum magis idoneis, demandant: aliquando extraneus quidam id ſibi, a parentibus cedi, ultro poſcit: ſequitur, 16. ut haec poteſtas, quatenus in facultate actiones liberorum dirigendi conſiſtit, tunc & AVIS, COGNATISVE, 17. & NUTRITORIBUS & PAEDAGOGIS, & 18. iis, qui quaeve (*) alienos liberos ADOPTANT, vel 19. in TUTELAM recipiunt, denegari nequeat, adeoque 20. hi omnes ea poteſtate eatenus uti poſſunt, quatenus eam ſuſcepta ab iis cura educationis exigere videtur.

(*) ADOPTIONEM ergo jus naturae non improbare ſtatuimus, ſed ex alia ratione, quam ex qua eam Romani derivarunt. Quum enim liberi apud eos eſſent in patria poteſtate, id eſt, in dominio juris Quiritium: *l.* 1. *D. de rei vind.* inde colligebant, patrem liberos aeque, ac alias res mancipi, in dominio ſuo conſtitutas, poſſe alienare, & mancipare. Et hinc adoptiones fiebant per mancipationes & ceſſiones in jure, ceu alibi oſtendimus. Porro adoptare poterant ſoli maſculi, non feminae, niſi ex indulgentia principis in ſolatium liberorum amiſſorum: §. 10. *Inſt. l.* 5. *C. de adopt.* quia femina aliquem in poteſtate habere non poterat. Sed nos adoptiones non ex dominio aliquo vel patris, vel utriusque parentis, ſed ex officio liberos educandi, eorumque actiones ad hunc finem dirigendi, derivamus. Quod officium quum aliquando alii extranei rectius, vel ſaltim aeque commode exſequantur, ac ipſi parentes: nihil obſtat, quo minus hi illud aliis volentibus concedere, adeoque liberos iis in adoptionem dare poſſint. Nec quidquam refert, maſculus adoptet, an femina, nupta, an innupta, quia haec adoptio non imitatur naturam, ſed parentum tantum officia. Et exſtat ſane hujuſmodi adoptionis exemplum non modo apud Aegyptios *Exod. II*, 10. verum etiam apud Romanos, apud quos Valeriam Auguſtam non in ſolatium liberorum amiſſorum, ſed ob ſterilitatem, adoptaſſe Candidianum, refert Lactant. *de mort. perſequ. Cap. L.*

Parentibus tribuit jus jubendi, prohibendi, caſtigandi.

§. LVI. Quemadmodum porro haec parentum poteſtas conſiſtit in jure ea omnia agendi, ſine quibus liberorum actiones ad obtinendum ſocietatis hujus finem dirigi non poſſunt: (§. LIII, 11.) ita facile eſt ad exiſtimandum, 21. parentibus licere & praeſcribere liberis, quae agere eos oporteat, & 22. prohibere, quae ab iis fieri nolint, & 23. immorigeros non modo objurgare, ſed &, 24. prout res exigit, caſtigare, & acrioribus remediis in ordinem cogere: modo 25. id prudenter fiat, ſtatuſque non modo & dignitatis familiae, ſed & 26. aetatis (*), reliquarumque circumſtantiarum ratio habeatur.

(*) Recte

(*) Recte Grot. *de jure belli & pac.* *II*, 5, 2. & Pufendorff. *Jur. nat. & gent. VI*, 2, 7. *seqq.* observant, majorem esse hujus potestatis vim in primae aetatis liberis, quam in adultioribus. Quum enim tantum possit pater, quantum requirit finis hujus societatis, puta, liberorum educatio, (§. LIII, 11.) liberi autem imperfecti judicii vix umquam, quid factu optimum sit, perspiciant: ipsa res exigit, ut parentes omnes eorum actiones dirigant, eos ad certam addiscendam artem, nec non ad amplectendam religionem, quam ipsi probant, compellant, immodestosque & immorigeros etiam virga scuticaque castigent. Id vero bonus pater non fecerit filio adultiori, quem, maturiore judicio praeditum, auctoritate magis & rationum pondere, quam severitate ac rigidiore imperio, ad quaevis honesta pertrahere studebit, nec temere quidquam, quod ad futurae vitae rationes pertinet, invito illi per modum imperii injunget. Sic e. g. puerum parentes recte adigent etiam invitum, ut scholam frequentet, at non recte adultum cogent ad ducendam uxorem, ad certum vitae genus, a quo abhorret, eligendum, cetera. Id quod observandum contra Casp. Zieglerum, qui hanc distinctionem non putat admittendam *in Notis ad Grot. I I.* 5, 2.

§. LVII. Ex eodem patet, 27. finem hujus societatis non exigere jus vitae & necis in liberos, 28. nisi forte in statu naturali parentes diffusae familiae, tamquam capita, praefuerint: quamvis tunc magis ut principes vel imperantes, quam tamquam parentes, id jus exercuisse videantur (*). Hinc denuo colligimus, 29. non probare jus naturae rigidum illud jus veterum Romanorum, quod ipsis postea Romanis displicuit, adeoque 30. vere docuisse Justinianum, *nullos esse alios homines, qui tali in liberos potestate utantur, qua usi sint Romani. §. 2. Inst. de patr. pot.* An & jus vitae & necis?

(*) Id vero vel inde patet, quod jus illud vitae & necis magis patri proprium, quam utrique parenti commune fuisse, quin sese in ipsas uxores, & nurus etiam viduas porrexisse videtur. Exemplum sane posterioris observationis praebuit Judas, qui, quum intellexisset, scortatam esse Thamarem nurum: *Ducite eam*, inquit, *ut comburatur. Genes. XXXVIII*, 24. Ita & hodie Reges, quia in statu naturali vivunt, hoc jus vitae & necis exercent in uxores, liberos, universamque familiam, idque & olim semper exercuerunt, non tamquam patres, sed tamquam supremi imperantes. Sic inter Perseum & Demetrium filios judex sedit Philippus Macedo apud Liv. *XL*, 8. Sic a Valeria Messalina, uxore adultera, supplicium sumsit Claudius Caesar apud Sueton. *in Claud. Cap. XXVI.* ut jam non dicam de exemplis recentioribus, quae jam alii cum cura expenderunt. Add. Barbeyrac ad Pufend. *de jure nat. & gent. VI*, 2, 10.

§. LVIII. Multo minus ergo 31. illa parentum potestas jure naturae conjuncta est cum jure liberos venumdandi, 32. delinquentes noxae dandi, 33. omniaque, quae liberis aliunde obveniunt, adquirendi, quamvis haec omnia antiqua saltim Romanorum jurisprudentia probarit. Nihil enim horum ita comparatum est, ut sine eo obtineri nequeat finis hujus societatis. (§. LIII, 11.) Attamen, An jus venumdandi noxaeve dedendi liberos, per eosque adquirendi.

tamen, quum haec poteſtas in facultate dirigendi liberorum actiones conſiſtat: (§. LIII, 7.) 34. parentibus non deneganda videtur facultas, liberis pro conditione ſua certas imperandi operas, ex iiſque lucrum capiendi, immo & 35. adminiſtrandi ea, quae liberis ſive fortunae, ſive hominum beneficio obvenerunt (*).

(*) Nam quum ipſi liberi, quamdiu immaturum imperfectumque eſt eorum judicium, directioni parentum ſubſint: quidni & eorum res ab iis adminiſtrentur? An vero & fructuaria eſt haec adminiſtratio? Non dubito. Quibuſcumque rebus indigent liberi, eas a parentibus jure quodam ſuo exigunt, veluti cibum, potum veſtes, habitationem, ſumtus diſciplinae. Non ergo indigent fructibus, quibus maxime plerumque indigent parentes ad alendos educandoſque liberos. Et qua fronte fructus a parentibus repeterent liberi, quibus vicem numquam reddere poſſunt, ſi ſe ſuaque omnia redderent? Iſmene apud Sophoclem *in Oedipo Color. v. 523.*

Φύλακτα πατρὸς τόδε. τοῖς τεκοῦσι γὰρ
Οὐδ' εἰ πονεῖ τις, δεῖ πόνου μνήμην ἔχειν.

Patrem cura: nam parentum cauſſa
Etſi quis laborat, laborum tamen non meminiſſe debet.

Officiorum parentum erga liberos fundamentum.

§. LIX. Sed haec de poteſtate parentum dicta ſufficiant. Quod ad OFFICIA eorumdem attinet, ea intellectu facillima videntur. Etenim ex fine hujus ſocietatis prono alveo fluunt. Eſt ille COMMODA LIBERORUM EDUCATIO, ac proinde nemo non intelligit, obligatos eſſe parentes, ad ea omnia agenda, ſine quibus finis hujus ſocietatis obtineri non poteſt, & ad ea omittenda, quae cum fine illo pugnant. (§. XXV, 76. ſequ.) Itaque operae pretium fuerit, educationis notionem evolvere paullo accuratius, ut ex ea officia, tum parentum, tum liberorum, tanto facilius certiusque eruantur.

Quid educatio, & in quo illa conſiſtat?

§. LX. Obligationem ad educandos liberos parentibus ipſum amorem, quem illis natura inſevit, inculcare, jam ſupra monuimus. (§. XXVII.) Quumque parentes liberos non alio AMORE, quam BENEVOLENTIAE, complecti poſſint, (Lib. I. §. LXXXV.) hic vero in eo conſiſtat, ut entis inferioris atque imperfectioris felicitate delectemur, eamque ſervare, &, quantum in ens illud cadit, amplificare ſtudeamus: (ibid. §. LXXXVI.) conſequens eſt, 36. ut & parentes liberos non modo conſervare, ſed & 37. felicitatem eorum amplificare teneantur: & 38. in hoc ipſo conſiſtat commoda EDUCATIO, per quam adeo 39. nihil aliud intelligimus, quam curam parentum, qua liberos ſuos & conſervare, & felicitatem perfectionemque eorum amplificare, omni ope nituntur (*).

(*) Quid enim adeo magnum eſt, procreaſſe liberos, niſi & conſerventur? & quid conſervaſſe, niſi & ita inſtituantur, ut verae felicitatis participes eſſe poſſint? *Ad bene vivendum*, ait Seneca, *de Benef. III. 31. minima portio eſt vivere.* Et paucis interjectis: *Vis ſcire, quam non ſit magnum beneficium, vitam ſic*

sic dare? exposuisses: nempe injuria erat, genuisse. Quo quidem colligo, minimum esse beneficium patris matrisque concubitum, nisi accesserint alia, quae prosequerentur hoc inutum muneris, & aliis officiis ratum facerent.

Parentum est liberorum vitam, sanitatem & integritatem membrorum conservare.

§. LXI. Quum ergo parentum sit, operam dare, ut conserventur liberi: (§. LX, 39.) consequens est, 40. ut non modo iis alimenta commoda, (*) id est, victum, amictumque, pro conditione sua praebere, sed & 41. eorum valetudinem curare, 42. corpus membraque, quantum in se est, integra praestare, quin & 43. eos a luxu, ingluvie, lascivia, omnibusque vitiis, quae sanitatem ac vires corporis animique prosternunt, avertere, ac proinde 44. non temere solos & sine custode relinquere, teneantur.

(*) Ad quae alimenta praecipue etiam pertinet primi lactis instillatio. Ad hanc enim ipsam matrem obligatam esse, vel hoc ipso eas natura admonet, quod illico a partu, ubera illius lacte turgescere incipiunt, & inexhaustus ille fons tamdiu plerumque hoc nectar sufficit, donec solidiorem cibum ferat infantuli stomachus. Vere ergo neglecti officii materni reas esse, quae vel commoditatis suae, vel formae servandae caussa, eam operam nutriculis & scortillis delegant, ipsi pagani, ductu solius rationis, viderunt, multisque probarunt argumentis. Pertinent huc Plutarch. *de liber. educ. p. 3.* Gell. *Noct. Att. XII*, 1. At, sicuti necessitas facile unumquemque solvit lege adfirmativa: (Lib. I. §. CXIV, 59.) ita nec vitio vertendum fuerit matri delicatiori, infirmae, lacte destitutae, si nutrici commendet infantem. Qualis vero deligenda sit a proba & prudente matre, elegante epistola ad Phyllida ostendit Myia apud Thom. Gale *Opusc. mythol. eth. & phys. p. 750.*

Quid huic officio adversetur?

§. LXII. Huic ergo officio omnino adversantur 45. procuratio abortus, 46.) expositio infantum, 47. eorumdem, nihil tale meritorum, abdicatio vel exheredatio, (*) 48. alimentorum necessariorum denegatio, & similia, quae fini hujus societatis repugnant, vitia. In primis 49. reprehensione dignissimi, indignique parentum nomine sunt, qui vel derelinquunt liberos, vel 50. incuria sua efficiunt, ut vita, sanitas, sensus, membraque eorum aliquid capiant detrimenti. Quin 51. tanto detestabilior est haec parentum impietas, quo magis sensus, sanitas, integritasque membrorum non solum ad conservationem, sed & ad felicitatem liberorum, pertinent.

(*) Parum enim interest, sive quis occidat liberos, sive iisdem alimenta deneget. *l. 4. D. de agnosc. & alend. lib.* Alimenta autem liberis subtrahunt parentes, qui illos abdicant vel deserunt, innocentesve exheredes scribunt: immo ne ipsae quidem leges reprehensione vacant, quae parentibus tantum indulgent, ut liberos suo arbitrio tractare possint, vel saltim majorem patriae potestatis, quam aequitatis naturalis, habent rationem. Quis enim non reprehendat Tarquiniensium leges, stare passas testamentum Damarati, qui *ignorans, nurum ventrem ferre, immemor in testamento nepotis decesserat, puero post avi mortem in nullam sortem bonorum nato, & postea ob inopiam Egerii nomen feren-*

te. Liv. *I*, 34. Quis non laudet Augustum, qui C. *Tettium, infantem, a patre exheredatum, in bona paterna ire decreto suo jussit, patris patriae nomine usus, quoniam Tettius in proprio jure procreato filio summa cum iniquitate paternum nomen abrogaverat?* Valer. Max. *VII*, 7.

Liberorum perficiendus est intellectus.

§. LXIII. Quum vero praeterea ad parentum officium pertineat, ut liberorum suorum perfectionem felicitatemque pro virili amplificare studeant, (§. LX, 39.) ad perfectionem vero eorum vel maxime pertineat intellectus excultus, & viva veri bonique cognitione probe imbutus: (Lib. I. §. CXLVI.) sane parentum erit, 52. liberis praecepta sapientiae rerumque divinarum & humanarum scientiam a teneris unguiculis instillare, vel 53. eos idoneis magistris perpoliendos dare, 54. nullisque sumptibus parcere, ut & ingenia eorum acuantur, & 55. ipsi ad omnes honestas artes, pro conditione facultatibusque suis, instituantur. Ex quo porro colligimus, 56. parentes obligatos esse ad explorandam liberorum indolem, honestumque vitae genus, quod indoli, conditioni, aliisque circumstantiis conveniat, eligendum, eo vero semel electo, 57. nihil eos reliqui facere debere, ut liberi personam, sibi impositam, in hoc mundi theatro aliquando cum plausu agere possint (*).

(*) Quumque unus homo plures plerumque personas sustineat, ut singulari dissertatione luculenter ostendit Hertius: educatio ita attemperanda est, ut liberi non modo ad vitae genus, quod electum est, apti sint, sed & reliquas personas decore agant. Hinc, quia liberi aliquando non solum boni mercatores, artifices, opifices, sed & boni cives esse debent: educationem liberorum accommodandam etiam esse statui ac formae reipublicae patriae, recte monet Aristoteles *Polit. V*, 9. addita ratione: Ὄφελος γὰρ οὐθὲν τῶν ὠφελιμωτάτων νόμων, καὶ συνδεδοξασμένων ὑπὸ πάντων τῶν πολιτευομένων, εἰ μὴ ἔσονται εἰθισμένοι καὶ πεπαιδευμένοι ἐν τῇ πολιτείᾳ· εἰ μὲν οἱ νόμοι δημοτικοί, δημοτικῶς· εἰ δ' ὀλιγαρχικοί, ὀλιγαρχικῶς. Εἴπερ γάρ ἐστιν ἐφ' ἑνὸς ἀκρασία, ἔστι καὶ ἐπὶ πόλεως. *Nullum enim emolumentum capitur ex utilissimis legibus, & quae probatae sunt judicio cunctorum, qui dant operam reip. ni fuerint adsueti & instituti, si leges sint populares, populariter; sin oligarchicae, oligarchice. Si enim est in uno mortali incontinentia, est etiam in civitate.*

Et emendanda voluntas.

§. LXIV. Quumque voluntas sit vera illa amoris, quo cum bono, adeoque & cum felicitate conjungimur, sedes: 58. nihil agere videbuntur parentes, qui de perficiendo liberorum intellectu solliciti, nullam voluntatis rationem habent: nec non 59. qui non id agunt, ut liberorum suorum animos ad pietatis virtutisque amorem inflamment, sed 60. ut eos vel manifestis vitiis, vel 61. calliditati, avaritiae, ambitioni, voluptati, (quibus ipsi prudentiae, frugalitatis, erectioris animi elegantiaeque velum praetendunt,) adsuefaciant, qui denique liberis ad omne scelus profligatis, 62. praeeunt

praeeunt exemplo, & sic aegrotos animos perpetuis vitiorum spectaculis turpiter corrumpunt. (*)

(*) Sunt haec praecipua errata, quibus & optimam liberorum indolem in praecipitia abripi, animadvertimus. Quemadmodum enim nemo est tam existimationis suae incuriosus, ut manifestis vitiis pollutus videri velit, ac proinde unusquisque sceleribus suis aliquod virtutis ac prudentiae velum praetexit: ita & liberos suos ita instituere solent parentes, ut non tam honeste ac sapienter vivere, quam alios aliqua virtutum specie decipere discant," id est,

Ut Curios simulent, & bacchanalia vivant.

Ad hoc eos praeceptis, ad hoc exemplis suis instituunt. Quin si hi quadam naturae bonitate ad veram laudem contendunt: eum impetum parentes turpi exemplo reprimunt. Quemadmodum enim, qui nocte illuni iter faciunt, facile a recto tramite aberrant, si praeter facem passim oberrant ignes fatui: ita & praeclara ingenia plerumque in transversum aguntur, si oculis quotidie obversantur prava parentum facinora, hique se ipsos liberis praebent inutilis disciplinae exempla, parum memores incomparabilis illius sententiae Juvenalis *Sat. XIV. v.* 44.

Nil dictu foedum visuque haec limina tangat,
Intra quae puer est, procul hinc, procul inde puellae
Lenonum, & cantus pernoctantis parasiti.
Maxima debetur puero reverentia. Si quid
Turpe paras, nec tu pueri contemseris annos:
Sed peccaturo obsistat tibi filius infans.

§. LXV. Quum vero puerorum atque adolescentium indoli nihil magis adblandiatur, quam otium & voluptas: parentes operam dabunt, 63. ne nimis delicatam rationem in educandis liberis teneant, 64. neque eos otio obtorpescere patiantur, aut 65. nimis exquisito victu nutriant, sed 66. solem, frigusque ferre, ciboque parabili contentos esse, doceant. Ita enim dum educantur rusticorum liberi, dumque hi inter operas rusticas, pressumque lac, & cibos parabiles adolescunt, eos & sanitate & robore ipsis plerumque nobilibus adolescentibus antecellere, docet experientia. (*)

In primis a voluptate revocandus animus.

(*) Exstat hanc in rem incomparabilis epistola Theanus, Pythagoreae sapientiae filiae, ad Eubulen apud Thomam Gale *Opusc. mythol. ethic. & phys.* p. 741. qua ex instituto demonstrat, διαστροφὴν τῆς φύσεως εἶναι, ὅπου τὰ παιδία φιλήδονα μὲν ταῖς ψυχαῖς, ἡδυπαθῆ δὲ τοῖς σώμασι γίνηται. *Corruptionem & perversionem naturae esse*, (non educationem,) *quum animi ad voluptatis amorem, corpora ad libidinem transferantur.* Nec minus graviter haec praecepta passim inculcat Plutarchus toto illo aureo libello *de institutione liberorum.*

§. LXVI. Sed praecipue 67. juventutis animum pervertit consuetudo cum pravis hominibus: adeoque 68. nihil majore cura ac sollicitudine cavere decet parentes, quam ne liberi sibi malos sodales inveniant, sed 69. paribus & bene educatis colludere malint. Quum enim ad imitationem natura proclives sint tenelli eorum animi, (*) cerei quippe flecti in vitium, monitoribus asperi: experientia docet,

Nec non a pravorum consuetudine.

cet, tanto facilius pueros adolescentesque abripi in quaevis praecipitia, quanto minus adulatores & parasitos ab amicis, corruptores a bonis magistris, instigationes ad vitia a salubrioribus praeceptis possunt discernere.

(*) Quam proclives sint pueri ad imitandum, argumento sunt illi, qui inter feras bestias educati, earum non modo victum & gressus, sed & gestus, vocem & ferociam ita paullatim adsciverunt, ut a bestiis vix discernerentur. Exempla dederunt auctor supplementorum Lamberti Schaffnab. *ad ann. MCCCXLIV.* Hartknoch. *de Polon. Lib. I. Cap. II. p.* 108. Bern. Connor *Evang. med. art. CXV. p.* 181. & *de statu Polon. Part. I. Epist. VI. p.* 388. Sic & puerum surdum & mutum, a parentibus in templum frequentius adductum omnes gestus, quibus inter sacra alios uti viderat, tam accurate expressisse ferunt, ut non dubitarent clerici, quin aliquo religionis sensu tangeretur, quum tamen ubi auditum casu recepisset, & sensim coepisset loqui, rei non meminerit, nec ullo indicio vel argumento colligi posset, eum religionis ideam ullam animo concepisse. Vid. *Act. erud. Lips. MDCCVII. p.* 507. Si ergo homines in bruta velut convertit solum cum brutis contubernium, & si hominem surdum & mutum religiosis gestibus imbuit solus aliorum religiose Deum colentium conspectus: quis miretur, & pueros aliam naturam induere ex consuetudine cum aliis, & veluti hausto Circes poculo in bestias transformari?

Liberi parentibus debent amorem devotionis & obedientiae. §. LXVII. Quae contra LIBERIS officia erga parentes incumbant: ex horum statu & jure, societatisque ipsius indole non difficulter intelligitur. Quemadmodum enim parentibus est jus dirigendi liberorum actiones: ita inde patet, 70. eos a liberis non aliter considerari posse, quam ut superiores & perfectiores, adeoque 71. amandos esse amore devotionis & obedientiae, (*) (Lib. I. §. LXXXV.) Ex quo porro sequitur, 72. ut liberi eos omni veneratione atque obsequio, (§. LXXXVI.) & 73. tali quidem veneratione, quae eorum perfectionibus digna sit, (Lib. I. §. LXXXVII, 51.) prosequi teneantur.

(*) Hinc veteres omnes fassi sunt, proximum amoris gradum post Deum deberi parentibus, quibus nos ipsos debeamus. Sic Gell. *Noct. Att. IV.* 13. officia liberorum erga parentes primo loco ponit inter omnia, quae aliis hominibus debeamus, auctoritate usus Catonis, Massurii Sabini & C. Caesaris. Multo expressius *aureorum Pythagorae carminum* auctor *v.* 1. *seqq.*

Ἀθανάτους μὲν πρῶτα θεοὺς, νόμῳ ὡς διάκειται.
Τίμα, καὶ σέβου ὅρκον· ἔπειθ᾽ ἥρωας ἀγαυούς.
Τούς τε καταχθονίους σέβε δαίμονας, ἔννομα ῥέζων
Τούς τε γονεῖς τίμα, τούς τ᾽ ἄγχιστ᾽ ἐκγεγαῶτας.

Primum immortales Divos pro lege colunto
Et jusjurandum: heroas, clarum genus, inde.
Daemones hinc, terris mixti, sua jura ferunto,
Inde parentis honos sequitur: tum sanguinis ordo.

Quae explicans suo more, Hierocles p. 50. θεοειδῆ εἰκόνα. *Deo similem imaginem* in parentibus agnoscit. Et Simplicius Comment. *in Epicteti Enchirid. Cap. XXXVII. p.* 199. Οἱ ἔτι παλαιότεροι

περὶ τοσοῦτον τὰς γονέας ἐσέφθησαν, ὡς καὶ θεοὺς αὐτοὺς ἑρμηνεῦσαι καλεῖν. εὐλαβηθέντες δὲ τὴν θείαν ὑπεροχὴν τῆς τῶν γονέων ἀδελφοὺς θείους ἐκάλεσαν, ἐνδεικνύμενοι τὴν τάξιν, ἣν τὰς γονέας ἔχειν πρὸς τοὺς παῖδας τοὺς ἑαυτῶν ὑπελάμβανον. *Antiquiores* (Romanis) *leges ita veneratae sunt parentes, ut* DEOS *adpellare eos non dubitarint : divinam autem excellentiam reveritae fratres patrum* THIOS *quasi* DIVINOS *adpellant, ut demonstrent quam rationem parentum adversus liberos esse existiment.*

§. LXVIII. Quia ergo veneratione prosequendi sunt parentes & tali quidem, quae eorum perfectionibus digna sit: (§. LXVII, 72. 73.) nemo sane dubitaverit, 74. quin liberi parentes aliis omnibus praeferre, 75. cum iis, ac de iisdem, non nisi honorifice loqui, quin 76. & operam dare debeant, ne vel vultu laedatur pietas. Et quamvis contingere possit, ut in parente vel alterutro, vel utroque non reperiantur eae perfectiones, ut inde veneratio vel honor nasci possit: (Lib. I. §. LXXXVII. *) boni tamen filii est, 77. dissimulare illa parentum vitia, & 78. patienter potius ferre eorum injurias, quam quidquam eorum, quae a liberis ipsa natura exigit, praetermittere (*).

Veneratio parentibus debita.

(*) Nam & mali parentes, parentes tamen, id est, uti eos recte vocat Simplicius *ibid. p.* 198. αἴτιοι μετὰ θεὸν τοῦ εἶναι, *existentiae nostrae post Deum auctores*, sunt: eaque perfectio vel sola nos ad concipiendam animo pietatem ac venerationem incitare debet. Epictet. *Enchir. Cap. XXXVII.* Ἀλλὰ πατὴρ κακός ἐστι. μή τι οὖν πρὸς ἀγαθὸν πατέρα φύσει ᾠκειώθης· οὐκ ἀλλὰ πρὸς πατέρα. τήρει τοιγαροῦν τὴν πρᾶξιν τὴν σαυτοῦ πρὸς αὐτόν, μηδὲ σκόπει, τί ἐκεῖνος ποιεῖ, ἀλλὰ τί σοι ποιήσαντι κατὰ φύσιν, ἡ σὴ ἕξει προαίρεσις. *At pater malus est. Numquid igitur natura cum bono patre conjunctus es ? Non, sed cum patre. Tu ergo munus tuum erga ipsum tuere, nec, quid ille agat, considera, sed quibus rebus agendis tuum institutum naturae futurum sit consentaneum.*

§. LXIX. Quumque parentibus competat potestas dirigendi liberorum actiones, eosque coërcendi castigandique : (§. LVI, 23. sequ.) consequens est, 79. ut parentes non modo amore devotionis prosequendi, sed & timendi sint. Ex quo amoris ac timoris temperamento quum nascatur *timor filialis*: (Lib. I. §. CXXXI. *) inde non possumus non colligere, 80. timorem illum solum cadere in pios liberos, adeoque 81. objurgationes castigationesque parentum non tam, quod doleant, metuendas, quam quod indignationis paternae, suis vitiis provocatae, sint argumentum.

Itemque metus reverentialis.

§. LXX. Quandoquidem vero & obsequio prosequendi sunt parentes : (§. LXVII, 72.) non possent profecto reprehensionem effugere liberi, 82. nisi jussa eorum promte exsequerentur, ac 83. ne morositatem quidem eorum, & duriora imperia, sese ab officio dimoveri patiantur. Quia tamen vel ipsa recta ratio docet, quo major est entis alicujus perfectio ac sublimitas, eo majorem ei

Nec non obsequium.

ei venerationem & obedientiam exhiberi oportere: (Lib. I. §. LXXXVII. *) consequens est, 84. ut, si turpe quid ac voluntati divinae vel legibus adversum jubeant parentes, horum potius, quam Dei ac legum jussa insuper sint habenda. (*)

(*) Quod enim de magistratuum jussibus dixerunt Petrus & Joannes, Apostoli: Εἰ δίκαιόν ἐστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον, ἢ τοῦ Θεοῦ, κρίνατε. *Justumne sit apud Deum, vobis potius, quam Deo, auscultare, ipsi judicate. Act. IV, 19.* Et paullo post *Act. V, 29.* Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον, ἢ ἀνθρώποις. *Obedire oportet Deo potius, quam hominibus*: idem & ad parentum praecepta pertinet. Quamvis enim sanctissimum eorum sit imperium: sanctius tamen est ipsius Dei, nec eo usque porrigitur parentum potestas, ut liberos legibus, a summis imperantibus latis, possint solvere. (§. XXIV, 75.) Hierocl. *ad aurea Pyth. carm. v. 4. p. 53.* Εἰ δὲ ἐστιν, ὅτι τῶν θείων νόμων ἀπῳδός ἐστιν ἡ τῶν γονέων προαίρεσις, τί δεῖ ποιεῖν εἰς ἀντινομίαν ἐμπεσόντας τοιαύτην, ἢ τοῦτο, ὃ καὶ ἐπὶ πολλῶν καθηκόντων ἐν περιστάσεσιν εἰς ἐναντίωσιν ἐλθόντων προσήκει φυλάττειν; μειζόνων γὰρ καὶ ἐλαττόνων προκειμένων καλῶν, τὰ μείζονα πρὸ τῶν ἐλαττόνων ποιεῖσθαι δεῖ, ὅταν μὴ ἀμφότερα ἐξῇ διασώζειν. ἔστιν καλὸν μὲν τῷ Θεῷ πείθεσθαι, καλὸν δὲ καὶ τοῖς γονεῦσιν· εἰ δὲ πρὸς ταὐτὸ ἡ ἀμφοτέρων ἄγοι πειθώ, ἕρμαιον ἂν εἴη καὶ ἄμαχον· εἰ δὲ πρὸς ἄλλο μὲν ὁ θεῖος νόμος, πρὸς ἄλλο δὲ οἱ γονεῖς φέροιεν, μαχομένης τῆς αἱρέσεως τοῖς ἀμείνοσιν ἕπεσθαι δεῖ, πρὸς ταῦτα μόνον ἀπειθοῦντας γονεῦσι, πρὸς ἃ καὶ αὐτοὶ τοῖς θείοις νόμοις οὐ πείθονται. *Si divinis legibus repugnat aliquando parentum voluntas: quid eos aliud facere oportet, qui in illam legum collisionem incidunt, quam quod in multis etiam officiis, quae pro circumstantiarum ratione sibi adversantur, decet observare? Honestis enim duobus propositis, quod majus est, minori decet anteponere, quum utroque frui non licet. Verbi gratia: honestum quidem est, Deo obedire: honestum vero & parentibus ipsis. Quod si te ad eadem ducat utriusque persuadendi vis: lucrum fuerit inopinatum, & sine controversia maximum. Sin autem ad aliud te trahat divina lex, ad aliud vero parentes: in hac voluntatum dissensione meliora sequi praestiterit, & in iis solum parentum jussa praeterire, in quibus & ipsi divinis legibus non obediunt.*

Quando solvatur parentum potestas? §. LXXI. Ceterum uti ea est genuina potestatis parentum ratio, quod ad finem societatis hujus consequendum necessaria est facultas liberorum actiones ad hunc finem dirigendi: (§. LIII, 8.) ita nemo dubitaverit, 85. quin, obtento fine, & medium cessare oporteat, adeoque 86. illa parentum potestas non demum morte eorum, sed tunc illico exspiret, quando liberi masculi ejus aetatis atque ita instituti sint, ut ipsi sua quadra vivere, novamque familiam instituere possint, vel 87. si filiae neptesve domo patria vel avita enubant, in aliasque transeant familias. 88. Ut jus naturae non probet rigorem illum juris veteris Romani, quod filios cum uxore & liberis per omnem vitam in patria potestate esse jubebat, nisi patres vel avi quosdam, ultro emancipatos, e sacris suis dimitterent (*).

(*) Illud

(*) Illud e dominio juris Quiritium, quod patri apud Romanos competiisse in liberos diximus, prono alveo fluere videbatur. Neque enim tempore finitur dominium, neque ullus eo fine facto suo excidere potest. Hinc & imaginariae illae venditiones in emancipationibus adhibitae. Nihil enim analogiae juris magis videbatur convenire, quam ut res mancipi, intercedente mancipatione, abalienaretur. Vid. V. A. Corn. van Bynkershoek *de jure occid. lib. Cap. I. p. 145. sequ.* Quum vero illud dominium in liberos, tanquam res mancipi, jus naturae & gentium plane ignoret: (§. LV. *) illud etiam rigorem illum, quem in paragrapho descripsimus, ignorare certissimum est.

§. LXXII. Quum vero potestas tantum parentum, (§. LXXI, 86.) non item amor, quem ipsa natura insevit parentibus, (§. XXVII.) liberis e familia dimissis cesset: consequens est, 89. ut bonorum parentum sit, etiam separatorum a se liberorum felicitate delectari, 90. eos ope & consilio pro virili juvare, 91. & non minus his, quam in familia perseverantibus, quantum honeste fieri potest, lucrari, 92. nihil denique reliqui facere, ut eos reddant quam felicissimos. Ex quibus simul patet, 93. cur emancipati non minus, quam sui liberi, parentibus ab intestato merito succedant (*).

Soluta parentum potestate non debet cessare amor.

(*) Itaque ab aequitate naturali discessisse videntur gentes pleraeque, quae filias nupturas, oblata certa dote, contentas, exsortesque esse jubebant paternae hereditatis. Equidem haec lex justam habuit rationem apud Hebraeos, quorum rempublicam ita instituerat supremum Numen, ut cuivis tribui sortem suam attribueret, cujus agros & bona in aliam tribum transire noluerat. *Num. XXVII.* Sed non aeque laudaveris similem Syrorum morem, cujus vestigium exstat *Genes. XXXI.* 14. *sequ.* nec non leges Atheniensium, de quibus plura erudite disseruit Jac. Perizon. *de lege Vocon. p.* 119. *seq.* Quin multo minus aequam dixeris legem Romanorum, de filiis etiam emancipatis a paterna hereditate excludendis, quum ipse Praetor ejus rigorem, data illis bonorum possessione, emolliendum; quin eam plane abolendam dixerit Justinianus *Novella CXVIII.* Emancipationem enim potestatem tantum parentum tollere oportebat, non amorem, ex quo successionem ab intestato esse derivandam, suo loco ostendimus. (Lib. I. §. CCXCV.)

§. LXXIII. Ex quo porro colligimus, 94. nec in parentum positum esse arbitrio, liberosne cujuscumque aetatis e potestate dimittere, an eosdem jam adultos invitos in familia retinere malint: nec 95. excusandos esse liberos, qui invitos parentes deserere, & fraena veluti mordere non dubitant. Quemadmodum enim injuste agunt parentes, qui quid eorum omittunt, sine quibus finis hujus societatis obtineri nequit: (§. XXV, 76.) ita liberi se, salva justitia, non possunt subducere parentibus, quia, quod sibi quisque fieri non vult, id nec aliis facere debet. (Lib. I. §. LXXXVIII, 54.)

An in parentum & liberorum arbitrio sit positum, quando potestas illa solvenda sit?

§. LXXIV. Quemadmodum porro parentum amorem exstingue-re

Liberorum obli-

gatio, soluta parentum potestate. re non oportet liberorum discessum e familia: (§. LXXII.) ita 96. amorem illum venerationis, quo liberi illos prosequi tenentur, multo minus tunc cessare debere verum est. Immo, quum unusquisque ad amandum eum, a quo beneficiis ornatus est, obstrictus sit, (Lib. I. §. CCXXVI, 37.) isque amor erga benefactores vulgo GRATITUDO vocetur: (ibid. §. CCXXVII.) consequens est, 97. ut liberi, & finita parentum potestate, obligati maneant ad gratum illis animum quavis ratione ostendendum, 98. eorum benevolentiam verbis ornandam, 99. beneficia beneficiis pensanda, nihilque, quod alicujus momenti est, & ad familiae decus pertinet, (veluti conjugium,) sine eorum consilio suscipiendum: quin 100. & alimenta indigentibus suppeditanda. Quod genus gratitudinis quamvis ad officia imperfecta referendum videatur, 101. ita tamen comparatum est, ut leges civiles liberos, officii sui immemores, jure meritoque in ordinem cogant, (*) (Lib. I. §. CCXXVII, 43).

(*) Si vera sunt, quae de ciconiis memoriae prodiderunt veteres, eas parentes senectute confectos alere: etiam a brutis animantibus in ruborem dantur liberi beneficiorum immemores. Eleganter Aelian. *Hist. animal.* III, 23. *Τρέφουσι μὲν τοὺς πατέρας πελαργοὶ γεγηρακότας καὶ ἐθέλουσι, καὶ ἐπιμελέστατα. κελεύει δὲ αὐτοὺς νόμος ἀνθρωπικὸς οὐδὲ εἷς τοῦτο, ἀλλ' αἰτία τούτων φύσις ἀγαθή. Magna cura ciconiae exacta aetate parentes alunt, etsi humanis hoc facere legibus nullis jubentur, sed sola naturae bonitate ad id impelluntur.* Annon vero recta ratio ad id impelleret homines, ad quod ipsa bruta impellit natura?

Tutorum & pupillorum mutua obligatio. §. LXXV. Si parentes, antequam liberi ad justam aetatem pervenerunt, decesserint: res ipsa suadet, 102. ut eorum educatio demandetur aliis, quos TUTORES vocant, adeoque 103. TUTELA nihil aliud est, quam potestas, actiones liberorum vice parentum dirigendi, eorumque bona administrandi tantisper, dum ipsi liberi justam aetatem attigerint, idoneique sint, ad se suaque rite gubernanda. (*) (§. LV. 19.) Ex qua definitione porro colligimus, 104. tutores eadem potestate uti, ac parentes, quatenus eam arctioribus limitibus non circumscripserunt leges civiles; sed & 105. ad eamdem fidem eademque officia, quae parentibus incumbunt, teneri: denique 106. pupillos non minus ad amorem venerationis, obsequium & gratitudinem, obstrictos esse, ac liberos: quin 107. hanc obligationem tanto esse strictiorem, quo majus est beneficium, ab iis praestitum, quos non natura, sed amor benevolentiae, ad benefaciendum excitavit.

(*) Quamdiu pro impuberibus vel minorennibus habendi sint liberi, jus naturae eo minus definire potest, quo magis diversae sunt eorum indoles; quum in aliis sapientia ante pilos sit, alii sero, alii vix umquam sapiant. At, quia

quia tamen legislatores ad id, quod ut plurimum fit, merito attendunt: (§. XLV, 60.) recte atque ordine fecerunt, dum certos pubertatis ac minorennitatis definierunt annos. Quam variae vero hic fuerint eorum sententiae, repetitis ex omni aevo testimoniis cum cura & ex instituto ostendit vir illustris Jo. Petr. a Ludewig dissertatione singulari *de aetate legitima puberum &, majorennium.*

CAP. IV.

DE OFFICIIS, IN SOCIETATE HERILI OBSERVANDIS.

§. LXXVI.

Progredimur ad SOCIETATEM HERILEM, natura quidem non tam necessariam, ac illae simpliciores, de quibus hactenus actum est, at inter homines tamen jam inde ab antiquissimis temporibus frequentissimam, per quam intelligimus societatem inter dominum dominamve & servos ac ancillas, in qua hi ad dominorum utilitatem operis suis promovendam, illi ad hos alendos, immo & aliquando ad certam mercedem praestandam obligantur. Quum enim ita comparatum sit, ut alter alterius opera indigeat, nec quidquam obstet, ut, quod cuique deest, id ille alterius operis suppleat: (Lib. I. §. CCCXXV. 3.) consequens est, 1. ut aliorum operas, quocumque intercedente contractu, nobis recte stipulemur, atque ita 2. inter nos servosque & ancillas nasci possit HERILIS SOCIETAS, quam inaequalem vel rectoriam esse, facile patet. (§. XIX. 56.) Quid societas herilis, & quae ejus origo?

§. LXXVII. Itaque per HERUM HERAMVE intelligimus personam, quae aliorum operis ad suam utilitatem promovendam utitur, & his vicissim ad alimenta, vel insuper ad mercedem praestandam, obligata est. SERVI vero & ANCILLAE sunt personae, quae ad dominorum utilitatem operis suis, vel pro certa mercede alimentisque, vel pro solis alimentis promovendam obstrictae sunt. Ex qua definitione facile patet, 3. servitutem prioris generis esse MERCENARIAM, 4. ejusque fundamentum non aliud esse, quam locationem conductionem; 5. posterioris OBNOXIAM, (*) 6. ejusque fundamentum esse dominium in ipsas personas servorum, justo titulo adquisitum. Quid herus, vel hera, & servus, vel ancilla? & quotuplex servitus?

(*) Uti placuit vocabulo, quo usus est Phaedrus *Fab. Lib. III, praef. v.* 34.
Servitus OBNOXIA,
Quia, quae volebat, non audebat dicere,
Adfectus proprios in fabellas transtulit.
Uti enim hic *servitudem* dixit pro *servo*, Aesopo, ita eam *obnoxiam* vocavit, quasi

ἐπίνδυνοι, quia Aesopus hujusmodi servitutem serviebat. Graeci *obnoxios* δῦλος, mercenarios οἰκέτας, vocabant, teste Athen. *Deipnos. VI*, 19. Ceterum utraque servitus antiquissima est. Quemadmodum enim Abraamum jam quarto a diluvio saeculo multos servos obnoxios domi suae aluisse, constat: *Genes. XI*, 5. *XIV*, 14. *XV*, 3. 4. *XVI*, 1. *sequ.* ita Jacobum Labani mercenarias operas per multos annos praestitisse, notissimum est ex *Genes. XXIX*, 15. *sequ. XXX*, 28. Equidem & Noachus jam *Genes. IX*, 25. mentionem facit servitutis obnoxiae, eique Chanaanem, nepotem, ob illatas sibi injurias addicit. Sed praedictionem hanc esse eorum, quae haud paullo post acciderunt, recte observavit Jo. Clericus *Comment. in Genes. p.* 72.

Obnoxiae servituti quidam jure sese addicunt ob hebetudinem ingenii.

§. LXXVIII. Et de prioris quidem generis servitute nemo sanus dubitaverit, quin rectae rationi aequitatique naturali non repugnet. At nec posteriorem esse contra naturam, vel inde patet, quod experientia docet, esse homines indole tam servili praeditos, ut nec se familiamve regere, nec necessaria vitae praesidia sibi suisque parare possint (*). Quum ergo unusquisque vitae genus, cui idoneus est, eligere teneatur, (Lib. I. §. CXLVII, 21. sequ.) hi vero homines nulli alii vitae generi idonei sint, quam ut aliis pro alimentis praestent operas: 7. nihil sane faciunt contra officium, si sese aliis in perpetuum hac conditione addicunt.

(*) Observaverat hoc Aristoteles, qui ideo quosdam homines φύσει δῦλους, natura servos esse, observaverat *Polit. I*, 3. *sequ.* Quod quamvis recte refellat Pufendorffius *jur. nat. & gent. III*, 28. & *VI*, 3. 2. si ita accipiatur philosophus, ac si stupidi illi homines ipso actu prudentiorum servi sint, vel quasi his jus perfectum sit, illos sine alia caussa servitute opprimendi, quemadmodum Graeci sibi hujusmodi jus in barbaros videntur adrogasse: nihil tamen absurdi inest huic sententiae, si de indole servili, non de naturae conditione, intelligatur, uti illam intelligendam putavit Dan. Heinsius *in epist. ad Ge. Richterum*, apud Jan. Rutgers. *Var. Lect. IV*, 3. Sic sane Asiaticos homines ἐλευθέρους μὲν κακὺς, δῦλους δὲ ἀγαθὺς, *liberos malos*, *servos optimos* esse, observaverat Agesilaus, apud Plutarch. *apophth. Lacon. p.* 190.

Alii ob extremam paupertatem.

§. LXXIX. Praeterea alios, quantumvis haud ita stupidos, extrema paupertas calamitatesque vel publicae, vel privatae, subigere possunt, ut servire, quam fame perire, malint. Quum enim homo ad vitam conservandam, evitandamque mortem ac destructionem, omnino sit obligatus, (Lib. I. §. CXLIII. 9. sequ.) & imminentibus morte vel servitute, ipsa recta ratio e duobus malis his physicis, id, quod minimum est, eligendum esse suadeat: (*Elem. phil. mor. §. CLII.* * 2.) sequitur sane, 8. ut ei, quem in hoc articulo fortuna deprehendit, non sit vitio vertendum, si, nullo alio honesto medio interitum evitandi sese offerente, servituti sese addicat (*).

(*) Sic sane Regi sese tamquam mancipia addicebant Aegyptii, ne diuturna fame

fame conſumerentur, & beneficii loco habebant, quod Pharaoni ſervire liceret pro alimentis. Hinc, accepta ſervitutis lege, Joſepho reſpondebant: *Tu nobis vitam dediſti, gratiam apud dominum inveniamus, & ſimus Pharaonis ſervi. Geneſ. XLVII,* 25. Sic & Thracitas mulieres, ingenuae licet ortu, voluntaria tamen ſervitute victum ſibi apud Erythraeos quaeſiviſſe, auctor eſt Pauſanias *Lib.VII.Cap.V.* ut jam non dicam de Friſiis, de quibus Tacit. *Annal. IV,* 72. nec non de Gallis, de quibus Jul. Caeſ. *de bello Gall. VI,* 13.

Quidam bello capti hanc conditionem ſubeunt.

§. LXXX. Denique ſervorum numerum 9. in immenſum auxit bellorum furor. Quia enim hoſti in hoſtem omnia licent; licebat etiam hoſtes acie victos occidere. (Lib. I. §. CLXXXIII.) Quum vero, qui vel ſine adgreſſoris laeſione, vel leviore malo illi repraeſentato, periculo defungi poteſt, non debeat ad caedem temere provolare: (ibid. §. CLXXXI. 20.) non iniquum ſane eſt, 10. victorem ſervare victos, in captivitatem abducendos, ne noceant, &, ne gratis alantur, in ſervitutem detrudendos: nec 11. reprehendendi ſunt, qui ea lege vitam ſervare, quam perire, maluerunt (*). (*Elem. phil. mor.* §. *CLII.*, * 2.)

(*) Vere ergo & haec ſocietas naſcitur ex conſenſu, quamvis non ultroneo, ſed vi juſta extorto. (§. XVI.*) Vult enim victor victum ſervare, ſed ea lege, ut ſerviat. Victus vult ſervire, ut ſervetur. Nam ſi nollet, nihil impediret, quo minus in victoris arma irrueret. Duarum voluntatum conſpiratio eſt conſenſus. (Lib. I. §. CCCXCI.) Societas ergo inter dominum & mancipia bello capta ex conſenſu naſcitur.

Quidam ſervi naſcuntur.

§. LXXXI. Haec vero ſervitutis obnoxiae genera non potuerunt non aliud producere, in quod quis ipſa naſcendi ſorte detruditur. Quia enim ſervitutis obnoxiae fundamentum eſt dominium, juſto titulo adquiſitum, (§. LXXVII. 6.) hos vero titulos omnes ſervos adquirendi juſtos eſſe, hactenus oſtendimus: (§. LXXVII. ſeq.) conſequens eſt, 12. ut hi omnes ſervi ancillaeve ſint in juſto dominio herorum. Quumque extra legitimum matrimonium, (quale inter quoſdam hujuſmodi ſervos vix locum habere poterat, (*) partus ſequatur ventrem: (Lib. I. §. CCLII. 50.) non minus eſt, 13. partum ancillarum obnoxiarum, tamquam acceſſorium ventris, eamdem cum matre ſubiiſſe conditionem. Unde 14. ubique terrarum innotuit genus ſervorum, quod VERNARUM nomine apud Romanos veniſſe, novimus.

(*) Matrimonium eſt ſocietas ſimplex perſonarum diverſi ſexus, procreandae educandaeque ſobolis cauſſa inita. (§. XXVIII.) Qui in hunc finem conſentiunt, eorum in arbitrio & poteſtate eſſe oportet, ut illum eligant, mediaque ad eam obtinendum neceſſaria adhibeant. At ſervorum ancillarumque obnoxiarum in arbitrio poteſtateque non ſemper eſt potiſſimus finis, quomodo nimirum liberos commode educare velint, ſed ea res plane a dominorum voluntate pendet. Inter quoſdam ergo ſervos ancillaſque vix locus eſt legitimo

gitimo

gitimo matrimonio. Inter quosdam tantum illi locum esse negamus, quos nimirum in eam conditionem fortuna detrusit, ut heri iis *Romanorum in morem descriptis per familiam ministeriis utantur.* Ubi enim *suam quisque sedem, suos penates regit,* quod apud Germanos observavit Tacitus *de mor. Germ. Cap. XXV.* ibi facilius matrimonio locus est, ceu & hodie docet experientia. At quamvis & hominibus propriis Germanorum sit jus connubii: manet tamen apud hos principium, quod servilis proles ejusdem cum parentibus conditionis sit, & quod partus ventrem sequatur: nisi quod quibusdam magis placet alterna vernarum partitio. (Lib. I. §. CCLII.*)

Potestas domini in servum mercenarium.

§. LXXXII. Positis vero his fundamentis, facile intelligitur, quaenam sint in hac societate dominorum servorumque officia, &, qualis dominorum in servos ancillasque potestas sit? Quod enim ad servos MERCENARIOS attinet, quum ii tantum ex locato obligentur: (§. LXXVII, 4.) per se patet, 15. domino in hos non aliam potestatem competere, quam ut operas, sibi locatas, illis indicere, & 16. ex iis utilitatem capere, quin & 17. eos adigere possit, ut per tempus, quod initio placuit, serviant: non autem 18. domino licere alias, quam locatas, operas ab illis exigere, multoque minus 19. eos durius castigare, quamvis 20. si locationi non stet servus, eum dominus non modo mercede ejusve parte mulctare, sed & 21. inemendabilem abs se segregare omnino possit. (§. XXII. 70. sequ.)

Domini servique hujusmodi officia mutua.

§. LXXXIII. Quemadmodum ergo DOMINI est, 22. legi conductionis satisfacere, 23. a servo non nisi operas locatas exigere, 24. eique alimenta, qualia ejus sortis hominibus conveniunt, sufficienter praebere, denique 25. mercedem promissam non denegare: (*) ita & SERVUS hujusmodi 26. domino, tamquam superiori, ad reverentiam & obsequium; 27. tamquam conductori ad operas conventas praestandas; denique 28. tamquam socio ad ejus utilitatem bona fide promovendam est obligatus.

(*) At nec alimenta, nec merces debentur, si servi culpa, vel casu, contingat, ut operae locatae non praestentur. (Lib. I. §. CCCLXI, 150.) Hinc quamvis laudanda sit humanitas domini, servum mercenarium, etiam aegrotantem, alentis: non tamen, quod jubet humanitas, illico jure perfecto potest exigi. Contra iniquitas maxima est domini, mercedem, praestitis operis, servo denegantis, vel eam contra leges contractus pro lubitu mutantis. quod decies fecisse Labanem, conqueritur Jacobus. *Genes. XXXI, 7.* Quod adeo Deo justissimo displicuisse novimus, ut auferret Labani opes, easque in Jacobum transferret. *Genes. XXXI, 9.*

Potestas domini in servum obnoxium, ra-

§. LXXXIV. Servos obnoxios in dominio esse diximus (§. LXXVII. 6.) Quum ergo domino sit libera de re sua dispositio: (Lib. I. §. CCCVI.) consequens est, 29. ut dominus servo quascumque operas, quibus praestandis par est, imponere, 30. ex eo om-

omnem utilitatem capere, 31. ejus quoque liberos sibi vindicare, & 32. ipsum vendere, 33. aliisque quibusvis titulis alienare possit, nisi forte 34. servus, qui se ultro addixit domino, eam legem adjecerit, ne extra familiam, cui sese addixit, alienetur. Quod 35. & de jure vitae & necis videtur dicendum, quod domino in hos servos competere posse, nemo negaverit, (Lib. I. §. CCCVIII. 8.) nisi vel conventio, vel lex obstet. Multo magis ergo 36. hujusmodi servus, prout res exigit, castigari & coërceri poterit, dummodo 37. meminerit dominus, eum hominem, sibique natura aequalem esse, (*) (Lib. I. §. CLXXVII. 5.)

tione liberae de eo dispositionis.

(*) Quamvis enim fieri possit, ut dominus servo sit perfectior, nec negari possit, eum servo esse superiorem: illa tamen perfectionum statusque diversitas nihil mutat circa hominis essentiam, sed servus aeque homo est, ac dominus. (Lib. I. §. CLXXVII, 5.) Parum ergo humana est jureconsultorum vox, servo non fieri injuriam, *l. 15. §. 35. D. de injur.* Immo immanis plane illa dominae apud Juvenal. *Sat. VI. v. 223.*

O demens, ita servus homo est? Nil fecerit: esto,
Sic volo, sic jubeo, stet pro ratione voluntas.

Non excusatius ergo peccat, qui servum, quam qui liberum hominem, injuria laedit.

§. LXXXV. Quumque domino & possessio rerum suarum, & jus illas a quocumque vindicandi competat: (Lib. I. §. CCCVI. 2. & 3.) ex eo sequitur, 38. ut possit se in possessione servi ancillaeve quovis modo tueri, &, 39. sive fuga eos aliquo abstulerit, sive 40. ab alio injusto surrepti sint, a quocumque possessore cum accessionibus fructibusque pro qualitate possessionis vindicare, quin 41. priore casu receptum fugitivum punire pro merito, & 42. ne in posterum idem capiat consilium, quovis licito modo prohibere: (*) nisi 43. illi dominii effectus alicubi in civitatibus lege restringantur. (Lib. I. §.CCCXVII.)

Ratione possessionis & vindicationis.

(*) Hinc compedes, ergastula, carceres domestici, & alia media, quae vel necessitas reperit, vel dominorum, omnia sibi in servilia corpora permittentium, truculentia. Quamvis vero & hic habenda sit aequitatis humanitatisque ratio: (§. LXXXIV, 37.) ipsum tamen jus coërcendi non adimendum est dominis, maxime in servos bello captos, partim, quod fugam anhelant, omnemque ad suos revertendi occasionem speculantur, neque id illis adeo vitio verti potest, ceu recte vidit Lorarius apud Plaut. *Captiv. II, 1. v. 14.*

Lo. *At fugam fingitis. Sentio, quam rem agitis.*
Cap. *Nos fugiamus? quo fugiamus?*
Lo. *in patriam.* Cap. *apage! haud nos id deceat,*
Fugitivos imitari. Lo. *Immo, aedepol, si erit occasio, non dehortor.*

Partim, quod adhuc spirare videntur hostilem animum, adeo, ut de his servis vel maxime verum sit illud Senecae *Epist. XLVII.* & Festi *in voce: quot servi. Totidem quemque domi hostes habere, quot servos.*

Officia dominorum erga servos hujusmodi.

§. LXXXVI. Praeterea jam haud difficile fuerit, de mutuis dominorum servorumque hujus generis OFFICIIS judicare. Quia enim servus obnoxius est in dominio, (§. LXXVII. 6.) ac proinde herus ex eo omnem utilitatem capit, (§. LXXXIV. 30.) adeoque ille nihil habet proprii: consequens est, 44. ut dominus obligatus sit ad alendum servum, 45. eaque obligatio non cesset, si vel maxime servus operas praestare nequeat (*). Et quandoquidem praeterea servus, quod ad naturam attinet, domino est aequalis: (§. LXXXIV. *) facile intelligitur, 46. & peccare dominum, si servum injuria laedat, & 47. maximam humanitatis laudem ferre, si beneficiis potius, quam truculentia, eum sibi reddat obsequentiorem.

(*) MERCENARIUS SERVUS praeter alimenta & mercedem accipit, (§. LXXXIII, 25.) adeoque habet, unde se alat, si morbo aliove casu impeditus operas praestare non possit. Quum ergo dominus illum alere non teneatur, nisi ex locato: (§. LXXVII, 4.) operas non praestantem alere obligatione perfecta non tenetur (§. LXXXIII.*) In SERVO vero OBNOXIO omnia se aliter habent. Hic enim non ob operas praestitas alitur, sed quia in heri dominio est, & quia nec mercedem accipit, nec quidquam aliud proprium habet. Quumque & extraneo, ipsique hosti, subvenire nos jubeat misericordia & humanitas: (Lib. I. §. CCXIX, *16.*) qua fronte servo nostro aegrotanti denegaremus alimenta, qui vires corporis nobis inserviendo detrivit? Hinc recte Claudius Imp. libertate donavit servos, qui aegrotantes expositi fuerant a dominis. Sueton. *Claud. Cap. XXV, l. 2. D. qui sine manum.*

Servorumque erga dominos.

§. LXXXVII. Quumque tot jura domini totidem OFFICIA SERVORUM tamquam correlata, ponant: (Lib. I. §. VII.) sequitur, 48. ut servitus obnoxia servum ad quascumque operas, 49. utilitatemque domini pro virili promovendam, 50. dispositionem ejus de se suisque, immo & 51. castigationem & coërcitionem patienter ferendam obliget. 52. Ut contra officium faciat servus, si se subducat domino, & furtum sui ipsius admittat, quum potius 53. manumissionem fide ac liberali servitute mereri, seque dignum tanto beneficio praestare deberet.

Servitus utraque quomodo finiatur.

§. LXXXVIII. Ex his omnibus porro intelligitur, quomodo finiatur herilis illa societas. MERCENARIA enim servitus, quum contractu locationis nitatur: 54. iisdem modis, quibus locatio conductio, & 55. in primis elapso tempore, in quod quis operas locavit, solvitur. OBNOXIA 56. manumissione potissimum definit. Quum enim quisque se dominio rerum suarum abdicare vel eas derelinquere possit: (Lib. I. §. CCCIX. 11.) nullum est dubium, quin eidem liceat dominio in servum suum renunciare, quam renunciationem veteres MANUMISSIONEM vocarunt. Praeterea, quum renun-

nunciatio sit species alienationis; in re vero alienanda dominus sibi aliquid excipere & reservare possit: (Lib. I. §. CCLXXVIII. 41.) 57. manumissionem quoque qualibuscumque honestis legibus ac conditionibus fieri posse, palam est. (*)

(*) Ita veteres Romani a servis manumittendis sibi stipulabantur operas fabriles, dona & munera, *l.* 3. *pr. l.* 5. *l.* 7. §. 3. *D. de oper. libert.* Et maxime majores nostri, manumittentes servos, sibi pleraque, quae ipsi servi, vel homines proprii domini praestare soliti erant, reservabant, adeo, ut, si ab adscriptitia conditione discesseris, vix ullum discrimen inter servos & libertinos intercedere videretur. Atque inde est, quod Tacit. *de mor. Germ. Cap. XXV.* scribit, *libertos Germanorum non multum supra servos esse.*

§. LXXXIX. Quicumque, quum antea justam servitutem servirent, a dominis manumittuntur, LIBERTINI, & manumittentis LIBERTI vocantur. Quum ergo hi summum, quod dari poterat, beneficium debeant manumittenti, unusquisque vero ad eum, a quo beneficiis ornatus est, amandum obstrictus sit: (Lib. I. §. CCXXVI. 37.) 58. ingratissimi mortalium essent liberti, nisi patronos, tanti muneris auctores, venerarentur perpetuo, & 59. non modo ea omnia, quae sibi hi stipulati sunt, bona fide praestarent. (§. LXXXVIII. 57.) sed & 60. vicissim illos omni officiorum beneficiorumque genere prosequerentur, vel, 61. si desint vires, saltim gratum animum quavis ratione ostenderent. (*) (Lib. I. §. CCXXVIII. 47.) Quid libertus? ejusque officia.

(*) Libertatem, datam servis, pro maximo beneficio imputabant veteres. Simo Terentianus *Andr. I,* 1. *v.* 10.

Feci, e servo ut esses libertus mihi,
Propterea, quod serviebas liberaliter:
Quod habui, summum pretium persolvi tibi.

Efficiebat enim hoc beneficio patronus, ut servus ex re fieret persona: adeoque loco patris esset liberto, qui ideo ejus nomen perinde, ac filius, adsumebat. Lactant. *div. inst. IV,* 3. Hinc & egenti patrono alimenta non secus, ac filius, debebat, *l.* 5. §. 18. *sequ. l.* 9. *D. de agnosc. & alend. lib.* Et quemadmodum filius, quamvis alias imperfecta sit ad gratum animum obligatio, tamen patris beneficia beneficiis pensare, eique alimenta sufficere cogebatur: ita & libertus cogebatur, qui praeterea ob ingratitudinem praegnantem in servitutem poterat revocari, §. 1. *Inst. de cap. deminut. l. un. C. de ingrat. lib.*

CAP. V.

DE SOCIETATE COMPOSITA, QUAM FAMILIAM VOCAMUS, OFFICIISQUE IN ILLA OBSERVANDIS.

§. XC.

Quid familia?

Quemadmodum ipsas societates minores simplicioresque in magis COMPOSITAS coalescere posse, observavimus: (§. XVIII. 50.) ita ejus rei exemplum praebent societates hactenus recensitae. Quoties enim illae in majorem societatem consentiunt, nascitur inde FAMILIA, quae est societas, ex conjugali, paterna atque herili composita (*). Unde conjuges, parentes, & domini dominaeque ratione hujus societatis PATRESFAMILIAS & MATRESFAMILIAS; liberi FILII FILIAEVE FAMILIAS; servi & ancillae SERVI SERVAEVE FAMILIARES adpellantur.

(*) Eodem fere redit definitio Ulpiani, *l. 195. §. 2. D. de verb. signif. Jure proprio* FAMILIAM *dicimus plures personas, quae sunt sub unius potestate, aut natura, aut jure subjectae, ut puta patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum sequuntur, ut puta nepotes & neptes, & deinceps.* Attamen nos paullo latius accipimus vocabulum. Quum enim jureconsultus eo conjuges tantum, parentes, & liberos cujuscumque gradus, comprehendat: nos & servos ancillasque familiae partem esse censemus, quos & ipse paullo post familiae nomine venire, observat §. 3. *Servitium quoque solemus vocare* FAMILIAS. Alias veteribus FAMILIA proprie fuit servitium, quasi *famulia*, ceu ex instituto ostendit Claud. Salmas. *Exercit. Plin. p. 1263.* Parentes vero & liberi DOMUS vocabulo denotabantur: veluti apud Apuleium *Apolog. p. 336. edit. Gen. Elmenhorstii*: *Ipse* DOMI *tuae rector, ipse* FAMILIAE *dominus.* Nobis ergo FAMILIA esto, quidquid veteres *domum* & *familiam* vocabant.

Quem penes sit in hac societate directio.

§. XCI. Quum vero, quo major est societas, eo minus fieri possit, ut tanta sociorum multitudo media necessaria communi consensu ac suffragio inveniat: (§. XIX. 57.) nemo non videt, 1. hanc societatem debere esse inaequalem & rectoriam, adeoque 2. uni ex his sociis merito deferendam esse potestatem, reliquorum actiones ad societatis illius finem dirigendi. Quumque patrifamilias & tamquam marito potestas quaedam competat in uxorem, (§. XLV. sequ.) & ejus, tamquam patris, imperium in dubio materno praevaleat, (§. LIV. 14.) & denique ejusdem, tamquam domini, indubium sit imperium in servos cujuscumque generis: (§. LXXXII.

LXXXII. & LXXXIV,) fieri non poteſt, 3. quin poteſtatem actiones totius familiae ad ſocietatis hujus finem dirigendi PATRIFAMILIAS vindicemus (*), at ita tamen, 4. ut MATERFAMILIAS, tamquam utriuſque fortunae ſocia, illum ope ac conſilio juvare omnino teneatur. (§. XLIII. 53.)

(*) Enimvero id quoque intelligendum eſt de eo, quod fit regulariter. Alias enim id aliquando aliter ſe habere, jam ſupra oſtendimus (§. XLVII.) Quis enim negaverit, Reginam, quae cui extraneo nupſit, eſſe caput familiae ſuae, maritique tunc non alias partes eſſe, quam quae regulariter uxoris eſſe ſolent, nempe, ut ope & conſilio reginae uxori adſit. Docent id exempla, quorum recens adhuc memoria eſt.

Finis hujus ſocietatis in ſtatu naturali & civili.

§. XCII. Ceterum hujuſmodi familia vel in ſtatu naturali vivit, nulli mortalium obnoxia, (§. VI.) vel cum aliis in civitatem coaluit. Priore caſu finis hujus ſocietatis non modo fuit rerum, ad vitam commode tolerandam neceſſariarum, adquiſitio, verum etiam mutua adverſus omnes hoſtes defenſio: ac proinde 5. eatenus recte rationes ſubduxerunt ii, qui hujuſmodi familiam minoris cujuſdam civitatis ſpeciem prae ſe ferre exiſtimant (*). Poſteriore, quia ſingulae familiae adverſus concivium injurias judicum auxilio; adverſus communes hoſtes reipublicae viribus tutae ſunt, non alius finis eſſe poteſt hujus domeſticae ſocietatis, quam adquiſitio rerum, ad ſuſtentandam beatioremque reddendam familiam neceſſariarum.

(*) Ita vero rationes ſubduxit Ariſtotel. *Polit. III, 6.* ubi fatetur, *patresfamilias ſingulos ſegreges uti* τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ, ὥσπερ πόλει, *domo ſua, tamquam civitate, & ſibi ipſis, tamquam ſi ſocii bellorum eſſent, auxilium ferre contra injuriam inferentes.* Nec aliter fere philoſophatus eſt Hobbeſ. *Leviath. Cap. XX.* Quamvis vero proprie haec non ſit civitas, ceu ipſe paullo poſt fatetur Ariſtoteles, οὐδ' οὕτως ἂν εἶναι δόξει πόλις τοῖς ἀκριβῶς θεωροῦσι. *Ne ſic quidem eſſe videretur civitas accurate rem contemplantibus:* civitati tamen ſimillima eſt hujuſmodi familia quin ſaepe, ubi in magnam hominum multitudinem excreverit, eam in civitatem vel rempublicam evaſiſſe, tradit Plato *in Politico, ſeu de regno Tomo II. Op. edit. Serrani.*

Poteſtas patrisfamilias in ſtatu naturali.

§. XCIII. Quum ergo in ſtatu naturali finis hujus domeſticae ſocietatis non ſolum ſit rerum neceſſariarum adquiſitio, verum etiam defenſio adverſus aliorum injurias: (§. XCII.) conſequens eſt, 6. ut paterfamilias omnia jura, ſine quibus hic finis obtineri non poſſet, exercere, adeoque 7. non modo rem familiarem, prout id commodiſſimum videtur, inſtituere, & 8. quid cuique in familia curandum adminiſtrandumque ſit, praecipere, & quemque 9. ad rationes reddendas compellere, verum etiam 10. omnia principis jura in familia ſua exercere, 11. leges ferre, 12. ſupplicia a

 ſonti-

ſontibus ſumere, 13. foedera cum aliis pangere, quin 14. & bellum gerere, 15. pacemque facere cum hoſtibus poſſit (*).

(*) Exemplo erunt Abraamus, Iſaacus, Jacobus, qui tamquam principes familiarum ſegregum, omnia haec majeſtatis jura exercuerunt. Sic Abraamus, Lotho ab hoſtibus abducto, cum regibus victoribus juſtum bellum geſſit, junctis ſibi aliorum patrumfamilias foederatorum auxiliis. *Geneſ.* XIV, 14. *ſequ.* & 24. Idem foedus iniit cum Abimelecho, *Geneſ.* XXI, 22. quod deinde renovavit Iſaacus, *Geneſ.* XXVI, 26. *ſequ.* Sed & Jacobus eodem exemplo cum Labane foedus percuſſit, *Geneſ.* XXXI, 44. *ſequ.* ejuſque familia bellum, licet injuſtum, intulit Chamori, ejuſque filio, Sichemo. *Gen.* XXXIV, 25. Sed & legem de Diis peregrinis amovendis familiae fert Jacobus. *Gen.* XXXV, 2. Judas vero, ejus filius, nurum ad vivicomburii ſupplicium damnat. *Gen.* XXXVIII, 24. 25. Quorum non ignarus Nicolaus Damaſcenus *Excerpt. Peireſc. p.* 490. Ἄβραμος ΕΒΑΣΙΛΕΥΣΕ Δαμασκοῦ, ἔπηλυς σὺν στρατῷ ἀφιγμένος ἐκ τῆς γῆς, τῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνος Χαλδαίων λεγομένης. *Abraamus* REGNAVIT *apud Damaſcum, advena, utpote qui cum exercitu venerit e regione ſuper Babylonem, quae Chaldaeorum dicitur.* Et Juſtin. XXXVI, 2. *Poſt Damaſcum Azelus, mox Adores, & Abraham, & Iſrahel* REGES *fuere.*

Itemque in ſtatu civili.

§. XCIV. Contra ea quum familiae, quae cum aliis in civitatem coaluit, non alius finis eſſe poſſit, quam rerum neceſſariarum adquiſitio: (§. XCII.) facile patet, 16. tam eminentia jura hic non competere patribusfamilias, ſed 17. ea tantum, ſine quibus res neceſſarias adquirere non poſſet familia, quaeque paullo ante (§. XCIII, *6. 7. 8. 9.*) deſcripſimus; immo 18. hic etiam matrisfamilias aliquas partes eſſe, quum 19. ad ea jura, quae patrifamilias, tamquam familiae ſuae principi, competunt, eam vix concurrere patiatur verecundia ſexus, patriſquefamilias prae illa eminentia.

Simplices ſocietates huic compoſitae non debent eſſe impedimento.

§. XCV. Quandoquidem vero porro in ſocietatibus compoſitis ſimplicium vel minorum utilitas majorum fini non debet repugnare: (§. XXIV, 75.) facile patet, 20. ſocietates, conjugalem, paternam, & herilem, ita comparatas eſſe oportere, ut ne fini utilitatique totius familiae ſint impedimento (*), adeoque 21. hinc officia quaedam naſci, ſocietati huic compoſitae propria, quorum alia PATERFAMILIAS & MATERFAMILIAS ſibi invicem; alia UTERQUE reliquis familiae membris; alia haec familiae membra patri matriquefamilias; alia denique HAEC ipſa ſibi invicem praeſtare tenentur. Cel. Wolff. *de vita ſociali hom. §. CXCIV.*

(*) Quia enim unus homo hic plures perſonas ſuſtinet, (§. LXIII. *) idemque e. g. & patrisfamilias & domini, & patris, & mariti officio fungitur: diverſa etiam ſunt ejuſdem jura diverſaeque obligationes. Quum vero ex omnibus his ſtatibus compoſita ſit ſocietas, quam FAMILIAM vocamus: has diverſas obligationes tales eſſe oportet, ut una conſiſtere poſſint.

At

At consistere non possunt, quae sibi invicem repugnant. Non ergo diversae obligationes debent sibi invicem repugnare.

§. XCVI. Quum ergo in hac societate primae sint partes patrisfamilias, (§. XCI, 3.) sed ita tamen, ut materfamilias eum ope & consilio juvare teneatur: (ibid. n. 4.) sequitur, 22. ut PATRISFAMILIAS sit, praecipere, quid factu opus sit, 23. familiam universam, & singula ejus membra, prout cujusque conditio exigit, alere, 24. eos, qui quid adversus familiae decus communemque utilitatem admittunt, pro eo, ac societatis simplicioris jura id permittunt, coercere, 25. matrisfam. dignitatem auctoritatemque tueri: HUJUS vero, 26. dare operam, ut a liberis servisque omnia ex praescripto fiant (*), 27. absente marito ejus vice fungi, denique 28. obsequii & venerationis exemplum praebere universae familiae, tanto majorem in domo habitura auctoritatem, quo magis mariti auctoritatem tueri atque amplificare studuerit. Officia patris matrisque familias, tum mutua, tum erga familiam.

(*) Socrates apud Xenophont. *Oecon.* Cap. III. §. XV. Νομίζω δὲ γυναῖκα κοινωνὸν ἀγαθὴν οἴκου οὖσαν, πάνυ ἀντίῤῥοπον εἶναι τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ τὸ ἀγαθόν, ἔρχεται μὲν γὰρ εἰς τὴν οἰκίαν διὰ τῶν τοῦ ἀνδρὸς πράξεων τὰ κτήματα, ὡς ἐπιτοπολὺ, δαπανᾶται διὰ τῶν τῆς γυναικὸς ταμιευμάτων τὰ πλεῖστα, καὶ εὖ μὲν τούτων γιγνομένων, αὔξονται μὲν οἶκοι, κακῶς δὲ τούτων πραττομένων, οἱ οἶκοι μειοῦνται. *Existimo autem, uxorem, quae in domo bona sit socia, tantumdem habere momenti ad utriusque utilitatem, quantum vir habeat. Nam plerumque viri opera facultates in domum veniunt, & maxima pars earum, uxore promente, consumitur. Quae quidem si recte fiant, amplificantur domus: sin male, deminuuntur.*

§. XCVII. Quumque ita temperandae sint societates simpliciores, ne universae familiae utilitati impedimento sint: (§. XCV, 20.) facile patet, 28. contra officium facere patremfamilias, si matremfam. officio suo in educandis liberis functuram, impediat: 29. multoque minus hanc esse excusandam, si liberos parum morigeros indulgentia sua reddat deteriores: denique 30. utrosque peccare, si discordia sua efficiant, ut liberi parentum vel incuria, vel exemplo, corrumpantur. Similiter inde intelligitur, 31. male se habere societatem domesticam, si servorum ancillarumque curae permittantur liberi, vel 32. cum his versentur pro lubitu (*), vel 33. servi ancillaeque heris minoribus consilium auxiliumque ad quaevis vitia impune praestare, vel 34. liberi hos atrocius tractare possint. Officia utriusque ratione societatum simplicium.

(*) Quum enim plerique servi ancillaeque ex faece hominum, ac proinde male educati sint: fieri non potest, quin liberi eorum exemplo corrumpantur. Immo aliquando adsentari eos videas liberis, & auxilio esse ad quaevis nefanda, quales plerique servuli a Plauto & Terentio in scena sistuntur. Prudenter Plutarchus *de instit. lib. p.* 4. commendat proverbium, ὅτι ἂν χωλῷ παροικήσῃς, ὑποσκάζειν μαθήσῃ, *si cum claudo habites, fore, ut subclaudicare discas.*

eas. Ex quo colligit, *plusquam ridiculum esse, quod plerisque usu veniat, parentes, quum, servorum quos habeant, probos, alios agriculturae, alios rei nauticae, alios mercaturae, alios administrationi rei familiaris, alios usurae exercendae adhibere: si quod vero inveniant mancipium ebriosum ac gulae deditum, & ad omnia inutile negotia, id eos liberis praeficere.* Perinde vero esse, patet, sive liberis praeficiantur malae frugis homines, sive parentes eos cum illis familiariter versari patiantur.

In familia bene constituta omnia redeunt ad ordinem.

§. XCVIII. Ex eodem patet, 35. rem omnem redire ad ordinem, in universa familia cum cura servandum. Quum vero tunc omnia ORDINE fieri dicantur, si omnia fiant, iis observatis circumstantiis, quas negotii indoles exigit: consequens est, 36. ut singulis in familia certa munia deleganda, ab iisque 37. pensum severe exigendum, quin 38. singuli ita adsuefaciendi sint, ut partes suas non modo ea, qua par est, cura ac diligentia, verum etiam 39. justo tempore, 40. locoque, quo decet, exsequantur, denique, 41. ut quodlibet instrumentum & quaelibet suppellex non modo nitida & integra sit, sed & 42. eo loco, quo oportet, reperiatur (*).

(*) Omnia haec ex instituto demonstravit Xenophon in aureo *Oeconomici* libello, ubi sistit Ischomachum, de recta rem familiarem administrandi ratione cum uxore sermocinantem, & *Cap. VIII.* hanc facientem cogitationum suarum summam, quemadmodum in choro, exercitu, nave, ita & in societate domestica, primum, secundum, ultimum esse ORDINEM, ejus vero perturbationem evertere omnia, quin & maximum rerum pretiosissimarum adparatum inutilem reddere. Quo in primis pertinent, quae §. *VIII.* disserit: Ἡ δ' ἀταξία ὅμοιόν τι μοι δοκεῖ εἶναι, οἷόν περ εἰ γεωργὸς ὁμοῦ ἐμβάλλοι κριθὰς, καὶ πυροὺς, καὶ ὄσπρεα, κᾆτα, ὁπότε δέοι ἢ μάζης, ἢ ἄρτου, ἢ ὄψου διαλέγειν δέοι αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ λαβόντα διευκρινημένοις χρῆσθαι. *Ordinis autem perturbatio quaedam mihi simile videtur esse, ac si agricola eodem loco conjiciat hordeum, triticum, legumina. Deinde, si vel offa, vel pane, vel obsonio sit opus, necesse sit eum singula seligere, pro eo, quod jam secreta sumere ad usum debebat.*

Officia inferiorum membrorum familiae.

§. XCIX. Denique ex his omnibus, quae totius FAMILIAE officia sint, facile intelligitur. Quum enim omnes a patrefamilias exspectent alimenta, conditione sua digna: (§. XCVI, 23.) consequens est, 42. ut omnia ad utilitatem ejus referre, 43. quisque, quod sibi delegatum est, diligenter curare, 44. patri matrique familias reverentiam & obsequium praestare, &, 45. quod primum ac praecipuum erat, nihil agere debeant, quod vel conjugum concordiam turbare, vel educationi liberorum impedimentum objicere, vel lucrum, quod ex servorum operis jure exspectare poterat paterfamilias, intervertere possit.

CAP. VI.

DE SOCIETATIS CIVILIS ORIGINE, FORMA ET ADFECTIONIBUS.

§. C.

QUamvis ſocietates, quas adhuc deſcripſimus, ſufficere potuiſſe videantur hominibus ad vitam bene beateque tranſigendam: fuit tamen hominibus ratio conſultiſſima, cur in maximas illas ſocietates, quas CIVITATES vel RESPUBLICAS vocamus, coaleſcere mallent, conſenſuque tam communi hunc ſtatum civilem praeferrent naturali, ut vix ullam hodie reperias gentem tam barbaram, apud quam non aliquod ſaltim civitatis vel reipublicae ſimulacrum reperias (*). *Status civilis fere omnibus gentibus placuit.*

(*) Teſtes ſunt ii, qui terras olim ignotas tum ſeptentrionales, tum Americanas, luſtrarunt, & pleraſque in iis gentes vel regi cuidam parere, vel communi conſilio de negotiis publicis decernere animadverterunt. Quae enim quidam auctores de Cafris, populiſque in monte Caucaſo habitantibus, immo & inſulanis quibuſdam Americanis narrant, (Vid. Hert. *Elem. prud. civ. I*, 1. *p.* 45. Becmann. *Hiſt. geogr. IX.* 8.) ea ita ſunt comparata, ut parum explorata retuliſſe videantur, nulla ibi imperia eſſe ſuſpicati, ubi non viderent palatia regia, ſatellitia, aulaeque ſplendorem. Sane Cafros Petrus Kolbius, qui diutius in illo Africae angulo commoratus eſt, deſcriptos eſſe ait in XVII. nationes, quarum ſingulis praeſit princeps, quem *Kouqui* vocent, quemadmodum ſingulis pagis, quos *Kralle* adpellitent, aliquis praeſici ſoleat, quem penes & jus ſit, delinquentes puniendi. Addit, de negotiis publicis omnes pagorum praefectos conſulere in medium, praeſide principe nationis, qui & exercitui praeeſſe ſoleat. Vereor, ne aeque falſa ſint, quae de Aboriginibus & Gaetulis refert Salluſt. Catil. *Cap. VI.* & *Jugurth. Cap. XVIII.* de Numidis Strabo *Geogr. Lib. XVII. p.* 1191. *edit. nov.* de Bebriciis Valer. Flacc. *Argonaut. Lib. IV. v.* 502. de Troglodytis Plin. *Hiſt. nat. V*, 8. de Siculis denique Homer. *Odyſſ. Lib. decimo v.* 112. ubi & ſtatum illum naturalem ita elegantiſſime deſcribit:

Τοῖσιν δ' οὔτ' ἀγοραὶ βουληφόροι, οὔτε θέμιστες.
Ἀλλ' οἵγ' ὑψηλῶν ὀρέων ναίουσι κάρηνα
Ἐν σπέεσι γλαφυροῖσι· θεμιστεύει δὲ ἕκαστος
Παίδων ἠδ' ἀλόχων οὐδ' ἀλλήλων ἀλέγουσι.
Nec fora conciliis fervent, nec judice: tantum
Antra colunt umbroſa: altiſque in montibus aedes
Quiſque ſuos regit uxorem natoſque, nec ulli
In commune vacat ſocias extendere curas.

An ob rerum indigentiam?

§. CI. Quamvis vero permulti sint, qui de civitatum & rerumpublicarum origine solliciti, rerum plurium indigentiam homines ad societates civiles ineundas impulisse, censeant: Plato *de rep. Lib. II.* vel ideo tamen id minus opinabile est, primo, quod civitatis vestigium jam *Genes. IV*, 17. exstat, (§. XIII. *) quum nondum ea hominum multitudo implesset mundum, ut adeo magna esse potuerit rerum necessariarum indigentia: deinde, quod nihil obstitit, quo minus & extra civitates locus esset commerciis: (§. XI, 30.) denique, quod multo major rerum omnium indigentia fuit, ex quo, institutis civitatibus, luxus & libido gliscere coepit (*).

(*) Sic Abraamum, Isaacum, Jacobum, quos aliquamdiu extra societatem vixisse diximus, (§. XCIII. *) quamvis non nisi agriculturae & rei pecuariae darent operam, commode tamen & suaviter vixisse, maximasque opes adquisivisse, nullaque re indiguisse, animadvertimus. *Genes. XXIV*, 35. *XXXIII*, 11. Et sane quum satis mature familiae etiam segreges agros colere, vites plantare, quin & aurum, argentumve nosse, artesque utilissimas invenire coeperint: *Genes. XIII*, 2. *XXIV*, 35. quid desiderare ultra potuissent magnopere homines, etiam extra civitates viventes, si luxus abfuisset?

An ob vitae elegantiam cultumque morum?

§. CII. Deinde, elegantia vitae morumque cultus homines priscae frugalitatis vix potuit subigere, ut libertati naturali statum civilem praeferrent. Praeterquam enim, quod illa morum elegantia plerumque vanitatem sapit, & adfectatum adulandi studium fere pro morum cultu venditatur: (§. XII. *) nihil etiam impedit, quo minus & homines, in statu naturali viventes, & rationem excolere, & morem ad elegantiam componere possint. Quin exempla Abraami, Isaaci, & Jacobi, qui cum familiis suis suas sibi res solis habebant, nec in societatem civilem coaluerant, denuo docênt, & in naturali statu viventes homines omnem barbariem detersisse moribus, & decori fuisse observantissimos (*).

(*) Argumento esse potest morata Abraami oratio ad Melchisedecum: *Genes. XIV*, 22. *sequ.* ejusdem insignis humanitas in excipiendis hospitibus: *Genes.* XVIII, 2. *sequ.* colloquium ejusdem plane insigne cum filii Chethi. *Genes.* XXIII, 7. *sequ.* Quin & servos ita instituisse Abraamum, ut decori morumque elegantiae essent studiosissimi, vel illa Eleasaris legatio ad Nachorem probat. *Genes.* XXIV. 22. *sequ.* Nec barbarorum hominum est ille Jacobi, ex Mesopotamia redeuntis, cum Esauo congressus, quando fratres inter se veluti certabant non modo verbis humanissimis, sed & donis, aliisque amoris significationibus. Si porro verum est, quod tradit Josephus *Antiqu. Jud.* I, 9. Abraamum fuisse non modo arithmetices, verum etiam τῆς ἀστρονομίας ἔμπειρος, *sideralis scientiae peritum,* nec non, quod alii addunt, ὀνειροκριτικὴν in familia ejus magnopere excultam ac ad summam paene perfectionem perductam esse: Vid. Suid. *voce* Ἀβραάμ. Justinus *Histor.* XXXVI,

XXXVI, 2. nemo dubitaverit, quin artium ac scientiarum culturae etiam in statu naturali fuerit locus, neque ideo in civitates fuerit discedendum.

An utilitatis justitiaeque fruendae caussa?

§. CIII. Tales & reliquae caussae sunt, ob quas in civitates coaluisse homines, existimant. Nam quod alii justitiae fruendae caussa, Hesiod. *Theogon. v.* 87. alii τοῦ συμφέροντος χάριν, *utilitatis caussa*, Aristot. *Ethic. VIII*, 11. alii denique veluti idem Aristot. *I*, 1. & 2. incitante natura, constitutas esse civitates, existimant: id omne ita comparatum esse, arbitramur, ut quidem aliquid ex vero trahat, nec tamen ἀμέσως impulisse videatur homines, ad statum libertatis aequalitatisque cum civili commutandum (*).

(*) Quid enim obstitisset, quo minus & patresfamilias segreges jus dicerent familiis? (§. XCIII, 11. 12.) Deinde cur non ad utilitatem suffecisse dicamus societates simpliciores, maxime quum liberum cuique esset, adquirere, quidquid vellet, & contra plane cessarent vectigalia, tributa, aliaque munera personalia ac patrimonialia, quae nunc saepe civium facultates exhauriunt? Et sane si natura a solitudine abhorret, eumque statum tamquam miserrimum depinxit Pufendorffius: an Abraamum vixisse in solitudine credimus, quem praeter uxorem, pellicem, & utriusque liberos tam numerosa servorum caterva stipabat, ut trecentos & octodecim vernas armatos in aciem educere posset? *Genes. XIV*, 13. Sane, si homines natura feruntur in societatem, non illico feruntur in societates illas maximas, quas multa habere, a quibus natura hominis quam maxime abhorret, ex instituto docuit Pufendorffius *jur. nat. & gent. VII.* 1, 4. Verum tamen est, in statu civili & justitiam rectissime administrari, & eum ad publicam privatamque utilitatem, si bene ac prudenter sit institutus, permultum conducere, & hunc naturae hominis quam maxime esse consentaneum. Sed haec consequi magis hunc statum dixeris, quam ut ad caussas προηγουμένας referri possint.

Vera caussa, quae homines movit, fuit vis improborum.

§. CIV. Quare, si rem omnem paullo accuratius, adhibita in consilium ratione, consideres: ii demum rem acu tetigisse videntur, qui VIM improborum & originem & occasionem constituendis civitatibus dedisse statuunt. Quum enim in statu naturali omnes sint aequales ac liberrimi, (§. V. & VI.) & ea tamen sit hominum improborum indoles, ut aliis dominari, eosque sub jugum mittere, rebusque spoliare, mirifice cupiant: 1. fieri profecto non potuit, quin plures patresfamilias ejusdem ingenii vires unirent, aliosque sibi obnoxios redderent. Quumque magna societas non possit non esse inaequalis & rectoria: (§. XVIII, 58.) consequens est, 2. ut illa latronum turba sibi ducem elegerit, certamque ei formulam imperii praescripserit, atque inde 3. nata sit SOCIETAS CIVILIS vel RESPUBLICA (*), quippe quae nihil aliud est, quam insignis hominum multitudo, nulli alii mortalium obnoxia, & sub communi imperante securitatis suae caussa certis legibus consociata.

(*) Ita ipsa recta ratio nos ad civitatum originem inveniendam veluti manuducit. Sed ei maximum omnino pondus accedit ex antiquissima historia, quam e sacris litteris, tamquam ex limpidissimo fonte, hauriendam esse, inter omnes constat. Sane enim ante diluvium non בני אלהים *filios Dei*, uti vocantur *Genes. VI*, 1. sed Caini posteros primos civitatem condidisse, satis manifestum est ex *Genes.* III, 17. Et si vel maxime largiamur Jo. Clerico *Comment. p.* 40. *tenuem* hanc fuisse *casarum collectionem*, *maceria forte, aut sepe viridi cinctam*, (quod tamen non adeo certum & exploratum est,) multarum tamen familiarum societas sine qualicumque civili regimine intelligi vix potest. Deinde post diluvium primus Chusi filius, Nimrodus, *in terris potens esse*, regnumque Babyloniae condere, id est, alios opprimere, &, ut imperata facerent, cogere coepit, *Genes. X*, 8. *sequ.* nec antiquioris regni apud Mosen fit mentio, quum tamen aliquot saeculis post Abraami temporibus, plurium regum ac dynastarum nomina ac res gestae occurrant. Et quis dubitet, quin principio rerum ex violenta illa hominum oppressione natae sint civitates & respublicae, quum id multo post saepissime contigerit? Sane enim occasione latrociniorum potentissima regna nata esse, petitis ex omni historia exemplis, ex instituto demonstravit Hertius *Elem. prud. civ. I*, 3, 4. *p.* 77. *sequ.*

Quae coëgit & innocentes, ut & ipsi consociari vim vi repellerent.

§. CV. Tot ergo conglobatorum veluti hominum vim metuentibus etiam justissimis patribusfamilias, non aliud occurrere potuit remedium, quam ut vim vi repellerent. (§. X, 24.) Quumque, ubi pauciores non sufficiunt fini obtinendo, ipsa necessitas hominumque malitia homines in societates coalescere cogat: (§. XIII.) consequens est, 4. ut & probos & justos patresfamilias, improborum metu, vires jungere, & sub communi imperio certis legibus consociari, adeoque 5. in societatem civilem, vel rempublicam coalescere oportuerit (*). (§. CIV, 3.) Ex quo porro colligimus, 6. in statu integritatis nullas futuras fuisse respublicas, adeoque 7. nugas agere, qui vel tales futuras fuisse, tamquam ex tripode pronunciarunt, vid. Becmann. *Meditat. pol. XI*, 5. vel 8. statum illum integritatis, tamquam principium juris naturae & gentium obtrudere eruditis conati sunt. (Lib. I. §. LXXIV, 26.)

(*) Facile ergo jam transigent, qui caussam civitatum dicunt esse vim & metum, uti Bodin. *de rep.* I, 6. II, 6. Hobbes. *de cive* I. nec non qui, ut sua tenerent, homines civitates constituisse contendunt, veluti Cicero *de Offic.* II, 21. qui denique infirmitatem familiarum segregum homines putant subegisse, ut libertatem illam naturalem cum statu civili permutarent, quod in mentem venit Grotio *de jure belli & pacis proleg.* §. XIX. *& Lib.* I. *Cap.* IV. §. VII. Omnia enim haec, licet verbis videantur discrepare, eodem tamen redeunt, hominesque metu hominum, & sui tuendi caussa, civitates constituisse, satis perspicue ostendunt.

Duplex civitatum origo.

§. CVI. Itaque 9. duplex est civitatum origo. Aliae enim 10. ad vim aliis inferendam, opprimendosque innocentes; 11. aliae ad vim vi repellendam, civesque defendendos coaluerunt. 12. Illarum

larum finis injustissimus; harum justus est. Unde 13. illas rectius LATRONUM COETUM; has 14. JUSTAS RESPUBLICAS dixeris. Sed, quemadmodum saepe contingit, ut quarum rerum vitiosa origo est, eae deinde, animadverso errore, emendentur, & contra, quae recte se habent, paullatim in pejus ruant: ita & fieri potest, 15. ut latronum coetus, posito illo alios opprimendi consilio, in justas respublicas; 16. hae vero, relicta post tergum humanitate, in latronum coetus abeant: attamen 17. & in illis, & in his, ratione civium, finis idem sit, puta, eorum SECURITAS (*).

(*) Sic, quamvis piraticae illae Afrorum respublicae magis ad opprimendos spoliandosque alios, quam ad solam mutuam defensionem, sint comparatae, & eatenus parum a latronum coetubus differant: tamen aeque securitatem civium, tamquam finem, sibi ponunt ob oculos, ac aliae justae respublicae, ac proinde non modo quaevis praesidia sibi adversus exterorum vim circumponunt, sed & laesis jus dicunt rigidissime, poenisque acrioribus efficere conantur.

Ne vaga prosiliat fraenis natura remotis.

Itaque communis quidem hic finis est omnium rerumpublicarum, sed ita, ut priores, si illum finem obtineant, jus ac virtutem parum curent; hae ideo finem illum intendant, ut utroque bono sine impedimento fruantur, vel, uti rem exprimit Apostolus, ἵνα ὑπὸ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωσιν, ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι, *ut sub regibus, & omnibus in eminentia constitutis, tranquillam & quietam vitam ducant cum omni pietate & honestate.* 1. *Tim. II*, 2.

Finis civitatum securitas civium.

§. CVII. Quum ergo finis omnium civitatum rerumque publicarum sit SECURITAS civium, *(* §. CVI. 17. *)* ex fine vero societatum de mediis, ipsisque sociorum juribus & officiis judicandum sit: (§. XV, 42. 43. *)* consequens est, 18. ut ea omnia agenda sint ab iis, qui in civitatem coalescunt, sine quibus finem illum communem, puta securitatem, obtinere non possent. Quumque vis illa, securitati inimica, in conglobatis improborum hominum viribus consistat: (§. CIV, 1. *)* fieri non potest, 19. quin & alii, qui se adversus illos securos praestare cupiunt, vires unire, adeoque 20. tot homines in societatem majorem ac maxime compositam coalescere debeant, quot probabiliter sufficere videantur, ad vicinorum vim vi justa repellendam (*).

(*) Hinc otiosa quaestio, quot personae constituant civitatem vel rempublicam? Quamvis enim quindecim liberi homines populum constituere videantur Apuleio *Apolog. p.* 304. alii tres familias paullo diffusiores sufficere existiment ad rempublicam: Valer. Max. *IV*, 4, 8. *IV*, 6, 5. auctores tamen harum opinionum vix rationem habuisse videntur finis civitatum, puta SECURITATIS, ea vero, junctis personis quindecim, vix obtinetur, sed numerus debet intendi pro multitudine eorum, a quibus nobis metuimus. Hinc & universa historia docet, initio minimas fuisse civitates, minima imperia, quae plerumque patriae limitibus finirentur. Neque enim in vicinia

 poten-

potentiora imperia erant, quae illis metum incuterent. Simulac vero potentiores, oppressis vicinis, majora imperia constituerant: minores respublicae paullatim in systemata civitatum, vel majores respublicas, coaluerunt, ut pares essent vicinis potentioribus. Quod in Graecia post Persicam cladem; in Germania post Drusi & Germanici victorias, contigisse, satis constat.

Respublica in hominum multitudine consistit.

§. CVIII. Non ergo 21. civitas, ceu recte animadvertunt Nicias *apud Thucydidem VII,* 14. & Themistocles apud *Justin. Hist. II,* 12. in territorio, urbibus, moenibus, tectis, sed in hominibus consistit: nec 22. opus est, ut integrae familiae, ex utriusque sexus personis compositae, consocientur, sed 23. sufficit, si vires animosque jungant plures, quibus vel satis virium sit ad hostes debellandos, vel satis ingenii ad eosdem circumveniendos: quamvis 24. negari nequeat, unius aetatis fore respublicas, quas non familiae, sed personae singulae, quantacumque sit earum multitudo, constituunt (*). Flor. *I,* 1.

(*) Posse rempublicam sine territorio, urbibus, moenibus, tectisque consistere, argumento esse poterit respublica Hebraeorum, sine exemplo sanctissima, quae quadraginta annos per deserta Arabiae loca sine certa sede, sine lare certo, sine moenibus & tectis, oberravit, donec in promissa Palaestina certum veluti domicilium sibi constitueret. *Num. XIV,* 33. Deinde fieri posse, ut respublica sine familiis constet, nemo negaverit, qui monarchiam papalem, a Pufendorffio & Thomasio accuratissime descriptam, paullo accuratius fuerit contemplatus. Neque enim ad Amazonum regnum jam provocare ausim, de quo, quae dicuntur, pleraque multi gravissimi auctores in dubium vocant. Relinquitur ergo id unum, rempublicam constituere congruam hominum multitudinem, nec eam exstinctam videri posse, occupato licet territorio, quamdiu populus, hostibus profligandis haud impar, superstes fuerit. Sic sane perstitit Atheniensium respublica, quamvis Attica terra universa a Persis teneretur, quoad perstitit classis, in quam sese Themistocles cum universo populo, omnibusque, quae moveri possent, contulerat. Nepos *Themistocl. Cap. II.* & stulta erat oratio Adimanti, jus dicendi sententiam adimentis Themistocli, *τῷ μὴ ἔστι πατρίς*, *quippe cui non sit patria*, quum contra recte responderet Themistocles, *ὡς εἴη καὶ πόλις, καὶ γῆ μέζων, ἤπερ κείνοισι, ἔστ᾽ ἂν διηκόσιαι νέες σφι ἔωσι πεπληρωμέναι· οὐδαμοὺς γὰρ Ἑλλήνων αὐτοὺς ἐπιόντας ἀποκρούσεσθαι*, *sibi esse & solum, & urbem multo majorem, quam illis, tantisper, dum essent illis ducentae naves armatae. Nullos enim ex Graecis illos invadentes posse propulsare.* Herodot. *Hist. Lib. VIII. p. 305. edit. Henr. Steph.*

Eam oportet consentire in finem & media.

§. CIX. Quum ergo civitas consistat in consociatione tantae hominum multitudinis, cujus vires junctae non sint impares vicinorum potentiae, (§. CVI, 20.) sine consensu vero non intelligatur societas: (§. XIV.) consequens est, 25. ut & civitates vel respublicae, interveniente pacto, constituantur, sive 26. homines ultro in hanc societatem consenserint, sive 27. is consensus initio vi fuerit extortus, sive 28. aliqui constitutae jam reipubli-

cae

cae five ultro, five coacti, accefferint: five 29. prognati ex civibus, eo ipfo, dum in ea, tamquam parentibus aliquando fuccesfuri, educantur, confenfiffe praefumantur (*). (§. XVII. 46. fequ.)

(*) Sic Albanorum coloni & illa paftorum praedonumque colluvies, quae Romulum fectata, juxta Tiberim tuguriola pofuit, initio ftatim in hanc novam rempublicam ultro confenfit. Dionyf. Halicarn. *Antiqu. Lib. I.* p. 72. Sic populo Romano, poftea quam jam inftituerat reip. formam, ultro & per modum foederis acceffere Sabini. Liv. I, 13. Invici contra, diruta patria urbe, Romanam civitatem auxere Albani. Liv. I, 29. Nec poftea umquam dubitatum, prognatos ex civibus Romanis cives effe, nifi vel ultro folum verterent, vel aqua & igni interdictis etiam invitis effet in aliam civitatem migrandum.

§. CX. Ex eo ergo patet, 30. civitates quoque, uti alias focietates, vel confenfu ULTRONEO, vel VI & COACTIONE intervenìente, five conftitui, five augeri. (§. XVI.) 31. Ubi ultroneo confenfu coalefcit illa multitudo, fieri non poteft, quin *primum* ac praecipuum *pactum* praecedere debeat, nempe quo omnes confentiunt in rempublicam aliquam feu civitatem conftituendam. Quumque hoc pactum 32. & liberum effe debere, & 33. fub conditione iniri poffe, nemo non intelligat: per fe patet, 34. eum, qui non confentit, vel cujus conditioni non fatisfit, extra focietatem hanc manere, refque fuas fibi habere poffe (*). Eorum, qui ultro civitatem conftituunt, pactum primum.

(*) Id circa primum pactum & hodie obfervandum effet, fi nova refpublica per confenfum conftitueretur. At id paullo rarius, aliquem conftituta jam republica fibi ftipulari, ut ei cum familia rem fuam fibi habere liceat, quia forma reip. democratica, quam ipfe fuaferit, non placuerit. Exemplum tamen Otanis, Perfae, eft apud Herodot. *Hift. Lib.* III. *p.* 124. Quum enim occifis Magis, qui furtim regnarant, principes Perfarum de republica confulerent in medium, & fententia Otanis de populari inftituenda republica, reliquis omnibus difpliceret: demum ita loquutus fertur: Ἄνδρες στασιῶται, δῆλα γὰρ δὴ, ὅτι δεῖ ἕνα γέ τινα ἡμέων βασιλέα γενέσθαι, ἤτοι κλήρῳ γε λαχόντα ἢ ἐπιτρεψάντων τῷ Περσέων πλήθεϊ τὸν, ἂν ἐκεῖνοι ἕλωνται, ἢ ἄλλῃ τινὶ μηχανῇ. ἐγὼ μένουν ὑμῖν οὐκ ἐναγωνιεῦμαι, οὔτε γὰρ ἄρχειν, οὔτε ἄρχεσθαι ἐθέλω· ἐπὶ τούτῳ δὲ ὑπεξίσταμαι τῆς ἀρχῆς ἐπ' ᾧ τε ὑπ' οὐδενὸς ὑμέων ἄρξομαι, οὔτε αὐτὸς ἐγὼ, οὔτε οἱ ἀπ' ἐμεῦ αἰεὶ γινόμενοι. *Viri factiofi, quoniam conftat, neceffe effe, unum aliquem e nobis regem fieri, five per fortem, five permiffu Perfarum per multitudinis electionem, five qua alia ratione: equidem ego vobis non refragor, quippe qui neque praeeffe cupio, neque fubeffe. At hac lege vobis jus meum imperii cedo, ut nulli veftrum aut ipfe ego, aut ullus meorum, fubfit.* Addit Herodotus, ceteros ejus poftulatis adfenfiffe, & inde factum effe, ut fola haec familia inter Perfas in ftatu naturali viveret, nulli mortalium obnoxia: Καὶ νῦν αὕτη ἡ οἰκίη διατελέει μούνη ἐλευθέρη ἐοῦσα Περσέων, καὶ ἄρχεται τοσαῦτα ὅσα αὐτὴ θέλει, νόμους οὐκ ὑπερβαίνουσα τοὺς Περσέων. *Atque ad hunc ufque diem fola haec familia inter Perfas libertatem retinet, ne, imperio, nifi quantum ei vifum fuerit, paret, leges Perfarum non tranfgrediens.*

§. CXI.

Eorumdem subsequens decretum.

§. CXI. Quum vero socios non modo in eumdem finem, sed & in eadem media consentire oporteat, (§. XIV.) isque consensus in magna hominum multitudine magnaque societate sperari non possit, nisi sit rectoria, adeoque regimen aliquod instituatur, cujus a voluntate totius populi voluntas pendeat: (§. XIX, 58.) consequens est, 35. ut multitudo illa decernere debeat, quale sit futurum illud regimen (*), &, 36. quamvis illi reliquorum decreto stare non teneantur, qui sub conditione certi regiminis in futuram societatem consenserunt, si alia reip. forma, quam velint, placeat populo: (§. CX, 34.) 37. ii tamen, qui pactum illud primum pure inierunt, suffragiis plurium sese submittere omnino debeant.

(*) Magnopere falluntur, qui tale decretum umquam factum esse negant. Nam hos vel sola Romanae reip. origo erroris convincet. Quum enim inter illam urbis Albanae sentinam, quam exhauriendam putabat Numitor, nec non pastorum & praedonum turbam, quae se jam antea in Latio crebris excursionibus locupletaverat, convenisset, ut in communem rempublicam coalescerent: Romulus, vocata concione, populum rogavit, ecquam reipublicae formam reliquis anteferendam existiment? Dionysius vero Halicarnasseus, qui rem omnem accuratissime descripsit *Antiqu. Rom. Lib. II. p.* 80. observat, populum, intellecto Romuli consilio, illico respondisse: *Ἡμεῖς πολιτείας μὲν καινῆς οὐδὲν δεόμεθα. τὴν δ' ὑπὸ τῶν πατέρων δοκιμασθεῖσαν εἶναι κρατίστην παραλαβόντες οὐ μεταθήσομεν, γνώμῃ τε ἑπόμενοι τῶν παλαιοτέρων, ὡς ἀπὸ μείζονος οἰόμεθα φρονήσεως, αὐτὴν κατασκευάσασθαι καὶ τύχῃ ἀρεσκόμενοι, οὐ γὰρ τόδε μεμψαίμεθ' ἂν εἰκότως, ἣ παρέσχεν ἡμῖν βασιλευομένοις τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν, ἐλευθερίαν τε καὶ ἄλλων ἀρχήν· περὶ μὲν δὴ πολιτείας ταῦτα ἐγνώκαμεν. Nobis nova reipublicae forma non est opus, nec a majoribus probatam, & per manus traditam mutabimus; sed & priscorum consilium sequemur, quos non sine insigni prudentia illam reip. formam instituisse credimus, & praesenti fortuna contenti sumus. Cur enim illam incusemus, quum sub Regibus nobis contigerint bona, quae apud homines habentur praecipua, libertas, & imperium in alios? Et haec est nostra de republica sententia.*

Nec non alterum pactum.

§. CXII. Denique, ubi de reip. forma convenit, 38. nihil populo deest ad perfectam rempublicam, quam ut eam easque personas, quas sibi imperare velit, eligat (*), & ei iisve 39. certam imperii formulam, jam tum superiore decreto expressam, praescribat, quae formula tunc 40. recte LEGIS fundamentalis nomine venit, quum & ea, quae pactis caventur, passim leges appellentur, ac proinde 41. imperantes sive unum, sive plures, non minus, quam cives obligat, adeo, 42. ut nihil actum merito censeatur, si quid contra legem hanc reipubl. primariam, vel πόλεως συνθήκην κοινήν, actum sit.

(*) Denuo hunc ordinem in instituenda Romanorum republica servatum esse, ex laudato Dionysii Halicarnass. loco intelligimus. Quum enim imperium

rium regium, cui jam Albae plerique adsueverant, retinere decrevissent: illico de eligendo Rege solliciti, subjiciunt: τὴν δὲ τιμὴν ταύτην οὐχ ἑτέρῳ τινὶ μᾶλλον, ἢ σοί, προσήκειν ὑπολαμβάνομεν, τοῦ δὲ βασιλείου γένους ἕνεκα καὶ ἀρετῆς, μάλιστα δ' ὅτι τῆς ἀποικίας ἡγεμόνι κεχρήμεθά σοι, καὶ πολλὴν συνῄμεν δεινότητα, πολλὴν δὲ σοφίαν οὐ λόγῳ μᾶλλον, ἢ ἔργῳ μαθόντες. *Ceterum cum honorem non alii magis, quam tibi, convenire persuasum nobis est, tum ob genus regium ac virtutem, tum vero maxime, quod te hujus coloniae ducem habuimus, multamque in te gravitatem ac sapientiam animadvertimus, non tam verbis, quam factis, edocti.* Similiter paullo post populo in curias & tribus descripto, electisque centum patribus, cui senatum & commune reipublicae consilium constituerent, ipse Romulus, teste eodem p. 87. inter eos ita partitus est reipublicae administrationem, ut penes REGEM esset cura sacrorum, legum & consuetudinum patriarum custodia, judicia de criminibus gravioribus, jus referendi ad senatum, & populum in concionem convocandi, penes SENATUM jus, de rebus omnibus, quas rex ad eum referret, de plurium sententia decernendi: denique penes plebem jus, auctore senatu, magistratus creandi, leges sanciendi, & de bello, si Rex permitteret, decernendi. En formulam novi imperii, vel legem fundamentalem, quam accuratius, quam quisquam alius, descripsit auctor πολιτευόμενος, quaeque tamdiu Romae viguit, donec Tarquinius adfectaret tyrannidem.

§. CXIII. Hoc modo nasci oportet civitatem, quoties populus ultro illam instituit. Quoties vero ille, perdomitus a populo potentiore, cum illa victrice gente in unam rempublicam coalescit: 43. in primum quidem pactum de communi constituenda republica procul dubio consentit, quia, si dissentiret, non acciperet oblatas a victoribus conditiones, sed perire, quam sub jugum mitti, mallet: at 44. de forma reipublicae vix audietur deditiorum sententia, nec 45. in eligendis personis regnatricibus ullae eorum partes sunt, quibus in solo obsequio gloria relicta est (*). *An eadem pacta interveniant, si coacti in civitatem coalescant?*

(*) Res tamen omnis redit ad deditionis leges, quae aliquando duriores, aliquando mitiores esse solent, prout vel certa, vel ambigua est victoria. Ita sane, quum Sabini & Romani aequo paene Marte pugnassent, visum est utrisque bellum foedere finire, cujus leges has censet Dionys. Halic. *Lib. II. p. 111. Ut Romae pari potestate, parique honore regnarent Romulus & Tatius: ut urbs deductum a conditore servaret nomen; & singuli cives Romani, sicut antea, vocarentur, universi autem a Tatii patria, communi adpellationis complexu, Quirites denominarentur: ut Sabinis jus civitatis Romanae daretur, quicumque id cuperent: utque hi eum suis sacris reciperentur in tribus & curias.* Tale fuit hoc foedus, ex cujus legibus Sabini & ad constituendam rempublicam quodammodo admittebantur.

§. CXIV. Aliquando 46. contingit, ut victo populo nova obtrudatur forma reipublicae (*), simulque 47. victor sibi stipuletur, ut haec nova respublica, tamquam inaequali foedere juncta, se comiter veneretur. Quo casu res ipsa docet, 48. & pacta illa, quae *Nec non si victor populo victo novam rei*

publ. formam obtrudit?

quae supra descripsimus, (§. CX. CXII.) & decretum de reipublicae forma, (§. CXI.) intervenire debere: at 49. populum victum non ultro, sed coactum, in haec omnia consentire.

(*) Mos hic erat Atheniensium, ut civitatibus omnibus, a se perdomitis, statum popularem; Lacedaemoniorum, ut regimen optimatium obtruderent. cujus instituti rationem reddit Xenophon *de republ. Athen. Cap. I.* §. *XIV.* & *Cap. III.* §. *X. sequ.* Exempla passim collegit Ubbo Emm. *vet. Graec. Tomo III.* sed suffecerit unicum *p. 249. sequ.* Apud Samios statum popularem instituerant, eversumque aliquoties, instauraverant Athenienses. A Lysandro vero, Lacedaemonio, expugnata urbe, pro populari imperio ὀλιγαρχία illic instituta est. Quas fortunae vicissitudines & aliae viderunt Graecae civitates, prout vel penes Athenienses, vel penes Lacedaemonios erat maris imperium. Id vero sine vi & coactione contingere non potuisse, facile unusquisque animadvertit.

Omnes cives voluntates suas submittere debent voluntati imperantium.

§. CXV. Ceterum, quemadmodum omnium societatum una voluntas, unusque intellectus concipi debet: (§. XX, 59.) ita 50. idem dicendum est de civitate vel republica, ita constituta. Quum vero plures socii eumdem finem eademque media intelligere & velle non aliter possint, quam si uni pluribusve id negotii detur, ut de fine, mediisque ad finem adsequendum necessariis dispiciant: (§. XVIII, 55.) consequens est, 51. ut idem fieri oporteat in civitate (*). Denique, quum aliis id negotium dare idem sit, ac VOLUNTATEM SUAM ALTERIUS vel ALIORUM VOLUNTATI SUBMITTERE: per se patet, 52. cives reipublicae omnes voluntates suas uni pluribusve submittere debere, adeoque 53. eum eosve imperare, cui quibusve cives voluntates suas submiserunt.

(*) Non aliter fieri potest, ut plures idem velint, quam vel per CONSPIRATIONEM, ut omnes idem sentiant & velint, vel per SUBMISSIONEM, ut plures voluntates suas unius vel plurium voluntati submittant. Prius nunquam sperandum esse, facile ii intelligent, quibus perspecta sunt contraria hominum studia, ingeniorum stupor, diversaeque voluntatum inclinationes. Seneca *Epist. CII. Putas tu, posse sententiam unam esse omnium? non est unius una.* Itaque superest modus posterior, ut plures voluntates suas alterius vel plurium voluntati submittant. Quemadmodum enim periret procul dubio navis, repleta quantacumque hominum turba, nisi illa multitudo communem salutem permitteret uni gubernatori, perito rei nauticae, & omnia acturo, ut navem ex hieme marique scopuloso servet: ita fieri non potest, ut tot hominum myriades, quae in tam magnam societatem coalescunt, ex tam gravibus procellis civilibus, quae quotidie ingruunt, ad incolumitatem perveniant, nisi ab uno pluribusve regerentur. Recte ergo Arrianus *Diss. Epict. I, 12.* τοὺς ἀγαθοὺς πολίτας τὴν αὐτῶν γνώμην ὑποτάττειν τῷ νόμῳ τῆς πόλεως, *bonos cives voluntates suas submittere legi civitatis*, observat.

Inde nascuntur respubli-

§. CXVI. Ex eo vero porro consequitur, ut, quum voluntates suas cives submittere possint vel UNI, vel PLURIBUS, vel UNI-

VERSAE

VERSAE MULTITUDINI, 54. non poſſint inde plures, quam tres regulares reip. formae naſci. Nam 55. quoties omnes cives voluntates ſuas unius perſonae phyſicae voluntati ſubmittunt, naſcitur inde MONARCHIA, REGNUM vel PRINCIPATUS (*). Sin 56. plurium voluntati ac decreto; ARISTOCRATIA. Denique 57. ſi id, quod univerſa civium multitudo communi ſuffragio decrevit, pro totius civitatis vel reipublicae voluntate habetur, ea reipublicae forma POPULARIS, vel DEMOCRATICA adpellatur.

cae vel monarchicae, vel ariſtocraticae, vel democraticae.

(*) Equidem Polybius *Hiſt. VI*, 2. diſtinguit inter μοναρχίαν & βασιλείαν, & utriuſque differentiam ita deſcribit: Πρώτη μὲν ἀκατασκεύως καὶ φυσικῶς συνίσταται μοναρχία· ταύτῃ δ' ἕπεται, καὶ ἐκ ταύτης γεννᾶται μετὰ κατασκευῆς καὶ διορθώσεως βασιλεία. *Prima*, MONARCHIA, *ſine ulla arte & naturae impetu conſtituitur: hanc vero ſequitur, atque adeo ex ea originem habet, quum acceſſit ars & emendatio*, REGNUM. Sed quum ea, quae magis minuſve expolita ſunt, ſpecie non differant: id diſcrimen hic inculcare nihil attinet.

§. CXVII. Enimvero, quum, ſive unus, ſive plures, ſive omnes, imperent, non alio jure praeſint reipublicae, quam quod reliqui cives eorum voluntati voluntates ſuas ſubmiſerunt: (§. CXV, 53.) conſequens eſt, 58. ut injuſte imperent, quibus ſuam voluntatem non ſubmiſerunt cives. Hinc, 59. ſi unus injuſte occupat rempublicam, monarchia in TYRANNIDEM; 60. ſi loco collegii optimatium pauci imperium invadunt, ariſtocratia in OLIGARCHIAM; denique, 61. ſi loco totius populi turba quaedam vel faex hominum omnia pro lubitu decernit, democratia in OCHLOCRATIAM degenerat (*). 62. Quas reipublicae formas vitioſas regularibus admodum ſimiles eſſe, & proinde 63. has in illas facile degenerare, recte obſervavit Polyb. *Hiſt. VI*, 1. idque ipſa experientia ſatis confirmat.

Quibus opponuntur tyrannicae, oligarchicae, & ochlocraticae.

(*) Id quoque eleganter vidit ſcriptor πολιτικώτατος Polyb. *ibidem p. 629.* Διὸ καὶ γένη μὲν ἓξ εἶναι ῥητέον πολιτειῶν· τρία μὲν, ἃ πάντες θρυλλοῦσι, καὶ νῦν προείρηται. τρία δὲ τὰ τούτοις συμφυῆ· λέγω δὲ μοναρχίαν, ὀλιγαρχίαν, ὀχλοκρατίαν. *Itaque genera rerumpublicarum ſtatui ſex debent: tria, quae omnium ore jactantur, quaeque modo poſita ſunt a nobis: tria cognatae cum his naturae; dominatum dico unius, paucorum, & turbae vulgaris.* Pro tyrannide quidem hic ponit monarchiam; quippe quam illum a regno diſtinguere, diximus: (§. CXVI. *) ſed ipſe paullo poſt ſubjicit: μεταβαλλούσης δὲ βασιλείας εἰς τὸ συμφυὲς κακὸν, λέγω δ' εἰς τυραννίδα, κ. τ. λ. *Regnum ubi ad congenita mala degeneravit, nempe* TYRANNIDEM. Talis & reliquorum civilis prudentiae auctorum philoſophia eſt, quam hic pluribus inculcare non opus eſt. Cui non dictus Hylas?

§. CXVIII. Quum vero tres illae regulares rerumpublicarum formae in totidem vitioſas oppoſitas facillime degenerent: (§. CXVII, 63.) non mirum eſt, 64. pauciſſimas ſemper repertas fuiſ-

Quid reſpublicae mixtae?

se civitates, quae ex tribus illis unicam eligerent: sed 65. plerasque vel omnes illas formas veluti in unam conflasse (*), vel 66. duas certe ita commiscuisse, ut una alteram veluti in officio contineret. Quumque 67. a potiore fieri soleat denominatio: inde non possunt non varia nasci regnorum, aristocratiarum, & democratiarum genera, quae 68. RERUMPUBLICARUM ne MIXTARUM, an irregularium nomine venire debeant, nostra parum refert. Add. HERT. *Elem. prud. civ. I*, 11, 8. *p.* 2320. *sequ.*

(*) Et hanc quidem optimam omnium rerumpublicarum formam esse, observat Polyb. *Hist. I.* 1. *p.* 628. Δῆλον γὰρ, ὡς ἀρίστην μὲν ἡγητέον πολιτείαν τὴν ἐκ πάντων τῶν προειρημένων ἰδιωμάτων συνεστῶσαν. *Manifestum est, eam rempublicam censeri debere optimam, quae ex omnibus istis, quas diximus, formis sit composita.* Et *Cap. VIII. p.* 638. magnopere laudat Lycurgum, quod οὐχ ἁπλῆν οὐδὲ μονοειδῆ πολιτείαν, *non simplicem atque uniformem* constituerit *rempublicam*: sed optimarum quarumque rerumpublicarum virtutes omnes ac proprietates in unum copulavit, ne, si qua illarum supra modum augeretur, ad vitia congenita deflecteret, sed, dum cujusque vis mutuo omnium nisu in contrarium retrahitur, nulla pars illarum vergat usquam, aut nimium propendeat, verum aequis ponderibus librata & aequa lance suspensa quam diutissime respublica duret, non secus ac fieri soleat in navibus, quas hinc inde par vis ventorum impellat. Sic & Dionys. Halicarnass. *Antiq. Lib. II. p.* 82. ubi rempublicam Romanam a Romulo eodem fere modo institutam fuisse, refert, illam mixturam vocat κόσμον τῆς πολιτείας, additque: ὃν ἐγὼ πάντων ἡγοῦμαι πολιτικῶν κόσμων αὐταρκέστατον ἔν τε εἰρήνῃ καὶ κατὰ πολέμους, *hanc ego concinnam respubl. formam ceteris omnibus reip. constitutionibus, praefero, ut paci aeque, ac bello, idoneam.* Omitto jam ejusdem generis testimonia Zenonis apud Laërt. *VII*, 131. Ciceronis apud Non. Marcellin. *de verb. propr. IV*, 292. Tacit. *Annal. IV*, 33.

Quid civitatum systemata? §. CXIX. Denique, quum & totae societates in unam majorem coalescere possint: (§. XVIII, 49.) consequens est, 69. ut & plures respublicae, salva cujusque forma & independentia, icto foedere, in unam majorem ita coalescere possint, ut, quae ad communem omnium salutem securitatemque pertinent, communi consilio junctisque viribus exsequantur (*). Quales consociatae respublicae 70. FOEDERATAE, ACHAICAE, itemque SYSTEMATA CIVITATUM adpellantur.

(*) Pufendorffius tum singulari *de systematibus civitatum* dissertatione, quae inter ejus *Diss. acad. selectas p.* 210. *sequ.* occurrit, tum de *jur. nat. & gent. VII*, 5, 16. *sequ.* existimat, civitatum systemata emergere vel *mediante communi rege*, quando plura separata regna vel ex conventione, vel ex occasione matrimonii, hereditatis, aut victoriae unum & eumdem habeant regem, ita tamen, ut ideo in unum regnum non coalescant, sed singula juxta suas leges fundamentales a communi rege administrentur, vel *per foedus*: eademque principia fere sequitur Hert. *Elem. prud. civ. I*, 12, 6. *sequ.* Enimvero aut unum regnum alteri ita subjicitur, ut in communi imperio nul-

nullae sint ejus partes : veluti olim regna Macedonicum, Syriacum, Aegyptiacum, Romanis subjecta : aut suas quodlibet res sibi habet, ut hodie imperium Romano Germanicum, Hungaria & Boëmia : aut ita coaluerunt, ut veluti unum regnum constituant, uti hodie Anglia & Scotia, Polonia & Lithuania. Primo casu regnum perdomitum in provinciae formam redigitur, nec cum altero systema aliquod constituit. Nec altero casu dici potest, duo regna coaluisse in σύστημα, quum nihil commune inter se habeant, sed princeps tantum duas personas sustineat. Superest ergo tertius tantum casus, ubi duo illa regna vel duo populi, quum voluntates viresque ad communem defensionem univerint, unam omnino societatem majorem constituunt, adeoque systematis nomen ob definitionem, hoc paragrapho datam, jure meritoque ferunt. Addatur G. G. Titius ad Pufend. *de offic. hom. & civ.* II, 8, 13. *sequ.*

§. CXX. Quum ergo MONARCHIA nascatur, quoties omnes cives voluntates suas unius personae physicae voluntati submittunt: (§. CXVI, 55.) consequens est, 71. ut perinde sit, quo dignitatis vocabulo, Imperatoris, Regis, Ducis, an Principis utatur. 72. Ut, quum neminem superiorem agnoscat, qualecumque dignitatis nomen recte de novo adsciscat (*), quamvis 73. non aeque facile cogere possit exteros reges ac respublicas, ut ei novum illud dignitatis nomen tribuant, adeoque 74. ipsae prudentiae regulae suadeant, ut, priusquam majus illud ἀξίωμα adsumat monarcha, aliorum regum rerumque publicarum audiat sententias, sibique novos illos titulos honoris diserte stipuletur.

Monarcha titulum quemcumque honoris recte adsciscit.

(*) Quum enim summi imperantes secum invicem vivant in statu naturali, (§. IV. 3.) isque sit status libertatis & aequalitatis : (§. V. & VI.) sequitur, ut monarcha monarchae sit aequalis, nihilque eum impediat, quo minus pari cum aliis dignitate in republica sua frui velle, adeoque novum titulum, cui tuendo se parem esse intelligit, adsciscere possit. Vidit nostra aetas duo exempla, quae & posteritas venerabitur, FRIDERICI I. Prussiae Regis, & PETRI I. Russorum Imperatoris, quorum alter primus Regii nominis, alter Imperatorii dignitatem genti suae intulit, uterque postea ab aliis Imperatoribus Regibusque his insignibus nominibus ornatus. Equidem intolerabilem fastum suum eo tempore, quo coronam sibi imposuerat sempiterna gloria dignissimus princeps, FRIDERICUS I. prodere non dubitaverat Clemens Papa XI. suae potestatis suique arbitrii esse ratas, Reges creare : sed doctrinam illam Hildebrando aliquo, quam Clemente, digniorem, & ipsis Romanae ecclesiae alias deditissimis principibus abominabilem, magno adparatu profligavit illustris academiae nostrae Cancellarius, Jo. Petr. a Ludewig, qui & totam hanc quaestionem variis opusculis *de auspicio regio* editis, praeclare illustravit, quibuscum & V. C. Everardi Ottonis dissertationem elegantissimam *de titulo Imperatoris Russorum*, quae ejus *dissertationibus juris publici & privati Part. I. p. 135.* inserta est, merito conjungendam censemus.

§. CXXI. Ex eodem patet, 75. monarcham omnia agere suo arbitrio, & 76. quamvis prudentiores merito adhibeat in consilium, eo-

Jura omnia majestatis solus exercet.

eorum tamen suffragia non sententias, sed consilia esse. 77. Eumdem agere ubique & semper, adeo, ut vere dici coeperit a temporibus Hadriani Imperatoris: ἐκεῖ τε ἡ Ῥώμη, ὅπου ποτ' ἂν ὁ βασιλεὺς ᾖ. *Roma est, ubi Imperator est.* Herodian. *Hist. I, 6.* 78. Nullum denique esse jus majestatis, quod non exerceat princeps: (§. CXII, 18.) immo 79. monarchiae nomen vix tueri regnum, in quo ullus alius jus quodcumque majestatis independenter a rege exercet (*).

(*) Reipublicae enim, tamquam unius personae moralis, unus debet esse intellectus, unaque voluntas. (§. CXV, 50.) Jam si praeter monarcham alius quodcumque jus majestatis independenter a rege exerceret: non esset totius reip. unus intellectus & voluntas. Ergo nec futura esset respublica: sed resp. in republica. Salvum ergo fuit Meroucidarum imperium, quamdiu perstitit regum auctoritas. Ea subruta, & jus belli & pacis ad sese trahentibus majoribus domus, precario veluti imperabant reges, donec Pippino placuit regni decus genti suae inferre. Adeo eo sensu verum est dictum Homeri *Iliad. β.*

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος
ἔστω,
Εἷς βασιλεύς.
Non bonum est multos imperare; unus
esto imperans,
Unus rex.

quamvis tyrannos saepe eo abusos esse; non ignoremus. Vid. Sueton. *Calig. Cap. XXII.*

Quid interstit inter monarcham & tyrannum?

§. CXXII. Quamvis vero omnia suo arbitrio agat monarcha: (§. CXXI, 75.) non tamen agere aliud debet, quam quod finis civitatis, (§. CVII, 18.) puta securitas civium, (§. CVI, 17.) requirit. Ex quo consequitur, 80. ut populi securitas, & salus suprema monarchae lex esse debeat, 81. eoque ipso hic differat a tyranno, qui ad suam tantum securitatem utilitatemque omnia refert, 82. quumque scelere quaesita bonis artibus retineri nequeant, parum pensi habet civium suorum perniciem, dum ipse statum suum conservet (*).

(*) Huc pertinent omnes artes tyrannicae, de quibus accuratissime Aristot. *Polit. V, 10. sequ.* Quum enim omnes tyranni, conscii sibi odii civium, meticulosissimi esse soleant; non possunt, quin omnem eminentem virtutem opprimant, virorum excellentium, tamquam eminentium papaverum, capita demetant; severissime animadvertant in innocentes sub obtentu laesae majestatis, criminis fere unius eorum, qui crimine vacant: inimicitias ac discordias inter cives serant: litterarum omnem splendorem exstinguant: peregrinos praeferant civibus: hos denique dignitatibus, opibusque spolient, & redigant ad incitas. Quae omnia quam injusta, quamque fini civitatis contraria sint, facile unusquisque animadvertit. Unde recte Polyb. *Hist. II, 59. p. 202.* *Αὐτὸ γὰρ τοὔνομα (τυράννου) περιέχει τὴν ἀσεβεστάτην ἔμφασιν καὶ πάσας περιείληφε τὰς ἐν ἀνθρώποις ἀδικίας καὶ παρανομίας.* *Nam ipsum tyranni nomen summae impietatis significationem conjunctam habet, injurias sceleraque omnia complectens, quae inter homines solent versari.*

§. CXXIII.

§. CXXIII. Deinde ex ARISTOCRATIAE definitione (§. CXVI, 56.) colligimus, 83. penes totum optimatium collegium esse debere majestatis jura omnia, eaque adeo 84. non aliter explicari posse, quam de communi totius collegii sententia. 85. Opus ergo esse certo loco, ubi frequentes conveniant, & de republica consulant in medium, nec non 86. certo definitoque tempore, quo senatus ordinarius habeatur, nisi, 87. quae quotidie ex improviso incidere solent, negotia senatum extra ordinem indictum postulent. Praeterea, quum plurium consensus sperari non possit, nisi per submissionem: (§. XVIII, 55.) consequens est, 88. ut & in aristocratia pauciores se submittere debeant voluntati plurium, adeoque 89. plurium sententiae vincant pauciores, 90. in pari vero sententiarum numero, nihil actum videatur, nisi vel is, qui praesidet collegio, pondus addat alterutri parti, vel 91. talis sit caussa, ut locus sit CALCULO MINERVAE (*). Denique, quum vitiosa forma, opposita aristocratiae, OLIGARCHIA vocetur, (§. CXVII, 63.) illaque in hanc facile degeneret: (ibid. n. 60.) res ipsa exigit, 92. ne quid decerni valide possit, nisi maxima optimatium parte, e. g. duabus tertiis, praesente. Quomodo jura majestatis exerceantur in aristocratia?

(*) CALCULUS MINERVAE dicitur, quando in pari condemnantium atque absolventium numero reus a poena criminis liberatur. Nam, quum Orestes, parricidii accusatus, in Areopago caussam diceret, iique, qui damnandum censebant reum, uno calculo vincerent absolventes, Minerva his unum calculum adjecisse fingitur, ut in pari suffragiorum numero absolveretur. Quae postea lex paene omnibus gentibus placuit, uti praedixisse Minervam fingit Euripides *in Iphigen. Taur. v.* 1268.

Καὶ τοῖσι λοιποῖς ὁ δὲ νόμος τεθήσεται,
Νικᾶν ἴσαις ψήφοισι τὸν φεύγοντ' αἰεί.

Et ceteris lex ista promulgabitur,
Ut usque paribus calculis vincat reus.
Conf. Boecleri *dissert. singularis de calculo Minervae*, & viri celeberrimi, Henr. Coccei *diss. de eo quod justum est circa numerum suffragiorum, & de calculo Minervae. Cap. II.* ubi vir doctissimus §. X. hanc naturalem adfert rationem hujus juris, quod prior rei status condemnatione mutetur, absolutione maneat, adeoque tunc vere nihil agatur. Quum ergo major tantum pars novi aliquid facere, & statum priorem mutare possit: sequitur, si pares sint, ut nihil agatur, sed prior rei status maneat, isque adeo absolvatur.

§. CXXIV. Nec aliter sese res habet in DEMOCRATIA. Quum enim in ea, quod universa civium multitudo communi suffragio decernit, pro totius civitatis vel reipublicae voluntate habeatur: (§. CXVI, 57.) sequitur sane, 93. ut majestas hic sit penes totum populum, isque 94. tunc omnia jura majestatis exerceat. Quumque id aliter fieri non possit, quam si populus confluat in comitia, Quomodo in democratia?

tia, & de negotiis obvenientibus consulat in medium: per se patet, 95. hic quoque certum locum, ubi coëat populus, 96. statosque dies, quibus comitia habeantur, definiendos esse, 97. ratumque haberi, quod populus sive curiatim, sive tributim, sive viritim, pluribus suffragiis decreverit. Denique 98. facile in OCHLOCRATIAM degeneraturam esse democratiam (*), si minori parti populi, absentibus vel exclusis reliquis, suffragii jus permittatur, ex ipsa ochlocratiae definitione (§. CXVII, 61.) facile intelligitur.

(*) Tunc vero miserrima est reipublicae conditio, maxime si accedant demagogi, quorum incitata stimulis tribuniciis plebs furit, omniaque sursum deorsumque versat, donec demagogorum aliquis tyrannidem occupet, idemque contingat, quod Athenis contigisse refert Phaedrus *Fab. I*, 2.

Athenae quum florerent aequis legibus:
Procax libertas civitatem miscuit,
Fraenumque solvit pristinum licentia.
Hinc, conspiratis factionum partibus,
Arcem tyrannus occupat, Pisistratus.

Ceterum de demagogorum artibus videndus est Hertius *Elem. prud. civ. Part. II. sect. XXIV. §. XXIII. p. 496.*

Quomodo in rebuspublicis mixtis?

§. CXXVI. Quum vero & MIXTAE, quas vocant, respublicae aliquando optimae, & ideo inventae sint, ut una forma alteram veluti in officio contineat: (§. CVIII.) res ipsa docet, 99. jura majestatis vel omnia, vel quaedam, in his civitatibus ita communicari debere vel cum optimatium collegio, vel cum multitudine populi, ut ordo unus, inconsulto altero, decernere nihil possit: non vero 100. ita dividi posse illud jurium majestatis exercitium, ut unus, altero inscio vel invito, aliquid agat. Siquidem ita impediri non posset, quo minus respublica in republica nasceretur (*).

(*) Hinc informis omnino erat reipublicae Romanae status, quum eo delapsa esset, ut plebs, tribuniciis instincta furoribus, inconsulto reliquo populo, leges ferre, & de capite civium Romanorum jus suo arbitrio dicere, & omnia patrum magistratuumque decreta turbare posset, quum sine plebe populus nec leges ferret, nec judicaret, nec de bello ae pace decerneret. Quum vero, ubi loco totius populi turba quaedam vel faex hominum pleraque pro lubitu decernit, in *ochlocratiam*, adeoque vitiosam reip. formam degeneret civitas: (§. CXXIII, 61.) Romanam remp. tum parum ab ochlocratia absfuisse, facile est ad intelligendum.

Quomodo in systematibus civitatum?

§. CXXVII. Quod ad SYSTEMATA CIVITATUM attinet, quum illa vel ex duobus pluribusve regnis, quae sub communi capite veluti in unum regnum coaluerunt, (§. CXIX. *) vel ex pluribus civitatibus, foedere junctis, (§. eod.) oriantur: facile patet, 101. priore casu regna ista, nisi plane sint παμβασιλεία, praeter communem regem communia etiam habere debere comitia, 102. ad eaque utriusque regni ordines, certo numero, pro virium ratione esse evocandos. Posteriore vero casu 103. civitates singulas immanentia

nentia majestatis jura suo arbitrio; 104. transeuntia, quae ad communem securitatem pertinent, communi consilio exercere, ac proinde 104. delegatos a singulis homines collegium aliquod, sive perpetuum, sive temporarium, debere constituere, quod de rebus ad communem securitatem pertinentibus consulat in medium, &, quid factu opus sit, re prius cum civitatibus suis communicata, decernat (*).

(*) Talis olim Amphyctionum, nec non civitatum Achaicarum, senatus, de quo plura Boecler. diss. *de Amphyction.* & Ubbo Emm. *vet. Graec. Tom. III. p.* 305. Sed quum hodie exemplum hujusmodi systematis, senatusque in eo necessarii, praebeant florentissimae Belgarum Helvetiorumque respublicae, quas Jos. Simlerus, Templeus aliique viri docti accuratissime descripserunt: non est, quod hic actum agere velimus.

§. CXXVIII. Enimvero cum pleraque ad foederis leges, quibus coaluerunt, redeant: (§. CXIX, 69.) fieri non potest, 105. quin hae respublicae sint diversissimae, 106. aliaeque arctiore, aliae paullo laxiore vinculo sint conjunctae, 107. aliae plus, aliae minus inter se commune habeant: immo & 108. quibusdam communia aeraria, officinae monetariae, armamentariaque sint, quibusdam non sint: denique 109. quaedam praesidem quemdam, communisque foederis veluti custodem, senatui praeficiant, aliae ab hoc instituto abhorreant: denique 110. nec jus suffragii, nec modus ea, quae ad communem securitatem necessaria sunt, contribuendi, nec reliqua instituta eodem ubique modo sese habere possint.

Magna est systematum civitatum diversitas.

CAP. VII.

DE SUMMA POTESTATE; EAMQUE ADQUIRENDI MODIS.

§. CXXIX.

Quum, qui coalescunt in rempublicam, antea in statu naturali vixerint, (§. III.) isque fuerit status aequalitatis & libertatis: (§. V. & VI.) consequens est, 1. ut civitas & postea nemini mortalium subjecta sit, 2. omniaque, quae conservando status suo necessaria esse existimat, libere peragere, nec 3. ab ullo in exercitio jurium suorum turbari, vel 4. ad reddendas gestorum rationes adigi possit. Quum ergo haec omnia, conjunctim acce-

Imperium omne summum & ἀνυπεύθυνον.

pta, vocentur IMPERIUM SUMMUM & ΑΝΥΠΕΥΘΥΝΟΝ: consequens est, 5. ut in omni civitate vel republica sit imperium summum & ἀνυπεύθυνον (*).

(*) Loquimur de REPUBLICA proprie sic dicta, quam supra definivimus, quod sit multitudo hominum, nulli alii mortalium obnoxia, & sub communi imperante securitatis suae caussa consociata. (§. CIV, 3.) Quamobrem populus, ab alio victore in potestatem redactus, non rempublicam constituit, sed PRAEFECTURAM vel PROVINCIAM, quia aliis est obnoxius. Ex eadem ratione non reip. sed MUNICIPII nomine venit multitudo, sub communi quidem imperante, consociata, sed regno tamen, vel reipublicae majori subjecta. Unde, quamvis jureconsulti municipia saepe vocent respublicas, & hinc mentionem faciant reipublicae Antiochensium, *l.* 37. *D. de reb. auct. jud. possid.* Heliopolitanorum, *l.* 4. *C. qui pot. in pign.* Thessalonicensium, *l.* 23. *C. de evict.* Tusculanorum, *l.* 38. §. 5. *D. de legat.* III. Sebastianorum, *l.* 21. §. 3. *D. de ann. leg.* Arelatensium, *l.* 24. *D. de usu & usufr. leg.* Sardianorum, *l.* 24. *D. de ann. legat.* tamen, ubi accuratius loquuntur, *eos, qui pro civitate legatione funguntur* negant REIP. *caussa abesse. l.* 26. §. *ult. D. ex quib. caus. maj.* Multum ergo refert, quo sensu accipias reip. vocabulum.

Monarchomachorum error.

§. CXXX. Quum ergo in omni civitate vel republica sit imperium summum & ἀνυπεύθυνον, (§. CXXIX, 5.) & cives tamen voluntates suas vel uni, vel pluribus, vel universo populo submiserint: (§. CXV, 52.) consequens est, 6. ut quibuscumque voluntates suas submiserunt cives, ii & imperio illo summo & ἀνυπευθύνῳ gaudeant, adeoque 7. illi a nemine, praeterquam a Deo, judicari, multoque minus 8. a populo supplicio aliisque poenis adfici possint, adeoque 9. pestilentissimum sit illud dogma monarchomachorum, quod populus sit ipso rege vel principe superior, & 10. penes illum *realis*; penes hunc *personalis* tantum *majestas* reperiatur (*).

(*) Est haec doctrina Franc. Hotomani, Stephani Junii Bruti, cujus sub nomine alii Hub. Languetum, alii Ge. Buchananum, alii alios latitare contendunt, Sidney, Althusius, Pareus, Jo. Milton, & alii, de quibus praeter *Obs. Halens. VI.* 1. legendus est Jo. Franc. Budd. *Hist. iur. nat. & gent.* §. *LII.* Ceterum πρῶτον illud ψεῦδος, quo in transversum acti hi viri doctissimi populo omnia permittunt in reges & principes, in eo consistit, quod constituentem semper superiorem esse existimant constituto, quodque adeo populus, qui sibi regem & principem constituerit, (§. CXII, 38.) non possit non rege vel principe illo a se constituto esse superior. Sed id non minus absonum est, ac si servus, qui se ultro domino alicui in servitutem obnoxiam addixit, (§. LXXIX, 8.) sese domino superiorem dicere vellet, quia sibi ipse dominum constituerit. Vid. Grot. *de jure belli & pac. I*, 3, 8. V. A. Zach. Huber. *Diss. Lib. II. p.* 124. *seqq.* Potius ratio ipsa satis agnoscit, non posse dici superiorem, qui alterius voluntati voluntatem suam ita submisit, ut voluntati suae veluti renunciarit. Quod quum faciat populus, ubi coalescit in rempublicam: (§. CXXIX, 5.) qua, quaeso, fronte is se rege superiorem dicet?

§. CXXXI.

§. CXXXI. At, quia tamen eatenus tantum voluntati summorum imperantium voluntates suas submiserunt cives, quatenus id exigit finis societatis civilis, vel reipublicae, (§. XV, 42. sequ.) id est, communis, ob quam potissimum in civitatem coaluerunt, securitas: (§. CVII.) non possumus non inde colligere, 11. nefarie illos blandiri summis potestatibus, qui illis persuadent, licere, quod libeat, 12. nec civibus ab imperantibus fieri posse injuriam, immo 13. illorum vitam, existimationem, facultates, ipsamque conscientiam, ita in principum potestate ac arbitrio esse, ut illis in solo obsequio relicta sit gloria. Ex quo fonte quum promanent omnia, quae magna adseveratione humano generi obtrudere conati sunt Nic. Machiavellus, Thomas Hobbesius, & quicumque postea *obedientiam passivam* defenderunt in Britannia (*): 14. haec principia omnia non minus pestilentia esse, ac monarchomachorum dogmata, nemo temere negaverit. Nec non Machiavellistarum.

(*) De Machiavello & Tho. Hobbesio omnia nota ac pervulgata sunt. Nec quisquam est, qui non meminerit, quid inter auctores librorum, quos *Julianum* & *Jovinianum* inscripserunt, aliosque viros doctos, contrariis studiis agitatum sit in Britannia. Quin & Grotium *de jure belli & pac. I, 3, 8. sequ.* quodammodo praelusisse huic doctrinae de passiva, quam vocant, obedientia, non pauci censent, quamvis secundum eum vindicias dederit vir laudatissimus, Zach. Huberus *ibid. p. 222. sequ.* Sane sive vi aliquis sibi subjecerit populum, sive hic sibi imperantem ultro elegerit: nefas erit principi, injuriis adficere populum suum, eumque hostili animo opprimere. Priore enim casu, dum in deditionem accepit populum, hostilem animum deposuit. Posteriore nihil potestatis habet, nisi quantum ei in se detulit populus: quem sane principi dedisse facultatem, civibus, tamquam mancipiis abutendi, nemo dixerit. Nec jus sceleri datur loco 1. *Sam. VIII*, 11. Sive enim illud משפט המלך vel *jus regis*, de more & facto explices, uti *jus latronis*, *l. 5. D. ad leg. Pomp. de parricid.* sive de dominio eminente, quod magistri Judaeorum faciunt, & cum eo celeberrimus Thomas. *ad Huberi de jure civit. I, 2, 7, 13. pag. 58.* sive denique de jure, eatenus obligatorio, ut illi resisti nequeat, uti jus accipit Paullus *l. 11. D. de just. & jure*, & hunc ipsum locum erudite interpretatur V. A. Zach. Huberus *ibid. pag. 237.* inde sane demonstrari non potest, jus tale esse imperantibus, quale illis Machiavellus & Hobbesius eorumque imitatores, servum pecus, attribuere ausi sunt. Non sane tale jus sibi adrogabit princeps bonus,

Οἷος Ὀδυσσεὺς ἔσκε ἢ μεθ' ἡ μετέροις τοκεῦσι,
Οὐδὲ τινὰ ῥέξας ἐξαίσιον, οὐδέ τι εἰπὼν
Ἐν δήμῳ, ἥτ' ἐστὶ δίκη θείων ἀνθρώπων.

Qualis apud veteres divus regnabat Ulysses,
Qui nulli civi dicto factove nocebat.
Scilicet hoc hominem Dis immortalibus aequat.

§. CXXXII. Quia ergo summi imperantes a nemine, praeterquam a Deo, judicari, multoque minus supplicio adfici possunt a Imperantes sacrosancti.

 popu-

populo: (§. CXXX, 6. 7.) merito inde colligimus, 15. sacrosanctum esse omne summum imperium, 16. sacrosanctos & ipsos imperantes, adeoque 17. maximum crimen merito habendum esse illud, quod perduelles, rebelles & seditiosi admittunt. Quin, 18. quamvis forte in thesi concedendum sit, iis, qui hostilem animum adversus populum ostendunt, tamquam tyrannis, posse resisti: 19. in hypothesi tamen illam regulam fere inutilem esse, certissimum est, quia imperantes a nemine, praeter Deum, judicari, adeoque & ab illo solo decidi potest, verene hostilem animum adversus populum gerant, nec ne (*).

(*) Plura eam in rem dixit Thomas. ad Huber. *de jure civ. I, 9, 2. 10. p. 316. sequ.* Exemplum sane Henrici IV. Imp. si paullo accuratius expendatur, satis superque unumquemque convincet, quam periculosum sit populo ea de re permittere judicium. Erat ille princeps fortissimus, cujus id unum consilium erat, ut jura imperii potestatemque regiam, sibi impuberi paene extortam, vindicaret. Ringebantur episcopi & clerici, in quos faba illa cudi videbatur, quibus nihil facilius erat, quam juvenem ferociorem, juriumque suorum curiosissimum, tamquam hostem ecclesiae ac reipublicae traducere, & non modo plebi, sed & principibus imperii, quos saeculares vocant, immo & Gregorio Papae persuadere, eum hostili animo adversus ecclesiam & rempublicam furere, ita denique instruere scenam, ut princeps optimus, quantumvis manu fortis & plerumque victor, ab ipso demum filio regno opibusque, tamquam hostis ecclesiae & reip. spoliaretur. Adeo periculosum est, non modo plebi infimae, sed & proceribus, judicium permittere de principum actionibus.

Nec tamen quidquid illis libet, licet. §. CXXXIII. Quum tamen nec omnia promiscue liceant principi: (§. CXXXI.) consequens est, 20. ut ille vim inferre non possit civium conscientiis, nec 21. quidquam iis imperare, quod voluntati Dei, tamquam supremi legislatoris, refragetur. (Lib. I. §. LXXXVII. *) 22. Nec jure suo aliquem injuste & sine praegnante ratione privare, quum cives potius rerum suarum secure fruendarum caussa in societatem civilem coierint. (§. CVI, 17.) 23. Ut civibus, in summa calamitate constitutis, liceat quidem omnia experiri, ut jus suum obtineant, immo &, 24. imminente majore periculo, patriam dulciaque linquere arva: (§. XXII, 71.) non tamen 25. arma corripere adversus principem vel rempublicam. (Lib. I. §. CCXXXII, 19.)

Quid si regnum illis datum sub lege commissoria? §. CXXXIV. Quamvis vero haec generatim de imperantibus dicenda sint: contingere tamen potest, 26. ut imperium alicui tradatur, certis pactis adstrictum, additaque lege commissoria, si pactis illis non satisfiat. Tunc vero 27. injuriam non fieri imperantibus, ubi subinde moniti civium libertatem opprimere non desinant, si illis abrogetur imperium: ex natura pactorum facile intelligi-

ligitur, quemadmodum 28. & vitio non verti poteſt civibus, ſi eos, qui ſibi imperium ſine juſto titulo adrogarunt, & quibuſcum nondum tranſegerunt, depactive ſunt (*), imperare prohibeant.

(*) Hinc male Brutus & conjurati occiderunt Caeſarem. Quamvis enim hic imperium uſurparet in civitate libera, idque ſine juſta cauſſa extorſiſſet civibus ſuis: hi tamen jam pridem in eo adquieverant, ac veluti renunciaverant libertati ſuae. Et ſane quum Brutus ipſe apud Ciceronem *Epiſt. ad Brut. IV.* non audeat Antonium, hoſtilis animi erga rempublicam manifeſtum, praejudicare, neque ad ſuum arbitrium tracta, eum tamquam hoſtem adgredi: quo jure interimere potuit Caeſarem, quem tantum abeſt, ut ſenatus populuſque Romanus hoſtem judicarit, ut potius ei ſollemniter dederit fidem? Quare nec rectae rationi ſatis convenit illud Caeſaris apud Lucan. *Pharſal. Lib. I. v.* 351.

Detrahimus dominos urbi, ſervire paratae.

Si enim urbs, id eſt, tota civitas dominos habere cupit: quo jure Caeſari aut cuicumque alii civi licuit bello civili illi *dominos detrahere*?

§. CXXXV. Quum vero omne imperium ſit ſummum atque *Imperium ſe*
ἀνυπεύθυνον: (*§.* CXXIX, 5.) conſequens eſt, 29. ut cum illo *exſerit*
conjuncta ſint omnia jura, ſine quibus finis ſocietatis civilis, publica ſecuritas, obtineri non poſſet, quaeque conjunctim MAJESTAS, *per jura*
vel MAJESTATIS JURA adpellantur. Quum vero duplex ſit illa ſe- *majeſtatis. Ea*
curitas, INTERNA, qua cives a concivibus ſecuri praeſtantur, & *quid? &*
EXTERNA, qua ab hoſtium vi atque armis defenditur reſpublica: *quotupli-*
facile patet, 30. duorum etiam generum eſſe jura majeſtatis, quo- *cia?*
rum 31. alia, quae ratione civium competunt, IMMANENTIA; alia, quae erga exteros exerceri poſſunt, TRANSEUNTIA adpellantur (*).

(*) Omnia haec turbarunt prudentes noſtri, qui, poſtquam ad jus publicum animum adpulerunt, id ſibi negotii crediderunt ſolum dari, ut, tamquam coqui Plautini, diverſiſſima jura miſcerent. Quum enim *II. Feud.* 56. de JURIBUS REGALIBUS, quae cum feudis conjuncta eſſe ſolent, quaedam legerent: eadem illa eſſe exiſtimarunt cum majeſtatis juribus; quum tamen multum interſit, utrum regalia quis, tamquam vaſallus, *dependenter*, uti vocant; an jura majeſtatis, tanquam ſummus imperans, *independenter* exerceat. Deinde, quum eo juris feudalis loco non omnia jura, quae alias ab imperantibus exercentur, recenſeantur: crediderunt doctores, ibi tantum agi de juribus, quae ſalva majeſtate communicari cum vaſallis poſſint, atque hinc ea vocarunt REGALIA MINORA, quibus MAJORA, id eſt, uti illis viſum, incommunicabilia oppoſuerunt. Ita adhuc plerique ſubduxerunt rationes, quos ſolide refellit celeberrimus Thomaſ. *ad Huberi de jure civ. I, 3, 6, 3. p.* 91. *ſequ.* Quum ergo hic non ſit quaeſtio de jure clientelari, ſed publico univerſali, ſeu gentium: ſatius viſum eſt, cavere ab illa confuſione JURIUM MAJESTATIS & REGALIUM, & naturam jurium majeſtatis eorumque diverſa genera potius ex reipublicae vel ſocietatis civilis indole, id eſt, ex ipſo fonte, quam ex Henningii Arniſaei, Regn. Sixtini, aliorumque ejuſdem commatis, auctorum, lacunis derivare.

Quaenam sint immanentia? §. CXXXVI. Si ergo INTERNA SECURITAS in eo consistit, ut cives a civibus securi praestentur: (§. CXXXV.) necesse sane est, 32. ut cum summo imperio conjuncta sint jura LEGES FERENDI, 33. eademque ad facta adplicandi, quam SUPREMAM JURISDICTIONEM vocare licebit, nec non jus 34. iis, qui quid contra leges admiserunt, malum aliquod repraesentandi, vel POENAS infligendi, 35. TRIBUTA & VECTIGALIA pro reipublicae necessitate EXIGENDI, 36. ADMINISTROS & MAGISTRATUS CONSTITUENDI, denique 37. circa sacra aeque ac 38. COMMERCIA aliaque, quae ad decus civitatis pertinent, operam dandi, ne quid resp. detrimenti capiat.

Quaenam transeuntia? §. CXXXVII. Quumque & EXTERNAM SECURITATEM ab hostium vi & armis intendant ii, qui in communem coaluerunt rempublicam: (§. CXXXV.) consequens est, 39. ut a summo imperio sejungi non possit jus FOEDERA percutiendi, 40. LEGATOS mittendi, 41. BELLUM gerendi, 42. faciendi PACEM, quippe sine quibus fieri non posset, ut salva sit civitas. Nisi enim foedera pangendi jus haberet: impar saepe esset respublica impotentior potentiori. Si legatos mittendi facultas denegaretur: foedera non pangerentur. Si belli pacisque jus cessaret: non ullum esset medium vim vi repellendi, adeoque nec obtineri posset finis, qui in securitate consistit.

An dividua ac communicabilia? §. CXXXVIII. Haec vero jura majestatis, quum ex summi imperii indole manifesto fluant, 43. ab illo divelli nequeunt, ut non statim unitas voluntatis tollatur, & nascatur respublica in republica. (§. CXXI. *) At, quum tamen saepe ita misceantur vel omnes, vel plures rerumpublicarum formae, ut una veluti alteram in officio contineat: (§. CXVIII, 66.) contingere potest, 44. ut vel omnia, vel pleraque majestatis jura non ab una pesona unove collegio, sed communiter a pluribus, vel ab universo populo exerceantur, & tunc 45. opus sit comitiis, in quibus summus imperans de communi ordinum sententia haec jura exerceat (*).

(*) Exemplo esse potest florentissimum Britanniae regnum, in quo, salvis potentissimo Regi praerogativis circa bellum & pacem, nec leges novae feruntur, nec tributa & onera nova indicuntur, nec alia, quae ad totius regni decus ac salutem pertinent, statuuntur, nisi in regni comitiis, quae ibi *Parliamentum* vocant. Ita & in Germania nihil, quod ad universum imperium pertinet, nisi de communi Imperatoris, Electorum, Principum ac Ordinum sententia decerni, idemque fere in Polonia, & hodie in Suecia observari, salvis tamen augustissimo Imperatori regibusque potentissimis praerogativis, quae in Germania *reservata* adpellantur, in vulgus notum est. Immo in ipsis specialibus Germanici imperii rebuspublicis simile quid observavit Hert. *de legib. consultat. & judic. in special. Imp. Rom. Germ. rebuspubl.*

§. CXXXIX.

§. CXXXIX. Ceterum, quia & forma reipublicae initio totius populi consensu constituta, & ipsae personae imperantes ab eodem populo electae, iisque certae leges fundamentales praescriptae sunt: (§. CXI. sequ.) facile patet, 46. neminem adquirere sibi imperium posse in republica, nisi volente populo, & secundum fundamentales reipublicae leges. Secundum eas vero 47. aut ELECTITIA esse imperia, aut 48. SUCCESSIVA, 49. eamque divisionem non modo ad *monarchias*, sed & ad *aristocratias* & quodammodo ad *democratias* pertinere (*).

Imperium adquiritur, vel per electionem vel per successionem.

(*) Sic quando intra paucas familias ita veluti conclusum est imperium, ut illis solis, qui ex illis prognati sunt, jure sanguinis competat jus in senatu dicendae sententiae: ARISTOCRATIA illa procul dubio est successiva. Quales aristocratias hodie fere Venetiis, Januae, Epidauri, Noribergae, florere observavit Hert. *Elem. polit. I.*, 10, 16. *p.* 212. *sequ.* Contra, sicubi optimates vel a populo cum plena potestate eliguntur, vel ab ipso collegio cooptantur, ELECTITIA erit aristocratia. Vid. Huber. *de jure civit. I*, 8, 1, 17. *p.* 292. Sic & si in qua DEMOCRATIA non aliis jus suffragii daretur, quam civibus ORIGINARIIS: illa quodammodo successiva esset; sin & *adscititiis*, ELECTITIAE similis.

§. CXL. Imperium ELECTITIUM est, quando populus, incidente interregno, sibi imperantem creat, & in eum consentientem confert imperium. Quumque populus jus illud eligendi vel ipse in comitiis exercere, vel certis personis in perpetuum dare possit: consequens est, 50. ut is, qui ab illis, quibus eligendi jus est, pluribus suffragiis eligitur, pro legitimo imperante sit habendus (*), dummodo 51. oblatum sibi imperium accipiat, & 52. secundum leges fundamentales habilis sit ad regendam rempublicam, quin & 53. ipsa electio eo ritu ac ordine facta sit, quem leges publicae vel mores civitatis ac reipublicae exigunt.

Quid justum circa electionem imperantis?

(*) Itaque vix legitimos dixerit principes, qui per seditionem a turba, vel ab exercitu, cui eligendi jus non est, ad imperium sunt evecti. Quod postremum rempublicam Romanam saepenumero tantum non pessumdedisse, vel exempla Othonis, Vitellii, Vespasiani, nec non Pescennii Nigri, Clodii Albini, & Septimii Severi docent. Hinc Plutarchus *in Galba p.* 1053. loquutus de tempore, quo, ut ait Tacit. *Hist. I*, 4. *evulgatum fuerit imperii arcanum, posse principem alibi, quam Romae, fieri*, quassatam, inquit, convulsamque tunc esse rempublicam Romanam, quasi fabulosis Titanum motibus (τοῖς λεγομένοις Τιτανικοῖς πάθεσι καὶ κινήμασι,) quum eodem paene tempore hinc inde transferretur principatus ex avaritia & licentia militum, qui largitione & praemiis corrupti imperatores imperatoribus, tamquam clavum clavo pepulerint. Vid. Petri Cunaei *Orat. IX. p.* 188. Adeo multum interest reipublicae, in qua electitium est imperium, personas eligentes, eligendasque, & ipsum modum formamque eligendi certis legibus ita definire, ne similia Titanicis illis motibus contingant.

§. CXLI.

Quid interregnum in republica electitia?

§. CXLI. Ex qua imperii electitii definitione (§. CXL.) porro patet, 54. in hujusmodi imperio toties incidere INTERREGNUM, id est, statum civitatis, a summo imperante ordinario destitutae, quoties summus imperans vel moritur, vel ipse sese abdicat, vel a populo illi abrogatur imperium, 55. nisi populus, vivo ac volente imperante, alium elegerit, ipsi successurum 56. Designatum illum successorem nihil juris habere vivo imperante, nisi quantum, volente illo, ei detulerit populus, vel 57. quantum ipse ei delegare velit imperans, sive absens, sive alia justa caussa impeditus, quo minus ipse praesit reipublicae (*).

(*) Quum enim aliud sit, imperanti abrogare imperium, aliud, eidem successorem designare: fieri non potest, ut successori deferatur facultas imperium reipsa capessendi, quin simul abrogatum eidem imperium videatur. Hinc animadvertimus regibus Romanorum, quos, vivo Imperatore, aliquando eligunt Germani, nihil potestatis reipsa dari, nisi Imperatores absentes iis aliquam delegent, quod Carolum V. aliquando fecisse, novimus. Similis paene est *coadjutorum*, quos vocant, conditio, quibus, vivis episcopis ac praelatis, nihil omnino potestatis competit, sed certum tantum tribuitur jus succedendi, si sedem vacare, uti loquuntur, contigerit, ut adeo coadjutorum nomen sine omine ferant. Illustr. Boehmer. *Jur. eccles. protest. III, 6, 23.*

An tempore interregni adhuc superfit respublica?

§. CXLII. Quum vero hoc interregnum sit status civitatis, a summo imperante ordinario destitutae, (§. CXLI, 54.) nec tamen populus tunc cessare velit rempublicam, dum de novo eligendo principe consultat: consequens est, 58. ut interea reipublicae praeesse debeant magistratus extraordinarii, quocumque nomine veniant, iique 59. vel nova electione, ordinum suffragiis, constituendi, vel, 60. quod consultius est, in antecessum lege publica designandi, 61. quorum tamen cessare oportere potestatem, novo imperante electo, facile unusquisque intelligit. Quum vero hi imperantium vice fungantur ad tempus: mirum omnino est, 62. disputare viros doctos, an tempore regni vera supersit civitas vel respublica? quaeque illi forma adsignanda sit (*)?

(*) Pufendorff. *de jure nat. & gent. VII, 7, 7.* de hoc statu ita philosophatur: Quia per posterius pactum, regem inter & cives initum, interna civitatis perfectio & summum imperium actu provenit: inde, subjecto proprio imperii sublato, ad imperfectam formam regnum delabi, sic, ut primigenio tantum pacto cohaereat, de quo supra pluribus dictum. (§. CX.) Illi tamen pacto tempore interregni non parum firmitatis addere vocabulum communis patriae, simulque quod plurimorum fortunae isti loco sint adnexae. Itaque interregni tempore regnum recte quidem cum Livio I, 17. vocari posse *civitatem sine imperio, & quasi exercitum sine duce:* imperium tamen, quod & a Grotio *de jure belli & pac. I, 3, 7.* observatur, redire ad universum populum, adeoque formam quamdam democratiae prae se ferre. Ita Pufendorffius,

ſius, quem in pleriſque & Hertius ſequitur *Elem. prud. civ. I*, 12, 14. & Houtuyn. *Polit. gener.* §. C. *n. VI. ſequ.* Enimvero, quum plerumque vel in anteceſſum deſignatus ſit interrex, vel aliquis, vel plures, communi ordinum ſuffragio eligantur, qui ad tempus eadem cum poteſtate, immo & aliquando multo majore, praeſint reip. quam ipſe imperans, juraque majeſtatis ſaltim ea, quae circa res moram non ferentes verſantur, exerceant: vix excogitari poteſt ratio, cur non perfecta dici poſſit haec, licet temporaria, reipublicae conſtitutio, & monarchica quidem, ſi uni, dyarchica, ſi duobus, ariſtocratica, ſi pluribus, tamquam principibus intercalaribus, reipublicae cura demandetur.

Succeſſio qualis in regnis, ubi populus nihil in ſpecie diſpoſuit?

§. CXLIII. SUCCESSIVUM imperium eſt, quando populi decreto electa eſt familia quaedam regnatrix, ut ex ea perſona aliqua ſemper praeſit imperio, quamdiu ex poſteris aliqua ſupereſt, quae per leges publicas praeeſſe poſſit. Quale imperium ſi conſtituere placuit: aut certum ſuccedendi modum definivit populus, aut nihil ea de re diſpoſuit. Poſteriore caſu 63. omnino praeſumitur, eum jus commune de ſucceſſionibus ab inteſtato probaſſe. At, quia tamen nec tanta prudentiae praeſumtio cadit in feminas, quanta in maſculos, (§. XLV. *) & praeterea facile contingere poſſet, ut per feminas regnum, veluti dotale, ad extraneos perveniret: hinc ſane 64. feminae non niſi in ſubſidium, & deficientibus demum maſculis, ad ſucceſſionem vocandas patet (*). Denique, quum & unitas voluntatis ſit veluti vita & anima reipublicae, (§. CXV, 50.) ea vero ſperari non poſſit, ſi duo pluresve regnum monarchicum vel pro indiviſo adminiſtrent, vel illud inter ſe partiantur: conſequens eſt, 65. ut e pluribus, regi ultimo aeque propinquis, primogenitus vel primogenita praerogativa jure meritoque donetur. (Lib. I. §. CCXCVII. *)

(*) Sunt, qui feminas ad imperia plane ineptas atque inhabiles exiſtimant, veluti Jo. Bodinus, ſed ex juris tantum Romani principiis, quae non ſtringunt gentes liberas. Et ſane quum in ipſa Hebraeorum theocratia judicis officio cum laude functa ſit Debora, & omnium fere gentium annales celebrent reginas, quae ſibi immortalem gloriam prudentia regnandi rerumque geſtarum magnitudine pepererunt: quis feminas indignas habeat imperio? Attamen, quum natura ut plurimum maſculos prae feminis quadam praerogativa donarit: non abſurdum eſt, exiſtimare, has tantum in ſubſidium eſſe ad ſucceſſionem vocandas. Ariſtotel. *Polit. I*, 8. τότε γὰρ ἄῤῥεν φύσει τοῦ θήλεος ἡγεμονικώτερον, εἰ μή που συνέστηκε παρὰ φύσιν. *Mas enim natura magis aptus eſt ad regnandum, quam femina, niſi in hac aliquid praeter naturam extiterit.*

Qualis ibi, ubi populus diſpoſuit?

§. CXLIV. Ubi populus de ſucceſſionis ordine diſpoſuit, facile patet, 66. ſtandum eſſe populi voluntati. (§. CXII, 39.) Et hinc 67. ſive Francicam, quae feminas excludit, 68. ſive CASTELLANAM, quae eaſdem admittit in ſubſidium, praeferat: 69. ſive li-

neae, five 70. gradus propioris habere malit rationem: five denique 71. extraordinariam plane & infolitam fuccedendi rationem lege publica firmet (*): rata erit populi voluntas, & facrofancta habebitur lex illa fundamentalis & publica. Ex quo porro colligimus, 72. poffe etiam populum imperanti poteftatem facere, fucceffiorem, quem velit, fibi defignandi, nec non, 73. glifcentibus de jure fuccedendi litibus, partes fuas interponere: quamvis experientia doceat, de cauffa tam ardua plerumque, ut verbis Ennii utamur, non in jure manum conferi, fed mage ferro rem agi.

(*) Exempla quam plurima jam attulit Pufend. *de jure nat. & gent. VII*, 7. 14. Modus tamen maxime regularis eft linealis, ut patri fuccedat primogenitus, ejufque pofteri primogeniti, quoad aliquis ex illa linea fuperfit. Hinc, exftincta linea regnatrice, admittatur ex proxima primogenitus, & fic porro, quamdiu aliquis ex primi adquirentis pofteris fupereft. Quaefitum etiam olim novimus, utrum is, qui primus liberorum, fed ante regnum natus eft, an is, qui, jam regnante patre, in lucem prodiit, primogeniturae juribus gaudere debeat? Sed quum in primogenitura tantum ordinis natalium habeatur ratio, nulla ratio eft, cur frater natu minor ideo excludere debeat natu majorem, quod illum, vagientem in purpureis incunabulis, aula audiverit.

Interregnum ordinarium & extraordinarium. §. CXLV. Itaque per electionem tantum perfona electa; (§. CXL.) ex jure SUCCESSIONIS tota familia regnatrix jus regnandi confequitur. (§. CXLIII.) Quumque adeo prius jus cum perfona exfpiret, pofterius tamdiu duret, quamdiu durat regnatrix familia: confequens eft, 74. ut, exftincta perfona electa, INTERREGNUM ORDINARIUM; 75. exftincta familia regnatrice, EXTRAORDINARIUM (*) incidat, & tunc 76. in arbitrio populi fit, cui genti hoc decus de novo conferre, & 77. utrum illam iifdem legibus, imperio praeficere, an arctioribus limitibus fuccedendi ordinem, ipfamque imperantium poteftatem, circumfcribere malit.

(*) Tale incidiffe ferebant Franci poft annum DCCCCLXXXVII. mortuis Lothario & Ludovico, Carolingicae ftirpis regibus. Hinc tefte Glabro Radulpho *Hift. II*, 1. *convenientes totius regni primates* Hugonem, Ducem Parifienfem, *in regem ungi fecerunt*. Add. Aimon. *de geft. Franc. V*, 44. Sed & Ruffi, exftincta Joannis Bafilidis prole, & principibus quibufdam tragicis, Borifio Gudenovio, Theodoro, Borifii filio, Demetriis falfis, & Joanne Zuikio, mifere pereuntibus, electione quoque Uladiflai Poloni male cedente, novam elegerunt domum regnatricem Michaëlis, Theodori, patriarchae, filii, ex qua poftea ad noftra ufque tempora Alexius, Joannes, Petri duo & Anna, vaftiffimo illi imperio praefuerunt. Quod enim ad Catharinam imperatricem attinet, eam non fucceffionis jure, fed extremo mariti, Petri I. judicio ad illud faftigium evectam effe, nemo ignorat.

Quomodo vi ad- §. CXLVI. Tales funt imperium adquirendi modi, quoties ipfe fibi populus imperantes conftituit. Saepe enim vi & armis fibi aliquis

quis viam munit ad imperium. Quo casu 78. populus devictus, licet coactus, tamen in novum illud imperium procul dubio consentit: (§. XVI, 45.) ac, 79. sive victor se eadem lege, qua antea principes usi sunt, imperium suscepturum, polliceatur, sive 80. novas sibi ac successoribus conditiones & plus potestatis stipuletur, sive 81. quaedam, quae sibi priores principes adrogarunt, victis remittat, id posteris pro lege esse oportet (*). quiratur imperium?

(*) Hinc recte Grotius *de jure belli & pac. III, 8, 1, 3. Potest*, inquit, *imperium victori adquiri, vel tantum, ut est in rege vel alio imperante, & tunc in ejus tantum jus succeditur, non ultra: vel etiam ut in populo est, quo victor imperium habet ita, ut & alienare possit, sicut & populus poterat.* Postremum tamen, quod de alienatione addit, paullo accuratiorem meretur inspectionem. Nos dicimus, aut victorem cum rege tantum debellasse, aut cum ipso populo. Si prius: eum in jura victi principis succedere, nihilque mutare debere circa formam imperii, quemadmodum e. g. Guilielmus Arausionensis, uxoris nomine bello cum Jacobo confecto, nihil circa formam regni Britannici mutavit. Sin posterius: eumdem suo jure transigere cum populo perdomito, adeoque in ejus arbitrio esse, velitne civitatem in provinciae formam redigere, quod Romani plerumque faciebant, an ei durioris imponere jugum, an clementiae edere specimen, & quaedam iis remittere malit. Sic Alexander, clementissimus initio victor, Sidoniorum occupato regno, nihil mutavit circa imperii formam, illud Abdolonymo restituisse contentus. Curt. *IV*, 1. Turcae contra perdomito a se imperio Byzantino, jure victoriae multo duriorem conditionem imposuerunt, idem sentientes, quod apud Caesarem *de bello Gall. I, 36.* Ariovistus, *jus esse belli, ut, qui vicissent, iis, quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent.* Denique Agesilaus, teste Xenophonte de *Agesilao Rege Cap. I. §. 22. quascumque civitates in potestatem suam redigebat, iis adimebat ea, ὅσα δοῦλοι δεσπόταις ὑπηρετοῦσι, quae servi dominis praestant, προσέταττεν, ὅσα ἐλεύθεροι ἄρχουσι πείθονται, eaque tantum imperabat, in quibus homines liberi magistratibus parent.* Sed id quidem hodie rarissime fiet, multoque rarius id, quod de temporibus ante Ninum refert Justin. *Hist. I, 1.* eos, qui bella gesserint, *non imperium sibi, sed gloriam, quaesisse, & contentos victoria abstinuisse imperio.*

§. CXLVII. Quae quum ita sint, omnes utique modi adquirendi imperium a populi consensu, sive ultroneo, sive vi, eaque vel justa, vel injusta, extorto, pendent. Ex eoque recte colligere nobis videmur, 82. non adeo firmo talo stare distinctionem inter imperia PATRIMONIALIA & USUFRUCTUARIA. Quamvis enim eam primus invenerit Grotius *de jure belli & pac. II, 6, 3. & I, 3, 12.* eumque deinde magno agmine sequuti sint viri docti: tot tamen difficultatibus tota illa doctrina premitur, ut, quae imperia sint patrimonialia, quae usufructuaria, sciamus juxta cum ignarissimis. Vid. Thomas. *ad Huber. de jure civit. I, 3, 2, 15. pag. 69. sequ.* Divisio regnorum in patrimonialia & usufructuaria.

§. CXLVIII. Nimirum Grotius existimat, quaedam regna ita esse in imperantium dominio, ut inter vivos, & mortis caussa, libe- An recte se habeat haec divisio?

libere possint alienari: eaque ille PATRIMONIALIA vocat. Quaedam contra ita esse comparata statuit, ut illa alienandi facultas ademta sit imperantibus, quae ipse USUFRUCTUARIA vocat, quamvis Thomasius *Jurisprud. div. III*, 6, 135. ea commodius FIDEICOMMISSARIA dici posse, moneat. Sed quum I. res, quae in patrimonio alicujus est, non amplius sit communis, (Lib. I. §. CCXXXV.) adeoque nec publica, quippe quae communionem, saltim positivam, ponit: (Lib. I. §. CCXXXVII, 13.) facile patet, regnum desinere esse rempublicam, & in familiam degenerare, (§. XC.) si sit in unius dominio vel patrimonio. Praeterea II. quum omnes civitates non imperantis, sed securitatis communis caussa sint constitutae: (§. CVI, 17.) ex hac quoque caussa regnum non potest esse patrimoniale, ut non statim desinat esse respublica. Vid. perillustris hujus provinciae praesidis, Jo. Gothofredi de Cocceiis, *dissertatio de testamentis principum Part. II. §. XVI. sequ.*

(*) Itaque vere contradictionem involvit regnum patrimoniale, quia regnum species reipublicae: (§. CXVI.) regnum vero patrimoniale res privata est. At praeterea plerumque in circulum abit illa tot virorum doctissimorum suffragio probata doctrina de regnis PATRIMONIALIBUS & USUFRUCTUARIIS. Si enim quaeras, an princeps quidam gaudeat facultate alienandi imperium, nec ne? respondent, permultum interesse, sitne regnum *patrimoniale*, an *usufructuarium*. At, si porro instes, rogesque, quid sit *regnum patrimoniale*, quid *usufructuarium?* per illud se intelligere, quod alienari possit, per hoc, quod non possit, respondent. Criterium vero certum, unde constet, quaenam regna in patrimonio sint, quae non sint, adhuc desideramus. Nam & despotica, & bello adquisita, inalienabilia esse, nihil vetat, ceu recte observat Huber. *de jure civ.* I, 3, 2, 18.

Regni alienatio, nisi consentiente populo, illicita.

§. CXLIX. Ex quo recte colligere nobis videmur, 83. non posse ullum imperantem regnum vendere, 84. donare, 85. permutare, 86. dividere, 87. testamento alicui legare, vel 88. aliis modis, quibus alias de patrimonio suo inter vivos & mortis caussa disponere solent homines, in alios transferre, 89. nisi vel consentiat populus, vel 90. hic eam de regno disponendi illudque alienandi facultatem in regem vel principem diserte transtulerit (*).

(*) Neque obstant exempla, quae ex omnis aevi historia magno numero adcumularunt Grotius, Pufendorffius, & alii. Jam enim alios regna divisisse, jam testamentis eadem in alios transtulisse, legimus. Praeterquam enim, quod non exemplis, sed rectae rationis principiis, aestimanda est harum alienationum justitia: recte jam respondit perillustris Baro de Cocceiis *de testam. princ. Part. II. §. XVII. Vel effectum non habuere illae alienationes: vel cum consensu populi, sive tacito, sive expresso, factae sunt: vel etiam vis praevaluit.*

CAP.

CAP. VIII.

DE JURIBUS MAJESTATIS IMMANENTIBUS, QUIDQUE CIRCA EA JUSTUM SIT.

§. CL.

Securitas interna in justitia externa posita est.

JURA MAJESTATIS IMMANENTIA sunt jura, cum summo imperio inseparabili nexu conjuncta, & sine quibus cives a civibus securi praestari non possent. (§. CXXXVI.) Quum ergo illa securitas in eo consistat, ut nemo ab altero cive laedatur, suumque cuique tribuatur, quod jure perfecto potest exigi: consequens est, 1. ut ea praecipue posita sit in JUSTITIA EXTERNA, per quam intelligimus conformationem actionum externarum cum lege (*), adeoque 2. non male ratiocinentur ii, qui, civitates etiam justitiae fruendae caussa constitutas esse, contendunt, *ut data legibus vi, judiciis auctoritate, cultus agris, sacris honos, securitas hominibus, certa rerum suarum possessio cuique constaret:* Vellei. Pat. *Hist. II,* 80. ac proinde 3. actum esse aiunt de republica, ex qua exsulat justitia, qua civitates continentur. Aristot. *Polit. I*, 2.

(*) Quamvis enim nemo non fassurus sit, multo praestantiorem esse JUSTITIAM INTERNAM, quae in constante ac perpetua laedendi neminem, suumque cuique tribuendi, voluntate consistit: eam tamen in tot hominibus, qui in eamdem civitatem coalescunt, optandam magis, quam sperandam, esse, facile est ad intelligendum. Suffecerit itaque, legibus ita in officio contineri homines, ut actiones externas ad legum normam componant, & nec alteri denegent quidquam, quod jure perfecto possint exigere, nec aegre cuiquam faciant contra jus & aequum. Attamen nihil reliqui facere decet bonos imperantes, ut & internam justitiam accurata civium institutione ac disciplina promotum eant. Isocrat. *in Areopagit.* pag. 27. Δεῖ δὲ τοὺς εὖ πολιτευομένους οὐ τὰς στοὰς ἐμπιπλάναι γραμμάτων, ἀλλ' ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχειν τὸ δίκαιον· Οὐ γὰρ τοῖς ψηφίσμασιν, ἀλλὰ τοῖς ἤθεσι, καλῶς οἰκεῖσθαι τὰς πόλεις, καὶ τοὺς μὲν κακῶς τετραμμένους καὶ τοὺς ἀκριβῶς τῶν νόμων ἀναγεγραμμένους τολμήσειν παραβαίνειν· τοὺς δ' ἀσφαλῶς πεπαιδευμένους καὶ τοῖς καλῶς κειμένοις θελήσειν ἐμμένειν. *Decere prudentes magistratus, non porticus implere legibus, sed efficere, ut cives animis insitum habeant justitiae studium. Non enim senatusconsulta & plebiscita, sed praeclara instituta felicem efficere civitatem. Nam homines male institutos leges etiam exquisitissimas negligere audere: recte autem educatos demum bonis legibus obtemperare velle.*

§. CLI.

Hinc imperantibus competit jus ferendi leges.

§. CLI. Quumque justitia externa, ad internam civium securitatem comparata, in conformatione actionum externarum cum lege consistat: (§. CL, 1.) consequens est, 4. ut ad officium summorum imperantium pertineat, bonis LEGIBUS armare rempublicam, adeoque 5. illis non possit non competere JUS vel POTESTAS LEGES FERENDI, 6. earumdem suscipiendi custodiam, 7. quin & eas attemperandi fini, formae, utilitatique reipublicae (*), adeoque 8. aliquid iis adstruendi, demendive, quin & capita quaedam vel plane abrogandi, vel saltim mutandi, prout id e republica futurum esse, animadvertunt: quod jureconsultis Romanis, formae reipublicae suae stilum adcommodantibus, est ROGARE, OBROGARE, DEROGARE, ABROGARE, SURROGARE. Ulpian. *Fragm. I*, 3.

(*) Quia enim in eo positum est juris naturalis ac civilis discrimen, quod illud ad actiones natura bonas malasque internas ac externas; hoc ad indifferentes atque externas, quatenus saluti populi cujusque vel reipublicae attemperandae sunt, pertinet: (Lib. I. §. XVIII, 36.) fieri non potest, ut uniformes sint omnium gentium civitatumque leges. Et hinc judicatu difficillimum est, quaenam diversarum gentium leges civiles sint reliquis praeferendae, & recte potius Herodotus *apud Stobaeum Serm. XXI. pag.* 180. Εἴ τις προθείη πᾶσιν ἀνθρώποισιν ἐκλέξασθαι κελεύων νόμους τοὺς κρατίστους, ἐκ τῶν πάντων νόμων διασκεψάμενοι ἀνελόιατο ἕκαστος τοὺς ἑαυτῶν· οὕτω νομίζουσι πολλόν τι κρείττους τοὺς ἑαυτῶν νόμους ἕκαστοι εἶναι. *Si quis omne genus legum proponeret hominibus, & optimas sibi, consideratis omnibus, deligere juberet: singuli suas recepturi essent. Ita quilibet, omnium longe praestantissimas suas esse leges, existimat.* Quae enim leges optimae sunt uni genti pro suo fine, suaque reipublicae forma: eae alteri parum commodae essent futurae, & uni reip. noxiae, alteri esse possent utilissimae.

Quid lex civilis, & quod ejus objectum, sit?

§. CLII. Nimirum, quum unum in republica intellectum, unamque voluntatem esse oporteat, (§. CXV, 50.) tunc demum vero unus intellectus unaque voluntas sit, si omnes eumdem finem eademque media perspiciant, ad eaque actiones suas referant, quod tamen pro ingenii humani indole aliter quam voluntatibus omnium imperantium voluntati submissis consequi non licet: (§. CXV. (*). sequitur, 9. ut imperantem oporteat ostendere, ad quid suas actiones externas, alioquin indifferentes, referre, & ad quam normam eas componere debeant. Quod quum fiat praescriptis legibus civilibus: facile patet, 10. LEGES CIVILES esse praecepta generalia summi imperantis de actionibus externis indifferentibus, ad decus utilitatemque reipublicae componendis, adeoque 11. potestatem illam legislatoriam se eo usque non extendere, ut leges divinas evertere possit. (Lib. I. §. XVII, 33.)

Quid imperanti liceat circa leges divinas

§. CLIII. Dicimus, leges civiles versari in actionibus civium externis ac indifferentibus ad decus utilitatemque reipublicae attemperandis, (§. CLII, 10.) Quamvis enim saepe ipsa necessitas jubeat,

jubeat, imperantem 12. leges divinas, tum naturales, tum positivas, repetere, 13. easque extendere (*), 14. interpretari, 15. contra illas laesis actiones & remedia civilia dare, immo & 16. poenas & supplicia comminari illis, qui leges, ab ipso Deo immortali profectas, tam proterve violare ausi fuerint: res ipsa tamen docet, 17. tunc non ipsas has leges summo imperanti debere originem, sed hunc, 18. veluti custodem divinarum legum, dare operam, ut sancta sit earum in republica auctoritas.

(*) Equidem legi divinae & addi & detrahi quidquam vetuit ipsum summum Numen. *Deut. IV*, 2. Sed prius intelligendum procul dubio de laciniis legi divinae contrariis, vel de ἐθελοθρησκείᾳ, ad quam maxime proclivia erant Hebraeorum ingenia. Id vero non impedit, quo minus imperans prohibitionem divinam possit ulterius ad casus, lege non expressos, proferre, ut veluti eo major custodia circumponatur legi divinae. Solent id Hebraeorum magistri vocare סייג לתורה *sepimentum legis*, quo longius arceantur homines, legem violaturi, & ipsi veluti primi aditus occluduntur. De hoc legis sepimento vid. Schickard. *jur. reg. Cap. V. theor. XVIII. p. 391.* & ibi Carpz. *in Notis* Jo. Selden. *de uxor. Hebr. I*, 2.

§. CLIV. Quum vero leges civiles sint praecepta summi imperantis de civium actionibus externis indifferentibus, ad decus utilitatemque reipublicae attemperandis, (§. CLII, 10.) tale vero sit hominum ingenium, ut sola obligatione interna parum moveatur: (Lib. I. §. VIII.) quin leges civiles, quae ad actiones indifferentes pertinent, ne possint quidem internam obligationem producere: (Lib. I. §. VII.) consequens est, 19. ut omnes leges civiles sanctione quadam poenali munitas esse oporteat, adeoque 20. duae sint legis perfectae partes, PRAECEPTUM & SANCTIO poenalis: 21. praemia autem legi parentibus a republica non deberi, nisi aliquid non omnibus promiscue civibus praecipiatur, sed quidam eorum lege excitentur ad aliquid, publico bono, extra ordinem faciendum (*).

Legis partes.

(*) Est hoc observandum contra Rich. Cumberlandum *de leg. nat. proleg. Cap. XIV. & Cap. V.* §. *XL.* ubi praemiorum promissionem non minus ad integritatem legis pertinere, statuit, quam comminationem poenae. At legislator non debet praemia iis, qui faciunt, quod sine crimine omittere non possent, sed iis, qui quid extra ordinem faciunt reipublicae bono. (Lib. I. §. XCIX. *) Hinc frustra exspectaret praemia, qui non occidit, adulterium non admittit, non furatur, quum id facientem poena potius maneret. At jure exigit praemium, qui a legislatore, praemiis propositis, excitatus, commeatum navibus advexit, qui suis impensis novas fabricas armorum instituit, vel simile quid, ad quod non omnes & singuli tenentur, fecit. Ceterum inde insignis Dei clementia elucet, quod, quum suo jure uti, hominibusque, legem suam transgressis, poenam tantum minari potuisset, tamen & praemia polliceatur obtemperantibus, & quidem in mille generationes duratura. *Exod. XX*, 6.

§. CLV.

Quotuplex sanctio illa poenalis? §. CLV. Quandoquidem porro per poenam intelligimus effectum malum actionis legi repugnantis: (Lib. I. §. XCIX, 7.) 22. ille effectus malus consistere potest non modo in malo quodam passionis, quod vitam, sensum, existimationem, fortunasque hominis, adficit, verum etiam 23. in nullitate actus, contra leges suscepti, immo & 24. in utroque: qualem legem, quae & actum contrarium irritum pronunciat, & transgressori legis malum aliquod passionis irrogat, jureconsulti Romani solam PERFECTAM: 25. reliquas modo IMPERFECTAS, modo MINUS, QUAM PERFECTAS, adpellabant. Ulpian. *Fragm. I*, 1. Quum porro factum illicitum aliud determinatum, aliud indeterminatum, & ob insignem circumstantiarum varietatem diversum esse possit: (Lib. I. §. C, 9.) consequens est, 26. ut poena vel DEFINITA esse possit, vel INDEFINITA, seu ARBITRARIA.

Imperanti competit etiam potestas judiciaria? §. CLVI. Quum vero frustraneae futurae essent leges, nisi adplicarentur factis, id est, nisi inquiratur, imputandumne homini sit factum, nec ne; (Lib. I. §. XCV.) consequens est, 27. ut in republica esse aliquem oporteat, quem penes sit cognitio de imputatione actionum. Et, quia haec cognitio nihil aliud est, quam judicium de aliorum actionibus: (Lib. I. §. XCVII, 3.) facile patet, 28. necessariam omnino in republica esse POTESTATEM JUDICIARIAM. Denique, quia inter aequales nec magistratus, nec poena intelligitur: (§. VI, 11. sequ.) 29. haec potestas in republica competere non potest, nisi superiori, id est, summo imperanti (*), adeoque 30. illa inter immanentia jura majestatis recte refertur. (§. CXXXVI, 33.)

(*) Equidem in statu naturali & patremfamilias jus dicere posse familiae segregi, jam supra observavimus. (§. XCIII, 10. sequ.) At in civitate id fieri non potest, nisi quatenus id patrisfamilias indulgent leges. (§. XCIV, 16.) Competit ergo in rebusp. judiciaria illa potestas summis imperantibus, quos etiam vel maxime ob id constitutos esse, observant veteres. Hesiod. *Theogon.* v. 88.

Τούνεκα γὰρ βασιλῆες ἐχέφρονες, οὕνεκα λαοῖς
Βλαπτομένοις ἀγορῆφι, μετάτροπα ἔργα τελεῦσι.

Hac una reges sapienti lege creantur,
Dicere jus populis, injustaque tollere facta.

Quotuplex illa, & quomodo exerceatur? §. CLVII. Quum vero judicis sit, leges ad facta adplicare, (§. CLVI.) facta vero, contra leges admissa, vel privatis, vel ipsi reipublicae detrimentum inferant: sequitur, 31. ut omnia judicia vel PRIVATA seu CIVILIA, vel PUBLICA seu CRIMINALIA sint, 32. illaque in distrahendis civium controversiis; haec in puniendis maleficiis consistant: Cic. *pro Caecin. Cap. II.* Et 33. quamvis vitio verti non possit principi, si hanc judicandi potestatem viris pruden-

prudentibus juriumque peritis (Lib. I. §. CI, 11. sequ.) demandet, adeoque ubique magiſtratus & judices conſtituat: ſemper tamen 34. ad imperantem iis patere oportet viam, qui, ſeſe injuſta ſententia oppreſſos, conqueruntur, adeoque penes illum eſſe debet ſuprema cauſſarum dubiarum ἀνάλυσις (*).

(*) Hinc in rebuspublicis MONARCHICIS ad reges & principes; in ARISTOCRATICIS ad ſenatum optimatium; in DEMOCRATICIS ad ipſum populum provocandi jus eſt: nec temere conſtituendus eſt magiſtratus ſine provocatione: quod ne in Regibus quidem dictatoribusque ſuis diu tulerunt Romani. Liv. *I*, 26. *II*, 8. *III*, 55. *X*, 9. Attamen, quum & provocationum abuſus haud exiguus ſit: non mirum videri poteſt, varia inventa eſſe remedia, quibus nimia provocandi temeritas coërceretur. Qualia ſunt privilegia de non adpellando, quibuſdam magiſtratibus conceſſa, certa ſumma, quam adpellabilem vocant, lege definita, jusjurandum calumniae, pecunia quaedam, a provocante in caſum, ſi ſuccubuerit, deponenda, & ſimilia, quae an proſint reip. magis in civili prudentia, quam in juriſprudentia naturali, diſquiritur.

§. CLVIII. Quia judicis eſt, leges factis adplicare, & an factum aliquod facienti imputandum ſit, diſquirere, (Lib. I. §. XCV.) imputatio vero conſiſtit in declaratione, utrum effectus, quem lex actioni adſignat, locum habeat, nec ne: (Lib. I. §. XCIX.) ſequitur ſane, 35. ut imperanti, cui ſumma eſt poteſtas judiciaria, competat etiam JUS POENAS INFLIGENDI. Et quandoquidem negari nequit, ei, qui legem fert, jus etiam eſſe, eidem ob juſtas cauſſas derogandi, quin eam plane abrogandi: (§. CLI, 8.) multo magis 36. eidem licebit, aliquem delinquentem ob juſtas & graves cauſſas ita lege ſolvere, ut ei gratiam poenae faciat (*). Itemque jus poenas infligendi?

(*) Negabant id Stoici, quorum pervulgatum erat illud dogma: *μηδένα συγγνώμην ἔχειν τὸν σοφόν. Sapientem non dare veniam, nec ignoſcere.* Diog. Laërt. *VII*, 123. Sen. *de clement. II*, *6. 7.* Sed quum & Deus ipſe, juſtiſſimus, gratiam delictorum faciat, ſalva juſtitia: quidni & ſapiens? quidni & imperans, qui, uti leges poenales fert, ita eas plane tollere, ac proinde & uni alterive veniam dare poterit? Sed *ob juſtas cauſſas*: quum, quemadmodum non niſi ob graves juſtasque cauſſas leges feruntur, ita nec, niſi ob juſtas cauſſas, quidquam contra illas indulgeri poſſit. Quid vero, ſi poena ſit jure divino conſtituta? Tunc, ſi probetur, talem legem poenalem exſtare, in eam principi nihil licere, non diffitemur. (Lib. I. §. XVII, 33.) An vero exſtet, de eo dudum certant viri docti, & adhuc ſub judice lis eſt. Vid. Thomaſii *Diſſ. de jure adgrat. princ. circa poenam homicid.*

§. CLIX. Ex eo vero porro colligimus, 37. inter pares nullum eſſe jus puniendi (*), & 38. nec integritatem vitae, nec 39. alterius inveteratam peccandi conſuetudinem ulli aequali jus dare poenas An hoc jus & inter pares obtineat?

poenas infligendi, adeoque 40. naturam poenae non exhaurire definitionem vel Grotii, cui POENA *est malum passionis, inflictum ob malum actionis*, vel Becmanni, qui per illam *dolorem, propter delictum illatum*, intelligit: immo 41. non poenam, sed *vindictam privatam* esse malum illud passionis, ab ipso laeso inflictum; 42. *laesionem*, si a tertio, non superiore, infligatur. 43. Neutrum vero permittendum esse in statu civili, vel inde patet, quod potestas judiciaria soli imperanti, iisque, quibus hic illam demandavit, competat. (§. CLVI, 29. §. CLVII, 33.)

(*) Loquimur enim hic de POENA CIVILI, proprie accepta, & ex lege irroganda, adeoque non de *conventionali*, ad quam se quis ipse sua sponte obligat: nec de *ultione*, qua quis alterum ob flagitia beneficiis privat, ei amicitiam renunciat, ab ejus familiari consuetudine se segregat: nec de *malis naturalibus*, quae tibi quisque peccando suo jumento invenit, veluti de morbis, doloribus, infamia. Denique multum interest inter *castigationem*, quam infligendi jus & parentibus, & aliquando marito, ac domino, concedunt leges. Haec enim ex arbitrio, per modum disciplinae; poena proprie sic dicta ex praescripto legum, per modum jurisdictionis, irrogatur. Inde vero sua sponte consequitur, ut par parem punire nequeat, sed is, quis fert legem, eamque factis adplicat. Quod quum solus imperans faciat: (§. CLIII. & CLVI.) huic quoque soli puniendi jus esse, manifestum est. Mira ergo est philosophia Grotii *de jure belli & pac. II.* 20, 3, 1. satis indicare naturam, convenientissimum esse, poenas exigi a superiore, non tamen demonstrari posse, hoc esse necessarium, nisi vox *superioris* eo sumatur sensu, ut is, qui male egit, eo ipso se quovis alio inferiorem censeatur fecisse, & quasi ex hominum censu detrusisse in censum bestiarum, quae homini subjacent: quod a theologis quibusdam sit proditum. Quasi vero superioritas vel praestantia quaedam moralis ulli mortalium det jus puniendi, ac non potius exigatur superioritas imperii. Thomas. *jurisprud. div. III*, 7, 31. Quare si laedens punitur a laeso, non poena haec est, sed vindicta, sin a tertio, est nova laesio. Utramque vero in statu civili prohibitam esse, ipse non diffitebitur Grotius. Quanto rectius ergo apud Terentium *Adelph. II*, 1. v. 34. Sanio, leno:

Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium:
Perjurus, pestis: tamen tibi a me nulla orta est injuria.

Quotuplex poenarum finis? §. CLX. Nec difficile erit, ex ipsa poenarum inventarum ratione de fine earumdem judicare. Quum enim poena proprie dicta nata sit, statu civili invecto, (§. VI, 12.) & jus illam infligendi, inter jura majestatis immanentia sit, (§. CXXXVI, 34.) quorum non alius finis est, quam securitas civium: (§. CXXXV.) consequens est, 44. ut idem sit poenarum finis. Quum vero securi praestentur cives, sive eo redigantur peccantes, ut nolint amplius delinquere, sive, ut non possint, id est, sive illi emendentur, sive in posterum iis adimatur peccandi facultas: facile patet, 45. priorem finem intendere poenas, quae, salva vita, infliguntur,

guntur, 46. posteriorem supplicia, quae cum animae amissione conjuncta sunt (*), uti loquitur Justinianus §. 11. *Inst. de publ. jud.* Et quia non consultum esset securitati reipublicae, si ii tantum, qui deliquerunt, delinquere desinerent, ab aliis vero idem esset metuendum: facile patet, 46. eadem opera & alios hoc exemplo moneri, ut delinquere vereantur, ac proinde 47. publice sumenda esse a sontibus supplicia, nisi alia gravior caussa id impediat.

(*) Hinc ad poenas humanas non pertinet finis, quem vulgo jactant, expiatio puta reatus & satisfactio, quam justitiae divinae fieri debere, aiunt. Neque enim crudelitatis absolveris Phalaridis similes, qui ideo tantum delinquentes puniunt, ut miseri dolores sentiant. Nec justitiae divinae infinitae satisfieret nocentis hominis doloribus, nisi illi alia vere infinita ratione fuisset satisfactum. Sed talia qui jactant, vix rationem habere videntur poenarum originis, quippe quae eas in statu tantum civili necessarias esse visas, abunde doceret, immo nec inter justitiam divinam & humanam, poenasque civiles & sempiternas, quae impiis imminent, satis videntur distinguere.

§. CLXI. Quibus positis, facile etiam intelligitur, an in delinquente sit obligatio ad poenam subeundam? Quum enim, qui in republica vivit, ad ea omnia obligatus sit, sine quibus reipublicae finis, id est, publica securitas, sperari non posset: (§. CVII, 18.) procul dubio 48. & delinquens obligatus erit ad poenam, quam lex definivit, subeundam, sed non ad seipsum puniendum, adeoque 49. non tenetur quidem quisquam, ut atrocissimis suppliciis sponte sese offerat (*), nec tamen 50. ei fit injuria, si convictus peccati justas det poenas, nec 51. fas ulli est, resistere potestati supremae, poenam ex legis praescripto irrogaturae. An delinquens obligatus sit ad poenam?

(*) Immo, quum poena sit malum passionis, a quo natura omnium hominum abhorret, ne poena quidem foret, quae volenti infligitur. Quinctil. *Declam. XI. Fallitur, quisquis humana tormenta sola nominum atrocitate metitur: nulla poena est, nisi invito. Non habemus ullum, nisi ab impatientia, dolorem, &, ut aliquid crudele saevum sit metus facit. Supplicium quisquam vocat, ad quod prosilitur? quod exposcitur? Ille trahite damnator, quo non sequuntur.* Hinc barbarus mos est, cogere homines, ut ipsi sibi manus inferant, abdomen incidant, venenum sumant, vel aliud quodcumque mortis genus eligant. Non enim, ad quod malum aequo animo patiendum obligatus sum, id mihi statim ipse ultro arcessere jubeor.

§. CLXII. Ex fine vero poenarum (§. CLX.) colligimus, 52. poenas attemperandas esse fini reipublicae, ac proinde 53. ita comparatas esse debere, prout eas esse jubet interna civium securitas. Ex quo porro sequitur, 54. ut imperans, ad ea delicta punienda, sit obstrictus, quae securitatem reipublicae turbant, aut efficiunt, ut cives commode & tranquille secum invicem vivere nequeant: non vero 55. puniri necesse sit actus vitiosos mere internos, 56. An delicta omnia & quae punienda sint?

 nec

nec lapsus minutissimos, a quibus nemo fere mortalium immunis est, 57. nec omissionem officiorum humanitatis, nisi 58. haec omnia in dedecus ac periculum reip. vergant, ac proinde ipsa necessitas & haec vitia coërceri jubeat (*).

(*) Sic sane in crimine majestatis vel solam cogitationem & scientiam; apud gentes quasdam & inhumanitatem, veluti inhospitalitatem, punitam animadvertimus. Exempla quaedam jam supra vidimus. (Lib. I. §. CCXVI. *) Jam addimus, & Germanos quondam humanitatem erga peregrinos legibus poenalibus sanxisse. Sunt sane sanctiones tales in *lege Burgund.* XXXVIII, 1. *Capitular.* I, 75. quibus trium solidorum mulcta irrogatur iis, qui hospiti advenienti tectum focumve negaverint. Quin Gothi aedes eorum, qui viatores tecto ier arcuerant, ex legis praescripto flammis consumebant, teste Joanne Magno *hist. Goth.* IV, 1. Add. *Elem. jur. Germ.* I, 18, §.420.*.

Qui puniendi? §. CLXIII. Ex ipsa porro poenae definitione (Lib.I. §.XCIX.) satis patet, 59. puniendos tantum esse, qui malum actionis commiserint, 60. non eorum heredes, 61. multo minus totas familias (*), vel 62. vades, qui se ad supplicium pro alio ferendum praeter jus & fas obligarunt. (Lib. I. §. CXLVI, 15.) Denique, quum totae societates unam veluti personam moralem constituant, (§. XX, 60.) adeoque & eas obligent leges, civibus reliquis praescriptae: (§. XXIV, 75.) nemo non videt, 63. universitates quoque & societates delinquentes posse puniri, quamvis 64. ipsa humanitas suadeat, poenam ita temperari, ne eadem sit noxiorum & innocentum conditio, & 65. ne ex infirmitate consilii vel per errorem lapsi eamdem imperantium severitatem sentiant, ac ii, qui faces ac tubae fuerunt eorum tumultuum. Quin 66. in poenis universitatum, ne remedium ipso morbo sit gravius, id in primis agendum esse, *ut metus ad omnes, poena ad paucos perveniat.*

(*) Fuit haec Persarum truculentia, de qua ex instituto Barn. Brisson. *de regno Pers.* II, 227. *p.* 591. *sequ. edit. Lederl.* Ejus vestigia etiam exstant *Dan.* VI, 24. *Esther.* IX, 14. Sed & hodie hanc crudelitatem passim imitari gentes orientales, jam pridem observatum est ab iis, qui illarum mores ac instituta paullo accuratius descripserunt. Enimvero uti hic mos rectae rationi omnino refragatur: ita caveri nulla prudentia potest, quo minus indirecte poena, parentibus inflicta, etiam liberis detrimento sit, maxime, si bona ex lege publicentur. Quod & movisse arbitramur legislatores humaniores, ut rarissime locum esse voluerint huic poenae, & non nisi in crimine majestatis bona omnia a fisco occupari jusserint, ut, quantum in ipsis esset, ne indirecte quidem poenam ad liberos innocentes proferre viderentur.

Fundamenta de quantitate poenarum definienda. §. CLXIV. Quales denique & quantae irrogandae sint poenae, ex fine poenarum satis patet. Quum enim ille in securitate civium positus sit: (§. CLX.) consequens est, 67. ut tantam esse oporteat poenam, quanta sufficit ad metum hominibus incutiendum, repri-

reprimendamque peccandi libidinem. Quumque ea sit ingenii humani indoles, ut infixa pectoribus cupiditas non aliter, quam proposito majore malo bonove, cohibeatur: (Lib. I. §. LII, 45.) merito inde colligimus, 68. metum non incussuram esse sanctionem poenalem, nisi majus malum judicent homines, poenam legibus propositam subire, quam delictum omittere, voluptateque vel lucro, quod inde sperant, carere (*).

(*) Exemplo esse poterit poena injuriarum, legibus XII. Tabularum sancita, quae tam parum metus incutiebat hominibus protervis, at bene numatis, ut voluptatem, quam ex aliorum contumelia capiebant, tam tenui mulcta libentissime redimerent. Rem omnem refert Gellius *Noct. Attic.* *XX*, 1. quem locum, utut longiusculum, hic totum legisse non poenitebit: *Nonne tibi quoque nimis videtur esse dilutum, quod ita de injuria punienda scriptum est*: SI INJURIAM FAXIT ALTERI, VIGINTI QUINQUE AERIS POENAE SUNTO. *Quis enim erit tam inops, quem ab injuriae faciendae lubidine XXV. asses deterreant? Itaque Q. Labeo quoque vester in libris, quos ad* XII. *Tab. conscripsit, non probaret. Quidam, inquit L. Neratius, fuit, egregie homo improbus atque immani vaecordia, is pro delectamento habebat os hominis liberi manus suae palma verberare, cum servus sequebatur, crumenam, plenam assibus, portitans, &, quemcumque depalmaverat, numerari statim secundum* XII. *Tab. viginti & quinque asses jubebat. Propterea, inquit, praetores postea hanc abolescere & relinqui censuerunt, injuriisque aestimandis recuperatores se daturos, edixerunt.* Tantum ergo abest, ut hujusmodi dilutior sanctio hominum vaecordiam cupiditatemque reprimat, ut eam irritet magis, & ad peccandum veluti invitet.

§. CLXV. Ex his vero principiis jam porro colligimus, 69. non ferre reipublicae securitatem, ut poena talionis peccantibus irrogetur (*), adeoque 70. nec sufficere regulam, poenarum debere esse proportionem cum delictis, nisi illa non tam de ipsis factis illicitis, quam de libidine hujusmodi facinora patrandi intelligatur. Praeterea, quum unum delictum altero magis noxium sit reipublicae, unumque altero magis gliscat in dedecus publicum: facile reddideris rationem, 71. cur, quo magis delictum laedit securitatem publicam, eo acrioribus poenis ab eo deterreantur homines, & 72. cur, gliscente delicto, poena quoque intendi soleat. Conclusiones inde elicitae.

(*) Probasse talionem videtur ipse Deus, *Exod.* XXI, 23. *Lev.* XXIV, 50. *Deut.* XIX, 19. Notum quoque est illud Decemvirorum: SI MEMBRUM RUPSIT, NI CUM EO PACIT, TALIO ESTO, apud Gell. *Noct. Att.* XX, 1. Sed uti legem divinam ipsi Hebraeorum magistri ita interpretantur, ut tales noxas pecunia potuisse expiari contendant: Conf. Joseph. *Antiqu. Jud.* IV, 8. ita & apud Romanos hanc legem umquam in usu fuisse, negat Caecilius, jureconsultus apud Gellium *ibid.* Et sunt fortassis talia παροιμιώδη, quibus indicatur, non fieri injuriam illi, qui, quale alteri intulerit, tale ipse quoque malum ferat, quamvis non semper idem sustineat. Vid. Jo. Cleric. *ad Exod.* XXI, 23.

22. Quo sensu & Pythagoras poenam ἀντιπεπονθὸς seu *parem passionem* esse dicebat. Utcumque sese res habeat, talionem non semper locum habere, inde probatur, 1. quod aliquando vix poenae nomen meritura sit hujusmodi talio, e. g. si ei, qui mihi decem numos in via publica vi rapuit, totidem numos rapere jubear: si homo nullius dignitatis, qui magistratum percussit, ipse quoque percutiatur. 2. Quod aliquando ne fieri quidem possit, ut idem patiatur delinquens, quod fecerat, e. g. si luscus alteri utrumque oculum excluserit. 3. Quod aliquando ita servari non possit aequalitas, ut non plus patiatur qui deliquit, quam is, in quem delictum admissum est. Sic e. g. scio noctuvagum occurrenti sibi homini ita gladium adegisse per corpus, ut cuspis ex tergo emineret, & hunc tamen, nullo intestino laeso, brevi convaluisse. An vero vel omnes medici junctis consiliis ita gladio trajecissent illum hominem, ut salvus evaderet.

In poenis definiendis circumstantiarum habenda est ratio.

§. CLXVI. Quandoquidem tamen, uti in reliquarum actionum humanarum, ita & in delictorum imputatione, omnium circumstantiarum habenda est ratio, earumque una saepe totam rem mutat: (Lib. I. §. C, 8. 9.) contingere sane potest, 73. ut ob idem delictum in unum gravius, quam in alterum animadvertatur, adeoque 74. in definienda poena ratio sit habenda non modo personae delinquentis, sed & 75. ejus, cui delicto nocitum est, itemque 76. objecti, 77. effectus, immo & 78. loci, temporis, similiumque περιστάσεων (*).

(*) Sic, quod ad personam delinquentem attinet, majorem omnino poenam meretur is, quem cognatio, prudentia, officium, aetas, dignitas a delicto revocare debuisset, quam extraneus, stupidus, nullo speciali vinculo obstrictus, puer vel adolescens, plebeius. (Lib. I. §. CXIII, 52.) Majorem quoque poenam feret robustus, quam infirmior, &, si mulcta irrogatur, plus merito imperandum erit homini pauperi, quam pecunioso alicui Neratio. Ita & si personae in dignitate constitutae, vel ipsi magistratui, illata sit injuria, quis eam severius vindicandam neget, quam si quis ex faece hominum contumeliosius habitus sit? Praeterea, si privati res lucrifaciendi caussa contrectare delictum est, poena dignissimum: quanto magis, peculatum admittere, vel sacrilegio sese polluere? Ita acrius puniri animadvertimus desertionem militis, e statione sese proripientis, quam ex hibernis aufugientis ob effectum tristiorem. Denique injuriam, alicui in templo & inter sacra illatam, deteriorem videri, quam quae in loco privato alioque tempore facta sit, omnes aequi rerum arbitri censent. Ut adeo non sit publici saporis dogma illud Stoicorum, ἴσα τὰ ἁμαρτήματα εἶναι, *omnia delicta esse paria*. Cic. *Paradox.* III. Diog. Laërt. *VII*, 120. Contra quos disputans Horat. *Serm.* I. 3. *v.* 115.

Non vincet ratio hoc, tantumdem ut
peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni infregerit
horti,
Et qui nocturnus divum sacra legerit.
Adsit
Regula, peccatis quae poenas irroget
aequas:
Ne scutica dignum horribili sectere flagello.

§. CLXVII.

§. CLXVII. Sed ne id quidem praetermittendum videtur, quod, quum non omnes poenae ad destruendum hominem facinorosum sint comparatae, sed saepe & id agatur, ut, qui deliquit, emendetur, & cautius mercari in posterum discat, (§. CLX, 45.) caveri debeat, 79. ne omnes, qui poenas dant delictorum, infamia notentur, siquidem eo ipso fit, ut non amplius idonea reipublicae membra habeantur, adeoque illis vix occasio sit, victum amictumque sibi honestis artibus comparandi.

Poenae, emendationis caussa infligendae, non debent famosae esse.

§. CLXVIII. Inter immanentia majestatis jura est etiam jus TRIBUTA & VECTIGALIA imperandi civibus, quin & eorum bona, exigente necessitate, reipublicae usibus adplicandi, quod jus DOMINIUM EMINENS adpellare mos est (*). Quum enim ea omnia licita esse oporteat summis imperantibus, sine quibus finem reipublicae, puta internam externamque securitatem, obtinere non possent, (§. CXXXV, 29.) securitas autem illa obtineri vix posset, nisi cives conferrent pecunias, ferendis reip. communis oneribus necessarias, & aliquando eorum bonis uterentur imperantes: consequens est, 80. ut imperantibus competere debeat jus exigendi collatitiam pecuniam, & 81. dominium aliquod eminens exercendi.

Principi competit jus imperandi tributa, & dominium aliquod eminens.

(*) Fatemur tamen, non satis commode hoc adhiberi vocabulum, quum diversi sint DOMINII & IMPERII conceptus, & non illud, sed hoc, competat imperantibus. Unde quod Grotius *de jure belli & pac.* I, 1, 6. primus vocavit *dominium eminens*: id Seneca *de benef.* VII, 4. rectius denominavit *potestatem*. *Ad Reges*, inquit, POTESTAS *omnium*, *ad singulos proprietas pertinet*. Add. V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaest. jur. publ.* II, 15. p. 290. Hinc non male quidem Wittebergenses JCti potestatem illam ex imperio, non dominio quodam, derivandam esse, contendunt adversus Jo. Fr. Hornium: (Vid. Guil. Leyseri collectionem scriptorum eristicorum, quam *pro imperio contra dominium eminens* inscripsit, ediditque *Witteb.* MDCLXXIII.) Sed dum lis est de vocabulo reique origine, & de ipso jure imperantium bona civium urgente necessitate reip. usibus adplicandi, nemo dubitat, cur vocabulum semel receptum plane proscribendum putaremus, nullam omnino idoneam rationem vidimus.

§. CLXIX. Quia ergo imperanti competit jus bona civium, urgente necessitate, reipublicae usibus adplicandi: (§. CXXVIII, 81.) facile intelligitur, 82. eidem etiam, nondum urgente necessitate, jus esse, custodiam veluti suscipiendi bonorum privatorum (*), ut illa, urgente necessitate, in promtu sint, sufficiantque reipublicae, adeoque 83. & jus leges ferendi de bonis recte utendis, transferendis, & alienandis, (Lib. I. §. CCCXVII.) & 84. commercia tum foederibus firmandi, tum 85. certis legibus, prout e republica esse videtur, restringendi, quin &, 86. quae expor-

Jus ejus circa bona civium in statu reip. ordinario.

exportari e territorio, quaeque invehi liceat, definiendi, 87. leges sumtuarias ferendi, 88. opificia provehendi, 89. agendique omnia, quibus effici possit, ut gliscant opes civium, & reip. usibus sufficiant.

(*) Quo fundamento etiam nititur jus imperantium supremum, ut & tutores curatoresve constituere pupillis, minoribus, morbo aliquo sontico laborantibus, furiosis, prodigis, absentibus, feminis, deinde his administratoribus certas leges praescribere, eos ad rationes reddendas adigere, & non ex fide gerentes removere possint. Interest enim reipublicae, rem horum hominum, qui ipsi superesse rebus suis nequeunt, salvam esse. Unde Plato *de Legib. Lib. XI.* pupillos non ad privatorum, sed publicam civitatis curam pertinere scribit, eosque vocat παρακαταθήκην μεγίστην καὶ ἱερωτάτην, *depositum maximum & sacratissimum* reipublicae. Quin ea re factum est, ut Germani jam inde ab antiquissimis temporibus ipsis imperantibus & magistratibus vindicarent supremam aliquam tutelam, de qua nos olim differere meminimus in exercitatione *de suprema principum & magistratuum tutela.*

Nec non in extraordinario.

§. CLXX. Et talia quidem sunt jura, quae imperanti in statu reipublicae ordinario competunt. Quum vero dominium illud eminens potissimum sese exserat in statu extraordinario, vel urgente necessitate: (§. CLXVIII.) consequens est, 90. ut imperanti fas sit, tempore belli privatorum agros castris occupare, 91. iisdem munimenta operaque publica imponere, *l. 9. C. de oper. public.* 92. segetes pabulando colligere, 93. vias publicas novas, deficientibus vetustioribus, per civium fundos munire, *l.* 14. §. 1. *D. quemadm. serv. amitt.* 94. aedes suburbanas, ubi Hannibal ante portas est, destruere, & quae sunt hujus generis alia.

Quando dominio illi sit locus?

§. CLXXI. Quandoquidem vero id fieri tantum potest urgente NECESSITATE, (§. CLXVIII.) necessarium vero est, sine quocumque reip. salus, quae suprema lex esse debet, (§. XXV, 78.) libertas, & securitas, salva esse non potest: merito inde colligimus, 95. hanc potestatem non solum sese exserere, si quando id extrema reipublicae *necessitas* exigit, verum etiam, 96. quoties id vere est reipublicae *utile*: maxime, quum plerumque utilitas in necessitatem incidere soleat. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. p.* 292. Attamen 97. ei juri vix locus est, quando privata tantum principis utilitas in eo vertitur, si alicui jus quaesitum auferatur; multo minus, 98. quando aliquid non necessitatis utilitatisque, sed voluptatis caussa, occupatur. Quin 99. hoc ipsum jus dominii eminentis ita comparatum est, ut bonus princeps facile patiatur, ejus fines regi, & illo non nisi modestissime uti velit (*). Bynkersh. *ibid.*

(*) Limitationes has merito adjunximus, ne hoc jus abeat in summam injuriam. Hinc graviter Deum indignatum esse animadvertimus Achabo Re-

gi,

gi, Nabotho extorturo vineam, tamquam palatio proximum, tantum, ut eam in hortum olitorium converteret. 1. *Reg. XXI*, 2. Nam & ad privatum regis improbi commodum, & ad voluptatem magis, quam ad utilitatem, pertinebat illa postulatio. Sed & Senatus Romanus litem secundum praetores, & contra M. Licinium Crassum, dare noluit, quum illi per hujus fundum derivare vellent aquaeductum, qui ornatus & voluptatis magis, quam utilitatis, caussam habere dicebatur. Liv. XL, 51. Ita sane caussam repraesentavit Marc. Zuer. Boxhorn. *Disquisit. polit. casu XXXI.* Et tamen laudatissimus Bynkershoek attulit diploma Guilielmi Arausiaci, quo magistratui Leidensi facta est potestas, areas privatorum, soluto possessoribus pretio, occupandi, & quidem non modo necessarias, sed &, quae ad ornatum aedium academicarum, voluptatemque studiosorum facere videantur, (*tot cieraat der zelve, en de recreatien der Studenten e. nig sins dienlyk.*) Ubi tamen vir illustris prudenter addit: *Hac juris publici prudentia ego non uterer, nec usus est Senatus Romanus in caussa Crassi, nec etiam usus esset Augustus*, de quo Sueton. *Aug. Cap. LVI. Forum angustius fecit, non ausus extorquere possessoribus proximas domos.*

Qua conditione illo uti possint imperantes?

§. CLXXII. Enimvero, quum communis reipublicae onera communibus erogationibus ferenda esse, ipsa aequitas doceat: (§. CLXVIII.) consequens est, 100. ut unus civis prae reliquis non sit onerandus, adeoque 101. ei, cui re sua communis salutis utilitatisve caussa carendum est, ex aerario vel arca publica satisfieri debeat (*), &, 102. si vel maxime id non in continenti fieri possit, id tamen postea suo jure exigant illi, qui re sua exciderunt, nisi forte 103. contra legem prohibitivam aedificaverint, & aedificium illud, vel qualecumque opus, urgente reipublicae utilitate, destructum sit. Tunc enim tantum abest, ut pretii refusionem recte petant, ut & in poenam incidant, legibus expressam. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. p.* 297.

(*) Agnoscunt hoc Grot. *de jure belli & pac. II*, 14, 7. Pufend. *jur. nat. & gent. VIII*, 5, 7. Huber. *de jure civit. I*, 3, 6, 44. & quicumque de hoc dominio paullo fusius egerunt, inter quos palmam merito concedimus laudatissimo Corn. van Bynkersh. *ibid.* qui & Romanos id principium sequutos esse, probat ex Tacito *Annal. I*, 75. & *l.* 9. *C. de oper. publ.* Et sane pro eo eadem militat aequitatis ratio, quam pro lege Rhodia de jactu profert Paullus *l.* 1. *D. ad leg. Rhod. ut omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est.*

An illud & ad res exterorum non hostium proferri possit?

§. CLXXIII. Praeterea ex eadem definitione patet, 104. jus hoc tantum exercendum esse circa civium bona, non 105. circa bona extraneorum non hostium, apud nos reperta, adeoque 106. vix excusandos esse principes, qui amicarum etiam gentium rebus & mercibus manus injiciunt, 107. dominos invitos ad pecunias sibi credendas adigunt, 108. naves amicorum, in portubus suis repertas, sistunt, iisque ad trajiciendas copias suas, vel com-

meatum avehendum, utuntur. Quamvis hae angariationes, quas vocant, & frequentes ſint, & eo colore excuſentur, quod naves etiam alienae, in alterius principis imperio repertae, quodammodo ſubditae ſint (*) eaeque angarientur ex recepta palam conſuetudine, qua civitates & imperia continentur.

(*) Quo colore quum ne uti quidem poſſent Graeci, a Cyri expeditione reduces, eorum facinus tanto videtur iniquius, quamvis id improbare non videatur Grotius *de jure belli & pac. II*, 2, 10. Auctor militibus fuerat Xenophon, uti ipſe teſtatur, *de expedit. Cyri V*, 1, 6. ut acceptis a Trapezuntiis navibus longis, ſubducerent naves tranſeuntes, eaſque, detractis gubernaculis, cuſtodirent, donec tantum habeant illorum numerum, ut iis vehi poſſint, ita tamen, ut ii, quos cum navibus ſubducturi eſſent, communi impenſa alerentur, quamdiu militum cauſſa manſerint, & mercedem pro vectura acciperent. Quod ſane facinus quodammodo excuſaſſet neceſſitas, ſi publicis auſpiciis militaſſent. Jam vero vix ullam perſpicere poſſum rationem, ob quam hujuſmodi jus competere potuerit manui militum, qui, invitis civitatibus ſuis, expeditionem cum Cyro fecerant, rebus potius praeclare geſtis, quam juſtitia cauſſae memorabilem.

Quid fiscus & aerarium.

§. CLXXIV. Haec de DOMINIO EMINENTE. Ad TRIBUTA & VECTIGALIA quod attinet, reipublicae dupliciter intereſt, quam maximam pecuniae vim in promtu eſſe: primum, ut non deſit, unde imperantes pro dignitate ſuſtententur: deinde, ut & belli & pacis temporibus ſuppetat pecunia, nervus rerum gerendarum, quo adeo opus eſt, ut ſine eo fiat nihil, quo opus eſt. Itaque in rebus publicis duplex eſſe ſolet arca publica, in quam opes publicae influant, quarum altera pecuniam imperantium, deſtinatam ſuſtentationi, continens, FISCUS, altera, pecuniae publicae deſtinata, AERARIUM adpellatur (*), quam utramque eſſe quam locupletiſſimam, reipublicae omnino intereſt.

(*) Merito haec diſcernimus, quamvis aliquando in monarchiis adeo ſibi omnia vindicare ſoleant principes, ut inter FISCUM & AERARIUM vix diſcrimen aliquod deprehendas. Auctor ſane eſt Dio Caſſ. *Hiſt.* LIII. *p.* 506. Auguſtum & pecuniam & milites in poteſtate habuiſſe, addita ratione: *Λόγῳ μὲν γὰρ τὰ δημόσια ἀπὸ τῶν ἐκείνου ἀπεκέκριτο, ἔργῳ δὲ ταῦτα πρὸς τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀνηλίσκετο. Nam licet pecunias ſuas dicis cauſſa ab aerario ſeparatas haberet: re ipſa tamen his quoque ſuo arbitrio utebatur.* Sed quum hic non, quid fiat, diſpiciamus, ſed quid fieri oporteat: merito diſtinguimus utramque arcam publicam, quam & in ariſtocratiis, aliiſque rebuspublicis, accurate diſcerni, animadvertimus.

Quid ad locupletandum fiſcum ſit excogitatum?

§. CLXXV. Quum ergo in FISCUM inferantur pecuniae, imperantium ſuſtentationi deſtinatae: (§. CLXXIV.) aequum viſum eſt gentibus pleriſque, 109. non modo certa praedia, certoſque terrarum tractus, adſignari imperantibus, e quorum reditibus dignitatem tuerentur, quae hodie vocant DOMANIA, vel DOMANIA-

LIA,

LIA, verum etiam 110. iisdem relinqui portoria aliaque vectigalia: at 111. praecipue omnia ἀδέσποτα, intra reipublicae territorium, cedere imperantibus. (Lib. I. §. CCXLIII. sequ.) Quam postremam fiscum locupletandi rationem eo magis placuisse animadvertimus plerisque gentibus (*), quo minore cum singulorum dispendio est conjuncta.

(*) Maxime gentes originis Germanicae, de quibus Grot. *de jure belli & pac.* II, 8, 5. *Germaniae populi, quum principibus ac regibus bona quaedam essent adsignanda, unde dignitatem suam sustinerent, sapienter existimarunt, ab illis rebus incipiendum: quae sine damno cujusquam tribui possunt, cujusmodi sunt res omnes, quae in dominium nullius pervenerunt. Quo jure usos & Aegyptios video. Nam & ibi Regum procurator, quem ἴδιον λόγον vocabant, vindicabat res ejus generis.* Enimvero, quae de Aegyptiis refert Grotius, petita ex Strabon. *Geogr. Lib. XVII. p.* 1148. *edit. noviss.* ea non tam ad Aegyptios, quam ad Romanos, Aegyptiorum dominos, pertinent. Ἴδιος enim λόγος non alius est, quam *procurator Caesaris*, vel *rationalis*, & de eo refert Strabo, αὐτὸν τῶν ἀδεσπότων καὶ τῶν εἰς Καίσαρα πίπτειν ὀφειλόντων ἐξεταστὴν εἶναι. *Illum in ea inquirere, quae in nullius dominio sint, & seorsum Caesari cedant*, id est, in bona caduca & vacantia, ceu recte ad eum locum notavit Casaubonus.

§. CLXXVI. Quandoquidem ergo bona domanialia ad tuendam imperantium dignitatem sunt comparata: (§. CLXXV, 109.) facile intelligitur, 112. ea esse inalienabilia, ac proinde 113. alienata a successore, sive universali, sive singulari, posse revocari, nec 114. quidquam interesse, sive pro parte, sive universa ad alios privatos translata sint, siquidem, quod nostrum non est, ejus nec exiguam partem alienare possumus, uti recte ait Grot. *de jure belli & pac. II, 6, 11.* ubi tamen 115. alienationes illas, cum consensu populi factas, subsistere (*), & 116. fructus hujus patrimonii ab ipso patrimonio distinguendos esse, recte monet. Jura bonorum domanialium.

(*) Sive initio consenserit populus, sive alienationem postea demum ratam habuerit. Cujus rei exempla innumera vidit Germania nostra. Quum enim tam profusa fuerit veterum Imperatorum & regum liberalitas in bonis domanialibus, maxime in ecclesias transferendis, ut ex iis hodie vix quidquam superfit: nemo tamen dixerit, licere imperatori, ea vindicare, quum eas alienationes jam pridem ratas habuerint Imperii ordines. Immo quamvis Imperator promittere soleat, se Imperii jura & reditus recuperaturum, *Capitul. Caroli VI. art. X.* id tamen ita intelligendum esse, monent ii, qui jus publicum Imperii Romano-Germanici exponunt, ut id salvis legibus publicis fiat. Et male res cessit plerisque, qui de recuperandis imperii solliciti fuerunt, imperatoribus & regibus, veluti Henrico V. Rudolpho I. Alberto I. & aliis. Conf. Schwederi *Diss. de domanio imperii.*

§. CLXXVII. Quia praeterea & ἀδέσποτα imperantibus adsignare placuit: (§. CLXXV, 111.) non difficile erit, reddere ratio- Jus fisci circa ἀδέσποτα.

nem,

nem, 115. cur fiscus ubique paene sua esse contendat ea, quae jure Romano vel communia, vel publica habentur, veluti 116. marium, quae territorium adluunt, commoda (*), 117. flumina, 118. silvas majores, adeoque 119. & jura piscandi, venandique, nec non 120. jus fodiendi mineralia & metalla, 121. bona vacantia occupandi, 122. gemmas & lapillos mari ejectos colligendi, 123. adluviones, 124. novas insulas, 125. alveos derelictos, quin alicubi 126. & thesauros, 127. & errones ac spurios vindicandi. Tametsi haec omnia secundum usus gentium aliter aliterque sese habere, recte observet Huber. *de jure civ. II*, 4, 4, 48: *p.* 458.

(*) Nota sunt, quae inter viros doctissimos Hug. Grotium, Jo. Seldenum, Rob. Jonstonum, Petr. Baptistam Burgum, Guil. Welwodum, Jo. Isaacum Pontanum, Theod. Graswinckelium, & novissime inter Pufendorfium, Huberum, Jac. Gothofredum, Jo. Henr. Boeclerum, Corn. van Bynkershoek & Christ. Thomasium, aliosque de dominio maris disceptata sunt, quae jam repetere nihil attinet. Nos; uti mare nullius esse nemo negat, ita, quin illud occupari possit, occupantique cedat, nulli dubitamus, (Lib. I. §. CCXLI, 17.) maxime, quum id & olim esse factum, & hodie fieri, ipsa nos convincat experientia. At, quum occupari non soleant res inexhausti usus, nec earum usu alios excludere fas sit: (Libr. I. §. CCXXXV, 9.) in mari vero quaedam sint exhausti usus, veluti captura piscium majorum, & unionum, vectigalia, similiaque emolumenta: quaedam inexhausti usus, veluti navigatio: illis alios excludi posse, his non posse, merito statuimus. Multo magis ergo iis, qui certas terras transmarinas, tamquam suas, possident, licebit alios navigatione, quam vel occupationis, vel commerciorum caussa eo suscipiunt, excludere, nisi pactis & foederibus aliud cautum sit, quum unius cujusque gentis in arbitrio sit positum, utrum commercia cum extraneis permittere velit civibus, nec ne. At navigatione, quae ad provincias transmarinas, non nostras, commerciorum caussa instituitur, non magis quis alios sine injuria prohibere potest, quam usu viae publicae, nisi navigantibus obstent pacta & foedera. Talis est nostra de quaestione illa sententia, qui tamen suo quemque sensu abundare facile patimur, maxime quum de maris dominio armis potius & solida vi, quam verbis & argumentis, disceptari soleat. Adeo verum est, quod cecinit Horat. *Carm. I. 3. v. 21.*

Nequidquam Deus abscidit
Prudens Oceano dissociabiles
Terras, si tamen impiae
Non tangenda rates transiliunt vada.
Audax omnia perpeti
Gens humana ruit per vetitum nefas.

Alia fisci jura.

§. CLXXVIII. Quum porro omnino intersit reipublicae, fiscum esse quam locupletissimum: (§. CLXXIV.) non mirum est, 128. & alia jura, quae ad quaestum, conservationemque rerum pertinent, fisco concedi, in primis 129. jus cudendae monetae, 130. jus mulctas, 131. commissa, & 132. quaevis scelere quaesita occupandi, & quae sunt hujus generis alia, quae vulgo, licet parum commode, regalibus minoribus accensentur. (§. CXXXV.*)

At

At hic quoque mores variant, prout quaevis civitas plus minusve concedit imperantibus suis, vel hi plus minusve longo usu sibi adrogarunt.

Aerarium locupletant tributa & vectigalia.

§. CLXXIX. Quod ad AERARIUM attinet, illud fere tributis & vectigalibus locupletatur, nisi tantum sit agri publici, ut ejus fructibus respublica possit sustineri. Quum enim per (§. CLXXIV.) imperantes nihil sine pecunia pace belloque recte gerant, Tacit. *Hist. IV*, 74. &, non sufficiente agro publico, illa non aliunde, quam a civibus peti possit: consequens est, 133. ut rectores civitatum possint civibus imperare tributa & vectigalia, 134. sive soli, sive reliquorum ordinum consensu, prout id reipublicae forma exigit. 135. Ut ea possint imponere personis, fundis, mercibus importandis & exportandis, rebus fungibilibus, opificiis & commerciis, prout id commodissimum videtur, 136. dummodo & facultatum habeatur ratio (*), & 137. cives non ita opprimantur, ut se tamquam servos, omnia imperantibus, non sibi, adquirere, jure conquerantur.

(*) Aequissimum hoc visum est Ser. Tullio, Romanorum regi, quem magnam eo ipso gratiam à populo iniisse novimus, quod apud Dionys. Halic. *Antiqu. Rom. Lib.* IV. *p.* 215. permissurum se negaret, pauperes tributorum gravatos onere, aes alienum contrahere cogi, ac proinde se potius censurum bona omnium, & pro suo quemque censu conferre jussurum, prout in magnis & bene institutis civitatibus fieri solent, addita ratione: Δικαιῶν τε καὶ συμφέρον τῷ κοινῷ τὸ αὐτὸ ἡγούμενος, τοὺς μὲν πολλὰ κεκτημένους πολλὰ εἰσφέρειν, τοὺς δ' ὀλίγα ἔχοντας, ὀλίγα. *Justum enim existimo, & reipublicae utile, ut, qui multum possident, multum conferant, parum vero, qui sunt in re tenui.*

Quid circa illa justum sit?

§. CLXXX. Quod si ergo in imperandis tributis & vectigalibus facultatum habenda est ratio, nec cives his oneribus sunt plane opprimendi: (§. CLXXIX, 136. sequ.) per se profecto patet, 138. non exigi debere, quod a civibus praestari nequit, nec 139. eos pacis temporibus ita enervandos esse, ut in re trepida nihil conferre possint: praeterea 140. nemini temere concedendam esse immunitatem, nisi tanti sit ejus opera, ut haec pars publici oneris illa facile pensetur. Denique 141. collatitiam istam pecuniam & sine nimia acerbitate colligendam, & 142. bona fide administrandam, & 143. iis rebus, quibus destinata est, impendendam esse, vel ipse finis, ad quem comparata est haec collatio, satis ostendit.

Jus principis constituendi ministros & magistratus.

§. CLXXXI. Porro inter jura majestatis immanentia etiam est JUS ADMINISTROS & MAGISTRATUS CONSTITUENDI. (§. CXXXVI.) Ubi per ADMINISTROS intelligimus, qui partem reipublicae, sibi creditam, nomine imperantium administrant: per MAGISTRATUS, qui

qui illam partem, nomine proprio, at dependenter a summo imperante, administrant. Quum ergo & administri vice imperantium; & magistratus dependenter ab iis rempublicam capessant: consequens est, 144. ut ii a solo imperante constituendi sint, 145. nisi hic vel aliis eligendi praesentandive, vel 146. integro collegio cooptandi jus dederit. 147. Ut eidem obligentur speciatim, ac proinde 148. illi & rationes reddere teneantur, & 149. si male fungantur munere, ab eo dignitate merito priventur, quin & 150. poenas dent, pro eo, ac merentur, si doli culpaeve majoris rei sint (*).

(*) Non vero puniendum consilium non fraudulentum, quod eventus destituit, quum hunc nemo praestet. Nec poenam meretur, qui principis sui aut reipublicae mandatum exsequutus est, si illud in se justitiae, aut bonis moribus, non repugnat. Conf. V. A. Corn. van Bynkershoek. *Quaest. jur. publ.* II, 2. *p. 196. sequ.* Barbarus ergo mos fuit Poenorum, praestantissimos duces mittentium in crucem, si quid praeter animi sententiam accidisset. Nec minus detestabilis est Turcarum aliarumque gentium orientalium consuetudo, qui & ipsi consilium ex eventu aestimantes, capitis damnant omnes, quorum consilium caruit eventu. Quin non modo justi regulis refragatur haec truculentia, verum etiam prudentiae. *Si quis*, inquit vir laudatissimus, *rebus in arduis consilium desideret: plures sunt, qui dare possunt, sed nemo unus eventum praestiterit; si & hunc exigas, ecquis erit, qui consilio suo tibi adesse velit? vel duo, vel nemo.*

Officia imperantium & ipsorum ministrorum & magistratuum.

§. CLXXXII. Quemadmodum vero administris aeque, ac magistratibus, pars aliqua reipublicae creditur: (§. CLXXXI.) ita 151. & principis erit virtus maxima, nosse suos, & dare operam, ut non nisi idoneos munerique pares eligat: 152. civium contra, non ambire munera, quibus sese impares esse intelligunt, multoque minus 153. ea largitionibus aliisque turpissimis artibus aucupari, nisi 154. ipsis imperantibus e republica videatur, ut & officia sint in commercio. Praeterea res ipsa docet, 155. quemlibet administrum & magistratum omnem fidem ac diligentiam praestare, & reipublicae salutem sibi supremam legem ducere debere: tantoque magis 156. in eam curam incumbere decere administrum summum ac primarium, cujus humeris imperans universam reipublicae molem imposuit (*).

(*) Vocari hi solent MINISTRISSIMI, & de iis quaeri solet, primum an e republica sit, universae reipublicae curam uni demandari? deinde, an id salvo jure fieri possit? Prior quaestio ad prudentiae civilis scriptores pertinet, inter quos hic legi merentur Hert. *Elem. prud. civ. I*, 10, 11. nec non Guil. Schrpeteri & Jac. Thomasii singulares de eo argumento dissertationes. De posteriore facile transigent, qui juris gentium principia paullo accuratius expenderint. Quum enim nihil vetet, quo minus aliis mandemus id, cui ipsi nos non sufficere animadvertimus: quidni & princeps vices suas

ſuas aliis mandet, maxime quum aetas, imperii magnitudo, aliaeque juſtae cauſae, eum ad id faciendam impellere poſſint? Et ſi in ſe injuſtum non eſt, tutorium eſſe aliquod regnum, quando rex per aetatem illud capeſſere nondum poteſt: cur injuſtum ſit, illud adminiſtro ſummo demandari? Attamen injuſte ageret princeps, ſi ideo conſtitueret talem adminiſtrum, ut genio tantum indulgeat, nullamque reip. curam animum ſubire patiatur, quum illo tamquam adminiſtro uti, non ipſum imperium in eum transferre, debeat. Praeclare hoc mihi videntur vidiſſe Perſae, dum primarios rerum adminiſtros eleganter τοὺς βασιλέως ὀφθαλμοὺς, καὶ τὰ βασιλέως ὦτα, *oculos & aures* Regis adpellarunt, teſte Xenoph. *Cyropaed. VIII*, 2, 7. p. 483. de quibus plura Barn. Briſſon. *de regno Perſ. Lib. I.* §. *CXC. p.* 264.

§. CLXXXIII. Inter praecipua quoque majeſtatis jura, quae ſummus imperans intra rempublicam exercet, eſt etiam JUS CIRCA SACRA, ſeu circa ECCLESIAM particularem, per quam hic intelligimus ſocietatem ſeu collegium, religionis gratia initum. Quum itaque omnia collegia & ſocietates ſimpliciores magis compoſitis ita ſint ſubordinata, ut nihil, quod majori illi ſocietati manifeſto refragetur, agere, ſalva juſtitia, poſſint: (§. XXIV, 66.) conſequens eſt, 157. ut & eccleſiam ſubordinatam eſſe oporteat reipublicae, adeoque 158. imperanti etiam competere debeat jus dirigendi res eccleſiae (*). Quod & inde ſolide probatur, quod reipublicae unam eſſe voluntatem oporteat, (§. CXV, 50.) talis vero non eſſet futura, ſi eccleſia particularis non ſubeſſet imperio, ſed ſinguli, alias imperio ſubjecti, eo ipſo, dum in hanc ſocietatem coaleſcunt, collegium liberum, & a ſummo imperante independens, conſtituere poſſent. Accedit, quod quum ea omnia jura cum majeſtate conjuncta ſint, ſine quibus ſecuritas civium obtineri non poſſet, (§. CXXXV, 29.) experientia vero doceat, ſecuritatem hanc, tum internam, tum externam, vel maxime turbaſſe homines obtentu religionis: quis principi deneget jus ſacra ita moderandi, ne quid reſpublica detrimenti capiat?

Jus circa ſacra imperantibus competens.

(*) Itaque hoc jus competit imperanti, qua imperanti, non qua epiſcopo, quod vulgo ſtatuunt, quorum ſomnium erudite profligavit illuſtris collega, Juſt. Henn. Boehmer. *diſſ. de jure epiſcopali Principum evangel.* Ac proinde otioſa fere eſt quaeſtio de epiſcopatu, quem Conſtantinus M. apud Euſebium *in vita IV*, 24. in convivali ſermone ſibi tribuit, τῶν ἔξω τῆς ἐκκλησίας, *eorum, quae extra eccleſiam contingunt*, quemadmodum ſacerdotes ſint epiſcopi τῶν ἔσω. Nec magis rem acu tangunt, qui illud jus circa ſacra imperanti, vel tamquam primario eccleſiae membro, vel ex ſola conventione vindicant: quorum prius a Iaegero *de jur. ſuprem. poteſt. circa ſacra Cap. III. p.* 44. *ſequ.* factum novimus. Quum enim jus ſit majeſtatis: non alio titulo indigebit imperans, quo fretus illud exerceat, quam ſummi imperantis, unde & ipſi Romani, *jus publicum etiam in ſacris & ſacerdotibus conſiſtere*, jam pridem monuerunt. *l.* 1. §. 2. *D. de juſt. & jur.*

§. CLXXXIV.

An illud se extendat circa articulos fidei? §. CLXXXIV. Religio, ob quam homines in societatem illam, quam ecclesiam vocamus, coalescunt, (§. CLXXXIII.) duobus constat capitibus priore, ut rectas de Deo habeamus sententias: (Lib. I. §. CXXVII, 16.) posteriore, ut eumdem perfectissimo amore prosequamur. (ibid. §. CXXX. sequ.) Inde facile patet, 159. circa prius caput nihil potestatis competere summo imperanti, quum intellectus cogi nequeat, (Lib. I. §. CXXIX. *) adeoque 160. eo usque non porrigendum esse illud jus, ut imperans civibus novos fidei articulos imperare, veteresque proscribere, id est, 161. ipsis conscientiis jugum imponere possit (*): quamvis, 162. ut illa, quae rationi & revelationi consentanea esse credit ecclesia, recte doceantur, & potius ad pietatem adplicentur, quam 163. in ferales lites & jurgia convertantur, nec non, 164. ut ne hujusmodi lites in reipublicae ecclesiaeque detrimentum evadant, omnino curare debeat.

(*) Procul dubio ergo proscribendum est Machiavelli & Hobbesii dogma pestilentissimum, quo ipsa religio & conscientia imperantium arbitrio subjicitur. (§. CXXXI.) Ut enim non urgeamus, quod paullo ante diximus, intellectum, utpote necessariam potentiam, coactionem non admittere, eique non magis imperari posse, ut, quod non credit, credat, quam oculo, ut, quod non videt, videat: quis non videt, quantam lanienam excitatura sint haec principia, si Nero aliquis, aut Domitianus, aut Diocletianus, rerum potiatur, qui sibi persuadeat, religionem Christianam minus prodesse reip. quam paganam, aut Mahumedanam, aut qui aliam plane novam comminiscatur? Immo quis non videt, eam doctrinam, insuper habito vero religionis fine, eam in instrumentum dominationis convertere?

An circa cultum Dei internum? §. CLXXXV. Quod vero ad cultum divinum attinet, illum supra vel INTERNUM, vel EXTERNUM esse, observavimus. INTERNUS, quum ex ipsis Dei attributis, adeoque ex recta ratione, prono alveo fluat, (Lib. I. §. CXXX. sequ.) ita comparatus est, 165. ut in eum nihil ulli mortalium liceat, (Lib. I. §. XVII, 32. seq.) ac proinde, 166. ne imperans quidem illum vel mutare legibus, vel abrogare possit: quamvis, 167. quum omnes homines ad gloriam summi numinis pro virili provehendam obstricti sint, (Lib. I. §. CXXVIII, 31.) nec principi denegandum sit jus & officium curandi, ut cives praeclara illa doctrina de interno Dei cultu imbuantur, errantes reducantur in viam, impii, quoad ejus fieri potest, ad concipiendam summi Numinis reverentiam solidis demonstrationibus & cohortationibus excitentur, immo & 168. dandi operam, ne vel atheismus vel superstitio gliscat in republica.

An circa externum? §. CLXXXVI. EXTERNUS cultus in actionibus externis, partim ex amore, timore, ac fiducia erga Deum profectis, (Lib. I. §. CXXXV.)

§. CXXXV.) partim in actionibus arbitrariis, (ibid. §. CXXXVIII, 58.) consistit. Priorum eadem est ratio, ac cultus interni, (§. CLXXXV, 165. sequ.) adeoque 169. in eum sibi nihil potestatis arrogabit bonus princeps: praeterquam 170. quod eum pro virili provehere studebit (*). Posteriores, 171. quum a ratione nec improbentur, nec praescribantur, (Lib. I. §. CXXXVIII, 61.) omnino subjectae sunt imperantium arbitrio, adeoque 171. ea omnia his circa illas licita sunt, quae nec rationi, nec revelationi refragantur.

(*) Hinc princeps non potest prohibere, quo minus homines de Deo colloquantur, eumdem hymnis celebrent, preces ad eumdem fundant, cetera: at potest praescribere, quo ordine, quaque ratione id publice fieri debeat. Hinc absurda erat lex Darii, Medi, ne quis intra triginta dies aliquid petere audeat, sive a Deo, sive ab hominibus: *Dan. IV*, 7. at non absurda cura Davidis, aliorumque piorum regum, ita instituentium cultum externum, ut nec hymnis carerent, nec eos cum gravitate decantandi rationem ignorarent.

§. CLXXXVII. Quum ergo circa actus cultus divini externi arbitrarios omnia licita sint imperantibus, quae nec rectae rationi, nec revelationi refragantur: (§. CLXXXVI, 171.) consequens est, 172. ut principi competat jus reformandi eatenus, ut ritus arbitrarios in melius formare, & abusus, vere tales, tollere possit, quatenus ei leges publicae vel conventiones non obstant: 173. jus publicandi emendandique leges ecclesiasticas: 174. episcopos ecclesiaeque ministros constituendi, & minus idoneos dimittendi: 175. jus curam gerendi bonorum ecclesiasticorum, operamque dandi, ut suis usibus adhibeantur: 176. jurisdictio ecclesiastica circa personas, res, & caussas ecclesiasticas, 177. jus indicendi dirigendique concilia & synodos (*): 178. jus coetus dissentientium vel recipiendi, vel ob caussas praegnantes iis sine injuria imperandi emigrationem. Juris circa sacra praecipua capita.

(*) Possunt hae indici ob varias caussas: veluti, ut dogmata ab aliis in dubium vocata, novis decretis & symbolis stabiliantur: deinde, ut patres de ritibus adiaphoris consulant in medium: demum, ut, quae ad disciplinam pertinent, communi consilio sanciantur. Primi generis synodi omnino naturae ac indoli religionis adversantur, primo, quod non semper verum est, quod pluribus videtur, & in rebus, ad intellectum pertinentibus, vincere non possit suffragiorum numerus, sed pondus & robur argumentorum: deinde, quod decreta illa, formulae, & symbola publica auctoritate, adeoque per modum legis, obtruduntur membris ecclesiae, quum tamen leges intellectui ferre nemo possit: denique, quod plerumque pars una sibi judicum partes adrogat in alteram, adeoque judicat in propria caussa, ac proinde fieri facile potest, ut vulnera ecclesiae non sanentur, sed potius nova infligantur. Quod adeo firmat experientia, ut jam pridem fassus sit Gregorius Nazianzenus

zenus *Epist. LV. ad Procopium: nullum se conciliorum exitum felicem,* (χρηστὸν) *deprehendisse, & habuisse illa potius* προσθήκην κακῶν, ἢ λύσιν, i. e. *malum potius iis exasperatum, quam imminutum esse.* Reliquae synodi possunt eae quidem aliquando utiles esse ecclesiae: sed tunc, quia ecclesia non gaudet potestate legislatoria, decreta non obligabunt, nisi accedat summorum imperantium directio & auctoritas.

Jus imperandium circa scholas & academias.

§. CLXXXVIII. Ecclesiae aeque, ac ministrorum & magistratuum, quin & aliorum bonorum civium seminaria sunt SCHOLAE atque ACADEMIAE, quippe quarum iste finis est, ut juvenes ad omnes honestas artes, quibus aliquando illis in variis vitae generibus opus futurum est, nec non ad probitatem, moresque elegantes, solide instituantur. Ex quo fine consequitur, 179. ut principis sit, hujusmodi lycea instituere, 180. ea bonis legibus ornare, 181. cathedris viros, solide doctos, diligentes, munerique suo pares praeficere, 182. dare porro operam, ne doctrinae reip. noxiae inculcentur, 183. disciplinae curam gerere, & 184. prudenter cavere, ne turbulenta ingenia lites ex litibus serant (*), idemque contingat in academiis, quod de Megaricorum schola dicere solebat Diogenes, eam esse οὐ σχολὴν, ἀλλὰ χολὴν, *non scholam, sed meram bilem.* Diog. Laërt. VI, 24.

(*) Dici non potest, quanto cum studiorum ipsiusque reip. detrimento conjuncta sint bella illa scholastica. Plerumque enim ea movent homines insulsi & inertissimi, quibus aliorum doctrina & industria est sudes in oculis. Hi enim quo doctiores sunt, eo magis ab illis litibus abhorrent. Res deinde geritur calumniis, conviciis, insidiis, accusationibus, quibus id se consequuturos esse sperant, ut vel opprimant hostem, vel eum suspectum reddant auditoribus. Hinc porro evenit, ut doctores bonas horas, quas auditorum studiis consecrare debebant, scribendis libellis eristicis impendant, ut auditores quoque, saepe totius controversiae ignaros, trahant in partes, & sic in sectas abeat ille litigandi pruritus, aliquando etiam in pugnas & verbera. Quae omnia quam facile evertere possint scholas etiam florentissimas, nemo est, quin intelligat.

Jus eorumdem circa commercia.

§. CLXXXIX. Superest JUS imperantium CIRCA COMMERCIA. (§. CXXXVI, 38.) Quum enim sine illis subsistere vix possit genus humanum, nedum respublica: (Lib. I. §. CCCXXV, 4.) facile patet, 184. in eam quoque curam incumbere debere rectores reip. ut & floreant commercia, & 185. recte omnia circa illa fiant. Et quandoquidem iis jura omnia competunt, sine quibus finem obtinere non possunt: (§. CXXXV, 29.) consequens est, 186. ut possint illi leges de commerciis, opificiis, exportandis importandisque, expungendis accurate nominibus, re quoque monetaria, ferre, 187. negotiis instantes privilegiis ornare, 188. mercatoribus peregre negotiantibus foederibus armisque securitatem prae-

praestare: 189. societates mercatorum majores munire privilegiis, & 190. generatim ea omnia agere, quibus foedera & pacta, cum aliis principibus rebusque publicis inita, non refragantur (*).

(*) Totum hunc paragraphum mirifice illustrabunt binae dissertationes, altera Jo. Fridr. L. B. Bachovii ab Echt *de eo quod justum est circa commercia inter gentes*, quae prodiit Ienae MDCCXXX. altera viri celeberrimi, Jo. Jac. Mascovii *de foederibus commerciorum* Lipsiae MDCCXXXV. Quibuscum si junxeris scripta eristica, quibus de controversia, inter Batavos & Belgas, augustae domui Austriacae subjectos, de societate mercatoria Ostendensi disceptatum, in primis *la Refutation des argumens avancés de la part de Mrs. les Directeurs des Compagnies d'Orient & d'Occident des Provinces-unies contre la liberté de commerce des habitans des Pais-bas.* Hagae MDCCXXIII. & V. C. Jo. Barbeyrac *Défense du Droit de la Compagnie Hollandoise des Indes Orientales contre les nouvelles prétentions des Habitans des Pays-bas Autrichiens*: nihil erit, quod hujusmodi de quaestionibus possis magnopere desiderare.

CAP. IX.

DE JURIBUS MAJESTATIS TRANSEUNTIBUS.

§. CXC.

Quia omne imperium est summum atque ἀνυπεύθυνον: (§. CXXIX.) sequitur, ut & plura imperia vel respublicae nemini mortalium subjecta sint. (§. eod.) Quumque, qui in communi societate civili non vivunt, in statu naturali vivere dicantur: (§. IV, 3.) consequitur sane, 1. ut imperia & respublicae inter se invicem vivant in statu naturali, adeoque 2. in statu aequalitatis, & libertatis. (§. V. sequ.) Et quia porro in hoc statu laesis nullum, nisi in se ipsis, praesidium esse potest, ac proinde unicuique jus est, vim omnem atque injuriam a se propulsandi, idque, quod alter jure perfecto debet, vi extorquendi: (§. X, 24. sequ.) nemo non videt, 3. cuivis imperio ac reipublicae JUS BELLI omnino competere (*).

Bellum gerere omnino licitum.

(*) Potest id & aliunde luculenter probari. Ipsa enim natura non modo hominibus, & brutis animantibus indidit cupiditatem, se suaque vi tuendi, sed & haec armis quibusdam ad vim propulsandam instruxit. Horat. Serm. II, I. v. 50.

Ut, quo quisque valet, suspectos terreat; utque
Imperet hoc natura potens, sic collige mecum.
Dente lupus, cornu taurus petit. Unde, nisi intus,
Monstratum?

Qua-

Qualia veterum testimonia complura collegit Grot. *de jure belli & pac. I*, 2, 1, 4. Deinde, quum ipsis, qui in societate civili vivunt, privatis ideo jus sit, se suaque vi tuendi, quod ipsis in promtu non est aliud praesidium: (Lib. I. §. CLXXXI, 18.) multo magis id licebit populo libero, quum in statu naturali nullus sit communis laedentis & laesi magistratus, a quo defendi possit. (ibid. §. CLXXXIII.) Plura juri bellandi argumenta ex scriptura sacra opposuerunt veteris ecclesiae patres, uti Tertull. *de idolol. Cap.* XIX. *& de coron. milit. Cap.* XI. Origen. *Lib.* VIII. *adv. Celsum p.* 425. Erasmus *in Milite Christiano*, & *Adagior. Chil.* IV. *Cent.* I. *adag. I.* nec non postea anabaptistae, de quibus Arnoldus *in Hist. eccles. & haeret. Part.* II. *Libro* XVI. *Cap.* XXI. *n.* XXIV. Sed horum argumenta suo more profligarunt Grotius *ibid.* §. *V. sequ.* & Huber. *de jure civ.* III, 4, 4, *6. sequ.*

Quid bellum?

§. CXCI. Per BELLUM vero intelligimus statum liberarum gentium vel hominum, in statu naturali viventium, juris sibi persequendi caussa vi dolove concertantium, propositumve concertandi retinentium (*). Ex qua definitione patet, 4. bellum non in ipso tantum certandi actu, sed & in hostili statu certandique proposito consistere, adeoque 5. & inducias non ad pacis, sed ad belli, statum esse referendas: 6. non belli vero, sed tumultus, vel vis publicae privataeve, nomine venire concertationem hominum, qui non suae potestatis, sed sub imperio sunt.

(*) Ita definire visum est bellum, quamvis alii definiant aliter. Ciceroni *de offic. I*, 11. omnis certatio per vim est bellum. At Grotius *de jure belli & pac. I*, 1, 2, 1. observans, usu obtinuisse, ut non actus, sed status, belli nomine veniat, eam Ciceronis definitionem ita emendat, ut bellum vocet *statum per vim certantium, qua tales sunt.* Sed quum haec definitio aeque in tumultum vel vim publicam privatamque, ac in bellum, cadat: paullo melior est illa Alberici Gentilis *de jure belli I*, 2. cui bellum est *publicorum armorum justa contentio*, omnium optima vero ea, quam dedit V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaest. jur. publ. I*, 1: *Bellum est eorum, qui suae potestatis sunt, juris sui persequendi ergo, concertatio per vim vel dolum*, quam, quod ad sensum attinet, totam retinuimus.

Cui competat jus belli, & in quo consistat?

§. CXCII. Quum ergo bellum gerant liberae tantum gentes, iique homines, qui in statu naturali vivunt: (§. CXCI.) consequens est, 7. ut jus belli posteriore casu sit promiscue omnibus, quippe inter se aequalibus; (§. V. & X.) 8. priore non nisi summis imperantibus: (§. CXXXVII, 41.) adeoque horum sit 9. milites legere, vel conducere (*), 10. urbes & castra munire, 11. aerarium militare pecunia; 12. armamentaria tormentis & armis; 13. granaria commeatu; 14. navalia navibus replere; 15. bellum decernere, 16. milites hosti, etiam cum summo periculo, opponere, 17. leges de disciplina militari ferre, & similia. Quum enim finis & hujus juris sit securitas externa, (§. CXXXVII.) & imperantibus omnia jura competant, sine quibus finis obtineri non

non poſſet: (§. CXXXV, 29.) jura haec omnia cum jure belli conjuncta eſſe oportere, facile unuſquiſque intelligit.

(*) Notum eſt, MILITIAM aliam LECTAM eſſe, quando unusquisque civis patriae militat, qualis olim Graecis civitatibus, ipſisque Romanis, libera adhuc civitate, placebat, hodieque placet Helvetiis: aliam MERCENARIAM, quando miles, etiam extraneus, certa mercede conducitur, quam Auguſtus ex politicis rationibus lectae praeferebat, conſilio Mecaenatis apud Dionem Caſſ. *Hiſt. Lib. LII. p.* 482. & quam hodie probant monarchae omnes, quibus non adductius eſt imperium: aliam denique SOCIAM, quando respublicae foederatae vel clientelares certum copiarum numerum ſubmittere tenentur, qualia olim erant Latinorum auxilia, Romanis ſubmittenda: de quibus militiae generibus legenda Herm. Conringii *diſſertatio ſingularis*. De mercenaria incidit quotidiana quaeſtio, an fas ſit principi amico in imperio populi amici militem conducere? Quod adfirmandum eſſe, niſi obſtet interdictum ſpeciale, & niſi conductitii illi jam patriae ſacramentum dixerint, erudite nuper defendit V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaeſt. jur. publ. I*, 22.

§. CXCIII. Ex eadem belli definitione (§. CXCI.) ſatis perſpicuum eſt, 18. bellum decernere non poſſe magiſtratum, provinciae cuidam vel munimento praefectum, quamvis 19. eum urbem provinciamque, cui praeeſt, in repentino tumultu, etiam ſine juſſu ſpeciali, adverſus quemcumque adgreſſorem defendere debere, nemo dubitet. Immo & contingere poteſt, 20. ut provincia quaedam tam ſit diſſita a republica, ut praeſes non niſi tardius de imminente periculo certiores facere poſſit imperantes. Quo caſu, ſi jus decernendi bellum generali mandato praeſidi datum eſt, hunc recte etiam injuſſu ſuperiorum bellum gerere, extra omnem dubitationis aleam poſitum videtur (*). An & magiſtratus bellum inferre poſſit?

(*) Hinc injuſtum erat bellum, quo Cn. Manlius Gallograecos adgrediebatur. Ob quam cauſſam etiam triumphum illi negatum eſſe, refert Liv. XXXVIII, 45. addita ratione, *quod quum nullam ibi cauſſam belli inveniret, quieſcentibus regiis, circumegerit exercitum ad Gallograecos, cui nationi non ex Senatus auctoritate, nec populi juſſu, bellum ab eo inlatum, quod quem umquam de ſua ſententia facere auſum?* Praeterea notum eſt, parum abfuiſſe, quin Senatus Germanis dedendum cenſeret Julium Caeſarem, quod injuſſu populi illis bellum intuliſſet. Sueton. *Jul. Cap. XXIV.* At, qui ab Hiſpanis, Luſitanis, Belgis, cum ſumma poteſtate in provincias Indicas & Americanas mittuntur, ii fere cum liberrima facultate belli paciſque mitti ſolent, adeoque ſaepe contingit, ut prius de confecto, quam de inchoato bello, nuncius domum perveniat.

§. CXCIV. Praeterea ex hac definitione diſcimus, 21. injuſtum eſſe omne ſingulare certamen, niſi juſſu ſummorum imperantium initum (*), adeoque 22. diſtinctionem Grotii inter bellum PUBLICUM & PRIVATUM otioſam eſſe, nec verae belli definitioni quadrare. 23. Multo minus juſti belli nomen mereri illud, quod An privatis ſit jus belli?

 cives

cives inter se, vel cum ipsa republica gerunt, quodque vulgo BELLI CIVILIS nomine venit. Denique & 24. vim, quam piratae & praedones veluti universo generi humano inferunt, non bellum esse, sed funestissimum latrocinium, adeoque 25. hos omnes homines non juribus belli perfrui, sed 26. tamquam securitatis publicae turbatores puniri debere.

(*) Tale enim singulare certamen est BELLUM REPRAESENTATIVUM, quo veteres utebantur, dum selectos quosdam ex utroque exercitu homines committebant, stipulati sibi imperium in hostes, si victoria penes suos stetisset. Complura hujus generis exempla suppeditant veteres annales, quae jam collegerunt Grot. *de jure belli & pac. III*, 20, 43. *sequ.* qui tamen, iniqua esse illa certamina, existimat, quia nemo sit vitae membrorumque suorum dominus. Sed quum imperanti liceat, totos exercitus opponere hosti: quidni & unum vel paucos? Alia est quaestio, an civilis prudentiae regulis consentanea sint bella haec repraesentativa? De eo enim vel ideo licebit dubitare, quod ita aleae exponitur universa respublica, nec viribus reliquis novam fortunam experiri licet, ceu malo suo experti sunt Albani apud Dionys. Halicarnass. *Antiqu. Lib. III.*

Caussae belli justificae. §. CXCV. Deinde, quum juris sui persequendi caussa bellum gerant gentes liberae: (§. CXCI.) consequens est, 27. ut non nisi duae sint CAUSSAE BELLI JUSTIFICAE: altera, si quis populus extraneus populum alterum injuste laedat, vitaque, libertate, & opibus spoliare velit; altera, si jus perfectum deneget (*). 28. Ut prior sit justa caussa belli DEFENSIVI; posterior OFFENSIVI, adeoque 29. tertia caussa, quam commentus est Grotius *de jure belli & pac. II*, 1. 2, 1. punitio nimirum scelerum, eo minus videatur admittenda, quo magis constat, parem a pari, adeoque gentem a gente, puniri non posse (*). (§. CLIX, 37.)

(*) Nec aliud evincit ratio Grotii *ibid. n. 1. Ac plane, quot actionum forensium sunt fontes, totidem sunt belli: nam ubi judicia deficiunt, incipit bellum. Dantur autem actiones aut ob injuriam non factam, aut ob factam. Ob non factam, ut, qua petitur cautio de non offendendo, item damni infecti, & interdicta alia, ne vis fiat. Ob factam, ut aut reparetur, aut ut puniatur, quos duos obligationum fontes recte distinguit Plato, nono de legibus. Quod reparandum venit, aut spectat id, quod nostrum est, vel fuit, unde vindicationes & condictiones quaedam, aut id, quod nobis debetur, sive ex pactione, sive ex maleficio, sive ex lege, quo referenda, quae quasi ex contractu & quasi maleficio dicuntur, ex quibus capitibus nascuntur condictiones ceterae. Factum, ut puniendum, parit accusationem & judicia publica.* Hactenus Grotius. Sed quemadmodum a statu naturali ad civilem vix licet ducere argumentum: ita non magis illud procedit, si quis statum naturalem ex civili aestimare velit. Gens delicto suo aut gentem laedit, aut non laedit, e. g. si idola colat, carne humana vescatur. Priore casu gens laesa delinquentem justo ac pio bello adgreditur, non tamen *punitivo*, sed *defensivo*. Posteriore nullum plane jus est belli gerendi, quia punire delinquentem non potest, nisi superior.

§. CXCVI.

An jure geratur bellum ob denegatum jus imperfectum?

§. CXCVI. Quemadmodum vero juris tantum perfecti denegatio justam belli caussam praebet: (§. CXCV, 27.) ita sua sponte inde sequitur, 30. ut, ob jus imperfectum vel officium humanitatis denegatum, arma corripere non liceat, (§. X, 26.) adeoque 31. non sint hae justae belli caussae, si quis alterius exercitui transitum neget, novas sedes quaerentes nolit admittere, commerciorum libertatem petentibus det repulsam, belligerantibus hospitia, commeatum, pecuniam sufficere nolit, nisi 32. talia vel ex pacto antecedente, vel 33. in extrema necessitate, petantur, vel ita sint innoxia, ut sine omni detrimento praestari possint (*). (§. X, 27. sequ.) Talium enim denegatio omnino in laesionem incidit, ac proinde bello defensivo caussam suppeditat justissimam. (§. CXCV, 28.)

(*) Id raro contingit. Periculum enim vel ab ipso transeunte imminet, vel ab hoste, qui victoria potitus, malam gratiam referet vicino, qui transitum concessit. Si tamen vere innoxius sit transitus, quem quis petit, isque tam necessarius, ut alia via non pateat: is omnino laedere videtur, qui iter facientibus resistit. Et huc referimus bellum ab Israëlitis jussu Dei gestum. *Num. XXI*, 21, 22. At Idumaeos ob eamdem caussam bello non petierunt. *Num. XX*, 21. sive quod non aeque innoxius futurus fuisset ille transitus, sive quod non aeque videretur necessarius, quum alia via Kadesum pateret.

An recte geratur pro aliis?

§. CXCVII. Quum vero aliquando perinde sit, sive nos ipsi laedamur, sive per latus alterius petamur, itemque sive nobis jus perfectum denegetur, sive aliis, quibus vel ex pacto, vel nostrum caussa ad opem ferendam obstricti sumus: recte inde colligimus, 34. posse etiam pro aliis sociis & foederatis bellum geri, immo & 35. pro vicinis, si certis argumentis, aut non levibus certe indiciis, constet, illorum ruinis & nos oppressum iri. Quis enim vitio vertat vicino, properanti ad restinguendum incendium, dum proximus ardet Ucalegon? Quis non verissimum putet illud vetus: *Tunc tua res agitur, paries quum proximus ardet?* At, quum ne pro nobis ipsis quidem justum bellum geramus, nisi justa belli caussa sit: (§. CXCV, 27.) 36. multo minus sanctum piumque erit bellum, quando aliorum caussae injustae patrocinium suscipimus.

Soli colores non justificant bellum.

§. CXCVIII. Ceterum, quamvis hae caussae facile discernantur a coloribus, quibus & ii, qui injustissima bella suscipiunt, utuntur: his tamen plerumque plus, quam illis, deferunt homines, qui utilitatis potius suae, quam justitiae, habent rationem. Quandoquidem tamen solae, quas supra adduximus, (§. CXCV.) belli caussae pro justis habendae sunt: facile patet, 37. injusta contra esse bella, quae vel sola invitante occasione, vicino quippe impara-

imparato, vel 38. ob utilitatem quamdam insignem, vel 39. ob gloriam rerum gerendarum, 40. parandumque amplissimum imperium, vel 41. odio religionis, sine alia justa caussa, suscipiuntur (*).

(*) Et nescio sane, an non jure huc referri possint bella ista cruentissima, quibus medio aevo Mahumedanos lacessebant Christiani, quibusque postea Americanos, gentem imbellem, & Europaeis nulla injuria cognitam, opprimere Hispani non dubitabant. Illis sane non quidquam praetexebatur aliud, quam quod loca sacra, & Hierosolyma inprimis, illi homines, a Christiana pietate alieni, injuste possiderent, interessetque Christianae religionis, eam hoc modo conservari ac propagari. His, quod idololatria, immo daemonolatria, sese polluissent gentes impiae. Sed quum religionem Christianam armis propagare, locaque, quae sacra tantum videntur hominibus, bello vindicare, nec ratio nec revelatio jubeat: & praeterea omnia bella, poenae caussa indicta, injusta sint: (§. CXCV, 29.) haec quoque bella injustissima fuisse, statuendum est. Unde recte Herm. Conringius *ad Lampad. p.* 142. *Quantumvis inter ea temporis quamplurima fortissime etiam gesta sint, quaeque aeternam zeli pariter ac animositatis mereantur gloriam: si tamen, quod res est, fateri licet, non possunt non expeditiones illae omnes summae ejus aevi regum principumque & imprudentiae, & injustitiae, & superstitionis jure merito notari.* Add. Jo. Franc. Buddei *exercit. de expeditionibus cruciatis* §. *V. sequ.* Sed & Hispanorum sententiam de Mexicanis, ob delicta adversus naturam admissa, jure punitis, cujus ipse Grotius *de jure belli & pac. II*, 20, 40. *sequ.* patrocinium suscipit, ipsi rejiciunt doctores Hispani, Victoria, *Relat. I. de Indis n. XL.* Vasquius *Controvers. illustr. I*, 25. Azorius, Molina, & alii.

Distinctio belli sollemnis & minus sollemnis otiosa.

§. CXCIX. Semel decretum bellum sollemniter esse indicendum, pluribus gentibus visum est, ac proinde notissima est distinctio belli in SOLLEMNE, vel JUSTUM, & MINUS sollemne, vel INJUSTUM, quorum illud ex plerorumque sententia est, quod a liberis gentibus, praevia sollemni indictione; hoc, quod ab eo, cui jus belli non est, suscipitur, nec indicitur sollemniter. Enimvero, uti facile largimur, id fere in mores gentium ivisse, splendidioremque plerisque videri victoriam, quae praevia denunciatione, vel proposito edicto, vel per faeciales, vel aliis ritibus facta, obtineatur: ita, quia ritus & sollemnitates ab arbitrio hominum pendent, nec mores hujusmodi jus gentium constituunt, (Lib. I. §. XXII. *) inter bella quoque INDICTA & NON INDICTA, quod ad effectum attinet, nihil omnino interest, 42. hanc divisionem nullius momenti esse, merito arbitramur (*).

(*) Magni hanc distinctionem faciunt Grot. *de jure belli & pac. III*, 3. & Alberic. Gentil. *de jure belli II*, 1. quos deinde Pufendorffius, Huberus & alii sequuti sunt, duplicem interserentes caussam: alteram, quod ex hac interpellatione constet, alio modo fieri non posse, ut nostrum aut nobis debitum consequamur: alteram, quia ita constet, non privato ausu, sed voluntate utriusque populi capitum, geri bellum. Enimvero hae rationes, utilem & honestam esse

se indictionem, probant, non item, eamdem esse necessariam, quia de utroque & alio modo, quam sollemni facta denunciatione, constare potest. Recte itaque Dio Chrysostom. *orat. ad Nicom.* etiam ex juris gentium principiis: πόλεμοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκήρυκτοι γίγνονται· *Pleraque bella sine indictione suscipiuntur.* Caussam jam perorarunt Thomas. ad Huberum *de jure civit. III*, 4, 4, 27. &, qui de moribus etiam Europaeorum novissimis erudite disseruit, V.A. Corn. van Bynkersh. *Quaest. jur. publ. I*, 2. *pag.* 5. *sequ.*

Caussas belli oportet esse liquidas.

§. CC. Id vero ipsa recta ratio suadet, 43. non illico proruendum esse ad arma, sed tum demum, quando populus hostilem animum adversus nos ostendit. (Lib. I. §. CLXXXIII, 25.) Quum vero is hostilem adversus nos animum ostendat, qui omnes aequas pacis conditiones pertinaciter respuit: (§. eod. *) merito inde colligimus, 44. priusquam res manu ferroque geratur, rem, quam nobis abesse, vel deberi credimus, repetendam, 45. caussam dubiam, propositis utrimque argumentis, ad liquidum perducendam, 46. omniaque media bellum impediendi tentanda esse (*). Quo facto, 47. is procul dubio jure arma corripit, qui, justis propositis caussis, nihil aequi ab hoste impetravit.

(*) Quorum mediorum tria potissimum commendant Grot. *de jure belli & pac. II*, 23, 7. *sequ.* & Pufendorffius *de jure nat. & gent. V*, 13. 3. *& VIII*, 6, 3. colloquium, seu disceptationem amicam, provocationem ad arbitros, & sortem. Sed sortis quidem in caussis publicis, praeterquam si res dividenda sit, rarissimus usus est, nec solent facile principes & respublicae jura sua fortunae arbitrio permittere. Reliqua media & inter gentes receptissima, & rectae rationi admodum consentanea sunt, quia nemo sapiens vi & cum periculo repetere vult id, quod sine vi consequi posset: (Lib. I. §. CLXXXI, 20. *) ut adeo recte, quamvis ridicula occasione, dicat miles Terentianus:

Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.
Qui scis, an, quae jubeam, sine vi facias?

Ad eumdem finem comparata sunt scripta publico nomine edita, quae hodie vocant *Deductiones* & *Manifesta*, quamvis posteriora plerumque, ubi jam veluti intra teli jactum ventum est, non tam declinandi, quam indicendi justificandique belli caussa, publicari soleant. Vid. Jo. Hern. Boecleri *Exercit. de clarig. & manifestis.*

Quid hosti in hostem liceat?

§. CCI. Quandoquidem vero juris sui persequendi caussa bella gerunt principes & gentes liberae: (§. CXCV.) consequens est, 48. ut hosti in hostem liceant omnia, sine quibus ille jus suum obtinere non posset. Id vero quum obtinere numquam possit, nisi hostem in eum statum redigat, ut vel non possit, vel nolit amplius hostilem animum ostendere: 49. hostem quisque suum & vi, & dolis, recte adgreditur, 50. sternit, 51. spoliat personis rebusque qualibuscumque, 52. cessantibus omnibus officiis humanitatis, quibus hostis noster adversus nos fieri posset validior. (Lib. I. §. CCVIII, 14. *) Quin 53. ne injustum quidem dixeris hostem vene-

veneno utentem, vel percussores immittentem, quamvis illum contra mores gentium humaniorum, quos RATIONEM BELLI vocant, egisse, recte dixeris (*).

(*) Dissentit quodammodo Grotius *de jure belli & pac.* III, 4. 15. & XVIII. Sed non statim, quae magnitudinis animi laudem ferunt, ita sunt comparata, ut omissa pro injustis habeantur. Venenis non uti solent gentes humaniores: at utuntur Turcae, Tartari, aliique populi orientales, qui tela & sagittas venenis inficiunt. Hos ergo parum humanos, at non ideo injustos dixeris, quia hosti in hostem omnia licent. Ita recte ad animi magnitudinem refertur, quod Coss. Romani ad Pyrrhum regem scripserunt: *Nobis non placet pretio, aut praemio, aut dolis pugnare.* Gell. *Noct. Attic.* III, 8. At ideo non dixeris injustum facinus Ehudi, percutientis Eglonem, *Jud.* IV, 20. *sequ.* vel Jaëlis, tempora Sisserae clavo transfigentis, *Jud.* IV, 21. vel Judithae, Holofernem obtruncantis, si vera est illa historia. Praeterea mores gentium, quae reliquis humaniores videri volunt, aliquando parum absunt ab adulatione. Qua de re illustr. Bynkersh. *Quaest. jur. publ.* I, 3. p. 17. *Adeo adulandi ferax fuit saeculum praeteritum, & hoc nostrum, ut principes neque adulationis obliviscantur inter ipsa arma. Unde nunc hostes hostibus precantur omnia prospera, seque invicem vocant amicos, & hostium damno quasi indolent. Atque ita est in Epistolis Ordinum generalium ad Angliae Regem 10. Jul. 16. Sept. & 26. Nov.* MDCLXVI. *& hujus Angliae regis ad Ordines generales. 4. Aug. & 4. Octob.* MDCLXVI. *Quamvis autem utrique tunc temporis in mutuam perniciem accingerentur: attamen inter ius belli & officia amicitiae satis convenire scribunt Ordines, d. epistola 10. Jul. 1666. Quin & Gallorum rex, qui tunc quoque bellum gerebat contra Anglorum Regem, anno 1666. ad eum misit legatum, qui conflagrationi urbis Londinensis indoleret. Humanitatem, clementiam, pietatem, ceterasque animi magni virtutes in bello exercere gloriosum est, sed oppido putidum, solis verbis ludere. Quid enim, nisi verbis ludis, quum indoles conflagrationi urbis, quam ipse cuperes incendere?* En egregia humanitatis specimina. An ideo his injustiorem dixeris C. Popilium Laenatem, qui salutatus ab Antiocho rege, eum, nisi amicum, resalutare noluit, & ne dextram quidem a Rege hoste porrectam prehendere voluit? Polyb. *Excerpt. legat. Cap.* XCII. Liv. XLV, 12. Duriuscula haec sunt, at non injusta tamen, immo aliquanto minus indecora, quam hostiles illae blanditiae.

An hostes foederibus & pactis decipere liceat?

§. CCII. Quum vero adversus hostem tantum vi & dolis uti liceat: (§. CCI, 49.) consequens est, 54. ut idem non liceat adversus eum, quocum paciscimur, quippe cui tunc, non tamquam hosti, sed tamquam paciscenti nobiscum, fidem damus (*). Ex quo patet, 55. turpissimam esse eorum perfidiam, qui inducias, sive breves, sive diuturnas, tempore nondum elapso, rumpunt: quamvis 56. interea actus mere defensivos recte suscipere utramque partem, omnino verum sit. Pufend. *de jure nat. & gent.* VIII, 7, 10. Nec magis 57. excusanda est eorum perfidia, qui leges deditionis, vel 58. pacta de securo commeatu, vel 59. quae de redimendis captivis ineuntur, turpiter violant, hic quoque hosti in hostem omnia licere, stolide persuasi.

(*) Recte

(*) Recte ergo dolum bonum, quo hostes circumveniuntur, a perfidia discrevit Agesilaus apud Plutarchum *in vita p. 600.* ubi hoc elegans ejus dictum memoratur: *ὅτι τὸ μὲν σπεισάμενον ἀδικεῖν, τῶν θεῶν ἐστι καταφρονεῖν· ἐν δὲ τῷ παραλογίζεσθαι τοὺς πολεμίους, οὐ μόνον τὸ δίκαιον, ἀλλὰ καὶ δόξα πολλὴ, καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς κερδαίνειν ἔνεστι. Fidem in foedere fallere, nihil aliud esse, quam Deos contemnere: hostium vero circumventionem non cum justitia modo, sed & cum laude, & jucundo conjunctam esse compendio.* Quid si vero hostis antea fidem fefellerit: an non licet data occasione, par pari referre? Non videtur. Quamvis enim perfidia paciscentis unius alterum obligatione liberet: (Lib. I. §. CCCCXIII, *) id tamen intelligendum est de eodem pacto bilaterali, cujus conditioni alter ex sua parte non satisfecit. Si vero cum eo, qui pacto non stetit, de novo paciscor: tunc remisisse videor priorem perfidiam, ac proinde obligatus sum ad fidem servandam.

Quid liceat adversus alios non hostes?

§. CCIII. Ex eodem axiomate colligimus, 60. non posse quemquam jure belli adversus amicos uti, eo obtentu, quod periculum sit, ne hostis ejus castella, munimenta, portus, sit occupaturus: 61. nec magis licere hostes vel eorum naves intra territorium, vel portus amici populi caedere, vel capere, si hi non data opera illis receptum dent, quia haec vis cum injuria populi amici, cujus territorium vel portus vi introitur, conjuncta est. V. A. Corn. van Bynkershoek *Quaest. jur. publ. I*, 8. Contra 62. nihil obstare, quo minus eos, qui hostem nostrum armis, commeatu, tormentis, similibusque rebus juvant, vi prohibeamus, & res istas pro commissis habeamus (*): Idem *ibid. Cap. IX. sequ.* quamvis 63. ipsa omnino aequitas suadere videatur, ne promiscue merces licitae cum illicitis, res amicorum cum hostilibus, in commissum cadant. Idem *I*, 12. *sequ.* quocum jungenda dissertatio nostra *de navibus ob mercium illicitarum vecturam commissis.*

(*) Concedit hoc & Grotius *Lib. III. Cap. XVII. §. III.* sed addita restrictione, nihil facere debere eos, qui a bello abstinent, *quo validior fiat is, qui improbam fovet caussam, aut quo justum bellum gerentis motus impediantur.* Sed quum is, qui neutrarum partium est, quaestionem hanc, uter justum, injustumve bellum gerat, non possit trahere ad arbitrium suum, & veluti judex sedere, contra ea vero is, qui neutrarum partium est, *nullas nus interponere se debeat bello*: Liv. XXXV, 48. facile patet, huic restrictioni locum non esse. Vid. V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaest. jur. publ. I, 9. p. 69.*

Quomodo adquiratur per bellum?

§. CCIV. Supra ostendimus, hostem ab hoste & personis & rebus jure spoliari. (§. CCI, 51.) Ex eo vero patet, 64. victoris in arbitrio esse, malitne personas captas in servitutem rapere, an, quod hodie plerumque inter gentes Europaeas observari novimus, tamdiu custodire, donec vel permutentur cum aliis, vel, soluto lytro, redimantur. 65. Res quoque hostium, tum mobiles, tum immobiles, tum corporales, tum incorporales cedere victori, & 66. mobiles quidem simul ac in praesidia victoris perlatae, 67.

immo-

immobiles & reliquas, ex quo occupatae fuerint: quamvis 68. firmam harum non esse possessionem, priusquam super illis, inita pace, fuerit transactum, 69. mobiles vero aeque ac personas & fundos, recuperatos, vel in pristinam libertatem sese vindicantes, jure postliminii gaudere, facile unusquisque intelligat (*).

(*) Multae hic occurrunt quaestiones speciales apud Grot. *III*, 5. *sequ.* Pufend. *de jure nat. & gent. VIII*, 6, 20, *sequ.* veluti, quomodo res bello captae adquirantur? an & incorporales? an & actiones & credita? quomodo recuperentur? an & quibusnam in rebus locus sit juri postliminii? Sed quum pleraque haec potius ex moribus gentium decidi soleant, quaedam etiam ex principiis hactenus explicatis facile possint explicari; illis immorari nolumus. Solide suo more & haec tantum non omnia exposuit V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. Lib. I. Cap. IV. sequ.*

Quid repressaliae? §. CCV. Sic justum bellum est, quoties gentes liberae inter se juris persequendi caussa, vi dolove certant, vel propositum certandi retinent. (Lib. I. §. CCXCV.) Itaque 70. si non inter ipsas gentes & civitates incidit controversia, sed, ob denegatam civi nostro justitiam, personis aut rebus alterius reipublicae, alias amicae, civium manus injicimus: hoc non belli, sed REPRESSALIARUM (*) nomine venit: quamvis, 71. quum hujusmodi exsequutio facile possit bello occasionem dare, eam non a quovis privato, sed ex decreto summorum imperantium, fieri debere, nec 72. ulterius extendendum esse, quam ut civi nostro, cui jus dictum non est, satisfiat, facile unusquisque intelligat.

(*) Ita vocari coepit illud jus, ex quo invaluit. Veteres enim id ignorarunt, adeoque nec vocabulum suppeditat Latina lingua, quod ejus indolem exprimat. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. I*, 24. Ejus aequitatem ex jure pignorandi, quod singulis competere existimant, ostendere conantur Grot. *de jure belli & pac. III*, 2, 7, 3. & Bodin. *de Rep. I*, 10. Sed hanc sententiam jure merito rejecit Hert. ad Pufend. VIII, 6, 13. & ante eum Ziegl. *de jure majest. I*, 34, 8. ubi hic §. XXXII. jus illud magis ex jure belli derivari posse, existimat. Et sane si respublica injuriam sibi, civibusque illatam, bello recte vindicat: (§. CCXLV.) poterit etiam procul dubio ob injuriam uni alterive civium illatam manus alterius rebus injicere, nisi existimare velis, non id, quod minus est, licere reipublicae, quum plus omnino liceat.

An & quomodo imperium in victos adquiratur. §. CCVI. Ceterum, quum in statu naturali defensionis jus tantisper duret, dum hostis animum hostilem nondum deposuit, (Lib. I. §. CLXXXIII, 25.) eum vero non deposuisse videatur, qui eo se adduci non patitur, ut nobiscum redeat in gratiam, sed quasvis honestas pacis conditiones respuit: (ibid. *) 73. injuria sane non fit victo, si persequatur jus suum, donec debellatum sit, 74. ipsumque sibi imperium in victos vindicet, illudque 75. suo arbi-

arbitrio constituat, (§. CXLVI.) & 76. tamdiu exerceat, donec vel inita pace certi quid statuatur, vel 77. gens, vi oppressa, re nondum composita, sese in pristinam libertatem vindicet, vel a priore imperante liberali caussa manu adseratur (*).

(*) Et tunc quoque utroque casu aequissimum est, ut urbes, provinciae, gentesque recuperatae gaudeant jure postliminii: (§. CCIV, *69.*) adeoque priora jura recipiant, si illis nulla culpa, cur in hostium potestatem pervenerint, possit imputari, aut certe non admodum liquidum sit, an hosti acrius resistere potuissent. Hinc, quum reipublicae Ultrajectinae, discedentibus Gallorum praesidiis, de jure [illegible] controversia mota esset a Frisiis, eo, quod illa sese ultro dedidisse diceretur: Ultrajectini tamen priorem locum & statum recuperarunt. Huber. *Praelect. ad digest. Lib.* XLIX. *tit. XV.* §. *IX.* Aliud tamen dicendum omnino videtur, si urbs, vel provincia, quae immemor fidei, imperantibus datae, ad hostes ultro desciverat, armis recuperetur. Tunc enim indigna omnino esset hoc beneficio, ac proinde victoris in arbitrio est, cujus illam conditionis esse velit. Tale exemplum a Romanis factum novimus in Brutios, Lucanos, Campanos, qui ad Hannibalem defecerant, & maxime in Capuam, quae tantum abest, ut pristina jura receperit, ut jure municipii, magistratibus, agro privata, in praefecturae formam redacta sit. Liv. *XXVI, 16. sequ.*

Quid foedus, idque vel aequale vel inaequale?

§. CCVII. Alterum jus majestatis, quod transeuntibus accenseri potest, est JUS PANGENDI FOEDERA, per quae intelligimus conventiones gentium liberarum de rebus, ad utriusque, vel alterius reipublicae utilitatem pertinentibus. Ex qua definitione satis patet, 78. eorum alia esse AEQUALIA, in quibus par est omnium foederatorum conditio: alia 79. INAEQUALIA, in quibus non par & aequum jus omnibus tribuitur, sed alius foederatus deterioris, alius melioris conditionis est: id quod 80. tum ratione PRAESTANDORUM, tum ratione MODI PRAESTANDI, contingere posse, exempla quam plurima docent (*).

(*) Sic saepe foederatus potentior minus potenti promittit subsidia pecuniaria, vel certum copiarum, vel navium, & classiariorum numerum, & sibi vel nihil, vel parum restipulatur. Tunc inaequale est foedus ratione PRAESTANDORUM. At saepe foederibus cavetur, ut respublica una alteram comiter veneretur, ne cui bellum injussu alterius faciat, ne classem habeat, ut tributum annuum pendat, ne fabros habeat, neque ferro, nisi in agricultura, utatur. 1. *Sam. XIII*, 19, 20. Quod & in primo foedere Porsenae cum populo Romano expressum esse, monet Plin. *Hist. nat. XXXIV*, 14. Quae omnia sunt foedera inaequalia ratione MODI PRAESTANDI, siquidem alter foederatorum alterius veluti clientem se hoc praestandi modo profitetur.

Itemque vel simplex amicitiae vel singularis praestationis.

§. CCVIII. Quumque gentes liberae de rebus omnibus, quae ad unius, vel utriusque reipublicae, utilitatem pertinent, pacisci possint: (§. CCVII.) sequitur, 81. ut & ea, quae jam antea ex juris naturae praescripto debentur, sibi stipulari queant gentes &

respublicae: quae foedera SIMPLICIA vel AMICITIAE vocare licebit (*), & 82. alia, ad quae praestanda alias gens genti non esset obstricta: qualia foedera SINGULARIS PRAESTATIONIS adpellamus: Et 83. priora quidem ideo non sunt frustranea, quod & non alia est certa ratio alterum ad praestanda officia humanitatis obligandi, quam per pacta, (Lib. I. §. CCCLXXXVI, 2.) & saepe contingit, ut per bellum cessent officia humanitatis, (§. CCI, 52.) adeoque vel maxime necessarium est, ut per pactiones, & foedera redintegretur amicitia.

(*) Ad haec foedera Grotius *de jure & belli pac. III*, 15, 5. refert etiam ea, quae de jure hospitii, & de mutuis commerciis ineuntur, quatenus gentes utraque sibi invicem jure naturali debeant. Enimvero, quum jus hospitii plura complecteretur officia, quae ex solo jure naturali non debebantur, de quibus accurate, suo more, egit Jo. Schilterus *de jure hospitii diss.* II. utrum vero extraneis, & quae commercia, concedenda sint, in cujusvis reipublicae summorumque imperantium arbitrio positum sit: (§. CLXXXIX, 186.) vix est, ut umquam haec foedera ad ea referri queant, quibus sibi gens a gente nihil aliud, quam quod jure naturali debetur, stipuletur. Sane de nullis foederibus difficiliorem esse consultationem, quam de foederibus commerciorum, exemplo ex Jac. Basnagii *Hist. Belg. Tom. I. p.* 51. *&* 439. ostendit vir celeberrimus, Jo. Jac. Mascov. *diss. de foeder. Commerc.* §. *VI.* & foederum istorum memoriam in numis consecrarunt Athenienses, Smyrnaei, Ephesini & Alexandrini, ceu idem vir doctissimus probavit ex Ezech. Spanh. *de usu & praest. numism. Diss.* III. *p.* 143. & *Diss.* XIII. *n.* IV. nec non ejusdem *Orbe Rom. Cap.* IV. Vaillantio *de numis Imp. Graec. p.* 221. Quis vero foedus simplex amicitiae diuturnam consultationem requirere, aut dignum videri, quod his monimentis aeternitati consecretur, dixerit?

Foedera quaedam pacis tempore ineuntur.

§. CCIX. Utile alicui genti aliquid esse potest vel pacis, vel belli tempore: ex eoque consequitur, 84. ut foedera alia ad PACEM, alia ad BELLUM pertineant. Quumque plerumque intersit reip. & pacem quam maxime stabilem & diuturnam esse, & cives fructum inde capere quam uberrimum: ad priorem finem merito referimus 85. foedera fidejussoria, quibus, pacis leges sancte servatum iri, fide sua promittunt, auxiliumque parti laesae pollicentur sponsores pacis (*): 86. foedera item de munimentis novis non exstruendis, vel 87. praesidiis nostris in munimenta quaedam tuendorum finium caussa admittendis, quae vocantur *barriere tractaten*: 88. de subditis militibusque fugitivis non recipiendis: 89. de receptu hostibus non dando, & similia: ad posteriora 90. foedera, quae commerciorum mutuorum caussa ineuntur.

(*) De his foederibus legi meretur Ulr. Obrechti *diss. de sponsore pacis*, quae inter academicas septima est, & Henr. Coccеii *de guarantia pacis. Francof. juxta Viadr. MDCCII.* Praecipua, quae hic moveri solet, quaestio haec est, an qui pro pace tuenda spoponderunt, generatim ad ineundam belli societatem obstricti

ſtricti ſint, ex quacumque cauſſa pacis leges violentur? Id quod recte jam pridem negavit Pufendorffius *de jure nat. & gen.* VIII, 8, 7. ſi ex nova cauſſa pax rumpatur. Uti enim omnes fidejuſſiones ſunt ſtricti juris, & abſurda futura eſſet creditoris poſtulatio, qui a fidejuſſore exigeret debitum, quod poſt fidejuſſionem demum contraxerit debitor principalis: ita non magis juſta eſſet poſtulatio principis, vel reipublicae, urgentis, ut pacis ſponſor arma corripiat, ſi bellum ex nova plane cauſſa exarſerit. Neque enim iſte ſpopondit, niſi in eum caſum, ſi pax conventa rupta fuerit. Pax autem, ceu recte obſervavit Grotius *de jure belli & pac.* III, 20, 27. *ſqq.* tunc demum rupta cenſetur, ſi aliquid factum eſt vel contra id, quod omni paci ineſt, vel contra id, quod pacis legibus expreſſum eſt, vel contra id, quod ex cujuſque pacis natura debet intelligi. Res procul dubio veriſſima eſt, quod ad theſin attinet: quamvis, ubi in hypotheſi quaeritur, ſitne hic *caſus foederis*, nec ne? tota haec quaeſtio innumeris implicata ſit erroribus, ceu exempla recentiſſima ſatis ſuperque oſtendunt.

§. CCX. Sed & belli temporibus varia foedera utilitatis ſuae cauſſa pangunt gentes liberae, ſive cum AMICIS, ſive cum ipſis HOSTIBUS. Uti enim cum illis paciſcuntur, modo 91. de jungendis adverſus communem hoſtem viribus, qualia ſunt illa, quae vocantur *offund defenſiv-allianzen*, modo 92. de libero tranſitu per territorium, & commeatu concedendo, modo 93. de ſe bello non interponendo, quae foedera dicuntur *neutralitäts-tractaten*: ita cum his ſaepe convenitur, modo 94. ſuper tributis pendendis, 95. vel dedendis urbibus, modo 96. de captivis redimendis permutandiſve, de quibus foederibus, quae vocantur *cartels*, ex inſtituto egit Hert. *diſſ. de lytro*: modo 97. de induciis aliquot horarum, dierum, vel menſium, concedendis (*), & ſimilibus, quae in bello incidere ſolent, negotiis. Quaedam tempore belli.

(*) Ubi quaeri ſolet, a quo momento tempus illud currat? Equidem Grot. *de jure belli & pac.* III, 21, 5. a quo die menſura aliqua temporis incipere dicatur, eum diem intra menſuram non eſſe ſtatuit: ſed eum jam ſolide refellit Pufendorff. *de jure nat. & gent.* VIII, 7, 8. Itaque rectius ac ſimplicius creditur, ſi induciae placuerint a kalendis Juliis ad kalendas Septembres, utraſque illas kalendas comprehendi: itemque, ſi a kalendis Juliis per triginta dies factae ſint, kalendas Julias primum illarum diem eſſe, & pridie demum kal. Auguſti jus arma corripiendi reviviſcere.

§. CCXI. Praeterea utilitas illa, ob quam foedera iniri ſolent, vel ad perſonam imperantis pertinet, vel ad ipſam rempublicam. Ex quo ſequitur, 98. ut foedera alia PERSONALIA, alia REALIA ſint, & 99. illa cum perſona exſpirent; haec, exſtinctis etiam populi rectoribus, qui illa inierunt, perdurent. Ex ipſis vero definitionibus, hoc paragrapho datis, facile intelligitur, 100. foedera omnia, quae ad conſervandum tantum principis vel familiae ſtatum ſunt comparata, perſonalia; quaecumque vero ad ipſius reipubli- Quaedam perſonalia, quaedam realia ſunt.

publicae utilitatem facta sunt, realia esse (*). Ad quam unicam regulam ea omnia, quae Pufendorffius *de jure nat. & gent. VIII, 9, 6. sequ.* disseruit, quam commodissime referri possunt.

(*) Aliquoties haec quaestio incidit, imperio Regibus a Romanis abrogato. Quum enim Sabinis foedus intercessisset cum regibus: statu reip. in popularem commutato, negarunt Sabini, Romanos ex foederibus illis, cum Tarquinio initis, fructum capere posse, bellumque indixerunt Romanis, ὡς λελυμένων σφίσι τῶν σπονδῶν, ἐπειδὴ βασιλεὺς Ταρκύνιος ἐξέπεσε τῆς ἀρχῆς, πρὸς ὃν ἐποιήσαντο τοὺς ὅρκους· *quasi soluto foedere, post ejectum regno Tarquinium, quocum foedus ictum fuerat.* Dionys. Hal. *Ant. Lib. V. p.* 307. Idem postea anno ab V. C. CCLXVII. caussati sunt Hernici, negantes, foedus sibi umquam intercessisse cum populo Romano: quod autem cum rege Tarquinio ictum sit, se jam finitum existimare, quum is imperio exutus in exsilio sit mortuus. Dionys. *Lib. VIII. p.* 530. Sed quum uterque populus, armis Romanorum victus, foedus hoc iniisset, (Vid. Dionys. *ibid. Lib. IV. p.* 252. *sequ.*) nemo dubitare poterat, quin id non cum solo Tarquinio, sed cum ipsa republica Romana esset initum, adeoque illud, & expulso Tarquinio, perdurare oporteret.

An foedera & sociis prosint? §. CCXII. Quod reipublicae utile est, id & sociis foederatisque illius reip. prodest: ac proinde 101. foederibus non modo nobis, verum etiam sociis & foederatis, consulere solemus, 102. sive illorum generatim fiat mentio, sive speciatim & nominatim exprimantur. Ubi res ipsa docet, 103. posteriore casu non ad alios proferendum esse foedus, quam qui nominati sunt in foederis legibus: 104. priore autem illud omnibus sociis prodesse, qui tempore icti foederis socii fuerunt, 105. non illis, qui postea demum adsciti sunt (*), quum pacta ad ea, de quibus non fuit cogitatum, non sint producenda. (Lib. I. §. CCCXCIII, 21.)

(*) Ex facto haec incidit quaestio, quum Hannibal Saguntum obsidione premeret. Romani enim, Hannibalem eos injuste adortum, querebantur, quia ex icto cum Carthaginiensibus foedere & a sociis Romanorum abstinere teneantur Carthaginienses. Hi foedere comprehendi negabant Saguntinos, quia eo tempore, quo foedus esset initum, nondum fuerint socii. Polyb. *Hist. III*, 29. Liv. *XXI*, 19. Sed quamvis Romanorum caussam tueatur uterque scriptor: non dubitarem tamen ego accedere Grotio, qui *de jur. bell. & pac. II*, 16, 13. & Carthaginiensibus non obstitisse illud foedus existimat, quo minus Saguntinis bellum inferrent, & Romanis jus fuisse, novos socios adsciscere, eosque adversus Carthaginiensium vim defendere, statuit. Nam nec Romani futuris sociis diserte caverant, adeoque exigere a Carthaginiensibus non poterant, ut ea, quae expressa non fuerant, &, de quibus cogitare vix poterant, subintelligerent: nec Carthaginienses sibi stipulati erant a Romanis, ne novos socios adsciscerent, ac proinde nec obsistere poterant Romanis, novorum etiam sociorum caussam suscipientibus.

Quid sponsiones, & §. CCXIII. Ceterum per se patet, quia foedus est liberarum gentium vel rerumpublicarum conventio, (§. CCVII.) 106. foedus

dus neminem pangere posse, praeter eos, quibus ut ita paciscerentur, vel expresse, vel tacite, vel praesumtive, mandatum sit. Quare 107. quod ministri summae potestatis, sine ejus mandato, promiserunt, ratihabitione non sequuta, non foederis, sed SPONSIONIS nomine venit. Hinc certum quidem est 108. rempublicam non teneri, ut ratum habeat pactum, injussu suo ictum: 109. certum quoque, ministrum reipublicae, quacum pactus est, ad satisfactionem esse obligatum, quae ex faeciali Romanorum jure in eo consistebat, ut nudus, revinctis in tergum manibus, dederetur (*): at 110. certum quoque est, plerumque cavillationem sapere exceptionem non dati a republica mandati, quum respublica, quae civem summa cum potestate praefecit exercitui vel provinciae, eidem merito omnia censeatur mandasse, sine quibus exercitus, vel provincia, immo ipsa respublica, servari non posset. quid circa eas justum sit?

(*) Exempla duo illustria sunt apud Romanos, sponsio puta Caudina, & Numantina, apud Liv. IX, 8. *sequ.* LV, 15. Et Romani quidem tum irritum esse volebant foedus, quo Postumius Cos. & alii duces, exercitum ex Furculis Caudinis expediverant, quemadmodum nec ratum habebant turpem Hostilii Mancini pactionem cum Numantinis, caussati, utramque conventionem suo injussu factam esse. Sed quis dubitet, quin, exercitu in ancipiti periculo constituto, ducibus omnia concessa sint, sine quibus periculo explicari non posset, & quae tum e republica, tum e re militum esse, animadvertant? Omnino ergo aut ratae habendae sponsiones illae, aut res in illum statum, in quo ante sponsionem fuerat, restituenda fuisset, si fidei servantiores, quam in excogitandis cavillationibus ingeniosiores esse voluissent Romani. Vid. omnino Christ. Thomasii & Ge. Beyeri *dissertationes de sponsionibus Caudina & Numantina.*

§. CCXIV. Quia porro foedera ineunt gentes liberae: (§. CCVII.) facile intelligitur, 111. nihil interesse, nostraene religioni addicti sint, an alii, quam nos pro impia vel detestabili habemus: quia, quemadmodum privato non turpe est, cum alio, a religione sua alieno, pacisci & contrahere: ita nec reipublicae, vel ejus rectoribus, vitio jure vertitur, si cum infidelibus ita paciscantur, prout id exigit reipublicae utilitas. Nec jure divino (*) quidquam circa hanc veritatem, rectae rationis principiis subnixam, mutatum esse, erudite ac solide demonstravit Grot. *de jure belli & pac. II, 15, 9. sequ.* An foedera pangere liceat cum infidelibus?

(*) Sic sane constat, ante legem Mosaicam foedera cum Abimelecho contraxisse Abraamum & Isaacum, cum Labane, quem idola coluisse certissime constat, Jacobum. *Gen.* XXI, 22. *sequ.* XXVI, 26. XXXI, 44. Nec legem Mosaicam, jam latam, obstitisse novimus Davidi & Salomoni, quo minus foedus cum Hieromo, Tyriorum rege, facerent. 2. *Sam.* V, 11. 1. *Reg.* V, 12. Et quis, quaeso, ignorat foedera συμμαχικὰ Abraami cum Escole & Anero? *Gen.* XIV, 13. Davidis cum Achiso, rege Philistaeorum? 1. *Sam.*

Sam. XXVII, 2. *sequ.* & cum Thoi, rege Hemathensium? 2. *Sam.* VIII, 10. Assae cum Benadado? 1. *Reg.* XV, 18. *sequ.* Quae obverti solent huic doctrinae, ex 2. *Paral. XIX*, 2. *XXV*, 2. iis jam satisfecit Grotius *ibid.*

Officia circa foedera.

§. CCXV. Ceterum, quum foedera sint conventiones: (§. CCVII.) consequens est, 112. ut omnia, quae supra de pactis diximus, etiam circa foedera habeant locum: 113. Ut adeo nihil foederibus debeat esse sanctius, 114. nihil foedifragorum perfidia detestabilius. 115. Ut tamen, quia nulla societas alienam utilitatem suae anteponere tenetur, (§. XXIII, 74.) nec respublica foederata alteri ex foedere subvenire cogatur, si id ejus rationes non ferant, e. g. si ipsa bello prematur, vel alio modo periclitetur (*): nec 116. umquam foederatus ad bellum injustum, pro socio suscipiendum, sit obligatus.

(*) Attamen id tum demum justam rationem habet, si verum est periculum, non, si hujusmodi caussa perfidiae tantum obtenditur. Id vero plerumque fieri, tum inter rectores civitatum, tum inter privatos, quotidiana querela est: eamque amicorum cessationem ac tarditatem elegantissima fabula de cassita, avicula, in segete nidulante, repraesentavit Aesopus apud Gell. *Noct. Attic. II*, 29. qui ideo monet, unicuique in se ipso potissimum praesidium esse debere, non in amicis & sociis, hominibus, inani saepe opera, philosopha sententia, qui aureos montes plerumque polliciti, vix minima praestent. Quod & Ennius in satyris monuit apud eumdem Gellium, ubi haec ejus servatur sententia:

Hoc erit tibi argumentum, semper in promtu situm,
Ne quid exspectes amicos, quod tute agere possis.

Jus summorum imperantium circa pacem.

§. CCXVI. Haec de foederibus generatim: quorum nobilissima procul dubio species est pactum, quo bella inter gentes finiuntur, quodque FOEDERIS PACIS nomine venire solet. Quum vero pax sit status reip. ordinarius, ac veluti naturalis, bellum status extraordinarius, & praeternaturalis: nemo non animadvertit, 117. imperantes & ad conservandam tuendamque pacem, & ad illam, 118. si forte rupta sit, quamprimum reformandam teneri: adeoque 119. ferina esse bella, quae non geruntur propter pacem, quae *una triumphis innumeris potior.*

Quid foedus pacis?

§. CCXVII. Per FOEDUS PACIS intelligimus conventionem inter gentes, bello mutuo implicitas, qua controversiae per modum transactionis finiuntur. Ex qua definitione patet, 120. pacem omnem sua natura esse debere perpetuam, adeoque, 121. si tantum ad certum tempus, quantumvis longum, transigatur, non pacem iniri, sed inducias tantum (*), quia ita nec controversia, quae gentes illas collisit, finitur, & manet adhuc certandi propositum: qualem statum non ad pacem, sed ad bellum pertinere, jam supra observavimus (§. CXCI.)

(*) Et

(*) Et tamen saepe hujusmodi induciae pacis nomen adsumunt, quia interea non solum actus belli, sed & status, plane videtur cessare, perinde ac si hostilem animum plane depoluissent belligerantes. Ita Lacadaemonios in annos L. Romanos in annos C. pacem fecisse novimus. Justin. *Hist. III.* 7. Liv. *I*, 15. Sozom. *Hist. eccl.* *IX*, 4. Recentiora exempla Hispanorum & Lusitanorum, Suecorum & Danorum, Anglorum & Scotorum, Venetorum & Turcarum, qui vix aliter quam ad certum tempus de pace cum Christianis conveniunt, collegerunt Pufendorff. *de jure nat. & gent. VIII*, 7, 4. *& ibi* Hertius *p.* 1249.

§. CCXVIII. Quum ergo pax coalescat per modum transactionis: (§. CCXVII.) consequens est, 122. ut fiat dato aliquo, vel retento, vel promisso: nec 123. in pacis conditione requiratur aequalitas: neque adeo 124. alteruter paciscentium jure conqueri possit de laesione, quantumvis enormissima: quum plerumque victor victo conditiones qualescumque ferat, & ita natura eveniat, ut hic duriores quasdam conditiones admittere, quam plane perire, malit (*). An ei obstet exceptio laesionis?

(*) Dummodo ex ipsis pacis legibus, victum has conditiones vere admisisse, constet. Si enim per cavillationem calumniosamque interpretationem, aut plane per vim apertam, duriores conditiones, in quas numquam consensit, victo obtruduntur: jure hic, sibi injuriam fieri, conqueritur. Sic insignis cavillator erat Q. Fabius Labeo, qui, quum Antiochus rex dimidiam partem navium Romanis tradere deberet, omnes ejus naves productas medias dissecuit, ut Antiochum tota classe spoliaret. Valer. Max. VII, 3. quam decipiendi artem fortassis a Campanis didicerat, quos ipsos quoque arma, ab hostibus pro parte dimidia tradenda, dissecuisse, memoriae prodidit Polyaen. *Stratagem. VI*, 15. Et quis non detestetur apertam vim, qua victis Romanis, quibuscum transegerant tamen, insultabant Galli Senones, quum illis mille pondo auri ex foedere adpendentibus, hi non modo pondera iniqua adferrent, sed & ponderi adderent gladium, dicerentque: *vae victis esse*. Liv. *V*, 48.

§. CCXIX. Multo minus ergo 125. paci, paullo durioribus conditionibus initae, recte opponitur exceptio metus. Neque enim illi exceptioni umquam locus est, si jus cuidam fuit, alterum ad dandum aliquid faciendumque cogendi. (Lib. I. §. CVIII, 42.) Bellum autem inter gentes aeque justum est cogendi medium, ac judicis auctoritas inter ejusdem reipublicae cives. (§. X, 24.) Neque obstat, bellum injustum alterum gessisse, adeoque vel eo nomine vim injustam adhibuisse videri victorem, victo durissimas conditiones extorquentem. Praeterquam enim, quod judicium de justitia belli neuter belligerantium sibi jure adrogat, quippe in sua caussa judex futurus: remisisse omnino injuriam illam videtur victus, dum cum victore transegit, & ad ἀμνηστίαν, quae omnibus hujusmodi foederibus inseri solet, sese obligavit. (*) Nec nocet exceptio quod metus caussa

(*) Et ita facile intelliges, quid reponendum sit Pufendorffio, qui, huic exceptioni locum esse, contra Grotium (*Lib. II. Cap. XVII.* §. *XX.* & *Lib. III. Cap. XIX.* §. *XI.* defendit *in jure nat. & gent. VIII*, 8, 1. Aliud enim est, exceptionem quod metus caussa paci opponere; aliud, ideo bellum redintegrare, quia pars victrix, usa occasione, vi aliquid contra pacis leges egerit. Posteriore enim casu justam belli caussam nasci, facile largimur: (§. CXVIII. *) prius autem fieri posse negamus. Et haec tamen parum distinxisse videtur Pufendorffius. Immo rem illud ipsum exemplum, quod ibi allegat, satis illustrat. Quaerit Polybius *Hist. III*, 30. an justum fuerit bellum Punicum secundum, quod adversus Romanos susceperint Carthaginienses? Idque non obscure adfirmat, ex ea ratione, quod Carthaginienses *καιρῷ πεσόντες ἠμύναντο τοὺς ἐν καιρῷ βλάψαντας, occasione nacti, ultum iverint eos, qui per occasionem temporum ipsis nocuerint.* Quod perinde est, ac si scripsisset, prodesse Poenis debuisse exceptionem quod metus caussa, quia Romani quondam, iis inter res domi ancipites versantibus, Sardiniam magnamque vim pecuniae extorserint. Sed sane in pacis legibus inter Romanos & Carthaginienses de Sardinia nihil fuerat cautum, ac proinde injuste, & contra pacis leges, eam occupaverant Romani, sola invitante occasione, quod Carthaginiensibus domi esset, quod agerent, ceu ipse fatetur Polybius *I*, 88. Quare non paci, qua bellum Punicum primum compositum, exceptionem metus opponebant Carthaginienses, sed, pacem illam a Romanis ruptam esse, occupata per occasionem Sardinia, conquerebantur.

An & pax cum civibus rebellibus servanda? §. CCXX. Quaerunt Grot. *III*, 19, 6. & Pufendorffius *de jure nat. & gent. VIII*, 8, 2. an & pax, cum civibus rebellibus inita, servanda sit? Id quod contra Boxhornium *Inst. polit. I*, 14, 19. & Lipsii sententiam recte adfirmant. Quum enim pax coalescat per modum transactionis, (§. CCXVII.) is vero, qui cum eo, a quo laesus est, transigit, remisisse illi injuriam, censeatur: sequitur sane, 126. ut & imperantes his hominibus immorigeris gratiam fecerint delicti, adeoque 127. pax illa, nisi ex nova caussa, salva justitia, rescindi non possit, praeterquam, 128. si illa ob insignem rebellium dolum, vel statum principis, cum illis paciscentis, ab initio non constiterit (*).

(*) Ita quum a. MCCCCLXXXVIII. Brugenses Maximilianum I. Regem ad se in urbem invitatum, inaudita paene perfidia, cepissent, & ad pactionem satis turpem adegissent: tantum abest, ut illa postea rata esse videretur Friderico Imp. ut Machliniae in procerum conventu decerneretur, Maximilianum promissis illis non teneri. Jo. Joach. Muller. *Reichstags-Theatr. in Maximil. I. Act. I. Cap. VIII.* Et sane, quum dolo malo injustissimaque vi principem in captivitatem redegissent cives, eumque non prius dimitterent, quam omnia ex eorum sententia promisisset: promissum hoc vi injustissima extortum fuit, adeoque obligare illum non magis potuit, quam quod nobis latro aliquis extorquet.

Obligatio tum paciscentium, §. CCXXI. Caeterum, quemadmodum aliorum foederum, (§. CCXV, 13.) 129. ita & pacis leges summa religione servandas, ac

ac proinde 130. & tempus, intra quod illas impletum iri, promissum est, stricte interpretandum, & 131. ne moram quidem purgare licere, facile patet. Vid. Grot. *III*, 20, 25. Sed & id nemo non intelligit, 132. MEDIATORES, qui officium conciliandae inter belligerantes pacis in se susceperunt, & SPONSORES, qui, veluti pro paciscentibus spoponderunt, ex pacto obligari paciscentibus (*), siquidem, dum illi in se receperunt id officium, etiam ad id, quod exigit hoc officium, sese obstrinxisse censentur. Ex quo porro colligimus, 133. mediatorum esse, non uni parti favere prae altera, sed 134. utriusque caussam sine amore vel odio expendere, 135. & aequa quaevis, atque utilissima utrique suadere: 136. sponsorum vero, dare operam, ut pacis legibus ex utraque parte satisfiat, & 137. illi parti, quae contra illas laeditur, ope, ac consilio, quin & copiis promissis, subvenire.

tum mediatorum & sponsorum.

(*) Idem dicendum de OBSIDIBUS, id est, personis, pro fide paciscentis reipublicae veluti oppignoratis, sive ultro & sua voluntate accesserint, sive ab eo, qui imperium habet, dati sint. Grot. *de jure belli & pac. III*, 4, 14. Priore enim casu ex suo consensu obligantur, posteriore ex conventione inter imperantem suum, & alterum, quocum pax coaluit, inita. Hinc vero colligimus, 1. non esse obsidum fugere, nec 2. reipublicae, obsides veluti postliminio recipere. Unde Cloelia obside fugiente, recte poscebat Porsena, ut obses dedatur, si non dedita fuerit, pro rupto se foedus habiturum, interminatus. Recte etiam Romani hoc pignus pacis ex foedere restituerunt. Liv. *II*, 13. 3. Obsides non esse pro servis aut bello captis habendos, adeoque 4. nec bona mortuorum, tamquam intestabilium, fisco posse vindicari, quamvis duro illo ac aspero jure uterentur Romani. *l.* 31. *D. de jure fisci.* 5. Eorum obligationem cum persona exstingui, ac proinde uno obsidum mortuo, pro altero tantum λύτρον deberi. *6.* Pace rupta, obsides in vinculis haberi libertateque & bonis spoliari posse, quamvis durius sit, eosdem occidere, si pax, sine eorum culpa, rupta sit. Sed de his plura Grotius *de jure belli & pac. III*, 20, 52. *sequ.* Pufend. *de jure nat. & gent. VIII*, 8, *6.* Schilter, opusculo singulari *de jure obsidum.*

§. CCXXII. Quum imperantibus competat jus pangendi foedera, & pacem cum hostibus redintegrandi, (§. CXXXVII, 39. 42.) id vero sine internunciis fieri non possit: consequens est, 138. ut iisdem competere debeat JUS MITTENDI LEGATOS. Et quum is, qui legatos alterius recipit, eo ipso illis liberum accessum reditumque promittere merito censeatur: (Lib. I. §. CCCXCI, 10.) consequens est, 139. ut legati & apud hostes debeant esse sacrosancti, & non modo 140. jurisdictione ejus, ad quem missi sunt, exemti, qua de re egregia sunt, quae commentatus est V. A. Corn. van Bynkersh. libello eximio, *de foro legatorum*, verum etiam 141. facultate praediti, ea omnia loquendi, scribendi, agendi-

Jus mittendi legatos, eorumque sanctimonia.

gendique, quae respublica loqui, scribere, agere jussit, dumne
142. hostilem animum adversus principem vel rempublicam, ad quam venerunt, ostendant (*).

(*) Hujus hostilis animi si luculenta argumenta exstent, nec princeps vel respublica legatum admittere cogitur, & finibus excedere eum jure merito-que jubet, quod & tunc fieri solet, quando, rupto foedere, bellum cum iis, qui illum miserunt, exardescit. Neque enim tenemur hostem intra fines, & veluti domum nostram, recipere, adeoque nec ejus ministrum vel mandatarium.

Varii gentium mores circa legatos.

§. CCXXIII. Reliqua, quae de legatis dici poterant, & prolixissime traduntur a Marselario, Wicquefortio, & aliis, aut ex paucis his principiis fluunt, aut ad mores potius gentium, quam juris gentium praecepta, pertinent. Qualia sunt, quae de legatorum jurisdictione in familiam suam, de eorumdem sacris domesticis, immunitate, aedibus, earumque jure asyli, itemque de sollemni eorum receptione & dimissione, de salutationibus eorum, ipsisque variis eorum ordinibus, honorum titulis, similibusque quaestionibus, disputantur: nec non quod vulgo in mores ivit, ut tempore belli inviolabilitate gaudeant tubicines & tympanotribae, quemadmodum apud Graecos κήρυκες, quorum jam apud ipsum Homerum *Odyss.* κ. *v.* 59. *&* 102. *&* τ. *v.* 244. *& Iliad. Libro decimo v.* 14. *&* 178. saepius fit mentio. Sed iis nos quidem hic jam immorari nolumus.

Cap. X.

DE OFFICIIS CIVIUM.

§. CCXXIV.

Officia civium vel generalia vel specialia.

QUid juris summo imperanti tum in republica, tum extra illam, competat, pluribus hactenus diximus. De CIVIUM OFFICIIS nobis eo brevioribus esse licebit: quo facilius illa ex ipsis imperantium juribus, tamquam correlata illorum, (Lib. I. §. VII.) derivantur. Nimirum quum cives, vel tamquam cives, vel prout aliquae partes reipublicae illis creditae sunt, considerari possint: 1. eorum OFFICIA vel GENERALIA sunt, vel SPECIALIA, quorum *illa* ex communi obligatione, qua summo imperio obstricti sunt, *haec* ex peculiari, quo in republica funguntur, munere prono alveo fluunt.

§. CCXXV.

§. CCXXV. Officia generalia debentur vel ipsi *reipublicae*, vel ejus *rectoribus*, vel reliquis, quibuscum in societate vivunt, *civibus*. Quum enim tota RESPUBLICA sit societas, unusquisque vero socius obligatus sit ad actiones suas communi societatis fini attemperandas: (§. XXII, 65.) sequitur, 2. ut civis securitate ac salute publica nihil prius, nihilque antiquius habere, & 3. nec vitam, nec opes ea cariores habere (*), sed 4. ejus commodis, quavis justa honestaque ratione, studere debeat.

Generalia officia erga rempublicam.

(*) Est haec illa obligatio erga patriam, quam eo usque produxerunt veteres, ut eam omnes omnium caritates complecti, neminemque pro ea mortem oppetere dubitare debere, tradant. Cic. *de offic. I*, 17. *III*, 23. Nam notum est πολιτεύλλιον illud: *Dulce esse, pro patria mori*. Quod exagitans Jo. Clericus *Art. crit. II*, 2, 5, 16. nescire ait homines, quid per vocabulum istud *patriae* intelligant. *Reipsa enim*, inquit, *quid erat patria Atheniensi aut Romano? Si solum intelligas, Italia & Attica; pro quibus cur pulcrum sit mori, nulla ratio est, potius quam pro Africa, aut pro Asia. Non magis enim ad te pertinet gleba, in qua natus sis, quam alia quaevis, in qua commode vitam degere queas: stultumque adeo est, mori pro agello in occasum, aut in septentriones spectante, potius, quam vivas, in alio, qui magis ad orientem solem, aut ad meridiem vergat. Si homines malis: quae fuerunt reipublicae Atheniensis & Romana, praeter societates latronum, si eas probe introspiciamus? Itaque qui pro iis moriebatur, latro erat, qui pro latronum globo vilem animam profundebat.* At inania haec sunt, & de quibus vere dicas:

Nil intra est oleam, nil extra est in nuce duri.

Patriam enim nec agellus constituit, ad orientem vel occidentem situs, nec coetus hominum, qua hominum, cui plures inesse possunt latrones, nebulones, & stolidi: sed ipsa illa societas civilis, a cujus salute nostra omnium salus pendet. Unde satius omnino est, salva republica mori, quam ruptum videre illud societatis vinculum, quo solo vita, libertas, dignitas, & fortuna nostra continentur. Sane Jeremias, propheta, aliter philosophatur, quam Jo. Clericus. *Utilitati*, inquit, *studete illius civitatis, in quam ego Deus vos abduci passus sum, & orate pro ea ad Jehovam. Si enim illi bene est, & vobis bene erit. Jerem. XXIX*, 7. Nonne & hi captivi reponere potuissent: an studeamus nos utilitati agri illius potius, quam alterius cujusvis? An oremus pro tot latronibus, idololatris, impuris, lascivis, quibus civitas illa Babylonica differta est? Sed non eos jubet Deus studere utilitati agri Babylonici, nec hominum, illum colentium, sed reipublicae, qua salva, & ipsi salvi futuri sint.

§. CCXXVI. Deinde, quum in eo posita sit veluti vita reipublicae, ut cives omnes voluntates suas voluntati summi imperantis submittant: (§. CXV, 52.) consequens est, 5. ut boni cives SUMMIS IMPERANTIBUS, tamquam superioribus, obligentur ad amorem venerationis & obedientiae, (Lib. I. §. LXXXVI.) adeoque 6. non modo summa reverentia eos prosequi, (*) sed & 7. eorum legibus & jussibus promtum obsequium praestare, nec 8.

Erga summos imperantes.

eos,

eos, tamquam sacrosanctos, verbis factisve laedere (§. CXXXII, 15. sequ.) debeant. Quumque praeterea illis ex pacto sint obligati: (§. CXII, 38.) facile intelligitur, 9. cives imperantibus obstrictos esse ad fidelitatem, iisque incumbere, 10. ut nec statum reipublicae convellant, nec 11. novis rebus studeant, nec 12. ulli alii magis, quam imperantibus suis adhaereant.

(*) Eaque non modo interna, sed & externa, quae in certis honorum titulis gestibusve, in quavis republica receptis, consistunt. Ita apud Persas cives oportebat προσκυνεῖν, reges appellare βασιλέας βασιλέων, iisdem acclamare: *Vivas aeternum*, cetera. De aliis honorum titulis, gestibusque, ex instituto egerunt alii, in primis Becmann. *Notit. dignit. diss. VI.* Quamvis vero, ut his ritibus verbisque honoris utantur cives, jure exigant imperantes: non tamen ulla est ratio, quamobrem ad eadem cogi possint extranei, veluti legati principum & rerumpublicarum, qui, si ex suae gentis ritu reverentiam exhibuerint principi extero, officio suo omnino videntur defuncti. Conf. Corn. Nep. *Conon. Cap. III.*

Erga concives. §. CCXXVII. Praeterea, quum sociorum sit, ita vivere cum sociis, uti id communis societatis finis exigit: facile patet, 13. bonorum civium esse, cives suos amare, 14. cum iisdem pacifice vivere, 15. & non modo suum cuique tribuere, sed & 16. civibus plus humanitatis, quam extraneis, exhibere: denique 17. non obtrectare inter se, aut invidere aliis, quos aut natalium splendor, aut imperantium benevolentia, aut eximia quaedam merita ad sublimiorem dignitatem evexerunt, aut 18. qui eminent virtutibus (*), aut qui denique 19. in colligendis opibus fortunam paullo benigniorem, quam alii, experti sunt.

(*) Est hoc vitium potissimum democratiis admodum familiare: quippe quae nec vitia pati, nec virtutes eminentiores ferre possunt. Hinc ferale illud Ephesinorum decretum, ob quod eos dignos esse aiebat Heraclitus, ut omnes adulti morerentur: Ἡμέων μηδὲ εἷς ὀνήϊστος ἔστω. εἰ δὲ τις τοιοῦτος, ἄλλη τε καὶ μετ᾽ ἄλλων. *Nostrum nemo meritis excellat; quoniam, si quis erit talis, alibi degat, & cum aliis.* Diog. Laert. IX, 2. Quot viri praeclari Athenis labefactati sint illa testula, quam ὀστρακισμὸν vocabant, ex historia eorum satis notum est. Vid. Corn. Nep. *Themistocl. Cap. VIII. Aristid. Cap. I. Cimon. Cap. III.* Sigon. *de republ. Athen.* II, 4.

Specialium officiorum fundamenta. §. CCXXVIII. Specialia civium officia omnia ex fine illius muneris, quo in republica funguntur, fluunt: ac proinde 20. res ipsa docet, singulos obligatos esse ad ea omnia facienda, quae fini muneris sui conveniunt, 21. eaque omnia omittenda, quae fini illi muneris sui repugnant: sed & 22. ad nullum ambiendum munus, cui se impares esse intelligant. 23. Ex quibus paucis regulis, quae sint officia ducum, consiliariorum, legatorum, quaestorum,

ſtorum, magiſtratuum, judicum, miniſtrorum eccleſiae, profeſſorum & doctorum, militum (*), facile unuſquiſque intelligit.

(*) Itaque non neceſſarium fuerit, ad ſingulorum officia ſpecialia deſcendere. De iis tamen ſatis prolixe egit Puſendorff. *de offic. hom. & civ. II, 18; 7. ſqu.* quem hic conſuli velim ab iis, qui talia requirunt.

Civis aliquis eſſe deſinit, everſa republica.

§. CCXXIX. Ceterum 24. officia civium generalia tamdiu durare, quamdiu cives ſunt, 25. ſpecialia tamdiu, quamdiu certis muneribus praeſunt, facile intelligitur. Civis autem aliquis eſſe deſinit variis modis. Quum enim reſpublica conſtet ex hominum multitudine, (§. CVIII, 23.) quam *populum* adpellamus: ſequitur, 26. ut, exſtincto diſperſove populo, (quod terrae motu, bello, inundationibus, ſimilibuſque calamitatibus publicis contingere poteſt,) pauci ſuperſtites cives eſſe deſinant, niſi hi ſtatum ſuum tantiſper tueantur, dum in juſti populi numerum iterum excreverint: (*) 27. non autem deſinere quem civem eſſe, ſi populus debellatus alii civitati, tamquam provincia, adcreſcat, quia tunc alterius civitatis fit civis, nec 28. ſi formam mutet reſpublica, quia tunc idem populus manet.

(*) Paucos illos ſuperſtites ad modum privatorum ſibi adrogare poſſe dominium rerum, quas antea populus poſſederit, non autem imperium illius populi, cenſet Grot. *de jure belli & pac. II, 9, 4.* Sed quamdiu ſuperſtitibus manet animus, habendi communem imperantem, ei ſubmittendi voluntates ſuas, vireſque omnes ſecuritatis externae internaeque cauſſa uniendi: quidni maneret reſpublica? Ita ſane manſit Athenienſium reſpublica, quando praelio perditis & deſperatis rebus, ad tantam inopiam redacti fuerant Athenienſes, ut, conſumta militari aetate, peregrinis civitatem, ſervis libertatem, damnatis impunitatem darent, & libertatem ſuam vix tueretur illa hominum colluvies. Juſtin. *Hiſt. V, 6.*

Non mutata reipublicae forma.

§. CCXXX. Quum ergo mutata reip. forma idem maneat populus: (§. CCXXIX, 28.) conſequens eſt, 29. ut ſalva illi maneant foedera realia, quae populo illi antea cum aliis civitatibus interceſſerant: (§. CCXI, 99.) 30. ſalva etiam ſint pacta publica, priore adhuc ſubſiſtente reipublicae forma, cum privatis inita: 31. ſalvae denique obligationes populi iſtius, qui mutavit formam reipublicae. Non autem 32. cives teneri ex factis eorum, qui injuſte invaſerint rempublicam, vel 33. contra leges fundamentales aliquid egerint (*), vel inde patet, quod in horum imperium numquam conſenſerunt.

(*) Hinc Athenienſes, excuſſo triginta tyrannorum imperio, legem condiderunt: ὁπόσα ἐπὶ τῶν τριάκοντα ἐπράχθη, ἢ δίκη ἐδικάσθη, ἢ ἰδίᾳ, ἢ δημοσίᾳ, ἄκυρα εἶναι. *Ut quaecumque ſub triginta tyrannis acta, aut judicia facta ſint, ſive privatim, ſive publice, irrita eſſent.* Demoſthen. *in* Timocrat. pag.

pag. 782. Et similem fere Honorii Imperatoris constitutionem de actis Heracliani tyranni damnandis habemus in l. 13. C. Theod. de infirm. his quae sub tyranno. Attamen moderanda haec videntur, 1. si obligatio e re nascatur, & populus inde utilitatem ceperit, vel in rem ejus versum sit, 2. si per errorem quis imperium tenuerit, a populo electus, arg. l. 3. D. de offic. praet. in quam legem dissertationem elegantem de electione magistratus inhabilis scripsit Jac. Gothofredus, 3. si quis initio justum tenuerit imperium, & postea demum tyranni personam induerit, quo refero l. 2. & l. 3. C. Theod. eod. ubi Constantinus M. legitime gesta & rescripta Licinii rata esse jubet.

An si divisum imperium, vel in coloniam quis adscriptus?

§. CCXXXI. Praeterea ex eodem principio (§. CCXXVIII. 23.) colligimus, 34. non desinere aliquem civem esse, si per divisionem ex una civitate plures fiant, vel 35. plures in unum systema coalescant: quamvis 36. priore casu contingere possit, ut quis non prioris, sed novae civitatis, civis sit. Si coloniam deducere decrevit respublica: permultum interest, qualis illa sit colonia. Quum enim aliae ita exeant majore patria, ut singularem constituant rempublicam, ad nihil aliud obstrictam metropoli, nisi ut eam comiter venerentur: aliae, ut pars civitatis matricis maneant (*): facile patet, 37. priore casu idem contingere, quod, diviso imperio, fieri diximus, 38. posteriore autem nullam mutationem circa obligationem priorem civium, qui coloniis adscripti sunt, fieri.

(*) Tales colonias mittere solebant Graeci veteres. Unde apud Thucydidem *Lib. I. p. 25.* Corcyraei: Οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ δοῦλοι ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὅμοιοι τοῖς λειπομένοις εἶναι ἐκπέμπονται. *Neque enim coloni in colonias mittuntur, ea conditione, ut sint servi: sed ut iis, qui in antiqua patria relinquuntur, pares sint.* Quibus respondent Corinthii apud eumdem *p. 28.* Ἡμεῖς δὲ οὐδ' αὐτοί φαμεν ἐπὶ τῷ ὑπὸ τούτων ὑβρίζεσθαι κατοικίσαι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἡγεμόνες τε εἶναι καὶ τὰ εἰκότα θαυμάζεσθαι· αἱ γοῦν ἄλλαι ἀποικίαι τιμῶσιν ἡμᾶς καὶ μάλιστα ὑπὸ ἀποίκων στεργόμεθα. *Nos vero respondemus, ne nos quidem idcirco ipsorum coloniam collocasse, ut ab ipsis contumelia adficeremur, sed ut ipsorum duces essemus, ac conveniens nobis honor ab illis redderetur. Ceterae enim coloniae nos comiter venerantur, & ab iis maxime diligimur.* Itaque colonorum horum tantum erat τιμᾶν τὴν μητρόπολιν, καὶ ἐν πανηγύρεσι ταῖς κοιναῖς γέρα τὰ νομιζόμενα διδόναι, *comiter venerari metropolim, eique in sollemnitatibus consuetos honores dare*, uti idem loquitur Thucydides *ibid. p. 18.* addens, quod & scholiastes monet, in eo praecipue constitisse τὰ γέρα, ut in publicis sacrificiis, distribuentes viscera, civibus metropoleos primam partem, vel καταρχὰς darent. Plura de honore, quo hujusmodi coloni antiquae patriae cives prosequebantur, dixit Henr. Vales. *not. ad Excerpta Peiresc. p. 7.* At alia omnia observabant Romani, *quorum coloniae jura institutaque omnia populi Romani, non sui arbitrii, habebant*, teste Gellio *Noct. Attic. XVII.* quum tamen ipsi, Albanorum coloni, plane sui juris ab ipsa origine fuissent, & non tantum non comiter venerarentur veterem patriam, sed & plane sub suam redigere potestatem, non dubitarent. Quod ipsis merito exprobrat Metius Fufetius apud Dionys. Halicarn. *Antiqu. Rom. Lib. III. p. 143.*

§. CCXXXII.

§. CCXXXII. Deinde, quum civis, quis sit ratione reipublicae, quam cum aliis constituit, vel in quam se ultro contulit: (§. CIX, 26. & 28.) sequitur sane, 39. ut civis quis esse desinat, simul ac civitate patria ultro eo consilio emigravit, ut in alteram sese civitatem conferat, ibique constituat Lares fortunaeque domicilium 40. nisi leges publicae vel migrare cives plane vetent; veluti apud Argivos, apud quos, ut ait Ovid. *Metamorph. Lib. XV. v.* 28. An per migrationem.

Prohibent discedere leges;
Poenaque mors posita est patriam mutare volenti.

vel 41. eam libertatem, non nisi deducta certa bonorum parte; indulgeant, quod apud plerasque Europae gentes in mores ivisse, novimus. Ut 42. civitatem quidem, at non obligationem erga patriam mutent ii, qui ad hostes transfugiunt, ac proinde 43. retracti ex fuga jure puniantur.

§. CCXXXIII. Denique, quum eos, qui in societate aliqua vivunt, nec sese societatis legibus accommodant, recte abs se segregent reliqui socii: (§. XXII, 70.) 44. idem & civibus procul dubio licebit, adeoque 45. malis civibus exsilium jure irrogatur: eoque facto, 46. illi procul dubio cives esse desinunt, quod tamen 47. non perinde dicendum videtur de relegatis, maxime, qui adhuc fundos possident in republica, nec non 48. de interdictis, qui in certum locum, reipublicae nostrae subjectum, deportantur, ut ibi vitam insuavem ducant, vel certas operas praestent. Quin 49. generatim existimarim, eos, qui ob delictum jure civitatis excidunt, privilegiis quidem civium privari, non autem eo ipso liberari ab obligatione erga patriam rempublicam; catenus saltim, 50. ne illi aegre faciant, aut Coriolanum imitati, cives suos infestis armis persequantur. Liv. *II*, 35. *sequ.* An per exsilium?

F I N I S.

INDEX
RERUM ET VERBORUM.

Numeri Romani librum, Arabici paragraphum; Asterisci * scholion indicant.

A

B.

 injusti

D.

quia

Finis.

M.

M.

N.

R.

amis-

supre-

V.

ΠΑΝΤΑ ΚΑΛΩΣ ΕΣΤΑΙ.